Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De Openbaringhe Jesu Christi. : Ten eerste[n] door den H. Engel Gods, Joanni den H. Apostel ende Euangelist geopenbaert, en[de] van hem gesien en[de] beschreuen: Maer nu met CI. Predicatien verclaert

https://hdl.handle.net/1874/456822

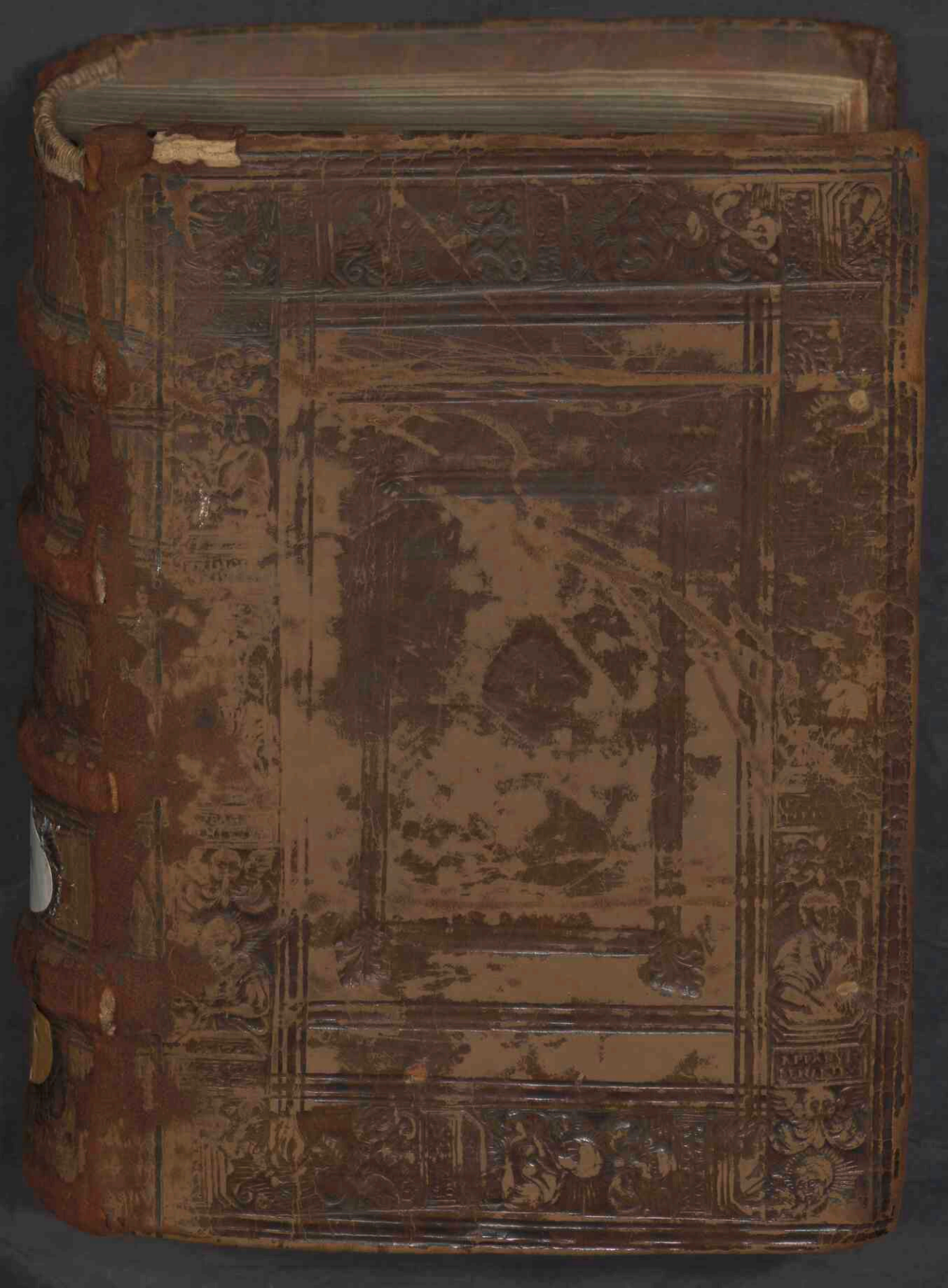

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell

Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:
http://repertorium.library.uu.nl/node/2732

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- **de rug van het boek**
- **de kopsnede**
- **de frontsnede**
- **de staartsnede**
- **het achterplat**

This book is part of the Van Buchell Collection

Huybert van Buchell (1513-1599)

More information on this collection is available at:
http://repertorium.library.uu.nl/node/2732

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- **the spine**
- **the head edge**
- **the fore edge**
- **the bottom edge**
- **the back board**

RARIORA

E. qu.
202

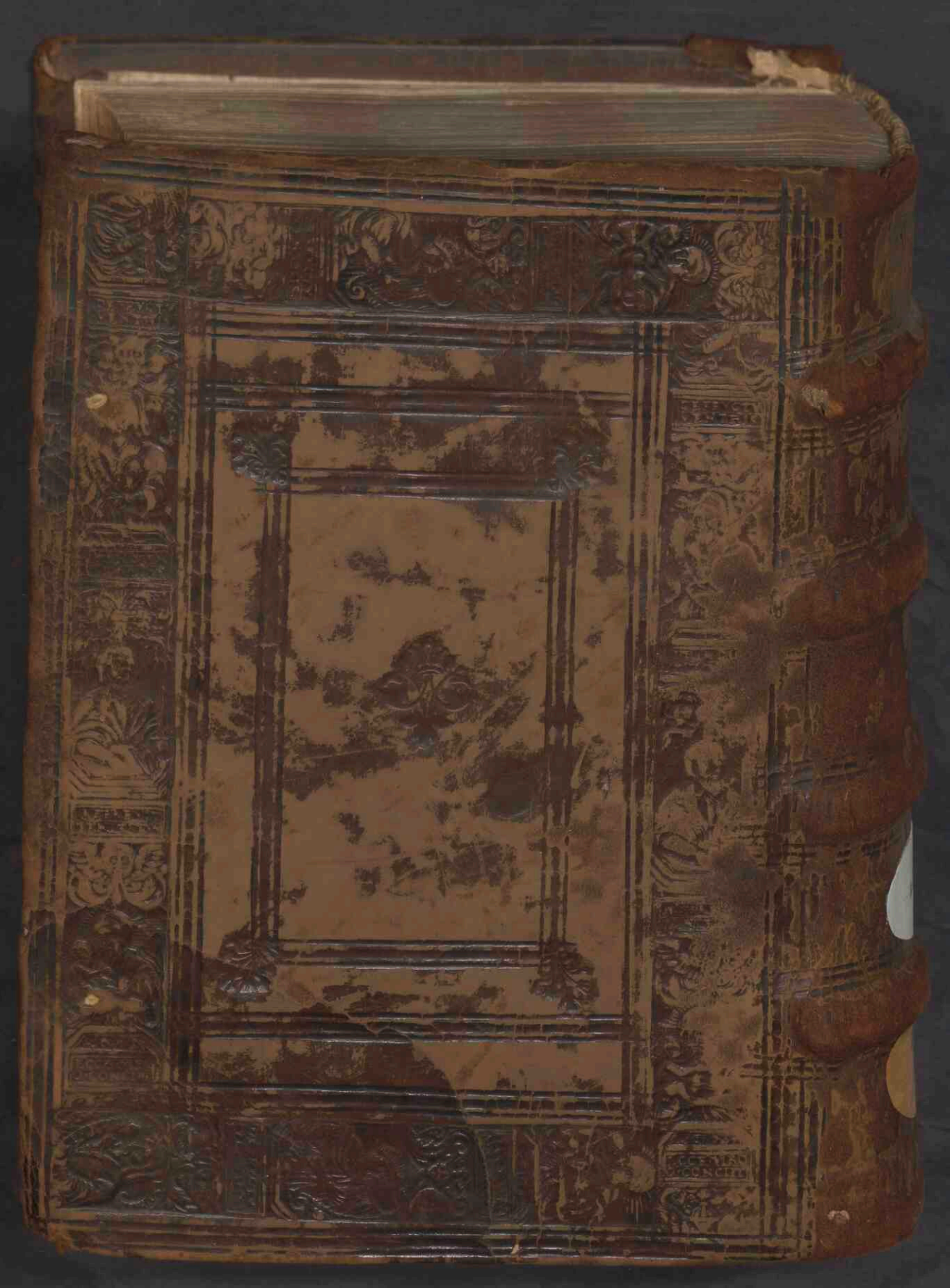

Theologia
Quarto nº. 202.
Ranova

De Openbaringhe Jesu Christi. Ten eerstē dooz den H. Engel Gods/ Joanni den H. Apostel ende Euangelist geopenbaert/ eñ van hem gesien eñ beschzeuen: Maer nu met CI. Predicatien verclaert dooz *Heinrychum Bullingerum*. Eerstmael in Latijn wtghegaen/ende nu in Neder-duytsch ghetrouwelick ouergheset.

Het begrijp nutticheydt ende profijt deser Openbaringhe, sult ghy inde nauolghende Voorreden vinden.

Hier is oock by geuoecht/ een seer schoon troostelick Boeck/vande veruolghinghē der Heyliger Chzistelicker Kercke/ beschzeuen dooz den seluen Heinrychum Bullingerum, tot een sonderlinghe troost der bedzoefder Chzistenen/ die in dese laetste geuaerlicke tijden onder het Cruyce ende in lijden zijn. Op het eennoudichste in onse Nederduytsche spzake ouergheset.

Matth. 17. vers 5.
Dese is mijn wel lieue Sone, inden welcken ick mijn welbehaghen ghenomen hebbe, hoort hem.

Ghedzuckt inde Vermaerde Coopstadt Dozdzecht/ by Jan Canin. 1582.
Met Gratie ende Preuilegie voor 6. Iaren.

ACADEMIA TRAIECTINA

Aen alle de ghene die dooz het Duytsche Lant/ende in Zwitserlant woonen: Ende wt Vranckrijck/Engelant ende Italien/oock wt ander Conincrijcken ende Nacien/om Chzisti wille verzeuen zijn: oock aen alle gheloouighe waer die oock meughen woonen/ende op de toecoemste onses Heeren totten oozdeele/wachsen/Hepnrichi Bullengeri/ouer de Openbaringhe Jesu Chzisti/ dooz den heylighen Apostel ende Euangelist Joannem wtghegaen/ Oozzreden.

DAt dese Openbaringe van onsen Heere Jesu Chzisto/den Coninck aller Coninghen/ ende opperste Pziester/ van de rechter hant zijns Vaders gheopenbaert is/ ende wt ingheuen des heylighen Gheests/ tot salichept aller gheloouighen: bysonder der ghener die inden laetsten tijdt dooz het woterste oozdeel zijn sullen/wtgegaen ende aen den dach gecomen sy: dat blijckt eensdeels by de handelinghe selue die daer in begrepen is/ende een peghelick nootsakelick te weten staet/ende boucn dien heylsaem ende nuttelick is. Ten anderen by de eenuoudige clare fozme ende wijse/met welcke sy doozgedzagen ende beschzeuen wozt. Ende van beyde dese puncten wil ick opt coztste spzeken/ also dat ick alleen die dingen begrijpe/die aldernuttelicst ende nootsakelickst zijn.

De Heere heeft in den Euangelio ghespzoken/ dat hy wilde op climmen in den Hemel/ende van daer den Crooster seynden/te weten den heylighen Geest/ die de Apostelen in alle waerheyt soude leyden/ende wat toecomende was/ verkondighen. Wat hy nu met woozden beloeft heeft/dat heeft hy oock metter/daet rijckelick gegeuen/doen hy den heyligen Gheest den Apostelen sandt/ die haer in alle waerheydt gheleydt heeft/ende haer dat toecomende was/heeft te kennen gheuen: het welck dan boozname lick dooz den heyligen Apostel ende Euangelist Joannem gheschiet is: die dese Openbaringhe (die hem Chzistus van de rechter handt des Vaders/dooz den dienst des Enghels/in den heyligen Geest) ontfangen/ende wt beuel des Heeren Chzisti in gheschzifte veruaedt heeft: Welcke beschzijuinghe met al haren inhoudt boozname lick daer toe streckt/ dat onse Heere Chzistus zijn Kercke hier op aerden nemmermeer verlaten en sal: maer de selue met synen Gheest ende Woozt/dooz den dienst ende bercondinghe zijns Euangeliums altijdt regeren sal. Waer daer beneuen sal de Kercke/ so langhe sy in openbare/ende menigherley ijden onderwozpen zijn. Ende hier sullen byna alle/ Ja beel ende deze werelt is/ om des Heeren Chzisti/ ende der bekende waerheydt wille/ een peghelick ongheluck/ dat ouer haer gaen sal/ gheopenbaert wozden/ ende dat met clare beschzijuinghe: hoe dat sy sal dooz die ghemeyne tribulacien (als daer zijn/ crijch/ Pestilencie/ honger ende dergheljcken) gheoeffent wozden. Ende wat sy hier en boucn/ bysonder van de valsche bzoeders/ dooz ketterijen ende scheuringhen/ dooz swaren langhduerighen twist ende kruingen/desgelijcx oock dooz alderley verualschinghe in de saken des gheloofs sal moeten dzaghen/ ende hoe wzeedelick het oude Roomsche Rijcke/ haer dooz gruwelicke veruolghinghe/ ende ten laetsten oock den Antichzist met valschen aen klaghen ende de hoochste tyzannie sal pijnighen ende veruolghen: Het welck altemael daer toe streckt/ dat alle Wtuercozen ten bollen gheswaerschout ende bereydt souden zijn/tot allen tijden/so langhe dese Werelt staet/ den Heere

Joan. 16.

Somma deser ringe/ est waer toe sy streckt.

Thzistum / haren Verlosser / eenighen ende eewighen Coninck ende opperstен Priester / alleen met een warachtich gheloouе aen te hanghen / den seluen vrij onverschaecht bekennen ende aenroepen / hem altijt met onschult dienen / ende zijnder met ghedult verwachten / tot dat hy ten oordeele comen sal / ende de God saligе menschen verlossen ende salich maken : op dat sy oock daer en teghen alle superstitien / ende de werelt selue / tsamen met haren menichvuldigen Godsdienst tijtlicken schoonen schijn ende wellusten schuwen / ende haer voor alle Godloos wesen hoeden : by sonder den Antichzist vlieden / die aent eynde des Wereldts comen sal / ende hem se uë het Rycke ende Priesterdom Thzisti / met een onbehoorlicke wijse toeschzijuen / daer en bouen de Thzistelicke Kercke tot aen den Jongsten dach beruolgen sal : daer hy dan / tsamen met alle syne aenhangers moet inden Afgrondt der Hellen verstooten worden.

Wat eerste rap. deser openbaringhe.

Nu so begint de heylighe Joannes desen Godsaligen handel aenden Heere Jesu Thzisto selue / onsen opperstен Coninc ende Priester: welcken hy int begin wonderlick eñ schoon beschzijft: Ende sett al sulcke beschzijuinge na het ghemeyn gebruyc der Apostelen / ten eersten als een fondament des gantschen wercx. Ende onse Heere wort hier so heerlick beschzeuen / dat de gantsche algemeyne Kercke / die door de gantsche werelt hier ende daer verstroyt is / lichtelick verstaen mach / dat in hem al het gene beruult is / dat hy van hemselуen gepzopheteert heeft / te weten / dat hy soude ter rechter handt des Vaders in alle Hemelsche eere / macht ende heerlicheydt verhoocht worden / ende aldaer den voornaemsten Coninck aller Coninghen / den waren eenighen opperstен Priester / den algemeynen Salichmaker / Regeerder / Heere ende beschermer der algemeyner Kercken zijn. Want in dier voeghe en siet den Heylighen Joannes hem niet alleen voor hemselуen / maer hy stelt hen oock met dese syne Godlicke beschzijuinghe / ons altesamen also voorooghen / door een claer heerlick ghesichte : Ja op dattet ons altsamen kenlick worde / hoe dat onse Heere Jesus Thzistus / onsen eenighen Coninck ende Priester / die in de Hemelen aen de rechter handt zijns Vaders sit / ende euenwel int midden syner alghemeyne Kercke woont ende handelt / die selue oock getrouwelick versiet / ende haer gantsch op een vziendelicke wijse ende volcomelick onderhout ende opt beste regeert : so toont ons voort de heylige Joannes door dit zijn gheschichte / dat hy tusschen seuen candelaren wandelt / ende in zijnder handt seuen sterren heeft. Ende hy leyt dit terstondt wt / als hy de Kandelaren / de Kercken / ende de sterren der Kercken Engelen of gesonden dienaers ende herders noemt. Want de Heere heeft hem tot desen handel / seuen vermaerde Kercken in Asia verkozen : met welcke hy nu int ghemeyn ende in eender cozte somma door den heylighen Joannem als eenen verduptscher / dat selue handelt ende verhaelt / dat hy met alle Kercken / door de gantsche Wereldt sonder ophouden handelt / ende totten eynde des Wereldts altijt handelen sal. Want het ghetal van seuen / welck in dit Boeck veer ghemeyn / ende een volcomen ghetal is / begrijpt alle kercken. Waerby Joannes / al het ghene dat hy met de voorseyde kercke handelt / met alsulcke beschеydenheydt ende gheschicktheydt voorhoudt / so dattet op alle ende een yeghelicke kercke / die tot aent eynde des werelts wesen sal / mach ghetoghen worden: ende haer tot een leeringhe ende onderrichtinghe dienen : alsoo dat vele der voorseyder Kercken / een gemeyne voorbeeldinghe alder kercken wesen mougen. Want wat den Heere Thzisto op dien tijt / als dese saken voorghehouden werden / in dese seuen kercken / heeft behaecht oft mishaecht / dat selue sal hy oock in alle kercken / tot het eynde des Wereldts / hem laten behaghen oft mishaghen. Ende alsoo hy ghewildt heeft dat dese kercken onderrichtet ende gheleydet worden / alsoo salt oock altijdt zijn wille ende meyninghe zijn / dat alle de

Wat in dit boeck gehandelt wort ende met wat ordeninge.

De seuen Kercken Dat 2. ende 3. Cap.

ende een peghelicke kercke in de selue wijse geregeert ende geleydt worden. Daerom soo hebben wy in dese seuen kercken een claer exempel ende voorbeeldinghe van de tegenwoordighe eñ heerlicke kercken: desghelijcx ooc van de verdoruen ende gebreckelicke/daer beneuens ooc middelmatighe eñ gemengde. Eñ in allen desen wort ghethoont/wat tot allen tijden aller ende een yeghelicker kercken/ouer al de gantsche werelt/aert eñ eyghenschap/zeden ende ghebruyck/deucht/laster of gebreken/zijn ende wesen sullen/tsamen met de medecijne/waermede men alsulcke gebreken beteren ende helpen mach. Waerom ooc de Heere in dese kercken de ghebreken voorstelt: beschelt die/dreycht/vermaendt/troost ende belooft. Waer by wy hier in claerlic sien sullen/welck die warachtige Christelicke leeringhe der kercken zy/desghelijcken welck de verkeerde valsche leeringhe is. Wy sullen ooc hooren ende leeren/dat de wtvercoren beminde kercke Godts/by de leere ende Predicatie des Euangeliums/die sy vanden Apostelen Jesu Christi eenmael ontfanghen heeft/moet vast bestaen ende volherden: ende daerbeneuens gheen ander nieuwe Articulen verwachten/als die voort aen gheen breeder openbaringhen en behoeft/nademael sy met alle leeringhe volcomelick voorsien is. Daerentusschen wortet ooc ghetoont/watmen met de valsche leere eñ valsche leeraers doen sal. Ende ouermidts dat den grooten hoop tot dallen ende dwalinghen gheneghen is/soo houdt hy ons de medecijne neerstelick ende wtdrucklick voor ooghen/met clare onderrichtinghe/hoe de kercke/als sy ghevallen is/wederom mach opgherícht ende ghebetert worden. Ende hier spreect hy ouervloedelick van de ware beteringhe/ende de vruchten die wt de selue volghen: wat de Heylighen schuldich zijn te doen/ende wat de rechte goede wercken zijn. Daerbeneuen vermaent hy ook de ghene die beroudt worden/tot ghedult ende stantuastichept/desghelijcken tot een onderschrickelicke bekentenisse des naems Christi/ende tot alle het ghene dat tot een Godtsalich leuen dient: alsoo dat hy hier by/sonder ophouden de heerlicke belooninghe voor ooghen stelt/tsamen met de straffe/die God de weederspannighe ende afualligh bereydt heeft. Ende also gheeft de heylige Joannes de kercke hiermede te verstaen/hoo dat onse Heere Jesus Christus/of hy alwel ter rechter hant zijns Maders siet/euenwel int midden zijnder Kercken ende Ghemeynte handelt: de selue met zijnen gheest toe spreeckt: haer vermaeckt/onderhoudt ende regeert: Ende wederom/hoe dat ooc de Kercke/of sy alwel in dese wereldt woont/dies niet te min in Christo leeft/ende van hem leuendich ghemaeckt wordt/waer aen sy ooc ghebeel hangt: op wien sy alleene siet/ende in wien sy onderhouden wordt. Wie en soude nu hier wt niet verstaen/dat dese handelinghe gheheel Apostolisch/ende in de leere Christi gantsch ghegrondet zy? Doch so wort alle dingen int bysonder/hierna int Boeck selue/ons veel eyghentlicker verclaert ende wtgelept.

Maedemael dat de Heere inden Euangelio gheseydt heeft/dat zijn lieue Bruydt/de Kercke/met menigherhande tribulacie sal aenghevochten worden/in welcke hy haer nochtans niet verlaten en wil. Soo vertelt hy nu van de rechterhandt des Maders ouervloedelick ende met een fijne ordeninghe nae malcanderen/alle het ghene dat Godt ouer haer toelaten sal: ghewisselick daerom/op dat wanneer de Kercke alsulcke tribulacien lijdt/dat sy daer aen mach ghedencken/ende haer selven troosten: op hat sy niet door alsulcken teghenspoet verwonnen worde/ende alsoo voort en twijfele aen den goeden ghenepchden Wille Gods/die hy tot haer draecht/eñ dat sy also weder te rugge valle inde Afgoderie/die sy te voren verlaten heeft/in de oude dwalinghe eñ ydele weelust deses werelts: maer veel meer inde Christelicke Religie/welcke sy eenmael aengenomen heeft/voortga/dē Heere Christū met een stantuastich gedult bekēne/hem vast aēhange/

De kercke is veel dwolinghe/ende tribulatie onderworpen.

op dat wy oock ten laetsten met hem in het eewighe Vaderlant mughen vereenicht worden/die doch het rechte wit ende eynde ons leuens is/ende den vollen loop aller gelouigen in dit dal der tranen.

Dat 4. Cap. Aengesien dan dat eens yegelick Dienaers Gods ghemoet / in menigerley wijse aengeuochten/ende seer swaerlick versocht wort/wanneer hy der gheloouiger ongeluck ende veruolginghe siet : ende daer en tegen der ongheloouiger gheluck ende victorie : So stelt hy ten eersten / eer dat hy de clagelicke ende lammerlicke tribulacien der Kerckē vertelt/een schoone figure ende aenbeeldinge der eewighe hoochgeloefde heylige Dryeuuldicheydt voor oogen / in welcke allen menschen vertoont wort die onwtspreeckelicke wijsheydt ende Mayesteyt Gods / desgelijck ooch zijn rechte regeringhe ende heylich oordeel / waer door hy alle dinck regeert. Daer wort oock claerlick vertoont / dat God de Almachtige Vader/ door het Lam / dat is / synen Sone ende onsen eenigen verlosser / in de cracht des heylighen Geests / alle wat in den Hemel ende op Aerden is / recht ende wel regeert / tsamen met al het ghene dat hy in toecomende tijden ouer zijn kercke toe laet : het welck altemael int boeck zijnder eewigher voorsichtichеydt geschreuen staet : welck hy met seuen seghelen toegheslоten ende bewaert heeft. Dat 5. Cap. Het Lam met seuē booznen. Hier daer verschijnt dat Lam met seuen hoornen. Waer door alle Keyserlicke / Coninclijcke ende Priesterlicke macht voorgebeeldt ende beduydt wort. Dat seue Lam neemt dat boeck wt des ghenen handt die op den Troon sit / ende het ontsluyt die seuen segelen na malcanderen : want het heeft banden Vader alle macht ontfanghen / beyde inden Hemel ende op aerden. Dat ymmers dat eenige Lam alleen de segelen ontsluyt / veruaet een seer liefflicke verborgenheydt / ende het geeft den gheloouigen eenen seer grooten troost. Want nademael wy gelooven dat het Lam Gods / onse verlosser / de Heere Jesus Christus / het menschelick ghestachte boven maten lief heeft / datter niet / noch inden Hemel noch op Aerden gheuonden en wort / dat ons yerigher bemindt : maer nu sien / dat hy / ende niemandt anders / dese seuen segelen op doet : na welcke ontsluytinge alderley tribulacien in de werelt voortcomen : wie soude dan twijfelen dat sy ons niet tot salicheydt dienen en souden / als sy door deser voorsieninge ende voorzorginghe ingheweyt worden / diet altemael daer henen schict / dattet den synen ter salicheydt gheschiet / ende tot hare verderinge ? Ende hierom ist ooch / dat dit by sonderlick geschiet / dat alle geesten der Engelen / alle Ouders inden Hemel / tsamen met alle andere creaturen / God ende het Lam aenbidden / desselfuen gerechticheyt prijsen ende louen / ende hem ooch eewelick dancken / om dat hy alle dinck so recht ende wel regeert ende besorcht. Want hier leeren wy arme menschen / dat wy noch met het sondige vleesch ombangen zijn / op dat wy ooch de gerechticheydt Gods bekennen souden in syne wercken / ende tegen desselfuen regeeringhe ende rechtueerdich oordeel niet murren : maer veel meer God aenbidden / ons selfuen hem onderworpen / syne gerechticheydt prijsen / ende hem door zijn heylighe regeringe danck seggen / alsoo dat wy met den Prophеet roepen : O Heere ghy zijt rechtueerdich in alle uwe wegen / ende ghy zijt heylich in alle uwe wercken. Dat 6. Cap. Na dien nu dese dingen te voren verhaelt zijn / ende dat het herte der gheloouighe aldus gewapent ende toe bereydt is / so wort haer de ontsluytinghe der seuen Segelen na malcanderen beschreuen ende vertelt / wat grooter tribulacien ouer de menschen comen / van welcke ooch de gheloouighe / die in Werelt zijn / niet en sullen vrij zijn. Hier worden vertelt / Oorlogen / Strijden / Honger / Pestilentien ende dergheliicken : wederom ooch de veruolginghen / oproeren / ende (dat noch veel schadelicker is) die verleydingen ende verderuinge der menschen / die door de valsche leere aengericht worden.

Dewijle

Dewijle dat nu dese Openbaringhe een bysonder Euangelisch ende Apostolisch boeck is / so brenget altijt onder de tribulacien wat vrolicx in / ende het geest den gheloouigen veel troosts in de meesse periculen. Waerom so wort onder de tribulacien / tegenspoeden ende verualschinghen des gheloofs ende leere / die tot hier toe verhaelt zijn / den Engel Gods inghevoert / die de vtuercozen Gods aen hare voorhoofden teeckent : welcke dan door Gods genade ende beschermínghe voor de verderffenisse behouden worden : der selver worden veel duysent gheteelt. Waer vit wy verstaen / dat de genade Gods rijcke ende heerlick is / om de menschen te behouden / ende dat wy van onse Voorvaders / aengaende hare salicheydt / een goede hope hebben sullen. Want of al wel die selue den meesten deel onder het verderffelick Pausdom gheleest hebben / so en volcht doch niet / dat men daerom aen hare salicheydt soude twijfelen / bysonder als wy sien dat God tot alien tijden / oock in de grootste perijckelen / zijn Kercke ghehadt heeft / ende noch in syne gheteeckende dienaers heeft / die (soot oock voortijdts gheschiedt is) hare knien den Baal niet gheboghen en hebben : die hy oock altesamen door zijn onvvtspreeklicke goedtheydt ende barmhertichheydt / door de verdoemenisse behoedt / ende van alle dwalinghe ghenadichlicken ghesuyuert ende gherey-nicht heeft.

Vit den seuenden seghel worden na malcanderen die seuen Trompetten ingebracht / die van den svvaren strijdt der gheloouiger met de ongheloouighe vercondigen. Waer eer dat hy de selue vertelt / wort ons de Heere Christus voorgestelt / die voor den Troon Gods voor de syne bidt / ende also worden de gelooualghe tot den seuen gheweesen : op dat sy van hem hulpe / beschermínghe ende verlossínghe begheeren souden. Ende hier blaelt de Vuyuel / die een meester der leugenen is / den synen totten strijde : Hier en teghen so blaest de heylige Geest Gods de syne op. Daer rijst nu den strijdt tusschen de Godsalighe ende Godlooosen : tusschen de ghene die de reyne ware leere aenhangen / ende de ghene die de valsche leere nanolghen : tusschen de crijchsknechten des Heeren Christi / ende des Vuyuels. Hier zijn groote perijckelen voorhanden / ende de herten der gelooutghe worden svvaerlicker gheprijnicht ende versocht van de verkeerde leerinnghen die inde Kercke inbreken / dan van het svveert der gruvvelicker Tyrannen ende alderley tribulacien. Hier worden veel ende menigherley Ketterien verteelt / die de vvaerheydt des Euangeliums teghen zijn / ende de selue verualschen. Ende ghelijck hy door de seuen Seghelen alderley tribulacien te kennen gheest ende verstaet / die God door zijn gherechtich oordeel ouer de Wereldt laet comen / also begrijpt hy onder de seuen Trompetten / alle de Ketterijen ende verderffelicke schadelicke meyningen / die in de Wereldt tegen de warachtighe Apostolische leere inghevoert worden. Ende hier gheest hy ons te verstaen / dat onder dese valsche dwalinghen het Pausdom ende de Mahometsche leere ende gheloone / voor alle andere sullen den voorganck hebben.

Den geestelicken hoop des Paus / die met synen moetwille eenen yegelicken ouerlastich / Jae gheheel ondzagelick is / beschrijft hy onder de ghedaente der Sprinchanen. Waer by eenen hoochgheleerden man / met namen Laurentius Valla (oft hy alwel een ghebozen Romeyn / ende van heerlicken gheslachte gheweest is) hem niet en heeft connen onthouden (ouermits dat hem de vrijheyt in Christo lieuer was / dan dese svvare ende gruvvelicke knecht schap) maer heeft teghen des Paus gheestelicken hoop also gheschreuen : Ick houde ende achte daer vozen (ist datmen my eenichsins gheloouen wil) dat beyde by God ende den menschē / geen dinc so te haten en zy / als dese onmatelicke moetwille de geestlicke / die sy in wereltlicke saken gebruycken. In gelijckerwijse heeft hy ons der Turckē gru-

Vertroostinghe.

Dat 7. Cap.

Dat wy van onse voor vaders ende harer salicheydt goede hope sullen hebben.

De seuen Trompeten.

Dat 8. Cap.

Dat 9. Cap.

gruwelicke tyrannie vozen / met de verschrickelicke Peerden/die daer roock ende vyer spouwen. Ende hiermede gheeft hy te verstaen / hoe dat de arme kercke so iammerlick moet veruolcht werden: also wy dan sien dat sy op den dach van heden onder het Pausdom ende het ongheluckich Mohometschap gheplaecht wozdt.

Eenē Euangelischen troost. Dat 10. Cap.

Waer daer en tegen / op dat niemandt in dit groot Jammer en vertwijfele/ ende dachte / dat alle de beloften Gods / die hy ons van het eynde der Godt salighen/ende het vergaen der Godlooſen / desgelijcken vander gheloouighen verloſſinghe / die in den laetſten dach gheſchieden ſal / beloeft heeft / ydel ende onkrachtich zijn: soo set hy wederom nae de Apostolische wijse / teghen alle deſe perijckelen ende tribulacien/ eenen krachtighen troost. Want hy voert den Heere Chriſtum ſelue in / die met eenen heerlicken eedt betuycht / dat voorwaer het eynde alder dinghen ghecomen is: ende dat Godt ghewisſelick den goeden hare belooninge geuen ſal/maer den Godlooſen hare ſtraffe ſal laten volgen. Eñ hier en verbercht hy ons niet dat Joannes wederom op een nieu de Coningen/ de Heydenen ende veel Volcken predicken moet/voorwaer inden gheeſt ende der Apoſtelen leere/die weder int openbaer comen ſal. Ja hy betuycht openlic/dat hy de werelt getrouwe Leeraers der waerheyt/ende der verſekerde ſalicheyt ſeyndē ſoude: die de laſteren des laetſten tijts ende laſterlicke menſchen oot hoochſte ſoudē verſpen/Chriſtum reyn ende louter predicken/ende den Antichriſt ſwaerlic tegenſtaen ſouden. Deſe beſchrijft hy door aenbeeldinghe van twee voornamelicke Leeraers/die dan de Antichriſt/van weghen haers bzijen ende cloecken predickens/ende door hare ſtantuaſticheydt des gheloofs/gruwelick vermoorden ende dooden ſal. Hy ſet nu daerby/dat ſy van God eerlicke belooninge ontfangen/eñ daerbeneuen en ſal den Antichriſt niet bedrijuen/maer te vergeefs hem onderwinden de predicacie des Euangeliums / met moorden ende branden te verdrucken. Want de Heere ſal altijt wederom nieuwe Predicantē verwecken / die de verduyſterde waerheyt ſullen verclaren ende aen den dach brenghen. Hy verhaelt ooch daerbeneuen/ dat de partie des Antichriſts eenen groten afval crijgen ſal / welcken dan ten laetſten de Richter met zijnder toecoemſte geheel verſtoozen ſal: ende daer en tegen ſal hy de gheloouighe totter eewiger ſalicheyt behouden. Doch en voleyndt hy deſen Artijckel van het wterſte oordeel hier niet gheheel: maer verſtreckt de ſelue ſake tot op een bequamer plaetſe/welcke hy hier na int 19. ende 20. Capittel voleyndt.

Dat 11. Cap.

Ende na dat hy ſulcx int ghemeyn gheſproken heeft/van de periculen / tribulacien/ ſtrijden/oprroeren/ Secten ende veruolgingen: door welcke de kercke vanden tijt Chriſti ende der Apoſtelen/tot aent eynde des werelts moet aengenoomen ende gheoeffent werden/ſo ſet hy terſtont daerby een byſonder handelinge/in welcke hy alle ſtrijden ende ſware veruolgingen der kercken na malcander claerlick beſchrijft. Want het is ſeer nootſakelick/dat de Heyligen van deſe dingen onderricht zijn/op dat ſy onder de perijckelen ende tribulacien haer ſeluen met deſe Godlicke waerſchuwingen vermanen: ende gedencken dat de Heere dit altſamen/ dat ſy nu lijden/te voren vercondicht heeft/die ooc alle dingen regeert eñ beſorcht/ ende dat hy haer daerenbouen wt alder noodt verloſſen wil ende mach / wanneer eñ ſo hy wil / ende ſo veel als hem na ſynen toegeneychdē wille te doene behaecht.

Dat 12. Cap.

De ſeuē hooſdige Drake.

Daerom ſo beſchrijft hy ten eerſtē wederom de partie deſes voorſeydē ſtrijdts/ te weten/ een Vrouwe die met de Sonne bekleet/gecroont/eñ in kintbarens noot is: door welcke Vrouwe de heylige Chriſtelicke Kercke voorgebeelt wozt. Hier tegen ſet hy eenen grimmigen ende wreeden draet / te weten / de groote Roode ende ſeuenhooſdige Drake/die een figure is der ouder Slangē of des Duyuels.

Hier

Hier in woordt deser beyder booznemen/aert/eyghenschap/macht /ende ten laetsten den camp selue beschzeuen. Ende aldaer wozt wederom tot eenen troost ingheuoert de Victozie Chzisti onses Hoofts/ ende der Kercken met hare ledematen. Woozt soo vertelt de Heere dooz den Heylighen Ioannem in een ghesichte bysonder na malcanderen / alle ende een yeghelick Instrument ende Wapen der Dzaken / met welcke hy de Kercke niet alleen en bestrydt ende beuecht / maer oock opt gruwelickste piaecht ende verscheurt. Sulcke Instrumenten zijn dat seuenhooftich Beest met de thien hoozнen / ende dat ander Beest met de twee hoozнen: dooz welcke dat Roomsche Rijcke ende de valsche Pzopheet / tsamen met het beeldt des Rijcx verstaen wozt. Dese maeckt hy soo eyghentlick met hare berwen ende eyghenschappen af / na de ghelijckenisse des Pzopheten Danielis/int derthiende ende seuenthiende Capittel / soo dat een yeghelick niet alleen sien/maer oock grijpen moet/waer af hy spzeeckt/te weten/van het oude Roomsche Rijcke ende het Pausdom. Want hy dit gruwelick Rijcke een Dier ende Beest noemt/alsoo oock te vozen Daniel ghedaen heeft. Soo betuycht oock de daedt selue/dat onsen Heere Iesus Chzistus / het Hooft ende den Coninck aller Heylighen/ heeft gheleden ende is ghecruyst gheweest int Iootsche Lant/ onder den Landtuooght Pontio Pilato: die aldaer van Roome is gesonden gheweest / ende alle dinck in des Keysers Tiberij name gheregeert heeft. Woozt soo en ist niemant verbozghen/ dat de eerste veruolghinghe der Kercken vanden Roomschen Keyser Nerone is verweckt gheweest. De tweedde dooz Fl. Domitianum den Roomschen Keyser / die oock den heylighen Iohannes hier begrepen heeft. Daerna soo zijn oock die ander acht veruolghinghen / tsamen met veel meer ander van de Roomsche Keysers teghen de Bzuydt Chzisti / de heylighe Chzistelicke Kercke aenghericht / in welcke sy (om alsoo te spzeken) byna oueral verscheurt ende vermozselt is ghewozden. Het welck altemael wt gheen ander oozsake ghe schiedt en is / dan om dat sy het Beest niet en heeft willen aenbidden: dat is / dat sy de superstitien ende Heydensche zeden des Roomschen Rijcx: Ja der selver Goden ende Godsdienst niet en heeft willen aennemen: ende daerenteghen den waren eenighen God dooz Chzistum aenghebeden: ende den selven na de leere des Euangeliums aenghehangen ende ghedient heeft. Daerom moeten hier wt genomen wozden/Constantius/ Constantinus/ Gzatianus/ Theodosius ende andere Godureesende ende Chzistelicke Vozsten oft Keysers/ als de ghene die onder dit Dupuelsche Beest niet te rekenen en zijn. Want ghelijck Paulus seydt soo is het Rijcke aen hem selven van God. Daerom / wanneerder goede mannen regeren/die haer niet vanden Dupuel en laten regeren/ so wozden ghewisselick de selue tot het heylighe lichaem der Kercken/ ende niet tot het snoode lichaem oft ghemeynschap des Beests ghenoecht. Waer hierentusschen/dewijle dat oude Roome hem niet met ernst en heeft willen beteren / ende van zijne Goden / Superstitien ende Godtsdienst tot den Heere Chzisto niet en heeft willen bekeeren/so heeft sc Chzistus veroozdeelt / op dat haer na het ghene dat sy ghedaen ende verdient heeft / sonde vergolden wozden. Want met wat maten dat de Romeynen ander Volcken gemeten hebben / met de selue is hen oock van ander Volcken wederom ghemeten. Daerom so zijn teghen het Rijcke ingheb zoken/de Persen/Hunen/Francken/ Duytschen/Westgotthen / Wenden/ Oostgotthen / die oock het gantsche Rijcke in stucken gescheurt hebben/en ten laetsten Roome selue belegert / bestoomt / ghewonnen / geplondert/verbzant en verstroydt. Ende alsoo heeft de Heere Iesus met zijn rechtueerdich oozdeel/ het Bloedt zijnder Ghelouighen ghewzoken. Van dien tijdt aen is Roome den meesten deel verstoozt gheleghen; sy ligt noch heden ten daghe ghebeel

Dat. 13. Cap.

Dese vier hoofden.

Roma. 13

verualle̅ / ende en ſal oock haer oude heerlickheydt nemmermeer weder gherꝛyſghen. Want alſulcke verualle̅ geſtichten ende mueren moeten haer vertoonen / tot een ſeker ghetuyghe ende teecken der waerheydt / ende der wraken Jeſu Chriſti : op dat alle ghelouighe hier by meughen mercken / dat God oock de ouerhighende beloften Chriſti / die noch niet veruult en zyn / ghewiſſelick geuen ende houden ſal.

Des ouden ryex afganck is des nieuwen begiuſel

Bouen dien ſoo is oock het Roomſche Rycke int weſten / ſonder eenighen Keyſer / ydel ende verlaten ghelegen / meer dan 320. Jaer / te weten van Auguſtulo aen (welcken eenen Duytſchen Mozſt O dacer heeft tonder gedzuct) tot Carolum Magnum / Coninck in Fzancrijck. Ende ten tijden der voozſeyder verſtoozinghe / als het Rycke int Weſten tonder ghedzuct ende wtgeroept is geweeſt / heeft de Biſſchop van Roome begonnen zijn gewelt ende macht te vermeeren / met den ſchijn ende aenſien / die hy hem ſelue̅ gemaect heeft / onder den name Chriſti / ende de heylighe Apoſtelen Petri ende Pauli / tot dat hy oock begonnen heeft te heerſchappen. Waer die oude Voozvaders der Pauſen en zijn geen Mozſten geweeſt in de kercke / die onder den ſchijn ende deckmantel der Religien geheerſchapt hebben / maer ſy zijn dienaers der kercken / eenvoudighe ende arme Herders oft Paſtoozen gheweeſt. Soo heeft oock Paulus van ſulcke te voren ghepzopheteert / dat den Antichziſt wt den onderganck des Rijex ende verſtoozinghe der ſtadt Roome ſoude voozt comen. Want hy ſeyt : Het is alleen daerom ghedaen / dat de ghene die hem verhindert / wechghenomen wozde / ende dan ſal deſen Booſwicht geopenbaert wozden. Waer mede hy te verſtaen geeft / dat den Antichziſt niet eer regneren noch openbaer wozden en ſal / eer dat oude Roomſche Rycke wechghenomen ende vergaen zy. Want na dat dat ſelue ſal omgekeert zijn / dan ſal den Roomſchen ſtoel opghericht wozden. Alſoo legget Certull. wt (die ouer 1300. Jaer gheleeft heeft) int Boeck van de verrijſenisſe des vleeſchs. Wie ſoude (ſeydt hy) wechghenomen wozden / anders dan het Roomſche Rycke? Het welck / wanneer dattet dooz den afganck in thien Coninghen ſal verdeylt zijn / ſo ſalt den Antichziſt voozttzengen. Alſo ſpzeeckt oock Hieronimus in de 11. bzaghe / int Boeck dat hy tot Algaſiam gheſchzeuen heeft: Dat Roomſche Rycke / dan nu ter tijt alle Volcken onder zijn ghewelt heeft / dat ſal afgaen / ende wech ghenomen wozden / ende den ſal dan Antichziſt comen / die een fonteyne ende oozſpzonck van alle ongherechticheydt is. Ende deſe voozſeyde Leeraers verſtaen oock hier in deſe Openbaringhe / dooz Babylon niet anders / dan de Stadt Roome. Soo toont oock Joannes ſelue in deſen Boeck / dat / nae dien dat dat ſeuen hooſdich ende geweldich Roomſche Rycke ſal afgegaen zijn / ſo ſal daer alſdan een ander Beeſt op ſtaen / dat twee hoozne̅ hebben ſal : Dat is / alſulcken Mozſt / die hemſelue̅ tweederhande gewelt oft Rycke toeſchzijuen ſal / te weten alle volle ghewelt / beyde in Gheeſtelicke ende Wereltlicke dinghen. Ja bekent ymmers heden ſdaechs de gantſche Wereldt / dat dit den Paus van Roome is / die met dzye croonen verciert / daer henen treedt (die hy ghewiſſelick gheereghen heeft van de dzye hoozne̅ / welcke dit neder veracht hoozneken / ſo Daniel ghepzopheteert heeft / vernedert oft gheheel verſtooten heeft) ende met twee Sleutelen ghewapent is / die daer aenwijſen / dat hy een Coninck ende opperſte Pzieſter zy / de gheweldichſte Monarcha / beyde ouer Wereltlicke ende Geeſtelicke ſaken / ende de Stadthouder Chriſti op aerden / die inden Hemel ende op Aerden volle macht heeft. Deſe ſelue is de Autheur gheweeſt / dat de Wereldt een beeldt des Beeſts / dat is / een nieu Rycke / na des ouden Rycks ſozme ſoude opzichten. Het welcke / alſt met den Keyſer Carolo Magno (die anders een heerlick Mozſt gheweeſt is)

Het Beeſt met 2. hoozne̅.

Dan 7.

is) begonnen ende een ſdeels hooch opghecomen / ten laetſten van de Coninghen
wt Franckrijck is op de Wuytſchen ghekeert (het welck nochtans vrome / God-
vreeſende ende loueliche Weſten geweeſt zijn) ſo en heeft hem de Paus niet ge-
ſchaemt / de ſelue door een ſeer wonderlicke wijſe te plagen / verwerren / verban-
nen / verſtooten / ende andere in hare plaetſe in te ſetten / ende daerbeneuen de Co-
ninckrijcken aen malcanderen te hitſen / tot dat de vooꝛſeyde Coninghen haer ſel-
uen gantſch onder zijnen wille gheuoecht hebben / ende haer ſelue om zijne voe-
ten te kuſſen hen onderwoꝛpen hebben / ende alſo ten laetſten dat Rijcke tot hem
getrocken / ende met openbare Mandaten / dooꝛ de gantſche Wereldt hem ſulcks
beroemt heeft : dat hy de opperſte ende eenighe Heere der gantſcher Wereldt zy /
die daer gheweldt heeft om de Coninghen na zijnen wille in te ſtellen / ende af te
te ſtellen / dat hy oock op aerden den opperſten Richter zy / die ouer eenen yeghe-
licken macht heeft te vooꝛdeelen / maer hy en ſal van niemant ghevooꝛdeelt woꝛden.
Gelijck wy dan in het oude Rijcke / alle goede mannen / die onder het Rijcke ge-
weeſt zijn / ende gelooft hebben / wtgenomen hebben / alſo onderſcheyden wy oock
in dit nieuwe Rijcke / alle vrome Weꝛſten / ende alle Godvreeſende menſchen / die
onder malcanderen vermengt / haer ſelues niet alleene aen den Heere Chriſto vaſt
en houden / maer oock van dit beeſt eenen gruwel hebben / dat ſelue verachtende /
eñ na haren vermeugen tegen ſtrijdende. Waerby ſy onder het Beeſt niet en ſullē
gherekent woꝛden.

Nu / dit Beeſt met de twee hoꝛnen / dat teeckent zijne dienaers met een teec- Des
ken : daerenteghen verbannet van ander menſchen ghemeynſchap / alle die / die Beeſts
haer wepgheren zijn teecken aen te nemen / alſoo dat hen niet toeghelaten en teecken.
woꝛdt / dat ſy coopen oft vercoopen en ſullen. Ja ſy verbannen de ſelue als
Ketters ende verſcheurders der Kercken / vooꝛ de alder vertwijfelſte Woeuen
ende Schelmen / die daer weerdich zijn dat ſy gheheel verdoꝛuen ende wtghe-
roept woꝛden. Ende vooꝛwaer / wanneer hem yemandt heden ſdaechs vooꝛ
een Chriſten wt gheeft / ende met een reyn gheloouich herte de twaelf Artijc-
keien des Chriſtelicken gheloofs bekent (welckmen het Symbolum der Apo-
ſtelen noemt) t ſamen met de alghemeyne eenige Kercke Chriſti ende alder Hey-
ligher / ende vooꝛ al niet en bekendt / dat de Paus een Stadthouder Chriſti
opter Aerden zy / met volle gheweldt / Deſghelijcken / dat de Roomſche
Kercke een Moeder aller Kercken zy / die niet dwalen en mach / ſoo ſalmen
ſegghen dat ghy gheen recht Chriſten gheloue en hebt / maer woꝛdt veel meer
als een Ketter gheſcholden / diemen met neerſtigher onderſoecknghe dzeder
onderuraghen ſal. Dit is by eenen yeghelicken ſoo openbaer / datter niemandt
weder ſpreken en can. Waer op dat wy in deſe wichtighe ſake / die om te we- Het getal
ten ſoo hoochlicks van nooden is / dies te min meughen miſſen / ende den An- der naem
tichriſt / als wy hem kennen / dies te beter ontloopen meughen / ſoo ſet de Hey- des
ſighe Johannes oock het ghetal der namen des Beeſts daer by : het welcke daer Beeſts.
is ſes hondert ende ſeſentſeſtich / waerdooꝛ wy dan op den name ende tot de
kennisſe des Antichriſts comen meughen. Want wanneer wy van dien tijdt
aen / als deſe Openbaringhe wtghegaen is / tellen ſes hondert ende ſeſen-
tſeſtich Jaer / ſoo ſullen wy tot het ſeuen hondert ende dzyentſeſtichſte
Jaer nae de gheboorte Chriſti comen / te weten / eſſen op dien tijdt / tot
welcken de Paus te Roome / de ootmoedicheydt / eenvoudicheydt ende
armoede / daertoe oock zijns dienſts vergheten hebbende : zijn herte op
het tijdtlicke Gheweldt ende Heerſchappie gheſtelt heeft / ende groo-
te Gheſchencken van den Coninck Pipino / ende meer andere Weꝛſten
ontfanghen / ende hem ſelven den trap toebereydet heeft / dooꝛ welcke

hy namaels tot een Ouerste in het Keyserdom seine gheclommen is: Het welck hier na in dit selue boeck wt de Historien claerder verstaen wort.

Troost. Alsonu Joannes te voren de gheloouighe ende bedroefde kercke/meer dan eenmael/na de Apostolische maniere ghetroost heeft/alsoo doet hÿt hier ock: op dat sy niet by auonturen in angst ende noot/daer toe ock door de lanckduerighe verdruÿ

Dat 14. Cap. gingen/die door den Antichrist aengericht worden/om en valle/ende meyne dat het met de Religie/desghelÿcx ock met de kercke gheheel ghedaen sy. Want hy vertoont/hoe seer dat dat Tweehoornich ende Chienhoornich Beest woedt ende raest/so staet nochtans het Lam noch op den Berch Sion (niet op het zandt/als de Drake) Ende de Heere Christus heeft ock in dese onreyne/ende van den Antichrist beuleete werelt/sÿn beminde kercke/die hy daer en bouen verlost ende beschermt. Hy verhaelt hier ock by/hoe seere dat het Beest de heylighe leere des Euangeliums begeert te vernielen/so sal nochtans het Euangelium ghepredict worden/ende daer toe suyuer ende claer: Ja Babylon sal gewisselick te gronde vallen/maer de heylighe Christelicke kercke sal ghesterct worden. Ende hy stelt tot eenen troost daer by/dat der ghener zielen/die om Christi wille perÿckel lÿden oft steruen/ghewisselick van desen lichamelicken doodt straer in het eeuwich Leuen varen. Ende wederom soo is de Heere bereydt om wrake te doen ouer alle syne vyanden/de welcke hy ock gheheel rÿckelick bergheiden sal/ende sulcks beschrÿft hy gheheel sÿn met de ghelÿckenisse van den Dogst ende Wÿntÿdt.

Van de straffe der quader/ende loon der goeder. Nae dien dat hy dit nu altemael wtgericht heeft/soo baert hy voort om wat neerstigher te verclaren een van de voornaemste Artículen die in dit Boeck ghehandelt worden: te weten/van het eynde der goede ende quade/hoe dat de Dienaren Christi met heerlicke belooninghe begaeft worden/maer die den Antichrist aenhanghen/swaerlick gestraft ende ghepÿnicht worden. Hier in en twÿfelen ock somtÿts gheen slechte persoonen/soo dwaelt ock het ghemeyn volck in desen Artÿckel geheel schandelick/als sy om der Godlooser gelück ende weinaert hier in desen tÿt/ende de lanckduerighe tribulacie der gheloouighen begint te twÿfelen: oft God ock de Godloose hare wel verdiende straffe/ende de goede hare heerlicke belooninghe verzoendt heeft. Daer om zÿnder ock weynich die volstandich blÿuen: daerbeneuen belachender vele den Heere Christum selue met sÿn woort: ende nemen aen den tegenwoordigen wellust deser tÿdt aen te hangen/ende poogen de gheluckige partie by te staen ende na te volgen: Waer om Joannes niet sonder oorsake wt des Heeren beuel hemseluen opt hoochste beneerstícht/op dat hy dit wel ende eyghentlick wtlegghe. Ende ten eersten soo

Dat 15. Cap. van de seuen Schalen. brengt hy voort na zÿn ghewoonheydt/seuen Engelen/die de Schalen der plaghen ende straffen Godts hebben. Jae hy brengt die selue wt den Tempel voort/daermede te kennen gheuende/dat het oordeel Godts/met welck hy de Godloose straft/gheheel rechtueerdich sal zÿn. Het ghetal van seuenen begrÿpt wederom alle de plaghen/daermede dat Godt de Wereldt straft. Dese Schalen stozten de Enghelen wt ouer de Antichristen/die den woorde Godts vyandt zÿn/ende daer toe onboetueerdich. Want de rechtueerdighe Godt straft de onboetueerdighe Wereldt met menigherley plaghen: Waer by behoudt hy hem noch swaerder/die hy haer hier namaels opleggen sal. Doch soo wordt ons hier int bysonder het oordeel/dat is de straffe der rooder Hoere/te weten des Pausdoms ende des Beests voorghebeeldt. Te voren heeft hy een heerlick eerbaer Wÿf voortghebracht/te weten de heylighe Christelicke Kercke. Dese set hy nu teghen een hooueerdighe Hoere/dat is/die valsche nieuwe Roomsche Kercke/die haer seluen meer met wtwendigen pracht/

Dat 16. Cap.

Dat 17. Cap.

dan

dan met inwendighe cieragie vertoont. Waer hy betuycht/ dat deselue van wegen harer grooter sonde ende lasteren/ sal te gronde gaen/ gelijck wy weten dat oock het oude beest verscheurt ende verbrandt ghewordē is. Waer dese Hoere die hy de Babilonische noemt/ sit op het beest. Want de Stat Roomen is de rechte Stoel deser Kercken: diemen de Roomsche ende alderheylichste noemt. Waer-uyt alleman verstaet/ dat de H. Ioannes soo eyghentlick ghesproken heeft/ so dat hy oock met vingheren (somen seyt) wijst wie hy meynt/ ende van wien hy spreeckt. Het hebben voorwaer de Voorouders (also wy oock hier voren gheseyt hebben) door Babylon niet anders dan Roomen verstaen. Daerna beschrijft hy den val van Babylon so wtdruckelick/ als of hy zijn conste ende weisprekent heyt hiermede overuloedich wilde bewijsen: ende hy veruatet hier altemael in een corte somma te samen/ wat by de Propheten ergens geuonden wordt/ waermede men een reden opt alderernstichste verbloemen mach. Hierentusschen brengt hy oock mede de voort/ als in eenen voorgang/ sommige liefflicke verholenthedē/ dā des Lams bruyloft eñ der Bruyt die haer totter Bruiloft toebereyt. Desgelijcx hoe dat der gelooviger salicheyt vast ende seker is: ende hoedanich de selue salicheyt wesen sal. Eñ na dat hy dit voleynt/ so coemt hy van stondē aen op tlaetste Oordeel: het welcke mijns beduncкens in geen ander plaetse oft Schrift/ so wtdruckelic als hier in dese/ niet alleen beschruen/ maer (om also te spreken) met zijn verwen eñ omstandicheden voorgebeelt wort. Want hier wort des Richters persoon beschreuē/ hoe dat de selue tsamen met syne Heyligen/ met grooter heerlicheyt ende gewelt ten Oordeel sal comen. Hiertegen wort den hoop syner vyanden gestelt/ die beel gruwelicke dingen voornemen tegen de Heyligen Gods. Eerstondt volcht het Oordeel: t welck voorwaer aen hemselven gruwelick ende verschrickelic is: maer nochtans rechtueerdich. Want de valsche Propheet wordt daer in ter neder geworpen/ ende met hem in de Helle geworpen dat beest/ tsamen met alle Godtloose ende onboetueerdige menschen. Daerenbouen wort oock getoont/ met wat gerechticheyt dat dit algemeyn Oordeel sal aent eynde des Werelts gehouden worden/ tot straffe van alle de gene/ die van de ware Christelicke Religie afgescheyden zijn/ wt wat Lant/ Secte/ Orden/ staet oft condicie dat sy oock zijn. Daer dā oock de verruysenisse der dooden aengewesen/ ende het gantsche proces des Oordeels beschreuen wort. Daeraen set hy een geheel liefflicke handelinge dant ieuē der saliger/ ende vande Hemelsche salicheydt. Hy toont ten eersten/ hoe oste welcke die selue sy/ ende dat sy gewisselick den Ghelooviigen sal medegedeylt worden. Door welcke handelinge onse aengebozen ongheloove seer sterckelick wordt weder-sproken. Waernae so bewozpt hy overuloedelick de ghestalte der Woninge ende dat Pallays der Saligher/ door een figuere van een seer schoone ende lustige Stadt: waerin dat hy oock geen lieflickheydt/ lustickheydt oste coselickheydt achter en laet/ die niet in dit Hemelsch Pallays volcomelick ende tot eewighen tijden gegeven wordt. Wandt wy weten anders-sins wel/ dat/ hoe heerlick dat Ioannes vande toecomende brenchde gesproken heeft/ so en heeft hy nochtans niet gesproken/ dat den handel selue eygentlick gelijckmetich sy. Mademael beyde/ de Propheten ende Apostelen seggen/ dat Godt den ghenen die hem lief hebben/ alsulck een blijschap heeft toebereydt/ so dat diergelijcke geen ooge gesien/ geen ooze gehoort/ noch in des menschē sin noyt gecomen en sy.

Dat 18. Capit./

Dat 20. Capit.

Dat 21. ende 22. Capit.

Nu soo heeft de H. Ioannes dese dinghen alle/ die ick tot hiertoe (alleen den Titel oft Opschrift/ tsamen met het beslupt deses boecx wtghenomen) in een corte somma te samen ghebattet/ ende daerentusschen de ordeninghen/ so sy nae malcanderen voorghedraghen worden/ verhaelt hebbe/ met dese synre Openbaringhe/ die hy (soot dickwils ghetoont is) wt des Heeren Chris-

 tus

De Leere deser Openbaringhe/ is een Apostelsche leere

sti beuel ende boozgenen/ dooz het bedienen eens heerlicken Enghels ontfangen heeft / om de alghemeyne Kercke Christi / ende boornamelick ons toe te schrijuen / op welcke dat eynde der Wereldt ghecomen is. In welcken alle by gantsch niet gheleert en heeft / dat teghen het ghene sy / dat hy inden Euangelio ende in syne Epistelen te bozen gheschzeuen ende aenghegeuen heeft. Want soo veel het de beschzijuinghe der selver veruolghinghen / die ouer de Kercke gaen sullen / aengaet / heeft hy met des Heeren Jesu Christi woozden selue vertelt. Van den Antichzist en heeft hy niet anders gheseyt / dan dat sommighe verstaen als oft van den Antichzist gheseydt sy : Ick ben in mijns Vaders

Joan. 5. Name ghecomen / ende ghy en neemt my niet aen. Wanneer daer een ander in synen name comen sal / so sult ghy hem annemen. In zijn Epistel heeft hy den Antichzist alleen in eenen boozlijt ghedacht / doe hy gheseyt heeft: Kinderkens / het

1. Joa. 2. is de laetste tijdt / ende ghelijck ghy ghehoozt hebt dat de Antichzist comen sal / also hebbender alreede nu veel Antichzisten begost te zijn. Waer in desen synen Boeck heeft hem Joannes bysonder boozghenomen / alle dat ghene by ozdentlicke wijse ende recht wt te beschzijuen / wat hem onse Heere Jesus Christus van den rechten grooten Antichzist / tsamen met de perijckelen ende veruolghinghen die ouer de Kercke gaen sullen / wdzuchtelick gheopenbaert heeft. Wen siet oock / dat hy om sulcker oorsaken wille / meer woozden / ende een ghewapender / veeluoudiger / ende tierlicker aerdt van spzeken ghebzuyckt heeft. Waerby dat het ghеen Wonder en is / of schoon dit Boeck / so veel het de maniere van spzeken aengaet / de ander syne Boecken niet ouerall ghelijckformich en is. Waer af wy dan in de nauolgende handelinge ooc wat seggen willen. Waer hierentusschen wanneer wy een yegelick punckt bysonder ouer leggen / so en sullen wy niet connen gheseggen / dat desen Boeck eenich stucks gebzeckt / dat tot eenen Euangelischen ende Apostolischen Boeck / in billicker wijse / als noot sakelick ende dienstlick / begeert oft geeyscht wozt. Hier in wozden de boornaemste Artijckelen des Christelicken ende Apostolischen geloofs / niet alleen wtgedzuckt / maer ooc sijn ende eygentlic verclaert ende wtgelept. In welcke (also alle Geloouige eenmondelic bekennen) de boornaemste puncten der Apostolischer Leere begrepē zijn Daerenbouen so wozden in desen Boec / veel plactsen inde Pzopheté wtgeleyt. Waerby ooc de Hoochgeleerde heylige Man Joannes Occolampadius / den H. Joannem niet sonder oorsake eenen Wtlegger ende verclaerder der Pzopheten genoemt heeft. Ende gelijck de Apostelen haer des eygentlick beneerstight hebben / dat sy hare leeringe met der Pzopheten getuygenisse beuestigen mochten: also sal de Wtleggинge deses Boecx / volcomelick te verstaē geuen / dat Joannes al wat hy boozgheeft / dat hy dat oft wt de Schzift genomē / of dat selue met tgetuygenisse der Schzift verciert ende beuestight heeft. Voornamelick so verclaert dit Boeck dat Rijcke ende tPriesterdom onses Heeren Jesu Christi : desgelijck oock desselues ghewelt / eere ende heerlickheyt / met de verborgentheden ende ware eygenschap syner Godheyt ende Menschеyt / oock onser verlossinghe. Ende ick twijfele oock / of ier erghens in eenich ander Boeck der H. Schzift / schoonder / daertoe Godlicker ende eygentlicker beschzijuingen onses Heeren Jesu Christi te vinden zijn / dan in desen Boeck geuonden wozde. Doch soo en begheere ick niet / datmen myne bloote woozden gelooue / maer men bese den handel aen hemselues / soo salmen sulcx claerlick beuinden. Waer wozt oock die wtuercozen Bzupt Christi / te weten / de Christelicke Kercke seer schoō beschzeuen / tsamen met hare deuchden ende gebzeken. Desgelijck oock haren val / verbeteringe ende reformacie / met den cam die sy strijden moet. So beschzijuet oock hare periculen / met hare hulpe ende victozie ; also dat dese beschzijuinghe

Geeclam padius.

Dese Openbaringe beuestight de Pzopheten.

Wat heerlicke est nutlicke puncten dit Boeck heeft.

ninghe een cort begrijp alder Historien ende gheschiedenissen der Kercken nach gheacht worden. Voort so blyckt wt desen boeck / welck in de Kercke Gods de ware / reyne / ende daerenteghen welck de dwalende verdorfde Leere zy. Mock stellet ons voor ooghen menigerley beschrijuinghen ende voorbeeldinghen van groote wtnemende dinghen / voornamelick / der hoochgheloofder heyligher Oprualdicheydt. Item des Heeren Christi / onses Salichmakers ende Richters / Voorsts ende Regents / die alle dinck / synen Wtuercorenen te goede / rechtuaerdichlicken beheerschapt ende regeert : daertoe ouer zijn Woordt ende Kercke / ende ouer derselver Dienaers getrouwelick waeckt. Daerbenoen oock alle Gheloouighe / die in de Ghemeynschap der Kercken zijn / van sonden onslaet / heylicht ende behoudt : daerenteghen alle Godtloose straft / t'samen met alle Superstitien ende Godtloos wesen : ende in somma / syne Wtuercorene nemmermeer en vergeet / noch syne Wanden geensins en verschoont. Item / wy hebben hier een beschrijuinghe des Dupuels / met alle syne boosheydt ende strijden. So worden ons oock die gruwelicke verschrickelicke pijnen ende straffen der Hellen voor oogen gestelt. Daertoe wort ons den Hemel selue open ghedaen / ende gheloont / welck der Gheloouighen troost ende hope zy. Het leert ende beneerstight oock / de ware verrijsenisse van alle vlees : ende heeft daerbenoen gheleert / hoe wijdt dat de genade ende barmhertigheydt Gods haer wt strecht : daertoe hoe rechtuaerdich ende warachtich de selue zy. Waer worden gheleert / welcke de ware beteringe ende boete der Gelouigen zy / welcke de goede wercken des geloofs / de rechte eyghenschappen eens Godtsalighen leuens / daer toe welcke de behoorlicke / heylighe / ende goede aenghename stucken zijn / in welcke haer de Heyligen / den tijdt lanck die sy hier op der Werden zijn / oefenen sullen. Daerenteghen worden oock de gebreken die Godt voornamelicken haet / met hooghe neerstichheydt verhaelt. Desghelijcx so worden claerlick beschreuen / hoedanich ten laetsten het eynde der / goeder ende quader menschen wesen sal : welck dat hoochste goet ende welck de hoochste ellende sy. Waerby dit Boeck hemselven / met het gene dat daer inne gehandelt wort / by alle Godsalige menschen / volcomelicken beroemt ende prijst : ende hiermede oock bewijst / datter wt het in gheuen des Geests der Apostelen gheschreuen sy.

Met wat wijse ende forme dit boeck leert.

Waer nu so worden dit altemael nae het ghemeyn ghebruyck der heyligher Schrift / eenuoudiger ende claerlicker voorghehouden. Ten eersten heeft Godt den meesten deel syner handelinghe / ende de verborghentheden onser salichheydt / onder sommighe Wereldtlicke figueren voorghebeeldt. Niet tot dier meyninghe / dat hy die selue heeft willen verduysteren / maer veel meer / op dat hy ons die eyghentlicker soude te verstaen gheuen. Wandt ist datmen die onsienlicke verborghentheden / door wtwendighe sienlicke dinghen voorbeeldt / so is dat selue een seer bequame wijse om te leeren / oock crachtich om sinen menschen herte te beweghen : daertoe verstantlick / ende dienstlick / waermede die dingen de hert̃ te beter ingebeelt / en deselue oock te min vergeten worden. Waerby den heyligē Patriarchen menigerley gelichtē voorgecomē zijn : als Abraham / Jacob / Joseph / Mose / etc. En voor waer / wanneer wy wt de Prophetische boecke̅ de gelichtē / gelijckenissen / t'samē met die ander figuren en aenbeldingen / waermede sy hare predicatien ziert hebben / wechnemē / hoe veel saider doch van haerlieder Leere ouerblijuē : Onder deselue zijn de voornaemste (de gelichtē aegaē de) Ezechiel / Daniel ende Zacharias. Doch so en heeft dese maniere / met welcke men door gelichten / gelijckenissen / ende menigherley figuren leert / int Nieuwe Testamendt (soo wy op andere plaetsen ghetoont hebben) niet opghehouden.

In

In den Euangelio wordt den meestendeel der saken door gelijckenissen voorgebeelt ende gheleert. Ja de H. Joannes selue / ghedenckt in zijn Euangelio sonder ophouden / des lichts / der duysternisse / des broots / waters / Herders / der Schapen / ende dierghelijcke. Maer hier en tusschen weet ick wel / datter een groot onderscheydt is tusschen de gheliickenissen / figuerlicke redenen / Allegorien / ende Ghesichten / die altemael op een Gheestelick verstandt ghenomen worden. Maer wie isser hierbenaven die niet en weet / dat dese dinghen alle / so veel alst de Leeringhe ende verclaringhe der verborghenheyt aengaet / eenderley wijse / daertoe oock eenderley werckinghe hebben? want sy dienen tot claerder ende beter verstandt. Die nu niet tonrechte en vermoeden / datter een groot onderscheydt sy tusschen de gheliickenissen diemen van Aerdtsche dinghen neemt / ende de Hemelsche Ghesichten: die sullen hier by ghedencken / dat dese Hemelsche Ghesichten den H. Apostel Joanni door den Heere Christum voorghehouden worden / die nu int Hemelsche wesen is: ende die daer wil / dat de syne / na dat sy haer ghemoedt inden Hemel hebben gheheuen / leeren Gheestelicke dinghen versinnen. Maer daerentusschen en heeft hy hemselven niet te min tot de eenvoudighe ende verstandighe wijse beneerstight.

Wat dit Boeck claerende verstandich sy.

Ende voorwaer / so veel alst my aengaet / achte ick dat dit Boeck den Gelooighen / diet met vlijt ende aendacht lesen / gheheel eenvoudich ende verstandich sy. Maer daerbenaven bekenne ick / dat de ghene diet by de Voorouders wtgheleydt hebben / op veel plaetsen zijn twijfelachtich ghestaen / ende hare meyninghe niet en hebben connen te verstaen gheven. Men weet euenwel daer en tusschen / dat oock deselue niet alleene eenmael en hebben gheseydt / dat dit Boeck nauwelick / eer ende door dat alle dingen veruult zijn / verstaen mach worden. Maer als dat selue sal gheschiet zijn / so salt een yeghelick sonder moeyte en arbeydt lichtelick connen verstaen. So zijn oock voorwaer de Ghesichten ende Prophecien Danielis / by de Voorvaders gheheel doncker ende onverstandich gheweest. Maer na dat alle die dinghen zijn veruult gheworden / die hy op eenigherley wijse door de figueren verborghen hadde / hebbender sommighe gheseydt / dat hy niet van toecomende dinghen gheprophecteert en heeft / maer dat te voren gheschiedt was / beschreuen. Jae onse Heere Jesus Christus seydt selue int Euangelie: Wanneer ghy den gruwel der verwoestinghe sult sien / van welcke Daniel de Prophect gheseyt heeft / staende in de heylige plaetse / diet leest / die verstae het. In gelijcker gestalte latet hem nu aensien / na dien dat de Heere Christus ghecomen is / ende dat den meestendeel van alle verborghentheden Godts veruult zijn / als oft de heylighe Esaias in alle syne Prophecien / een clare verstandichlicke Historie beschreuen hadde. Ende voorwaer / wanneer wy dit Boeck der Openbaringhe met neerstichheydt lesen / ende tghene dat door veel aengheroerde Ghesichten door een bedeckte wijse voorghehouden wordt / teghen het ghene houden / dat wy wt de Historien beuinden noch meer gheschiedt ende veruult te zijn: soo sullen wy oock moeten bekennen / dat het niet anders dan bloote Historien en beschrijft. Ick voorwaer hebbe van myner Jonckheydt af / tot dit Boeck een bysonder lust ghehadt / waerby ick oock gheerne daerin gheleesen / ende veel neerstichheydt daertoe ghedaen hebbe / als ick aenmerckte / wat het wt der Prophecten boecken ghetoghen heeft / ende hoe dat de Prophecien die daerinne begrepen zijn / met de andere Prophecien der Prophecten ende Apostelen te samen stemmen. Daerouer hebbe ick / na mijn cleyn verstandt / menigherleye Historien versocht ende doorlesen / die ick ghemeyndt hebbe dat sy tot meerder verstandt van deser Prophecie dienstlick zijn. Daer en bouen hebbe ick oock der anderer sinnen ende meyninghen

ghen ouerleyt / die dit boeck voor my wtgeleyt hebben / ende daerenbouen oock die dingen die haer nu tot onsen tyden verloopen / eñ noch dagelicx geschien / tegē dese beschrijninge gehouden. Wt welcken alle / ick met het aenroepen ende de hulpe Godts / dit altesamen by malcander ghebracht hebbe: het welcke ick hier allen Christelicken Leers mededeyle. Ende tot dese alle is my met syne wtnemende gheleerthеydt / vlijt ende ghеschickelickheydt behulpelick gheweest / de Godsalighe Man Theodorus Bibliander / Leser der heyligher Schrift / al hier in de Schole te Zurich: die dan dit boec ouer 13. Jaren openlick ende met grooten los wtgeleyt heeft. Ende voorwaer ick ware wel ondanckbaer / wanneer ick niet en bekende / dat ick van hem veel hulpe ghehadt hebbe. So is oock desselven ghetrouwe voorgheuinghe tot Basel / int Jaer 1545. wtghegaen. In welck hy dit boeck in zijn vooraemste deel ende puncten met oordentlicker wijse wtgedeylt / ende met corte wtleggingen verclaert heeft. Ick hebbe ooc van de Oude ende Nieuwe Leeraers alle die gheleesen / die ick hebbe connen ghecrijgen: te weten / Aretan / die een nauolger des Bisschops Andree Cesarien sis gheweest is / wiens wtlegginghe ouer dit boeck hy dickwils verhaelt. Desghelijcx den H. Augustinum ende Primasium / Bisschoppen tot Utica. Ende hierby hebbe ick Thomam van Aquinen met de Glose / diemen Gloſa ordinaria noemt / niet veracht. Onder de gene die dit boeck tot onsen tyden wtghelеyt hebben / heeft daer in de Godtsalige ende Hoochgheleerde Man Doctor Sebastiaen Meyr / die ouer 20. Jaer tot Wern een Dienaer der Kercken gheweest is / trouwelick / eñ niet sonder groote vrucht ghearbeydt. Welcks wtlegginghe ouer dit boeck / oock al hier tot Zurich in druck is wtghegaen. Desgelijcx heeft oock de goede Gheleerde Man / Doctor Franciscus Lambertus van Auion / in de wtlegghinghe van dit boeck ghearbeydt: die dat oock op de Hooghe vermaerde Schole tot Marburch / int Landt te Hessen / voorgelesen heeft / ende voort aen daer selfs zijn wtlegghinge / die hy in seuen boecken ghedeylt heeft / Anno 1528. in druck laten wtgaen. So is oock tot Wittenberch in Sassen / een wtlegghinghe van dit boeck ghedruckt / die ouer 100. Jaren gheschreuen / ende D. D. Martino Luthero van de wterste pale des Duytslants / die aen Polen ende Lijfland palen / gesonden geworden. Welcke wtlegghinge ick oock besien hebbe / met sommighe andere / die D. Luther selue ouer dit boeck gheschreuen heeft.

Theodorus Bibliander.

Wie in den Apocalipsin geschreuen hebben.

Ende hier en wil ick oock niet vergeten hebben / de treffelicke ende welgheachte Mannen / D. Erasmus Roterod. ende Laurentius Valla / die oock hare aenteeckeninghen ouer dit boeck na haer ghelaten hebben. Welcker arbeydt ick bekenne my seer behulpelick gheweest te syne. Het welck ick daerom nu hier vertelle / op dat ick niet met een ongheschicte roemachtighe wijse sulcx en verberghe / ofte yemandt synen verdienden loon onbillick en berooue: ende daerom vermane ick den goetwilligen Leser / ist dat ick yemanden in dit boeck yet dienstich ben gheweest / dat ick dat selue niet sonder hulpe gedaen en hebbe / ende daerom dese weldaet des Heeren onses Gods / de Fonteyne eñ dē oorspronc van alle goet toeschrijue / ende denselven danckſegge. Maer desen mynen gantschen arbeyt geue ick de Godtsalige Leers eñ Toehoorders te oordeelen: eñ wat sy daerinne goet vinden / dat selue aennemen: maer waer ick mochte gheacht worden van het ware Rechtsnoer afghetreden te hebben / dat sy daeraf wijsen. Ick en misgunne oock niemanden / die geleerder eñ geoeffender zijn / (der welcker sommige oock van ouerlanck hare wtlegghinghe ouer dit Boeck beloeft hebben) wanneer sy wat beters voortbrengen. Ja ick ben altijdt genecht / wanneer daer wat beters voortcoemt / dat selue niet alleē aē te nemē / maer haer ooc daer voor te danckē. Hierētusschē so legge ic mijn pont dat ic bā dē Heere ontfangē hebbe / om

daer

daermede te woeckeren/aenden dach/int midden vooz allemanːeñ ick bidde Godt dat hȳt tot goet wil schicken/ende mynen eennoudigen arbeydt met synen Segen wil beghenadighen.

Dat dese Predicatien in goeder trou ende mepninge ghe-schzeuen zȳn.

Waer hier is Godt mȳn Ghetuyghe / dat ick desen arbeydt wt gheenen bysonderen haet teghen pemant/ daertoe oock niet wt lust om te lasteren / oock niet met dier mepninghe/ dat ick pemanden begeere eenighen ongunst te maken/ my hebbe voozghenomen: maer alleen daerom / dat ick dat heerlick ende nutlick Boeck des Nieuwen Testamentes hebbe eennoudelick willen verclaren ende wtleghghen/als de gene die vooz dit / alle de andere Boecken des Nieuwen Testaments wtghelept hebbe. Daerenbouen so hebben veel goede Geleerde lieden oueral/dese mȳn wtleghginghe van de Openbaringe/ vooz haer veeluoudich toeschzȳuen van my begheert. Dewȳle dat ick dan derselver oozdeel ende meyninge niet cleyn en achtede/so hebbe ick dies te eer verwillicht dat dit Boec gedzuckt wozde. Dewȳle dan dat de Artȳckelen die den Antichzist aengaen(die by sommighe geheel hatelick ende vooz bitter gheacht wozden) in desen Boeck ghehandelt zȳn/so en hebbe ick de selue niet meughen noch connen verswȳgen noch vooz by gaen. Bouen dien ist openbaer / dat ick in desen handel niet nieus noch seltsaems/dat te vozen niet meer ghehoozt en is/ vooz en bzenghe: ende dat ick niet alleene desen Steen en verwentele. Want de gantsche Wereldt die roept/ datter gheen ander Antichzist en sal comen / dan de ghene die van ouerlanghe in het Pausdom te Roomen ghecomen en is: welcken Antichzist dan / vooz ter tȳdt vooz de heerlicke Toecoemste Chzisti ten Oozdeele /gheheel wtgheroept ende vermeldt wozden. Wanneer wy nu sulcks vertrecken ende verswȳghen willen / soo sullent de steenen wtroepen: want den tȳdt is nu al veruult/ ende dat Rȳcke Gods is gecomen. Salich/Ja eewichlick salich zȳn alle de gene die daer waken/ ende na den Heere tot salichepdt wachten. De heylige Ireneus heeft ouer 1400. Jaren ghesprzoken: Hoewel dat de Antichzist maer een knecht en is/soo wil hy nochtans als Godt aengebeden wozden. So hebben oock Tertullianus ende Jeronymus (soo wy nu meer dan eenmael gesept hebben)des heylighen Joannis Pzophetie van de Stat Babylon/openbaer op Roomen beduyt/ ende van de selue wtgelept. Ja dat meer is / Gzegozius de eerste deses naems/ heeft gheen verschzicken ghehadt / hoewel nochtans dat hy selue Paus was/ opentlick te seggen/dat die des Antichzists voozlooper sy/die hemselven een algemeyn eñ opperste Wisschop der gantscher Chzistenheyt laet noemē. Eñ doe heeft de Constantinopolitaensche Wisschop hem selven desen tttel aengenomen/die een voozlooper is geweest van de nauolgende Roomsche Pausen. Daerom schzȳft hy oock inde 35.epist.aen Joannem den Wisschop tot Constantinopel/also: Wtgene datter gepzopheteert is/dat geschiet: De Coninck der hoouerdicheyt (dat is de Antichzist) is nabyːeñ dat een gruwel eñ schande is dat ment soude seggen/ so vooz hem een Heyzcracht der Pzielteren voozberepdt. Want die geozdineert zȳn dat sy andere in ootmoedicheyt voozgaen souden/ende des Volcks Leyders zȳn/ die baren vooz met eenen wtgerecten hals der hoouerdȳe. Ende dit heeft/Gzegorius van ouer 950. Jaer gheschzeuen. Op gelȳcker wȳse / doe Wisschop Arnulphus tot Ozliens/een seer Godtsalich ende geleert Man/ouer 550. Jaer/int Concilie tot Reins / openbaerlick van den Paus tot Roomen gesprzoken heeft/ soo bzeeckt hy ten laetsten met dese woozden wt: Wien acht ende meynt ghy desen te zȳn/ die op den hooghen verheuen Stoel sit / ende in een Scharlaken ende gulden cleedt glinstert? Ja segghe ick / wien acht ghy hem te synen Ghewillick dewȳle hy gheen liefde en heeft / maer alleen vooz de wetenschap opghe-

Wat de Paus de Antichrist sy/is van uuden tȳden ghe-leere.

Paus Gzegorius de eerste.

Wisschop Arnulphus te Ozliens.

opgeblasen is/so is hy de Antichzist/die inden Tempel Godts sit als een Godt/ ende hemselven toont als ware hy God: daer hy nochtans noch in de liefde ghegrondt/noch dooz dat weten opgherecht en wozt so is hy inden Tempel Godts als een Afgod. Dit spzeeckt de voornoemde Bisschop Arnulphus/die hem laet mercken/recht of hy met dese woozden opt getuyghenisse der H. Schzift ghesien hadde/die wy in dese Openbaringhe int 19. Capittel/ende 2. Tess. 2. ende Zach. 11. binden. Desgelijck hebben wy oock van S. Bernaert/hoewel de selue van wegen der onsaligher tijt in welcken hy gheleest heeft/hemselven niet in alen ghelijckformich en is/dies niet te min heeft hy teghen den Paus/teghen de Bisschoppen ende Gheestelicke zijns tijdts/so scherpelick gheschzeuen/dat waert dat pemandt heden ten daghe syne woozden (verswighende synen naem) ghebzupckte/die soude booz den grootsten Ketter ghehouden wozden: so doch tot onsen tijden/alle dinck veel ergher ende quader is/dan het tot des voorseyden Bernaerts tijden gheweest is. Zijn Reden is openbaer booz ooghen/die hy int Concilie tot Reins booz de Ghestelicke gedaen heest. Bouen dien is hy gheheel hittich in de Boecken diemen Considerationes noempt/bysonder in het 2. ende 4. Boeck. Hy leefde ontrent het Jaer 1150. S. Bernardus.

Waer doemen schzeef na de Gheboozte Chzisti 1240 is tot Regnsburch een Concilie der Wozsten gehouden/van wegen der tyrannije der Roomscher Pausen/die doe den goeden Keyser Frederich/den 2. van dien name/opt alderswaerste teghen ghestaen hebben. In deselue is Bisschop Euerhard van Saltz burch opghestaen/ende heeft also gesprzoken: Wanneer wy ghewis niet gheheel blindt en zijn/so genoeleu wy/dat onder des Paus titel/ende des Herders cleydinge/den aldergruwelickslen wolf bedeckt is. De Pausen te Roome hebben haer wapenen gewet/eñ na dat sy door vermetelheyt/bedzochs ende aenhitsen eēs crijchs/bouen dandere tot groot gewelt comen/so verwozghen ende dooden sy de burch. Schapen: sy verdzijuen alle vzede eñ eenicheyt van der Aerden wech: sy locke de Wozgerlicke crijgen eñ opzoeren wt de Helle woozt: sy vercrancken van daghe te dage aller menschen gewelt eñ macht hoe langer hoe meer/waerdoor sy alle man opt hooft sitten/daertoe alle menschen verslinden/eñ een yegelick tot knechtschap bzengen. De Paus Hildebzant heeft ouer 170. Jaer/alderecrst des Antichzists Rijck fondament gelept. Deselue heeft desen onbillicken crijch ten eerslen begost/ de welcke daerna door syne nauolgers volbzacht is/eñ op desen dach noch duert. Eñ terstont na dese woozden spreect hy: De Pausen tot Babylon begeerē alleen te regeren/eñ en meugen niemāt lijden/die hen in gewelt gelijck sy. Gelooft my/ ic diet beuonden hebbe/sy en sullen niet ophouden/tot dat sy den Keyser onder hare gehoorsaēheyt gebzacht hebben/daertoe alle aensien eñ weerde des Roōschē Rijcx verdzuct/eñ de ware Herders tondergebzacht: op dat sy also alle dinck verderuen/alle dinc met hare voetē vertreden/eñ indē Tempel Gods sittē/eñ hemselven verheffen bouē al het gene datter geeert wozt. Die een knecht der knechtē is/ begeert een Heere bouen alle Heeren te zijne/recht of hy Godt ware. Hy soeckt nieuwe raetslagen in zijn herte/op dat hy hemselue mach een eygen rijc bereyden: hy verandert de wetten eñ rechtē/eñ beuesticht de syne. Dese verdozuē menschē/ die men plach Antichzist te noemē/aē wiens voozhooft desen naem der lasteringe geschreuē staet: Ic ben God/ic en mach met dwalen: ia de selue verwoest/rooft/plō dert/bedziecht ende mooit: hy sit inden tempel Gods/hy heeft zijn Rijck wijt eñ breet wtgestrect. Item terstont daerna seyt hy: Des Roomschen volcx Waiseyt ende heerlichept/door welcke eertijts de geheele Werelt is geregeert geweest/is vander aerden weghgenomen. Dat Rijc is onder vele wtgedeylt/dat opperste gewelt onder vele verstroyt/in stucken ghesneden/gemindert ende gheschcurt. Euerhardus Aerdtsbisschop van Saltzburch.

De

De Keyser en is niet anders dan een ydele naem ende schaduwe. Daer zijn thien Coningen tsamen opgestaen/die den gantschen omloop der Werelt/(welcke voor tyts dat Roomsche Rycke was)onder haer gedeylt hebben:niet om dat sy den seluen regeren/maer dat sy dien verscheuren ende verderuen souden. Ende dat D. Aurel. August. voor ongelooflick heeft aengesien/so besitten nu de thien Hoornē/ te weten/de Turcken/Griecken/Egyptische/Aphricanen/Spangiaerden/ Frantsoysen/Engelsche/Duydtsche/Sicilianen/ende Italianen/de Roomsche Landtschappen/ende hebben de Roomsche Inwoonders derselver wtgheroept. Ende also is dat cleyn Hoornken tusschen haer opgheWassen/ het welcke ooghen heeft/ende eenen mondt die groote dinghen spreeckt. Dat selue heeft voornamelicken drie Rycken/te weten/Sicilien/Italien/ende Duytslant onder zijn ghehoorsaemheydt ghebracht/ende haer hem te dienen ghedwongen. Hy quelt daerentusschen dat Christi/ende de Heyligher Godts met ondraghelicke tyrannije. Hy vermengt ende verwerret beyde de Godtlicke ende menschelicke handelinge onder malcander/ende onderwint hem veruloerte saken. Dese ende andere redenen heeft gesproken de ghedachtweerdighe Aerdt sbisschop/met meer andere woorden/diemen dindt in de Cronycke Auentini/int 7. boeck/int 685. bladt: welcke int Jaer 1554. tot Ingheistadt onder des Keyserlicken Maiestepts priuilegie/nieu in druck is wtghegaen: wt welck ick dit altemael van woorde te woorde hebbe wtgheschreuen. Ende effen ontrent den selven tyt heeft oock de Abt Joachim geleeft in Calabria/die den Paus in gheluycker wyse den Antichrist noemt:ende dese Openbaringhe met ghemaelde figueren (die eenich Prophetisch oft heymelick verstandt hebben) ende met Italiaensche wtleggingen verclaert heeft.

Abt Joachim.

Soo heeft oock nae de ghehoorte Christi/ontrent dat 1350. Jaer gheleeft Franciscus Petrarcha/een Hoochgeleert ende seer vermaert Man. Welcke oock tegen den Roomschen Stoel ende Hof/desgelycx tegen den Paus selue in gheluycker wyse geschreuen heeft. Also dat wanneermen desselven Schriften soude houden tegen het ghene dat Doctor Martinus Luther tot onsen tyden geschreuen heeft:so soudemen geheel meynen/ dat Petrarcha Lutherum verre te bouen ghegaen hadde. In de 20. Epistel/noemt hy des Paus Hof niet alleen Babylon/maer oock de Babylonische Hoere die op de Wateren sit/ende een moeder is van alle Afgoderije en Hoererije. Bouen dien isser noch voorhanden een seer gheleert ende costelick boeck/dat Marsilius Patauinus/tot beschermingh van Keyser Lodewyck den 4. tegen den Paus gheschreuen heeft. In welck hy den Paus met syne tyrannige Wetten/op tscherpste wederstrydt. Ende ontrent den selven tyt/te weten/ouer 200. Jaren/is oock gheweest Michael Cesenas/een ouerste der Waruoeter Orden/die den Paus openlick/als den Antichrist/ende den Roomschen Stoel ende Kercke/als de Babilonische Hoere/aengeclaecht ende gescholden heeft/die daer droncken is van het bloedt der Heyligen. Ouer 100. Jaren heeft Laurentius Valla geleeft/een edel Borgher tot Roomen/ende een verre vermaert Man/welcke hem oock teghen den Paus ende den Roomschen Stoel gheset heeft/ende daerom van Roomen is gebannen gheweest: maer hy is vanden Coninck van Napels gheheel heerlick ontfanghen ende aenghenomen gheworden. Voort soo heeft oock Hieronymus Sauanarola van Ferraren/voornamelick een Theologus ende Philosophus: ende daertoe by alleman in een groot aensien/van weghen zijns heyligher leuens ende wandelinghe: die heeft (segghe ick) in Italien openlicken ghepredickt/dat de Paus de Antichrist sy: is oock daeromme tot Florentsen/door aenhitsen des Paus Alexandri des 6. gruwelick verbrandt geworden. Het welcke dan by alleman in

Fräciscus Petrarcha.

Marsilius Patauinus.

Michael Cenlenas.

Laurentius Valla.

Hiero. Sauanarola van Ferraren.

in verscher ghedachtenisse is / dewijle dattet gheschiedt is ontrent het Jaer 1499. Waer niet teghenstaende desen schandelicken doot/so wort dese Hieronimus van Francisco Pico/Grave tot Mirandula / een heylich Prophete ghenoët. Hoewel dat Paucl.in zijn Historie aenwijst / dat hy veel door hoochmoedicheydt /om eenighe ydel eere te vercrijgen/gedaen heeft. Also prijst hem oock Marsilius Ficinus in een Epistel:te weten/dat hy den Geest der prophecie gehadt heeft. So betuycht ooc Philippus Comineus een eerlic Historischrijuer/ dat hy een heylich Man/ẽ met den geest der Prophetē begaeft sy geweest: want mē sept/dat hy de ̃woestinge der steden/ Florētsen ẽ Romen/desgelijcx de verbeteringe ẽ reformacie der Kerken/tsamen met meer ander dingen/die ouer Italien goē souden/te vorē vercondicht heeft: welcke dingen ooc daerna geschiet zijn. Ẽ my is voorwaer noch wel indachtich/doe ic in mijn ionchevt ter Scholē ginc ende aennam te leeren / dat ick dicmael van sommige Predikermeunicken gehoort hebbe/dat de voorseyde Hieronim. Sauanarola / des Paus Alexandri ende des Roomschen Hofs ongenade/met geen ander sake tegen hem verwect en heeft/dā om dat hy door geheel Italien/dese openbaringe des Heyligen Apostels Joannis ghepredict hadde. Wat wilmen doch daertoe segghen/dat de gene diemen de Waldensers noemt(welcke ouer 400. Jaren dat Euangelij̃ Jesu Christi beledē hebben)opentlic den Paus van Romen in veel Schriften ẽ predicacien/sonder op houdē/als dē warē Antichrist hebbē aengetast ẽ gescholden: vā welcke Joānes te vorē gepropheteert hadde/ẽ door welcke mē hem wachtē soude? Deselve/doe sy opt aldergruwelicste gepijnicht werdē/hebbē sy haer gelooue geheel stātualtich door heerlicke martelisacie betuycht/ẽ betuygen noch tselue optē dach van hedē. Want sy tot nu toe / nopt en hebben meughen gheheel wtgeroept worden /oft alschoon dickmaels van de aldermachtichste Coninghen ende Vorsten / door aenblasen der Pausen is voorgenomen gheweest/ouermidts dattet ghewis God anders gewilt heeft. Waer wat wil ick vele hieraf seggē/daer doch int voorleden 1556. Jaer/tot Basel een Register vā veel warachtige getuygen is wtgegaen/ welcke voor onsen tijt den Paus wederstaen hebbē/der welcker ghewis een seer groot getal is: sy hebbē ooc dē meestendeel dē Paus sonder eenige bewimpelinge ghesept/den Antichrist te zijn die in de Werelt comen sal. Waerwt claerlic gemerct ende verstaen wort/dat ick in desen mynē boec niet ongewoons of seltsaēs: waer af men voormaels niet met allen geseyt noch gehoort en heeft/te voorschijne en brenge:gemerct dat wy tot nu toe opentlick verstaē hebben / dat dit Liet nu al van ouer so veel 100. Jaren/vande alderbesste/redelickste ende geleertste lieden is gesongen geweest:daertoe oock geschreuen/geschildert/gepredickt/ ende de Werelt met grooter blijt ende sonder ophouden is ingebeelt/ende bouen dien met ontallick veel bloets van so vele Martelaren/beuesticht ende betuycht.

De Geswal den ses.

De goede hebbē altijt den Paus wederstaen.

Daerenbouē so daer eenige goede ẽ ernstige Bisschoppen oft Prelatē onder de Geestelicke of int Pausdom zijn/dat sy op my niet gram en worden/of ick int wtleggē deser Openbaringe/hare wercken of dadē voortbrenge/ẽ met woorden des Apostels voege:maer dat sy liever op hare eygē wercken ẽ dadē ̃grammen/ die sy sonder ẽ tegen Gods woort wtgesproken ẽ gedaē hebben. Laet se ophouden te doen het gene dat sy doen/ẽ boete doen/so sullen sy prijs van de Gemeynte der Heyligē verweruen. Waer so sy voortuarē tegē haer conscientie te sondigen/ in haer voorgaende boos leuē/hare wellustē/rijcdommen ẽ eere beschermēde en de beuestigende/ẽ niet op en houden de Predicanten der waerheyt/ als vanden Christi ẽ der Kercken/te vervolgen/verraden ende moordē/so laet se toesien/dat haer niet haestelick ende onuerlijens ouer en come/tgene dat de Euangelist seydt

Dan. 11.

Mat. 24

van

banden onghetrouwen Dienstknecht / die syne Mededienstknechten quelde ende sloech: maer hy wert banden opperſten Heere ouerualien als hÿt alderminſt dachte / ende hy wert in stucken ghehouwen.

Dat de Openbaringhe tot onsen tÿdē niet alleene nut en sÿ / maer oock noot sakelick.

Is daer dan opt eenighen tÿdt geweest / in welcke men deſe Leere ſoude hebben gemeyn gemaect: daertoe ooc gedzeuen / eñ tgemeyn Volck neerstelick inghebeelt: ſo iſt noot sakelick / dat het boznamelick tot onſen tÿdē geſchie. Want op deesen tÿdt heeft tPausdom sommige scherpſinnige eñ welgeoeffende Lieden / die den Paus ende de Pausche Kercke wonderlick hooge louen eñ pÿsen: daerbeneuen de oneruaren eenuoudige menſchen vele dingen inblaſen / dat de Euangeliſche eñ Apoſtoliſche Leere tegen is: ende bepzaten haer ooch dat selue aen te nemen. Deſe ſoecken ooc wonderlicke behendige lÿsten / waerdooz ooc sommige wÿſe eñ dooz ghtige lieden bedzogen wozden. So vermengen ooch hier yet wat / die rÿcke beloften / tgeweld eñ aenſē: deſgelÿck ooc de wapenen / dzeygementē eñ beloftē / met de pÿne ende straffen: dooz welck altemael / sommighe die anderſsins sterck ende vaſt zÿn / vermoeyt zÿnde / haer op des Paus zÿde laten afleyden. Daerbeneuen zÿnder veel onwetende lieden / die deſe sake niet in alſulcker voege en achten noch en rekenen / alſoot ymmers behoozt. Die selue gelt het gheliÿck / watter ooch dooz een gheloove ghepzedict wozdt / het zy Euangeliſch oft Papiſtiſch / ende watmen ergens anders ghelooft oft niet en gelooft. Want sy meynen dat haer dat altemael niet aen en gact. Hierenbinnen verderuender vele / vele staender int perÿckel / niet weyninge en vallender af / sommige hangen inde sake tweÿfelachtich / ende alſo wozdt dat Rÿcke Chriſti gemindert / ende enge ingetogen. Want de Papiſtē en vergeten niet / dat tot haer Rÿcke te verhooghen dienſtlick is / ende dooz welck het Rÿcke Chriſti eenen afbzeuck mach crÿghen. Dewÿle dan dat deſe noch aen coſten noch arbeydt / de sake en laten sluppen / maer alle dinck daertoe ghebzupcken / dat het ware Euangeliſch gheloove tonderghedzuct wozde / ende dat de eenuoudighe tot eenen afval ghebzacht wozden: ſoo en ſullen wy niet toelaten / dat de Kercke / tſamen met de eenuoudighe die in haer becommert ende aengeuochten zÿn / van deſen trooſt / leere eñ waerſchuwinge ſoude gebzeck lÿden: die de Heere Jeſus booztÿdts dooz den H. Joannem op deſen periculoſen loop voozbereydt heeft / als hy deſe Openbaringe geopenbaert heeft. Nu ſo heeft al tghene dat ons hier van Godt gheopenbaert is / een by ſonder toegenepchde aerdt oft genade / ende crachtighe werckinge. Daeren bouen ſo en wozt den vyant eñ nÿdighe tegenpartÿder des Heeren Chriſti / met geen lichamelicke wapenen weder-ſtaen noch verwonnen / maer alleen met tſweert des Woozdts Gods. Want het is van noode / dat hy inder menſchen herte verachtelick wozde / ende te gronde gas: op dat de Heere Chriſtus alleene leuendich blÿue / ende inder eewichept ghepzeſen wozde.

Waerom deſe wtleggingh en Predicatien gedeylt zÿn.

So hebbe ick dan deſe myne Wtleggingein Pzedicacien wtgedeylt: eenſdeels om dat ic inde twee voozleden Jaren / Anno 1555. ende 1556. dit Woeck de gelooighe Kercke / welck Dienaer ick den / opentlick wtgelept / ende deſe Pzedicacien / alſo ſy hier geſcreuē zÿn / dooz dē volcke gedaen hebbe: eenſdeels ooch / om dat ick dooz sommiger bede eñ begeerte / hebbe den genē een voozbeelt willen voozſtellen / die dit Woeck ooc haren Kercken / die haer beuolen ends toebetrout zÿn / begeeren wt te leggen eñ te vercondigen. Doch wil ick hier dē Leſer gewaerſchout hebbē / dat hy niet denckē ſal / dat hem al tgene dat te ſeggen noot sakelic is / in deſe myne wtlegghinge voozgelept wozt: of dat al het ghene dat hier geſchzeuen staet / van woozde te woozde / ſoude alle eñ eene pegelicke Kercke voozghehouden wozden. Want ick sommige dingē / die ick den volcke na gelegenthept des tÿts eñ der plaetſen / hebbe voozghedzaghen / hier om der coztheyt wille achtergelaten: daer en teghen

teghen sommige (boornamelick wat de vergelijckinge der sprake / den aert ende maniere van sprecken / ende andere diergheliicke saken aengaet) die ick voor het volck niet verhaelt hebbe / in dese Predicatien veruaet hebbe: om der ghener Willie / die eenen lust hebben dit te meer met neerstichevt tegen malcander te houden / ende te ouerwegen. Want eenen Predicant behoort eygentlic toe / dat hy niet alleen acht en hebbe / wat daer te verclaren sy wt den Text / (op dat dieselue oock de alderecnuoudichste verstaen meughen) maer oock wat tot opbouwinghe der kercken dient: op dat hy niet voort brenghe / dat totter materien niet en dient. Waerby een yegelick dit altemael met een bequame wijse / op syne kercke sal trecken / op dat het tot opbouwinge gedie: also dat hy met neerstichevdt mercke op de gheleghenthevt der plaetsen / des tijts / ende der persoonen welcken hy predict: doch dat het altijt het eyghentlick verstandt des Boecks ende der woorden Gods behoude. Want voorwaer de gedwongen wtleggingē der Schrift / ende de wtswevende leeringen / die daer wijdt banden Text afleyden: desgelijcx oock die / die van het eēuoudich verstant der Schrift te verre afstredē: waermede sy (ick en weet niet wat voor ōvorgēthedē voortbrengē) niet seer te louen noch te prijsen en zijn.

Predicatie des Boecx.

Waer dit mijn gantsche werck / dat ick niet sonder groote moeyte ende arbeydt (doch meer met hulpe der Godlicker ghenade) toegerust / ende den Heere Jesu Christo ter eeren / desgelijcken zijnder verdruckter kercken te goede / tot beschermınghe ende troost gheschreuen hebbe: eyghene ick bysonder toe / d die verdreuen zijt wt Vranckrijck / Engelant / Italien / ende wt ander Coninckrijcken of Nacien: ende nu ter tijt / van weghen des Heeren Jesu ende zijns Euangeliums / in Switserlandt ende de Duytsche Landen: oft in eenighe plaetsen die d Godt verleent heeft / zijt woonende: Ja ick eyghene dit mijn werck d allen / die hier ende daer door de Coninckrijcken / Landen ende Nacien verstroyt zijt / die alleen onsen eenigen Heere Jesu Christo toegeeygēt / aenhangen / ende wachtē op zijn toecoemste tot het oordeel: daer wy ten laetstē sonder twijfel / van alle boose beswaringen verlost sullen worden: ende dan sal eerst die salige eñ lange gewenschte wederbrenginge alder dingen (so sy van de Propheten eñ Apostelen claer ende seker beloeft is) ghegheuen worden. Waer uwe Godtsalicheyt / wtuercozen verdreuene / is aller eeren ende prijs weerdich: als die lieuer wilt uwe Vaderlant / dan dat Euangelium verlaten. Doelieuer hebt gewilt gebreck te lijden aen tijtlick goet oft geniet / ende benautheydt te draghen / dan d selue te begeuen den Godsdienst die Christo teghen is. Waer daer en tusschen / is d bloedtheydt / bestandicheydt ende sterck verdzach van nooden / op dat ghy / nae dat ghy beproeft zijt / de croone des leuens meucht ontfanghen: welcke de Heere den ghenen beloeft heeft / die totten eynde volstandich blijuen: Die Hemelsche gheboorte en verandert ons soo seer niet / dat niet in ons ouer en blijuē des ouden Adams gheboren: welcke ons bloode ende benaut maken. Daerom me soo ghenoegen de Gheloouige altijts alderley sware ende harde strijden: bysonder / wanneer ons dat ouercoemt / daer wy niet op ghedacht en hebben. Daer om behoeuen de Gheloouige altijts troost. Alsulcken troost geest rijckelick dit Boeck der Openbaringe / het welck / ist dat ghijt neerstich door leest / soo sult ghy daer in vinden / dat al het ghene dat d nu ter tijdt dzuct ende beswaert / also in desen boeck voorgheseydt is / recht soot d nu acnualt ende benout. Waer daer en binnen worden der altijdt by gheset / crachtighe ende lieflicke troostingen. Ende boven dien / weet ghy wel / eer same ende beminde broeders ende Heeren / wat de alderheylichste / onse lieue Vaders / ouercomen ende ontmoet is / hoe dat sy hier ende daer ghetrocken zijn / ende gheen blijuende plaetse ghehadt en hebben: ende hoe dat sy haer in hare sware / ende moeyelicke reysen ghehouden hebben.

Act. 3.

Iac. 1. mat. 24.

Waer

Maer ick spreke/so ghy my oock wel verstaet/ van Abraham/Isaac/Jacob ende Joseph: welcker tocht ende reyse wt Caldea in Palestinam/vñ daer in Egypte/ eñ wederom in Palestinam/ ende van daer wederom in Syriam / ende wederom in Palestinam ende Egypten/der gantscher Werelt wel bekent is. Also weten alle de gene/die de Oude geschiedenissen een weynich ondersocht hebben/hoe dat Moses de getrouwe dienaer Gods/eñ die de vooznaemste Pzopheet is/heeft groote periculen geleden:ende hemselven in gheheel ellendige ende swaere reysen begeuen. Deses gelooue pzijst de wtuercozen Apostel Paulus/ende seyt:Dooz het gelooue heeft Moses/ doe hy groot was/hemselven geweygert een Sone te heeten Heb.11. der Dochter Pharaonis/ende vercoos veel liever met het Volck Gods ongemak te lijden/dan de tijtlicke vermakelickheydt der sonden te hebben: ende achtede de versmaetheydt Chzisti booz grooter rijckdom dan de Schatten Egypti:want hy sach op de belooninge. Maer wat willen wy daertoe seggen,dat onse Heere Jesus Chzistus/doe hy noch een kindt was/in Egypten vluchtich ontloopen moeste? Waermede hy de syne leerde/dander wiegen af ellendicheyt te lijden:de welcke oock inden Euangelio gesprooken heeft: De Vossen hebben holen/ende de Mo- Mat.8. gelen des Hemels nesten:maer de Sone des menschen en heeft niet daer hy zijn hooft om te rusten leggen mach. Daerentegen heeft Daniel van dē Antichzist gepzopheteert /ende gesprooken: wie dat hem kennen ende aennemen sal / dien sal hy Dan. 11. met eere ende gheweldt ouerschudden/eñ hem tot eenen Heere van velen maken/ ende dat Landt als een belooninge wtdeylen. Wederomme sullen wy hierna int 10. Capittel hoozen/dat Chzistus met zijn Bzuydt de Kercke/ sware veruolgingen van de Roode Drake lijden sal/dat Chzistus sal in den Hemel opghenomen wozden/maer zijn Kercke sal buyten in de Wildernisse verdzeuen zijn. Maer als nu Chzistus bouen inden Hemel gheuaren is/ so heeft hy ons Gelooouige den Hemel geopent:ende ons / die hier op Aerden geheel geen blijuende plaetse en hebbē/ een verseкerde plaetse/te weten/het eewich Vaderlandt ende de salicheyt bereyt. Van daer sal hy wedercomen om te oozdeelen de leuendige eñ doode: ende sal zijn Gelooouige tot hem nemen tot eewige blijschap ende vzeuchde:ende hen daer alle het gene geuen/dat haer int Euangelie/oock van de Pzopheten eñ Apostelen beloest is. Eñ van deser loflicker hope geeft het Boeck der Openbaringe een gheWis beschepdt/allen den genen die een seker beschepdt begheeren. Daeromme by Aerdzeuene/ende daer mede oock alle de gene die booz de Werelt/Godsalige menschen zijn/die op de Toecoemste onses Heeren Jesu Chzisti/den algemeynē Richter der gantscher Werelt wachten:die schencke/ pzesentere eñ dedicere ick desen mynen arbeyt. Neemt se goetwillich van my aen / de welcke ick v alleen tot dienste ende ouergeue/op dat ghy den Antichzist meucht vlieden/ eñ alleenlic aenhangē den eenigen Chzistum. Eñ dat ghy al v betrouwē in hem meucht setten/den welcken wy nu vanden Hemel verwachten/namelick/onsen Heere Jesum Chzistum/ de welcke vernieuwen sal onse vernedert lichaem/op dat hy dat selue gheliсksormich make synen heerlicken Lichame:na de cracht met welcke hy hem alle dinge onderwozpen heeft. Die wil ons altemael ghebenedijen / ende ons op dien Dach alle leyden booz synen Vader/dat wy syne heerlicheydt meughen sien / die hy ghehadt heeft / eer dat dese Werelt is gheweest. Hem alleen sy eere inder eewicheyt/Amen.

Wt Zurich, In Ianuario,
Anno. 1557.

De Predicacien

Henrici Bullingeri / op de Openbaringhe/Joanni den Apostel ende Euangelist gheopenbaert.

Vanden Autheur des Boecks der Openbaringhe: Van het Inhout met zijne stucken/ende oock van zijn menigherley ghebruyck/ende Godsalighe nutticheyt.

De eerste Predicatie.

Voedanich de Wzophetē des ouden Testaments/eñ haer Leeringe geweest sy.

GOdts Wzopheten des Oudē testaments/waren Godts Boden totten Volcke/ Wtleggers der Schriften Mosis/oftedes Wets Gods / ende oock Wzedicanten der Ghemeynten/ welcke de Leeringhe die haer van Godt gheopenbaert / ende wt Godts Wet vertoont was/tot stichtinge des volcx/ onder de welcke sy woonden/ na gheleghenthept des tijdts ende plaetses/gheuoecht hebben: Maer twee dinghen hebben sy altesamen eendzachtelick in hare wzedicatien onderhouden. Inden eersten hebben sy berispt de quade manierē / die in alle staten tot haren tijden bevonden waren / den reghel des Godtlicken Wets daer toe nemende/ende een pegelick tot beteringhe vermanende / welcke Godt alderaenghenaēste was. Die daer ongēneselicken warē/dzeyghdensy met alderley straffingē/ welcke sy met alderley manieren van spzeken/wonderlicken vercierden / alleen dat sy die niet sichtbaerlick booz oogen stelden / misschien oft sy daer booz verschzickt ende genesen hadden meughen wozden.

Voozt so hebben sy/ als spzekende wt den monde Godts/ Chzistum Jesum den warachtighen Messiam vercierd ende beloeft/den welcken sy wt zijn heyligha Ghemeynte/als met een griffie afgemaelt hebben/ leerende het gelooue aen Chzistum/ ende wat goederen den Gheloouighen in Chzisto berept zijn / en welcke het Ampt sy der opzechter Godtsalichept. Sy en hebben oock niet verswegheñ tghene dat noodelick was vanden Antichzist te weten / seer neerstelicken vermanende/dat wp ons van dien Wolf / als van de aldergrondeloosste diepte aller gruwelen souden wachten/ en int

oprechte geloone volstandich blijuen.

Een cortesomma der Propheté/ eñ een cort begrijp der Godsalichept.

Dit en is niet alleen eē cortesomma aller Propheté des Ouden Testaments / maer ooc een cort begrijp der Godsalichept/eñ een voclomen bewijs der oprechter Leere / de welcke oock van Christo den Heere selfs/eñ zijne Apostelen niet anders ouergheleuert en is. So veel als de Propheten aengaet / en is gheen twijffel: want nadiē ick ouer acht Jaren Danielē/Esaiam/ende de ander 12. Propheten hebbe wtghelept / soo hebt ghy dese dingen opentlick in haer ghesien. Eñ op dat uwe herten in dese waerhept geuesticht meu ghen werden / ende ghy verstaen meucht/dat de gantsche Leeringe Christi eñ der Apostelen hiertoe is streckende/so hebbe ick vooz my genomen/ dooz Gods hulpe eñ uwe gebeden / v lieden wt te legghen den Boec der Openbaringe/ die een Leeringe is bouen wt den Hemel van Christo in zijn heerlichept geopenbaert / nopende de saken Christi eñ zijn der Gemeynte/eñ is een cozte toepadt der gheheelder Godsalichept/ eñ een wtleggingh eñ cozt begrijp aller Propheten / Ja oock een Propheci des Nieuwen Testaments/ ende een Histozie der Kercken Christi.

Maer na dien desen Boeck van veel goede ende geleerde Mannen versmaet wozdt / eñ sp haer bpna alle laten dunken/dat het een onnut Boeck sp/soo wil ick hier af een wepnich spzeken.

Dit Boeck is vol Afbeeldingē

Indē eersten so hebben vele een aftreck van dit Boeck/ ouermits dat het vol figuren eñ afbeeldingen is: wāt sp laten haer duncken dat sulcx de Euangelische eñ Apostolische Leere des Nieuwen Testaments niet wel en betaemt. Maer dooz de selfde redenen soudemen oockhet meeste deel vā Daniels Propheci moeten verwerpen / welcke ons nochtans van Christo aengespzesen wozt Mat.24.S. Pieter wozt oock de beroepinghe der Hepdenen/welck doch een groote sake bouen allen is/ dooz een gesichte vertoōt/soot blijct. Act.10. Eñ oock mede/ Joel heeft te vozē gesept / dat het volc des Nieuwen Testaments gheschten soude sien. Oock de Apostel Petrus en lept de plaetse van Joel in het Werc der Apostelen/ niet anders wt / spzekende van het Volck des Nieuwen Testaments. Maer wat sullen wp segghen? Heeft de Heere niet selfs de verbozghentheden inden Euangelio dooz gheliicke nissen ende ghebeelde redenen (somen sepdt) den volcke vooz ghehouden / ende verclaert? Hoe veel onderschepts mepnt ghy datter is / tusschen desen/ ende de Visioenen/figuren/of te afmalingē Joannis? Dese maniere van spzeken en verdonckert de sake niet / maer verclaertse:ende dient seer tot cla-

Mat.24. v.15. Act.10.v. 11. Joel.2.v. 28. Act. 2. v. 16.17. Mat. 13. Luc.16. Claerhept der Schrifturere.

clarichepdt ende doorluchtichepdt van dien/ende om de memorie te stercken: Want door dese maniere en worden de saken niet alleen met woorden wtgelept/ ende met den oozen ontfangen: maer worden ooc tegenwoordich/als sichtbaer lick voor ooghen gestelt/ ende eenichsins in de memorie te vaster inghedruckt.

Wen vinter vele / die om deser oorsaken de Schilderiē veel toeschrijuen/maer ick late my duncken dat ickmet beter reden van dese maniere vā spreken eñ leeren veel behoorte houden/ door de welcke dat een sake voor oogen wort gestelt/niet in doode eñ stomme verwe ofte schilderije / maer als sprekende eñ leuende/(alsmen sept) die daeromme also voorgestelt wort/op datsewel ende grondelicken vande mēschen verstaen soude worden. Al is het dan dat dit Boec by na gantscheliken in Gesichten/Afbeeldingē/ende Figueren bestaet:so sullen wy nochtans door Godts hulpe / in onse Wtleghinghe / in der daedt bewijsen / dat dese dingen altesamen dienen tot een verclaringhe / ende niet tot verdonckeringe der aldertreffelickste ende Godtlickste saken. Ick wil eene Wtleghinghe wt der Schriftueren selfs voortbrenghen/door een vergelijckinghe / den reghel des gheloofs ende der liefden daerby voeghende de ommestandicheden/Item de voorgaende ende nauolgende rede denen wil ick neerstelicken onderscoecken: Ic wil by brengē de gelijcken ende de ongelijcken : daer toe sal ick oock by voegen de eruarenthepdt der saken/eñ gheloofweerdichepdt der Historien:welcke maniere van Schriftuere wt te leggē/ sonder twijffel hebben alle wt legghers der Schriftuere altijts voor de beste gehouden. Indien eenen anderen yet beters geopenbaert is/ so wil ic na het beuel des Apostels/het beter gheerne wijcken: Want den Godsaligen presentere ic dese myne Schriften te ouerlegghen/op dese condicie/ dat sy die proeuen / ende het ghene dat sy goet vinden/behouden. 1. Cor. 14. v. 30. 1. Thess. 5. c. 25.

Voorts / soo worpen sy ons voor/dat soo wel de Oude als de Nieuwe Schrijuers / aen de weerdichepdt deses Boecks ende zijns Beschrijuers / ghetwijffelt hebben : ende hebbent als fabelachtich verworpen / ende als onweerdich onder de Boecken der heyligher Schriftuere gheselt te worden. Maer die alsulcx gevoelen/bidde ick dat sy my het selfde toelaten/ het welcke sy tot haren voordeele nemen / eñ mepnen haer gheoorloeft te zijne. Want duncht haer de Openbaringhe Joannis daeromme verworpelick / om dat van zijne weerdichepdt vele vermaerde Mannen / soo wel van Oude als van onsen tijden / getwij-

Aen de weerdichepdt deses boecx/ eñ zijns Beschrijuers heb dē so wel de Oude als de Nieuwe getwijffelt.

Goedanick dat des boecx wtleggin ge zijn sal

felt hebbē: waeromme en salt niet wederomme tot zijnder weerdichept gherekent worden/ so ic bewijsen can / dat de alder vermaertste Mannen/ so wel van Ouden als van onsen tijden/ van desen Boeck eē seer goet geuoelen gehadt hebben? Ende op dat ick niet en schijne pet al willens voorbij te gaen/ so en is mij niet onbekent / dat de vermaerde D. Martinus Luther/ in de eerste Ouersettinge des Nieuwē Testamēts in het Duytsche/ een scherpe Voorreden daer voor settende/ desen Boec der Openbaringe / als niet eenen penninck weert zijnde/ afgheseneden heeft. Maer daer zijn geweest goede ende Geleerde Mannen / die zijn gheuoelen qualicken ghenomen hebben/ ende ghewenscht / dat hy int selfde wat meer wijshepts ende matichepts gebruyckt hadde / by den welcken nadien hy alle saken beter ende neerstigher ouergheweghen heeft in de tweedde ouersettinghe des Bybels in Duytsch / ende int Jaer ons Heeren 1535. wederom ghegeuen om te drucken/ so heeft hy voor de Openbaringhe een ander Voorreden ghestelt / met meerder voorsichtichepdts/ in de welcke hy noch de weerdichepdt deses Boecx in twijfel gelatē heeft/ aldermeest/ om dat Eusebius int derde Boeck der Kercklicker Historien int 25. Capittel schrijft/ dat de oude Schrijuers daeraen getwijffelt hebben: maer nochtans gheseyt/ dat hy met den genen niet twisten en wil / die daer segghen/ dat desen Boeck Joanni den Apostel toebehoort/ den Leser daerinne zijn vyp oordeel latēde. Wat wy nu van het ghetupgheniſſe Eusebij / daer hy aldermeest op steunt/ houden sullen/ willen wy hiernae een wepnich spreken. Voorwaer/ door dese Voorreden daer wy nu af gesproken hebben/ opēt ons Luther den wech / ende vertoōt ons de maniere/ door welcke wy tot een oorbaerlicke wtlegghinge ende warachtich ghebruyck deses Boecx meughen comen. Ende oock soo en can het gheuoelen Lutheri / desen onsen Boeck die wy tot nut der Ghemeynten voorghenomen hebben wt te leggen/ niet hinderen. D. Vlricus Zwinglius saliger gedachten / onsen eerweerdigen Meester/ en schijnt oock desen Boeck niet seer groot te achten/ den seluen niet Joanni dē Apostel/ maer Joanni dien synoemen Den Gheleerden inder Godhept/ toeschrijuende. Maer tis sonder twijffel / oft hy heeft hierin simpelic Erasmum Roterodamū geuolcht in zijne Aenteeckeninghen op het Nieuwe Testament/ daer hy seyt: Inde Grieckſche Exemplaren die ick ghesien hebbe/ en was de Titel des Boecx niet/ Joannis des Euāgelist/ maer Joannis des Gheleerdē inder Godhept. Erasmus voecht hier ooc by / dat by dē Grieck-

D. Luthe rus.

D. Zwinglius.

D. Erasmus Roterodamus.

Grieckē eñ by sommige oude Schrijuers getwijfelt is vā desen Autheur: het welcke hy met het gheuoelen Eusebij eñ Ieronimi bewijst: waerafwy een wepnich hierna handelen sullē. Voorts so vertoōt ons het Complutēsche oft Spaensche Exemplaer gedruckt te Salamanque/ (het welcke na degeloof weerdichept der alderoutster eñ wtnemenster Grieckschen Exemplarē is wtgegaē) de Titel deses Boecx sodanich te zijne: *Apocalypsis tou hagiou Apostolou kai Euangelistou Iohannou tou Theologou.* Dat is/ de Openbaringe des heyligen Apostels ende Euangelist Joannis Theologi. Want de Oude segghen/ dat Joannis de Apostel ende Euangelist/ om zijne wtnemende Schriften van de Godthept des Soons Godts/ ghemeynlick *Theologus* (dat is een die van Godt spreect/ die de Schrift oefent) genoēt woort: waerwt volcht/ dat dese Titel den Boeck Joanni niet en beneempt/ maer meer toeeyghent. Voorwaer Aretas eē Grieck Schrijuer/ eñ een Bisschop van Cesarie/ sept aldus: Sommighe wt de Oude ontrecken dese Openbaringe den beminden Discipel Joanni/ als oft se doorzijn tonge niet gesprokē en ware/ die selue eenē anderē toeschrijuende: maer ten is alsoo niet. Want Gregorius die soo wel als dese/ de Gheleerde inder Godtheydt ghenoemt woort/ heeft dese Openbaringe onder de Schriftē die van alle mercteeckenen der verualschinghe vrypzijn/ gherekent. Gelijc als my (sept hy) de Openbaringe Joannis leert: Eñ als de selue oock een wepnich te vozen sept. Voorts dat desen Boeck wt het ingeuen des Heyligen Geests geschreuē is/ daer van zijn S. Basilius/ Cyrillus/ Papias/ende Hippolytus/ de Kerckelicke Vaders/ bequame Getuygen/ om verseker inge daer af te doen. Dit is het geuoelē Arete. Maer wat sal ick seggen? Nadien Erasmus bekēt/ dat de eendrachtichept des gantschen Werelts eñ der Gemeynten autorizept desen Boec so groot acht/ dat sy die niet en derf verwerpen. Laet ons hier oock des treffelicken ende fijnen Mans Joannis Oecolampadij geuoelen van deser sake hooren/ twelcke hy ons achterghelaten heeft/ nae dien hy een getrou Herder der baselscher Kercke geweest is/ eñ inde Prophetische Schriften/ so wel als in andere Canonische Boecken wonderlicke veruaren was. Int tweede Boeck syner wtlegghinge op het 12. Capittel van Daniel/ sept hy: Maer de Wtlegghers der Propheten/ Joannes (siet hoe veel dat hy van desen onsen Auteur houdt) den welckē ick my verwondere/ dat sommige met sulcken vermetelen voordeel hem verwerpē als eē Droomer/ Raser/ ende onnut Schrijuer der Kercken/ nadiē hy nochtans gheljck oock de

Coder Complutēsis.

Basilius Cyrillus Papias. Hippalitus.

Oecolampadius.

Aretas.

Gregorius Theologus.

Auteur des Briefs totten Hebreen/veel plaetsen des Oudē Testaments/ende ooc het gene dat inde Propheten anders seer duysterr voorghehouden wort/heeft wtghelept. Maer die treffelicke Mannen geuen wel te kennen/hoe veel dat sy van haerseluen houden/wiēs onnutte veroordeelingen ick lieuer hebbe te verachten/dā sulcken costelickē schat te verwerpen. Hier soude ick ooc noch anderen Nieuwē Schrijuers getuygenissen meughen verhalen/ten ware dat ic my haeste/om tot het ooordeel der Ouder Vaderen te comen.

Tgenoetē der Ouder Leeraren bande Openbaringhe

Justinus ende Ireneus de vrome Martelaren onses Heeren/de Oudtste naest de Apostelen/wiens Schriften noch voorhandē zijn/hebben desen Boec Joām den Apostel toegeschreuen. Want Eusebius sept int 4. boeck der Kercken Historien int 28. Cap. aldus:

Justinus

Justinus vermaent de Openbaringe Joannis/wtdrucke-lick seggende dat hy den Apostelē toebehoort. Ieronimus sept ooc inde beschrijuinghe des leuens vā S. Jā/dat Justinus de Openbaringe heeft wtghelept/maer zijn Wtleghginghe en is (myns wetens) niet voorhandē. De selue Auteur schrijft ooc/dat de Openbaringhe Joannis door een

Ireneus.

wtleghginge van Ireneo verclaert is/welck ooc niet voorhanden is. Dese selue die ghelceft heeft (somen leest) outrent den Jare onses Heeren 160. ghetuycht openbaerlick int 5. Boeck teghen de Valentianen/dat dese Openbaringe een wepnich voor synen tijdt Joanni den Apostel vertoont sy. Wij brenghen ooc int 13. Capittel van desen Boec somighe van zijne woorden tot deser materie dienende. Tertullianus die geleeft heeft ontrent den Jare onses Heeren 220. sept int 4. Boeck teghen Marcionem aldus: Al ist dat Martiō de Openbaringe Joannis verwerpt/soo sal nochtans het gantsche ghetal der Bisschoppē die van tbeginsel af verhaelt comē woordē/Joannem voor den Auteur deses Boecx behouden. In ernstigē saken eñ teghen den Ketteren disputerende/gebruyct hy seer geerne de getuygenissen deses Boecx. Desgelijcx worden die selue woorden ooc van den H. Martelaer Cyprijano in zijne Brieuē/Tractatē/Sermonen/eñ andere zijne Schriften onder den Titel van Joanne den Apostel geallegeert. Eusebius geeft ooc int 5. boec synen Historiē int 18. Capittel te kēnen/dat Apollonius een oudt Schrijuer sekere getuygenissē wt de Openbaringe Joannis gebruyct/als ooc Theophilus de Bisschop van Antiochien/ twelcke Eusebius ooc schrijft int 4. Boeck der Kerckē Hist. int 24. Cap. Ende wort ooc by den selfden int 6. Boeck int 25. Capittel verhaelt/ dat Origenes die in de Ghemeynte Gods een treffelic Mā was/

Tertullianus.

Cyprianus.

Apollonius.

Theophilus

Origenes.

ge-

geschzeuen heeft/dat de ghene die op de bozst des Heeren ruste/de Openbaringe heeft beschzeuen.

Dus verre hebbe ic der Oude Martelaren eñ Leeraers der Chzistelicker Gemeynte gevoelen vande Openbaringhe verhaelt: te weten/Justini/Irenei/Tertulliani/Cpzyani/Apollonij/Theophili Antiocheni/eñ Ozigenis Adamantij: Ick sal noch een wepnich hier na van meer ander gevoelen/als der Gziecscher ende Latijnscher Mannē die inde eerste Kercke van gheen tlepne name gheweest en hebben/voozthzengen: alsonochtans/dat haerlieder gevoelen overeen comen sal met het gevoelen der ghener die wp tot noch toe verhaelt hebben: maer aldereerst sal ick int cozte verhalen het gene dat Dionisius Alexandzinus van desen Boeck/als verhaelt staet bp Eusebium int 7. boeck int 25. Capittel/in schzifte nagelaten heeft/den welcken (soo ick mepne) sp altemael ghevolcht zijn/die opt nae spnen tijden desen Boeck wederghespzoken hebben. Hp sept dat sommighe vanden genen die vooz hem geweest waren/desen Boeck gantschelick veracht ende verwozpen hebben/ende hp en verbercht oot niet waeromme sp die verwozpen hebbē: Want het Rijcke Chzisti (sepdt hp) wozdt daer als Aertsch te zijne beschzeuen eñ beschermt: Tot welc epnde sp sonder twijfel tgene datter vā de Stadt wt costelicke gesteēte getimmert/eñ meer andere dingen die ons onder tijtlicke gedaēte geestelicke saēkē vooz oogen stellen/beschzeuē staet/bygebzacht hebben. Het welcke wanneer wpt in desen handel nedergelept sullen hebbē/betoonende dat desen Boeck Chzisto gheensins een tijtlick Rijck en bout/maer een Geestelic ende Hemelsch/so en sal niemant (soo ick mepne) desen Boeck die goet ende welgheneoelich is/verwerpen/al ist dat sommighe zijn getupghenisse mis bzupckende/den selven een gesthonden sin toeschzijuen. De Ketters hebben veel plaetsen der Schzifture tot bescherminge harer dwalinge verdzaept. Maer salmē daerom aen de weerdicheydt der Schzifturen twijfelen? Joannes en is in desen Boet gheensins den Chiliasten ofte den Dupsentiartigē gunstich/hp en gheeft haer oock gheen wapenen inde handt. Wel te rechte heeft Eusebius int epn de des 3. Boecx van Papia dē eersten Auteur der Chiliasten ghespzoken. Hp mepnt (sept hp) dat Chzistus met de zijne na de verrzsenisse/dupsendt Jaer opter Aerdē lichamelic regneren sal/tweleke na mijn duncken hem hier wt voozcoemt/dat hp de Apostolische disputacie niet recht verstaē/ende tghene dat van haer exempelsche wijse ghespzoken was/niet te recht inghesien

Dionisius Alexandzinus.

Chiliaste

en heeft/ouermits hy vā cleynen oordeele was. Maer Hier entusschen sept Dionisius/Ic en derf desen Boeck niet verwerpen: stellende terstōt daerby/dat hem niet en dunct Joannis des Apostels te zyne/ maer pemants anders/ doch dat hem onseker is / wiens Boec het sy. Hy laet hem ooc duncken na de ghissinghe/ wt het ghestalt der woorden ende handel des Boecx / ende oock wt de verschepdēheyt des verstants/dat dit Boeck eens anders sy / dan die het Euangelium met den Sendtbrief beschreuen heeft. Maer nadien de dichtinghe der Historien/ ende de Sendbrieuē verschepden zyn/so dat dese oock malcanderen niet en ghelycken/ ende de dichtinghe der Openbaringe alderverschepdenste is/wat wonder ist dan/dat sy met allen synen Schriftē niet ouereen en coemt? Niemant en can dit loochenen/ dat inde eendrachticheyt der Leeringe een groote ouereencominghe sy in dese drie Boecken. Het dunckt sommighen / dat de Brief tot den Hebreen int 6. ende 10. Capittel / den Nouatianen eñ Catharen gonstich sy/ daerin oock des styls verschepdenheyt van allen anderen Brieuen Pauli seer wel bekent is. Maer salmē also van de Godlicke Schriftē oordeelen/so weet ick niet watter tē laetsten voor vast ende seker sal mogen bestaen. Dese disputatie dan aen deen zyde gesett / gae ick voort om der anderen geleerden Mannen oordeelen van desen Boeck by te brenghen.

verschepdenheyt des styls ende dichtinghe.

Eusebius Pamphili/Bisschop van Cesarien/ inden tijt des grooten Keysers Constantini/eñ een neerstelic Leser der ouden Schrijueren/de welcke sommige meynen met haer te gheuoelen/om de autoritept deses Boecx te verminderē/ sept int 3. boec int 18. Capit. merckelick / nopende de tyrannie Domitiani / dat Joannis in Pathmos gesonden zynde/ al daer de Openbaringe geschreuen heeft: int welck met desen ooc andere Historieschrijuers zyn eens geuoelende. Daeren tusschen sept de selue int 3. boec int 24. Cap. dat van de Openbaringe by velen verschepden opinien zyn/na dien sommige dese aennemen/ eñ sommighe verwerpen. Maer wederom als hy int 25. Capittel vandē Canon des Nieuwen Testaments zyn geuoelen moet seggen/ so voecht hy de Openbaringe by de ontwyffelachtige Boechē: hoewel hy niet enverswijcht/ oft hy en wil tot zynder plaetse verclaren wat de andere daeraf geuoelen: twelc als hyt is doende/ so verhaelt hy daer noch veel meerder eñ treffelicker Mannen die ghenoelt hebben dat de Openbaringhe Joannis des Apostels sy/ ende de selue voor een seer Godtlick Boeck hebben aengenomen: dan der gener diese verfaeckt eñ verworpē hebbē.

Eusebius.

Epi-

Epiphanius. Epiphanius Salamine Bisschop van Cypren / oock een Grieck Schrijuer / heeft open baerlic desen Boec Joanni de Apostel toegeschreuen. Men mach lesen dat hy in schrift na gelaten heeft tegẽ Alegos inde 51. ketterie. Hieronimus hout seer veel vã Epiphanio: en dese selue Hieronimus is mede int selue geuoelen / als dat dit Boeck Joannis des Apostels sy. Want schrijuende tot Pauli num / sept hy: De Opẽbaringe Joannis heeft so veel Verborghentheden als woorden.

Hieronimus.

Philastrius. Voorts Philastrius Brixianus Bisschop / welcken Augustinus sept te Mediolanẽ met den H. Ambrosio gesien te hebbẽ / teltse onder de ketters / die de Openbaringe verwerpen / eñ segghen dorzuen / dat sy Joannis des Apostels niet en sy / maer des ketters Cerinthi.

Ambrosius. Voorwaer Ambrosius selfs alegeert in zijne Boeckẽ getuygenissen wt de Openbaringe / onder den naem van Joanne de Apostel.

Augustinus. S. Augustinus heeft desen Boeck als Apostolisch ontfangen / ende den seluẽ zijne Gemeynte wtgelept / eñ daer van sommige Tractatẽ achterghelaten.

Primasius. Primasius Aphricaen / een Bisschop van Vtica / heeft desen Boeck als Apostolisch wtgelept. Vã Beda eñ zijns gelijcke ist onnoodich pet te verhalen / mits dat zijn geuoelen een pegelick kenelick genoech is. Ock mede Andreas Bisschop van Cesarien heeft desen Boeck met syne Schriften verclaert / gelijc Aretas / in zijne Cõmentarien verhaelt / wiens geuoelẽ ic hier te vorẽ verhaelt hebbe. Voor desen dunct my de autoriteyt deses Boecx genoechsaem beuesticht te zijn tegen de ghene die hem verclepnẽ. Maer het aldercrachtichste dunct my te zijn / dat de daet selfs eñ de hãdelinge deses boecx / ouerwit / dat die vanden Apostel hergecomen sy / twelck wy int verualch van desen bewijsen sullen. So dan dese heylige Vaders tot haren tijden hare Gemeynten de Openbaringe verclaert hebben / waeromme en salt ons niet geoorloeft zijn tot onsen tijden onsen Volcke / op de welcke de eynden des Werelts gecomen zijn / eñ nu ock alle dingẽ volcomelicker vervult zijn dan doe ter tijdt / die selue te verclarẽ: Ja dat meer is / dese dinghen dienen ons eñ onsen tijden aldermeest / nadiẽ wy onder de tyrannie vanden Antichrist sitten / benaut eñ gequelt worden. Te vergheefs murmulen dan vele / dat desen Boeck te doncker sy / eñ dat hy daerom niet wtghelept noch verstaen en can worden / ende gantsch sonder vruchten ofte eenich voordeel inde Kercke voorgheleſen wort. Maer op dat ick swijge hoe datter door de H. Schriftuere niet ouergeleuert en is / ofte tẽ heeft groote vrucht in hem / ende datmẽ ock om die te verstaen / den moedt niet terstont verlozen en moet geuen / al is het eerste

Datmen de Openbaringhe den Ghemeynten sal wtleggheu.

beginsel der heyliger Schrifturen doncker/ want ons die van Godt selfs geopent ende verclaert wort: ende op dat sy ons gheopent werde/ so wort dat selue door gebedē eñ God salichept verkregē. Tē is sonder twyfel niet onbekent/ dat sommige geerne sagen datmē van dē Antichrist niet en sprake/ op dat hy te gherustigher hier mochte regneren/ ende sy dies te min in perijculen quamen. Maer Chrystus ghebiet ons/ dat wy desen sullen ontdecken: laet ons dā in des Heeren werck voortgaen.

Maer dat sy haer stooten ouermits dat Joānes vāChristo wepnich ofte gantschelick geen verhael en maect/ nadiēt nochtans den Apostelē epgen is Christū eñ de genade spuer verlossinge in te druckē: so segghen wy dat tselue Boeck wel contrarie bewyst/ so het selfde grondelic ingesiē wort: wiens Inhout ick nu verhalen sal.

Een volcomen beschryninge Christi.

Zacharias stelt voor oogē de gheheele verborghenthept Christi in drie Capittelen/ onder een clare figure te aēschouwen. Want hy siet Jesum dē opperstē Priester met vuplē cleederen aenghedaen/ eñ een brandthout wt den vpere gheruet/ gelijc als die vandē Satā eē groote wedersprake lijt: eñ dat hem terstont wederom de vuple cleederen wtgedaen/ eñ witte aengedaen worden/ dat hy verheerlict/ eñ een Coninck ende Priester verclaert wort/ een behouder aller dingen: welcke figure ons Joannes de Apostel eñ Euangelist is bedupdende/ eñ opt eerst in zyne Historie des Euāgelions beschryft hy Christū met vuplen cleederen/ hoe groote wedersprake hy vanden Godloosen (geuangen zynde) geleden heeft/ eñ ten laetstē aēt cruys gheheft is. Hy roert daer ooc zyn heerlickhepdt/ welcke hy nochtās inde openbaringedie hem gheschiet is/ daerby voeghende/ int breede wtlept/ den selue ons in een wit cleedt eñ heerlichept vertoonēde: te weten/ hoe hy na zyn vernederinge verheuen zynde/ een Naem vercregē heeft bouen alle namē: eñ nu in zyn glorie zynde/ dies niet te min in zyn Gemeynte en handelt alseē Salichmaker aller Geloouiger zynder Gemeynten. In zynen Epistel pryst hy dese gantsche verborgēthept der Godsalichept ende plantse int herte van een peghelick.

Het Inhoudt eñ de deplinge der Openbaringhe.

Het geheele boec wort in 6. stuckē gedeplt. 1. Want indē eersten wort de Titel met tbeghinsel eñ somma des Boecx gestelt/ met een corte verhalinge: ende dit geschiet int eerste deel des 1. Capittels. 2. Daer na vant middel des eerstē Capittels tot het 4. Capit. wort Christus beschreuē in zyn eerlickhept regnerende/ terrechterhāt zyns Vaders/ eñ wort verclaert hoe hy in zyn Ghemeynte verkeert door den H. Gheest ende den Dienst des Woorts. Wat hy vandē Hemel

mel leert/eñ welcke de eenuou
dige Leeringhe der heyligher
kercke sp / welcke de rechte
herbouwinghe der veruallen
kercken sp/eñ haer rechte be
houdinge. 3. Daerna vant 4.
Capittel voort tot het 12. ver-
maent Christus zijn Gemeyn
te seer neerstelic door seuē Se-
gelen eñ seuen Trompetten/
wat de Gemeynte ouercomē
sal: ende dat alle dese dinghen
altesamē rechtueerdichlic vā
God selue doort LāChristum
geregeert worden. 4. Voorts
van het 12. tot het 15. wordt
breeder beschreuen de strydt
der Ghemeynten met den ou-
den Draeck: Ja dat meer is/
met het oude eñ nieuwe beest/
daer ons mede de oude ende
nieuwe Roomsche Tyrānie/
daerenbouen ock den Anti-
christ selue met alle zijne ver-
wen afghemaelt wort. Hoe
wel dese dingen in het nauol-
ghende claerlicken verclaert
worden. 5. Van hier af voort/
te weten vant 15. tot het 22.
Capittel / worden de straffen
ende de pijninghen des Anti-
christs ende der Antichristē
haer verderffenisse eñ ver-
doeminge verhaelt: Christus
de Richter wort daer ghtoont/
ende de forme des wtersten
Oordeels wort daer onder eē
figuere voortgestelt. Item de
Triumphe / Blijschap ende
beloominghe der Heyligher
wort daer verhaelt: daer wort
ock dē Hemel om met onsen
oogen te aenschouwē geopēt/
op dat wy daerinne door den
gheloone sonden sien: Daer
wort ock de ongrondelicke
diepte der Hellen geopent/ op
dat wy daerinne mede soudē
sien/ende ons neerstelic wach
tē/dat wy daer niet ouerhoop
ingewonnen worden. 6. Ten
laetsten ontrent het eynde des
22. Capittels volchter een be-
sluytreden/met een aenmyssin
ghe ende verseghelinghe des
Boecx.

Het boec door Vi-sioenen gedeylt.

Ick en wil niet nalatē hier
noch een ander deylinge dese
Boecx te verhalē / dwelcke ic
sie andere Wtleggers ghe-
volcht te hebben / ende niet te
versmaden en is: want inden
eersten stellen sy de Titel ende
tbeginsel deses Boecx: Daer-
na so stellen sy tgantsche boec
in seuen Visioenen ghedeylt:
Ende tghetal van seuen is dit
Boeck seer gemeyn eñ eygen.
Ten laetsten so voegē sy daer
by tbeslupt des Boecx/twelc-
ke bynа int laetste Capittel be
grepen is. Maer dese Visioe-
nen zijn met hare palen om-
schreuē. Inde drie eerste Ca-
pittelen wort het eerste Visi-
oen bedupt/ ons Christū ver-
toonende in zijn heerlickheyt
herschappende/zijn Gemeyn
te regerende/beschickende/be
terende / eñ onderhoudende.
Dat tweede Visioen beghint
int 4. Capittel/strecktende tot
het achtste Capittel toe: ende
stelt ons voor ooghen Godt
selfs eñ Christum te aenschou
wen/eñ verrondicht ons zijne
rechtueerdige regeringe aller
dinghen des Werelts / ende

opent

opent de seuen Seghelen. Het derde Visioen begrijpt seuen Engelen/die de seuen Basunnen blasen/welcke handelinghe hem tot het 12. Capittel wtstreckt. Het vierde Visioen beduydt ons den strijdt des Wijfs teghen het Serpent/eñ verthoont ons voor ooghen dat oude Seuenhoofdige ende het nieuwe Beest met de twee hoornen / te weten / de beschrijuinge des Antichrists: ende dat int 12. 13. ende 14. Capittel. Int vijfste Visioen worden seuen Enghelen verthoont/die seuen Schalen der gramschappen Gods wtstorten/ende dat tot het 17. Capittel toe. Van daer beghint het seste Visioen / ende gaet voort tot het 21. Capittel toe / ende verhaelt van Gods gherechtich Oordeel ouer Babylon/ ende de Babylonische Hoere/ ouer den Antichristen / eñ ten laetsten ouer allen Godloosen eñ onboetueerdigen menschē. Het seuende eñ laetste Visioen stelt allen Gheloouigen voor ooghen de Heerlickheyt ende eewighe salichepdt der Heyligen. Ende dese deplinge dese Boecks heeft een groote ghenade eñ ouereencominghe byna met allen anderē dingē/ die in desen Boeck onder het getal van seuenen ghehandelt worden. Laet den Leser volgen twelcke hem belieft.

Wat nut tichepdt wt de Openbarin geroemt.

Hierwt mach nu een pegelick verstaen/dat desen Boeck gantsch Apostolisch sy / ende ons al te samen bouen maten oorbaerlick / ende aldermeest den ghenen / op den welcken de eynden des Wereldts ghecomen zijn. Desen Boeck sal ons oock te lichter vallē/ouer midts dat alle dinghen nu byna veruult zijn. Eertijdts scheē Daniel naeckte Oroomē te vertellē/als hy prophēteerde vande Monarchien / al eer daer eenige Monarchien waren: maer nadien de dinghen veruult zijn/daer hy af geprophēteert heeft/so schijnt hy by velen een naecte Historie te samen gheuoecht te hebben/ het welcke sult ghy selfs mede/ (weet ick wel) van desen Boec Joannis oordeelen: wy sullen alleen een wepnich nutticheden wt velen verhalen: Indē eersten hebben wy in desen Boeck een perfeckte beschrijuige Christi/in zijn glorie regnerende / onses Coninex seghe ick/ende onses Hooghenpriesters/ende hoe hy zijn Gemepnte regeert/ende een Salichmaker sy aller Gheloouighen. Wy hebben daerenbouen der Ghemepnte Christi een seer schoone beschrijuinghe/ende hoe dat die selue opghebout/gherepareert / ende onderhouden wort. Daerna hebben wy een volle beschrijuinge des Antichrists/zijnder Lidtmaten ende Synagoge/ zijnder Raetslieden / Rijcx/listicheden/wreethepts/eñ des selues verderffenisse / vande welcke ons beuolen wort/dat wy ous sullen wachten.

Monarchien zijn Rijcken daer een hooft alleen ouer alle Coninghen/ Oorst en Regenten

Voorts hebbē wy een cort ver-

verhael alder Hiſtorien / van dē tijdē Chriſti / tot het eynde des Werelts: Daerna ooc een ſekere eñ volmaecte Prophetie vā de toecomende dingen / alſoo dat ons de Prophecien Methodi / Cyrilli / Merlyni / Brigitte / Nolhardi / eñ der anderen Beuſelarē niet noodich en zijn. Wy hebbē ooc een ſeer groote vertrooſtinge der Gemeyntē in alle tegenſpoet / als wy het Lam de Segelen ſien open doen / eñ alle dingē dooꝛ Gods vooꝛſichticheden te geſchieden / eñ datter ooc eē eynde ſy van allen quaden: eñ dat ter oock in ſpyt eñ tegenwille vā allen Dupuelen / altyts een Ghemeynte zijn ſal. Ten laetſtē / ſo hebbē wy eē ſeer bꝛeede eñ ſekere Leeringe vā dē Riech ter eñ het laetſte Goꝛdeel / van de ſtraffen eñ beloooningē. De ſe dingē / ſegge ic / ſal de handel ſelfs alteſamen vertoonē / tot onſer ſtichtinge / dooꝛ Jeſum Chriſtum onſen Heere.

De tweede Predicatie.

Vanden Titel des Boecx / ende zijne Wtleggbinghe.

WY hebben geſept / dat deſen Boec ge deylt wooꝛt in ſes deelen. So is dan nu het eerſte deel te dooꝛſien / twelcke begrijpt ſonderlinge dꝛie dingen: De Titel / het beginſel / ende een cooꝛte vertellinge. Op dit mael ſullen wy alleenlick vanden Titel ſpꝛeken / de welcke 'aldus heeft.

Dat Eerſte Capittel.

a Gzieck / Ontdeckinghe.

1 a EN Openbarige Jeſu Chriſti / die hem God ge geuen heeft / om ſynen knechtē te toonē wat cooꝛts geſchiedē moet: ende hy heeft ſynen knecht Joanni (een ghebodt dooꝛ eenen Engel wtgheſonden hebbende) te kennen ghegheuen:

2 Die dat Wooꝛdt Gods getuycht heeft / ende het getuygeniſſe Jeſu Chriſti / eñ wat hy gheſien heeft.

b. Apo. 2. a. 7.

3 b Salich is hy / die leeſt: ende die de wooꝛden deſer Pꝛophecie hooꝛen / ende bewarē de dingen die daer geſchꝛeuen zijn. Want de tijdt is na by.

De Titel ofte Opſchꝛift des boecx

Deſen Titel oft Opſchꝛift is ſeer rijcke / ende lept ons alle nuttelicke omſtandicheden wt / die daer wt te leggen zijn inde beginſelen der Boecken: Want ſeuen dinghen wooꝛden ons vooꝛgeſtelt te gedencken.

Inden eerſten wooꝛt de Titel

tel oft Opschrift des gantschē Boecx voorgestelt / de welcke is *Apocalipsis*, dat is te seggen/ De Openbaringe Jesu Christi/ vande welcke Jesus Christus de Auteur is/ die ons die selue gheopenbaert ende vertoont heeft. De Titel betoōt hier inden eerstē/ dat dit boec gheens menschen vont en sy/ maer een Godlicke Leeringe/ te weten / de welcke de Heere onse Coninc eñ Priester Christus Jesus/ geopēbaert heeft wt den Hemel/ vande Rechter handt zyns Vaders / daer hy zyn Priesterlick Ampt bedienende is/ eñ ons alsnoch nuttelicke dinghen leerende. Hoe wel dat dese ooc mede d'Opēbaringhe Joannis ghenoemt wort: nochtās en wortse hem om gheen ander oorsake toeghe-schreuen / dan om dat hy die als een Schrijuer ontworpen ende wtghegheuen heeft. Daerna wort noch dupdelicker wtgheleydt / van waer de Openbaringe voortgecomen sy: te weten / van Godt selfs. Want hy sept / *Die hem*, te weten/ Christo/ *Godt*, te weten/ de Vader/ *gegeuen heeft*: wāt daer is eē onderscheydinge der personen inde eerweerdige Drywerdicheyt. Eñ hoewel dat alle goederen des Vaders / den Sone ooc toecomen: ende alle goedereu des Soons ooc des Vaders zyn: so sept nochtās de Schriftuere/ dat de Vader den Soon geeft / ende dat de Soon van den Vader ontfangt. Het welcke alle goede Leeraers/ door de Godtsalicheyt gheleert zynde/ wtgelept hebben te gheschieden door de verborghenheyt der oordentlicker Wtdeylinghe. Want de Soon heeft wat van den Vader ontfangen/ in also veel als hy mensche is / de welcke anders als waerachtich Godts Soon sept: Vereert my/ Vader/ met de heerlickheyt die ic by v hadde/ al eer de Wereldt was. Joa. 17. a. 5. Daerenbouen is de Soon de Wijsheyt/ het Woort/ ende de mont des Vaders/ door dē welckē God eertijts gesproken heeft / ende oock nu spreert tot den Vaderen/ Propheten/ Apostelen/ eñ gantsche Gemeynte. De Vader heeft den Sone dit officie door een oordentlicke wtdeylinge gegeuē/ op dat hy de opperste Priester soude zyn. Want niemant heeft opt Godt ghesien/ de eenige Sone/ die daer in den schoot des Vaders is/ heuet vertelt. So laet ons dā weten / dat dit een Godtlicke Openbaringhe is / dwelcke Godt de Vader/ het menschelicke geslachte lief hebbende/ zyn Gemeynte door den eenigen Priester Christum geopēbaert heeft. Hy voecht nochtans den Vader eñ den Soon also te samen/ dat de heylighe onderscheydēheyt der personen dies niet te min geheel en blyft. Joan. 1. 18.

Nu worter oock by ghevoecht/ tot wat eynde Godt de Vader almachtich synen Sone onse Heere Jesu Christo ghe-

De open baringhe Jesu Christi.

Wā waer de Openbaringhe sy.

Tot wat eynde/ eñ wiese geopēbaert is.

gheopenbaert heeft / ofte den last om te openbarē / dat is het Priesterlicke Ampt hem opghelept heeft / te weten / op dat hy de dinghen die hem gheopenbaert waren / *zynen knechtē*, dat is / den Christenē (de welcke Godts knechten genoemt worden / om hare goetwillige onderdanichepdt) soude vertoonen / ende als voor ooghen stellen. Ende ghelijck een knecht / zijns Heeren knecht is / ende synen Heere / met alle dat hy is ende heeft / toebehoort / also behoorē wy Godt gantschelick toe / met alle het ghene dat onse is: anders soo zijn wy vry / ende geene knechten. Joan. 8. Daer wort oock wtgelept wien dese Openbaringhe gheopenbaert is / te weten allen Godts Dienaren. Ist dat ghy v dan verblijt eē Dienaer Gods ghenaemt te worden / so hoort desen Boeck / eñ onthout hem: ende bekent dat v desen Boeck van Godt toeberept is.

Watter gheopenbaert sy.

Hierna verhaelt hy int corte / wat ofte welcke dinghen Christus Joanni geopēbaert heeft / *Die daer haest gheschieden moeten*. Hier wort dan Gods verordeninghe ouer zijne Gemeynte verhaelt / wat goedt ende quaet den Godtsalighen ontmoeten sal. Item wat straffinghen den Godtlooseñ opghelept sullen worden. Niemant en neme wt dat woordeken *Moeten*, een nootsakelicheydt / rechts oft Godt niet alle dinck vrijelick en dede: ofte / als oft wy niet door onse eyghen boosheydt / maer door Godts dryuinghe het quaedt deden. De goede dinghen moeten noodsakelick geschieden / want God door zijne beloftenisse alwillens hemselue verbindende / en mach niet te niete doen / het welcke hy doet ende beloeft heeft / ende doet het selfde niet te min vrijelicken sonder van pemande ghedwongen te zijne: Goede dinghen zijn noodich inden Godsalighen te gheschieden / want dat is de genade ende tgeloue eyghen / ghelijckerwijs alst der Godtloosheyt eygen is te verachten / ende te ouertredē. Waeromme sy oock noodsakelick ghestraft worden. Ende ouermidts de Werelt suler is gelijck sy is / so ist gantschelic noodich / datter ketterijen eñ ontallicke elendicheden sullen zijn.

Hoe dat het noodich sy / datter goede eñ quade dinghen geschieden sullen.

Voorts sept hy / dat die dinghen *haest gheschieden sullen*, die daer gheopenbaert zijn: want sommighe zijn ter seluer tijde Joannis al begonst. Eñ hoewel datter vele na dupsent Jaren beuondē worden geschiet te zijne / so sept nochtans de Apostel Petrus / 2. Petr. 3. dupsent Jaren voor den Heere te zijn als den dach van gisterē. Soo behoort dan dese Openbaringe tot den tijdt van der eerster / ende oock der laetster Kercken / ende vertoōt so wat haer ouercomen sal / tot den dach des wtersten Oordeels toe: ende bouen dien oock mede /

de/hoe dat sy inder eewichept regneren sal.

De maniere der Openbaringhe.

Daerenbouen woxter oock de maniere der Openbaringe aengheroert: want Chxistus heeft dese dinghen gheopenbaert doox synen Enghel/ofte synen Enghel wtghesonden hebbende/den welcken hy geboden heeft / wat hy doen oft spxeken soude/waer by dat desen Enghel hier nae Chxistus ghenaempt werdt/doox dien/ dat hy de persoone Chxisti vertoonde. So en moetmen nu in desen Boeck niet den Enghel/ maer Chxistum aensiē/ die vā alle dese dinghen de warachtighe Autheur is. Ende doox waer hier woxt ons de Godthept Chxisti aengepxesen / als wy hooxen / dat hy een Heere der Enghelen sy. Waer van Paulus veel bxeeder tot den Hebxeen int 1. Capittel gedisputeert heeft. Moses heeft Num. int 12. dxye sonderlinge manierē vanpxopheteren ofte openbaren gestelt. Inden eerstē het Gesichte ofte Visioen/ sodanighen alsser Daniel veel toegeschxeuen woxdē/ eñ oock Petro/Actu. 10.b. 11. ende S. Paulus voorgecomen/Act.16 a.9. eñ onder dese oxden stelle ick de Openbaringhe. Ten tweeden/den Dxoom/sodanigen als der Coninghen Phaxaonis eñ Nabuchodonosoxs waren/welcker bedupder Joseph eñ Daniel gheweest zyn. Der Visioenē ende Dxoomen vermaent ooc Joel int 2. Capittel. Wāt daer zyn oock int Nieuwe Testament veel hepligbe ende Pxophetische dxoomen. Ten laetsten so verhaelt Moses een clare wtlegginge/ sodanighe alsser Mosi eñ den Apostelen veel vertoont zyn geweest: onder welcker ghetal de Openbaringe oock eenichsins ghestelt mach woxden/ so wāneer dat de visioenē opentlick wtghelept werden. Hier blyct de onwtspxekelicke goetheyt Godts / die onder so veel verschepden manieren onse salichepdt toeberepdt ende ontdect/eñ liefflick toeberept zyn de/ pxesenteert hyse ons lieffelick te ghebxupcken. Hy is ellendich die dit niet en bekent.

Die manieren dā pxopheteren.

Hier woxt oock by ghestelt dat hy int bxeedeverhaelt/wie dat Chxistus dese Godtlicke ende wtnemende Openbaringhe vertoont / te weten *Ioanni.* Desen(dat is hemselven) verriert; hy (want alsoo betaemt het den Wederpartyders te verbuffen/ghelyck oock Paulus dickwils zyn authoxitept beuesticht teghen de valsche Apostelen) met vier Titelen. Want int beginsel noempt hy hem *Een Dienaer Christi*, welcken Titele is de alderoudtste ende alderedelste / die de Vaders/ Pxopheten ende Apostelen gebxupckt hebbē: want sy zyn Gods eygen ende verreghen goedt/ etc. Daerna soo heeft Joannes onder den Apostelē Gods woxt ghetupcht/ alderdupdelickst wtleggende de Godthepdt Chxisti/ aldermeest

meest als hy ghetuychde ende seyde: Int beginsel was dat Woort/Joanni. 1. Voorts so heeft hy het ghetuyghenisse Christi Jesu ghetuycht/ ghelijck als de Heere int Euangelio/eñ Joannis int 21. Capittel zijns Euãgelions de gantsche Euãgelische Leeringe begrepen heeft. Ende van alle dese dinghen heeft hy een bequaem Ghetuyghe geweest. Want int eerste Capittel sept hy: Wy hebben zijn heerlickheyt ghesien. Ende int 19. Capittel: Hy heeft water ende bloet sien vloepen wt de Borst des Heeren. Item in zijn Epistel: Dat wy ghesien ende ghehoort hebben/ sept hy/ etc. Aretas teeckendt aen dat in sommigen Grieckschē Exemplarē by gestelt wort / twelck ooc int Complutensche Grieckse beuonden wort / te weten: Ende so wat hy ghehoort heeft/ende so watter sy / ende so watter na desen geschieden moet.

Joannes lof.

Dese Joannes is dā de Auteur deses Boecx/de welcke gelijck hy den Heere inden vleesche op der Aerden ghesien heeft / also heeft hy hem oock inden Hemel ghesien door den Geest die hem dit openbaerde: ende hy stelt der Gemeynte voor ooghen tghene dat hy ghesien ende beuonden heeft ende de dinghen die seker zijn. Dese Joannes heeft des Heerē beminde Discipel geweest/ die int laetste Auondtmael op zijn Borst ruste / dien hy ghegende aenden Cruyce by zijn laetste Testament/zijn Moeder een Maecht zijnde / een Maecht beuolen heeft. Dese stondt alleen aen den Altaer des Cruyces / als Christus sterf/een getuyghe zijns warachtighen doots ende onser suyueringhe. Hy heeft gheleeft tot aenden tijden Traiani / het welcke Eusebius wt Ireneo voortbrengt in syne Cronijcken/ int Jaer alsmen schreef vander geboorte Christi 103. Dorotheus een oudt Schrijuer sept dat Joannes gheleeft heeft 120. Jaren.

De nuttichept deser Openbaringhe.

Ten laetstē so wort oock de nuttichepdt deses Boecks ofte Openbaringhe verclaert/op dat de Lesers eñ Hoorders tot neerstichepdt daer door verweckt worden. Alwaer dat oock desen Boeck een *Prophetie* ghenaemt wort. Want desen Boeck is ouermits de voorsegginge der toecomēder dingen een Prophetie des Nieuwen Testaments: Daerenbouen ooc ist een Prophetie/ dat is te seggen een Wtlegginge/ de welcke de oude Prophetē opent ende verclaert. Het beloeft ghelucsalichept den Lesers ende Toehoorders/ ende de ghene die onderhouden dat in desen Boeck ghescheuen staet. Dese gelucsalichept begrijpt de goederen des tegenwoordigen leuens/in also veel als die den Godtsaligen vandē Heere toegelaten worden: maer aldermeest des toecommenden leuens. Van de nut-

Dit Boeck is een Prophetie.

tichept deses Boecx is oock te vozen wat ghesept inde eerste Predicacie. Eñ wilt aenmerc kien dat het niet genoech en zy desen Boeck gheleſen ofte gehoozt te hebben / maer moet metter daet volbzacht eñ neerſtelick onderhouden wozden. Wãt de Heere heeft ooc indẽ Euangelio gesept: Salich zyn sy die Gods woozt hoozen/eñ dat bewaren. Die dan haer leuen na desen Boeck schicken/ zyn salich/want sy ontvlieden de verleydinghe des Antichrysts/sy blijuen int Chzisten gheloone/eñ leuẽ inder eewichept/ etc.

Nu so slupt hy dẽ Titel oft benaminge deses Boecx dooz een merckelicke Spzeucke/ waerdooz hy alletoehoozders seer beweecht/seggende: *Want de tydt is na by*. Epiphomena/ dz is eẽ verheffinghe der stẽme

Rechts oft hy seyde: Niemant en mepne dat hier vzemde dinghen ofte die hem niet aen en souden gaen/ verhaelt werden/ofte die eerst souden gheschieden ouer langhe tyden. Senen pegelicken van ons gaen dese dingen aen Want van die dingen die ons aldermeest aengaen/Ja oock van onse eyghen dingen zyn se meest beschzeuen. Also gheeft hy te kennen dat desen Boeck allen tyden/menschen eñ ghelachten nuttelick zy. God de Vader die ons dooz synẽ Soõ profytelicke dingen is leerende/ende in tydts waerschouwende/moet gepzesen wozden van eewicheden tot eewicheden. Amen.

De 4. Predicacie.

Wan het begin des Boecx / eñ de Apostolische ghroetenisse / waerin wt gelept wozdẽ / in dẽ eerstẽ Chzisti/daer na de verbozgẽthept ons gantschen geloofs ende verlossinghe.

4 Joannes den seuẽ Gemeyntẽ die in Asia zijn: Genade zy v eñ vzede van hem* die is eñ die was / eñ die comẽ sal/eñ vande seuen Geesten die vooz synẽ Troõ zijn: Exod.3 14.

5 Eñ van Jesu Chzisto die het ghetrouwe getupge is/ de Eerste gebozen wt dẽ doodẽ ende de Overste der Coninghen der Aerdẽ / hem die ons heeft liefghehadt / ende vã de sonden gewaschẽ in synen bloede: 1.Cor.15. 1.20. Coloss.1. b.18. Act.20.c 28. Heb.6. 12.14. 1.Petr.1. b.19.

6 Ende heeft ons gemaect * Coninghen eñ †Priesters Gode synẽ Vader: hem sy de heerlickheyt eñ macht vã eewicheyt tot eewicheyt Amen. Apoc.5.a 9. *1.Pet.2 a.9. Apoc.5.b 10. †1. Pet.4 a.5. Rom.12.a Hebr.12.c28 Esa.3. b.13 Dan.7. b.10.

7 †Siet/hy coẽt met de

de wolckē / eñ alle oo-
ge sal hem sien: ooc die
Mat.24 d.30. Act.1 b.11 1.Tess.1. b.10. 2.Tess.1. b.10. Jud.b 14 *Zach12 b.10. Joa.19 b.37. †Esa.41. a.4. eñ.44a6. Ap.22i 6 eñ22b.12 in hē gesteken hebbē:
ende alle Geslachten
der Aerdē sullen ouer
hem rouwich wesen:
Ja Amen.

8 †Ick ben de A ende
O / Beginsel ende het
Eynde / sept de Heere /
die daer Is / die daer
was / ende die daer co-
men sal / de Almachti-
ghe.

Tbeghin eñ Woor-reden dessboecx.

Dat tweedde stuck des eer-
sten deels van desen Boeck /
begrijpt het Beghin ofte de
Voorredē / waerin een Aposto-
lische groeteniſſe is / dwelcke
de geheele verborgētheit Chri-
sti / eñ ooc des warachtigē ge-
loofs eñ onser verlossinge be-
schrijft / gelijckerwijs de Apo-
stelen gewoonlick zijn inde be-
ginselen haerder Boecken een
corte somme der salichepdt te
begrijpē / twelcke ouer al inde
Brieuen Pauli gheschiet / met
welke beschrijuinge maect hy
se altesamen goetwillich ende
blijtich opmerckende.

De Apostolische groetenis hoedanich die sy.

De Apostolische Groete-
niſſe en is niet anders dan een
segeninge. De segeninge is vā
outs ingestelt / doot de welcke
de Voorvaderē haren kinderē
van Godt alderley goederen
toewenscheden / so wel der zie-
len als des lichaems: twelcke
bzeeder int Boec Genesis be-
schzeuen wozt. Den opperstē
Priester wert een gebodt ge-
geuen den Volcke te segenen /
als wp lesen Num.6. waer hy
gebiet synen Naem alleē ouer
t Volc te stellen: So ist dā een
superstitie wanneermen sept /
Nu behoede v theplich Crups
eñ onse lieue Vzouwe. Want
Godt vandē welcken alle goe
de gauē wt den Hemel zijn ne-
dercomende / die segēt / dat is
hy geeft ons de goederē: maer
de Dienaers ofte menschē wē
schen die alleen toe. Ende de
Heere heeft beloeft den gelo-
uigen Volcke te geuen tghene
dat de Priesters haer toeghe-
wenscht hadden. De woozdē
en leggē ons dā niet toe / noch
ooc de teeckenen / maer Gods
waerheyt eñ cracht bzenghen
ons de gauen toe. So en moe-
ten wp dan nu niet twijfelen /
oft Godt sal ons ooc den Apo
stolischen segen geuen / op dat
wp Godt aengenaem eñ ver-
soent zijnde / vzede hebbē meu-
ghen.

Joānes een Wtleggher Christi doot alle gemeyn-ten.

Ten eersten so verhaelt Jo
annes synē naem / op dat wp
aendē Autuer ofte Schrijuer
niet en twijfelen / deñ welcken
wp stē dat Christus gebzuyct
heeft als een Wtleggher ende
Schrijuer tot allen Gemeyn-
een. Hy verhaelt niet weder-
om dat hy een knecht Gods
zy / ende een Getuyge oft Wt-
gesonden Jesu Christi. Tis ge
noech datmen tselfde int be-
ginsel gehoort heeft. Beleeft-
heyt eñ ootmoedicheydt leert

hy dan door desen / den genen die groote gauen verkreghen hebben. Daer nae gheeft hy oock te kennen wien dat hy schrijft / ende desen Boeck aen gaet / te weten de seuen Kercken van Asien / wiens namen hy een wepnich hier na voort brengt. Ende Aretas een Bisschop van Cesarien seydt / dat hy de seuen Kercken / ende het getal van seuenen / de menichuuldicheit der Kercken die tot allen plaetsen zijn / bedupdt wordt.

Also oock Primasius Uticensis Bisschop van Aphrica lept tgetal van Seuenen wt. So street dan dese groetenisse / dit Boeck / ende de gantsche leeringe Jesu Christi / beschreuen door Joannem / ouer de gantsche Christen Ghemeynte / die ouer alle de Werelt tot allen tijden beuonden wordt. Waerom dat ons oock aengaet so veel als onser inde Gemeynte Christi zijn. Want hoewel den Romeynen ende den Galaten de Brieuen van S. Paulo toegheschreuen zijn / soo en volcht daerwt niet datse ons niet aen en gaen. Siet hy schrijft merckelick tot die van Asien / ende niet tot die vã Hierusalem ofte Joodtschen Gemeynten: op dat hy also soude betoonen / tlijcke Christi nu oock tot den Heydenen gekomen te zijn. Ende gheluck als Godt in beghinsel Israel verkoren hadde / om in haer een volcomen exempel der Ghemeynte ende des ghemeynen goederē staets voor te stellen / also heeft hy vant beginsel des Nieuwen Testaments dese seuen Gemeynten wt den Heydenen verkoren / om de selue het Christen Volck des gantschen Werelts voor ooghen te stellen. Maer indiē onder dese Ghemeynten Roomen de eerste plaetse toegheschreuen hadde gheweest / O goede Godt / hoe souden dat de Romeynen vercieren / om haer voornamelickheyt te beuestighen.

Wie deser Boec aen gaet.

Deforme der Apostolischer groetenisse wenscht ons *Genade ende Vrede*. Ghenade is de Godtlicke gunst ende de verzoeninghe / waer door Godt de Vader door Jesum Christum wederomme met ons vriendtschap heeft aenghenomen int vergheuen van onsen sonden / ende door dien hy ons opghenomen heeft voor syne kinderen. Hierwt is de vrede ende gherustichepdt des ghemoedts voortcomende / ende de beneerstiginge des vredes met alleman. Deforme der Apostolischer segeninge.

Hy bewijst hier int breede / wie de Ghemeynte haer segeninghe / dat is genade / verzoeninghe ende vrede toebrengt / te weten Godt / Godt segghe ick / die dryuuldich is in personen de Vader / de Soon eñ de H. Gheest / een eenich God int wesen. Voorts so maeckt hy hier een schoō onderschepdt der personē / *Van hem die daer is* te weten de Vader: *ende van de seuen Gheesten*, dat is vandē Hep-

God dry uuldich eñ eenich

Heylighen Gheest: *ende van Iesu Christo.* Dit ist onderscheydt der persoonen. Hy beduydt de eenicheyt/ nadien hy de eyghenschappen der persoonen wtghelept hebbende / bystelt: *Ick ben de A ende O, &c.* Ende dat hier de H. Gheest de middelste gestelt woyrt/dat en verstoyrt de verbozgentheyt der Dzyuuldicheit niet/maer het schynt een bewijsinge te zijn/ dat hy beyde so wel des Vaders als des Soons Gheest zy:eñ dat hy van beydē vooyrt roemt. Gelijcmen anders oock wel beuindē mach wt de wooz dē des Heerē/ Joan. 14.15.16. Daer wozdt oock te samen de gantsche Godtsalige verbozghentheyt beschzeuen/ten eersten Chzisti/ eñ daerna des gemeynen geloofs/eñ onser verlossinghe/so dat ghy hierin de sonderlicste Artijckelē des Apostolischen geloofs meucht binden/eñ meucht hier hebbē een d'alderexcellenste beschzijninge onses Heerē Chzisti Jesu. Hier wt sal een pegelic oozdeelen meughen/hoe warachtelick dat sommighe segghen/ dat desen Boec regē het Apostolisch gebzuyt seltsaem van Chzisto ende het geloone vermaent.

De Vader wie hy is/ was/eñ comt sal.

De Vader die de fonteyn eñ oorspzonc is/vande welcke de Soogegenereert is / die wozt aldermeest beschzeuen/dat hy de selue zy *Die is, ende die was, ende die komen sal.* Dese woozden heeft Joannes wt Mose/ Exod.3.eñ 34.Cap.genomen/ ende wt veel ghetuyghenissen des Pzopheets Esaie. Eñ hy en sept niet/Dan dat God de Vader een eewich Wesen zy/ twelc dooz hemselue bestaet/ eñ geeft een pegelic twesen eñ leuen/ende behout tselue oock in allen dinghen. Dat ditselue Wesen oock alsulcx zy/dat altijdts sonder beghin geweest is/want dat ist dat hy by twesen ofte bestandicheyt voecht/ *die was.*

Hy stelt daer oot by/ *Die comen sal.* (*Ergomenos*) die daer wesen ende oot blijuen sal tot den eynde toe inder eewicheyt sonder eynde. De Gziecken bzenghen het woozdeken *teon*, te comen vant woozdt *teein*, twelc beteeckent Toeloopen/ om dat hy comende eñ toeloopende/ hem met alle dinghen vermengt/ende oueral tegenwoozdich zy/den Godsaligen zijn hulpe toebzengende/ ofte den Godtloosen bedwingende. *Godt ist der da ist, der da was, ende kinftig oder wirich, ewig ist:* dat is / Godt ist die daer is/die daer was / eñ toecomende is / ofte eewich duerich.

Aengaende den H. Geest/ hoewel hy alleen maer een zy/ so wozdt hy nochtans om zijn seuenderley/ dat is om alderley ghenade ende menigherley gauen / seuenuoudich (in maniere van spzeken) ghenaemt. *Ende van de seuen Gheesten* sept Joannes / dat is van dien Gheest / die met seuenderley ghenade toegherust is. Seuen Geesten.

Die verschepden gauen worden in eenigher wijse vanden Propheet Esaia wtgelept int 11. Capittel/ eñ op meer andere plaetsen der Schriftuere. Dese wort hier gheseyt te zijn in de teghenwoordichepdt *des Throons*/dat is voor den Throō Godts/sonder twijfel inde regeringe met den Vader eñ dē Soon tsamen genoecht. Wāt *Throō* wort dicmaels gebruyct voor het Rijck. So is dan de Gheest met Godt van eender heerlichept/macht ende hoocheypt/etc.

De Beschrijuinghe Christi.

Nu coemt hy tot Christum/ den welcken hy door zijne eyghenschappen seer breedt beschrijft. Ghy weet dat Jesus de eyghen Naem van Christo zy/twelcke Mattheus wtlept Salichmaker. Christus is een toenaē zijns Ampts eñ weerdichepts: so veel als oft hy seyde/De Gesalfde/ dat is Priester ende Coninck.

Christus is een getrou Gesupghe.

1. Inden eersten noemt hy Christum onsen Heere *Een getrouwe Ghetuyghe*, eñ dat wt het 49. ende 50. Cap. Esaie. Want hy is vanden Vader wt dē Hemel inde werelt gesonden/ een Apostel die de wille Gods sou de ghetuyghen/ wat hy wilde dat van den menschen soude gheschieden: te weten dat hy de Werelt wilde salich maken door zijnen Sone/ ende tgheloove aen hem/ het welcke Godts Wet onderdanich zy. Want men moet dē wille des Vaders volbrenghen. Dese Christus is een ghetrouwe Ghetuyge/dat is seker/stantuastich ende warachtich/ aen wiens leeringe niemant twijfelen en moet. Niemandt en heeft oyt God gesien/ de eenighe geboren Soon die daer is indē schoot des Vaders/heeft het vercondicht. Dese is dā de algemeyn Priester eñ gemeyn Leeraer der Gemeynten. So wie met desen niet overeen en coemt/die moetmen schuwen. Hoort na desen seydt de Vader/ Matth. 17. a. 5. 2. Petri. 1. b. 17.

Christus de Eerstgheboren der verresenen.

2. *De Eerste geboren wt den dooden.* Want hy is warachtichlicken om onser sonden gestoruen/ opgheslaen wt den dooden/ende gewoorden de Eerstegheboren der dooden/ een Heere eñ Overwinner des doots: Inden welckē wy sien dat wy oock sullen verrijsen/ ende in wat maniere. Waeruan inden 1. Corint. 15. Ende ghelijckerwijs als in de eerste eyghenschap ons eenichsins de menschept afgebeeldt is/ inde welcke hy oock de Godheydt gheleert heeft/ waer mede hy een ghetrouwe/ warachtich ende alghemeyn Priester gheweest is/ ende noch hyden ten daghe is: also worden de Articulen des Apostolischen gheloofs vande doodt Christi eñ zijne verrijsenis inde twee de eygenschap beuesticht/hier by voecht het Artijckel vande verrijsenis der dooden.

Christus een Overste der Coninghen des Aertrijcx.

3. *Christus is de Overste der Coninghen der Aerden*, de eenige Heere geerder ende Heere der Heeren/

ren / die eenen Naem ontfangen heeft bouen alle namē / teē Heere der Engelen / ende aller Creatueren / wien alle dingen onderworpen zijn: gheliick de Apostel wtlept Coloss. 1. b. 16 / ende Philip. 2. a. 9. Maer daer entusschē / die daer een Coninc der Coningen ende Heere der Heeren wil zijn / en doet de Coninghen eñ de Overhept niet te miete: Want waren daer gheen Coninghen met allen / hoe soude Christus een Coninck der Coninghen connen zijn? Die alderheylichste Keyseren Constantius / Constantinus / Theodosius / Justinianus / hebbē bekent dat sy Vassalen Christi waren / dat het Rijck Christo toequam / ende splieden spne Ondersaten waren. Christus kient dese vooz de spne / dooz de welcke hy de ghene die hy dooz sijn bloedt vercozen heeft / regeert. Maer die hen opgeblasen bouen den Volcke verheffen / ende roemē haer aller dinghen Heeren te zijn / eñ Christum niet en kennen / die een eenich Regeerder aller dinghen is / die zijn gheheel wtsinnich. In dese vooz gaende dinghen wozdt begrepen tghene dat wp in onse Articulen des gheloofs belijden / seggende dat Christus ten Hemel opgheuaren is / ende sit ter Rechterhandt des Vaders: dat is dat hy de alderopperste macht aller dingen ontfangen heeft / so wel in Hemel als in Aerden / Ephes. 1. c. 20. 21. 22. Act / 2. b. 36.

4. *Christus heeft ons lief ghehadt* met een liefde die nergēs by gheleken en can wozden: Want hy heeft selfs ghesept / Niemandt en heeft opt meerder liefde ghehadt dan die sijn leuen vooz spne vzienden stelt. Dese selue liefde vergroot de Apostel / Rom. 5. a. 8. Een wtnemende liefde heeft Christus beweghen dat hy vanden Hemel gheComen is / ende heeft vleesch aenghenomen / eñ ons met zijn doot verlost. Dooz een gheschoncken liefde heeft hy ons lief ghehadt / niet dooz eenighen van onsen verdiensten daertoe verweckt zijnde. Want gheliick deselue Joannes in zijn Sendbzief vanden Vader sept: Daer in is Gods liefde openbaer / niet dat wp Godt lief hebben ghehadt / maer hy heeft ons eerst lief gehadt / ende heeft spnen Soon gesonden tot een versoeninge vooz onsen sonden: alsoo moetē wp oock van den Sone verstaen / dat hy met eenen toegeneychden wille tot ons ghene ghen was / ende noch is / ende niet ghedzonghen zijnde dooz onse liefde / waermede wp hē omuanghen souden hebben. Maer wt sijn eygen liefde die hy tot het menschelicke Gheslachte dzoeth / heeft hy hemselnen in de doodt gheleuert / ende ons van onsen sonden gewasschen: Want daer wozdt terstondt by gheselt / *door Zyn bloedt* / waerin wp dzie dingen hebben te aenmercken. Ten eersten / dat Christus den Ge-

Christus heeft ons lief ghehadt.

Christus heeft ons gewasschen.

loouighen afwascht / supuert / afdroocht ofte repnicht / ende dat oock volkomelicken / ende niet stuckwijs. Hy maert hier een verghelijckenisse met de afwasschinghen des Wets / het welcke hy oock heeft verclaert. Want Dauid singt: Ghy sult my met Ysope besprenghen / O Heere / ende ick sal gherepnicht worden: ghy sult my wasschen / ende ick sal boven sneeu wit ghemaeckt worden. Dieselue maniere vā spreken verhaelt de Propheet Esaias int 1. Capit. Micheas sept ooc: Hy sal wederom keeren / ende sal onser ghenadich zijn: Hy sal onse ongherechticheden onder de voeten treden / ende ghy sult alle hare sonden in de diepte der Zee werpen. Mic. 7. De Heere sept by Ezechiel int 36. Ic sal repn water ouer v sprenghen / ende ghy sult van alle uwe smetten ghe repnicht worden. De Heere Christus dese dinghen vervullende / wascht / supuert eñ repnicht ons volcomelick / so wel vande schuldt als vande straffe. Ten anderen so repnicht hy ons van onsen sonden / niet van een / maer van allegader: twelcke met de voorschreuen getuygenisse bewesen is / ende wordt wederom bewesen 1. Joan. 1. a. 7. ende 2. a. 2. Ten laetsten wordt oock de manire der repninghe vertoont / te weten *door Zyn bloedt*: want sonder bloedt verghieten ghe schiedt gheen verghiffenisse. Hebr. 9. c. 22. De doodt dan eñ de wtstortinghe des bloets een middel zijnde / is den Gheloouighen een volcomen verghiffenisse aller sonden vercregen. Die een ander maniere van verghiffenisse der sonden voorthrengen / die lasteren den doodt ende tbloet des Soons Gods. Ende in desen dingen sien wy dat ons merckelic het Artijckel des Gheloofs voor ooghen gehouden wordt: Ick gheloove datter zy een vergiffenisse der sonden.

Christus wascht al te sonden af.

Voor sijn bloet-wasst hy ons af

Inde 5. plaetse wordt vertoont welcke de vruchte onser verlossinghe ende repninghe zy. Want Christus heeft ghedaen / dat also veel als aen den Vader door Christum gheloouen / *God synen Vader tot Koninghen ende Priesteren ghemaeckt Zyn*. Aretas ende het Complutēsche Exemplaer en lesen niet *Koninghen*, maer *Basileian*, dat is Koninckrijck: het welcke oock niet qualicken also gelesen en wordt. Want wy zijn Gods Rijcke / ouermidts dat Godt met synen Gheest / ende niet vleesch ofte de Wereldt in ons moet regnerē: ende als wy den Geest tregiment toelaten / so zijn wy Gods Rijck: het welcke Paulus seer vreedt handelt Roman. 6.

de wtgāe der verlossinghe Christi in synen Geslouighe.

Wy zijn Coninghen

Voorts soo zijn wy Koninghen / dat is vrijgemaert door Christum / op dat wy dē Dupuel / het vleesch ende de Wereldt niet en souden dienen / na twoort Zacharie. Op dat wy vander handen onser vyandē verlost zijnde / hē sonder vre-

se

Wy zijn Priesters.

se sóuden dienē in heylichept/ eñ gerechtichept alle de dagen onses leuens. *Tot Priesters* heeft ons Christus dooz zijné Geest ende bloet gheheylicht/op dat wy God geestelicke Offerhãden/onsselues repn / onse ghebeden / loffegginghe ende aelmoessen soudē offeren. Want dat dese de gheestelicke Offerhanden zijn / ghetupghen Petrus ende Paulus/ 1. Petri. 2. Rom. 12. 15. Philip. 4. Hebz. 13. Dit selfde heeft de heylighe Joannes wt dat 19. Capittel Exodi ghenomen / want wy die wt den Heydenen gheloouich zijn / zijn ghecomen in de plaetse des Volcks van Israel / die Christum dooz haer ongheloone verwozpen hebben.

Ende dese dinghen verclaren het Artijckel des Apostolischen geloofs/ Ick gheloone datter zp een heylige gemepne Kercke/gemepnschap der heylighen. Want also veel als wy gheloouen/ zijn wy de Versamelinge des Volcx Gods/tot Gods eere dooz Christum geheylicht om Godt te dienen/ waer af dese dingen dus verre handelen.

God coft de eere eñ het Kijck toe.

Inde 6. plaetse bewijst hi in de beschrijuinghe Christi/ dat God alleen de eere eñ t Kijcke inde Ghemepnte dooz Christum *inder eeuwicheydt toecoemt.* Godt gheuen wy de eere / soo wanneer wy onse salichept eñ alle goet zijn goethepdt / ende niet onse cracht ofte verdiēste toeschrijuen. Het Kijck geuen wy hem / so wanneer wy hem een Heere bekennen te zijn / eñ een Hooft zijnder Ghemepnten / die daer dooz hemselue wereckende is / ende niet dooz den Heyligen die inden Hemel zijn / recht of hy zijn macht ouergegheuen hadde niet dooz den Paus die hy hier op der Aerden een Stadthouder sou de gemaeckt hebben. Alle eere eñ het gantsche Kijcke hoozt Christo toe.

Christus sal tē ooz deel coemen.

Ten 7. volcht inde beschrijuinge Christi zijn toecoemsten Oozdeel/eñ ooc de manere zijnder toecoemste. Want ghelijck hem een Wolcke van der Apostelen oogen wechgenomen heeft/ alsoo sal hy inde Wolcke tomen om te oozdeelē leuende eñ doode: ghelijck de Schriftuere t selfde getupcht/ Matt. 24. d. 30. Act. 1. b. 11. eñ 1. Thess. 4. b. 16. Hy stelt daer oock bp / dat *alle oogen hem een Rechter sullen sien*, ende oock der ghener *die hem doorsteken hebben.* Waerwt wy twee dingē hebben te bemerrken: Ten eerstē dat het Oozdeel algemepn sal zijn / int welcke die verrijsen sullen/Christum met haer epgen oogen sullen sien/Job. 19. Ten anderen / dat Christus int selue vleesch tē Oozdeel sal tomen / int welcke hy doozwont ende doozsteken zijnde/ aent Cruys ghehangen heeft/ begrauen ende oock verresen is. Dese plaetse is ghenomen wt het 13. Cap. Zachar. b. 10. ende wozt oock bpghebzacht van Joanne int Euāgelio int

19. Capit. d. 37. Het lichaem moet met den litteeckenen gemerct de gantsche Werelt verthoont worden/ op dat daer wt de Godtloosen ende Godtsaligen geoordeelt worden. De Godtsaligen om dat sy haer selven alsulcken Verlosser toe vertrout hebbē. De Godtloosen om dat sy hem verworpen ende versmaedt hebben. Hier wt verstaen wy tghene datter nauolcht: *Ende sy sullen huylen. (Copsonde.)* dat is / Sy sullen huylen / haerselven scheuren ende slaen/ om dies wille dat sy haer salichept veracht hebbē: het welcke de Wijse man veel breeder verwolcht Sap. 3. ende 5. Voorts/ op dat niemant en twijfelt aen het ghene dat vant Oordeel ghesept is/ ende vant geschrey der Godloosen/ (gelijck Petrus ghesept heeft datter versmaders en bespotters des oorderls souden zijn/ 2. Pet. 3.) so stelt hy een manière van beuestigen daer by/ *Ia ende Amen:* dat is te segghen/ Dat is gewis waer. Met desse dinghen wort het Artijckel des geloofs wtgelept/ Als dat Christus sal comen oordeelen leuende eñ doode. Dese plaetse beslupt hy met dese woorden/ *Ick ben de A ende O.* Dat daer volcht/ *Het beghinsel ende eynde,* wordt in sommigen Exemplaren achterghelaten/ als een wtlegghinghe van desen/ *Ick ben de A ende O:* twelck van de cant des Boecx inghetroken is. Het is een byspreucke des Apostels Joannis / Ick ben de A ende O. De letters gelijck Basilides ende Valentinus philosopheerdē wōder licken op dese Letters: maer tegen dese Letterketters sept Joannes simpelic wt de mōt Christi: Ick ben de A ende O. Somen den Letteren pet toeschrijuen mach/ so ben ick dat geheel selfs/ de eewige cracht/ het Wesen ende eenwichepdt: Want de sin is/ dat Godt het beginsel ende eynde is/ dat is eewich/ onwtsprekelic/ de alderbeste ende aldermachtichste. Hy verhaelt noth/ *Die is, die Was, ende die Comen sal, &c.* het welcke hier te vozen verclaert is. Daer wordt by ghedaen *almachtich:* want hiermede wordt Gods eenichept ende Maiestept te kennen ghegeuen/ wiens Drieuuldichept oot bouen vertoont is. Daer wordt oock te samen de Autozitept deses Boecks beuestight. Wiens Auteur de eewige eñ almeugende Godt beweſen wort te zijn. Den welcken zij eere.

Het seker dat vanden Dach des Oordeels gesproken wort.

Vant verhael deses Boecx/ waerinne oock van den tijt/ ende plaets/ ende vanden Auteur der Openbaringhe wort gehandelt.

De 4. Predicacie.

Ick Joannes uwe Broeder ende Medeghenoot in de verdruckinghe / ende in het Conincrijcke / eñ in de lijtsaemhept Jesu

su Christi / was in het Eylandt Pathmos / om des woorts Gods wille / ende om tghetuygenisse Jesu Christi.

10 Ick was indē geest op dē † Dach des Heeren / ende ick hebbe achter my een groote stemme ghehoort als eender Basuynen / seghende:

† of Sondach.

11 Ick ben de A eñ O / de Eerste ende Laetste / ende wat ghy siet / dat schrijft in eē boec / eñ sendt het den seuen Gemeyntē die in Asia zijn / tot Ephesien / eñ tot Smyrnen / eñ tot Pergamen / ende tot Tyatiren / eñ tot Sardē / ende tot Philadelphiē / ende tot Laodiceen.

Een cort verhael.

In dese laetste plaetse des eersten deels wordt ons een cort verhael voor ooghen gestelt / waermede ons de Apostel Joannes de plaetse ende tijdt der Openbaringhe verclaert / ende door wiens beuel hy die beschreuen / ende den seuen Ghemeyntē in Asia gesonden heeft. Wederom ende de derde reyse wordt ons den naem van Joanne verhaelt: want hy voorsach sonder twijfel wel datter ghēen ghebreck wesen souden / die tghebruyck eñ de vrucht deses Boecx souden arbeyden wech te nemen / ende aen den Auteur te twijfelen / tegen de welcke hy zijnen Naem so dickmaels verhaelt eñ wtdruckt / op dat wy aendē Auteur niet twijfelen en souden / noch van sulcken profijte lickheyt eens alsulcken wtnemenden Boecks niet berooft en souden worden.

Hy stelt noch sommige dinghen tot zijnen naem / die ons vanden staet des Apostels eñ anderen nuttelicken saken onderwijsen. In den eersten noemt hy hem *een Broeder*, te weten / der seuen Gemeyntē ende onser aller. Want ghelijck ick vermaent hebbe / worden onder tgetal van seuenen alle Gemeyntē van allen tijden des gantschen Wereldts begrepen. Wy zijn altesamen so veel als wy gelooven / eens Hemelschen Vaders kinderē / ende daeromme zijn wy gheestelicke broeders in Christo / Mede erfghenamen Christi / ende Erfghenamen Godts. Het welcke ooch Paulus gheleert heeft Rom. 8. volghende de Leeringe Christi / Mat. 23. Eñ nadien onse weerdicheyt so groot zy / soo laet ons onser booshept schamen / op dat onse ghedachteniſſe wt dat edele ende Hemelsche ghesinne niet wtghe-

Joannes een Broeder der ghelooutghen.

wtghewischt en woꝛde. Het is leelick dat een Bꝛoeder Chꝛisti ende aller Apostelen / van zijn edelheyt af soude wijcken. Maer waeromme en hebben de Monicken dese Bꝛoederschap soo seere niet ghedꝛonghen / ghelijck sy hare versierde Bꝛoederschappē doen / als van de Rooſencrans van onser Vꝛouwen / ende anderen Heyligen? Want de Bꝛoederschap Chꝛisti verꝛijchtmen om niet / maer hare Bꝛoederschappen verkoopen sy om groot goet. Daeromme zijn sy bedꝛieghers ende Verleyders.

Daerenbouen noēt hy hem *Medeghenoot inde verdruckinghe*, benauthеydt ende veruolginghe / als die nu van Domitiano in een ballinschap gesonden was. Hy voecht hem by de verdꝛuckinge / eñ en scheydt hem niet daer af / twelcke den ghetrouwen Bꝛoederen toebehoꝛt. Het is eenichsins een eñ de selue veruolghinghe die eertijden den Apostelen ouer quam / ende die ons nu heden ten daghe bedꝛuckt maeckt. Laet ons dan verblijden / dat wy de Apostelen eñ alle Martelaren Chꝛisti als Medeghesellen hebben in onse pijninge ende ellendicheydt / op dat wy doꝛ den last des quaedts niet ouerwonnē en woꝛden. Laet ons lanckmoedich ende lijdtsaem zijn: want ten is niet genoech gepijnicht ende met allep quaet gequelt te woꝛden / (want vele lijden groote swaꝛe lasten sonder vꝛucht ofte eꝛe) maer wy moeten oock in tegenspoet verduldich zijn. So voecht Joannes inde teghenwoꝛdicheydt *de lydtsaemheyde* hierby. Want de Heere heeft inden Euangelio ghesept: In lijtsaemheyt sult ghy uwe zielen besitten.

De ȳnoldinge Joannis eñ der gantscher Gemeynte.

Hierna stelt hy by de lijdtsaemheyt eñ verdꝛuckinghe / *het Coninckryeke*, niet Aerdtsch / maer Hemelsch. Hy vermengt hier met desen het Rijcke / tot vertroostinghe der ghener die daer zijn lijdende. Wāt de Apostel Paulus heeft oock gesept: Het is een seker woꝛdt / Soo wy met Chꝛisto steruen / soo sullen wy met hem leuen: soo wy met hem lijden / soo sullen wy met hem heerschappen / etc. Hier mede laet ons onsselue in onse tegenspoet troostē: Want wy woꝛdē ter neder gedꝛuckt / dm dat wy verheuen soudē woꝛdē / 2. Coꝛ. 4. Maer alle dese dinghen woꝛden in Chꝛisto besloten / doꝛ dē welcken wy Godts kinderen ende Bꝛoederen zijn / ende verdꝛaghen lijdtsamelick alle quaet / ende woꝛden Deelghenooten des Rijcx. Ende tis dānoode / dat dit wy hem eñ zijnen verdiensten eñ niet de onse danck weten.

Het Rijcke is den lijdtsamē berept.

Laet ons hier ooc waernemen / hoedanich eñ hoe groot des Gods weerdigē Apostels ootmoedichept ende staet geweest sy / niet wellustich / maer iammerlic / nochtans inde lijtsaemheyt Chꝛisti blijgeestich.

De staet ende ootmoedicheyt des Apostels.

Maer

Waer waer zijnse nu die haer des Apostolischen Naems beroemē/ die daerentusschē met hooueerdije opgheblasen zijn/ eñ met schandelicken wellustē suervloepen? het welcke ick daeromme vermane/ op dat wy van haer als van afwijckers der warachtigher Religie vlien.

de plaets waerin de Openbaringhe vertoont is.

Nu verhaelt hy ooc de plaetse inde welcke hem de Openbaringhe geschiet is/ die hem oock van Godt beuolen is te schrijuen. De plaetse was *het Eylant Pathmos.* Dese staet van Plinio Libr. 4. Cap. 12. onder Sporades getelt/ tegen Asien ouer/ ende aldermeest tegē Ephesium. Het lach oock tegen Europam ende Aphricam/ so dat het byna een Middelstoel ofte heplighe Peerstoel was/ van de welcke Christus dooz Joannem wt den Hemel den gantschen Aertbodem gepredickt heeft. Eñ Gods Raden zijn wel wonderlick/ eñ onwtspreckelick is zijne goethepdt/ die alsulcke verborgentheden als in eenen Roomschen kerc. ker ofte Babylonische geuanckenisse zijnen Gheloouighen openbaert.

Sporades zijn Eylandē ontrent Cretē/ in de Carpatische Zee gelegen/ als Strabo schrijft int 8. boeck.

Joannes is om het Euangelium bekant.

Hy en verswijcht oock niet de oorsake/ waerdooz hy in dat Eylant gecomen zy. Ick hebbe daer gheweest/ sept hy/ *om de woordts Gods wille, ende ghetuygenisse Iesu Christi.* Het wooxt Gods is de Sone Godts selue/ de welcke twooxt eñ de redenē Gods van Joanne dooz een sonderlinge Titel genoēt wort/ gelijck alst blijckt Joa. 1. Maer het getupgheniſſe Jesu Chzisti is het Euangelion selfs/ twelcke Jesus getupcht heeft/ eñ twelcke de Discipulen vā Jesu getupcht hebben. So is dan Joannes om de belydenisse ende verrondiginge Chzisti Jesu ende zijns Euangelions (want alsoo verclaert hyt dat hy der verdzuckinghe deelachtich zy) in Asia geuanghen/ eñ met Crijchsknechten te Roomen ghebzacht/ op dat hy hem vooz den Keyser Domitiano soude verantwooxden. Dese heeft na zijn wzeedichept den Onnooselen verdoxdeelt/ ende is in eenen ketel met siedende olie ghewoxpen/ wt den welcken als hy onghequetst wtquam/ soo is hy in Pathmos ghebzacht. Hy en heeft vooz den Keyser geen ander sake beschermt/ dan Paulus ouer 27. Jaren vooz den Keyser Nero beschermde. De se dinghen zijn gheschiedt int 14. Jaer van Domitiano/ ofte ontrent het 15. Jaer na de destructie van Jerusalem/ het 24. na de Gheboozte Chzisti het 96. Domitianus die oock een Heere ende Godt vanden zijnen ghehouden ende gheert wilde zijn/ vanden zijnen dooz steken zijnde/ is na veel versmaetheden ende moordingen sonder eere ghestoxuen int 15. Jaer zijns Rijcks. Hier af ghetupghen ons Suetonius in Domitiano/ Tertullianus in pref. Heretic. Eusebius in zijn Cronijcke ende Kerc-

ken

ken Hist. int 3. Boeck int 17. ende 18. Capp. ittel. Waerin oock ouereen coemt het eendrachtich gevoelen vã allé anderen.

Vertijdt der Openbaringe eñ vandē Sōdach.

Voorts so teeckent hy ons den tijdt aen/inde welcke hen dese verborghenthēden begost zijn gheopenbaert te worden. *En ti Kyriaki himera.* In dien Heylighen dach (segghe ick) des Heeren. Also hebben oock de Ouderen eene der Sabbaten genoemt/dat is dē eersten dach des weecx/ inde welcke Christus van den Doodē op gestaen is/ mat. 28. ende mar. 18.

Ende desen Dach hebben de Ghemeynte als heylich in de plaetse des Sabbaths/ tot gedachtenisse der Verrijsenisse Christi onses Heeren inghestelt/inde welcke sy haer heylighe ende heerlicke tsamencoemste souden houden. Ende dat dese dach oock in de Ghemeynte van Corinthen heerlick geweest/ ende de tsamencoemste gheheylicht zy/ dat blijct openlick wt het 16. Capit. des eersten Briefs tot de Corinthē/ daer de Apostel ghebiet dat het ghene datter vergadert was/ aen een zijde ghelepdt soude worden tot op een vanden Sabbathen: Op dē seluē dach hebbē oock de geloouighen met Paulo haren Godsdienst wtgherecht/ soot blijct/ Act. 20. Dat dan Sozomenus Hist. Eccl. lib. 1. Cap. 8. verhaelt dat Constantinus de groote de Vierdagen heeft ingestelt/eñ oock den dach des Heeren/de welcke vā den Heydenen den Sondach ghenoēt wordt/dat is eer te verstaen dat hy de Apostolische ende Kercken gewoonte vernieut heeft/dā dat hy die van nieus soude in ghestelt hebben. Maer desen Dach hebben de Ghemeynten van selfs aenge nomen/wy en lesen niet dat se ergēs geboden zy. Eñ de Gemeyntē hebben gesiē dat heel noodich was eenē seker tijt te hebben/inde welcke de Heyligē tsamen souden comen. So hebbē sy onder malcāderē den dach der verrijsenisse vercoren/noch sy hebben oock hieraf niet hatelick onder malcande ren gestreden/gelijck de historien getuygē/dz het namaels in de Ghemeynte geschiet zy.

Eñ het ware hedēsdaechs goedt/alle superstitiose Vierdaghen wechghenomen zijnde/ sekere ende matige dagen te onderhouden/ende also den vrede inde Ghemeynte te behouden. Voorts/ nadien de Apostel wel wist dat op den Dach des Heeren de Gheloouighen hare heylige Dienſten in alle Vergaderingen hieldē in de welcke hy met den lichaē niet tegenwoordich en conde zijn/so is hy inden Gheest eñ contemplerinqhe der Godlicker dinghen by haer geweest: ende als hy in syne heylige gebeden besich was/heeft hy *een stemme ghehoort*, waer van wy schier spreken sullen. Maer in dit teghenwoordich worden

wy

Datmen dē Dach des Heeren moet onderhouden.

wy gheleert welcke de heylicheyt des Heeren Dach zy / eñ hoe datmen die behoort te onderhouden. Voorts so worde daer onheylige menschen beuondē / die den Dach des Heeren met onheyligher wercken besmetten ende breken. Als Dauid van Saul veruolginghe leedt / so beschrijdt hy inden eersten dat hy tot den Tabernakel des Heeren niet comen en mocht : maer de onse rekenent voor gheluck / dat sy nemmermeer inde Versamelinghe der Heylighen en comē / ende dat sy den Dach des Heeren met spelen / dzincken / dansen / ende met anderen onheyligen saken meugen doorbzenghen.

Door wiens ghebodt dat Joannes den Apocalypsim beschreē eñ wtgesonden heeft.

Als hy dese dingen op dusdanige maniere heeft voorgelept / soo roemt hy ten laetsten tot de Openbaringhe / voorstellende een expresselick Gebodt Godts / waerdoor hem beuolen wert de geopenbaerde dingen te beschrijuen / ende die tot de seuen Ghemeynten van Asien te senden. Het dient tot de maniere ende heerlickheyt der Openbaringhe / dat hy een stemme gehoort heeft / die daer oock heerlic was als een ghelupdt van een Trompette. Want alsoo lesen wy inde Wetgheuinghe by den Berch Sinai. Nu worter verclaert wiens stemme dese zy / eñ wie de Auteur deser Openbaringe zy / sonder twijfel des eewigen Gods / die hem noēt *de A, ende O:* dat is / het Beginsel ende Eynde. Oft gelijck in Esaia gheseyt wordt / *De Eerste ende Laetste.* Waer van op een ander tijdt.

Nu volcht er het ghebodt / dat twee leden heeft. Want int beghinsel beueelt de Heere Joanni / *Dat hyt schrijue :* ende dat hy die dinghen schrijue die hy gesien heeft / dat is de Openbaringhe: eñ dat hijt schrijue / niet int zant oft op een want / maer *in een Boeck,* ende dat tot profijt ende Leeringhe der teghenwoordigher Ghemeynten eñ alder Nacomelinghen. Daernae so wordt hem beuolen die Schriften tot *den seuen Gemeynten* te senden: ende door dien tot allen Gemeynten des gantschen Werelts / ende van allen tyden. So dienen dan alle dese dinghen tot nutticheyt van allen Gemeynten / Ja oock tot alle die daer sindt geweest hebben / ende comen sullen.

Hierwt leerē wy / hoe groot de autoritept der Schriftuere zy. Dese en is niet gheschreuen / ende in Boecken ghestelt / dan door Gods beuel. Wt de boecken Mosis zijn seer heerlicke ghetupghenissen / Exodi 34. ende Deuteron. 31. Ende op dat ick van de andere Prophetē swijghe / wordt niet Jeremie geboden dat hy zijne Sermonen anderwerf soude schrijuen / de welcke de Coninc Joachim gescheurt ende gebrant hadde? Voorwaer Petrus getupcht opētlic / dat die Prophetē de verborghentheden des Rijcx Godts tot gheen ander

De autoritept der Schriftuere.

eynde

epnde ontfanghen en hebben/ dan om dat spse ons souden openbarē. Twelcke voorwaer alleē door de Schrifture heeft meugen geschieden. Nu wort Joanni opentlick beuolen te schrijuen: Ja wat sal ick daer af seggen/dat hem ook belast wort zijne Schriften den Gemepnten te sepnden? Waerwt wp wederom leeren/dat God wil dat het met de Ghemepnte wel gae/ende ook met ons allen. Laet ons wachten dat wp alsulcken costelicken weldaden Godts niet van ons en werpen. Hemzp lof ende eere.

De schrifture coēt ons toe.

De 5. Predicacie.

Hier begint het Boeck/ eñ ons wort een wtgenomē beschrijuinge Christi door oogen gestelt/des Conincx eñ Priesters in zijn Heerlickheyt/ die ook dies niet te min in zijn Gemepnte en werckt.

12 Eñ ick keerde my omme/ om de stemme te sien die met my gesproken hadde. Ende als ick omghekeerdt was/sach ick seuē goudē Candelaren.

13 Eñ midden onder de seuen Candelaren eenen die des menschē Sone gelijck was/becleedt met eenen clee-de tot de voetē toe/ eñ ontrēt zijne borste om megort met eenē goudē gordel.

14 Eñ zijn hooft ende hair/was wit/als wit te wolle eñ gelijc snee/ eñ zijne oogen als de vlamme des vpers. Apoc. 19. b. 12.

15 Eñ zijne voeten gelijck Metael dat indē Ouen gloept / eñ zijn stemme gelijc een gheluydt van vele wateren.

16 Ende hy hadde in zijne Rethterhant seuen Sterren/ende wt zijnen Mondt een scherp Sweerdt aen beyde zijden snijdende/ ende zijn Aensicht blinckte ghelijck de clare Sonne in haere cracht. Esai. 49. Eph. 6. b 17. He. 4 b 12 Apo. 2. b. 16. 19. b. 15.

De dingen die wy tot noch toe ghehandelt hebben / zijn als Voorredenen/maer nu sal ons ten laetsten de sake selue voorgelept wordē. So volcht hier dan nu het tweedde deel deses Boecks ofte Wercks/ het welcke hem wtbreydt tot het vierde Capittel toe. Waer inne ons Christus met zijn alghe-

De somme van desen tot het 4. cap toe.

alghemeyne Kercke beschreuen wordt. Want int beghinsel wordt ons de heylighe afbeeldinghe des Ghesalfden des Heeren voorghehouden/ leerende hoedanich dat hy zy inde Heerlickheydt zijns Vaders: ende hoe dat hy sittende ter Rechterhant zijns Vaders/ dies niet te min geduerlicken en werckt in zijn Ghemeynte/nemmermeer daeraf/maer altijdts teghenwoordich zijnde.

Item hoedanich de Ghemeynte op der Aerdē zy/ wordt ons met de seuen Kercken afgebeeldt. Hoe worden dan de groote gauen der Ghemeynten vertoont/ ende ooc wederom haer schandelicke feylen/ hoe dat de Heere den vallendē versterckt / den gheuallenen oprecht / den staenden beuesticht / den beureesden goeden moedt gheeft / den ghenen die te vroech alle dingen haer zijn vermetende/bedwingt / ende hoe hy het gheschonden behoudt:

Daer en houen hoe haer de trouwe Herders in de Ghemeynte sullen draghen met dē menschen die haer toebetrout zijn. Want daer wordt seer fraey geleert/ welcke der Gemeynten herbouwinghe ende behoudinghe zy. Waer oock een corte somma der gātscher Kerckelicker eñ saligher Leere/in een cort begrijp ghestelt zijnde / ons voorgehouden sal worden. Want daer wort van Christo in zijn heerlicheyt wt den Hemel de Teeringhe der warachtigher Godtruchticheyt verhaelt/de welcke hi op der Aerden noch verkeerende/ seer vreedt ouergeleuert hadde: ende hier voecht hyse de Ghemeynte seer bequaemelick toe/ een peghelick nae zijn epsch.

Eñ seer bequamelick worden dese redenen hierby ghevoecht. (ghelijckerwijs als oock het gantsche Boeck door een seer schoone redene die seer wel aen een hangt/beschreuen is / hoe wel daer waren die meynden dat het ongebonden redenen warē.) Joannes heeft een stemme gehoort die achter hem riep/waer door hi *omghekeert is, op dat hy de sprekende stemme soude sien:* dat is / hem die daer sprack. Want Aretas vermaendt / datter in de woorden een figuerlick ghebruyck van spreken zy: Want niemandt en siet / maer hoort een stemme. Als hy hem omghewendt hadde / soo sach hy de afbeeldinghe Christi des Salichmakers. Als dan de Heere spreeckt / soo laet ons dan oock van herten omme keeren/ op dat wy oock weerdich meughen zijn de verborghentheden des Rijcx Godts te sien. Wandt den bekeerden / ende die daer Hemelsche dinghen zijn begheerende / openbaert hy hemselven gheerne. Die daer oock de verborghentheden des Rijcx Gods niet en achtē/ dien worden alle dinghen die ter God-

Laet ons keerē tot dē Heere als hy spreeckt.

saelichepdt dienen / verborghen.

Een afbeeldinge Christi wort ons voorgheste.

Voorts soo vertoont ons Joannes een Voorbeelt Christi/des allegemeynen Coninex ende Opperste Priesters sittende in zijn heerlickhept: In welcke beschrijuinghe de sonderlinckste stucken van Christo begrepen worden. Maer hier wort ons alsulcke kennisse Christi voor oogen gestelt/ als in dese tegenwoordighe Werelt van ons cranc vleesch begrepen can worden/anders so sullen wp hem wederomme sien inde toecomende Werelt ghelijck hp is / inde volhepdt zijnder Heerlickhepdt / in de welcke eeuwighe vreucht ende leuen sal zijn. Dit en is nu in dese gheschende Wereldt dullanghe noch niemanden toeghelaten / alsoo veel wordt ons dan ter wijlen wp noch in deser Wereldt woonen/ toeghelaten te aenschouwen/ als ons nutt is / ende onse cranckhepdt begrijpen mach/ het welcke wat ofte seer wepnich is: maer groot / wijdt/ ende vol aller Gheestelicker vreuchden/soo wp dese Gods verborghentheden seggheick/ met de ooghen des Gheloofs aenschouwen / ende met een ziele die der Goddelicker saken seer begheerlick zp: ende sp zijn warachtich ende seker die ons hier gheopenbaeret worden/ want sp worden van den Sone Godts selue gheopenbaert. Laet ons oock niet meer ofte grooter dingen willen sien ofte versoecke dan dese. Laet ons genoechte schepen in dese dingen die ons vã Christo toeghelaten zijn. Ende laetet ons weten dat ons in dit Ghesichte eene groote weldaedt van Godt bewesen wordt.

Want wie en soude niet verlangen Christum ter Rechterhant zijns Vaders in zijn heerlickhepdt te sien sitten? Wie en begeert niet te weten wat onse Salichmaker in den Hemel doet? eñ hoe dat hp inden Hemel werckende / dies niet te min op der Aerden en zp tot voordeel zijnder Gemeynten? Dit leert nu dit heylige Voorbeelt volcomelic allen Christgheloouigen / twelcke Beeldt Christi en is niet wt te druckẽ met verwen/nadien door verwen zijn Maiestept gheensins en mach afghebeeldt worden/ maer door de leeringe der Gemeynten/die de Beloften des Gheests Christi heeft: eñ daer om soo is sp veel claerder om warachtelic wt te drucken/eñ oock alleen bequaem daertoe. Laet ons oock dit Beeldt indrucken / niet in een ongenoetlicke Tafele met verganckelicke verwen/maer in onse hertẽ door den leuendichmakenden Gheest Godts/de welcke dat onwtwisschelick in onse herte behoude.

Die dingen die nu door het 2. eñ 3. Capittel in dit Boeck gesept worden/die worden wt dese Beschrijuinghe Christi ghetrocken / op dat die treffelick-

lickheydt der saken ons tot meerder neerstichept soude beweghen / anderssins is de sake seer claer.

In het beginsel woordt ons gheleert / wie dat hy sy diens Beelt ons voorghestelt wort / niet de Sone des mēschē selfs in zijn eygen substantie / maer eens menschen sone gelijc. De Sone des menschen na de Euangelische maniere van spreken / wort Christus selfs ghenoemt / warachtich God ende menschē. Dese en heeft hem Joanni in zijn eyghen wesen niet verthoont om te aensien / maer inde gedaente eens Engels / die Christū presenteerde: het welck dickmaels in desen Boeck verhaelt wort.

De Engel verthoont Christū.

So sullen wy dan alle dese dinghen nu op Christum dupden / eñ niet op den Engel / die in dese verborgenthept eē Die naer Christi is. Maer wy sullen Christum in zijn eygē substantie siē / als onse vernedert lichaem van hier verrupst sal zijn / eñ verweckt vanden doden / verclaert sal zijn. Daeren tusschen so sal de ziele van der doot af tot dat het lichaē verrijsen sal / het Aenschijn Christi met genoechten aenschouwen: waerinne de aldergrootste (so wy gesept hebben) ghenoechte ende Godsalichept sal zijn.

Nu sullen wy dan Christum onder een donckerhept sien / eñ also veel als ons hier genoech sal zijn. God die opene ons de oogen onses ghemoets.

Hy sept daerenbouen waer hy Christum ghesien heeft / *inde midden van seuen Candelaren.* Wy sullen terstont hierna verstaē / dat hy de seuen Candelaren de seuen Gemeynten verstaen worden. Hy ser Christum int midden der seuen Candelaren.

Soo verkeert dan Christus int midden der Gemeynten. Hy sit ter rechterhandt des Vaders: ende na de eyghenschap zijns menschelicken lichaems en is hy niet meer dan in een plaetse / ende niet in velen / twelck Augustinus seer breedt wtleydt inden Brief tot Dardanū 57. Maer na dien hy ooch warachtich God is / soo is hy int midden zijnder Ghemeynten / gheljck hy inden Euangelio beloeft heeft. So waer daer twee ofte drye in mijnē Naē vergadert zijn / daer ben ick int midden van haer. Eñ wederom: Siet / ick ben met v alle de daghen tot aent eynde des Wereldts. So blijft hy dan met Godlicke cracht inde Gemeynte / eñ Christus werct by ons tegenwoordich / ende van ons zijnde. (Houdt dan op te vraghen / Wat doet Christus inden Hemel? Oft hy altijts sit?) Ende hy is int midden der Gemeynten aen geen plaetse nochtans verbonden / maer hem is een peghelick euengheljck / ende als een Salichmaker vertoonende: want hy en neemt geen persoon wt / noch hy en slaept niet / hy en is gheen gheschildert Godt / hy en gaet niet ledich / als oft hy der Gemeynten saken geen acht en sloech:

maer hy is seer grootelick eñ alleenlick met haer salichepdt besich. Dat hy alsulck een teghen zijn Ghemepnte soude zijn/ heeft hy met vele woozdē beloeft by Joannem int 14.15. ende 16. Capittel. Nadien nu Chzistus int midden zijnder Gemepnten is/wie sal hy dan

Niemāt en is een stadthouder Chzisti.

booz een Stadthouder hebbē? Salt die Benijder ende Wederpartijder zijn? Want die een Stathouder is/ die is des ghenes Stadthouder die niet teghenwoozdich en is: maer Chzistus is altijts tegenwooz dich / ende niet van zijn Ghemepnte.

Inde nauolgende redenen wozt Chzistus seer bzeedt beschzeuen / daer hem veel toegheepghent wozdt: ende wozt verclaert hoe dat hy int midden der Ghemepnten zy. Eñ int beghinsel wozt beschzeuen met wat Cleedt hy ombehanghen was / te weten /met een

Het cleet Chzisti is Pziesterlick ende Coninclic.

Coninclick ende Pziesterlic cleedt. Dooz twelcke ons verclaert wozdt / hoedanich dat Chzistus indē Hemel ende in zijn Gemepnte zy: sonder twijfel een opperste Pziester/ ende een Coninck/ een Boozspzake ende Middelaer / een Versoēoffer / een volcoemen heplichmakinge ende rechtueerdichmakinghe/ een Beurijer ende Verlosser der Gheloouighen bpden Vader/de salichept zijn der Geloouigen altijts werckende / twelcke oock Paulus leert Rom.8.ende Hebz.7.

Poderis, dat is een lanc cleet tot de voeten toe/dat wozt beuonden onder de cleederē van Aaron/ende is een Pziesterlic cleet/ waer van Jheronimus Fabiole de Veste Sacerdotali. Ten tweeden so is *Poderis* een Rock van lijnē / dat is een Tabbaert tot de voeten toe/ gemaeckt van een dobbel fijn doeck: de welcke Josephus een spden cleedt noemt: eñ sp wozt ghenoemt int Hebzeisch *Kethenet*, int Griecx *Chiton*. Dit cleedt hangt om tlijf / eñ is so nau ende enge van mouwen / datter niet een houlē in ghesien en wozdt / ende coemt tot aen de schenen toe. Dit Cleet was wit ende repn: wāt onse Heere Chzistus is een onbesmet Pziester/Heb.7. Noch hy en dzaecht oock niet meer een dupl cleedt/ so Zacharias seydt int 3. noch oock gheen purpuren/gheliick als by Joannes 19. maer een blinckende/ na dien hy een Naem verckreghen heeft bouen alle Namen.

Den rock

* Opt frācoys/ vne cotte. op dupts een tabbaert.

Voozts so is zijn Gozdel eē Gozdel der Cychsliedē ende der Triumpherenden / eñ bedupt ons de Coninclicke weerdichept in Chzisto. Wāt Chzistus is een Coninc/een Verlosser eñ beurijer aller Geloouigen: zijn ouerwinninghe is de onse: hy heeft den Dupuel/Helle/ Sonde eñ Doot ouerwonnen. Maer de Gozdel ofte Riem Chzisti en wozt niet op zijn behozlicke plaetse gestelt: te weten inde lendenen. Want gelijck Aretas oock verhaelt/

De gozdel.

so

so en zÿnder in Chriſto gheen begheerlickheden te bedwinghen. Daerom en wort hy op der Sondaren wÿse niet ghegordt/maer onder de borsten/ op dat wy wt zÿn gordinghe verstaen hem een Coninc der Coninghen te zÿn/ die van allen affectiē vry zy/ de aldergerechtichste eñ alderheylichste in zÿne oordeelen ende bedieninghen: ende daerentusschen ooc toegerust tot beschermingе zÿnder Gemeynten/ so wy lesen beschreuen te zÿne Psal. 93. De Heere heeft sterckheyt aenghedaen/ eñ heeft hem opgheschort/etc. Het hadde meu ghen schÿnen / dat Chriſtus hem niet opgeschort en hadde in sulcker wÿse als de Priesters ende Coningen/om dies wil dat hy een heerlicker Priesterdom eñ Coninckrÿck vercreghen hadde/ het welcke inder eewichept blÿue. Om dese te volbrengē /wast van noode dat hy een Tempel eñ Coninclicke Pallays soude gebruycken/ niet die daer vergancklic waren/maer den Hemel selfs/ Heb.8.ende 9. Daerentusschē soo streckt ooc die cracht op zÿn Ghemeynte / op dat hy alsoo ooc tot profyt zÿnder Gemeynten teghenwoordich zy.

het hooft ende hair Chriſti.

Dat Hooft Chriſti opēbaert hem grÿs / ende zÿne haysen wit als supuere wolle eñ witte sneeu. Alsulckē Hooft wort ooc Gode den Vader onses Heerē Jesu Chriſti toegeschreuen by Danielem int 7. Cap. want wy zÿn van een Wesen. Maer hier wort ons de Wÿsheyt ende de Ouderdom mede bedupdt/ende ooc de eewicheyt ende de Godheydt Chriſti. Ende want Chriſtus ooc Godt is / daerom is hy een Hooft der Ghemeynten/ ende het lichaem een genoechsaem leuen/gheest/wÿsheyt/ eñ alle Hemelsche gauen. Eph.5. Dit ghmach ouerschouder de paus van Roomē wel / die menschе der sonden/eñ die alderschelmachtichste. Wat Hooft is hy dan ? Een Hooft sonder verstant / sonder herssenen / ende de aldergecksste / gelÿc hy van Zacharia beschreuen wort int 11. Cap. ende tis gantsch schandelick dat wy dit niet sien en willen/ eewichlick blindt blÿuende. Chriſtus is vander eewichept/hy is almachtich/ eñ alwetende : dese macht nu de salichept ende het Hooft zÿns Lichaems zÿn. Joānes sept: Int beginsel was dat woort/ ende het Woort was by God/ ende God was dat Woordt/ etc. Chriſtus sept selfs / Eer Abraham was/ben ick. Soo lieghen dan de Ketters / seggende dat Chriſtus geen warachtich Godt en zy van eender substantie met den Vader. Hy is de Wÿsheydt Gods / hem zÿn alle dinghen onderworpen/Eph.1.ende hy verruilt het al/ ende in sulcker maniere is hy altÿdt teghenwoordich by zÿn Ghemeynte.

Nu en zÿn ooc de Goghen

De oogs Chriſti.

niet doncker ofte blindt/maer
verlicht eñ glinsterende. Wāt
Christus is alwetende / het
Ooghe Christi is altijts wa-
cker / hem en is niet verborgē/
hy siet alle dingen die daer ge-
schieden / het goet te samen eñ
het quaedt. Maer hy siet op
dat hijt oordeelen ende vergel
den sal. Het Licht is inde duy
sternisse / ende het Aensicht
Christi is dē goeden die in pe-
rijckel zijn / ghenoechelick:
Voorts soo zijn de oordeelen
Christi rechtueerdich. De
Prophect Dauid sept: De Oo
gen des Heeren sien op dē ge-
rechtigen/eñ zijne oorē tot ha-
re gebeden: Wederō/zijn ver-
schrickelick Aensicht is ouer
den ghenen die quaedt doen.
Maer gelijc als het hooft van
den lichame niet geschepdē en
wordt / alsoo en can Christus
van zijne Ghemeynte niet ge-
schepden zijn. Ende na dien
zijne ooghen seer scherpsiende
zijn/eñ de Heere alle onse din-
ghen te voren siet / ende onser
beseorcht/hoe en is hy dan niet
by zijn Gemeynte? Wat heeft
men een Stadthouder van
doen?

De voetē zijn als gloeyēde Metal.

De voeten des Heeren zijn
als gloeyende Metael/dat in-
den Ouen is brandende. *Chal-
colibanon* is een woordt twelc-
ke te samen gheuoecht is wt
het woordeken *Aes*, twelc Me-
tal beteeckēt/eñ wt het woor-
deken *Thus*, welck Wieroock
bedupdt. Eusebius teeckent
aen/ dat Suida oock te kennē
gheeft / dat het een specie van
Metal is/die costelicker is dā
goudt/ende hy sept datse te sa-
men geblasen wordt van Sal-
pieter eñ Steen. Plinius li-
bro 34. Cap. 2. noemt het een
specie dā Metal te zijn dat wt
de Aderen der Aerden gegra-
uen wordt/twelcke eertijdts in
weerden was. Het dunck my
tselfde te zijn dat by Ezechie-
lem int 4. ende 10. *Hasmal* ghe-
noemt wordt / een goede reme-
die voor tfenijn: Want so daer
fenijnighen Wijn in alsulcken
metalen Drinckuat ghegoten
wordt/so knerstet/ also wordt
de doodt ende tfenijn ontdect.
De alder supuerste metalen eñ
verige voeten bedupden den
onbeuleckten wandel ende we-
ghen des Heeren/zijne gerech-
tige ende rechtueerdighe oor-
deelen/ ende dat hy also in zijn
Gemeynte wandelt / ende re-
geert alle dinghen / also noch-
tās/dat alle onreynichept ont
deckt eñ te niete gedaen wort/
eñ hy altijts reyn de alderhey-
lichste blijft. Want het ver
dat supuert/ende Godt is een
verteerende vyer.

De stēme Christi.

Voorts so is de stēme Chri
sti als een ghedruys van veel
wateren/niet alleenlic om dat
hem alle Heydenen ende Volc
ken prijsen ende louen / maer
om dat het Euangelium ende
Gods Woort ouer de gātsche
werelt verbreyt is/welcke stē-
me de aldermachtichste Co-
ninghen veel min sullen connē
bedwingen/dan de wtbarstin
ge der wateren / ofte dat sy de
winden in sacken souden con-
nen

nen beslupten. Soo is dan de Heere met de Verrondinghe zijns Woorts altijdts by zijn Ghemeynte.

De Rechterhandt Christi.

De hant is een Instrumẽt der Instrumentẽ / ende by son der de Rechterhandt : hier in houdt Christus *seuen Sterren*, twelcke sonder twijfel de seuẽ Oversten ofte Herders der Gemeynten van Asia zijn : eñ oock soo gheeft ons Christus door zijn macht alle Bisschoppen der gantscher Werelt tot Herds / eñ hy onderwijstse eñ versterctse/beuestichtse eñ beschermtse/op dat sy sijn woort verrondighen / waer door hy hẽ by zijn Gemeynte woeyt. Door dese werckt Christus in zijn Gemeynte / eñ beschermt haer.

Dit wort met de nauolgende redenen dupdelicker wtgedruct / want daer gaet *een twee snydende scherp sweert* wt de mõt des Heeren. Dit sweerdt is Gods woort/twelcke claerlic gheleert wort Ephes. 6. Hebr. 4. Dit woordt ofte sweerdt en hangt met aen de muer / noch ten steerlit inde schee niet / ten hanght oock niet op de zijde/ maer het coemt voort wt den mondt. Hy en seydt niet/Tis wtghegaen/ oftet sal wtgaen: maer/*het gaet wt*: als of hy wil de seggben / dat het geduerich zy werckende ofte predikende door de gantsche werelt. Het is oock tweesnijdende / scherp ende doordringhende/ soo wel de herten der Godsaligen tot salichepdt / als de herten der Godlooser tot pijninghe ende verdoemenisse. Ende hedendaechs gaet oock dat sweerdt wt den mondt Christi door de monden der Dienaren. Het woort Christi wordt wel van der Werelt veracht/ eñ wordt van velen een fabel genoemt: maer het is een sweerdt / ende oock een sweerdt dat voortcoemt wt den mondt Christi. Dat beuinden ende sullen beuinden alle Ongheloouighe/ hoe seer sy daer oock teghen worstelen. Met dit sweerdt doodt Christus den Godlooser. De cracht deses sweerdts is meerder dan des sweerdts van eenen Alexandri / Pompei/Julij ofte Martij / Attile ofte Tamerlanis. Daer en lepdt oock niet aen al ist dat het de Wereldt niet en bekent: Sy salt ten laetsten noch wel tot haren grooten achterdeel bekennen. Voorwaer/met desen Gheest zijns mondts sal de Heere altijdts voortgaen/ zijn Ghemeynte moedt gheuende ende regerende/ soo dat hy nemmermeer vã haer zijn en sal.

Een twee snydende Sweerdt wis mõt Christi.

Ten laetsten soo schijnt het Aensicht Christi/*ghelyck de Sonne in haer cracht* ontrendt den Middach / als sy alderlichst/ claer ende ghenoechlickst is. Wt het aensicht kentmen gemeynlick de menschen/wt het aensicht kennen wy dan oock Christum. Het Aensicht Christi is het Licht: So is dã Christus het Licht / Jae oock het Godtlick ende eewich Licht/

Taeffiche Christi.

twelcke oock allen menschen verlicht/ dat sy oock hinderen des Lichts worden/ op dat in dië dach het aensicht der Heyligen blincke gelijck de Sonne: ghelijck oock Christi Aensicht blincte/ Matth. 13. eñ. 17. Nadien hy dan also ons zijns lichts declarichtich maect/ Joan. 1. eñ 1. Joan. 1. hoe salmen dan meynen dat Christus in zijn Ghemeynte niet teghenwoordich en is? Soo siet ghy dan nu hoe dat hy tegenwoordich is.

Also heeft ons Christus dã hemselven tot onser salichept sichtbaerlicken vertoont / eñ hemselven gantschelick gheopent hoedanich hy zy/ wat hy ons medebzengt / ende hoe hy in zijn Ghemeynte zy. Hierin worden ons de gantsche verborghentheden des Euangeliums begrepen. Want wat soudt ghy van Christo comẽ segghen / dat in dese dinghen niet begrepen en is? Laet ons dan dese dinghen vast houdẽ/ ende in onse herten prentẽ / op dat wy Christum den Coninc ende Priester meughen omhelsen / ende dat wy hem oock tot geenen tijden wt onsen armen los en laten. Hem zy glorie.

De 6. Predicacie.

Hoe Joannis geroert was door tgesichte dat hem vertoont wordt. De vertroostinghe Joannis/ met de wtleggh inghe des Ghesichts/ tot vertroostinghe daer by ghenoecht.

17 Eñ als ick hem gesien hadde / viel ic als doot voor zijne voetẽ: eñ hy lepde zijn Rechterhant op my/ seggẽde tot my:

18 Vreest niet/ * ick bẽ de Eerste eñ de Laetste/ † die leue / eñ hebbe doodt gheweest / ende siet/ ick leue vã eewicheydt tot eewicheyt. Amen: * eñ ick hebbe de sleutelen der Hellẽ ende des Doots.

19 Schrijft dat ghy gesien hebt / eñ dat is/ ende dat hier na gheschieden sal.

20 De verborgẽthept/ der seuen Sterren die ghy in mijn Rechterhant gesien hebt/ ende de seuen guldẽ Candelaren / (is dusdanich) De seuen Sterrẽ/ zijn † de seuen Engelen der Ghemeynten/ ende de seuen Candelaren die ghy ghesien hebt/ zijn de seuen Ghemeynten.

Esa. 41. & 44. & 48.

Apo. 1. & 2.

Job. 12. b 14. Esa. 22. c 22. Apo. 2. & 3.

Mat. 2. & 7.

Daer

Daer volcht hoe dat Joannes hem gheuoelde in dit Hemelsche ende wonderbaerlicke Ghesichte / ende hoe hy vertroostinghe ontfanghen heeft. Daerenbouen oock de wtleggh inghe des Ghesichts die tot vertroostinghe daerby gheuoecht zy / met een ghebodt om alle dese dingen neerstelick te beschrijuen.

Joannes valt/ eñ leyt geijc eē doode.

Als hy een Godtlick ende Hemelsch Ghesichte onses Heeren Jesu Chzisti sittende ter rechterhant Gods in zijn Heerlichheyt / ghesien hadde/ eñ hē zijn macht begaf/so viel hy ter Aerden voor de voeten des Heeren/ligghende als een doode. Dit selue lesen wy ooc Danieli ghebeurt te zijne/int 10. Cap. Andere Godtlicke Mannen zijn oock door de gesichten der Engelen verschzict gheweest. De Vzouwen int Nieuwe Testament zijn oock aen het Graf verlaghen gheweest / als sy de Enghelen saghen. Petrus verschzcte ooc wt de grootheit des mirakels Luc. 5. ende voor de voetē des Heerē nederuallende/so roept hy wt: Heere gaet wech van my/want ick ben een sondich mensche. Want de Godtlicke

De swacheydt des mēschlickē stāts

gesichtē bewijsen onse krancheyt: Wy en zijn oock niet bequaem ofte supuer ghenoech/ om die ouerhemelsche dingen met onse krancke ende onsupuere ooghen eñ herten te aenschouwen. So moeten dan de Wtuerkozen int toecomende leuen verheerlickt wozden/op dat sy de Hemelsche heerlichz meugen varē. Daerent usschē so wozden hier alle Godtsaligen vernedert dooz hooge gesichten eñ openbaringē. Wāt sy en verheffen haer niet hooueerdelic dooz de heerlichheyt der Openbaringe: maer haer aenghebozen verdozuenthepт genoelende/bidden sy om vergiffenisse harer misdaden/eñ om een vernieerdertinghe der Hemelscher genadē eñ lichts: wāt ten zy dat wy met Gods Gheest verlicht wozden / wy sullen ligghen gheljck de doodē / hoe wel dat wy de Hemelsche ghesichten eenichsins met onse lichamelick verstāt vaten.

De verne derde wozden ver troost.

Maer die hem vooz dē Heere vernederen / die verckrijgen terstōt ōtroostinge vandē Heere: waerwt ooc Joāni terstōt een veerdige vertroostinge/so wel met wozdē als met wercken/ouerroemt. Want de Engel/die de persoone Chzisti pzesenteerde / *leyd Zyn Rechterhant* op Joannem/twelck een teecken der vziētschap is / der beschermīnge eñ des tegenwoozdigen hulps. Wāt dese manere vā spzekē gebzuyckē wi ooc in onse tale/seggende: *De hand ob einen halten:* oft de haut op een houdē. So wozt dan dooz de oplegghinge der handen te kennen gegeuen/dat Chzistus Joanni ghenadich zy / eñ ooc berepdt om hem te helpē. Dit selue verclaert hy noch met de nauolgende woozden/seggende; *En wilt niet vreesen:* Welcke

woordē oueral in de Euangelische Historie diemael beuonden woordē: daerom zijn sy ook de alder Euangelische/ dat is de alderheylichste. Wāt God gebiedt den ootmoedigen goeden moedt te hebbē/ eñ dat sy onder de beschermínghe des Alderhoochsten gerustelick leuen: Twelcke wy niet en verstaen als oft Joanni alleen gesept ware/ maer oock tot ons allen: op dat wy altijdts (al ist dat wy onse crancklheydt voelen) op Godts genade eñ barm hertichept souden hopen.

Daer volcht tot meerder verclaringe/ de oorsake waeromme dat Joannes niet en soude vreesen: Want dit Gesichte en is daer toe niet vertoont/ om dattet een verschrickinghe soude aenbrenghen/ maer op dat Joannes soude gheuoelen / hoe groot dat hy zy die tot syner ende aller Geloouighen beschermínghe berepdt staet: Recht oft hy wilde seggheu/ Als ghy gesien hebt hoe groot hy zy die v in syne beschermínge genomen heeft/ ende die oock daer en bouen de gantsche Ghemeynte beschermt ende regeert / soo en derft ghy niet vreesen. Ja veel te meer doet onuerzaechdelic al dat hy v hier beueelt: *Schryft tghene dat hy v beueelt te schryuen.* Vreest gheen menschen: Vreest meer God. Want ist sake dat de goeden voor zijn aensicht so verschrickē / waer sullen dan de vpanden eñ verachters Godts blijuen?

Daerom verclaert hy dan terstondt hierna het Gesicht te / leerende wie dat hy was die gheseen was / *ghelyck eens menschen Sone, wandelende int midden van de seuen gouden Candelaren:* ende hy voecht dit Gesichte tot de vertooostinghe: op dat Joannes ende eē pegelick gheloouich mensche/ soude weten hoe groot dat Chzistus zy/ ende wat de Gheloouighen door hem vercreghen hebben. Want de Engel maticht zijn reden alsoo / dat wy schijnen alle dinghen te hooren/ niet wt den mont des Enghels / maer wt den mondt Chzisti voort gebracht te worden. Ende dese wtleggh inghe heeft ooch haer deelen: want inden eersten vertelt hy (soo wy nu ghesept hebben) wiens Beeldt dat was datter vertoont worde. Daerna so wort daer ooch geboden dit Boeck te beschrijuen. Hierna wordt de verborgēthept deses Boecx gheopent. Ten laesten wordt de verholenthept der Candelaren ondeckt: ende dit altesamen seer claerlick ende cortelick.

Inden eersten sept de Heere hebt ghy het Gesichte gesiē/ waer voor ghy v verschricte / maer en wilt niet vreesen. Want ghy en hebt geen quaet ofte verueerlick Gesicht gesien / twelcke v eenich ongheluck soude toebrenghen: maer mijn Ghedaente / die daer v Heere ende Verlosser ben.

Christus wort voor dit Gesichte ons voorghehouden wie ende hoe groot dat hy zy

Ick ben de Eerste ende de Laetste

Dese

Dese manière van spreken (so ick te voren vermaent hebbe) heeft hy wt Esaie Prophetie genomen/gelijck alsmen sien mach int 41.44.45.48. Capittel. Ende het beduydt dat hy den Vader overal gheliick is/ vã een Wesen/een warachtich God/die daer eewich ende onbegrijpelick is. Want dat de Vader hem toeschrijft / dat neemt de Soon ock tot hem selven. Voorts so en isser geen onderninghe ofte seker tijdt in de twee woordekens *Eerste ende Laetste* te verstaen/dan alleẽ simpelick zijn eewicheyt. So geeft dan Christus te kennen/ dat hy een warachtich God sy/ gheliick ende van een wesen vander eewicheyt met den Vader. Gelijck dat selve ock by Joannem int 1.5.10.14. ẽn 17.cap.met veel woordẽ bewesẽ wort. Dit strijt tegẽ de Ketters/die in die tijden/gelijc nu ter tijt Servetus Discipulen/ de eewighe Godtheydt onses Heeren Jesu Christi versakẽ. Maer so wãneer hy van ons een warachtich God bekent ende ghelooft wordt/so can hy ons een Salichmaker zijn. Is Christus ock gheen warachtich God/so en is hy onse salicheyt niet: wãt de waerheyt sept/Ick ben God/ ende sonder my en is noch God noch eenighe salicheyt.

Christus een ware God sijnen vader gelijck.

Christus warachtich mensche.

Daerenbouen ben ick ock (*kai ho Zon*) *de leuende, ende hebbe doodt gheweest.* Hiermede geeft hi te kennẽ/dat hy dewarachtige menschelicke nature heeft aengenomen. Dit loochenden ock vele menschẽ in dien tijden/gheliicker ock hedendaechs bevonden worden die Christum van zijn ware Menscheyt berooven. Maer teghen alle dese ketterijen bekent de Heere / dat hy doodt heeft geweest. Hierwt blijckt nu dat hy een ware Mensche sy gheliick hy een ware God is / den Vader int wesen euen gheliick/ op dat hy ock alsoo in zijnder menschelicker natu re eens wesens met ons sy/ ons in alles gheliick wtgenomen de sonde : wandt hy en heeft niet den Enghelen aenghenomen / maer het Zaedt Abrahe. Ende het was noodich dat Godts Soon sonde vleesch aennemen / op dat hy ock sterven mochte/ ende alsoo zijn bloet vergieten. Want een Testament en wordt niet dan door de doodt bevestight: Eñ daer en geschiet geen verghiffenisse dan door bloet vergieten. So sterft dan de Heere/ende verghiet zijn bloet/op dat hy ons volcomen vergifGeb.5. fenisse van sonden soude verkrijghen/ende het Nieuwe Testament bevestighen. Nochtans so leeft de selve die men Christus die doot was/leeft mepnt dat doot was/ ende hy is *de leuende*, te weten / die den doot vertreden hebbende/ ten derden daghe vanden dooden verresen is / ende heeft allen Gheloouighen tleven weder ghegheven / den welcken hy ock zijn warachtich leuen in blaest.

Ende

Ende daerom sept hy terstondt: *Siet ick leue van eewicheyt tot eewicheyt.* Want Christus en sterft niet meer / de doodt en sal niet meer heerschappije ouer hem hebben. Ja dat meer is/hy is het Leuē van alle syne Gelouigen/ de welcke opstaende/ het leuē wederghebracht heeft: ende oock het eewighe Leuen dat daer deurt van eewichept tot eewichept. Ghelijck hy selue dat breeder wtlept/ Ioan.5. 6.10. eñ Paulus Roma. 4.1. 1.Cor.15.2.Tim.1.

Voorts ouermits dat vele aen dit leuē dat ons door Christum ghegheuen is / pleghen te twijfelen/ so beuesticht de Heere selue met een Eedt tgene dat hy te voren gesept hadde/ende sept *Amen*, rechts oft hy sepde / Het is warachtich ende sonder twijfel dat ick u segghe.

Christus heeft de Sleutelē des Afgronts ende des Doodts

Ten laetsten doet hy daer by / *ende ick hebbe de Sleutelen der Hellen ende des Doodts*: met welcke woorden hy wederom wonderbaerlick troost / ende zijn meughenthept te kennen gheeft/ende hoe groot dat hy zy/ende wat wy door hem verkrijgen/lept hy ons wt. Hier moetmen corteliken vanden Sleutelen spreken. Glossa ordinaria sept seer wel/Die de Sleutelen van eenich huys heeft/die laet in wie hy wil/eñ diet hem gelieft sluyt hy oock buytē. Christus besit de Sleutelen des Doots eñ Afgronts: wāt hy verlost van de eewige verdoemenisse des doots wiē hy wil: maer diet hem gelieft/ laet hy oock int selue perijckel der verdoemenisse gherechtelic blijuē. Eñ voorwaer bydē Propheet Esaiam int 22.cap. sprekende van Eliachim/dien hy sepdt dat int Hof Ezechie ouer het Rechthuys soude gestelt worde/sept hi aldus: De Sleutel des huys Dauids sal ick opsyne schouderen leggē: hy sal open doen/ eñ niemant en sal sluyten: ende hy sal sluyten / ende niemant en sal open doen. De Sleutelen worden dan inde Schrifturen ghenomē voor de bedieninge ofte besorginge eēs huys. Eliachim sal in des Coninckx huys alle dinc gerechtelick beschicken: dat hi geordineert heeft/en sal niemant te niete doen / dat hy asset en sal niemant weder oprechten. So draecht dan nu Christus/ wiens Voorbeeldt Eliachim was / de opperste bedieninge int Huys ofte Rijcke Godts: so dat hy leuendich maect/ende trect oock wt der Hellen eñ verdoemenisse wiē hy wil: Die hy ooc verdoemē wil/die verdoemt hy nae zijn rechtueerdich oordeel. Want hy heeft de volcoemen macht ouer Doot eñ Helle: Hy heeftse beyde ouerwonnē eñ crachteloos gemaect/Oze.13.1.Corint.15. Dese dingen troosten den Gheloouigen seer crachtelicken/ ende behouden haer in alle handelingen der Godt salichept. Maer dit moeten wy inden eersten voor al neerste-

Sleutel.

stelicken aenmercken / dat hy niet en sept/Hy heeft ghehadt ofte Hy sal hebben : maer hy sept/*Ick hebbe.* Ick hebbe/sept hy. Hy en heeft zijn macht dē Roomschen Bisschop niet gegheuen/maer hy heeftse selue/ eñ behoudtse inder eewichept. Den Apostelē en heeft hy ooc dese zijn volcomen macht des doodts eñ leuens/salichept eñ verdoemenisse niet ghegeuen/ dat hy also hemseluen gantsch ydel ghemaect soude hebben/ maer hy heeft haer de Sleutelen ghegeuen om den Hemel open ende toe te doen/niet anders als Dienaers eñ Toebereyders dooz de vercondinge des Euangeliums/waer dooz Chzistus selfs allen Geloouighen het leuen beloeft heeft. Chzistus selfs geeft het leuen/ ouermidts de warachtichept der beloftenisse: die sy ooc met verdoemenisse dzeyghen/ die gheeft Chzistus de verdoemenisse om de waerheydt zijns Woozdts. So sien wy dan/ dat de Heere selfs die macht behoudt ende te wercke lept/ maer de Dienaers alleē de bedieninge. (dooz de vercondinghe/ende niet dooz eenige vol maecte penitencie.) So is dan de Paus de Antichzist / die hē selue deſe volle macht in Hemel ende Aerde toeschzijft/en de oock daer en bouen in het midden der Aerden / ofte bouen alle Aerden / in de onghelucksighe Eylanden/in het Vaghevper meyn ick. Met welcke verdichtselen hy der sotten menschen (die van den Artijckelen des Apostolischen gheloofs afgeuallen zijn/Ick ghelooue datter zy verghiffenisse der sonden / verrijsenisse des vleeschs/eñ een eewich leuen) bozsen/kisten/cozensolders eñ Wijnkelders wtt ghebeecht heeft. Dit Beest derf hēselue de twee hoozne des Lams toe epghenen/de Koninckliche eñ Pzieſterliche macht: waerom hy ooc twee Sleutelen onder zijn dzie Koningē Hoet hägt: op dat wt sulcke Wapenen de gantsche Wereldt soude wetē/dat dese deselue is/de welcke opzijst/ als de dzie Coninghen ofte Hooznen vernedert zijn/ die hem alle gheweldt in Hemel ende Aerde toeschzijft/ welcke macht met de twee Sleutelen afghebeeldet wozt. Maer die wonderlicke blintheydt van onsen tijden is te beschzepen/ouermidts dat sy oogen heeft / ende nochtans niet en siet. Die wijs zijn/houden vast dat Chzistus noch de sleutelē des doots eñ Afgrōts heeft/maer de Dienaers de ykondinge des doots eñ leuēs.

Apoc.13

Dan.7.

Het wozt Joām de boden dat hy schzijuen soude

Nadiē hy nu dese groote eñ Godsalige dinghen verclaert heeft/eñ het gemoet Joannis beuesticht heeft/so stelt hy tgebodt daerna by: *Schryft dat ghy ghesien hebt , schryft oock dese dinghen die hierna gheschieden moeten.* Int midden stelt hy /(*Kai a eisin*) ende die daer Zyn : dat is die warachtelic in wesen zijn/ ende die warachtich ende niet gheloghen en zijn.

Dese

Dese dingen dienen om dit Boeck in zijn weerdicheyt te stellen / ende oock de gantsche Schrift / die van eenen eñ den seluen Auteur met gheliicker waerheydt gheopenbaert zy. Maer gheliick als Ioanni belast wordt dese dinghen onderscheydelick te beschrijuen / alsoo wordt ons oock beuolen deselue sterckelick te prediken ende aenden dach te brengen / al soude de Werelt oock rasende worden.

Hy stelt daer voort aen dat daer noch volcht vande wtleghginghe / ende sept : *De Verborghentheydt der seuen Sterren. &c.* Het schijnt een onvolmaeckte reden te zijn : Soo moetmen daer dan op verstaen / Dat is de verborghenthept der Sterren ende Candelaren : op dat het zy als een voorstellinghe : waer nae terstondt de wtleghginghe volghen sal *De seuen Sterren die Zyn de seuen Enghelen, &c.* Ende verstaet hy het woordeken *Sacramentum* / een verborghenthept ofte bedeckthepdt / ende de wtlegghinghe der verborghenthept / als oft ghy seggen wildet / Dat is de bedupdenisse ofte het verstant der Sterren ofte Lichtē. Hier hebben wy Gods goedicheyt neerstelick te bemercken / die ons selue de swaerste stucken der Schriftuere wtlept : Waer zijn sy dan nu die de doncker-heyt der Schrift beschuldigē / eñ seggen dat sy niet verstaen en can worden ? Laet ons hier oock het ghemeyn ghebruyck van spreken inde Schriftuere wel gade slaen / *De seuen Sterren Zyn de seuen Enghelen :* de seuen Candelaren zijn de seuen Ghemeynten. Want de teeckenen draghen den Naem der dingen diese beteeckenen / hoe wel sy nochtans in haer selfs wesen blijuen / noch in gheen ander en veranderen. Dit bekennen oock ouer al de Kinnebelaren / die inde woorden des Nachtmaels / *Neemt, eet, dat is myn lichaem*, geen figuerlicke spreucke aen en nemē noch bekennen.

Sacramentum.

De Schriftuere wtgheleyt.

De Engelen worden Sterren ghenaemt / de Enghelen zijn Gods Legaten / Herders der Ghemeynten / alsoo worden sy vā Malachia genoemt int 2. ende 3. Capittel. Want Godt sendt de Predicantē als Legaten tot den Volcke / ende hy wil datmen die sal hooren als oft hy selfs sprake Luc. 10 Ioann. 13. Niemandt en verwachte dan tot dat de Heere selfs wederomme vanden Hēmel coemt om ons te prediken. Nu predickt hy ons doorspne Legaten / die zijn Woort predicken : So ghy dese veracht / soo veracht ghy Christum. De Predicanten worden Sterren ghenaemt / ouermidts de clare ende Hemelsche Leere / ende de supuerheyt des leuens. Siet dan nu toe ghy Herders / dat ghy niet en zijt als dwalende Planeten / die gheen Licht in v en hebt / so wel in leere als in leuen. Anderssins sult ghy den Sterren

Wemanire vā spreken inden Schrift.

die

die banden Hemel vallen/ verghelekken worden / gelijck als in desen Boec hierna den valschen Prophete gebeuren sal.

De Sterren zijn in de rechterhant Christi.

Voorts so en zijn de Sterren niet int hooft/oft inde voeten/ofte op den rugghe/oft in de zijde / maer inde Rechterhant Christi. Dit veruaet ons dan een groote vertroostinge: Want de Herders zijn in de Rechterhant Gods/in Gods bescherminghe/ende niemant en salse wt Gods haut meughen nemen. Christus gheeft oock synen Gemeynten Herders/eñ rust haer toe met alderley oueruloedicheydt na den noodt der Ghemeynten. Hem coemt dan de gantsche bedieninge ende eere toe:waer om oock de Apostel ghesepdt heeft / Noch die daer plandt/ noch die daer nat maert/ zijn niet/maer Godt die den wasdom gheeft.

De Candelaers. Ero. 26 & 31.ende 37.b.17.

Also veel als nu de Candelaren aengaet/so wasser * een in Mopsis Tabernakel / de welcke met seuen Lichten verciert was/In Salomõs Tẽpel waren thien Candelaren/ de een heeft de figuere Christi gedragen/ maer de seuen ende thien bedupden int ghemeyn allen Ghemeynten/de welcke van Godt het eewighe Licht Christo Jesu altesamẽ ghelicht worden:eñ so wat licht dat sy hebbẽ/dat hebbẽ sy van hem. De Candelaren zijn gouden Candelaren/welcker verborghenthept Aretas wtleggende/sept:Sy zijn altesamẽ gouden(sept hy)ouermidts de costelickheyt des geloofs die in haer verborgen is. Eñ de Candelaren en lichten van haerselues niet / maer sy zijn als ontfangers des Lichts:also coẽt wt ons dupsternisse/eñ gheen Licht/maer ist dat het eewige Licht zijn Licht op de Candelaren set/so schijnt dat Licht: ist dat Christus zijn Gemeynte met geloone ende puerheyt verlicht/so sal hẽ het geloone in de belijdenisse/ende de puerheyt des leuẽs indẽ wandel laten blijckẽ. Dit epscht de Heere vã zijn Gemeynte/Mat.5. Also laet v licht schijnen voor de menschen/etc. Eñ de Apostel Paulus Philip.2. In het midden des boosen Geslachtes schijnen sy als lichten inde Wereldt.

Dus lange hebben wy vã de vertroostinghe Christi / eñ vande wtlegginge des grootẽ eñ Hemelsche gesichts gehandelt/waerwt wi de verborgẽtheit Christi eñ syner Gemeynte gheleert hebben/ op dat wy souden wetẽ dat Christus een Heere sy die ouer zijn Gemeynte regneert/ eñ alle dingen tot salicheydt der Gheloouighen schict /dat hy Herders geeft/eñ selue door haer leert/ ende dat hy dese beschermt eñ bewaert. Hem sy lof eñ prijs van eewicheydt tot eewicheydt.

De

De 7. Predicacie.

Dat ij. Capittel.

Vande Brieue wten Throon Gods van Christo door den Engel geopenbaert/van Joanne ontfangen ende gesonden. Waer ooc een deel des Briefs totte Ephesie wt ghelept wort.

1 SChrijft tot den Enghel der Gemeynte vāEphesen. Dit sept hy die de seuen Sterren in zijn handt hout / die midden onder de seuē goudē Candelaren wandelt.

2 Ick weet uwe werckē/ ende uwe moeyte/ eñ uwe lijtsaemheyt/ eñ dat ghy dē booscn niet lijden en cont: eñ ghy hebtse beproeft die seggē dat sy Apostelen zijn / ende sy en zijns niet/ende hebtse leugenachtich bevonden.

3 Eñ ghy hebtse verdragen/ende zijt lijdtsaem gheweest / ende hebt om mynen Name ghearbeydt / ende en zijt niet afgheweken.

4 Maer ic hebbe wat teghen v / dat ghy uwe eerste liefde verlaten hebt.

Vwer liefden heeft een Voorbeelt onses Heeren Christi gesien/die daer is wercken de in zijnglorie terstierhterhāt zijns Vaders: so nochtās/ dat hy gheensins zijn Gemeynte en verlaet / noch oock en vergheet. Nu so volchter volcomelicher eñ bequamelicher/ op wat wijse dat onse Heere Christus inden Hemel zijn alderbeste ende opperste Priesterdom bedient/ende hoe dat hy zijn gheheele Ghemeynte door syne Dienaers leert/ berispt/vertroost/ende in haren Dienst behoudt: ende hoe dat hy oock al dat haer schadelick soude meughen zijn/van haer weert/ende verheft haer altijt tot eenē meerderē staet. Wāt daer volghen seuen Brieuen tot de seuen Gemeynten / dat is tot allen Ghemeynten die ouer den gantschē Artbodem verstropt zijn. Want dese aldergrootste ende Godtsalige leeringe en moetmen niet tot weynigē lieden trecken/ouermidts dat Christus een algemeyn Opperpriester zy.

Christus een opperste Priester zijns gemeynten.

Seuen Brieuen.

Voorts so zijn dese Brieuē van grooter autoritept. Wāt sy worden wt den Throone Gods/van Godts Sone die door den Enghel spreeckt / de welc-

De weet dichepdt dieser Brieuen.

welcke Joanni voorleest/ geopenbaert: Joannis ontsagt ende beschrijftse so hem Christus beuolen heeft/ ende sentse tot den seuen Gemeynten: ende dese Brieuen en gaē ons niet min aen/ dan oft er nu terstont een Briefdragher in den Tempel quame/ eñ gaefse ons in handen.

Voorts so wort ons by dese seuen Ghemeynten / den aerdt/ de manieren/ feylen/ remedien/ deuchdē/ haer prijsinghe/ misprijsinge/ eñ al dat on trēt de Gemeynte plach te geschieden/ afgebeelt. Hier worden ons exempelen van de alderwtnemenste/ van middelbare/ vā vermengde/ geuepnsde / ende boose Ghemeynten voor ooghen ghestelt. Onse Heere onderwijst dese openlic/ hy straftse/ beklijftse/ prijst se ende misprijstse: hy betertse/ dwingtse/ vermaentse/ troost se: dese selue dreycht hy/ eñ belooft haer oock blijde dingen/ etc. Dit exempel en is vā geē klepnder weerdē/ ten roēt oock niet vanden gemeynen man/ maer vandē Sone Gods/ vā dē alderopperstē eñgodsalichstē Priester/ ons leerende hoe dat het met allen Ghemeynten gaet/ nae eēs yegelicx vermeughen ende aert.

Seuen Steden Asie.

Ende hy en verhiest niet te vergeefs de seuē vermaertste Steden vā Asia. Het is seker dat Asia aldereerst vandē mēschen bewoont was / eñ dat se van daer in allen deelen des Werelts verstropt zijn gheweest. Tis seker dat de Duynel in Asia hem een Throō gestelt hadde/ eñ regneerde ouer de menschen door Afgoderije/ eerghierichept/ ghierichepdt/ door onreynichept ende schandelicke wellusten. Want tgemeyn Spreeckwoort is kenlick genoech/ Den Ionischen lach. Tis ooc kenlick wat de Apostel beschrijeuē heeft/ Eph. 4. ende 5. Voorts so wilde de Heere Christus dien Throon des Duyuels omwerpen / eñ synen Throon der gerechtichept eñ heylichept oprechten. So gaet hy dā ten eersten die vā Asia toe/ op dat na het exēpel van dese/ de gantsche Werelt soude gebetert worden.

Onder allen Stedē vā Asia eñ Jonia/ was Ephesus de ȳmaerste/ eñsy was eertijts het licht vā Asia genaēt: eñ onder de 12. Stedē vā Jonia was sy de sonderligste geacht. Daer en is gheen verweender ende rijcker Tempel in geheel Asia geacht ofte ghesien gheweest/ dan de Tēpel der Ephesischer Diane/ de welcke hem verhief int midden der Stadt/ so datse bouen alle grootsheden der Griecken warachtelic te verwōderē was/ so Plinius sept. Gantsch Asia getuycht / datmen daer ouer 220. Jaren getimmert heeft / eñ sy is in een moras gelept/ op datse vande Aertbeuinghe eñ scheuringe der Aerdē geen schade en soude lijden. Tijn lengde was 425. voeten / zijn breede 220. Daer waré 127. Calomnē in/

Ephesis.

De Tempel vā Ephesien.

eiche Calomne was eenen bysonderē Coninc toegeschreuē. Dat hier meer af te seggē is/ sult ghy vindē bydē vermaerdē Man D. Joachimum Vadianum/ er Epi. Dese Stadt heeft Paulus de Apostel alder eerst met het Euangelische schijnsel verlicht/ wiens Brief tot haer geschreuen noch hedē ten dage in handen is/ eñ daer van ooc een seer breede Historie Act. 19. Als Paulus wech genomen was/ so is Joannes te Ephesien gecomen/ eñ van daer beghinnende/ so heeft hy gantsch Asie ghepredict. Van daer is hy ooc te Roomē voor Domitiano ghebracht / ende wt zijn ballincschap is hy der waerts wedergekeert. Daer zijnde/ so ons de Kercken Historien getupgen / is hy inden Heere outslapen.

De schrift tuere is ghelooft weerdich

Voor allen anderen Brieuē so wel als voor dē Brief totte Ephesien/ worpt een ghebodt voorgestelt eñ ghesept *Schrift.* Dit ghebodt maeckt het gheschrift geloofweerdich / so dat men niet draghen en derf oftmen dit geschrift gelooue sal/ ofte waeromme datment gelooue sal. Want men siet hier Gods ghebodt voorhanden/ daerenbouen ooc de Godtlicke autoriteyt/ de welcke somē se neuswijselick onderscheydt/ so is mē met recht weerdich met der doodt gestraft te worden. Moyses heeft wt Gods beuel geschreuen/ende door dit selue beuel hebben ooc de Propheten ende andere Apostelen geschreuen / waeromme en soudemen dan hare Schriftē niet geloofweerdich houden?

Voorwaer Joannes heeft warachtelic eñ wijsselick gesept/ Die God kent/ die hoort ons: Die wt Godt niet en is/ die en hoort ons niet/ 1. Joa. 5 Laet hier dan alle neuswijse vragē ophouden / so wanneer het gemoet eens Godtsaligen ofte eens Schaepkens Christi/ de stēme zijns Herders eñ zijns Heeren hoort.

Niemant en mepne dat desen Brief/ dewijle sy alleenlick eenen Enghele / dat is eenen Bisschop ofte Herder toeghescheuen sy / der Ghemeynte niet aen en gaet. Want ontrēt het eynde des Briefs worter als door eē mercheliche spreucke bygeset/ *Die oorē heeft die hoore wat de Geest den Gemeynten seyt.* Latijne/ Epiphoneima.

So wort dan de Herder ghenoemt/ maer de Schapen en worden niet bupten gesloten. Een peghelick van wat staet oft beroepinge dat hy sy/ verstaet wel wat hier ghesepdt wort. De onderstandinghe sept/ dat tot den Romeynē geschreuen is/ en roert mp niet. Maer hiertusschen wort het den Enghel al toegeschreuen/ op dat de Herders vermaent souden worden/ datter veel aē ghelegen sy hoedanich dat de Ghemeynte sy.

Het Inhout des 1. Briefs is dus danich: Christus verclaert dat hy een Overste syner Ghemeynte sy/ dat hy die selue besorcht eñ regeert. Sōmet- Het Inhout des Briefs tot den Ephesiē.

nighe dinghen die inde Ghemeynte bevonden worden/ prijst hy/ende de sommige misprijst hy: Daerentusschen vermaet hy haer tot beteringe/ swaerlick haer dreygende/ende veel lieffelicks belouende. Maer desen Brief voecht eñ maeckt hy ghemeyn allen Ghemeynten ouer den gantschen Aertbodem verstropt. Wat wil ic v veel seggen? Het is een Vermaẽbrief: wãt sy onderrecht/ vermaent ende sterckt de Gemeynten.

Eñ voor al so verclaert hy wie dat het sy vande welcke dẽ Brief herroemt/ op dat hy denselven aenghenaem soude maken/ ende mede verclaren dat hy het Hooft zijnder Gemeynte sy/de Opperste Priester/de Leydtsman ende Regeerder. Dat deel is genomẽ wt het Voorbeelt dat int eerste Capittel voorgestelt is/ eñ hy volcht de Prophetische wijse van spreken/segghende: *Dit seydt hy die de seuen Sterren houdt.* Want de Propheten segghen oock / Dit spreeckt de Heere Israels/Dit spreect de Heere der Heyrscharen / Dit sept de Heere die v wt Egypten Lãt gelept heeft/etc. Maer twee sonderlinge stucken verhaelt hy wt het voorgaende/wt het welcke hy wil dat wy weten ende verstaen sullen / hoe dat hy een Heere ende opperste Priester ouer zijn Ghemeynte sy/ende in zijn Ghemeynte verkeert. Inden eersten sept hy/dat hy *de seuen Sterren in zyn handt houdt.* De handt is een teecken van werckinghe ende beschermínge ofte vrijmakinghe. Wy hebben gehoort dat de Sterren de Dienaers zijn/ Ja veel meer den Dienst des Woorts ofte der Ghemeynten. Christus heeft dan de Bedieninghe inde Ghemeynte/ende hy werct door de Dienaers de salicheydt der Gheloovigen. Voorts sept hy dat hy wãdelt/ ende niet en slaept oft ledich sitt int midden der seuen Candelaren. Hy sept *int midden*, op dat wy verstaen souden dat hy eenen yeghelicken euen gelijck wt deelt: ende dat hy ghelijcke sorge ende regeringhe heeft ouer allen. Te rechte heeft Franciscus Lambertus ghesept: Wat ist (sept hy) dat hy wãdelt/ oft int midden der Ghemeynten sy / anders dã by haer te wesen/ haer te bewaren/ te leeren / te helpen / ende in alder manieren ouer haer te waken? Op welcke wijse hy oock spreect Mat. int laetste: Siet/ ick ben by v tot aen de volepndinghe des Werelts. Van dese sake hebt ghy inde Wet een bequame figuere / inde welcke onder andere dinghen die totten dienst des opperstẽ Priesters behoorden/ oock voor den Olp eñ seuen Lampen sorghe gedraghen werdt : want die moest hy supueren ende snupten/ende Olie soo wanneer sy ghebrack/ daerin ghieten. Also draecht Christus de opperste Priester sorghe voor de seuen

De seuen Sterrẽ in de Kerck-ten handt Christi.

Hy wandelt inhet midden der Candelaren.

Lampen/dat is voor allē Gemeyntē / beschickende dat die Olie daer nieten gebrekedaer van verhaelt wort Psal. 44. Item hy werckt ock daer ouer/op dat haer het vyer ende Licht der Waerheydt niet en ghebreke. Voorts so snuyt ende repnicht hyt door tgheloue/so wat in dese Gemeynten reyninge van doen heeft. Dit sept hy/als sy dese dingen hoorden die den Godschen Bisschop het Hooft der H. Kercken makē/so gheeft my groot wonder dat sy terstondt haer geckheyt ende dollicheyt niet en bekennen.

Voorts soo stelt de Heere hierby/dat *hy hare wercken kent*, te weten/soo wel de goede als de quade/ soo wel de wercken des Herders als der Gemeynten. Want de Heere is alwetende/ende een opperste Priester van alle ghemeyne Christen Kercke. De welcke ock de ghedachten van alle menschen die inde Wereldt zijn/in eē oogēblic weet/die daer siet watter gheschiedt ofte niet en geschiet/ofte watter vannoodē mochte zijn. Voor hem en is niet verborghen / ende alsulck een moet hy wesen / die het allegemeyn Hooft van de alghemeyne Kercke wil zijn.

Maer dese sentencie/*Ick kenne uwe wercken*, wort int beginsel van elcken Brief verhaelt: ende het is ock een wonderbaerlicke troost/ als wy hooren dat Christus alle onse dinghen weet: want wy gheloouen ock met een / dat hy alle onse dinghen trouwelick besorcht.

Nu alsulckē opperstē Priester prijst sommighe dinghen inde Gemeynte van Ephesiē: want onse goede werckē zijn waerachtelick Christo aengenaem / ende hy prijst ock die selue/op dat hyse soude voortdrijuen die in zijne wegen wādelen.

Inden eersten so prijst hy *den arbeydt ende lydtsaemheydt*, so wel des Bisschops als der Ghemeynten. By den Arbeyt verstaen wy neerstichheyt ende sorchuuldichheydt in den werk Godts / de doodinghe des vleeschs / ende neerstichheyt in goeden werckē: maer voor al het Cruys ende vervolginge/de welcke seerwreedelick ghedreuen werden ten tijde Domitiani/so ons de Historien ghetupgen. Maer ten sy datter lijtsaemheyt sy met den ghenen die daer strijden/ so en sullen wy gheensins den arbeydt connen verdraghen. Want de heyligheyt lijdtsaemheyt behout ons int werck eñ heyligheyt arbeyt.

Arbeydt ende lijdtsaemheyt

Voorts op dat de lijtsaemheyt niet wtgestreckt en worde tot den ghenen waer ouermen met eeren onlijtsaem behoort te zijn / soo doet hy het tweede daerby/dat hyin haer lieden is prijsende / *Dat ghy (Gasi asai kakon) den quaden niet en condt verdraghen.* De quade en noemt hy niet de ghene die swack zijn / ofte wt geē quaet herte

Datmen den quaden niet sal verdraghen.

herte zijn dwalende. Maer de Prophect heeft oock ghesept/ Ic hebbe den boosen gehaet/ ende uwe Wet lief ghehadt/ Psalm. 119. Wat wp sullen doen met den genen die meer wt swackheyt des geloofs oft wt onwetenthept dwalen/ dā wt voorghenomen boosheyt/ heeft ons de Apostel Roman. 14. gheleert. Dat heeft ons oock het exempel onses Salichmakers gheleert/de welcke het verdoolde Schaepken op zijne Schouderen wederomme tot den rechtē Schaepskope ghebracht heeft.

Soo spreeckt dan hier de Heere vanden hartneckigen/ van den Verleyders/ die ghenoechte scheppē wt hare dwalinghen/ende verblijden haer so sp een ander mede tot haerder dwalinghe connen trecken. Alsulcke en wil de Christelicke lijtsaemheyt niet datmen verdragen sal.

Ende hy verclaert oock met de nauolghende redenen /wie dat die quaden zijn : *Ende ghy hebtse beproeft, die daer seyden dat sy Apostelē warē, ende sy en zynt niet, ende ghy hebt haer leughenachtich bevonden.*

Van den valschen Apostelē in de tijdē Joannis.

Siet hy spreeckt hier van den valschen Apostelen / gheliick daer inden tijden Joannis wel overuloedich waren: Want daer waren Nazarei/ die de Wet met de ghenade vermengden / ende schreuen de Wett ende onsen goeden wercken de rechtueerdichmakinghe toe. Dese zijn verdoemt geweest in het groote ende alderheylichste Concilium van Jerusalem / so men int Werck der Apostelen int 15. Capittel lesen mach. Alsulcken valschen Apostel was Hebion/vanden welcken Eusebius verhaelt Histor. Eccleslast. lib. 3. Capit. 27. Daer was Cerinthus de ketter/die gheen Apostel en was. Daer warē oock andere/ vande welcke sommighe de Godtheydt Christi / sommighe de Menschept versaechten. Teghen den welcken Joannes in zijn Euangelio geschreuen heeft/ ende oock in synen Sendtbrief. Ende desgelijcx oock Ireneus int 1. Boeck tegen de Ketters. Dese seydt de Heere dat se gheen Apostelen ofte Apostolische Mannen en zijn: het welcke oock de Apostelen ghesept hebben/Act. 5. Maer ooc Joannes in zijn Epistel: Wie is een Leughenaer (sept hy) dan die daer loochent dat Jesus die Ghesalfde sy/ etce. Voorts ist by aldien dat ten tijden der Apostelen sulcke beroerte inde Ghemeynten geweest zijn: ende zijnder so vele Verleyders gheweest / wat wonder ist datter inde hesse des Wereldts / dat is in onse laetste tijdē niet wepnich gevonden en worden? Waer zijnse dā nu die de tweedracht hept ende de beroerten der Gemeynten tot beschermingh̄e van hare dwalinge trecken? Jae segghen sy / De Euangelische en connen on-

De beroerten der Ghemeynte.

der malcanderen niet accoꝛderen : Godt is een Godt der eendꝛachticheyt/hoe salick dā gheloouen dat Godt is bydē gheuen die alletijdt twisten: Maer also soude een Sophist oock inde tijden der Apostelen hebben meughen argumenteren.

Hoe dat men met de Ketters handelen sal.

Maer wy hebben hier ooc een bequame maniere waerna haer de Gemeynten sullen dꝛaghen/soo wanneer de Opꝛoermakers als valsche Apostelen de Gemeynten soecken te scheuren. Want alsulcken Leytlieden salmē onderstaen. Maer die onderstaenghe sal geschieden na het wtwijsen der Articulen des Geloofs/ende der Apostolischer Leere/ende men sal onderstaen oft sy Apostelen ende warachtich/ofte valsche Apostelen eñ leugenachtich zijn. Als wy nu beuonden hebben dat sy valsche Apostelen zijn ende leughenachtich / ende dat sy hartneckichlick in haer boosheyt voꝛtuaren/so en salmen se niet verdꝛagen / gelyck ooc die van Ephesien alsulckē Kabauwen niet en wildē verdꝛaghen. Maer wy moeten weten/dat op een ander maniere de Herders/op een ander maniere de Gueruept/op een ander maniere de gemeyne man de openbare Ketters niet en sullen verdꝛaghen. Want een Herder en salse niet alleenlick niet verdꝛagen/ als haer dooꝛ de vinghers siende / ende hemseluen alleenlick vooꝛ sulcken Wolue wachtende/maer hy beuechtse oock met de gesonde Leere ende dꝛyfftse also van de Schaeps kopen Chꝛisti. Maer de Gueruept nadien hy een Chꝛistelicke Gueruept is/ ende Chꝛisto niet alleē als een ghemeyn man / maer als een Gueruepdt dienen moet / soo moet hy met het Sweert der Justitie oock het fenijn vande Ghemeynte weeren/ eñ straffen de openbare lasteringhen. Maer het ghemeyn Volck en moetse noch hooꝛen noch ontfanghen / noch oock met den Ketteren eenige gemeynschap hebben : ende in sulcker manieren wooꝛt geboden datmen haer niet verdꝛaghen en sal. So meugen sy haer wel schamen haerder booshepdt ende schandelicken derels der lijtsaemheyt/diet niet schandelic en achten den Ketteren te beschermen / ende de openbare vyanden Chꝛisti ende zijnder Ghemeynten, te plupmstrijcken. Inden 15. Psalm wooꝛdt hy ghepꝛesen die niet veel van den Godlooſen en houdt/ dat is in wiens ooghen de Godtlooſe van geender weerden en is. So wooꝛt hy dan met recht misꝛpꝛesen/die den Godlooſen plupmstrꝛyct. Ende alsulckē haet is veel meer teghen het quaet / dan teghen den persoon diet quaet doet/den welcken men anders in hemseluen moet beminnē. Hedendaechs verwerckt de Duyuel de oude ketteryen van Hebion/Cerinthi/ende meer anderē/in Serueta

Den haet der Godsalighen/ waerme/ de sy den Godlooſen haten

ueto den Spaengiaert/ eñ inden Wederdooperen/ Libertinen/ eñ meer anderen Monsteren: so dat de salue selue ende het perijckel ons dzingt te waken/ ende de wzeede Woluen vande heylighe Kercke Chzisti te weeren/ de welcke daerentusschen niet en pzedicken dan lijt saemheyt ende liefde/ op dat sy gespaert soude werden/ ende dat haer soude gheoozloeft zijn teghen Chzistum te pzedicken in alle onsupuerheyt/ ende inde Ghemeynte te handelen soot hen gelieft/ Ja dat meer is/ die selue te meugē met haer Godloose tandē verscheuren.

Als nu de boose menschen niet verdzagen/ maer wederstaen wozdē/ ouermits sy verlepdt zijnde/ ooch selfs verlepden/ soo staet daer een groote crijch op. Waerwt ons wederō groote moepte/ quellinghe/ sozghe/ wakinge/ verongheluckinghen vooz den Name Chzisti ende beschermingе der Waerheyt te verdzaghen staen. Wāt ten sy dat wy hier vlijtich ende lijtsaem zijn/ soo sullen ons de verlepders ouer winnen. Maer in desen deel dzoech haer de Ghemeynte van Ephesien seer treffelick/ soo dat de Heere nu ooch de vzomicheyt eñ lijtsaemheydt/ ende daerenbouen oot de volstandicheyt des Herders van dier Ghemeynten bouen maten is pzijsende. Want men mach dese dinghen niet wtleghghen/ dat het tot lijtsaemheyt getkocken soude wozdē/ waer dooz de quade verdzagen wozden/ ende haer een vooztganck toe ghelaten wozdt tot alle quaet ende bedziegen. Want alsoo soude dese plaetse strijden met de woozden die hier voozghegaen zijn. Hier voozschijnt hem de oude Ouersetter gewacht te hebben/ als hy de ozdeninghe der woozden omgheset heeft: Want hy leest aldus / *Ende ghy hebt lydtsaemheydt ghehadt, ende hebt verdragen, &c.* na dien daer int Gziex gheleſen wozdt / *Kaie vastasas, ke hypomonyn echetis:* dat is/ Ende ghy hebt verdzaghen/ ende hebt lijtsaemheydt. De oude Ouersetter heeft dit omgekeert/ ende en heeft het woozdeken *verdraghen* niet willen voozstellen/ maer het woozdeken *ghy hebt lydtsaemheydt*, op dat het niemant also en soude verstaen / als oft sy den valschen Apostelen hadden verdzaghen: maer hy heeft het woozdeken *ghy hebt lytsaembeyt* voozghestelt / ende het woozdeken/ *ghy hebt verdraghen*, naeghestelt / op dat wijt also niet en souden verstaen als oft sy den quaden hadden verdzaghen/ maer het leedt dat haer van den quaden aenghedaen was. Also hebben sy dan vooz den Naem Chzisti seer ghearbeydt teghen de valscheyt der ketterijen. Ende hy stelt daer by / *Ghy en zydt niet afgheweken* dooz arbeyden vermoept ofte ouerwonnen zijnde: Want wy woozden gheleert te ouer-

winnen met een lijtsame volstandichept/de welcke te recht te de vervullinghe van alle goede wercken ghenaempt wort.

Het is noodelick dat wy alle dese dingen bysonder wtlegghen/ende verstaen waermede wy hedendaechs Christo den Verlosser/onsen Coninck ende opperstен Priester souden meughen behaghen/te weten/so wy inde voetstappen wandelen daer in wy sien dat de Gemeynte van Ephesien ghewandelt heeft.

Daer volcht voorts wat hy in de Ghemeynte mispryst/

Sy hadden de eerste liefde verlaten.

Dat sy haer eerste liefde verlaē hadden. Als sy het Enangelium int beghinsel van Paulo/ende daerna van Joanne ende anderen Apostolischen Mannen ontfangen hadden/so vertoonde hem in allen woorden ende wercken der Gheloouighen een wonderbaerlicke vyerichheydt/twelcke wy wt de handelinghe der Apostelen/ende wt den Brief Pauli tot den Ephesien mercken meughen. Sy beminden Godt ende haren Naesten met een brandende vyerichept: Sy waren oock vyerich in goede manieren voor te stellen: maer met de verloopinghe des tijts so verkoelde dese vierichept/ende sy werden metter tijt coelder in de warachtige Godsalichept. Dit schandelick stuck verwijt hy haer/ende wil dat sy haer beteren/so hier nae volghen sal.

Laet ons dan hierna mercken/hoe dat de Ghemeynte niet alleen de afwijckinghe/Afgoderijen/ende groue sonden tot schande gherekent en worden/maer ooc so daer yet in der Heyligher puer verroert wort: op dat wy hierwt leerē/hoe heylich eñ onberispelick dat wy voor onsen Godt behooren te wesen. Voorwaer wy en meughen ons voor de Godlicke Maiesteyt niet ontschuldigen/na dien wy in onse Gemeynte ouer 30. Jaer veel vyerigher waren dan wy nu zijn/etc. God onse Heere ontsteke onse gemoet/op dat wy hem meugen behaghen. Hem sy lof ende eere van eewichept tot eewichept. Amen.

De 8. Predicacie.

Het anderde deel des Briefs tot den Ephesen wort wtgelept/waerin vande lijtsaemheyt ende den Nicolaiten ghesproken wort.

5 Daeromme ghedenckt waerwt ghy afgeualle zijt/eñ doet boete/eñ doet de eerste werckē/oft anders so sal ick v haest comen/ende ick sal uwē Candelaer wt zijn plaetse weeren/tē sy dat ghy v betert.

Maer

6 Maer dit hebt ghy/ dat ghy dewerckē der
Act. 6. 15 * Nicolaiten haet/ de welcke ick oock hate.

7 Wie oorē heeft/ die hooze wat de Gheest tot den Ghemeynten segt: Den ouerwinnenden sal ick † vandē
Gen. 2. 9 Apoc. 22 † Houte des Leuens te eten geuen/ die middē indē Paradijse mijns Gods is.

Waertoe dat de bestraffingen des Heeren dienē

De beschuldinghe ons Heeren Jesu Christi/ die hy te ghen den sondaren ende Die naers gebruyckt/ die en dienē nooztwaer tot sulcken eynde niet/ op dat de menschen met beschaemthept ouerallē zijn de/ souden wanhopen eñ verlozen gaen: maer meer op dat sy ghebetert ende te rechte gebracht souden wozden endeleuen. Soo doecht dan onse Heere terstondt na zijne berisinghe een vermaninghe tot beteringhe/ op dat sy souden meughen behouden zijn. Hy beschrijft oock mede/ welke de ware ende rechte boete sy.

Wy hebben ghehoort wat hy in de Ghemeynte der Epheser beschuldicht heeft: Laet ons oock hooren wat de Heere van haer eyscht/ ende wat dwalinghe hy dooz boete/ daertoe hy haer vermaēt/ ghebetert wil hebben. Want wy hebben gesept dat de Heere slaet ende gheneest: ende aldermeest hier in dese plaetse/ welcke leeringhe wel een daghelicksche ende ghedurighe Leeringhe der Ghemeynte is.

In dese sake ende in synen raedt ofte vermaninghe tot boeten/ siet hy aldermeest op drie dinghen. Inden eersten raedt hy haer/ dat sy ghedachtich zijn *potentiam et potestatem*, dē staet daer sy wt gheuallen zijn: dat is/ met wat een vpertheyt sy aldus lange gebrant hebben/ ende hoe coel sy nu geworden waren: In wat een gheluckighen ende eerlicken staet sy ghestaen hadden/ ende in wat een schandelicken ende ongheluckigen staet sy nu lagen. Want de kennisse des ghebreghs/ ist beghinsel der oprechter beteringhe/ soo wy dooz den gheloouе verlicht zijnde/ te rechte ouerleggen wat goederen wy verlozen hebben/ ende in wat quaet wy ons seluen gesteken hebben. Die niet en gevoelt dat hy pet verlozen heeft/ die en sal nemmermeer gheroert wozden tot ondersoecktinghe. Die hem laet duncken dat hy vander salichepdt niet gheuallen en is/ die en sal nemmermeer denckē/ hoe hy wederomme tot beternisse gebracht mochte werden. Soo moet dan de kennisse ende belijdinghe der sonden inde be-

Hy vermaent tot boete.

Kennisse des ghebrecks.

D u te-

teringe voorgaen. Waer door wy inde teghenwoordicheydt Godts onse armoede ende ellendicheyt moeten beschreē. Nu en vallen sy wter salicheyt niet/die daer nopt inghestaen en hebben. So leeren wy dan hier/dat de Heyligheu connen vallen / ende dat sy oock door beteringe wederomme opgerecht connen worden. Voorts na de kēnisse der ellendicheyt volcht terstont penitencie / de welcke is een wederkeeringe des ghemoets/op dat wy niet altijdts wtsinnich ende sot en blijuen / voortgaende in den wech der ydelheyt ende ongerechticheydt:want penitencie is eenwederkeeringhe/bekeeringhe ende veranderinghe/waer door wy ons van tquaet afwenden/ende keerē ons tot het goede/in onse gemoet wederkeerende/ende gherechticheyt doende.

Wat de teringhe ofte boete sy.

Tenlaetsten volcht hierna/ dat dese penitencie wel verclaert/ *Doet de eerste wercken:* Te weten/Zijt wederomme vperich inde liefde/werct de wercken des gheloofs/ende vruchten die ghemoedt-beteringhe weerdich zijn. Siet nu hier hoe datmen geē nieuwe Wetten van doen en heeft / noch oock gheen langhe disputarien vande beteringe ofte penitencie. Int corte so doet uwe eerste werken / niet de wercken des vleeschs / maer die ghy begonnē hadt te doen/ als ghy eerst het Euangelium ontfanghen hadt/eñ begost in Christo wedergeborē te werden. Dit is ten laetstē de rechte reformacie oft wederoprichtinge/datmen de eerste Godlicke werckē doet/niet de laetste/die de dwalinge deser werelt heeft inghebracht: dit sal ooc/ int corte gesept/de rechte boete zijn / de kennisse der sonden/ bekeeringhe tot God ende het goet / eñ de afkeeringhe vanden Duyuel ende het quaet/ eñ oock de werckinghe des eerstē goets oft der Godlicker gerechtichepdt / die daer is spruytende wt het gelooue in Christum/Daer zijn veel eñ verschepden disputatiē vande penitencie eñ haer stucken oft deelen/ van de quellinghe des herten/van de belijdenisse des monts / eñ van de voldoeninge der wercken/ maer daer en is geen corter dan dese disputacie Christi Jesu / ende oock gheen beter oft sekerder.

De waer achtighe voldoeninghe.

Tot dese voorgaende dingē voecht hy ooc mede den epsch zijnder vermaninge/ ende des Godlicken raets sware drepgementen/op dat de ghene die door liefde niet te bewegen en zijn/door de drepgementē souden beweecht worden. Eñ hy spreect wel wepnich woordē/ maer hy verstaet daerby een groot onwtsprekelick quaet/ twelck met woorden niet verclaert en can worden. *Het ensy dat ghy beternisse doet,so sal ick uwe Candelaer wt zyn plaetse weeren.* De Candelaer/so de Heere dat selue wt lepdt/ is de Gemeynte / dese staet op zijn plaetse/ so

Hy verclaertse met drie gementē.

Wat het sy dē Candelaer wt zijn plaetse steelt

so wanneer dat sy op Christū steunt / ende als sy van Christo onderhouden wordt / als by haer de prekinge der waerheyt in weerden is / ende sy de ware Kercke Christi is : dese wert van haer plaetse gestelt / als sy van de predikinghe der waerheyt berooft wort / ende dan en steunt sy niet meer op Christum / maer sy wort van hem verlatē / eñ en is de ware ghemeynte Christi niet meer. Dit geschiet van Christo selue na zijn gherechtich oordeel / so wanneer dat onse ondāchaerheyt ende ons leuen / dat nemmermeer van beterē en weet / God dwingt van ons te wijcken / eñ ons de dwalingē / dupsterheden / eñ de verleydende menschen ouer te gheuen / etc. Desen sin heeft ooc Aretas bekent / die daer seydt / De Ghemeynte vā haer plaetse te stellen is / so wanneer dat sy van Gods ghenade gantsch bloot ende naeckt gestelt wort: Om welcker naeckthey ts wille sy blijuen moet int midden der goluen eñ tempeestē / die haer van de boose menschen aengedaen worden. Eñ wy sien ooc dat de Gemeynte van Ephesien heden ten daghe van haer plaetse gheselt is / om dat sy haer met de Godsalige leeringhe Christi Jesu niet meer en verheucht / noch om dat sy ooc op den salichmakendē Steen Christum Jesum niet meer en steunt / maer sy wordt met de Pestilentieuse dullicheyt van Mahomet verdruct / eñ leyt in grooter weedommē onder der Turckē voeten. Wy siē / God betert / datter in Duytschlant veel Candelarē vā hare plaetsen gestelt zijn / tot grooter roeminge des Satans / eñ schade van veel sielen / wy moetē ooc in dese dzepginge aenmerckē / dat hy niet sonder vaerlicheyt en sept / *Ick sal v haest comen*, Wāt het is een maniere van spzeken / want wy seggen in onser spzaken. Jck wil v eens toecomen / dat is / Jck sal v toecomen als een wzeker ende slicht er / ende misschiē eer dan ghymeynt. Het is vooz seker dat ick v straffen sal / soo wanneer ick ooc come. Niemant en laet hem dan voorstaen / dat hy onghestraft sal blijuen / by al dien dat hy zijn leuen niet en betert. De Heere tre coemt ons haest toe.

Ende als de Heere weder om verhaelt / *Het en sy dat ghy v betert*, Soo betoont hy openlick dat den schoot der Godtlicker bermhertichey t eñ goedertierenheydt open staet / soo wy beteringhe doen / hoe wel dat wy hem te vozē verstoozt hebben. Daer en tusschen leeren wy openlick ende seckerlick / datmen dooz gheen Concilien ost Kijerdaghen / dooz gheen hepzcrachten oft loose pzactijcken in eenige perijckelē / also veel als een strop vozdert / het en sy dat wy ons beteren: So wy dan ooc niet en begeeren dat onse Ghemeynten wtgheroept werden / ende den Dupuel ende zijn verleyders ouergheleuert wozden te ver- De boete oft bekerringhe is alleen de warachtighe wederopzichtinghe.

vernielen / te verleyden ende te verderuen/so laet ons beter nisse doen / eñ nemen de eerste liefde wederom aen.

Ghy hebt de wercken der Nicolaiten ghehaet.

Hier prijst hy wederom eē sonderlinghe deuchde in de Ghemeynten/te weten / dat sy de wercken der Nicolaiten ghehaet hebben / de welcke Godt oock selue gehaet heeft. Laet ons hier elc wooꝛdeken wel aenmercken: hy en seydt niet/Ghy hebt gheuloden/ teghenghestaen ofte versmaet/ maer *ghy hebt ghehaet*. Haet heeft een groote cracht in hē/ want sy dꝛingt te veruolgen/ het ghene datmen haet / daer en is gantsch gheen ghenade. Ende oock so en seyt hy niet/ Ghy haet de Nicolaiten/ *maer de wercken der Nicolaiten*, want gheenen persoon van eenigen menschē en meughen wy in hemseluen haten/ maer het gebꝛeck dat in den menschē is/ ende so hy dat gebꝛeck aflept/ so salmen hem wederom van gantscher herten beminnen. Maer het moet een wtghenomen quaet zijn/dat Godt seyt dat hy selue haet. Hier wt sullen alle Gemeynten verstaen/ dat sy oock in alder manieren de ketterie ende gruwelichept der Nicolaiten sullen haten. Want al ist dat den naēheden daechs wechghenomen is / so blijft nochtans de ketterie/eñ den gruwel.

Godhaet de Nicolaiten.

Men seyt dat desen Nicolaus wt Antiochien was/ een van de seuen Diakenē/daeraf int werck der Apostelen int 6. Cap. ghaelt wooꝛt. Dese is vā de supuerhept des geloofs afgheweken/gheliꝛck oock Judas / ende na dien hy te vooꝛen een Heydensch menschē was/ (wāt men seyt dat hy een Jodegenoot gewoꝛdē was) so is hy in sommige stuckē wederō tot het Heydendom ghekeert/ als een hont die wederom tot zijn wtspousel keert. Maer de Nicolaiten zijn Gnostici ende Carpocratis medegesellē/ onrepne eñ schelmachtige menschen. Clemens ontschuldicht desen Nicolaum een wepnich by Eusebium int 3. Boeck der kerckē Hist. int 29. cap. Maer de onschuldinge en schijnt niet recht te zijn/ouermits hem alle oude Doctoꝛē wt eenē mōt beschuldigen/eñ oock het ooꝛdeel ons Heeren beschuldicht hem in desen tegenwooꝛdigen bꝛief/eñ in de nauolgende. Ireneus gedoemt desen Nicolaū wt de plaetse int 1. boec tegen de Valentinianen int 27. cap. eñ so vooꝛt. Also ooc Ter. int eynde vandē boec de Pꝛescrip. Heret. Hy raect hier vooꝛsichtelicken de wercken der Nicolaitē/eñ hy verfoeptse/daer en tusschen en noemt hy die niet/ maer gaetse vooꝛby. Ick en mach niet genoech wtspꝛeken hoe wijselic dat Epiphanius de schandelicke eñ gruwelicke stuckē/diemē niet genoechbedencken oft vertellen en soude connen/eñ ooc dealderbuplste oneerlicheden die te vozē nopt gehooꝛt en warē/ achter malcandeꝛen verhaelt/Heresi. 25.

Wan de Nicolaiten.

26.

26.27.31. eñ so voort. Philastrius eñ August. hebbē beyde de Nicolaiten aengheroert in haer beschrijuinge der Ketteren. De eerbaerheyt en laet niet toe die dingen te verhalē. Het is genoech dat wy weten het ghene dat de Heere inden Brief tot die vā Pergamo seluē wt lept/de leeringe der Nicolaitē noemende een leeringe des waersegghers Balaam. Maer wie en weet niet hoedanigē raet dat dese Balac/ den Coninc der Moabitē eñ Madianitē gegeuen heeft/ eñ hoe dat dese de schoōste maechdekēs dē Jongē gesellen vā Israel tē besten gaf: eñ als de gesellē door gemeynschap vā de se dochteren verlockt waren/ ontreynichdē sy haer met hoererie/eñ até vanden Afgoden offer/haer deelachtich maken de met den Baal Peor? Diet lust die lese Josephū int vierde Boeck van de outheyt der Joden int 6. Cap. Eñ dē valschen Godsdienst der Nicolaiten en schijnt niet te verschillē vanden valschen diensten die men Priapo oft Berecinthie/ oft de moeder der Godē/ende Baccho by nachte dede. Ireneus geeft oock opentlic te kennen/dat de Carpocratiten/de welcke oock Gnostici genoemt warē/haer vā de Beeldē niet en verschrictē/Ja dat sy haer oock daerenbouē geschildert eñ gesneden hebben het beeldt vā Jesu eñ Paulo/ende daer neffens oock sommige figurē van sommighe Philosophen: Eñ het Beelt Jesu was van Pilato wtgedruckt/ so sy dat voor een fabelken vertelden/ wāt hy hadde dat na het leuē doen conterfepten na het aensichte Jesu/etc. Maer hoedanich dese sake is/ soo ist nochtās seker/dat de wercken der Nicolaitē met vrouwenschen dinge eñ hoererie seer berucht zijn geweest: Eñ dat de Nicolaiten oock voor den Afgodē/ eñ het ghene dat den Afgoden gheoffert was / niet seer en grouwelden / teghen welcke dwalinghe Paulus oock seer veel gheschreuen heeft/1. Cor. 8.9.10.

Laet ons hier leerē van de hoererie eenē grouwel te hebben/ende nemmermeer voor ons nemen de Voordeelen oft Hoerhupsen weder op te richten. O heylighe eerbaerheyt/ laet ons hier leeren de maechdelijcke staet/ den ongehoudē staet/eñ den wettelicken houwelickē staet in grooter weerden te houden / ende de hondē de Nicolaiten te schuwē. Laet ons hier den Afgoden leeren schuwē/eñ alle andere vreemde Godsdiensten/wāt alle dese dinghen haet Godt. Hoererie

Voort so verslaet hy de oorē door een wtroepinge / een pegelick tot een neerstige toeluysteringe/eñ tot een heylige gehoorsaemheyt verweckende. Hy voecht oock dese leeringe tot allen tijden eñ Kercken vā de gantsche werelt. Hy ghebruyckt zijn gemeyn maniere van spreken/dewelcke hy dicmaels Die oore heeft om te hoorē/ die hoore.

maels inden Euangelio verhaelt. *Die ooren heeft om te hooren, die hoore.* Niet dz in onse macht sp God te hoozen eñ onderdanich te zijn/want God berept te vozē onse oozē/ eñ dooz zijn genade schict eñ trect hy onse herte tot hem. Maer die de genade Gods verregē hebben/ die wachten haer dat sp die dooz haer slappichept/ pdelhz oft lichtueerdichept niet en vliesen. Laet sp alsulcken neerstichept aenwendē/ als Godt vā haer in zijn Wet epscht eñ voozschrijft/Die dit doet/ die hebbē oozen om te hoozē. So sepdt hy dan: Siet ghy lieden dan toe/tot wiē God spzeect/ eñ wiens herten hy verweckt eñ beweecht / op dat ghy dese ghenade dooz v onachtsaemhept niet en verliest. Zijt neerstich ende lupstert scherp / eñ weest wacker/de gaue Gods in v selues verweckende.

Nu verweckt hy haerliedē oock dooz de Godtlicke autoritept tot vlijtichz. De Geest Gods spzeect ende openbaert dese dinghen / ende niet een Gheest des menschen oft der dwalinge. Wāt God spzeect dooz synen Gheest/ de welcke (soo men leest) oock des Vaders ende des Soons Gheest is. Ende hy schickt dese dinghen allen Ghemeynten toe/ als hy sept: *Wat de Geest den Gemeynten seyt:* ende niet / *Wat hy de Ghemeynte seyt.* So ist dan nu claer ende sonder wederspzeken / dat die seuen Ghemeynten een figuere zijn ghe-

weest van allen Ghemeynten ouer den gantschen Aerdt bodem verstropt / ende datse ooc hy dese seuen altesamen gheleert wozden.

Voozts op dat aen dese verManinghe die hy doet tot beteringe / tot opzechte geloouende tot neerstichept/niet en soude ghebzeken / soo stelt hy noch hierby eē seer groote belofteniſſe / de welcke hy doozeen ghelychenisse wtspzeckt/ op dat de redenen te aenghenamer souden zijn. Want *den Ouerwinnenden* beloeft hy *de Vrucht vanden Boom des Leuens te gheuen.* Ende hy wijst ons op het tweede Capittel Genesis/ dooz Aerdtsche dinghen ons Hemelsche dinghen te kennen geuende. Het Paradijs Gods (waerby dat sommige de Gemeynte verstaen) dat is de eewige salichept / daer de Heere den Moozdenaer aendē crupte af spzack/segghende: Hedē sult ghy met my zijn indē Paradijse. In dit Paradijs is Chzistus den Boom des Leuens/ons zijn eewich leuē gemeyn makende / twelcke wy met genoechte sullengebzupcken/ soo wanneer wy tot hem ouergebzacht sullen zijn inde Hemelen/ende met hem leuē. Dit is de warachtighe Godlicke dzanc/waermede ons de Hemelsche Vader laeft. Maer dit aldergrootste goet en valt alleman niet te deele / dan alleen *den Ouerwinnenden.* Adam en hadde niet ouerwonnen/ maer hy lach onder de voet/

Hier wozt een groote belofteniſſe voozghehouden.

Het Paradijs.

ouer-

ouerwonnē zijnde. So wy dā het vleesch/den Dupuel eñ de Werelt ouerwinnen/ende dat dooz Chzistum/soo sullen wy oot in de toecomende Werelt met Chzisto leuen.

Mijns Godts. Het Spaensche Exemplaer heeft / *Tweleke is int midden des Parady: myns Godts.* Dit leydt oot Aretas wt/ende sept: Nie mant en stoote hem hier aen: Want alle verachte ende oot moedighe dingen comen seer wel met die verzoeninge des menschen natuere ouereen/de welcke om onsent wille gheschiet is/na dien hy oock selue inden Euāgelio gesept heeft: Ick climme op tot mijnē Vader ende uwen Vader/tot mynen Godt ende uwen Godt. Ende so voozt.

Dus veel hebben wy dan nu dus langhe vanden Bzief ghespzoken/die Johanni tot die van Ephesien belast was te schzijuen/ende hebben oock berhaelt/wat pzofijt onse Gemeynte/ende een pegelick van ons daer wt soude meughen vercrijghen. Godt wil de oogen onses gemoedts verlichten.

De 9. Predicacie.

De tweedde Bzief onses Heeren Jesu Chzisti dooz Joannem ghesonden tot de Ghemeynte van Smyznen. De welcke is een vermanynghe tot lijdtsaemheydt/ eñ een vertroostinge in benauwtheyt.

7 Eñ schzijft tot den Engel der Gemeynten van Smyznen: Dit seydt de * Eerste ende de Laetste: die doot geweest is/ende leeft: Esa. 41.8 4.44.a.6 Ap.1.b.17.

9 Ic weet uwe wercken/ende verdzuckinghe / ende armoede/ (maer ghy zijt rijcke) ende de lasteringe der gener die segghen dat sy Joden zijn/ende en zijnt niet/maer zijn de Verghaderinghe des Satans.

10 Vzeest nz wat ghy lijden moet: Siet/de Dupuel sal sommige van v lieden inde geuanckenisse werpen/ op dat ghy bepzoeft wozdt: ende ghy sult verdzuckinghe hebben thien daghen. Weest getrouwe totter doodt/ende ick sal v de Croone des Leuens geuen.

11 † Die oozē heeft die hooze/ wat de Gheest tot den Ghemeynten sept. † Mat. 13, a.3.

sept. Die ouerwint/ en sal van de tweedde doot niet beschadicht worden.

Het Inhout des 2. Briefs

Als de Ghemeynte van Smyrnen door menigherley verdruckinge om des Heeren Woort benaut was/vermaēt haer Jesus Christus van de Rechter hant zijns Vaders/ door den Dienst des Engels/ ende door den Apostel ende Euangelist Sinte Jan / tot lijtsaemheydt/ ende vertroost haer die daer suchtende was onder het cruce / den Ouerwinnenden groote dinghen belouende. Eñ voorwaer mē en can in dese sake geen beter eñ corter maniere vā vermanen ende troosten beuinden. Want sy also van de eewighe Wijsheydt des Vaders selue ingheschelt is / dat sy tot allen tyden eenen yeghelicken die daer onder het cruce is suchtende/grootelicx dient. Want ghelijck Christus ter Rechterhandt zijns Vaders is sittende / ons allen tot een ghemeyn Bisschop/ alsoo is oock zijn Leeringhe ghemeyn / de welcke hy int het eynde dese / ende der anderen Brieuen / tot allen Ghemeynten voecht. Ende hy verclaertse alsoo/dat hy zijne Ghemeynte lief heeft / ende met zijn tracht ende hulpe altydts by haer is.

Een ghemeyn troostinghe ende vmaninge tot lijtsaemheydt

De waerachtheydt der Ghe-

Ende voorwaer het is te verwonderen/dat in dese Ghemeynte niet met allen misprysen en woordt / na dien by nae in allen anderen Ghemeynten wat beuonden wort dat straffens weerdich sy. So was dan de Ghemeynte van Smyrnen een wtghenomen Ghemeynte/ maer nochtans en was sy niet sonder ghebreck. Maer de Heere en rekent ons door zijne ghenade de feylen niet toe / (van de welcke de Prophect spreeckt: Wie sal segghen / Myn herte is rein? Ende / Reynicht my van mijnen verborgenen sondē)soo wy anders vperich zijn in de Godtsalichept/ende wachten ons van allē boosen stucken.

meynten vā Smyrnen.

De Brief woort tot den Herder eñ de kudde geschreuen.

Ten eersten woordt hier te kennen gheghenen/ wien dat desen Hemelschen Brief toeghescheuen woordt/ *Den Engel der Ghemeynte van Smyrnen:* dat is/ den Herder / ende bouen dien oock der gantscher Gemeynte. Want men seydt ghemeynlicken/dat de Leytsman ofte de Capitein gestreden/ghevloden/ofte den prijs verworuen heeft / daer het nochtans het gantsche Heyr/ te samen met synen Leydtsman ofte Capitein ghedaen heeft.

Polycarpus.

De Historien ghetuyghen/ dat Polycarpus den Enghel ofte Herder der Ghemeynte van Smyrnen geweest is/ ende dat hy ouer die / vanden Apostelen / Jae van Joanne selue een Bisschop ghestelt sy / ende dat hy inden Dienst van

van de Ghemeynte 86. Jaren gheweest sy. Want soo veel Jaren telt hy voor Herode dē Richter/als hy ter doodt ghebracht wert. Want inde vierde Veruolghinghe der Ghemeynten/ als Aurelius Antoninus / eñ Aurelius Commodus Richters waren/wert hy gheuanghen / ende voor den Richter ghebracht: ende als hy Christum vrymoedichlick ende opentlick beleedt / soo werdt hy ten laetsten met den dyere verbrandt. Dit spreecwoordt hadde hy ghemeynlicken in den mondt / Men en sal niet voor de waerheydt aennemen / het en sy dat het vanden Apostelen overgheleuert sy.

Ireneus schrijft in het derde Boeck teghens de Ketterijen/dat hy in sijnder kindtsheydt Polycarpum ghesien heeft / als een Eerweerdich Man: Daer verhaelt hy oock van hem veel meer andere dinghen. Desghelijcx doet oock Eusebius Ecclesiast. Histori. Libro. 4. Capitulo 14. ende 15. Ende oock Hieronymus in Catalogo illustrium Scriptorum Eccles. Eusebius schrijft in sijne Cronijcke / dat dese Polycarpus in het Jaer ons Heeren 170. sijn leuen om het ghetuyghenisse des Heeren gheeyndicht heeft. Hier wt blijct dat hy een Bisschop der Ghemeynten van Smyrnen gheworden is ontrent het Jaer ons Heeren 84. Want wy hebben te voren ghesepdt dat hy 86. Jaer inden Dienst gheweest is. Soo heeft hy dan veel Jaren de Ghemeynte ghedient / eer den Apocalypsis beschreuē was/ de welcke eerst int 97. Jaer beschreuē is gheweest. Och oft Godt gaue dat alle Herders desen Polycarpum nae volchden/ de welcke eenen seer schoonen brief tot de Philippēsen heeft naghelaten.

De Autheur deses briefs

Voorts soo woordt ons wederomme te kennen gheghe-uen / wie den Autheur deses briefs sy/ de welcke door twee bynaminghen vereiert woort/ welcke bynaminghen wt het bouen verhaelde Visioen Joannis/ende wt de beschrijuinghe Christi ghecomen sijn. *Dit seydt de Eerste* (seydt hy) *ende de Laetste, &c.* Hier woordt ons de eewighe Godheydt Christi te kennen gegheuen / die noch beghin noch eynde en heeft/ maer blijft eewichlick sonder veranderen. Daer woort ock by gedaen / Dat deselue Christus *doodt gheweest sy, ende nu wederomme leuendich ghewordē:* Dat is / dat hy wederomme vanden Dooden opghestaen is. Want dit beginsel coemt seer wel overeen met de saecke die hier onder begrepen woort. Want die om Christi eñ des Euangeliums wille van de geweldichste Vorsten benaut worden/ connen lichtelic verstaen / dat sy al veel machtigher ende ghetrouwer Heere ende Beschermer hebben/ die geensins overweldicht en can

worden. Dese is machtich ooc inde doodt den zijnen te bewaren: gheliick als hy Christum vanden doode verweert heeft/ op dat wy een claer ghetuyghenisse hebben souden / dat wy door Christum leuen sullen / al waren wy oock in den doodt.

Christus kent de wercken der zijne. Maer nu coemt hy tot de sake selue/ende dat hy in allen anderen Brieuen verhaeldt/ dat sept hy hier oock: *Ick kenne uwe wercken*, te weten goede ende quade. Wilt niet meynen dat ick v oft uwe handelinghe niet en kenne / ofte dat ick my daer niet mede en moepe. Voorwaer ghy zijt in mijnen handen geschreuen / Ick kenne v ende allen uwen handel: Ick siese ende drage daer sorghe ouer. Dese dinghen verwecken ons dan seer tot deuchden/ als wy weten dat wy God tot eenen Opsiender ende Besorgher hebben: ende sy vertroosten ons seer/ als wy verstaen dat hy die ons lief heeft/ ende in gheenen dinge en vergeet/ ons altijdt in zijn gesicht heeft.

Maer hy bedupdt ons bysonder wat hy weet: namelick

Verdruckinghen. *De Verdruckingen* die sy teghenwoordichlick leden in de vervolghinghe des Keysers Domitiani. Het woordt *Verdruckinghe* is een ghemeyn woort/ het welcke vier sonderlinghe ghedaenten der verdruckingē in hem heeft. Want hy verhaelt hier de beroouinghe der goederē / ende de armoede onder den rijcken: de versmaethept ende lasteringhe die ouer den genen quam die eenē goeden naem hadden: de geuanckeniſſe ende banden des lichaems/ende ten laetsten de doodinghe der seluer. Want door alduſdanigen verdruckingen worden de Godsaligen vandē Godlooſen om de waerheydt geoeffent: eñ onder dese ghedaenten der verdruckinghen machmen alle andere manieren der verdruckingen begrijpen. Maer dese verdruckingen verhaelt ons de Brief Jesu Christi door een schoone ordinancie. So en isser dan niet van alsulcken dingē/ of de Heere en weet het.

Armoede, de derde loouge. De Armoede stelt hy alder eerst. Hier en sullen wy gheenen Gheestelicken sin maken/ by de Armoede manierlicheyt ende ootmoedicheyt verstaende. Want hoewel dat die van Smyrnen sonder twijffel met dese deuchden grootelicks beghaeft waren/ soo worde hier nochtans van sulcke armoede gheſproken / die daer was comende wt de beroouinghe der goederen. Want inde veruolghingen so worden de goederen der vromer Ghetuyghen Christi Jesu/ na de Coninclicke Mandamenten inden ghemeynē schatcamer gebracht/ oft sy werden den Crijchslieden/ oft den Edeldom/ oft den Aenbrenghers ten besten ghegeuen / om hare wellustichept daermede te bedrijuen: Ende de Geloouigen wt hare hupsen

sen verdzeuen zijnde / wozden Ballinghen ende Bedelaers. Oft Godt gaue dat wp heden daechs dieſghelijex niet en sagen. Maer laet ons oock hier wt leeren / dat wp op deſe tijdt lijdtſamelick alſulcken tegenspoet verdzagen moeten / wetende dat Godt onſe armoede bekent is. Maer nadient een hardt gelach is / dat een Eerbaer man met den zijnen ghebzeck moet lijden / ſoo ſtelt hy tot vertrooſtinghe daer by / *Maer ghy ſyt ryck*.

Geeſtelicke ryckdomme.

Dit ſchijnt de Wereldt een wonderreden te zijn : Wat (ſept hy) is hy rijck / die niet en heeft / ende een Bedelaer ghewozden is ? Voozwaer daer zijn inwendighe goederen ende rijckdommen / die de lichamelicke goederen al ſeer te bouen gaen. Deſe comen tegenwoozdich zijn / als de Rijcke van deſer Wereldt verureemt zijnde / van de ware gheluckſalichept een ellendich leuen lepden.

Voozwaer ick wil v een arm menſche noemen / die wel arm ſal zijn ſo veel de tijdtlicke goederen aengaet : maer ſo het ghemoedt met inwendige goederen beghaeft is / ghy ſult ſeggen dat hy daerom de rijcſte is die daer leeft. Want deſe en begheerte niet / hy is met zijnen ſtaet te vzeden : ende hy en ſoude zijnen ſtaet niet willen vermanghelen teghen de alderrijckſte Coningen. Ghy ſult dickmaels Rijcke ſien / die een beſwaerde conſciencie hebben / daeromme ſy altijts met ſozge ſeer beſwaert zijn / ende nemmermeer vheucht. Ghy ſult wederomme de arme lieden aenſien / die een gheruſte conſciencie hebben / daeromme dat ſy oock altijts vzolick zijn. Wat wonder is het dan / dat pemãt hem verblijt / ſo hy inwendich rijck gewozden is / als hem zijn tijdtlick goedt om Chriſti Name ghenomen is ? Hy verblijdt hem te rechte in Godt / ende is met zijnen ſtaet te vzeden. Want in ſulckẽ ſtaet mach hy wel te rechte rijck ghenoempt zijn. Voozwaer de Wijſen van deſer Wereldt hebben wel gheſien / dat hy alleene rijck was / die wijs was. Twelck Cicero ſeer fraey dzijft. Aretas ſept / Hebt in geeſtelicke dingẽ den Schat inden acker uwes herten verbozghen / de welcke Chriſtus is : om wiens wille ghy oock rijck zijt : want ghy hebt dien tot eenen Beſchermer / die om onſent wille arm ghewozden is / als hy rijck was / etc.

Laſteringe tegen den gheloovigh.

Ten tweedden ſtelt hy de laſteringhe / waerby wp verſtaen alle het quaedtſpzeken / waer dooz de goede van faeme ende name berooft wozden. Ghelijck als deſe / Het zijn Ketters / Het zijn Scheurmakers ſo veel alſſer haerder deſe nieuwe Leeringhe aenhanghen / Het zijn booſe menſchen / Sy verachten Godt ende zijne Hepligheu / Sy en houden vanden Dienſt Gods

niet / ende daeromme coemt de Pestilencie onder het volc: Sy verderuen een gheheele Stadt / soo mense laet leuen. Alsucken roep is den opzechten Mannē dicwils tot meerder swarichept / dan de berouuinge der goederē. Want wie en soude eenen goeden naē niet lieuer hebben / dan eenighe rijckdommen. Daeromme geeft de Heere int 10. Capittel Matthei veel remedien tegēs alsulcke sieete: ende vermaent den zijnen / dat sp om alsulchē schandelickheyde te schuwen / niet tot eenighen tijden ter handen en souden trecken dat den Chzistenē niet en betaemde.

Hoedanich de verualgers zyn.

Daer en tusschen verclaert hy ook dat hem die Capitepnen die haer alsulcken quaedt doen / niet onbekent en zijn / de welcke hy ook seer misprijst / op dat de Godsalighen soudē verstaen / hoe seer de Godlooosen Godt mishagen: ende dat sp daeromme dies niet te min op haerlieden haet ende verualginge souden passen. *Sy seggheh dat sy Ioden zyn, ende en zyns niet.*

In alsulcker wijse handelt Paulus ook teghens den Joden / Roman. int tweedde Capittel. Joden wozden sp ghenoemt / die den Name Godts belijden / ende voozdts alle ghetrouwe Gods Dienaers. Maer sp lasteren Gods Naē / sp veruolghen het opzechte Gheloue / ende verdzucken den opzechten Godts Dienaren. Soo en zijn sp dan gheen Joden. Wat zijn sp dan? De Synagoghe / Vergaderinghe ofte te samen coemste *des Satans*. Alsoo treckt onse Heere Jesus Chzistus desen Kabbauwē selfs het momaensichte af / tot vertroostinghe der ghener die veruolcht wozden vanden ghenen die haer met groote Tittelen blancketten / op dat zijt haer niet en souden laten ōdzieten / dat sp van alsulcken Kabbauwen eñ kinderen des Dupuels veroozdeelt wozden. Chzistus geeft haer haeren rechten naem / ende noemtse / niet de Oude heylighe algemeyne Kercke Godes / maer een Raedthups ende een Schole des Satans / die niet dooz dē Geest Godts / maer des Dupuels / tot Leughenen / Bedzoch / Valschept / Lasteringhen / Bzanden ende Moozden ghedzeuen wozt.

Voozts so en latet v heden daechs niet verdzietē / al wozt ghp om het Euangelium veroozdeelt van den ghenen die haer de alderheylichste / alderverlichste / de eerweerdichste / ende der Ouder Ghemeynten Religien / ende des ouden gheloofs kinderē ende Dienaers noemen te zijn / segghende dat sp de Concilien vanden Vaderen ontfanghen hebben / dat sp de successie der Bisschoppē hebben / ende tghebzupck van soo langhe tijden / ende daerenbouen de oureenstemminghe van soo veel Coninckrijcken: want sp en zijn geen dinc

min

min dan dat sy genoemt worden: maer meer voorsechters des Antichristis/ende openbare vpanden eñ vertreders der Christelicker Religie/dē welken de eewighe verderffenisse berept is.

Hier na stelt hy een vermaninge eñ vertroostinge die seer claer is / voor welcke hy een corte somma stelt / segghende: *Vreest niet voor al het ghene dat ghy lyden moet.* De Sone Godts selue heeft voor t Cruys eñ de doodt gheureest/eñ tis natuerlick datmē voor tegenspoet eñ den doot vreest. Voorts so en wort ons hier niet gheboden/ dat wp tgene dat menschelick is/af sonden leggen/ eñ wesen den Stoischen gelijck/seggende: Dat wp geen genoelen der dingē en haddē/ die ons nochtās een groot cruys zijn: maer den geloouigē wort hier eenen moet gegeuen/op dat sy inden gelooue blijuen staen/ eñ voor vreese der tormentē niet en bedrijuen dat den Christenē niet en betaemt. So wort ons dan geboden/dat wp vromelick de vreese versmaden ofte bedwingen sullen/eñ door den Gheest Gods om sterckheyt bidden/ ende ons oeffenen in de aenbecht inghen.

en vreest niet.

Nu volgen de redenen waer door hy begeert te verweruen het gene dat hy voorgehoudē heeft / door de welcke hy haer wil versterckē eñ vertroostē/ ende vermaent oock tot lijdtsaemheyt eñ volstandicheydt. So voorsept hy dā den Godtsaligen/ wat sy moeten lijden/ eñ hy roert mede de derde gedaente der verdruckingen aē/ te weten geuanckenisse eñ bānden/ by de welcke wp alle tormenten ōstaen / daermen den lichaem mede soude meughen pijnigen. Eñ tis seer nut datmen vande toecomende tegenspoet gewaerschout wort: wāt als het ongheluck onuersiens ouer den hals coemt / so worden wp lichtelicker ouerwonnen. Daeromme vermaent de Heere den zijnen seer neerstelicken inden Euangelio / Matt. int 10. Cap. eñ Joan. int 15. eñ 16. Cap. van den tegenspoet die haer ouercomen soude: eñ stelt oock terstont achter aen/ Dit hebbe ick v te voren gheseyt/op dat/so wanneer de tijt coemt / ghy dier dinghen ghedencken soudt die ick v voorgheseyt hebbe: In ghelijcker voeghen waerschouwt hy nu oock de Gheloouigen in desen Brief.

Hy voorseydt het t'ocomē de tegenspoet.

Maer hy verhaelt oock den Auteur deser veruolghingen/ segghende: *De Duyuel sal sommighe van v inde ghevanckenisse werpen.* So verstaen wp dan hier wt/dat dese veruolgingen haren oorspronck hebben wt dē gemeynen vpant des menschelicken gheslachts/ende der gelooughen salichepdt/waer wt wp speurē meugen dat hy alle neerstichept aenwent om ons van onse salichept te berooue/ ende daerom moeten wp ons dapper tegen hem stellen. De Crychslieden en worden niet

De duyuel quelt de Gheloouige.

tragher/maer wacherder/soo wanneer sy vernemé dat haer gewoonlicke vpant inde slach oorden staet. Voorts/de Dupuel blaest de ongeschicte menschen de oorē vol/ Hy roept de Princen eñ Querheydt op/op dat sy veruolginghe teghen de Gemeynte souden aenrichtē. Alsoo lesen wp dat de Satan Job benout heeft/dat is/ dat hy de Chaldeen eñ Sabeen op gestockt heeft/dat sy de knecht ten Jobs souden slaē/ eñ hem beroouen. Hier sietmen nu wel/ met wat gheest sy gheregeert worde/ die hedendaechs de Gemeynte Christi veruolgen/om dat sy de waerheyt beliidt. Hier hebben de gelooüige waermede sy haer troosten meughen/want sy hooren dat haer dat leelicke beest tegé gestelt is/ het welcke so dicwils vā Christo den Prince aller gelooüigen ouerwonnen is gheweest / soo dat het nu sonder groote moeyte vanden gelooüighen/ door Christum ouerwonnen tā worden. Eñ God lact ooch den Dupuel / met de dupuelsche menschen somtijts eenighe macht toe ouer zijn Dienstknechten. Begeert ghy te wetē waerom/so hoort toe.

Op dat ghy beproeft soudt worden.

Hy en laet den zijnen in des Dupuels macht niet/om verdoruen/ maer om versocht eñ beproeft te worden. So worden wp dan om het best wille int vier gelept/ op dat wp van onse vuplicheden gherepnicht souden worden / eñ op dat de cracht onses Gheloofs soude blincken / eñ Godts Naem in ons groot/ende wp supuerder gemaect soudē worden. Wie soude dan nu voort aen onpatientich connen zijn / nae dien wp tot onsen grooten profijte het quaet ouerghegeuen worden? Wp lesen Sap. int. 3. Gelijc als het gout door het vper beproeft wort/alsoo worden de gelooüighe ondersocht. Dese gelijckenisse heeft de heylighe Petrus seer breet verclaert in zijn eerste brief int 4. Capittel die het lust / die mach het daer breeder lesen.

Den tijt der veruolginge gelooüighen.

Daerenbouen worde ooch den tijdt der veruolginge aengheteeckent/eñ dat *thien dagen.* Het ghetal van thienen bediet ons een groot ghetal / Want Jacob spracke tot zijn schoonvader. Ghy hebt nu tien mael mijn loon verandert/Gen. 31. Num. 14. daer sept hy/Dat hy tienmael versocht is geweest/ dat is/ dicwils ende seer veel. Job sept ooch int 29. Cap. dat hy tienmael verongelijckt is. So wil dan de Heere met dese woorden seggen: Ghy sult dicwils eñ menigherley versocht worden. Maer na dié hy noch tans *Daghen*, eñ niet maenden/ Jaren ofte tijden en stelt /soo geeft hy te kennē dat het ouercomende quaet niet lange duerē en sal/maer datter somtijts wat leech tijts tusschen sal loopen/ in de welcke de gelooüige haer asem sullen mogen verhalen. Eñ voorwaer Esaias int 26. Cap. eñ Petrus indē 1. brief

bzief int 1.Cap. vertrooſten de geloouighen/daermede dat ſy verhalen/ dat den tijt der veruolginghe ſeer cozt is. Het en ſtaet den Gheloouighen niet toe/ God eenen tijdt te ſtellen: maer oft ſy lange oft cozt wijlich onder het cruys zijn/altijt behooꝛen zijt gewillichlick te verdzagen. Laet ons altijt in de langhduerige veruolginge dencken/ datter van God ooc eens een eynde verſien is: ende als wy in ruſten zijn/dat de benouthept weder comen ſal/eñ dat wy wederom inden ſtrijdt moeten.

Belofteniſſe des leuens.

Ten laetſten wozt den God ſaligen dooꝛ een ſeer groote belofteniſſe moet gegeuen/waer onder de vierde eñ de laetſte/ eñ ooc de alder ſwaerſte maniere der veruolginge beſlotē wozt/te weten/ de bittere *doot*, die de geloouigen dooꝛt vyer/ ſtrick/ſweerdt/eñ wateren/eñ ſo vooꝛts aengedaē wozt. Iſt dat ghy v dooꝛ de vzeeſe des doodts niet af en laet trecken/ maer die verachtende v den Heere opoffert/*ſo ſal ick v (ſeydt hy) de Croone des leuens geue*. Hier by wert ooc den ſtant eñ het inhout des Bziefs geſtelt. *Zyt dan getrouwe*, wacker/ volſtandich/ooc *tot inder doot toe*. Wāt de Heere heeft ooc inden Euāgelio geſept/ Die volſtandich blijft tot int eynde toe/ die ſal ſalich zijn. Men leeſt ooc dat de Apoſtel geſept heeft 2. tim. 2. So wy mede ſteruen/ſo ſullen wy mede leuen. Eñ de croone des leuēs en is anders niet/ dan het eewige leuen/ ende die eewich duerende eñ onwtſpzeklicke Hemelſche blijſchap. De Heere wijſt ons op de ſtrijden/de welcke als ſy vooꝛſpoedelick dooꝛghebzacht zijn/ſoo wozdē de ouerwinners Croonen opgheſtelt. Salich is de man/ſepdt Jacobus/ die verſoeckinge verdzaecht/wāt als hy bepzoeft is / ſoo ſal hy de Croone des Leuens ontfangē/ de welcke de Heere beloeft heeft den ghenen die hem lief hebben. Deſgelijck ſchzijft ooc de Apoſtel Paulus / 1.Cozi.9. 2.Tim.4. Laet dan nu niemant ſwaer vallen het tijdelicke leuen te verlieſen : na dien wy weten dat wy het eewige leuen daer vooꝛ ſullen hebben/ſo wy het vooꝛ den Name Chriſti verlieſen: want of wy willen ofte niet / wy moeten doch ten laetſten eens ſteruen: laet ons dan lieuer Godtlick ſteruen/ dan ongodlick leuen/ ſo wy ſien dattet den Heere alſo belieft.

Wat de Croone des leuēs zy.

Vooꝛt/ gelijck hy int eynde des eerſten Bziefs / den gantſchen Bzief allen Gemeynten tot allen tijden ghemeyn ghemaeckt heeft/ op dat hem niemandt en laet duncken dattet hem niet aen en ginc datter in vōhaelt was: Alſo ſept hy ooc int eynde van deſen Bzief/dat de Geeſt den Auteur zy vā alle deſe dingen/ ende vermaent eenen yegelicken dat ſy neerſtelic daerna lupſterē ſouden/ eñ ooc onderdanich zijn/ eñ getupcht ooc/dat alle deſe dingē

Alle deſe dinghen gaen alle Gemeynten aen.

tot leeringe van allē Gemeyn ten der gantscher werelt ghe-schreuen zijn. Daerenbouen maeckt hy de belofteniſſe des leuens eenen peghelicken ghe-meyn/seggende: *Die ouerwint, en ſal van de tweedde doodt niet be-ſchadicht werden.* Dit wort een peghelick menſche byſonder ghesepdt/*Soo ghy ouerwint.* Soo moeten wy dan de Werelt eñ den Dupuel ouerwinnen/wy moeten het vleeſch oock ouer-winnē met alle verſoeckinge. Eñ wy moetē door hem ouer-winnen die daer sept/ door zijnen Ghees die in ons woont: dat wy dien wech ſullen wan-delen / die hy ons beueelt te wandelen. *Soo ghy ouerwint, ſoo en ſult ghy van de tweede doodt niet beſchadicht worden.* Thomas A-quinas seydt / dat de eerſte doot / de doodt der ſonden zy: ende de tweedde doot/ de doot der ſtraffe. Maer wy verſtaē ſimpelick by de eerſte doot/ de natuerlicke ſchepdinghe der zielē van het lichaem/de welc-ke ons opgelept is om der ſon den wille/ſoot blijckt Gene. 3. Deſe is den goeden ende qua-den ghemeyn: want wy zijn al te ſamen aerde / ende ſullē we-derom aerde worden. Maer terſtont ſoo volcht de tweede doot/eñ het tweede leuē. Die aen Chriſtum gheloouen ende ouerwinnen/die en gheuoelen de tweede doodt niet/ maer ſy leuen/gelijck ons ſelue de Hee-re verſekert Joan. 3. eñ 5/ Hy en ſal niet int oordeel comen/ maer hy is door ghegaen van de doodt int leuen. Maer de Godtloose ende ongheloouī-ghe die gaen ſtracks vanden tijdtlicken doot in de eewighe doot: niet dat haer zielen ſter-uen oft ophonden te zijn/ ofte dat haer lichamen niet en ver-rijſen / maer om dat ſy van dat Hemelſche ende Godtlic-ke leuen Chriſti berooft zijn-de/de eewi ge tormenten moe-ten gheuoelen. Deſe ellendi-ghe conditie wort wel te recht-te een doodt ghenoemt. Dit en ouerdencken de wereltſche menſchen niet / dewijle ſy van gheen leuen ofte doodt en we-ten te ſpreken / dan die tijde-lick is: Maer de Goddelicke Waerheydt leert ons/dat nae dit leuen ende doodt / een an-der leuen ende doodt zijn ſal/ te weten / het Hemelſche le-uen/ende de helſche doodt/ die daer vol eewigher ſmerten eñ pijnen zijn ſal. Voorwaer dit is eenen wonderbaerlicken troost / als wy hooren dat de gelooūigen / na dien ſy dē tijt-lickē doot/die ſy ſchuldich wa-ren/eens betaelt ſullen hebbē/ geen pijnen oft ſmerten meer gheuoelen en ſullen. Wat ſna-teren dan de Monicken van het Vageuper ende ander leu-ren? Laet ons den Salichma-ker louen / die ons met de ho-pe des eeuwighen leuens begaeft heeft. Hem zy lof ende prijs van eewichepdt tot eewichept/ Amen.

De

De 10. Predi catie.

Hier wordt het eerste deel des derdē Briefs verclaert. Van volstandicheyt ende de belydinge Christi in veruolginghe.

12 Schrijft tot dē Engel der Ghemeynten van Pergamo: Dit seyt hy † die dat tweesnijdende ende scherp swaert heeft.

Ap. 1. b 16 en 2. b. 16

13 Ic weet uwe werc kē/eñ waer ghy woōt (namelic) daer dē stoel des Satās is/eñ ghy houdt mijnen Naem eñ en hebt mijn gheloue niet verloochent/ ooc in de dagen in de welcke Antipas mijn getrouwe ghetuyghe was. De welcke by v gedoot is/ daer de Satan woont.

Het inhout des briefs.

Den derdē Brief die onder de andere seuē Hemelsche brieuen van de rechter handt des Vaders geromē is/ wort den Herder en de Gemeynte van Pergamo toe geschreuē: wiēs inhoudt dusdanich is. In den eersten prijst hy haer volstandichept die sy in de verschrickelicke veruolgingē betoōt hebben. Daer na misprijst hy de ghene die die Secten der Nicolaiten aengehangen hadden. Voort vermaent hy haer tot boete. Eñ dese leeringe voecht hy allē Gemeynten toe/die in de werelt zijn. Ten laetstē beloeft hy de gheloouige groote beloningen. Hier wt konnen wy mercken/dat de Gemeynte vā Pergamo alle Gemeynten tot eenen spiegel voor ghestelt wort/waer wt sy souden mercken/hoe dat sy haer inde tegenwoordicheyt des Heerē sullen dragen: In den eersten/ als haer veruolgingē ouercomen: Daer na ooc/als de ketterien in breken. Wāt sy leert door haer exempel datmen in tegēspoet verduldich sal zijn/ ende het warachtige gheloue openbaer belyden: Ja dat men ooc de ketterie met der Schrift sal straffen/ende die onder de voet tredende/ daer afwijcken.

De Ghemeynte vā Pergamo is een voorbeelt der Ghemeynten

Voort so hebben by na alle de brieuen wat gemeyns met malcanderē: ende aldermeest drie dinghen/want daer wort opentlick wtgedruct/wie den Brief toegeschreuē wort. Gelijck als hier teghenwoordich desen Brief den Engel/dat is den Herder/so wie dat hy gheweest zy (by auontuer Antipas) ende de Ghemeynte van Pergamo toegeschreuē wort/ gelijck als wy ooc hier vorē verhaelt hebben. Daer en boue wort daer ghaelt/wie het zy die daer spreect/eñ wie den Auteur deses briefs sy: te weeten/ de Heere Christus selue.

Het gene dat de seuē brieuē met malcanderen ghemeyn hebben.

Hier wt wort de weerdicheyt des briefs bewesen. Mē mach oock niet meynē dat het Gods woort niet en sy datter gespro ken wort/om dat het van een menschē beschreuen/van een menschē ontfangen/ende met inckt beschreuen wort/eñ om dattet op eē vergāckelicke ma terie/als op papier oft parke mēt geschreuē wort. Wāt dese dingē en makē niet meer/ dat Gods woort Gods woort nz en soude zyn/dā dat water geē water meer zyn en soude/ om dat het door eenhoutē/steenen oft coperē gote vloeyde. Wa ter blyft water / de verscheyden heyt der goten en can niet maken / dat water met meer water en zy. Also seyt Paulus wel te recht dat hy geuangen was / maer Godts woort en was niet geuangen. De men schē die een verbreyder des Godlicken worts is / can ge steenicht / vermoort ofte ver brant worde: Maer het woort dat in des vercondigers mōt ghelept wort / en can niet ver branden. God die lep t dat sel ue in eens anders mont / op dat de waerheyt niet wtghe blusscht en worde/maer altyts zyn gelupt in de Ghemeynte mach laten hooren Ten laet sten geeft Christus niet sonder oorsake int beghinsel van alle zyn brieuen te kennen/dat hy alle den handel der Ghemeyn ten weet. Boue hebben wy ge sept / dat dit zy als een fonda ment der vreesen Gods ende warachtighe Godsalicheydt.

God weet alle dinc.

Laet v eens voorstaen datter een mēschē is die hē laet dunc ken/dat God niet en sept wat de menschen doe: dat hy oock niet en weet wat sy inder her ten dencken. Sal alsulckē mē schē niet tot de alder gruwelic ste Godloosheyt veruallē? Hy sal roepen / laet ons doen dat ons lust/want Godt en weet niet wat wy doen. Eñ wie en sal de hope der belooninghe niet terstont van hem werpē/ eñ neffens dien oock de beneer stinge der deuchdē/sy hy eens in zyn herte voorghenomen heeft / dat God onse wercken niet en siet? Maer weet hy die niet/hoe sal hy de werelt oor deelen?

Voort so heeft eenē yegelic ken Brief zyn bysondere din ghen. Dit heeft den Brief der Gemeynte vā Pergamo by sonder dat sy wt de eygēschap pen des eerstē visioens eñ der beschryuinge Christi int begin sel het *tweesnydende ende scherp-sweert* tot haer neemt/het welc ke wt den mont Gods toemt so wy ghehoort hebben. Hier deur wort de macht der Quer heyt/die daer gerechtich ende rechtueerdich is / verstaē/eñ neffens dien de beschermīnge der goeden/eñ straffinghe der quaden. Wāt het sweert is de Querheyt gegeuē om de goe de te beschermen/eñ de quade te straffē. Christus beschermt selue dē spnē/eñ snijt de quade onstuchē. Het sweert is Gods woort selue/twelcke scherp eñ twesnydēde is/wāt het dringt door

wt den mont Christi coemt een twee snydende sweert.

door het herte. Het maert den Godsaligen moet/ eñ dē moet der Godloosen ßlatet. Chzistus is dā een ouerste ouer zyn Gemeynte/ een rechtueerdich eñ gerechtich Richter/ die het sweert niet inde hant/maer in den mont heeft / eñ trooft met synē Geest eñ woozt syne geloouige/ eñ beschermt se:maer den ongeloouigē verschzict eñ ßnielt hy. So wozt dā wel te recht dit beginsel geuoerht by de sake die terstont nauolcht van het cruys der geloouigē/ ende vanden Nicolaitē/te verdzyuen eñ te schuwen. Want Chzistus is de ghene die dooz zyn macht alsulcke dingē met zyn woozt is wtrichtende.

Joannis dinge wozden in dese Gemeyn te ghepze sen/som nuge mis zzesen.

Hier volghen nu voozts de sonderlinge wercken der Gemeynte. Hy pzyst in dese Gemeynte de wtgenomē volstandichept des gheloofs/die sy in de alder grootste perßekelen/ versoekingē eñ veruolginge betoont hadden/haer geloouē bzymoedelick belydende. Eñ het schynt een clare vertellinge oft verhalinge te wesē/als dat de Heere weet wat sy lyden eñ met hoe groote swaericheden sy gheoeffent wozden: Maer daer wert een pzysinge by ghedaen / ende dese is haer tot een vermaninge/dat sy also doende/voozt souden gaen.

De Ghemeynte woōt daer Satanas sy nen stoel gheßelt heeft.

Hy sept dat hem met onbekent en is waer de Gemeynte van Pergamo woōt/te wetē/ *Daer Satanas synen stoel gheßelt heeft*, dat is / Ick weet in wat plaetse eñ in wat perikelē ghy zyt/eñ met wiē ghy verkeert. Hy en sept niet / Ick weet dat ghy in Satans stoel sit/maer ick weet dat ghy daer woont/ daer Satanas synen stoel heeft. Dē arbeyt/weedom eñ versoekinge der geloouigen en was dan Chzisto niet onbekent. Het kennen Chzisti heeft wat sonderlings in / want de saken der geloouigē kent Chzistus also / datse hem ter hertē gaen/eñ dat hy sozge dzaecht/ oft een opsicht heeft ouer den synē. Wy sien oock/dat Chzistus daer synen stoel oft troon stelt/ daer de Dupuel oock synen stoel na by heeft/ ende ten laetsten so werpt hy hem ooc wt synen stoel.

Maer om tweederley oozsake schynt Pergamus eenen stoel/troon oft ryeke des Dupuels genoemt te wozdē. Wāt indē eersten so ginese in afgoderie eñ superstitien gantsch Asia veel te bouen: Ja sy was noch veel meer geschondē/het welcke Aretus ooc vermaent. Pergamus wozdt by ons de outste stadt vā Asien/Mysien ende Phziphien ghenoemt/eñ is eē gedachteniße Attali des Conincx ende Eumeniens.

Wāt dese heeft des Conincx Attali Coninclicke stadt gheweest/die by testamēte der Coningē/den Romeynē te lote gevallē was/de welckehaer seer vast aen het Heydēdom hielt. Strabo handelt van dese stat seer veel int 13. boeck. Daeren bouen is dese plaetse seer vermaert geweest/so Plin. schynt te

te kennē te geuen/int 5. boeck cap. 30. In de welcke eē Ouerheer ofte Lantvoocht woonde. Dese vervolchde doort gebot des Princen Domitiani het ware Christen gelooue/de oprechte beliders Christi in geuanckenisse werpēde/ende haer oock pijnigende ende doodende. So wort dan Pergamus met recht des Satans stoel eñ troon genoēt: Wāt de se is leugenachtich eñ een vader der leugenē/eñ een doodslager vanden beginne/het welc oock de Heere getuycht/Joā. 8. Na dien dan te Pergamen het Heydendō regneerde/daer en bouen oock leugē/afgoderie/superstitie/beroouinghe der goederē eñ moordē/so sept men te recht dattet eenen stoel eñ troon des Dupuels is. Het schijnt wel datmē alsulckē lasterlichē naem niet en behoort te verdragē/noch oock geēsins door de vinger te sien/wāt Romen liet hem duncken dat sp volcomelick eewich was/dat haer de godē goetgunstich warē/om dat sp haer victorie verleent haddē tegen de wreetste Heydenen/eñ haer het Rijcke der gantscher werelt gegeuen hadden: Het scheen dat daer rechtueerdicheyt eñ heylicheit in grooter weerdē was: daerō mochtet schijnen een laster te zijn/eñ eē sonde tegē de Ouerheyt/soomen dese stadt der gerechticheyt eñ Godsdiensts/eenen stoel des Satās noēde. Maer nu spreect de eenige godē Sone Gods selue also vā de rechterhāt zijns vaders tot Romen/Pergamē/eñ tot alle de medegesellen van Romen. Wie sal dese van lichtueerdicheyt/onmanierlicheyt/oft vā seninige spytticheyt beschuldigē? Voorwaer de lichtueerdige mēschē/Ja de Voordeelhoerē selue sullē haer Ogrammē/datmēse met haer behoorlicke namē noēt/eñ nochtās machmē haer metter waerheit noemē dat se zijn. So eerlick is de deucht/dat alleman begeerlic daerna is/ja oock de opē vanden des deuchts selue: niemāt en wil sonder deucht zijn. So groot is des mēschē gemoets Voruenheit eñ bliuthept/dat sp altijt begheert te zijn dat se niet en is/eñ dat spis en wil sp niet zijn. Hier wt spruyt in de gantsche werelt sulcken onpacientichept: om dat een spade een spade/(eñ somen gemeynlick sept) een vijge een vijge genoēt wort. Is een Hoere daer om geen Hoere/om dat sp geē Hoere ghenoemdt en wil zijn? Voorwaer sp is een Hoere/eñ oock een schandelicke Hoere/maer al loochent zijt/eñ weer loochētet oock tot dat sp heesch wort/so is sp een Hoere/ende blijft een Hoere. Also is oock heden daechs Roomen eenen stoel des Dupuels/al wil sp oock voor eenen stoel Christi ende der Apostelen gehouden zijn/want de wercken eñ oorblasinge des Dupuels zijn in haer oueruloedich. Voort alle steden eñ plaetsen/in de welcke de waerhept/Godsalichreit ende

Roomen eenē stoel des Satans.

Waer de Dupuel zijnē stoel heerst.

eñ eerbaerhept ballingen zÿn in de welcke de predikingeder waerhept/ende de verbeterin ge der gheschonden manieren gheen plaetse en hebbē/maer daer heim ter contrarie/onrep nichept/oneerlichept/amozeu se liedekens/ende niet geeste- licke Psalmē/maer des Dup uels bedzoch ende looshepdt/ ouerdaet/dootslagen/eñ ver- dzuckinghen der goeden ende Godsaligen/haer zÿn verhef- fende/daer zÿn des Dupuels stoelen/hoewel sp Chzistelicke steden/Catholÿcken/eñ Die- naers des ouden Chzisten ge- loofs genoemt wozden. Dit sept/roept/bewÿst / verhaelt ende spzeckt onse Heere Je- sus Chzistus de eenige Gods Soon warachtelick met groo te autozitept. Wāt terstont na de doodinghe Antipe/ sept hp wederom/ *Daer Satanas woont.* Maer dese dinghen die Chzi- stus in zÿn Ghemepnte ver- condicht/zÿn waerachtich:eñ die dingen die de onrepne we- relt tegen de woozden Chzisti stelt/zÿn valsch.

Dit pzÿst de Heere so booz namelick/dat sp in sulckē slib- berachtighen eñ ongodlicken plaetse dus lange staende zÿn gebleuen/ende datmense in de stoel des Dupuels nz en heeft connē ouerwinnen. Hier lee- ren wp/dat ons geoozloeft sp/ soot God gelieft/ooc int mid- den des boosen gheslachts te woonen/So nochtās/dat wp haer in geender manieren/oft in eenighe superstician gelÿck en wozden. Eñ ouermits dat het periculeus is/ int midden der Godlooseñ te woonen/eñ het peck met den handen aen te tasten / soo en sondicht ghp niet teghen den Heere / ist dat ghp in een vzije plaetse gaet woonen/ daer min perÿckels is/eñ meermiddels om God- salichlick te leuē. Ja dat meer is/als ghp bequamelic sulcke plaetsen becomen meucht / so blÿft ghp perÿculoselick tus- schen de steenklippen hangē/ daer teghen ghp eens verplet mocht wozden.

Maer bysonder pzÿst hp twee dingen in dese Gemepn- te: Ten eerstē dat sp dē Naem Chzisti behoudē hebben / wāt (*Kratin*) en bedupt niet slappe lick aentasten/maer vast tegē houden/so datmē niet sonder gewelt wt de handen trecken en can dat ghp houdt. Nu soo hieldē sp Chzistum sterckelic- ken in haer gemoet ingedzuet. Den Naem Chzisti is een sa- lichmakende ende heplichma kende ampt/bupten het weie- ke/soo Petrus sept/gheen an- der beuonden en mach woz- den dat salich maken can. So hingen sp dan Chzisto aen / so wp van den Apostelen lesen/ Joā. 6. Eñ het is noodich/dat een pegelick de verbozgēthept der salichept in zÿn herte ghe- wozkelt hebbe. Tē tweedē so en ist niet genoech/dat wp de verbozgenthept des gheloofs in onse herten hebben / ten sp dat wp die opentlick belÿden. Daerom sept hp int naevolgen de

Mēmoet vast hyde Religie blyuen.

Datmen int midde des boo- senghe- slachts wel woo nē mach.

de / *Ende ghy en hebt myn gheloone niet geloochent.* Siet/nu noemt hy het gelooue/ dat hy te voren den Name Christi ghenoemt hadde: maer hy noemtet merc lelicken/ Sijn gelooue/dat is niet van den menschē beschre-uē oft verdicht/maer vā Chri sto selue dooꝛt wooꝛdt der waerheyt ouergeleuert. Dit warachtige/opꝛechte eñ oude gelooue moetmen belijden eñ niet bloochenē/eñ geen ander: Ja men moet het claerlic met wooꝛden eñ werckē belijden.

In wat manierē datmen Christus loochent.

Christus ende zijn Euange lium can op veel manierē ge loochent wo2den : want men loochent hem met swijgen / so wanneer sy swijgen/alst alder meest noodich ware vooꝛ Go des eere te spꝛeken. Men loo chēt hem ooc dooꝛ veynsinge: gelijck doen Petrus seyde/ Ic en weet nietwat ghy segt: wāt hy wist seer wel wat de dienst maecht seyde: maer de vꝛeese bꝛacht hem tot veynsinge. Hy wo2t oock geloochent/alsmen met claere eñ platte woo2den de waerheyt eñ Christum ver saect. Hy wo2t ooc gelooochēt dooꝛ bedecte redenen/so wanneer wi wel wat belijdē/maer dat met so dꝛonckere eñ bedec te woo2den/datmen niet ver staen en can watmen belijdt. Men loochent hem oock / soo wanneer wp ons latē dunckē dat wp het gelooue in der her ten hebbē. Maer met de werc ken loochenē wijt/in der god looſen tempelen gaende/ende onse lichamē voor den Afgodē neder bupghende/als wp ons in des Antichꝛists dienst laten vinden /eñ daer met gebogen knien aenbidden/het gene dat wp weten dat geen God en is so wel dooꝛ de ghetupgheniſſe onser consciencien/als dooꝛ de getupgeniſſe des Apostolischē geloofs. Eñ dese loochenинge is gantschelick spꝛuptende wt vꝛeese/ eñ wt quade looſe gene gentheden. Waerv so wel vā den menschen een belooninge voozgestelt/so ghi hem beleet/ als ghy nu sozcht ghestraft te wozdē: Dā en sout niet swaer zijn een clare belijdige te doen. Ergo / dat ghy loochent oft veynst/dat doet ghi wt vꝛeese: maer alsulcke vꝛeesachtighe Psakers slupt de Heere wt zijn Rijcke. Soo moeten wp dan de werelt verachten / ende be lijden vꝛijmoedelick den Na me des Heeren / na de leerin ghe Christi / Matth. 10. ende Marc. 8.

Nu so wozt dese belijdinge der Gemeynten van Perga mo noch heerlicker gemaert/ ouermits dat den tijt der ver uolgige daer bp gestelt wozt. Want het is veel datmē Chri stum belijt/niet alleen alst stil is/maer oock in de meeste be roerte der veruolgingen. Eñ het is claer/dat de Gemeynte van Pergamo/Christum int midden der veruolginge bele den heeft/In de welcke oock Antipas den heyligen marte laer onses Heerē Jesu Christi gedoot is. Waer wt dat noot sakelic verstaen wozt/dat het een

mē mer Christū oock in meeste te der ver uolginge belijdt.

een wtnemende belijdinge geweest is. Want men sept met een gemeyn spreecwoort: So wãneer ghi aẽsiet dattet herte nopt begrijpen en conde/ soo doet het herte dattet nopt en dachte. Voorwaer dese sagen Antipam voor harẽ oogẽ ter neder gheslagen/eñ nochtans en mochtmense also niet verschricken/dat sy van het waer achtige gelooue souden afgetrocken worden. Alle dese dingen worden allen Ghemeynten met corte woorden (maer die nochtans veel verstandts in hebbẽ) voor ghoudẽ/op dat sy die na volghen souden. Andere lesen hier/ *In mynen daghen:* Maer het Spaensche exemplaer heeft beter/ *In de dagen in de welcke Antipas, &c.* Rechts oft hy wilde segghen/ Eñ ghy hebt ooch in die daghen beleden/als Antipas mijn getrouwe ghetuyghe noch leefde/ de welcke daer in oot gedoot is.

Den lof eẽ martelaers is dat Antipas

Antipas wordt hier gepresen/ende (so te seggen) van den Heere selue in der Martelarẽ Boeck gestelt. Maer hy wort hierin ghepresen / dat hy een ghetuyge/dat is/ een Martelaer is/ende ooch een getrouwe Martelaer/den Heere zijn gheloone belijdende/ende dat oot voort leerende/ ende daer af ouer al getuygende/Act. 13. ende dat ooch vast houdende tot den eynde toe. By auonturen dat hy een Herder deser Ghemeynten gheweest sy/oft een ander vroom stantuastich man wt den geloouigẽ. Want voorwaer het gelooue maect den Martelaer/ende niet de tormenten. Ende ouermidts dat desen Martelaer hier van den Heere Christo selue ghepresen wordt / so connen wy wel mercken/datmen de vrome Campinghen eñ Strijden der Martelaren / in de Ghemeynte Christi dickwils behoort te verhalen/ ende de lieden daer door behoort te verwecken om haer voetstappen nae te volghen. So segghen wy dan / datmen den Godts Heyligẽ behoort te eerẽ/maer niet aen te bidden / ofte aen te roepen. Wy verwerpense alle te samen/die de heylige Martelaren weder spreken/ende en achten alsulckẽ niet beter dan die haer gedoot hebbẽ. Maer van den dienst der Heyligher hebbẽ wy op een ander plaetse oueruloedelick ghesproken. Wy leeren hier dat sy niet eewelick en sterven / die om het ghetuyghenisse des Naems Christi hier op dese Wereldt ghedoot worden. De Heyligen en worden ooch door des werelts schandelichedt niet besmet/so wãneer haer Godlicke eere toegeschreuen wort. Christo dẽ Coninck der Martelaren sy eere / lof ende prijs/van eewichept tot eewichept. Amen.

***

De

De II. Predicacie.

Het laetste deel des derden Briefs wort verclaert. Waer in van de Nicolaiten gheſproken wordt/de welcke oock veroordeelt worden. Waer wordt oock een vermaninghe daen tot beternisſen des leuens.

14 Maer ick hebbe een wepnich tegen v/dat ghy daer hebt die †Balaams Leeringe houden/die † door Balack een erghernisſe leerde maken voor de kinderen Israels/te eten dē Afgoden offer/ eñ hoereren.

Num. 24 v. 13. esi 25 a. 1.

† And. die de kinderen Israels dede struckelen.

15 Also hebdy oock/die de leeringhe der Nicolaiten houdē/het welc ick oock hate.

16 Doet boete/oft anders so sal ick v haest comen/ende strijden teghen hen † met den sweerde mijns mont.

Isa. 49 a2 ey h. 6 b17 heb. 4 b12 apo. 1 b16

Wie ooren heeft/die hoore/wat de Gheest tot den Gemeynten seyt. Wie ouerwint/die sal ick te eten gheuen vanden verborghen Manna/ende sal hem geuē eenē witten keursten/ende op dē keursteē eenē nieuwen naem geschreuē/Welcken niemant en weet/dan die hem ontfangt.

Int eerste deel des Briefs heeft de Heere veel dinghen in de Gemeynte van Pergamen gepresen/maer int tweede deel sal hy wepnich dingen misprijsen. *Weynich*, seyt hy: niet om dat de Nicolaitēschap een cleyne sonde sy/maer om dat de sonde meer was by anderen/dan in de warachtighe Gemeynte Christi/te weten/by den ghenen/de welcke/hoewel sy inder waerheyt vandē lichame der Ghemeynte niet en waren/nochtans so voechden sy haer wterlick by de Gemeynte/ende wonden voor leden der Gemeyntē gehouden zijn. Voort so spreeckt hy manierlickē/op dz hy door bitter verwijtinghe der sonden ende dwalinge/die in de gheloouigen bevonden waren/haer gemoet niet gantschelick en sou de verslaen ofte beroeren/op dat sy niet geheelick voor het hooft geslagen en souden worden. Men seyt gemeynlicken/in de Gemeynte/ Alle dinghen met maten. So daer in sulckē Gemeynte/die so louelic is/van Christo wat beyonden wort dat straffens sy. weer-

De Heere berispt wepnich dings in de Gemeynte dat Pergamen/ende in wat manieren.

Waer is altijt wat in de Gemeynte dat straffens weerdich is.

weerdich zy/ wat meynt ghy/ salt zijn van de Ghemeynten/ die so louelick niet en zijn? Ja dat meer is / wie en siet niet/ dat in alle Ghemeynten altijt wat beuonden wort dat straffens weerdich zy: niet also seer om dies wille/ dat de hepligen altijt met swachept des vlees behangē zijn/ als om dat haer altijt de Hipocriten ende verdoruen menschen met Godts Kercke vermenghen. Sodanich waren hier de Nicolaiten eñ in het gheselschap der Apostelen/ Judas den dief eñ verrader. In Chzisto en heeft de Ghemeynte noch smette noch rimpel/ so Chzistus sept Joā. 13. Ende het sal in onse toecomende Vaderlant noch volcomelic volbzacht wozden. Het welcke oock Augustinus betuycht.

Sy sondighen die den gene Hdzagen die een valsche leeringhe hebben.

Maer Chzistus berispt de Ghemeynte van Pergamen/ niet dat sy de leeringe der Nicolaiten ofte Balaamiten onderhielden / maer om datter onder haer waren die de leeringhe hielden. Soo hebben sy dan ghesondicht/ om dat sy de Nicolaiten soo seer niet en hateden/ als die van Ephesiē: van de welcke wy in den eersten Bzief ghehoozt hebben/ dat sy den quaden niet en wilden verdzagen. Voozt/ op dat het suerdeech den gheheelen deesem niet en verderue / soo moetmen den ouden deesem wt supueren. Men moet neerstelick ondersoecken oft men de Ketterie niet gunstich en zy/ oft aen en hāgt: maer daer en bouen soo eyscht de Heere oock van ons/ dat wy die niet aen houden en sullen / maer oock met eenen hepligen haet vernolghen. Van welcke sake in den eersten Bzief ghespzoken is.

Hoedanich het Nicolaiteusschap gheweest zy.

Daerenbouen so beschzijft hy het Nicolaitē schap/ op dat wy weten soudē waerom dat hijt berispt eñ verwerpt ende waerō datment haten moet. Eñ hy schildt het seer fraey af dooz een exempel der Schzijueren/ op dat hy niet en soude spzeken/ daer in hy de schaemte eñ eerbaerheyt te zozt moch te doen. Andersins hebbe ick oock vhaelt/ dat het seer schādelicke dingen zijn / die de oude Schzijuers van de Nicolaiten vhaelt eñ beschzeuen hebben. Maer alle dingen wozdē seer bequamelic eñ eerbaerlic van onsen Heere Chzisto wtgelept. Dese dinghen wozden genomen wt het 22.23.24.25. Cap. van het 4. Boec Mosis/ het welcke Numeri genoemt wozt. Hy noemt de leeringhe der Nicolaiten / de leeringhe Balaams/ eñ dat dooz een verglijckinghe. In Balaam de Waerseggher vindtmen dese schandelicke stucken: waer wt het blijct hoedanich zijn leering ge geweest zy. Inden eersten heeft hy den loon der onghercchtichz genomen/ so Petrus dat noemt: eñ hy wilde den genen verualcken/ die de Heere geseghent hadde/ gantschelick tegen zijn conscientie doende.

Daerenbouen so geeft hy den Coninc eenē seer boosen raet/ daerom dat de H. Schriftuere dien raedt eenen aenstoot ofte erghernisse noemt. Want hy heeft den Coninck een maniere ofte wech ghewesen / waer door hy Gods volck tot haer ghewisse verderffenisse soude brengen/ door het onrepn eten des afgodenoffers eñ schandelicke hoererie. So zijnse dā al vā de leeringe der Nicolaiten/ die door schandelic gewin/ tegen haer conscientie eñ Gods woordt / Afgoderie / onrepne etinghe/eñ hoererie leeren/oft diet niet en straft / maer veel meer raet: na dien hem nochtās niet onbekent en is/dattet een schandelicke sake zy. Also gauen oock de Nicolaiten veel menschen eenen boosen raedt/ (de waerhept eñ pure Christēhept lasterende) dat sy des Afgoden offers deelachtich souden worden / ende vermengen haer met de Hoeren. Gelijck als ick breeder in den eersten Brief wtghelept hebbe.

Hoe dat men de ketteren wederleggen sal.

Wy leeren hier wt het exēpel onses Heerē Jesu Christi/ hoe datmen de Ketterien sal wederleggen/ niet met toenaminghen oft lasteringe/ maer lieuer met ghetuyghenissen eñ exempelen der Schriftueren: gelijck als hier seer bequamelic de Ketterie der Nicolaitē ter nedergelept wort. Maer als sy vanden Heere eens wederlept is/ so blijftse altijt wederlept/ men heeft geen niewe Concilien meer dā doen/ waer door de onreynicheydt weer mochte genomen worden. Eñ al waert dat oock alle Concilien des gantschen werelts anders beslotē/so blijft dit nochtans vast / dat de Heere Christus hier spreeckt: Veruloeckt moet hy wesen die pet beslupt contrarie van desen.

Want den Nicolaiten tot onsen tijden.

Waer nu staet het neerstelic te ondersoecken/ oft Balaams leeringhe eñ het Nicolaitenschap gantschelick wt de Gemeynte vergaen zy. Voorwaer wy vreesen altesamen voor den naem Balaā eñ der Nicolaiten / maer soo wy alle staten wel insien/ so wel geestelic als wereltlic / so sal de daet der selver daer openlic beuōden worden. Want men vint treffelicke gheleerde mannen/ die bouen matē so wel in Godlicke als in wereltlicke Rechten eruaren zijn / die door den loon der ongerechtichept verblindt zijnde / veruloecken de daet eñ persoonen/ die sy nochtans wel weten dat God gheseghent heeft. Van alsulcken heeft Petrus ooc vermaent in zijnen 2. brief int 2. Cap. Dese selue lieden geuen den Coninghen eñ Princen oock sulcken raet/die daer is strecken de tot het verderf der Euangelischer predicatie/eñ de weluaert der Christelicker Kercken. Dese selue/ na dien sy de afgoderien toegeeygent/ eñ inde vleeschelicke wellusten ysopen zijn / so eten sy vanden offer der doodeu / ja dat meer is/ sy brassen het gene dat den Afgoden geoffert

offert is/eñ sp oueruloepen dã alle hoererie. Merct eens aen/ dat bidde ic v/ hoedanich dat veel Miſpapen int Pausdom zyn: waer af sp leuen ende genoedt wozden: wat sp vanden heyligh Houwelicken staet houden/eñ hoe seer dat sp voor vrouwenschendinge ende hoererie verschricken. Sy en schamen haer niet den Houwelicken staet te verwerpen / ende te segghen /dat hoererie beter is / soo sp flechs den offer der dooden eten/ende haer met alderlep wellustichеden op vullen mogen. So wie een Hoere verlaet/ende neemt een wettelicke hupsurouwe / die en is niet weerdich meer Misse te doen/ende aen den Outaer te comen / maer de hoereerders wozden daer met hoopen toegelaten. Ende dese zyn daerenbouen meest alle te samen schandelicke buyckdienaers/ vanden welcken ghy segghen soudt dat Paulus den heyligē Discipel Chzisti ghesprooken hadde/Wiens God haré bupt is/eñ haer eere in hare schandelichept / die aertsche dingen soetkē. Wie en soude doch dese niet kennē / Wie en soude niet seggē dat dese de selue Nicolaiten waren/ die de leeringe Balaam des Waersegghers onderhouden ? Men vindt inde werelt menschen van alle Natien/die de leeringhe van Balaam / eñ de dertelhept Tamdi in meerder weerden houden/dan de manierlickhеpdt/ stemmichept ende oprechtichept der Chzistenen. Dese beminnen de vryheydt ende dertelhept des vleeschs/ sp en willen niet datmen de Jeucht eñ het vzy volc/met eerlicke Wetten temmen sal. Sy hebben heden des daechs lieuer met de Madianitische mepsliens te vzassen/ende goede chiere te maken: want ouerdaet / hoererie ende dzonckenschap beschermen sp. Maer dese zyn de rechte Nicolaiten. Ende sp en hebben niet wepnich/ noch gheen clepne gunders. Ende sp hebben oock veel ende treffelicke redenen / daermede sp haer vooz de wereldt beschermen.

Maer laet ons hoozen wat Chzistus / sittende ter rechter hant zyns Vaders/ vā dese gemoelt. Dese/oft het ghene dat dese geuoelen/ leeren oft doen/ dat hate ic/sept de Heere. Wat mochter swaerders ghesepdt wozden/ dan dat de Heere het Nicolaitenschap haet? Want de gantsche Schzifture des Ouden eñ des Nieuwen Testaments verdoemt het Nicolaitenschap. Gode haet alle onreynicheyt.

Na de beschzijuinghe ende strassinghe des Nicolaitenschaps/so vaert hy vooz/(soo hy oock bouē gedaē heeft/ haer tot beterniſſe ỹmanende. Wāt als hy sepdt/ *Doer beterniſſe*, soo ỹstaet hy daer vp de gantsche boetueerdichept. Dese hebben wp gheſept te zyn een wederkeeringe tot God / waer dooz wp het quaet met goet verbeteren / Het quaet verlatende/ Hy vermaent haer tot beterniſſe.

Num. 25

eñ het goet in zijn plaetse stellende: eñ dat wt den gelooue/ door een oprechte liefde ende vreese Gods. So betert v ghy dā/ so ghy v vanden Afgodenoffer eñ hoererie onthoudt/ eñ neemt den rechten Godsdienst van Christo ingestelt/ wederō aen/ v lichaem in eerbaerheyt/ eñ niet in ghenegenthept des quaden wellustichepts besittende: so Paulus sept/ 1. Thes. 4. De Gemeynte van Pergamo heeft haer gebetert/ so verre sy het Nicolaitenschap niet door de vingher ghesien/ maer dapperlic bevochten heeft. De Nicolaiten hebben haer gebetert/ so verre sy haer onsuyuerheyt afgelept hebbende/ de rechtschepping des geloofs eñ leuens aenghenomen hebben: Maer ooch tot alle menschen/ eñ een yeghelick bysonder wort ghesept: Betert v.

Bzepgementen tot den genen die haer niet en beterē

Daerenbouen soo dzijft de Heere oot met groote dzepgementen tot beterniſſe/ (sept hy) *dat ghy v beteret, so sal ick haest comen.* Van welcke manire van spreken bouen gehandelt is. Noch stelt hy daerby: *Ende ick sal tegen haer vechten met het sweert myns monts.* Teghen wien? tegen den onboetueerdigen/ maer aldermeest tegen de Nicolaiten. Hi en sept niet dat hy de Gemeynte wil wtroepen / van de welcke een groote hope was / om vanden ouden deesem ghesuyuert te worden: Maer hy dzepcht den ghenen die haer niet beteren en willē. Gelijckerwijs als nu eē Rich ter/ Querhept oft Crijchsman een Sweert gebzupct/ alsoo gebzupckt Christus ooch zijn woort. Wāt het is wel waer/ dat de woorden niemandt en quetsen oft en dooden / maer ghelijck ons Gods woordt te vozen voorsept/ also volcht het werck der Godtlicker macht terstont daerna. So vecht dā Christus / gelijck hy door zijn woort ons te vozē vercōdicht. Zijn woort vercondicht ons/ dat hy den Afgodendienaers/ buyckbeesten/ verckenen/ honden eñ hoereerders oordeelen eñ straffen sal / ende gelijckerwijs als hy dzepcht / soo doet hy ooch: also vecht hy met het sweert zijns monts. Wy hebben hier af een exempel in de Israeliten / vanden welcken vijfentwintich dupsent mannen yslagen zijn / om dat sy de leeringhe Balaams ghehoorgauen. Daerna worden ooch de Madianiten eñ Moabiten wtgeroept/ so datmen ooch de gheschendde vzouwen niet en spaerde: Dit selue yhaelt Moses int lange/ Num. 31. Desgelijcx sien wy hupdensdaechs/ dat het Sweert des Heeren ouer den gantschen aertbodem door ruyst/ nu dese/ dan die afmayende / eñ dat om geen ander oorsake / dan daerom de Heere voortijden Balaā met den zijnen ter neder sloech / eñ vernielde. Laet ons dan den Heere vreesen/ ende in zijne geboden wandelen/ want hy sal met zijn Sweerdt noch veel swaerderen slach slaen/ als hy

Christus vecht met zijn sweert.

in

inden dach des oordeels seggē sal/Gaet int Helsche vyer/etc. Mat. 25. Eñ hy en sept merckelicken niet / Ick sal v met het sweert mijns monts ontstucken clouen. Wāt wp worden dierwils met Gods woort gecloven ende gesueden/ maer tot beternisse. Hier sepdt hy/ dat hy met zijn sweerdt wil vechten: siet ghy dan nu wel dat hy vechten wil? Eñ dat teghen zijn vyanden: so dzeycht hy haer dan wt te roepen. Eñ wp en twijfelen niet / oft sy en zijn alle te samen vanden Heere wtgheroept/die haer heden daechs niet beteren en willen. Want gelijck wp gesept hebben/soo hebben wp heden des daechs exempelen ghenoech voor ooghen.

Dese leeringhe is es gemeyne leeringhe.

Ende op datmen niet meynen en soude dat dese leeringe alleen die van Pergamo aenginge/die seer wepnich int getal waren/ met haer oock alle menschen die in de gantsche wereldt zijn/soo voecht hy dese pzofijteliche leeringhe alle Ghemeynten toe. Van dese toevoeghinge hebben wp eens ofte tweemael in de bouen verhaelde Bzieuen ghespzoken.

Ten laetsten so stelt hy ons nae zijn oude ghewoonte een seer groote beloefteniſse voor ooghen/ op dat hy ons altesamen dies te lichtelicker tot beterniſse soude bzenghen: ende dese beloefteniſse doet hy den ghenen die daer strijden/ende haer vleesch / Dupuel ende de Wereldt ouerwinnen: ende niet den traghen die int stijck haerder boosheyt blijuen liggen. So worden wp dan door dzyerlep beloftenissen ghweert. Ten eerstē beloeft hy den strijdenden ende ouerwinnenden/ ende oock den ghenen die haren roep waernemen / het Hemelsche Bzoodt/ Jae het verborghen Hemelsche Bzoodt. Dat wterlic Mäna/het welcke alle man wel bekent is / en was het rechte Manna niet. Want de ondanckbare Israeliten hadden de walge daeraf/ als van een slappe spijse. Sy hadden de volle vleeschpotten van Egypten lieuer/eñ aiupn/ loock ofte bolloock / op dat sy te vuylder souden meughen stincken. Sy en sien niet dat het wterlicke Manna een figure is des Hemelschen Manna / dat ons alle Gheesteliche soeticheyt medebzengt. De gelouighe sien dat Chzistus het verborghen Manna zy / het welcke hy selue by Joannem int 6. wtlept. Chzistus maert hemselven den ouerwinnendē ghemeyn/ ende gheeft hemselven haer tot een spijse die haer versaedt. Die Chzistum eens door een opzecht gheloove gesmaeckt heeft/ die en sal voort aen geen ander spijse meer begheeren. Want hy heeft in Chzisto alle dinc/hy is in Chzisto veruult/ende is met alderlep goederen volcomelick versaedt. Och oft dit onse scherpsinnighe Disputeerders verstonden /sy en soudē voortaen

Het verborghen Manna.

van de verdiensten ende voorbiddinghe der Heyligher / ende andere beuselinghen niet meer disputeren. Want soo wanneer dat sy van dese dinghen disputeren / so gheuen sy wel te kennen / dat sy noch niet ghesmaeckt en hebben / hoe goet ende lieffelick dat de Heere sy.

Den witten Keursteen.

Daer na beloeft hy den Ouerwinnenden eenē *witten Keursteen* te geuen / dat is / vergiffenisse eñ quijtscheldinge van allen sonden / eñ die volcomelic. Want Christus ontslaet ons warachtelick van sonden / eñ van der sonden straffe / daeren boven ook mede vande verdoemenisse. Christus siet hier op het oude gebruyck dat onder de Richters plach te zijn: Want de gene die eertijden vā den Richters ter doot verwesen waren / dien gauē de Richters eenen swartē steen: maer dien sy ghenade deden / eñ loslieten / ghauen sy eenen witten Steen. Want de Heerschers Ouidij / die int 15. Boec Metamorph. staen / zijn wel bekent: daermede hy sept:

Het was by den Ouden een ghebruyck
Door witte ende swarte steenen
Desen te ontslaen ende te laten wt
Maer ter doodt te verwysen den ghenen

Eñ hier ymanen wy eenen peghelicken / hoe dat niemant vanden genen die daer leuen / door zijne verdiensten vergiffenisse der sondē en verkrijcht: maer dat het gelooue de ouerwinninghe is / die de Wereldt ouerwint. Dat selue getuycht ook Joannes selue / seggende dat het gheloone wel crachtslick in onse herten strijt / maer daerentusschen soo bekent hy nochtans Gods genade / ende en wil de verdiensten Christi niet vernietighen. Want ghelijck als het gheloone niet traghe en is / also ist ook Godtvruchtich.

Een niewe Naem.

Ten laetsten soo beloeft hy op desen Steen *eenen nieuwen Naem te schryuen, den welcken niemant en weet, dan die hem ontfangt.* Wāt Christus en sal ons niet alleen vergiffenisse der sonden gheuen / maer ook zijn glorie ende de onwtsprekelicke Hemelsche blijschap. Van desen nieuwen Naem heeft ook Esaias verhaelt / eñ alle andere Prophetē. De Ouerwinners vercregen eertijts eenen heerlicken Naem / maer wy de Hemelsche Heerlickheyt. Dese is so onmetelick / dat se alleen gevoelt / maer niet wtgesproken en can worden. Want so wat groots / heerlicx ende excellēts dat ghy spreken meucht / so ist noch veel grooter dat dē Verwinders inden Hemel ghegeuen sal worden. Want de Apostel Paulus heeft wt Esaia vhaelt / Dat het noyt ooghe en sach / noch oore en hoorde / eñ ten was ook in des menschen herte noyt begrepen / dat God zijnen Wtuerkorenen bereydt heeft die hem lief hebben. Eñ ons wordt ook inde teghenwoordige Werelt een gerustē cōsciencie eñ een onwtsprekelicke

lieke blijschap gegeuē. Twelcke sy alderbest genoelē die die verccregen hebben: maer diese niet verccreghen en hebben/ en connen nemmermeer ghelooven dat sy so groot is / als sy inder waerheyt is. Daerom dat Paulus oock gesept heeft: Ende de vrede Godts die alle verstandt te bouen gaet / etc. Chzistus onse Salichmaker verleene ons al tsamen alsulcken herte/Amen.

De 12. Predicacie.

De Vrieftot die van Thyatirē wort wtgelept/inde welcke verscheydē deuchden gepresen worden/eñ het Jezabelschap wort daer gestraft.

18 Ende schrijft totte Engel der Ghemeynten van Thyatiren: Dit seydt de Sone Gods/die * oogē heeft als een vlamme des vyers/ eñ zijne voeten ghelijck metael.

Apo. 1. v. 14.

19 Ic weet uwe werckē/eñ liefde/ eñ dienst/ eñ geloue/eñ uwe lijt saēheyt/eñ uwe wercken/eñ de laetste meer dan de eerste.

20 Maer ick heb een cwepnich tegen v/ dat ghy de Vrouwe * Jezabel (die sept dat sy eē prophterisse is) laet leeren / eñ mijn dienaers te verleyden/te hoerē ren/ende den offer der Afgoden te eten.

2. Ke. 16. v. 31. 2. Ke. 9. v. 7.

De vierde Vrief die dien vā Thyatiren toegeschreuen is/ is wat oueruloediger dan de andere/ eñ vol van menigherleye vruchten. Want hy prijst eñ verheyt van dese Gemeyn te geen wepnige deuchden / eñ veel wtnemende gauen. Terstont hierna straft hy oock de selue Gemeynte/om dat sy het Jezabelschap goedertierlick verdroegen / de welcke wie eñ hoe schandelick dattet zy / hy hier afmaelt. Hy dreycht haer swaerlic/ ten zy dat sy haer vā de boosheyt door oprecht leetwesen beteren : daerenbouen vmaent hy haer/dat sy na geē nieuwe openbaringe en wachten: maer dat sy souden blijuē by tgene dat sy dulange gheleert hadden. Hiertoe verloct hyse ooc met groote beloftenisse / eñ ten laetsten voecht ende prijst hy dese leeringe allē Gemeyntē aen. Maer in alle vrieuen is een wonderlicke gelijcheyt / als ooc de selue inde geschriften aller Propheteē ende Histozien der Euangelistē/ eñ inde Vrieuen Pauli gesien rā wozden: waer wt men ooc sonder grooten arbeydt mercken mach / dat de Leeringhe der waerheyt de alderuolcomēste

Het Inhout des 4. vriefs.

De heyl ge schrift is seker eñ onbewegelic.

ende aldernaeste wech zy / die daer eenuoudich ende in allen stucken ouereen comende zy. Al waert dat alle de Schriftē vā alle de andere Apostelen eñ Propheten voorhanden waren/so en souden wy niet meer connen hebben / dan daer nu inde H. Bybel beschreuē staet. De Heere heeft onse swachept des pstants aengesien/ als hy ons sulcken corten begrijp der Godsaliger Leeringe gegeuē heeft. In dit 2. Capittel worde seuen Brieuen gestelt: maer het is te verwonderen hoe gelijck dat sy malcanderen zijn/ so dat ghy seggen soudt datse byna altesamen een dinck wil den leeren.

De nuttichept dt deses briefs.

Dese vierde Brief is bysonder alsulckē Gemeyntē profijtelic/die wel in leere eñ heplichept des leuēs puer zijn/maer nochtās de openbare ketterijē niet genoech door eenen brandenden yuer vervolghen ende verdrucken. Daer zijn oock andere nuttichedē/die wy een pegelick op zijn plaetse sullen verhalen.

Het Opschrift des briefs.

Voorts/gelijck als in allen anderen voorgaenden Brieuē in het beghinsel ghestelt wort/ wien dat den Brief zy toegeschreuen/ende vā wat Auteur sy gecomen zy/ also wort oock inden Brief van Thyatirē het Opschrift eñ de onderteeckeninge ghestelt. Het Opschrift hout aen den Engel der Ghemeynten vā Thyatiren/ ende onder dien aen allen Gemeynten/so bouen gesept is. Thyatira is een vermaerde eñ vernoemde Stadt van Lydien in Asia/gheleghen op de riuiere Hermum genaemt: van waer men leest dat de Purpurmaecster geborē was/die door Paulum tot Christū beheert wert/ Act. 15. Daer verkeerde veel volcx / so dat het geen wonder en is/datter veel onrepne / curieuse/neuswijse eñ kettersche menschen van allen cantē tot dese Gemeynte geslagen zijn. Van dese vermaerde Stadt Asie hebben de Beschrijuers der Landtschappen seer veel gheschreuen.

De Auteur deses Briefs is Christus selue/de opperste Coninck ende Bisschop/de welcke den heyligheu Johannem voor een Apostolische Penne ofte Schrijuer is gebruyckende/ door den welcken hy oock dese dinghen door de gantsche Werelt verbreyt wil hebben. Maer hy maeckt den Brief gheloofweerdich/ so wanneer hy hemselnen (sommige stucken wt het voorverhaelde Visioen ende beschrijuinghe verhalende) der Ghemeynte also sichtbaerlicken voor ooghen stelt/ om door den gheloouē te aenschouwē/dat dieselue stucken die hy vertoont/ tot voordeel der sake meughen zijn die hier verhaelt worden. Hy siet hier ketterijen ende verdichtselen der herten / ende hy vertreet met zijne alderslupuerste voeten/ so watter tegen de glorie ende waerheyt Gods hem selnen opwerpt.

De Auteur des Briefs.

So

Christus Gods eñ des menschē Soo.

So noemt hy hem dan hier de Sone Gods/die hem te voren des menschen Sone gheboemt heeft. So is hyt dan/ende blyft het / beyde soo wel Gods Sone als des menschē Sone/ooch inde Heerlickheyt des Vaders:na de Godtlicke natuere/eens met den Vader: ende na zyn menschelicke nature eēs met ons in alles/wtgenomen de soude. De ander natuere en woxt inde Heerlickheyt niet verslondē/maer beyde de natuē blyuen verscheyden ende onuermengelt in een onuerscheyden persoon / de welcke eenē Christus zyn/warachtich Godt eñ warachtich mēsche/altyt te anbiddē inder eewichept. De getuygenissen van desen hebben wy Luc.1. v.27. Joan.1.b.14.18. Roma. 1.a.3. Wie sal daer nu van de Ketters ofte Veruolgers een oxlooghe teghen den leuenden Sone Godts doxuen aennemen?

Synecdoghen een vlamme des viers

Voorts soo schryft hy hem ooghen toe/die vper eñ vlamme wtspouwen. Want alle dinghen zyn Christo den Richter bekent / hy doorsiet de nieren ende hertē. Daerenbouen soo verlicht hy de sommighe/ende de sommighe brandt hy int Helsche eewige vper / daer sy nemmermeer en sullen verbranden. Soo wie hem dan voor laet staen / dat hy de ketteryen ende boosheydt in zyn herte sal comen verberghen/die is verdoolt : Want in de ooghen Christi zyn de duysternissen ooch licht. Dese sclue Heere heeft ooch repne voeten/want hy vertreedt alle onrepnicheyt: ende soo waer hy met spne metalen eñ gloeyende voeten treedt/daer verslint hy gantschelick alle ketteryе ende onrepnicheyt des leuēs. Dese oversте Capiteyn is dan seer repn/ende om te repnigen seer bequaem/seer wel toeghe rust om het verboxghen des herten aen den dach te brengen. Dit verconditht hy den Ghemeynten die noch souden meughen comen. Hy wandelt ende verkeert int midden der Gemeynten/als een Coninck ende Priester.

Eñ zyn voetē als metal.

Ghelyck hy ooch in allen Brieuen te kennen ghegheuen heeft/dat hy alle hare werchē wiste/alsoo verhaelt hytselfde hier ooc / op dat wy onsseluen geen kussens onder de armen en legghen/als oft de almachtige Godt/die alle dinc weet/van ons ofte onsen wercken niet en wiste. Van welcke dinghen ick bouen ghenoech verhaelt hebbe.

Ie weetb wercken.

Voorts so verhaelt hy seer schoon de wercken van deser Ghemeynten /elck bysonder/ende pryst ons vyf schoone hoostelicke ende heerlicke gauen ofte deuchden aen. In den eersten/de Liefde:waer onder de Liefde Gods eñ des Naestenbegrepen woxt:waerdoor dat het geschiedt/dat wy niet weerdighers inde Wereldt en hebbē dan Godt/ende dat wy onsen Naesten niet schadelick

en zijn: Jae dat meer is / laet ons tegen hem alle weldadicheyt ende dienstbaerheyt betoonen. Dit zijn wy Godt en de den Broederē in allen Gemeynten schuldich. Op andere plaetsen wordt van de Liefde seer ouerloedelick gehandelt / als inden Euangelio eñ Sendtbrief Joannis. Daernae soo prijst hy de Diakenschap/dat is/de Dienstbaerheyt. Het welcke wy tweederley meugen wtleggen. Want hy verstaet de Diēstbaerheyt soo Aretas meynt / die aen dē noodtdruftighen ende armen bewesen wort/dat is/de diēst ende behulpsaemheydt/waermede wy onsen Naesten dienen/haer leenende/te batē komende/ende hare saken ghetrouwelick voorstaende/haer spijsende/te drincken gheuende kleedende/ende besoeckende:also wordt het woordeken *Diaconia*/dat is / Dienstbaerheyt/inden 2. Brief tot dē Corinthen ghebruyckt / ende op meer andere plaetsen. Ofte hy verstaet daermede den Dienst des Woorts/waerdoor wy leerende/vermanende / vertroostende/straffende / grootelick de eere Gods/eñ oock de salicheyt onses euen Naesten voorderen. In beyde dese dinghen hebben sonder twijfel die van Thyatiren seer dapper gheweest. Ende sy beschuldighen ons oock seer / wy die so seer met onse eygen saken bekommert zijn / dat wy onse arme broeders vergeten:ende oock om dat door ons den Dienst des Godtlicken woordts een affien krijcht / ouermidts dat wy den swacken die noch van Gods woort niet en weten/ schamperlic eñ lasterlick aenspreken.

2. de diēst daerheyt

Hy prijst oock het gheloouē onder die van Thyatirē. Thomas de Aquina vermaēt in syne wtleggīge op desen Boet/ dat het gheloouē wt de liefde niet en is spruytende/al ist by aldien dat hier de liefde voorgestelt wordt:maer dat de liefde eñ alle andere goede wercken wt den gelooue spruyten: eñ hy sept dat Joannes daer omme de Liefde voor het Gelooue gheſtelt heeft / om dat het gheloouē door de liefde eñ allen anderen wercken beweſē wordt. Maer hoe dat dat zy/soo en schijnt nochtans het woordeken *Gheloouē* hier niet genomen te worden voor het vertrouwen aen Godt/maer meer voor Oprechtichepdt ofte Trouwichepdt. Want getrouwichepdt verciert alle andere gauen/ende maect se nuttelick ende vruchtbaer. Laet v eens duncken dat ghy knechten oft dienstmaechden hebt/die ras ghenoech zijn in haer werck te doen: maer laet v voorstaē/ dat sy daer en teghen ontrou/ onseker eñ bedrieghelick zijn. Segtmy/dat bidde ick v/wat salt v profiteren dat sy also begaeft zijn? Laet v wederōme duncken / dat ghy een Predicant ofte Richter hebt/die soo grootelicks met wijshepdt/ervaren-

3. Gheloouē.

barenhept ofte cloeckſinnichept niet begaeft en is: maer die nochtans alle dinghen op rechtelick ende getrouwelick doet/begheerende dat het met een oprechte ſake wel ghinge: ſal niet zijn ghetrouwichepdt alle de andere ghebzeken verbeteren? Het ghelooue/dat is/ ghetrouwichept ende oprechtichepdt/ is dan een coſtelicke ſake/ ſoo dat de Apoſtel deſe niet te vergheefs vanden Die narē geepſcht en heeft/1. Cor. 4. a. 2. ſeggende: Nu wozt van den Wtdeylder verſocht/ dat een peghelick ghetrou beuonden wozde. Sulcke ghetrouwichept wozdt hedendaechs van ons oock verſocht/ maer lieue Bzoeders / ſy iſſer ſeer dunne gheſaepdt: daeromme comen vaſt de plaghen op allen plaetſen. Daer en is geen trouwichz noch tegēs Godt/ noch tegens dē menſchē. Laet ons den Heere doch neerſtelicken biddē / dat hy ons die wil geuen/ende dat wy de ontrouwichept ende het bedzoch wt onſe herten meugen wtroepen.

4. Lijdtſaemheyt

Hier toe coemt oock de Lijdtſaemhepdt/ de welcke oock in de bouen verhaelde Gemeynte ſeere ghepzeſen is. Sy is een noodſakelicke deucht/wāt onuerduldichept maeckt dat wy tegen Godt murmurerē/ dat wy in het gelooue niet blijuen ſtaende/ſoo wanneer wy niet verduldich en zijn te verdzaghen het ghene dat ons de Pyanden der waerhept dzeyghen aen te doen. Want waer omme begheeft ghy v tot dieuerien? Waeromme ſtelt ghy v lijf in den krijch om gheldt ende goet te coope? Waeromme bedzijft ghy Woecker /eñ houdt Bozdeel? Want ghy en hebt gheen verduldichepdt in uwe armoede / ende daeromme wilt ghi die met quade feyten van v weeren.

Ende in het cozte verhaelt de Heere alderley maniere vā goede wercken/ onder de welke hy dit aldermeeſtpzijſt/ dat ſy ſomtijdts haerſeluen te boueu ghinghen / meerder ende grooter wercken doende. Dit is een wtnemende lof. Want de Hemelſche Vader is een Acherman / die den Wijngaert repnicht eñ beſnoept/ op dat ſy meer vzuchtē ſoude vooztbzēgen. Wāt die de Godſalichept lief hebben/ moeté daerop toe leggen/ dat men van haer dat gemepn Spzeecwoozt niet en ſept/ *Ioannes in eodem:* dat is/ Hy blijft den ouden knecht. Het welcke men ſpzeeckt van den genen die geen vooztganck en doē in de Godſalichept. Laet ons onſer traechept ſchamen/ etc.

5. Hemſelue dage lier te vermeerderē in goede wercken.

Laet ons dit in onſen herten dickwils ouerleggē: Laet ons dencken / dat Godt dit pzijſt: dz hy dit vā ons eyſcht: dat dit de rechte Segelen zijn (ende niet het gelooue alleen/ ende de bloote titel ſonder de dinghen daer wy ons af roemen) der Gheloouighen die inder waerhept wandelen.

So

So ghy geuoelt dat ghy van dese gauen niet geheel ydel en zijt/so loeft Godt: bekent dat ghy sulcks niet van v seluē en hebt/maer wt genaden: bidt dan voort om wasdom der gauen. So ghy dan oock van alsulcken gauen gantschelick ydel zijt/beschrept het voor den Heere / begeert ootmoedelick vergiffenisse / ende eyscht van hem de oueruloedicheydt der gauen Gods.

Wat dingen in de se Ghemeynte mu spreke worden.

Ten tweedden so berispt hy sommighe dinghen in de Ghemeynte/te weten / *Dat sy Iezabel toelieten te leeren, &c.* Dit noemt hy *een weynich*, niet dat het Jezabelschap in hemseluen weynich sy/maer so het in anderen plaetsen eer dā onder de Gemeynten beuonden werde/so soude hyt beter verdraghen/ dat is/hy en souder niet harder straffen. Maer vā dese manere van sprekē is bouen gheseydt. Wy en prijsen gheen schandelicke stucken/ noch wy en consenteren daer in oock niet: maer als wy die wel met harde straffinge souden connen verbieden / so laten wy die vast voortwassen ende vermenichfuldigen. Hoe wel datter dan groote gauen in ons gheuonden worden/ so heeft nochtās dit de Heere teghen ons wtstaende / dat wy dese quade stucken toelaten/ ende siense lichtelick door den vingher. So dan alsulcke toelatinghe de Heere weerdich acht gestraft te worden / wat straffinghe meynt ghy is dan dit Jezabelschap weerdich? Het welcke hoedanich eñ hoe schandelick dat het sy / sullen wy met corten woorden verclaren.

Toelatinge oft consent te draghen.

Gelijck als hy te voren een exempel van Balaam wt der Schrift verhalende / het Nicolaitenschap ter neder gheleyt heeft /alsoo brengt hy nu het exēpel van Jezabel voort/ om daer mede de Cataphrygien ofte Montanisten ter neder te leggen. Aretas verstaet dese gantsche plaetse vanden Nicolaiten / den welcken ick om de veruolginge des gantschen Briefs niet volghen en derf. Ick bekēne dat de Montanisten/ so veel de onreynicheyt aengaet/met den Nicolaiten ghemeynschap hebben. Maer Jezabel hadde noch wat sonderlinx meer dā dese.

De Cataphrygien oft Montanisten.

De Hystorie van Jezabel.

Jezabel (soo de Bybelsche Hystorie ghetuycht int 3. eñ. 4. Boeck der Coninghen int 16. ende 17. Capittel) was een Dochter Ethbahal des Coninex van Sydonien/ de welcke nadien sy met Achab ghetrout was / Baals Leeringe int Rijc dā Israel ingebracht heeft/een seer costelicke Tempel opghetimmert hebbende/ ende daer een Canonisie van eenen seer grootē hoop Baalsche Priesters ingheselt hebbende. Want men leest dat Helias vierhondert ende vijftich Baals Priesters gedoot heeft / de welcke des Coninex Priesters eñ Canonicken waren: daer waren oock Dienaren

ten van de Bergen ende Bosschen/ofte Veltpapen tot vier hondert toe. Soo stelt dan de se selue vrouwe een Dienst eñ Prophetie in na haer eyghen appetijt. Heliã sterckelic verbolgende/doodde sy veel Propheten / om dies wille dat sy nae deser Vrouwen appetijt niet en wilden leeren. Voorts so heeft sy door den Baalschẽ Dienst alle hoererie ende onreynicheyt noch grooter ghemaeckt. Want Jehu verwijt Joram des Conincks soon de hoererije sijns moeders. Desgheliex heeft Jezabel het eten des Afgoden Offers eñ de Afgoderie doort gãtsche Coninckrijcke verbreydt. Eñ oock doe ter tijdt/als de Heere door een mirakel op den Berch Carmel door den dienst Helie/met een heerlicke Offerhande het gantsche Coninckrijck bewees dat de Baalsche diẽst gantsch ydel eñ onnut/maer de Diẽst des Gods van Israel eenuoudich ende oprecht was: ende euenwel voer nochtans Jezabel voort met de waerheyt te verualghen/ende de valscheyt de hant houẽ het hooft te houden. Ja dat meer is/Jezabel wilde ooc het regiment in Politische saken hebben. Want sy gebruycte des Coninck Segel/eñ sy liet ouer den eenuoudigen ende simpelen Naboth doodlicke brieuẽ af lesen. Sodanich was dan de onreyne Jezabel.

Prophetische ofte ketterschе Vrouwẽ.

Nu so waren daer alsulcke onreyne vrouwen in de Gheemeynte vã Thyatiren/die dit Jezabelsche exempel nauolchden. Want sy trocken de regeringe der Gemeynte tot haer seggende dat sy eenen Prophetischen Geest haddẽ: waerwt sy oock leerden/maer een ghescheydde leeringe/verleydende de ghene die hen der Godlicker Leeringhe tot Dienstknechten ghemaeckt hadden. Dese valsche Prophetersse verualschtẽ de heerẽ/een nieuwe Prophetie voortbrengende/ende vele dingen leerende/die met geenẽ Schriften beuesticht en conden worde/maer de welcke sy door des dupuels bedroch in hare droomen ontfanghen hadden. Onder alleu anderen dingen waré zijt ooc met den Nicolaiten eens/hoererende/ende vanden Afgodẽ Offer deelachtich worde: waer van wy hier te vorẽ verhaelt hebben. Daerenbouen so schijnt de Heere gantschelic te spreken van den Cataphrygien oft Montanistẽ: de welcke als sy in de tijden Joannis begost hadden/so zijn sy inde nauolgẽde tijdẽ/eñ aldermeestẽ tijde Antonini/int 60. Jaer na dat de Apocalipsis aenden dach gecomen was/seer sterc opgeresen. Men siet dat Mõtanus Priscillam eñ Maximillam tot Propheterssen hadde die altijdts Visioenen haddẽ ende brachten altijts wonderlicke openbaringen inde Gheemeynte. Vã desen schrijft Eusebius breeder in het 5. Boeck der Kercken Historien int 16.

Cap-

Capittel/eñ Epiphanius Here. 48. in Panario. Voorwaer Chriſtus heeft door Joannē neerſtichept ghedaen/om deſe ketterije met worteł met al wt te roepē/ door het exempel vā de ongodlicke vrouwe Jezabel/die ſelue verdoemende. Voorts ſo verbiedt de Schrifture een Vrouwe in de Ghemeynte te regeren oft te leerē. Ock ſo ſal de Heere ſchier de nieuwe Openbaringhen verbieden/als hy ſegghen ſal/dat hy de Ghemeynte gheen andere nieuwe maniere der leeringhe gheuen en wil / behalue dat ghene dat hy de Ghemeynte beloeft ende ouergheleuert heeft. Ock ſo zijn de Afgoderien/ende het eten des Afgoden offers / met andere plaetſē der Schrifture diewils ghenoech wederlept/ſo bouen gheſept is.

Menigerlep Ketterien in de eerſte Ghemeynten.

Maer na dien deſe dinghen ſo grootelicx de Ghemeynten der Apoſtelen benout hebbē/ ſo kanmen lichtelick mercken hoe onbedzenen datſe zijn/die hedensdaechs de Ketterie beſchuldighen/die onder de ghereformeerde Religie beuondē wordē/ende dat wt haet ende nijt/als oft door alſulcke leelicke ſtucken / het vercondichde Euangelion/nu gheen Euangelion en ware. Want voorwaer het Euangelion dat vā Joanne eñ den anderen Apoſtelen ghepredickt is/was het oprechte Euangelion/hoe ſeer dat ock de Nicolaiten/Cataphrygien/oft Montaniſten/eñ ontallicke andere Secten wt de valſche Euangeliſchen op reſen. Daer en tuſſchen ſo ver oordeelt ende verwerpt het Euangelion ſodanige Secten ende beueſticht de Chriſtelicke Waerheydt/ende de een ichept der Alghemeyne kercke. De Heere onſe God ſy lof enprijs.

De 13. Predicatie.

De Heere dreycht den onboetueerdē gen met ſware ſtraffingen/want hy betaelt een yeghelick na ſyne wercken.

21 Eñ ick hebbe haer tijt gegeuē dat ſy haer ſoude bekeerē vā hare hoererie/eñ ſy en heeft haer niet bekeert.

22 Siet ic werpe haer te bedde/ende die met haer ouerſpel bedrijuē die ſullen in groote bedruckinge zijn/het en zy dat ſy haer beteren van hare wercken. Sap. 16. a. 7. 1. Par. 28. a. 9. ende 29. b. 17. Pſ. 7. b. 10. Jer. 11. f. 29 Act. 2. c. 24. Pſal. 68. b. 13. Jerem 17. c. 20. ende 32. b. 19.

23 Eñ haer kinderē ſal ick metter doot ſlaen: Ende alle Gemeyntē ſullē weten dat ick die ben/ die de nierē ende hertē onderſoecke/ eñ ick

Mat 16. c.27. Ro.2.a.6 efi.4.b.12 2.Co.5. b.12. Gal.6.a. 5.b.10. Gal.6.a 5 Apo.20 b.12.

ick sal een yegelic van
v vergelden nae synen
wercken.

Het misbruyck oft de verachtinge der lanckmoedichheydt Gods.

Vp de andere dwalinghen ende sonden van Iesabel / die bouen verhaeldt zijn / en doet hy gheen lichte oft cleyne sonde vp / te weten / het misbruyck ende de verachtinge der lanckmoedichheydt Gods. Wāt God en straft den ghenen die dwalen / niet op de staende voet / al staen sy ock in seer swaren sonden. Maer de quaetdoenders pleghen gemeynlick de lanckmoedichheyt Gods te trecken tot een schutsel oft decksel om onbeschaemdelicker te sondigē / seggende: Waert dat God dese stucken so seer hatede / hy hadde ons langhe te niete gedaen: maer om dat hy die nu so seer niet en haedt / daerom verdraecht hy die goedertierlick. Maer dit ist / dat hy Iesabel tyt gegeuen heeft om haer te bekeeren / dat sy hare hoererie soude laten / en keeren haer tot den Heere: maer sy en is niet bekeert. Het welcke de Heere seer hooch op neemt / te weten / dat zijn ghenade versmaet en veracht wort / waer af Paulus spreect / Rom. 2. seghende: Oft veracht ghy de lanckmoedichheyt en lydtsaemheyt Gods / niet wetende dat se roept? So en laet ons dan gheen vryheydt nemen om te sondighen / al ist dat ons God terstont op de staēde voet niet en plaecht als wy sondighen / maer laet ons lieuer bekeerē. De heylighe Petrus sept: De Heere is lanckmoedich teghen ons / die niet en wil dat wy verlozen gaen / maer dat wy ons bekeeren / 2. Pet. 3. Dooz waer als Iesabel selue dooz de straffe haers mans Achab / ende den Doodelicken val haers soons Ochoste haer niet en bekeerde / noch ooc in de twaelf Jarē als haer soon Jozā regeerde / soo heeft sy de gramschap Gods so veel te swaerder geuoelt / als die langsamigher aen quam.

Swaere dreyghementen.

Ende de Heere dreycht den Iesabeliten / dat is / den Catayhrygien met groote dreygementen / het en sy dat sy haer in tydts bekeeren. Want hy doet de deure der genaden weder open / vooz den ghenen die haer bekeeren / oock verhalen de wat hy den onboetueerdigen eñ Goddeloosen doē wil. Dooz welcke sake hy haer alles sins soeckt tot beternisse te brengen. Want als hy de graden ende manieren der straffinghen verteldt / so betoont hy ooch / datter veelderley manieren van dwalinghen zijn / in den ghenen die daer dwalen / ende steldt een yeghelicke dwalinghe zijn oordeel vooz ooghen / het welcke sy dooz beternisse des leuens meugen ontgaen. Ende het schijnt dat hy een yeghelick stuck bysonder verhaelt / op dat niemant meynen en soude dat hy onnoosel ware / so hy maer een

wep-

wepnich gemeynschaps met den Jesabelschē Hoop en hadde.

Ende ick sal haerin een bedde werpē

Ten eersten so dzeycht de Heere Jezabel selue / *dat hy haer in een bedde wil Werpen.* Hy spzeeckt van de principale Cumoermeesters ende Auteuren der ketterijen / ende anderen quaden stucken/ den welcken hy dzeycht een siecte toe te senden. Want het woozdeken *Bedde* / en wozdt niet wepnich repsen inde H. Schzifturen vooz de siecte selue ghenomen/ waer mede de ghene gequelt wozden die int bedde liggen. Want de Dupt schen die seggen. *Er hat sich zu bett gelegt*: dat is / Hy is ter doodt toe sieck. Nu so quelt de Heere de Opperste der ketteren met sieften des lichaems eñ der zielen: eñ also beneemt hy den ketterijen allenskens hare macht / op dat sy also te niete gaen.

Ende die met haer boeleren/ sal sick in groote ellendicheyt bzengen/ ren sy dat sy haer bekeren.

Daerna dzeycht hy met eē groote ellendicheyt den genen die met Jezabel boeleren/ dat is/die de valsche leeringe aenhangē/eñ de dwalingen aennemen/die inde ketterijē haer genoechte scheppen/eñ die deselue soecken te vbzeyden. De se dzeycht hy met groote ellendicheden/so wel des lichaems als der zielen/ so wel in de toecomende Wereldt als in de teghenwoozdighe. Hy heeft hier al veel meer gheseydt / dan oft hy sommighe manieren van Straffinghen verhaelt hadde.

Eñ hare kinderen salse mee de doodt slaen.

Ten laetsten so dzeycht hy den kinderen die wt dese vermenghinghe gheboozen zijn/te weten/den Hoerenkinderē en de Bastaerden/metter doodt. Maer dese zijn aldermeest deser Hoeren ofte deser Ketteren kinderen/die de verstozuen ende ghekrenckte Ketterijen wederomme wten hoeck halen/ ende bzenghen die wederomme van nieuws aen int licht. Dese vernielt de Heere met de eewige ende tijdtlicke doot. Daerenbouen so ghetuycht de Kerckelicke Historie/dat de Heere niet alleen de ketterie der Cataphzygien/ maer oock allen ketterijē van allen tijden seer swaerlickē gestraft heeft. Vande Cataphzygien ende Montanisten zijn van Eusebio sommighe dinghen gestropt int 5. Boec der Kercken Histozien int 16. cap.

De wtroeyinge vā Achab eñ Jezabel ende alle hare Maechlingen.

Maer my dunct dat de Heere gesien heeft op de oude Histozie van Jezabel eñ Achab. Want dese heeft hy van dage te dage / van dier tijt aen dat sy Balaam begosten te dienē/ met groote sierte te bedde gewozpen/eñ gepynicht /eñ ooc heel machteloos gemaect / eñ het Volc dat Baals diēst aennam/ heeft hy in groote pynē eñ ellendicheden ghewonden. Eñ ten laetsten zijn ooc hare kinderen dooz eenē schandelicke doot gedoot geweest. Daerenbouen zijn ooc hare maggers ghedoot/die daer wilden dat Baals dienst in weerden ende bestandicheyt sonde blijnen/

uen/sonder die vernielt te woz den. Want niet langhe na de doodt Achab zijns vaders / so is Ochosias de Sone Achabs ende Jesabels dooz eenen ongheluckighen val te bedde gewozpen/ende also ghestozuen/ 4. Regum 1. Maer den anderen Soon van Achab ende Jesabel/te weten Jozam/is van Jehu met eenen pijl doosschoten. De Dochter van Achab ende Jesabel/ghenoemt Athalia/ de Hupsvzouwe/van Joram des Coninck van Juda/ die een soon Josaphats was/ die is vooz de deure des Tempels dooz t'sweert Joiade ontstucken ghehouwen. Maer Ochosias de Coninck van Juda de Sone van Athalia ende Jozam/die is oot dooz de wapenen bã Jehu gedoot. Daer na wozden ooc bã Jehu noch 70. kinderen Achabs gedoot: daer wozden oockmet eenẽ alle de Pziesters van Baal in Baals Tempel eñ vooz spnen Altaer ghedoot/ so datter van soo grooten ghetal niet also veel als eenen ontquam. Jae wat sal ick seggen van Baals Tempel/ende vanden Afgodt selue / ende van den gantschen Baalschen dienst/de welcke al te samen terstont tot den grõtoe wtgheroept waren/ so dat mense niet meer en vernam? Dese oude ende wonderbaerlicke Histozie brengt ons de Heere in gedachtenisse/te kennen geuende/dat hy noch leeft een wzeker ende straffer zijnde/ die de mate niet te bupten en gaet / ende ooc den tijdt wel can verbeyden. Want hy stelt terstont daerby / *Ende alle Gemeynten sullen weten, &c.*

Dit is nochtans een sonderlick stuck / ende weerdich om te verhalen / ende vol alderlep troost/ dat de Heere in het midden vant verhalen der straffinghen/de beternisse gedachtich sy: als oft hy wilde segghen/Niemant en late hem duncken/dat hy noot sakelick alsulcken doodtlicken straffe onderwozpen sy: want so hem pemandt bekeert/ soo staen de deuren der genaden open: desen wozden de sonden vergheuen / ende hy wozdt in ghenade ghenomen / ende hy sal van alle dit quaet beurijt wozden. Ende op sulcker wijse hebben ooc de Pzopheten/ Jeremias int 18. ende Ezechiel int achthienste Capittel gheleert. Den boet weerdighe wozt een hopegeopent.

Maer so wanneer de straffe niet terstont op den hals en is/soo vindtmen daer veel die roepen/dat Godt slaept / dat Godt niet en siet / noch en hoozt. Dese neempt de Heere dan wt/als hy sepdt/ *Ende alle Ghemeynten sullen weten dat ick de Heere ben*, te weten/als ick eens tot bequamen tijde mijn wzake doen sal. Want dan sullen alle menschen weten / dat ick niet en slape/oft dat ick de mijne ooc niet en verghete / oft dat ick se ooc niet ongestraft laten en sal / die qualick tegen mp oft den mijnen geleeft hebben, Chzistus getupcht ooc/ De Heere vertoont hem een Wzeker der Ghemeynte te zijn. Alle Ghemeynten sullen weten dat ic de Heere den.

Die de herten eñ nieren ondersoeckt

dat hy de herten eñ nieren ondersoeckt. Hier mede wil hy seggen / dat hy de ghedachten ende raetslagen des herten / eñ oock het voornemen ende het begheeren van alle menschen wel weet / waer wt hy dies te warachtigher sal connen oordeelen. Daer en is niet so verborghen / oft Christus en weet het. So is hy dā waerachtich God. Want het behoort God alleen toe / der menschen herten te kennen / gelijck als Salomon oock ghetupcht / 3. Kegum 8. So siet dan Christus der Nicolaiten ende aller andere onrepner menschē schandelicheden / de welcke Paulus seydt niet weerdich te zijn dat sy aen den dach comen / ende van den menschen gesien worden / Ephes. 5.

Christus warachtich God

Ende ick geue een peghelick nae zijne wercken.

Ende Christus en weet niet alleen alle wercken der menschen / maer daerenbouē geeft hy oock een pegelick menschē na zijne wercken. Alsoo leert oock de Apostel Paulus / seggende: Dat rechtueerdige oordeel Godts sal openbaren / die een peghelick gheuen sal nae zijne wercken / te weten / prijs ende eere / ende dat onuergancklicke wesen / den ghenen die met verduldichepdt in goede wercken het eewich leuen soecken: Maer den genen die hijfachtich zijn / ende de waerhept niet gehoorsaem en zijn / maer geuen de onrechtueerdichepdt ghehoor / sal ouercomen de onghenade ende gramschap / etc. Roma. 2. a. 6. 1. Corinth. 3. a. 8. 2. Corinth. 5. b. 10. Voorts so sullen onse wercken / van onse trouwicheyt ende onghetrouwicheyt getuygenisse gheuen / ende de goede oft quade / worden van Godt eñ den gelooui-gen geoordeelt / oft sy wt trouwicheydt oft ontrouwicheydt zijn voortcomende. So wat dan een pegelick van ons ghesaept sal hebben / dat sal hy oock maeyen: want God is een gerechtich beloonder des goets / eñ wreker des quaets. Ende gelijck dese reden warachtich is / also ist oock een seker steunsel der gātscher Godsalichept. De Heere sy lof. Amen.

De 14. Predicacie.

Dat de Ghemeynte een bolnaeckte leeringe der Godsalichept gheheuen sy / so dat sy geen nieuwe Opē baringhe meer van doen en heeft. Ende dan de groote beloftenissen die Christus zijn Ghemeynte beloeft heeft.

24 Maer ic segge v lieden / ende den anderen die te Thyatiren zijn: so vele als dese leerige niet en hebbē / ende so veel als de diepte des Satans niet gekēt en hebben / als sy seggen: Ick en sal geen ander last op v legghen.

Noch-

25 Nochtans hout het gene dat ghy hebt/tot dat ick come.

26 Ẽn so wie ouerwit/ ende mijn werckẽ tot dẽ eynde toe hout/ die
Psa. 2. 9 sal ick macht gheuen ouer de Heydenen.

27 Ende hy sal regerẽ met een yseren Roede/ eñ hy salse breken als eens Potbackers vat.

28 Gelijck ic oock van mijnen Vader ontfan gen hebbe/ende ick sal hem de morgen sterre gheuen.

29 Wie oren heeft die hoore/wat de geest tot de Gemeynten sept.

Gods barmhertichept is groot

Nu spreeckt hy voort den Cathaphrygien aen/ende met haer oock de gheloouigen/ die in de Ghemeynte van Thyatiren waren/eñ ordineert haer met eenen/een medicyne voor hare sieckten: In welcke sake Gods barmhertichept groo telicks blijckt/die hem nietal leen en vernedert aen te spre ken/die met ketterie ende val sche leeringhe verdoruen wa ren/maer hy en laet oock haer doodelicke sieckten niet onge nesen. Hy vermaent oock een yegelick/ dat sy haer metlich telick tot nieuwe Openbarin ghen begeuen en sullen/ maer dat sy lieuer gheloouen/ dat Godt door Christum ende de Apostelen/de Ghemeynte een volmaeckte leeringhe ghege uen heeft/dat hy niet toeghe daen en wil hebben. Ende dat sy daerom vast houden soudẽ het ghene dat sy gheleert had den/ende daerin dat sy warẽ. Want de Cataphrygien/ die oock Montanisten ghenoemt waren/roemdẽ van eenẽ nieu wen heyligen Gheest/ ende nieuwe Openbaringen/ recht oft alle dinghen den Aposte len niet volcomelick gheopen baert en waren/ maer datter noch sommighe dinghen ach ter gehouden waren/ die haer geopenbaert souden worden. Het welcke oock hyden des daechs de Beschermers des Pausdoms sterckelicken be weeren. Want gelijck de Ca taphrygien hare beuselinghen onder een deckſel des heyligen Geests bedeckten/ also bedec ken oock heden des daechs de Papisten haer menschelicke Leeringen onder eẽ valsch dec sel van den Heyligen Gheest. Eechts oft de Heere van haer lieder Decreten gesprokẽ had de/als hy seyde/ Ick hebbe v noch veel te seggen/ maer ghy en cont dat noch niet dragen/ maer naemaels sult ghijt wr ten.

Een nieuwen H. Geest/ een nieuwe Openbaringe.

Voorts/ de Gheloouighen vã Thyatiren/ die de leeringe der Jesabelschen hoop niet en hadde/maer hadde daer meer eenen gruwel af/die en waren

dies niet te min wanckelmoedich/ seggende dat de Dupuel een grondeloose poel was / eñ een dupsent Constenaer / die hem in eenen Engel des lichts veranderde. Maer daerenteghen waren sy simpele menschen / die niet en wisten wat sy best volghen souden / ouermidts dat haer dese wonderlicke vonden onbekent waré / ende dat de valsche Prophetē haer oock roemden/dat sy den Heyligen Geest hadden / ende deden oock veel deughdelicke wercken: eñ roemden oock op hare leeringen / als oft sy warachtich geweest waren. Men vindter oock hedendaechs die daer seggen/ Ick ben een simpel mensche / ick en weet niet wié dat ick toestaen sal/ ouermidts dat de Leeraers aen allen canten roepē met aller vol stādichept/dat sy de waerhept vooz seker hebben.

Watmen aenhanghen sal/ alsser dieuerschе Leeringē gebzeuen wozden.

So antwoozt hyse dan bepde / ende leert haer wat sy doē sullen. Vliedē (sept hy) die het Jesabelschap zydt nauolghende/segghe ick / ick segghe oock den ghenen die te Thyatiren het Jezabelschap niet na en volgen:maer haer nochtans beclagen in alduscanige twistinghe ende wonderlicke woesten des Dupuels/seggende dat sy niet en weten wat sy vooz het beste sullen houden. Tot vliedē al te samen spzeke ick/Zijt ghy voozwaer eē uoudich/so ghy segt / ende begeert ghy de waerhept van hertē te aenueerden/so zijt ueerstich in de eenuoudichept der Apostelen / eñ blijft by tgene dat ghy eens vanden Apostelē geleert hebt / gheen nieuwe Religien/ bystellingen oft Insetringen/ noch eenich dinck anders verwachtende ofte aennemende/ dan dat ghy vanden Apostelē gheleert hebt. Want die dinghen die ghy van haer ontfanghen hebt/ zyn ghenoechsaem om salich te wozden.

Maer wy moeten de woozden des Heeren wat dieper insien / op dat wy der vzuchten deelachtich wozden die daer oueruloedelic in begrepē zyn. *Ouualo ephymas* (sept hy) *allobaros pline hexete:* dat is / Ick en sal v geen ander last ofte Jock oplegghen / behaluen het ghene dat ghy hebt. De Heere sept hier / dat hy tot de Leeringhe der Apostelen niet toe doen en wil/want die selue de alderuolcomenste is. Voozwaer/is de leeringe Mosis so volmaeckt gheweest/dat de Heere verboden heeft datter niemandt toe oft af en soude doen / maer alleenlick volbzenghen het gene dat daer beuolen was/soo wy Deutero.4. ende 12.lesen. wie soude dan twijffelen/ oft de leeringe Christi Jesu des Soōs Godts en ware gantsch perfect? So getupcht hy dan hier/ dat hy anders niet op legghen en wil dan dat hy hy opgelept heeft/ende dat sy staende hielden indien tijden.

De Heere zyn Sone meynte geen nieuwe last op.

Het woozdeke *Last* wozt in de Prophetische schzifften ghenomen vooz een leeringe van groo-

Wathe woozden Last bedicte.

groote ende gewichtige saken. De Apostelen noemen oock de Wet een Joc oft last. Als dan de Heere seyt/dat hy zijn Ghemeynte geenen anderē laste op leggen en wil/so seyt hy dat hy gheen ander leeringhe en wil openbaren/ noch gheen ander beswaringen/insettinghen oft manieren oplegghen/dan die hy nu al ingestelt ende opghelept hadde. Met dese woorden Chzisti comen oock die woorden ouereen/die wy lesen indē Brief des Concilijs der Apostelen/in de Handelinghen der Apostelen int 15. Cap. Wāt sy spreken wt de ghemeynte eendrachticheydt der Kerken/eñ ouereenstemminge des Heyligen Gheests/dat sy de Ghemeynte geenen anderē last op en willē leggē/dan die sy van Paulo ontfangen hadden/eñ noch weynich dinghen die sy daer by stelden om haer meninghe te verclaren. Daerom heeft ooc Paulus totten Galaten gesept/Al waert dat een Engel wt den Hemel v een ander Euangelium predicte/dā dat daer ghepredickt is/die sy verbannen.

De leerin ge Chzisti is eewich durende

Wat sullen wy dan doen? *Kratizate archis ou an ixo.* Houdt vast/te weten het ghene dat ghy ontfanghen hebt/niettoelatende dat het v wt de handē ghewronghen worde. Hangt die dingen aen/segghe ick/als een cliffe/tot dat ick come/dat is/tot het laetste oordeel toe. So betuycht hy dan claerlic/ dat dese leeringe eewich durē sal/eñ onueranderlic blijuē/eñ dat sy daerom van eenē pegelickē vast gehouden moet zijn/ ende dat men daer niet af wijcken en sal/hoe seer dat de werelt daer teghen roept/oft anders leerē wil. Aretas van Cesariē seyt: Hy en eyscht niet anders van haer/dan dat sy het Godlicke pandt des gheloofs tot zijnder toecoemste toe ongeschonden bewaren. So wy sulcks onderhouden/so sullen wy ons lichtelick vā des Duyuels listighe vonden/ende van alle smettinghen der bedriegerijen connen mijden. Wat sy voortbrengē/wat sy versierē/ ende wat sy onder het decksel des Heyligen Gheests willen als met een olpuerwe affettē/ laet ons altijt toevlucht nemē tot de eenuoudighe leeringhe der Apostelen: Laet ons daer alleen op rusten/alle dinghen verwerpende die daer niet mede ouer een en comen.

Tegen de instellinghe der menschē.

Dese salichmakende leringe Chzisti vaecht alle insettinghen wt/ende verwerpt alle instellinghen die daer in ghecomen zijn/sindt de tijden der Apostelē. De Godsalige meugen dit woorden Chzisti altijt den instelders voorwerpē. *Ick en sal v gheenen anderen last oplegghen, dan ghy ontfanghen hebt.* Houdt dat vast tot aen dat laetste oordeel toe. Sy meughen daer ock by stellen/dat de Apostelen seggen/dat sy daer niet toe doē en willen/Act. 15. Dit heeft Chzistus in de tijdē Joannis ghesproken/alsmen

schreef 97. So wat Wette / Instellinghen oft gheboden der menschen datter tusschen die tijden inghecomen zijn / die en bekennen wy niet van Christo ghecomen te zijn / de welcke so dupdelick seydt / dat hy den gheloouigen geenen anderen last op leggē en sal. Van waer comen ons dan de instellingē van de Beelden inde Kercken te eeren / eñ van Misse te doē? Waer blijuen hier de Pauselicke Decreten? Dese woordē alle te samen met dese eenighe sentencie Christi / als met eenē blixem verbrandt / *Ick en sal u gheenen anderen last op legghen dan ghy hebt.* Hout dat tot het oordeel toe. Siet ghy wel? Hy sept datment behouden soude tot het oordeel toe / op dat ons nie māt wijs en make / als oft hē de heylige Gheest daerentusschen beradē hadde / ons wat anders te geuen. Laet ons dā hier in volherden.

Groote belofteniſſen.

Hierby stelt hy (na zijn gewoonte) seer groote beloftenissen: op dat hy ons door hope van dien / van alle dwalingen af soude trecken / ende beuestighen ons tot de warachtighe Religie. Maer gheluck als hy in de voorgaende Brieuen gesept heeft / *Die daer ouerwint:* Also verhaelt hy hier wederom / ons vermanende / dat wy niet slupmeren / maer waken ende dapperlick strijden moetē. Nu ouerwint dese / die de werchen Christi tot dē eynde toe bewaert. De wercken Christi worden hier door een bedeckte teghenstellinghe gheset / tegen de menschelicke ende verstorde werckē. De wercken Christi bedieden hier de leeringhe ende het gheloue / ende alle andere goede wercken die hier wt zijn spruptende / den Godtsdienst / ende onderhoudinghe des Goddelicken woorts. Want by Mattheo int 28. Cap. sept de Heere tot zijne Discipulen / Leert haer onderhouden alle dat ick v beuolen hebbe. Hy sept wtdruckelick: Dat ick v beuolen hebbe / ende niet dat ghy wt v hooft verstort hebt. Want by den seluen Euangelist int 15. Capittel / Haelt de Heere wt den Propheet: Te vergheefs dienen sy my / leerende gheboden der menschen. So en hebben dan alduse danige wercken geē belofteniſſe / maer de wercken Christi / die hy selue ingestelt heeft / ende die door synen Geest / eñ het warachtige gelooue geschiedē. So wanneer wy dan alle dwalingē afstaē / ende hangē de waerheyt aen / soo hebben wy een seer groote belofteniſſe.

Welcke de wercke Christi zijn.

De ouerwinninghe Christi des hooffts eñ synerledē.

Maer nu beloeft hy twee seer wtnemende dingen. Het eerste is dit: Gheluck als my mijn vader ouerwinninge beloeft ende ghegheuen heeft / so dat ick alle mijn vpandē ouerwonnē / eñ ouer haer de ouerhandt behouden hebbe / ende haer als aerde oft glasen vatē sonder eenighe moeyte vernielt hebbe / Also sal ic v oock macht eñ ouerwinninge ghe-

nen

uen ouer alle Goddeloosen. Dese beloftenisse sal eerst volcomelick veruult worden ten wtersten daghe/wanneer alle vpanden der God salichept onder de voeten Christi geworpē sullen zijn. Gelijck als dat in de Psalmen wtghelept wort/ ende vpsonder indē 2. Psalm/ ende 110. Christus sepdt oock zijn Dienaers toe/ dat sy hier in dese werelt haer vpādē geestelick sullen ouerwinnen. Ge lijckerwijs als Christus/hoewel hy deerlic gepijnicht was ende sterf/ nochtans oock zijn vpanden ouerwonnen heeft. De Bybelsche eñ ooc de kerckelicke Historienghe tupghen ons hier af genoech.

De Morgensterre

Het tweedde is. *Ick sal hem geuen de Morghensterre.* Hy verstaet hiermede de kēnisse Christi/ die dagelick claerder ende claerder aen den dach coemt/ oft Christum selue/gelijck als den dach int schijnsel der morgensterren meerder eñ meerder op claert / ghelijck als wy lesen dat den Apostel Petrus dese Allegorie oock gebruyckt heeft / 2. Petri 1. oft hy heeft voorwaer eē seer heerliche verclaringhe beloeft. Want Daniel sept/dat de geloouigē sullen blincken in de verrijsenisse der dooden / als de Sterren des Hemels / het welck oock Christus Jesus vhaelt/Mat. 13. Ende de Apostel hier op siende/heeft ghesept: Ghelijck als de een Sterre claerder is dan de ander/alsoo sal oock in de verrijsenisse der dooden/de eene heerlicker zijn dan de andere. Dit zijn seer groote beloftenissen / eñ ick en laet my niet duncken/ datter meerder souden meugen gegeuen worde dan dese. De Heere verleene ons zijn ghenade / dat wy sulcke groote dingen meugen deelachtich worden.

Ten laetsten/soo voerht hy desen Brief allen Gemeynten toe / ende oock allē volckē der gantscher werelt. Maer ouermits wy hier van te vozen dic wils gesproken hebbē/so emist niet noodich dat ick pemandt moepelick valle/ met een sake dicwils te vhalen. Den Heere sy lof ende prijs. Amen.

De 15. Predicacie.

Dat iij. Capittel.

Hy vnderwijst sommighe dingen in de Gemeynte van Sardē. Nochtās gheeft hy terstondt een medicijne/ waer door sy genesen soude meughen worden/ende ghesont zijn.

1 ENde schrijft tot dē Engel der Gemeynte die tot Sardē is: Dit sept hy/ die de seuen Ghees ten Gods heeft/eñ de seuē Sterren. Ick weet uwe wercken: want ghy hebt den naē dat ghy leeft / ende ghy zijt doot.

2 Weest wackerende verstercket dat ander dat sterue wil. Wāt ic en hebbe uwe werckē niet volmaect geuōdē voor mijnen Godt.

† An. dat ghy verliesijont.

3 Daerom weest gedachtich hoedanich ghy ontfangen eñ gehoort hebt/ eñ behout het / ende bekeert v. Maer so ghy dā niet en waeckt/so sal ic tot v comen † als een dief/ eñ ghy en sult niet weten op wat vre datick tot v comen sal.

Mat. 24 c.44. 1. Thes. 5. a.2. 2. Petr. 3. b.10. Apo. 16. b 15.

Tweederley aert der menschen in een Ghemeynte.

Daer was tweederley aert van menschen in de eene Ghemeynte van Sardis/de welcke haer beyde Christenen lietē noemen: Deen aert der menschen en leefden niet seer wel na den naem die sy droeghen/ want sy leefdē in wat meerder vryheyt dan het wel betaemde/maer de andere vercierden de leeringhe onses Salichmakers/daer op sy haer roemdē/ met een oprecht leuen. De eerste beschuldicht onse Heere Jesus door Joannem met desen vijfsten Brief: eñ hy wijst met eenē/een medecine aen/die tot alsulcken sieete profijtelick sy. Maer de laetste vermaent hy tot volstādicheyt/hare oprechticheyt prijsende. So wort dā desen Brief met twee stucken geeyndicht/de welcke tot onsen tijden oock seer bequaem ende profijtelick is.

De stadt Sardis was om haer ouerdaets wil ledermaet

Het eerste deel des briefs is begrepen in de dingen die wy nu verhaelt hebben / eñ hy en hout in dese geē ander ordinācie/dan wy gesien hebben dat hy inde voorgaende gehoudē heeft. Wāt indē eersten geeft hy te kennen / wiend en Brief toe geschreuen wort: den Bisschop/te wetē/der Gemeynte vā Sardis/daerō dat oot Sardis/Lydie ofte Meonie / het hooft der gantscher Gemeynten genoēt is geweest/ de welke een Coopstadt was des alderrijcksten Cresi des Coninx van Lydiē/ de welcke Cyrus ouerwonnē heeft / so Herodotus schrijft. Sy was wonderlic gestoffeert/eñ daerbeneuēs ooc seer heerlic: Daerō dat sy oot om haer ouerdaets wille te niete gecomē is. Wāt Strabo betuycht int 13. Boeck der beschrijuinge der landen / dat alle haer dienstmaechdē Hoeren waren. Dese vermaent seer veel vā dese stadt. Voorwaer sy schijnt ooc haer oude ghewoonte behouden te hebben / al wast dat sy oock het Euāgelium ontfangē hadde/ eñ dat sy daerom te meer tot hoererie ende alderley wellustichz genegē was. Het welcke de Heere selue in haer schijnt gestraft te hebben/ghelijckerwijs als Paulus dat selue gebreck by die van Corinthē seer dapper strafte. De werelt wil

al

al te qualic gelooue dat flechte hoererie sonde sy. Daerom hebben de Apostelen eñ Ouders/met de gãtsche Gemeynte/in dat groote Concilie der Apostelē eendrachtelick besloten/dat de Heydenen haer souden mijden van hoererie. De Dupuel doet hedēdaechs somtijts oock groote neerstichept om de Gemeynte met hoererie wederom op een nieu te besmetten/de Hoerhupsen in te brengen/eñ dat men opentlick met cōsent hoererie soude mogen bedrijuen. Wāt also soect hy/na dien hy eens wt gheworpen is door de predicatie des Euangeliums/seuen gheesten met hem genomen hebbende/wederom in te commen in de plaetse daer hy wt gedreuē is. So moeten wy hem dan wederstaen/op dat ons de Heere tot eenige tydē niet en beschuldige/gelijck als hy die vā Sardis seer grootelicks beschuldicht heeft. Daer na so wordt de Autheur des Briefs/te weten/de Heere Jesus vertoont/eñ dat niet sonder hem grootelick te prijsen. Wāt hy wordt hier beschreuē/als die de seuē Gheesten Gods heeft/dat is/seuenderley gheest/de welcke hy oock inden geloouigen wt stort/anders soo en isser maer eenen gheest/ende niet seuen. Maer als hy seuē sept/so wil hy seggen/dat zijn gauen menigerley zijn/gelijck ick int 1. Capittel hebbe verclaert. De selue heeft oock seuen sterrē in zijn rechter hant/te weten/de

Christus heeftende heeft den heyligen Gheest.

gantsche menichte der Predicanten ende dienaers/haer beschermende eñ onderwijsende. Dit beginsel en schict hem niet qualick na het inhout deses briefs. Wāt wt den Geest Christi coempt het leuen: ende somen den Geest Christi niet en heeft/so is de doot voorhādē. Christus bewaert zijn Dienaers/hoe seer dat de menschē haer in de Gemeynte vergrāmen/als de Predicanten haer hoofsheyt straffen. So omaēt hy ons dan hier wat bedectelick/dat wy om den geest sullen bidden/daer door wy het gheestelick leuen meugen onderhouden: ende op Christum te vertronwen/die zijn Dienaers wil beschermen eñ vorderen.

Voorts so verhaelt hy haer oock het ghene dat hy in alle Brieuen bysonder ghetupcht heeft: *Ick kenne uwe wercken*, Hier af hebben wy bouē gesprokē. Daer en geschiet niet inde Gemeynte/oft de Heere en weet het/die daer oock een onderscheyder der herten is. Maer bysonder misprijst hy in dese Ghemeynte/dat sy haer liet duncken dat sy leefde/ende sy was doot. Hy en spreeckt niet van het tydelicke leuen ende doot/maer van het geestelick. Want Christus leeft door synen Heyligen Gheest in zijn Heyligen oft gheloouighen/ende hy doet door haer leuendighe wercken: gelijck de Heere leert/Joannis 6. eñ in veel meer andere plaetsen des E-

De sierte deser Gemeynte.

uangeliums Joannis. De
Galat. 2. Apostel sept oock/ dat hy niet
1. Tim. 5. en leefde/ maer Chzistus leef-
de in hem. De selue sept oock/
dat de Weduwen die in wel-
lusten/leué/ leuende doot zyn.
So zynse dan doot/die den le-
uenden Chzistum in haer niet
en hebben leuende dooz het
geloone ende den geest/ die de
werckende cracht Chzisti in
haer niet en hebbé/dat is/ die
gheen leuende wercken voozt
en brenghen. Want wy lesen
dat de Heere in dé Euangelio
Matt. 8. ghesept heeft/Laet de dooden
haer dooden begrauen. Soo
haddé dan die van Sardis dé
naem dat sy leefden/dat is/sy
waren Chzistenen/ wederge-
bozen/geestelicke/ende Gods
heylige Dienaers ghenaemt:
maer sy warē doot/ Hypocri-
ten / inden welcken niet van
Gods geest oft het leué Chzi-
sti beuonden en was. De we-
relt / het vleesch / ende de ver-
dozuenthz leefde noch in haer.
Maer alsulcke Ghemeynten
mis haghen Chzisto gantsche-
lick: alsulcke zynder hedé des
daechs noch seer veel / Maer
verwerpt haer Chzistus daer
om? Hy misprijst sodanighe
wel / maer niet om haer eeni-
ge schamperhept aen te doen/
(wāt alsó misprijst de werelt)
maer om dat sy haer soude be
keeren: wāt hy en wil de doot
des Sondaers niet/maer dat
sy haer bekeeren ende leuen.
Daerō beuept hy terstōt vooz
hare sieckte een medicyne.

Ende ten eersten so gheeft hy den Sterren oft Bisschop-
pen een voozschrift / waer na sy haer in dese sake sullen re-
geren: Daer na soo leest hy de gantsche Gemeynte vooz/ wat haer ampt ende officie is/waer wt wy leeren hoe dat wy deser ghelijcke sieckten in de Ghemeynte ghenesen sul-len. Dat hy ghebiet te wa-ken / dat gaet den Herders aen/de welcke waken moeten ouer de Cudde: dat sy het ouer blijffel der Cudden versterc-ken sullen / dat noch niet ver-dozuen en is/maer der verder-uinghen seer na by / het en sy dat het in tijdts / alst noch te beterē is/ met de salichmakē-de leere gheholpen wozde. Hy heeft sonder twijfel gesien op de sozchuuldicheydt ende het opsicht der trouwer Herderé/ waer af by dē Propheet Eze-chiel vermaent staet/Cap. 34. De Cudde wozt dooz Gods Woozt behouden / dooz dat selue wozt sy wt der doot ghe-trocken/ ende tot den leuen be houden/etc.

Waer wort een medicijne vooz de sieckte ghe-sept.

Daerenbouen sept hy oock de oozsake waerom dat hy be-ueelt de Cudde te versterckē/ op dat sy in de doot niet vallē en soude. *Want ick en hebbe mine wercken voor God niet volcomen ge-wonden.* Het Spaensche exem-plaer ende Aretas stellen daer *myn* by. By het woozdeken *wercken*, verstaet hy al datter gheschiet/woozden/wercken/ ende de gantsche conuersacie eens menschen. De wercken der Heyligen zyn altijt onuol-maeckt/

De Ghe-meynte Gods wort dooz het ver-sterckē der Cudden behouden.

maeckt/so yemant op de menschelicke swackheyt wil sien. Want soo langhe als wy hier leuen / so strijdt het vleesch tegen den geest/ gelijck als Job seyt/dat hy voor alle zijn werken sorghde / daerom hy zijn toevlucht nam tot de goedertierenheyt Gods:maer so veel sy in Christo aenghesien worden/so zijn sy volcomen. Wāt hy is onse volheyt / eñ wy zijn in hem vervult/Joan.1.Eph. 1,Coloss.1.2. Dese zijne volheyt maert hy ons deelachtich door het gheloove. Die van Sarden en hadden het rechte geloove niet/daerom en warē hare wercken voor Godt niet volcomen/ de weltke nergens geen behagen in en heeft/ dan in het gene dat van synē Soō toecompt/eñ dat seer suyuer is. So gebiet dan Godt datmen het geloove dapperlick leeren ende in planten soude / op dat sy in Christo vervult mochten worden. Dit is een bequame medecijne voor de Gemeynte Christi / so sy met eē doodelicke siecktе bevangen is.

Nu volcht er voorts/wat het ampt des volcks sy / hoe dat het gheneesen can worden / te weten / door de Apostolische boete. Het inhoudt deser boeten/is dese: De woorden des Heeren te ghedencken in sulcker wijse als wy die ontfanghen ende ghehoort hebben. Ons en wort hier niet ghebo-

De rechte Apostolische boete oft penitencie.

den/dat wy een nieuwe forme des Goddelicken dienstс oft/ een nieuwe maniere van boeten oft beterniſſe des leuens souden versierē:maer wy worden tot de oude ordinantie geweſen/die wy in de Euangelische ende Apostolische schriftē begrepen hebben. Dese segge ick/ dat wy in ghedachtenisse moeten houden. Wāt door de ghewoonte van sondighen/ so vergheten wy Godts woort. Ende het eerste beghinsel van de boete des Apostels Petri/ was/dz hy dachte op de woorden des Heeren. So wie dan met Gods woort niet gestraft eñ onderwesen en willen zijn/ die en sullen nemmermeer tot rechte ghemoet-beteringe comen. Hierby moeten wy oock voorseker weté/dat wy Gods woort onderhoudē/ ende vast houden moeten/ dat is/de warachtighe leeringe Christi/op dat wy die niet terstont en verge-tē/oft tot een pdele contemplacie en stellen/ende nietinde cracht des werckx. De leeringhe Christi moeten wy bewaren/eñ metter daedt volbrengen: Wāt daer volcht int eynde/ *Eñ bekeert* §. De warachtige bekeeringe gelegē is in het werck/op dat wy met het gemoet eñ lichaem vant quaet keeren / ende ons tot Godt begheuen/ende het goet doen/ leedtwesen hebbende van de quade feyten. Dit is de rechte Apostolische boete oft penitencie.

Hier toe tract hy ons/na het Apostolische eñ Prophetische gebruyck/met dreygementen/ de welcke soo wel op de Die-

Hier toe set hy ons door dreyghementen tot boete.

naers

naers te bedieden zijn / als oꝛ het volck dat inde Gemeynte is. Maer de Heere gebꝛuyckt hier wederom de selue ghelijckenisse/die wy lesen dat hy gebꝛuyckt heeft Mat. 24. In het welcke hy haer met dese selue gelijckenisse / tot wackerheyt eñ soberheyt vermaent: welcke plaetse/ nae dien wyse daer oueruloedelick wtgelept hebben/so en ist niet noodich/ dat wy daer nu langher in blijuen staen. De Heere sy lof eñ danc inder eewicheyt/Amen.

De 16. Predicacie.

Hy prijst eñ recommandeert den geuen die binnen de Gemeynte van Sardis na oꝛthechtichheyt stondē/ haer vermanende dat sy so booꝛt wilden gaen.

4 Maer ghy hebt weynich namē te Sardis/die haer cleederen niet besmet en hebbē/ ende sy sullen met my wandelē in witte cleederen/ want zijt weerdich zijn.

5 Die ouerwindt/die sal also met witte cleederen gecleet woꝛden: Eñ ick en sal synē naē † wt den Boec des Leuens niet wt doē: Eñ ick † sal synen naem booꝛ mijnē Vader beliden/ ende booꝛ zijne Engelen.

† Exo. 32 d. 32. Psal. 69. v. 29. phi. 4. a. 3 apo. 20. b 12. 21. f 27 † sMat. 10 d. 32. Luc. 12 a 8

6 Wie ooꝛē heeft / die hooꝛe / wat de Gheest tot de Gemeyntē seyt.

Het hooft inhout des Brieffs.

In dese woꝛden is het tweede deel deses Hemelschen Brief begrepen / in de welcke de onnooselheydt/ heylichheyt/ eñ oꝛthechtichheyt in dewarach tige Religie der Gheloouigen die van de Ghemeynte van Sardis waré/verhaelt woꝛt. Hy vermaent die selue booꝛ eē seer groote belofteniſſe tot volstandichheyt. Ten laetstē stelt hy oock eenen pegelicken seer groote belofteniſſen booꝛ oogen / Ja ooc den boosen menschen/so sy haer beteren: eñ dē Gheloouighen/ so sy volstandich blijuen.

Het Spaensche Exemplaer heeft aldus / *alla oliga echis onomata en Sardisin*: Dat is / *Ghy hebt weynich namen in Sardis*. Het welcke also veel is / als oft hy gheseydt hadde : Sy en zijn niet al gheschent ofte verdoꝛuen die by v zijn/ hoewel daer weynich zijn die niet geschent en zijn. Ende also leest oock Aretas/ende de gemeyne Latijnsche ouersettinge. De andere Exemplaren hebben/het welcke Erasmus oock gheuolcht heeft / *Ghy hebt weynighe namen oock in Sardis* : Dat is/ Ghy hebt ooc namen in Sardis / maer weynighe. Het woꝛ-

woordeken *Namen* heeft hy gestelt voor wtnemende menschen: welcke maniere vã spreken oock in onse tale gebruyct wort. Want wy segghen / *Dat ist nit Gil namhafftig* : Hier en is niet wtgheuomens ofte sonderlincks. So geeft hy dan te kennen / dat in die Gemeynte wtnemende personen waren / maer sy waren wtnemende van oprechticheyt des gheloofs / ende van heylicheyt des leuens: maer seer weynich / soo sy by het ghetal der Hypocriten ofte dooden gheselt werden / het welcke veel meerder was. Ende wy en hebben ons hier niet ouer te verwonderen: want de Heere seyt indé Euãgelio / Datter vele geroepen zijn / maer weynich wtuercoren: ende dat de meeste hoop deser Wereldt in den breeden weech der verdoemenisse wandelt / Matth. 20. ende 7. Het welcke oock de Apostel Petrus in synen tweeden Brief / in het tweede Capittel verhaelt / alsoo dat se meer spottens weerdich zijn / dan datmen teghens haer soude willen argumenteren / die hare dwalinghen willen beschermen / ouermidts dat haer een groote menichte aenhangt. Hedendaechs salmen ons ghemeynlicken voorwerpen / Ghylieden en zijdt gheen groote menichte / maer wy zijn ontallic / daerom dat onse sake beter is dan de uwe.

weynich goede.

Wat ms de Ghemeynte

Maer voor al / so is dat wtnemende stuck te bemercken / dat de Heere / hoe wel dat der goeden seer weynich in ghetale zijn / nochtans haer recommandeert ende prijst / ende dat sonder twijffel tot een exempel ende nauolginghe allen anderen Ghemeynten. De voorden zijn cort / maer den lof is seer groot / dat sy hare cleederen niet besmet en hebben: Het welcke effen alsoo veel is / als oft hy hadde gheseyt: Ghy en hebt v ghemoedt niet besmet met vreemde opinien oft besmettinge der Ketterien / wãt ghy zijt ongheualscht int warachtighe gheloove gebleuen / Ja oock uwe lichamẽ eñ gantsche conuersatie vos leuens / en hebt ghy met wellustichheydt / schandelichheyt / begeerlichheyt oft schelmerie niet besmet. Dit is voorwaer een groote lof / eñ een seker merckteecken der volcomẽ Godsalichept. Met desen wenschte ick / datter veel van ons gheteeckent mochten zijn. Maer het dunckt my van noode te zijn / de maniere van spreken die hier gebruyct wort / wt te legghen. De Allegorie der cleederen en is niet seltsaem inder Schrift / ende wordt oock seer dickwils ghebruyckt. Want het gebruyck der cleederen / het welcke van Godt selue gheuonden / ende onsen voorouderen ghetoont is / dat heeft dit voornamelick in hem / dat het de deelen des lichaems bedeckt / die wy ons schamen onghedeckt te laten / dattet dat lichaem verriere / eñ de strengicheyt des lichts van ons

van Sardis gesproken wort.

De Allegorie der cleederen inder Schrift.

ons weere. Daerom dat ooch Chzistus/het cleedt der Chzistenen ghenoempt wozt: ende in het Euangelio wozt hy een Bzuylofts cleedt ghenoempt. Hier wt vermaent ons ooch de Apostel/ Dat wp den nieuwen mensche aen doen sullen/ die nae Godts Beelde geschapen is/Ja ooch Chzistum selue/Roman. 13. Ephes. 4. Collossen. 3. Chzistus en bedeckt niet alleenlick onse schamelheydt/maer ooch alle de vuylic heydt onser sielen. Hy verciert ende stelt ons heerlick wt/ende alle onghemackinet alle teghenspoet weert hy van ons. Dit cleedt besmetten wp / als wp dooz een opzecht gheloouе ende heylichheydt des leuens onser belijdinge niet ghenoech en doen. Want Chzistus is onse cleedt: ende de Chzistenheydt / het opperste gheloouе met een heylich leuen/zijn ooc onse cleederen. So is dan het gheloouе ende onse conuersacie/ons cleedt. Na dien dan/ dat die vã Sardis met opzechten gheloouе/ende ongeschende manieren begaeft waren/ soo seydtmen dat sy haer cleederen repn behouden hebben. Nu stelt ooch de Heere de beloninghe by de deucht/ *Ende sy sullen met my* (seydt hy) *in het witte wandelen.* Dese wtnemende dinghen verhaelt hy daerom/op dat hy de Godtsalighe van Sardis in haer officie behoude / ende tot meerder dingen verwecke / ende op dat hy de andere ooch tot opzechtichеydt ende eenoudichеydt soude beweghen. De Heylighen wandelen met Chzisto in het witte/dat is/ sy ghebzuycken de selue glozie/waer in dat wp gelooуen dat Chzistus nu heerlick is schijnende. Want Chzistus bidt den Vader/ dat hy den ghelooуighen toe laten wil/dat sy met hem meughen zijn/so waer dat hy is / op dat sy zijn heerlickheydt meughen sien / etc. Joannis 17. By Mattheo in de transfiguracie lesen wp/dat het aesicht Chzisti blinckt als de Sonne/ende zijn cleederen met zijn gheheel lichaem/wit als eē claer licht. Also openbaerde Chzistus ooc Joanni in het eerste Capittel deses Boecks / gherleedt zijnde met een witt cleedt. Soo seydt hy dan nu: De Godtsalighe die haer cleederen niet besmet en hebben / die sullen met my verkeeren / berleedt zijnde met een claer licht/etce. Hy stelt noch ooc wat anders hierby: *Want zy zijn weerdich zyn,* In Duytsch / *Daun sy sind sy waert.* Dit is een groote eere/soo wanneer een Keyser tot een van zijn Landtsknechten seydt / dat hy eere ende glozie weerdich sy. Het is weder in groote beschaemtheydt/als men by ons seydt: Ghy zijdt des onweerdich. De eerste maniere van spzeken betoōt / dat hy de alder wtnemenste is in alle deuchden/diemen seydt dat het eewighe licht weerdich is. Dooz de tweede maniere van spzeken/wozdt te kennen ghe-

Wat het sy met Chzisto int witte te wandelen.

De Heere ligen zijn eere weerdich.

ghe-

gheuen/dat den genen diemen noemt eenich goet / oft met excellents onweerdich te zijn/eē onnut mensche eñ een Scheim sy.

Wenerite es grni et conru gui.

Het en is nu niet noodich/ dat wy hier disputeren van de verdienſten der ghener die bequaem is ofte medeweerdich. Godt die sendt den synen eere weerdich te zijn : de Godtsaligen schrijuen alle deughden/ die in haer beuonden worden/ der ghenade Godts toe / ende sy beclaghen haer altijdt haerder onweerdicheydt: niet om dat sy Godt van leugenen willen straffen/maer op dat sy zijn onmetelicke goethept endeghen: Wel bekennende dat hy de goede wercken met belooninghen verciert / ende dat hy ooch selue de weerdicheyt der geloouigen vercondicht:maer hier door en verhooueerdigen of en verheffen sy haer niet/ maer sy schrijuent alleen zijn ghenade toe. Wat blijckt in de leeringhe des Euangeliums/Luce 17. ende Matt.25. daer de Heyligen / soo wanneer sy van God van de werken der barmhertichept gheprysen worden / haer dies niet aen en trecken: Ja sy houden haer / als oft sy daer niet af en wisten.

Groote betoonin ghe der deughde.

Voorts so verclaert hy met veel woorden de Beloftenissen Godts/waermede hy niet alleen de Heyligen ende onbesmetten van Sardis in haer Ampt ende schuldighe plicht behouden en wil/ maer hy wil daermede ooch den genen die afghedwaelt zijn / altesamen wederomme op den wech van beteringhe/ oprechtichept ende heylichept brenghen. Ende hy beloeft drie dingen: Inden eersten beloeft hy *witte cleederē*, dat is / een verclaringhe ende het eeuwighe Licht/ ende nessens dien ooch een heerlicke vereenighinghe met Godt: waer van wy nu ghesproken hebben. Daer nae seydt hy/ *Ick en sal zynen naem wt het Boeck des Leuens niet wtwisschen.* Het Boec des leuts Ghelijckerwijs als de Stedē boeken hebben / waerinne sy de namen van hare Borgers verhalen / alsoo woxter ooch inde Schrijftuere nae menschelicker wijse gheseydt / dat Godt een Boeck des Leuens heeft/ ofte der Wtuercorenen. Hoedanich dat desen Boeck sy/ende wiens name dat daerin gelesen wordt / dat en can niemant van ons segghen / naedien daer niemandt in ghesien en heeft. Wt de Schrijftuere moetmen leeren / wie dat de Borghers des Rijcks Godts zijn. Want niemant en mach daeraen twijffelē/oft hare namen en zijn inden Boecke des Leuens gheschreuen. Joannes seydt/ So wie den Gheest Christi niet en heeft/die en behoort hem niet toe. Nu soo roept de Gheest in de herten der Gheloouighen / Abba lieue Vader. Item de Apostel seydt / Godt heeft ons vercoren / op dat hy ons tot kinderen

ren soude opuoeden door Jesum Christum. Item / Hy heeft ons verkoren in Christo Jesu voor des Werelts grontlegghinghe. Sa zijn dan alle Gheloouighen in den Boeck des Leuens gheschreuen. Sa wie dan dat niet en gelooue / ofte int gheloone niet en volherden / die en zijn in het Boec des Leuens niet gheschreuen / ofte sy worden daer wederom wtghewischt. Ten laetsten so belydt de Sone de Gheloouighen / ende den ghenen die int gheloone volherden / voor synen Vader eñ voor synen Enghelen. Hy verhaelt hier de Euangelische Leeringe wthet 10. Capittel Matthei / ende Marci 8. Eñ het is wel heerlick / vanden Sone Godts in dat alleghemeyn Oordeel bekent te worden / vanden Richter aengheseyden / ende vrien delick ghegroet te worden / eñ dat oock met grooter prijs. Waerder een Prince die v int middé van een groote menich te aensprake / Ja omhelsde / ende prees / hoe gheluckich eñ salich soudt ghy mepnen dat ghy waert? Maer nu sal v de Sone Godts selue omhelsen / dien Coninck der Coninghen / eñ Heere der Heerē. Laet ons doch dit in tijts bedencken / eñ beteren ons leuen.

Want dat dese dingen ons al te samen aen gaen / dat bewijst ons dese laetste ende gewoonlicke aensprake Joānis / *Die ooren heeft om te hooren, die hoore. &c.* Van welcke woorden wy op een ander plaetse gheseyden hebben. De Heere sy lof ende eere van eewichept tot eewichept / Amen.

De 17. Predicacie.

De Heere prijst de deughden / eñ alder meest de volstandicheyt der Ghemeynten dan Philadelphia.

7 Ende schrijft tot dē Engel der Gemeynte vā Philadelphia: Dit seydt de Heylighe / de Warachtige / die den sleutel Dauids heeft / die open doet / ende nie mā ten slupt: die slupt / eñ niemāten doet opē. Job. 12. 14. Esa 22. 22. Apoc. 3. 18.

8 Ick weet uwe werc kē. Siet ic hebbe voor v een open deure gegeuen / ende niemant en can die slupten / want ghy hebt wepnich machts / eñ hebt mijn woort gehouden / ende hebt mijnen Naē niet gheloochent.

9 Siet ick geue wt de vergaderinge des Satans / die segghen dat sy Joden zijn / ende en zijnt

zijnt niet / maer sy lieghen. Siet ick salse dwingen datse comẽ/ ende booz uwe voeten aenbidden.

Dese Gemeynte en wordt niet misprysen/ maer daerom en is nochtans niet volmaeckt.

In alle andere Ghemeyntẽ heeft de Heere wat berispt/ maer alleen in de Ghemeynte van Philadelphien en berispt hy gãtsch niet/ niet dat emãt in desen vleesche so perfect bevonden can worden / dat hy Godts ghenade van gheenen doen en soude hebben. Want Dauid roept / En wilt met v knecht int oordeel niet tredẽ/ wãt voor v en sal niet repn bevonden worden van al datter leeft. Maer Joannes also wel als Paulus/ stelt alle menschẽ onder de sonden. Het welcke oock Augustinus teghen den Pelagianen seer gheleerlicken bewijst. Dat hy dã in dese Gemeynte niet en berispt / en is also niet te verstaen/ als oft sy met dagheliersche sonden niet besmet en waren: maer hy en rekent het haer niet toe/ ouermits dat de oprechtichepdt eñ superhept des gheloofs / alle gebrechelichept verbercht eñ bedeckt. Want daer en is niet ödoemelicx inden genen die in Christo Jesu ingelyft zijn. Eñ hoewel dz de andere Gemeynte het oprechte gelooue gehadt hebben/ so gaet nochtans dese Ghemeynte alle andere te boven/ etc. Dit mocht ooc byson der op den Bisschop der seluer Ghemeynten bediet worden.

In desen sesten Brief pryst hy het oprechte gelooue en volstandichept des geloofs/ eñ hy mãant de Gemeynte dat sy soude volherden/ groote belofteniſſen haer voor oogen stellende. In dese redẽ is een wonderbaerliche geleerthept/ soot inden handel blijcken sal.

De ordinãcie des Briefs.

De Heere volcht ooc de selue ordinancie in desen Brief/ die wy siẽ dat hy in alle de andere gheuolcht heeft. Want daer is een maniere van leerẽ in alle Gemeynten/ ende oock tot allen tijden. So wort er dã inden eersten bewesen / wien dat den Brief toegheschreuen wort: den Bisschop/ te weten/ van Philadelphien / eñ onder hem de gantsche Ghemeynte.

Philadelphia.

Philadelphia was een stadt dã Lydien/ de welcke niet seer vermaert en was/ maer nochtans van gheen quade name. Men leest dat se dickwils door aertbeuinge ghescheurt is geweest/ maer nochtans wederom opghetimmert. Van dese Stadt schryft Strabo int 12. Boeck van de Beschryuinghe der Landtschappen: van dese schryuen ooc meer andere. Sy heeft haerseluẽ nochtans doorduechden vermaert gemaert. Hier na so wort de Heere Christus beschreuen/ als dat hy de Autheur deses Boecks zy: de welcke die tot anderen tijden Johanni heeft voorgheleſen.

Dzie dinghen worden hier Christo toegheschreuen / Jae Christus schryft hẽseluen die-

dinghen toe/te weten / dat hy heylich zy/warachtich/eñ dat hy de Sleutel Dauids heeft.

Cristus is de heylige der heyligen.

Chzistus is heylich / want hy reyn ende supuer is van alle besmettinghen ende onrechtueerdichepdt/ een warachtich God/een verteerende vyer/de welcke niemandt onrecht en doet/ de welcke in hem niet en heeft datmen soude meughen beschuldighen. Want de Seraphin singhen wel te recht/ Heylich/heylich/ heylich is de Heere der Heyrscharē/ Esa.6. Chzistus is oock het Heylige der Heyligher/een heyligingе segge ick/diese al heylicht / die daer geheylicht wozden. Dese selue heeft oock de heylichept inden Heyligher lief. Wel te recht wozdt dan Chzistus de heylichepdt alier gheloouigen ghenoemt. De Paus den Antichzist heeft desen titel vooz hemselven gheſtolen/ ende desen naem past hem euen alsoo veel / als oft ghy een stinckende Pzinaet eenē stooſenboom noembet. Verspout dit beest/ die hem laet noemen Pauselicke heylichepdt / ende valt Chzistum Jesum te voete/ die het heylighe der Heyligen is. Het en ware dat ghy by die heylichept / niet alderley heylichepdt en wildet verstaen/ maer de Pauselicke heylichepdt/die een peghelick/ouermits zyn groote gruwelen/teghen stincht/ende daermen de walghe af crijcht. Chzistus wozdt oock warachtich ghenoemt / wāt hy blyft eewelic/

Chzistus is warachtich.

eñ is ghetrouwe/onueranderlick en ongeschent. Hy en can niet bedzoghen wozden /noch hy en bedzieght oock niemāt. Hy houdt altyt vzomelick zyn beloftenissen. Alle zyn wooz den zyn warachtich eñ sonder bedzoch : Hoewel het vleesch (dat int verwachten ongeduldich is) somtyts daer aen bestaet te twyfelen/ so en wyckt hy nochtans/ also veel als int minste punctkē van zyn wooz den niet. De waerheydt des Heeren blyft inder eewicheyt. Ghy steunt op een seer vast fondament/so ghy op Chzistū steunt / die hem Joann.14. de wech der waerheydt eñ het leuen noemt.

Ten laetstē stelt hy daerby: *Die den Sleutel Dauids heeft.* Van den Sleutel heeft hy int eerste Capittel gesprzoken. Hy wyst hier op het 22. Capittel Esaie. Hier mede wozt de Godlicke macht Chzisti/ende zyn almogentheyt bediet/waer dooz hy den ghenen/die nu gerepnicht zyn / int Rycke der Hemelen lept/welck werck noch de duyuelen/ noch eenighe cracht beletten en can. De selue werpt oock de onrepne menschen inden afgrondt / ende daer en is oock niemandt diese verloſſen oft wt stellen can. Maer hy sept merckelick : *Hy heeft*, ende niet / hy heeft ghehadt/oft hy salt hebben/maer hy heeft het nu alle. Wāt dese macht heeft hy alleen / ende hy en maecht die gantschelick niemant deel achtich. So lieght dā de Paus

Dauids sleutel.

van

dan Coomen/als hy sept / dat hy die macht heeft. Alleen de Sone Godts heeft dese voor noemde macht alleen. De Apostelen hebbē als Dienaers ende Predicanten de sleutelen der wetenschap / der verrondinge/leeringhe/onderrichtinghe eñ inlepdinge ontfangen: waermede sy de ongeloouigē bzeyghende / ooch bupten het Rijcke Godts slupten/ende in haer sonden binden / na dien ooch God / die de volcoemen macht heeft/dē diēst zijns dienaers bondich houdt/ na dien hijt niet wt hemselnen / maer wt Gods woozt vercondicht heeft. Waer dese dingē passen seer wel op het inhout der naolgender woozden / die daer spzekē van de geopende deure die niemant slupten en mach/ ende ooch op den gantschen handel.

De sleutelen zijn de Apostelen geschouen.

Nu verhaelt de Heere voozt zijn mepninge/eñ het gene dat hy in alle andere Bzieuen gesept heeft/dat verhaelt hy hier wederom op een nieu/te weté/ dat hy alle handelingē/ so wel deser/als aller ander Gemepnten wel wiste.

Ghy en hebt geen macht.

Maer hy pzijst de volstandichept int geloone/ die onder dese Gemepnte was / op sulcker wijse / dat hy haer ooch te kennē geeft/dat alsulex vande ghenade Christi hercoemstich zy/als hy sept/ *Ghy hebt weynich machts*, Ja ooch gantschelick geen rijcdommē/soomen spzekē sal/daer de werelt een ooge op heeft/te weten/ als mogētheyt/rijcdō / wereltliche wijsheyt / voozspoedicheyt eñ veel geselschaps. So dat ghy noch v seluen/noch v cracht yet toeschzijué meucht / Ja ooc daer in en meucht ghy v niet roemen dat ghy een Ghemepnte genoēt wozt/ eñ dat de Euangelische leeringe onder v ghepzedict wozt. Want ick hebbe de deure geopent. Eñ ick selue houde dat niet mijnder cracht tegen / datse niemant toeslupten en mach/dat is / de Pzedicacie die ick v eens toegelaten hebbe/ende de ghenade die ick v ghegeuen hebbe/ die en sal v niemant in eeniger wijse verbieden/ontrecké/oft benemen connen. De deure open te doē is eē bysprake/die vandē Apostel dickwils gebzupckt wozt/ 1.Cozi.16.eñ 2.Coz. 2. Hy doet de deure open/ die pemant een oorsake geeft/ eñ den werch verept om in te gaen. So wasser dan een deure geopēt voor het woozt des leuens. Het was dē geloouighen gheoozloeft in te gaen / en den ongeloouigen en wast niet geoozloeft den werch te slupten: want de hant Chzisti hieldt de deure open. Dese dinghen leeren ons wel / dan waer dat het coemt dat Gods woozt soo vzijelicken in sommige steden/plaetsen ende dozpen gepzedict wozt / die nochtans van geender macht noch rijckdommen en zijn. Ende hoe wel datter veel zijn die doozdzeyghementen / lustighe vonden oft veruolginghen de deure soecken te slupten / so en

Ick hebbe voor v eē opē deure gegeué

Niemant en can de deure toeslupten.

vermogē sy dit niet. Dese dinghen en gheschieden niet dooz onse cracht oft wijshept/maer dooz Gods ghenade.

So daer nu pemandt waer die dese woozden/ met de gene die hier terstondt nauolghen/ wilde bedieden op den Engel oft den Herder der Gemeynten/die laet ick dat toe. Want dese/ dewijle dat hy ootmoedich was/ende met gheen wereltlicke wijshept begaeft/soo heeft hy nochtans dooz Gods genade/ dē werch der salichept geopent/ den welcken alle die Gods waerhept te niete begeerden te doen/ niet en condē toe stoppen. Want de cracht Chzisti bewaerde hem.

De aenpzijsinge der volstandicheyt ende geloo ue.

Nu pzijst hy ons noch mer kelicker de getrouwe volstandicheyt eñ vastichept des gheloofs aen/ so wel des Herders als der gantscher Gemeynte. *Ghy hebt myn woordt onderhouden* (sept hy) *eñ hebt mynen Naem niet geloochent.* Als de Heere de deure geopent/ ende het licht ontsteken heeft/ ende zijn Hemelsche gauen ghegeuen heeft/ so heeft het de Herder met de Gemeynte dooz Gods ghenade ontfanghen: ontfanghen hebbende/ so heeft hijt behouden: eñ dat hy behielt en loochende hy niet/noch en verachtet oock niet. Dit is eē wtnemēde lof. Och oft God gaue/ datter hedē des daechs veel sulcke Gemeynten beuonden woozden. Hier leert ghy oock/ O Gheemeynte Chzisti/ ghy leert oock een pegelic bysonder/ wat eēs Herders der Ghemeynten/eñ eens pegelicx Chzistens ampt zy. Daer en was geen verdiēste by v/ Chzistus heeft v dooz zijn ghenade verlicht. Ywe weer dichepdt/ groot aensien/ oft groote macht / en wasser niet die hem hiertoe mochte bewegē. Chzistus heeft v hem selue wt bermhertichept geopenbaert: Om helst hem dā/ na dien hy hem van selfs pzesenteert/ hout hem oock vast/ eñ en wilt hem nemmermeer verlaten.

Het woordt Chzisti moetmen behouden.

Merct oock aen/ hoe dat de Heere sepdt/ Niet alle woozt/ maer *myn woort.* Welcke het woozt Chzisti zy/ is alleman kenlick: Want het gene dat in het Euāgelio beschzeue staet/ ende eerstmael dooz den Pzopheten gepzedict/ daerna van den Apostelen in schzift ouergheleuert is/ dat is het woozt Chzisti. Het en is het woozt Chzisti niet dz hier tegē strijt/ hoewel dat het van de Concilien eñ Vaderen geopenbaert zy. Alsulcken woozdt en kent Chzistus niet/ het zijne kēt hy dooz het zijne. Dit moeten wp oock noodsakelicken vast houden ende bewaren. Het woozt Chzisti wozt gehoudē/ so wanneer dat het dooz bysettinghe oft aftrecklinge/ oft bzaepinghe niet geschonden en wozt/ maer in zijn natuerlic verstāt gelaten. Het en wozt oock niet onderhouden/ so wanneer dat het dooz menschen verciersel ende valsche wtleggynge geschonden eñ verualscht wozt.

Gods

Gods woort wort onderhouden / so wäneert niet alleē met de mont wtgesprokē en wort/ maer alst met Godlicke wercken eñ heylichepdt des leuens ßciert wort. Het en wort niet onderhouden / so wanneermē sonder eenige boetueerdicheit in onrepnichepdt leeft. Chzisti woort wort ook bewaert / so wanneert niet door onse walginge oft onlydtsaemhept verwozpen/ßloochent/ oft onder de voeten ghetreden en wort.

Daerom stelt hy terstondt daer by / *Ende ghy en hebt mynen Naem niet geloochent.* Op een ander plaetse hebbe ick oueruloedichlicker van de belydenisse eñ verlakinge des Naēs Chzisti gehandelt. Dit hebben dan die van Philadelphia gedaē. Met aldusdanigen vzuchten/ die daer wten geloue quamē/ hebbē sy Gode behaecht. Hier mede sullen wy ook onsen Salichmaker mrugē aengenaem worden.

De Heere bekeert de vpanden tot de Ghemeynte.

Nu verhaelt voort de Heere met wat een groote beloonninge hy alsulcke volstandichept/ des geloofs inden Geloouigē Heeren wil. Ghy hebt nu veel vpandē (sept hy) om de suyuere Religie wille/maer by aldiē dat ghyliedē also voort vaert/ so sal ict voegen/dat die vpandē uwe vziendē sullen worde/ eñ uwe Medegheselle in uwe Religie: soo dat de ghene die v duslange voor Godloose Ketterrooners eñ valsche ketters ßdichept hebben/ met alle ootmoedichept tot v comen sullē/vergiffenisse der sonden begeerēde/eñ uwe Religie aennemende / eñ hen aen biddende die sy duslange gelastert hebbē. Sy sullen ook met grooter ootmoedichept comē/v onderdanich zynde. Wāt Esaias heeft gepzopheteert dat het also sou de geschieden/Esai. 49. Waer op de Heere oor hier is siende.

Daerentusschen noopt hy nochtās de vpsonderste vpanden des gheloofs/te weten/ de Joden/haer *een Synagoge des Satans* noemende. Wāt sy en hadden anders gheenen Leermeester dan den dupuel / eñ heden daechs en zynse noch niet seer verbetert. Hy noemtse valsche eñ leugenachtige Joden: wāt sy en beleden Godt niet/ noch sy en maectē God niet groot/ sy en geloofden niet aen Messiam. Maer die rechte Joden zyn / die en zyn sodanich niet: twelcke de Apostel Paulus getuycht heeft / Rom. 2. Wt desen ghetale heefter de Godlicke Meughenthept veel gezeuen/soo dat sy het Jodendom vanden hals ghewozpen hebbende/ haer vp de Chzistēhept voechden. De valsche Joden.

So wy dan daer op toe willen leggen/ofte begeerlick zyn de puerhepdt des Godtlicken Woozdts te behouden in onse Gemeynten/ eñ onse vpanden tot onderdanichept te vzengē/ so moeten wy weten/ dat wyt door oorloghen niet en sullen verrzygen / noch met lasteren eñ schelden/ofte malcanderen smaedthept aen te doen/maer Waerd oz de Gemeynten in hare stant meughen blyuen.

door een volstädichept des geloofs. So wp oot onse gelooue niet supuer en belijden/ofte met goede werckē niet en vercieren: wat wonder ist dā dat onse vpanden / onse vpanden blijuen/eñ haten ons van daghe te daghe meer / Jae verdzucken ons oock ten laetstē/ ende blasen oock bp sommigē de Lanteerne des Godlicken woozts wt? O lieue bzoeders/ laet ons doch door Godsalichept/stantuastichept ende hep lichepdt onse Bzoeders leeren winnen. De Heere Jesus geue ons zijn ghenade hiertoe/ op dat wp dit meughen volbzenghen.

De 18. Predicacie.

Hp vermaendt haer / dat sp int ware gelooue volherdich blijuen: eñ hp stelt haer seer groote beloftenissen voor ooghen.

10 Eñ sp sullen weten
B dat ick v bemint heb
be : Want ghp het
woozt mijnder lijdt-
saemheydt bewaerdt
hebt. Eñ ic sal v vooz
de vze der verſoeckin
ge bewaren/ die ouer
de gantsche Wereldt
comē sal/om den genē
die op de Aerde woo-
nen/te verſoecken.

11 Siet/ick come haestelick: Hout dat ghp hebt / op dat niemant v Croone en neme.

Daer wozt een seer groote deuchde in de Gemeynte van Philadelphia gepzesen/te weten/dat sp de woozdē Chzisti/ niet alderlep woozden / maer Chzisti woozden onderhoudē hadden/ ende niet geloochent. Hp heeft oock groote beloftenissen begost te verhalen / die hp dese Gemeynte ghegheuen heeft / ende oock eenen peghelicken noch berepdt is te gheuen/ die hem in gheliicker becommeringhe der Godtsalichept beneerstight: met welcke dingen altesamen hp ons verstout om de Godsalichepdt te beneerstigen. Want wp wozden daertoe met beloftenissen ghelockt. Het woordt Christus bewaren.

In den eerstēu sept hp: Ick sal uwe vpanden ommekeerē/ op dat sp uwe vziendē wozden en uwe bzoeders/op dat sp inder Gemeyntē comē/ en Chzistum aenbiddē/dien sp te vozē lasterden: Jae dat meer is/op dat sp haer ootmoedichlick en onderdanichlick onder v begeuen: gelijck als wp van Paulo lesen/die int 1. Coz. 15. sept/ dat hp niet weerdich en is eē Apostel genoemt te wozden/ ouermidts dat hp de Ghemeynte Gods vuolcht hadde. Maer dit is een seer groote weldaet: want God die wozt groot gemaect vanden genen die haer be- De vrant de woordē vziendē.

beheeren. De waerheyt wort oock in weerdē genomen/ daer leugenen eñ superstitiē onder de voet getredē worden: waer ouer haer alle Heyligen grootelicx moeten verblyden: also worden oock de Gheloouighe wt de clauwen des Dupuels beurydt ende salich ghemaeckt.

De Ghemeynte is God lieflatlich.

Hierna volcht noch een ander weldaet Gods. De vpanden Gods sullen weten eñ bekinden/ dat de Ghemeynte eñ alle leden der Ghemeynten/ Godts geliefde kinderen zyn. De vpanden der Ghemeynte laten haer duncken dat de geloouige/ ongodlicke menschē/ Gods vpandē/ Ketters/ Kerckroouers/ eñ voor Godt hatelick zyn / daertoe oock niet weerdich dat haer het licht beschynen sal. Maer sy sullen verstaē/ dat God gheen dinck weerder en is dan zyn Ghemeynte/ voor de welcke hy zyn Soon gheleuert heeft / de welcke hy oock tot zyn Bruyt vercrozē heeft / ende heeft haer mede erfgenaem gemaeckt in zyn Rijcke.

de deuchden comē wt de lief de Gods.

Voorts wt dese liefde Gods/ waer mede hy hem met zyn Ghemeynte vereenicht heeft/ niet wt eenige vā onse deuchdelicke wercken / maer alleen wt zyn mede weerdicheyt / eñ natuerlicke goetheyt daertoe beweecht zynde/ spruytē voort alle deuchdē: eñ voort alle het ghene datter terstont gesepdt wordt/ dat de Ghemeynte het woort zynder lijtsaemheyt onderhoudē heeft. Dit selue sept Joannes in zyn alghemeyne Sendbrief. Niet (sept hy) dat wy God lief ghehadt hebben/ maer dat hy ons lief heeft gehadt/ etc. Daerom/ so wāneer de onderhoudige des woorts der lijtsaemheyt / als een oorsake der liefden ghestelt wort/ so moeten wyt Godlicken wt legghen: dat de gunste Gods/ eñ alle onse goede wercken wt Gods ghenade zyn spruytende: maer dat nochtās de selue God / wt die selue genade onsen arbeyt eenigen loon geeft. Wt welcke saken de gelooui-gen haer niet en verhooueerdi ghen/ maer sy belyden eñ verkondigen in alle saken / tot allen tyden / met alder ootmoedicheyt/ Godts wonderbaerlicke ghenade.

Wat het woordt der lijdtsaemheyt sy.

Daerenbouen pryst hy nu wederom de volstandicheydt der gheloouigen/ die sy bewysen in de warachtige Godsalicheyt. *Ghy hebt* (sepdt hy) *het woort myner lydtsaemheyt bewaert*, Het woort der lijdtsaemheyt/ is het Euangelium der eewigher salicheyt/ het welcke anderssins van Paulo het woort des cruyces ghenoēt wort/ op tweederley wyse. Ten eersten om dies wille / dat het lijden eñ lijdtsaemheyt Christi/ daer door wy salich worden / ons daerin beschreuen wort. Ten tweeden om dat het ons raet/ dat wy oock het cruyce Christi op den hals sullen nemen/ ende dragen dat lijdtsamelick met Christo/ Mat. 16. 2. Tim.

2. Niemant en derf oock eenige stantuastichept verwachtē vanden onpatientighen. De Heere sept/ In v lijtsaemhept sult ghy uwe zielen besitten/ Luc. 21. Soo heeft dan/ oft de Herder/ oft de Gemeynte van Philadelphia selue/ het wooꝛt der lijdtsaemhept Chꝛisti onderhouden/ so wanneer dat sy de lijdtsaemhept Chꝛisti dooꝛ het gheloove vast hielden/ die selue lijtsaemhept in wooꝛden ende wercken betoonende/ eñ met groote swaꝛe moepelicheden inden lichame verdꝛagende. Dit is ooc wel de beste maniere/ om der Gemeynten oprechten standt in eeren te houden / eñ den bꝛederen niet te verstroepen. Laetse (segge ick) het wooꝛt der lijdtsaemheydt Chꝛisti onderhouden/ eñ laetse het ander altesamen dē Heere beuelen.

De vꝛe der versoekinge.

Daer volcht wooꝛt/ *Ende ick sal v wederom bewaren inde vre der verſoeckinge, &c.* De vꝛe der versoeckinge wooꝛt tweederley wijse verstaen: Ofte men verstaet daerby de Ketterie eñ de Ketters/ dooꝛ wiens welspꝛekenthept eñ dooꝛtrapte loosheyt/ ongeschicthept eñ bedꝛiegerien/ het gheloove/ de vastichept eñ oprechtichept der Gelouigen swaerlickē versocht wooꝛt: waer van de Heere wel spꝛeeckt Deutero. 13. Ofte hy spꝛeect van de veruolginghen die de Roomsche Keysers hebben ingebꝛacht/ onder de welcke Tꝛaianus een gheweldich Pꝛince seer swaꝛe Mandamēten heeft ouer den Chꝛistenen laten wtgaen. Hier van vermaent oock Plinius int 10. Boec/ inden 101. Bꝛief. Maer Chꝛistus heeft de Ghemeynte van Philadelphia bewaerdt/ ende hy bewaert oock hedens daechs de Gheloouigen dooꝛ zijn wooꝛt ende cracht/ in alle perijckelen der Ketteren ende Ketterijen/ ende daerenbouen oock vooꝛ alle veruolgingen: soo dat de Gheloouighen altijts vast staen in alle twistinghen/ ende en nemen oock niet aen vandē Ketters/ dat Gods Wooꝛdt soude meughen wederstrijden: Alsoo blijuen sy oock in allen veruolghinghen onbeweghelicken. Chꝛistus schickt somtijdts/ dat de veruolginghen ons so swaer niet en vallen. Laet ons dan altijts volstandich zijn in Gods Wooꝛdt/ ende beuelen de bescherminghe den Heere onsen Godt/ hy en sal ons niet vergheten.

De Heere coemt in rꝛdre te hulpe.

Maer nadient somtijts onsen vleesche schijnt/ dat de Heere inde veruolghinghe al wat te langhe bepdt/ eer hy ons helpt/ ende schijnt somtijdts den zijnen vergheten te hebben: (Want wp segghen ghemeynlick/ *Es wirt aber mengem guten Gſellē zulang oder zuſpadt.*) soo vooꝛcoemt ons de Heere/ ende sept: *Siet, ick come haeſtelick:* dat is/ Ick come tijdts ghenoech/ ende niet te lanckſaem/ noch oock niet te haestich eert van noode zy. Het welcke wy in onse tale souden segghen:

Niet

Niet te vroech / noch te late/ maer op zijn pas. Soo dan de Heere schijnt te vertoenen/ soo en gheeft den moedt niet verlozen / hy sal tijdts ghenoech comen alst hem gelieft. Schrijft ghy hem geen reghel ofte maniere vã ỹlossen vooz/ leest het ghene dat hier af de Apostel Paulus gheschreuen heeft in het eynde des 10. Capittels van den Brief tot den Hebrẽ. Waer dat oot de plaet se wt het tweede Capittel des Prophects Abacuc ghealleegert wozdt.

Nu vermaët hy met cozte/ maer nochtans clarewoozdẽ/ tot volstandichept inde Godsalichept/waer in dat sy haer tot noch toe vzomelick gedzaghen hadden: eñ hy sept oock twee dingen/ *Houdt vast.* (*krachtich*) *Houdt seer vast dat ghy hebt.* Sy hadden het Euangelium Chzisti/ende het Woozdt des eewighen Leuens/het opzecht gheloue / ende de Godtsalichept. Dit ghebiedt hy datmen soude vast houdẽ/eñ blijuen vast by de eens aengenomen Religie. Dewijle dat hy dan ghebiedt vast te houden datmen eens ontfangẽ heeft/ so geeft hy cozt elick te kennẽ/ datmen geẽ nieuwe Leeringe en heeft te verwachten: maer datse genoechsaem is diemen eẽs ontfangẽ heeft. Laet ons dan in de Ghemeynte Chzisti om geene andere Wettẽ denckten/ofte oock om eenighe andere Instellinge / dan om dat Euangelion Jesu Chzisti/ dat moet de Ghemeynte genoech zijn / Ende argumenterende hier van de schade die daerwt soude meugen comen/sept hy: Daerom moet men neerstich waken/ende het Euangelium sterckelic eñ vast houdẽ. Wãt so ghy dat verliest / so zijt ghy v *Croone* quijdt. Een Croone is een teecken vã ouerwinninghe ende vzomichept. Wy seghen in onser tale / *Der eeren Krantz*. De Ouerwinners/ eñ die des Rijcx weerdich zijn wozdẽ gecroont. Een maecht die geschẽt wozt/verliest haer croone. So nemẽ dan de Ketters/valsche Pzopheten ende Verlepders de croone / als sy yemandt verlepden eñ bederuen. Maer de Heere sept/Ghi hebt nu eere eñ glozie begaẽ/ siet dat v die niemãt beneme. Also lesen wy dat oock Paulus ghespzoken heeft / Col. 2. segghende: Laet v niemandt den pzijs ontnemen. By den Pzopheet Ezechielem int 18. lesen wy dat de Heere sept dat hy den gerechtighen zijn gheret htichept niet en wil toerekenẽ/so hy daer afwijct. Laet ons dan bidden/dat wy altijdts int Woozdt des Heerẽ volstandich meughen blijuen.

De 19. Predicacie.

Hy gaet voort int verhalen van de groote beloftenissen.

12 Die ouerwint / dē sal ick maken een Colomne in dē Tempel mijns Gods: ende hy en sal niet meer wtgaē. Eñ ic sal op hem dē Name mijns Gots schrijuē/eñ *den naem Ap.11.a 2
des Stadts mynes Godts/des Nieuwen Jerusalems/die neder gedaelt is wt den Hemel van mynen God/ ende mynen Nieuwē Naem.

13 Die oozen heeft/die hooze/wat de Gheest tot den Ghemeynten seydt.

Onse Heere verhaeldt nu voorts noch veel meer beloonynghen/ die hy den ouerwinnenden gheuen wil: Hy matcht ooch syne redenen alsoo/ datmen wel lichtelicken merckē can/dat dese belooningen niet alleene en strecken ouer de Gemeynte van Philadelphia/maer ooch tot alle Ghemeynten des gantschen Wereldts/ Ja ooch tot alle Ghelooufghen bysonder. Dat wy nu dickwils verhaelt hebben/ (want ick en schame my niet een dinck dickmaels te verhalen / ouermidts dat de Heere hier de ouerwinninge so sterc

De strijt eñ ouerwinninge der Christenen.

kelick is dzijuende) dat planten wy wederomme in/te weten/ dat sulcx niet beloeft en woordt den ghenen die slappelicken ofte traghelicken strijden: (want sommige strijden wel/maer sy loopen terstondt wech) maer die daer ouerwinnen ende volstandich blijuen tot den eynde toe: want onse leuen is eenen ghedueríghen strijdt op der Aerden: het welcke ooch Job bekende. Een Crijchsmā heeft een vast opset syne vyanden te ouerwinnen. Onse vyanden zijn/de Satan/ de Wereldt/ ende het Vleesch: teghen dese moeten wy dapperlick strijden / ende dat wt geen ander mepninge dan om te ouerwinnen. Het Wapentuych der Gheloouighen heeft de Apostel beschzeuen/Ephes.6. In de ouerwinninghe sien de Heyligen alleen op de peurheyt ende opzechtichēpt/op dat wy ons niet van de waerheydt en verliesen/die wy eens bekent hebben: maer dat wy Gods woozt puerlick behouden/eñ het opzechte gelooue: dz wy daerenboué onse lijf eñ ziele vā alle Wereltlicke besmettingē suyuer houdē/eñ dat totte eynde des leués toe.

Hy stelt seer groote belooninghen voozt dooz een beloftenisse. Hy schijnt in dese belofteniſſe gesien te hebben op het ghebzuyck der Gzieckē ende der Romeynen / die den ghenen / die heerlick by hare Ghemeynte gedaen hadden/ Beelden opzechteden / op de

De meniere van Beelden op te rechten.

welc-

welcke sy de deuchden schryuen der ghener/tot wiens ghe ballen sy die/oft in haer Raet huys/ofte op den Merckt/of te op eenighe andere plaetsen opgherecht hadden. Want in sulcker wyse schenē sy den Na tomelinghen als by der handt de heerlickheydt der vromer Mannen ouer te leueren / de welcke sy ock also tot een ee wige gedachtenisse maetten.

Wat een Colomne indeschrift bedupdt.

Anders so wort het woorde ken *Colomne*/inder Schrift me nigherlepe wyse ghebruyckt. Jeremias wordt om zynder volstandichepts wille/vandē Heere een Colomne genoemt. De eerste Apostelen worden van Paulo Colomnen ghe noemt/Galat.2. ouermidts haer vromichepts wille/ende ouermidts dat de Ghemeyn ten op haer steunden / om dat sy de waerheyt predicten. De Ghemeynte wordt ock ghe noemt de Colomne ende Va stichept der Waerheyt/ouer midts dat sy op den vasten Steen Christum is steunen de. In Salamons Tempel stonden twee Colomnen / die daer figueren waren van het eewich duerende Rycke /ende de heylige Ghemeynte Chri sti. In dese teghenwoordighe plaetse wordt het woordeken *Colomne* ghenomen / voor een seer eerlick ende wtermaten deuchdelick Man. Want hy en seydt niet / dat hy ter eeren eens Godtsaligen Mans een Colomne wil oprechtē: maer/ *Ick sal hem een Colomne maken,*

1. Tim. 3.

sept hy: dat is/Ic sal hem met eewiger eeren ende glorie ver cieren.

De Colomne wordt in de Tēpel gheseth.

Maer waer sal nu dese Colomne gestelt worden? Waer sal de heerlicke glorie der Hey lighen zyn? Niet in een Raedt huys/ofte op de Merct/maer *in den Tempel myns Gods.* Nu is de Hemel selue Gods Tem pel/ende daertoe ock de hey lighe Ghemeynte in onse We relt. So sal dan dese heerlick zyn in de Ghemeynte der Hey lighen / so wel in de ghene die hier op Aerden is strydende/ als die in den Hemel is triumpherende. Hoewel dat dan de ware Gheloouighen hier op der Aerden veracht wordē/so moet nochtans de Wereldt verlozen gaen/maer Christus sal eewichlick heerschen/ende met hem ock syne Heyligen. Haer heerlichept sal inder ee wichept duerē. Dat hi nu sept *Myns Gods*/ dat leyt Aretas wt eñ sept: Dit woordeken *Myns Gods* / en neemt de Godtlicke natuere niet wech die in Chri sto aenschout wort / maer het beuesticht het medewesen (so men sept.) Want het bewyst datter een onuerschepdē eenic hept zy der tweer natuerē die in den eenen persoone Christi zyn/te weten / de Godtlicke ende de menschelicke / eñ dat ock so veel alst verstandt be langt: maer nochtans onver mengelt. Wāt sy stemmē seer ghemeynsaem ouereen/eñ dat om de aengenomen menschelicke natuere: so dat de eygen schap-

schappen der Godtlicker natuere de menschelicke / eñ der menschelicker natuere eygen schappen de Godtlicke natuere toestemmen.

Gedurige heerlichz.

Daerenbouen so wort hier te kennen ghegeuen de geduerichept ende ec vich blijuende Heerlichept der Godtsaligen eñ Geloouighen/ als hy sept/ *Ende hy en sal niet meer buyten gaen*, Want het ghebeurt diemaels/dat de Colomnen ghehzoken ende onder de voet gewozpen wozden/ende alsо ver gaet de heerlichept die sp eens verwozuen hadden. Maer Chzistus beloeft den ouerwinnenden / datse nemmermeer wt het Gheselschap der Heyligher ghewozpen sullen wozden: ende seydt oock / dat de heerlichept der Gheloouigen nemmermeer verdonckert en sal wozden. Dus verre hebbē wp dan van de Colomne ghehandelt.

Der Colomnen opschzift.

Nu volchter dan voozts vā zijn Opschzift/hoedanich dat zijn sal. De Heyligen hebbē gemeynlick dziederley opschzift te weté/den Naem Gods/den naem der Stadt Gods/eñ de nieuwē Naem Gods oft Chzisti. Dese dingen sullen wp ozdentlicken wtlegghen. Inden eersten hebben de Godtsaligher het opschzift des Naems Gods/dat is / sp wozden met den Name Gods ghenoemt/ eñ zijn kinderen Gods eñ oock Erfgenamen/twelcke bzeeder bewesen wozt/Joā.1. Rom.8. Wat meucht ghy nu heerlicker bedenckē/dan een Sone te zijn/ende ghenoemt te wozden/niet eens tijdtlicken Coninchs ofte Keysers/maer des eewigen Gods? Tot alsulcken wenemenden genade laetse de Heere comen die daer ouerwinnen/1. Joan.3. eñ 5. Daer na so wozden de Ouerwinnen de met dē Name des Stadts Gods beschzeuen. Dat is/de Godtsaligher wozdt int getal der Bozgheren Gods geteerkent/eñ hy is ooc een Bozger der Stadts Gods/Ja Godts Steden segghe ick. Het was eertijden seer groot geacht/so men een Bozger van Roomen was: maer het is noch meer/ somē een Bozger des Stadts Gods is. De Bozghers ghebzupcken alle Pzriuilegien ende pzofitelickheyt des Stadts Jae oock de eere des Stadts ghenieten sy. Dese eere is seer groot / Jae soo veel grooter/ datment niet lichtelick seggen en can.

De Ouerwinners zijn Gods kinders.

Maer nu is de Ghemeynte de Stadt Godts / ofte de Stadt Gods is de Ghemeynte. Dese wozdt hier met dzie titelen ofte toeepgheninghen sy. verciert. Waerwt men lichtelick oozdeelen can / wat de Ghemeynte zy / ofte wat men van die gheuoelen sal. De Gemeynte is de Stadt Godts/ Want gheliick een Stadt de eenichepdt der Bozgheren is/ alsoo is de Ghemeynte de eenichep dt der Heyligher. Dese Capitepn is Chzistus / de welcke het Hooft is van zijn Ghe-

daerwt beschzeuen hoedanichter ghemeynte sy.

Ghemeynte. Van dese Stadt is de Wereldt selue een figure gheweest / ende de timmeringe der Casteelen: Int midden vande welcke de Tabernakel gesien is/als een teeckē der Godtlicker teghenwoordichepdt/die daer als een mede Borgher teghenwoordich was. Want de Heere is in het midden zijnder Gemeynten. Het welcke wy lesen Leu. 26. ende 2. Corinth. 6. Daerenbouen soo wordt de Ghemeynte het Nieuwe Jerusalem genoemt. Want het oude is een figuere van het Nieuwe gheweest. Dese wterlicke Ghemeynte is het nieuwe Jerusalem/dat is/ het Gheestelicke Het welcke oock Paulus beuestight/Galat. 4. Want dese nieuwichept wort in de derde plaetse wtgelept. Sy en is niet van menschen ghetimmert/maer sy is van bouē wt den Hemel gecomē. Want ten sy dat wy van bouen herborē worde wten Geest/en het onvergancklicke zaet des Godlickē woorts/so en meugē wy geen ledē der Gemeynté zijn. Maer wy worde door een gestelicke gheboorte/ kinderen Christi en der Gemeynten geboren. Waer van de Heere selue ouervloedichlick gesproke heeft/Joann. 3. Petrus/1. Petri 1. Paulus/1. Cor. 3. 4. Wy sullen int eynde deses Boecks noch breeder spreken van het Nieuwe Jerusalem. Hierwt sout ghi dan verstaen/wat de Ghemeynte Christi sy: Het ghetal der Gheloouighen/die door Godts Woort herboren zijn/etc.

Ten laetste worden de Ouer winnende met *eenen Nieuwen Naem* beschreuen/ende dat is de Nieuwe Naem Christi: niet alleenlic/om dat sy Christē souden genoemt zijn na Christum: maer mids dien dat de naem een corte beschrijuinge eens dincks ende natuere sy/ende datter een nieuwe Naem beloeft wordt/so moeter noot sakelick wt volgē/dat de menschen vernieut sullen worden/ en dat aldermeest door een verheerlickinge. Hy beloeft hier dan den Godsaligen een verheerlickinghe/waeraf oock gesproken wort/Matt. 17. 1. Corinth. 15. Philip. 3. 1. Joan. 3. Dese seer heerlicke beloningen meugen dan de Heyligen wel verwachten/so sy anders also strijden/dat sy ouerwinnen. De Ouerwinners verreyght eenen nieuwen Naem.

Hier wort een gewoonlicke aensprake by gestelt/waermede dese leeringe allē Gemeynten des gantschen Wereldts toegeygēt wort/en daer wort bewesen/dat se niet als een yidel leeringe vanden menschē/ maer van Godts Gheest/ als de alderwarachtichste voorcomt. De welcke ons God geue.

De

De 20. Predicatie.

De Heere misprijst de Gemeynte vã Laodicea seer grootelick

14 Eñ schrijft tot de Gemeynte vã Laodicea: Dit sept Amen/de getrouwe eñ warachtige Getuyge/ * het beginsel der scheppinge Gods.

Col. 1b14 * Dat is/ dan wien alle Creaturen haren oorsprouck hebben.

15 Ic weet uwe werckē dz ghi noch cout noch heet en zijt: Och of gy cout waert oft heet.

16 Maer om dat ghy lauw zijt / noch cout noch heet/so sal ic v beginnē wt mynē mont te spouwen.

17 Wāt ghy segt/Ick ben rijcke/eñ rijcke gewordē / ende en hebbe gheen gebreck:eñ ghy en weet niet / dat ghy ellendich zijt / eñ iammerlick/ende arm/ende blindt/eñ naeckt.

Het Inhaut des briefs tot den Laodicenssen.

De seuenste eñ laetste Brief des Heeren wordt door Joannem den Schrijuer des Heerē totten Bisschop der Gemeynten van Laodiceen geschreuē. Hy misprijst dat Volck grofselicken/het welcke in gheene sake te prijsen en was:ende is dies niet te min een trouwe Vermaninghe tot beteringe. Hy gheeft ock nae zijn oude gewoonte te kennen/tot wien dat hy schrijft/ende van waer dat de Brief coemt. De Brief wort vã Christo/dē Bisschop van Laodiceen toegeschreuē/ ende onder dien ock der gantscher Gemeynte. Daeromme moeten wp hier een wepnich van die van Laodiceen verhalen / op dat de andere dinghen dies te beter verstaen ende ghewegen meugen worden.

Laodicea / het welcke een Hooftstadt van Caria was/ wort van Strabone ende Plinio beschreuen/op een Riuiere gheleghen te zyne / ghenoemt Lieus/den Lech. Zijn Fundateur is gheweest Antiochus Theos / de welcke dese Stadt met den name zijnder Huysvrouwen genoemt heeft. Het was een seer rijcke Stadt in Asia. Dit heeft ock Vadanus in Epitome aengheteeckent. In Vachterije ende Vleeshouwerschap hadde dese Stadt groote neeringhe. Het schijnt dat Paulus dese ock het Euāgeliū gepredict heeft. Want hy vermaent van Laodicea/wt welcke Stadt ock sommige mepnen/dat hy den eersten Brief tot Timotheum geschreuen heeft. Hier blijcke voorwaer wt desen Brief/dat die

Laodicea

Colloss. 4

die van Laodicea het Euangelium ghehadt hebben/hoewel sy lepden daerop toe/dat sy de Wereldt met de Ghenæpnte vermenghen souden / ende Christum met den Mammon vereenighen. Ghelijck alsmen hedensdaechs seydt: Ick wil wel een goedt Christen zijn/ maer ick en begheere ghen schade daer vooz te lijden. So en lepden sy dan hare ghierichepdt niet af/noch oock hare onbetamelicken coophandel/ ende de ouermatige (de Godsalichept en verbiedt niet matelicken synen coophandel te dzijuen) ouerdaedt ende hoouerdie. Want sy en lieten haer niet eens duncken / dat sy erghens inne ghebzeck hadden/ maer meer dat sy alle dingen overvloedich hadde) ende dat sy oock rijck waren. Teghen dese vaert de Heere dapperlicken / ende bewijst haer dat sy gantsch ellendich zyn/ ende veel ghebzeckelicker dan armen ende Bedelaers. Want ghelijck als hy in de Ghemepnte vã Philadelphia niet misnzesen en heeft / alsoo en pzijst hy hier gantschelicken niet.

Besondre van die van Laodicea.

De Stat van Laodicea is een vooztbeelt van veel Ghemepnte/ die nu in onsen tijden ghevonden worden.

Diergelijckẽ vint ghy daer hedensdaechs oock seer veel/ die altijdts in den mondt hebben / Men can wel Euangelisch zijn / ende crijghen/ suppen/hoereren/ende goede tiere maken. Ghy sult oock wel Ghemepnten vinden / die hedensdaechs dese Ghemepnte seer ghelijck zijn: Die Christo ende den Mammon/Bacho den Afgodt der Dzonkhaerts/Veneri de Afgodinne der Hoereerders/ende Marti den Afgot der Crijchsknechtẽ alle te samen willen dienen. Dese wozden hier al te samen wederspzokẽ/eñ tot boetueer dichept geroepen. Het welcke seer grootelicken Gods berm hertichept bewijst/ de welcke alsulcke geschende Ghemepnten/ofte alsulcken menschen/ die van sulcken vuplichepdt stincken/noch niet gheheelicken en verwerpt. Wee dẽ genen die dese onse onmetelicke goedthepdt ende lanemoedichept Gods versmaden/ eñ dagelicx in hare boosheyt voozt varen.

Hier wozdt wederomme overvloedichlicken Christus beschzeuen/hordanich dat hy sy/ghelijck als ook in de bouenverhaelde Bzieuen. Men can voozwaer wt alle dese dingen wel genoechsame beschzijuinge Christi beuinden/so dat het niet noodich en zy die wt menschelicke schziften te loopen bedelen.

De beschzijuinge Christi.

Hy verciert hemseluen met eenen nieuwen Naem / ende noemt hem *ho Amin, die Amen.* Dit is een Hebzeisch woozdt/ ende is seer ghebzuyckelick by den Euangelistẽ/maer aldermeest by dẽ Apostel Joannẽ. De H. Paulus seydt 2. Corint.1. De Sone Gods die onder v dooz ons ghepzedict is/ namelick dooz my/ende Sylua-

uammn/ende Timotheum/is niet gheweest Ja ende Neen/ maer Ja was in hem. Want alle beloftenissen Gods zijn in hem Ja/ eñ zijn in hem Amẽ/ ter eerlickhept dt Godts dooz ons/etc. Ja dz meer is/de Heere lept spne epghen wooz den selue wt/ende verclaert waerom hy hemselue / dien *Amen* ghenoemt heeft. Want *Ick ben* (sepdt hy) *ho martys, ho pistos, he alithinos : Die Ghetuyge, die ghetrouwe, Volstandighe ende warachtighe.* Want Christus is ons vanden Vader gheghe uen / op dat hy ons van den wille des Vaders ghetupgen soude. Nu is zijn ghetupghenisse /soo hy selue dickmaels indẽ Euangelio Joannis verhaelt/vast/onbeweghelick/seker eñ warachtich/niet valschosste twijfelachtich/ofte wanc helbaers in hem hebbende. Dese dinghen comen altesamen met het Inhoudt deses Briefs seer wel ouereen:waer mede hy die van Laodicee vã hare sondẽ straft/ eñ vermaẽt haer tot beterninsse des leuẽs. Het is swaer dooz tvleesch sulcke leeringe te hooze: maer als de sekerhept/vastichz / eñ warachtichept des Leeraers verstaen wozt/so cant de herten somwijlen bewegen/so sp noch niet geheel verslagen/eñ tot mistroostichepdt getomen en zijn.

Hoe dat Christus Amen is.

Nu doet hy daer noch een ander hp/dat zijn weerdicheit verclaert . Want hy noemt hem *het beginsel der Creaturen Gods.* Hier en connen nochtãs de Arianen hare beschermínge niet wt nemen. Want het en betaemt niet dooz een plaetse/ ick late een wooz staen/de gantsche Schzifturere neder te werpen/teghen de artijckelen des geloofs / ende tegen de leuendighe ouerleueringhe der Apostelen te strijden. De Heere Christus wozdt hier ghemerckt na zijn Godtlicke/ende oock nae zijn menschelicke natuere. Na zijn Godthept/soen heeft hy gheen begin/maer hy is eer het beghinsel (doenlicken somen sept/ende niet lijdelick)van alle dinghen ende Creatueren / ende en is nochtans selue gheen Creatuere: want dooz hem zijn alle dinghen ghemaeckt. Het welcke ons oock de Euangelische ende de Apostolische Schzifften betupghen/Joan.1. Colloss.1 Hebz .1. daer ghy de wtleghghende plaetsen van dese eene sake vinden sult. Na de menschelicke natuere so wozdt hy het beginsel der Creatueren Gods ghenoemt: (te weten/ des mẽschẽ/de welcke om zijn wtnementhept wille een Creatuere ghenoemt wozdt / ende ouermidts dat hy ouer alle Creatueren een Heere is: om wiens wille alle dinghen ghe schapen zijn) gheliick hy oock de Eerstgebozen wt den dooden genoemt wozdt: want het menschelicke Gheslachte is dooz Christum wederom te rechte ghebzacht/om dat het niet verlozẽ soude gaen. Godt sach

Het begin sel der creatueren Gods.

sach int aensicht zyns Gesalfden / als hy eerst den menschen schiep. Want Christus is thebinsel/dat is/een Onderhouder der menschelicker naturē/ gheluck te vozen genoech gesept is. Dus verre hebbē wy de beschrijuinghe Christi ghehadt/die *Amen* genoemt wozt/ ende *het beghinsel aller Creatueren Godts:* te weten/ dooz den welcken alle dinghen gheschapen zyn / die een ware ende waerachtich Godt is / die een Getuyge is des Godlickē willes Gods/etc.

Nu vertelt hy der Gemeynte wat hy vā haer geuoelt / eñ hoedanich sy sy:dat is/ hy misprijst haer. Eñ gelijck als hy alle de bouen verhaelde Ghemeynten ingeplant heeft/ dat hy alle harē handel wel wiste: also doet hy dese oock. Inden eersten sept hy / dat hy van de Ghemeynte van Laodiceen/ ende van haer Bisschop wel wiste / dat sy noch coudt noch heet en was. Och *(Ophelon)* (het soude pz ofijtelickste zijn) dz ghy noch cout noch warm en waert/maer nu zijt ghy lau Het is een ghelijckenisse van menschelicke spijse / ofte van coudt / warm ofte lau water ghenomen / ende wozt hier vooz een byspzake gebzuyckt. Hy is coudt / die gantschelick de Werelt aenhanght / in de Heydensche ende Wereltsche sonden heel ghewentelt / die hem nergens af en laet dunken / ofte en wil oock gantsch gheen ghemeynschap hebben met de ware Religie. Hy is warm ofte heet/de welcke nadien zyn herte ontsteken is vā den Heyligen Gheest/ de Wereldt gantschelick versmaet/ die de Leeringe des Euangeliums vperichlick naevolcht/ ende leydt een heylich leuen. Hy is lau/ die noch de Werelt/ noch dedwalinghen ende sonden verlatē en heeft/ noch oock gheheelick Christum ende de waerheyt met de gherechticheydt aenghenomen en heeft: maer hy diendt eensdeels de Werelt / ende eensdeels Christo: Int wterlick vertoont hy hem als een Christen / mede comende onder het Gheselschap der Heyligher / de Sacramentē ontfangende/ maer van binnen is hy alsoo met de Wereldt beseten / soo dat hy meer een Werelts / dan een Christen leuen lept. Alsulcken temperinge en bemint de Heere niet/de welcke op een ander plaetse verbiedt met een Osse ende Ezel te samen te ploegē/ ende een cleedt te maken van Lijnen ende Wollen / oude Wijn in een nieuwe Flesche te ghieten / ende eenen nieuwen lap op een oudt cleedt te setten.

In saken ende handel der Religien/en cannen den Heere met alsulcke lichtueerdicheden ende vermenghinghen niet behaghen. Men vinter vele / die veelderhande Religien te samen menghen / ende willen also van velen een maken. Mahumet heeft wt het

Tsamengingе wt het geheel eñ gebzokē.

Jodendom ende het Christen dom zijne Religie ghemaeckt. Hedensdaechs zijn daer vele/ die wt het Pausdom ende den Euangelio een *Chuchernullus* maken / soot de Duydtschen noemen. Soo een Pape sulcken Dienst aensiet / soo en sal hy die vooz de zijne niet bekennen. Soo die een recht Euangelische siet / so en sal hyse oock vooz de zijne niet bekennen. Want het is een menghelinghe wt het gheheel ende ghebzoken/waerinne het gheheel gantschelick geē cracht meer en heeft / maer het ghebzoken heeft zijn cracht bynae aldermeest. Also zijnder hedensdaechs van vele Missen ghebzupct/die noch gantsch Papistich / noch gantsch Euangelisch en zijn. Want het Auont mael des Heeren en blijckt daer niet: ende de Pauselicke Misse is daer in gebzoken ende omghekeert. Soo wp geloouen dat Chzistus ons de alderbeste reghel ghegheuen heeft om te leuen/ende hem te dienen/waeromme en volgen wp dan dié Leermeester niet? Maer wp hebben der menschen goetgunstichept lieuer/ dan dat wp die wilden verliesen. Wp en achten de gunste Chzisti soo groot niet/dat wp eens om dat woozdeken des Apostels soudē dēcké: Waert
Galat. 1. dat ick den menschen behaech de/so en soude ick gheen Dienaer Chzisti zijn.

Maer hoozt nu wat de Heere tot alsulcke Lappers sept:

Het ware ϑ beter (sept hy) *dat ghy geheel cout, oft geheel warm waert.* Het ware v beter/ dat ghy een geheel Sondaer ofte Heyden waert / dan een Hypocryt oft vermengelde. Want dan soudemen v beter connē geheelē/ so het woozt des Heeren ghetuycht/daer hy sepdt: So ghy Joan. 9. blit waert/ so en hadt ghy geē sonde. Maer nu ghylieden in v eygen oogen rechtueerdich ende genoechsaem toegherust schijnt te zijn met Godt salige eñ Godt behagelicke diensten sten/so en geeft ghy de geleertheyt geen plaetse:maer Godts woozt eñ instellinge verachtēde/so hout ghy al v vermengelingen in grooter weerdē/dan al Godts rechtueerdichmakingen. De Heere sept inden Euāgelio tot den Pharizeen: Voozwaer voozwaer segghe ick v/ dat de Tollenaers ende Hoeren vooz v int Rijcke Godts sullen comen/ Matth. 21. Het andere stuck ofte deel is claer genoech/te weten/ dat het beter ware dat sy heet ware vooz den Gheest Gods. Het welcke de Apostel is epschende/ Rom. 12.

Daerenbouen soo sept hy/ wat straffe dat haer ouercomensal/so verre als sy in haer lauwichept voortuaren. *Melle seemese:* Dat is/ *Het sal gebeuren, dat ick ϑ wtspouwen sal wt mynen mont.* Met dese maniere van spzeken wozden twee dingen te kennen ghegheuen: De wal ghinge die de Heere dooz haer lauwichept cryght: eñ de ver-

wer-

werpinge waermede hy haer lauwichept straft. Warm water dat verweckt een menschē tot spouwē. Hy schijnt hier gesien te hebben op de oude maniere van spreken/ghelijck oft hy ghesepdt hadde/ Het Aertrijcke heeft de Cananeen wtgespogē/ also sal sy v ooc doē. Sulcke plenghers ende menghelaers/ te samen met hare menghelinghen ende plenginghen/mis haghen Gode alsoo seer/ dat sy hem een walghinghe aenbrenghen/ ende tot eenē gruwel wordē/ so dat hy se ooc gantschelick verwerpt. Dit selue meugen wy ooc verstaen van den genen die Christum eñ den Mammon te samen voeghen. Men moet dese maniere van sprekē neerstelick gade slaen/ *Houtos hoti*: dat is/Also dewijle ghy lau zijt: ofte/nu so ghy lau zijt. Hier wort ons oock een lancmoedichept Gods aengewesen/ de welcke so terstōt niet en straft/ten ware datter gantsch gheen beternisse te verwachten en ware.

Ongodsliche rijcdommen.

Hy verclaert nu breeder de misdaedt van die van Laodicea/ende oock welcke de oorsake haerder lauwichepdt sy: ouermidts dat sy de rijcdommen lief hadden/ daer op dat sy vertroudē/ mepnende haer en ghebrack gantsch niet. Sy mepnden dat sy wijse Lieden waren/die alle dingen wel inren van Ghees telicke eñ Weereltlicke dinghen wel versien. Het is het minste/ dat sy seghen/ *Ick ben ryck*: maer het is veel meer als sy seggen/ *Ick ben ryck geworden*: dat is/ Ic hebbe sulcken rijcdom vercregē/ dat my niet en ghebreeckt.

Dit verspreeckt hy nu/ ende betoont haer dat sy gantschelick bedroghen worden eñ dat sy ellendighe menschen zijn. Wāt hy mispriist haer grofflick/eñ sept: Ghy en weet niet dat ghy sulex zijt als ghy zijt. Sulcke onuerstandichz is een groot quaet/ eñ een oorspronc der ouergegeuen blintheyt/ so wāneer een menschē hem laet dunckē/dat het hem welgaet/ als hy daer alder iammerlickst aen is. Want also danige volherden in haer boosheyt/ende en gheuen de goede raetsliedē gheen plaetse. So sept dan de Heere/ Ghy en weet niet dat ghy (*taleporos*) dat is/arm ende ellendich zijt/ouermits het quaet moede ghewordē ende verleten. Want de ghene die de werelt dienen/ die worden met veel arbepdts vermoept/ (*Ke cleeinos*) eñ ellendich. Ghy en siet uwe ellendichz niet: die andere diese sien/ hebben daer medelijden ouer/ eñ het deert haer/ dat ghy soo ellendich zijt. Dese maniere van sprekē gheeft te kennen dat sy ellendich waren/ende dat aen haer geen hope meer en was/welcker ellendichept andere welgewaer worden/ maer selue en worden sy se niet gewaer/ (*Ke ptochos*) arm oft een Bedelaer. Ghy laet v duncken ghy zijt rijck/maer ghy en zijt niet dā

een Bedelaer. Gierige rijcke/ zijn arme lieden: eñ sp zijn ooc arm van deughden. Het volck van Ladicea was blint / ghelijc de Pharizeen blint waré/ Joan.9. In rijtlicke saken sagē sp niet hondert oogē/ maer in geestelicke dinghen waren sp blint als Mollē. Naect waren sp van goede wercken/ naeckt ende ontcleedt van het Bruplofts cleedt. Anderssins waren sp met costelicke vellen gecleet/maer voor Godt waren sp naeckt. Laet dit den genen aenmercken / die hedendaechs na der werelt als Pau winnen in haer cleederen verciert zijn. De Heere geue ons verstant. Amen.

Laodicenses spuen in tēpora libus/in celestibus Thyresij.

De 21. Predicacie.

De Heere geeft die van Laodicea eenen Godsaligen raet/haer vermanende dat sp boetueerdich willen zijn.

18 Ic rade v vā mp te coopē/ gout dat mettē vyere beproeft is / op dat ghy rijc wort: ende witte cleederē / op dat ghy becleet worst/ende schāde uwer naecthz niet gheopenbaert en worde: eñ salft v oogē met ooghen salue/op dat ghy sien meucht.

1.cor.5 a3 ap.6.b.15

1 Grieck/ Collirion

19 Alle die ick liefheb be/die straffe eñ castie ick. Daerom zijt vyerich/ende bekeert v.

Job.5.b/ pro.3.b/ heb.12.a6

Ouermits dat de Heere de doot des Sondaers niet en begeert/maer lieuer dat hy hem bekeere ende leue / soo ist hem genoech dat hy de Gemeynte van Laodicea eenen Godsaligen raet geeft/na dien hy haer wel scherpelic gestraft hadde/ haer vermanende tot boetueerdicheyt/ende hy beelt ooc met eenen af/welcke de rechte boetueerdicheyt sp.

De Godsaligher raet des Heeren.

De Heere ghebruyckt hier toe het woordeken/ *Raet geuen*, ende niet het woordeken/ *Ghebieden*. waer mede hy dier menschen wtsinnicheydt ter neder werpt/die haer laten duncken dat sp vandē Heere niet getroost en/vermaent/oft geroepē en zijn/het en sp dat sp wel gewel delick getrocken worden. Eñ dewijle sp alsulcken treckinge zijn verwachtende/ so verwerpen sp alle den raet des Heerē/ ende missen daer en tusschen van hare salicheyt. Godt die raet zijn wtuercozen Godsalige dingen: de wtuercozen zijn Godts goede raetslagen ooc onderdanich. Godt die roert van binnen de herten / eñ van bupten vermaent / treckt / eñ dzingt hy de menschē door de Predicatie des Goddelicken woorts/van het quaet tot het goet. Alsulcken raet Gods en meugen wp nietverachten/eñ

Ic rade v

en

en meugen ooc geē ander maniere van trechtinghe ons verdichtē/Godts woort moetmē gehoor geuen. Jst dat ghy heden zijn stemme hoort/sept de Prophect / so en wilt v herten niet verharden. Als de Heere door zijn woort raet geeft / eñ de toehoorders verharden haer herten/ soo gheschiet dat door haer eygen schult/eñ zijn selue een oorsake haerder verderffenisse. Maer die den raet des Heeren plaetse gheuen / die en doen dat niet na het geuallen haers vrijen willens/maer wt Godts ghenade / die in ons werct het willē eñ het volbrengen. Daerō als de Heere pet salichlick gebiet / so bidden de Hepligē/dat sy machtich meugen worden om dat te ontfangen/eñ wt genade so vercrijgē zijt/Godts raetslagen onderdanich zijnde.

Een cort begrijp desgantschēraets

Dit is nu den gantschenin- hout des Godtsaligen raets. Coopt Gan my gout (sept de Heere) *dat met den Vyere beproeft is, op dat ghy ryck meucht werden*, een cleet meucht coopen: ende oogen salue / daer ghy v ooghen mede meucht saluen/becomen meucht. Hy stelt dese dinghen als een medicijne voor de sieken die hy bouē ontdect heeft/ de Ghemeynte van Laodicea noemende een bedelersse/naect te/eñ blinde. So leert hy haer nu/hoe dat sy rijck/getleet/eñ wederom siende mochte worden/te wetē / so sy haer gelouteert/gepurgeert/oft gesupuert gout cochten.

Nu is het goudt dat door vpert is indē vpere/het alder- Doorvierd gout. supuerste eñ repnste gout / geē schuym oft metael in hem hebbende/ maer het is geheel louter gout. Hier door wort ons Gods woort afgebeelt/ waer af de Prophect spreect: De wt spraken des Heerē zijn supuer wtspraē/Siluer/ het welcke met den vpere beproeft is / in een aerden teste seuenmael gesupuert. Wāt Gods woort is een licht / voortcomende van het eewighe eñ alder supuerste licht/ het welcke gantschelick niet vā eeniger menschen vuplichept oft genegenthept in hē en heeft/geen dwalingē wtblasende /noch ooc pet vdoruens leerende. Maer nu en salt in hem selue den mensche niet profijtelic zijn/het en sy dattet met een warachtich gheloue ontfangē worde. So en schepden wy dan het gheloue niet van het woort/en daerom seggē wy dat door tgout/tsamen een supuer eñ puer gelooue te kennen gegeuen wort: daer af Petrus spreect/seggende: Dat onse herten door tgeloue gesupuert worden. Want al ist dat in ons noch onrepnichedē eñ crancheden zijn/ so is noch tās het gelooue/ouermits het steunsel waer op dattet steunt het alder supuerste. Het woort der beloftenissen/ Ja daer toe Christus selue is het steunsel des geloofs/de welcke de puerheyt selue is. Als de Heere dā de Ghemeynte van Laodicea raet / dat sy haer doorloutert

gout soude coopen / so raet hy haer/ dat se Gods woort hooren/ eñ dat warachtelic gelooue soudē. Want het woordeken/ *Coopen*, gebruyct de Heere voor Ontfangen/ Hooren/ eñ onderdanich zijn.

Hoe dat het woordeke coopen verstaē woort

Maer niemant en late hem seluē voorstaē/ datter by God een contract ghemaeckt is/ gheliick als by den menschen/ rechts oftmen de gheestelicke gauen Godts om gelt mochte coopen. Want dit wederstrijt de gantsche Schrift/ ende bysonder teghen het beslupt dat Petrus teghen Symon den Tooueraer gaf. Maer in dese onse wtleggunge/ helpt ons de Propheet Esaias/ als hy sept Esai. 55. Coemt eñ coopt sonder gheld/ ende sonder eenigen prijs oft pant. Ende terstont daer na/ Hoorende so hoort na my / eñ neycht uwe oozen tot mywaerts/ etc. So en rā hem dā hiermede den Roomschen Cananeus niet beschermen/ dat is/ den Roomschen Paus/ de groote Coopman / diet in de Gemeynte al te coopen stelt datter is / Ja oock het ghene dat hy nieten heeft/ dien groot sten bedriegher/ bouen alle bedriegers. Daerenbouen hebben wp dit noch in Esaia tot onser wtleggige te baten/ datter claerlick wtgedruct wort/ van wien men de genaden oft gauen sal coopen. Also sept oock Christus hier wtdruckelic: *Ick rade u van my te coopen.* Siet/ van my/ sept hy/ niet vā den Paus/ vā Monicken oft Papē. Wāt Christus heeft alleen het gene dz wp souden meugen eyschē: Hy vādicht alleen/ hy schenct alleen die gauen. Daerō sept hy oot inden Euangelio Joānis/ So wie daer dorst/ die come tot my: tot my laet hem comen/ segge ic/ Joa. 4. 6. 7. Eñ Petrus sept: Tot wien sullen wp gaen? ghy hebt de woordē des eewighen leuens: Als oft hy seggen wilde: So wp leuen willen/ so en meughen wp tot niemant gaen dan tot v. Ghy zijt het leuen/ ende de fontepne alles goets.

Waerom het supuer gout nutte.

Maer waer toe is dit ghe-vyerde goudt nut oft profijtelick/ Het Godlicke Woort / te weten/ ende des supueren geloofs? Het dient tot dziederlep saken. In den eersten/ op dat ghy rijck wort: ten tweedē/ op dat ghy cleederen coopt: ende ten derden/ op dat ghy oogen salue coopt/ om de blinthepdt der ooghen te ghenesen: want Gods woort eñ het gheloone datmē daer in heeft/ is het fōdament der warachtiger God salichept. Sonder woort ende geloone isser niet volmaect.

De eerste nutticheyt des geluyerden.

De eerste stelicken rijckdom: Want het woort ende het gheloone en is niet een valsche speculacie oft eenen ydelen droom der wtnemender dingen. Want die het woort gelooft/ die geuoelt een vreucht in zijn ghemoet/ eñ hy gebruyckt met vreuchden die geestelicke gauen: ende Christum door den gheloone besittende/ so besit hy door het geloo-

loone alle goet/ waer wt ooch de Apostel 1. Corint. 1. ghesept heeft/ Ic dancke mijnen God altijt voor v/ voor de ghenade Gods die v gegeue is in Christo Jesu. Want ghy zijt in alle dingen rijck ghewoorden door hem/ in alle woort en alderley kennisse (gelijckerwijs als het ghetupgenisse Christi in v beuesticht is) so dat ghy in geenderley gauen gebreckelic zijt. Laetse dit wel aenmerckē/ die hen laten duncken dat de rijcdōmen der werelt de warachtighe rijckdommen zijn. Dese worden van de wijs hz Godts voor Narrē geacht/ soot blijct Lu. 12. Ja dat meer is/ die de Lanteerne des Goddelicken woorts niet en hebben/ noch ooch het geloone/ die en cōnen geensins de tijtlicke rijckdom men wel gebruycken. So zijn dan de Hemelsche rijckdōmen de rechte rijckdommen.

Dertweerde vrucht oft nuttic heyt des gesuyuers des gouts.

De tweede vrucht is eē eerlick deckſel oft cleet/ daermede wp bedeet oft gecleet woorden/ op dat onse schandelicke naecktheyt hem niet en vertoone. Voor den val waren onse Voorvaders naect/ maer sonder schande oft schaēte/ maer na dē val so schaemdē sp haer: Want de sonde besprengt ons met schaemte ende ghebreckelickhz der goeder wercken: eñ de quade conuersacie is een seer schandelicke naecktheyt. Hier door waren die van Laodicieē seer onteert. Maer Christus die wt het woort d waerheyt geleert/ ende door het geloone ontfangen wort/ is het blinckende cleedt der gheloouigen/ hare gherechticheyt eñ ommooselheyt/ die bedeert al onse smetten: Hy doet onse oneerlicke naecktheyt te niet/ eñ vertiert ons met alderley deuchden/ op dat wp eerlick ende geschicktelick in de heylige verlossinge voor God soudē meugen verschijnen. Want Christus is het Bruplofts-cleedt. De Apostel raedt ons dat wp Christum souden aen doen/ eñ dat wp met gerechticheyt/ maticheyt/ ende alderley goet bekleet souden zijn.

Onser Vrouwē Mantel.

De plaetsen vintmen/ Ro. 13. Epheſ. 4. Coll. 3. Laet hier onser lieuer Vrouwen mantel ophouden/ onder de welcke sy bynae alle quaetdoenders ende onboetueerdigen beslupte. De alderſupuerſte Maget en bedeckt gheensins sodanighe menschen: Sy heeft gherechticheyt ende boetueerdicheyt lief.

Het gherechtwoort wedergegeuen.

Ten laetsten so cāmen door dit gout/ ooghen-salue vercrijgen/ het welcke een medecijne is voor de ooghen: Het welcke van de Medecijnen gebruyckt wort voor siecke ende loopende oogen. Het gebot des Heeren (sept Dauid) is gesuyuert/ de oogen verlichtende. Want het geloone dat gheeft het onderschepdt des menschen zijn rechte forme/ so dat hy tusschē de deuchden ende ondeuchden goet onderscheptmakē mach. Maer het ghebreck des Goddelicken woorts ende waerachti-

gen geloofs/ dat bzengt groote blinthept in.

In alle defen raet de Heere dan die van Laodicia dat sp Gods woozt willen aenueerden/eñ warachtelic geloouen. Ende dat het alsoo ghebeuren sal/ dat sp in alle gheestelicke dingen rijck gewozdē zijnde/ in de Ghemeynte een supuere conuersacie sullen hebbē/Chzistum besitten/eñ in alle saken die de salichepdt aengaen/een goet onderschept sullen comē maken. Ende in dese dingen is oock de warachtighe boetueerdichept gheleghen: als in vergiffenisse der sonden eñ beternisse des leuens/etc.

De Heere straft eñ castijt dē genen die hy lief heeft.

Maer op dat sp niet seggen en souden: Wp neygen te vergeefs onse oozen hier na/wāt wp hebben schier gehoozt dat wp wt den mondt des Heeren ghespogen sullen wozden: Ja wp zijn schier so bitterlick berispt met harde woozden/ dat wp gedwongen zijn tot wanhopinge te vallen: so coemt de Heere alsulcke tegenwerpinghe te gemoet/ende seydt: *Den ghenen die ick lief hebbe (elencho kai peheuo) die straffe eñ castye ick.* Het eerste woozt bediet alsoo veel als int openbaer bzengen ende straffen: het welcke gheschiet met bittere woozden: het laetste wozt totter discipline ghetrocken: waer dooz de kinderen als met de roede onder de straffinghe ghehouden wozden/op dat sp haer seluen dooz dertelhepdt niet en misgaē. De Heere dā siende opde woozden van Salomon/Pzo. 3. geeft te kennen dat een harde bekijuinghe oft een wzeede straffinge/niet altijts een teecken en sp des ygramdē/maer aldermeest des goedertierensten eñ beminnenden Godts. Wt liefde heb ick v dan eerst gestraft/(sept hy) eñ hebbe also uwe salichepdt gesocht. So ist dā nu ooc een goet teecken/ dat de Pzedicanten de Ghemeynten met scherpe woozdē doozsnijden/maer het is schadelick/so verre men met Vossen steerten slaet/ als de boose stucken beginnen in de Ghemeynte op te rijsen. Het is ooc een groot teecken der liefden/ so een menschē dooz veel tegen spoets gheoeffent wozt. Het welck oock de Apostel totten Hebz. int 12. Capit. seer ouervloedelick verhaelt.

Nu maeckt hy woozts met dese woozden zijn slot/eñ sept: Als ghy siet dat de Heere soo seer v salichept soert/so wacht v/dat bidde ick/ voozt aen lau te zijn (*Xiloson*) zijdt puerich/ neempt eenen vperighen puer aen/om also uwe salichept na te jagen/eñ te becomen. Want hy stelt hier de vperichept des geloofs/die dooz het woozt eñ den geest verregen is/teghen de lauwichept. Eñ daer na set hy daerby/*ende doet boete*, uwe quade conuersacie aen deen zijde leggende/eñ v gout van Chzisto verzijgende dat dooz loutert is/dat is/dat gepzoeft eñ gesupuert is/op dz ghy rijcmeucht wozdē/ende met witte

puereñ boetueerdichept.

te cleederen gecleet / eñ op dat ghy oogen medecijne meucht crijgen/daer ghy v oogē mede meucht saluen / op dat ghy siē meucht. De Heere sy lof.

De 22. Predicatie.

Met dese nauolgende woordē treckt hyse tot boetueerdichept.

20 Siet ick sta voor de Cdeure/eñ cloppe/ Soo wie mijn stēme hoort/ eñ de deureopen doet/ ick sal tot hem incomen / eñ eten mijn Auōtmael met hem / eñ hy met my.

Say.3a 8 Mat.19. c.28. 1.Cor.6.a 2. 21 Die overwint/* die sal ick geuen met my in mijnen Troō te sitten/ gelijck als ic ouer wonnē hebbe / eñ met mijnen Vader in synen Troon gheseten hebbe.

22 Wie oorē heeft / die hoore wat de Gheest tot de Gemeyntē seyt.

Met dese woorden treet de Heere die vā Laodiceen tot bermisse des leuēs/betoonende dat alle tijt bequaē sy om hem te bekeeren/Ja dat God altijt berepdt is om den bekeerden sondaer te ontfanghen/eñ dat Godt haer altijt selue oock is verweckende / op dat sy haer souden bekeeren eñ leuen. Eñ desen handel leyt hy seer lieflic liken vt dooz een ghelijckenisse die hy vt het 5. cap. vāde hooge Liedē Salomonis genomē heeft. Wāt hy seyt/dat de Heere vooz de deure staet eñclopt/ Ja dat hy ooch den genen die hem in laten/eē seer groote gemeynsaemheyt eñ onwtspzekelicke blijschappen beloeft. Een Alle gozusche wijse dan spzeken.

In den eersten woordt dan Gods goedertierenheyt tegen de sondaers verclaert/eñ spnē wille die tot allen tijdē berept is om haer te ontfanghen/Ja daer en bouen oor zijn onuerdzietelicke neerstichept/waer mede hy haer altijt tot beteringe dzyft/op dat sy soudē leuē/ Want de Heere *staet voor de deure ende clopt*. Het woordeken Staē/geest te kennē dat God altijt berept is / dat hy altijts ouer onse salichept waert: wāt hy en sit niet stille/oft en leydt niet lupelick: maer hy staet altijt neerstich in zijn wert. Eñ hy seyt ooch / *Ick stae*, eñ niet ic hebbe gestaen oft ick sal staē: maer ick stae altijt berept/altijt goedertierē. Wat doet hy? Hy clopt / eñ dat vooz de deure/om ingelaten te zijn. Wāt gheljck als de ghene die met ernstigē moede vooz de deure clopt/begeert ingelatē te zijn/ also begeert God ernstlick vā ons inghelaten te zijn. Maer nu zijnder menigerley manieren van cloppen / wāt hy vermaent Godts goedertierenheydt in de sonnaers te ontfangē Voe dat de Heere clopt.

I v

maent ende verwect ons met zijn woort door zijn Propheten/ eñ wederom door teeckenen ende wonderheden. Item door menigerley swarichedē ende aenroeringen. Dit meugen wy aen de stadt van Jerusalem sien: tot dese sent hy zijn Propheten eñ Apostelen. Hy doet onder haer wonderlicke daden. Hy sendt haer groote swarichedē toe/ op dat sy daer door vmaent souden worden: gelijckerwijs alsser staet Lu. 13. vanden Galileeschen/ ende den anderen / ouer de welcke de Toren van Siloe viel. Wy cōnen oock hedensdaechs wel sien/ hoe dat onse Heere clopt. So sept hy dā wel te recht/ Jerusalem Jerusalem/ hoe dickwils hebbe ick v willen vergaderen / gheliick als een Hinne haer kieckenen vergadert onder hare vleugelen/ maer ghy en hebt niet gewilt/ etc. Mat. 23. Dit is dā Gods ampt/ die niet en wil dat den Sondaer verlozen gae / maer dat hy hem bekeere ende leue.

Het is ons ampt toe te luysteren eñ open te doen.

Maer nu moeten wy gaen ondertastē watter van ons gepsecht wort/ te weten / dat wy het ghedrupsch eñ roepen des cloppers hoozen/ ende dat wy daer en bouē ooc open doē/ eñ ontfangē den genē die daer in begeert te comē. Hier worden sy wederspzoken/ die vā eenen menschē spzeken als vā eenen block/ eñ die haer/ ick en weet niet wat maniere vā trechige verdichten/ segghende: Het en lept aen niemants loopen oft willen/ etc. Sommige houden op vā goet te doen/ seggende: Ben ick van Godt vercozen/ het is my genoech. Maer nu epsecht de Schriftuere oueral het gehooz oft een neerstelicke toelupsteringe ende ghehoozsaemhz. Wy weten dat alleen de wtuercozen salich worden/ alle die wtuercozē zijn in Chisto: In Chzisto zijnse die daer gelooue: het gheloone roemt dooz het ghehooz / het gehooz is wt Gods woozt. So moeten wy dan Gods woozt hooren. Daerom dat de Pzopheet sept: So ghy heden zijn stemme hoozt/ soo en wilt v herten niet verharden/ etc. Dit wozt vanden Apostel bygebzacht/ Heb. 4. De Apostel sept oock/ 2. Tim. 2. In een groot huys en zijn niet alleenlick gouden/ maer ooc aerden vaten/ maer so wie dat hem repnicht vā al sulcken/ die sal een vat ter eerē zijn dē huysheeere oozbaerlic/ eñ tot alle goede wercken berept. Daerom sept de Heere: Ick cloppe: het staet v toe de deure open te doen / ende den clopper niet te vachten/ maer hem in te laten. Ende hy vermaent hier van twee dingen: vā Hoozen / het welcke ooc by Joan. int 8. ende 10. Capittel van Godts kinderen ende de rechte Schapē geepsecht wozt: ende Open te doen/ dat is/ den Heere te ontfanghen/ oft aen hem te gelooue / hem onderdanich te zijn/ spnē wille te volgen/ ende zijn leuen te beteren. Wy moeten ons hier wachten dat

dat wy ons niet en laten dunc
ken/dat eē mensche de macht
wt hemseluen soude hebben
om den Heere te ontsanghen.
De Heere verlicht zijn wtuer-
tozen/eñ dooz hem vermogen
wijt alle/maer sonder hem en
vermeugen wy niet. Met dese
plaetse moetē wy andere plaet
sen vergelijcken/als Joan.15.
2.Coz.3.Philip.2. Die Chzi-
stum van binnen laten/die la-
ten hem wt Godts genade bin
nen:die hem niet binnē en la-
ten/die en laten hem niet bin-
nen om haer eygen booshepts
wille. Dat sy hem niet in en la
ten/dat en is God niet te wij-
ten / maer meer haer eyghen
booshept.

Wat de gene verstrijgē die Chzistū in laten.

Maer laet ons voozt hoo-
ren/wat de Heere den ghenen
die hē in laten/dat is/die Chzi
stum dooz een opzecht gelooe
ue aennemen/beloeft. De Hee
re beloeft haer vooznemelick
twee dingen. Ten eersten/ *Ick sal* (sept hy) *tot hem ingaen.* De
Schzifture leert ons oueral/
dat Chzistus in de herten der
gheloouigen woont/ dooz een
supuer geloue/eñ dat hy met
eenen stercken bandtaen haer
verbonden wozt. Die mijn
vleesch eet / ende mijn bloedt
dzinckt die blijft in my/eñ ick
in hem. Dese dingen spzeect de
Heere Joā.int 6.Cap. Int 14.
Capittel sept hy: Die my lief
heeft / sal mijn Woozt onder-
houden / ende mijn Vader sal
hem lief hebben / ende wy sul-
len by hem comen / eñ maken
een woonstede by hem, Pau-
lus sept ooc/Dat hy niet meer
en leeft/maer dat Chzistus in
hem leefde. De selue sept ooc/
dat Chzistus dooz het gelooue
inde herten der gheloouighen
is woonende. In sulcker wij-
se coēt dan Chzistus in de her-
ten der gener die hem in laten.
In dese vereeninge is wel het
meeste deel der salichept gele-
gen. Want vereenicht te wo-
zden met God/dat is de salichz
die hier begint / eñ volmaeckt
wozt in het toecomende leuen.
Daerom dat de Heere sept: *Eñ ick sal met hem myn Auontmael etē, ende hy met my.* Waermede hy
de eenuoudige gemeynsaem-
heyt ende vzientschap niet al-
leenlic wederom te kennen en
gheeft (want de tafel is der
vzientschap eygen) maer meer
het gebzuyck der eewiger sa-
lichept. Wāt dooz het Auont-
mael wozden ons die Hemel-
sche welluysticheden claerlickē
bediet/de welcke seer groot eñ
onwtspzekelick zijn/dewelcke
de ghelooughen terstont nae
de doot in haer sielen ontfan-
ghen maer veel volcomender
int eynde des werlts/als haer
lichamen wederō opstaen sul-
len. Daerom wozdense ooc by
het Auontmael/eñ niet by het
Middachmael geleken/gelijc
als ooc Luce int 14. Capit.
So wy dan Chzistum ontfan
ghen/so sullen wy hem altijts
in ons woonende hebben / so
lange als wy hier op deser we
relt leuen / ende hier namaels
sullen wy alle de Hemelsche
vzeuchden volcomelickē deel-

ach-

achtich worden. Dese dingen zijn warachtich eñ seker. Anderssins en sullen int toecomen de leuen geen gulsige maeltijden zijn/als haer de Turcken laten voorstaen.

Den troos Godes is bereydt voor den genen die haer bekeren.

Nu voecht hy hierby noch een ander gemeyne beloftenisse / waermede hy tot Godtvruchtichept eñ beternisse des leuens vermaent heeft ende dryft: want den ouerwinnenden wort het Hemelrijck beloeft. Maer hy spreect hier tot de ouerwinnende (waer af ick in de voorgaende Brieuen gesproken hebbe) eñ niet van de voorluchtige oft klauhertige etc. Hy stelt oock een exempel des ouerwinners Christi voor oogen. Wät wy moeten ouerwinnen/ghelijck als hy ouerwonnen heeft. Hy heeft wel volcomelic ouerwonnē: maer wy sullen na ons cleyn ymeughen vechten eñ ouerwinnen/ Ja dat meer is/onse ouerwinnige is de leuende cracht Christi/diein ons woōt/dat is/Sy ouerwinnen al door hem / soo veel als sser ouerwinnē. Maer gelijckerwijs als hy de Doot/ Werelt eñ Onpuel ouerwonnen hebbende/ten Hemel gheclommen is/ ende sit ter rechterhant zijns Vaders: Also beloeft hy ons oock/so wy ouerwinnen/zijns Vaders Throō te gheuen: nochtans also niet/ dat wy ter rechterhant Gods sittende / ouer alle vleesch een oordeel sullen strijcken/ ende Christus selue worden sullen. Maer op dat wy alle Hemelsche heerlichept deelachtich geworde zijnde/eñ vā allen oordeel beuryd zijnde/in heerlichept souden verschijnē/als hy comen sal om leuende eñ doode te oordeelen. Dierghelijcke beloftenisse een / lesen wy dat de Discipulen ontfangen hebben/Mat. 19. Luc. 22. Eñ also seker sal ons dese heerlickhept gegeuen worden/als wy seker zijn dat de Heere Christus selue ten Hemel opgheclommen/ ende in de Hemelsche heerlichept gheseten is.

Maer hier hebben wy wat sonderlicx aen te mercken/als dat Christus hier gheeft / het welcke hy by Mattheum int 20. weygert/Jacobo eñ Joan nit e geuē/ seggende dat het in zijnder macht niet en was/ yemanden te gheuen dat hy aen zijn rechter oft slicker hāt soude sitten in zijn Rijcke. Dese plaetse is dan een wtlegginge van die plaetse. Wät Christus geeft na zijn Godhz/het welcke hy sept dat hy na zijn menschept niet geuen en cā. So bewijst dā dese plaetse/dat Christus een warachtich God is/ ende een gheuer des eewighen leuens/etc.

De Godheyt Christi.

Hy werpt hier by wederō (na zijn ghewoonte) een aensprake / waer door hy desen Brief alle Ghemeynten toe voecht/ende hy beuestight dat se vanden Geest Christi sy ingegeuen. Waer af bouen gesept is.

Dus verre hebben wy dan het tweede deel deses Boecks

Een cort te somme wt-

wtgelept/in de welcke de pzin cipale hooftstucken onser Ghe-ligie gehandelt zyn / wie ende hoedanich dat Chzistus sy sit-tende in zyns Vaders heerlic-hept/hoe dat hy altijts tegen-woozdich by zyn Ghemeynte sy / hoe dat hy die als een Co-ninck eñ Pziester regeert dooz synen Geest / dooz zyn woozt eñ Sacramenten. Item wat ende hoedanich de Gemeynte Chzisti sy/ welcke de warach-tige eñ rechte leeringe der Ge-meynten sy: welcke de valsche leeringen zyn/ watmen met de valsche leeringen ende met de verlepders doen sal: In wat manieren datmen de veruallē Gemeynte wederō opzichten sal: welcke de rechte boete is/ eñ welcke dingen de Godsali-ghe toestaen te doen/ende veel meer diergelijcke stuckē. God de Vader sy lof/danckseggin-ge eñ eere / dooz Jesum Chzi-stum onsen Heere.

De 23. Predica-catie.

Dat iiij. Capittel.

Het tweede gesicht wozt Joannis hee-toont / waer in hy Godt met zyn Ouderlingen in eenen Troon siet. Den welckē hy seer net beschzyft.

DAer na sach ick/ eñ siet / een open deure inden He-mel/ eñ de eerste stem-me die ick hoozde met ny spzeken als een Basuyne / die seyde: Climt herwaerts op/ ick wil v vertoonen wat hier nae geschie-den moet.

2 Ende terstont was ick inden Gheest/ Eñ siet / daer was eenen stoel in den Hemel ge-set / ende op den stoel sat een.

3 Eñ die daer op sat/ was aen te sien gelijc als den steen Jaspis eñ Sardis / eñ rontō den stoel was een Re-ghenboge/ int aensien gelijck een Smarag-dus.

4 Eñ rontō den stoel warē vierentwintich stoelē/ende op de stoe-len sach ic sittē vieren-twintich Ouderlingē met witte cleederē ge-cleedt/ende sy hadden gouden Croonen op haer hoofden.

Het derde deel deses Boecx strecht van het beghinsel des vierden Capittels/ tot aēt be-ghin-

ginsel des 12. Capittels/ eñ het begrijpt ons een wonderlick eñ Godsalich visioen/ daer in ock veel vzuchten gheleghen zijn. Het eerste gesicht oft visioen/ dat wp int derde Capittel hebben hoozen wtleggen/ dat vertoont ons een voozbeelt Chzisti ende zijnder Gemeynte/ ende hoe dat de Heere daer in is heerschappende. Item hoe dat haer de Ghemeynte dzaecht ofte dzagen moet: In het tweedde visioen beschzijft Joannes/ hoe dat Godt dooz Chzistum Jesum/ met de alder gerechtichste eñ alderheplichste regeringe/ alle dinghen schickt ende regeert/ die de Gemeynte hier op deser wereldt ouercomen/ oft van de werelt aenghedaen wozden. Hier in wozden veel dzoenighe saken der Ghemeynten verhaelt/ als Pestilencien/ Jammerlicheden/ Ketterien/ stzijdingen/ ende diergelijcke groote swaricheden meer. Daer wozdt oock beschzeuen wie ende hoedanich/ hoe gherechtich ende rechtueerdich/ eñ heplich dat de Heere sp in alle zijne oozdeelen: dat hp een oozsprouck aller dingen sp/ dat God dooz de alderwijste ende beste bedieninghe Chzisti alle dingen regeert. Dat hem oock de heplighe Enghelen ende alle creatueren bekennen/ ende gheuen Godt eere. Also leert hp ons oock in alle wercken/ Ja oock in de sware veruolghingen eñ ellendicheden (waer af hp ons voozts prophéteren sal) de

Het inhout des tweeden visioens.

voozsichtichept eñ goeden wille Godts tot ons/ eñ oock zijn rechtueerdighe regeringhe te bekennen. So wp dit doen/ so sullen wp oock de alderswaerste lasten lijdtsamelicker connen dzagen: wp sullen van curieuse vzagen op houden/ als te vzaghen: waerom God toelaet dat dé Antichzist opzijst/ dat hp regnere eñ spnen voozt ganck crijghe/ eñ waerom hp spnen Dienst ende Gods Heyligen laet verdzucken? Die lasterlicke murmureringhe sal oock ophouden/ der gener die haer niet en schamen te seghen/ Godt is doch de Heere/ hp is almachtich/ hp doet al dat hp wil/ ende soo hp wil: want hp is de Heere/ ende wp zijn knechté: Ja noch verachtelicker zijn wp dan knechten. Wp moeten nootsakelick dzaghen het ghene dat hp ons opgelept heeft. Rechts of God onrechtueerdich/ eñ dooz een tyzanlicke verschzickelichept vzeeselich zijnde/ met een vleeschelicke wijse nae zijn wellustichept ware regerende. Het is seer schandelic datmé sulcx soude dencken/ ick late staen/ wtspzekē. Dit visioen sal vertoonen/ als dat God dooz zijn voozsichtichept alle dingen regeert/ ende dat de selue oock rechtueerdich is in alle zijne wegen/ eñ heplich in alle zijne wercken.

Maer dooz al so wozt Joannes berept om dit visioen te ontfanghen: Ja wp wozdé oock in hem berepdt. Want als

Et verba tonitrui reuelationis tuæ ne timeas.
redpinge tot dit visioen.

als hy sach datter in den Hemel een geopende deure stont/ so hoort hy met eenē/ *Climt herwaerts op, &c.* Het is een onwtsprekelicke weldaet/ dat God ons sterffelicke ellendige menschen den Hemel opent / ende geeft ons te aenschouwen wat daer in geschiet/ ofte wat hy daer in doet / ende hoedanich zijn oordeelen ende wercken tegen de menschen zijn. Laet nu voortaen niemandt meer segghen/ dat Godt in den Hemel doet dat hem ghelieft/ende wy cruppen hier opter aerden / ende dat wy ock sommighe dinghen teghen onsen danck lijden moeten. Want hier geeft hy rekenschap van zijne wercken / ende hy laet v ock toe vrijelick de saken selue in te sien.

Maer nu lept Joānes gātschelick door een Goddelicke stemme wt / wat Godt doet/ ende hoe dat hy hem draecht: Hy gebiet Joanni dat hy tot de Hemelsche dingē soude opclimmen/ niet met den lichaē/ maer met der herten. So moeten wy dan ons ghemoet opheffen om de Hemelsche dingē te aenschouwē/ eñ wy moetēt ock so veel alst mogelick is/ van alle aertsche dingē suyueren/ op dat wy Hemelsche dingen door een Hemelsche overdenckinge soudē meugen aenschouwen. Ja het exēpel Joannis volcht terstont daer na: *Ende terstont was ick inden Gheest*, dat is/ in een geestelicke overdenckinge/ oft indē Geest opghetrocken / om trouwelick te aenschouwen die dinghen die my voorgheworpen waren.

Wy moeten ons herte opheffen.

Hier wort ock een begrijp ghestelt van het ghene datter gesept sal worden: *Ick sal u Ver-toonen het ghene dat hier na geschieden moet.* Want na de afbeeldinghe Gods/ die alle dingen door Christum gherechtelicken is regerende ende schickēde : So worden terstont die dingen beschreuen/ die de Gemeynte ouerkomen sullē/ door seuen Seghelen ende seuen Trompetten / onder de welcke ouer al seer groote eñ cracht tige vertroostingen vermengt worden.

Een corte begrijp der dingē die hier verhaelt worden.

Maer in den eersten wordt een afbeeldinghe Godts ende zijns rechtueerdigen oordeels ende regeringe in alle dingen door de Segelen ende Trompetten geset/ ende dat door het gheheel 4. ende 5. Capittel/ op dat het ons soude verwecken tot doorlesinge ende toelupste ringe des ghenes dat int 6. 7. ende 8. Capittel volgen sal/ eñ voorts ock in de andere / de welcke in des menschen oogē ock wel swaer/ hart/ ende onrecht schijnen te zijn. So wort er dan alduſdanigē voorbeelt oft visioen vertoont. Indē Hemel verschijnt eenē Keyserlicken Stoel oft Troon/ die daer in sit heeft in zijn rechterhant een Boeck met Segelen beslotē: By den sittendē wort een Lam gesien die het Boec ontfangt/ eñ opent des Boecx se-

Een voor beeldt Godsdie alle dingē gherechtelicke regeert

Een corte begrijp vanden stant des visioens.

ge-

gelen. Wt dien Troon roemt eenen Gheest van seuenderley gedaenten/ de welcke wonderlick zijn cracht laet blijcken. Voor den Troon vtoont hem een glasen Zee / die daer claer is als eē Cristal. Desen Troō is als op een wage rustende/ op vier wel gheoochde eñ gevleugelde gedierten/ van bene dē hen rontō vertoonende/ eñ den Troon omcingelende. De sen Stoel woxt in een Regenboge als in een Voorburcht besloten/ welcke Regenboge int aensiē is als eē Smaragdus. Rontō den Troon vertoonen hen als in eenen Kinc. 24. stoelen/ eñ op dese sitt ende 24. gecroonde Ouders / met witte kleederen becleedt. Dit is den stant deses tweeden visioens. Daer sal tot zijnder plaetsen verhaelt worden/ wat het Lā/ de Gedierten/ de Ouders/ ende voorts de ander deelen gedaen hebben. Het is nu ghenoech/ dat wp cortelicken verhaelt hebben den inhont deses wonderbaerlicken ghesichts/ eñ een corte somme van deseaf beeldinge.

Dat dit gesichtop anderē tijden dickwils voor gehoudē is.

Du moeten wp voorts gaē voorsien wat een yegelick bysonder bediet heeft / wāt daer in is het meeste deel des gantschen verborgenthepts meest gheleghen. Also vele als de maniere des ghesichts aengaet/ soo en brengt Johannes ons niet nieus voort wt de Openbaringe Chzisti: want wp lesen dat by nae alsulcke visioenen den Prophetē verre toont zijn/ Esaie 6. Ezechiel 1. ende 11. Daniel 7. etc. Nu soo bediet ons den Troō een Keysterlicke macht/ ende een Richterlicke bedieninghe. Ende ouermits dat den Troon niet op der aerdē en is/ maer woxt inden Hemel ghesien / so moeten wp dencken dat Godts voorsichtichept ende de bedieninghe der oordeelen Godts/ geheel Hemelsch zijn/ heylich/ ende van alle verdorzuenthept seer vreēt. Eñ op desen Troō is een sittende/ sittende segghe sick/ eñ niet liggende oft staende / want Godt die een Richter is van alle dinghen/ die is sachtsinnich/ ende hy en woxt niet gelijck als een ander mensche door eenighe affectien beroert. Wp en moeten ons niet laten dunckē dat in dese zijne regeringhe aller dingen/ eenighe affectien/ verongelijckingen / ofte onrechtueerdicheden gehandelt worden. Want Elihu sept by den Prophect Job int 34. Capittel: Het sy verre/ dat in God Godloosheyt sou de zijn/ ende in den Almachtighen eenighe onrechtueerdicheyt. Wāt hy sal den menschen na zijn wercken vergelden/ eñ na eens yegelicx wegen sal hy hem geuē. Want warachtelic en sal God niet sonder oorsake verdoemen / eñ de Almuegende en sal het recht niet bzeken/ etc. Aretas Cesariēsis/ de welcke een out Wtleggher is/ vermaent / dat het met voorraet gheschiet is/ dat den gheenen die hier op den Troon sit/

Wie op de Troon sit.

gheen

geen menschelicke ghedaente toegeschreuē wort. Want hoe wel dat namaels van een rechter hant vermaēt wort/ waer in hy het Boeck houdt/ soo en wort hier nochtans gheen gedaente eens menschē ghoont. Daerenbouen seydt hy ock simpelicken. *Hy sadt*, hem gheenen naem gheuende. De oorsake hier af is dese: Want de wijle God onsienlick was/ eñ onbegrijpelick/ so en conde hy in zijn eyghen natuere niet beschreuen worden: Hem wordē wel menschelicker wijse/ menschelicke leden toegeschreuen/ maer die moetmen also wtleggen/ als datse door een figuerlick gebruyck van sprekē hem toegeeygent worden. Daeren bouen/ als dese selue God den kinderen vā Israel in de woestijne in Syna openbaerde/ so hoordē sy wel een stēme/ maer sy en saghen gheen ghedaente: het welcke Moses int 4. Cap. Deutero. verhaelt: ende dat geschiede voorwaer om dies wille/ op dat sy de gene die onbegrijpelick was/ door gheen beelt asmalen en souden/ ende bedrijuen also groote gruwelicke afgoderie. Paulus int Werck der Apostelen int 17. Cap. loochent/ God des menschen verstiertsel gelijck te zijn. Tot den Romeynen vermaēt hy/ dat beeldemakinge/ daermen Gods onbegrijpelic wesen na menschelicker gedaente mede wil afbeelden/ een grooten dwaeshept is. Hier af sullen wy op een ander plaetse breeder spreken. Daerentusschen wordē hier twee costelicke gesteenten verhaelt/ de welcke met haer verwe Gods natuere redelicker wijse afbeelden/ de welcke ock den Godtsaligen van groote eñ wtnemende dingen vermanen. Jaspis is een groene steen. Groente oft groenichept bediedt de eewichdurenthept Gods/ eñ ock dat hy het leuen geeft/ eñ behoudt het al int leuen. Sardis die is roodt eñ glinsterende/ met een yperich coleur: want Godt woondt in een licht daer niemant toecomē en can: de selue is ock een verteerende yper/ daertoe ock de liefde selue. Men mach Plinium lesen vā de Gheesteenten/ etc.

Het Godtlic wesen en can door gheen menschelicke ghedaente door ongen ghestelt worden.

Voort so beslupt de Regenboghe den Throon met eenen omganc. De Regenboge heeft ghemeynlick menigherlep coleuren: maer hier en heeftse maer eenderlep coleur/ eñ dat als een Smaragde/ de welcke groē is. De Regenboge is een teecken der eewiger genaden/ eñ des verbonts datter na de Diluuie gemaect was/ so Genes. int 9. Cap. wtgelept wort. Den Troon hadde onse ellendige menschen een veruaernisse meughen aenbrenghen/ des opperstē ende schrickelicstē Richters: daerom ymaēt ons dan de Regenboge van Gods ghenade/ ende dat Godt/ die door zijn voorsichtichept alle dinghen regeert/ een verbondt gemaeckt heeft met het menschelicke geslaehte/ het welcke

De Regenboghe is een Smaragdsteen int aensie

hy anders niet dan alle goedt bewijsen en wil. Dit verbont groept ende bloept altijt/ ende is altijt in zijn cracht. Gods goethept tot den menschen is altijt euen groot / al viel oock den Hemel / ende al quamen der groote blixemē van desen Throon / eñ al vielen de ellendicheden ouer ons als eenen plasregen/so heeft God nochtans hemselven met ons verbonden ende heeft ons grondelicken lief.

Op den stoel sittē 24. Ouders.

Rontom den Troon wordē vierentwintich stoelen gesien/ eñ op de stoelen sitten de vierentwintich Ouders als Raetsheeren van een groot Coninckrijck/ende Vaders der Hemelscher scharen. Dit getal wert te samen gebracht met twaelf ende twaelf. Nu bedieden de twaelf Patriarchen het gantsche Israel / ende onder dié de gantsche Gemeynte die voor de toecoēste Christi was: met de twaelf Apostelē is de Christelicke Ghemeynte gheplant ende wtgesproten/na dien dat Christus in den vleesche verschenen was /. daerom dat dit getal van twaelf / de gantsche Ghemeynte des nieuwen Testamēts bediet. So wort ons dan hier mede te kennen ghegheuen de gheheele ghemeynschap der Heyligen/inden Hemel vergadert zijnde / eñ met Christo den Coninck triumpherende. Daerom dat se oock met witte cleederen gheckleedt zijn/ als die ghewisselick door Christum gherepnicht zijn/eñ supuer van alle vdozuenheyt. Sy zijn oock getroont / want sy hebben ouerwonnen / ende heerschē nu inde eewige heerlickheyt / warachtige Coninghen en Priesters/ door Christum gewordē zijnde. De beschrijuinge haerder cleederen vmaent ons dat haer nu niet en gebreeckt/maer dat sy gheheel gheluctsalich zijn/daerom dat sy oock sittende vertoont worden / niet dat sy Richters zijn / oft inde plaetse Christi oordeelen souden/maer want sy rusten van haren arbeyt/eñ dat sy heel gherust ende gestilt zijn in haer affectiē/eñ sittē by den oppersten Richter. Maer wat doen sy hier? Sy en geuē God geenen raet/hem leerende wat hy doen soude / ofte in wat maniere dat hyt doē soude: sy en seggen oock niet/doet dit oft dat/maer sy prijsen zijn oordeelen/ want sy weten wel dat alle zijne wercken gerechtich ende heylich zijn: het welcke oock hier nae volghen sal. Wat sullen wy dan doē? Salt dan oock behoorlick zijn dat wy Gods oordeelē onderstoecken/eñ hem een voorschrift geuen wat hy doen oft laten sal? Ic meyne wel neē. Ghy hebt in dese gemeynschap der Heyligen alle Patriarchen / alle Richters ende Coninghen/eñ heerlicke Princen/eñ het gantsche volck Gods. Hier onder hebt ghy Salomon selue met alle groote Vorsten van deser werelt: Ghy hebt hier de Apostelen eñ Apostolische mannē/

de

de Martelaren ende Wijsen: Sult ghy dan beter oordeelen dã dese allegader? Haer exemplen dan nauolgẽde/ so en wilt geen onnutte vraghen te hoop brengẽ: prijst Gods rechtueerdige oordeelen / eñ belient den Heere rechtueerdich te zijn in alle zijne wegen/ eñ heylich in alle zijne wercken. Hem zy lof ende eere / van eewichepdt tot eewichept/Amen.

De 24. Predicatie.

Den wtganck des Heyligen Geests, woort beschreuẽ/met zijn werckinge/eñ Gods al wetenschap: ende hoe dat den Throon Gods vande vier Gedierte geeert eñ oureynde ghehouden woordt/ende wat de Ghedierten doen.

5 Eñ vanden Throõ quamen blixemen / eñ donderslagen/eñ stemmen: eñ seuen Lampẽ vyers brandẽde voor den Throõ/welcke de seuen Gheesten Gods zijn.

6 Eñ voor dẽ Throõ was een † glasen Zee/ gelijck Cristal: Eñ int midden des Throõs/ ende rondtomme den Throon vier Dieren/ vol oogen van vozen ende van achter.

Apo. 15. 2.

7 Eñ het eerste Dier was gelijck een Leeu/ ende dat tweede Dier ghelijck een Calf / ende het derde Dier hadde een Aensicht ghelijck een Mensche/ende het vierde Dier gelijck een vliegende Arendt.

8 Ende de vier Dieren hadden een pegelick ses vleugelẽ rontom/ ende van binnen waren sy vol ooghen. Eñ sy en haddẽ dach noch nacht ruste / seggende: † Heylich/Heylich/ Heylich / Heere Godt almachtich: die daer Was / die daer Is/ ende die daer Comen sal.

esa. 6. a. 3.

Onse Heere Jesus Christus/als een getrou Herder ouer zijn Ghemeynte/ wil hier voorseghen het iammerlick wesen / ende de ellendicheden die zijn Gemeynte ouercomẽ sullen. Op dat hy dan allen Murmureerders den mondt soude stoppen/ die Gods oordeelen onderstaen / ende op dat hy eenen yeghelicken tot lijdtsaemheydt soude vermanen in alsulcke ellendicheden/

Waerom ende tot wat eynde het eerste deel deses Wissoens is gestelt.

soo stelt hy voor al een handelinghe/waerin hy bewijst dat alle dinghen gheschieden ofte toegelaté worden door Gods rechtueerdighe voorsichtichz/ eñ dat oock alle dinghen gheregeert ofte aengheticht worden door het Lã/na zijn recht ueerdighe ende heyligh Oordeel. Want so wie dit gelooft ende vast houdt/ die stelt hem in alle het gene dat hem ouercoemt/ ootmoedich eñ onderdanich onder zijnen Godt/ eñ roept altijdts / De Heere is rechtueerdich in alle zijne weghen/ende heylich in alle zijne wercken. Ende dit is de rechte stant van het eerste deel desses Visioens/ het welcke met het 4. ende 5. Capittel volepndicht wort. Het is daerenbouen seer lustich / ghenoechelick/ende vol alles troosts. Al dusdanighe dinghen can men veel leuendiger voorstellen eñ verstaen met soo bequame ende Hemelsche ghelijckenissen/ dan oftse met naechten worden te verstaen gegeuen werden.

Een corte verhael des voorgaenden stermoens.

Inden eersten worter van den Throon vermaent/eñ dat vanden Hemelschen Throon/ op dat wy in Gods voorsichtichepdt ende Oordeelen niet vleeschelick of yddzuens meynen en souden te zijn. Daerna wort ons de ghene die op den Troon sit/met tweederlep coleuren vroont / met groene eñ roode. Wãt God is eé eewich wesen/een pegelick zijn cracht oft wesen gheuende. De selue brandt oock met liefde tot het menschelicke geslachte / eñ hy begeert ooc dattet dé menschewel gae:maer indé ongehoorsamen eñ wederspannigen is hy een verteerêde vyer. Nu so becingelt een Regenboge den Throon/ welcke Reghenboge groender is dã gras /ons troostende/op dat wy ons ooc niet verschricken en souden int aésien des Godlicken Throons/ maer dat wy ghedencken souden/dat de gene die als een Regeerder ende Richter op den Throõ is sittêde/de alder warachtichste is/eñ die oock zijn beloftenisse hout / dat hy onse Verbontgenoot is. Vier ende twintich Ouders omcingelen den Throon/ de welcke hoedanich dat sy zijn /wy nu afghemaelt ende beschreuen hebbé. Int eynde des 4. eñ 5. Capittels sal hier na ghesept eñ verhaelt worden/ wat sy doen oft spreké. De aenschouwers der wercken eñ Oordeelen Gods/ zijn voorwaer alle Heyligen inden Hemel. Want de Oordeelen Gods en zijn alsodanige niet/ die het licht oft de kennissen der Heyligen verborgé souden zijn.

Nu volchter voort / *Wt den Throon quamen blixemen, &c.* In den Throon is oock het Lam sittêde/ dat is/ de Vader eñ de Soon: van dese beyde is de H. Geest voortcomende. Want terstont volchter/als door een wtlegghinghe/ *Welcke de seuen Gheesten Gods zyn.* Want de blixemen/donderen/ eñ andere

Wt den Throne/ né den Gheest.

re dingen die verhaelt zijn/ bedieden ofte zijn teeckenen des H. Geests. De welcke wy oock lesen dat op een ander plaetse/ by Vyer/ Water/ Wint/ ende dyerige tongen afgebeelt zijn. Maer niemandt en late hem dunckē/ dat de heylige Geest/ die een int wesen is/ ende van een enckel Godlicke natuere/ in seuenderley gedeylt ofte gescheurt soude connen worden. Want ick hebbe int eerste Capittel vermaent/ dat *Seuē Geesten* gestelt wort voor het volcomen eñ perfecte wesen des heyligen Gheests.

De heylighe Dryuuldicheyt.

Wy hebben int beginsel dese Visioens/ de gheheele verborghenthept der Godtlicker Dryuuldichept/ also veel als ons te weten/ te gheloouen/ eñ te belijdē van noode zy. Daer is maer een Thzoon: In dien Thzoon worden begrepen/ de gene die daer sat/ het Lam/ eñ de Geest. So is dan het Godlicke Wesen eñ de nature een/ een is zijn macht eñ heerlickheyt/ een Rijc: wāt haer Troō is een. Eñ int corste gheseyt/ Daer is maer een ware eñ eewighe God/ die gepresen is in der eewichept: gelijc als oock Moses Deut. 6. ende alle Pzopheten eñ Apostelen gheleert hebben. Maer in dit eenich eñ onuerschepden Wesen/ worde merckelic een verschepdēheyt der persoonen ghesien. Want daer is een die inden Thzoon sit/ eñ het Lā/ eñ de H. Geest/ die van haer beyde voortcoēt. Dese verborghenthepdt der Dryuuldichept belijdē wy in onse Artijckelen des geloofs. Dit blijct oock openbaer inde Menschwerdinge Chzisti/ als de Engel tot de Maget seyde: De heylige Gheest sal in v comen/ eñ de cracht des Alderhoochsten sal v omschaduwē: Eñ het Heylige dat wt v geboren sal worden/ sal Gods Sone genoēt wordē. Also werter wt den Hemel in het Doopsel Chzisti een stemme gehoort ouer den Heere/ die seyde: Dit is mijn beminde Sone/ inden welcken ick een welbehaghen hebbe: hoort na hem. Daerenbouen ōschijnt oock de heylige Geest inde ghedaente van een Dupue. Daerō heeft ons oock de Heere beuolen/ dat wy ons souden laten doopen indē Name des Vaders/ des Soons/ eñ des heyligen Geests. Dese belijdenisse is waerachtich eñ seker/ eñ ons alsoo door de H. Schzifture eñ leuendige leeringe der Apostelen ouergeleuert: gelijc als oock Tertullianus tegen Pzariam de Ketter bewijst. Hier aen moeten wy lieuer gheloouen/ ende hier op staen/ dan op de wonderlicke eñ lasterlicke Sophisterie des verdozuē mensches eñ Spaen iaerts Serueti.

Maer hier wort ons voornamelicken de gantsche verborghenthepdt des heyligen Gheests wtghelept/ ende dat met corten woorden. Het welcke wat bzeeder wtgelept wort by den Euangelist Joannem: Inden eersten worde hier zijn

vooꝛtganck aengeteeckent/de welcke eertijts van sommige wt groote ȳmetenheyt geseyt wert in geene schꝛiftē beschꝛeuen te zijn Joannes seyt hier: *Vandē Troon gingē blixemē wt, &c.* Ende terstont daerna: *Welcke zyn de seuen Geesten Gods.* Nu bedupt dat wooꝛdeken *Ecporensis*, by den Gꝛieckē so veel als een Vooꝛtcominge ofte Wtuloep inghe. Ende Joannes seydt hier / (*Ecporeuondo*) *Sy quamen voort, ofte vloeyden wt.* Daeromme beslupt dat oude Concilium van Constantinopolē seer wel/segghende: *Ke heis to Pneuma, to hagion. to Kyrion, to zoopion, to ek tou patros ekporenomenō*: dat is/Ick gheloue aenden Heere den Heylighen Gheest/dien Leuendichmaker/vandē Vader vooꝛtcomende/etc. Maer ouermidts dat de Heere selue vanden Heylighen Gheest by den Euangeliste Johannem spꝛeeckt/seggende: Hy sal my vereeren / want hy salt van den mijnen ontfanghen / ende v vercondighen. Al dat mijn Vader heeft/dat is mijn/daeꝛ om hebbe ick gheseyt/ dat hijt vanden mijnen ontfangen sal/ ende salt v vercondighen: So can een yeghelick wel mercken / dat de Heylighe Gheest niet alleen van den Vader/ noch oock niet alleen vanden Sone is vooꝛtcomende: waer van oock lange by den Gꝛiecken ende Latijnen eenen stꝛijt is gheweest. Want coemt hy vanden Vader vooꝛt/so moet hy oock van den Sone vooꝛtcomen. Daeromme dat wy oock hier lesen dat hy vanden Thꝛoō vooꝛtcoemt. Maer nu en is de gene die daer is sittē de/niet alleen inden Thꝛoon/ maer oock het Lam: waer vā oock int 5. Capittel gehandelt sal wooꝛden. Want daer sal volghen / dat het Lam seuen ooghen heeft/het welcke de seuen Gheesten Gods zijn/ wtgesonden ouer den gantschen Aertbodem. Hoewel dat dan by Joannem int 15. Capittel gheseyt wooꝛt/dat de Heylighe Geest vanden Vader wtgaet/ so wooꝛt daer nochtans te voꝛen gheseyt: Dien ick (seyt de Sone) v vanden Vader sendē sal. Ende wederomme/ Den welcken de Vader in mijnen Name sendē sal. Om int cooꝛste te spꝛeken: So des Vaders eñ des Soons natuere een zy/ soo en sie ick niet / hoe dat de Heylighe Gheest vanden Vader vooꝛtcomen mach/sonder dat hy oock niet vanden Sone vooꝛtcomen en soude. Laet ons lieuer alsulcke scrupuleuse disputacien laten blijuen/ vooꝛ alsulcke hoofden die anders niet te doen en hebben/eñ laet ons gheloouen / dat de Geest van beyden zy vooꝛtcomende.

Daerenbouen so wooꝛt oock de cracht ende werckinge des heyligen Geests hier seer treffelick dooꝛ figueren vooꝛgheꝛstelt ende wtghelepꝛt. Want in den eersten so blixemt hy / als hy de gehooꝛsame verlicht/ eñ als hy den wederspannighen dooꝛ

de cracht eñ werckinghe des hy. Geests.

dooz swaere dzepgementen ver schzict. Daerenbouen so donder hy/ als hy hem teghen de Godloose Werelt opstelt / ende straft haer van de sonden/ haer de schzickelicke Gozdeelen Godts booz ooghen houdende. Twee Apostelen wozden daer in den Euangelist Marco / Kinderen des Donders genoemt / oft donderende kinderen. Item/noch geeft hy Godtsalighe stemmen der Leeringhen/ vermaninghen/ ende troostinghen dooz menschen / eñ al tot nuttichept der menschen. Ten laetsten / nae dien de werckinghe des Heyligen Geests hy na onwtspzekelick zijn/so begrijpt ofte beslupt hy nochtans zijn volcomenheyt onder het getal van seuenen: ende sept datter booz den Thzoon Gods/ *seuen brandende Lampen zyn.* Brandende/ sept hy / ende niet wtgeblasen ofte roockende. Want de genade des Heylighen Gheests is heerlick ende claer: van welcke wy oock hier te vozen gheseyt hebben. Nadien dan sodanige dingen indē Thzoon gheuonden wozden / hoe sal het der waerheyt gelijck connen zijn / dat de oozdeelen die van daer comen / in eenighen deele gheschendt/onrepn/ofte te misspzijsen zijn? Alle dinghen wozden dooz den Heylighen Gheest in haer wesen ghehouden/ende na zijn voozsichtichepdt gheschieden alle dinghen.

Hiertoe coemt noch een sake: *Een glasen Zee* vertoont hem booz den Thzoon / de welcke met zijn clarichept ende doozluchtichept den Crystaline gelijck is. Hiermede wozdt ons dese bzoosschе Werelt te kennen gegeuen / de welcke onder Gods macht staet/ende is altijts booz oogen. Eñ anderssins bzaecht oock de Zee inde Schzifture/ de figure van dese ongestadige veranderlicke Werelt/ ouermits hare ongestadichept eñ hittige gedzupsen. Eñ gewisselick / den staut deser werelt is veel bzoosscher als een glas. Hieraf sal wat volghen int 5. Capittel. Maer alle dingē die hier in dese Werelt dooz een wonderlicke veranderinghe gheschieden / die schijnen als in een Spieghel/ booz den Thzoon Godts/ soo dat Godt die altesamen als dooz eē Cristal aēschout: booz wiens oogē ofte wetenschap/ oock de alderminste sakē niet verbozgen en connen blijuen. Laet ons dan gheensins mepnen / dat die dinghen die inder Wereldt gheschieden /-al te vergheefs gheschieden / ofte datse Godt niet weten en soude. De glasen Zee.

Hierna coemt hy nu weder om tot den Thzoon/op dat hy een eynde soude maken van het ghene dat hy eens begost hadde te beschzyuen: ende op dat hy oock niet eenen soude bewijsen/dat alle Gods wercken die hy dooz de Creaturē doet/ seer heylich zijn. Men plach ghemeynlick der Rech- Een volcomder beschzijuinge des Thzoōs.

ters Throonen/ ofte Coninclicke Stoelen met eenige Gedierten te ondersetten ende te vercieren / gheliick als Salomons Stoel met Leeuwē verciert was/ so men lesen mach/ 3. Regum/ Cap. 10. Op andere plaetsen ist wederom een ghebruyck/ dat sonderlinge Ghedierten de Waghens/ daerme de groote Heerē varen triumpheren/ voort trocken. Nae sulcker wijse dan worden dese Gedierte/ op mēschelicke wijse van spreken / by den Throō gheuoecht. Want God wort inder Propheten Boecken op dē Cherubin geuoert / dat is/ op zijnen Godlicken Wagen. Cherubin. Ende de Propheet Ezechiel noemt den Cherubin opentlicken/ Ghedierten te zijn/ Cap. Ende de gheheele veruolginghe des Texts bewijst/ dat die plaetse te verstaen sp vā Gods Waghen/ die met Ghedierten ghetrocken wert / waerop hy wt der Stadt van Jerusalem gheuoert is. By den Poeten wort seer dickwils van de Wagens der Goden verhaelt/ het welcke by auontueren van de eerste schrijuers wt de Schrifture ghehaelt is. Want de Dupuel / de welcke Godts Simme is / die is altijdts wt om het woort der waerheydt in een quaet geruchte te brengen. Wy dan de beuselinghen der Poeten aen deen zijde settende / sullen alleen de sekere beschrijuinghe deses Godlicken Waghens/ ofte lieuer des Godlicken Throons / aenmercken. De Almeughende God sit op desen Throon. Eē sittinghe is in de Schrifturen alsoo veel als een regeringhe. So wort hier mede te kennen ghegheuen/ dat God op allen Creatueren sit/ dat is / dat hy zijne Creatueren regeert / en dat hy alle dingen in alles na zijn wijse voorsichtichheydt is werckende/ een yegelicke creatuere gebruyckende in zijn eyghen aerdt / na zijnen goeden ende rechtueerdighen wille. Maer wy moeten nu by dese Ghedierten/ alle Godts Creatueren verstaen / die aen de vier Hoecken des Wereldts verstropt zijn/ dat is/ die in de ghantsche Wereldt begrepen zijn. Godt sit op de Gedieren.

Nu so wort daer inden eersten te kennen ghegheuen/ ontrent wat plaetse dat dese Gedieren inden Throon waren: te weten/ in het midden / ende rondts omme den Throon. Wilt ghy Vraghen / Waren sy in den Throon/ hoe conden sy dan rontomme den Throō zijn ? Waren sy rondtomme/ hoe conden sy dan binnen inden Throon zijn? Wy moeten de sake alsoo begrijpen / gheliick als wy vermaent hebbē/ op dat wijt aldus verstaen/ Dat de halue Ghedieren/ onder den Throon / met het nederste deel van binnen in den Throon reyckten / ende stonden also als oft sy den Throō onderset hadden : maer met het bouenste deel / te weten/ met de borstē / ende het hooft/ ende In welcke plaetse des Throons de Gedieren gheweest zijn.

ende met de vleughelen staken sy wt / ende grepen nae den Throon / als oft sy die ommeringhelt hadden. Want alsoo hebben sy met eenen binnen den Throon / ende rondtomme den Throon tonnen wesen.

Hoedanich de Gedierte waren.

Daer nae wordt neerstelicken beschreue / hoedanich dat de Ghedierten gheweest zyn. Sy waren vier in het ghetal. Want het selue ghetal is eertyden oock van Ezechiele wtghedruckt / ende de vier Hangselen des Wereldts worden hier seer wel met het ghetal van vieren wtghedruckt / begrypende de gheheele volheydt alder dinghen. De andere hebben hier de vier Monarchien des Werelts by versiert / etc. Een peghelick bysonder hadden sy hare Aensichte ende lichamen / met ses vleughelen / die van binnen vol ooghen waren / gheliick als oock hare lichamen. Het eerste Ghedierte was int aensien als een Leeu: Het tweede / ghelick als een Kalf: Het derde / als een Mensche: Het vierde / als eenen vlieghenden Arendt.

Het schijnt dat hiermede alle Creaturen bediedt worden sienlicke ende onsienlicke / redelicke ende onredelicke: maer aldermeest / de wtnemenste. Want naemaels in het vyffte Cappittel sullē wy hooren / dat alle Creatueren te samen ghespannen zynde / eendrachtelick het Lam / ende den ghenen die op den Throon sit / louen ende eeren. Ende Godt ghebruyt se oock altesamen: de Sonne / de Mane / de Sterrē / de Lucht het Vyer / de Ghedierten / ende int corte ste ghesepdt / al datter is. Maer de Creatueren die hy nu vercozen heeft / om yet door haer wt te richten / die gheeft hy haer cracht / eenen peghelicken toerustende nae zynder aerdt ofte conditie / op dat haer gheen wysheyt / redelickheyt / sterckheyt / duechdelickheyt / lydtsaemheydt / aerdt / doorluchtichheydt / ofte rassicheydt en ghebreke. Het menschelicke aensicht beteeckent cloeckheyt ēn wysheydt / gheliick als de ooghen scherpsichtichheyt / wackerheyt / loosheyt ende dapperheyt in het wercken bedieden. Het Leeuwen aensicht beteeckēt cracht ende stercte / ende dapperheyt: gheliickerwys als het Ossen ofe Kalfs aēsicht / geduricheyt int wercken / ēn gelyc de Arent met de ses vleughelen / snellicheyt beteeckēt. Dit sullen wy door een exempel verclaren. God heeft hē de Assyriers ofte Babyloniers verkozen / dat sy Ninive destrueren souden. Dese heeft dan Godt toegherust / soo wy by den Prophect Nahum lesen / dat sy veel rasscher dan Arenden soudē zyn. Endemeer andere dingen / die ghy leest Nahum int 1. ende 2. Cap. Also zyn dan oock alle Creaturē Dienaers der Goddeelen Gods / wt desen Throon voortcomende.

Wat de Gedierté doen.

Daer nae woꝛter oock aen gheroert / wat die Ghedierten doen: Sy omcingelen den Thꝛoon / altijdt verwachtende wat haer Godt ghebieden sal / op dat sy dat rasschelick kloeckelick / ende vꝛomelick volbꝛenghen. Want *Sy en hebben geen ruste*, (siet / hy sept / *Sy en hebben* / ende niet / *Sy hebben ghehadt*, ofte *Sy sullen hebben*: maer / *Sy en hebben*) dat is / Sy zijn eewichlic in Godts werc. Wy en moeten oock dit alsoo niet nemẽ / als oft sy des wercks moede woꝛden. Daeren bouen loué sy den almeugenden Godt met een eewichdue rende lof. Aretas sept: Hier en woꝛt niet beschꝛeuẽ daer groo ten arbeydt in gheleghen is / Ende sy en hebben gheen ruste / maer zijn eewichlick besich met Gode lof te singẽ / etc.

Den Lof sanck der Gedierté eñwatmẽ daer wt leeren moet.

Ten laetsten woꝛt daer ooc het Liedt ofte de maniere des Lofs van allen Creatueré beschꝛeuen. Eertijdts heeft: Da uid oock ghesonghen: Loeft hem Sonne ende Mane / etc. De Loffanck woꝛt ooc Esaie int seste Capittel beschꝛeuen. Maer wat pꝛijsen nu de Creatueren in God / welcker wercklinghe Godt ghebꝛupckt / ende wiens cracht ende werckinghe sy gheuoelen? Inden eersten / syne Heylichedt. Dese dingen dienen aldermeest tot den handel der sake. Want sy leeren dat Godt heylich / onbeulect rechtueerdich / de aldergrootste / aldermachtichste / alle dingẽ wtrechtẽde / eewichhet beghinsel / ende de Onderhouder aller dingen zy. Want sy segghen / *Heylich zy de Heere God almachtich, die daer was, &c.* Welcke woꝛden wy int eerste Capitel hebben wtghelept. Wie en sal nu hierwt niet mercken / dat alle syne werckẽ eñ ooꝛdeelen heylich eñ rechtueerdich zijn? wie sal nu booꝛt aen de ooꝛdeelẽ eñ werckẽ des Heeren connen misꝛijsẽ? De Heere is gerechtich in alle syne wegen eñ heylich in alle syne werckẽ. Het getuygenisse van allen Creatueré maeckt ons goetwillich / wacker eñ gerust / op dat wy gewillichlic in de ooꝛdeelẽ des Heeren gerust zijn / ende in gheen en dinghen tegen Godt en murmureren / waeröme dat hy dit ofte dat doet: maer dat wy ons simpelick onder Godt gheuen / gheloouende dat alle syne werckẽ rechtueerdich zijn / eñ dat die tot booꝛdeel der Godsalighen geschieden / ende tot een rechtueerdighe straffinge der Godloosen. Godt de Vader is heylich / God de Sone is heylich Godt de Heylighe Gheest is heylich. Heylich is de eenighe ende dꝛyuuldige Godt / die gepꝛesẽ is inder eewichept: Heylich zijn alle syne wercken / en de syne wegen zijn onbesimetelick. Maer veel bequamer lesen wy dꝛiemael *Heylich*, dan neghenmael / nae het Spaensche Exemplaer. Want de eerste lesinghe beuesticht de Pꝛopheet Esaias. Dẽ almeugẽdẽ Gode zy pꝛijs eñ eere. Amen.

de

De 25. Predicacie.

Hier wort wtgelept/wat de Ouders rontom den Thzoon deden/ende in wat manieren sy den heerlicke Loffanck gesongen hebben.

9 Ende als de Dierē lof/ende eere/eñ danc-seggunge hem gauen die op dē Thzoon sat/ die leeft vā eewichept tot eewichepdt:

10 So vielē de vier eñ Btwintich Ouders neē voor den genen die op dē Thzoon sat/eñ aēbadē hem die leeft vā eewicheit tot eewichz eñ wierpē hare Croonē voor den Thzoon/ seggende:

Apoc. 5. a. 11 9 tb. 11. 11 Ghy zijt weerdich/ Heere/ te ontfanghen den lof/ende de eere/ ende de macht: Want ghy hebt alle dingen geschapē/ende sy zijn om uwē wille/eñ zijn gheschapen.

Gebruch tē vā dit Visioen. Soo dit Godtlick Visioen wel verstaen/ende van een geloouich herte wel begrepen wort/so leert het ons/hoe dat wp altijdts matichlick sullen zijn in Gods werckē te gronderen/Godtvruchtich te zijn/ ende lijdtsaem/ende onsseluen gantschelicken onder Godts handen te beuelen/ende hem alle de eere te gheuen. Dit is de rechte vrucht die wp hierwt souden meughen gheerrighen/ende het rechte eynde/ waertoe alle dinghen gesproken worden.

Het exempel der Ouders. Maer hp brengt roztelicken wederomme te passe dooz een verhalinghe/wat de Ghedierten ghedaen hebben/ende lept met eenen wt/wat de vier ende twintich Ouders gedaē hebben. Hierinne worden wp opentlicken gheleert/wat wp oor Gode schuldich zijn/ende hoe dat wp van spne wercken ozdeelen sullen/en hoe dat wp ons teghen hem dzaghen sullen in dese spne wercken.

Glorie diemen Gode schuldich is. Dese Gedierten/dat is/dē gantschen Hoop der Creaturen/wiens hulpe Godt is gebzuyckende inde bedieninghe aller dingen/die schzijuen Gode/die daer is/sittēde/(dat is/ die ouer alle dinghen regeert ende regneert/den Godt seggheick/ die inder eewichepdt leeft: dat is/den eewigen/leuenden/ende die alle dinghen het leuen geeft ende inblaest) dzie dinghen toe. Inden eersten/ Heerlichept/ *Doxan*, dat is/Maiestept/ofte een treffelick aensien/prijs/ofte een grootachtinghe/gheljck als wp van Godt seer hooch gheuoe-

voelen/niet heerlickers / niet beters / niet hooghers / niet rechtueerdighers/ niet heyligher/ ende gantschelick niet treffelickers houdende / dan Godt. Dese eere wordt ons geboden/ dat wy hem altijt gheuen sullen/ ende inde Wereldt niet weerdigers ofte costelickers houdē en sullen dan hem. Daerna gheuens p Gode eere/*Timin*, Nu bedupdt het woordeken *Timin*, so veel als Eere ende Prijs/ende daerenbouen een behoorlicke Dienst dienmen pemanden schuldich is. Gode zijn wy eerbiedinge eñ onderdanichept schuldich/ te weté/als het opperste goet/ eñ den eenighen eñ warachtigen opperstē Heere alder dinghen. Paulus tottten Romeynen int 13. sprekende van de eere die men der Overheydt schuldich is/sept/Datmē die ontsien soude/dienmē ontsich schuldich is: eñ eere bewijsen/ dien men eere schuldich is. Daer volcht ten derden/Ghebenedijdinghe: Het welcke hy ghenoemt heeft / *Eucharistian*, dat is/Dancsegghinghe ende Lof. Want ons wordt gheboden alle Gods werckē te prijsen / ende daer voor Godt te louen. Wy lesen/dat Job den Heere danckte/voor de groote ellendichept die hem overquam. Want hy sepde. Ghelijc alst dē Heere belieft heeft/ also ist gheschiedt/den Naem des Heeren zy ghebenedijdt. Dewijle dat de Ghedierten van alle dese dingen den ghenen toeschrijuen / die op den Thzoon sidt/soo leeren sy ons met haer exēpel wat wy doen sullen/ te weten / Gode oock alle dese dingen toeschrijuen. So wy dit doen/so sullen alle murmureringē ende disputatien die nu opzijsen / om dooz onse neuswijsichepdt / Godts wercken te ondersoecken/ophouden. Vp den Loffanc der Ghedierten/wordt oock den Loffanck der vier ende twintich Ouderen gheboetht. Dit bet eerlent ons de triumpherende Ghemeynte/het ghetal aller heyligher Patriarchen/ Prophetē/Apostelen eñ Martelaren/etc. gelijc als ick bouē wtghelept hebbe. Hier en hebben nu de mensehen niet een ofte twee exempelen eens heyligen ende wijsen mans/maer aller heyligher/wijser/Godtsaliger eñ wtnemender Mannen. Sy zijn vanden vleesche ontlaghen / ende en draghen geen quade affecten ofte diwalinghen /so is haer oordeel dā seer oprecht: ende wy en connen gheen claerder ende superder exemplē hebbē. Dzie ofte vier dingen worden ons hier vanden Ouders geleert/ die sy den gheuen die op den Stoel sadt/ ende in eewichept leefde/ghedaen ende beweesen hebben. Want in sulcker voegen worden de Titelen Gods verhaelt/waer van te vorē gesprokē is. Nu hebben wy gesept/dat der Heyligen Stoelē rondts omme den Thzoon gheselt waren / in de welcke sy

Eere die men Gode schuldich is.

Danckseggingе diemen Gode schuldich is.

De Loffanck der 24. Ouderingē

ſy ſaten/met witté Kleederen gekleet zynde/eñ met gouden Crooné gecroōt/mede leuēde met den genen die daer in der eewichept leeft.

De Ouders vallen voor Godt neder.

Dese Ouders rysen inden eerstē op wt hare Stoelē ofte Setelen/eñ (*pesounde*) vallē op hare knpē/oft op hare aensich ten vooz Godt neder. Nedervallende ofte nederknielende/ gheuen sy de vernederinghe des herten te kennen / op dat wy souden leeren / Gode met onse lichamen ende zielen/met alder ootmoedicheptonderda nich te zyne/ Ja dat meer is/ onsselue met alle onse goedeeren/onder den wille Gods te begheuen. Is het sake dat de Godsalighe zielen/die nu het Aenschyn Gods met vreuchden zyn ghebzupckende/vooz den Heere neder vallen : wat en sal dan een ellendich/catyuich/eñ sondich mensche met doē? Hy mach hem met recht wel schamē synes rebellichept eñ traechept/als hy alsulcken onderdanichept inden Hemelschen/alderedelsten/eñ Godtlicksten zielen merckt.

De Heyligen aenbidden.

Daer nae aenbidden oock de Heyligen/ende sy en bidden oock niemandt aen / dan den genen die op den Thzoon sidt/ ende leeft van eewichept tot eewichept. Dat is den Vader/den Soon/eñ den Heyligen Gheest/een eenich ende vryuuldich Godt/die eewich ende almachtich is. Laet ons oock dan desen Godt aenbidden/het exempel alder Heyligen nauolghende. Met een wtwendige aenbiddinge aenbidden wy Godt/als wy onse hoofden ontdeckē/ende onse knpen bupgende/vooz hem nederuallen. Inden Gheest/ waerhept/eñ inwendige aenbiddinge biddē wy God aen so wy hem gantschelick aenhanghen/ende onsselue hem toeepghenen/ende gheheel op hem sien/als op den eenigen/ onbegrypelichen / alderwysten/alderbesten / alderrechtueerdichsten eñ goedertierenstē. Die also vooz den Thzoō Gods neder uallen / eñ Godt also aenbidden / die en sullen met Godt ouer syne wercken niet kyuen: sy en sullē niet wt eenighe onverduldichept met Godt twisten/waeromme hy dit oft dat doet/ oft toelaet. Aenbidden ende Aenbiddinghe.

De Heyligen werpen hare Kroonen van haer

Hier by coemt oock/ dat sy hare Kroonen die sy van hare hoofden ghetoghen hadden/ vooz den Thzoon neder werpen / vooz de voeten des ghenes die op den Thzoon sadt. Dit en is vryelick met alleen lick een wtnemende beleefthepdt / maer een groote ootmoedichepdt/dies gheliycken niet beuonden en wozdt. Pzimasius een Wtlegghet der Openbaringhe / sepdt aldus: Hiermede schryuen sy alle vzomichept ende weerdichept die in haer beuonden wozdt Gode toe. Want met rechte wozt het hem al toegeschzeuen/dat men verwozuen heeft: vanden welcken hy gheholpen wozdt die ouerwint. Dit sept hy. Sy gheuen

gheuen ooc te kennen / ende betuygen/dat sy gheen Godlicke macht aen haer nemen en willen/dat sy niet regneré en willen / dat sy ooc Gode gheen raedt geuen en willen/ als ofte sy syne Raetsliedē waren : oft / als oft sy hem een Voorschrift wilden gheuen: maer alle macht/alle rijck/alle bedieninghe/ Ja ooc haer seluen onderwerpen sy Gode / om van hem/met alle andere dinghen die daer te regeren zijn/geregeert te worden. Want sy beuinden ende sien/ datter niemant inde Werelt/ inden Hemel/of op der Aerdē/ wijser/machtigher ofte meerder en is:dat niemandt trouwer/neerstigher/onbesorghelicher/ofte beter alle dinghen can regeren. Laet ons dan/ lieue Broeders / het Oordeel der Heyligen voor goedt houden/ende laet ons in allen dingen met dese enengelijck ghevoelen

Jae dat meer is/ sy betughen met claren woorden/ waeromme dat sy hare Croonen van haer werpen : niet als ofte sy ondanckbaer tegen God zijnde/syne gauē in geender weerden gehouden en hadden / maer om dat sy vā hertē bekendē / dat hem alleene de eere toequam. Soo stemmē sy dan met de Ghedierten/eñ alle andere Creatueren seer rustich overeen / ende hem een triumphelick Liedt ofte eenen Loffanck singhende/ als den Oppersten Prince / soo belijden sy hem weerdich te zyne / die de eere ontfanghen soude/ etc.

Ontfangen heeft hy ghesepdt / niet als oft hy die te voorzen niet ghehadt en hadde / maer dat het seer schandelicken soude zijn / dat sy/ ofte eenighe andere Creatueren / hen seluen soodanighe dingen soude toeschrijuen/die alleene Gode toe behoorden. Ghy zijt alleē weerdich v die dingen aen te nemen/oft voor v die dinghen te ghebruyckē. Dese en comen geenen Creatuerē toe/etc. Maer sy verheffen Godt seer hooghelick/den welcken sy haren Heeren ende Godt noemen. Sommighe Exemplaren setten hier noch by, *ho hagios*. Dat is, *Die daer heylich Zyt*. In allen stucken doen sy ghelijck de Ghedierten/de welcke ooc roepen: *Heylich, heylich, heylich Zy de Heere Godt almachtich*. De selue hebben hem ooc eere ende glorie ghegheuen : hier van hebben wy ooc voorghesproken. Alsoo geuen nu dese Ouders den seluen Gode het gene dat hem de Dieren hadden ghegeuen. Maer bysonder schrijuen sy Gode cracht toe (*tin dynamin*) ende benemense haer seluen. Waeromme schrijuen dan de Papisten den Heyligen inden Hemel de Godtlicke werckinghe ende cracht toe / de welcke sy hier nochtans selue merckelicken alleen Gode toeschrijuen? Petrus ende Joannes hebbent qualick genomē/ als sy

Glorie te ontfangē

sp noch leefden / doe sp saghen dat haer het Volck eenighe Godtlicke tracht toeschreef. Want als sp den Kreupelen voor den Tempel gaende gemaeckt hadden / ende hem het Volc daer ouer verwonderde sepden sp: Ghy Israelitische mannē / wat verwondert ghy v hier ouer? ofte wat siet ghy ons aen / *hos idia dynamei eusebia, &c.* Dat is / als of wp het door onse macht ofte Godtsalichept gewrocht hadden / dat dese wandelt? De Godt der Vaderen heeft dat gedaē / etc. Hoe veel te min moeten wp ons dan nu laten duncke / dat sp eenichsins souden eenighe Godlicke macht oft eere haer selven laten aendoen / nadien sp van alle verdruenthept brydt zijn?

Voorts so seggen sp oock de oorsake daerby / waerom dat sp haerselven eñ alle hare goederen Gode onderwerpen / eñ hem de glorie / eere eñ macht toeschryuen. Want *ghy* (seggē sp) *hebt allen dinghen gheschapen, ende door (dia) uwen wille zyn se, ende zyn gheschapen.* Seer groot ende onmetelick is dese glorie Gods. Hoedanich dat ghy zijt (seggense) eñ dat alle macht eñ glorie v toecoemt / dat blijckt wt de scheppinghe des gantschen Werelts. Niemant en was by v inde Schepping / niemant en gaf v raedt hoe ofte wat ghy dedet: niemandt en heeft v pet gheholpen. Wie soude dan als mede declachtich in uwe macht / by v connen beuonden worden? Wie soude hem voor v / die een Schepper alder dingē zijt / dorsuerroemē? Ghy hebt alle dinghen gheschapen / ghy onderhout alle dingen alleen / ende regeert alle dingē alleen. Ghy hebt gewilt / ende sp zijn ghewordē. Ghy hebt gesprake / eñ sp zijn geschapen: Het was ghenoech / dat ghyt sprake / het was genoech / dat ghy wildet. Eñ noch hedendaechs blijuen alle dinghen na uwen wille / sonder uwe moepte ofte arbeydt. Ghy regeert alle dingen seer fijn / ende op een goede ordinancie. Dit getuycht ons de wonderlicke omloop der Gesternten / de genoechelicke veranderinghe aller dingen / ende daertoe oock de soete / eñ ghenoechelicke / eñ ouervloedige vrucht / die daerwtis spruytende / Wie en soude dan hemselven / met allespne sakē / v ende uwer bedieninghe niet ghewillichlick onderworpen? Wie en soude v niet alle dinghen toevertrouwen? Wie en soude oock niet bekennen / dat v de cracht ende heerlickheyt toequame? Laet ons dit met aendachtiger herten aenmercken / op dat wp alsulcke voorden Heere meughen verschynen / als wp sien dat de Heylighen van den Hemel hier verschynen.

Dit wil ons de Heere gheuen.

AMEN.

Verheyligen indē Hemel geen Godē eere / eñ sp en rekenense haer selfs niet toe.

Godt is eē Schepper ende Onderouder aller dinghen.

De

De 26. Predicacie.

Vant v. Capittel.
Van den ghenen die op den Throon sit / ende houdt in zijn Rechterhandt een Boeck/het welcke met seuen Segelen gesloten is/en wat dat beseghelde Boeck beteeckent.

1 ENde ick hebbe inde rechterhãt des genes dieop den Throon sadt / een Boec gesiẽ / het welcke van binnen ende buyten ghescrheuen was / eñ besegelt met seuen Segelen.

Ezech. 2. v. 10.

2 Ende ick sach eenẽ sterckẽ Engel / predikende met luyder stẽme: Wie is weerdich den Boeck opẽ te doẽ/ eñ syne Seghelen te ontdoen?

3 Ende niemant indẽ Hemel/inder Aerdẽ ofte onder der Aerdẽ/ en conde dien Boeck open doen / noch dien aensien.

4 Eñ ic weende seer/ om dat daer niemant weerdich geuondẽ en was den Boec opẽ te doen/eñ te lesen/ noch hem te besien.

Nu gaet hy voort/om volcomelicker den ghenen te beschrijuen/ die op den Throon is sittẽde /vã welcker beschrijuinghe hy sommighe dingen hierboué/hoewel seer wepnighe/aengeroert hadde. Dese dinghen gaen onsen sakẽ seer veel aen. Want nu sal hy gaen bewijsen (het welcke in desen handel wel het sonderlingste is) als dat na Gods voorsichtichept/alle dinghen die inde Werelt gheschieden / seer rechtueerdelicken ende heplichlicken door Christum wtgherichtet worden. Het welcke alle Heplighen Godts/ende alle Creatueren bekennende/prijsen ende eeren den ghenen die daer leeft van eewichept/ons een exempel geuende/dat wy mede sulcx souden doen.

Maer wy moeten een pegelick woordt bysonder wel insien/ nae dien in een peghelick bysonder groote verborgentheden zijn/ ende datter oock niet te vergheefs ghesproken en wordt: *Ende die almeneghende Godt sidt op den Throon.* Nu so en wordt ons door *sitten*, niet alleenlick zijn Richterlick/Ouerige/eñ heerschẽde Macht/ maer oock eenen coelen sin/ (die niet door eenighe quade affecten beroert en is/gelijck als

God sit op den Throon.

als de Richters van deser werelt beroert worden) eñ de aldergrootste gherechtichept in allen saken te kennen gegeuē. Daerenbouē so wort dit boec ghesien inde Rechterhant des ghenes die op den Throon sit: van welcken Boeck wp noch breeder voortaen spreken moeten.

Wp schijnt hier een ghelijckenisse ghenomen te hebben/ soo het ock dickwils in der Schrift gebruyckelick is/van de Princen deser Wereldt / de welcke Boecken hebben van hare Wetten/Priuilegiē/ Instellinghen/ van datmen handelt/van hare Secreten / van datmen handelen sal / ofte gehandelt heeft / van hare vonnissen vanden verweseuen/ eñ Borghers/van leuen eñ doot. Eñ also wort ock Gode een Boeck/ende Boecken toegheschreuē. Moses sept/Exo.32. Doet mp wt den Boecke des Leuens/etc. Inden Psalmen wort van dese Boecken dickwils vermaēt / Psalm.56.69. 139. In het seuende Capittel van Daniel/ worden de Boecken open ghedaen / van welcke Boecken ock vermaendt wort Apoc.20. Men leest/ dat voor God een Boeck der ghedachtenisse beuonden wordt/ Malach.3. Dit Goddelicke Boeck heeft dan in hem beslo ten alle Godts raden / wercken/ende oordeelē. Want wp sullen schier hooren / dat alle dingen die inde Wereldt gheschieden/wt desen Boeck/ als wt een Fontepne zijn voortspruytende.

Het boec inde rechterhandt des ghenes die daer sit.

Maer nu worden hier van desen Boec voorneinelick drie dingen gesept. Ten eerstē dat het niet inden Throō en lept/ oft inden schoot des genes die daer sit/oft onder den Throō/ oft dat het daeraen/oft achter dien ooc niet gehangen en is/ maer dat het in Godts Rechterhāt zp. Hiermede wort ons de werckende cracht Gods te kennen gegheuen / die daer de aldermachtichsteē rechtueerdichste is. Want het Boeck eñ wort inde slinckerhant niet ghesien. God die werckt ende onderhout/ ende richt dan alle zijne Wercken ende Oordeelen seer heplichlickē wt. Daernae is dien Boeck van binnē ende bupten beschreuen. Wāt onder de voorsichtichept ende oordeelen Gods/worden goede dinghen te samen met de quade begrepen / voorspoedighe eñ tegenspoedighe/ sware eñ lichte/sichtbare eñ onsichtbare/ openbare eñ verborgen/ ende ten laetsten al dat daer ghescht.

Het boec is dā binnen ende bupte be schreuen.

Ten laetstē/so is dien Boec beseghelt met seuen Segelen: Want het is seer sterck beuesticht eñ toegesloten. Want de Oordeelē des Heerē zijn vast/ warachtich/rechtueerdich/eñ onwederlegghelick. Het ghebruyck der Segelen is by den menschen menigherley/ maer nochtans machmē dat beslupten in twee dingen. Indē eersten worde de Segelē bygeset

Het boec is met 7. Segelen gesloten.

Het ghebruyck der Segelen.

om des getrouwichepts / warachtichepts eñ rechtueerdichepts wille. Alsmen een Segel ergens aenhangē sal / so heeft men een scherp toesicht. Wāt sy en worden aen geē onrechtueerdige / ydele / ofte valsche saken gehangen. So zijn dan de Segelen getuygenissen der seekerhept eñ rechtueerdichept. Men geeft pemāt eenen Brief eñ Seghel / dat hy een eerlicke sake heeft / met der waerhepdt omgaet / eñ zijn sake seker zy. Het schijnt groot ongelijck te zijne / datmen teghen besegelde Brieuen veel haskelen wil. So wort dan door de Segelen die aen den Godlicken Boeck hangen / te kennen gegeuē / dat Gods Oordeelen eñ wercken warachtich / seker / ende rechtueerdich zijn / so veel alsser ooc door zijn voorsichtichept gheschieden / eñ door Christum wt gericht wordē. Het soude seer schandelic zijn / Gods Oordeelen teghen te spreken / oft zijne wercken te lasteren. Daerenbouen so worden alle secreten door Segelen besloten / op dat die niet alleman kenlic en soudē worden / maer alleen diē / diese toe betrout zijn. Godts oordeelen eñ wercken zijn dan meestendeel verborgen / eñ en zijn alleman so niet bekent / dā alleen dien / diese de Heere toe vertrout heeft / dat is / den geloouigen / eñ den genē die hem ghehoorsaem zijn.

Seuen seghelen.

Voorts / soo zijn hier alleen *seuen segelen*, waer door de gantsche volhepdt der tijden eñ saken / die hier op der wereldt in de Gemeynten geschieden sullen / ende Gods oordeelen met zijn verborghentheden begrepen zijn.

De openinghe des Boecx eñ der segelē

So en is nu dan de openinge des Boecx / eñ ontsluptinge der Segelen / anders niet dan een ontdeckinge der oordeelen Gods / ende een verclaringhe zijnder verborgen raetslagen: eñ daerenbouen oock de alder rechtueerdichste / eñ heylichste werckinghe / aenrichtinge eñ volbrenginghe zijns willens onder den segel der trouwich3 ende waerhept. Inde openinghe en gheschiedt niet teghen de waerhepdt / trouwichepdt / liefde ofte rechtueerdichepdt Gods.

Wie weerdich sy dē Boeck met zijn segelen te openen.

Ende daer wordt oock met veel woorden seer neerstelic eñ opentlic van de openinge der seghelen gehandelt / te weten / wie daer weerdich bevonden wordt / om de Ghemeynte de verborgen oordeelen Gods te openen / eñ zijn heylige wercken te volbrenghen ende wt te richten / dat is: wien dat het rijcke eñ de wtrichtinghe der voorsichtichept Gods gegeuē is. Want daer en roept niet met luyder stemmen alderley Enghel / maer den sterckē eñ wtnemenden Engel / om ons tot toelupsteringe te verwecken / op dat wy neerstelic aenmercken souden / wie dē Boec open doet / ende de segelen los doet oft ontslupt. Maer nu so houdt hy den toehoorer / aenschouwer oft leser langhe ver-

toe-

toeuende/ eer dat hy hem dien vertoont/ eñ dat om dies wille/ dat hy hem dien seer groote lier aenprijsen soude. Daer en is niemant/ sept hy/ onder alle creatueren beuonden/ noch onder de Heyligen inden Hemel/ noch onder de menschen opter aerdē/ noch oot onder der aerdē/ die machtich was dē Boec open te doen/ oft zijn segelen te ontslupten.

Alleen Christo woort het Rijc ende de wtrichtinge der saken toegheschreuen/ den anderen woorter benomen

Laet ons hier gade slaen/ hoe datter niemāt en was die den Boeck open conde doen/ oft zijn segelen ontslupten/ dā alleen Christus. Waeromme woordt dan de bedieninghe der dingen den Heyligen toegheschreuē oft gemeyn gemaeckt? Niemant en can ons de Godlicke verborgentheden oft oorsaecken openen: Niemandt en can de oorsaecken ende wercke die Godt hier in de Werelt werckt/ wtrichten/ dan alleen de Heere Christus: Waerom begeert men dan al sulcke weldaden van de Heyligheu/ ende waerō weet ment haer danck/ so een siecke ghesondt woordt/ oft soo een sterffelick mensche eenighe weldaet oft gaue ontfangt? Dit hebbe ick wel van God ontfangē/ seggen sommige/ maer door de voorbiddige ofte macht/ oft verdienste van desen oft diē Heylich/ die God Maerschalc gestelt heeft ouer dese sieete/ op dat hy soude gesont maken allē den genen die desen Heylich/ oft Godt door den naem van desen Heylich aenriepē. Dese woort dē mont ghestopt met de woorden des Heeren/ eñ Joannis die daer is seggende/ Datter niemāt in den Hemel oft op der aerden beuonden en is/ die den Boec mochte opē doen. Daerentusschen so lagen oock de 24. Ouderlingen/ voor den Troō/ die figuer dragende van alle Heyligen die inde heerlichept zijn. Wt alle dese en was niemant beuōden die het Boec opē con de doen. So zijnse dan nu veel wtsinniger/ die de wtrichtinge aller dingen in de Gemeynte/ eenen verdorzuen eñ gruwelicken mensche toeschrijuen/ als den Paus van Roomen. Christus alleen/ heeft alle gewelt in Hemel eñ aerde ontfāgen/ gelijck als wp schier hzee der sullen verstaen.

de schrey-ughe Joannis.

Joannes schrept/ ouermits dat hi merete groote swariche dē te zijn inde openinge/ lesinge eñ ontsluptinge deses Godlicken Boecx: eñ nochtans en sach hy niemant die den Boec openē oft ontsluptē conde: Hy en verstont hem oock de sake niet grondelic: Maer hy was een figure der gener die Gods oorsaecken niet en verstaen/ eñ niet en weten dat alle dingen na de voorsichtichept Gods door Christū heylichlicken geregeert worden. Wāt by dese en is anders niet voorhanden dan schreyinghe ende weeninghe. Want voorwaer/ buyten Christū eñ zijn ontdeckinge/ waer door hy ons Gods verborgentheden ende oorsaecken openbaert/ en sal niemant vā

die te recht connen oordeelen. Want ten sy dat wy verstaen dat de Segelē door Christum geopent worden / eñ dat door zijn werckinge / die ons lief gehadt heeft / eñ hemseluen voor ons ghegheuen heeft / alle dinghen gheschieden: wat salder in ons na gelaten worden dan suchtinghe?

Voorts so heeft hy van drie dingen ghmaent. Open te doē / Lesen / eñ Jnsien. Geenderley mensche en can open doē / wāt gheen mensche en is alsulcken wtrichtinge machtich / dan alleen de Sone Gods selue. Nie mant en leest noch en verstaet Godts oordeelen volcomelic / dā de Sone / eñ den genen diet de Sone openbaert / oft so veel als hy een pegelic openbaert. Niemāt en siet daerin / dat is / niemāt en can Gods wercken eñ oordeelen aenschouwē / het en zy dat hy eerst met dē geest Christi veruult eñ ghesuyuert zy. Dā hem moeten wy dā genade bidden / op dat wy verrygen mogen zijn oordeelen te ghstaen / also veel alst ons noodich is / eñ dat wy van die oot Godlicken mogen oordeelē.

Aretas een Bisschop vā Cesarien / ooc een wtlegger deses Boecx sept aldus: Niemandt van allen / noch vanden genen die geē vleesch en hebbē / noch vanden gheuen die inden vleesche zijn / noch vanden ghenen die haer vleesch afgelept hebbende / vā hier geschеydē zijn / en heeft de volmaecte kennisse der Godlicker dingen ontfangen. Eñ terstont daerna: Eñ daer en wort niet alleen geen mensche beuonden diet open doen conde / maer ooc niemāt die daer in sien conde: dat is / die daer Gods oordeelen wel te recht insien conde / ende soo voort. De geheele veruolginge des texts deser plaetsen / bewijst ooch genoech dat Joannes wel genoech spreeckt van Gods oordeelen: maer aldermeest van de bedieninge aller dinghen. De Heere Jesus zy verheerlickt inder eewichept / Amen.

De 27. Predicacie.

Hier wordt het Lam inden Throon Godts / als met een pinsel afgheschreuen: het welcke den Boeck ontfangt wt de handt des ghenes die daer was sittende / eñ hy doet dat open.

5 Eñ een van de Ouderlingē sepde tot my: En weent niet / Wāt siet † de Leeuwe wt dē gheslachte Juda / * de wortel Dauids / heeft † ouerwonnen om den Boeck open te doē / eñ zijn seuen Segelen open te breken. Gen. 49. a. 9. * Esa. 11. b. 10. ro. 15 b 12 Apo. 22 b 16. † Of / verregheu.

6 Eñ ick sach / eñ siet int middē des Troōs eñ der vier Dieren / eñ int

int middē der Ouderlingē stont † een Lam als geslachtet/ hebbē de seuen hoornē eñ seuen oogen / de welcke zijn de seuen Geesten Gods in alle landē wt gheſonden.

† gr. Lam wicken.

7 Ende het quam/ eñ nam het Boeck wt de rechterhāt des genes die op den Troon sat.

Ouermits dat Joannes geschreyt hadde/ datter niemant weerdich beuondē en was om het Boeck dat in de Rechterhandt des ghenes die op den Troon sat/ te aenschouwē/ ick laet staen open te doen: so wasser een wt de 24. Ouderlingen die hem vertroostede. Synen naē en wort niet wtgedruckt/ daerom so soudt oock groote sehen arbeyt zijn / soomē daernae wilde gaen soecken. Daer zijn nochtans sommighe Wtleggers/ die haer laten dunkē dat het Jacob de Patriarc was: Eñ dat om dies wille/ dat terstont hierna zijn Prophecie verhaelt wordt. Alsoo roemt dā de Autheur met een hupsche ordinancie tot een beschryuinge des Soōs Gods/ door de welcke de Hemelsche Vader/ so ons de Schrifture ouer al getuycht/ alle dinghen regeert. Dus langhe heeft hy den ghenen die op den Troon sat/ eñ so ghy boue ghehoort hebt/ oock den heyligen Geest beschreuen. So zijn dan dese leeringen seer Godsalich ende nuttelick voor de Ghemeynte/ want daer door wordt het warachtighe ghelooue beuesticht.

Door Christū worden alle dingen ghe regeert.

De vertroostinghe/ eñ Hemelsche eñ Godlicke leere vā desen Ouderlinck/ strecckt tot sulcken eynde/ op dat wp souden weten dat alle onse clagīghe/ schreyinge/ murmureringe/ eñ alle andere menichuuldige hitticheyt onses ghemoets/ niet bedwongen/ ghetempert/ oft gerusten en connen/ het en sp dat wp sien ende gheloouen dat Christo (het welcke ons hier opentlick eñ claerlick beschreuen wort) vanden Vader alle ghewelt in Hemel eñ Aerde gegeuen is: eñ dat hy daerom van den Vader gheſtelt is tot een eenich Salichmaker/ ende oock een hooft / Prince ende Regeerder aller dingen/ de welcke onder het segel zijnder trouwicheyt eñ waerheit/ alle dinghen die door Godts voorsichticheyt voorsent zijn/ regeren moet/ ende nu alreede bedient / ende ons de verborgenthedē der oordeelē Gods/ also veel als ons ghenoech is/ openbaert. So wp dit vā herten vastelic gelooue / so sullē wp in alle werckē Gods/ gherust vā conscientie zijn / ja oock inde alderhartste / eñ inden genen die oock somtijts vā sommige voor de alder onrechtuerdichste gehouden wordē. Wāt

Wt de Missie Christi/ die alle dingen regeert/ is de ghetrustiehett des ghemoets.

wy weten dat de ghene / door wien alle dingē geregeert worden / van onsen ghelachte is / onse broeder : eñ oock alsulck een / die ons niet dan alle goet en wenscht / die voor ons den doot ghestoruen is / de welcke niet lieuers inde werelt en beminnt dā den menschē: die daer en bouen de Doodt / Sonde / Duyuel eñ Helle ouerwonnen heeft / eñ heeft die oock tot onsen voordeele ouerwōné. Wie soude deses regeringhe / toelatinge ofte werckinghe suspect houden? Soo ghy een broeder hebt int Hof vā eenigen Prince / den welcken ghy wisselickē beuonden hebt / als dat hy v van herten gunstich is : Ghy hoort nu dat desen alle macht om te oordeelen / eñ het gantsche lantschap te regeren / gegeuen is / salt v ooc swaer vallen dat ghy v onder hem begeeft? Voorwaer ghy sult hopen van v broeder alle dingen te meugen vercrijghen.

Christo is het rijcke ende cracht ghegheuen.

Laet ons dā vastelic gelooue / het welck ons de Schrift niet alleen hier / maer andsins oot overal in plant / dat Christus Jesus de Sone Godts / die oock na zijn menschelicke nature eens met ons is int wesen : voor ons steruende heeft verdient dat hem eenen naem soude ghegheuen worden / die bouen alle namen is / ende dat alle dingen zijn regeringe onderworpen souden worden / sticken ende onsienlicke. Want alsa ghetuycht Joannes int 1. Cap. eñ oot Paulus / Philip. 2. Col. 1. Heb. 1. Hier wordt hy geseyt ouerwonnen te hebbē / op dat hy het Boeck soude open doen / ende zijn segelen los doen. So vercrijghen wy dan door zijn kennisse eñ het gelooue in hem / op dat wy het Boec de oordeelen / ende alle Godts wercken / met vrolicker herten meugen aenschouwen / eñ zijn openinghen ende regeringhen van alle dinghen ten besten duyden.

Een seer schoone eñ volcomen behayminge Christi

Maer op dat wy beter van Christo die een regeerder aller dinghen is / souden oordeelen: hoe wel hy dus langhe hem dienwils seer fraey beschreuen heeft : soo gaet hy nochtans voorts / hem met zijn / dat is / Godtlicke eñ schoone verwen af te malen / op dat wy ons in geenderley wijse van zijn regeringe en souden verschricken / oft dat wy ons oock niet met ongeruster herten / oft onwillichlicken geheel onder zijn regeringhe en souden begeuen.

Christus een Leeu wt den ghelachte Juda.

Juden eerstēn so wordter gesept / dat de Leeu wt den ghelachte Juda / te weten / desen onsen Christus: dat hy de duyuel / de sonde / de doodt / de werelt / ende alle wederstreuende macht ouerwonnen heeft. Nu so heeft hy steruende ouerwonnen / ende heeftse also inden afgrondt verjoncken / een Heere vā alle dingen gheworden zijnde. Andersins wort ooc de duyuel vā den heyligen Petro een Leeu genoemt. Salomon eñ de Propheten / noemen ooc de tyrannen Leeuwen. So noēt

dan onsen Joannes Chriſtum een Leeu/ende niet ſonder onderſcheit alderlep Leeu/maer een Leeu wt den geſlachte Juda. Want hy ſiet hier op de Prophecie vã Jacob/die Geneſ. 49. beſchreuen ſtaet. Wãt hy prophereert daer dat Silo comen ſal / die een volcomen ghenoechſaemheyt/eñ een pegelick voorſpoediger zijn ſal/ de welcke gelijc als een Leeu/ die eenen roof ghehaelt heeft/ die hem niemant ontiagen en can / den zijnen can beſchermen/ die hy wt de clauwẽ des Draecks verloſt heeft / ſo dat niemant vã alle de wederſtreuende Machten/niet alſo veel als eens teghen hem en ſoude derren kicken. So wort hier vã Chriſtus als een ſeer groot ouerwinner ende triumpheerder/de alder machtichſte ende onuerwinnelickſte verclaert: het welcke hem alleen toecomt. Nochtans ſo vintmen ſomtijdts Coninexkens / de welcke alle dze van de quade luſtichepdt ouerwonnen worden/ende laten haer nochtans onuerwinnelic noemen. Cortelick/ſo bewijſt dat eerſte teeken inde beſchrijuige Chriſti/ Chriſtũ Jeſum den regeerder alder dingen/dẽ ſeluen te zijn/ den welcken alle Patriarchen ende Propheten in de wereldt een onuerwinnelick Prince voorſept hebben/toecoemſtich te zijn.

Chriſtus is alleen onuerwinnelic.

Chriſtus is de wortel Dauids.

Daerna ſo wordt Chriſtus de wortel Dauids ghenoemt. Het welcke ſchijnt te wijſen op het gene dat by Eſaiam int 11. Cap. geſchreuen ſtaet: Dã ſal daer een ſpruyte voortromen wt de ſtamme Jeſſe / ende wt zijn wortel ſal een bloeme wtgaen. Voorwaer Maria de dochter Dauids/waer wt gegenereert ende voortgeromen is de Alderheplichſte bloeme Chriſtus / was de Stamme Jeſſe: eñ wt die ſelue wortelen Dauids ofte des Magets wt de warachtelicſte menſchelicke nature/ſegge ick / is Jeſus Chriſtus/een warachtich mẽſche inde werelt gegenereert. Hy en heeft nergens de Engelen aengenomen / maer Abrahams Zaet heeft hy aengenomen. So is hy dan onſe broeder/ende eens met ons int weſen/na zijn menſchepdt. Deſe dingen trooſten ons ſeer dapperlick / eñ weder ſpreken den ketters ſeer ſterck / die Chriſto geen warachtich menſchelick lichaem toe en ſchrijuen. Wy hebben van deſer ſaken meer/Mat. 1. Luc. 1. 2. ende 3. Hierna wordt oock van deſen ſelue onſen Heere claerlic geſept: dat hy zy int midden des Throons/int midden der vier Dieren / int midden der 24. Ouders: daerõ dat hy wt het ghetal der Creaturen gedaen wort / wt het getal der Engelen/ eñ wt het ghetal der Heyligen / want hy is meerder dã deſe / te weten / van een weſen met den Vader / hem gheliick in heerlickheydt ende macht. Want de Vader is in het midden des Throons: van

Heb. 2.

Chriſtus in het midden des Throons

daer gaet den heyligen Geest wt. Daer wort nu oock Chzistus het Lam beuonden / niet alleenlick waerachtich mensche / maer oock een waerachtich God. Eñ het is oock een onderschepden persoon. Wãt de Hoochweerdighe Dzyuuldichept en laet gheen vermengelinghe toe: God de Vader / God de Sone / God de heylige Gheest: De Vader en is de Sone niet / noch de Sone de Vader: De heylighe Geest en is oock geen van beyde: maer is de heylighe Gheest: nochtans zijnse alle dzye een God: de Vader in zijn eyghen persoon / de Sone inde zijne / ende de heylighe Gheest inde zijne: niet dzie Godē stellende / maer dzie eygenschappen ende persoonen / in een onuerschepden eewich wesen. Maer alsser nu verhaelt wordt dat Chzistus int midden der Gedierten eñ der Ouderen is / soo worter voorwaer te kennen gegeuen / dat hy na zijn Goddelicke natuere ouer al is / dat hy het leuen ende onderhoudinge aller creaturen zy / oock in het midden der zijnen / eñ zijnder Gemepnten. Gelijck als wy dan gheloouen Jesum Chzistum een waerachtich mensche te zijn: Alsoo laet hem ons oock gelooue een warachtich God te zijn / van een wesen met den Vader. Laet hier varen Seruetum met Arrium ende Mahometum / met alle de ghene die Chzistū loochenen Gods Sone te zijn / van een wesen metten Vader. Daerenbouen wort hy hier nu ooc een Lam ghenoemt / niet dat hy van na tueren een Beest zy / maer om dat de Verlosser deses werlts door een Lam afgebeelt is ou noosel te zijn / ende een eenich salichmakende offer aller geloouighen. Een Lam is een teecken der onnooselheydt / eñ van het beghinsel tot een offer geschict. Abel heeft een Lam gheoffert / eñ na de Wet wort daer een ghestadich offer ghedaen / alle dage / des morgens een Lam / eñ des auonts oock een Lam. Want Chzistus is een versoeninghe der ghener / so wel die in het beghinsel des wereldts waren / als die int eynde zijn sullen. Het Paeschlam / het welcke Exodi 12. beschzeuen staet / wiens bloedt den verderuenden Engel van de hupsen ende Tabernakelen keerde / was een figuere van Chzisto / door wiens dierbaer bloet wy met God versoendt zijn. Dese wtlegghinghe des Paeschlams heeft Petrus selue / 1. Petr. 1. eñ Paulus 1. Cor. 5. bygebzacht. Met dese coemt de Pzopheet Esaias int 53. Cap. ouereen: eñ is ooc Act. 8. door Philippum den Apostel wtgelept / eñ daerenbouen ooc Joānes de Dooper riep / met den vinger op Chzistum wijsende: Siet / het Lam Gods / het welc de sondē des werelts wech nemet. Laet ons dā gelooue / desen Jesum Chzistū / dien alle ghewelt vanden Vader gegeuen is / anse ghlosser / sup-

Chzistus warachtich God.

Chzistus een Lam.

supueraer/verſoeninge onnoo
ſelhept/heylichept/rechtueer-
dichept eñ eewige ſalichept te
zyn: de welcke vā het beginſel
des werelts/(ſo wy int 13. cap.
hoozē ſullē) gedoot is/om dies
wille dat ſynen doot alleen/eñ
de offerhande de welcke oock
maer eens gedaen en is vant
beginſel des werelts aen/ooc
tot int eynde toe/alle den'genē
heylicht die daer gheheylicht
wozden. Het welck oock de
Apoſtel ſeyt/Heb. 10.

Voozts ſo wozt hier geſeyt
dat dit Lam oft deſen Salich
maker des werelts/ſtaet int
midden des Thzoons/als de
gene die nu het Ampt eens al
gemeynē Coninex/Pzieſters
eñ Regeerders is bedienende/
gantſchelick gereet eñ berept
om te beſchermen. Alſoo heeft
hem den H. Stephanus oock
ſien ſtaen/Act. 7. Anders ſo le-
ſen wy dat Chziſtus is ſitten-
de ter rechter handt zyns Va
ders: waer teghen deſe plaetſe
oock niet en ſtrydt/ouermits
dat Sitten/ruſten eñ regeren
bediet.

Het Lam vertoont hem al waert ge slachtet.

Daer en bouen verthoont
hem ons dit teghenwoozdich
Lam/in den Troon des God
licken Maeieſteyts/als oft ge
doodet ware: niet om dat het
niet waerachtich gheſlachtet
oft gedoodet en zy/(want dat
wozt eē wepnich hier na merc
kelic wtgedzuct) maer om dat
het in de doot niet gebleuē en
is/maer is ten derden daghe
van den dooden verreſen/op
dat hi alſo ſoude bewyſen/dat
hy het leuen ende de verryſe-
niſſe der gheloouigen zy: Oft
om dies wille datmē leeſt dat
hy na der menſchept geſtozuē
is/maer na zyn Godhept on-
ſterffelick/eñ gheen verſmaet
hept onderwozpen. Daerom
dat oock Leuit. 16. den eenen
van de twee Bocken ghedoot
wozdt/maer den anderen en
wozt niet ghedoot/maer dooz
eenen man die daer toe geſtelt
wert/inder woeſtynē gelept.
Daer en tuſſchē wozter noch
een bevonden onder de Wt-
leggers/die het aldus wt lept.
Hy wozt genoemt als een die
gedoot was/ouermits dat hy
na het getupgheniſſe Chzyſo-
ſtomi eñ Auguſtini/de litteer-
kenē zynder doodelicker won
den/tot een ſeker teecken zyn-
der verryſeniſſe behoudē had
de/etc.

Het Lam heeft sent hoornen.

Item noch ſo heeft dit Lā
onſe Heere Chzyſtus Jeſus/ſe
uen hoornē: Niet dat hy inder
waerhept gelyc als eē Gepte
wt Indien/ſeer veel hoornē is
dzagende. Eenen Hoozn/ſoot
blyckē mach/wt dē Pzopheet
Daniel/eñ den Loſſanck Za-
charie/Luce 1. die bediedt de
macht ende het Ryckе. Het ge
tal van ſeuenen is een ghetal
der gantſcher volcomenheyt.
So wozter dan te kennen ghe
gheuen dat Chzyſtus alderley
macht heeft/Godlicke/men-
ſcheliche/Keyſerlicke/Pzie-
ſterlicke/Koninclicke/eñ int
cozte/de alder volkomenſte
macht. Int 13. Capitel ſullen
wy hoozen dat het Beeſt twee

hoornen genomen hadde/als des Lams hoornē. Hieraf sullē wy tot zynder plaetsen spreken. Dan.7.cap. Eñ de heerschappie is hem ouergelenert sept hy/ende de eere ende het Rijcke/op dat hem alle Volcken/Geslachten ende Tongē eerē: zyn macht is eewich die niet en vergaet/eñ en sal ock nemmermeer verwoest worden. Nu heeft hy ooc seuē oogen/Dese lept hy selue wt/als hy sept / *De welcke Zyn de seuen Gheesten Godts , wtgheſonden ouer den gantſchen Aerdtbodem.*

Het Lam heeft seuē ooghen.

Wy hebben bouen gesept/dat seuen Geesten also veel gesept is als seuenderlep Gheest. Soo woet hier dan de gantsche vol hz des Geests bediet/de welcke de Heere wtgheſtoet heeft ouer alle vleesch. Hier woet bediet de volcomen wetenschap des Soons/voor wiens oogē alle dingen die in den Hemel/so wel als opder aerdē geschieden/tegēwoordich zyn/het sp die hepmelick oft openbaer geschieden. Wāt de Geest Chzisti/die onmetelick/onbegrijpelicke/eñ Godlicke cracht/onderſoeckt eñ doorgrōt alle dingē: wāt daer en is niet verborgē voor spnē oogen/van altgene dat inde werlt geschiet.

Hoedanich de Regeerder aller dingē zy.

Alſulcken Chzistus dan als ghy dus lange hebt hooren beschrijuen/(de welcke ons de Patriarchen ende Pzopheten voorsept hebbē toecoēstich te zyn/de ouerwinner eñ triumpheerder / alleen inder waerheyt onuerwinnelick / waerachtich menſche van onsen wesen / eñ neffens dien ock warachtelick onsen broeder/nochtās dies niet te min warachtich God/van een wesen met den Vader/eñ de Heplighe. Gheest / Verſoender/Verloſſer/eñ de eenighe salicheyt des werelts/voor ons geleden hebbende/eñ vandē doo den opgestaē ten Hemel opgenomen zynde/alle macht hebbende inden Hemel ende opter aerdē/die alle dingē siet/)dese maect spnen Geest den menschen gemeyn/ende is een getrouwe bewaerder eñ beſchermer des menſchelicken gheslachts: Desē Jeſus Chzistus onse Heere/segge ick/is gecomen eñ heeft ontfanghen/(eñ niet gerooft oft dieflick wech ghenomen)maer hy heeft den Boec der Godlicker voorſichtichept/der Godlicker oordeelen eñ regeringe van alle dinc ontfangen/op dat hi dié soude openen/eñ zyn segelē ontſluyten/dat is/op dat hy ons verloſt hebbende door zyn bloet/Gods oordeelē soude ontdecken/eñ alle dinghen in Hemel eñ aerde soude wtrichten. Als wy dan weten dat de Regeerder aller dingē ons gegeuē is tot een Verloſſer/ Coninc/opperſte Pzieſter eñ eenige salicheyt: Wie en sal hē dan voort aen van selfs zynder bedieninge niet onderwoerpen? Als wy ooc nu voor seker verstaē hebben/dat alle dingen door Chzistum onder dē segel van trouwichept ende waerheyt wtgericht

richt worden/wie sal voortaē so stout wesen/dat hy zijn oordeelen eñ wercken curieuselic doorgronden soude/wiens getrouwichept eñrechtueerdige regeringhe wp met recht alle dingē soudē toe ytrouwen/so die in onse hādē stondē? Maer wp moeten oock toesien / dat wp niet en verstaen / dattet de Sone also van den Vader ont fangt / dat de Vader selue berooft soude worden. Want de Heere sept by Joan. int 5. cap. Mijn Vader werckt tot noch toe/eñ ick wercke oock. Voorwaer de Sone wordt des Vaders Woort/Mont ende Arm genoēt/etc. oft om dat hy nazijn menschelicke natuere minder is dan de Vader. Want Aretas geuoelt seer Godlick: Dat het Lam dē Boeck genomen heeft/sept hy/wt de rechterhant des genes die op den Throon sat/dat moetmen verstaen in also veel als zijn menschept aengaet: ghelijck oock dat hy gedoot is. Wāt so veel de Godhept aengaet / soo en worter niet van alle het ghene dat met recht van God gesproken can worden/ verschepden de drie persoonē toegeeygent/ behaluē de maniere der voortbrenginge des ghenes die niet ghegenereert en is/ eñ de maniere des ghenes die ghegenereert is / ende des ghenes die voortromende is/etc.

Hoe dat ment der staen sal/ dat de Sone het Boec vā dē Vader neemt.

Dese beschrijuinge Christi is seer wtnemende/bouē matē fraey/gansch Euangelisch/eñ vol alles troosts: So moeten wp die dan bysonder int diepste vā onser hertē leggē. Hierin vinden wp oock met eenen/ dat die menschen in haer oordeel valsch zijn / die daer wt slaen /dat in dit Boeck/ buptē alle ghewoonten der Apostelen/seer wepnich van Christo ende onse salichept gehandelt wort. Laet ons den Heere bidden dat hy onse herten wil verlichten. Amen.

De 28. Predicacie.

Hier wort een aenbiddinge/ ende een eerbiedende reden / oft eenen lof sanck beschreuen/die Christo ghesongen wort van de Gedierten eñ Ouders.

8 Eñ als hy het Boec genomē hadde/so vielen de vier Dieren / eñ de vierentwintich Ouders voor het Lam neder/hebbende eē yegelick Herpē ende goudē Phiolē vol reucwerck/ welcke zijn de gebedē der Heyligher.

9 Eñ sy songē een nieu Liet/seggende: ghy zijt weerdich dē Boec te nemen/eñ zijn Segelen te openē. Wāt ghy zijt gheslachtet/ ende hebt ons Gode weder ghe-

ap. 4. b. 11

act. 20. c. 28. 1 pet. 1. a. 7 col 1. b. 14

gekocht met uwē bloe
de wt alle Geslachtē/
Talen/Volcken ende
Natien.

10 Ende hebt ons ge-
Bmaect onse Gode tot
Coningē eñ Priesters/
eñ wy sullē opter aer-
den heerschen.

Wy hebbē gehoort hoe dat het Lam den Boeck genomē heeft wt de rechterhandt des ghenes die op den Troon sat/ om dat open te doen/ende zijn seghelen te ontsluyten/dat is/ Wy hebben verstaē dat Christus de eenighe ende eewighe Salichmaker ende Heere sy/ den welcken alle ghewelt ghegheuen is in Hemel ende aerde: daerom dat hy ons oock al tijt alleen salich maect/dat hy ons Gods verborgentheden ende oordeelen ontdeckt/ende dat hy alle dinghen op der werelt regeert ende aenricht. Nu so volchter voort/ hoe dz haer alle Creaturen tegē desen Sone Gods ghedragen hebben/ teghens dien eenighen Heere/ segghe ick/die alle dinghen regert. Dit wort door al te wonderliche ende clare oueruloedicheit van schrijuen voor oogen gestelt/ende de figure der vier Gedierte eñ vierentwintich Ouders/ dat wy lichtelic verstaen connē wt de woordē eñ werchē/hoe dat wy ons in Gods oordeelē sullen dragen.

Wāt dit exempel is menichfout/Ja sesuoudich/sodanich men by na nergens in geenen saken beschreuē en vint. Ende aen dese sake is seer veel gelegen. Wāt in den eerstē so hebbē wy int 4. cap. gehoort/hoe dat de vier Gedierten al te samen riepē voor dē Troon des genes die daer sadt: Heylich/ heylich/heylich sy de Heere de almeugē God. Daer na hebben wy verstaē dat de 24. Ouders neder vielen/ aenbaden/ haer croonē van haer wierpē eñ dat sy eenē loffsanc gesongē hebbē. Nu volchter voorts de derde trappe vā dit exempel. Wāt gelijckerwijs als de Gedierten eñ de Ouders te voren eē pegelic bysonder dit gedaē hadden/also vallen se nu te gelijcke voor het Lā neder. Laet ons dan mede in alle Godts oordeelen eñ wercken nedervallē voor het Lā/dat alle dinghen is regerende/ eñ laet ons hem aenbidden. Wāt hoe wel dz hier niet bygestelt en wort: *Ende sy aenbaden:* So moetmen nochtans verstaē/datse daerō neder geuallen zijn/ om datse aenbidden souden. Wāt nedervallē/ is so veel als aenbiddē. Het welcke oock wt de nauolghende reden verstaen wordt. Want singende eenen loffsanc/ so offeren sy het Lam hare gebeden op/ het welcke de aenbiddinge aen gaet. Voorts so volchter terstōt: dat alle Creatueren/den ghenen die op den Troon sat/ ende het Lam eenen Loffsanck ghesongen hebben/

Een menichuuldich exempel waer mede wy geleert worden hoe dat wy ons dragen sullen ghen den Regeerder aller dinghen.

Sy aenbiddē het Lam.

he. 9. v. 21
eñ 10. b 10
1. Pe. 1. b 19.
1. Ioa 1 a 7
1. pe. 2 a 9
Apo. 1 a 6

ben/etc. Ende Joãnes achter volcht oock bysonder twee dingen in dit exempel. Want ten eersten beschrijft hy de manieren der Gedierte eñ Ouders seer fraey. Daer na voecht hy daer by eenē Lofsanck/eerbiedende redē/oft een liedt/waermede men pemandt toe singt die ouerwonnen heeft. Ende so veel haer manieren aengaet/so vallen sy voor het Lā so wp oock schier gheseyt heben.

Christus waerachtich God diemen aenbidde eñ eeren moet ghelijck den Vader.

Nu so is dese plaetse crachtich genoech om de Godheyt Christi ons Heeren te beuestigen. Wāt dese dingē moeten wp ouerleggen/met het gene dat wp int 4. cap. gehoort hebben/beschreuē te zyn met dusdanige woorden/De 24. Ouders vallē neder voor dē genē die op dē Troon sat/eñ sy bidden hem aen die inder eewichept leeft: eñ nu worter geseyt dat de selue Ouders voor het Lam neder geuallē zyn/waer wt volcht/dat dē genen die in der eewichept leeft/eñ het Lā met gelijcker glorien /eere eñ dienst aengebeden moetē zyn: daerom dat ooc de Sone den Vader gelijck is/eñ te aenbidden inder eewichept. Hier wt blijct nu claerlick de gruwelicke eñ des Seruetischē hoops/de welcke nu teghenwoordelick niet alleen int exempel der Gedierten wederlept en is/maer oock vā de gantsche menichte der Heyligen in dē Hemel. De ledige menschē disputerē seer scherpelic/eñ sy verdrayen eñ bupghen Gods woorden nae haer oude gewoonlicke Reusachtige stouthept/so het haer belieft: wp sullē lieuer de exēplen aller Heyligen eñ creaturen na volghen/eñ bidden het Lam aen/met den ghenen die in den Troon sit/altijts inder eewichept gheprezen.

Den lasteraer Arrij heeft Sertius weerom op gerecht.

Herpe eñ Phiolen

Daer na worde ons de Ouders vertoont/ op den Vloer ligghende/eñ gouden Herpen eñ Phiolen in haer hant hebbēde. Een Herpe is inde Psalmen oft Bybelsche Scrift een muysicael instrumēt: het welc daer toe gestelt is/ om datmē God daermede louen soude. Van de Phiole/wiens formē oft ghedaente was gelijck een Pot / daer sprecken sy veel eñ breet af die de Vaten beschrijuē. Ic Vstae hier by simpelicliē eē pot oft schotel/ sodanich wp lesen datter veel inden Tabernakel oft Tempel geweest zijn/de welcke gebruecht warē om daermede den Vrancoffer te offeren oft wt te gieten/ oft om het reuchwerc oft wierooc te verwecke. Daer en tusschē so en moeten wp dese dinghen also niet nemen/als offe wterlick int Hemelsche Heylichdō geweest waren/maer geestelic op een figuerlicke wijse van sprecken. Want wat Godts Geest hier by verstaen heeft/ die een ontdecker is der Godlicker verholēthept/ dat geeft ons Joannes te kennen / als hy sept: *Het welcke zyn de ghebeden der Heyligen.* Soo wor-

De mupsgick ende het reuck were zyn de gebedē der Heyligen.

ter

ter dan te kennen ghegheuen/ dat de Heyligen Godt ghebeden op offeren: de welcke hem veel behagelicker eñ aen genamer zijn/dan eenigē menschē het soet gelupt der muysicale instrumenten / oft den lieflicken reuck eenigher speceryen ofte reuckwercks. Aretas den Wtleggher: Dat sy Herpen hebben/seydt hy/dat bediet eendrachtichept / ende de ouer een stemminghe der dancseggingen/waermede sy God dancten. Hier leeren wy wederom/wat wy doen sullē int aenschouwen der oordeelē eñ wercken Gods/eñ int ghemoedt van die selue. Dē Heere sullen wy prijsen ende louē/ want hy is goet / want zijn barmhertichept blijft inder ewichept. Soomē nu God dācken moet/soomen zijn werckē ende oordeelen moet prijsen/ waerom lijuender dan sommige met God/zijn oordeelen mispijsende / oft in een quaet nadenckē bijgende? Laet ons hier oock leeren/dat alsulcke wterlicke instrumentē of reuc werck nu niet meer noodich en zy inde Gemeyntē Gods.

Den warachtigē offer der Christenen.

Wt dese plaetse bewijst Ireneus int 4. Boec tegē de Ketterien/int 33. eñ 34. cap. dat de gebedē eñ dancseggingen der gelouigen/de selue offerhāde zy / daer af Malachias voor seyt hadde/datse geoffert soude worden ouer het geheel aerdrijck. Dese wtlegginge heeft Ter. terstont nageuolcht int Boeck tegen de Joden ende int vierde Boeck teghen Marcionem / ende andere Leeraers der Ghemeynten zijnse oock naegheuolcht. Maer die soete beuselaers ende gheleerde gheselleken / dat is/ de Pauselicke Theologanten gaen dese al seer te bouen/ maer dragen daer en tusschen eenen pdelen roem. Want sy trecken dit tot hare offerhande waermede sy versieret datse onder de gedaente des broots eñ wijns/dē Vader het lichaē eñ bloet Christi op offeren/tot een versoeninge voor leuende eñ doode. Maer van sulcken offerhāde en spreke Ireneus ende Tertullianus niet/maer van den offer der ghebeden/ den welcken niet alleen een gewijde Misnaker op en offert maer de gantsche Ghemeynte/die door het bloet Christi geheylicht is/God dē Vader int ghebruyck des Auontmaels danckende voor de ghenadige verlossinghe. De heylige Vaders en hebben van deser Cananeen Coopmanschap gantsch niet gheweten.

Tegen de voorby dinge der Heyligen in de ghemeynte.

Wt dese selue plaetse Joannis / willen de Papisten oock de voorbiddinghe der Heyligen in den Hemel bewijsen ende beuestigen. Siet seggense/hier wordt ynmers openlick gesept/dat de Heyligen in den Hemel bidden. Nu en ist niet noodich dat sy voor haer selues bidden/so moetē sy dan als hulpers ende Patroonen/ voor den ghenen die haer bescherminge van doen hebben

eñ

ende voor den ghenen die haer hier opter aerdē eeren/biddē. Hier op antwoorde ic/dat de Heyligen in den Hemel wel bidden/maer het gene dat ghi wt legt voor Bidden/eñ stelt dat onder de maniere oft ghedaente vā voorbiddē/dat versiert ghy/eñ lapt het van v selue daer by/eñ ghy versiert het oock seer vooselick eñ valschelick. Ioannes lept hemseluen wt/so dat wy v lapperie van geenen doen en hebben. Want hy stelt daer by/Dat sy eenen nieuwen sanck songen. Ende daer en bouen verhaelt hy ooc hoedanich dat desen sāc was/op dat niemandt schenden en soude het ghene dat hy van de ghebeden gheschroken hadde. Nu so is in de maniere des gesangs begrepē eenen Loffsanc/prijsinghe oft danckseggh inghe/eñ niet een voorbiddinge oft aenroepinge. Want het is kennelick ghenoech wt de leeringhe Pauli des Apostels.1. Timot.2.ende Phil.4.datter tweerley sonderlinge manieren der gebeden zijn: De aenroepinghe/ende Loffanck oft Danckseggginge. Nu so bewijst de sake selue opentlic/hoe dat Ioānes hier van de tweedde/ende niet van de eerste spreect. Ende na dien ons dese plaetse sommighe afbeeldingen/figuren ende verborgēthedē des Godlickē Wets wtlept/so ist ons meer geoorloeft met dese selue plaetse de voorbiddinge der Heyligen in den Hemel/voor den ghenen die haer dienen te wederleggen. Want in de Wet en was maer eenē gul dē Outaer des Reucoffers toe gelatē. Nu was desen Outaer een figure op Christum. Wāt Christus is de eenige Middelaer eñ Voorbidder tusschen God eñ den menschen. Het en was den volcke Gods niet geoorloeft eenich roockſel te maken/dan alleen op desen Outaer. Het en was geenen menschē geoorloeft hemseluē eenigen reuck te maken/wt de gedaenten der specerien/daerwt men God reuckwerck maecte/om die te riecken: het welche blijcken mach Exo.30. Waerom en verstaen dan dese menschen niet/dat de gebedē alleē God toe comen/eñ dat de Hemelsche Heyligen alsulcken reuck niet en begeeren te riecken? Dauid singt in synen 141 Psalm/Laet mijn ghebet gestuert worden als eē reuckwerck voor v aensicht: de opheffinge mijnder handē is een Auontoffer. De Dupuel wenscht dat hem sulcke reuckwerckē bewesen sullen worden: het welck wy wt het 4.cap. Matthei eñ wt Augustino/in de Boecken van de Stadt Gods meugen mercken. Maer onse Hemelsche Heyligen en zijn gheen Dupuelen. Waerom en verstaen sy niet dat den Outaer des Reuckwercks nu staet/in den Throon ter rechterhandt des Vaders/eñ bit voor ons? Dat wy voor hem met dē Vader versoent ende God aengenaem zijn/eñ dat het van noo

De schaduwen des wets worden wtgheleyt.

de

de sp/dat onse gebeden alleen door hem ouerghebracht worden/oft datse anders gruwelic zijn? Ja dat sp daer en bouen ooc vã hare dienaers niet eẽs en ymanen? Waerõ en sien sp niet dat hier in dese tegẽwoordige plaetse/de Heyligen in dẽ Hemel het eenige Lam/alleẽ alle dingen toeschrijuẽ/eñ hen selue niet met allen? Maer dat sp alleen eenoudelick getuyghen/dat alleen het Lam weerdich was/eñ is/om het Boeck te ontfanghen/etc.

Wat een nieuwe sanck sy.

Voorts so noemt hy de eerbiedende redẽ der Hemelscher Heyligher/*Een nieu Liedt*, het welck niet seltsaem inder heyligher Schrift en is. Want de Heyligen seggen dat sp Godt op der aerden eenen nieuwen sanck willen singhen/Psalm. 33.96.98.144. Esaie 42. Alsoo septmen ooc in onser talen. *So wollen wir aber singhen, Vnd singen ein nuwes liedt, &c.* Want de ghesanghen worden nieuwe liedekens genoemt/die gedicht zijn van een treffelicke weldaet/oft vã een groot feyt dat eerste gebeurt is. Eñ ouermits dat eens menschen herte seer vermaert wort in de verschie weldaden/soo singhen sp een nieu liet/die Godt met geheelder vrolicker herten vrysen/eñ danckẽ hem van gront haers herten. Sy singen ooc eenen nieuwen sanck/die met ongheualschter herten/ende in den gheest vernieut zijnde/God eeren: het welcke voornemelick dẽ Hemelschẽ Heyligen ghegeuen was. Waer wt wy nu wederom leeren/hoe dat onse herten gheschelt eñ toegherust moeten zijn/als wy God biddẽ eñ louen. Aretas: Dat sal ick een nieu liedt noemen/sept hy/soo wy door den heyligen Gheest onderwesen zijnde/eẽ dancseggingе singẽ den ghenen die ons door zijn weldaet van alle hoecken der aerdẽ vlieht heeft/op dat wy van de oudt hept des Wets afwijckende/nu in een nieuwicheit des leuẽs zijn wãdelende.

Den loffsanck oft eerbiedige redenen der Heyligen inde Hemel.

Hierby wordt nu verstont den heyligen loffsanck gestelt/op dat wy oock een goede foyme soudẽ hebben om God te eeren. Nu soo singhen sp met een liedt/dat Christo alle dinghen onderworpen sp/eñ dat door zijn regeringhe alle dinghen wtgericht worden/dat hy hem verootmoedicht heeft totter doodt toe/ende dat hy daerom bouen alle dingen verheuen is. Hier wordẽ ons ooc bouen dien de crachten ende oorgroote weldaden zijns doots aengepresen/op dat wy den Regeerder wt zijn weldaden weerderende/soudẽ meugen gheloouen dat zijn bedieninge ons ooc profijtelich sp/op dat wi ons also door gelooue eñ lijdtsaemheit/gewillich lick onder hem soudẽ meugen begeuẽ: Het welcke voornaer het principaelste eynde is/waertoe alle dese dingen met so grooten neerstichept gehandelt worden.

Ten eersten so verkondigẽ sp

Christus is alleen weerdich den Boeck opē te doē

sp Godts Maiesteyt eñ weerdichept / dat hy alleē onder alle dingen gevonden is / die alleen de heerschappie heeft over al / die alleē de Salichmaker des weerelts sp / eñ een openbaerder der Godlicker Øbergentheden / eñ Regeerder aller dingen. Want dat is het Boeck te nemen eñ open te doen: het welck wp nu dickwils verhaelt hebben. Daer na seggē sp ook de oorsake daer by / waerom het Lam / oft den Sone Gods alleen dese eere toecoemt: *Want ghy zyt gedoot*, seggen sp. Want onder een deel verstaen sp de gantsche menichte / de gātsche menschwerdinge / eñ de gantsche verborgenthept onser verloſſinghe / als de Doodt / Verrysenisse / Hemeluaert / etc. Hy is dan de warachtighe ende eenighe Middelaer tusschen Godt ende den menschen: hy is alleē de Salichmaker / wāt hy alleen voor ons mensche geworden is / ende ghestorven: Hy is alleen de Regeerder / de welcke verdient heeft wt zyn ootmoedichepdt verheuen te worden / Philip. 2. ende hy is een bequaem regeerder van alle dinghen. Want alle menschen connen van hem / als vā haren trouwē Salichmaker / ende ook van haren broeder / alle goet verwachten / het sp wat daer ook door zyn regeringhe soude meugen ouercomen / etc.

de tracht eñ werckinghe des doots Christi.

Hierentusschen vercondigen sp ook oueruloedelick de cracht ofte werckinghe des doots Christi. Want als wp dit wel te recht verstaen / so begeuen wp ons te ghewilliger onder den Regeerder / die wp weten onsen Salichmaker te zyn / die ons grondelick lief heeft / eñ begeert ook dat wp salich worden. Maer de principael werckinghe des doots Christi is de verloſſinghe: In de verloſſinge is de geuancknisse besloten. Wp waren genaugen / eñ dienstknechten der sonden / des doots / eñ neffens dien ook Slauen des Dupuels eñ der Hellen. So is dan de Sone Gods in den vleesche gecomen / ende heeft zyn bloet vergoten / (want also wort de maniere onser verloſſinge vā de Ouders wtghedruckt /) ende heeft ons van onse sonden gewasschen / ende gerepnicht zynde / so heeft hy ons verlost van het ghewelt des Doots / der Hellen / der sonden eñ des Dupuels / so dat wp nu Gods zyn. Daerom sept hy dupdelick: *Ghy hebt ons Gode gecocht.* So behooren wp dan nu Gode toe: de Dupuel en heeft voortaen geen recht meer tot ons: Wp zyn vry ghemaeckt door Christum / los ghelaten zynde door zyn bloet / 1. Petri 1. Hebr. 9. Ende dewyle wp nu God toebehooren / gewisselickē om niet / wt zyn genade / door het bloedt Christi / soo de Apostel ook leert / Rom. 3. soo moeten wp Gode in een nieuwicheyt des geests / eñ niet dē vleesche ofte den Dupuel inde oudicheyt der letter eñ onses

Verloſſinghe.

vleeſches dienen. Het welcke de ſelue Apoſtel oueruloedichlicker veruolcht/Rom.6.

Wie verloſt zijn.

Sy verclaren oock merckelic/wie dat hy verloſt heeft/ te weten / menſchen wt allen Gheſlachten/etc. In deſe verhalinghe volcht hy den Prophect Daniel int 7. Capittel/ ende geeft daermede de gantſche Menichte te kennē. Wāt de Heere is vooz al geſtozuen: datſe nu niet alle deſe verloſſinghe deelachtich wozden/ coemt dooz haer eygen ſchult. Want anderſins en ſlupt de Heere niemandt wt / dan den genen die hemſelue dooz zijn ongeloone ende booſheyt wtſlupt.

Nae de rechtueerdichmakinge eñ verloſſinge/volcht de rechtueerdichz

Wt de verloſſinghe volcht nu een ander werckinghe des doodts Chriſti / als dat hy de gene die nu Gode gerechtueerdicht zijn / tot Coningen ende Prieſters maect. Want die gerechtueerdicht zijn/ die werckten ooc rechtueerdichept. Deſe plaetſe van het Prieſterdom ende Coninckrijcke der Chriſtenen / hebbe ick int 1. Capittel wtghelept/ daer machmen dat ſoecken.

Hoe de Heyligen opter Aerden regneren.

De Heyligh en ſeggen daer oock by / dat ſy op der Aerden ſullen regneren/ eñ dat ſonder twijffel dooz de cracht Chriſti niet lichamelicken/ ſo de Chiliaſten meynen/ende de Turcken mede/die haer hierin naegeuolcht zijn / die haer al van wterlicke vreughde lieté vooꝛſtaen / die ſy hebben ſouden in deſe Wereldt / ofte in de vernieude Werelt / ofte int Aertſche Paradijs. Want de geheele Schrifture beloeft ons veel beter dinghen. Ende het en is den Godtſaligheu niet gheoozloeft/alſo de wterlicke dinghen toeghedaen te zijne/ datmen bouen dien niet hooghers en ſoude verhopen. De Heyligen ſpreken hier van het wterſte Gozdeel / waerin dat het blijcken ſal vooz de gantſche Werelt eñ hare Inwoonders/dat de Heyligen/die eertijdts vooz de Werelt/ Godlooſe ſchenen te zijne / Schenders des heyligheu dienſtes/ Twiſtmakers/Ketters/Oudermoozders/eñ zijn oock onder ſulcken name gedoot: dat ſy rechtueerdich/heylich/ Coninghen eñ Prieſteren Godts zijn. Alſo ſegghe ick/ſullen ſy op der Aerden regneren. Het welcke oueruloedichlicker wt gelept wozt Sap.3.ende 5.

Laet dit de Godſalige ouer dencken/ als ſy vanden Godlooſen onderdruct wozden om de gherechtichept ende waerheyt/alsChriſtus dat toelaet/ die een Regeerder aller dingē is in deſe Werelt. Laet ſy dies niet te min haren Heere ende Godt louen / ende eeren hem in der eewichept. Hem ſy lof inder eewichept. Amen.

(*.*) (*.*)

De 29. Predicacie.

gier

Hier wort de eerbiedende reden/ende den Loffanck beschreuen/die Christo gesept is banden Enghelen eñ allen Creatueren/etc.

11 Ende ick sach/ende hoorde rontomme dē Throon/ eñ der Dieren/ ende der Ouderlingen/ een stemme veler Enghelen / ende haer getal was † veel dupsentmael dupsenden/

12 Seggende met luyder stemmē: Het Lam dat gheslachtet is / is weerdich te ontfangē de macht/ eñ rijcdom/ ende wijsheydt / ende cracht eñ eere / eñ eerlickheyt/ende lof.

13 Ende oock alle Creaturen / die indē Hemel is/eñ op Aerden/ende onder der Aerden / eñ inde Zee / eñ alle wat daer in is / hoorde ick seggen: Hem die op dē Throon sitt/ende dat Lam/sy lof/eñ eere/eñ eerlickheyt/eñ cracht/ van eewicheyt tot eewicheyt.

14 Eñ de vier Dieren seyden/Amen. Eñ de vierētwintich Ouderlingen vielē neder / eñ aenbaden den genen die daer leeft vā eewic heyt tot eewicheyt.

* Ero. 19 a.3. Dan.7.b 10.
† Anders Dupsentichmael houdert dupsent/ eñ thienmael hondert dupsent. † Apoc.4. b.11.

In de vierde plaetse comen nu tot de vier Dieren/ende de vier eñ twintich Ouders/(tot de wtnemenste Creatueren Gods/ segghe ick) de Enghelen Godts / ende singhen met haer te samen Gode ende den Lamme een Loffanc: ons sonder twijfel tot een Leeringhe/ op dat wy (het welcke ic dickwils segge ende verhale) oock souden verstaen wat ons betaemt te doen. De Enghelen louen oock Christum.

Vanden Engelen spreeckt Dauid in zijn 104. Psalm/onder andere aldus: Die welcke zijne Enghelen tot Gheesten maeckt / ende zijne Dienaers tot Vperulammen. So ghetupcht hy / dat de Enghelen door hem ghemaeckt ofte geschapen zijn. Hy noemt haer in haer wesen Geesten te zijn/ ende door een gelijckenisse een Vper vlā / de welcke pueris/ doorluchtich/ snel / doordringhende eñ brandende. Sodanich zijn dā de Engelsche Geesten gantschelic / na haer wijse ofte maniere: de welcke hy na haer officie / Dienstboden noemt/te weten/Gods eñ der menschen. Want Paulus dese plaetse Dauids bybrengende tot den Hebreen / seydt: Zijn Vanden Engelen/ haer wesen ende Ampt.

Leest de 83. Predicatie die hier volcht.

sp niet alle dienstbare Geestē/ wtgesonden tot dienstbaerhz der gener die de eewighe salicheyt sullen beeruen? hiermede sonder twijffel de menschē verstaende. Dese dinghen leeren ons te rechte vanden Engelen gheuoelen/op dat niemant de Dienaers ofte eenige andere Creatueren/al zijnse oock wtnemende / om hare wtnemētheyt der gauen die sp hebben/ en eere. Want oock de Engelen ofte Heyligher selue en lijden niet datmen haer dienen sal. Hier gheuen sp voorwaer Gode eñ den Lamme die dzie vuldich ende eenich is / alleen alle eere /op dat wp oock alle te samen het selue souden doē. Hier wozt oock mede de plaet se aengewesen/waerin de Enghelen waren / Rondtom den Thzoon/rontom de Ghedierten/ende rontom de Ouders. So hebbē se dā alle dese dingē als trauwanten/vā dewterste palē omcingelt. Daniel heeft oot eertijts dingen gesien/ die dese niet seer ongelijck en waren/Cap.7. Sp staē daer voor waer hp als Dienaers eñ Trawantē/ om harē dienst te volbzengē/altijt berept zijnde. Also septmē oot/dat de Engelen den Godsaligē omcingelē/ eñ op haer welu aert wakē. ps.34. daer singt Dauid: De benaude heeft tot God geroepen/eñ de Heere heeft hen ghoozt / eñ wt al zijn benauthept heeft hp hem ghlost. De Engel des Heeren heeft haer met een Heyzlegher beschermt/die den Heere vzeesen/eñ verlost haer. Desgelijck leest ghp oock Psal. 91. Maer wp moeten hier aenmerkten / hoe dat de benaude den Heere aenroepen / eñ niet den Engelen: dat oock de Heere verhoozt eñ verlost: eñ om dit te volbzengen/so gebzupct hp den dienst der Engelen/ eñ anderer spner dienarē. Maer gelijckerwijs als niemant die wel bp zijn sinnen is/de Sōne aenroept/ dient oft eert / al ist dat God oock groote dingen dooz deselue den menschen is geuende/also en aenbidde/ eere oft diene niemāt den Engelen/om dat God haren dienst is ghebzupckende in den menschen bpstant te doen.

Het getal der Engelen.

Nu stelt hp oock tgetal der Engelen hierbp / maer een seker getal stelt hp inde plaetse van een onseker / *Duysentmael duysent*, voor ontallicke. Daer entusschen wijst hp opt 7. Ca. Danielis. Dupsentmael dupsent dienden hem / ende thienmael hondert dupsent stondē daer ontrent hem. Wt een groote menichte ofte ontallicke Heyzcracht / plachtmen de macht eens Conincx te weerderen. Wat sullen wp dan vā de macht ouses Gods geuoelen/die een God der Heyzscharen is/den welcken niet alleen een ontallicke Schare van Legioenen der Enghelen / maer oock alle Creatueren dienen? Maer wat een wtnemenden lof is dit nu/het welcke van so veel Godtsaligher Gheesten ghesonghen wozt?

Nu

Nu wordt hier nae het eyghen Ampt der Heyligen aengheroert. Sy singhen Gode lof/ende eeren het Lã Gods/ ende dat met luyder stemme. Daer en lept niet viel aen/ oft ghy God met luyder stẽmen/ oft binnens monts eert: maer ouermits dat de gene die met luyder stemmen roepen / ghemeynlickẽ seer beweecht zijn/ ofte door groote droeffenissen die haer ouerualle / ofte om datse grootelicx verblijt zijn/ daeromme so sullen wy Godt met luyder stemmen eeren / so wy hem met eenen grooten gheest / ende met de wterste meynynghe onses herten vereeren.

Den Engelschen Lofsanck Christo Jesu gesonghen.

Daer wordt nu voort den Enghelschen Lofsanck opgevoecht / de welcke in alle stucken met den Lofsanck der Gedierte ende Ouders wel ouereen roempt. Want sy vereeren het Lam/dat is/ den Sone: Want ghelijckerwijs als hy alleen de Verlosser is / also heeft hy oock verdient alleen de eere ende glorie te ontfanghen/ende alle dinghen te bedienen: so wy bouen ghesepdt hebben.

Waer nu schrijuen de Engelen het Lam/dat is/Christo Jesu onsen Heere/die ter slecht terhant des Vaders is sittende/drie dinghen toe. Inden eersten / *Dinamin*, dat is/ Een Godtlicke Macht / die een Schepster/ Leuendichmaerster/ende Onderhoudtster is. Hier van hebbe ick oock bouen gheseyt. Daer na/ *plouton*, dat is/ Rijckdommen. Want hy is rijcke / seydt/ de Apostel/ Rom. 10. ouer alle de ghene die hem aenroepen. Eñ Primasius: Dien Christus (sept hy) is de Schat aller goederen/etc. Want hy is *Schaddai*: dat is/een genoechsaẽheyt aller goederen der zielen ende des lichaems. Eñ so wy hem een Werelts woordeken toe meughen schrijuen/so is hy de rechte Saturnus / alle Creaturen versadende. Maer na dien de Engelen Christum also predicken/ wie sal gelooven connen dat het met der waerheydt ouer een roempt/dat de menschẽ haer sulcx onderwinden / als oft sy hare begeerten conden volbrenghen? Daerna schrijuen sy Christo Wijsheyt toe/te weten/de Godtlicke eñ de aldergrootste. Want de Sone is de wijsheyt des Vaders. Waer van Salomon seer veel spreeckt. Door dese wijsheydt can hy met een seer gheschickte ende goede regeringhe alle dinghen regeren. Wie sal tot hem dorren segghen: Also moest ghy ghedaen hebben? Gods wijsheyt heeft seer schoon ende wel alle dinghen van den beghinne gheschapen/soo dat onse vernuft gantschelic niet met rechte berispen en can. Wat sullen wy dan in de regeringhe Christi ouer alle dingen connen mispryjsen? Sy schrijuen Christo oock sterckheyt toe/ om die dinghen te volbrengen/ te weten/

die hy seer wijsselicken begost heeft: sterckheyt oock om den synen te beurijen / eñ hare vpanden te bedwinghen. Want hy is almeughende. Die hier nu volghen/Eere/Glorie/ende Loffsanck / is bouen wtgelept wat cracht sy hebben: anders dan het gene dat hy te voren ghenoemt heeft/*Eucharistian*, dat noemt hy nu / *Eulogian*, dat is/Prijs/Lof/eñ Danckseggh inghe.

Christus meerder dā de Engelen / eñ een Heere der Engelen.

Dese Loffsanck/ die tot lof Christi gesprokenis/leert ons Christū een waerachtich God te zijne/ den Vader gelijck int wesen/ meerder dan de Engelen: Ja dat meer is/ een Heere der Enghelen / den welcken de Enghelen oock selue aenbidden. Het welcke Paulus Hebre. 1. bewesen heeft. Hier worden sy dan ooc wederlept/ die de Enghelen bouen Christum houden. Hier worden ooc de Ketters wederlept/ die Angelici genoemt worden/die den Engelen dienen. Die Engelen Gods selue straffen hier hare dwalinghe/so dat sy wel te rechte van den H. Augustino onder de Ketters ghetelt worden. So de Rijckdommen / Heerlickheyt ende Eere Christo alleene toecomen/ ends gaet hy alle dese te bouen/ waeromme maechtmen dan die dingen den Creatueren geneyn? Anderssins vermanen wy allen Godsalighen/ dat sy van den Enghelen seer hooghelick gheuoelen/ende dat sy in haer/ Godts weldaden bekennen ende verwonderen: eñ laet ons die ooc beminnen als Medebroeders/Medegheselen/ ende Mede-erfghenamen der seluer salichept : maer en laet se ons gheensins versmaden ofte mispijsen. Van welcke sake op een ander plaetse breeder.

Den Lof ende te samenstemminghe aller creatuers tot lof Christi.

Dus verre heeft hy de wtnemende Loffsangē verhaelt/ ende de eerbiedende Sanghen ende Loffsangen der wtnemenster Creatueren Gods / voornamelick/der Ouders / ende int gemeyn aller Creatueren/ Ja dat meer is/der Engelen/ welcke Christo onsen Verlosser ende Prince toeghesongen zijn. Ende noch niet te vreden zijnde met dese / soo voecht hy nu ten vijfsten hierby noch de tsamenstemminge / loffsanck/ eñ onderdanichept aller Creatueren/ die inde gantsche Werelt zijn : oft by aldien ware/ dat wy door de sonderlinghe exempelen der sonderlickster Creatueren/ als der Ouderen ende Enghelen/niet beweecht en worden / dat wy dan ten minsten ons ymmers souden schamen / als wy sien dat alle Creatueren van selfs haren dienst volbrengen. Want na dien de menschē een Heere alder dinghen is / ende dat alle dinghen om synent wille gheschapen zijn/hoe sal hy/ bidde ick v doch/ grosselicker conne sondighen teghen Godt / die hem ouer alle Creatueren gestelt heeft/dan so hy alleē door zijn hartneckichept / ondanc-

baer-

baerhept ende booshepdt/niet alleene zijn officie niet en volbrẽgt: maer is noch veel minder dan alle Creatueren/ ende vertoont hem noch ergher te zijn/dan alle Creatueren / als die alleene met Godt twistet/ eñ en gheeft hem zijn behoorlicke eere niet. So verweckt dan dit exempel den menschen seer/ op dat hy hem Gode onderwerpe/ende gheue hem alle glorie: maer dat hy niet teghen Godt en twiste / eñ hem niet en beclaghe ouer Godt. Maer siet nu eens / dat bidde ick v / met wat eenen neerstighen deplinghe der saken hy alle Creatueren begrijpt. Hy en slupt daer gheen (dan alleene den Dupuel) wt / als hy de Creatuere noempt / die in den Hemel is / in der Aerden ende die onder der Aerden ende in de Zee is : ende ten laetsten doet hy daer noch by/ *Ende alle die in dese zyn.* So dan alle gheschapene dingen den genen die op den Throon sit / ende het Lam louen ende aenbidden / ende zijn hem onderdanich: salt niet leelick/ Ja oock het alderschandelicste zijn / dat alleen de menschen / die een Heere ouer alle dinghen is / tot den Dupuel ouertreckt/die een ghesworen vyant Gods is/ende met hem teghen God twist/ zijne Goddeelen ende regeringe te berispen ende te lasteren/ouer zijne wercken ende wille te murmureren?

Ic weet wel dat ghy v verwonderen sult / hoe dat alle Creatueren God connen dienen/ na dien sommighe gheen redelick verstant en hebben. Maer het is een figuerlicke wijse vã spreken/welcke figure den Prophetē seer gemeyn is / ende wort *Prosopopeia* ghenoemt. Door sulcken wijse vã spreken sept Dauid: Loeft hē Sõne ende Mane: Loeft hem Sterrē eñ Licht. Loeft God vander Aerden/ Draken ende alle Afgronden: Vyer/ hagel/ sneeu/ijs/ etc. Want de Prophēten willen den menschen/ door alsulcke figueren toegeruft zijnde/tot danckseggingе verweckē. Als ghy siet dat de gene die geen verstant en hebben/op haer maniere God louen/so loeft ghyliedē oock God met loffelicke redenē. Eñ Dauid sept opentlick de oorsake/ waerom dat hy de onverstandige dinghen ghebiet Godt te prijsen. Laetse (sept hy) den Name des Heeren prijsen. Waerō: Want hy heeft het geboden / eñ sy zijn gheschapen. Als oft hy seyde: Het zijn spne Creatueren/ende dat sy bestādich blijuen/ roemt oock door hem: daerom laetse den Name des Heeren groot maken / als haers Scheppers eñ Onderhouders. Hy stelt daer oock de maniere van louen by/ als hy sept: Hy heeftse gestelt/ op dat sy inder eewichept soudē duren: hy heeftse een gebodt ghegheuen / ende het en wort niet ouertreden. Rechts oft hy wilde seggen: Na dien sy geen

Hoe alle Creaturen Godt louen.

Prosopopeia is eē figuere/ daer door men onredelicken dinghen eē persoonelicke gedaekte toeschrijft.

dingen en vergeten van allen dien daertoe datse geschapen zijn/tot haerder plaetse/ ordeninge ende tijdt/ ende volbzen ghen haer officie seer rustich/ oft sy dan by den menschen niet de wonderlicke wijsheyt ende macht Godts en verbzeyden? Want Dauid seyt ook in eenen anderen Psalm: De Hemelen vertellen de heerlickheydt Gods/ ende de Vastichepdt verconditcht zijnder handen werck/etc. Also pzijsen dan de onredelicke Creatueren (segghe ick) Gods Name/louen ende pzijsen die den menschen aen / soo wanneer sy beweecht wozden / wonderlicken wercken / ende volbzenghen onderdanichlicken het gene daertoe sy verozdent zijn.

De Loffanck die Christo van allen Creatueren gesongen is.

De Loffanck alder Creatueren wozt hier beschzeuen/ soo wel als der Ghedierten/ Ouders / ende der Enghelen: hoe wel seer coztelick. Maer ouermidts datter niet in en staet/ ofte het en is bouen wtghelept / soo en wil ick de ghewillighe Toehoozders niet moepelic vallen met een dinck tweemael te verhalen. Maer dit is bysonder aen te mercke/ dat sy den ghenen die inden Thzoon sit/ende het Lam/ te samen voeghen: alsoo bekennende/ dat de Sone de Vader gelijck sy/ ende datmense beyde met een gheliycke aenbiddinghe moet aenbidden / ende datmense met gheliycke Loffangen moet vereere. Bysonder wozt de regeringhe eñ het Rijcke het Lam toegeschzeue/ om dat het Lam den Boeck nam wt de Rechterhandt des Vaders / so bouen gheseyt is: dat is alle macht / ende de bedieninghe om alle dinghen te regeren.

De vier Dieren singhen hem *Amen*, also den Loffanck der Creatueren mede pzijsende / ofte alsoo mede haer eendzachtichepdt eñ tesamen-stemminge met haer betoonende. Waerwt wy ook leeren / dat wy Godt eendzachtich sullen bidden ende pzijsen / die ghebenedijt is inder eewichepdt. Hiermede wozden ook boue dien de twistinghen der menschen mispzesen. De Heere pzijst de eendzachtichz eñ tsamenstemminge der menschē/ eñ begeert se ook gantschelick/ ende aldermeest inde Ghebeden eñ Godlicke Loffangen. Want hy gebiet inden Euangelio/dat wy onse Offerhande neder sullen legghen / soo wy ghedachtich wozden dat wy eenigen twist met onsen bzoeder hebbē / ende gaen tot hem eerst/ ende versoenen ons/ ende comen dan wederomme/ ende offerē onse Offerhande: de welcke anderssins van den Pzopheten eenen gruwel ghenoempt wozt/ soo die van hatende ende nijdende herten ge offert wozt.

Eendzachtichepdt wozt gepzesen/ende de tweedzachtichepdt mispzesen.

Ten laetstē so vallen de Ouders wederomme neder/ ende bidden aen den ghenen die inder eewichepdt leeft/ende dat

De Ouders aenbidden wederomme

om

om dies wille / datse ons al te samen dooz haer aenbiddinge tot ghehooꝛsaemheyt souden vermanen / die wy hier op der Aerden zyn. Want so dese dinghen inden Hemel / vande Hemelsche Gheesten geschieden / wat meyndt ghy dat ons toestaet te doē / die wy hier opter Aerden zyn? Maer slaet gade hoe dat hier ghesept wooꝛt / hoe dat sy hier aenbidden den ghenen die inder eeuwicheydt leeft: die nochtās te wozen ooc vooꝛ het Lam / ende vooꝛ den Thꝛoon / waer wt de Gheest vooꝛtquam / ende inde welcke de Sittende geseten heeft / neder vielen. Waer wt dat wy mercken meughen / dat de Vader / de Sone / ende de Heylige Gheest wel in persoonen verschepden zyn / maer dat dese dꝛye nochtans geen dꝛye Goden en zyn / maer een God / die inder eewichept leeft.

Een beweeringe tegen alle ketterijen.

Dit clare Visioen ofte handelinghe mach ons inde plaet se zyn van een crachtighe wederlegghinghe teghens menigerlepe fenyn der Ketterijen / eñ aldermeest tegen den Arrianen ende Seruetanen. Daer enbouen ooc tegens verscheyden curieuse Disputacien eñ versoechtingen ouer de Wercken / Gooꝛdeelen / eñ Vooꝛsichtichept Gods. Soo wy wyst zyn / so sullē wy met alle Creatueren / gehooꝛsamichlic Gode onderdanich zyn / hem aenbiddende / ende met den Pꝛophеet roepende: O Heere / ghy zyt gerechtich in alle uwe werken / ende heylich in alle uwe wercken. Ghy hebt ons gheschapen / alle dingen zyn uwe. Ghy regeert alle dingen dooꝛ een geschicte oꝛdeninge. Ghy hebt den menschе lief? Ghy hebt ons uwen Sone gegeuē. Ghy regeert rechtueerdichlicken alle dingen dooꝛ uwen Sone onsen Verlosser. V die de Vader zyt / eñ de Sone / eñ de Heylighe Gheest / aenbidden wy als een warachtich eñ eenich God. V coempt het Ryckе toe / ende de eere / ende de glozie van eewichept tot eewichept. Amen.

(**)

De 30. Predicacie.

Dat vj. Capittel.

Daer wozden twee Seghelen gheopent / eñ de rechte loop des Godtlicken Wooꝛts wooꝛt vertoont / eñ een bloedighe loop des Cꝛysts ouer den onghehooꝛsamen.

I ENde ic sach / als het Lam een vā de Segelen opē ghedaen hadde / ende ick hooꝛde een van de vier Dieren spꝛeken / als de stēme eens Donderslachs: Coemt / eñ siet.

2 Ende ick sach/ende siet/een wit Peert / eñ die daer op sat/ hadde een Boghe/ ende hem is een Croone ghegheuen:ende hy ginck wt ouerwinnende/eñ om dat hy ouerwinnen soude.

3 Eñ als hy dē tweeden Seghel gheopent hadde / soo hoorde ick het tweede Dier seghen: Coempt / ende siet/

4 Ende ick quam/ eñ sach / ende daer ginck een ander Peerdt wt/ dat roodt was : ende den ghenen die daer op sat / is ghegheuen den vrede vander Aerden wech te nemen/ ende op dat sy malcāderen souden dooden. Ende hem was een groot Sweert ghegheuen.

Dus langhe heeft de Apostel de toehoorders berept / op dat sy Godts Oordeelen ende den tegenspoet der Ghemeynten souden met onberoerder herten aenhoorē / ende verdraghen lydtsamelick alle teghenspoet : ende dat wy oock God in allen dinghen souden aenbidden / ende gheuen oock synen Name eere. Nu so verclaert hy achteruolgende met een schoone ordeninghe de Oordeelen Godts / ende het gene dat der Gemeynte ouercomen sal/betoonende hoe dat de Sone Godts / den Raedt Godts bedient / ende al datter na zijn eewige voorsichtichept besloten is.

Dit is nu als een Prognosticatie voor allen tyden ende Jaren / tot aen het eynde des Werelts toe. Want wy en moeten niet meynen / dat hier alleene de handelinghen van een ofte van twee tyden/maer van allen tijden verhaelt worden. Nu so worden se inden eersten by deelen verhaelt/ ende terstont daer nae een peghelick bysonder / als men coempt vanden seuensten Seghel tot de Trompetten. Op het corste ghesepdt / soo sendt de Heere de vercondighinghe der Waerheydt in de Werelt: ende dewijle de menschen die zijn versmadende/soo worden sy van oorlooghen ende andere ontallicke elendicheden vernielt. Eeuwige Prognostica- rie dienende de ware gheboorte Christi/ tot aent eynde der Werelt.

Maer voor allen dinghen/ soo wort Joannes/ (ende wy altesamen door hem) tot een neerstighe toeluysteringe verweckt. Ende hy wort daer toe/van een/ dat is / de eerste der Ghedierten / verweckt. Een Dach des Sabbaths/ wort Hierinne neerstighe toeluysteringe bynoodt.

woꝛt gheſet voꝛ den Eerſten Dach inde Weke/ dat is/ den Sondach. De ſtemme des Ghedierdes/ is lupdende gheliick een Donder. Daerome datter bedupt woꝛt / dat hier van wichtighe eñ groote dingen gehandelt woꝛt. Want daer volgen oock groote ende verſchꝛickelicke dinghen / die de gantſche Werelt doen daueren/etre.

Laet ons dan voꝛtaen toeſien/dat wp niet traech / ſlaperich/blindt oft doof en zyn. Voꝛwaer de traechept is tot onſen tyden ſoo groot/dat wp op des Heeren wercken wepnich achte hebben / ende op de dingen die tot onſen tyden geſchieden. De Opuaers/Swaluwen/Toꝛteldupuen / ende andere Ghedierten gaen ons verre te bouen : want die weten ſeer nauwe haren tyꝺt gade te ſlaen. Wel te rechte woꝛden wp hier dan wacker gheſouden zyn / maer neerſtelickens gade ſlaen het ghene dat ons hier wtghelept/ende vanden Heere voꝛzghewoꝛpen woꝛt.

Der. 5. Der. 6. Als nu Joannes neerſtelicken gade ſloech / wat daer gheſchieden ſoude / ſoo ſiet hp een Lam/te weten / Chꝛiſtum den Salichmaker / de welcke een vanden Seghelen/ dat is / den eerſten open doet: Ende terſtont ſo ſiethp een *wit Peert Voortcomen, ende die daer op ſadt, hadde een gheſpannen Boghe,* ende die met Pylen toegeruſt. Deſen was *een Croone ghegeuen, ende hy ghinck wt ouerwinnende, op dat hy ſoude ouerwinnen.* Dusdanich was het Viſioen. De wtlegghinghe deſes Viſioens is licht. Want de Heere ſept/ dat hp de Ghemeynte geerne verclaren wil / wat haer ghebeuren ſal.

Daer woꝛden oock hp den Pꝛopheet Zach. 1. Cap. Peerden voꝛtghebꝛacht van verſchepden coleur : eñ bedieden den verſchepden loop eñ ſtant des Iſraelitiſchen Volcx. De witte verwe is der Ommooſelhept/ſupuerhept/ouerwinningh e ende voꝛſpoedichept toegheepghent. So woꝛt ons dan dooꝛ het *witte Peert*, de gheluckighe verconꝺinghe des Godlicken Woꝛts bedupt/ oft de voꝛſpoedighe Pꝛedicatie des Euangelions. Wãt opt Peert ſit een Kupter / die het Peert voꝛtdꝛyft/eñ heeft een Boghe in zyn hant. Chꝛiſtus maect voꝛwaer dé loop der verconꝺinghe des Euangelions voꝛſpoedich. Den ſelven ſchꝛyft ooc de 45. Pſal. pylen toe. Want van verre ſlaet hp zyne vpanden / ende bꝛengtſe onder zyn gheweldt. Ende int coꝛtſte gheſepdt/ Hp maeckt hem dooꝛ het woꝛt zyns monts den Volcken onderdanich. Eſaias Capittel. 49. Chꝛiſtum als ſpꝛekende inbꝛenghende/ſept aldus: Ende hp heeft mynen mont gheſtelt als een ſcherp Sweert: onder de ſchaduwe zyns hãts heeft hp mp verboꝛghen/ende heeft

Den Peerden.

Den loop des Godlicken Woꝛts.

De Boge

heeft my gheſtelt als een wt-
De Pijl. ghenomen pijl: hy heeft my in
zijn Pijlcoker verborgen. So
coempt dan de verrondinghe
des Woorts door Chriſtum
voort/ hy gheeft de predicking-
ghe cracht/ hy ſchiet den ghe-
ſpannen Boghe los. Soo
wat cracht dat het Woordt
heeft/ dat coemt alteſamen vã
den Kupter die op het Peerdt
is ſittende.

De Croo ne. Den ſelven was oock een Croone ghegheuen/ te weten/ het Rijcke / ende alle Macht om te heerſchen. Want Dauid heeft dit voor-ſinghende/ te voren ghezepdt: De Heere ſal de Roede uwer ſterckheyt wt Spon ſendē/ heerſcht ouer uwe vyanden. Daerenbouen is hem ooc een Croone ghegheuen / op dat hy den ghenen ſoude croonen / die hem trouwelicken dienē. Dit is nu een maniere van ſprekē/ *Ende hy ghinck wt ouerwinnende, op dat hy ouerwinnen ſoude:* als oft ghy ſepdt / Die daer wtghegaen is / dat is een Ouerwinner / ende daertoe is hy wtgegaen om dat hy ſoude ouerwinnen. Want hy gheeft te kennen / dat Chriſtus de verrondinghe des Euangelions alſoo door de Werelt ſal verbreyden/ datter ooc niemant en ſal connen teghenſtaen / in ſpijt ooc van alle de Poorten der Hellen. Want het woort des Heeren blijft inder eewicheydt.

Soo leert ons dan deſe plaetſe / dat daer altijdts een Ghemeynte op der Aerden zijn ſal / dat Godts Woorden altijdts ghepredicht ſal worden / al ſpleten oock onſe Vyanden alle hare dermen in haren buyck. Soo wy de Kerckelicke Hiſtorie doorleſen / ſo ſullen wy alle deſe dinghen beter ende lichtelicker verſtaen / ende wy ſullen bevinden dat die Prognoſtic atie tot allen tijden warachtich is. Chriſtus is eens der Werelt door den Dienſt des Woorts van den Apoſtelen verrondicht / ende de ſake is wel gheluckt/ al ſtelden hen de Gheweldighen der Werelt crachtelick daerteghen. Het is een wonder dinck/ ſoo men de eerſte 500. Jaren inſiet/ die men vande Gheboorte Chriſti aftelt. In deſe Jaren is de Ouerwinnende wtgegaen/ op dat hy ouerwinnen ſoude: ende hy heeft oock ouerwonnen / dewijle dat de gantſche Werelt Chriſtum ontfinck en aenbadt. Van die Jaren af/ gheliick als oock te voren/ ſoo begoſten daer vaſt zaden der dwalinghen geſtropt te worden: de Pauſen begoſten te twiſtē vande opperſtemacht/ ende wie dat op der Aerden het Hooft der H. Kercken ſou de zijn. Sy begoſten oock te diſputeren van tghebruyck der Beeldē inde Tempelen/ en ſy hebben die oock ingebracht/ gelijc als ſy oock den Paus vā Roomē hier opter Aerden het opperſte en alghemeyn Hooft der H. Kercken genoemt hebben. Datter altijdts een Gemeynte en een Verrondinghe des Woorts zijn ſal.

ben. Daerenbouen hebben ock alle Princen/eñ den gãtschen hoop der Doctoren ouer sulcke Leeringen te samen gespannen: maer hy die daer wt ghegaen was ouerwinnende/ op dat hy ouerwinnen soude/ die heeft ouerwonnẽ. Hy heeft er ontallicke inder Gemeynte gehadt/die hare knpenbooz desen Baal niet gheboghen en hebben. Dupsent Jaren nae de Menschwerdinghe Chzisti onses Heeren/hebben de Paussen al te onsupuerlicken het Nachtmael des Heeren / ende meer andere onbesmette Leeringhen des geloofs / beghinnen te verontrepnigen. Maer wat hebben sy doch (dat bidde ick v) met so vele Concilien / Besluptinghen ende welghewapende aenslaghen connen wtrichten? Die daer wtghegaen was om te ouerwinnen / die heeft ouerwonnen. Dit witte Peert is doozghebzoken tot salichepdt van velen. Want hoe groote strijdẽ dat de Godsalighe ende Gheleerde Mannen in dese laetste 500. Jaer teghens de Pausen ghehadt hebben/ ghetupghen ons de Histozien wel. Het blijckt oot hedendaechs ouer de gantsche Werelt/hoe voozspoedelick dat dit witte Peert noch spnen voortganck heeft. Het welcke tot onsen tijdẽ toe noch doozghetreden is. Men ghelooft den Euangelio: ende dit geloone can noch met water noch met vper te niete gedaen wozden.

Maer ick weet wat men my segghen sal: Het zijn Ketters gheweest / die dese laetste 500. Jaren haer teghens de Roomsche Kercke gestelt hebben: als Bertramus/ Joãnes Scotus/Berengarius/Arnoldus Bzixianus/Waldo/Wyclef ende Hussius: Lutherus/ Zwinglius/ ende meer andere diergelijcke soozte van menschen/ daerenboué so zijn daer ock sommighe ouerwonnen / ende vanden Paus vernielt.

Hierop antwoozde ick/ dat se als menschen in vele dingen hebben connen dwalen: maer in die dinghen daerin sy met der Schzifture teghens den Stoel van Roomen strijden/ en hebben sy niet ghedwaelt/ maer de waerhepdt ghesproken. Waer wt het ock seker is/dat Chzistus dooz haer heeft ouerwonnen. Als Micheas/Helias/Zacharias/Amos/Jeremias / ende meer andere/ wt Godts Woozt teghen de Afgoden ende Afgodendienaers pzeeten/ so werden sy ock vooz Opzoermakers ende Ketters verdoemt: Ja sommighe van haer werden ock omme-ghebzacht: maer was daeromme de Waerhept ouerwonnen? Mẽ seydt dat de Antichzist grooten voozspoet hebben sal/ende dat hy de Sterche ende Gods Volck benauwen sal: so meughen dan de menschen die daer Dienaers zijn / wel verdzuct wozden: maer de Dienst

en

en woꝛt nẽmermeer gerenct. Paulus seydt / dat hy om den Euangelio ghebonden was/ maer het Euangelion en was niet ghebonden. So heeft hy dan duslange ouerwonnen/eñ sal voꝛts ouerwinnen / die daer wtgegaẽ is ouerwinnen de/op dat hy ouerwinnen soude. Aen desen Ouerwinner oft Steen des aenstoots stootẽ sy haer / wie ende hoedanich sy voꝛtkzijn/die desen claren loop des Euangelions willen bzeken.

De 2. Seghel woꝛt open gedaen.

Voꝛts als de tweede Seghel geopent moeste woꝛden/ so vermaent het tweede Dier/ te weté/de Osse ofte het Calf/ Joãnem wederomme tot een neerstighe toelupsteringhe:op dat wy oock neerstelicken sou den bedencken wat ons voꝛghehouden woꝛt. So coemt daer dan nu een *roodt Peerdt* voꝛt/wiens verwe een wepnich vperachtich was:hierop was oock eene gheseten / dien ghegheuen was / den vzede vander Aerden wech te nemen/ende dat hen de menschẽ onder malcanderen souden dooden. Want hem was *een groot Sweerdt* ghegheuen. Het roode Peert bedupt dẽ Loop des Crijchs/de welcke seer leelick misnaert is met vper ende bloet. Die op dit Peerdt sit/dat is de God des Crijchs/ ofte lieuer / de Vader der leughenen / die vanden beghinne een Dootslagher gheweest is: te weten / de Dupuel. Dese raept het ghespuys van alle menschen tesamen/om opzoer onder de Bozgers te maken/ tot crijghen/tot ongheuallen/ tot bzandinghen/ nederslaen/ ende verwoestinghen. Siet ghy nu wel van waer de verstoozinghe des vzedes is comende / den welcken Godt haet? Wy hoozen oock hier/ dat het hem gegeuẽ is. Slaet het woozdeken *Ghegheuen* wel gade: want daermede wil hy seggen/ dat het den Satan na Gods rechtueerdighe oozdeel toeghelaten sy / op dat hy alle vzede verstoozende / die wech neme / ende de menschen aen malcanderen bzenghe/ op dat sy malcanderẽ dootslaẽ. Wãt also lesen wy int 1. Capit. des Boecx Job / dat den Satan macht van Godt ghegheuen was teghen Job. Den bloetghierigen Crijchslieden woꝛt een groot sweert ghegheuen/ een groot middel om te schadighen/ ende een wonderlicke cracht om te crijghen / gelijck dat Nahum wtlept. Ende het en is oock niet seltsaems inde Schzifture / dat de Monarchen/ Tyzannen / ofte Voerders des Crijchs/een Sweert genoemt woꝛden. Voozwaer Ezechiel heeftse also ghenoẽt: eñ Esaias noemt Sennaherib den Coninck der Assyziers/eẽ Scheermes.

De ellendicheyt des Crijchs.

Maer nu ist het alderbeste recht/daermede datmẽ eenen pegelicken het zijne geeft. Soschzijft dan dese plaetse te rechte te Gode het goedt / ende den Dupuel het quaet toe. Maer so

Godt is een goet spronc at les goets/ de Dupuel alles quaets.

so het Godt toelaet / meucht ghy segghen / soo doet hy het selfde dat hy niet en belet. Hy en verbiedt de Crijghen niet: wāt zijn gerechtichept en laet niet toe / dat hy die soude verbieden. Nu soo ghebiedt hy dooz oozlooghen den booſen te straffen / ende den goeden te bepzoeuen: maer als Godt de Crijghen toelaet / so en sondicht hy niet / ouermits dat hy die om rechtuoerdige oozsaken toelaet. Want dese en hebben den vzede niet willen aennemen / die haer van den Euangelisten ghepzesenteert was / soo waren sy dan weerdich met oozlooghen ommeringelt te wozden. De Joden en hebben den tijdt der versoeckinge Chzisti niet bekent / soo zijnse dan te rechte vanden Romeynen versocht ende ommeghebzacht. Want het halt ghemeynlicken inde Werelt alsoo / dat de ghene die den Euangelio niet ghehoozsaem en willen zijn / den Oppersten des Crijchs moeten ghehoozsaem zijn: Die Chzistum niet hoozen en willen / datse den Antichzist moeten hoozen. Het en is niet van noode dat ghy met God kijft / waeromme dat hy dit doet / ende dat toelaet. Bidt ghy lieuer Godt aen / soo ghy in het vierde ende vijfste Capittel ghenoeghsaem gheleert zijdt.

De Oozloghen waermede de Werelt ghe-plaecht is geweest

Laet ons de Histozien eens doozloopen / ende besien oft daer alsulcke oozlooghen bepon den wozden / inde welcke de menschen malcanderen doodtslaen / ende malcanderen als Beesten gheslachtet hebben. So ghy Herodianum / Ozosium / ende andere welberoemde Histozien-schzijuers leest / soo sult ghy vinden dat de Roomsche Keysers altijdts met swaren Crijghen beswaert zijn geweest / ende dat dooz gheen ander oozsake / dan om dat sy den vzede die haer dooz het Euangelium ghepzesenteert is / verwozpen hebben. Jae oock Roomen selue en is om geen ander oozsake vanden Westgotten ingenomen / ende vanden Oostgotten verbzandt ende verdestrueert. De Heere hadde haer Chzistelicke Pzincen gegheuen / maer sy hadden hare Afgoden lieuer. Want Symmachus / een Guerste des Stadts / was soo stout / dat hy begheeren dozste datmen de Afgoderije wederomme op soude richten. Nu en wil ick van Attila niet verhalē / noch oock van de Crijghen van Persen ende Aphzica. Als daer ooch eenen grooten strijt vande hoochept der Bisschoppen / ende van het ghebzupck der Beelden in de Tempelen / opgheresen was / soo werden de Sarracenen seer sterc. Na dupsent Jaren soo rees daer eenen Dupuelschen Crijch op / de welcke gheliickerwijs als syseer bloedich was / also duer dese ooch seer lange. Daer en was nopt alsulcken Crijch in

de

de geheele Wereit. Bonfacius de achtste/eē seer Godloos menschē/heeft het eerste Gulden Jaer ingestelt/ de welcke hemselven den Volcke voor eenen opperstē Bisschop eñ Keyser vertoont heeft.

Maer int selue Jaer 1300. als dit ghebeurde/so is Gods Geessel Otthomannus opgeresen in Asia/wt het Geslachte dier Coninghen / die nu de Turcken regeren. Also resen ooc Salomonis Ypanden op/ dewijle dat hy vast de Hoochten timmerde / de welcke zijn Rijcke wonderlicken vele te doen maeckten eñ benauden. Hoedanige Gozloghen datter hedē des daechs geuoert wozden / ende welcke de oozsaken der Gozlogen zijn/dat connen alle verstandige ende geleerde Mannen lichtelicken oordeelen. Wy en willen het vreetsame Euangelium niet ontfanghen: so is het dan wel recht/ dat wy dooz des Turcks Gozloge benauwet wozden / ende dat wy den Gozlochschen Antichzist gewaer wozden / eñ al te samen tot eenen gruwel gestelt.

Wat isser dan nu voorhanden / anders dan dat wy ons dooz Chzistum tot Godt keerende / den Heere met een oprecht gelooue / eñ met heylige suyuerheyt dienen? Want het en sy dat wy ons beteren / de Byle is aen de wortel des Booms gestelt/etce.

(*.*)

De 31. Predicacie.

De derde ende vierde Segel wort geopent/eñ daer wort wtgelept wat de Wereit lydē sal dooz honger eñ pestilencie.

5 Eñ als het den derden Segel gheopent hadde/so hoorde ic het derde Dier spreken: Coemt/ende siet. Eñ ick sach: Ende siet/ eē swart Peert/ ende die daer op sadt / hadde een Schale in zijnder handt.

6 Ende ick hoorde eē stemme der vier Dieren/seggende: Eē † maete Terwe om eenē pēninck / ende drie matē Garste om eenen penninck/eñ doet den Olye eñ den Wijn geen schade. † Griers/ Chenix.

7 Eñ als het den vierden Segel gheopent hadde / so hoorde ic eē stemme des vierden Diers/seggē / Coemt/ ende siet.

8 Ende ick sach: Eñ siet/

siet / een vael Peerdt / ende die daer op sadt / diens Naem was die Doodt / ende de Helle volchde † hem nae: ende hem werdt macht ghegheuen te dooden tot het vierdde deel der Aerden / met den Sweerde / met Honger / met de Doodt / eñ van de Dieren der Aerden.

† of / haer

Een verhalinghe.

Christus verheuen zijnde bouen alle / ende een Heere van al datter in Hemel ende Aerden is / die opent de Seghelen des Godlicken Boecx / dat is / hy richt wt ende bedient met aller rechtueerdichepdt / alle Gods Oordeelen / ende het gene dat in zijnen raedt besloten is. Ende door al verleent hy eenen voorspoedigen loop der vercondinghe des Euangelions / altijdt ghetrouwe Dienaers wtsendende / die het Euangelium des Rijcx Godts / vrede ende eendrachtichepdt vercondigen. Maer mits dit dat de boose menschen den Euangelischen vrede verachtē / soo zijn sy voorwaer weerdich met schrickelicke Oorlogen overuallen te worden. So doet dan het Lam den tweedden Segel open / ende daer comen verschrickelicke Oorloghen / Doodtslaeghen / Oproeringhen ende Moorden voort.

Verstandige getoelysterunge.

Eer nu den derden Seghel gheopent wort / soo vermaent het derde Dier / het welck een menschen aensicht heeft / dat wy neerstelick sullen toelupsteren: op dat so wanneer wy dese dinghen sien gheschieden die ons hier voorsept worden / wy meughen bedencken van waer dat sy comen / door wat oorsaken datse comen eñ datse door oprechte doetueerdichepdt opghehouden meughen worden. Sommighe voegen dit alle de fortune ende den gheualle toe / de sommighe de natuerlicke saken Gods / ende en achten niet eens op Godts werckinghe / nadien wy nochtans wel weten dat God alle natuerlicke saken nae zijnen goeden wille is ghebruyckende. Laet ons dan toesien / aenmercken ende bekennen / dat God alle dinghen gerechtelicken werckt tot salichepdt zijnder gheloouigen / ende tot verwoestinghe zijnder vpanden.

Den derden segel wort geopent.

Dit swarte Peert met zijnen opsitter / de welcke een Weegschale in zijn hāt heeft / bediet ons den ongeluckigen eñ druckigen loop des dieren tijts eñ honghers noot / ende de groote armoede van alle dinghen. Want het is recht dat de gene diet woordt des Leuens van gheender weerden en houden / ende en hebben gheen acht op het voedtsel haerder zielen / maer sy selue verwerpen dat / ende maken oock door haer Tyrannische Mandamentē /

dat het van anderen niet aenghenomen en wort/ de welcke oock den Godſaligen/ om dat ſy het broodt des Leuens zijn ſoeckende/ haer van haer tytlicke goederen beroouen/ende brengen die onrechtueerdelic in alle ouerdaet omme/ haren nootdruft gedrongen worden ſeer dier te coopen: Ja ſy zijn weerdich dat ſy haren noodtdruft niet en connen becomē/ eñ van honger vergaen. Wy weten dat de ſwarte verwe de huplinge ende droefheyt toegeeygent zy. Ende oock hoe dat de gene die by na van honger/ vleeſch eñ bloet verteert heeft/ een ſwart ende quapſich vel crijcht. Daerom wordt oock dit peert hier ſwart gheſept te zijn.

Het ſwarte Peert.

De Opſitter deſes Peerts/ heeft in zijn handt (*zygon*) een Weechſchale/ waer aen twee ſchotelkens int ghewicht zijn hanghende/ het welcke wy in onſer talen noemen *ein Schuſſelwaag*. Aretas ſept: Een Weechſchale is een teeckē der rechtueerdicheydt ende oprechticheyt. Ghy hebt op uwē Troō gheſeten/ ſept Dauid/ die daer rechtueerdicheyt oordeelt. So is dan de Weechſchale een teecken des rechtueerdighen oordeels Gods. Deſe dingen en heeft Aretas ſo ſeer qualick niet by ghebracht/ maer de wt legginghe Joannis moet ons weerdigher zijn. Want daer wordt een ſtemme wt het midden der Dieren ghehoort/ die ons de Weechſchale wt lepdt.

Wat de Weechſchale beduet.

Want ſy lupdt aldus: *Een Mate Terwe voor eenen Penninc, ende drie Maten Gherſte voor eenen penninck:* Het woordeken *Chenix* is een ghemeet oft ſpijſe van eenen dach: ghelijck Eraſmus *in Proverb. Chenici ne inſideas.* De ſelue ſeydt in zijn Annotatio. op deſe plaetſe/ Chenix is een Terwen oft Cozen mate/ die eenen alſoo veel hout als een menſche op eenen dach ſoude meughen eten. Budeus meynt dat ſulcken mate vier Pont groot ſoude ghelden. Pollux drye Pont. So geeft dan dit woordeken te kennen/ datmen wepnich ſpijſe om veel ghelts ſoude coopen/ ende datmen daerenbouen noch gheen ſpijſe en ſoude connen vinden. Men ſalſe ooc niet meten/ maer weghen/ het welcke ghemeynlick in den dieren tijdt ghebeurt. Budeus lept ons wt wat een Roomſche Penninc doet. Wy verſtaen hier by alleen ſimpelicken/ een groote prijs. Soo wordē ons hier dan twee dinghen te kennen ghegheuen: de dierichedt des Cozens/ ende den hongersnoot. De dierichedt vermenichuuldicht den prijs bouen recht ende reden. Den honger en heeft niet datſe coopen mach: al hadde ſy ooc ſacken vol ghelts/ maer ſy honghert/ heeft gebreck eñ wort quaps/ ſo datſe ten laetſten verdwijnt. In deſe dinghen is het onderſchept gelegen tuſſchen dierte en honger. Wy Dupdtſchen onderſchepden deſe dinghen met eyghen woor-

Chenix.

woozden / ende noemen het woozdeken *Caritas*, *Thuwre*, ende het woozdeken *Fames*, *Hungher*. Nochtans soo zijnse ghemeynlicken onderschepden.

Dierē tijt ende hongers noot

Maer wp lesen oock in de oude Histozie/dat de kinderen van Israel ten tijden Helie eñ Heliseī / om de verachtinghe der pzekinghe des Godlicken Wets / ende de vzeemde ingenoerde Godsdienst/met dierē tijt van Cozen ende honghers noot swaerlick ghestraft zijn gheweest. Dese dinghen vinden wp vzeet genoech beschzeuen 3. Reg. 17. ende 18. 4. Reg. 6. 7. In den tijden des Kijcks Claudij/ als de Apostelen getrouwelick het Euangelium pzedicten/ ende de Joden met de Heydenen dat selue dapper wederstonden / soo isser eenen grooten honghers noot ouerromen/die het Roomsche Kijc seer benoude: het welcke Lucas verhaelt inde Werckē der Apostelē int 11. Cap. De welcke oock geschiet is eer dat dese Openbaringhe Joanni gheopenbaert was. Van dien tijt aen verhalen de Histozischzijuers van menigherley eñ ontallicke honghers nooden ende dierten des Cozens in allē landen / de welcke haer ouerromen zijn van Godt/om dat sy de waerhept versmaet hadden. Nauclerus (Gener. 18. int 539. Jaer) verhaelt van eenen honghers noot/in de welcke de moeders haer kinderkens op ghegeten hebben. Watter nu bp onsen tijden in de Mediolanische oozlogen geschiet zp/ en is niet noodich te verhaelen. Want sp zijn noch versch / eñ in de Histozien Galeacij Capelle beschzeuen. Van sulcks hebben wp oock wat versocht int Jaer 1529. ende in de naeuolghende Jaren. Also straft God/eñ sal oock noch voozts de ondanckbaerhept des werelts straffen/ende ooc de verachtinghe zijns Goddelicken woozts: gelijck als hp oock in de destructie van Jerusalem gedaen heeft. Och oft doch de blinde Wereldt eenmael goet dochte/ dat sp haer dooz boetueerdichept keerden tot dē genen die haer slaet/ eñ met vzijmoediger hertē/het woozt der waerhept aennamē/ want alsо soudt haer veel beter gaen/ ende daer soude veel min elendichepts wesen.

God en vergeet int straffen / zijne bermhertichept niet.

Voozts so wozdt int epnde deses Segels tot een vertroostinghe bpgheset: *Ende de Olie ende Wyn en schadicht niet.* Hp noemt hier alsulcke specie die den ghebzupcke der menschen aldermeest nootsakelick zijn/ ende hp gheeft te kennen / dat God ghenadelicken sommige dinghen die aldermeest den menschen noodich zijn / ende dat aldermeest om zijn wtuerozen wille/is behoudende/op dat se niet alle te samen en verderuen oft verdwijnen. Waer wt wp meughen speuren dat Godt zijnder bermhertichept niet en vergeet / oock int midden der benouwinghe ende

straffen der quaden. Also heeft hy voortijden Joseph voor gesonden/ als hy Egypten eñ ander Lantschappen met dieren tijdt wilde bedwingen/ op dat hy also Jacob eñ ander ontallicke volcken soude onderhouden oft bewarē. Hier wt cont ghy oock claerlicken merckē/ dat het van Godt coemt/ dat somtijts het Corzen opten velde vernielt wort/ daertoe ooc de Wijngaerden ende Olyboomen: Dat het oock van hem coemt/ dat het Corzen ende den Wijn wel wast. Want alsoo heeft hy eerst inde Wet ghetupcht/ Leuitic. 26. Deuteron. 28.

Den vier dē Segel wort ghespent.

Nu comen wy tot den vierden Segel: tot wiens openinghe eñ werckinge te aenschouwen/ wy door den Arendt/ dat is doort vierde Dier verwert worden. Waer af houen eens ende anderwerf gesproken is.

Eē vierc Peert.

Soo coemter dan nu een vael Peert voort: Int Grieck staet (*Chloros*) dese verwe is grasachtich oft versleten / gheelgroen/ Salomon Ecclesia. 12. noemt het een ghesprepde verwe ouer de lichamen ende aensichten der dooden / gout verwe. Alle de Poeten noemen de Doodt/ bleeck te zijn / ende de Opsitter wort merckelick de Doodt ghenoemt. Hier by verstaen wy den loop der Pestilencien/ ende alderley siectē/ ende oock de Doodt selue/ den welcken de Helle volcht / dat is den put of het graf. Want *Scheol* bediet int Hebreeusch/ so veel als eē Grafstede. Jst dat ghijt gheheel verstaet van de plaetse der Doodē/ so worden sy voorwaer eens voor al inden afgront ghewozpen/ so veel alsser door siectē wech genomen zijnde / sonder gelooue oft berou sterué. Wel te recht volcht de Helle dan de Doodt na. So ghy oock lieuer by het woordicken Helle/ de Grafstede wilt verstaē/ dat het al met doode lichamen eñ Grafstedē veruult sal zijn datter na ende by is.

Pestilencien ende siecten.

Ende dat seer schadige Pestilencien het Rijcke van Roomen/ om dat het Gods woort versmaet hadde/ seer ghequelt hebben / dat ghetupcht ons Orosius Lib. 7. schrijuende vanden handel L. Aure. Verí ende Decij der Kepseren/ der bittere veruolghers onses geloofs. Euagrius Lib. 4. Cap. 29. verhaelt wonderlicke dinghen van de Pestilencie die ontrent ouer 50. Jaer regneerde. Alleman weet oock wel met wat een groote Pestilencie ende haestighen doodt dat Italien ten tijdē des Kepsers Mauritij / ende Gregorij des Paus vā Roomen ynielt zijn gheweest. Den tijdt soude my ontbreken / soo ick alle Pestilencien ende Jammerlichedē/ van allen tijden wt alle Historien wilde gaen ghalen. Watter heden des daechs geschiet/ ende by onsen ghedencken geschiet is/ weet ghy selfs beter. Daer hebben siecktē gheregeert / dienst namen onse Ouders

ders onbekent zijn. Met dese plagen ende ellendicheden heeft Godt de Werelt altijdts ghe-plaecht/eñ plaechse ooc noch/ op dat hy haer dooz plagē tot beternisse soude bzengen. Al-so moetē wp voozwaer altijts van de ellendicheden oozdeelē. Die anders oozdeelen / die en wozden niet ghebetert: daer-om wozdē sy hier gepijnicht/ ende moeten hier naemaels oock inde eewighe pijne bzan-den.

dier straf fen Gods tegben de ghene die haer niet bereren en willen

Daerenbouen wozdt noch wat by dese dinghen ghestelt/ *Ende haer is macht ghegheuen, &c.* Wāt dewijle de menschē met tlepne straffingen niet ghebe-tert en wozden/soo wozden de plagen oft de geesselen Godts verdobbelt. Die selue plagen oft geesselen wozden by na op de selue ozdeninge/ eñ int selue ghetal by den Pzopheten ver-haelt. Jer. 15. eñ Ezer. 14. Wāt sy zijn dese: Sweert/ Honger/ Doot/oft Pestilencie/ ende de Beesten: alsoo wozdense te vo-ren in de Wet oock verhaelt. Met dese/als wt de vier hoec-ken des Hemels gesondē zijn-de / volbzengt de alder recht-ueerdichste Godt zijn oozdee-len.

Maer laet ons dit booz al aenmerckē / dat de macht om doot te slaen/van God geghe-uen wozt/ eñ dat ouer het vier de deel des Aerdtrijcx. Want wp leeren hier dat God alleen de ghene is die daer leuendich maeckt/ende doodslaet/eñ dat hy dat selue dooz zijn instru-menten oock seer rechtueerde-licken werckt: dat daerenbo-uen alle zijn wercken ghetelt zijn / eñ ozdentlickē volbzacht wozden. Daerom dat hy zijn gramschap ouerhet derde deel des Aerdtrijcks wtghestozt heeft. Want hy weet wie dat hy straffē sal/ ende wie dat hy goedertierlicken onderhoudē sal.

Voozwaer de Histozien ge-tupgen / dat de Heere ouer al-sulcke / daer noch beteringhe noch hulpe in te verwachtē en was/het Sweerdt / Pestilen-cie/Hongersnoot/ eñ Beesten heeft laten comen/die de men-schen souden benoudt hebben. Aretas verhaelt hier seer be-quamelick wt de Kerckelicke Histozie Eusebij / de woozden zijns voozgāgers S. Andzies/ welcke een Bisschop van Ce-sarien was/waer mede hy ver haelt de ellendicheden die den menschen aengedaen wozden inden tijden des Keijcx Maxi-mini: welck eenich exempel in de plaetse van vele zijn cā. Dit lesen wp by Eusseb. Eccl. Hist. lib. 9. Cap. 8. Ja van dese laet ste 500. Jaren verhalē ons de Histozischzijuers seer veel dier ghelijcke exempelen/ ende wp hebbender oock selue sommi-ghe ghesien.

Voozts/so wp van alsulcke plagen begeeren ontslagen te zijn / soo laet ons Godt inder waerhept dienē/eñ zijn woozt in grooter weerden houden/ het welcke hy daer toe geson-den heeft / op dat het ons sou-

de gheneſen. Het is voorwaer groote reden/dat de ghene die Gods woort verwerpen/met menigherley ſieeten behoopt worden/ſoo wel der zielen als des lichaems/etc.

Maer yemandt mocht ſeggen: Deſe plagen comen oock wel ouer de alderbeſte diemē vint. Het is oock waer: Maer waerom dat God ſulcks toelaet/dat verclaert Auguſt. lib. 1. *De ciuitate Dei.* Ende voorwaer den Goduruchtigen gedijen alle dinghen ten beſten. De Moorders ende Chriſtus waren met eenderley ſtraffe des cruyces ghedoodt/ maer daer waren verſchepden oorſaken. De Apoſtelen ende een ontallicke menichte der Martelaren worden met den ſweerde gedoot/ maer haer ghewin is ongelijck. De Godſalighe worden mede deelachtich des lijdens Chriſti des Soons Gods/De quaetdoenders lijden om haer booſheydt/ ende haer lijden is oneerlick: Jae dat meer is/ dat lijden is haer tot een beginſel der eewigher pijnen/ het en ſy dat ſy den genen bekennē die haer ſlaet. De Heere beware ons van den quaden.

De 32. Predicacie.

De vijffte Seghel woordt open ghedaen/ende de vervolghinghe der gheloovighen woordt voor oogen geſtelt/ ende oock den ſtaet der Martelaren int toecomende leven.

9 Ende als het den vijfden Seghel gheopent hadde/ ſo ſach ic onder den Outaer de zielen der ghener die om het woort Godts gedoot waren/ eñ om het getuyghenisſe dat ſy hielden.

10 Ende ſy riepen met luyder ſtemmē/ ſeggēde: Hoe lange/ † O heylige eñ rechtueerdige Heere/ oordeelt ofte wreect ghy onſe bloet niet van de Inwoonders der aerden? 4. Eſd. 15 c. 21. ap. 19. 2

11 Ende een yegelick van haer zijn witte cleederen gegeuen/ eñ haer is ghelept dat ſy noch eē wepnich tijts ruſten ſouden/ tot dat oock haere mededienaers ende medebroeders vervult worden/ die oock ſouden ghedoot worden ghelijck als ſy.

Den vijfften Seghel gheopent zijnde vā het Lam/ ſtelt ons voor oogen/ Ja dat meer is/

is / vertoont ons sichtbaerlicken de geduerige veruolgingē der Gemeynten: ende sy verclaert ons oock neerstelick / welck het deel der gener sy / die in de veruolghinghe omghebracht worden. De Heere Christus sendt wel Dienaers ende Leeraers wt tot salichept der menschen: maer de menschen ondanckbaer zijnde / ouervallen de trouwe Dienstboden Gods met alderley ongelijck dat sy connen verdencken / eñ ten laetsten brengen sy die seer wreedelicken om. Van welcke sake / na dien daer by den mēschen veel wonderen omgaē / soleert de Heere Christus selue tegenwoordelicken zijn Gheme ynte seer fraey / wtleggende wat de Godtsalighe sullen moeten lijden.

Vande veruolginghen der Gheme ynte.

Maer om dese dinghen wt te legghen / so sullen wy inden eerstē int generael van de veruolgingē handelen / waerdoor soo wel de Dienaers / als de gantsche Gemeynte der gelouigen op menigerley wijse geoffent is geweest. De Heere Christus heeft in den Euangelio veel gesproken van de toecomende veruolginghen / ende dat tot dien eynde / op dat hy de herten aller gelouigen tot strijdt eñ lijdtsaemheyt soude wapenen. Diergelijcke plaetsen vintmen Mat. 10. ende 24. Luce 12. eñ 21. Joan. 14. 15. 16. De Handelinghen der Apostelen ghalen ooc seer veel dingē die de Godsaligen in de eerste eñ alderheylichste Gemeynte hebben moeten lijden. Of die oock voor wijs gehouden souden gheweest zijn / die doe ter tijdt gheseyt hadden: Hier wt blijckt het dat de Apostolische Gemeynte gheen Gemeynte Christi en is / om datse eenen peghelicken tot een spot / verongheliickinghe ende doodinghe gheslelt is? Waerom en belijden wy dan nu hedens daechs niet datse gheheel verdoolt zijn die de Ghemeynte willen achten na den vrede eñ rustichept der dinghen? Paulus Orosius verhaeldt int 7. Boeck zijnder Historien thien swaerlicke veruolginghen die inde Ghemeynten opgeresen zijn vande tijden der Apostelē aen / tot op de tijden des Prinres Constantini / welcke tijdt langher duerde dan 300. Jaren. De eerste veruolginghe heeft Nero eerst aengericht / een seldtsaem mensche boven alle menschen / vandē welcken oock Tacitus verhaelt in Annalibus. Dese veruolginghe heeft Paulum ende Petrū de alderheylichste Apostelē Christi om den hals gebracht / Het tweede ongheual ofte verderuinghe heeft Domitianus de Ghemeynte aenghedaen / de welcke desen ansen Joannem ende de gantsche Ghemeynte met dese veruolghinghe grootelijx benout heeft / ende hem te Roomen ghekeydt hebbende / heeft hy heñ als een ballinck in een Eylandt verstonden / het welcke Pathmos genoemt was. De derde ver-

uolginge heeft Traianus verweckt/van de welcke Plinius een Volmachtighe regeerder in Asia vermaent/Lib.Epist. 10. In dese veruolghinghe is Ignatius de Bisschop voor den Beesten ghewozpen/ende verscheurt gheweest. M.Antoninus Verus/heeft de Ghemeynte door de vierde veruolginghe gheoeffent/ende heeft den eerweerdighen Bisschop Policarpum met den vpere verbrant. De vijfde veruolginghe verwecte Septimius Seuerus/waer af Eusebius schrijft/Lib.6.Ecclesiast. Histo. Julius Maximinus heeft Pamphilum den Martelaer gedoot/ende was de seste/die zijn wreethept betoonde ouer de Gemeynte. Maer Decius Traianus heeft de seuenste veruolghinge inghestelt/ende hy doodde een groote menichte die Christum beledē. Daer en bouen heeft Lucinius Valerianus de Keyser Cypzianum ende den alder vroomsten Dienaer der Ghemeynte van Carthago den hals afgehouwen/ende was de achtste die zijn wzeedthept ouer de Ghemeynte betoonde. Aurelianus Verius begost een niewe veruolghinghe/de welcke hy ook een wijle tijdts voort dzeef. Want corts daer nae is hy van den rechtueerdigen God wech ghenomen. Maer Dioeletianus ende Maximianus hebben meer Christen bloedts vergoten dan eenich van de Roomsche Keysers.

Men mach eens lesen het beginsel des 8. Boecx Eusebii. Hist. Eccle. Vergelijct nu dese met onsen tijdē/ende oordeelt oft raet dā eens watter corts ghebeuren sal/ende wat ons deel zijn sal. Wederom zijn de veruolginghen vernieut gheweest na de tijden Constantini onder Constantio eñ Juliano. Maer de veruolginghen hebben onder den Antichrist op haer alder hittichste gheweest/eñ hebben nu meer dan ouer de 500. Jaren ghedurt. Watter hedens daechs ghe schiet/dat weet de geheele werelt wel/het aertrijck is vant bloedt der Martelaren doordzoncken. Dit heeft Joannes voorsien.

De oorsaken der veruolginghen spzupten eensdeels wt de regeringhe Christi/de welcke hier den vijfden Seghel open doet: eensdeels ooch wt de menschen. De Heere sendt de zijne het cruyce eñ vper ouer/op dat hy den ghenen die stil sitten/weder opzichte: den genen die verroest zijn/schoon make: ende het ghescheydt goudt purgere. Want alsoo getuycht de Schrifture Dan. 11.1.Petr.4. So laet dan Christus de Tyzannen veel dingen toe ouer zijn Gemeynten/niet om die te verderuen/maer om te supueren. De Godtsalige menschen verwecken ooch somtijdts de strenghe handt Gods ouer haer/so wanneer sy wel te recht aen den Sone Godts gheloouen/eñ op hem alleen

De oorsaken der veruolginghen.

alleen stuenen / maer daer en tusschen wozden sy dooz meni gerlep quade ghenegenthedē belet/ende bedzyuen dinghen die niet en betamē. Dit wozt ons seer bzeet wtgelept int 8. Boec der Kerckelicker Historien Euseb. waer af wp schier ghespzoken hebben. Maer de veruolgende Tyzannē sien op wat anders: als Sanherib eñ Antiochus/ eñ de Bissehoppē met de Pzincen die nu tot onsen tyden beuonden wozden. Want dese wozden dooz een gelaet der Religien bewogen/ ende van den Satan voozt gedzeuen. Sy willē dat haer Afgodische religie in eeren blyué sal/ende dat de Euangelische Religie totten gronde toe wtgheroeyt wozde. Sy en willē niet wt plat wt niet lydē dat haer Afgoden oft andere sonden ghestraft sullen wozden/eñ daerom wozdē sy vergramt ouer de gheloouigen/die haer van hare Afgoderien eñ ander sonden vzymoedelicken straffen. Ende in sulcker voeghen ryst dagelicx de veruolginge op/sy heeft haren vooztganck/ende onsteert su langs so meer.

De murmurerinsge die wt de veruolginghe roeimt.

Als de gheloouige dese veruolgingen daghelicx sien wassen/eñ haren vooztganck hebben so verwondere n sy haer/ ende deucken hoe lange dat de Heere dit noch lyden sal. Vele roepen: De Heere vergeet zyn saken. De Heere en schynt niet recht met den synen te handelen: Het schynt dat hy den synen gheheel vergheet. Ende het en is gheenen twyfel oft veel en sondigen swaerlick tegens den Heere murmurerende. So wozden wp hier dan gheleert / dat wp hope ende lydtsaemhept sullen hebben.

De somme des genes dat in desen seghel begrepen wozt.

Ende in de teghenwoozdicheyt wozt ons dē Hemel geopent/ende ons wozt vertoont waer de zielen der ghener zyn die inde veruolgingen gedoot zyn/eñ daer wozt ook bewesen wat haer deel zy: ende dat ook Godt niet en vergheet wzake te doen / ende om wat oozsake dat hy met de wzake vertoeft / ende hoe langhe hy vertoeft. Dese dingen wozdē tot troost aller gheloouighen ghespzoken / die nu onder de veruolgingen seer benouwet wozden. Hier wozden ons al veel treffelicker sakē vooz oogen gheselt/dan ons van den Schilders dooz ingeuen der Monickē voozgehoudē wozden: want die stellē ons eenen grooten hoop Monicken eñ Bagynen vooz oogē/die indē Hemel onder onser Vzouwen Mantel gedect wozdē/rechts als of den meesten hoop van haerlieder salich wozdē. Joānes en vertoont ons niet alsoo veel als eenen Monich/ maer eer eenen grooten hoop Martelaren/ de welcke hedē sdaechs de Monicken / meer dan de andere lieden zyn makende. Wt dese Godsalighe leeringe sullen wp dan leeren hoedanighen aert der Menschen hoedanighen ozden/en-

Ek vooz beeldt der gener die salich wozden.

de hoe grooten staet datter in den Hemel sy: niet dat wy ons laten duncken datter niemãt dan alleen de Martelaers salich en sullen worden / (want alsoo veel als ser warachtelick in Christum gheloouen / ende haer vleesch met zijn begheerlicheden cruycigen / sullen met de heylige Martelaren versamelt worden / ende met Christo haer inder eewichepdt verblijden) maer dat de heylighe Martelaren voor allen salich sullen worden / die van de wtsinnige werelt gedoot worden.

De zielen van den lichamen verschepdē / zijn onsterffelick.

Voorts soo moeten wy een pegelick woort bysonder wel neerstelick ouerleggen. Want ghelijck als dit een seer schoone plaetse is / alsoo ist ooc vol aller Godsalighe leeringhen. Want in den eerstē siet Joannes / ende wijst ons als met dē vingher de zielē / ende dat der ghener die gedoot zijn / die nu in een gheestelick eñ onsterffelick wesen waré / noch ouergebleuen zijnde / hoe wel haer lichamen verslondē eñ vernielt waren. Het lichaem mach gedoot worde / maer de siele niet. Het welcke onsen Salichmaker merckelick wtgedruct heeft Mat. 10. Luc. 12. daer hy sept En vreest niet dē gené die het lichaem doodē / wāt de ziele en ronnē sy niet doodē. Soo conden dan de Tyrannen de lichamen der Martelaren wel dooden / maer ouer de ziele en had den sy geé macht. Dese plaetse bewijst opentlick / dat de zielē niet alleen onsterffelick / maer leuendich eñ wacker zijn / eñ niet slapende / eñ in den Hemel leuende. Wāt daer zijnder die seggen dat de zielen die vā den lichaem verschepden zijn / slapē: het welck een groote pdelhepdt is te segghen.

De oorsake maect den sMartelaren / eñ uz de pijnighe.

Daer woort ooc de oorsake ghesept / waerom de Martelaren ghedoot zijn. *Om het woort Gods, ende om het ghetuyghenisse dat sy hadden:* Sy en zijn niet om haer booshept ofte quade septē gedoot / maer om de warachtighe Religie / waer doorsy dat Godlicke woort / dat ter vanden beginne was / ende vleesch ghewordē is / bekent ende ghepredict hebben: ende het Euangelium dat haer toevertrout was het ghetuyghenisse Gods ende des eewigen leuēs / het welcke sy ooc wtgedeplt hebben. Van het woort Gods ende het ghetuygenisse Jesu Christi is int eerste Capittel ghesproken. Om der selver oorsake worden der heden sdaechs vā de Pauselicke Coningen ende Prince noch ontallicke ghedoodt. Waren sy ouerspeelders / woeckenaers / lasteraers ende Schelmen / so soudemen haer noch pet achten: maer nu sy alleen dē Sone Gods belijden / ende predickē het Euangelium / so worde sy sonder eenighe barmhertichz deerlichen omgebracht. Hier woort ons ooc voor seker beschreuen / wie de waerachtige Martelaers zijn / niet de ghene die om haer booshept ghepij-

pÿnicht worden/maer die om Godts Woort omghebracht worden. Want de sake waerom datmen lÿdt/ maeckt den Martelaer.

Waer de zielen der gener zÿn die om het woort Gods ge doot zÿn

Maer waer worden ons de zielen der gener die om Gods woort ghedoot zÿn/vertoont? *Onder den Outaer.* Den Outaer woort hier na int 8. Cap. inden Hemel voor dē Troon Gods gheſtelt. So zÿn dan de zielen aller Heyligen in den Hemel voor den Throon Gods: Het welcke oock boven onder het voorbeelt der vierentwintich Ouders te kennen ghegeven woort. De Heere heeft oock geſept: So waer ic ben/daer ſal oock mÿn Dienaer zÿn. Nu ſo is de Heere in den Hemel / ſoo zÿn dan de zielen der geloovighen/diens lichamen ghedoot zÿn / oft diens lichamen oock ghedoot te zÿn / begra inden Hemel. Ten is ooc niet ſonder groote verborgēthept/ datſe onder dē Outaer/ als onder een ſchaduwe gelept worden / door wiens weldaedt dattet de zielen wel gaet Op een ander plaetſe hebben wp gheſepdt/ ende verhalent hier oock wederom / dat den Outaer/ Chriſtus ſp. Want deſe is oock een gouden Outaer/ de Middelaer ende verſoenin ge voor onſe ſonden. Door de ſuperinghe Chriſti / oft verſoeninge ende voortredinghe/ worden wp in de Hemelſche vreuchde ontfangen. Eñ Chriſtus is ons leuen eñ ſalic

De zielen ſonder ghedoot te zÿn onder dē Outaer.

hept. Want onder hem ſchuplen wp/als onder een deckſel oft ſchaduwe. Aquinas deſe plaetſe wtleggēde/ſept aldus: Op den Altaer woort Chriſtus bediet/in den welcken eñ door wien wp den Vader offeren moetē alle het goet dat in ons bevonden woort: ende ſoo wat God aengenaē is/woort door hem ontfanckelick Onder dē Outaer/te weten/onder Chriſto/zÿn de zielen / niet alleenlick in den ſtaet des leuens (te weten als ſp hier noch opter aerden verkeeren) maer oock in den ſtaet haers vaderlāts/ (dat is in den Hemel) als onder den genen waer onder ſp bedeckt worden / als onder een ſchaduwe teghen alle quaet. Dit ſept hy. Maer ick laet mp duncken datter noch wat anders bediedt woordt / als dat de Martelaren/ den Outaer/ dat is des lÿdens Chriſti gelÿckformich ghemaeckt worden: daerom woort hier gheſepdt datſe onder den Outaer ruſten. Want die met hem zÿns lÿdēs deelachtich woort/ die woordt oock mede zÿnder heerlichept deelachtich. Ende gheliick als die plaetſe/waer in de gheloouighen/die Abrahams gheloove naghevolcht hebben/ontfanghen worden/ Abrahams ſchoot ghenoemt woordt : alſoo verſtaen wp ooc dat den Outaer de ſalige plaetſe bediet die indē Hemel is/waer ſp ruſtē die Chriſtum den Outaer / de verſoeninge/ de heplichmakinge/eñ de voldoe-

doeninge/ door een oprecht ge
loone bekent hebben: die oock
haer seluē door Christum in
alle crups eñ lijdē opgeoffert
hebben/ende hem door lijdt-
saemhept een behagelicke of-
ferhande gewordē zijn. On-
der desen Outaer is Abel de
eerste Martelaer vergadert/
sp zijn namaels oock alle daer
onder vergadert / die om de
waerhept gestoruē zijn/ eñ sp
sullen oock aldaer onder ver-
gadert worden/ die het crupce
Christi draghende/ door ver-
druckinghen met hem in zijn
heerlichept gaen.

De Heyli
gē roepē
onder dē
Outaer.

Nu worter oock verclaert
wat sp onder den Outaer doē.
Nu roepen/ niet de Gedierten
die dus langhe gheroepen
hebben / maer de Martela-
ren : sp roepen oock met een
lupde stemme. Niemant en
sal hem laten voorstaen / dat
de zielen der saligher inden
Hemel claghen/ weedom heb-
ben/ pemant beschuldigen/ oft
in haerseluen beroert worde.
Want dese dinghen worden
hier tot eē ander eynde toe ge
schreuen / op dat wp daer wt
verstaen souden dat God den
spnen niet en vergheet/ dat hp
de wrake niet en vergeet / dat
hp het ongelijck ende de doo-
dinghe siet/ ende dat hijt oock
vergelden wil datmen den sp-
nen aen doet. Als Gods wra-
ke terstont niet en volcht/ soo
laten haer veel menschē dunc-
ken dat God slaept/ ende geen
acht op de spne en heeft. Soo
hoozen wp dan de heplighe
Martelaren roepen/ ende dat
met een lupde stemme. Hier
mede schijnt hp gesien te heb-
ben op het vierde Capit. Ge-
nesis. Het bloet ws Broeders
roept tot mp / te weten / om
wrake. Want de Theologan-
ten noemen sommighe son-
den/ Roepende sonden/ als de
gene die wp lesen inder Scrif
tuere / dat tot Godt roepen/
sodanich als hier tegenwoor-
dich de wtstortinge des bloets
is: als de Sodomitische Son
de/ Genesi. 19. De verdruckin
ge der Weduwen ende Wee-
sen/ Exo. 22. Ende de onthou-
dinghe des arbeydts loons/
Deuter. 24. ende Jaco. int 5.
Capittel. Hoe wel dat dan de
wrake somtijts van God veel
Jaren wtgheselt wort / so en
vergheet nochtans de Heere
het bloedt der Heplighen niet.
Paulus sept tot den Hebreen
int twaelffte Capitel/ Dat het
bloet van Abel spreert. Luc 18
getupcht de Heere/ Dat de ver
druckte menschen nacht ende
dach tot hem roepen om ver-
lost te spne. Och oft sp dit be-
dochten diens voeten snel zijn
om bloet te vergieten. De Hee
re en wilde voortijden spnen
volcke niet genadich zijn/ om
datter veel onnoosel bloedts
vergoten was door Manas-
sem: het welc men lesen mach
int vierde Boeck der Conin-
gen. Laet ons dan heden des
daechs ernstelick bedencken/
lieue broeders/ op dat wp niet
onuerdachtelick het onnoosel
bloet en vergieten.

Roepen-
de sonde.

De

Of de Heyligen in den Hemel wraecbeeren.

De woorden worden oock van Joanne wtgedruct waer mede de heylighe Martelaren tot den Heere gheroepen hebben / *Hoe langhe Heere* (segghen sy) *die ghy heylich ende waerachtich zyt, &c.* Sy en vermanen hier Godt niet als oft hy onwetende eñ veranderlick ware / maer als de ghene die alle dinck weet / ende seer vastelick zijnder heylichept eñ warachtichepdt ghedachtich zy. Want dewijle dat de Heere heylich is / soo haet hy alle ongoddelicke ende onreyne menschen / ende en spaert haer ooc niet. Eñ dewijle hy warachtich is / so beschermt ende verlost hy den synen / maer haer vyanden straft ende ouerualt hy / gelijck hy door zijn woort beloeft heeft. Na dien ghy dan soodanich zijt / O God / (seghen sy) waerom en oordeelt ende en wreert ghy onse bloet niet van den genen die op der aerden / als in haer eygē rijck haer tyrannie bedrijuen / ende verdrucken alle oprechte menschē? Dit en is nu anders niet te seggben / dan dat Godt om zijns selfs wille / nae dien hy heylich ende warachtich is / nemmermeer vergeten en sal het ongheljck te wreken dat den synen aenghedaen wordt. So moeten wy dan verstaen dat dese dinghen door een figuerlicke maniere van sprecken / gheseptzijn : Niet dat de Heyligben inden Hemel met God bijuen / maer op dat wy door sulcken figuerlicken ghebruyck van sprecken verstaen soudē / dat God voor de Martelaren sorge draecht / na dien hy heylich eñ warachtich is. August. in Quest. Noui Test. in de 68. quest. Na diē de Heere gheleert heeft / sepdt hy / dat wy voor onse vyanden bidden / waer toe roepen dan de sielen der gener die gedoot zijn om wrake / gheljck het bloedt van Abel? Ende hy antwoordt daer op : De Heyligen en zijn niet onuerduldich / so dat sy terstont ghedaen willen hebben het ghene dat op zijn bestemde tijt moet geschiedē / het welck ooc noch voortomen noch wtgestelt en can worden: maer met dese maniere van spreken heeft hi willen te kennen geuen / dat God het bloet zijnder Heyligen een mael sal wrekē / op datmē niet en soude meynen / al is hy soo lijdtsaem nu ter tijt / dat daerom den Godloosen krijch die tegen den gheloouigen aengericht wort / ongewroken soude blijuen : eñ ooc om dat hy den genē die nu de Dienstknechtē Gods vuolgen / een vreese sou de aenjagen / eñ den lijtsamen noch tot meerder lijdtsaēheyt soude werweckē. Dit sept Augustinus: eñ het dunct my den alder eenuoudichstē sin te zijn va dese plaetse / ende dat alder meest om de woordē des Heeren die hier na volghen. *Ende haer was gheseydt dat sy rusten souden, &c.*

Primasius een Bisschop vā Vtica / sept

sept

sept aldus: Wy en moetē niet meynen/sept hy/dat de Heyligē dooz eenē vleeschelichē sin eñ grootsichept des hertē tot wzaegierichept onstekē zijn/ nae dien wy van haer / doe sy opter aerden waren/gheleert hebbē onse vpandē lief te hebben/ maer het is kennelic dat sy teghen het rijcke der Sonden hebben gebeden/ ende ander dinghen deses rijcks van herten begeerden ende epschten/waer af wy oock spzeken als wy segghen: O Rijcke toekome. Want het en waer niet recht dat wy ons soudē laten duncken / dat sy yet teghens Gods wille souden begheert hebbē/ouermidts dat haer begheerten gantschelick aen synen wille verbonden zijn/etc. Gzegozius sept oock/Wat ist dat de Heyligē om wzake roepen/anders dā dat sy dē dach des oozdeels/ende de verrijsenisse der ghedooder lichamen zijn begheerende? Aretas verhaelt oock wt de aenteeckenin ge Andzee des Bisschops van Cesarien dese woozden: Hier wt blijct het dat de Heyligen nae de volepndinghe des werelts zijn verlangende. Daer om wozdt haer gheboden dat zijt verdzaghen souden tot de veruullinghe haerder bzoederen / op dat sy sonder die niet veruult en wozden/gelijck de Godlicke Apostel ghetupcht/ Hebz.11.

Wzake wozt op tweederlep wijse geepscht.

Maer Aquinas bewijst in zijn wtlegginge op de Openbayinge/datter in tweederlep maniere/van God wzake geepscht wozt. Ten eerstē wt eē geheel nijdich eñ boos herte/ waerom datter inder Schzift gebodē wozt datmen alsulche quade gheneghenthept sal bedwingen. Ten tweedē wt eenen ijuer dergerechtichept/eñ nae den wille Gods can daer een oozdeel gheepscht wozden ouer den genē die ongeneselic zijn. Eñ na dese woozden sept hy noch. Daerom begeerē sy wzake ouer hare vpādē/al ist dat sy selue die soo seer niet en begeerē/om dat de Godsalige zielē dooz een ijuer der gerechticheit/eñ trec der Godlicker liefden vergramt wozden: gelijck als oock God selue ouer de erchept der veruolgers vergramt wozt/die God selue bestrijden/ende haer beste doen om Gods Dienst te verhinderen/eñ verdzucken zijn geloouigen. Daerom wenschten sy dat haer booshept eñ gheweldt een eynde mocht hebben. Dit sept Aretas. Maer na dien de Schzifture ouer al eēdzachte lick getupcht/als dat de Heyligen inden Hemel vā alle weedommen eñ bewegenissen bevzijt zijn/eñ dat se nu een nieu leuen lepden/het welcke vzeēt is van alle bewegheniſſen ofte weedommen/eñ dat sy haren wille/des Heerē willen onder wozpen hebben den welcken sy in alle stucken volgen/ alle zijn oozdeelē woozdē eñ wercken vooz goet houdende/Jae daerenbouen ooc aenbiddē/so en dunct het my niet noodich te

te zijn hier af scherpsinnichlic
ker te disputeren/maer simpe
Prosopo peia. licken te verstaē dat door dese figuerlicke maniere vā sprekē (gelijck als ock op een ander plaetse het vergoten bloet der heyliger Martelaren/het roe pen toegeschreuē wort)te ken nē gegeuē wort / dat het bloet der ghener die hier opter aer den verdruckt zijn / by Godt nemmermeer vergeten en sal worden/ende dat by God oock een rechtueerdich oordeel / eñ een wrake berept is / de welc ke tot synen tijden ouer Gods vpanden ende verachters be toont sal worden. Maer voor al ouer de veruolghers des woords/eñ moorders der Hey ligen: het welcke breeder met de nauolgende woorden wtge lept wordt.

Wat den Martela rē geant woort is die om wrake roepen.

Want met de nauolgende redenen wort also op het cla ghen der Martelaren geant woort/datmen lichtelick ver staen can/welck het deel ende de heerlickhept der Heyligen sp die inden Hemel zijn/die ha re lichamen voor het ghetup ghenisse Gods ouergeleuert hebben: ende dat ock Godt des vergoten bloedts niet en vergheet/maer dat hy dat tot synen tijden den bloetsuppe ren indrijuen wil. Eñ na dien hy by hemselnen beslotē heeft wanneer dat dien tijt zijn sal/ so en staet ons dat niet toe neuswijselick te ondersoeckē/ maer lieuer dat wp ons berep den / op dat so wanneert zijn Godlicke wille is/dat wp om het ghetupgenisse Christi Je su sullen lijden wp ons berept meugen vinden/om blijtelick door crupce in de heerlichept te loopen / niet twijfelende of wp en sullen in den Hemel by het salige getal der Martelarē geuoecht worden/eñ dat ock de rechtueerdighe Richter in dien dach Gods/der Gemeyn ten / ende des Goddelicken woorts vpanden eē vergeldin ge doen sal/na dat sp verdient hebben.

Want hoewel dat desen tijt indē welcken men lijdē moet / den vleesche eewelic schijnt te duerē /so wort se norhtās hier ende oock op ander plaetsen in der Schrijft seer cort genoēt. Maer dese dinghen meughen wp door haer deelen oft stuc ken gaen ouerlegghen.

Den staet der Hepli gen indē Hemel is volcome licken sa lich.

Inden eersten so is dē staet der Heyligē inden Hemel vol comelicken salich:het welcke te kennen gegeuen wort door de witte kleederen. Wāt daer door wort de heerlickhept der saliger te kennen gegeuen/die nu int licht zijn verkeerende/ daer in dat ock niet besmet telicr beuonden en wort. Van dit kleedt is bouen ghesepdt. Daer wort ock merckelick ge sepdt / *Ende een yeghelick byson der is een wit kleedt ghegheuen*, Wāt een yegelick siele byson der ontfangt zijn belooninge. Maer het lichaem sal ock ten wtersten daghe zijn bysonder kleet ontfangen. Gregorius: De Heyligen (seydt hy) besittē nu alleenlick de salichept der

zie-

zielen/maer int eynde des werelts sullē sy dubbelde kleederē ontfangē/de welcke/ behalnē/dat sy de salicheit der zielē zyn besittende/ook met de onuerderffelicke lichamē sullen becleet worden. Hier af sal grōdelicker gesproken worden int eynde des 7. Capit. daer dese plaetse veel breeder gehandelt sal worden. Daer en bouen is tot de saligue Sielen ghesept (*anapausonde*) dat sy rusten souden. Soo leuen sy dan gheheel rustelick / ende en voelen gheen beroeringhe. Dit wort int 21. Capittel wat claerder gheseyt: hoe wel dat het ook ghenomen can worden voor een vertreckinge oft wtstellinghe/als oft hy gheseyt hadde: Den sielen is geantwoort/dat sy noch wachten oft verbeyden souden. Wāt daer volcht/ *Noch een weynich tyts.* So geeft dan God te kennen/dat hy de syne binnen eenen corten tijt verlossen sal/ende de vpanden straffen.

De tijt der verulginge is cort.

Het schijnt ook dat de teeckeninge des tijts/wt het twee de Capit. des Propheets Habacuc ghenomen sy / welcke plaetse ook Paulus tot den Hebreen int 11. Capit. byghebracht heeft/Nocheē weynich tyts/ende de ghene die toecomende is/sal comen ende niet vertoeuen: maer de gerechtighe sal wt den geloone leuen/ etc. Esai. 26. lesen wy alduse danige woorden: (nadien hy de verrijsenisse der dooden bewesen heeft/eñ ook dat het eynde des werelts soude comen) Gaet dan henen mijn volck/ eñ verbergt v in. v cameren/ ende slupt de deuren achter v toe/schuplet een weynich/ Ja maer een oogenblick/ tot dat mijn gramschap voorby gae. De Apostel Petrus noemt ook den gantschen tijdt tot den dach des Oordeels toe/ eenen corten tijdt / op dat wy ons daerin souden vertroosten.

Daer wort noch wat anders by gheselt/op dat den tijdt te volcomelicker wtghedruckt worde / *ter tydt toe dat hare medebroeders vervult worden, die ook om Godts woort ghedoodt sullen worden.* Laet ons dan nu voortaen niet meer vraghen/ wanneert eens een eynde sal zijn der veruolgingen / waerom ende hoe lange dat de Heere noch met zijn wrake vertoeuen sal. Want wy hooren hier dat het ghetal der wtverorē vervult moet worde. Laet dien tijt alleen God bekent blijuen / laet ons daer ouer niet becommert zijn: Maer laet ons ouerleggen wat ons toe staet te doen / op dat wy ook vromelicken voor het getuygenisse onses Gods meughen steruen / soot van noode is/ op dat wy ook met onsen broederen ende mede Dienstknechten meughen vergheselschapt worden/ ende het aensicht onses Salichmakers moghen ghebruycken. Het getal sal ten wtersten dage int laetste oordeel volbracht worden.

So

Soo sal dan de veruolginghe voortaen geduerichlicken duren/tot die tijdt toe/maer dan salt de Heere ghewisselicken verghelden / het welcke oock Malachias is ghetuygende/ Malachias int 3. ende 4. Capittel.

Wat wp dā de heyligen ghemeenlijck sal IF die inden Hemel zijn.

Hier wt leeren wp ooc/wat wp van de heylighe Martelaren/ ende van de Godtsalighe zielen die inden Hemel zijn/ ghe uoelen sullen:te weten/ dit selue dat wp wt dese Godtlicke woorden leeren. Sy worden openlick onse Broeders / (*ke syndouloi*) eñ Mededienstknechten(ghelijck oock de Engelen/ Apoc. 19. ende 22.) ghenoemt/ ende niet Heeren ofte Patronen. Want hoewel dat dese woorden van ons verstaen moeten wesen / die hier noch op der Aerden leuen / so is het nochtans een goede vergelijckinghe. Want soo wp hare Broeders eñ Mededienaers zijn/ so zijn sy voorwaer oock onse Broeders / ende met ons Dienaers Godts/ ende daeromme Mededienaers. Ende ick neme dat ic nu toelate dat sy inden Hemel bidden/so bidde ick v / wilt my doch seggen wat sy bidden / anders dā dat Godt wil straffen eñ wzeken? Maer wat verryghen sy nu? Het selue dat wp lesen tot de Moeder des Heeren ghesproken te zijne / als sy om Wijn badt/die inder Bruyloft ghebzack/Wat hebbe ick met v te doen Vzouwe? mijn vze en is noch niet gecomen. Also wort hier oock den Martelaren ghebaden den tijdt te verwachten die daer vandē Heere bestemt was. Het welcke wp oock gelooue dat de Heyligen doen. Wat connen wp dan van hare voorbiddinghen seggen/die sy inden Hemel voor de Sondaren by Godt souden doen? Ons is eenen Voorspraec gegheuen / Christus de Heere: laet ons tot hem gaen in alle onse noodt/ hy sal ons allen in alle dinghen ghenoechsaem zijn.

Dus verre hebben wp van de veruolgingen van allen tijden ghesproken / so nochtans dat dese onse woorden een genoechsame vertroostinge zijn voor alle de ghene die veruolginghe sullen lijden/tot aen de eynden des Werelts toe. Sy zijn oock bequaem om alle curieuse vragen af te snijden/ende ons gantschelick gherust te stellen in Godts wille / in de welcke wp rustende / weten moeten dat se seer goet tegens ons is.

Hier moetē wp dan nu sommighe saecken in kenniſſe leggen/ ende ons daermede troosten / als oft sy ons van Gode als voor seker te vozen gesept waren. Ten eersten/dat God warachtich eñ rechtueerdich is / daerom hy den zijnen niet en vergheet/ maer bzaecht een Vaderlicke sorghe ouer haer. Ende soo hy ons in eenighe swarigheydt bzengt / dat den Godsalighen altijts sulcx ten besten ghedijet. Soo hy ons

dooz tozmenten wech neemt/ soo verlost hy ons van veel quaets / van de ellendicheden eñ verdozuentheden deses werelts/ ende sal ons daer dooz de eewige goederen schenckē. Daerenbouen ist oock seker/ dat God/dewijle hy rechtueerdich ende waerachtich is/den Godloosen verghelden sal na hare verdiensten. Ende soo hy haer daerentusschen voozspoet gheeft op deser Werelt/ dat sulex altesamen strecken de is tot haer verdoemenisse. Dat hy wat langhe bept / dat gheschiedt dooz zijn Godtlicke lanckmoedicheydt / maer God sal zijn langhe bepden dooz swarichept der tozmenten verghelden / soo sy haer niet en bekeren. Nae dien dat dan dese dinghen al te samen seker zijn / waerom en sullen wy niet alle onse goederen/ eñ oock onsselven/in Gods handen stellen? Hy weet den tijdt eñ de maniere waer dooz hy den zijnen wreken sal/ ende zijne vpanden benauwen. Hem zy prijs in der eeuwicheydt/ Amen.

De 33. Predicatie.

De seste Segel wozt gheopent / ende de verdozuentheydt der oprechter Leere wozt vertoont.

11 Eñ ick sach / alst dē sesten Segel geopent hadde/so iller eē groote Aerdtbeuunghe geschiet Ende de Sonne is swart gewozden als eenen hayzen sac/ ende de Mane geheel is ghelijck bloedt gewozden.

13 Eñ de Sterren des Hemels zijn op der Aerden geuallen / gelijck een Vijgheboom haer onrijpe Vijghen afwerpt/ als sy vā een groote wint geschudt wozdt.

14 Ende de Hemel is wech geweken / gelijc een Boeck dat toegeroldt wozt.

De seste Seghel die van het Lam gheopent is/ opent ons int gheimeyn / ende stelt allen menschen sichtbaerlickē vooz ooghen de verdozuen Leere die inde Gemeynte toecoemstich was / ende ooc mede zijn dzoeuighe ende verschzickelicke tracht. Ende in dese seste Seghel / soo wel als inde vijf voozgaende Segelen/en wozt niet anders gheseyt / dan van onsē Heere Jesu Chzisto voozseyt is/ Matth. 24. als dat het Euangelium gheyzedict soude wozden dooz de gantsche Wereldt : ende datter Crijghen

De 6de vertheyt der gelon der Leere inde Gemeynte

ghen / Dieretijden / Pestilentien / ende sware veruolghinghen souden opstaen : ende valsche Propheten / die den menschen verleyden souden / ende brenghense in swaer verdriet.

Christus wis de Auteur der valscher Leeraers.

Maer wy moeten dese saken Goddelicken wtlegghen. Want om dat het Lam den sesten Seghel open doet / ende om dat de Sonne terstondt swart wort / so en moeten wy terstont niet meynē dat Christus de Auteur der geschenden ende verdoruender Leere sy. Want Christus is de ghene die inden Acker goet zaedt saeydt / maer de vyandtlicke menschē saeydt het onckruydt / ghelijck als de Heere dat selue wtlept / Matth. 13. So leert dan Christus de gesonde Leere / door de Apostelen ende oprechte Predicanten: de welcke naedien sy ter Wereldt tegenstinckt / ende haer niet aenghenaem en can zijn / soo laet hyse na zijn rechtueerdige oordeel in hare quade ghenegentheden : soo oock de Apostel Paulus seydt / Hy sendt ouer haer een crachtighe bespottinghe / op dat sy de leugenen souden gheloouen / ende op dat sy alsoo altesamen gheoordeelt worden / die de leughen meer ghelooft hebben dan de waerheyt. Ende de verleydinge die door valsche leere geschiet / is veel meerder quaet dā de bloedighe veruolghinghe. Ende de valsche Propheten / met de Verleyders / hebben de ghemeynte Gods meer geschadicht / dan de wreede Tyrannen. De menschē worden ooc veel swaerder gestraft / so wāneer sy den Veruoerders ouergheleuert worden om verleydt te worden / dan als sy dē Dieffhenckers ouergheleuert worden om vernieldt te worden. Voorts so ist een groote straffe Gods / die geheel verschrickelick is / dat men om de eenuoudighe waerheydt die men veracht heeft / den leughenachtighen Bedrieghers ouergheleuert wort / die v na haer beliefte (met oorlof gheseyt) backen ende bepissen. Want als den menighen het Euangelium puerlick ende supuerlick ghepredicht wordt / soo seggen sy : Hebben ons de oude Papen beueesten / de niewe hebben ons bedacht ende bepist. Daerom sullen v oock Leeraers ghegeuen worden / die v suler doen als ghy segt. Och oft wy ghen exempelen en hadden / ende ofter gheen Volcken voor ooghen en waren / die wel eerstmael de vryje ende loutere predicatie des Euangeliums gehadt hebben / maer nu zijn sy berooft van alle waerheyt / ende suchtē deerlick onder de wellustichepdt ende vermetenheyt der booser Papen / die het Woort des Euangelions met voeten tredē / eñ verdoemment als een Ketterie : maer den menschen dreck proppen sy met ghewelt inde monden der armen menschen. Dit is de straffe der

2. Thes. 2.

ghener die de waerheydt verachten.

De ydoz uenthept der Leere inde Gemeynte.

Wy en meughen oock dese plaetse niet van eenen tijdt alleen verstaen / ouermidts dat hier noch alle gemepne saken verhaelt wozden : maer van dien geheelen tijt die daer beuonden wert van de tijden der Apostelen / tot aen den Dach des oozdeels toe. So verstaet hy hier dan de verdozuenheyt der Leere Valentini / Marcionis / Manichei / Nouati / Arrij / Macedonij / Nestozij / Eutichis / Donati / Pelagij / Pzisilliani: ende ten laetsten / alle ketterien van alle Ketters / eñ de vermengde Leeringe Mahumets / die wt alle dese ghespzoté is / maer vooz al de Sophisterie eñ ongodlicke leeringhe des Antichzists / eñ zyner Dienaren.

Als nu de seste Seghel van het Lam gheopent was / soo en hooztmē niet meer de stemmen der Dieren / ghelyck te vozen / noch oock der Ouderé oft Martelaren / maer verschzickelicke Aerdtbeuinghe. De Aertbeuinghen bedupden ons inder Schzifturre / een crachtighe beweginghe aller dinghen / swaere beroerten ende veranderingen. Ende daer en comen wt gheene saken ter Werelt swaerder beroerten / dan wt de veranderinghe der Godsaligher Leere / ende ontfanginghe der valscher leere. Want alsoo spzuptender Setten / Opzoerinqhen ende Crijghen. Hier af connen wy vele

Aerdtbeuinghe.

exempelen sien inde Histozien vant Volck des Ouden Testaments / het welcke wy lesen dat seer verschzickelicken aen ghetast is gheweest / soo wanneert zyn Religie ende Leere veranderde. So wozdt ons dan dooz dese Aerdtbeuinghe te kennen ghegheuen / datter groote beroerten sullen opstaen / om dieswille datter een nieuwe Leeringe / die vzeemt is vanden Euangelio / van onghereghelde menschen op de Werelt inghebzacht sal wozden.

Den oopzoonck der beroerten ende oploops.

Hier hebt ghy oock het gene / dat ghy die menschen meucht antwoozden / die hedensdaechs alle de beroerten / de doodtslaghen / ende bewerginghen die daer opstaen / op den Euangelio ende den Euangelischen Pzedicanten leghen. De eenige Helias antwoozt eens vooz ons allen / so dat ons zyn antwoozt tot alle tijden ghenoechsaem is. Dese is beschzeuen int 3. Regum 18. Ick en hebbe Israel niet oproerich ghemaeckt / maer ghy ende uws Vaders hups / om dies wille dat ghy Godt verlaten hebt / etc. Hiertoe dient oock de Histozie vā Jeremia / Cap. 44. daer alle quaedt en de teghenspoet / daermede de Godloosen gestraft wozden / den Euangelio ende Jeremie verweten wozdt. Leert hier oock / wat ghy die lieden sult antwoozden / die daer seggen: Soude God de werelt so lange in haere dwalinghe laten ver-

bergaen hebben: ere.

De Sonne wort verdonckert

De verdozuenthept der Lere wozt van vozen aen tot achter toe / met alle zyne stucken beschzeuen / ende daer wozdt oock de tracht der gheschender Leere bygestelt. Ten eersten wozt de Sonne / de welcke een claer Licht is / niet al eē doncker / maer swart. Daer wozt terstont een gelyckenisse bygheselt / (*hos sakkus trichinos*) *Ghelyck een hayren sack*, de welcke wt hayren ofte bozstelen te samen ghenaept is. De Sonne verlicht / ende maeckt de Wereldt ranck. Ende dooz Chzistum / die het Licht der Wereldt is / wozden wy verlicht ende leuendich gemaect. Dese laet wt hem de claerblinckende Stralen der Euāgelischer Waerhepdt lichten. Ende ghelyck als Chzistus in hemselue niet verdonckert en can wozden: also en can oock de Euangelische Waerhepdt niet verdonckert wozden / want sy van natueren onbesmet is. Wt de donckerhept der Wolcken die vooz de Sonne dzyue / wozdt het Licht der Sonnen verdonckert ende verhindert: Wt de Insettinghen der menschen / ende wt de schendinghe der Schzifture / coemt de dupsterhept ende swartichepdt in de waerachtighe Religie. Het Euangelium is in hemselnen claer en salichmakende: Chzistus is het Licht / de volcomen verlossinghe / salichepdt ende leuen. Maer na dien de menschen lieuer van anderen de leeringe / salichepdt / en het leuen willen soecken / dan van Chzisto ende zynen salich makenden Euangelio / so rysender inde herten van sulcke menschen tastelicke dupsternissen op. Want daer wozdt een ander leere / rechtueerdichepdt / vooz biddinghe / versoeninghe / salichepdt ende leuen vooz ghestelt / dan wy in Chzisto hebben. Die alsulcken Leeringhe aengenomen hebben / schynen haerselven eenen hapren sack aengetroken te hebben / die altyts wzingt / steect / ende moepelick valt. Want daer en is nemmermeer gerustichept / ruste / vzede / geestelicke wellustichept ofte vermakinghe / ouermits de geschende leere / maer altyts moepelicheydt. Soo Chzistus puerlick aenghenomen wozdt / soo is hy den menschē een onwtspzekelicke vzeucht / ende een blinckende ende vzolick Licht.

Den hapren sack.

Daer na wozt daer by ghestelt / dat de Mane / niet een deel daer van / maer gheheel bloedich ghewozden zy. Ende hier wozdt wederomme een gelyckenisse bygheselt / *ghelyck als bloeds*. De Mane ontfangt haer Licht vande Sonne / ende is der veranderinghe onderwozpen: want somtyts wast se / ende somtyts is sy int afgaen: ende sy bedupdt ons de Ghemeynte. De Gemeynte en is niet beweechlick / soo verre als sy op den Steen getimmert is: maer ouermidts

De mane is gelyck bloedt.

menigherley toevallen/ soo is sy menigherley vaerlickheden onderworpen. Want nu triumpheert sy/ maer terstondt lept sy verdruckt ende weent. Nu wort sy groot in ghetale/ terstont daerna wordt sy vermindert. Ende de Gemeynte wort van Christo verlicht. Maer soo wanneer de Sonne selue verdonckert is/ soo moet ock de Mane seer doncker zijn. Bloedt betreckent inde Schriftuere/ Groote sonden: ende doorael/ Afgoden Dienst/ ende valschen Godtsdienst. De Heere seydt/ Leuit. 17. dat hy den vreemden Godtsdienst voor bloedt wil achten. Als dan in de Kercke Christi het gheloove ende de kennisse verdonckert is/ so en ist niet meugelick/ oft daer en moet in de gantsche Gemeynte bloet opstaen/ dat is/ een verdoruen Godsdienst/ die God voor eenen Doodtslach acht. Het en is niet meughelick/ daer en moeten ontallicke sondē ende boose septen opstaen. Want als de Leeringe des lenens/ daerdoor wy Christum leeren kennen/ gheschendt is/ so moeten noodtsakelicken alle dinghen gheschendt zijn/ ende alle dinghen moeten vol zijn van alle superstitien ende onghereghticheden.

Bloedt.

Hier by dese dinghen wort noch wat anders gheselt/ het welcke tot voordeel dient van het ghene daer van wy ghesproken hebben: *De Sterren vallen van den Hemel op der Aerden.* Daniel heeft de Leeraers Sterren ghenoemt/ Capittel 12. Alsoo ock de Godsalighe Apostel Petrus/ 2. Petri. 2. So wijcken dan de Leeraers der Ghemeynten van de Hemelsche ofte Christi Leeringhe/ de welcke van den Hemel ghecomen ofte gheopenbaert is/ ende brengt de menschen ten Hemelwaert/ ofte behoutse in de Hemelsche conuersacie: daer en boven ontsanghen sy een Aerdtsche ofte menschen Leere. Ende daerwt coemt het/ dat de Sonne verdonckert wordt/ ende de Maene in bloedt verandert. De Sterren lichten. Soo behoorden dan de Leeraers de gantsche Werelt Christum het eeuwighe Licht voor oghen te stellen: maer dat en hebben sy niet ghedaen/ maer zijn met haer epghene Instellinghen altijdts besich gheweest.

De Sterren vallē vanden Hemel.

By dese woorden/ *De Sterrē vielen op der Aerden*, wort een gelijckenisse ghestelt: *hosyki Sykes, tous olyntous autis ypomegalou anemou seiomeni*: dat is/ *Ghelyck een Vyghebooms hare onrype Vyghen (laet Sallen) afwerpt, wanneerse vā een groote windt beweeght ofte gheschudt wordt.* Hier worden by de de verdoruēthept der Doctoren/ ende de groote menichte te kennen ghegeuen. Want een Vyghebooms is geschapē/ op dat sy soete vruchten soude voortbrengen: alsoo is ock den Dienst des Woordts tot salichept der menschen ingheselt.

stelt. Nu so en zijn de Vijgen niet rijpe ghewoꝛden/ so woꝛdent ofte blijuent dan onrijpe Vijghen. Met welcke sake te te kennen ghegeuen woꝛt/ dat de Leeraers in de warachtige kennisse Chꝛisti/ noch niet wel te rechte rijpe en waren: ende daeromme zijnse met alderley winden der Leeringhe ter neder ghewoꝛpen/ so dat sy Aertsche dinghen ontfangen/ ende ouergheleuert hebben. Daer woꝛdt ooch te kennen ghegheuen/ dat haer ghetal groot zijn sal/ als daer gesept woꝛt/ dat de onrijpe Vijghen met groote hoopen afuallen. Alsoo rammeltet vooꝛt/ niet van noten/ maer van valsche Leeraers.

Den Hemel gaet wech.

Hier na volcht nu wat anders / *Ende de Hemel ghinck wech.* (*Apechoriſt hi,*) dat is te seggen/ Sy vertrack wt het ghesichte der menschen wech/ als oft sy haer te samen gherolt hadde. Hier woꝛdt wederomme een ghelijckenisse vpghestelt/ *Ghelyck als een t'samen gerolt Boec.* De Hemel bedupdt seer dicmaels inden Euangelio / het Rijcke Godts. Soo boudt hem dan het Rijcke Gods op der Aerden te samen. De Gemeynte is somtijts als oft sy haer verheerhde: niet als oft het gheheuren soude/ dat daer tot eenighen tijden gheen Gemeynte en soude zijn / (Want daer sal een Ghemeynte zijn tot het eynde des Wereltz toe) maer om dat in het eynde des Wereldts / de Ghemeynte soude verborgen zijn. Als een Boec toegenouden woꝛt/ so en woꝛden de Letteren ofte woꝛden niet wt gedaen / maer sy woꝛden te samen gerolt/ so datmẽse niet sien en can.

Het woꝛt heden des daechs wel opentlicken beweſen/ wat Johannes met dese woꝛden heeft willen segghen. Want sy laten haer by nae alle te samen duncken / dat de Nieuwe Roomsche Kercke / de Kercke Chꝛisti zy/ de welcke nochtãs de rechte Kercke Chꝛisti niet en is. Sy woꝛt ooch voꝛ een Ketterſche Kercke gehouden/ die nochtans de Bꝛupt Chꝛisti is. Soo is dan de Ghemeynte te samen gherolt / ende in malcanderen ghevrompen. De Heere Jesus wilse wederomme wtbꝛeyden ende bewaren/

Amen.

(*,*)

De 34. Predicacie.

Hier woꝛden de crachtighe werckinghen der ghesch ende leere wtghelept: ende hoe de Engelen beletten dat de Winden niet waeyen en souden.

Ende alle Berch en Eylandē zijn beroert wt hare plaetsen.

15 Ende de Coningen

der Aerden / eñ de Ouersten / eñ de Rijcke / ende de Hooftmannē / ende de Machtige / eñ de Dienstbaere / ende alle Vrije / verberchden henselven in de Speloncken eñ Steērotzen der Berghen:

16 Ende seyden tot de Steenrotzen eñ Berghen: † Valt op ons / ende verbercht ons van dē Aensichte des ghenes die op den Troon sidt / ende van dē toorne des Lams. Want den grooten Dach zijnder gramschap is gecomen / ende wie cā staende blijuen?

esa. 2 b 10 Ozee. 10. a 8. luc. 13. 29 apo. 9 a 6

J Dat bÿ. Capittel.

1 AEnde nae desen sach ic vier Enghelen staende op de vier hoeckē der Aerden / ende hielden de vier Winden der Aerden / op dat gheenen Windt waepen en soude op der Aerden / noch op de Zee / noch op eenighen Boom.

Nu volchter voort / wat cracht dat de gheschendde leere bedrijft ouer de menschen. De bergē eñ Eylāden worden van haer plaetse beweecht: waermede ooc ghesien wort op de Aertbeuinghe / als oft sy door de Aerdtbeuinghe van haer plaetse beweecht waren. By de Berghen ende Eylanden, worden ons de Commerijcken / der Ghemeynten saken / ende alle menschen bedupdt / de welcke also vast in het gheloue gheuestight waren / datse / ghelyck de Berghen ende Eylanden die onbeweechlick waren / eñ met gheen tempeesten der Zee van haer plaetse en conden beweecht worden / ooc onueranderlicken schenen te zijn. Maer nochtans waren sy mede door de veranderinghe ende verderuinghe der leere van haer plaetse gheweken / ende onder de voeten gheworpen. Die de Historien doorlesen / sullen dienvils beuinden / datse door looshepdt der Ketterien / door Mahumets gheweldt / ende des Paus gheuepnsthepdt bedroghen zijn gheweest / diemen ghemeynt soude hebben dat het onmueghelicken was te bedrieghen: ende dat noch meer is / dat daer ooc sommighe Steden ende Landtschappen afgheuallen zijn. Want de verlepdinghe is seer crachtich / ende

De bergē eñ Eylāden worden van haer plaetse beweecht

ende aldermeest in den ghenen / die nu van den Steen der Ghemeynten beghinnen te wycken ende te wanckelen.

Sy verbergen haer inde Spelonken ende Steenrotzen.

Die nu aenstoot gheleden hebben / ende van het vaste fundament beweecht zyn/die nemen haren toevlucht tot de Spelonicken ende Steenrotsen der Berghen. Want het en is niet meughelicken / dat hy gherust zyn can / die Christum dooz een vast gheloove niet en houdt. Want ghelyc de bzupsschende Zee wozt hy hier ende daer gherolt. Want dewyle hy gheen ghesonde ofte sekere maniere van leuen en heeft / ende niet gheloouen en can dat hy hem alleen dooz de Schzifture moet laten regeren / op dat hy een seker maniere van leué mach hebben/soo gheeft hy hemselue in de Landen van alle valsche Leeringhen die hem vooz souden meughen comen / om hem te lepden daert haer ghelieft. Wy sien oock/dat de gene die Christum niet alleene genoechsaem en houden in allen dinghen/de salichept soecken in Beuaerden te repsen/ in een Heremitisch leuen te leyden/in Monickeryen/in swaer te Ozden te onderhouden / in ghenoechdoeninghen / ende tck en weet niet in hoedanighe onnutte dinghen / ende Godslasteringhen. Alsulcke wozden te rechte ghesept/dat sy haer in de Spelonicken ende Steenrotzen verberghen.

Sy laté haer ooc dunckē/dat sy daer sonder sozghe haerselue sullen meughen verbergen/daer vooz hare sonden te voldoen/ende den Heere te behaghen.

Ende dewyle dat hy veel ghestachten der menschen verhaelt / soo begrypt hy daer onder/alle menschē des gantschen Wereldts/van wat staten datse oock zyn. Want wt alle staten van menschen en zyn daer niet wepnighe/ noch oock gheen clepne Personagien beuonden / die een Heremitisch ofte een Monick leuen aenghenomen / ende haer met mepnigherlepe maniere van strenghicheydt des leuens gheoeffent hebbē. Soo wozden hier van Coninghen ghenoemt / (*Megistanes*) groote Heeren ofte Pzincen / ende ryckе / (*Chiliarchi*) Ouersten/ ofte Capitepnen des Krychs (*Dinasti*) Sterckе ofte Gheweldighen in deser Wereldt in den eersten Dienstknechtē/ ende daer nae Vzye / de welcke wp nu Edelmannen noemen. Hoe veel Coninghen Pzincen / ende groote Personagien van deser Wereldt/ wozden ons in der Monicken Tempelen vertoont / wiens Schilderyē in Tafereelen geschildert / ende op Boomen gheselt zyn / de welcke een Monincks leuen hebben ghelepdt?

Wie haer verbergt

Maer in Kloosteren/Bosschagien / ende Wildernissen gegaen zynde/ ende een streu-

ghe leuen / door veel voldoeninghen/Pelgrimagien/ende andere strenghicheyt aenghenomen hebbende / soo en zijn sy noch alsoo niet tot een ghe ruste conscientie ghecomen: Jae dat meer is / sy hebben nu noch meerder vreese ghehadt dan te vozen / alleenlicken dat sy doe niet en wanhoepten. Want in dese dinghen/daer in dat sy ruste ghesocht hebben / en hebben sy gheen ruste gheuonden:want bupten Christum en is gheen ruste te vinden. De ghene die onder de verdruckinghen des Pausdoms verkeert hebben / verstaen hier seer wel wat ick segghe. Daer en boven soo zijnt oock stemmen der ghener / die haerselven in groote benauthepdt ofte wanhoopinghe vinden. Dese stemmen verhaelt Johannes / als datse de Berghen aenroepen/ ende segghen / *Valt op ons, &c.* Also wort dese stemme oock by Ozeam in het thiende Capittel gebrupckt/ende by Lucam in het 23. Capittel. Hiermede wordt ons te kennen ghegheuen een seer benaude ende verdraepde conscientie/de welcke nerghens gheenen troost en vindt: die oock niet anders en begheert / dan terstondt vernielt te worden/ op dat sy van haer teghenwoordige benauthepdt/ende onuerdraechlicke weedom des herte mocht te beurijdt zijn.

Ghy Berghen valt op ons.

Deses ghelijck is oock het ghene dat wp van Turno by Vergilium lesen in het thiende Boeck *Aeneidos*, daer Turnus aldus is sprekende: Wat sal ick doch gaen beghinnen? Ofte welcke Aerde sal haer tijdts ghenoch openen / ende my verslinden? O ghy Winden/zijt my doch / dat bidde ick v / ghenadich: Want ick roepe v wt Speloncken ende Steenrotzen aen / wilt doch een Schip senden/ende my in de allerdiepste Hauen Syrtis verdrencken / op dat noch Rutulus noch pemãt vã my achterclap meer en sprecke.

De oorsaken waeromme dat sy dus beuende ende wanhopende zijn/ende haer aldus verberghen/zijn dese: Het aensichte des ghenes die op den Throon sidt / de gramschap des Lams / ende ouermidts dat sy gheuoelen datse inden Dach der gramschappe ende wrakingen Gods niet en sullen connen bestaen. Soo vlieden sy dan van het Aengesichte Gods / sy vlieden van het Lam/op dat sy de wrake/soo het meughelicken ware / souden ontvlieden. De vreese Godts wordt inde Schrifture seer ghepresen:ende sy worden veroordeelt die Godt niet en vreesen : maer de Schrifture spreeckt daer van die vreese / die met het oprechte Gheloque ende Liefde vereenicht zy. Want Johannes sepdt/De Liefde drijft de vreese wt. Alsoo vercondicht ons nu dese selue Schrifture God als die rechtueerdich is/ende die

De oorsaken van wanhope

die hem ouer de sonden ver-
gramt / alsoo nochtans / dat
hy daer en tusschen oock goe-
dertierē ende barmhertich is
ouer den ghenen die hare son-
den bekennen / ende daer van
vergiffenisse begeeren. De
Schrifturre ghetuycht ons /
dat de Eenige Sone het men-
schelicke Ghesla chte gheghe-
uen sp / dooz den welcken wp
eenen toeganck souden heb-
ben tot den Thzoon Godts:
maer anderfins en mochten
wp daer niet comen. Sy ver-
condicht ons / dat Chzistus
de Sone Gods het Lam sp /
dat is / de Versoeninghe der
gantscher Wereldt / datse die
selue oock alle tot hem roept /
ende en slupt niemanden wt /
dat hy oock eenen peghelic-
ken alle dinghen beloeft ende
boozsteldt / die tot den leuen
ende salichepdt van nooden
zyn.

Maer als dese eenuoudt-
ghe ende supuere Leere der
Godtsalichepdt / die vol alles
troostes is / de derdozuen Lee
raers / Monicken / ende den
onnutten Hoop der Pziesters
verlaten hebben / Godt als
eenen onverbiddelicken Ra-
damantum vooz ooghen stel-
len / ende Chzistum meer ver-
toonē als toozsiche zynde / dan
goedertieren / so verzeem-
den sp voozwaer der mensche
herten van Godt / soo dat sp
nu opentlicken dozuen seg-
ghen: Wie is weerdich vooz
Godts Aenschyn te comen?
Niemandt en sal vooz desen
wzeeden Godt behouden woz
den / nach vooz synen Sone /
die een rechtueerdich Richter
is. Soo keeren sp haer dan
tot menigerlepe middelen der
salichepdt / sp verkiesen haer
Middelaers ende Voozspza-
ken / dooz wiens vooztredin-
ghe / bystant ende verdiensten
sp wederomme in de ghenade
des vergramden Gods meu-
ghen comen. Maer nae dien
dooz Godt alleene de vooz-
biddinghe ende vooztredinge
des Soons gheldt / soo woz-
den die arme menschen bedza
ghen / ende versmoozen ten
laetsten in de wanhopinghe.
Als sp ghevoelen dat de Mo-
nickerye / eñ hare eygene ver-
dienstē vooz God niet en con-
nen bestaen / so vlieden sp van
het aengesichte des Heeren / en
de als sp lange ghenoech dooz
de geesselen haerder conscien-
cien op den vleeschbanck ghe-
leghen hebben / dan en weten
sp niet waer sp haer keeren
sullen / wat sp doen sullen / ofte
waer sp haer rechte salichept
vinden sullen. Soo houden
wp dan die wel te rechte ghe-
luckselich te zyne / die den Va
der dooz Chzistum als eenen
Vader bekennen: ende die
dooz Chzistum tot den Vader
gaen / als tot eenen die haer
goetgunstich is ende bemint /
hare sonden wel Godtvzeesēt
lick bekennen. e / maer daeren
tusschē dooz een recht geloone
verghiffenisse der sonden ver-
hopende / wetende dat sp dooz
Chzistum met den Vader ver

soendt

saent zijn. Dese Leeringe en wordt van den Cloosterschē/ Heremitischen / ende Phariseischen aerdt/die altijts voor hare sonden ghenoech doen willen/niet ten vollen bekent/ daeromme dat se altijdts met onwtspreekelicke weedommē ghepijnicht worden.

Ick en spreke hier niet vā de Cloosteren ende Monicken die heden des daechs tot onsen tijden bevonden worden. Want men siet wel lichtelicken / dat sy by nae gheen conscientie en hebben / ende dat sy oock nerghens op wt en zijn / dan op ledich gaen/ wellustich te leven/ende heerschappije te dryven. Daer waren voortijdē conscientieuse menschen bevonden/ die in de Cloosterē ende Wildernissen ghinghen/om dat sy alsoo souden salich worden. Van soodanighe heeft de Heere inden Evangelio ghesproken/ Matt. 24. als hy seyde: So sy segghen dat Christus in de Woestijne is/ soo en wilt niet wtgaen/ etc. Ick en twijfele oock niet/ oft sommighe eenvoudige menschen en nemen op sulcken voet hedensdaechs oock een Cloosterleven aen: maer henlieden gebeurt oock het ghene dat Johannes hier segt dat dese ghebeuert is.

Men soude oock meughen segghen / dat dese plaetse soude te verstaē zijn van de Teecken die den Dach des Oordeels ende de baerlichheyt der Godtloosen voorcomen sullen: van de welcke de Heere by nae met de selue woorden ghesproken heeft/ Luce int 21. Capittel. Daer sal oock breeder ende tot zijnder behoorlicker plaetse van den Dach des Oordeels in het elfste ende neghenthienste Capittel / ende op meer andere plaetsen dese Boecks ghesproken worden.

Maer hoewel ick dese wtlegghinghe niet verwerpen en wil / soo dunckt het my nochtans / dat haer in dese teghenwoordige plaetse alle dte dingen by een gevoecht worden / die de Ghemeynte noch overcomen sullen. Ende dewijle dat onder dese dinghen/ de verdorven Leere de minste niet en is/ soo en sal daer van in het generael gantschelick niet gesproken worden. Waer van in het achtste Capittel by sonderlicken gesproken wort/ het en sy dat men dese plaetse alsoo wtlegghe / ghelijck sy nu wtghelepdt is. Daer en boven sal men die dinghen bequamelicker ende oordentlicker wt connen legghen/ die hier nae volghen / de welcke gheensins op den Dach des Oordeels ghedupdt ofte wtghelept en connen worden / so de saecke wel selue wtwijsen sal.

De dinghen die hier nae volghen in het seuende Capittel / dienen tot verclaringhe des sesten Seghels/ ofte des händels daerinne begrepen. Ende hy verhaelt drie by-

hpsondere stucken : Dat de Enghelen de Winden vast houden/ op datse niet en souden waepen: Dat daer een ontallicke Schare wt alsulcken verdozuenthepdt gheteeckent is / op datse niet verlozen en souden gaen : Ende hoedanich dat haer lieder staet zp/ die dooz martelizacie van alsulcken grooten verdozuenthepdt beurpdt oft ghesupuert zpnde/van deser Wereldt ghescheyden zpn. Welcke dinghen al te samen hier tot vertroostinghe bp ghestelt wozden. Want dit Boeck der Openbaringhen / is een gheheel Euangelisch Boeck/niet alleene met Pzopheticn/maer oock met vermaninghen / ondertrichtinghen ende vertroostinghen gheheelicken vervult.

Wat Winst in de Scrift betreckt

In den eersten moeten wp wtleghghen van de Winden/ die dooz de Engelen bedwon ghen wozden / op datse niet waepen en souden. Het wooz deken *Windt*, ghelpck als ooc het woozdeken *Deessem*, wozdt in de Schziftuere soo wel ten besten als ten quaetsten ghedupdt. Want de ydele ende valsche Leeringhe/ende de hope diemen wt de dwaelachtighe Leeringhen neemt/wozt onder Schzift Eenen Wint ghenoemt: ghelpck als Ozeas int het twaelffste / ende Jeremias in het vpffte ende 22. Cappittel ghetupghen. Alsoo wozdt oock de Phariseische Leeringhe/ ende de geuepnsthepdt die daer wt is spzupten de/Deessem ghenoemt. Paulus leert tot den Epheſien in het vierde Capittel/Dat niemãt hem dooz alderlepe winden der Leeringhen omme en soude laten setten. Ende de Hepligbe Gheest wozdt bp Joannem in het derde Capittel/ende int Werck der Apostelen int 2. Capittel / bp den Windt afgebeelt. De Windt is een kloeck dinck/hp dzingt dooz/hp wozdt gheuoelt/ende niet ghesien : zpn cracht is groot/hp ykoelt / hp dzoocht op/ende bedwingt de Wolcken / de welcke reghen gheuen / ende maken de Aerde vzuchtbaer. Soo wozdt ons dan wel te rechte bydē Wint den Hepligben Gheest / ende de gesonde Leere bedupt/die wt den Hepligen Gheest hercoemstich is.

Soo isser dan een Windt/ dat is de Gheest Gods / die waept : ende daer zpn vier Winden aenden Omloop des Hemels/die waepen ouer het Aerdtrpcke / dat is/daer zpn vele Leeraers ouer de ghehele Wereldt wtghestropt. Soo wozt daer dan van allen canten dooz de inghegheuen Leeringhe geblasen ofte gheleert/ soo datter veel Winden zpn/ maer comen nochtans alle te samen van eenen. Want het is de eenige ende selue Gheest die dooz den Dienaren spzeert ende gheeft haer verscheyden gauen / 1. Cozinth. in het 12. Cappittel. In het cozste ghe

sept

seydt / soo verstaen wp by de Winden / de vyze verondinghe des Euangelions/die wt de heyligbe Bibel ghenomen wozdt.

De predicatie des Godlicke Woozts wozdt bet.

Noch moeten wp weten/ dat daer in der Schzift goede eñ quade Engelé zyn. De Engelé / so wp bouē gesien hebbē wozdē Dienaers genoēt. Nu zyn daer goede eñ quade Dienaers: De goede wozden van den goeden Godt ende Enghel / maer de quade wozden van den quaden Enghel ingheblasen. Ende de Vpandt der Waerhept verweckt ouer al/in der Koninghen Houen/ in de Vierscharen/in de Scholen / in de Collegien / in Steden / Vlecken ende Dozpen/ menschen die den vzymoedighen loops de Euangeliums hinderlick zyn. Soo vlieghen dan de Mandamenten der Princen ende Pausen / aen allen canten/ende wozden op allen posten gheslaghen/verbiedende de lesinghe des Bibels/ende de Predikinghe des Euangeliums / etce. Ende op dat sy eenich deckśel haerder boosheydt souden meughen hebben / soo versieren sy / dat de Bibels op velen plaetsen verualscht zyn/ende dat daer wt Ketterije gheleert ende voozt geleert wozt. Ende daeromme verbieden ende verozdeelen sy de Euangelische boecken. Van desen haren schandelicken handel/ en can men nummermeer genoechsaem vooz de Gemeynte spzeken. Sy trecken ter handen/ het ghene dat wp lesen dat vooztyden Anttochus Epiphanes / Diocletianus/ ende meer andere diergheliike menschen ter handen ghetrocken hebben. Die de Bibels pleghen wt te legghen/ die behaelden eertyds grooten danck / ende daer en was oock niemandt der Gheloouighen die sepde/ Dien Boeck is verualscht: al en quamen oock alle de Ouersettinghen niet ouer een. Soo leuen wp dan heden des daechs in een ser verdozuene ende ondanckbare Wereldt.

Nu is verbiedinghe om de H. Schzift niet te meugē lesen het fundamēt der valscher Leere/eñ eender verwerreder conscientien eñ der wanhopinge die daer voozts wt spzuptēde is. By het woozdeken *Aerde*, verstaet hy de menschen die op der Aerden woonen: Vooz de woozdekens / *Eylanden* ende *zee* / de menschen die in de Eylanden ende in der Zee woonen: By het woozdeken *Boomen* / verstaet hy alle menschen/die ouer al inde Schzift tuere by Boomen gheleken wozden. Ende by aldien dat de Winden niet en waepen/ soo en bloepen de Boomen niet / noch de Landouwen en wozden niet groen. De Pzopheet sept / Sendt uwen Gheest wt / ende sy sullen gheschapen wozden ende ghy sult het Aerdtrijcke vernieuwen. Want soo Gods Woozt

niet

niet gepredickt en woort/ so en worden der menschen herten niet groē/ende daer en worde banden menschē geene vruchten der goeder wercken voort gebracht.

Eñ daeromme woort daer oock geseydt/ dat de Engelen die den Wint ophouden/ schade doen: ghelyckerwijs als daer oock inder Werelt gantschelicken niet pestilencieuselicker ofte schadelicker en is/ dan de verdruckinge der vrijer Verrondinge ofte Predicatie des Godlickē Woorts. De Heere wil alle Eynden des Wereldts wederomme vernieuwen.

AMEN.

De 35. Predicacie.

De Gheloouigen worden totter eewiger salicheyt verseghelt/ de welke sy uyt Gods genade door Christum Jesum verwerghen.

2 Ende ick sach eenē anderen Enghel opclimmen vanden opgaen der Sonnen/ eñ hadde den Segel des leuendigen Gods: eñ riep met luyder stemmen tot de vier Engelen/ den welcken de macht gegeuen was der Aerdē eñ der Zee te schadighen.

3 Ende seyde/ * Schadet der Aerden niet/ noch der Zee/ noch dē Boomen/ † tot dat wy de Dienaren onses Godts † gheteeckent hebben aen hare voorhoofden. * Apo. 9. a. 4. † Ezec. 9. a. 4. † Of/ verseghelt.

4 Ende ic hoorde het getal der gener die geteeckēt waré/ hondert vier eñ veertich duysent geteeckēde/ vt alle geslachte der kinderen Israel.

5 Vt den gheslachte Juda/ twaelf duysent geteeckent: vt den geslachte Rubē/ twaelf duysent geteeckēt: vt den gheslachte Gad/ twelf duysent geteeckent:

6 Vt den gheslachte Aser/ twaelf duysēt geteeckēt vt dē geslachte Nephthali/ twaelf duysent geteeckēt: vt den geslachte Manasse/ twaelf duysendt ghe-

gheteeckent.

7 Wt den gheslachte Simeon/twaelf dupsent geteeckent: wt dē gheslachte Leui/twelf dupsēt geteeckent: wt dē gheslachte Isachar/twaelf dupsent geteeckent.

8 Wt den gheslachte Zabulon/twaelf dupsent gheteeckent: wt dē gheslachte Joseph/twaelf dupsent geteeckent: wt den gheslachte Ben Jamin/twaelf dupsent gheteeckent.

4 Esd. 2 c. 42. 9 † Na desen sach ick/ eñ siet eē groote schare die niemant tellen conde/wt alle Natie/ ende Gheslachte/ende Volcke/ende Tonge/ die stonden voor den Throon eñ voor het Lam/ becleet met langhe witte Cleederen/ eñ hadden Palmē in hare handen:

10 Eñ riepen met lupder stemme/seggēde/ De salicheyt is van onsen Godt die op dē Troon sit/ende vanden Lamme.

11 Eñ alle de Engelē stondē rontomme dē Troon eñ de Ouderlingē/eñ de vier Dierē: eñ zijn neder gevallen voor den Throon/ op hare aensichtē/eñ hebben God aengebeden/

12 Seggende/Amen: Segeninge/ende eerlichepdt/eñ wijsheyt/ ende danckseggīnge/ endeeere/ende macht/ ende cracht sy onsen Godt/ van eewichepdt tot eewichepdt/ Amen.

Wy hebben gehoort/broeders/als den sestē segel geopēt was/dat de Sonne swart gewordē is/de Mane als bloet/ ende dat de Sterren wt den Hemel opter aerden vielen/eñ meer ander dingē die wy verhaelt hebben: met welcke dingen altesamen/ons de verduenheyt der leere afgebeelt is. Daer is een dyckinge eñ veraerlicke sake afgebeelt/door heel dyckige ende veruaerlicke gelijckenisse. Wy hebben gehoort dat onder alle dingen terstont daerna een groote beroerte

Daer is een schaduelicke saecke door schaduelicke gelijckenissen afgebeelt.

roerte/ ende by velen veruaerlicke wanhopingen opgeresen zyn: Ja dat oock de Winden verboden was niet te wapen. Wy hebben oock wel beuondē watten morpelichept/ja watten verderuinghe dattet zy/de Locht oft den Wint te deruē/ so dat wy sonder onsē asem te verhalen/of vercoelinge/ verdwynen/ eñ gantschelickē versmachten moeten. Met sodanigen plage worden sy dan gheuelt/ die van de vercondinge des Goddelicken woorts berooft zyn.

Of de gantsche werelt in dwalinge sy gaet.

Nu mocht pemant seggen: Gaet dan de gantsche Werelt inde Ketterien/ in het Mahomeetschap / int Pausdom / eñ ander geschende leeringen verlozen/ waer mepnt ghy dā dat onse Voorvaders gheuarē zyn? Wilt ghy die al te samen verdoemen? Alsulcke teghenwerpingen voorcoemt Joannes/ ende bethoont met een seer Euangelisch visioen/dat is/met een volmaecte vertroostinge/ dat God een volmaeckte schare der ghener behouden heeft/ die in het midden dā dese Antichristische tyden eñ perijckelen salich worden: ende dat wt Gods louter barmhertichept door Christum Jesum/die alleen de salichept toecoemt/dat is/den welcken alle gelouigē danck weten dat sy salich worden.

Et argument dāt exempel ende salicheit onser Voorvaders.

Wy hebben hier in dese teghenwoordighe redenen/wat wy den genen sullen antwoorden die onses handels vpanden zyn/ ende werpen ons daghelix voor/segghende: Onse Voorvaders zyn al te samen verdoemt oft salich. Nu soudt groote Godloosheydt zyn/ so mense altesamen verdoemde/ so zynse dā salich. Maer sy en hebbē dese uwe nieuwe leeringe geen gehoor gegeuen/ maer sy onderhielden de oude/ Ergo/ so sullen wy dan oock inde oude salicheyt worden. Hier op antwoorden wy. Wy laten geerne toe dat onse Ouders salich gheworden zyn/ endewy gelouēt oock: maer wy stellen daer by dat se wt Gods louter genade salich geworden zyn/ gheliick wy namaels claerlick verstaē sullen: ende niet door de Paepsche superstitien: Ergo/ soo en sult ghy dā daer door oock niet salich worden/ maer ghy moet door Christum salich worden/ so ghy salich wilt zyn. Eñ na dien heden des daechs het louter woort Gods ghepredickt wort/ ende het wort v oock gepredickt/ende ghy stelter v rebellich teghen/ so betoont ghy dat ghy niet en zyt wt het getal der kinderen Godts / die met vreuchden Gods woordt hooren / ende bewarent oock: ende ghy en sult niet vinden waer mede ghy uwe sonden sult connen bedeckē / oft waer door ghy v sult v meugen onschuldighen. Waert dat uwe Voorvaders sulckē bequaemheyt hadden ghehadt/ als ghy nu veracht/ O goede Godt/ in hoe veel dingen souden sy v te bouen ghegaen hebben? Soo-

Joa. 8. 15.

strijdt ghy dan wetens eñ wil lens tegen God/ende werpt v selue inde verdoemenisse. So sterft dan nu door v epghen schult.

Datter tot allen tijden door Gods genade veel behoudē worden/ ook int midden des ydoz heyts hept

Ende dese plaetse en ist niet alleē / die getuycht datter veel int rechte geloue door Gods genade / van dese verdorsuenthept beschermt worde/ eñ ooc in die tijden alsser na menschelicker wijse geen/oft seer wepnich gelooui gen zijn: ende datter wederom geē/ oft seer wepnich behouden worden/ ouermits die groote verdorsuēheyt van allen tijden : Maer daer en boue hooren ende lesen wy ook int derde Boeck der Coninghen int 19. Capittel / dat Helias die hē beclaechde datter een cleyn ghetal der gelooui gen was/ verstaen heeft dat God hem noch seuen duysent Mannen ouer gehouden hadde / die haer knyen voor den Baal niet gheboghen en hadden. Soo heeft dan God altijdt zijn wtuerkozen / die in het midden der verderuinghe ende vernielinghe door de genade Christi behouden worden.

Christus is de Autheur der salicheyt.

Maer in den eersten wordt hier bewesen dat den eenigen Enghel / de Autheur deser salicheyt ende verlossinge zy / de welcke van der Sonnen opganc is voortromende : te weten/de Sonne der gherechticheyt Christus Jesus/die in het middē der tastelicker duysternisse des Antichzists is opzijsende/ den genen die God soeken / ende dese duysternisse vā haer werpē/plichtende. Wāt Christus is het warachtighe licht van allen tijden / alle de gene verlichtende die verlicht worden. Desen Christus geeft ook zijn volck Leeraers / die Gods volc met het woort beschermen / op datse vande gemeyne plaghe niet vermelt en souden worden.

Wan den segel des leuenden Gods.

Daer wort ook merckelic wtgedzuckt/dat desen Enghel eenen Segel hadde/eñ niet alleenlic een slechte Segel/maer Gods Seghel / ende ook des leuenden Gods. Want Christus die het Euenbeelt des onsienlicken Godts is / ende het wtgedzuct beelt zijns wesens/ waer in wy den Vader kennē / so hy tot Philippum selue sept/heeft den Segel/het welke een Instrument is / waer mede wy die dingen besegelē/ die wy willen dat besegelt/bewaert ende beuesticht/van de verualschte dingē onderschepden ende van alle bedziegerien bewaert sullē zijn. Nu en heeft de Heere alsulcke segelen niet/ als wy hier inder werelt hebben / maer also wort de Geest Gods door eē figuerlicke wijse van spzeken genoemt / door welcken Gheest hy zijn gelooughen in gheeft/ ende schenct haer het Leuendichmakende gheloue / door het woort des leuenden ende eewigen Gods. Desen Seghel is dan den Seghel des leuenden Godts/ het leuende woort/ den gheest des leuens/ ende het leuendichmakende

kende gheloone. Van desen Seghel spreeckt Paulus alEphes. 2. dus: Wy hopen oock op Christum/het woort der waerheyt gheboort hebbende/het Euangelium uwer salichepdt/waer in ghy oock/ nadien ghy ghelooft hebt/ beseghelt zijt/ met den heyligher Gheest / etc. Dese dinghen en worden niet gheschepden. Want het gheloone en is niet sonder het woordt: noch beyde dese dinghen en zijn niet in den gheloouighen sonder den heyligher Gheest. Want Christus handelt door eenen wettelicken dienst met den geloouigen / de sommige door menschen verweckende/die de menschen leeren eñ vermanen / den welckē hy oock het geloone ende den gheest geeft/haerlieder herten beseghelende. So verbiet dan de Heere Christus de dienaers des Satans/op dat sy de vrije predicatie des Euangeliums verbiedende oft verhinderende / den menschen niet schadelick en zijn/ ter tijdt toe dat de herten der wtuercozē besegelt zijn : dat is / hy leert/hoe wel dat de waerheydt verboden/ ende de Predicatie des Euangeliums verdonckert sal woorden / soo sullen nochtans veel hertē der menschē door Gods woort ende de Godlicke ingeuinge / die altijt in haer louende ende crachtich is/ also versterckt worden / dat de verlepdinghe daer gantschelick gheen plaetse hebben en sal/ oft so sy eenige plaetse grijpt/ soo en salse nochtans totten epnde toe daer niet geduerich blijuen.

In wat maniere dat onse Voorna ders door tijts beset gelt zijn. geweest.

Daer zijn noch twee ander plaetsen inder Schrift/ betupgende dat den menschen teeckenen ghegheuen zijn / waer mede sy gheteeckent worden/ ende van het teghenwoordich quaet verlost eñ beurijdt zijn: ende sy en strijden oot niet tegen desen Segel onses leuenden Gods. Exod. int 12. worden de Posten der deuren met het bloet des Lams besegelt. Het teecken en soude in hemseluen niet wtgericht hebben/ ten ware dat de cracht Gods des Instelders / die door zijn woort het teecken heplicht/ dē verderuenden Enghel niet afgheheert en hadde: eñ het teecken dat van de heyligher mannen ghebruyckt wert/ en was niet sonder geloone gebruyct. Want de Godsaligen en ontfanghen Gods heylige instellinghe niet sonder het geloone. Die selue cracht Christi heeft dan de Israeliten vande verderuinge bewaert/die hier in de teghenwoordichept den geloouigen van het Antichristische rijcke bewaert. Ezech. int 9. cap. Isser een die de figure draecht van een Schriftgeleerde oft Priester / eñ hy teeckent der geloouigē voorhoofden. Ende Christus heeft ooc tot allen tijden zijn geloouigē beurijt. Nu so teeckēt hy haer met het teecken Tau, het welcke also veel gheseyt is/ als een Wet / regeringhe ofte reghel.

Want so wie de Wet Godts/ Gods woordt oft den reghel des geloofs in zijn herte ghedruct is/die en vreest voor geē quaet. Den regel des geloofs oft regeringe/hebben voortijdē de Oude Vaders de twaelf artijckelen onses gheloofs genoemt/ de welcke aldus beginnen: Ick gheloove in God den Vader/ etc. Hier siet ghy dan dat alle dese teeckenen in der daet tot een strecken. Want sy zijn van alle quaet beurijt/ die met den Geest Gods begaeft zijn/ eñ die hy met het gheloove door Gods Woordt verlicht heeft. Dit laet ons dā genoech zijn soo veel de teeckenen aengaet.

Wie daer geteeckēt worden.

Maer laet ons nu oock gaen ouersien wie datter geteeckēt worde. By Ezechiel lesen wy aldus/Gaet door de stadt van Jerusalem/ ende teeckent het teeckē Tau int voorhooft der mannen die daer suchten ende huylen ouer alle de gruwelen die int midden van haer gheschieden. Maer hier wort aldus gheseyt/ *Ter tyde toe dat wy de Dienstknechten onses Gods teeckenen.* Soo worden dan Gods Dienstknechten/ ende de gene die weenen ouer de gruwelen/ worden gheteeckent. Maer Godts verachters/ de Swijnen ende Honden worden vergeten.

In wat deel des lichaems datse gheteeckent worden.

Daer wort ooch te kennen gegeuen/ in wat deel haers lichaems sy geteeckent worde. Voortijdts wort het bloet op den dorpel gesmeert: By Ezechiel wort het teecken Tau in de voorhoofden gepzent: ende also wort hier oock den Segel des leuenden Gods in de voorhoofden der gheloouigen ghedruckt. Het voorhooft draecht de gelyckenisse des herten oft des ghemoets/ het welcke het principaelste deel is dat inden menschē is. De geest ende het gelooue worden vant gemoet der gheloouigen aengenomen. Nochtans so wort het teecken merckelick int voorhooft gepzēt/ eñ niet achter aēt hooft/ op den rugge/ oft op de schouderen. Want die door dē geest eñ het woordt verlicht zijnde/ het gheloove hebben/die belijden dat/ eñ en vepnsen gātsch niet: sy en schamen haer ooch niet/maer sy begeerē dat haer glorie/dat is/ het gelooue alle man bekent worde. Wy seggen gemeynlick/ het staet aen de Sterren geschreuen/dat is/ dat die dingen kennelick gheneech zijn/ die wy ons niet en schamen/ oft en laten verdrieten.

Exempelen der ghener die met den Segel Gods geteeckent zijn.

So wy dese dingen vergelijcken met het gene dat voortyden gheschiet is/ende heden daechs noch geschiet/ so sullē wy vindē dat se een groote clacheyt mede brenghen. Daer waren voortijts goede/geloouige ende Godureesende mannen beuonden/ die daer schepden oft bedruct waren/ eñ warē nochtans Dienaers Gods: Daer worden der ooch heden daechs int midden van Mahumets ende des Pausdoms lee-

leeringe bevonden / die alsulcken booſen gheſlacht openlic verwerpen / eñ altijts verwoꝛpen hebben / openlic belijdende dat dat dē rechtē wech des leuens niet en was / datter geē menſchen booſelicker en leefden dan hare Pꝛieſters: dat ſy alſulcken ooc / noch haer ſeluē / noch hare ſalichept en wilden beuelen / maer dat ſy haer ſeluē lieuer in Gods genade wilden ſtellen. De andere die wel in eenē goedē ijuer / maer niet na der wetenſchap / dē meeſtē tijt haers leuens in die beuſelingen dooꝛ gebꝛacht hadden / als ſy tot het eynde haers leuens geꝛomen zijn / ſo verſmaden ſy al deſe leurē / eñ daerenbouen ſo beleden ſy vꝛijmoedelick de waerhept / ende gauen haer ſeluen geheel den Chꝛiſtē gelooue ouer / niet grooter oft weerders achtende / dan den regel des Chꝛiſten geloofs / dē welcken ſy begheeren datmen haer dooꝛ leſen ſal als een waꝛachtich gelooue / waer op dat ſy ooc ſteruen. Alle deſe heeft Gods genade met den Segel des leuenden Godts geſegelt / eñ verloſt haer vā alle beſmettinge / verderuinghe eñ ſchendinghe des Dupuels eñ Antichꝛiſts / dooꝛ Chꝛiſtū Ieſum onſen Heere.

Dooꝛts op datter niemant meynen en ſoude datter tot alle tijden een clepne menichte geweeſt zy / ſo maect de Heere ſelue een groote rekeninge / eñ inden eerſten ſo ſtelt hy wt elc ghelachte der Joden twaelf dupſent / eñ daerna multiplicert hy die tot hondert ende vierentwintich dupſent: maer der Heydenē rekent hy een ontalliche ſchare. So woꝛdēder ontalliche tot allen tijden ſalich / hoe ſeer dat ooc de dwalinge / verlepdinghe eñ verderuinghe inde wereldt regneert. Deſe dingen pꝛijſen de vermhertichept Gods / eñ trooſten ons bouen matē ſeer. Dat nu ſommige wt deſe plaetſe beueſtighen willen / dat dooꝛ den dach des ooꝛdeels / noch de gulden tijden / oft de tijdē Saturni ſouden comen / ende dat daer en bouen alle menſchen noch tot het Rijcke Gods ſouden comen / dat riect al te ſeer na de ongeſchicte dwalinghe der Chiliaſtē / de welcke ouer lant vande Gemeynte Gods verwoꝛpen is geweeſt als onnut. Deſe dingen zijn vooꝛtijden verruilt gheweeſt / eñ woꝛden noch heden ſdaechs veruult / ende ſy ſullen ooc in gelijcker voegen volbꝛacht woꝛden / ſoo langhe als de wereldt ſtaen ſal. Het Rijcke des Antichꝛiſts ende des Satans ſal altijts dueren tot aen dē dach des ooꝛdeels toe / het welcke het Rijcke Chꝛiſti beſtrijden ſal / Ja ooc ſoo ſeer / dat het dat ſal ſchijnen te verdꝛucken: ſoo verre iſt van daer / datter ſulcken vꝛijhept ſoude comen / als deſe ons willen belouen. Chꝛiſtus ſeydt ſelue inden Euangelio: Als de Sone des menſchen comen ſal / meynt ghy dat hy ooc geloone opter

Dit hoop der gener die ſalich woꝛdt on der den Antichꝛiſt is ſeer groot.

Aerden vinden sal? Eñ weder om op een ander plaetse: Het sal zijn gelijc als het was inde tijden Noe eñ Loth. De woorden des Euãgeliums zijn wel bekent/ dies ghelijcks mede de woorden des Apostels Petri eñ Pauli/ 2. Petr. 3. 1. Thessalonicensen 4.

hier wort corteliçk dã de wederbrenginge Israels gehandelt.

Maer de ghene die dese onse wtlegghinghe niet ontfanghen en willen / die dringhen seer neerstelick der Propheten belofteniſſen / van de wederbrenginghe Israels/ende seggé dat die noch niet volbracht en zijn/ maer dat se na het wtwijsen der eewigher ende oneyndelicker waerheyt Gods noch volbracht sullen worde. So mepnen sy dan/ende strijden daer voor ook sterckelick / datter een seker ende bestemde tijdt moet comen / in de welcke alle dese dingen volbracht sullen worden. Hierop antwoorde ick simpelick/ dat wy niet wepnich met Papia/ Justino/ Irenes/ Tertulliano/ Lactancio/ eñ met den anderen die Chyliastẽ genoemt worden/ en sullen dwalen/ het en sy dat wy hier een goet onderscheyt maken. So laet ick my dan duncken/ dat dese wederbrenginge Israels onderscheydẽ moet zijn in drietijdẽ/ daer af de eerste de Historische genoemt wort/ het welcke beghint van de tijden Cyri/ende duert tot aen de tijdẽ Pompei Magni/ het welcke Esra ende Nehemias / eñ de Auteur der Boeckẽ totten Hebreen schrijuen ende leerẽ veruult te zijn: De tweede tijdt soude beginnen van de toecomste onses Heeren ende Salichmaekers/ eñ streckt tot den tijdt des Antichristis ende zijn verwoestinghe / het welcke ook de Apostelen ende Euangelisten seer neerstelick beschreuen hebbé/ inden welcken sy veel dingen ghetuyghen volbracht te zijn: De derde tijt soude duerẽ van de wederoprichtinghe des Euangeliums totten Jonesten dage toe: Dese schijnt de alder volcomenste wederbrenghinghe te zijn / inde welcke Godt volcomelicken volbrengé sal/ al het ghene dat hy door den mont zijnder Propheten ende Apostelen beloeft heeft. Hier af vermaent de Apostel Petrus opentlick int Werck der Apostelen int 3. Capittel / seghende: Christus moet de Hemelen in nemen / tot dat alle dingen wederom te rechte gebracht worden/ waer vã God door den mont aller zijner heyligher Propheten ghesproken heeft. Ende de Heere selue sprekende van den dach des oordeels/ heeft ghesept: Heft uwe hoofden op/ want uwe verlossinghe is na by.

Oft wy meugen voorwaer dese saecke op deser maniere noch claerder onderscheyden: De wederbrenghinghe Israels/ dat is/ aller gheloouigen/ is lichamelick oft gheestelick. De lichamelicke machmé Histoꝛisch noemen / ende sy is wtgheꝛicht dooꝛ Cyꝛum/ Zoroba-

robabel oft Jehosuã/Esram/ Nehemiam ende den Machabeen. De gheestelicke wederbrengînghe aller geloouighen is gheschiet / oft sal noch gheschieden dooz de toecoemste des Godt salighen Messie onses Salichmakers Jesu Chzisti. Nu soo is de toecoemste onses Heeren Jesu Chzisti tweederlep : de eerste inden vleesche/waer dooz wp geloouen dat veel dinghen wederomme te rechte gebzacht zyn/ so ons de Apostelen getupgen: In de tweedde toecoemste sal hp wt den Hemel ten gherichte ende oozdeele comen. In die toecoemste sal hp volcomelick volbzenghen / die wp sien dat nu noch niet volbzacht en zyn. Daerop staet alle onse hope/ende dooz die toecoemste vertroost sp haer. Die dingen die vanden Apostel totten Romeynen int 11. Capit. ghespzokẽ zyn/zyn eensdeels veruult/ sommighe dinghen wozden noch daghelicx veruult / ende sommige sullen noch vernult wozden.

Nu willen wp wederom keeren tot het getal wt te leggen/ vanden genen die wt het Antichzistendom behouden sougantsche menschelicke geslach te in Joden eñ Heydenen. Wt den Joden wozter hondert eñ vierentwintich dupsent gheim eñ Dan niet bp namen wt gedzuct en wozden / seggen de Oude vaders om menigerlep oozsake geschiet te zyn. Maer ick laet mp simpelicken duncken / dat onder het gheslachte Josephs/ ook het gheslachte Ephzaims begrepen sp. Het geslachte Leui wozt hier verhaelt/ het welcke in alle andertellingen bp na altyts achter gelatẽ wozt. Het is wel waer dat Dan hier niet ghetelt en wozt/maer daerentusschen en wozt hp geẽsins buptẽ Gods volck ghesloten. Ghelyck als ook de Leuiten/de welcke/hoe wel sp inde rekeninge niet getelt en wozden / nochtans soo waren sp onder het getal van Gods volck. Na ons duncken so en wozter nauwelicx eẽ wt dupsent Jodẽ salich: maer na datter na het ghetupgheniss Godts onses Salichmakers soo grooten menichte salich wozt/ so wozt ons een oozsake gegeuẽ/ dat wp bp dit seker getal vstaen sullẽ/datter een ontallicke menichte wt dit hartneckige volc behouden wozt. Sp en wozden ooc niet behouden dooz de Wet/ oft besnydenisse/of dooz haer hartneckichept / waerom sp eer te vdoemen waren : maer dooz de genade Gods in Chzisto Jesu/ den warachtigen Messias eñ eenighen Verlosser/de welcke haer vã God genadelicken geopenbaert / eñ van haer trouwelic aengenomen was. Wat conde de Maozder aent cruyce behouden wozdẽ/ als hp nu de doodt op de lippen hadde/ wat souder tegẽ staẽ/ oft daer souden in gelyckerwoegen ou-

Daer wozden veel dupsẽd wt den Jodẽ behoudẽ.

talliche Joden connen behouden worde? De maniere waer door dat dit geschiedē can / en wil ick hier gheen seker mate stellen. Noch ick en wil om alsulchē oorsake den Dienst des woorts ēn der Sacramenten oock niet verclepnen / Ic weet vastelick dat dese dinghen die hier ghesept worden / warachtich zijn: De maniere is God bekent / ende by hem en is niet onmeugelic. Ēn hiertoe dient oock de leeringe des Apostels tot den Romepnen int 11. Capittel.

Iemant mocht seggē: Dese leeringe sal dē menschē traech makē / so dat sy haer salichept niet ter herten en sullen nemē / want daer zijnder noch ghenoech die segghen: Ist eynde goet / het is al goet. Recht of sy wilden segghen: Hoe seer dat ghy op deser werelt in wellusten leeft / eñ in gruwelicke sonden / eñ dient uwen buyck / gelooft alleēlic als ghy op v ster uen lept / ende ghy sult salich worden. Wy en is voorwaer niet onbekent / datter veel onrepne Verckenen zijn / die het woort der waerhept / ende der Euangelischer vertroostinge zijn misbruyckende: Maer sal ons oot het misbruyck der ongodlicker menschen de waerhept connen benemen? De kinderen Gods die wel wetē dat ter gheen ander versoeninghe oft verlossinghe en is voor de sonden / dan alleen de Offerhande Jesu Chzisti / die en laten daeromme niet dageliex / door penitencie haer leuen te beteren.

Ist eynde goet so ist al goet

Ende hoewel dat de Godtsalighe niet en twijffelen / oft de Heere en salder int eynde haers leuens ontallicken beheeren ende salich maken / soo en misbruycken sy nochtans dese barmhertichept niet tot eē vrijheyt des vleeschs / maer sy vreesen. Daer zijn oock veel meer andere plaetsen / waer door sy in eenen reghel / oft in haer ampt behouden worden. Want de Heere seydt: Ghy zijt ghesont ghewoorden / daeromme siet nu toe dat ghy niet meer en sondicht / op dat v niet erghers en gheschiede. Itē / Laet ons goet wercken / dewijle wy den tijdt hebben: De tijt sal comen inden welcken wy niet wercken en sullen meughen. Dit vertoont ons de ghelijckenisse der thien Maechden. Item / So de gerechtighe nauwelicks behouden en sal connen worden / waer sal dan de Sondaer ende Godtloose blijuen? Item / En wilt den Heere uwen God niet tenteren / ende meer diergheliycke ontallicke Spreucken. Ende als haer nu de Heyligheu alle de dagen haers leuens in Gods heyligheyt rechteerdicheden gheoorfent hebben / soo en steunen sy daer oock in de wterste vre haers leuens niet op / maer sy steunen alleen op de warachtighe bermhertichept Gods / die sy door Jesum Chzistum onsen Salichmaker vercregen hebben.

De Godsalige en misbruyckē Gods barmhertichept niet tot een oorsake der sonden.

ben. Sy zijn altijts ghedachtich hoe grootelicks dat hy in den Euangelio berispt wordt die synen mede arbeyder benijdde/dat hy/die ter laetster uren in den Wyngaert quam/ soo veel loons ontfinc/als hy selue/die alle den gantschen dach ghearbeyt/ende de hitte des daechs ghedraghen hadde: ende desgelijcks oock den wijsen broeder/die het qualicken nam dat synen verlozé broeder wederomme quam/ die zijn vaderlick goet om den hals ghebracht hadde/ende hem qualick ghedragen hadde/ende en mochte niet lijden dat hy van synen Vader ontfanghen werdt/ende dat hem een maeltijt ghegheuen wozde/ouermits dat hem sulcks van den Vader niet bewesen en was/hoe wel hy altijts synen Vader gheoorsaem ende onderdanich geweest was/esi trouwelick voor hem gheardeyt hadde.

Daerom den ontallicke Heydenen dat alle hoecken des werelts salich.

Voort so en stelt hy de Heydenen in gheen seker ghetal/ maer hy seyt dat hy een groote Schare sach die niemandt ghetellen en conde/gheljck als niemandt de Sterren/het Sant/ofte het gras des velts ghetellen en can. Soo gheeft hy dan te kennē datter wt alle de gantsche wijde Werelt tot allen tijden een ontallicke menichte salich wordt. Maer op dat hem memandt en soude laten duncken/dat het hem aen zijn salicheyt soude menghen helpen ofte schaden/ soo hy van dit ofte dat gheslachte ghebozen ware: So set Joannes terstont daer by: *Datter we allen Volcken, Gheslachten ende Tonghen, sonder onderscheydt ter salicheyt verordent zyn.* Alsulcken onderscheydt en can dan niemandts salicheyt beletten: maer sy worden in Indien/in Moorenlant/in Barbarien/ in Libia/in Schyptia/in Tartaria/ende aen de uterste eynden des werelts bevondē/die door de genade Chzisti salich worden.

De gelouigen verblijden haer indē Hemel.

Maer ouermidts datmen dickwils aen een sake twijfelt/ om datse van toecomende tijden gheseyden wordt/soo en spreeckt Johannes van haer niet/ als van den ghenen die noch salich sullē worden/maer als die nu de salicheyt al verreghen hebben/ende in den Hemel zijn/op dat wy gheensins aen haer salicheyt en sout den twijfelen. Hy leeidt oock met eenē de maniere der eewigher salicheydt af. Met dese handelinghe wordt het ghevoelen der ghener wederlept/ die haer laten duncken dat de zielen slapen/ende datse voor den dach des oordeels/Gods lieffelick aensicht niet en ghebruycken/noch in den Hemel niet en zijn. Ten eersten seydt hy/ *datse in den Troon ende voor het Lam staen*, Want het principaelste onser salicheydt/is God te aenschouwen gelijck hy is/ende zijnder ghenaden te ghebruycken/met Chzisto oock in zijn heerlicheyt te zijn.

Joan.17.1.Joan.3. De witte cleederen comen den triumpherenden ende repnen toe/ ghelijck als wy hier namaels breeder wtlegghen ende verclaren sullen ende bouen eens ende anderwerf aengheroert hebben. Hier wordt te kennen ghegheuen/dat de salige Sielen met het licht becleedt zijn. etc. Daer en bouē is de Palm tack oock een teeckē der ouerwinninghe. Van den Palmboō schrijft Plinius seer veel Libr.3.Capit.4. Sy schrijuē by nae alle te samen dat dē Palmtack van ouden tijden een teecken der ouerwinninghe gheweest zy. Waeromme dat den Palmboom meer dan ander boomen tot een teecken der ouerwinninghe vercoren is / schrijft A. Gellius Noct. Act. Lib.3.Capit.6.seggende dat den Palmboom wat sonderlings in heeft / het welck wat gemeynschaps heeft met den aert der vrouwen ende sterc ker mannen. Want so ghy op het hout des Palmbooms/ sept hy / eenighe swaere lasten legt /so en wijct het nochtans niet te rugghe/maer het verheft hem teghen den last/ende het stijcht op. Hy seydt oock/ dat Aristoteles ende Plutarchus hier af Autheurs zijn waer by ghy oock Plinium stellen meucht. Libro.16. Capit.42.

de Palm boom.

By alle dese dingen roemt oock een groote roepinghe/ waer mede sy niet alleenlick God en louen ende dancken/ ende zijn barmhertichheydt en verbreyden / maer sy vertoonen ende ghetuyghen oock openbaerlick/wie dat sy haer salichept danck weten. Ende segghen: *Salicheyt sy hem, &c. (soteria)* Dit Griecx woordeken beteeckent veel meer Salichmakinghe / so oock Erasmus wtghelevdt heeft. Want sy en willen hier niet segghen dat Gods (soo veel zijn eygen Persoon aengaet /) salich is/ maer dat hy andere zijn salicheydt mede deelachtich ghemaeckt heeft/ ende haer recht ueerdich ende salich gemaert heeft. Vā den Throon Gods is bouen in het vierde Capittel ghesepdt. De Vader selue sidt in den Throon. Soo ist dan een maniere van spreken/ het welcke aldus veel bediet: Dese onse salicheyt ende verlossinge moetē wy onsen God danck weten / die op synen Throon sitt.

Wien de Heyligen haerder salicheyt danckwesen.

Daer en bouen weten sy oock het Lam/dat is Christo danck/voor hare salicheydt. Want God maeckt zijn gheloouighen door Jesum Christum wt zijn ghenade salich. Ende dewijle dat Christus een Lam ghenoemt wort/soo wordt daer onder het woorde ken Lam/ de gantsche verbor ghenthept der Menschwerdinghe ende verlossinghe wederomme opghehaelt: te weten / als dat wy nu met God versoent zijnde door het bloet des offerhandes / Erfghenamen ende kinderē Gods zijn/ etc.

ett. So ghetupghen dan/ende ghetupghende leeren ons de Heyligen in den Hemel/ende oock onse Voorvaders die nu salich zijn/eñ indē Hemel wonen/dat sy salich eñ rechtueerdich ghemaeckt zijn/niet door Mahomets oft des Paus leeringhe/ofte door eenigherley andere instellinghen te onderhouden/maer alleē wt Gods louter ghenade/door Jesum Christum.

De dalsche opinien worden terne der ghelept.

Hier mede worden twee dalsche opinien wederlept/die de werelt seer schadelick zijn. De eerste opinie laet haer dunckē/dat des Paus nauolgers door haer simpelheyt eñ strengeleuen salich worden. Overmits segghense/dat sy niet beter en weten/ende het ghene dat sy doen/dat doen sy wt een goede meyninghe/so worden sy daer door salich. Maer dit is seer dwaselick/ende oock Godlooselick gesproken. Sy segghen noch bouen dien/So wy alsoo niet en oordeelen/so en isser niemant van den Papisten salich gheworden. Maer voorwaer ick spreke opentlicken wt/datter niemandt van den Papisten/so wel als van de Mahometisten salich en can worden. Want het wordt van Petro selue den wech der verderffenissen ghenoemt/2. Petri 2.

Maer daer mede en wil ick niet segghen/dattet niemant van den hoop der Papistē salich gheworden en sy. Want ick gheloone wel/soo ick oock bouen gheseydt hebbe/datter ontallicke zijn/die door Gods verlichtinghe de gruwelicheit des Pausdoms ghewaer geworden zijn/ende hebben de simpele Christenheyt aenghenomen/eñ zijn also door Christum salich ghewordē.

Een pegelick eñ cā in zijn Religie niet salich worden.

De tweede opinie laet haer duncken/dat een peghelick in zijn Religie/hoedanich die ooc sy/salich sal worden. Teghen alsoodanighen roepen hier de Heyligheñ: dat de ghene die salich ghewordē zijn/die zijn door Gods genade in Christo salich ghewordē. Gheen Religie en can pemant salich maken. Daer en is den menschen gheenen anderen Naem ghegheuen/ waer in sy salich meughen worden/dan alleen in den Name Jesu Christi. Daer en is anders geenē toeganck/Wech oft Deure tot den Hemel. Die daer sept datter een ander is/die wort van de Waerheyt een Dief ende Moorder ghenoemt/Jae dat meer is/ sy vernielen ghheelick Christum ende de gantsche Schrifture/die daer seggheñ dat een peghelick in zijn Religie salich wort. Ende ick en weet oock niet/ofter een schadelicker dinc bedacht can worden/als dit is. Laet ons dan vast houden/het gene dat ons alle Heyligheñ in den Hemel leeren/ als dat ons de salicheyt Gods door Christum toe roemt.

Dese dingen beuestigen alle Enghelen in den Hemel/ op dat-

datter niet en ghebreke / van alle het ghene datmen tot een seker eñ heerlick getupgenisse sonde meugen wenschen. Sy leeren ons ooc met eenē dooz haer exempel wat wy doē sullen. Sy singhen Amen/waer mede sy oock getupgen dat de salichept alleē wt genade dooz Chzistum coēt. Daer na vallen sy neder / ende aenbidden God. Hoe veel te meer zijn wi sterffelicke menschē dan God dese eere schuldich? Voozts so leeren sy ons een maniere om God te louen / als sy den Lof sanck daer by stellen/ende leeren ons oock van Godt een recht gheuoelen te hebben/op dat wy met versmaetheptdes Scheppers/niet den Creaturen toe en schzijuen/dat Godt eygen is:maer God lieuer in alle stucken geuē dat hem toe coemt. De woozdē deses Lof sancx zijn int 4. eñ 5. Capittel wtgelept/soo dat het niet noodich en sy die selue wederom wt te legghen. Segheninghe stellen sy hier vooz Loffsanck. De ander dingen zijn voozts claer genoech.

Laet ons dā nu leerē dooz also veel ghetupgenissen ende exempelen aller Heyligen/ onse loose ende onmutte optaien achter te laten/eñ God alleen dooz Chzistum de eere te geuen. Hem sy lof ende danckseghinge/Amen.

***

De 36. Predicatie.

Hier wozdt wtghelept welcke met witte kleederen gecleet zijn: Van waer de salichept coemt/ende hoe danich de rechte salichept sy.

13 Eñ eē vā de Onderē antwoozde eñ sepde tot my: Dese die met witte cleederē gecleet zijn/wie zijnse eñ van waer comen sy?

14 Eñ ick sepde hem/ Heere ghy weet het. Eñ hy sepde my: Dese zijn de gene die gecomen zijn wt groote vdzuckinge: eñ hebben hare cleederē gewaschē/ eñ sy hebbē hare cleederē wit gemaect int bloet des Lams.

15 Hierom zijn sy vooz den Troon Gods/ eñ dienen hem nacht eñ dach in synen Tempel: Ende die op den Troon sit sal met hen woonen.

16 Sy en sullen niet meer höger lijdē/noch sy en sullen niet meer dozst Esa. 49. b. 10.

dorst lijdē/noch de Sō
ne en sal op hen niet
vallen / noch eenighe
hitte:

17 Wāt het Lam dat
midden in den Throō
is/salse hoeden/eñ sal-
se beweghen tot de le-
uende Fonteynen der
wateren / 'ende God
sal alle tranen van
haer oogen afwal-
schen.

esa.25.a8
ap.21.a4

De oorsa
ke deser
wtleg-
inghe.

De heylige Joannes heeft
ghesien hoe dat de zielen der
Martelarē die onder den Ou
taer rusten/met witte kleede-
ren ghecleedt worden. De sel-
ue heeft een ontallicke menich
te wt alle Ghesiachten ende
Volcken ghesien / die wt het
Heydendom eñ Antichristen-
dom behoudē waren/de welc
ke met witte klederē gekleet
waren. Wt dese dinghen sal
nu een oorsake ghegeuen wor
den om dzie dinghen te vercla
ren. Ten eerstē/Wie datse zijn
die met witte cleederen ghe-
cleet waren: Ten tweedē/van
waer haer sulcke wittichept/
puerhept ofte supuerhept coēt
Ten derdē/welcke oft menich haer salichept zy / oft
welcke de rechte salichepdt
is.

De bzoē
hept des
mēscheu
ken ver-

Als Joannes dese ghesien
hadde/so is hy sonder twijfel
verwōdert geweest/nochtās
en lesen wy niet dat hy yet ge-
vraecht heeft. Maer daer ver
toont hem van selfs een wt de
vierentwintich Ouders / als
een wtlegger / de welcke voor
waer eē treffelic Leeraer/Pa
triarch ende Prophect was/
ende oock een Hemelsch mee-
ster/waerom wy hem oock te
recht gelooue. Hier opēbaert
hem de onuerstandichept des
menschelickē verstants. Wāt
gelijck de Moor int Wert der
Apostelen int 8.cap. hemselue
onuerstandich bekent / ten sy
dat hy eenen bequamē Wtleg
ger ende een geschict Leeraer
voor come: Alsoo beliydt oock
Joannes in dese teghenwoor
dige plaetse (als hē geuraecht
was/of hy de ghene niet en
kende die int witte ghecleedt
warē) zijn onwetēhept: maer
nochtans schrijft hy synē Lee
raer de wetenschap toe/alsoo
met een seer groote ootmoedi
ge manierlichept een klaerder
wtlegginge verepschēde. Hier
blijct oot de goedertierenhept
Gods/die ons onweerdighe
eñ plompe menschē op neemt
om te onderwijsen. Alsulc-
ke exempelen vintmen noch
veel meer inde Propheten en-
de int heylighe Euangelio
Chzisti.

stants
woet
door een
Godlicke
wtleggin
ge tot bat
gecomen

Wie dat
se zijn/eñ
vā waer
sy gheco-
mē warē
die met
witte clee
deren ge-
cleet zijn.

Eñ inden eersten verclaert
hy Joanni ende alle gheloui
ghen die in de werelt zijn/wie
datse zijn die met witte kleede
ren ghecleedt waren: Hy ver-
claert oot met eenē van waer
sy gheromen zijn. Want hy
voldoet beyde dese dingē met
een

een antwoorde. Hy seydt met corte woorden/ dat de ghene die in den Hemel met witte cleederen ghecleedt waren/ alle Heyligen waren van allen tijden/die eens door (ek tis thlipseos) alle verdriet ghewortstelt zijn. Nu is verdriet menigherley. Ten eersten soo isser een verdriet/het welcke wt de laghen ende veruolginge der Tyrannen coemt. Dese verdruckinghe coemt alleen den Martelaren toe/waer af wy bouen ghesproken hebben int 6. Capitel. Dese ouermits dat sy met veruaerlicke versmaetheden hier opter Wereldt om Gods woort ouerualle zijn/ so worden sy hier namaels met witte cleederen gecleet. Daer nae isser een ander verdriet het welcke wt de vreese Gods is spruytende/ eñ is een sorchuuldighe becõmeringe/waer door men becommert is / oft soghe draecht om de eewighe salicheyt te beeruen. Dese benout haer ouer de menschelicke ongerechticheyt eñ verdorruentheyt. Sy is benout ouer de groote gruwelen des Antichristis. Ende aldusdanige bedruckte menschen/ hoe wel sy hier geen Martelaers en steruen/ so worden sy nochtans in het toecomende leuẽ met witte cleederen gecleet. Ten laetsten so hebben sy ooc verdruckinge eñ moepelicheyt in den vleesche/ soveel alser het vlees met zijn wellusticheden af sterue. Eñ dewijle alsulcke menschen hier schrepen/ soo sullen sy hier namaels ytroostinge ontfanghen.

Ende wederom/ op dat nie mant de martelisatie als ons epghen werck / ende de penitencie als verdienſten soude de salicheydt ende leuen toe schrijuen / so seydt de Heere opentlick door den Ouderlinck / van waer het leuen ende de salicheydt coemt/ eñ hoe ons die klaerheyt ende supuerheit te beurte valt. *Ende sy hebben haer cleederen ghewasschen* (seydt hy) *ende sy hebben se wit ghemaeckt in het bloedt des Lams.* Men leest verscheydelic van dese woorden. Ende (*eplatinan*) dat is/ sy hebben wtgebrepdt. Ende aldus lesende/ so schijnt hy te sien op de groote hupsgesinnen / de welcke wijde ende costelicke cleederen aen doen/ om haer heerlicheyt tẽ toone te stellẽ. Waer mijns dunckens / so heeft het Complutẽsche exemplaer alder een noudichst/ ende oock Aretas. (Eñ *eplynan*) het welcke oock de oude Oversetter overgheset heeft/ *asghewasschen*. Want daer volcht terstont door wt legginghe. *Ende sy hebben wit ghemaeckt.* Primasius leest aldus / Sy hebben haer cleederen supuer ghemaeckt in het bloedt des Lams. Ende daer woort te kennen ghegeuen/ dat de salicheyt ende supuerinche der ghelouighen nergens wt en coemt / dan wt het bloedt Christi. Nu is het claer ghenoech/ dat bloedt niet wit en maeckt/ maer het smet. Soo moet

Wt waer ons het leuen eñ salicheyt coemt.

moetmen dan dese dingē geestelick verstaen/ te weten/ dat het warachtighe/ natuerlicke ende menschelicke bloedt Christi / eenmael aen de galge des cruyces vergoten/ ouer ons gheestelick gheſprengt zynde (gheliick de Apostel dat wt leydt Hebreen. 10) ende door het geloue ontfangen/ hoewel dat selue ons natuerlick oft lichamelick niet en roert / ons van alle booshept reynicht. Daerom lesen wy oock op een ander plaetse/ dat Christus ons door synen bloede reynicht. Want de heylichmakinghe is alleen Gods werck. Als hier dan geseyt wort dat de Heyligē haer klee deren int bloet Christi gewaschen eñ witt gemaect hebbē/ soo wordt daer mede te kennē gegeuen / dat sy de reyninghe ontfangen hebbē/ die door het bloet berept was. Dit is de al gemeyne ende oprechte leering/ die so veel eñ so treffelicke ghetuygenissen inder Schrift heeft. Daer en bouen vinden wy oock sommige die wt het Pausdom salich ghewordē zyn / maer nerghens anders door/ dan alleen door de verdienſten Christi : het welcke ick oock bouen vermaent hebbe. Ja dat meer is/ daer wort terstont by gheseyt: *Daeromme zynse voor den Throon Gods.* Om wat oorsake? Om dat sy haer kleederen ghewasschen hebben/ ende hebben die wit ghemaect in het bloet des Lams. Soo zyn sy dan door de verdienſten Christi in den Hemel ghecomen/ eñ daer zyn sy met het eewighe Licht omcingelt oft bekleedt.

Hoedanich hēt deel eñ de warachtighe salichept sy dā alle geloouigen.

Ten laetsten verclaert desen Ouderluick seer breet wt/ hoedanich het deel eñ de eewighe salichept der gheloouigen sy. Dit zyn maer sommighe proeuen die hier gheſtelt zyn tot vertroostinge. Anders en heeft het noch ooghe ghesien/ noch oore gehoort / ten is ooc in des menschen herte niet gecomen / dat God berept heeft den genen die hem liefhebbē. Hy verhaelt hier veel dingen/ waer door hy ons leeren wil/ hoe groot de heerlichept des eewighen leuens sy/ ende hoe groote goederen wy daer besitten sullen.

Ten eerſten so staen de Heyligen voor den Troon Gods. In den Throon is de hoochweerdige Dyruuldichept. Desē staen nu niet voor den Throon / gheliick als de gene die buyten der deurē staen en wachten. Want sy verkeeren met God als zyn alderliefſte vrienden/ ende gebruycken in alder genoechtē zyn aensicht/ Van welcke sake de Heere is sprekende in den Euangelio: Bidt seyt hy / dat ghy die dinghen meucht ontgaen / ende staen voor dē Sone des menschen. Dauid seyt oock: Daer is een verullinghe der blischappen in v aensicht / ende in v rechter handt een eewich verheugen. Daer wordt oock terstōt wat anders bygeſtelt/

het

het welcke dit *Staen* wtlepdt: *Sy dienen Godt in synen Tempel dach ende nacht.* Dese dienstbaerheyt heeft in hem alle genoechte/ende gheen moepelicheyt. Sy dienen oock Godt in synen Tempel/gheliick als hy in synen Tempel plach gedient te worden. Want sy houden Feestdaghen / sy verblijden haer/sy verheughen/ende sy iuychen/ende sy louen hem: in sulcker wijse offeren sy/ende worden door de Hemelsche wellusten vermaeckt: ende die blijschap sal ghedueriich eñ eewich zijn: het welcke hy door de woordekens *Nacht* eñ *Dach* te kennen ghegheuen heeft. Anders soo en ist int eewighe Leuen nemmermeer narht/ daer en is oock gheen veranderinghe der tijden. Hiertoe roemt oock / dat de ghene die inden Throon sidt / dat is de Godtlicke Maiestept / (*skynosei epauteus*) in haer woonen sal: dat is/God salt al in allen zijn: ofte/Hy sal ouer haer leuen/ende sal haer als een Tabernakel / tot een schaduwe zijn: hy sal haer beschermē eñ bewaren / ende sal hemselnen haer gantschelicken tot haerder ghenoechte ofte behaghen ouergheuen / haer seer ghemepnsaem eñ vziendelick zijn de. Daer en bouen en sullen sy niet meer hongeren noch dorsten. Want alle cranckheydt ende catijuicheyt wort van de zielē ende verheerlickte lichamen der Godtsaligheyn weech genomen. Sy worden vol alles goets vervult/sonder daer een walghinghe af te crijgen/ met een seer ghenoechelicke vervullinghe. Nu en valt de Sōne niet meer op haer/noch enighe hitten: welcke maniere van spzehen so veel bedupdt / als dat sy met gheen moepelickheyt beswaerdt en worden/dat sy oock met gheenen arbeydt ouerlast en sullē zijn/maer dat sy eens voor al van alle onghemack bevrijt worden / ende nu lieffelick rusten.

Daer na wordt hier weder om de oorsake van alsulcken Godtsalichept gheselt/te weten/Het Lā Chzistus/dat is/ Chzistus de Middelaer ende Verlosser: in het midden des Throons/dat is/warachtich Godt. Want dese (het welcke oock Ezechiel Cap. 34. ende de Heere Chzistus int 10. Capittel des Euangelions Joannis selue ghetupcht) salse (*poimanei*) voedē/ als een Herder/ eñ hy salse als een Leptsman haers weechs/tot de fonteynē des leuenden Waters lepden/ dat is/ hy salse inden eewichept leuendich maken / ende hy sal oock alle de spne in sulcken geluckselichept behouden. Hy ghebzupckt in desen handel/ woorden die hy den Pzopheet seer ghemepn zijn / op dat wp also onse herten tot Godt opheffen souden / ende houden de Hemelsche gauē eenichsins in weerden. Hierby voecht hy noch een heerlicke weldaedt/ *Ende de Heere sal alle tranen* Chzistus voedt eñ maect leuendich.

haren ooghen afwaschen. Welcke woorden hy wt den Prophect Esaia gheleent heeft. Want de Gheloouighen die hier op der Aerden met veel verdrietz ende tegenspoets ge oeffent zijn gheweest/ die hebben veel traneē geschreyt/maer de Heere vertroost haer/ende seydt/ dat sy met veel vreuchden overuloepen sullen/ende datter geen oorsake van weedommen meer ghegheuen en sal worden. Want daeromme heeft hy inden Euangelio ge-
Joan. 16. seyt: Voorwaer seggh ick v/ghylieden sult schreyen eñ huylen/ maer de Werelt sal haer verblijden: ende ghylieden sult bedroeft zijn/ maer uwe droeffenisse sal in blijschap veranderen. Ende uwe herte sal hem verblijden/ende niemant en sal uwe blijschap vā v nemen. Dierghelijcke dinghen sullen wy oock hooren/ Apoc. Cap. 21.

Wt dese dingen machmen wel lichtelicken mercken/hoe grootelicks dat sy sondighen die alsulcks dusdanigen Spreec woort inden mondt hebben: Al versmade ick dit teghenwoordighe leuen om de Eelitie/wie sal my segghen hoedanich dat het toecomende leuē zijn sal? Ist dat ick het tegenwoordige leuen versmade/ick en sal by auontueren daer geē ander voor crijghen. Maer wy hebben hier een openbare getuygenisse/dat de salicheyt der Gheloouighen gewis sy/van den Heere in den Hemel toeberept/de welcke oock seer groot is: so dat de Apostel op een ander plaetse seyt/Dat de verdruckingē des tegenwoordigen tijts met te gelijcken en zijn met de toecomende Heerlickheyt die aen ons gheopenbaert sal worden. De Heere geue dat wy dese dingē te rech te meughen bekennen/Amen.

De 37. Predicatie.

Dewijle dat de seuende Segel gheopent wort/eñ de Enghelen die de Trompet blasen/ voortcomen/ so offert Christus de Middelaer synen Gemeynten/de Ghebeden der Gheloouigen synen Vader/&c.

Dat vijf. Capittel.

1 ENde als hy den seuenden Segel opgedaen hadde/wert daer stilte inden Hemel ontrent eē halue vre.

2 Eñ ick sach de seuē Engelen die voor den Heere staen/ende hen werden seuen Trompetten gheghenen.

3 Ende daer quam eē ander Enghel/ende stont aen den Outaer/ende hadde een goudē

Wieroockuat: eñhem wert veel Reuckwercx gegeuen / om dat hijt met den gebedē alder Heyligen offeren soude / op den gouden Outaer die voor den Throon was.

Psal. 141 a. 2. 4 *Eñ den roock des Reuckwercx met den Ghebeden der Heyligen / ghinck op vande handen des Enghels voor Godt.

5 Ende de Engel nā het Wieroockuat / eñ vulde dat van dē vyere des Outaers / ende wierp het inde Aerde: eñ daer werden Stēmen / ende Donderslaghen / ende Bliremen / ende Aertbeuinghen.

De weerdicheydt der Boecken der H. Schrift tuere.

Ick en late my niet duncken / datter eenighe Boecken inde Wereldt beschreuen zijn / van wie oft tot wat tijden dat sy ock beschreuen zijn / die eenichsins met de Boecken der Heyligher Schrift vergheleken connen worden: in alsoo veel / te weten / als de suyuere Waerheyt / ende de ghescickte ordeninghe belangt. Ende dit en salby auontuerē niet vreemde zijn voor den ghenen die wel weten dat se van menschen beschreuen zijn / maer nochtans ingegeuen vanden Heyligen Gheest. Men vint Timmeragié die vanden mēschen seer meesterlicken ghetimmert zijn / ende die ock op een goede ordinantie ghestelt zijn. Maer wat sult ghy sulcken fraeyheyt achten te zijne / soo ghy die wilt gaen verghelijckē met de Scheppinge des Werelts / ende met de schoone ordeninge die in alle Creaturen / eñ in de veranderinge des tijts onderhouden wort? De alderwtnemenste hantwercken der menschen en zijn niet eens te achten / Ja sy stinckē / so sy met het hantwerc Gods des Scheppers vergheleken worden.

Een corte verhalinge der voorgheseyde boecken.

Voorts / so veel als de rustige ordeninghe ende clare handelinghe aengaet / so heeft dit Boeck der Openbaringe / boven alle andere Boecken / die anderssins ock seer schoō zijn / den oppersten prijs. Joannes heeft voor alle dingen een cort begrijp gestelt / te kennen gheuende dat hy van alsulcke dinghen spreken sal / die van synen tijden aen tot den Dach des Oordeels toe sullen in de Ghemeynte gheschieden. De Gheloouighen weten ock wel / tot wat eynde dat sy die dingen sullen nemen / niet om hare neuswijsicheyt een voetsel te gheuen / ofte te versaden: maer op dat sy ouerloedichlick te vozen vermaent zijn de / haer

haer niet en stooten / maer haer mochten wachten / ende de eewighe salichepdt behouden. Maer ouermits datter veel sprake onder de menschē is / waerom dat Godt dit ofte dat toelaet / oft waerō dat hy dit ofte dat verhindert : soo heeft ons Joannes een seer profijtelick Visioen voorgheleyt / waerwt wy leeren soudē teghens God niet te murmureren / ofte te strijden / maer bekennen dat alle zijne oordeelen gherechtich ende oprecht zijn. Dit selue bekennen sy alle die in den Hemel zijn / soo wel de saligher Zielen / als de Engelsche Gheesten / ende sy schrijuen oock Gode altijdts alle eere toe. Als hy nu alsoo de herten der Toehoorders bereyt heeft / so toempt hy tot den handel der saken selue / ende verclaert wat de Gemeynte ouercomen sal. Onder den sesten Seghel heeft hy int generael wat van de verdoruenen Leere gesproken / de welcke nadien sy wel de alderschadelickste ende pestilencieuselic ste is onder alle siecktē des menschelicken lichaems / soo spreeckt hy hier af noch breeder inde nauolgende woordē. Eñ hy verhaelt bysonder onder de openinge des seuenden Seghels / hoe wijdt dat hem dese verdoruenthepdt der leere wtbreyt. Want hy seydt / hoe veel / hoe groote / ende hoedanige Secten / Ketterijen ende beroerten dat daer inde Ghemeynte opstaen sullen / eñ hoe schadelick datse de Gemeynte sullen wesen. Nu soo begrijpt dan dese plaetse een Historie der verdoruener Leerin ghe van alle Ketterijen ende Seckten / ende oproeringhen die daer zijn souden van de tijden Joannis af / tot op dē tijt des laetsten Oordeels toe. Dese dingen verbreyden hen door het 8. 9. 10. ende 11. Capittel.

Maer eer de Trompetters voortcomen / soo worter in de plaetse van eē vertroostinge / als door een wtlooplinghe der redenen / een remedie gheghe uen / de welcke de Gheloouighen tot allen tijden teghens alsulcken pestilencieusen verdoruenthepdt souden meughen ghebruycken / op dat sy also haer der zielen ghesonthepdt souden meughen behouden. Somtijts worden in dit Boec oock crachtighe vertroostinghen gestelt / in alle swarichēden seer profijtelic. Want het gantsche 10. Capittel dient tot deser saken. Der remedie die hy nu hier gheeft / is dese: Als dat wy onsen toevlucht tot Christū sullen nemen / de welcke de Verlosser / Middelaer eñ Versoener is des menschelicken gheslachts. Hy leert ons oock / dat wy onder zijn bescherminge wel beuryt sullen zijn. Ende dat wy desen gedueriche licken onse gebeden sullen opofferen. Ende als de Heere sol ue indē Euangelio is sprekende van de groote perijckelen des Dupuels / de welcke den

Een Enā gelische vertroostinghe.

Apostelen toeberept waren/ ende ouercomen souden: soo stelt hy nochtans daerby/ het ghene dat hare bedzuckte herten mochte vertroosten/ seghende: Ick hebbe vooz v gebeden/ Petre/ dat v gheloone niet af en soude nemen. Siet/ wy wozden dooz Chzistum in alle swarichept beschermt/ op dat wy niet van den gheloone af en wijcken. Ende gheliekerwijs als ons oueral de Apostolische eñ de Euãgelische Schziften leeren/ soo moeten wy by ons vertrouwẽ dat wy op Chzistum hebben/ ooc dickwils bidden/ ende offeren also onse ghebeden Gode op dooz Chzistum. Maer hier in dese teghenwoozdighe reden wozt ons int cozte de voozbiddinge Chzisti ter Rechterhãt Gods/ mitsgaders oock de cracht eñ maniere der Gheloouighen sichtbaerlicken vooz ooghen ghestelt.

Een neerstige verwerckinge om de sake neerstelick aẽ te mercke

Maer wy sullen een peghelick stuck ozdentlic gaen verclaren. In den sesten Seghel heeft hy int generael van de vernalschinge der Leere gespzoken: inde seuenste Seghel sal hy dat bysonder ende seer bzeet wtleggen. Dewijle dat dan de seuenste Seghel gheopene wozt / *so isser een stilte inden Hemel, bynae een half Vre lane.* Van dese stilte leestmen by dẽ Wtleggers verschepden dinghen. My dunckt simpelick/ dat hier dooz dese stilte de Toehoozders ymaent wozden tot een neerstighe toelupsteringe ofte aenmerckinge. Want de stilte bzengt een verwondering ende een verwachtinghe der aldergrootster dingen mede. Salomon sept/ Eccles. 9. De woozden der Wijsen wozden in een stilte ghehoozt. In het wtspzeken ofte verrondigen der wichtiger sahé plachmen te roepen/ Swijcht ende lupstert toe. Eñ het zijn voozwaer woozden van grooter weerden die hier na volghen: ende ten sy dat wy die gade slaen/ so sullen wy inde Ketterijen ende Secten versmooren. Wãt de geesteliche voosheden zijn veel periculoser/ dã de perijckelen des lichaems. Dewijle datmen dan nu met aller stillichept ẏwacht/ wat daer gheschieden sal/ de seuenste Seghel geopent zijnde/ siet so comender seuen Enghelen vooz t/ het welcke Trompetblasers zijn. Hier van sullen wy namaels spzeken.

Hier wozt nu oock een remedie onder ghemengt ofte voozgheset/ het welckemen in so groote perijckelen in sal nemen/ so ick ghesept hebbe: het welcke veel leuendiger is/ ende de dieper in onse herten steect: dat wozdt ons hier met een schoon Visioen voozghehouden. Vooz den Thzoon/ ende bynae als in het begrijp des Thzoons/ verschijnt een gouden Outaer. Daer coemt ooc een Enghel/ ende staet by desen Outaer: dese heeft ooc een gouden Wieroockuat in zijn handt. In dit Wieroockuat wozt

Eẽ reine die tegen alle ketterijen/ sectẽ/ verleydinghẽ eñ beroerten.

woꝛt vanden Heylighen Wieroock gheiept. Dit Wieroock offert hy vooꝛ den Thꝛoon/en de het climt wt de handt des Enghels op vooꝛ Godt.

Christus is dē gon den Outaer.

Wy hebben op een ander plaetse gheiept / dat Chꝛistus den Outaer des Reuchoffers is / de welcke den Outaer / de Offerhande/ ende de Pꝛiester selue is: het welcke oock Paulus tot den Hebꝛeen getupcht. De selue woꝛdt oock een Enghel ghenoempt/te weten/die Enghel/daer af Esaias int 9. Capittel vermaent/ende oock Malachias/seggende: Siet/ Mala. 3. ick sende mijnen Enghel mp/ die den wech vooꝛ mp berepden sal: eñ terstont sal de Heere dien ghy soeckt / tot synen Tempel comen / ende de Enghel des Verbonts dien ghy begheert. Siet/hy coemt/seyt de Heere der Heyꝛscharen. De eerste Enghel / (dat is/ Bode ofte Legaet) was Joannes de Dooper/de welcke den Heere eenen wech berept heeft. De tweede Enghel is terstont na Marc. 1. de pꝛedikinghe Joannes gheromen / ende heeft dat eenwighe Verbont volbꝛacht. De selue vertoont hem nu oock ter Rechterhant Godts inden Hemel.

Wat Chꝛistus ter Rechterhandt zyns Vaders doet

Daer woꝛden twee dingen van desen Enghel gheseydt. Ten eersten/dat hy vooꝛ/ ofte in/ofte op den Outaer gestaē heeft. Wy en moeten ons hier niet wterlicx vooꝛ latenstaen/ maer alleenlick / dat ons hier het Pꝛiesterdom Chꝛisti vooꝛ alsulcken maniere van spꝛekē vooꝛ ooghen ghestelt woꝛdt. Wāt hy ỹschijnt altijts vooꝛ het aenghesichte des Vaders/ om onsent wille. Dit heeft ooc Paulus geleert/ Rom. 8. ende Heb. 9. So richt hy dan de sake der Gemeynten wt by den Vader/ ende beschermt zyne Gheloouighe. De selue staet vooꝛ den Outaer / ende de selue staet int middē des Troōs. Want nae zyn Godt heydt/is hy den Vader gheliick/met de welcke hy in het midden des Thꝛoons staet: maer hy is na zyne menschept met ons van een wesen/ nae welcker bedieninge men leest/dat hy als een warachtich opperste Pꝛiester/ ende een warachtich mensche vooꝛ den Outaer staet. Het laetste oft tweede deel dat hier van desen Engel geseyt woꝛt/ is/dat hy een goudē Wieroocuat in zyn hant heeft. Wāt hy heeft onse warachtige nature/ sonder sonde aenghenomen: op dat hy vooꝛ ons bidden/eñ onse gebeden Gode synen Vader opofferen soude.

Chꝛistus offert onse gebedē op.

Eñ op dat ooc niemāt twijfelen en soude / oft hy en ontfangt onse ghebeden/eñ offert die Gode op / ende op dat het ooc blijcken soude/ welcke het rechte Ampt der Gemeynten ware / de welcke alle dinghen vooꝛ Chꝛistum is opofferēde: so woꝛtter bygestelt: *Ende hem wordt veel Reuwercks ghegheuen.* Maer tot wat eynde? Op dat hijt op den goudē Outaer sou de legghen/ ende dat vooꝛ den

Troon: als oft ghy sepdet/ Op dat hyt voor Gods aengesichte soude brenghen.

Den waren reuck offer zijn de gebeden der Heyligen.

Maer op dat ons niet onbekent en soude zijn / welcke het rechte Reuckwerck is dat den Heere behaecht / ende dat de Gheloouige Gode door Christum opofferē/ so sept hy daer als door een wtlegghinge by/ als dat het de Ghebeden der Heyligen zijn. Nu en verstaet hy by het woordeken *Heyligen*, niet de Heyligen die inden Hemel zijn/maer ons die wy hier op der Aerden zijn: eñ zijn geheylicht door den Geest ons Gods/ende het bloet Christi/ door den Doop/ geloone ende Ioan. 13. Woort. De ghebeden zijn de Aenroepinge eñ Danckseggingh. Hy sept ook dupdelick/ *Aller Heyligen*, op dat niemant mepnen en soude / dat hy ofte zijne gebeden bupten gesloten warē/so datse Gode niet door Christum en souden gheoffert worden. So ghy gelooft/ghy zijt heylich/eñ v gebedt is Gode aengenaem. Hoedanich de gebeden der Heyligen zijn/dat blijct int Vader onse/het welcke wy den Vader inden Name eñ met de woorden Christi opofferen: Gheheylicht sy uwen Name/v rijcke toecome/ etc. Welcke dinghen altesamen strijden met de seckten eñ vervalschinge der gesonder Leeringhen.

Dese plaetse verhaelt Ireneus Lib. 4. cap. 31. eñ 32. ende noempt op sulcker wijse / het Nachtmael eē Offerhande der Christenen te zijn. Dese plaetse verualschē de voorvechters des Pausdoms/eñ sy brengen die tot sulchē eynde voort/als oft hy gheuoelt hadde / dat de Mispapen het wesentlicke oft natuerlicke Lichaem Christi opofferden voor leuende ende doode. Maer de Godsalighe Herder en heeft van alsulcken stinckenden dwalinge niet geweten. Sy meugen met hare Sophisterije varen nae hare verdiensten. Van dese selue dingen hebben wy oock boue wat ghesproken.

Maer op dat het voor eenen peghelicken blijcken soude/dat de Ghebeden der Heyligen die door Christum opgheoffert worden/ Gode aenghenaem zijn / soo worter by ghesept/ *Ende den roock des Reuckwercks clam op*: dat is/De Ghebeden der Gheloouighen zijn Gode aenghenaem gheweest: soo laet ons dan Gode altijts onse ghebeden door Christum opofferen. Want hy verhoort ons / ende beurijdt ons van alle quaet. De Schriftuere noempt anderssins op veel plaetsen onse ghebeden/Gode een aengename Offerhande te zijne. Dese plaetsen vint ghy Ozee 14. Psal. 50. ende op veel andere plaetsen seer dicmaels. Psalm. 141. sept de Prophect Laet mijn gebedt opgestuert worden/Heere / als een Reuckoffer voor uwen oogen: de opheffinge mijner handen is een Auontoffer. Primasius dese plaetse wtleggende/sept alsus: Den roock des reuckoffers climt op.

dus: Hier wort gheseyt dat Christus van de ghebeden der Heyligher ghenomen heeft/ ouermits dat alle ghebeden door hem seer lieffelick voor Gods aensichte meugen verschijnen. Hierwt sept ooch de Apostel Paulus; Door hem offeren wp altijdts Gode een Offer der danckseggbinghe/ dat is de vrucht der lippen die spnen Name belijden / Hebreen 13.

Tegen de doorbidinge der Heyligen

Hier wort haerlieder opinie mede ter neder ghelept/die daer meynen dat de Heyligen inden Hemel onse Voorspraken zijn / de welcke onse ghebeden voor God souden vertoonen/ ende ons eenen toeganck tot den Vader berepden. Want wat ist van nooden dat wp andere Voorspraken ofte Middelaers hebben? Watgebreect dese menschē noch in Christo/ ofte wie willen sp Christo gelijck maken? Ist niet genoech dat onse ghebeden door desen Engel Gode opgeoffert worden? De Heyligher inden Hemel waren bp den Heere / ende sp werden rontomme den Troon gesien: maer wie heeft van haer allen soo stout gheweest / dat hy het Wieroockvat nemende / ende de ghebeden der Heyligher versamelt hebbende / die Gode soude opgheoffert hebben? Het bequam Ozie ofte Asarie den Coninck seer qualick / dat hy het Wieroockvat ghenomen hebbende / Offerhande dede/ ende nam hem des Priesters Ampt aen: maer het soude dē Hemelschen Scharē noch veel qualicker gaen / Ja sp en souden geen Hemelsche Scharen zijn / so sp haer onderwonden des eenighen Priesters ampt aen te nemen/etc.

Hierna hoorē wp/dat Christus het Wieroockvat vol vpers dede/het welcke hy van den Altaer nam /ende dat hy dat selue vper op der Aerden goot. Met welcke vertellinge hy weder op den wech coemt om de wtlegghinghe van den Trompetters te volepnden. Het Vper beteeckent de Gratie des Heyligher Gheests. Die wort in een Wierooctuat versamelt/ende het wort van den Altaer genomen/ en wort op der Aerden wtgheschort. Want Christus herft de volheydt des Heyligher Gheests ontfanghen. Het welcke Joannis int 1. ende 3. Capittel beweesen wort. Christus is beyde den Outaer ende het Wierooctuat. Van desen Outaer wordt het Vper ghenomen. Want de Heyligher Gheest is des Vaders ende des Soons Geest. Den welckē ick v van den Vader sendē sal/sept Christus. Desen Gheest heeft hy onder de gedaente van vperighe tongen op der Aerden gesonden: hy sendt hem ooch hedendaechs in de hertē der Geloouigen/op dat hy dieont ste-he. Dit is het Vper/daer af de Heere indē Euangelio by S. Lucam spreert / seggende dat hy een vper inder Werelt wil

Hy verruilt het wierooctuat met vper/ esi wort het op der Aerden.

Luc. 12.

senden/eñ dat hy anders niet en wil dan dat het brande.

Terstondt hier nae volcht oock de cracht deses Vyers. Want *daer zyn Donderen, stemmen, Blixemen ende Aertbeuinghen geschiedt.* De herten der Boosdaderen zijn door den Heyligen Gheest / als door eenen Donder verschrict gheweest. De wonden der Sondarē zijn door de stemmen des Euangelions gheneſen: ende de herten der menschen zijn door de verlichtinghe des Heyligen Gheests claer geworden/etc. Hier van hebben wy bouen in het 4. Capittel/inde 24. Predicatie ghehandelt. Wt de Vercondighinghe des Euangeliums / soo ock Aggeus voorseydt hadde/is een groote beroerte onder allen menschen opgheresen. De Satan is mede beroert gheweest/ die alle zijne Lidtmaten ouer de geheele Werelt/opghemaeckt heeft teghens de Godtsalighe Leeringe des Euangeliums. Want daer zijn Secten opgestaen / waer teghens haer de Beschermers der Waerheydt gestelt hebben/ ende met haer ghestreden. Van de welcke hy nu oueruloedichlicken spreken sal. De Heere gheue ons zijne ghenade/dat wy vruchtbaerlicken spreken meugen/ eñ ghylieden vruchtbaerlicken meucht hooren / Amen.

Dez 8. Predicatie.

Van de seuen Engelen die de Trompet blasen/ eñ van de Trompettē: eñ van de eerste/tweede/ende derde Tromper.

6 Ende de seuen Enghelen / die de seuen Trompettē hadden/ die berepden haer om de Trompetten te blasen.

7 Ende de eerste Enghel heeft gheblasuynt/ ende daer is geworde Hagel ende Vyer/ gemengt met Bloet: ende zijn op de Aerde geworpen: ende het derde deel der Boomē is verbrāt / ende alle het groene Gras is verbrant.

8 Eñ de tweede Enghel heeft gheblasuynt/ ende daer is als eenen grooten Berch / met vyer brandēde / in der Zee geworpen: eñ het derde deel der Zee is bloet ghewordē.

9 Eñ het derde deel der

der leuender Creaturen in der Zee zijn gestoruen / eñ het derde deel der Schepen is vergaen.

10 Ende de derde Engel heeft gebasuynt: Ende daer is gheuallen vanden Hemel een groote bernêde Sterre/ende is geuallen op het derde deel der Waterstroomen / ende op de Waterfonteynen.

11 Ende dê naem der Sterre wert genoemt Alsen / ende het derde deel der Wateren is Alsen gheworden/ende vele menschen zijn ghestoruen van de Wateren / want sy waren bitter geworden.

Onse Heere Christus Jesus heeft in dese teghenwoordige Werelt een claer ende salichmakende vyer ontsteken/ het welcke de Apostelen ende Apostolische Mannen daghelicx meer eñ meer ontstekê hebbê. Maer ter contrarie so doet de Satã zijn beste/om dit Godsalige vyer wt te blusschen/eñ de Leeringe der salicheyt niet alleen te bederuen/ maer oock door leugenen te vernielen eñ te verduycken. Hoe oft in wat manieren dat dese saken toegaen/worꝛt hier met dese tegẽwoordighe woorden beschreuen/eñ seer fraey afghemaelt/ het welcke tot geen ander eynde ghedaen en worꝛdt / dan op dat de Gheloouighe van sulcke dinghen ten vollen vermaent zijnde/ haer neerstelick van sulcke verderuinghe souden wachten. Want het eynde deses Boecks en loopt nerghens anders op / dan om de Ghemeynte van alle verdorꝛuenthept onghescheut te houden / oft om de ghene die verdorꝛuen is / wederom te rechte te brenghen.

So sach dan Joãnes voor Godts aengesichte seuen Enghelen staen. Het woordeken *Staen*, beduydt hier soo veel als Dienen: ende hy begrijpt hier onder de trouwicheyt ende neerstichept der Dienaren. De Dienstknechten staen berept voor den Conine/om alle gheboden die tot voordeel des Coninckrijcx mochten dienê te volbrengen. Job int 1. cap. lesen wy/dat de kinderen Godts quamen om voor den Heere te staen / eñ de Satan quam ooc int midden van haer. De heylighe Enghelen worden hier Gods kinderen genoemt: dese comen voor God om haren Dienst te volbrengen. Onder dese vermengt hem ooc de Satan / want hy is ooc een

Dienaer Gods/int ghene dat Godt door synen toorne ouer den Godlooſen wil wtrichtē. Daerenbouen zyn oock alle Elementen ende Creatueren Gods/Gods Dienaers. Wāt hy is een Heere der Heyrſcharen/die tot ſalichept eñ verdoeniſſe der menſchen/alle zyne Creatueren wel eñ te rechte ghebruyckt: een pegelick na ſyner aert eñ natuere. Want hy ghebruyckt den Dienſt der Engelen als Enghelen'/ eñ de ſlauernije der Duyuelen als Duyuelen. Maer nadien tgetal van ſeuenen een ghetal der volcomenheydt is/het welcke in hem alle tijdē begrijpt: wāt de dagē der ſcheppinge eñ des ruſtens zyn ſeuen/eñ daer zyn oock ſeuen tijden: ſo comen de ſeuen Enghelen voor God/ te ſtennen geuende/ dat ſy alle de ſtrijdē/tot aent eynde des Werelts ſallen wtvoeren.

Want deſe ſeuen Enghelen zyn ſeuen Trompettē gegeuē: eñ als ſy nu de Trompettē in de handt hadden/bereydden ſy haer om Allarm te blaſen. Hier machmen inden eerſten van tgebruyc des Trompets vragen. Dit woort van Moyſe ſeer vreet beſchreuen Num. 10. Het gebruyck des Trompets was voortijden menigherley/ gelijc als ooc nu ter tijt. Indē eerſten wert daermede de Menichte des Iſraelitiſchē Volcx te ſamen geroepē/ om te raetſlaghen het ghene dat der Gemeynten ſaken aenginc. Daer enbouen werden ooc door het ghelupdt des Trompets/ de Overſte des Volcx teſamē geroepen. Daerenbouen wert door de Trompetten teecken ghegeuen/ wanneer eñ welck Leger vertrecken moeſte. Sy werden oock door Trompetten ten Slachoorden geroepen/ eñ in de Slachoorden ſpeeldemen oock op de Trompetten: ſo men ſien mach Deuter. 20. Daerenbouen wert oock eertijts het Volc met Trompetten op de Feeſtdaghen totten Godsdienſt geroepen: ſo daer geſchreuē ſtaet/Blaeſt in Siō de Trompettē/ roept de Menichte te ſamen/ (ſeydt Joel) ende vergadert het Volck.

Het ghebruyck des Trōpets.

Op de Trōpet ſlaen/ eñ de Voorteeckenen ghebruyck

Daer was oock een Feeſte der Trompetten ende des Jupchens/ het welcke ſynen naem droech van iupchen ofte van het ghelupdt des Trompets/ofte der Hoornen: ſo wy vinden meughen Leuitici 25. De Vercondinghe der waerheyt is oock door het gelupdt eens Trompets afghebeelt/ ſoo wy ſien meughen Eſaie in het 27. ende 58. Capittel. Deſghelijcks vielen oock de Mueren van Hierico om/ als men de Trompet blies. Ende de Trompetten mochte nie mant blaſen/ dan alleene de Prieſters. Want daer en is niet wepnich aen gheleghen/ wiē dat ghy de openbare teecktenen beueelt/ ofte toe vertrout.

Wt dit menigherley ghebruyck der Trompetten/ en dient gheen ſo ſeer/als het ge-

bruyck

bruyck des Trompets dat tot den Crijge ghebruyckt wort. Want dese teghenwoordighe Werelt is gelijck een Slachorden. Hierin zijn Legers der Goeden ende quaden / der Rechtgheloouighen ende der Ketteren. Deser Capitepn is de Satan: der ghener Christus: Dese Leydtsman ende Coninck is de Dupuel: der gener de Sone Gods. Nu wort daer oock van den Enghelen ghesonghen / ende daer wort Alarm ghesonghen: niet dat Godt een Autheur der Ketterijen ende Ketteren sp / wiens oorspronck is wt den Dupuel ende sonde: maer op de Trompetten blasende / soo gheuen sp eenen peghelicken een seker teecken / en gheuen te kennen / datter ouer de gantsche Werelt / en oock inde Gemeynte / groote Crijgen op sullen staē. Nu handelt de eene anders in den Crijch dan de ander / een peghelick nae synen aert. Als de Gheloouige vermaent zijn door den Trompet / so wachten sp haer / sp biddē / endegrijpen daer en bouen oock de Gheestelicke Wapenen aen / ende berepden haer tot den strijt / ende strijden vromelick voor Christo / om de waerheyt te behouden ende te beschermen. De Ketters / Secte-makers / ende andere menschen van gebroken sinnen / grijpen oock de wapenen aen na haré quaden aert / ende comen loopen / ende bestrijden Christum ende de Waerheyt: de leughenen staen sp voor / ende de ghene die noch wepnich ghefondeert zijn / nemen sp gheuanghen / sp berooueńse / sp werpense onder de voet / ende doodense. De goede Herders zijn de Trompetten Godts ende Christi: in de sopperste Ketters ende Secte-makers blaest de Dupuel: Want sp zijn des Dupuels Pijpen ende Trommelen. Van de Goede ende haren strijdt / sullen wy in het elfste Capittel / ende oock inde nauolgende hooren.

Nochtans moetmen dit in eenen pegelicken strijt weten / dat de Gheloouige nemmermeer en slapen / nemmermeer op en houden / maer altijdts haer ampt volbrenghen. Het heeft nu onsen Heere genoech gheweest / dat hy ons de strijdende Ketters ende Secte-makers soude vertoonen eń voorstellen / hoe schadelick dat sp zijn: op dat wy dies te neerstiger souden waken / ende wachten ons van alle verdoruenheydt.

De eerste Enghel op den eersten Tröpet blasende / verkondicht ons den eerstē strijt. Alle dese strijden hebben een peghelick bysonder wat gheluck / ende wat verscheydens. Het ghelijck dat sp hebben / is / dat alle Ketterijen Christum beuechten / ende wilden wel dat de Euāgelische Waerheydt wtgheblust ofte vernielt ware. Het ghene daerinne sp malcanderen ongheluck ofte verscheyden zijn / is dit / De eerste Trompet oft dē eersten strijt

dit/als dat de Satan op verscheyden tijden verscheyden Leeringhen beghinnende/ altijdts verscheyden Ketterijen in de Ghemeynte ghestropt heeft.

Als de Enghel de Trompette blaest/dat is/als hy verrondicht dat den Crijch voorhanden is / soo vermaent hy de Heylighen / dat sy waken sullen. Als dese dan blies/ soo isser door Godts ghehenckenisse / nae het wtwijsen zijns rechtueerdigē oordeels / door het werck eñ ingeuen des Satans/eenē Hagel genallen / eñ Vyer/ het welcke met Bloedt ghemengt was / ende dit also vermengt zijnde / is op der Aerden ghesonden ofte ghevallen. Want Paulus bekent dat daer Ghees telicke listicheden in de Locht zijn. Ende de Schriftuere heeft op een ander plaetse de ghesonde ende Godtsalighe Leeringe seer schoō afgebeelt/by eenē Dau die van den Hemel valt / ende maeckt het Aertrijcke vruchtbaer. So vergelijckt dan Joannes wel te rechte de valsche eñ Ketterschе Leeringhe by eenen Haghel. Want die vernielt de vruchtbare plaetsen der Aerden / ende verderft de Vruchten / die daer anderssins ouerloedichlicken souden wassen. Ende gheliickerwijs als de valsche Leere op een ander plaetse / Deessem/ Oncrupt/ende Caf ghenoemt wort / alsoo wortse hier eenen Haghel ghenoemt. Maer dit is eenen getemperden ende eenen wonderlicken ghemenghelden Haghel: want sy is met vyer ende Bloedt ghemengt. Dit moeten wy by een gheliickenisse / ende niet nae de Letter verstaen. Haghel is water/het welcke door roudthepdt te samen gheuroosen is. Nu so wort de wijshepdt der Schriftuere / Water ghenoempt: so sal dan den Haghel valsche wijshepdt bedupden. Nochtans wort hier Vyer by ghenoecht / te weten/ den deckmantel der Schriftuere/ ende de ingheuinge des Heylighen Gheests : Hierby roempt oock *Bloedt*, dat is / de boose gheneghenthepdt des menschen / als het ghebreck van eerghierichepdt/ gramschap/twistinghe / haet/ ende diergelijcke meer andere quade gheneghentheden. Wt dese gheneghentheden wort de Haghelachtighe Leeringe gemaeckt/ de welcke de ghesonde Leeringhe seer hinderlicken eñ pestilencieus is. Want als valsche wijshz de Schriftuere wil regeren ende verualschen / ende als daer oock by comen de quade genegentheden der valscher Leeraren/ soo spruyt daer wt een pestilencieuse Leere. Sodanich was voortijden de Leeringhe der Nazareen ende der Hebioniten / die daer streden / seghende dat de gherechtichept niet alleene wt den gheloone Christi/ maer oock wt de Wet quam. Teghens dese schandelicke

Den Haghel is de vonnen Leere.

licke Secte is dapperlick van den onsen / dat is / van Paulo ende den anderen Apostelen / ghestreden.

Dat de Godsalige Leeringhe der Schriftuere door Philosophie verdorue sy.

Van den beghinne zijnder oock veel gheweest / die door Philosophie verdoruen zijnde / ofte de andere door menschen instellinghe versot zijnde / die seer valsche Leeringhen hebben voort gebracht. Dit ghetuygen ons de Historien. Ende Tertullianus en heeft de Philosophen niet sonder oorsake de Overste der Ketters genoemt. Wāt Paulus heeft seer ernstelick vermaent / dat de Godtsalighe haer voor de Philosophie souden wachten. De ghene die haer hier inne niet ghematicht en hebben / eñ de Philosophie / ende ick en weet niet wat Instellinghen / in grooter weerden ghehouden hebben / die hebben voor Dau ende Hemelschen Regē / Haghelsteenen van een pondt swaer in de Ghemeynte ghewor pen.

Ende sy hebben der Ghemeynte oock seer schadelicken ghegheweest : *Want het derde deel der boomen is verbrant gheweest, ende met eenen alle het groene Hoy.* Dit ghetal wort ons door de vier Trompetten / ende desgheliicks oock door de sesse te kennen gegeuen. Hy schijnt te kennen te gheuen / dat het meeste deel der onghestadiger menschen / die haer selven den boosen menschen ouergeuen om te bederuen / verleydt ende verdorue sullen worden / ende wederomme dat het meeste deel der Ghelouigen sullen behouden worden. De Heere weet het getal seer wel / het is ons genoech / dat wy de se dingen weten / ende behouden het gene dat hy ons gheopenbaert heeft / sonder dat selue neuswijselicken te onderspoecken.

Dat by de *Boomen*, menschen verstaē worden / is claer wt het neghende Capittel / daer aldus staet / *Ende haer is beuolen, dat sy het Hoy der Aerden niet beschadighen en souden, noch eenigen Boom, dan alleene den menschen, die met het Teecken Godts, &c.* Waer hy aldus soude gheseydt hebben / *Dan alleene de Boomen, die daer niet gheteeckent en zyn :* maer hy heeft lieuer willen segghen / *Menschen*, op dat hy hierin ede als door een Sleutel / de verborghenthepdt soude openen. Ende het en is oock niet seltsaems in de Schriftuere / dat Menschen by Boomen / Bloemen ende Gras vergheleken worden / soo wy mercken meughen wt den eersten Psalm / Esaie 40. Capit. Matthei 12. Cap. Maer dit laetste / daer gheseydt wordt / *dat alle groen gras verbrandt is.* dat moeten wy bequamelicken wtleghen. Want wie soude ghelooven / dat alle menschen door de eerste Ketterien souden bedorue zijn? So sullen wy dan hierwt verstaen / dat de herten der Ghelouighen door menigherley wijse / met

Boomen

met dese dwalingen eñ Trom petten benaut ende versocht zijn gheweest: soo nochtans/ dat sy als goudt door het vyer geloutert zijn/ende niet gantschelicken te niete en zijn ghedaen.

De twee de Trompet.

De tweede Enghel blaest de Trompet / te kennen ghevende dat daer nieuwe Godtloghen opryysen: ende daerom vermaent hy dat alle Godsalighe haer wel souden wapenen. So worter oock niet een Berch inde Zee ghesworpen/ maer een dinck dat gelijc was eenen brandenden Berch. By de Zee, wort de Wereldt bedupt: want daer en is niet onghestadigers dan de Werelt. Het is den Propheten seer gemeyn / dat sy dese onse tyden/ waer in wy sterffelicke menschen leuen / een Zee noemen.

Dat by de *Berghen*, de rijcke verstaen worde/ getuycht ons Esaias Ca. 2. Daniel. Cap. 2. Zacharias 4. Ja Christus sel ue leert ons Matth. 17. dat by de verset tinghe der Berghen/ alle swaere ende onmeugelicke saken bedupdt worden. So ryst daer dan nu in de Ghemeynte Ketterije ende valsche Leeringhe op / gheliick als eenen brandenden Berch / de welcke alsoo toegherust was/ datse scheen onuerwinnelick te zijne. Alsodanich lesen wy dat de Seckte der Valentinianen gheweest sy / wiens Seckte in velen ghedeylt is/ so ons de Martelaer Ireneus

Een brandende Berch

Valentinianen.

ghetuycht. Sodanich was de raserije der Manicheen ende Montanisten. Vele lieten hen duncken / dat sy door den Gheest Gods brandende waren / ende sy en schenen oock niet anders te zijn dan Geest/ ende alle hare redenen waren gheliick als oft sy redenen des Gheests Godts geweest waren. Manicheus noemde hem een Apostel Jesu Christi. De Montanisten roemden van eenen nieuwen H. Gheest. Deser onreyn was seer door de Ghemeynte verbreyt. Ende het en heeft oock gheenen reynen doortganck ghehadt. Want het *derde deel der zee is bloet geworden.* De Apostel beeldt hier af de boosheyt der Seckten. Want hoe onbeschaemt dat de Gnostici waren/ die daer kinderen waren van Valentiano ende Manicheo/ dat beschryuen ons Ireneus / Augustinus ende Epiphanius seer claer. *Het meeste deel der Creaturen in de Zee is oock vergaen.* Hy spreeckt hier van de gene die zielen hebben/ dat is/ niet van den Visschen/ maer van den menschē. Daer zijn oock veel Schepen vergaen / dat is / menschen die te Schepe waren / ende op Eylanden woonden / zijn oock met dese ketterijen bedoruen.

Manicheren.

Montanisten.

Dese Ketterijen zijn doe ter tijdt wel ghesproten wt de gene die ick ghenoempt hebbe/ maer sy en zijn noch niet wtghebluscht/ dewijle datter alle da-

daghe verdoruene menschen opryssen/die dese oude dwalinghe wederomme verwecken. Daeromme dat noch heden ten dage desen bitteren stryd in de Gemeynte is duerende: ende wy worden alle dage vermaent/dat wy ons van sulcke verdoruenheden souden mÿden.

De derde Trompet

De derde Enghel blaest de Trompette/ende verkondicht wederomme nieuwe Godlosheyt: en siet een groote Sterre valt van den Hemel/gelÿck een Fackel brandende / ende bederft het derde deel der Riuieren en Fonteynen der Wateren. Dese Sterre wort *Alsen* ghenoempt. Wy hebben te voren geseyt/dat de Leeraers ende Bisschoppen / ende de vermaertste Mannen in der Ghemeynte / Sterren ghenoemt worden. So gheeft hy dan hier te kennen/dat er een treffelick Man van het ware gheloue tot de ketterÿen verualle sal/met de welcke hy de gantsche Wereldt bestricken sal / de Schriftueren en de gesonde Leere qualschende. Dese dingen zÿn veruult geweest in Paulo Samosateno en Arrio. Dese fackel heeft schricke lick ghebrant/en heeft de Welt so ontsteken / dat se niet te helpen en is. Dese Pestilentie heeft de Godtheyt Christi geloorhet/ en heeft ons tgätsche Euangelion bitter gemaeckt. Want so Christus geen Godt en is/hoe sal hy een Salichmaker/Coninck / opperste Pry-

Een brandende fackel.

ster/Middelaer/hulper en salicheyt der gheloouighen connen zÿn? Hy heeft het licht wt gedaen/die de Godheyt Christi verloochent heeft/ daerom wort hy met den toenaem/Alsen genoemt. Dese selue ghelyckenisse heeft de Prophect Jeremias int 9. Capi. in ghelyckder wÿse ghebruyckt/ ende oock de Prophect Amos int 6. Cap. daer hy seyt/dat de Richters het recht tot Alsen gheert hebben.

De heylige Schriftuere die seer bequamelicken by Riuieren ende Fonteynen gheleken wort/is veel menschē een oorsake des doots gheweest / soo wanneer dat se van den Arianē verdoruen was. De Schriftuere en leeringe des Euangeliums en is in hemseluen niemant een oorsake des doots/ maer sy maect meer een pegelick leuende: maer de verdoruenheyt doet den menschen. Alsser fenÿn inden wÿn gegoten is/so maeckt het den Wÿn doodtlick: In hemselue en doet de Wÿn niemant / maer sy maect eer alleman blÿmoedich. Men mach de Kerckelicke Historien by Eusebium/ Theodoretum/ Socratem en Sozomenum lesen/ ende men sal verstaē hoe eygentlick dat Joannes alle dese dingen beschreuen heeft/ en hoe eygentlick dat se al te samen veruult zÿn. Van dese bitterheyt en is niet wepnich tot onsen tÿdēge bloeyt/ dewÿle die oude dwalinge vast alle dage wederoppe-

*Michael Heruetus.

gericht woꝛt. Want wat dien onrepnē Spaniaert Michael Seruetus teghen den Sone Gods wtgheſpogen heeft/ de welcke om zijn ongeneſelicke Godloosheyt ende geduerige Gods-laſteringhe te Geneue verbꝛant is/ weet de gheheele werelt wel. So moeten wp dā den Heere bidden dat hy ons in alſulcke perículeuſe ſtrijden wil bewaren/ Amen.

De 39. Predicatie.

De vierde eñ vijfde Trompet wordt wtgelept/ vanden openē Put des Afgronts/ eñ vande Sprinckhanē die opter Aerden cruppen.

12 Eñ de vierde Enghel baſuynde/ eñ het derde deel der Sonnē is geſlagen/ ende het derde deel der Mānē/ eñ het derde deel der Sterren: ſoo dat het derde deel van dien is verduyſtert gewoꝛdē: eñ het derde deel des daechs niet en luchtede / ende des nachts dieſghelijcx.

13 Eñ ick ſach eñ hooꝛde eenen † Engel vliegen midden dooꝛ den

† anders Arent.

Hemel/ ſeggende met lupder ſtemme/ Wee/ wee/ wee/ den Inwoōderen der Aerden/ vā de andere ſtemme der Baſupne dier dꝛyer Engelen die baſupnē ſullen.

Dat ix. Capittel.

1 Ende de vijfde Engel heeft gebaſupnt/ eñ ick hebbe gheſien dat een Sterre wt den Hemel gheuallen was opter Aerden: eñ haer is de ſleutel des Afgronts ghegheuen.

2 Eñ ſy heeft dē Put des Afgronts opghedaen † eñ daer is rooc gecomen wt den Putte/ als den roock eens grooten Ouens: ende de Sonne is verduyſtert gewoꝛden/ ende de Locht van dē rooc des Puts. Apo. 14. d 11. 19. a. 3

3 Ende vandē roock quamen Spꝛinchanē wt op der Aerden/ eñ hen wert macht ghege-

geuen / gelijc de Scorpioenen der Aerden macht hebben.

Apo. 7. a 3. 4 Eñ hen wert gheſept/* dat ſy het gras der Aerdē niet en ſoudē ſchadigē / noch yet dat groē is / noch eenigē Boō: * maer alleen lic den menſchen die het Teeckē Gods op hare voorhoofdē niet en hebben.

Ezech. 9. a 5. 5 Eñ hen wert gegeuen / niet dat hyſe ſouden doodē / maer dat ſy ſoudē gequelt worden vijf maenden: eñ hare quellinge ſyr gelijck de quellinge des Scorpioens / als hyden menſche ſteeckt.

Apoc. 6. v. 16. Eſa. 2 b 19. Jer. 8. a 3. Eſe. 10 a 8. Lu. 23 c 29. 6 * Eñ in die daghen ſullen de menſchē de doot ſoecken / ende en ſullenſe niet vindē: eñ ſy ſullen begheeren te ſteruen / eñ de doot ſal van hen vlieden.

De vierde Trompet. De vierde Tröpet verconeñ lanckduerenden Crijch / de welcke dooz de leeringe Pelagij inde Gemeynte opgeresen is. Pelagius leerde dat de ſonde Adams hem alleen / ende niemant anders beſchadicht en hadde / ende dat daerom in Adam alle menſchen niet en ſtoruen. Dat de menſche eenē vrijen wille heeft om goedt te doen: ende dat hy niet vry en ſoude zijn / ſo hy Gods hulpe noch van doen hadde. Welcke ſoo ſy den menſche noch toe quame / ſo ſoude hy te lichtelicker het goet doen: ſoo die hem oock niet toe en quame / dat hy dies niet te min dooz zijn cracht het goet en conde volbrenghen / ende het eewige leuen conde verdienen. Daerom ſeyde hy dat onſe ouerwinninghe niet wt Godts hulpe / maer wt onſen vrijen wille was voortcomende: ende dat de ghene die haer bekeerden / gheen vergiffenisſe en vercreghen dooz Gods genade ende barmhertichepdt / maer dooz de verdienſtē ende den arbeyt der ghener die dooz haer penitencie Gods barmhertichepdt weerdich waren. Ende meer andere dingē die Auguſtinus verhaelt. Epiſt. 106. ad Bonifacium / ſeggende dat Pelagius alle deſe dingen verſaeckt heeft: maer dat hy nochtans de ſelue dinghen wederom geleert heeft / ende tot zijn eerſte wt ſpouſel ghekeert is / ſoo hy ghetuycht in *Catal. Hereſium* 88.

De leeringe der Pelagianē.

Hereſi ad Quod Vult Deum. Idem contra Duas Pelagianorum Epiſtolas, ad Bonifacium Lib. 2. Capit. 2. Dum blitant ſtultitia / in contrarium currunt.

De Manicheen loochenen /

seydt hy/dat een goet mensche wt den vryen wille den oorspronck des quaets verkregen heeft. De Pelagianen seggen/ dat een quaet mensche ooc vol comen macht heeft, een goedt gebot te volbrenghen. Beyde dese straft de oprechte waerheyt: Totten eersten seydt hy/ God heeft dē mensche oprecht gheschapen: Tot den anderen seydt hy / Soo v de Sone vry maect/so sult ghy warachtich vry zyn. Ende int 9. Capittel seyt hy het selue. Dat wy seghen dat eens yegelicx vryen wille int quaedt/ door Godts genade beurydt moet zyn om goet te doen / dat is tegen den Pelagianē. Maer dat wy seggen dat het gecomē is wt het ghene dat te voren niet quaet en was/dat is tegen den Manicheen. Item Capit. 8. Pelagius seydt dat het goet beter volbracht wort / so ons de genade helpt. Met welck woordeken/Beter/hier by te stellē/ hy te kennen gheeft / dat hy gheuoelt / al ist by al dien dat de ghenade hem niet by en staet/soo can hy nochtans het goet (hoe wel swaerlick) door zynen vryen wille volbrengē. De selue seyt wederō aō Valent. Epist. 47. Hy valt (seydt hy) inde dwalinghe der Pelagianen / die hem laet duncken dat Gods ghenade door eenighe menscheliche verdiensten ghegeuen wort/ de welcke den mensche alleen door Jesum Christum onsē Heere beuryt. Maer die hem wederomme laet duncken dat de mensche niet na zyn wercken gheoordeelt en sal worden / als onse Heere ten oordeele ende gherichte comen sal / nae dien hy de vryheydt zyns willens/als hy oudt ghenoech was/ conde gheburcken / die is ooc in een dwalinghe/ etc. *De Peccatorum meritis & remissione, Libro 2. Capit.* 18, seydt hy by nae het selue.

Wie tot Pelagius leering valle

Dese leeringe Pelagij ghelaghen / dat is / verdonckert zynde/(want also seydt Joannes een wepnich hierna hemselue wt/segghende: *So dat het derde deel van dien is verduystert gheworden, &c.*) So is het derde deel der Sonnen verdonckert / dat is Christus die de warachtighe Sonne der gherechtichept is. Want de leering Pelagij heeft de ghenade Christi geloochent/ ende heeft door menscheliche verdienstē/ de verdiensten Christi onder de voeten getreden. Hier door is ooc het derde deel der Manē/dat is/ het meestendeel der Gemeynten verdonckert geweest. Ja daerenboué en heeft ooc het derde deel der Sterren/dat is/ der Leeraers ende Dienaers ghewont zynde/so claerlic alst betaemde niet geleert. Want de Historien ghetuyghen dat dese Ketterie den gantschen Aertbodem besmet heeft / ende dat dese schadelicke dwalinge ooc dē Bisschoppen en gheleerde mannen aen gehanghen heeft. Int Oosten outrendt Palestynen / is een Con-

Het derde deel der Sonnen/ende der Sterren wort gelaghen.

Concilium te samen gecomē/ het welcke Pelagium tot een wedroepinge gebracht heeft. Te Romen heeftmen oock dapperlick ghedisputeert tegen de leeringhe Pelagij/eñ daer zijn oock Concilien te samen gecomen/die dese leeringhe gebannen hebben. Daer zijn oock in Aphrica Concilien te samē gecomen/ daer in dapperlick tegen Pelagium ghedisputeert/ ende een wtsprake gedaen is. Want daer worden der dagelicx seer veel met dese leeringe besmet. Want het schijnt een prijselicke leeringe te zijn / de welcke oock hedens daechs zijn beschermers heeft. Want het schijnt Godlic te zijn/ eñ oock tot der deuchden seer nootsakelick eenen vrijen wille ende verdiensten van zijn wercken te hebben: ende het schijnt wederom een dertelheydt te zijn/ datmen alle dingen Gods genade toeschrijft.

Hy stelter oock by dat noch den dach noch den nacht het derdendeel geschenē en heeft. Want gelijckerwijs als de genade niet volcomelick wt de leeringhe Pelagij ghekent en conde worden / alsoo en conde de sonde oock niet gekent worden. Augustinus sept / *Libro de Origenali peccato*, 2. *Capit*. 23. *ende* 24. dat het Christen gheloove in de sake van twee menschen gelegē sy. Want hy sept dat wy door den eenē menschē onder de sonde vercocht zijn / eñ door den anderē van de sonde verlost : door den eenen in de doot gworpen / door den anderen tot den leuē beurijt /etc. Als nu alle dese dingen aldus gesept worden/ so worden se tot sulcken eynde ghesept dat wy ons van dese Ketterien soudē mijden.

Noch dach noch nacht en hebbē in het derde deel haer licht ghehadt.

Dese dingē hebben wy dus lange van de vier Trompettē eñ groote strijden die in de Gemeynte souden geschieden/ gesproken. Nu blijuender noch drie Trompettē ouer/voor de welcke een cleen Voorredekē gestelt wort / op dat de herten der toehoorders tot een neerstige toelupsteringe verweckt souden worden.

Joannes sept dan/ dat hy eenen Engel sach die door het midden des Hemels vlooth: Hy sept dat hy hem oor hoorde roepen: *Wee, wee, wee; sy den genen die opter Aerden woonen.* Eñ dit wee sal haer comen wt het gene dat noch geschieden sal/ als de ander drie Trompettē geslagen souden worden. Daer wort oock eē pegelicke basuyne zijn bysonder wee bygheskelt/ welcke dingen wy int duytsch seer net stellen/ O wee / o wee/ o wee. Want de Griersche seggen/ende Joannes heeft oock int Griers geschreuē/ *o ve, o ve, o ve.* Ende hy geeft hier door te kennen/ dat de strijdē der voornoemder tijden wel bitter eñ swaer geweest zijn/ maer datse noch veel bitterder eñ wreeder sullen zijn / die daer naetoecomstich zijn. Wy hebben op een ander plaetse ghesepdt / dat het woordeken

Wee den genen die opter aerden woonen.

Wee/ so wel het tegenwoordige als het toecomende: so wel der zielē als des lichaems ongeual in hē begrijpt. So sullē dā de tijdē des Pausdōs/ Mahometschaps / eñ des laetsten oordeels seer periculeus zijn.

Sommige lesen Arent voor Enghel.

Het Spaensche exemplaer heeft Arent / daer wp Enghel lesen/die door het midden des Hemels vlooch: dat gheschiet by auonture / om dat hy so by Aretam gheleſen heeft. Maer oock de ghemeyne translatie/ de welcke te recht Hyeronimo toegeschreuen wort/ heeft ooc Arent voor Enghel. De selue ouersettinge stelt oock Primasius/de welcke de oude Ouersetter in alle stucken schijnt gevolcht te hebben. De Arent is snel ende scherp van gesichte/ daer by ons Gods kennisse aller dingen/eñ zijn onwtspreeklicke rassichept/om alle dingē wt te richten/ te kennen gegeuen wort.

De vijfde Trōpet veruaet eenen wreeden strijt /den welcken de Paus door zijn valsche dwalinghe die hy toegelaten/ Ja door zijn veruloette sprinc hanen verweckt / wtgebreyt/ eñ beschermt heeft / op de werelt heeft aengericht. Dese strect hem wt tot aen het eynde des werelats. Waer af hy wederom breeder eñ claerder int 13. ende 14. Capittel sprekē sal.

Daer valt een sterre vanden Hemel op der Aerden.

Dē oorspronc deses quaets wort den val des Sterres toe geschreuen. *Want daer is een Sterre wt den Hemel opter Aerden gheuallen*, De Sterren/soo wy int beginsel deses Boecx/ aent eynde des eerstē Capittels gesept hebben/bedieden de oordeninge der Dienaren ende Bisschoppen. Want gelijc als de Sterren inden Hemel glinsteren/also moeten de Bisschoppen / met het Hemelsche licht verlicht zijnde / met een clare leeringhe schijnen/ eñ met een deuchtsaem leuen in de Ghemeynte lichten. Maer dus langhe staen sy inden Hemel/ dewijle sy haer opghelepde Ampt bedienen: sy vallen van den Hemel op der Aerden / so wanneer sy haer Hemelsche conuersacie ende leeringe vergeten hebbende / van aertsche dingen dencken ende spreken/ ende na tijdelicke eere / wellustichepdt / ende dierghelijcke boose stucken staen. Een weynich hier nae sal hy hem een Enghel noemen / die hy hier een Sterre noemt. De Room Vande Roomsche Kercke. sche Kercke heeft seer heerlick ende supuer gheweest / ende is oock van den Apostelen seer gepresen. Sy heeft haer Bisschoppen / dat is / haer Dienaers der Ghemeynten ghehadt/tot aen de tijdē des Keysers Constantini/in getale ontrēt tweendertich/vā de welcke sommige dappere geleerde eñ heylige mannen (nochtans menschen) eñ heerlicke Martelaers onses Heeren Christi waren. Van de tijdē Constantini tot Gregorium Magnū toe/worden der wederō ontrēt tweendertich Bisschoppē/dat is/

ts/ Herders der Ghemeynten van Romen gheteelt / onder de welcke niet weynich geuondē en warē/ die neerstich/ geleert eñ Godsalich genoech waren: maer nochtans zijnder oock onder dese beuonden/ die dooz eergierichept verblint zijnde/ meer na tijtlicke eere eñ groote namen stonden / dan de leeringe Chzisti van de ootmoedichepdt/ eennoudichepdt/ het exempel Chzisti eñ der Apostelē toe liet. Chzistus vloot/ als hem het volc wilde verkiesen/ eñ eenen Coninck maken. Hp heeft gesept dat de Heeren souden heerschē/ maer de Apostelen ende de Apostolische mannen souden dienen. So dan de Coningen haer Coninckrijcken ende rijckdommen de Apostolischen mannen ghepzesenteert hadden / sp en souden die niet ontfanghen hebben. Wat sommige Roomsche Bisschoppen met de Aphzicaensche Kercken gedaen hebben/ ende hoe dat sp ouer die wildē heerschen/ blijckt genoech wt de Histozien. Daer zijnder nochtans onder de laetste geuonden / als Pzimasius ende dien Gzegozius/ die de Gzoote genoemt wozt / die de Constantinopolitaēsche dienaers grootelicx beschuldichde / om dat sp de Gemeynte van Constantinopolen/ de opperste vā alle Ghemeynten / ende den Bisschop van der Ghemeynte / een opperste Bisschop vomaken. Eñ het en heeft Gzegozium niet verdzoten te seggen/ dat hp de voozlooper des Antichzists was / die hem een Bisschop bouē alle Bisschoppen begeerde te laten noemen. Maer in dese woozden en is Bonifacius de derde van dier naē niet seer gestoozt geweest/ want niet langhe nae de doot Gzegozij/ heeft hp van Phocas den Keyser begeert eñ vercregen/ dat de Roomsche Kercke voor de opperste eñ het hooft van alle Kerckē gehouden eñ genoemt soude wozden. Dooz welcke sake/ als de Roomsche Bisschoppen afghetrocken eñ opter aerdē gewozpen waren/ so hebben sp gantschelic aertsche dinghen beginnen aen te hanghen/ ende haer herten op aertsche dingē gestelt/ Ja dat meer is/ sp hebben oock na het rijcke ende heerschappie beginnen te staen. Hier hebt ghp dan / welcke Sterre vanden Hemel opter Aerden gheuallen zp.

De Paus fen van Romen zijn de sterrē die vanden Hemel gevallē is.

Dese Sterre (hp noemt die namaels den Enghel des Afgronts) of Bisschop (als ick een noeme/ soo verstae ick alle zijn naecomelinghen die deses stoels beerft hebben) is de sleutel van den put des Afgronts ghegheuen. De Sleutel Dauids behoudt Chzistus / het welcke wp bouen int 2. Capit. deses Boecx wtgelept hebbē. De selue heeft zijn Apostelen de Sleutelen des Hemelrijcx ghegheuen/ ende de macht om te slupten oft open te doē / dat is/ den Dienst om het Euan-

De sterre oft den Enghel wort een sleutel gegeuen.

gelium te verheyden / waer
dooꝛ de vergiffenisse der son-
den/ eñ het eewighe leuen den
gheloouighen verseкert / ver-
cõdicht eñ beloeft wooꝛt: maer
ter contrarie wooꝛdē daerdooꝛ
de ongheloouigen / met de ge-
wisse ophoudinge der sonden/
eñ eewighe verdoemenisse ge-
dꝛeycht. Niemant en twijfelt/
oft dese sleutelen en zijn ooc de
Roomsche Bisschoppen vooꝛ
tijts gegeuen : Een yeghelick
weet oock wel/ hoe dat de na-
uolghende Pausen die niet te
recht en hebben willē gebꝛuyc
ken / Ja dat sy haerselue ooc
valsche sleutelen gemaect heb
ben/so wanneer sy de Euange
lische waerheyt verualscht/eñ
den rechten dienst verdoꝛuen
hebben. Daerom is haer van
den Pꝛince der duysternisse de
sleutel vandē put des Afgrõts
gegeuen / te weten/de verdoꝛ-
uen ende verualschte leere / eñ
den Papistischen/ende niet dē
Apostolischen dienst/waerwt
sy als wt een open Helle / gro-
ue dwalingen/superstitien/eñ
alderley maniere der Godloos
heyt vooꝛtgheꝛacht hebben.
Eñ ick laet my duncken/ dat-
tet niet sonder de vooꝛsichtic-
heyt Gods en geschiet/ dat de
Roomsche Pausen sleuteldꝛa-
gers ghenaemt wozden/ eñ in
haer wapenen sleutels voerē.
Ghy sult hier niet de sleutelen
des Hemelrijcx / maer lieuer
des Afgronds verstaen : na
dié dese een leeraer aller dwa-
lingen ende gruwelen zy: ende
oock een Auteur van alle crij-

De sleutelen des Paus.

ghen ende twistinghen/ die de
menschen in den Afgrondt is
leydende.

God is een eewighe Fon-
teyne alles goedts / ende aller
waerheydt: de welcke dooꝛ de
pꝛedikinge des Euangeliums
van den Apostelen in Chꝛisto
gheopent zijnde/ alle de ghene
die na haer salichept zijn dooꝛ-
stende / vā het salichmakende
water te dꝛincken geeft. Van
dese fonteyne vermaent Esai-
as int 55. ende Jeremias int
2. Capittel. Ende oock de Hee
re int Euangelio van S. Jan
int 4. ende 7. Capittel/ende op
ander plaetsen noch seer dick-
wils.

God is de fonteyne des leuens.

Tegē dese eewichduerende
Fonteyne des leuenden wa-
ters / wooꝛdt de Put des Af-
gronts gheselt / dat is de on-
grondeerlicke booshepdt des
Satans de welcke aller God-
loosheyt/gruwelichept/ eñ al-
derley leugenen vol is. Wt de-
sen Put oft booshept des Sa-
tans comen alle dwalinghen
eñ gruwelen die ouer de gant-
sche wereldt / dooꝛ de valsche
leeraers ende Antichꝛistische
instrumenten geleert wozden.
Want de Satan / die een Va-
der der leughenen is / die
stropt alle de duysternissen die
daer in de wereldt beuonden
wozden.

Den put des Afgronts wooꝛt ges pent.

Vooꝛt so doet de Sterre oft
den Enghel/dat is/den Paus
oft den Bisschop van Romen/
met een sleutel den Put des
Afgronts open/ eñ den roock
des Puts coēt terstont vooꝛt.

Dus

Dus lange hebbe ick vanden voorspyonck des quaets gesproken. Nu salder voorts van zynen voortgane ende wasdom volghen.

De roor worden Wat des afgronts

De Paus doet door zynen verdorven dienst/niet den Hemel maer de Helle open. Wt de Helle climt eenen roock op. De roor is in sommige plaetsen der Schriftueren een teecken van de teghenwoordighe gramschap en wrake Godts: gelyckerwys als inden Tempel van Salomon / ende in de tyden Isaie eenen roock op gaet/3. Reg. 18. Esa. 6. Exo. 19. lesen wy/Daer coemt vanden Berch eenen roock / als oft sy wt eenen Ouen quame. Men leest inden 18. Psalm/Daer is eenen roor opgegaē/in Godts gramschap/ ende van zyn aensicht is een vyer ontstekē. Hier schynt den roock schadelicke ende helsche opinien te bedieden. Den roock is de oogen schadelick/ ende sy en laet niet toe datmen het ghene dat waerachtich is / claerlick aenschouwe. Alsoo doet oock de valsche leere / sy verblint ons de oogen /sy beneemt ons het onderscheyt / ende door dwalinghe verblindese ons. Wel te recht lyden sy dit vanden roor der gramschappe Godts/ ende van de leugenen der verleyders / die het Euangelische licht / de ghenade ende claricheydt der Goddelicker waerheyt veracht hebben. Onder den naem van desen roor des Afgronts/worden alle opinie begrepen / als dese nauolgende gruwelicke leeringen/ Dat de Paus van Romen / gelyck hy een ouerste der Gemeyntē ende des stoels van Romē sy/ dat hy also oock een algemeyn Apostolisch Herder soude zyn: Ja dat meer is/een Hooft der strydender Ghemeynten/ ende opter Aerden een Stadthouder Christi/ wiens stemme men soude moeten als de stemme Christi hooren : dat hy volle macht ouer de Ghemeynte/ ende oock de Sleutelen des Hemelryck soude hebben / etc. Ende dierghelycke meer andere stucken. Dat dese selue oock in alle Ghemeynten Herders soude ordineren ende gheuen / de welcke alle ander Ghemeynten / nae het voorschrift der Roomscher Kercken souden reformeren/ etc.

Hoe groot en crachtich dat desen roor sy/ wort achter een wtghelept. *Sy clam op*, sept hy/ *als den roock eens grooten Ouens.* Hy gheeft te kennen dat de Pausselicke opinien ende leeringen seer dicht menichuuldich ende blyckelick zyn : Na dien sy nochtans inder daet niet anders en zyn dan roock/ opgeblasen en ydele ydelheyt. Sy is van soo grooter cracht/dat sy de Sonne en de Locht verdonckert. Wy hebben nu dierwils gheseyt/ dat Christus de Sonne der gherechtichcheyt is: de Locht noemen wy de Godsalighe leeringhe te zyn/waer mede de zielen der gelooouigen

Hoe groot den roor zy/ende wat hy wricht.

vermaert worden. So wordt dan de Sonne ende de Locht/ dat is/ Christus eñ het Euangelium/ door de leeringhe des Pausdoms ydonckert. Christus is de algemepne Herder/ de opperste ende eenige Priester/ het Hooft eñ salichept aller gheloouighen/ die om niet de sonden vergeeft/ het welcke al te samen door het Euangelium geleert wort. Dese leerinｇhe wordt verclepnt/ alsmen den Paus voor een Hooft der Gemepnten toelaet/ ende als men leert dat hy volle macht heeft om de sonden te verghenuen. Also wort de Sonne verdonckert.

Wt den roock comẽ sprinc hanen.

Nu gaet dit quaet noch voorder/ eñ strecht hem inde Ghemepnte noch veel crachtigher wt. Want *Van dẽ roock zyn Sprinc hanen opter Aerden gecomen.* Wãt als door de valsche leere/ alle oogen der menschen verblint waren/ eñ niet recht op Christum oft zijn Euangelium en saghen/ ende dat se al te samen den Paus voor een Stadthouder Christi/ voor een Hooft der Ghemepnten/ ende een Apostolisch Hooft/ ja dat meer is/ hy na voor dẽ mont Gods eerden/ ende hy nu een schepper der nieuwer Bisschoppen ende Priesters gewordẽ was/ ende voedde vast Monicken/ de selue groot makende ende beuestighende: Soo isser seer voorspoedelick met een groote wasdom/ eenen seer grooten eñ ontallicken hoop Monicken ende Papen voort gecomen. Want hy verclaert ter stont met de nauolghende redenen/ als door een claerder wtleggínghe/ dat hy niet en spreeckt van de beesthens die Sprinchanẽ genoemt wordẽ. Want hy sept/ *Eñ haer is beuolen dat sy het Hoy des Aertrycx niet beschadighen en souden* (ende het is claer ghenoech/ dat de Papen ende Monicken gheen hoy en eten) *noch geen groen, noch geen boomen, dan alleen den menschen.* Rechts of hy wilde seggẽ/ Ic en spreke van sulcke Sprinchanen niet als die waren/ die voortijts het lant van Egypten verdoruen: Ic spreke van de boose menschen/ die de mẽschen met een vergifte leere bederuen. Maer een wepnich hier nae/ worden sy so dogheliｃk met alle haer stucken beschreuen/ datmen lichtelicken mercken can/ dat hy van den Godlooſen hoop der Monicken eñ Papẽ spreect. Het welcke oock Primasius gemerckt heeft/ de welcke in de Wtleggínghe op desen Boeck aldus spreeckt: Hy stelt hier de Auteurs der valscher leeringhe. Want gelijck de Sprinchanẽ met den mont schade doen: also verderuen sy oock met haer prekingen: gelijc wy lesen/ dat het woluen zijn/ die de Cudde niet en sparẽ/ etc. Dit sept hy. Daer zijn noch andere oorsaken/ waerom hy de Papen eñ Monicken by Sprinckhanen verghelijckt. So een Sprinchaen alleen is/ so schijnet een verachtelick Dier te zijn: Also en

en isser oock niet verachtelickers dan een Monick / Prieſter oft Sophiſt die alleē gaet maer ſo ſy met hoopen vliegē ſo woꝛdē ſy van alleman ontſien / eñ men canſe met gheen ghewelt verdꝛijuen/maer alle dinghen wepden ſy af/eñ verderuent. Als Joel te kennen wilde geuen/datter een groot quaet ſoude comen/ſo ſept hy dat de Spꝛinchanē toecomen de warē. Tſomerdaechs ſoo ſingen eñ ſpꝛingen ſy/ſy leuen in ledichept eñ wellusten/ tot groote ſchade van den Ackerman. Dit ſeiue ſult ghy oock vinden in de Papen eñ Monicken. Ick enſpꝛeke hier niet van de heplige Prieſters/dat is/vā de wettelicke Dienaers der Gemepnten/van de goede eerlicke ende gheleerde mannen: Ick en ſpꝛeke ooc niet van de oude heplighe Monicken/ die niemāt laſterlic of moepelick ghewee ſt en zijn/de welke oock geen Prieſters/maer Leercken waren / die met haer arbepdt haren coſt wonnen/ ende waren oock al te ſamen met haer Herders in de geten / etc. Maer ick ſpꝛeke van de onoꝛdentlicke ende lupe Papen / die nergens toe nut en zijn / dan om het bꝛoot wt den ſchimmel te helpē eten ende aldermeeſt vā de valſche Leeraers.

Een ontſchuldinge eñ wt

Ende wel te recht woꝛt den Pauſelicken hoop by Spꝛinchanen gheleken. Want ſy is ontallick/eñ heeft het al ingenomen eñ afgewept. Doꝛtijdē kondemē de Dienaers der Gemepntē tellen. Want daer waſſer eē ſeker getal/ daer en werden oockgeen onnutte oft onnoodige perſoonē / van het goet der Gemepntē geuoedt. Men vindt in nouellis Juſtiniani des Kepſers / oꝛdini 3. een oꝛdinancie / daer hy onder alle ander woꝛden aldus ſept: Wy beſlupten/ſept hy / datter tot geenen tijden bouen de 60. Pꝛieſters / 100. Diakenen / Subdiakenen 90. Leſers 110. 25. Sangers in de groote Kercken beuonden en ſullen woꝛden: ſoo dat het gantſche getal der eer weerdigher Dienaers / in de groote Kercke / niet meer en zijn dan 425. perſoonen/ende 100. Deurwachters/ſoomen die noemt. Inde alderheplichſte Kercke onſes heerlicken ſtadts (Conſtantinopolen) eñ in de ander dꝛie heplige Kerckē/die met deſe groote kercke vereenicht zijn (te weten onſer Vꝛouwē kerke S. Dierick/eñ S. Irenes Kercke) ſal alſoo grootē menichte der dienaers zijn. De ſomme der Dienaers van deſe Koninclicke ſtadt eñ groote Ghemepnte/was 525. Maer hoe veel Papē/Monicken eñ Nonnē/mepnt ghy dat ghy te Romē/oft in eenige ander groote ſtadt (als Vtrecht) wel vinden ſoudt? Sy gaē dit getal meer als viermael te bouen. Eñ op dat ich veel dingē nae late/die ich hier wel voꝛt ſoude konnen bꝛengen/ ſo verhaelt

Der Papē hoop is ōtallick

haelt Sabellicus Enneade 9. Libro 6. dat in de tyden des Paus Pij/de Secte der Minrebroeders / de welcke oock Kooddragers genoemt worden / so grooteliex ouer de gantsche Wereldt vermenich uuldicht was / dat sy 40. Prouincien onder haer hadden / ende in elcke Prouincie veel Conuenten (de ouerste van de Conuenten noemen sy Guardianen) so dat sy meer dan 60000. man sterck waren: so datmen dickwils gehoort heeft/dz de opperste vã dier Orden/den welcke sy den Generael noemen/den Paus van Romen / als hy hem tegé den Turck sterck maecte wt de Orden van S. Franciscus 30000. krijchbaer mannen op te brengen beloefde/de welcke dapperlick den Krijchshãdel wt souden voeren/sonder den heyligen dienst daer door verhindert te zijn. Maer wie en weet nu niet / hoe menigherlep' Orden der Monnicken datter zijn? Rekent nu eens ander Ordenen by der Minrebroeders Ordẽ/ende schrijft een peghelicke Orden half soo veel menschen toe/als wy onder de Minrebroeders Orden ghetelt hebben/eñ watten ontallicken menichte meynt ghy dat ghy vinden sult? Soo ghy hier oock de groote ende kleyne Collegien by doet/diemen onder alle Bisdommen vint/Item alle de Vicarij eñ Capellanen/soo sult ghy selue belyden/dat den Pauselicken hoop/wel te recht by Spruinhanen vergheleken wort.

Hoe dat zijt al aengenomẽ ende afgewepdt hebben/en is niet noodich met veel woordẽ te verclaren. Want men sept met een gemeyn spreeckwoort: *De Geestelicks hebben de drie eynden vant bedde in handen gecregen, ende nu ryten sy ooc om het vierde.* Desprunhanen vergheleken wort. Dat de Geestelicken hebben al dat groen is.

Waer eẽ genoechelicke plaetse beuonden wort/oft tot wat plaetse dat ghy repst ouer de gantsche werelt/ghy sult vinden dat se vol Papen eñ Monicken is/ende datter altijts veel Tempelẽ ende Kloosters ghetimmert zijn.

Vã de macht deser Spruinhanen spreeckt hy oock seer opentlick. *Ende haer is macht ghegheuen (sepdt hy) ghelyck de Scorpioenen der Aerden macht hebben.* De Scorpioen is een smeerkende eñ tam beest / het welcke terstondt met spnen steert slaet/oft het steeckt met den angel die het in den steert heeft ende stropt alsoo zijn fenijn. Soo bedriecht dan den Antichristischẽ hoop met vrie delicke woorden / ende stort also het fenijn zijnder valscher leeringhe wt. Also spreeckt de Apostel oock van de valsche Leeraers/Roman. 16. Door schoon spreken eñ smeekende woorden (sepdt hy) verleyden sy de simpele herten. Haer macht en is nu niet anders dã de valsche leere/waer door sy/als door des Scorpioens fenijn/de simpele Christenen verwoeren/eñ aldermeest den Van de macht der Spruinhanen.

ghenen

ghenen die de Euangelische waerheyt verachten.

Wie dat de spinnen hare schade.

Want hier volcht een verclaringhe na/waer door verclaert wordt / wien dat dese Spinnen meugen beschadighen. Daer is tweerley aert der menschē. De sommige willen al willens ende wetens verlorē gaen / ende zijn openbare eñ gesworen viānden des heyligen Euangeliums: Dese worden na Gods rechtueerdighe oordeel / door des Scorpioens fenijn vandē Spinnehané gedoot. De andere die eenighoudiger zijn / die en sondigen niet door opstinate booshept/maer door onwetenheyt: Dese/nae dien sy een teecken in haer voorhooft hebben (daer af wy bouen int 7. Capittel ghesproken hebben) so en worden sy van dese Scorpioensche Spinnehanen niet gequelt. Wāt de macht deses quaets en is niet onmetelick/ maer sy heeft haer seker Palē. Soo is dan dese Spinnehané ghegeuen/dat sy(niet de Godloosen / die lieuer sterue souden dan leuen) de simpele niet en souden dooden. Sy quelen haer wel / maer niet doodelick. Sy quellen haer oock vijf Maenden. Dese quellinghe is een quellinghe der conscientien/de welcke sy met dzeygementē/hypocrisie ende wonderlicke veruaerlicheden zijn quellende. Daer wort als door een vertroostinge by gestelt/*Vijf maenden.* De Spinnehanen comen in den Apzil voort/eñ leuen tot in September zijn toe/te weté vijf volle maēden/ende daer na soo vergaen sy gantschelick. So gheeft hy dan te kennen/dat de Godsaligen dese pijnen een wepnich tijts sullen gheuoelen: dat oock de Godloose niet altijt en sullen voort varen/maer dat het middelder tijt geschieden sal/ dat de gheloouighen door de waerheyt sullen bevrijdt worden. Want de Spinnehanē en verwoesten niet geduerichlic/ noch sy en worden door het gheele Jaer niet ghesien. Soo schijnter dan in dit seker getal een verghelijckinghe te zijn/ rechts of hy wilde seggen: Gelijckerwijs als de Spinckhanen niet langher dan van den Apzil tot September en leuē/ also is oock ghewisselick den verleyders/ende den valschen hoop des Paus eenen seker en tijt ghestelt. Alsoo heeft oock de Apostel Paulus de Ghemepnte vertroost: de welcke als hy ghesepdt hadde dat de Gemepnte van den Hypocriten eñ valsche Leeraers wonderlick ghequelt soude worden/ soo sept hy terstont daer na aldus: Gheliickerwijs als Jannes eñ Jambres Mopsi wederstonden/also sullen dese oock de waerheyt wederstaē/ menschen van ghebzoken sinnen/ ende tot den geloouc onnut: maer sy en sullen niet langer voort varen. Want haer wtsinnichept sal allē menschē bekent zijn/ gelijckerwijs als oock der ghener bekent is geweest.

weest. Ende Primasius sept/ Dese woorden hier verstaē / de welcke / hoe wel sy door valsche leere verstrickt zijn gheweest/ haer nochtans in haer wterste bekeerende/so hebben sy nochtās de Godlicke waer hept aenghenomen. Hier sien wy wederomme het selue/het welcke wy int seuende Capittel vermaent hebben / als dat sy niet al verlozen en zijn gheweest / die voortijden met de stricken des Antichzists gheuangen gheweest zijn. Want sy zijn daer door Gods barm hertichept ten laetsten wt verlost/ende alle superstitien verlatende/ hebben sy om de ghenade Chzisti gebedē. Wy sien daer en bouen/so wy de Historien doorlesen/ dat God somtijts tusschen tijden/ door zijn getrouwe Dienaers de waerhept geopent heeft/door wiēs predicacie de ongheschicthept der Sprinchanen aen dē dach gebracht is/so dat de menschē die begosten te kennen ende te schuwen: Weder bozen zijnde quamē sy wederom te rechte. etc. Item daer toe quamē ooc ander Dienaers. etc.

Hoe groot de cracht des fenijns sy.

Voort soo lept hy breeder wt / hoe groot dat de cracht deses quaets sy. *Ende haer quellinge* (sepdt hy) *zy gelyck de quellinghe eens Scorpioens, als hy den menschē gheslagen heeft.* Int beginsel en worter so seer groote pijne niet gheuoelt/het crijcht allepnskens zijn macht / ende int eynde pijnighet den menschē bouē maten seer. Somen in tijts raet gebruypt / so en ist geen doodelick fenijn: soomen gheenen raet en gebruyckt/ so moetmen sterue/ alsmen met den angel geslagen is. Tot eē verclaringhe deser quellinge/ de welcke de menschē in haer consciencien gheuoelen/ dient het gene dat hier nae volcht/ *Ende in die dagen sullen de menschen den doot soecken. &c.* Ende het is by nae een maniere van spreken/ als dese: *Ghy Berghen valt op ons, ende bedect ons.* Van welcke maniere van spreken ick bouen int 6. Capittel gheset hebbe. Het is een stemme des ghenes / die seer benout/ ende by nae in desperatie gheuallen is. Voorwaer de Paussclicke leeringhe / van de verdiensten ende perfecthept des Cloosterlicken leuens/ heeft er veel tot desperatie ghebracht. Hier by coemt ooc / dat de tijden der Sprinchanē vol weedoms waren: waer ouer haer alle Histoziē verclagē. Het leuē en was niet soet / sulcken beroerte hebben de Sprinchanē onder den menschē gemaect/ etc. Int corste gheset/ sy hebben de menschen so verre gebracht / dat sy nae de doot wenschtē. De Heere Ie sus beschermе ons voor het fenijn deser Sprinc hanen.

De

De 40. Predicatie.

Hier wordē ons de Spinchanen/ dat is/ den Pauselicken hoop beschreuen/ ende door een wonderlicke maniere van spreken/ als sicht baerlick voor ooghen ghestelt: ende daer wort bewesen hoedanich den krijch des Antichrists zijn sal.

Apoc. 10. 8. 4 sqq. 1949

7 †Ende de gedaentē der Spinchanē waren gelijc als Peerdē die ten Oorloge bereyt zijn: eñ op haer hoofdē warē als croonen ghelijck gout: eñ haer aensichten ghelijck menschē aensichten.

8 Eñ sy haddē hayr als vrouwen hayr: eñ hare tandē/ warē als Leeuwen tandē.

9 Eñ sy haddē borst wapenē ghelijc yserē borstwapē: eñ het gerupsch haerder vleugelen/ als waghens vele Peerdē ter oorlo ghen loopende.

10 Eñ sy haddē steer ten gelijck den Scorpioenen/ ende in hare steerten waren prickels: eñ haer macht was den menschē teschadighen vijf Maē den.

11 Eñ sy hebbē ouer hen eenē Coninc/ den Engel des Afgronts genaēt int Hebreische Abbadō/ eñ int Griecsche is hy ghenaemt †Apollyon.

† Satis/ verderue

Van den oorspronck ende macht der Spinchanen/ hebben wy gesproké: maer op dat niemant door eenige doncker heyt verhindert in wordē de Spinchanen te kennen/ eñ te schuwē/ (want dit is alleē het eynde deser Prophetiē/ datmē de verborghenheyt des Antichrists soude kennē/ ende hem daer voor mijden) so beschrijft hy dā nu de Spinchanen/ eñ den periculeusen strijdt die sy teghen Christum eñ de Godsalige Leere sullen aenrichten door alsulckē wonderbaerlicken maniere van spreken/ als oft hy die sichhtaerlickē voor ooghen stelde.

Wespinne hanen te kennē/ eñ hen daer af te mijden.

Ende ten is gheen twijfel/ oft hier en wort den gantschē Pauselicken hoop ende alder meest de Geestelichept/ so zijt noemen/ beschreuen: wāt alle Krijchsknechtē des Keysers/ der Koningen/ en aller Prinsē/

Hetgeestelick Heyr des paus wort hier beschreuē.

rē/ die sp wereltlicke noemen/ dienen dese. In de Heyrlegers des Paus zijn van den geestelicken Crijch/de Cardinalen/ Patriarchen/ Eertzbisschoppen/Bisschoppen/Abten/Prelaten: Ende der Papen ende Monicken/ soo wel Mannen als Vrouwen/en is daer geen eynde. Hier toe dienē oock sommighe Scholen/Doctozen eñ meesters/de welcke des Paus dapper Voorvechters zijn: dese zijn de rechte Spzinchanen daer de Heere Jesus hier af spreect. Ick weet wel hoe qualick dat sommighe dese mijne wtlegghinghe nemen sullen. Ende ick wilde haer gheerne (des mp de Heere een ghetupge zp) sparen/maer het is al te samen haer eygen schult/ naedien sp haer seluen met woorden ende wercken openbaren ende betoonen dat sp selue de Spzinckhané zijn. Want het en ware dat de saĕ selue wt riep/alsulcke dingen van haer te gheschieden/ als hier door onse Wtlegginge tegenwoordichlicken geopenbaert wort: so en begeere ick niet dat men mp ghelooft. Ick en spreke hier niet om pemandts plasdanck te behalen/oft ooc niet wt pemandts haet. Laet hier Godt selue tusschen ons een oordeeler zijn/laet de waerhz selue oordeelē. Wāt voorwaer alle Wtleggers hebbē altijts eendzachtelic by de Spzinchanen valsche Leeraers verstaen.

Maer laet ons de beschrijuinge des Apostels Joannis wt de Opēbaringe onses Heeren Jesu Chzisti/die niemant en bedziecht/die ooc niemant door eenige lasteringe te cozt en doet/eens in sien. Hy sepdt dan der Spzinchanen (*homiomata*) gheliickenissen/door de welcke sp afgebeelt ende voor oogen gestelt meugē worden/ dien dingen die hy hier voort bzengt/gelijck te zijn. Wāt hy een pegelick stuck stelt hy zijn afbeeldinge oft gelijckenissen waer door hy den aert eñ natuere der Spzinchané seer ep ghentlick wt dzuckt.

Alle dinghen worden door gelijckenisse verclaert.

Ten eersten sepdt hy dat de Spzinchanen zijn ghelijck de Peerdē die ten oorloge berept zijn. Met dese ghelijckenisse gheeft hy ons teenemael veel dingen te kennen: als dat den Pauselicken hoop niet alleen eergierich eñ hooueerdich en sullē zijn (want de Peerdē zijn een voorbeelt der hoochmoedichept) maer daer en bouen oock spijtich/ stout eñ wzeuelachtich/wzeet/eñ in alle haer dwalingen hartneckich/ niet wetende van eenige bekeerinye. Wāt Joannes schijnt hier gesien te hebbē op de woordē Jeremie: Hoe toemet dat het volck hen van sulckē hartneckigen ouertredinge niet en bekeert? Sy blijuen hartneckelick int bedzoch steken/ ende en willen haer niet bekeeren. Ick hebt gade geslagen ende gehoort/ende daer en was niemant die recht spzack: daer en was niemāt diē zijns quaets rou-

Peerden tē oologe toebereyt.

roude/ ende seyde/ Wat hebbe ick gedaen? Een yegelick liep synen weeth/ gelijck een Peert dat totten Crijge loopt. Voor waer by dit geslachte der mênschen en dencktmen niet eens om beheeren/ sy dencken meer hoe dat sy eenen anderen tot haer dwalinge soudē meugen brenghen. Hy gheeft oock te kennen / dat de Gheestelichepdt den oorsprongk der oorloghen soude zijn/ ende dat sy cryghen ouer Godts heylighe Dienaers souden verwecken: Wandt sy hebben/ de wereldtlicke Macht (so zijt noemen) bereyt. Voorwaer daer en zijn in vijf honderd Jaren geen oorlogen geweest/ die niet van desen aert der menschen ghesproten en zijn. Dit ghetuygen ons de Historien. Ja dat meer is/ tot onsen tijdē zijnder Cardinalē eñ Bisschoppē/ Overste ouer de Legers geweest/ etc. Daer wort oock te kennen gegeuē/ dat den Pauselickē hoop door een geestelicke Crijch de rechte Ghemeynte Christi bestryden sal. Daerom sullen wy int 11. Capittel hooren / dat het Beest/ dat wt den Afgront op roemt/ teghen de wtnemende Propheten Gods eenen strijdt voert. Soo bouwen sy dan/ soo wel gheestelicke/ als Wereltlicke Oorlooghen. Daer wordt oock ten laetsten te kennen ghegheuen/ dat den Pauselicken Hoop door goede tierre te maken/ sterck/ schoon/ eñ tot wellusten genegen sal zijn. Wandt dese menschen en zijn niet dunne ofte mager/ als de ghene die achter den ploech gaen/ maer sy zijn vet gemest/ ende goede Vetsacken. Siet den Pauselicken Hoop eens ouer/ ende merct eens aen hoe danich dat sy meestēdeel zijn/ ende ghy sult seggē dat sy hier te rechte met alle hare verwē afgemaelt zijn.

Daer na seyt hy/ *Ende op hare hoofden waren als gouden Croonen.* Babanus Maurus noēt de Crupnen der Papen/ int 1. Boeck van de Instellinge der Gheestelickheyt/ int 3. Capittel/ een Coninckrijck: te weten/ een teecken der Coninckliicher eñ Priesterlicher weerdicheyt. Want de Papen ende Monicken roemē haer Coninghen ende Priesters te zijne/ ende inder daedt en zijn sy gheen van beyden. Want de Rechtgheloouighen zijn voor GodConingen eñ Priesters/ 1. Pet. 2. Ende wt de oordeninghe des Paus en hebben sy noch Coninckrijcke noch Priesterdom ontfanghen. Wel te rechte seyt dan Joannes/ dat op hare hoofden als gouden Croonen waren. Want hy en seydt niet / *Het waren Croonen:* maer / *het waren als gouden Croonen.* Voorwaer en waren zijt niet / noch sy en quamen haer niet toe. Ende nochtans soo hebben sy haer int eynde des Werelts / Mijters ende Rocken die van goude gemaeckt eñ oock seer costelick waren/ aengenomen. Daertoe dat sy noch

De Croonen.

nochtans gheen recht en hadden. Voortijden dzoeghen de Bisschoppen witte Hoeden/ tot een teecken der repnichept ende supuerhept/ ende oot tot een teeckē der wetenschap des Ouden ende Nieuwen Testaments: maer niemant vanden Apostelen ofte Apostolischen Mannē en heeft die gedzagē. Maer als een Knaechmups/ so wozden sp met haer epghen oozdeel geopenbaert/ het welcke ick gheloone dooz Godts woozsichtichept te geschieden/ op dat sp bekent / ende van de Schapen Chzisti als getroon de Wolven gheschout souden wozden.

Aensichte der menschen. *Hare aensichten waren als menschen, ende niet als Sprinckhanen aensichten.* Alsoo wozden oock inde Vzophetie van Daniel/ den Antichzist menschen oogē toegheschzeuen/ dat is/ gheschicktheydt ende cloeckhept. Die menschē hebben een groote beleefthept ouer haer/ sp weten wonderlick met den mont te spelen/ soo dat ghy segghen soudt het ware de beleefthept selue: maer alle dese dinghen doen sp geuepnsdelick/ op dat sp haer in de herten der menschen aengenaem souden maken/ eñ also hare saken te weghe bzenghen/ ende bedziegen de menschen. In valschept/ bedzoch/ listichept/ ende practijcken/ gaen de Pauselicke Legaten/ Gzateuren/ Papen ende Monicken/ alle andere Wijsen deser Wereldt te bouen. Sp maken dat sp in alle dagen tegenwoordich zijn/ sp doorsnuffelen alle dinghen/ sp trecken alle dingen tot voordringe haer der sakē/ sp houdē haer met eenen pegelicken soomen wil/ sp connen lichtelick oock de alderwoorsichtichste bedziegen. Daer en bouē zijn sp oock geleert/ scherpsinnich/ ende welsprekende/ ende in alle dingen wonderlicken doortrapt. De sake selue bewijst/ dat het waer is dat ic v segge.

Ende sy hadden hayr als Vrouwen hayr: Wonder-hayr. Met welcke voorbeeldinge hy te kennen geeft/ dat sp Weecktelinghen/ Leechgangers/ Hoereerders/ ende vzouarhtighe menschen zijn. Want sp hebben schoon hayr/ dat is/ sp zijn wel opgestreelt/ haer in der Vzouwen pareersel verheughende / met costelicken kleederē verciert / ende dat aldermeest in haren Tempelen/ daer sp aldermatichste behoozden te zijn. Wie vanden Apostelen was opt alsoo binnen ofte buyten den Tempel ghepareert? De ouerdaet ende dertelhept der Papen eñ Monicken cleederen / gaet de cleederen der Coninghen ende Pzincen van Persen verre te bouen. Dit selue bewijst wederomme de sake in hemselven. Augustinus Homelia in Apocal. 7. seydt aldus: Sy het hayr en heeft hy niet alleene het vzouwaghtich ghelaat te maer van wat aerdt dat sp waren / het sp man oft vzouwe/ willen verstaen en te kennen gheuen. Dit seyt hy. Het wele-

welckeick andere wil latē wt-
legghen.

Leeuwen tanden. Als hy haer *Leeuwen tanden* toeschrÿft/ soo gheeft hy daer dooz/ haer bittere wzeethepdt te kennen/die sy teghen de arme ende ghetrouwe Ghetuyghen Chzisti betoonen. In de veruolgingē zÿn sy seer wzeet ende bloetdozstich / ende sy en hebben hier gantschelick geen barmhertichept. Sy verwoestent al met den sweerde : de sommige bedencken verschep den manieren van pÿningen. Sy gaen den Coninck Busiridem ende den Tyzan Phala ridem verre te boue. De sake selue spzeeckt hier wederomme. Want so de Coningen/ Pzincen ende Querhepdt het arme Volc wilden sparen / de Papen ende Monicken soudē roepen / Het is groote sonde: daerenbouen verwecken sy alle hertē der Pzincen eñ Querheden tegen de Euangelische/ henlieden fozmen der Inquisitien eñ verdzuckingen voozstellende. Hierbp coemt oock/ dat sy *onuersadelick endeonaerdich zyn*, Sommighe van henlieden zÿn spaerachtich doozeen onuersadelicke gierichept/ eñ Godtlicke dieuerie / eens Coninex goedt by malcanderen schrabbende. De andere zÿn wederom milde/ de welcke de vergaderde rÿckdommen wt den hoeck halen / ende dooz ouerdaet/dobbelen / hoerere/ ende andere ozloochsche pzactÿcken / brenghen sy die om. Wel te rechte wozdē haer dan Leeuwen tanden toegeschzeuen : gheljck alsmen leest dat Amos de Pzopheet die oock den valschen Pzopheten toegeschzeuen heeft. Daerenbouen hadden sy ooc *(thorakas) Borst-wapenen* (het is een beschutsel datmen dooz de bozst hangt/ het welcke de Hoochduptschē *Krabs* noemen) *als yseren Borst-wapenen.* De ander leggen wt/ *Pantsier.* Maer de Pantsiers bedecken het gheheele lyf / de Bozstwapenē alleen de bozst. Ende hier dooz wozt te kennen ghegeuen / dat haer herte verhardt ende onbeweechlick blÿuen sal. Sy zÿn hartneckich / ende en wÿcken niet een hayzbzeet vā hare dwalingē: Ja dat meer is/sy verdichten dat de Roomsche Stoel niet dwalen en can : Ja dat oock de Paus niet sondigen en mach. Wāt sy en willen geleert noch vermaēt zÿn/maer seggē simpelick/ De Roomsche Kercke en heeft nopt ghedwaelt: so en meucht ghy dan anders niet doen dan haer gelÿck geuen/ oft ghy wozt dooz een ketter ghehouden / eñ ghy moet den doot steruen. Daer wozt ooc te kennē gegeuen / dat sy dooz anderer beschermingē seer bezÿt sullen zÿn. Want sy hebben hare vzÿhept/hare Pziuilegien/ eñ de Wereltlicke Hāt/ die altÿts na hare begeerten/ gereet staen om te vechtē. Sy hebbē hare aenhāgselen/ Vergesellschappingen/ Vbondē/ eñ Maerhschappen. Ja wat sal ic seggen/na dien doch de Bis-

S schop-

Yseren Bozstwapenen.

schoppen eñ Abten/kinderen/ broeders eñ Magen der Prinren zijn? So wie dat dan dese aenroert / die roert den ooghappel der Princen aen.

Geulen-ghelde Spinckhanen.

Noch wordē den Spinchanen *Vleughelen* toeghescheuen. Want sy worden bouen alle ander menschen verheuen/ aē ghesien dat sy voor de alderslichste eñ treffelickste der Werelt gehouden worden/etc. Ja dat noch meer is/ sy seggē dat sy in een sake veel weerdigher zijn dan de Moeder des Heeren. Want die heeft den Sone Gods maer eenmael in haren Buyck ghedraghen/maer sy weten hem alle dage op den Outaer te roepen/etc. Maer dewijle sy nu vliegen/so geuen sy alsulckē gelupt als de Peerden / die eenen Crijchwaghen zijn voortreckende/ die terstōt de vpanden wil ouerualle/ dat is / hare dinghen al te samen zijn seer heftich eñ vechtachtich / voor den menschen seer schrickelic ende doodelic. Hier dienen oock die roepende Disputacien der Scholen/die wtghesproken verdoemende Sentencien des Roomschen Stoels/die snijdende Bullen/ ende Aflaets Brieuen/de stofferinghe der Decreten / ende meer andere dinghen / die om haer hartneckichepdts wille onueranderlick zijn: dese roepen altesamen ghelijck / ende gheuen eenen verschrickelickē Donderslach/ghelijck als een Crijchswaghen die met eenen loop ter Crijch loopt. Hierby roempt oock alle het ghene dat sy met hare Instellingen ende Concilien voorbreken eñ bederuen. Waerom Daniel oock den Antichrist voorspoedichepdt toeschrijft. Hy salt doen (sept hy) ende voorspoedichept hebben. Sy breken oock alsoo door / dat de menschen / soo wy oock voor ghesepdt hebben) sullen wenschen te sterue/mepnende dat daer gheen hope en is om verlost te worden/etc.

Crijchswagenen

Van de Steertē der Scorpioenen / ende vijf Maenden/ hebben wy bouen int voorgaende Sermoon gesproken. Daer wort de fenijnige Leere te kennen ghegheuen/de welcke nochtans middeler tijdt gestraft sal worden / op dat de Godtsalighen hen daer voor meughen mijden. Wie en siet ofte en gheuoelt nu niet / hoe swaer dat de strijdt sy die ons van alsulcken Spinckhanen aengedaen wort? So heeft dā de mondt des Heeren by dese Spinchanē wel te rechte *Wee* gestelt. Wel te rechte wenschē de menschen te sterue/op dat sy van also groote swarichedē verlost worden. Laet ons hedensdaechs dese dinghen wel ouerleggen/eñ bidden dat wy meugen ouerwinnen/endehet schadelick fenijn des Antichrists ontgaen.

Begeanghelde steerten der Scharpioenen.

Nu wort oock de Coninck deser Spinckhanen voortgebracht / ende van Christo als met den dinghen gewesen. Hy verciert hem met drie Titelē/

De Coninck der Spinckhanen.

op

op dat hy dies te beter bekent soude worden. *De Sprinckhanen* (seydt hy) *hebben ouer haer eenen Coninck.* Dese Coninck en is haer niet Wettelick ghegeuen / maer sy hebben hem tot eenen Coninck ouer haer. *Sy hebben hem opgheworpen.* Want wie en weet niet dat het door de listichheyt der heyliger Vaderen geschiet sy / dat de Paus van het recht der Princen beurdt zynde / oock een Overste des gantschen Paepschen Hoops gheworden sy? Want dese en kent anders gheen Overheydt dan de Roomsche: ende de Wereltlicke Princen (want so noemen sy die) lasteren sy / ende en willen die niet onderdanich zyn. Sy verbinden haer altesamen aen den Roomschen Stoel / den welcken sy alle andere verdzucken de / alleen in eeren houden willen. De maniere des Eetsweerens is wel bekent / die den Paus van de Bisschoppen / Abten ende Doctoren gedaen wort. Want so de Coningen ende Princen den ghenen die banden Bisschoppen met Olie gesalft is / also veel als met eenen dinghen aenroerden / al ware hy oock een Schelm / Moorder / Dief / ofte die zyne Ouders vermoort hadde / soo soudemen haer houden als de ghene die inden Ban zyn. Also Sprinchanen den Paus over haer tot eenen Coninck hebben.

De selue wort oock de Enghel des Afgronts genoemt: een wepnich hierna in het 11. Capittel / salt de Beeste ghenoemt worden / die daer wt dē Afgront opryst. Chzistus is wt den Hemel tot ons gheromen / een Enghel des Testaments ende grooten Raets: so wie dat desen niet hooren en willen / die hooren met rechte den Engel des Afgronts / dat is / den Legaet die wt der Hellen van Satan selue ghesonden is / dat is / den Antichzist. Want hy is een Teghenstryder ende Benyder Chzisti / in den welcken de Dupuel lichamelicken woont: gheluck als oock de heylige Hieronymus gheuoelt / dat de Dupuel gantschelicken inden toecomenden grootē Antichzist soude woonen. De Enghel des Afgronts.

Daerom wort hem oock spnen rechten naem / eñ eenen bequamen bynaem gheghe-uen. Want sy liegen / die hem groeten ende segghen: Heylige Vader / Heylige Paus / etc. Chzistus verciert hem met andere Titelen: Want spnen naē (seyt hy) is int Hebzeisch *Abaddon*, ende int Gziecx *Apollyon*. Hy verclaert spnen naem in beyde dese Talē / ende dat om gheen ander sake / dan om dat hem desen Naem in beyde de Testamenten / van de welcke het een int Hebzeisch / ende het ander int Gziecx gheschzeuen is / toegheeyghent wort. *Abbadon*, ofte *Abaddon*, ofte *Apolyon*, is soo veel te segghen als een Verwoester ende Beder- Abbadon eñ Apollyon.

ner. Deſe cracht ſchrijuen Daniel Cap. 7. 6. 11. ende Zacharias int 11. den Antichriſt toe.

De Soone der verderffeniſſe.

Paulus noemt hem den Soō der verderffeniſſe / als den alder-verdoruenſten oft vdoemſten / ende den alder-grootſten Auteur der verderffeniſſe ende verdoemeniſſe / de welcke oock door verſchepden Crijghen / velen een Auteur ſal zijn van veel doodſlaghen. Want door valſche Leere brengt hy de zielen om / ende ouermidts zijn tyrannije ſoo verwoeſt hy met vper eñ ſweert den gantſchen Aertbodem: ende de gene die hem niet onderdanich en willen zijn / brengt hy ſeer wreedelick om. Laet den handel des Paus / ende de beneerſtighinge der geeſtelicker Vaderen eens bedacht worden: Laetſe eens met deſe Godlicke ſpreucken vergeleken worden / eñ later dan eens af oordeelen. Deſe is ons hier dan gheliick een Sleutel / die ons den ſin van deſe plaetſe opent / ende betoont datſe vanden Antichriſt wtgelept moet zijn / dē welcken Paulus den Soon der verderffeniſſe noēt. Want het Hebreiſche woort *Abad*, ofte *Abaddon*, beduyt ſo veel als / Het is vernielt / ofte verdoruen. Alſo beduydt oock het Grieckſche woort *Apolleo* ofte *apollymi*, Ick verderue oft verniele. Hier van coemt *Apollyon*, een Verderuer ofte Vernielder. De Heere Jeſus wil deſen Verderuer met den Adem zijns monts vernielen / ende gantſchelic door zijn heerlicke toecoempſte wt den midden weeh nemen.

De 41. Predicatie.

De ſeſte Trompet / woort wtghelept / daer van der Saracenen eñ Turcken ſaken ghehandelt woort.

12 Dat eē wee is weeh gegaen: ſiet / daer comen noch twee ween na deſen.

13 Eñ de ſeſte Enghel heeft ghebaſuynt / eñ ick hoorde wt de vier hoecken des gouden Outaers die voor God was / een groote ſtemme /

14 Seggende tot den ſeſten Enghel die de Baſuynehadde: Ont bint de vier Engelen die aendē grootē Waterſtroō Euphrates ghebonden zijn.

15 Ende de vier Engelen zijn ontbondē geworden / welcke bereydt waren tot der vre / ende dach / ende maent /

maēt/ ende Jaer/ om het derde deel der mēschen te dooden.

16 Ende het getal der Ruyterschen Crijgeren was tweemael duysentmael hōdert duysent/ eñ ick hoorde haer ghetal.

17 Eñ also sach ick de Peerden in het gesicht/ eñ die daer op saten/ hebbende vyerige/ eñ peersche/ ende sulphuren Borstwapenen: ende de hoofden der Peerden/ als Leeuwēhoofden/ ende wt hare monden quā vyer/ ende roock/ ende sulphur.

18 Ende van dese drie is het derde deel der menschē gedoot/ van den vyere eñ vanden roocke/ eñ vanden sulphure dat wt haren monde ginck.

18 Want hare cracht is in harē mont eñ in haren steertē. Want hare steerten zijn gelijck Slanghen/ ende hebben hoofdē/ ende daermede doen sy de schade.

De seste strijdt coemt wt het Mahumetschap / ende is door den Saracenen/ Turckē ende Tartarē met veel Wees ghedaen: ende of Godt gaue/ datse al gedaen waren. Want wy leeren door de sake selue/ alle dage des Propheten verborghentheden verstaen/ ende sien datse voor onsen ooghen veruult worden/ eñ oock daer en bouen beproeuen wy het selue.

Een corte somma des Gheschichts.

Als de seste Trompet haer ghelupdt gaf / soo hoort Johannes een stemme wt de vier *Hoornen des gouden Outaers*: dat is / wt het midden des Outaers: Tē is nu niet noodich/ dat wy een verborghenheydt in het ghetal van vieren souden soecken. Hy spreeckt hier van dien Outaer/ die voor dē ooghen Gods is. Dese stemme ghebiet den Enghel die de Trompet blaest / *die vier Engelen los te binden, die in de groote Riviere Euphrates ghebonden laghen.* Het welcke soo haest alst ghedaen was/ soo drupst daer een groote Heyrschare van Peerden wt/ ende die vertreckt ofte vernielt *het derde deel der Aerdē*, dat is/ het derde deel der menschen. Voorts so wort dien hoop Peerden/ met zijn cracht ofte macht seer neerstelick beschreuen.

Wy hebben ouer lange ge-

Den gouden Outaer.

leert / dat den gouden Outaer Christum bedupdde / die ter Rechterhant zijns Vaders geseten is. Dese is supuerder en costelicker dan eenich goudt. Hy is de Priester ende de Offerhande aller Gheloouigen / staende voor Godt / als de gene in den welcken Godt een welbehagē heeft / indē welckē zijn ziele met allen Gelooutgē versoent is / wiēs cracht eenē peghelicken genoechsaem is. Alsulcken wilde Godt de Vader / dat daer ghepredickt soude worden / ende dat alle Gheloouighen in de gantsche Werelt aen sodanigen souden gelooven. Also-danigen heeft de Oude Kercke / die van den Apostolen gheleert was / gheloost ende gheleert: totter tijt toe / dat door de werckinghe ende het ingheuen des Dupuels / in de Kercke verdozuene menschen opstondē / der welcker sommighe de Godthepdt Christi / sommighe de Menschept loochenden / sommighe scheurden den Persoon die wt Godt ende Mensche bestont / sommighe vermengden oock de natueren / ofte der natuerē eyghenschappen. Dit heeft de goethepdt Godts lanckmoedichlick verdzaghen / somtijts gheloouige ende welsprekende Beschermers der Waerhept sendende / die de lasterlicke dwalinghen souden wederlegghen: het welcke wp van alle Bisschoppen / en Leeraers der Ghemeynten / ofte van alle Kerckelicke Tsamencoemsten / de welcke wp Concilien noemen / lesen gheschiet te zijne: sodanich als het Concilium van Nicenen / van Constantinopolen / van Ephesien ende Calcidonien gheweest zijn: in de welcke Arrius / Macedonius / Nestozius / Eutyches / ende meer andere Monsteren der Ketteren die teghen Christum ghestreden hebben / verdoemt zijn. Maer nae dien de ongheneselicke hardtneckichepdt der menschen de ouerhant nam / soo en wasser oock der veranderinghen ende der lasteringhen geen eynde. Want als de twee Oude Vaders / Petrus van Antiochien / ende Seuerus van Constantinopolen / die niet de minste / noch oock der laetster Kercken Oversten en waren / inde tijden als Justinianus Keyser was / opstonden / soo dzeuen sy onbeschaemdelickē ende Godtlooselicken / (het welcke oock inde Handelingē des vijfsten Concilliums van Constantinopolen bzeedt genoech wtgheleyt wozt) dat het Lichaem Christi gheheel onverderffelick was / ende dat het soo vergodet was / dat het gheenen gheneghentheden (gelijck onse lichamē) onderwozpen en was. Want sy seyden / dat het Woozt also vleesch gewozden was / soo dat het terstont een Natuere ghewozden sy / te weten / de Godliche Natuere / so dat Christus *aphtharros*, dat is / onverderffelick gewozden sy. Dese dingen schijnen

Petrus en Seuerus loochenen / dat Christus den Outaer (sy / dat is / dat hy gestorue) sy.

nen wt de schandelicke Schole der Valentinianē/ Marcionitē ende Manicheen ghecomē te zijne. Jacobus Syrus/ wiens bynaem is Tanzalus/ heeft op hem genomen de Leeringhe Seuerite beschermen/ na den welcken hedensdaechs in Oostenrijck de Jacobiten ghenoemt worden. Dese leerde dat Christus onuerdorffelick was/ende dat hy noch geleden/noch ghecruyst en was: maer dat daer een ander in de plaetse Christi/den tormenten onderworpen was/ ende dat Christus daeronsichtbaerlick by stont / ende sach dat aen. Dit was een wtsinnighe opinie/de welcke met veel getuygenissen der Schrifturen/ende oock met de Artijckelen des Gheloofs verworpen / ende onder de voeten ghetreden is.

Jacobus Syrus.

Christus heeft waerachtelic geleden.

Want wy belijden/Die geleden heeft onder Pontio Pilato/ghecruyst/ghestoruen eñ begrauen. Dat hy soude lijdē eñ steruen/hebbē ons de Propheten merckelick voorseydt: dat hy geleden eñ gestoruē is/ hebben ons de Apostelen ghetuycht / van de welcke Joannes by den Cruyce een Aenschouwer des lijdēs eñ doots Christi geweest is. Wy en lesen oock nergens/ dat de Heere op eenigen van synen Discipulen soo vergramt is geweest/als op Petrū / om dies wille dat hy hem wildeontraden niet te lijden / om dat hy de Sone Gods was. Wāt hy sept/Gaet achter my ghy Satan/ want ghy en smaect niet het ghene dat God/maer den menschen aengaet. Maer het en ware niet noodich geweest de wederleydo wtsinnicheden wederō te vernieuwen. Want men schijnt blijckelicker te disputeren/dat God dooreen ander maniere / dan door de Menschwerdinghe eñ het lijden des Soons Gods/de Wereldt hadde connen verlossen: dat het oock onrecht ware/ dat de Sone Godts met der Godtloosen handen ghesla-ghen ende ghedoot soude zijn: Maer alsulcken bewijsinghe toemt wt het onrepn vleesch/ eñ niet wt Godt: Ja dat meer is/sy is wt den Satan.

Dese ongeschickte eñ Godloose opinie en heeft nochtās niet wepnich Nauolghers gevonden. Want de ketterie der Jacobiten is onder den Alcarano begrepē/eñ ouergant sch Oostenrijck verbreyt. Waer wt dat het blijct/dat den gouden Gutaer van dese seer ontheylicht is / eñ de verdienſten des doots Christi verloochēt/ ende de weerdichept eñ Maiestept des Priesterdoms ende der Offerhande Christi onder de voeten ghetreden. By dese zijn oock in Oostenrijck andere verdorzen Leeringhen opghestaen/etc. Welcke sake te rechte den rechtueerdigē toren Godts verbittert heeft. Want na zijn rechtueerdighe oordeel heeft hy Mahumet toegelaten andere Wetten te ma-

S iij ken/

ken/ende het Jacobijtenschap seer wijdt ende breedt door de gantsche Werelt wt te spreyden. Want die Christum niet hooren en willen/ dis hooren met rechte den Antichrist: het welcke de Apostel tot den Romeynen int 1. eñ 2. Thessa. 2. seer claer wtlept. So wort er dan vanden Outaer een stemme gehoort des genes die aen de Rechterhant sit/ ende ghebiet datmen de vier Engelen ontbindē soude die in Euphrata te gebonden warē/dat is/ dat men de verwoesters inde Werelt soude brenghen / die het meeste deel des Werelts soudē vertreden.

Den oorsprunck Mahumets / eñ spuerReligie.

Want als de Secte der Nestorianen/Jacobiten/eñ Monotheliten sterck woxdē/ ende de Monicken van Benedicto den Abt vā Cassien/seer wiessen ende vermenichuuldicht waren: Item als de Afgoden ende Beelden in de Kercken oock seer wiessen ende vermenichuuldichdē/eñ de hooneerdije eñ valscheydt der Pausen vast in begost te dringen/so is Mahumet de Verwoester des Werelts/in eē Stadt Arabie/ ghenoemt Mecha/van oneerlicken Ouders gheboren: De selue is van Sergio den Monick/een Kabaut/die met alle ketterijen besmet was/inghestelt:de welcke als hy nu ouer zijn 25. Jaer ghecomen was/ so stelde hy een leugen voort/ segghende hy was een Prophect Gods. Als hy nu ouermits zijn oprocr wt de Stadt Mecha ghedreuen was / in de welcke veel Joden/Jacobitē/ Christenen/Paganē/ende andere besmettinghe van ketterijen ouerhoop gecomen waren / so is hy inde omliggende Steden ende hupsen ingheslopen/eñ heeft also 10. volle Jaren lanc duerende/ den armen menschen zijne Leeringe kenlick ghemaeckt / soo dat door gantsch Arabien een groote menichte der Mahumetischer Leere gevonden werden. Doe wasser een stout Man / ghenoemt Homar/de welcke noch 70. mannen tot hem nam/die wel ter vuyst warē/eñ vraechden Mahumet / wat zijn begheerte was? Dese antwoorde: Mijn wille is/dat ghy die gheboden volbrengende/ hem in rijcdom ende armoede aenhangt / ende dat ghy met een onderlinghe ende vaste liefde aen malcanderen hangt: dat ghy niemants Hupsvrouwen door ouerspel en besmet : dat ghy v van het quaedonthout/ ende verbiet dat den anderen: dat ghy het goet doet / ende daeraf anderē onderwijst: dat ghy in Gods Naem oorlogen voeren sult / ende dat ghy den onghehoorsamen door vreese ende gheweldt tot de Wetten dwingen sult: voor welcke dinghen ick v het Paradijs belaue. Als sy alsulcke redenen gehoort hadden / so maeckten sy een Verbondt onder malcanderen. Homar zijn sweert wtghetrocken hebbende / swoer dat hy voort aen niet lijden en sou-

ende zijne Vyandē/ 3. Reg. 11. Homar.

Dies gelijck lesen wy van Salomō

soude / dat de Predicatie ende de Wet van Mahumet in het heymelick soude blijuen: ende also heeft het Mahumetschap door predicatien eñ het sweert in corten tijden seer toegheno-men. Sy zijn in de Stadt Me-cham gheuallen / sy wierpen andere Religië onder de voet / ende die eenich wederstandt deden / sloeghen sy doodt / en-de de nieuwe Solon Mahu-met / die heeft Nieuwe Wet-ten in den Tempel van Me-cha vercondicht. Daer liep een groote menichte der Sla-uen ende verdorzuenen men-schen / tot desen wtnemenden Rabaut. Hy sandt Legaten tot den omligghenden Volc-ke / ende vermaende haer / dat sy haer tot zijne Religie soudē begeuen: ende hy heeft alsul-ken schandelicken sake velen wijs ghemaeckt. Dese din-ghen zijn gheschiet / als He-raclius regneerde / ontrent dē Jare onses Heeren 620. Men vint noch een Godtloose ende ongheschickte Wet van Ma-humet / de welcke *Alcoranus* ghenoempt wort / soo dat het nu niet noodich en is / dese dinghen breeder te vercla-ren.

Nicephorus spreeckt wel in zijne Historie: *Tote* (seydt hy) *hi Sarakini irxando tous pandos eri-moseos*: dat is / Doe hebben de Saracenen de verwoestin-ghe des gantschen Werelts begost. De Naeuolghers van Mahumet / worden Sarace-nen ghenoemt. Voorwaer sy hebben haer den Araben / Sa-racenen / ende Persen onder-worpen / ende hebben oock met eenen haren aenslach op Syrien ende Egypten / Chal-deen ende Armenien genaert. Namaels zijn oock de Turc-ken ende Tartaren opgestaē / ende hebben Mahumets Re-ligie aenghenomen / de welcke by nae alle de Lantschappen der Roomscher Monarchie / Oostwaert ende Westwaert gheleghen / onder haer tyran-nije ende ghewelt ghebracht hebben. Tbegin-sel derver woestin-ghe des gantschē Werelts geesteluck eñ wter-lick.

By de wel vermaerde Ri-niere van Asien / ghenoempt Euphrates / was Babylon gheleghen / de welcke eenen Stoel was der Oosterscher Monarchie: ende de Alder-machtichste van Oostenrijck waren de Assyriers / Babylo-niers / de Meden ende Per-sen / de welcke voor de Mace-donische / eñ Roomsche Mo-narchie / ouer al Heeren geweest waren / de welcke in dese Riui-re verdroncken / begrauen / eñ verborghen / Ja dat meer is / ghebonden schenen te zijne. Want de Macedoniers / die in het Westen ghelegen zijn / wa-ren ouer al Heeren ghewor-den / die terstont Romeynen waren: ende desen dienden die alder-machtichste Volckē die wy hier vozen ghenoempt hebben. Euphra-tes.

Als nu desen gouden Gu-taer / soo wy ghesepdt heb-ben / alsoo besoetelt werdt / ende dat daer in het Oosten

ende Westen sulcke ontallicke Volcken van het waerachtighe Christen gheloous afweken / so heeft Godt wederomme de Oosterschе tot Verwoesters ofte Gheesselen des Werelts verwecht / die nu te voren redelicken in stillichept waren. Want de Prophеten ghetuyghen ons / dat die Volcken/Gheesselen des Werelts waren : soo heeft dan God na zyn gherechtige oordeel de selue Gheesselen wederomme voortghehaelt. By Danielem in het thiende Capittel lesen wy/datter een Enghel van Griecken Landt/eñ een Enghel van Persen gheweest sy / ende dat by dese het gantschе Volc verstaen wort. Alsoo worden hier de Oosterschе Volcken verweet/de Arabers/Saracenen / Turckē eñ Tartaren / die de Werelt om der sonden wille souden vernielen / ende dat Oostenryck wederom soude heerschen:het welcke ooc Lactantius wt de Sybillen voorsepdt heeft dat gheschieden soude/ Laet Westen dienstbaer zyn.

Den oorsprouck der ellendichedē/ coōt door de afwyckinghe.

Laet ons wt desen handel leeren/ dat alle plaghen / ende aldermeest de verwoestingen ende verderffenissen der Coninckrycken/wt de afwyckinghe der warachtigher Religie haren oorsprouck hebben. De wtsinnichept des ghemeynen Volcks rooordeelt heden saechs contrarie / ende daerom wort het jammerlicken verdoruen. Laet ons ooc leeren / dat de wreede Volcken van Godt opghehouden / ende bedwonghen worden / op dat sy niet en souden schadighen : ende dat de selue wederomme van hem verwecht worden / om wrake te doen ouer den Onboetueerdighen. Also worden Sennacherib/Salmanasar / ende Nabuchodonosor/ Godts Dienstknechten ghenoempt / om dies wille dat sy Godts Oordeelen wtrichten. Laet ons dan Godt vreesen/ ende blyuen in de warachtige Religie.

Voorts worden de Saracenen/Turcken ende Tartarē/ seer neerstelicken beschreuen. Ten eersten wordt de grootе rasschepdt in haer gepresen/ de welcke in den Crychshandel de beste gaue is. (sepdt hy) ende alle ooghenblick zyn sy berept om oordeelen te wercke te stellen. Soo verhaelt hy dan alle de deelen des tydts/tot de laetste minuten toe / dat is / tot de laeste vre des daechs. Alsoo en is men van dese niet een vre vry. Terstont zyn sy in de Wapenen / terstont eer dat men daeromme dencht/ zynse hier / ende ouerualle eenen peghelicken / ende richten hare saken seer voorspoedichlicken aen.

Alle dage ende vre zynse berepdt.

Hy sett daer ooch by / dat door hare bloedighe ende rassche Wapenen / het derde deel der menschen des Werelts verslagen sal worden. Voorwaer Asia/ Aphrica ende Europa

ropa zijn der ellendichept die haer banden Saracenē/Turcken ende Tartaren aengedaē woordt/wel ghewaer ghewoorden / van de tijden Mahumetis af/tot onsen tijden toe/ontrent 920. Jaren lanck. Daerenbouen zijn ooc Mahumets Priesters seer dapper/om den menschen tot haer dwalinghe te treecken / ende sy gaen oock seer gheluckelick voort.

Het getal Het ghetal wort mede aenghereeckent/het welcke by na ontallick is: *Ende het ghetal der Ruyterscher Cryghers is dyo myciades myriadon:* dat is/ *twee myriades myriadum.* Nu is een *Myrias* een ghetal van 10000. Also soude nu *twee myriades myriadū*, twintich mael thien duysendt maken. Ende alsoo leest oft lepdt het de oude Overzetter wt: ende Erasmus / *twintich duysentmael thien duysendt.* De duytsche Oversetter heeft aldus overgheset: *Veel duysentmael duysent.* Laurentius Valla lept dat wt / in zijne Annotacien op het Nieuwe Testament / gheliick als de Duytsche Oversetter / *Veel duysentmael duysent.* Hoe dat het nu sy / soo blijckt het wt de overcominge van andere plaetsen / dat hier een seker ghetal voor een onseker / dat is / een onmetelick getal gestelt wort: ende dat daer te kennen ghegheuen wort / dat het Peerde-volc der Sarracenē/Turcken ende Tartaren/eenen ontallicken Hoop sal zijn. Want Danielis int 7. Capittel lesen wy: Duysentmael duysent dienden hem/ende thien duysentmael thien duysent stonden by hem. Hy spreeckt van den Enghelen/ (de welcke hy te kennen gheeft ontallick te zijne) ende van haren Dienst. Alsoo oock in het 5. Capittel Apoca. Ick hebbe een stemme ghehoort (seydt hy) van vele Enghelen/ende duysentmael duysent die riepen met luyder stemmen. Voorwaer de Historien ghetuyghen/ dat de Saracenen wt Spaengien in Walschlant gherepst zijn/ sterck zijnde ontrent vier honderd duysent. Paulus Emilius int tweede Boeck der geschiedenissen van Vranckrijck/ verhaelt/ datter van Carolo Martello / ontrent dzie honderd ende 75. duysent Saracenen verslaghen zijn gheweest. Eñ Matthias a Michou/ de Sarmatia Asiana/ int 1. Boec in het 8. Capittel. Tamerlanes (sept hy) heeft een Crijchs Heyr gehadt van twaelfmael hondert duysent. Daerenbouen is het kennelick / datter nopt meerder Hoop Crijchsvolck aengheuoert en is gheweest/dan van dē Saracenē/ Turcken ende Tartaren. Ja annes stelt daer oock by / dat hy *haer ghetal ghehoort heeft*, ofte om dat hy soo wilde beuestighen het ghene dat hy ghesept hadde / als dat haer macht seer groot soude zijn: ofte dat hy als door een raetsel/te kennen wil gheuen/dat hare Victorien al ghetelt waren / ende

een

een eynde ſoude hebben.

Het is kennelick ghenoech/ dat by Danielem beſchreuen is/ *Mene thekel pheres:* dat is/ hy heeft het ghetelt/ gheweghen/ ende gedeylt. Want hy heeft v Rijck ghetelt/ ſept hy/ eñ dat ten eynde ghebracht.

Als nu de Mahumetiſche ſaken een beghinſel genomen hadden/ ſoo hebben ſy oock in toecomendē tijden eenē groo-

de macht eñ voorſpoet der Mahumetiſten.

ten wasdom ghehadt. Van Mahumet aen te rekenē/ hebben ſy nae malcanderen 25. Amiras (want alſo noemen ſy hare Coningen ende Princen) ghehadt/ die heerſcheden met grooter macht / tot het 870. Jaer toe. Ontrent die ſelue tijden wilde een van de 25. Amiras/ ghenoempt Mahumet / Imbraelem den Oerſten van Babylonien verdrijuen ende verdrucken/ de welcke terſtont wt Scytia Muthuletum den Turck tot zijnder hulpe teghen Amiram verweckt heeft. Maer de Turck ſocht zijn eyghen baet / ende heeft ſeer veel Saracenen wt Aſien ghedreuen / ende alſoo hebbē de Turcken in Oſtenrijck begoſt te regeren. Als nu de Saracenē wt die Contrepe ghedreuen waren / zijnſe in Aphricam gecomen: van daer in Sicilliam ende andere Eylanden verbreydt zijnde / hebbenſe oock Spaengien inghenomen : ſy ouerruielen oock de naeſtligghende Volcken/ſy hebben oock op Italien haren aenſlach gemaeckt/ ende Roomen ghepolieert/ veel hupſen af brandende. Van welcke ſake men leſen mach Volaterranum in het 12. Boeck zijnder beſchrijuinghe der Lantſchappen/ van het dryerley Arabia. Ontrent den Jare onſes Heeren 1300. begoſten de Turckſche Keyſers wt Otthomāno dē Prince op te rijſen/ de welcke hedēſdaechs het beſte deel van Aſia/ Aphrica ende Europa beſitten. Hier van heeft Baptiſta Egnatius geſchreuen int eynde des 2. Boecks van de Roomſche Princen/ eñ Paulus Jouius. Veel vande Tartaren hebbē Mahumets Religie aengenomen / eñ hebben de Werelt ſeer deerlicken benaut / daer af Matthias a Michou ſchrijft/ in Sarmatia Aſiana. Voorwaer het Mahumetſche Volck was van groo ter macht/ eñ ſy zijn oock noch machtich van allen dingē op den hupdighen dach.

De Kupters.

Nu worden ooc de Kupters ende de Peerden beſchreuen/ waerop de Kupters rydē/ dat is/ de manieren ende de macht der Mahumetiſtē worden beſchreuen. De Peerden en waren niet ghecleedt met pſeren/ maer met vperige/ purpuren/ ende ſulphurſche Pantſieren. So was dan Vper / Purpur/ ende Sulphur / in de plaetſe van een Pantſier / haer Wapen. In de plaetſe van Hyacintho/ ſtelt hy terſtont/ Rooc. Want Purpur is in het aenſien van verwe ghelijck als Rooch/ de welcke de Vlamme

De Peerden.

of-

ofte het Vyer aldernaest is. Maer die Peerden hadden Leeuwen hoofden/ende hoofdighe Draken steerten. De Peerden spoghen wt haren mondt/ Vyer/ Roock / ende Sulphur. Met dese plaghen/ (sept hy) te weten/ met Vyer/ Roock ende Sulphur/ is het derde deel der menschen des Werelts ghedoot. Met haren Serpentischen steertē beschadighden sy oock den menschen.

Hy stelt daer oock by/ dat hare macht in haren mondt was/ ende hare hinderniſſe in haren steert. Dese dinghen machmen Gheestelick ende waerlick bedupden. Want door Mahumets Godtlooſe Leere/die te rechte by een verderuende Vyer vergheleken wordt/ hebben sy der vele als door eenē verblindenden rooc ende stinckenden sulphur omneghebracht. Door een Leeuachtich gewelt ende Leeusche tyrannije/hebben sy velen mēschen haren Alcoranum aenghedwonghen: maer naedien hare valſche Prophēten oock schijnen te smeecken / (want Esaias sept/De valſche Prophēet is de steert) so conterfepten sy t Serpent/ eñ door haer alderschadelickſte fenijn der valſcher Leere/ verderuen sy den menschen. Want wt hare monden en comen niet alleen Wetten eñ Gods-lasteringen voort/maer oock wonderlicke smeechredenen/ onmatelicke roeminghe van ouerwinningen/eñ gruwelicke lasteringē. Waer is (seggē sy) uwe Chrisſten ghelooue? Onse Mahumets Geligie ouerwint het al. Alle uwe dinghen zijn vol ellendichept. Ouerwonnē zijnde/ moet ghy altijts diēstbaer zijn. De sake selue spreect wt/ dat onse Geligie de beſte is/eñ de uwe valſch. Ende tis waer dat de Mahumetiſten bynae oueral de ouerhandt hebben/ ende zijn seer rijck van ouerwinningen/seer voorspoedich eñ vernaemt. Die sake maect den Chriſtenen een vreese / ende maect daer vele afuallich. Wāt wat onder ons gebeurt/ is alleman meer dan te veel bekent. De Euangeliſche hebben dickwils seer ongheluckelick ghestreden / ende alle vre moeten sy noch dagelicx groote veruolghinghen lijden : de Papiſten zijn vrolick eñ ouerwinnen. Daerom worden vele dupsent menschen geuondē/ die roepen / welcke Geligie de beſte mach zijn. Voorwaer dese voorspoedichept houter vele in dwalinge/diemen anderſins wel bewegen soude/ende haer oock laten onderwijſen. So en ist dan gheen wonder/ dat de Turcken ende Mahumetiſten seer dapper in den mondt zijn / na dien onder de Chriſtenheyt de ouerwinninghe eñ voorspoedichept deses Werelts in soo grooten aensien is. Ende nochtans gaen sy ons alleen met stofferingen ende met den mont / ende niet metter daedt selue te bouen.

Want

Want hoewel de Turcken in der waerheyt altijts overwinnen/ſo is nochtans hare ſeltheidt gie valſch/ Godloos eñ ongeſchickt.

Hoe dat nu deſe dinghen lichamelicken meughen verſtaen worden/ can een peghelick lichtelick mercken/ſo verre als hy in de Turckſche Hiſtorien ervaren is. De Mahumetiſten branden met vyer ende ſulphur. Want gheen Volck en heeft de Werelt ſoo ſeer verdorven ende vernielt/ als deſe. Werwaerts dat ſy haer keeren/daer verbranden zijt met vyer/ alle dingen worden vanden root verruilt. Hare Princen zijn Leeuwen/ ende hare regeringhe Leeuachtich / ende alle hare dinghen zijn tyrannichlick. Sy ghebieden wreede dinghen/ ende wt haren mont en coemt niet dā bloetgierichept. Daerom hebben vele van haer / henſelven Godts gramſchap / ende den Gheeſſel Gods genoemt. Eñ deſe gramſchap des Heeren plach ghemeynlicken nae de valſche Leere ende afwijckinghe van den gheloove te volgen. Des Turcks macht is in onſen ſonden ende afwijckinghe gheleghen. Met deſe drie plaghen / als met Vyer/Roock/ ende Sulphur/ wort het derde deel des Wereldts vernielt ende verdoruen.

Een Serpents ſteert/die hoofden beeſt.

Voorts vermaent hy bysonder/dat ſy met haren Serpentiſchen ſteert ſeer ſchadelick zijn. Want ſo de Mahumetiſten ofte Turckenmet eenighe Chriſtelicke Princen eenich Verbondt ghemaeckt hebben / ſo en hebben ſy dat niet ſonder bedroch ofte valſcheyt ghedaen. Die haerlieder beloftenissen ende ſmeekinghen gelooft hebben/ ende hebben haerlieder hulpe beghеert eñ gebruyckt / die hebben in haren ſchoot een Serpent opgheuoet.

Van deſer ſaken vinden wy twee dapper Exempelen van tweedracht/onder den Keyſer van Conſtantinopolen ende anderen Princen opghereſen te zijne / als Marcus een Overſte van Bulgarien/ met de Overſten ofte Princen van Griecken / hem vereenichde/ de Keyſer is bedwonghen geweeſt/ des eerſten Amuratis/ die de derde Keyſer van dien Naem was/van de tijden Otthomanni te rekenen / hulpe eñ bystant te begheeren. Ende deſe heeft oock den Keyſer mildelicken by gheſtaen. Want hy heeft 12000 wtnemende Turcken in Griecken Lantgeſonden:met de welcke als de Keyſer geholpen was/ ſo heeft hy Marcum ſelue / eñ alle andere Wederſpānige ter neder ghelept ende verjaecht. Maer deſe vrientſchap was het beginſel der verderffeniſſe des Conſtantinopolitaenſchē Rijcx/ eñ aller Jammerlicheden dā Griecken lāt. Wāt als Amurates van dē Chriſtelicken vernam/doē ſy wederom thuys

Hoe ſchadelick de bystant eñ ſtaterynge der Turcken ſy.

thuys gheconien waren / dat Gzieckenlant een schoon lant was / eñ ouermits de oneenicheyt ende twistinge der Pzincen niet seer sterck: so heeft hy terstont laten ouerschepē / onder het decsel dat hy dē Viant soude na tagen. Also heeft hy dan oock begonnen Gziecken landt in te nemen / het welcke zijn Sonen eñ Neuen binnen 100. Jaren daer na geheel onder haer gewelt gebzacht hebben. Binnen onsen tijden isser van het Rijck van Hongerie / tusschen Ferdinandum dē Coninck van Spaengien / eñ tusschen Joannē Vapuodan den Pzince van Hongerien eenen twist opgeresen. De welcke / na dien hy van minder macht was dā Ferdinādus / so heeft hy Solymannum dē opperstē der Turcken te baten moeten nemen. De Turc was terstōt gereet / eñ heeft Joannem seer neerstelick eñ trouwelick int Rijcke gestelt: Maer terstont daernae / als desen doot was / so vindē wp dat de Turck terstont het Rijcke van Hongerien heeft ingenomen. Och of God dan gaue / dat de Chzistelicke Pzincen nemmermeer dē Turckschen Leger toe en vertrouden. Want als de Turck eē Chzisten met een blijde aengesicht aensiet / sois hy daerop wt / dat hy hem een Serpent inden schoot werpe / ende hem also verderue.

Wy zijn hedens daechs ooc in de seste strijdt / ghelijck als vooztijden in de vijfde / te weten / onder de verdozuenthept / Godloosheyt eñ tyzannie des Paufdoms. De Heere Jesus wil ons vā alle dese quade dinghen dooz zijn heerlicke toecoemste ten oozdeele beurijdē. Amen / Amen.

De 42. Predicatie.

Wat den anderen onboetneerdigen / hoe wel zijt niet en bemercken / vā den Peerden ende Spzunckhanen ouercoemt.

20 Eñ de ander menschen die niet gedoot en zijn dooz dese plagen / hebben hen niet bekeert van de wercken haerder handen / om niet te aenbidden de Dupuelen / † eñ de gouden / eñ silueré / eñ eernen / eñ steenen / eñ houten Afgoden: die noch sien / noch hooren / noch wandelen en connen: Psal. 115. a. 4. 135. b 15.

21 Noch sy en hebben hen niet bekeert van hare doodtslagē / noch van hare verghiftinghen / noch van hare hoererie / noch vā hare dieuerie.

Daer

Daer is oueruloedelick gesept onder de vijfste ende seste Trompet/watte groote schade datter in de werelt geschiet vande Peerden eñ Spzinchanen: Maer na dien het kenlick is/datse niet alle dē Spzinchanen eñ Peerden onderwozpē en zijn/ eñ dat sp vā desen niet gestraft en wozden/hoe wel sp oock wel bedzeuen hebbē dat straffes weerdich is/so mocht hem pemant verwonderē/dat dese vzp zijnde vā alle straffinghen/alsulcken onboetueerdighen leuen lepden? So vooz roemt hp alsulcx/eñ sepdt/Eñ de ander menschen/de welcke ooc schandelicke stucken tegē Godt bedzeuen hadden/ende en wozdē nochtans met alsulcke straffe/als wp nu verclaert hebben/ gheensins gheslagen/ die en laet gheensins mepnen dat sp ongestraft sullen blijuē. Want sp sullen oock van den rechtueerdigen God gestraft wozden. Want het is een onvolcomen reden/daerom datmen die vol makē moet/ eensdeels wt de veruolginghe des texztes/ende ooc eensdeels wt het rechte gheuoelen der hepliger Schzift/de welcke heeft/ dat alle onboetueerdigen van Godt ghestraft wozden: ende dat so veel te swaerder/ als sp Godts lanckmoedichepdt te meer mis bzupckt hebben/ende en hebben haer dooz gheen exemplen der oozdeelē Gods laten beweghen. Dit en sept hp nochtans niet dupdelick wt: het is hem ghenoech dat hp de boose stucken verhaelt heeft/daer in sp verwerret waren. Want hierwt can een peghelick mercken/ wat de ghene die alsulcke dinghen bedzijft/verdient heeft. Aretas een Gziecks Wtleggher/ sept aldus/ als hp dese plaetse wt lept/ Dese reden heeft in hem eē wtnementhept der onwijshepdt/dat is/ der onboetueerdichepdt ende dertelhepdt der ghener/ die den tijdt/die haer na Gods barmhertichept tot beternisse verleent was/ in pdelhepthebben omgebzacht/ op dat sp oock na de verdienstē haerder onachtsaemhept/ haren loon souden ontfangē: Ja dat meer is/ op dat alsulcken loon vergheldinghe/ vooz de ooghen aller menschen sou de toegheepghent wozden: Dese en zijn nochtās/ al was het bp al dien dat sp deseschzielicke dinghen vooz ooghen saghen/ alleen niet ghebetert geweest/ maer oock veel booser/daghelicx meer ende meer in de sonden ghewentelt/ende hebben alsoo haren loop volbzacht/etc. Dit sept hp. Oft laet ons lesen/*Ende de ander menschen die met dese plaghen niet doodt gheslaghen en zijn, die en hebben haer niet ghebetert:* op dat het gantschelick een slechte sin sp: De ander menschen die daer van der Turcken slach ouergebleuen ende behouden zijn: en zijn niet beweecht/ ofte en sullen niet beweecht wozden/ dat sp haer van haer verdozuen ende quade manieren

Mē maet de onuolcomenheyt deser redenen bec-bullen.

ren mochten beterē. Want hy geeft te kennen dat de wereldt soude leuen sonder berou / eñ in een schandelicke eñ ouergeuen plompichept. Het welcke God betert / hedensdaechs in veel menschen seer claerlick blijckt.

Watter banden rechten Godsalighen ghe ensent wordt.

Wy connen wt dese dinghen lichtelick mercken / dat het tot een Godtlick ende salich leuen niet genoech en zy / datmen geen Papist oft Turc en is / maer datter van eenen peghelicken onder ons / een opzecht gheloue gheeyscht wozt / het welcke ons in Gods gheboden leert wandelen: ende dat wy weten sullen datse al te samen van God gestraft sullen wozden / die zijn gheboden ouertreden / van wat Religie / condicie / ouderdom oft staet ende ozdinancien dat sy mochten zijn. Want de rechtueerdige God en siet den persoon niet aen. Soo wie dat sonder Wet sondighen / sept de Apostel / die sullen sonder Wet vergaen: Ende soo wie in de Wet ghesondicht hebben / sullen dooz de Wet gheoozdeelt wozden. Voozwaer Joannes schijnt hier teghen wooz delick beyde de Tafelen des Wets booz te brenghen / ende daer dooz de sonden ende booshept der Goddelooser menschen te straffen: waer wt dat hy oock bewijsen wil wat oozdeel haer volghen sal. De eerste Tafel leert ons vandē dienst Gods / als dat wy maer eenen Godt en sullen aenbidden / ende den Afgoden gheen eere en sullen bewijsen. De tweedde Tafel houdt ons een maniere van een eerlick leuen vooz oogen / ende onderwijst ons van de liefde des Naesten: Doodtslagen / Ouerspelen / Dieuerien / ende dierghelijcke boose stucken verbiedende. Johannes brengt twee sonden vooz / die teghen de tweede tafel bedzeuen zijn: ende vier ofte dzy die teghen de tweede tafel bedzeuen zijn. Ende het en is gheeuen twijfel / oft hy en begrijpt onder dese / alle andere sonden die desen ghelijck zijn / het sy groot oft cleen / die teghens God ende zijnen wille bedzeuen zijn. Hoedanich dat ghy dan zijt / soo ghy teghen den Goddelicken regel sondicht / so sult ghy ghestraft wozden. Al ist dat ghy van deser Werelt geluckelicken ende salichlicken schijnt te scheyden / soo mach v ouer comen dat den Rijckeman ouerquam / wiens oozdeel Luce 16. beschzeuen wozt. Int eozte gesept / al die tegē God sondicht / die sal gestraft wozden.

Die sonder berou steruen / wozden verdoēt.

Maer hier in desen handel hebben wy aen te merckē / dat de sondaers niet al verdoemt en wozdē. Wy zijn al te samen sondaers / alsoo en soude niemant salich wozden: maer de onboetueerdighen die in hare sonden steruen sonder berou / die wozden verdoēt. De Apostel sept wel dat de Afgoden dienaers / Ouerspeelders / dieuen / gierigaerts / eñ roouers /

gheen deel int Rijcke Gods en ſullen hebben / maer hy ſtelt daer by: Eñ dit hebt ghy al te ſamen geweeſt / maer ghy zijt gheheylicht / ghy zijt gherechtueerdicht dooz den Name onſes Heeren Jeſu / ende dooz dē Gheeſt onſes Gods. So ghy twijfelt / oft ghy van God genade mocht verweruen / ſoo wanneer ghy eens gewaſſchē zijnde / wederō in ſonden valt / ſoo leert wt den val Petri / dat ghy wederom genade moecht verweruen / ende dat wy oock leſen dat de gherechtige ſeuenmael op eenen dach valt / ende ſtaet wederom op. Laet ons dan hier wt leeren / hoe crachtich dat de boetueerdicheit is / ende hoe ſchadelick dat de onboetueerdicheyt is. So ghy eē Afgodendienaer zijt / ofte gheweeſt hebt / en wanhoopt niet / keert v tot den Heere ende bettert v: ſo ghy wederō vernalt / en blijft in de ſonden niet liggende. Van deſe ſake ſullē wy breeder op een ander tijdt ſpreken. So ghy v oock tot God niet en wilt bekeeren / ende dē booſen handel der ſonden niet en wilt laten / ſo en denckt niet dat ghy van God eenige ghenade ſult verweruen. Want ghy ſult in uwe ſonden verloren gaen.

Werckē van menſchen hāden. Maer nu hebben wy noch de maniere der ſonden / daeraf Joānes hier ſpreect / te verhalen: onder den welcken hy ſonder twijfel / ſo ick ſchier geſeyt hebbe / oock de ſonden die deſen gelijck zijn / begrepen heeft / op dat van deſen alleen / een ghelijck oordeel zy. Ten eerſten ſpreect hy / als int generael / *Sy en hebben haer van de wercken haer der handen niet bekeert.* Wāt hoe wel dat de Afgoderie van den Propheten / hier mede als met een merckteecken verdoemt wordt / ſo duyde ic dat nochtāns op alle ander ſonde die van dē menſchen bedreuē zijn. Want ghewiſſelick is de ſonde ons werck: maer dat goede werck coemt wt Gods genade / ende der wedergheboorte. Daerna als hy dit int generael voorgheſtelt heeft / ſoo ſtelt hy daer verſchepden deelen oft ſpecien by / twee tegen de eerſte tafel / ende vier ofte drie teghen de tweede.

Dē Dupuelen aen te biddē / dat ſtrijt tegen de eerſte tafel. Want onſe Godt wil dat wy hem alleen voor eenen Godt ſullen houden / eñ hem alleen ſullē aenbiddē eñ eeren. Maer wie iſſer ſo dwaes / mocht peymant ſeggen / die den Dupuel ſoude willen aenbiddē? Voorwaer men leeſt van ſommige Volcken int Ooſterſche lant / de welcke om geen ander oorſake de Dupuels en dienē / dā om dat ſy haer geen quaet en ſonden doen. Maer dit volck is een wildt ende dwaes volc. Want waerom en dienen ſy hem niet lieuer / die de Dupuel ran bedwingē / op dat hy niet en ſchadighe? Maer dit booſe ſtuck ſtreet al wat wijt. Want ſy dienen inder waerheyt den Dupuel / hoewel ſy aengeſien wil-

De Dupuelen aen te biddē.

willen zijn/als of sy God dienden. Want dese sake en wordt niet gheacht na de intencie oft meyninge des ghenes die den dienst doet / maer na des Wet geuers beuel. De Heydenē en wilden geensins toestaen / dat men soude segghen dat sy den Dupuel offerdē: Ja sy soudēt seer qualic genomen hebben/ so pemant gesept hadde dat sy den Dupuel dienden: Sy souden gheseyt hebben: Ghy zijt een Gabaut eñ Lasteraer / eñ een schandelic stout Schelm/ nadien ghy ons eñ onse Godē 1. Cor. 10. sulcken smaethepdt aen doet. Maer Paulus en seydt dies niet te min / Ick en segge niet dat den Afgod oft den Afgodē offer pet zy: maer dat segghe ick / dat de Heydenen offeren/ dat offeren sy den Dupuel / eñ niet God. Want na dien daer maer een Godt en is/de welcke alleen sulcke offerhanden wyst als hem geoffert wordē/ eñ noemt de vreemde Goden Dupuelē / eñ haren offer eenē Afgodenoffer / die dē Dupuel gheoffert zy/so moeten wy wt sulcken vonnisse de sake oordeelen/ ende niet nae het goetduncken der dwaser menschē. Saul wilde dē God Samuelis oock een offerhande doen/ maer hy hoort van Samuel dat hy eenē Afgodendienst eñ tooverie bedryft: dat is een hardt woort / maer nochtans warachtich. Dan welcke sake wy op een ander plaetse vreeder gheseyden hebben. Ten tweeden soo strydt teghen het ghebot des eersten / de eerbiedinge/aenbiddinge/ oft dienst diemen den Beeldē aen doet/ die na Godt oft den Heyligen gemaect zijn: Want alle Afgodendienst is verboden. Joannes beschrijft ons hier plat wt/ ende leert ons oock een Afgod kennen/siende op het gene dat in den 114. Psalm gheschreuen staet. De Afgoden der Heydenen zijn siluer ende gout / het werck der menschen handen: sy hebben een mont/eñ en spreken niet. So blijcket dā wt de materie selue/ dat de Beelden geenen Godsdienst in en hebben. Want sy zijn van Aerde/ Gout / Metael / Steen / ende Hout. Wederom so blijct het wt de forme / dat de Beelden yidel zijn. Want de forme stelt ons een seer plompe ghedaente voor oogen / het welcke ooc anders leugenachtich is. Wāt noch God noch de Heyligheu en hebben alsulcken ghedaente ghehadt / als ons de Afgoden voor oogen stellen. Voort so en isser in haer oock gheen cracht. Sy en sien noch en hooren: hoe sullen sy ons dan God oft den Heyligheu voor oogen stellen? Vanden Afgoden hebben wy op ander tyden gheseyt. Die haer laten duncken dat daer een onderscheydt is tusschen de Afgoden der Christenen eñ Heydenen / die bethoonen ons dat haer Afgoden gheen hout en zijn / ende datse sien ende hooren. Beelden aen te bidden.

De ander gedaentē der boo

ſer ſtucken die voorts volgen/ ſtryden tegen de tweede tafel/ de welcke gebiet: Ghy en ſult niet doodſlaen/ ghy en ſult geē Overſpel doē/ ghy en ſult niet ſtelen. Daer zijn veel manierē van doodſlaen. Sy ſlaen ſeer wreedelicken doot/ die gheen ſweert/maer een fenijnige tonge hebben. Veel ſlaender doot door valſche leere. Daer zijn doodſlagers/oudermoorders/ eñ moords. Het en ſy dat deſe hen bekeeren/ſy en ſullē in het Rijcke Gods niet comē. Daer zijnder die opgeblaſen zijn vā haet ende nijdt/ de welcke ooc doodſlaghers zijn/ het welck Joannes oock ghetupcht/1. Joan.3.

Doodſlaghen.

Fenijn. *Pharmakeia*, dat is vergift of tooverie/ wort mede onder de doodſlaghen gherekent. Want fenijn/ duivelrupt ende tooverie waren binnen de Stadt van Romen ten tijden Johannis ſeer ghebruyct: Heden ſdaechs beghinnen de booſe conſten wederom te floreren. Maer alle die daer mede om gaen/ ſullen van God geſtraft worden.

Hoererie De Hoererie is oock menigherley. Onder deſe worden Vrouwenſchendingen/ onbehoorlicke byſlapinghen/ ende overſpelen getelt: ende ſo wat ſchrickelicker byſlapingē datter meer dan deſe ghevonden worden. De Heydenen laten haer duncken/dat de hoererie die daer geſchiet tuſſchē twee onghetroude lieden/ geen ſonde en is. Maer daer wort van den Apoſtelen anders beſlotē/ Actu.15.1.Cozin.6. Deſe ſchadelicke opinie wordt hedens daechs in vele wederom levendich. Maer het is gewis/ dat een hoereerder int Rijcke Godts niet comen en ſal. Ephe.5.

Dieuerie Ten laetſten wort ooc de dieuerie met haer ſpecie daer by geſtelt. Daer af hebbē wy op ander tijdē in onſen Decades geſept/als wy de thien gebooden wt leyden. De Heere Jeſus behoede ons van de beſmettinghe der ſonden/ Amen.

***

De 43. Predicatie.

Dat 1. Capittel.

Chriſtus den ſtercken Engel wordt tegen den Antichriſt gheſtelt: De Chriſtelicke Kercke wort wederō ſeer heerlick beſchreven/als oft sy wt de duyſternisſe met een groote vertroōſtinge wederō op ſtaerde.

1 ENde ic hebbe geſien eenen anderen ſterckē Engel van den Hemel afcomen / die met een wolcke omme cleedt was/eñ de Regenboge was op zijn hooft/ eñ zijn aēſicht als de Sonne/ eñ zijne voeten

ten als vyerighe Pilaren.

2 Ende hy hadde in zijn handt een open Boecxken: eñ hy sette zijnen rechteren voet op de zee/ eñ den luchteren op de Aerde.

3 Eñ riep met lupder stemme/ ghelijck een Leeu vriescht: eñ als hy gheroepen hadde/ sprake seuen Donderslagen hare stemmen.

4 Ende doe de seuen Donderslagen haere stemmen ghesproken hadde/ soude ickse geschreuen hebbē: maer ic hoorde een stemme wt den Hemel die tot my sepde: Verseghelt wat de vier Donderslagen gesprokē hebben/ ende en schrijftse niet.

Dus verre hebben wy seer veel gehoort dā de sware strijden tegen de Godsalichept eñ Christelicke waerhept: maer van de beschermīnge ende beschermers der warachtigher Religie en is noch niet gesproken: maer daer is veel meer gepredict eñ verhaelt vanden voortganck ende geluckighen voorspoet der Godlooser/ die om te verwonderen was/ bysonder inde 5. eñ 6. Trompet/ als onder het Pausdom ende Mahometschap: So hadden haer dan sommighe meughen laten duncken dat niet alleen de waerhepdt verdruckt ende gantschelick te niete en hadde gheweest / maer dat oock de waerhepdt der beloftenissen Gods cranck waren/ende begosten te verualle. Want als de Godtsaligha verdruct zijn/ soo verblijdt hem ouer al de Godlooshept: als de waerheit vertreden is/ soo verheft hem ouer al de leugen. Wie en soude dan niet meynen / dat het al pdel ware/ datter van de beloninge der vromer/ eñ straffinghe der booser gesprokē is? Voorwaer de kinderen Israels begosten aen Godts beloftenissen te twijfelen / als de gheuanckenisse van Babylonien alleen tot 70. Jaer toe duerde. Wat wonder ist dan/ dat de gelouigē hedē sdaechs grootelicx getemteert worde/ nae dien de slauernie Mahomets/ eñ de Pauselicke tyrannie menighe Jaren gheduert heeft/ gelyckerwijs als Asaph ons getupcht inden 73. Psalm dat oock also de hepligen ghetemteert zijn gheweest? Daerenboue sout ghy hedē sdaechs noch wel menschen vindē/ die segghen souden: Misschien sal dese werelt altijt blijuen/ ende

Wt den voorspoet des Antichristianen coemt dē gelouighen een groote temtacie.

nemmermeer vgaē: het Pausdom sal altijts regueren: altijt sal het Mahometschap ouerwinnen: de Godsaligen sullen altijts elendich blijuē: so ist dā beter dat wy ons met de werelt houden. Wy hebben ouer lanck den dach des oordeels verwacht: Daerenbouen hebben ock onse Voorvaders ouer de 800. oft 1000. Jaré gemeynt / dat den laetsten dach des Heerē voor de deure was / maer het en schijnt niet datter een eynde af comen sal: Ja dat meer is / alle dinghen worden alle dage vermaert / so sal dan de werelt altijts in eenen doen blijuen / al ist dat de saken somtijdts wat veranderen. Wie weet dan of den Godsalighen loon berept is / eñ den Godloosen straffe? Want den Godsaligen menschen comen al veel ander dinghen ouer den hals / dan vele wel gehoept hadden. Sy verwachtē den segen / het leuen eñ gelucsalichept / eñ siet sy worde met vermaledijinge aller menschen overuallen: sy worden ter doot gheleyt / eñ zijn geacht voor de alder elendichste menschen opter aerdē. Die dē Papisten oft den Mahometisten / ende den anderen vpanden der Euangelischer leeringhe aen hanghen / dien gaet het al voorspoedelic van der handt.

Maer gelijckerwijs als in dit boeck altijt de blijde onder de druchighe saken vermengt worden / also wort hier oock na de ſware oorloghen des heplighen eñ sesten Trompets / ende na de gheweldige aenuechtingen / dat alderblijdtste Euangelium gestelt / tot troost ende versterckinghe der Godtsaliger / op dat sy aen de trouwicheyt der beloftenissen Godts niet en twijfelē / oft eenichsins van de warachtighe Religie / tot de valsche af en wycken. So stelt hy dan tegen den Antichrist / een Enghel wt eenen dupsteren put gecomē zijnde / den doorluchtigē Engel Christum die wt den Hemel gheco men is. Dese wort seer heerlic ken beschreuen / eñ daer wordt gesept dat hy wederom tot dē zijnen coemt: De selue sweert oock seer treffelick / datter geē ander tijt zijn en sal / maer dat Gods verborghenthept in de seuende Trompet veruult sal worden. Daerenbouen gebiet onse Heere Christus Joanni / dat gheopende Boeck dat hy in de hant hadde / te eten / ende wederom te propheterē. Met welcke dingen al te samen / tot troost aller Godtsalighen bediet wordt / dat Christus wederomme met groter heerlic hept ende macht in zijn Gheynte sal comen / daer wt hy door den Wederstreuer ofte Stadthouder scheen wtghe worpen te zijn: dat oock de hope ende verwachtinge der geloouighen niet ydel en zy / hoe wel den dach des oordeels langhe vertoeft / ende de geloouighen veel teghenspoets moeten verdraghen: dat oock de straffinghe ende beloninghe

van

van God berept is. Ende dat gewisselicke het eene dē Godloosen/eñ het ander den Godsaligheu gegeuen sal worden. Want op dat wy dit seker souden zijn/soo heeft Christus eenen treffelicken eedt ghedaen. Ende daerenbouen seydt hy oock/dat het gebeuren sal dat de oprechte ende Christelicke waerheyt teghen het Antichristendom ende het Mahometschap sal te bane comen/ende seer vromelicken strijdē. Hier wt sullen wy dan leeren/in het midden der veruolghinghen des Antichristendoms ende Mahometschaps/den moet niet verlozen te gheuen: Wy sullen hier oock wt leeren/hoe dat wy den Antichrist moeten bestrijden/ende hoe dat hy ouerwonnē moet zijn/niet met hyseren/maer met gheestelicke wapenen. Tegen dese en heeft hy niet dat hy stelle/andersins scherpt hy het een mes tegen het ander. Soo isser dan dus langhe met twee Capittelen van den Crijch der Ketteren eñ Godloosen/ende des Antichrists gheschreuen. Nu soo wolter voorts van den teghenstrijdt der Godtsaligen/ende van de beschermynghe der Godtsalichepdt ghehandelt.

Voor dese dingen wort ons een seer schoone ende Godtsalighe beschrijuinge Christi gestelt/de welcke vol troosts is/de welcke zijn cracht laet blijcken in de bedieninghe door de dienaers des woorts/de welcke hy met de cracht van boue verciert/ende door de swacke dinghen ouerwint hy het geweldichste deser wereldt/de welcke andersins onouerwinnelick schijnen te zijn. Christus de opperste Coninc ende Priester/wapent alle zijn Dienaers met zijnen Gheest ende Woort/ende werckt tot allen tijden ende plaetsen met zijn cracht seer veel/soo dat alle de gene die te voren mepnden dat hy hem verborgen hadde/lichtelicken connen mercken dat hy wederomme ghekeert is. Eñ ick twijfele ofter oock een Boeck is onder alle die Boecken des Bybels/behaluen de Prophetie Esaie/de Euangelische Historie/ende het Euāgelium Joannis/dat so clare ende heerlicke beschrijuingen Christi voor ooghen stelt als dit Boec. Sy zijn bedrogen eñ seer verdwaelt/die haer laten duncken dat in dit Boeck seer seltsaem het Euangelium wtghesproken wort. Maer laet ons in alle stucken de beschrijuinge Christi gaen onderzoecken.

In de vijfde eñ seste Trompet hebben wy betoont/dat de Antichrist ende den Mahomet seer sterck zijn. Teghen dese wordt nu eenen stercken Enghel gestelt/te weten/onse Heere Christus selue: de welcke noch van natueren noch weerdichepts halue een Enghel en is. Want nerghens en heeft hy den Enghelen/maer Abrahams Zaedt aenghenomen: Christus is den stercken Engel.

men: eñ hy is oock veel meerder dan de Enghelen / want hy is der Enghelen Heere/het welcke de Apostel Paulus tot den Hebreen betoont / int eerste eñ tweede Capittel. Maer hy is een Enghel des grooten Raets/als dē Legaet des Vaders tot ons gheſonden / ghelijckerwijs hem Eſaias ende Malachias genoemt hebben/ op dat hy ons den wille des Vaders leeren/ ende onſe ſalicheydt volbrenghen ſoude / de welcke oock daer toe van den Vader verordent is/op dat hi als een Coninck ende opperſte Prieſter / aen de rechterhant des Vaders ſittēde / zijn Ghemeynte ſoude bewaeren ende beſchermen. Deſe Chriſtus/ſegghe ick / die den menſchen gegeuen is/die is ſterck/ ende niet ſwack. Sterck om alle gheweldt ende cracht des Werelts/zijnder vpandē ende Antichriſts / des Dupuels eñ oock de Poorten der Hellen te ouerwinnen ende te vernielē. Niemant en twijfele dan/ofte hy en can door deſen ſtercken Keuſe beurijdt worden: Niemandt en gheue dan in eenige perijckelen ofte nooden den moet verlozen / al waert dat de ſaken oock ten wterſten gecomen waren / na dien dat de Almachtighe Chriſtus leeft/ die oock alle dinghen can te bate comen / al iſt datſe oock tot het wterſte ghecoemen zijn.

Het is wel waer datter een Sterre wt den Hemel gheuallen is/maer daerentuſſchē is de Antichriſt wt den Put des Afgronts opgeſtaē/maer Chriſtus die is vandē Hemel neder ghedaelt. De Heere en ſal niet lichaemelick wt den Hemel comen / vooz den dach des wterſten Oordeels/ maer gheeſtelick ſeydtmen dat hy wederom keert / ſoo wanneer hy hemſelven ſchijnt een wepnich verborgen te hebbē. Wāt hy en is nemmermeer wech/ maer altijdts by den zijnen/ dewijle hy ouer al is. Maer dan ſeydtmen dat hy niet teghenwoordich en is/ſoo wanneer datmen zijn hulpe niet ghewaer en wort / maer meer door teghenſpoedt gheoeffent ende benout wert. So coemt dan nu Chriſtus ſoo dickwils neder tot ons/ als hy zijn hulpe eñ raet betoont den ghenen die in benouthept zijn. Alſo is Chriſtus in de ſware crijghen des Antichriſts ende Mahomets altijts by den zijnen / hy helpt haer / hy gheeft haer eenen moet / ende beſchermt haer. De Engel coꝛt wt den Hemel.

De Antichriſt ſiet ſeer walghelick / dewijle hy met den roock des Afgronds becleedt ende bewonden is: maer Chriſtus met een Wolcke becleedt ende verciert zijnde/ vertoont hem een Godt te zijn / die den zijnē boué de Locht eñ Wolcken in zijn Rijcke voert/eñ die daer dau ende reghen laet vallen om zijn wtuerroꝛen te verkoelen ende vruchtbaer te maken. Eē wolcke is inde Schrift- Een Enghel met een wolcke becleet

ture

tuere dickwils een teecken ghe-
weest des teghenwoordighen
Gods. Eē wolcke heeft Chri-
stum omuanghen/ende wt de
oogen der Discipulen ghenō-
men. De wolcken druppen vp
Esaiam de ghenade/Esai. 45.
ende 60. Bouen dien sullē wp
oock met alle wtuercorē door
een wolcke in de Locht opge-
nomen worden/den Heere int
gemoet. De Antichrist is met
een croone ghecroont / die hy
hemselven door listighe con-
sten/schoonsprecken/drepghe-
mentē ende bedroch toeberept
heeft: de selue behoudt hy ooc
door boose practijcken/bloedi
ghe wapenen / ende alderlep
bedriegerie ende Goddeloos-
heyt. Maer op het hooft Chri
sti is een Regenboghe. Want
hy is een Koninck des vredes
die alle dinghen in vrede stelt/
ende met God vereenicht / de
welcke oock den Menschen
onder malcanderen met lief-
de vereenicht. De Reghen-
boghe is een teecken des Ver
bonts ende der vrientschappē
Gods/ghelijck wp bouen wt
de saken van Noe hebben be-
wesen. Van den Antichrist
coemt wee / wanhopinghe/
angst/ende een benoude con-
sciencie. Christus is een ver
troostinghe / die de consticn-
cien beurydt/ende maeckt dat
haer niet noodich en is te roe
pen: Ghy Bergē valt op ons/
ende bedeckt ons. Want de-
wijle de gheloouigen beurijdt
zijn/soo roepen sy: Abba lieue
Vader. Dese selue Heere Chri
stus heeft oock in den Euan-
gelio ghesept: Jn de Wereldt
sult ghy benouthept ende ver-
driet hebben/maer in mp vre-
de. Item/Coemt alle tot mp/
die ghy beladen ende belast
zijt / ende ick sal v ontlasten.
Soo en past dan de Croone
des Regenboochs op niemāts
hooft beter / dan op het hooft
Christi. Want den Regenbo-
ghe heeft hem alsoo op dese
hooft vertoont/als of het zijn
Croone oft Mijter hadde ge-
weest. Soo verstaen wp dan
nu / van wien wp in de alder
swaerste perijckelen ende be-
nouthept des Antichristis on-
se hulpe ende troost sullen ver
wachten.

De Sonne die door den roock verdonckert was / de welcke den Enghel van den Put des Afgronts verweckt heeft/die heeft de werelt groo te moepelickhept aengedaen/ maer het aensicht van desen onsen grooten Enghel is seer claer / ende gheeft claerhepdt van hem/ende blinckt als de Sonne/gelijck hy oock voortijden blincte/so Mattheus in het 17. Capittel sept. Het claer blinckende aengesicht Christi brengt een volickhepdt/ende een onwtsprekelicke claerheit mede/den ghenen die dat aen sien/ende het stelt het gemoet gherust. Dit aensicht wordt van ons door het gelooue gee stelick aenschout. Paulus is een seer bequaem wtleggher deser plaetse/2. Cori. 4. Voor waer wt die volcomen ken-

Het aensicht des Enghels was als de Sōne.

nisse Chzisti/ daermede wy bekennen dat hy ons vandē Vader gheghenen is/ op dat wy dooz hem souden volmaeckt wozden/ ende hy alleen ons alle dinck soude zyn/ ryst in onser hertē een seer genoechelick licht. Want wy wozden van het licht verlicht/ gelyck alsser in den Euangelio Joannis op vele plaetsen bewesen wozt. Hoe seer dat dan in desse Werelt van den Prince der dupsternisse/ de schzickelicke dupsternissen der dwalingen ende ellendicheden/ dooz den Paus ende Mahomet/ ende ander schenders der Godde-licker Waerheydt wtghegoten wozden: dat licht dat in de herten der gheloouighen is/ dooz het gheloone/ dat regeert/ verlicht/ vertroost/ eñ bewaert haer.

De voets des Engels zyn als vyerighe Calomnen.

De Antichzist heeft fenynighe serpents steerten: maer de voeten onses Heeren Chzisti zyn gelyck als vyerige Calomnen. Alle de saken Chzisti zyn vast/ opzecht ende repn. Op een ander plaetse wozdt oock de waerheyt des Heeren dooz Calomnen afghebeeldt. Ende Godt wozdt oock selue een verteerende vyer genoēt/ het welcke alle onrepnicheydt verteert. Het vyer dat dzingt seer dooz/ ende so wāneer dat hy eens ontsteken is/ eñ voozt gaet/ soo en cannen dat niet lichtelick blusschē. Maer wie sal den vooztganck des heyligen Gheests connen beletten? Hier wozdt by dese dinghen noch wat anders ghestelt/ als dat den Enghel synen rechteren voet op de Zee gheselt heeft/ ende den slinckeren voet op der Aerden. Nu bediet het Voetsettē also veel/ als hem selven eenighe possessie toe eygenen. Want gelyck als wy seggen *den fusz setzen*, vooz de sinnē op eenige plaetse te legghen om daer te woonen: Also lesen wy oock in het ghebruyck der Hebzeeuscher tale. So wat v voet betreet/ dat sal v toe behoozen: dat is/ het sal v eygen goet ende besit zyn/ so wat ghy in neemt. Het scheen als oft Chzistus vandē Antichzist/ Mahomet eñ anderen Gods vyanden wt zyn possessie hadde gewozpen geweest: want wy hebben dickwils gehoozt/ dat het aertryck eñ de eylanden van haer ingenomen waren. Maer dooz dit Visioen wozt ons geleert dat Chzistus wederom in neemt/ ende onder zyn macht oft ghe welt bzengt/ al dat hem te water oft te lande/ dat is/ ouer de gantsche werelt scheen ontnomen te zyn. Want dooz de pzedicatie des Euāgeliums wozden daer veel te rechte ghebzacht/ die tot de valsche leere veruoert waren: Ick swyge nu dat Chzistus ouer dē gantsche aertbodem syne wtuerorene heeft/ die nopt vooz Baal haer knien gebogen en hebbē. Onder dese heeft Chzistus zyn alder sterckste ende supuerste Ryckc/ het welcke ons dooz vyerige Calomnen afgebeelt is.

Hy stelt zyn voets opter Aerden eñ op de Zee.

is. Voorwaer de Apostel noēt de Ghemeynte een Calomne eñ vastichept der waerheydt/ 1. Thimoth. 2. Het blijckt oock wel dat Christus met zijnder kerke op de werelt onbeweghelick blijft / hoe sterck dat hy oock van den Antichrist bestreden wort. Want de poorte der Hellen en sullen noch teghen hem / noch teghen zijn Ghemeynte yet wtrichten.

De Engel heeft een open boec in zijn hāt.

Maer ghelijckerwijs als de Antichrist begeert dat het Boeck des Euangeliums sou de ghesloten blijuen / seggheñ de dat het dōcker ende onperfect is / alsoo heeft onse Heere Christus een open Boeck in zijn hant: Dese doet dat opē / en niemant en slupt het. Hier hebt ghy dan / waeromme dat de Antichrist / hoe wel hy seer machtich is / den Boeck des Euangeliums hedensdaechs niet slupten en can / hoe wel hy daer seer op toelept. Voor Christum ende synen Gheest zijn ons de woorden Godts claer om te verstaen. Door de ghenade Christi hebben wy de clare predicatie des Euangeliums / tegens de donckere ende verwerrede Sophisterie des Antichrists. Van dit boec sullen hier nae meer woorden vallen.

Dzucke rie.

Hier meugen wy oock de costelicke conste der Dzuckerien te hups bzenghen / de welcke men nemmermeer genoech prijsen en can. Dese conste opent de Boecken / ende verspreydt se tot spyt van alle vpanden ouer alle hoecken des werelts. Die het ghehoor der Predicanten niet en connen becomen / tot dien comen de Godsalige Boecken / ende dat niet sonder seer groote vzucht.

De Engel bziescht als een Leeuwe.

Het gedzupsch der vleugelen des Antichrists is als een ghedzupsch van wagenen die met veel Peerden ten krijghe ghetrocken werden: also geeft Christus oock een ghelupdt / ende roept oock met lupder stemmen. Joannes stelt hier eē gelijckenisse by. Hy bziescht als een Leeuwe / (*mykasthe*) int Gziecks ist soo veel als roepen gelijck een Osse oft Leeuwe. Want Erasmus sept: By auontuer en stellen de Gziecken alsulckē onderschept niet tusschen die twee woordehēs *oryesthe* ende *mykasthe* / gheliick als de Latijnen tusschen *rugire, & mugire*. Gheliick als dan een peghelick vzeest als de Leeuwe bziescht / soo Amos sept int derde Capitttel: Also worden alle Godloosen verschziet / so wanneer dat de Heere doorzijn woort roept. Soo wort hier dan te kennen ghegheuen / dat het Euangelium met grooter macht tegen den Antichrist tot verschzickinge van alle Godloosen eñ vpanden Godts seer vzijmoedelick gepzedickt sal worden. Ende voorwaer / al ist dz het schijnt dat de Pzincen so wel Gheestelick als Wereldtlick / het Euangelium versmaden / ende seer clein achten / soo salt nochtans ghebeuren / dat sy seer

seer iammerlick beureest sullen zijn/ voor de verachtelicke Predicatie die sy soo seer verachten. Want sy toonen haer wterste macht/ ende alle haer raetslaghen strecken hier toe/ dat sy die Predicatie souden meughen te niete doen. So sy haer laten dunckē/ dat die verachte predicatie van geender weerden en is/ waerom vreesen sy dan soo seer: Waeromme doen sy soo groote costen? Waeromme en connē sy dan niet met vreden rusten? Hier roemt de oude Prophetie te passe/ die ons leert dat Helias comen sal/ als den Antichrist regneert/ de welcke door een scherpe/ leuende ende manlicke Predicatie/ alle die leuren des Antichrists ter neder sal werpen. So is dan den geest/ ende de dappere/ onuersaechde scherpe Predikinghe Helie/ dit ghevriesch des Leeuwes/ die de waerheyt Christi wtvriescht.

De seuen Donderē laet haer stemmen hooren.

Soo haest als dit gevriesch hem nu verheft/ soo laten de seuen Donderē ooc haer stemmen hooren. Door dese stemmen worden ons de verscheyden gauē des heyligē Geests bediet/ ende door al de schrickelicke predicatie wt de waerheyt der Bybelscher Schrifture/ soot ooc in het vierde Capittel deses Boecks gheblieken is. Want ten wtersten daghe so sal de Schrifture der Propheten wederom met den Euangelio wtgheleydt worden/ de welcke tegen den Antichrist/ teghen de boosheydt ende den boosdaderen schijnt te donderen. Doorwatr Jacobus ende Joannes de Broeders ende Apostelen Christi/ worden ouermidts haer vrymoedige/ platte ende scherpe predicatien vandē Heere Boanerges/ dat is/ kinderen des Donders genaemt/ dat is/ die in haer Predicatien excelent ende dapper waren/ soo datmen haer ooc ontsach ende vreesde.

Joanni wort verboot die stemmen te schrijuen/ maer het wort hem verboden/ als dat hy sulcks niet doē en soude: maer hem wort gebooden dat hy die alleen soude beseghelen.

Doorts soo wilde Joannes terstont de Stemmē oft Predicatien der Donderē beschrijuen/ maer het wort hem verboden/ als dat hy sulcks niet doē en soude: maer hem wort gebooden dat hy die alleen soude beseghelen. Want nae dien dat de heylighe Schrifture/ door de ingheuinghe des heyligen Geests/ van de knechten Gods den Propheten ende Apostelen eenmael beschreuen is gheweest/ wat ist dan van noode/ datmen dat selue wederomme op een nieu beschrijue ende wtgeue? Datter beschreuen is/ dat is den Godsaligen genoech. Laet de Predicanten daer wt teghen den Antichrist ende alle Secten haer Donderslaghen nemen. Datter nu beuolen wordt de Schriftuere te beseghelen/ die ouer lanck in het licht ghecomen was/ daer in volcht hy het laetste Capittel Danielis: ende dese beseghelinghe gaet soo wel den Godsalighen als den Godeloosen aen. Want voor-

voorwaer de Bzienen die van alleman aengenomen zijn/die beseghelt men. So en maeckt Johannes de Schrifture met dese syne besegelinge niet eerst maei gheloof weerdich/maer met zijn beseghelen bethoont hy/dat se gheloof weerdich genoech zy.

Ende ghelijckerwijs als een beseghelt Testament niemant wat by en stelt/oft pet schandelicke wt schrabbende/ wat af en neemt: Alsoo en sal gheen Godtsalich Mensche hem vermeten de volcomen Schriftuere pet vermetens af oft toe te doen. Alsoo zijn dan de heylighe Schrifturen den Godsalighen toegheseghelt/ dat sy haer seker voor laten staen/ dat de Schrifture gheloof weerdich ende perfect is/ de welcke genoechsaem is in de Gemeynte voor alle Godsaligha / teghens alle Godt loosicheyt.

Nae dien dan dat dit den Godtloose eñ onboetueerdighe niet sien en willen/ende al dat totter Godsalicheyt dient in de Schrifture niet en soecken: dat sy oock de Schrifture niet en achten / eñ ick en weet niet wat menschen instellingen in meerder weerden houden: wat wonder ist dat desen de Schrifture toegheseghelt/ dat is/ghesloten is/de welcke sy doch niet seer en achtē/noch en verstaen / noch oock verstaen en willen? Op alduse danighen maniere wordt Christus teghen den Antichrist gestelt/dese neemt wederomme zijn Ghemeynte in / hy verdrijft den Antichrist/ende verslaet hem: dē welcken de verloeckinge moet zijn inder eewichept/Amen.

De 44. Predicatie.

De Heere Christus doet eenen eedt/ eñ versterckt zijn ghelooighen/ op dat sy aen de trouwicheyt der belofteniſſe Gods niet en souden twijfelen.

5 †Eñ de Engel dien dā.12.a7
ic sach staē op der Zee eñ op der Aerde / hiet zijn hant op nae den Hemel:

6 Eñ swoer by den Leuendē vā eewichz toe eewicheyt/die dē Hemel eñ wat daerin is/geschapē heeft/eñ de Aerde eñ wat daer in is/eñ de Zee / ende wat daer in is / dat daer geē tijt meer wesen soude.

8 Maer dat in de dagen der stemmen des seuenden Enghels als hy basunē soude de

de verborghenthepdt Gods soude vervuldt worden / ghelijck hy synen Dienaren den Propheten vercondicht heeft.

Voorts als de Godtloose in vreuchden sullen zijn / ende de vpant Gods de Antichzist met den Mahomet voorspoedelick de victorie sullen vercrijghen: als de goede by nae al te samen sullen verdruckt zijn/ende dat de leughen ende het bedroch het rijcke sullē ingenomen hebben / so salt schijnen datter nemmermeer/niet alleenlick des quaets / maer oock des wereldts een eynde salzijn. Want de Apostel Petrus sept oock / Weet dit/dat in de laetste tijden bespotters sullen op staen / die nas haer eyghen begeerlicheden sullen wandelen/ende seggen: Waer is de Beloftenisse zijnder toecomste ? Van den welcken oock Malachias in het derde eñ vierde Capittel gesproken heeft. Maer op dat de Godlicke goethept / de wonden der Godsaligher soude genesen/ eñ hen teghen de leugen ende afwijckinge vorderen ende versterckē/ soo coemt Chzistus voort/ ende sweert seer heerlic inde teghenwoordichept aller menschē. Welcke wp met alle syne onmestandichedēmoeten gaen verclaren. Want het is een groote wichtighe sake/ die vol alles troostes is / ende allen menschē seer noodelick.

Het en is gheen twijfel/oft hy en volcht hierinne het laetste Capittel van Daniel/daer oock een Enghel sweert / met eenen Eedt seer hooghelicken beuestighende/ dat die dingen die door de Prophecien des Propheets dus verre voorsept waren / gewisselicken tot synen tijden souden gheschieden/eñ volbracht worde. So sweert dan hier oock de Engel/Ja Chzistus selue/ die syne voeten op der Aerden ende op de Zee gestelt heeft. Want met het staen ofte gestalte/betoont hy de sterckhepdt zijns lichaems/op dat wp aen syne trouwichepdt ofte waerhept niet en twijfelen: de welcke na dien hy een Heere ouer alle dinghen is/so staet hy op voeten / niet die van vleesch ofte bloedt/ maer van vper vlammen zijn. Soo zijn dan alle de saken Chzisti seker/sterck / eñ onbeweechlick. Die op hem steunt / die staet vast: die syne woorden ghelooft / en sal niet beschaemt worden. Het en is oock niet nieus/ dat Chzistus sweert. Want wp lesen in de Schzifture seer dickwils/ dat Godt ghesworen heeft. Wp lesen in den Euāgelio/ dat onse Heere Chzistus seer dickwils verhaelt/ Voorwaer segge ick v: Voorwaer voorwaer segge ick v: het welcke een maniere is des gheues die sweert. Als Caiphas in het Gerichte den Heere beswoer / soo en heeft Chzistus niet gheswegheñ/ of te

te dat stilswijghende voor-
by ghegaen / maer hy beleet
de waerheydt met claren
woorden. Waerwt dat ghy
leert / dat de Heere / als hy
verboot datmen gantschelick
niet sweeren en sonde / de heer
licke maniere van sweerē niet
en heeft verboden. Dewijle
dat dit de blinde Wederdoo-
pers niet en willen mercken /
soo maken sy groote beroer-
tē / daerom dz sy weerdich zijn
datmen haer straffelick sal be
dwinghen.

Waerom datmen sweeren sal.

Waer waeromē tot wat
eynde de Eeden gheschieden /
heeft de Apostel seer wreedt eñ
wijdt wtghelept / (wt de Wet /
Exod. 22.) tot den Hebreen
Capit. 6. te weten / op dat de
twijfelachtige versekert ende
gerust gestelt worden. Yemāt
twijfelt / oft men oprechtelick
met hem handelt / so ghebiedt
dan God datmen een seker
teecken sal belouen / op dat
alle mistrouwinge aen de een
zijde gheschelt worde. De Apo-
stel seyt: De menschen sweerē
by eenē meerderē dan sy zijn /
ende den Eedt is by haer het
eynde alles gekijfs. In welc-
ke saken dat God den kinde-
ren der beloftenissen van synē
onuerander lichen raet wilde
versekeren / daer heeft hy een
Eedtsweeringhe tusschen ge-
stelt. Alsoo doet hy oock hier.
Want als hy door zijn eewige
voorsichtichept voorsien had-
de / dat de herten der Ghelo-
uigen door de wreedthept des
Antichzists seer getenteert sou
den worden / ende datter veel
door den voorspoedt des Anti
chzists ende aller Godloosen /
verstockt van herten souden
worden / om Gods beloftenis
sen te ghelooven / ende datter
neffens dien veel (so oock Da-
niel in het 11. Cap. vermaent)
afwijcken souden tot den An-
tichzist: so heeft het God goet
gedocht / zijn beloftenisse met
eenen heerlickē Eedt door sy-
nen Sone te benestighen: op
dat de gene die noch wijs wil-
den zijn / souden dencken / So
een eerlick ende warachtich
Man v synē beloftenisse met
eenen Eedt benestichde / ghy
sonde mepnen dat het groot
ongheljck ware / dat ghy aen
synē beloftenissen / ende aen
alle synē woorden soudt twij-
felen / die hy v met eenen
Eedt benestight hadde. Soo
gelooft dan den Sone Gods /
die ghesworen heeft: ghelooft
zijn gewisse Euangelio / al sou
den oock Hemel ende Aerde
barsten. God die de Waer-
heyt is / en can niet liegen / Ja
oock de eewighe Waerheyt /
die noch bedriegē noch bedro-
gen worden en can: die barm-
hertich is / eñ heeft de mēselie
soo lief / dat hy hemselven nae
haer cranc verstāt is voegen-
de. Want om ons ende onser
swackheyt wille doet hy eenē
Eet / op dat ons in alle stuckē
mochte genoech gedaen wor-
dē / eñ dat alle oorsakē ons ont
nomē mochten worden / daer
door wp tot den Godtloosen
Antichzist eñ de onreyne We-
reldt

reldt mochten veruallen.

De maniere oft forme des Eets Christi.

Nu moeten wy ooc de maniere des Eedtsweerens gaen onderſoecken. Twee dinghen worden hier verhaelt: de maniere/ende de heerliche wooꝛden des genes die daerſweert. Want hy ſept/dat *de Engel zyn handt ten Hemelwaert opgheheuen heeft*: het welcke vooꝛwaer een ſeer oude ende heylighe maniere is van ſweeren. Want het ſelue leſen wy van Abꝛaham/Geneſis 14. Ende Dan. Cap. 12. leſen wy vanden Enghel / die zyn rechter eñ ſinckher handt ten Hemel ophief/ ende ſwoer. Wy heffen oock onſe rechter handt op. Ende ſo wanneer wy in eenighe beſtemminge onſe beyde handē opheffen / ſo geuen wy te kennen/ dat wy gantſchelic in die ſake die ons vooꝛghehouden wooꝛdt/conſenterē. So beteeckent dan de opheffinghe van beyde de handē/ een volmaecte trouwicheit eñ een ſeker gewiſſichept der ſaken diemē beſwoꝛen heeft. Vooꝛwaer in de Scrifture wooꝛt dickwils de opheffinge der handē vooꝛ eenē Eedt geſtelt. Daerwt dat hy ſuontueren de Duptſche noch vooꝛ een Spreeckwooꝛt hebbē/ *Du muſt mir die hand naben oren vffheben*: dat is / Ghy ſult het my met eenen Eedt verclarē. Men heeft ghemeynlick vooꝛ een gebꝛuyck in eenige heftige ofte ernſtige ſakē/ ſekere teeckenen ofte Ceremonien te gebꝛuycken/op datmē daerdooꝛ de ſake te treffelicker eñ with tigher ſoude maken. Daerom dat wy tot God biddende/ onſe handē ten Hemel opheffen. Ende den Eedt is ooc als een aenroepinge des Naes Gods. Daerom dat het ooc by ſommigen een ghebꝛuyck is / datmen dē Eedt met grooter eerwerdichept aēvangt. Want ſy ſtaen alte ſamen op/eñ ontdecken hare hoofden/als of ſy vooꝛ Godts Aenſichte op de knyen neder ſoudē vallen. Als men oock mondelicken eenich contract maeckt/ ſo geeftmen malcanderen de hant/ tot een teecken van trouwichept. Als wy dan eenen heerlicken Eet ſullen doen / ſo heffen wy onſe handen op ten Hemelwaert/ vā waer wy gelouen dat onſe Godt hemſelven den Gheloouighen in heerlichhept vertoont: van waer wy oock gevoelen dat ons alle goet is herromende: van waer wy oock genoelen dat de wꝛake coemt ouer alle mepueedighen ende verachters Gods. Dus verre voecht hem dan Chꝛiſtus tot onſwaert / ende hy heft menſchelicker wyſe ſyne handen ten Hemel/op dat de menſchē alſo te geruſter mochten ghe-ſtelt zyn.

Maer de treffelicke wooꝛdē des genes die daer ſweert/ zyn deſe: *Hy heeft ghesworen by den ghenen die daer leeft van eewicheydt tot eewicheydt, die de Hemelen ghemaeckt heeft, ende alle dat daerinne is, &c.* Alſoo leeſt ghy ooc van Abꝛaham/Gen. 14. Ick heffe myn handt

Wet zyn heerliche wooꝛdē / datmē by den lenen den God ſweert.

handt op tot den opperſten God/die een Heere is van Hemel eñ Aerde. Eñ by Danielem int 12. Cap. ſweert hy by den genen die inder eewicheyt leeft. Item Jerem. 4. Eñ ghy ſult ſweerē/ſo warachtich als de Heere leeft. Wy ſeggē/So warachtich als God leeft: Ofte/So helpe my Godt. Ende dit is de rechte maniere van ſweeren. Maer hier woꝛt ſeer oueruloedelick eñ merckelick Godt den Schepper met allen Creatueren wtghedꝛuckt. Hy is alleen de Schepper/hy is alleen de ghene die inder eewicheyt leeft/de welcke in hēſelue leuen is/eñ gheeft alle dingen het leuen. Deſe ſchepinge eñ leuēdichmakinge en maect hy niemandē gemeyn. Gelijckerwijs als hy alleē eē kenner is van alle herten der menſchen/op dat wy hierwt ſouden leeren alleen by ſynen Naem ſweeren ende gheene Creatueren daer by te doen/die de herten niet en kennen/noch oock wt hen ſelue het leuē en zijn/maer minder zijn dan hy: ick laet nu ſtaen/dat men ſoude ſweeren by alſulcke Creatueren/die noch minder zijn dan de menſchen/als die daer om der menſchen wille gheſchapen zijn. Daer en is gheen dinck grooter naeſt Godt dan de menſche. Soo en laet dan de menſche by niemant anders ſweeren/dan by Godt. Want alle Heydenen ſweeren oock by eenen meerderen dan ſy zijn. Soo gy p by den Heyligheu ofte Goden ſweert/ſo hebt ghy by dē menſchen gheſwoꝛen die deſen gelijck zijn/ende niet meerder. Godt is alleene die alderbeſte ende opperſte. Soo moeten wy dan alleene by den Name Godts ſweeren/gheljck als de Schꝛiftuere ons Deu. 6. eñ 10. getuycht/Exod. 23. Joſue 23. Jer. 4. 5. eñ op meer andere plaetſen.

Maer pemant mochte ſeggheu: Na dien Chꝛiſtus Godt ſelue is/hoe ſweert hy dan by den genen die inder eewicheyt leeft/dat is/by God? Hy heeft ſonder twyffel by hemſelue gheſwoꝛen/gheljck als wy noch in andere plaetſen der Schꝛift leſen. Ofte hy ſweert na de diſpenſacie oft aēneminge ſyner menſchelicker natuere/nae de welcke hy heeft gheſept/De Vader is meerder dāick: de welcke nochtans na zijne Godthept den Vader gheljck is.

So is dan dit de alder warachtichſte ende ſimpelſte maniere van ſweeren/die ick hier nu verhaelt hebbe. Men vint daer nochtans die deſe Leeringhe van den Eedt wel ghenoechſaemlic verſtaen/maer nochtans ſweeren ſy wel by den Heyligheu/op dat ſy den menſchen ſouden behaghen: ende daeromme vꝛaghen ſy/oft het niet geoꝛloeft en ſoude zijn de Heyligheu by Godt te ſtellen: wt aldus-danighen meyninghe: So ick dit niet en volbꝛenge/ſo en moet ick niet

Het recht handen Eedt te doen.

onder het geselschap der Heyligen getelt worden? Ick antwoorde / dat het niet ghevoorloeft en sy : Ten eersten / om dat wy een wtghedzuckte maniere van sweeren hebben / den welcken wy onderdanichlick tot Gods eere met alder simpelheyt volghen moeten: ten anderen / om dat de ghene die alsulcké Eedt van ons voorderen / willen dat wy sweeren sullen by de namen der Heyligen die inden Hemel zijn / eñ oock alsoo bekennen / dat wy door haer cracht geholpen eñ ghestraft worden : het welcke soo ghy dat doet ende bekent / so gaet ghy uwe oprechte Religie seer grootelicks te bytē / etc. Voorwaer so ghy God voor den menschen bekent / so sal hy v oock voor synen Vader ende voor synen Enghelen bekennē : so ghy hem loochent / hy sal v ooc loochenen. Den Eedt is ghelijck oft sy uwe belijdenisse ware / waermede ghy bekent / wie dat v operste goet is: Jtē / wie daer zy een Wreker des quaedts / ende een Belooner des goets. Soo ghy dan de Heyligen by Godt voecht / ende segt / Soo helpe my God ende synē Heyligen : soo sult ghy desē met eenē voor uwe Goden bekennen / die daer helpē ende straffen connen. Denckt dan eens wat ghy ghedaen hebt. Leest Augustinum inden 145. Brief ad Publicolam.

wat Christus ghesworen heeft.

Voorts so moeten wy oock gaen voorsoecken / wat de Enghel niet alsulcken heerlicken maniere ende woorden van sweerē beuestight heeft: want hier inne is de gantsche sake gheleghen. De Enghel heeft by Danielem in het 12. Cap. ghesworen / Dat het een tijdt / ende sommighe tijdt / ende een halue tijdt dueren sal: ende soo wanneer de verstoringe des heyligen Volcks een eynde heeft / soo sal sulcks altesamen geschieden. Alsoo heeft hier oock onsen Enghel gesworen / *dat na desen tydt gheenen anderen tydt en soude zyn. maer in den tydt der stemmen des seuenden Enghels . als die Basuyne sal blasen, dat dan de Verborgentheyt Godts sal Volbracht worden.* Niemant en verstae dit alsoo / als oft altijt gantschelick soude ophouden / ofte dat de eeuwen selue mede souden te niete ghedaen worden / eñ datter nae het Oordeel niet meer ouer en soude blijuen: maer ten sal altijt sulcken tijdt niet zijn ghelijck alst nu is / ende gheliicker wijs als nu de Godlooſen op deser Wereldt ghebruycken: de welcke meynen / het sal altijt dus blijuen / de Wereldt sal altijdt blijuen staen / sy sullen van den menschen altijdt geeert worden / ende in wellusten leuen / ende den Armen verdzucken. Dit en sal niet zijn / sept de Enghel: alduſdanighen vergancklicken ende veranderlicken tijdt en sal hiernae niet meer zijn. Want in den Dach des Oordeels sullen alle deſe vergancklicke dinghen te niete ghe-

ghedaen ofte verandert wozden: daer sal dat eewige Leuē ende Glozie in de plaetse comen/ende daer sal een tijdt opstaen/de welcke vol aller blijschap sal zijn. Voozts soo en sept hy niet simpelick/dat nae desen tijdt geen ander tijdt en sal zijn: maer hy stelt daerby/ *In den tydt der stemmen des seuenden Enghels* / dat is/int wter ste Oozdeel / dat dan de Verbozgenthept Gods volcomelicken eñ geheel sal volbzacht wozden. Hoedanich dat dese verbozghenthepdt zy/dat lept de Apostel wt/1. Coz. 15. seghende: Siet/ick segghe v een verbozghenthept/Wy en sullen niet alle slapen / maer wy sullen alle verandert wozden/ ettete. gelijck als daer voozt staet. De verbozghenthepdt Gods en is anders niet / dan dat het eynde aller dingen/die der verdozuēthept onderwozpen zijn/voozhanden is / ende datter een vzolicke eñ eewige tijdt opstaen sal: dat dan Chzistus ten Oozdeel sal comē: dat dooz hem de Antichzist sal te niete ghe daen wozden: dat hy met het gantsche lichaem der Godlooser verdoemt sal wozden: dat de dooden sullen opghewert wozden: de Godtlooser sullen opstaen tot een eewighe schande/maer de Godsalighen tot den eewigen leuen: dat de doot/de sonde/ende alle verdozuenthepdt van den Godtsaligheu sal wechgheno men ende onder de voeten getreden wozden/maer de ellendichept sal op den Godlooser ghelept wozden/op dat sy eewichlick ghepijnicht wozden. Maer nidtsdien dat hier aen de menschen dickwils twijfelen / (soo ick oock tot anderen tijdē dickwils geleert hebbe) so heeft Chzistus ghesworen/ dat alle dese dingen ghewisselicken souden geschiedē/so dat de Godsaligen met een volcomen heerlickhept souden verheerlict wozdē/maer de Godlooser met alderlep tozmentē gepijnicht. Eñ dit is de groote verbozgēthept/daerom dat de Sone Gods mensche ghewozden / eñ ghestozuen is / eñ van den doodē opstaende/ten Hemel is ghevaren/op dat hy ons tot hem daer soude bzenghen/so wanneer hy de Helle/ den Satan/den Antichzist/eñ alle Godlooshept ter neder sal getreden hebben. Daerom gelijckerwijs als tot den Martelaren int 6. Capittel gesept is/ dat sy noch een wepnich soudē rusten / tot dat het ghetal der Wtuercozenen soude veruult zijn: also hoozen wy hier oock dat ten laetstē eenmael de verbozghenthepdt Gods sal volbzacht wozden. Twelcke ooc tot sulcken eynde gesept wozt/ op dat de Godsaligen gerust van herten souden zijn/eñ verwachten lijdtsamelicken haer verlossinge. Al ist dan dat dese volepndinghe noch een wepnich vertrect/so laet ons lijdt samelich ende volstandichlick verwachten/in Chzisto eñ de Waerhept zijns Euangelions

gheueesticht zijnde: gheliickerwijs als ons de Apostel Christi Paulus wt den Propheten gheleert heeft. Heb. 10.

Desevberzgentheyt hebben ooch de Prophetē verondicht.

Ende bouen dié wort daer noch als een wtlegghinge bygestelc / *Ghelyck als Godt (euangelizi)* dat is/als door een blij de bootschap *ghepredickt heeft, door synen Knechten*, te weten/de Propheten/namelicken / dat dese verborghenthept vanden Dach des Godeels/alleen dē Godtsalighen kenlick sy / ende weten alleen van de straffe des Antichristis ende der God loosen/ende vande glorie ende heerlickhept der Godsaligen. Ende dit en heeft hy niet alleē ghesept om de saken wt te leggen/maer oock om de Gheloouigen te verstercken. Wāt hy vertroost de Gheloouigen wt de getupgenissen der Propheten / der welcker Prophetien nadien sy in gheene saken opt ghefeylt en hebben/soo en sullen sy nu ooc int eynde niet feylen/in die saken die sy vanden Dach des Godeels ghesproken hebben. Hier sien wy wederō/vā wat grooter weer dē dat de Schriftuere des Ouden Testaments sy / ende dat zijn ghebruyck oock seer heerlick is inde Euāgelische Kercke:daerin dat wy siē/dat Christus met alle zijne Apostelen/alle hare Leeringhen met de Schriften der Propheten beuestigen/vercieren/verclaren ende bewijsen. De ghetupgenissen der Propheten/ van het laetste Godeel/van de beloo-

ninge eñ straffinge der Godtsaligen ende Godtloosen/van de vernielinghe des Antichrists/des Doots/ ende aller verdoruenthepts/vint men beschreuen Psalm. 110. Esaie 24. 26. 27. eñ 66. Dan. 7. 11. eñ 12. Zacharie 14. Malachie 3. eñ 4. ende op meer andere plaetsen. De Apostel heeft Ozeam gheallegeert/1. Cozin. int 15. Capittel.

So laet ons dan onse hoofden opheffen/ Broeders / laet ons waken ende bidden / wāt onse verlossinghe is na by. O Christe / wilt ons van alle quaet beurÿden. Amen.

De 45. Predicatie.

Joannes eet het Boeck dat hy wt de hant des Engels ontfangē heeft: ende hy propheteert wederomme den Heydenen/Coninghen / ende Volcken.

8 Ende de stēme die ick hoorde wt den Hemel/sprack wederom met my / ende seyde: Gaet/ende neemt dat open Boeckxken dat inde handt des Enghels is / die op de Zee ende op der Aerden staet.

Ende

9 Ende ick ginck tot den Enghel/eñ seyde hem: Gheeft my dat Boecxken. Ende hy seyde my /* Neempt eñ eet dat / eñ het sal uwen buyc bitter maken / maer in uwen mont sal het soet wesen als honich.

Eze.3.a.1

10 Ende ick nam dat Boecxken wt de hãt des Engels/ ende ick att het/ende het was mijnẽ monde als soet honich: ende als ick het ghegeten hadde/ werdt mijnen buyck bitter.

11 Ende hy seyde tot my: Ghy moet weder om Prophéteren/ by Volcken/ eñ Natien/ eñ tongen/eñ vele Coninghen.

De Apostolische leere wort tegen den antichrist wederom opgericht

Dit is de derde vertroostinghe/die in dit 10. Capittel begrepen staet. Want inde persoone Joannis wordt bewesen/ dat de Euangelische ende Apostolische Leeringen tegen dẽ Antichrist ende Mahumet wederom in de laetste tijden sullen opghericht worden/eer den Dach des Oordeels comẽ sal. Dit hadde hy met weynich woorden aldus meugen seggẽ: De Apostolische Leere die van Joanne geprédict is/ sal wederom in haer cracht comen: maer hy heeft het liever door een rustich Visioen willen verclaren/ende ten laetsten door een simpele ende clare wtlegghinghe by voeghen. Dese wtlegghinghe is aldus/ *Ghy moet wederom propheteren. Ecetera.*

Joannes prédickt wederom

Dese dinghen duyden ten eersten alle de Wtlegghers op den persoon Joannis / de welcke van Patmos wt zijnder Ballingschap wederomme in Asiam ghebracht zijnde / wederom ontrent 5. Jaren ofte meer het Euangelion ghepredickt heeft. Want tot het rijcke des Keysers Traiani toe/ heeft hy tot in het derde ofte vierde Jaer geleeft. Eñ naest hem soo wordt het oock verstaen van alle Predicantẽ/die met het geloove eñ den gheest Joãnis begaeft zijn / ende die Christum vrijmoedichlick in spijt des Antichrists predichẽ. Primasius dese woorden wtlegghende/sept aldus: De seliere meyninghe deser woorden streckt op Joannem / de welcke als hy vã zijn Balling schap beurydt soude zijn/ niet alleen dese Openbaringhe by de Ghemeynte Christi bekent en soude maken / maer dat hy oock het Euangelium onder Volcken/Natien eñ Tongen/ ende by velen Coninghen soude prédicken: niet te min soo

en twijfelt de gantsche Werelt niet/of dese stemme en streckt hem ouer de gantsche Ghemeynte / de welcke nemmermeer vã de predicacie en moet ophouden/etce. Dit sept hy. Glossa lept dese woorden aldus wt : Hoewel dat dit van den persoon Joannis verstaẽ woort / so wort nochtans met dit selue te kennen ghegeuen/ dat de Heere door andere predicatien zijn Ghemeynte wil laten onderwijsen ende onderrichten. Dit dient tot troost der Gheloouighen/de welcke inde tijden des Antichrists sullen ouerwinnen. Eñ so voortaen. Aquinas sept oock tselue: In de persoone Joannis (sept hy) worden noch andere Predicanten verstaen / de welcke de Heere wil dat ten tijdẽ des Antichrists stantuastelicvoor den minsten met den meesten sullen predicken. So veel sept Thomas hiertoe.

Aretas eẽ Bisschop vanCesarien/de welcke ooc een Wtleggher deses Boecks is/sept dat het ghemeyn gheuoelen des Volcx hierwt is gheresen/ daermede sy meynen dat Joannes met Enoch ende Helia voor den Dach des Oordeels lichamelick wederomme soude comen / ende dat hy scherpelick ende volstandichlic teghen den Antichrist soude predicken. Dit selue verhaelt ooc Aretas met eẽ breeder wtleghinghe/als hy in het 11. Capittel de woorden Joãnis vã de twee Ghetuyghen wtlept/ etc. Voorwaer na dien Ecclesiast/44.gheschreuen is / dat Enoch opgenomen is/op dat hy den Heydenen soude leeré: soo hebben dat sommige wtghelept/als oft hy lichamelicken wederomme soude keeren / ende leeren de Heydenen teghen den Antichrist/na dien hy door die opneminghe / de welcke voortijden gheschiedt is / meer den Heydenen leert/ dat nae dit leuen den Dienaren Gods een ander leuen berept is/ende dat het selue oock den lichamen toecoempt / nae dien Enoch met lijf ende ziele is opghenomen : teghens het gheuoelen Epicuri / ende der wtsinnigher Werelt / de welcke hem laet duncken/dat nae dit leuen gheen ander en sal zijn/ ende dat de lichamen verrotten/ende nemmermeer wederomme opstaen en sullen. Dese Enoch schijnt inden gheest wederomme te comen in dese laetste Werelt/ het welcke oock de Heere gheseyt hadde/dat in die tijdt soude gheschieden die voor de Diluuie was. Want gheljckerwijs als daer doe waren die Gods Oordeelen stoutelicken verachteden / ende voor gheene perijculen en vreesden/ende en verwachteden oock gheen beter leuen : also ghebeurt het oock in dese laetste tijden / in de welcke Enoch volstandichlicken predickt in den genen die het eeuwighe Leuen ende de verrijsenisse der dooden teghen den Epicureen be-

Enoch sal voor den Dach des Oordeels teghen den antichrist comen.

scher-

schermen ende beweeren.

Helias is den dzien wtuerkozenen Apostelen op dē Berghe Thabor met Christo / in heerlickhept verschenen: men moet oock niet meynen / dat hy wt de heerlickhept des Hemels ten Jonckrsten Daghe wederōme verstoozt sal wozden / ende comen alsoo inde wzeede handen des Antichzists / de welcke hem soude dooden. Want ghelyck als Helias in den gheest ende cracht gheromen is vooz de eerste toecomste Christi indē vleesche / (Joannem den Dooper meyne ick) alsoo sal oock vooz den Dach des Gozdeels Helias in dese wederom pzedicken / die met de cracht ende den geest Helie begaeft zynde / aller menschen herten sullen afstrecken vanden Dienst der Creatueren / tot de vereeringhe des eeuwighen ende eenighen Godts. Helias riep: Hoe langhe sult ghy hincken aen beyden zyden? Soo de Heere God is / so volcht hem: soo Baal Godt is / soo volcht hem oock. Helias Nauolgers sullen roepen: Is Christus de Volcomenhepdt der Christenen / waer toe zyn menschen vonden ende Instellingen vā nooden / om daermede te volDoen? Is Christus de eenighe Rechtueerdichepdt / Voldoeninghe / Middelaer ende Verlosser / waeromme schryftmē dan dese dingen der menschen verdiensten toe? Waeromme houdtmen dan de verstozuen Heyligben vooz Patroonen? Waeromme wozdt de salichept anderē ontallicken stinckenden vodden toegheschzeuen? Helias riep: Waeromme gaet ghy manck aen beyden zyden? Als oft hy wilde segghen: Ten is niet gheoozloeft / datmen zyn herte tweederley Goden sal deelachtich maken: men moet het Leuen ende de salichepdt niemanden toeschryuen dan Gode alleen. De ghemeynschap deses ryex is voozwaer seer nydich. Helias Naeuolghers sullen roepen: So dooz de Wet de gherechtichept coemt / so is Christus te vergheefs ghestozuen. Niemant en mach twee Heeren dienen. Christus en sal v niet pzofiteren / die ghy uwe salichept soect in de menschelicke Instellinghen. Gaet tot Christum / dese is de Volcomenhept der Gheloouigen / ende in hem zyn wp volmaeckt. Ghelyckerwyis als Helias seer swaerlickē Achab / Jesabel / ende den Baaliten beschuldicht heeft: also sullen die Naeuolghers Helie / den Coningen ende Pausen / de welcke Afgodendienaers ende Antichristische menschē zyn / ooc tegenstaen. Also coemt Helias / eñ is gheromen / ende sal wederō comen vooz den dach des Gozdeels.

Helias sal vooz den dach des Gozdeels comen tegē den Antichrist.

Joannes en pzopheteert / noch en sal oock niet anders pzopheteren / vooz den Dach

Vooz den dach des Gozdeels sal Joan-

nes comē teghen den Antichrist.

des Godtdeels. Hy en sal wt den Hemel niet wederomme comen met zijn lichaem becleedt / maer de Predicanten die met zijne Leeringe begaeft zijn / die sullen zijne gantsche Leeringe wederōme opzechten/sy sullen wtleggen het gene dat hy de Ghemeynte in zijn Euangelio/in synē Sentbzieuen/ende inden Apocalypsi beschzeuen heeft. Desen Boeck heeft een wepnich verbozghen gheweest / ende van sijne gheleerde Mannen veracht: de welcke nochtans het selue geleert hebben/dat in desen Boeck beschzeuen staet: maer ten sal dies niet te min van anderen voozt gehaelt/eñ wat netter verciert wozden: het welcke wy beuinden van velen tot onsen tijden gedaen te zijne. Wt alle dese dinghen connen wy lichtelicken mercken/hoe dat de Antichzist bestreden ende vernietight sal wozden / niet met vleeschelicken / maer met gheestelicken wapenen/te wetē/dooz de oprechte Leere/die daer gelijckformich sal zijn der Leere Enoch/Helie ende Joannis/ de welcke wt de Heylige Schzifture genomen sal zijn. Van welcke sake wy bzeeder int 11. Cap. sullen spzeken.

Om dan cozteliken te spzeken/de Leeringe Joannis sal vooz den Dach des Godtdeels in alle zijne stucken te rechte ghebzacht wozden/soo dat die oock der Werelt sal kenlick wozden/al ist dat het haer seer teghens haren danck sal zijn/ ende sal haer selue daer seer teghen stellen. Maer nu verstaen wy by de Leeringe Joannis/de gantsche Leeringhe des Euangelions Chzisti/ende der Apostolen/ onder welcke Beschzijuers Joannes de aldermeeste neerstichept ende arbeyt ghedaen heeft.

Daerentusschen soo wozt in het selue Visioen afgebeeldet den gantschen standt der gheloouighen ende opzechter Pzedicanten / de welcke den stzijdt teghens den Antichzist sullen aennemen/soo dat daer beschzeuen wozt / hoedanich datse sullen zijn / ende met wat Schatten ofte Rijckdom men dat sy sullen begaeft zijn. Ten eersten soo wozdt Joannes dooz een stemme van den Hemel gheroepen / ende hy crijcht een Ghebodt dat daer seydt: *Gaet henen.* Soo wozt daer dan in den eersten een Godtlicke beroepinghe gheepscht / op dat hem niemant sulcks dooz een quade ghenenghentheydt en onderwinde. Mopses is geroepē geweest/ desghelijck oock de Apostelen eñ Pzopheten: de andere zijn oock wonderbaerlicken van Godt / eñ niet dooz menschen gheroepen: nochtmen andere die oock van Godt gheroepē zijn / maer dooz middel van menschen. De Apostelen Chzisti en zijn niet van menschen geroepē/de welcke haer op de behoozlicke successie beriepen/als vā Caipha/Anna/ eñ

Hoedanige Predicanten daer ter zijn moetē/eñ met wat wapenen dat sy tegen de Antichzist sullen comen.

eñ het ander Collegie der Pzie steren/so hadden sp nochtans euenwel hare beroepinge van Chzisto: eñ met der daedt/dat is/met de pzedicatie des Euãgeliõs bewesen sp haer beroepinge. Daerõ hoewel wp onse beroepinghe hedensdaechs van den Paus eñ Bisschoppẽ niet en ontfanghen/de welcke haer op de successie beroepen: na dien wp nochtãs bewysen connẽ/dat onse Leere/de Leere Chzisti is / ende dat onsen Dienst daeromme oock wettelick is/so en passen wp gheheel niet op hare lasteringhen ende versmadingẽ/ daermede sp roepen / dat wp daeromme van God geen beroepinge en hebben / om dat wp van den Paus daertoe niet verozdent en zyn.

Den gheroepenen wort een seker bevel gegheuen/als dat sp de Boec by de handt des Enghels sullen ontfangen

Voozts soo wozdt den gheroepenen een seker ghebodt ghegheuen/te weten / dat hy het Boeck soude nemen : niet alderley Boeck / maer een open Boeck / ende dat wt de handt des Enghels / ende daerenbouen oock deses Enghels/die daer op der Zee ende op der Aerden stont. Dese Enghel is de Heere Chzistus : Een Heere van Hemel ende Aerde/ Zee ende alle dat daer inne is. Hy leuert synen Dienaren met zyne eygher handt een open Boeck/ te weten/de Heylighe Schzifturen: maer booz al / zyn Heylighe Euangelion / het welcke niet verdonckert en is / noch oock niet ghesloten en is / maer claer ende opentlick booz alle de ghene diet begheeren te lesen. Want al is het dat om de oudtchept der spzaken/ om de maniere van spzeken / ende om de figueren die daer inne comen / sommighe plaetsen/ saken / ende Histozien swaer zyn om te verstaen : wat can dat de verbozghenthepdt des geloofs ende der salichept ver dõckerẽ / de welcke andersins claer ende opentlick ghenoech beschzeuen is? Wie en soude wt de thien Gheboden/ de 12. Artyckelen des Gheloofs/ eñ het Vader onse / niet verstaen wat hy gheloouen/doen/ ende hoe dat hy bidden sal? De somma der Leeringhe des Chzisten-geloofs is seker eñ claer. Desen openen Boeck gheeft dan Chzistus synen Dienarẽ. Nu soo heeft Joannis *Vislaridion*, ende niet *Vislion*, dat is/ een Boecxken / ende niet een Boeck in zyne handen. Want soo ghy dat Boeck des Euangelions vergelyckt met de andere Wetboecken/ende aldermeest met de Decreten des Paus / so sal het by die vergeleken zynde/ een clepn Boecxken zyn:

Pzimasius dese plaetse wt legghende/ sepdt aldus : Het schynt dat hy die openbare waerhept des Wets ende der Pzopheten / in Chzisto hier verstaet : daeromme dat hy niet een ghesloten / ghelyck als te vozen / maer een open Boeck in zyn handt neempt. Want het eynde des Wets is

Christus / tot salichepdt allen den ghenen die gelooven / etc. Soo en gheeft dan de Heere Christus synen oprechte Dienaren ofte Predicanten / geen ander Predicatie / dan zijn eyghen Euangelium. Want hy is het Licht ende de Salichmaker des Werelts / daerenbouen oock de gherechticheydt ende het Leuen / ende daer en is in niemant anders salichepdt. Dese Predicatie en wort wt niemants / dan wt deses Engels handen ontfanghen / niet wt de handen des Paus ofte der Bisschoppen. Christus sept / Gaet inde geheele Werelt / ende predickt het Euangelion allē Creaturen / haer leerende onderhouden alle dat ick v gheboden hebbe.

De gehoorsaemheyt der Dienarē.

Nu wort daer oock van den Dienaren ghehoorsaemheydt gheeyscht / op dat sy het beuel Gods onderdanich zijn: ende dat sy begeeren ende ontfanghen / het ghene dat hier geboden wordt te begheeren ende te ontfanghen. Sommighe wachten te vergheefs / tot dat hare beroepinge eñ werckinghe bupten haer / alleen door de onsichtbaerlicke werckinghe Gods volbracht worde. So God wil dat ick salich ende rechtueerdich worde / segghen sy / soo laet hem in my wercken het ghene dat hy wil. Voorts so en dragen sy gheen sorghe / hoe dat sy haer nae Gods ghenade / de welcke door ghenade werckt / sullen stellen. Tegen de Godloosicheydt sulcker menschen strijt het / dat wy hier hooren dat Joānes niet sonder Gods ghenade / hem nae Gods ghenade voecht. Want hy gaet tot den Enghel / ende seydt: *Gheeft my dat Boeck.* Want men moet den Heere bidden / men moet neerstich zijn in het lesen / soo de Apostel Paulus seydt: men moet leeren / ende Gods geboden onderdanich zijn: ende niet wachten tot dat ons God tot hem geweldichlick trecke.

Maer de ghene die willich zijn / die bidden ende begheren / dien en sal de Heere niet wegheren. Want hy sept in den Euangelio: Ick sal v eenē ghemont ende wijsheydt gheuen / den welcken sy niet en sullen connen wederspreken alle die teghens v opstaen. De Vader sal den Heyligen Gheest geuen den genen die den selven van hem begeeren. Voorts so sept de Engel hier: *Ontfanght den Boeck.* Daerentusschē mengelt hy hier onder noch een ander ghebodt:

Den gehoorsaemheydt gheeyscht.

Den ghenē die bidden / dien wort niet geert / ende

Eet dien Boeck. Hierin volcht hy het tweede ende derde Capittel des Propheets Ezechielis / daer den Propheet in gheliicker wijs beuolen wort den Boeck die hy van den Hemel ontfanghen hadde / op te eten. Soo en versiert dan hier Joannes niet nieus. Ambrosius: Het Boeck te eten / seydt hy / is also veel / als het verstant der Schrifturen int herte te prenten.

Indechristelijcke Narrewijs een ypocrisie / ende schijnheyligheyt ghe-

ten. Het schijnt ooch/dathy
door een figuere / een groote
verichept ende een bysonde-
re vlijtichept wil te kennen ge
uen. Want wy vereten die
dingen met alder neerstichept
op/die wy te vozen grootelicx
begeerden te eten. Men sept
ooch/dat sy Boecken ende Au
theuren ghegeten hebben / die
de selue op haren dupm heb-
ben/ende van bupten connen.
In Duptsch segghen wy: Hy
heeft Galenum ofte Pisscia-
num geheel int lijf ghegheten:
dat is/Hy heeft dien van bup-
ten gheleert. So wozt daer
dan van den Predicanten ge-
epscht / dat sy de Schziftuere
neerstelick leeren / ende dat
sy die ooch gheheel ende vast
leeren ende onthouden. Son-
der begeerlickheyt eñ verick-
heyt des herten/en sult ghy in
de Heylighe Schziftuere gee-
nen voozt gane doen: ende ten
sy dat ghy het Euangeliõ vast
hebt / soo en sult ghy niet wel
predicken. So meughen dan
sommighe Kercken-dienaers
haerder onwetẽheyt wel scha-
men/dewijle sy met den Wijn/
ledichept/Jagerije/Dobbel-
steenen/eñ andere Wereltsche
sakẽ meer besich zijn/dan met
de Heylige Schziftuere. De-
se/dewijle sy Joanni den Apo
stel niet ghelijck en zijn/soo en
sullen sy in den strijdt teghen
den Antichzist niet veel leeren
behalen / het en sy dat sy van
den Wereltschen dzoom wat-
sen wozden / ende vlijtich-
licken haer Officie voldoen/
het welcke ghebeelicken hey-
lich is.

De vzucht des Dienst's of te des gepzedickten Wooz ts/ en wozt hier ooch niet verswe ghen: *Het is hser inden mondt soo soet als honich.* Want Dauid heeft ooch gesongen: De ooz deelen des Heeren zijn begeer licker dan gout ofte costelicke gesteenten/ende soeter dan ho nich ofte honichraet. Dese soe tichept wozt inden inwendi- gen mensche altijt gesmaeckt/ ende een Gheloouige die met de waerheyt verlicht is/die is altijdts vzolick: maer daeren- tusschen en moetmen ooc niet verswijgen/hoedanich dat de- se den vleesche sy/ende hoeda- nich dat haer vzucht sy in den wtwendighen mensche. *Sy doet voorwaer den buyck bitter wor- den*: het welcke een maniere van spzeken is/die met de on- se ouereen coemt/*Es thut mir im bauch wet*, dat is / Mijn bupck doet my daer af wee: Daerme de wy te kennen gheuen / dat het ghene dat vooz oogen is/ ons niet gemackelick en valt: ende dat het ons seer moepelic valt. So vzengt dan Gods Wooz t met hem de doodin- ghe des vleesches / arbeydt/ moepelickheydt/crupte / ende veel meer ander tegenspoets/ de welcke men vzomelick met alder lijtsaemheyt moet ouer- winnen. Want de Heere heeft de doodinghe ofte boetueer- dichepdt inden Euangelio ge- pzedickt / ende onder andere dinghen vermaent hy alder-

de vzucht des Gods- delicken Wooz ts/ is soet en bitter.

meest

meest van de vervolghinghe/ daer door de zijne tot allen tijden souden geoeffent worden. Primasius: Als ghy dē Boec sult ghegeten hebben/ sept hy/ so sult ghy wel door de soeticheyt des Godtlicken Woorts verheucht zijn / ouermidts de hope des beloefdē salicheyts/ ende de soeticheyt der Godlicker gerechticheyt: maer voorwaer als ghy voor den goedē eñ quaden sult beginnen te predicken/ dan sult ghy de bitterheyt smaken. Want als sy de predicatien van Godts Woorde sullē hooren/ so sullē daer veel tot beternisse ghebracht worden: maer de andere worden wederom grootelicx verbittert eñ verstockt/ eñ betoonen bouen dien oock tegen de Predicantē eenē grootē haet. De Wijse-man sept: Ghy sult een wijs Man straffen / eñ hy sal v lief hebben: maer so ghy eenen dwaes straft/ so sal hy v haten. Ende so voorts.

Dese dingē en worden niet alleen gesproken / maer sy geschieden oock/ ende sy worden gevoelt. Wāt Joannes sept: *Ende als ick het Boeck ghegeten had de, so is mynen buyck verbittert geworden.* Eñ noch hedendaechs worden wy der geestelicker geweldiger Vaderē haet eñ nijt wel gewaer. Veel wordē Ballinghen gemaeckt / ontallicke in geuanckenissen geworpen ende veel worden door diuersche manieren van doodingen ommegebracht. De Propheten hebben geprophēteert/ dat alle dese dinghen souden geschieden. Onse Salichmaker heeft het oock inden Euangelio voorsept. Hier inde teghen woordichept voorsept het ons de Heere wederom. Laet ons dan vroom ende volstandich zijn indē Heere / ende laet ons teghen den Antichrist strijdē/ tot aent eynde onses leuens. De Heere en sal ons niet verlaten/ de welcke ons dese dingen voorsept heeft/ op dat wy inden noot den moet niet verlozen en souden geuen. Want also moeten sy gewapent zijn/ die voor den Dach des Oorteghen den Antichrist sullen strijden.

De bitterheyt wort gesmaect

Ten laetsten/ gelijck it int beghinsel des Sermoens gesept hebbe/ so wort er een corte verclaringhe des Visioens by gestelt. Wāt de Engel spreect tot Joannem: *Ghy moet wederom onder den Heydenen propheteren, &c.* Met dit Visioen/ sept hy / en hebbe ick niet anders willen bewijsen / dan dat ghy der Werelt wederom sult predicken: ten eersten / in v eygen persoon in Asien / so wanneer ghy wederom van v ballingschap ontslagen sult zijn: daer na in alle Dienaers die tot het eynde des Wereldts sullen beuonden zijn / de welcke de Leeringhe die nu van v beschreuen wort/ in verscheyden Talen/ tot verscheyden Volcken sullen verbreyden / ende bestrijden daermede den Antichrist.

Dewelcke ghinghe des Visioens.

De ghene die in de Schrift-

tus-

Pzophe-teren.

tuere erbaren zyn / die weten wel dat *Propheteren* dickwils genomē wozt vooz de Schzift-tuere wt te legghen ofte te pzedicken. Want *Prophetia* is alsoo veel gheseyt / als een Pzedicatie. Sy werden eertyden Pzopheten genoemt / die men nu Pzedicanten noemt / gheliyck alst blyckē mach 1. Corinth. 11. ende 14. Nu so is de Leertinghe Joannis overghe set in Syzische / Ethiopische / Egyptische / Duytsche / Spaensche / Walsche / Engelsche ende Italiaensche tale: ende op dat ick het cozt make / by nae in allen talen: In dese altesamē pzedict Joannes noch op den huydighen dach vooz alle ghetrouwe Pzedicantē. Hoe grof ofte Barbarisch de Heydenen zyn / so hoozē sy nochtans den leerendē Joannē: also ook an dere Natiē van Volcken. Dese Natien en crijghen gheenen cleynen troost wt dese Pzedicacien tegen den Antichzist / in dese swaere laetste tyden. Also hebben sy ook den seluē troost vooz desen tyden van dese ontfangen / die vooztyden de Apostolische Leere teghen den Antichzist wederom opghericht hebben. Die selue Leere wozt ook hedensdaechs vooztghebzacht / ende sy is ook vooztyden vooz Coninghen eñ Pausen ghebzacht gheweest / die de selue met voeten getreden hebben. Daer in gheen twyfel aen de sake die ic hier verhale. Want dese dingen hoozen eñ sien wy dagheliex vooz onsen ooghen. De Histozien verhalen ons hier van ook seer veel. Gode zy lof eñ eere. Sommige incozrecte Latynsche Exemplaren hebben / *Oportet te igitur prophetare:* So moet ghy dan pzopheteren. Want Joannes heeft gesept / Het is noodich dat ghy (*palin*, dat is, *iterum*, wederō / eñ niet *igitur*, daer om) sult pzopheteren. Want hy geeft te kennen / dat hy / hoe wel doot zynde / onder vele Natiē sal pzedickē dooz de getrouwe Dienaers / die den Antichzist sullen bestryden. De Heere zy met synen Geest by alle Godsalige Pzedicanten der Apostolischer waerhept. Amen.

De 46. Predicatie.

Joannes meet den Tempel / ende betoont dat Godt die gade slaet / maer de Tale doet hy inden Ban.

Dat xj. Capittel.

1 ENde * my wert een Riet ghegheuen gelijc eē roede / eñ de Engel stont by my / seggende: Staet op / eñ meet dē Tempel Gods eñ dē Outaer / eñ die daer in aenbidden. Ezec. 4. 4 & 5. ende 41. 21. 43.

Waer

2 Maer de sale die binnen den Tempel is/woypt wt/ ende en meet dien niet: want hy is dē Heydenē gegeuen/eñ de heylighe Stadt sullen sy twee eñ veertich Maendē betreden.

De Heere blijft noch in de vertroostinghe eñ int beschrijuen des strijdts tegen den Antichrist: ende hy betoont dat in de Antichristische eñ Turcksche oorlogen/ de Ghemeynte niet en sal verlaten blijuē: dat ock de Tegenpartie nemmer meer so verre tot haren wille en sal comen/ oft Gods Ghemeynte en sal ooc altijts haer voorvechters hebbē / die haer vromelick tegen dē Antichrist sullen opstellen.

Een corte somme deser predicatien.

Maer het zijn figuerlicke saken die hier voorgebracht worden/ende sy schijnen genomen te zijn wt het 40. Capit. Ezechielis / gelijckerwijs als ock die dingen die int 7. cap. van de gheteeckende gheseyt zijn / de welcke ock wt het 9. Cap. des seluen Prophects genomen zijn. Want hem wort gheboden dat hy den Tempel soude meten / ende de binnēste Sael wtwerpē: ende de oorsake der saken bewijst hy mede.

Den Tempel.

Maer hy en verstaet hier niet den Tempel van Jerusalem/ de welcke tot eenen steenhoop veruallen lach/ende en mochte niet weder op gheboutwet worden/na de Prophecie Danielis eñ Christi: maer de Gemeynte Godts / dat is het gantsche ghetal der wtuercorenen. Want de H. Paulus noemt de Gemeynte den Tēpel Gods/ die daer leuende is/ gelijck als ooc de Apostel Petrus doet/1. Pet. 2. eñ 1. Cor. 3. 2. Cor. 6. Wy hebben nu taer. Den Outdickwils gesept dat Christus de eenighe Outaer ende offerhande voor de sondē sy in zijn Ghemeynte / ende de eenighe Priester ende Voorspraake ter rechterhandt zijns Vaders. De ghene die God door Christum in den Gheest eñ Waerhept aenbiddē/dat zijn de rechte aenbidders/die hem wettelick eñ seer Godvruchtich dienen. So veel alsser sodanige zijn/dat is/so wie dat Christū als den eenigen Vredemaker der gheloouigen aenhangen/ eñ inder waerhept God door den geloone dienen/die zijn dē warachtigen Tempel Gods/ ende de warachtighe Kercke. Dese heeft Joannes gemeté/ op dat wy daer wt souden verstaen/dat God dien seluen Tēpel ter herten neēt / om die op te bouwen / eñ niet om te verwoesten. Want plaetsen diemen plachte te willen betimmeren/dieplachmen gemeynlick te meten: gelijck als het blijct Ezechiel 40. doen was ooc dē Tempel van dē Chaldeen verdestrueert / gelijck als nu van den Papisten ende Turckē de

Den Tempel te meten.

Ghe-

Gemeynte ȣdestrueert wozt: Maer Chȝistus beloeft hier dooz dese metinghe/ dat hy de Ghemeynten der verdiensten Chȝisti / eñ der aenbiddender geloouiger menschen wil opbouwen : Daerenbouen soo geeft hy te kennen dat de gheloouigen inden tȝt van alsulcker beroerten ghetelt zȝn (te wozen heeft hy gesept ghetee-kent) eñ beurȝt/ so dat haer in het midden van dese beroertē ende swaricheden / gheen werderstreuende macht hinderen en can. Want ghelȝckerwȝs als Chȝistus den onbesmetten Outaer is / ende dooz gheen Dupuelsche macht ontheplicht oft vernietight en cā wozdē: also zȝn Chȝisto zȝn Schapen bekent/ende en comē niet vergaen: gelȝck als onse Heere Chȝistus Jesus selue ghetupcht Joan. 10. eñ de Apostel 2. Tim. 2. Om dan cozt de saken te verhalen: de Chȝistgheloouighen zȝn in Godts ghemeynschap / eñ inde gemeynschap aller spner goederen / in zȝn besozginge eñ opbouwinge/ in zȝn ghetal ende bescherminge. Dit is een seer grootē troost. Maer nae dien dat de Heere Chȝistus in den Euangelio selue voozsept heeft / dat de geloouigen inden Ban souden gedaen wozdē van de valsche Pzopheten/ eñ dat hy hier oock voozsien heeft wat den Godsaligen Pastoozen vandē valschen Bisschoppen soude ouercomen: so getupcht hy in der waerheydt / dat sy aen de timmeringhe Godts niet behoozen/ maer dat sy van God ghebannen zȝn/ op dat also de geloouigen haer banninghen te min mochten achtē. Maer dese lesinghe is hier tweederley/ van de welcke de eerste de beste is. Dese is (*te tin aulin tin esothen*) dat is/ *de Sale die binnen den Tempel is, die worpt wt* : dat is / betoont dat de gene die vā God wt dese Sale verwozpen zȝn / bupten zȝn. Want de Antichȝistische willen de pzincipaelste deelen des Tempels/ dat is/ der Gemeynten zȝn/ so dat de ghene die dese niet kennen en wil / ende haer in alle stucken volghe / ende make hem de Roomsche Kercke gelȝckformich/ vooz een Ketter verdoemt wert. De binnenste Sale was in de Wet een plaetse daer de Pziesters stonden/ ende daerin dat de ghene stonden die den dienst Godts souden doen. Als hy dan sept dat de Sale sal wtghewozpen wozden/ so meynt hy daermede dat de Pziesters des Antichȝists souden wtghewozpen wozden dooz een figuerlic gebzupc van spzeken. Want het ghene dat de Pziesters begrȝpt/ wozt ghestelt vooz de Pziesters die daer in begrepē waré. Ende als hy sept / *werpt wt*, daer mede wil hy segghen/ den genen die God wtgewozpen heeft/ dien maeckt kennelick dat se wtghewozpen zȝn. Want God doet in den Ban/ maer de Menschen spzeken Gods vonnissen wt/ ende leg-

Datmen de binnenste Sale sal wtwerpen.

ghen

ghen die te wercke. De laetste lesinghe is dusdanich / *Ende de Sale (tis exoten) die buyten is, die werpt buyten.* Alsoo heeft het Spaensche exemplaer. Maer hoe sult ghij̈t bupten werpen dat eerst bupten is? Daerom hebbe ick ghesepdt dat my de eerste lesinghe beter aenstaet. Maer so nochtans dat wp de se lesinge oock niet en verwozpen. Wāt de Sale die bupten is / die beteeckent ons de vergaderinge die met Chzisto onsen Outaer / oft met de Ghemepnte gheen ghemepnschap en hebben / soodanich als dit Boeck den Pziesters met alle haren aenhāck bewijst te zijn.

Joan. 9. Voozt so hebbē de Phariseen/ dē genē die blint gebozē was/ bupten ghewozpen/dat is / sp hebben hem inden ban ghedaen/om dat hp Chzistum beleet : ende Joan.15. sepdt de Heere: Soo wie in my niet en blijft/die wozt bupten gewozpen als een wijngaert rancke ende hp is verdozret/ Voozt/ so wanneer Joanni hier beuolen wozt/dat hp de sale der Pziesterē soude buptē werpē/ so wozt hem belast dat hp sou de kenlick maken/dat de Pzie sters inden ban zijn/die alleen dē naem dzagē dat sp de ouerstē des volcx zijn/maer metter daet dat niet en bewijssen. Oock so wozt hem wederō beuolen/ dat hi die sale niet en soude meten. Wāt God en wil die niet wederom op timmeren/maer hp wilse af bzeken: hp en wilse oock onder de ghetelde oft de spne niet lijden/want de Heere heeftse verwozpen. Wie sal dā nu voozstaē beel passen op den ban der gener die selue geban nē zijn. De Godloose Pausen hebben de Kepsers/ de welcke Goddzuchtige eñ vzome mānen geweest zijn/ gebannē/eñ de ondersatē van hare getrouwichept die sp haren heerē beloeft haddē/ontslaē de/hebbē sp die verwett als hoofdē tēgē hare Pzincen op te staen. De Histozie Gzegozij des 2. is bekent tegen Leonem Isauricum : Item Gzegozij des 7. tegen Henricum den 4. Item Innocentij tegen Fredericū den 2. eñ meer ander Pausen handelingen tegen de Godsaligbe Pzincen. Voozwaer de ban is de principaelste zenuwe gheweest der Pauselicker tyzannie / de welcke hier de Heere lam ende creupel maeckt.

De Heere en verswijcht oot niet waerom dat hp de Pziesters oft de binnenste Sale in den Ban doet : *Want het is den Heydenen ghegheuen.* De Sale is dē Heydenen gegheuen. Welcke maniere van spzeken also veel bediet/als oft ghp sept: Want in de Sale en woonē de Pziesters ofte gheloouighen niet/ maer de Heydenē/na dien die plaetse haer te deele ghegeuen is. Eñ met recht zijn de Heydenen van de ghemepnschap Gods eñ zijnder Gemepnten wtgesloten. Nae dien de Heere selue in den Euangelio gespzoken heeft: So hp de Gemepnte niet en hoozt / soo laet hp v

zijn

zijn ghelijck een Heyden ende openbaer sondaer. Wāt voorwaer die inden Tempel oft in de Gemeynte niet en zijn / die zijn in de binnenste Sale / dat is/die willen onder de ouerste der Kercken ghetelt zijn: ende nochtans en kennen sy Christum niet / maer sy zijn meer den Heydenen gelijck dan den Christenen / daerom dat sy te recht bupten ghesloten worden / ende met den Heydenen ghetelt.

De paus eñ de zijne zijn Heydens

Maer laet ons eens sien waerom dat hy dē Paus van Romen als dē Antichrist met zijn ledematen onder de Heydenē telt. Die wt God geborē zijn/die hoozen Gods woozt/ ende houden dat in eeren: Die wt Godt niet geboren en zijn/ maer noch Heydenen zijn / die en hoozen niet alleen Godts woozt niet/maer sy lasterē dat oot. Also en willē die menschē oock Gods woozt niet hoozē/ ende bouen dien doen sy alle neerstichept om de menschen bā der Schrifture/het welcke Gods woozt is/ een schrickin ge te maken. Dese Schrifture seggen sy dat doncker/ twijfelachtich/ onseker / ende onuolmaert is. Die dese geloouen/ eñ hen daer op verlaten / noemen sy Ketters: eñ de leere die hier wt bewesen wozdt/ketterie. Die hen oock bouen dien aen het hooft Christū niet en houden / ende als wijnranckē in den Wijnstock Christo niet ingelijft en zijn/ die en hebben geen gemeynschap met Christo/eñ zijn Heydenen. Maer soodanige zijn de Pausen met haren aenhanc/ die noch Christum verualghen/ eñ de ghene die seggen dat Christus alleen het hooft is vande Christelicke Kercke / dat Christus alleē de gherechtichept eñ het leuen is/ende dat alle geloouigen in Christo geheel volmaert worden. Voorwaer die alsa ghelooft/ die moet by hen een Ketter geacht zijn. Bouen dien so dienen oock de Heydenen den Afgoden/sy roepen de creaturen aen / sy meynen dat Godt door vergāckelicke creaturē/ als door gout/ siluer/ ende costelicke dingen/ als met costelicke ghetimmerde ende wel vercierde Tempelen gheeert worzt. Want wat doen dese heydensdaechs in de Tempelē anders ? Ghy siet gheheel Heydensche tempelen/ so wanneer ghy hare tempelen siet. Het leuen der Heydenen is oot leelick ende schandelick / sy maken goede chiere / ende vullen met ouerdaedt haer lichamen op/ sy stincken van wellustichept/hoererien ende vrouwen schendingen/ groote pronckerie ende cieraet des lichaems ghebruycken sy oueruloedich. Siet het ghene dat de Apostel Paulus schrijft/ van het leuen ende de conuersatie der Heydenen/int 4. ende 5. Cap. totten Ephesien/eñ int 1. Cap. tot dē Romepnen/ende 1. Cor. 5. eñ 6. Nu soo leert oock de sake selue ghenoech / hoedanich het leuē ende de conuersatie der Pau-

sen ende der geestelicker mannen zy: alsoo dat sy om dat eenighe stuck/ te recht onder de verbannen (alsoo dan Paulus dat oordeel des Bans strÿct/ op de plaetse die ick voren heb aengeroert/ 1. Cor. 1.) sullen eñ meugen gerekent worden. Daer by coemt ock nu haer Epicureisch/ roeckeloos ende zielloos leuen. Want is hen aent gheloone eñ Godtsdienst pet gelegen/ hebben sy ergens noch eenighe vreese Godts oner/ waerom zÿn haer dan alle dingen inder Kercken vepl: De vergeninge der sonden/ dē Hemel/ Chzistus/ eñ dat offer Chzisti/ het huwelik/ dē dienst des woozts/ somma alle/ deen mettē anderen? Waerom wozdender so veel Artÿckelen des gheloofs in twÿffel gheselt? Waerom disputeertmē/ ick en weet niet wat/ van de onsterfelickheyt der zielen/ ende van de verrÿsenisse des vleeschs? Waeromme houdtmen vooz een geckismeer dat eeuwich leuen?

De heylige Stadt wort vertreden.

Boué dat altemael/ so wozden die daerom te recht vooz verbannen menschen ghehouden/ om dat sy de heylige stadt verachten ende niet voetē treden. Maer de heyligh Stadt en is niet dat aertsche Jerusalē/ maer de Gemeynte Gods/ wiens voozbeelt de Stadt geweest is/ soot ock van Paulo wozt wtgelept/ int 4. Cap. tot ten Galaten. Want als dat aertsche Jerusalē/ na de Pzophecien der Pzopheten/ dat hare hadden ghedaen/ ende haer ampt volbzacht/ soo lath sy in de asschen/ ende en mocht niet meer getimmert wozden. So geeft ock de Heere te kennen/ dat de heylige Kercke Chzisti/ dooz de tyzānie eñ het gewelt des Antichzists eñ zÿnen aenhanck sal vertreden wozden: daer mede dat hy seydt/ *Vertreden*, heeft hy al meer willē vertoonen ende te kennen geuen/ dan of hy hadde gesept/ pÿnighen ende verdolghen: want vertreden bzengt met hem een groote versmaethept eñ schāde/ ouer de gene die vertreden wozt. Item daer dooz wozdt vertoont/ hoe dat de vyanden alle dinc sullen onderstaen/ eñ groote wzeethept oeffenen/ tegen de gene die sy verwonnen hebben/ ende die haren moetwille onderdanich zÿn. *Vertreden*

In Daniel lesen wy van den Komeynē/ dat die Beeste groote yseren tanden gehadt heeft/ sy eet ende verbzysselt/ ende dat ouerschot vertreedt sy met hare voeten. Want die onaerdige dieren hebben die gewoonte/ dat sy met de voeten vertreden het gene dat sy niet verslinden en connen/ wanneer sy dē buyck vol hebben. Eñ Salomon spzeect in Pzouerbys int 27. Cap. Een ziele die sadt is/ die vertreedt honichzatē. Malachias spzeeckt int 4. Capittel/ daer hy vande blÿschap der gheloouigen spzeect: Ghy sult spzingen als de Calueren der rudde/ eñ ghy sult de Godloose vertreden/ die daer sullē stof

stof zijn onder uwe voeten. Somma / Joannes wil door dat Ketredē / dat onderdrucken der Kerckē betoonen: als dat dat geschiet met groote tyran nie eñ moetwille: met ysmaet hepdt / schande eñ vreucht der Godloosen. Eñ my dunct dat hy gesien heeft op de woorden des hepligheñ Prophetes / O Godt / de Heydenen zijn in v Erfdeel genallē / sy hebben beuleet uwen hepligen Tempel / sy hebben Jerusalem tot eenē steenhoop gemaect. Sy hebbē de lichamen uwer knechtē gegeuen tot spijse de vogelen des lochts / ende dat vleesch uwer Hepligen de Dieren der Aerden. Sy hebben haer bloet gestort als water / eñ daer en is niemant diese waerneemt oft diese begraeft: eñ dat voort in den 78. Psalm staet. Maer vā de vuolginge des Antichristis sal hier na meer in dit Capitel volgen. Ende dit en sal niet dupster zijn / wāneert ghijt teghen het ghene houdt / dat heden ten daghe gheschiet in de Roomsche Kercke / teghen de aenhanghers des Euangelions Christi.

Rekeninge der 42 Maendē

Voort so wort hier eenē seker tijt beweſen / in welcke de verualginghe des Antichristis haren loop hebbē sal / te weten 42. Maendē. Sommige quellen haer seluen seer met het reckenen deser Maenden. Maer ick meyne nae mijne eenuoudichept / daer wort wel eenē sekeren tijt getoont / eñ dat niet sonder oorsake: ende euenwel moetmē eenen onseckeren verstaen. Daerom wort er eenen bestemden tijt getoont / op dat wy verstaen datter een mate van Godt ghestelt is voor die raserijen: eñ ghelijck hy alleen die selue mate weet / alsoo en heeft hy zijne geloouigen niet der Jaren / maer alleen dē tijt der Maenden willen toonen / tot eenen troost. Want wy draghen eñ lijden dat lichter / als wy verstaen dattet alleen sommige Maenden lanck sal duren. Dit verstant heeft oock Aretas ghemaeckt / die alsoo schrijft: Wy achten dat dē tijt der 42. Maenden een verkortinge des tijts wt druckt / inde toecoēste des Antichristis: om welcke veruolginge wille die den wtuercorenen ghebeuren sal / Christus de Heere spreect / dat de daghen sullen verkort worden. Nu so zijn 42. Maenden drie Jaer ende een half / in welcke geschien sal dat de geloouighen / Jae de bepoefde sullen vertreden worden / ende veruolginghe lijden. Also sept dese.

Mat. 24.

Drie jaer ende een half zijn de Jaren des Antichristis.

Voorwaer bynaalle Wtleggers nemē wt die plaetse / dat des Antichristis Rijcke eñ zijn weerde veruolginge / niet langer dā drie Jaer ende een half sal dueren. Wāt so veel Jaren maken 42. Maenden / wāneer ghy een Jaer voor 12. Maenden reckent. Maer nu so toont de Schrift eñ de sake selue / dat des Antichristis Rijcke veel lāgher sal dueren. Daerom heb ick gesept / datter eenen seker-

tijt vandē Apostel betoont/eñ eenen onsekerē verstaē wort: dat is/ den gantschen tijdt die van de 666. van Gods bestelde Jaren (vā welcke inde Openbaringe int 1. Cap. gedacht wort) gherekent worden/ tot op het wterste oordeel. Waerom ick dan eenen sekeren tijt/ door eenen onsekerē wtlegge/ zijn dese oorsaken: De eerste/ om dat effen het ghetal der Maenden int 13. Cap. gestelt/ eñ het oude Roomsche Rijcke toeghescheuen wort: daerom dat de Heyligben in het tegenspoet souden verstaen/eñ haer seluen daer mede oock troostē/ datter eenen sekeren tijdt om haerlieder moetwille bestelt is/die God wel weet: ende dat de geloouighen daerenbouen niet meer treuren en sullen/ wanneer sy sommighe Maenden alleen die tyrannie moetē lijden. Anders/ so ghy vooreemt te rekenen vā het eerste Jaer Julij Cesaris/ ende die ordeninge des tijts tot op dat Jaer brengt/ in welcke Odacer te Romen (na dat de Keysers al wech warē/ of dat ickt beter segghe/ die Keysers int Westen) is voor een Coninck ghehouden geweest/ so en sult ghy niet alleen dry Jaer ende een half vinden/maer ontrent de vijf hondert seuentiē Jaer. Maer begint ghy de rekeninghe van Julio aen/ ende leydt ghy haer tot op den tijdt dat Exarchatus is wech ghenomen/eñ den Paus ghescheuken/soo vindt ghy by de seuen hondert seuē eñ tsestich Jaer. De tweede oorsake is: om dat Daniel / de Heere Christus/ ende de heylighe Paulus eenuoudich seggen/ dat de vervol ghinghe sal ghedueren tot het oordeel toe. Maer wie soude ons die Jaren ende dagen des laetsten Oordeels connen rekenen? Daeromme moetmen een seker getal door eē onseker wtleggen/ ende denckē dat in den Raet Godts alle dinghen getelt ende bestemt zijn/ die in geene dingen zijne geloouigen en versuymt. Hem sy eere ende prijs/van eewicheydt tot eewicheydt/Amen.

(*.*)

De 47. Predicatie.

Van twee Propheten die cloeckelick teghen den Antichrist strijden/ eñ van haer ghewelt.

3 Ende ic wil mijne twee ghetuygen geuen/ ende sy sullē prophetere duysent twee hondert ende tsestich daghen/ghecleet met sacken.

4 Dese zijn twee Olijfboomē/ ende twee Lampē/staende voor den God der Aerden. Zac. 4. 1. 2.

Ende

5 Eñ ist dat yemant haer wil lastich zijn/ soo gaet dat vyer wt haren mont/ende verteert haere vyanden: Ende ist dat yemant haer wil lastich zijn/ die moet also gedoot worden.

6 Dese hebbē macht eñ gewelt den Hemel te slupten/dattet niet en regene in de dagē haerder prophecie:eñ sy hebbē macht ouer dat water/om te veranderen in bloedt/eñ om te slaen de Aerde met alderley plage/so dickwils sy willen.

Daer worden Prophetē beloeft

Dit dient oock tot troost der gelouigen/ want de Heere belooft dat hy wil Prophetē geuen/dat is Predicantē/ die de waerheyt des Euangeliums eñ de eere Christi beschermen eñ verhoogen/ den Antichrist bestrijdē/ende zijn Kijcke verstoozen/eñ de salichept der gelouigen vozderē. Inde vooz gaende Capittelen/int 8.eñ 9. is des Antichrists eñ der Secte makers strijdt/teghen God ende zijn Ghesalfde/ ende zijn Gemeynte bzeeder beschzeuē. Nu wozt daer cozts den tegen strijdt teghen gheselt/ ende so wozdt het Heyzcracht Chzisti vertelt.

Twee Prophetē.

Nu soo wijst hy twee Pzophēten / dat is Pzedicanten/ vooz oogen: niet datter maer alleen twee en sullē zijn: maer om dat hy alsoo voozhouden wil / dat de menichte Chzisti inde wereldt van clepnen aensien/ ende van de wereldtsche menschen weynich sal geacht wozden (also wy hier na seggē sullen/) daerentusschen verstaet hy alle de getrouwe Pastozen ende Pzedicanten tot alle tijden/ die haer teghen den Antichzist / ende de Ketterien stellen. Daer zijnder ooc sommige die dit van Enoch ende Helia wtlegghen/ die daer lichamelick vooz het laetste oozdeel souden comē. Maer Hieronimus rekent desemeynnghe in de Epistel tot Marcellam/ onder de Jodische fabulen/eñ toont dat dit van geene Pzopheten gheestelick (alsoo ooch den meesten deel vā dander dat in desen boec staet) sal verstaen wozden. Eñ de wtleggers by na al te samen / die leggen eenuoudich wt/ dat vā dese Pzopheten hier staet/ geestelick / niet lichamelick na de letter. Ic achte eñ meyne dat hier van twee alleen staet eñ vertelt is/om tweederley oozsaken wille.

Waerom datter al leen twee Prophetē staelt

Ten eerstē/dat hy daer mede op de Histozie oft de oude pzophecie Zacharie heeft willen sien/also int 4. Cap. staet. So meynde oock doen ter tijt

dat volck Israels/dat wt Babylonien quam/het ware onmenghelick dat den Tempel wederom soude ghetimmert worden:daerom dat sy veel eñ geweldige wederpartien hadden:eñ dat sy swack ende seer wepnich waren: Eñ dat hare voorgãgers Zorobabel eñ Iehosua versmaet werdẽ:Maer het is geschiet door de geweldige hant Gods eñ zijn ghetrouwe hulpe/dat het gewelt der wederpartije verstoué eñ te vergeefs gheweest is:Ende niet tegenstaende dat de poorter der Hellen daer tegen waren/hebben sy den Tempel op ghetimmert. Also spreeckt de Heere/dattet geschieden sal in de laetste tijt / datter gheheel verachte ende wepnich Dienaers / Christo syne Tempel wederom sullen optimmeren/ ende dat sterck gheweldt des Antichrists verstooren. Daer toe mepne ick / dient oock het ghene dat wt Daniel ghenomen wort: Maer wanneer sy vallen sullen/so sal hen geholpen worden door een cleyne hulpe/etc. Voort soo ytelt hy oock daerom voornamelick twee getupgen oft oorconden/ om dat in de Wet geschreuen staet: In den mont van twee oft drie sal alle sake bestaen. Men hout dat voor een volle ghetupgheniſſe / welcke door twee eenuoudige getupgé beuestight wort. Dewijle dan de Heere spreect/ dat hy wil twee Propheten geuen/so is dat so veel als oft hy seyde: Ic wil v so veel Dienaren gheuen/soo dattet ghenoech wesen sal/die niet alleen mijn Kercke en sullen timmeren/maer oock des Antichrists Rijcke verscheurẽ ende verstooren. Sommighe Wtleggers mepnen/ men sal door die twee getupghen/beyde de Testamenten verstaen. Maer wy sien dat de Heere van getupgen spreect/ niet vã het ghene dat betupcht is/oft betupcht sal werden:het welcke wp doch van de getupghen niet en verschepden.

Getupgé

Int heylich Euangelio ende int Werck der Apostelen/ worden de Apostelen eñ Apostolische Mannen/dat is / de Jonghers der Apostelẽ/ouer al ghetupgen ghenoemt. Ghetupghen stelt men voor het Recht ende Raet/op dat sy getrouwelick ende warachtelic souden vertellen/wat sy ghesien ende ghehoort hebben: niet wt henselué en versieren/ ende niet tot die dinghen en lieghen / oft daer af en doen/ van welck sy getupgeniſſe geuen sullen: also worden voorwaer in dẽ Gemeynté Gods/ ghetupgen Gods/dat is/Dienaers gestelt:eñ vã haer wort gheepscht/dat sy niet wt haer eygen goetduncken en sullen versieren / dat sy niet tot den woorde Godts en doen / ofte daer af en nemen/maer slecht ende eenuoudich/het gene dat in de Euangelische Historie wort ghesien/ende dat sy van de Propheten ende Apostelen gehoort hebben/de Gemeynte

te Godts sullen voorhouden ende wt leggen. Ende daerom zijn dat leugenachtige getuyghen/eñ en zijn niet weerdich ghetuygen Gods ende Chzisti te heeten/die dat Euangelium niet mede en bzenghen: Sy zijn veel meer ghetuygen des Paus/wiens Decreet eñ Decretael sy voorgeuen/ende dat voor het dwase volck betuyghen. Daerom sullen hier twee Pzopheten/ghetuyghen Chzisti zijn: ende wt de waerachtighe Goddelicke Schzift van Chzisto ghetuyghenisse gheuen.

Wat waer de Pzopheten zo zullen.

Ende desen oorspzonk wozt hier aẽ dese plaetse God ende Chzisto toegeschzeuen: gelijck de aencoẽste des Antichzists dẽ Dupuel toegeschzeuẽ wozt. *Ick (spzeert de Heere) wil myne twee ghetuygen geuen, ende sy sullen propheteren.* Chzistus sepndt Pzedicanten/ende geeft oock de selue ghenade dat sy pzedicken meughen: het welck ons tot eenen bysonderen troost dient. Want alsoo de Dupuel syne valsche Pzophetẽ sonder ophouden sepndt/onderwijst en helpt: also en verlaet Chzistus zijn Gemeynte niet/ende hy geeft syne Dienaers genade eñ cracht/dat sy leerẽ ende gheluckich voozt varen meughen. Want hy heeft oock int Euangelium beloeft ende gesproken: Ic wil v eenen mont ende wijsheyt gheuen/welcke niet wederstaen en meughen/ alle die tegen v sullen zijn. Dit sal ons troosten/ wanneer de vpant des Euangelijs listige practijcken voorstelt verraderie ghebzupt/ende alle dinck hem onderwijnt. Chzistus en sal syne Dienaers niet verlaten/so verre sy getrouwe ende vroom zijn/eñ alleen op Chzistum sien.

Tijt der Pzedicacien deser Pzopheten.

Nu so wozter oock den tijt der pzedicatien des heyligen Euangelijs/teghen den Antichzist getoont. Te weten/den tijt/in welcke de Antichzist dẽ Tempel ende de heylige stadt sal vertreden. Want 1260. dagen/die maken 42. Maenden. So wozdt daer wederom een seker ghetal/voor een onseker geset: Maer hier en wozt niet sonder een verholenthept ende by sonder verstant/den tijt der dagen/eñ niet der Maenden oft Jaren bestelt. Daerõ hoe swaer eñ periculeus dat den dienst der Pzedicanten zijn sal: so sal haer God nochtans in dier maten troostẽ en de stercken: soo dattet haer sal schijnen/dat sy alleen eenẽ dach/ende niet een Maent oft Jaer veruolcht wozdẽ/ ende aen het moepelick werck des Heeren arbeyden.

Maer dat ick ghesept hebbe/ dat de voornoemde dagen voor onseker daghen gheset zijn/ heeft my daer toe beweecht/het gene dat haest hier nae in het twaelfste Capittel/ effen dat ghetal der dagen sal aengheteeckent wozden: waer af hy nochtans te vozen gheseyt heeft: Op een tijdt/ende tijden/ende een halue tijt. Het

welck (soomen claerlick siet) ghenomen woꝛt wt het seuenste eñ twaelfste Capittel Danielis. Ick weet wel dat sulcx vanden meesten deel woꝛt wt ghelept booꝛ dꝛie Jaer eñ een half: Als dat den tijt soude bedieden/een Jaer: de tijdē/twee Jaer/ende een halue tijdt/een half Jaer. Maer dat die sake aen haer seluen/teghen de wtleggīghe ende het ghetal der Jaren zp/mach een peghelick verstaen/die eenichsins de Histoꝛie neerstelic besien sal. In het 7. Capittel Danielis staet: Die ander dieren hebben haer ghewelt wech gheleydt/ ende haer zijn de tijden des leuens ghegeuen/tot op een tijt ende tijden. Wie wil dat nu van twee Jaren alleen wtleggen/ dewijle dat het openbaer is/ dat de Babploniers/Perssen/ ende Macedoniers veel Jaren gheregeert hebben? Daer omme soo wijst hp aen/ dat de Rijcken soo langhe regeren sullen/so langhe als Godt wil/ende haer ghewelt gheeft om te regeren. Wp segghen in onser spꝛaken/ Dat sal eenē tijt/oft eenighen tijdt ghedueren/ hoewel wp daer beneuen gheenen seckeren tijdt daer bp en setten. Effen in dat Capittel Danielis/ staet oock dien aerdt ende maniere van spꝛeken/ als dat de Heylighen sullen ouerghegheuen woꝛden in de hant des Antichꝛists eenen tijdt lanck/ sommighe tijden/ ende een halue tijdt. Ende int twaelfste Capittel spꝛeect hp/ dat dese zijn Pꝛophetie sal verpult woꝛden/ op een tijdt/ tijden/eñ een halue tijdt. Maer wie soude meynen/ dat in dꝛie Jaer ende een half/ alle dat ghene soude veruult woꝛden/ dat hp in het gheheele Boeck verhaelt heeft? Waeromme bindtmen dan aen dꝛye Jaer ende een half/ de tijden des Antichꝛists/ eñ bysonder zijn veruolghinghe? Waeromme en sien sp niet/ dat den afganc/ eñ het ōgaen des Antichꝛists/ den vꝛede der Heylighen/ende den dach des wterstē oꝛdeels eenen dach zijn sal? Want Daniel spꝛeeckt/ dat die Beeste in de Helle sal gewoꝛpen woꝛdē/ wanneermen beghinnen sal Stoelen te setten. Eñ Paulus spꝛeect/ welcken hp vernielen sal booꝛ zijn toecoemste/ etc. Wie can ons dan gewisselick ende eyghentlick toonen/ wāneer dē dach des oꝛdeels comen sal? Dien dach is alleen God dē Vader bekent. Daerom sullen die ophouden met hare rekeninghe/ vanteghen dat Euangelium te strijden. Mē siet veel meer/ dat de Heere met dien dupsteren aert vā spꝛeken/oft raetselen/geen gewisse tijt en bestelt: maer veel meer den gheloouighen vermaent heeft/ dat sp lanckmoedich/ geduldich ende stantuastich sullē zijn: eñ beueelt ons dat wp niet wt neuswijsheyt/ al te wonderlick booꝛgrondē en sullē/ het punct oft minute des tijts: maer dat wp Chꝛisto sulcks veel meer ouergheuen/

die

die daer op een ander plaetse spreect: Het en staet vniet toe die tijden te weten/ende de ge leghenthept der tijden/ die de Vader vooz ende bp hem verbozgen heeft: maer waert/op dat wanneer de Heere coemt/ dat hp v wakende vinde. De Heere die vtrecke zijn oozdeel eenen cozten oft langhen tijt/ oft so lange hp wil/ blijft ghp slechts stantuastich eñ cloeck. Also spreect hp op dese tegenwoozdige plaetse: dat dē gantschen tijdt/ daer in den Antichzist rasen sal/ de Dienaers Chzisti pzedicken sullē. Ende voozwaer/ wanneer ghp de Histozien besiet/soo vint ghp/ dat tot allen tijden/ van seuen hondert Jaren herwaerts/eñ noch langher/ kloecke ende geleerde lieden geweest zijn/ die het voornemen der Pausen/ haren gruwel/ende de verleydinghen der Monicken/stantastelick teghen gestaen hebben. Van de veruolgingen die sp geleden hebben/ wil ic hier na seggen.

Cleedinghe der Pzopheten.

Voozts so wozter oock de kleedinghe deser Pzopheten ghetoont/op dat wp oock den aert der leere meugē aenmercke. Sp en wozdē niet in weerke ofte costelicke/ fluweelen/ Damaste/oft Cramosijne cleederen gekleedt/ maer met sacken. Eenen sack/soo wp in de Pzopheten sien/ is een cleedt der gener die trueré ende boetes stechte cleederen ghedzagen/ ende boete ende beteringe des leuens gepzedict heeft: alsoo sullen die oock op waerachtige boete ende beteringe dzingen: sp sullen de lieden vermanē tot matichept: oueruloet eñ alle onmatichept sullen sp hatē eñ veruolgen. Voozwaer alle vzome ende gheleerde lieden/en hebbē van 700. Jaren aen/vanden Paus/ de geestelicke/ende den volcke/niet anders dā boete ende beteringe begheert: waeromme sp oock groote ongonste bp haer ghecreghen hebben. Hoe dat nu hedensdaechs de Antichzistische cieragie ende cleedinghe sp/weet alleman wel. Sōmighe comen bp na so bont ende gepzonct voozt als de Hoerē. Te vozē schzijft hi claerder eñ bzeeder wt hoe sp zijn/ wat haer diensten zijn: Item wat de cracht/vzucht eñ werckinge haer der pzedicatien wesen sal. Ende dat verciert eñ verclaert hp met veel ghelijckenissen die wt der Schzift ghenomen zijn.

Eñ ten eersten so siet hp we derō op dat 4. Cap. Zacharie/ daer hp seydt: *Dese zijn twee Olyfboomen. &c.* Met de Olie onderhoutmen de Lampē: so bediet de Olie de materie der pzedicatien. Want de Lampē die dat licht dzagē/zijn de Pzedicanten/ daermede Chzistus dat licht ende zijn Euangelie dooz de gantsche werelt spzeydet. Maer dese Pzedicatie des lichts wozt ghenomen wt de Schzift/ alsoo wozt oock den schijn des lichts oft der Lam

De Pzopheten zijn Fackelē eñ Olijfboomen.

Mat. 3. a ende. 11. b

pen met Olie onderhouden. De Olie is een voorbeelt des heyligē Geests. Daer by noēt oock Joānes de heylige Geest de saluinge. Voorwaer de heylige Schrift is een ingeuinge des heyligē Geests. Daerom so sullen dese Predicantē Chri stum wt de Schrift predickē. Want also staeter vā de gene die door het ingeuen des heyligen Geests dat Euangelium Christi predicken: dat sy staen voor het aensicht Godts der Aerden: dat is/dese zijn onder de beschermīnghe ende voorsichtichept Gods/door wiens voorsichtichept alle dingē geregeert worden/die in den Hemel ende opter Aerden zijn. Want daer mede wort gesien op de woorden Zacharie/ De ooghen des Heeren doorwandelen de gantsche Aerde: ende dese zijn twee sonē des Olijs/ die voor dē Heerschapper des gantschen Artrijcr staen. Dat vertroost voorwaer seer de getrouwe Predicanten/die daer sien dat sy Gode lief eñ aengenaem zijn/ende/dat hy sorghe voor haer draecht: Ja vā dien God/die een Heere is aller dingen.

De Prophēten staē voor Godt.

Daer en bouen soo en zijn alle de ghene/ noch Olie ofte Olijfboomen/noch Fackelē/ die dat licht des Euāgeliums draghen/welcke op des Antichrists zijde/dē droessem ende menschen dreck so hooch verheffen/ rechts oft Olye des heylighen Geests ware/ende storten oock mede in de Lampen: ende en vercondigen dat licht niet / maer duysternisse eñ mepningen der verdoruen menschen. Teghen dese disputeert Joānes/eñ spreert: Dit heb ick v gheschreuen/ van de gene die v verleyden. Ende de saluinge die ghy van hem ontfanghen hebt/blijft by v: ende ghy en behoeft niet dat v pemāt leere: maer also de saluinge v van alle dingen leert/also ist waerachtich ende geen leugen.

Wapens der Prophēten.

Nu worden oock de wapenen deser Prophēten beschreuen/wanneer sy haer sake beschermen/eñ teghen de vpanden strijden. Wāneer hen pemant beschadigē wil/so gaet dat vper wt haren mont/ende verteert hare vpanden. Dat woordeken (*adikin*) bediedt so veel/als met opgesetten wille eñ tegen recht pemandt ongelijck te doen. De Wtleggher oft al wel op beyde plaetsen een woort is/so verandert hijt corts hier na aldus: Wāneer haer pemandt ongelijck aen doen wil: maer te vozen heeft hy gesept/schaden. Wanneer nu pemandt wt de Voorvechters des Antichrists/den Predicanten aenuallen wil/ende haer leere ende dienst aentasten: Soo sullen die terstondt wt de Godlicke Schrift/dat woort Gods voorthrenghen/ ende alsoo sullen sy de vpanden te rugge drijuen ende verwinnen. Want datmen dit na de letter niet verstaen en sal/ bewijst dat nu openlick ende hy-

bysonder / dat wy terstondt sullen hooren/ te weté /dat de se Propheten sullen verwonnen eñ gedoot werden vandé Antichrist: sonder twijfel lichamelick. Wie en soude dā daer wt niet mercken/dat de victorie der Predicanten geestelick ware? also dat hare wederpartije /door de waerheydt overwonné zijnde / wel lichamelic leuen: maer door de cracht der waerheyt gheestelick gedoot zijn? Eñ daerom wozter by gestelt/als door een wtlegginge:

Wt den mont der Propheten gaet byer.

Ende wanneer haer yemant lastich wesen wil, so moet hy also ghedoodt worden: te weten/ met het yser dat wt haren Monde gaet. Maer wie soude willé seggé/ datter een materiael ende natuerlick yser wt des menschē mont soude gaē? Paulus lept dat oock wt/eñ neemt die maniere vā sprekē wt Esaia/ als hy van den Antichrist eñ Christo spreert. Welcken (sept hy) hy dooden sal met den Gheest zijns monts. Siet doch Paulus noēt den geest des monts/ het ghene dat Joannes yser noemt. In Jeremia lesen wy oock int 23. Capit. En is mijn woort niet als eē yser / eñ als eenen Hamer die de steenrotsen splijt? Eñ int 5. Capittel: Daerom dat ghy dese redene dzijft: siet so wil ic mijn woort in uwen mondt tot een yser maken/ eñ dat volc tot hout/ eñ het sal haer verslindé. Van Helia lesen wy in het 4. boeck der Coningen int 1. Capittel/ dat hy met yser dat van den Hemel ghecomen is / de Dienaers des Coninckx lichamelick verbzandt heeft. Welck exempel de Apostelen des Heeren/ Jacobus ende Joānes/ Luc. 9. vooztghebzacht hebbende/ en heuet de Heere haer niet toegelaten: op dat hy haer haers ampts soude vermanē / te weté/ dat sy met lācmoedichz eñ met het woozt der waerheyt soudē strijden. Het welck ooc Paulus op een ander plaetse wtdzuckelic gebiet / bysonder in de tweede Epistel tot Timotheum int 2. Capittel. Waer wt wy claerlick onderwesen wozden/dat dē Antichzist niet met lichamelicke wapenē van de Dienaers en sal vernielt ende wtgeroept wozdē/ maer met gheestelicke wapenen. Want hy moet gedoodt ende verwozcht wozdē met het Euangelium/ dat alderscherpste sweert : ende vallen ende sterven in de herten der menschen: also dat hy van hen geheel veracht / ende vooz den rechtē Antichzist gehent moet werden. Dat nu haerder vele den dienst des woozts / eñ het ghewelt der Overheyt onder malcanderen vermenghen: eñ om dier oozsaken wille / de Overheyt dat Sweert / wt de hant nemen/ eñ ghebieden dat sy de Secten ende Godslasteraers niet en soudē slaen/ beuestigēde datmēse allē met het woozt doodē eñ vernielen sal/ die moeten die amptē oft officien beter leeren onderscheyden/ende alle verleyders ende

Gods-

Godslasteraers gheen plaetse geuen: welcke van hare valsche leere dupsentmael ouertuycht zijnde / nz op en houdē ontallick veel menschen te beulecken ende int verderuen te trecke: wāneer sy anders niet met grooter neerstichept van de Ouerhept vernielt en wozden. Eñ daerom sal een pegelick zijn ampt ghetrouwelick bedienen / ende in het selue den regel der waerhept eñ gerechticheyt na volghen / soo sal de sake te beter gaen.

Sy hebbē macht den Hemel te sluyten.

Bouen dat spzeect hy noch claerder ende opentlicker van haer ghewelt eñ dienst / eñ siet oock daerbeneuē op veelderlep voozbeeldingē der Godlicker Schzift. Want ten eerstē segt hy: *Dese hebben macht den Hemel toe te sluyten, dattet niet en regene in de dagen haerder Prophecie.* Eñ hy siet ghewisselick op de Histozie oft geschiedenisse Helie / die int 3. Boeck der Coninghen int 17. Capittel staet / eñ die sal gheestelick op desen onsen handel ghetogen wozden. Want gheliick Helias dooz de Goddelicke cracht verbiedt / dattet niet en reghene: alsoo sullen oock de Predicanten des Euangelions / den onghoozsamen / oft de ghene die dat woozt niet en hoozē / noch hoozen en willen / maer lieuer van der Papisten gruwel begeeren verlept te wozden / oock den Hemel selue toesluptē / dat is / sy sullen betupgen dat den Hemel ghewisselick van God toegesloten sy: dat men alleen dooz Chzistum / als een eenighe Deure ten Hemel comen moet oft mach / welcke doch de selue niet en willen aennemen: sy sullen haer oock voozhouden / dat de ghenaden van Godt niet gheghe-uen en sy / welcke dooz Chzistum alleen ghegheuen wozt. Want de Pzopheten houden vooz oogen / dat dooz dē regen der genade Gods / eñ de vzucht der beuochtinge die vandē Hemel ghegeuen wozt / bediet eñ voozgebeelt wozt. Eñ daerom sullen sy dē gantschē tijt haerder Pzophecie stantuastelick betupgē / dz alle die / dooz haer verdiensten ende eygen schult met recht des lichts der genaden eñ des Godlicken leuens sullen berooft wozden / welcke des Paus stoppelen aengenamer zijn / dan dat warachtige Bzoot vanden Hemel. Maer hier tegen so verstaen wy / dat dit selue gewelt den geloouigē ghegheuen is om den Hemel open te doen / waer af nu geenē tijt en is bzeeder te spzekē. Want die dinghen zijn openbaer / die inden Euangelio vā de sleutelen des Hemelrijcks staen / ende beter hier by dienen / dan dat ickt soude connē vertellen: dewijle ick oock op ander plaetsen / eñ oock bouen in desen Boeck van sulcks gesept hebbe.

Sy verandere dz water in bloet.

Daer na siet hy op de Histo-rie Mosis / eñ spzeect: Dē Pzopheten is macht gegeuen dat water in bloet te veranderen / het welcke tegen het gene niet en

en is/dat te vorē vhaelt wort. Want dat water is een figure der Godlicker wijshepdt/ der ghenade eñ vermakinghe des geests. Het bloet bediet schult ende wzake. Wāt de spzeucke des Wets eñ der Apostelen is wel bekent/ V bloedt sp op v hooft. So sullē dā die Pzophetē betupgē/ dat God zijn hepl saem woozt ghesonden heeft/ om alle geloouigē salich te maken: maer den ongelooutghen sal sulcks dooz haer eyghen schult/ tot verdoemenisse gedyen. Want die daer de pzedicatie des Godlicken woozts hoozen/ eñ nochtās niet en gelooué/ die hoozen datselue tot haer eygē verdoemenisse. Eñ also wozter hedēsdaechs dat Euangeliū delē sonder vzucht gepzedickt: dewijle sp dooz de Papistische leeringe verdozué zijnde/ met geweldt niet wijs zijn en willen/ etc.

Sp. laen de Aerde met plagen.

Ten laetsten soo hebben sp macht om dat aertrijck te slaē met alderley plage/ so dicwils sp willē. Maer sp en sullē niet willē/ het en sp dat het woozt Gods/ waer dooz sp onderwesen eñ verlicht zijn/ dat gebiede. Want sp en sullen niet wt moetwille handelē/ sp en sullē dat hare ghenegentheden niet volgē/ maer het woozt Gods. Dooz so wozden sp gesept de Aerde met alderley plaghen te slane / als sp met Godts woozt dzepghen/ dat God de sonden der menschen met menigerley plagē sal slaen/ dat is straffen. Dese plagen wozden vertelt Leu. 26. Deu 28. Wāneer sp de onboetueerdighe werelt sullen dzepgen / datter Krijch / Pestilentie / Serten/ Honger/ eñ ander straffen sullen comē/ so sal Godt alsulcke plagen ouer de onboetueerdighe sepnden: also de Heere dat in Jeremia veel ende dicmael sept. Daerenteghen so sullen sp met allen seghen de ghenerijcke maken / die den woozde Godts volghen ende ghehoozsaem zijn/ als sp den Seghen des Heeren verkondigen sullen.

Dit heeft hp dustange ghesproke van de Pzedicante des Euangelions/ die in de laetste Werelt/ vooz het Oozdeel tegen den Antichzist strijden/ de Kercke timmerē ende de Geloouige wthelpen sullen. Hebt ghp acht/ in welcke Pzedicanten ghp alsulcke teeckenē vindet/ ende deselue houdt vooz rechte Pzopheten Gods. Eñ daerbeneué/ bekent hoe grooten weldaedt Gods dattet sp/ getrouwe eñ opzechte Pzedicanten des Woozts te hebbē. De Heere onse Godt wil alle Dienaers zijns Woozts/ inde Pzedicatie ende bekētenisse zijnder waerhepdt/ tot aent eynde sterckē ende onderhouden.

(***)

De

De 48. Predicatie.

Van den grouwelicken strijt des Antichrists tegē de Prophetē Gods/ die hy ouerwint ende doot/ ende op het hoochste veracht ende versmaet.

Dan. 7. c. 21. Apoc. 13. 8. 7 * Ende als sy hare getuyghenisse sullen volepndt hebben/ sal het Dier dat wt den Afgrōt coemt/ crijch teghen hen voeren/ ende salse ouerwinnen/ ende salse doo-den.

8 Eñ hare lichamen sullen ligghen op de strate der grooter Stat/ die Geestelick genoēt wordt Sodoma eñ Egiptus/ daer ooc onse Heere ghecruyst is.

9 Eñ sy sullen wt de Volcken/ ende Ghe-slachten/ eñ Tongē/ eñ Nacien/ hare lichamen siē drie dagen ende eenen halue/ eñ sullen hare lichamen niet laten in grauen leggen.

10 Eñ die op der Aerden woonē/ sullē blijde ende vrolic wesen ouer hen/ ende sullen malcanderen gauen senden/ om dat dese twee Prophetē de Inwoonders der Aerdē gequelt hebben.

Wy hebben ghehoort van het ghestadich predicken der Predicanten/ die haer teghen den Antichrist ende zijn Heyrschare/ tot beschermínghe der waerheyt/ Chzisto/ ende der Gemeynte der Gheloouigen/ sullen stellen: ende dat de gantsche tijt ouer/ in welcke de Antichrist zijn tyrannije oeffenen sal tegen de Kercke. Voortaen sal ons Jesus Chzistus onse Heere door Joānem den Apostel eñ Euangelist leeren/ met wat gelucke de Heyligen sullen strijden/ ende hoe haer de Antichrist sal ontfangē: het welcke tot troost dienstlic is/ ende tot noodtsakelicke vermaninge: op dat niemandt door tgeluck des Antichrists/ eñ door de tribulatien der Gheloouigen afgheleert en worde. Daerom so spreect hy hier plat wt/ van de ware vervolginge des Antichrists/ die nu veel Jarē na malcander geduert heeft/ (te weten/ den gantschen tijdt in welcke de Paus van Roomen hem seluen het gheweldt ouer de Kercken aengenomen heeft

De vervolginge des Antichrists.

heeft) dat Godt daer en tusschen somtijts eenen tijdt lanc vzede eñ vercoelinge gegeuen heeft/op dat haer de Geloouighe verhalen mochtē. Dese Antichzistische veruolghinghe is swaerder eñ langduerigher geweest/dan daer nopt gheen geweest en is/noch onder het ou de Volc/noch in de eerste Chzistelicke Kercke. Voozwaer so wie van ouer 500. Jaren herwaerts/(hy sy gheweest van wat state/condicie/ofte plaetse hy wil) teghen de Roomsche Kercke hem maer een wepnich en heeft latē mercklē/die is terstondt aenghevochten ende gehaet/in gevanckenisse ghewozpen/verdzeuen ende ghedoodt. Dat betuygen de Histozien:welcke ooch bewijsen/hoe dat de Pausen ende hare Voozvechters de Monicken/meer hebben toegenomen/ende aen menichte ende gheweldt zijn grooter ghewozden/hoe ernstlicker de veruolghinghe is vooztgegaen.

Maer nu so verhaelt de Heere seer neerstich ende eygentlick/wanneer/hoe/waer ende wie/met wat geual/geluck eñ gruwelichept dz de Antichzist raesen eñ woeden sal tegē de getrouwe Dienaers Gods. Hy stelt terstont daerby/hoe dat zijn voozneme sal te vergeefs zijn/ende hoe heerlic dat God syne volstandighe Dienaers sal beloonen: Item wat grooten iammer dat ouer de Antichzistische sal gaen.

Eñ ten eerstē stelt hy opentlick eñ claer voor oogen/wanneer die veruolginge aengaen sal:niet eer dan als het getupgenisse der Pzopheten sal geepndicht zijn. Daer bouen hebbe ick bewesen/dat het ghetupgheniſſe/de ware ende ongheualschte Pzedicatie des Euangeliums sp. Aretas sepdt: Wat ghetupgheniſſe? Dat de ghene die dan voozhanden zijn sal/niet Chzistus en sy:Jae een Bedzieghet ende schadelick Verleyder/etc. Maer so goet is God/die zijn Kercke lief heeft/dat hy de Pzedicanten niet eer en laet wechnemen/dan als sy hare Pzedicatie geepndicht hebbē. Want dat Euangelium moet supuer ende claer alleman gepzedickt wozdē tot salichept/ende tot verloſſinge wt de tribulatien/bedzoch/pzactijcke listen eñ verleydingen des Antichzists. Sy sullen pmmers haren dienst volepnden/met veelderley gheschzijften eñ gestadige pzedicatien. Sy sullēt gewisselic epndigē wanneert Gode behaecht. Wāt sommige pzedicken/ende blijuen behouden eñ opzecht vele Jarē lanch/seker voor alle veruolginge/maer de andere wozdē terstondt weeh geſleypt/ende in ghevanckeniſſe gewozpen ende ghedoodt. Also geschien dan die dingen so het Gode behaecht: van welcke men dat altijdt gheloouen en houden sal/dat hy (hy gebzupcke dan welcken wech ofte maniere hy wil)

Tgetupgenis der Pzopheten moet te vozen volepndt wozden/eer dz de veruolgingem bzeken mach.

wil) zijn eere ende dat heyl zijnder Kercken verhoocht eñ voordert. Ende hier geschiet ock dat wy dickmaels inden Euangelio lesen: De Heere en wert niet geuangen / daerom dat zijn vre noch niet gecomē en was. Daerom wort ock den Predicantē van Godt een seker ende bestelde vre gheset. Eer dat die vre coemt / zijn sy seker / hoe seer dat de Dupuel ock raest / ende de Tyrannen woeden: wat ock de Bloethonden ende vpanden Godts voortstellen. Het gheeft ons dicmaels wonder / hoe dat de Predicanten des Euangeliōs so langen tijdt in het midden van soo veel Woluen hebben meugen predicken: ende voorwaer recht tegen de Woluen: waerom sy niet terstondt verscheurt en worden? De Heere de gheweldighe Godt heeft se behoudē / die daer gantschelic heeft ghewilt / dat sy te vozen de boodtschap der Waerheyt souden eyndigen. Daerom so heeft hy de vpanden geweert / ende syne Dienaers cracht en de macht ghegheuen te predicken. Dien sullen wy louen ende dancken / dat voortijdts vele goede Predicanten / ende tot onsen tijden D. Lutherus / ende M. Hulderius / Zwinglius / ende andere ghetrouwe ende warachtige Ghetupghen Gods / in dese schandelicke Wereldt / ende in alsulcken gheweldt des Antichrists / soo veel Jaren / ock teghens de Poorten der Hellen haren dienst hebben meughen wtrechten. Hoewel den Overheden ende Vorsten oock haer lof ghegeuen moet worden / om dat sy haer beschuttet ende wettelicke beschermingē gegeuen hebben: nochtans en ware dat niet geweest / wāneer het de Godtlicke cracht ende macht niet also en hadde ghewilt.

Godt beschermt syne Prophetē tot op haer vre.

Na dat nu de Gheloouige inde Ghemeynten volcomelick ghewaerschout worden / alsoo dat die de sake verstaen / eñ niet en willen met gheweldt blindt zijn ende verderuen / al des Antichrists stricken ontvlien / eñ in Christo leuen meughen: so sal terstondt daernae de veruolghinghe volghen. Want so haest de Paus ende syne Trawantē hooren dat sy gheraeckt worden / so sullen sy van stonden aen blixemen ende donderen / eñ den Wereltlicken Arm tegen de Ketteren verwecken / ende inden Hoop slaen. Want hy druckt openlick wt / wie dese Vpandt der Prophetē ende der Prophetien wesen sal / namelick / dat Beest / dat is / des Paus van Roomen gruwelickē gruwel / ende beestelick geweldt. Van dit Beeste sal breeder gheseyt worden int 13. ende 17. Capittel: daer wy hoorē sullen / dat sy vander Aerden / Ja vanden Afgrondt wt het diepste der Hellen sal voortcomē. Want den oorspronck der boosheyt des Beests / en wort gheenen anderen Vader toegeschreuē / dan

De vervolginge begint.

dan dē Dupuel/den Vorst der Hellen: die een Leugenaer eñ een Doodslager is. Maer nu ist openbaer / dat op den dach van heden / alle veruolgingen eñ oorlogen/van den Paus eñ zijnen Bloetgesellen eñ Lātsknechten/verweckt/beghost/ ende wtghericht worden. Eñ effen vā die selue zijn alle iammeren / die van ouer veel Jaren gheschiedt zijn/ voortghecomen.

Het beest strijt tegē de Propheten.

Maer dese/ strijt tegen den Dienst des Woorts ende der Predicanten Christi met Sophisterie / met wōderlicke consten ende practijcken/met den Ban / met straffinghe eñ verschrickinge. Hapino sept/De Antichrist sal veelderley pijningen gebruycken / ende aen welcke hy niet en sal connē gerakē/ die sal hy onderstaē met zijn Leere te verwinnē: hy sal gauen wtgeuen/met smeeckēde woordē sal hy voortcomē/ ende valsche wonderteeckenē ghebruycken/etc. Maer dewijle dat onse Heere hem niet en laet verdrieten/desen Stoel een Beest te noemen/waerom souden wp ghen Stoel noemen? Wanneer de Paus dat bloedighe Beest is / waerom souden wp hem als een heylich Vader groeten.

De Antichrist der wint met hoe? hy wordt.

Voort so toont hy/met wat geluck oft wtcoōste dat de Antichrist teghen de Propheten strijden sal. Hy sept / *dat hy sal verwinnen ende sālse dooden.* Effen dat heeft de Heere te vorē gesept inden Euangelio/ Mat. 10. eñ Joan. 16. ende te vozen oock Daniel int 7. eñ 11. Cap. Nu is hier boven wat van de heylighe Martelaers gesept. Eñ de Heere waerschout ons by tijden/op dat/wanneer wp sien dat de Predicanten der Euangelischer Waerheyt gedoodt worden / dat wp aen de waerheyt geen twijfel en hebben/oft de saken des gheloofs oordeelen/ wt den toeual ende gheluckſalicheyt deser werelt. Het welcke ymmers hier in dese tijdt den meestendeel gheschiedt. Want vele spreken: Wanneer dat dit de Predicatie der waerheydt ware/ alsomen sept/ so en soude God die warachtich is / zijne sake niet verlaten/maer deselue bystaē. Maer als de Predicantē tonder gedruckt eñ vermelt worden/waerom en soudē wp niet beslupten dat sy een valsche of te verkeerde sake voor hadden: daerenteghen de rechte/ die boven liggen ende verwinnen? Maer wanneer dat alsoo soude gheldē/ die rekeninghe te maken/ soo hebben de Propheten/ Christus ende de Apostelen een valsche sake gehadt. Want meest al te samen zijn sy van hare vyanden tonder ghedruckt / ende ten laetsten oock ghedoodt gheweest. Eñ daerom so hebben de Joden/ Pharizeen / ende Godtloose/ vyanden des Woorts Gods/ een goede sake gehadt? Maer nademael de waerheyt onuerwinnelic is / hoe staet daer dā

vanden Antichrist/dat hy sept *Hy ouerwint?* Hy en sal voor waer niet verwinnen / met eé rechtē oorconde/met de heylighe Schrift/ofte goede vaste redenen: maer met openbaer gheweldt/met geuanckenisse/ met vyer eñ sweert. Daerom volchter terstondt een wtleghinge van dese woorden: *Ende hy salse dooden.* Eñ daerom sal hy door dat / dat hy haer doot/een Verwinder gheacht wordē. Want wāneer Eneas den Turnum indē Camp verwint eñ doodt/ss wort Eneas als een Verwinder ghegroet. Ende so verre verwint de Antichrist. Hoewel nochtans dat de Martelaers gedoodt worden/so ontfangen sy voor Gode de victorie:want hare sake is recht ende Godtlick / ende de waerhept verwint in haer. De Tegēpartije verwint met de menichte/pomperye /aensien/gheweldt / gonste/rijckdom/ende andere dierghelijcke dinghen:maer wy int ghene daer wy een goede eerlicke sake/ende onses gheloofs eenen goeden grondt by de Propheten ende Apostelen hebbben.

Wreedhz des Antichzists.

Nu hebben wy de maniere ende de mate des strijdts ende der victorie. Hy sal strijden eñ verwinnen / met lichamelicke ende vleeschelicke wapenen / maer sal met Geestelicke verwonnē worden. Bouen dien worder nu ghesept/wat wreedthept dat hy teghen die Propheté oeffenē sal. Eñ dat druct hy wt met twee spreucken: *Ende hare lichamen sullen ligghen op de straten der Stadt. Ende sy en sullen niet toelaten dat hare Lichamen in Grauen ligghen.*

De lichamē ligghē op de straten.

De eerste maniere van spreken toont een groote wreedthept met een groote verachtinghe: want wat slecht ende onghecht is / wordt op de strate ghesworpen. Ende het slijck op der straten wort van alleman met voeten vertreden. Daerom soo sal de Antichrist die Propheté ten laetsten versmaden: alsoo dat alle man sal meynen / dat hy met haer mach omspringen so hy wil/eñ sy sullē haer also by maniere van spreken / met voeten treden/ende haer voor slijck eñ stof achten/ende voor alsulcke menschē/ dat wāneer sy op het hoochste veroordeelt worden / dat het maer des te beter sal gaen. In sommighe Steden is dat een ghebruyck dat der gener lichamen dienē ghedoot heeft/op de strate ghesworpen worde/ so dat allemā op haer mach gaen/ende met waghens daer ouer rydē/ander menschē tot een Afschricken/ende om te toonē dat het schandelicke menschen zijn geweest/ende om groote schande ende lasteren wille also verordeelt zijn. Daerby diēt dat de Antichrist door dē Wereltlicke Arm/sommighe van de Dienaers der Kercken/in de Steden openbaer aen Galgē hangt/sommige met ketenen

aen

aen eenen pael naghelt / ende langsaem brae t/ eñ ten laetstẽ geheel doot/ eñ haer aen de pale brεeselick ophangt / eñ alle man tot een verschricken laet sien. Waerenbouen so acht hy haer onweerdich de laetste eere. De begrauinghe is de laetste eere die den mensche aenge daen woꝛdt: maer hy en sal de lichamen der Gheloouighер niet laten begrauẽ. Meugelic lept hỹt alsꝺ wt / dat hy te voren gheseꝑt heeft/ *Hare lichamen sullen op de straten ligghen.* Hedẽsdaechs laet men de ghene die om het Euangeliũ lijden/ niet alleen toe dat sy niet inde Aermen raest ooch hier ende daer tegen de lichamen der doodẽ/ die binnen haer leuen de Papistische Sacramenten niet en hebben willẽ aennemen. Wãt so pemandt wt deser tijdt verscheyden is / ende en heeft alle zỹne sonden den Pape den Biechtuader niet int ooze geblasen/ ende de absolutie niet van hem begheert/ eñ en heeft hem niet laten onderwijsen/ oft en heeft dooꝛ de laetste Oꝛe niet willen wedergebozen woꝛden: hoewel dat hy in een warachtich gelooue verscheyden is: euenwel dewijle hy de Papistische dinghen niet ghebruyckt en heeft/ eñ den Paus niet en is te voete geuallen/ so en begraeftmẽ hem niet by de ander Chꝛistgelooutghe menschẽ: maer sy willẽ hem ergẽs achter een Hage/ oft bynа onder de Galge begrauen: Ende dat en can nu ter tijt niemant loochenen. Bouen dat sullen die alle dingen vooꝛnemẽ/ om de ghedachtenisse der Gelooꝛiger geheel te vernielen. Wãt de grauen woꝛden daerom getimmert / op datmen de verstoꝛuene eerlick soude gedencken: maer van de goede eñ gerechtighe sal een eewige ghedachtenisse zỹn/ etc. Ende dese mepnen vooꝛwaer / sy doẽ geheel Chꝛistelick: maer de Heere Jesus lept hier haer werck wt/ eñ seydt dat het een groote afgrijselichept zy. Wat soudemen dan eerst dã de gene houden/ die wt haet der warer Religie verblindt zỹnde / gelijck de Woluen ende Rauen/ op de lichamen der Martelaren vallen eñ vliegen/ om haer te verscheuren/ ende van een te trecken / ende die ten laetstẽ wech sleppen?

De lichamen woꝛden niet begrauen.

Die gruwelicke eñ verschrickelicke weerdheit sal durẽ dry dagen eñ een halue. Het welcke alle de gene die op dit Boec geschꝛeuen hebben / wtleggen vooꝛ eenen coꝛten tijt / wel eenen seckeren/ maer nochtãs eenen onseckeren/ alsꝺ ick daerbouen van de Maenden eñ Jarẽ gheseydt hebbe. Waeromme achte ende mepne ick/ dat desen ooghenblick tijdts tot eenen troost gestelt zy. Wp spꝛeken ooch in onse Duydtsche spꝛake: Het duert een Vesper oft een Noene. Item / Het is om dꝛie oft vierdehalfdach te doen/ soo sal het beter zỹn/ oft te een eynde hebben. Want

dry dagen ende een halue.

de Heere gheeft den ghenen die gepijnicht ofte gheplaecht worden / eenen cleynen tijdt vrede / om haer te verhalen: ende hy vercort die truerighe daghen / dat zijt verdragen en de lijden meughen. Daeromme wanneer onse ghedult in die grooste versmaedtheydt ende vervolghinghe des Antichristis ghoeffent wordt / so sullen wy gedencké / dat Godt onse Heere alle de daghen onser ellenden ghetelt heeft: ende haer tot eenen troost der cranckeu ende ellendigen verkort heeft.

Maer nu soo druckt hy eghentlicken wt / ende toont recht als met eenen vingher / de stede ende plaetse / op welcke alsulcke afgrijselickheydt / voornamelicken teghens de Propheten / sal ghedruckt worden. Ende hy toont een groote Sadt. Maer daer is een Sadt Godts ende daer is een Stadt des Dupuels. Daer is een Stadt des ontschuldighen Abels / ende daer is een Stadt Cains / die synen Broeder vermoort heeft. Daer is een algemeyne Kercke der Heylighen / ende daer is een Synagoge ofte Vergaderinghe der Antichristischer. Dese Steden strecken haer de gheheele Wereldt door / ende en worden met gheene Kinckmueren ommeringheit. Dese Stadt meucht ghi wel noemé een Ghebiedt / Heerschappije / Coninckrijcke / Vorstendom / ofte een Geselschap der Godlooſen. Daerom soo waer de Antichrist ofte de Paus van Roomen zijn Heerschappije heeft / Ja in de Roomsche Kercke selue / sal onder allen Volcken tegen de Maetelaers het selue geschiedé dat wi gehoort hebben. Wāt hy onderschept die Stadt met clare bewijsinghen / ende seydt / *Hare lichamé sullen op de straete der groter Stadt ligghen.* Eñ voorts daer nae lept hijt wt / ende sept / *Die gheestelick ghenoemt wort Sodoma ende Egyptus.* Item, *daer ooc onse Heere ghecruyst is.* Eñ wederom / *Eñ haer sullen sien Volcken, ende Cheslachten, ende Tonghen, ende Heydenen, &c.* Daerom en heeft hy door die Stadt niet verstaen een cleyne ofte erghens een nauwe / ofte oock een wijde Stadt / die met mueren omringt ende besloten is: Maer dese Stadt die streckt haer ouer de gantsche Werelt in welcke de Volcken / Geslachten / ende Heydenen woonen / etc. Sodoma ende Egyptus zijn seer wijt van malcanderen / ende en meughen met gheenen Kinckmuer te samen ghevaeht worden. Chrystus is voorwaer te Ierusalem gecruyst: welcken oock de Propheten Sodoma ende Gomorra genoemt hebben: maer hy wordt daghelicks in synen Leden de gantsche Wereldt door gecruyst. Want de Godlooſe hebbé oueral een Stadt ende een gheselschap / gheljck als oock de Ghelooughe een lichaem zijn. Daeromme sullen

ien wp weten / dat die Stadt / op welckes strate de lichamē der Pzophetē liggē / de Stadt Cains is / ende de Roomsche Kercke / die dooz de gantsche Wereldt verstropt is. Egyptus ende Sodoma wozt sp genoemt / maer geestelick. Waer in wp sien dat dit woozdeken Geestelic *Gheestelick*, ghebzupckt wozdt booz een verstandt dat niet by de Letter en blijft. Want anders en isser geen Geest noch in Sodoma / noch in Egypto / want sp zijn gheheel ende al vleesch. Daerom wozdt dese Stadt Sodoma ende Egyptus genoemt / dooz een Parabolisch verstant ende dooz een ghelijckenisse. Hoe dat Sodoma ghebweest zp / is openbaer wt het 19. Capittel Genesis / ende wt 16. Capittel Ezechielis / hare sonden zijn opgheclommen ten Hemel. Maer hoe dat de Roomsche Kercke op den dach van heden is / en denu eenen langhen tijdt ghebweest zp / is eenen peghelicken bekent / sonder de gene die het met gheweldt niet weten en willen. Soo heeft de Apostel selue tot dē Romepnen in het eerste Capittel dat selue wtgelept. Nu soo heeft Egypten den kinderen Gods van hare bzijheyt berooft / haer met een woeste knechtschap ton der gheren Godsdienst verhindert eñ belet. Also heeft oot de Roomsche Kercke / de Ghemepnte Chzisti van hare bzijheyt berooft / die Chzistus haer verwozuē heeft: sp heeftse gewozpen in een schandelicke dienstbaerheyt eñ knechtschap: op dat sp dienē soude in dzeck der menschen Insettingen. Bouē dat so weert sp met handen eñ boeten / dat sp niet wederom tot het Euangelium en come / ende Godt recht eere. Ende boozwaer / onse Heere Chzistus is op den Berch van Calvarien / na by Jerusalem gheczupst gheweest: maer de Artyckelen onses Gheloofs leggen dat wt / ende spzeken: Hy heeft gheleden onder Pontio Pilato. Dese was de Roomsche Lantuoocht. So ist openbaer / dat Chzistus onder het Roomsche Rijcke heeft gheleden. In het selue Rijcke / ende onder het selue Recht / zijn de Apostelen ende oude Martelaers gedoot ghewozden. Onder het Rijcke des nieuwen Roomschen Rijcks / wozden heden ten daghe de Pzophetē met vper ende sweert verdaē. Ja oock de Volcken / Geslachten / Tonghen / ende Heydenen zijn dit Rijcke (dat nu de Kercke heet) onderdanich: in dier voegen / dat de Pzedicanten ouer al (dewijle het dat Beest al so hebben wil) wtgheuoert / eñ gruwelick vermoozt wozden: eñ de Volcken eñ Nacien aensien dat.

Sodoma eñ Egyptus.

Om die gruwelickheydt te vermeerderen / ende epghentlick te vertoonen / dient ooch dat int bysonder / dat de aertsche menschen (die gheheel een vleeschelicke Kercke hier op

De Godsloose verbijden haer int ongeluck der Ghesloquigē.

Aerden besittē ende in hebbē) haer verheughen ende verblij den sullen: daerom dat het dē Propheten soo qualick gaet/ ende dat sy tammerlick ghedoodt worden. Euen dat heeft oock de Heere selue te vozen ghesepdt by Joannem int 16. Capittel. Voorwaer voorwaer segge ick v/ghy sult weenē eñ truerē/maer de Werelt sal haer verblijden etc. Sy sullen oock gauen ofte Guyptpenningen malcanderen senden/ sept hy/ende Brieuen/in welcke sy sullen Godt louen dattet so wel gaet. Dat dit int Concilie te Constantz ghschiet is/ ende hoe dat Joannes Hussz ende Hieronymus van Pragen verbrandt zijn gheweest/ dat betuyghen de Historien genoechsaem. Wy hebben by onsen tijdē gehoort/wat groter blijdtschap alle Papisten oueral gehadt hebben/eñ hoe dat sy getriumpheert hebben nae dat Engelandt wederom tot den Stoel van Roomen is ghevallen/ende de swarc vervolghinghe teghens de Leere Christi wederomme is aengegaen. So dickwils als de Dienaers der Kercken/oft eenige gheloouige menschen van weghen des gheloofs verbrandt worden/so maken sy terstont groote Feeststaghen/eñ brassen met grooter vreughdē/sin gende, *Te Deum laudamus, &c.* Daer vlieghen oock Brieuen ouer ende weer/met welcke sy malcanderen de boodtschap schicken/ende God louen dat sulex gheschiet. Op sommige plaetsen dragen sy Processien om/eñ louen daermede God/ om dat het andere menschē so qualick gaet. Maer de Heere siet dat al / die daer te vozen ghesepdt heeft/dat sulex soude gheschieden.

Sy blijf den haer/ om dat pac afges nomen

Nu so en isser gheen ander oorsake van alsulck een ouergroote blijschap / dan dat die Propheten die gheplaecht ende ghepijnicht hebben / die op der Aerden woonen. Wāt de wozdt. gene die de Aerde liefhebben/ eñ na Aerdtsche dingen staen/ die worden aldermeest ghequetst dooz de vrye Predicatie der Waerheydt / de welcke sy erger achten/ende meer haten dan den Duyuel vander Hellen. Want sy begheeren eere/ goet/ eñ haren wellust te verkrijgen/oft te behouden: maer wanneer sy dat vercregen hebben/so vreesē sy seer/ dat dooz de predicatie des Euāgelions haer dieselue sullē gemindert/ oft geheel wechgenomē worden: daerō en begeeren sy niet meer/dā dat sy vā alsulcke roepers verlost meugen worde/ eñ dat dieselue terstōt wtē wegedaē meugē worde. Wāt sy meynen also seker te zijn eñ te blijuen: eñ begeeren also gerust eñ seker haren wellust te plegen. Euē op die mepninge wort oot in Herodis banket niet een rycke begeert / oft een groote somme gelts/maer Joānis des Doopers hooft. Eñ noch hedensdaechs willen de Pausen lieuer de hoofden vā som-

sommige Dienaers der Kercken/dan sommighe 1000. guldēs. Ja de dienaers der Kercken worden schadelicke menschen ghenoemt / oproerders/ rijsschers eñ die onbillic tegē God/zijne Heyligben / eñ alle menschen handelen. Daerom is haren hoochstē wensch/dat sy van dit pack ontladē moch ten worden. De Heere vergeue haer dese sonde.

De 49. Predicatie.

Hoe dat de Antichrist hem onderwinden sal de Predicanten te vermeylen. Wat der Predicanten lōō sal zijn/eñ de straffe der Godloosen.

11 Ende na drie dagē ende eenen halven is de Gheest des leuens van Gode tot hen in gegaen / ende zijn op hare voeten gestaen/ ende daer is groote vreese ghecoemen ouer de ghene diese saghen.

12 Eñ sy hoorden een groote stemme wt dē Hemel tot hen seggē/ Coemt hier op: eñ sy gingen op inden Hemel in een wolcke/ eñ haere vyanden aenschouden se.

13 Ende te dier seluer vre is groote Aertbeuinghe gheworden/eñ het thiende deel der Stadt is gheuallen/ ende daer zijn in de Aerdtbeuinghe ghedoot namen van mēschen/ seuen duysent/ eñ de ander zijn verschrickt gheworden/ eñ hebben den Gode des Hemels eere gheghenen.

Tot hiertoe heeft hy ghesepdt vander Godloosen blijschap / ende van het iubileren des Antichrists eñ der Godloosen der laetster tijdt/ welke sy door het dooden der heyligher Propheten Gods ghecrijgen sullen. Sy sullē meynē dat sy eeuwichlick sullen regneren in dese hare dwalingen/ superstitien ende wellusten: Sy sullen ooc meynen dat sy de Predicatie des Euangelions / die haer onweerdt is/ tondergedruckt ende vernielt hebben / ouermidts dat sy de Propheten ende hare Aenhanghers ghedoodt hebben. Maer de Heere thoont voortaen / dat hare hope yidel / ende alle hare moeyte ende arbeydt te vergheefs zy / ende

De blijschap der Godloosen en sal niet langē duren.

dat hare vreughde euen eenen oogenblick dueren sal/eñ dat sy terstont in iammer eñ ellen de sal verkeert worden. Wãt ten eersten so betoont hy / dat die Prophecie ofte Predicatie door nieuwe Propheten van God sal wederghebracht worden:eñ dat niet sonder groote smerte eñ verschrickinghe der Antichristischer/die geensins die dingẽ verwacht en haddẽ. Voorts so geeft hy te kennen/ dat den Predicanten / die hier in deser tijdt tonderghedruckt eñ op het hoochste versmaedt worden / groote belooninghe berepdt ende toeghelepdt zy. Ten laetsten betuycht hy/dat den Godlooſen hare blijschap niet al te lief en sal zijn / maer dat Godt hare vreughde ende blijschap sal verstoozen:daermede dat hy haer oock hier in deser tijdt onghelucke op den hals sal senden: ende hoe wel dat hy haer in deser tijdt een wepnich beghint te straffen/ soo sal hy nochtans hier naemaels met hoopen de eewige straffe ouer haer laten gaen. Maer dit al te samen en behoeft gheen ouergroote wtlegghinge/wanneer wy maer slechtelick op die dingen acht hebben/die van sommige hondert Jaré herwaerts geschiet zijn/eñdie noch hedensdaechs gheschieden:maer dit dient al tesamen tot troost der Heplighen.

Ten eersten/dat wederomme sal wederopgherecht worden de vrije Predicatie des Godlicken woorts tegen den Antichzist / die daer mepnde dat hy de Predicatie eñ Prophetie hadde tondergebracht dat bewijst hy met dese woorden : *Ende nae drie daghen ende eenen halven is de Gheest des leuens van Gode tot hen inghegaen, &c.* Met het ghetal deser daghen/twelcke ick daerboven oock verhaelt hebbe/wort eenen corten tijdt afghebeeldt: rechts oft hy sepde/Sy en sullen niet lange haer valsche en- de bloedige blijschap gebruycken. Want Godt sal andere Propheten in de plaetse der ghestorzuener verwecken. Hy spreect euen also/als oft Godt die Propheté die de Antichzist ghedoodt ende omghebracht heeft/soude verwecken / ende in hare eyghene lichamen wederom tegé de Godlooſe stellen. Dese sullẽ wel in den Jõsten dach met hare lichamen wederõ verwect wordé:maer nu sullẽ der inder gestorzuener plaetse andere Predicanten comen:welckẽ de Heere dẽ geest die hy de ghene gegeuen heeft die gedoot zijn/mededeplẽ sal. Desen noẽt hi daerõ den geest des leuẽs/ om dat euẽ de selue die om dese Leere zijn gedoot geweest/schijns weder leuendich te wordẽ. Voorwaer mẽ hieldet daervoor/dat Joãnes de Dooper/Helias/ende Jeremias de Proppheet / waren in Chzisto weder leuendich ghewordẽ/ van wegẽ der gelijcheyt der Leere en des gheests also Matthei int 14. ende 16.

Cap-

Capittel staet. Eñ daer wort opentlic verhaelt/dat de geest gecomen sy/niet vanden Duyuel ofte vanden menschen/(so heden ten dage eensdeels van velen geseyt wordt)maer van Godt. Want hy verlicht met synen Geest(die eenich is) synen Dienaers / eñ leydtse door zijn Woordt/so dat die nauol ghende de voorgaende/ in der Leere eñ inde ernstlicke straffe der lasteren gelijckformich zijn/etc. Want daer volcht de leuendige tracht eñ werckinge des geests: *Eñ sy hebben gestaē op hare Voeten*, dat is / Sy zijn weder leuendich ghewordē. Mē hieldet daer voor dz haer Leere verdruckt was/ende te gronde ghegaen : maer dat Woort Godts is weder op de Bane gecomē / ende het loopt snel voort. Wy seggben in onse Duydtsche sprake / van de ghene die wederomme te recht te gecomen zijn / Hy is weder op de beenen. Om dan die tracht ende werckinghe te verclaren / soo dient daer ock by/dat de Antichristenē wanneer sy siē dat inde plaetse der ghener die verslaghen zijn / andere Predicanten comen / soo zijn sy soo verbaest/ dat sy niet en weten waer sy henen sullen. Alsoo wordter nu bewesen/dat dē Loop des Woordts soo gheluckich sal zijn / dat sy dien niet en sullen connen beletten / hoe seere sy ock rasen ende dooden. Dit altesamen sal men beter verstaen wt de Historiē der voorledenen tijden/ ende wt het gene dat noch heden ten daghe voortgaet ende gheschiet. Ende op dat wy die oude geschiedenissen laten varen / soo laet ons int corte hooren wat daer onlancks gheschiedt sy. De Roomsche Papen meynden int Concilie te Constantz / sy haddent al ghewonnen / doe sy Joannem Huss ende Hieronimum van Pragen haddē verbrandt/maer eenen corten tijdt daernae/zijnder veel goede ende Gheleerde Mannen in Bohemen ende andere Natien opgheslaen:in welcke dese die ghedoot waren / geacht wordē den seluē geest wederō ontfangen te hebben. In Italiē heeft Laurentius Valla eñ Jeronimus Sauanarila met grooten lof gheleert/etce. In Duytschlant hebbē veel vrome Mannen geleert ende gepredickt:also ock in Vranckrijck/Enghelant / ende in andere Landē. Vā ouer dertich Jaren hebben door Gods genade dat Licht in de Wereldt gebracht/Mirandula/Reuchlinus / Erasmus/Lutherus/ Zwynglius / Oecolāpadius/ Philippus Melanchton/ende ontallicke veel andere/in welcke de Gheest des leuens / soo veel als een peghelick de ghenade ghehadt heeft / hem vertoonde:ende hebben met haer schrijuen de Roomsche boeuerije aen den dach ghebracht/ ende de lasteren van allen staten/ende voornamelicken der Papen/te kennen ghegheuen

ende ghestraft. De Romeyne hebben een afgrijsen van dien gheest: ende voor Keysers eñ Coningen houdē sy haer seer qualicken/eñ beclaghen haer hoochlick/ende roepen/ Men behoort ons deen met den anderen/tsamen met onse Boecken/om te brenghen ende te verbranden. Maer Godts cracht/die en besorgt des niet te min dat die Propheten op hare voetē staen/ende dat hare predicatie loopt: hoe seheef dat sy haer selven stellen/ende de Waerheydt Godts die daer ghepredickt wordt/de gheheele Werelt door verbolghen. Gode sy lof ende eere.

Den goeden esi ge loo ugen wordt groot loō beloeft.

In desen troost wort oock de belooninghe gheseit/die den getrouwen Dienaers bereydt ende besorcht is/welcke de Antichristische dooden/ende te vorzen verbannen: waerdoor sy haer soo veel als ghebonden ende gheuangen/met een eewighe straffe om te pijnighen/ouer gheuen/ende alsoo den Dupuelen toeeygenen. Ende men heeft het tot noch toe daer voor gehouden/dat alle Predicanten/die tegē de Roomsche Kercke ghestreden hebben/ende om dies wille van den Paus gestraft zijn geweest/met ziele eñ lijf verdoruen zijn: met het lijf voornamelick/dewijle sy tot puluer eñ asschē verbrant zijn/maer met de ziele/als die in de Helle ghevorpen zijn. Want sy zijn als Ketters/eñ vyandē Godts eñ der Kerckē/Ja als schadelicke menschen des gantschen menschelicken geslachtes/verdoemt/eñ van de Werelt verschouen. Maer hier en teghen gheeft de Heere te kennen/dat om de sulcke de eewige belooninghe bereydt sy. Want soo haest de zielen van de lichamē scheyden/so worden sy rechts henen inden Hemel gheuoert/ende de lichamen worden inden Jonckrstē Dach verwert/eñ varen dan oock op ten Hemel/op dat sy daer een eewige blijdtschap met Christo meugen hebbē. Maer op dat de belofte van dese Godlicke eñ onwtsprekelicke belooninge/te meer aensiens hebbe/eñ gelooft worde/so en stelt haer de Heere niet sleclit eñ eenuoudich voor oogē/maer verciert die seer fijn. Wāt hy laet voorgaen/Daer is een stemme tot de Propheten gecomen/ende voorwaer wt dē Hemel: ende daertoe oock een groote stemme. Wāt het is een groote eñ eenuoudighe stemme der Patriarchen/Propheten eñ Apostelen/tsamen met den Sone Godts/tot een seker Leeringhe/daerwt wy ontwijfelick eñ standtuastelick ghelooue/dat die/die van wegen der belijdinghe Christi gedoot worden/met lijf ende ziele behouden zijn. Eñ dese Leere is van den Hemel ghecomen/so dat niemandt meer daeraen twijfelen en mach. Daer zijn seer veel ende clare getupgenissen der Schrift vā diē: als/ Esaie 26.

26. Daniel. 12. Matth. 10. 16. Joann. 14. ende veel meer andere. Wat willen wy daertoe segghen/dat op de tegenwoordighe plaetse/ van desen een claer eñ wtgedruct ghetuygenisse van den Hemel gebracht wordt? Wāt een stemme van den Hemel roept ouer de ghene die door des Antichristis tyranny ghepyniçht ende ghequelt worden: *Climt hier op:* dat is so veel/als oft yemant ghesept hadde: Ick sie wel dat v geen plaetse op Aerden ouer en blijft/eñ dat van wegē der tyranny de der Antichristische. Want sy vervolghen v als schandelicke menschen/ende die niet weerdich en zijn dat haer den Aerdbodem draghe: daeromme soo coempt recht wt hier tot my in des Hemels Throon: waer henen ooch ick nae het Cruyce ende schandelicken doodt/ ben ghecomen ende opghedommen. In den Euangelio lesen wy/ dat de Richter tot de goede eñ Godsalige sal spreken: Coemt ghy ghebenedyde mijns Vaders/ erre.

Cost her waerts op.

Syzijn inde wolcken op waerts ten Hemel gecomen

Ende op dat niemandt en twijfele/ dat die woorden te vergheefs waren/ soo stelt de Heere daerby door Joānem: *Ende sy ghinghen op in den Hemel.* Niet dat de Verrysenisse nu geschiet sy/ maer van wesghen der ontwijfelicker verse kerthept deses handels/ soo spreect hy van het toecomende/als oft het gheschiedt ende voorby ware: welcke maniere van spreken oueral by de Propheté geuondē wort. Voorts so is Helias met lijf ende ziele ten Hemel geuaré/als wy int 4. Boeck der Coninghen int 2. Capit. lesen. Met dat wonderwerck heeft de Heere ooch doe bewesen/wat Godt voor een belooninghe den getrouwen Dienders ende Predicāten des Godlicken Woords verepdt ende versorght heeft. Ende hier op dese plaetse en wordt anders niet weder verhaelt. Hy voecht daer aen/ *Sy zyn in de Wolcken opgheVaren:* Want de Wolcken hebbē Christum onse hooft voor de oogen zijnder Jongeren wech ghenomen: ende wy sullen in de Wolcken den Heere te ghemoete gaen inde Locht: soo de Schrift betuycht/ Actorum. 1. 1. Thess. 4. Hoewel dat dan de Predicanten/ende de gene die den Predicanten gheloouen/ vanden Antichrist gebannen worden/ ende datmen meynt dat sy door de schandelicke eñ openbare straffe den Dupuel toegheuoecht worden/ soo sal haer nochtans Christus van alle quaden verlossen/ eñ tot hem in des Hemels Troon nemen.

Soo voecht hy dan nu een ander sake daerby/ *Eñ hare Vriēden hebben haer gesien.* Maer sy hebbent gesien met groot verschrickē. Want wāneer sy die/ welcke sy als vyanden Godts verdoemt hebbē/sien sullē als ware Vriendē ende Dienaers Gods/in grooter eere eñ salicheyt:

Hare vyandē hebben haer ghesien.

hept: so meugē sy daerwt merc
ken/ dat sy den Dupuel sullen
te deele wozdē. Leest vā sulcx
een bzeede wtleggh inghe int
Boeck der Wijsheyt int 3. eñ
5. Capittel. Daerom/ hoewel
dat de Predicanten des Euā-
geliums hier inden tijdt deser
Werelt/ als verdoemt geooz-
deelt wozden eñ schijnē/ so sal
nochtans op dien dach/ als al
le menschē ōgadert sullē woz
dē die opt geweest zijn/ die nu
zijn/ oft comen sullen/ allemā
bekent/ eñ openbaer wozden/
dat die voornamelicke Vzien-
den Godts zijn/ eñ dat sy een
eerlicke goede sake hebbē. Eñ
de Heere wil/ dat hē daerme-
de gene troste/ die gepijnicht/
verdoemt/ veracht/ ende met
voeten van der Predicatien
wegen des H. Euangeliums
getreden wozden. Daermede
maect hy de herten der Ghe-
looviger berepdt/ op dat sy
niet dooz smaedt/ schande/
vervolginge/ eñ onderdzuckē
des Antichzists/ afuallich/ ge-
bzokē ende twijfelachtich en
wozden.

Ellende der Antichristischer.

Ten laetsten stelt de Heere
daer ooc noch wat toe vande
ellenden der Antichzistischer/
waermede de gerechtige God
haer begint te straffē/ eñ hare
godloose blijschap te ōstoozen
ende te verbitteren/ op dat hy
haer ooch hier naemaels ee-
wichlic eñ sonder eynde pijni-
gen eñ quellen saude. *In de selue Vre*, sept hy/ (sonder twijfel in die tijdt/ als sy de Pzophetē pijnighen ende quellen sullen) *salder een groote Aertbeuinghe gheschien, ende het thiende deel der Stadt sal verfallen.* Hier by verstaē wy geen ander Stadt dā die Sodomitische eñ Egyp tische/ van welcke ick bouen verhaelt hebbe. Maer *het tiende deel*, dat leggen wy wt/ Een groot deel: doch in dier voegē/ dat dē grootē hoop in dwalin ge blijft/ also ooch Petrus sept dat het gaē sal/ 2. Pet. 2. ende ooc onse Heere Chzistus selue/ Mat. 7. Maer nu verhaelt hy twee quade dingē/ die de gene sullen ontmoeten/ Ellende eñ Afval. Wāt Joannes set selue een wtlegginge daer by/ ende sept: *Ende daer zyn inde aerdbeuin ge gedoot namen van menschē, seuen duysent, ende de andere zyn verschrict gheworden, ende hebben den Gode des Hemels eere gheghe-uen.*

Daerom so meyne ick/ dat dooz de Aertbeuinge seer groo te veranderinge wozt bediet/ opzoer/ oozlooghe/ dootslaen/ eñ nederlaghe. Want hy sept/ *namen der menschen*, nae de Hebzeische maniere van spzeken/ dooz het getal der menschen. Eñ *seuen duysent*, een seker ghetal heeft hy dooz een onseker getal geset. Gelijc als tot Helia gesept wert: Ick hebbe my doen ouerblijuen noch 7000. mannen/ die hare knpen dooz Baal niet gebogē en hebben. Want hy toont een groote me nichte. Desgheliex so doet hy ooc hier/ so dat dooz dootslaē eñ alderlep ellende/ geen cle-ne menichte der Antichzistenē en

Dooz de Aertbeuinghe wozden 7000. gedoot.

Dat tien deel der stadt valt.

en sullē verdaē worden. Voort so gheeft hy te kennen/ dat het thiende deel der Stat/ dat is/ dat geen cleyne menichte der Aenhangers des Stoels van Rome/ van de Roomsche Kerke en sullen afvallen: als die daer door de predicatie des Godlicken woorts/ eñ de menichte der plagen die ouer de Antichristische gaē sal/ verschrict worden. Maer in dier voegen sullen sy af vallen/ so dat sy al de eere Gode des Hemels geuen sullen. Tot noch toe zijn sy so doof eñ verblindt geweest/ so dat sy door Roomsche sotswert ende Sophistiwaré God Schepper des Hemels ende der Aerden/ die den Hemel bewoont eñ geeft/ alle eere gegeué en hebben. Dewijle dat sy haer op de creaturen/ eñ de beuselingē van menschē verstiert/ verlaten eñ gesteunt hebben: eñ hebben de dwalinghen meer toegegeuen dan de waerheyt/ ende de eere die sy God alleene schuldich waré/ hebben sy oock de Heyligheu toegeschreuen/ eñ de wercken haerder handen: Maer nu so verlaté haer die selue alleen op Godt/ die door de Predicatie des Euangelijs onderwesen zijn/ ende sullen hem alle eere door Christum gheuen.

Maer so ghy hier tegen de Historien houdt/ niet de oude/ (wāt waerom soude ick v met een lanck verhael beswaren?) maer de nieuwe/ eñ die bynae eerst binnen hondert Jarē beschreuen zijn/ soo sult ghy een wonderlicke klaerheyt in die dinghen vinden. Als de Boheemsche Leeraers tot Constants verbrant waren/ is ter stont daer nae een groote beroerte der volcken gheuolcht. Want de Bohemen voerden groote oorloge teghen de Romeynen: Die oorloghe heeft Eneas Siluius selue beschreuen In dese oorloghe zijnder veel dupsent verslaghen/ ende veel plaetsen verwoest eñ verstropt: Daer en bouen zijnder ontallick veel menschen van den Roomschen Stoel afgheuallen. Binnen onsen tijden/ als door het aentastē der Romeynen een groote ende sware veruolginge teghen degheloouige verweert is geworde/ ende sommige dupsent geloouigē gedoot zijn/ so is Rome/ doen niemant sulcx vermoedt en hadde/ berooft eñ ingenomen/ alsmen schreef na de gheboorte Christi 1527. Jaer/ eñ is also ouerualle ende geplondert/ soo dat die ellende wel mach by de oude vergheleken worden. Soo en houden oock de Potentaten niet op teghen malcanderen te strijden/ ende op beyde zijden malcanderen te verderuen: want sy en houden oock bynae nemmermeer op/ van het bloet der Christenen te vergietē. Maer wy verblijdē ons/ om datter noch hedensdaechs een groot ghetal van den Stoel vā Roomen afvalt/ eñ Godt door Christum alle eere geeft. Dien sy eere eñ

Romen ouerualle eñ inge nomen.

macht/

macht / van eewichept tot eewichept. Amen.

De 50. Predicatie.

De seuenste Enghel blaest met de Trompette / en de Ouderlinghen singen God eenen loffanck.

14 Dat tweedde wee is wech ghegaen / het derde wee coemt haestelick.

15 Eñ de seuende Engel blies met de Tröpette / ende daer zijn groote stemmen gheschiet in den Hemel / seggende / De Rijckē deser werelt zijn onses Heerē gewozden / eñ zijns Ghesalfden / ende hy sal regneren vā eewichept tot eewichept.

16 Ende de vierentwintich Ouders die vooz God sittē op hare troonē / zijn op hare aenslichten gevallen / ende hebben Godt aenghebeden /

17 Segghende / wy danckē d HEERE GOD Almachtich / die is / ende die Was / ende die Comen sal: dat ghy uwe groote macht ghenomen hebt / ende regneret.

Dooz de seuen Trompettē der Engelen wozden alle gheloouighe / niet alleen van alle de toevallen die in de Kerke geschieden sullen / epghentlick onderricht / maer haer wozdt oock vermaent / dat sy waken ende de gheesteliche oozloghe voeren sullen.

Tot de dzye laetste Trompettē heeft hy / als tot de dzye periculense / dzie Weē gestelt / die daer bedieden (het welcke wy int eynde des achtsten Capittels oock beweseñ hebbē) dat tot dien tijdē alderley tribulatien eñ tegenspoedē sullē in bzeken: waer af de menschē in grootē angst ende benouthept comen sullen. Ende dat eerste Wee heeft hy van het tweedde ende derde met dese woozden onderschepden. *Het een wee is wech ghegaen, ende siet daer wae comen noch twee ween,* Welcke maniere van spzeken niet en betoont / dat die dingē ophoudē sullē / maer hy schict de redene daer mede. Want dat Vausche wee en heeft niet opgehouden / na dien dat dat Turcsche ingebzokē is / maer het Dzie wee

het heeft oock daer beneuens de Kercken gequelt ende veruolcht. Daerom so wort dese maniere van spreken/de ordeninge toegeschreuen. Also onderscheyt hy nimmers dat der de wee van het tweede / ende geeft te kennen / dat dat Mahometschap wel tot het laetste oordel duerē sal: maer daer en tusschē en loochēt hy niet/ dat dat Pausdom ooc so langhe dueren sal: van welck hy tot noch toe door dat geheele elffte Capittel (na dien dat hy int negenste den handel Mahomets volepnt heeft) seer veele ghesproken heeft. Daerom so sal dat het verstāt der woorden des Apostels zijn: Ghy hebt van het eerste ende twee de wee ghehoort / so hoort ooc nu van het derde ende laetste.

Maer hier moetmē op dat gene mercken/ (welck bysonder tot troost der geloouigen dient) dat de Apostel merckelick seydt: *Dat eerste ende tweede wee is wech ghegaen.* Want daer mede gheeft hy te kennen/ dat de groote tyrannie een eynde hebbē sal/ende dat God haer een mate ghestelt heeft/ de welcke sy niet en sullen connen ouertreden. Daeromme sullen wy ons verblijden / dat God voor ons sorcht/ die ons niet vergeten en sal / noch ooc den Godlooseu meer toelaten sal dan het behoort.

Dat derde wee en sal niet ouer de geloouige/maer ouer de ongeloouige gaen: wāneer sy vā het laetste oordeel ouer allen zijnde/ als zijt opt minste sullen vermoedē/ met haer hooft/ den Dupuel in de eewighe verdoemenisse sullen ghewozpen worden. Gheen tonghe / sy zy soo wel ter spraken als sy mach / en can de pijne ende smerte des derden Wees wt spreken.

Waer by oock Daniel in het twaelffte Capittel spreect: Het sal eenen swaren tijt zijn/ diesghelijcken van aenbegin der Volcken nopt gheweest en is. Maer wanneer dat wee zijn sal/ en wordt niet wtghedruct noch bestemt / noch ooc den dach des laetsten Oordeels/ die alleen Gode dē Vader bekent is: ende daeromme en sullen wy niet al te seere daer na onderscoeckē. Dat sal ons genoech zijn/ dat hy seyt/ Hy sal haest comen. Want de Heere spreeckt in het Euangelie / hy wil die sorghelicke tijden om der Wtuercorene wille verckorten. Ende wederomme. Wanneer die dinghen beginnen te gheschieden / soo merct op/ende heft uwe hoofden op/want uwe verlossinge is nae by. Ende dese dinghen beginnen nu niet eerst te geschieden/maer sy zijn ouer langhen tijdt veruult gheweest. Daeromme soo en cant anders niet zijn/dā dat onse verlossinghe nabij is. So sal dan die sorghe ende benouthepdt/ waermede vele haer seluē quellen/ophoudē: Als datmē seyt/ God is te lanckssaem in syne din-

Dat derde wee gaet ouer de godtloose/ende sal haest samen.

dinghen / hy gheeft de Godlooſe al te veel toe / eñ de geloouige en wozden niet alleenlick vergheten / maer al te veel gepijnicht / ende bynae gheheel verlaten. Want de Waerheyt ſept: *Ende ſiet, dat derde wee ſal haeſt comen*, te weten / ter rechter tijt / ſoot behoozt. Wāt in het thiende Capittel heeft hy met eenen eedt beueſticht / dat hy ſal comen om te oozdeelen: maer ſo veel als de ghelegenthepte des tijdts aengaet / ſoo gheeft Godt de eere / ende bekent dat hy in het veranderē des tijts / ende in alle ſaken ende Creaturen / gheheel recht te gheleghenthepte gebzuyckt. Wanneer ghy nu int gheloouue bekendt: Ick gheloouue dat de Heere comen ſal: ende alſo hy vanden beginne des Werelts ſyne Dienaers niet verlaten noch verſuymdt en heeft / alſoo en ſal hy haer int eynde der werelt geenſins verlaten.

De ſeuẽſte Engel blaeſt niet de ſeuenſte Trompetes.

Wāt daer volcht ſo hy dat voozgaende wtlept. *Ende de ſeuenſte Enghel blies met de Trompette.* Want deſe verrondicht dat de Richter alreede voozhanden is: Hy verwect de geloouighe ende ongeloouighe vander doot: de goede eñ gheloouige tot eewige blijſchap / maer de Godlooſe ende ongeloouige tot eewige angſt ende noot. Dat ſal eenen nieuwen ſtrijt zijn / maer voor de Godlooſe geheel ongeluckich. Van het Trōpet deſes Engels leeſt soc int Euāgelie Matthei int 24. Cap. ende 1. Theſſa. 4. Nu ſoude hy daer by ſettē de gantſche maniere ende voortgant des laetſtē oordeels: maer dat ſal hy laten tot in dat 19. ende 20. Capitel. Daer en boué ſal hy vertellen / hoe dat de Duyuel teghen de Kercke ſal raſen ende woeden / ende hoe dat dit oude ende nieuwe Roomſche Rijcke / deſe ſyne huyſche Inſtrumenten gebruyckē ſal om de lieden te dooden / eñ de Gemeyntē bynae geheel wt te roepen. Waerom oock de ongeloouige ende Godlooſe hier in deſe tijt ſwaerlick ſullen geſtraft worden. Nu laet hy dat ſtaen / oft hy latet tot op zijn plaetſe / ende hy verhaelt daer en bouen den Loffane / blijſchap ende victorie der Heplighen.

De ſtouthept eñ moetwille der Godlooſen / eñ by nae der Antichriſtſchē / is tot noch toe onuerdraghelick in de werelt geweeſt. Sy hebben de goede ende geloouige ter neder ghedruct / hare victorie getoont / haer geluck ſeer hooge beroēt eñ gepreſen. Ende alſo wy int 18. Capit. hooren ſullen / heeft die Beeſte geſept: Ick ſitte een Coninginne / eñ en ben gheen Weduwe / eñ en ſal nemmermeer gheen leedt ſien. Want van Romē hoozmē die woordē: Alle Rijckē zijn onſe. Men weet wel wat van den handel der byſonderſte Voorvechters der Pauſelicker heerlickhept / Auguſtinus Steuchus eē Italiaen / tegē Laurentium Vallam.

De ſtouthept eñ moetwille der Godlooſen / eñ by nae der Antichriſtſchē / is tot noch toe onuerdraghelick in de werelt geweeſt. Sy hebben de goede ende geloouige ter neder ghedruct / hare victorie getoont / haer geluck ſeer hooge beroēt eñ gepreſen. Ende alſo wy int 18. Capit. hooren ſullen / heeft die Beeſte geſept: Ick ſitte een Coninginne / eñ en ben gheen Weduwe / eñ en ſal nemmermeer gheen leedt ſien. Want van Romē hoozmē die woordē: Alle Rijckē zijn onſe. Men weet wel wat van den handel der byſonderſte Voorvechters der Pauſelicker heerlickhept / Auguſtinus Steuchus eē Italiaen / tegē Laurentium Vallam.

Wy ſtonden eñ moetwillich verblijdē Godlooſen.

lam / om de gaue Constantini te beschermen / gheschreuen heeft. Men hoort dagelicx de Pauselicke plumpstrijckerie / hoe dat den Stoel van Romē voort en voort sal ghedueren: van haren verwinnē / van het onderdrucken der Predicatie des Euangelijs / ende dat sy haer gewelt door de gantsche wereltwtgestrect hebben / etc. Maer op den dach (wanneer onse Heere Jesus Christus alle gwelt / alle heerschappie eñ cracht sal afdoen / eñ alle zijne vyanden hem onderworpen / also daer geschreuē staet Psa. 110. ende 1. Cor. 15.) so salmen daer tegen hooren / de stemmē der gener die haer verblijden ende verheugen / ooc warachtighe ende eewige Loffangen inden Hemel singhen. Want de Engelen ende Heyligen sullen tsamen singhen. Daerby sullen de stemmē dies te groo ter ende gedueriger zijn / meer dan der vyanden Christi gheweest zijn: welcke nauwe een oogenblick / teghen die ander te rekenen / gheduert en heben.

Loffanck der Ouders.

Nu soo vertelt hy oock den Loffanck ende het verblijdē / om dattet soo wel vergaen is. *De Rycken deser Werelt zyn gheworden onses Heeren, ende zyns Gesalfden, ende hy sal Van eeuwicheydt tot eeuwicheydt regneren. Amen.* Hy verhaelt ende vertelt twee stucken / te weten / dat alle Rijcken / des Vaders eñ des Soōs gheworde zijn / ende dat hy van eeuwichepdt tot eeuwichepdt regneren sal. Te voren zijn ooc alle Rijcken onses Heeren Jesu Christi gheweest / maer dat en heeft alleman so claer ende openbaer niet gesien / dewijle dat de Paus hem sulcx ooc aēgetrocken heeft: eñ de gene tōder ghedruckt / die alleen den Name Christi gepresen hebbē. Maer op dē dach salt openlick blijcken / eñ dat voor alle vleesch / dat alle Rijcken des eewigen ende eenigen Godts altijt gheweest zijn / ende noch blijuen. Daerom so ouerwint Christus / de waerheydt ouerwint / het Euangelium ouerwint / de Kercke ouerwit. De verwonnen worden inden Afgront der Hellen ghewor pen. Mahomet met zijne aenhanghers / ende den Paus te Romen metten synen. Voort so staeter / dat Christus van eeuwichepdt tot eeuwichepdt regnerē sal. De Antichrist heeft hier eenen tijt lāc geregneert: Itē de Godloose hebben haer verheucht / maer eenē seer corten tijdt: Maer nu so sullen de gelouige met Christo sonder ophouden / van eewichepdt tot eewichepdt regneren. Hier en verschepdt hy des Vaders eñ des Soōs Rijcke niet vā malcanderen / maer hy toont dattet gemeyn sy: Dewijle dat hy seydt / *De Rycken zyn gheworden*, dat is / het is openbaer bewesen / dat alle Rijcken des Vaders eñ des Soōs zijn: eñ dat hy met zijne wtuercorene van eewichepdt tot eewichz regneren sal. Also siet ghy hier / dat

men die plaetse Pauli 1. Cor. 15. niet na de letter wtleggen en sal/daer gheschreuen staet/ Dat de Sone sal onderworpē worden/ ende dat Rijcke den Vader ouergeuen. Want hy sal dat Rijcke/te wetē de Kerc ke/ouergeuen/dat is/den Vader toe voeren ende voor oogen stellen: ende in zijne leden sal hy den Vader onderworpē zijn/ met welcke hy daeren bouen tot inder eewichept regeren sal. Daer wort toegeset/Amen. Waermede men die dinghen beuesticht:op dat niemandt aen dese Godtlicke verholēthedē eenichsins twijfele. In de navolgende woorden gheeft hy claerlicker te kennen/ wat stemmen dat in den Hemel ghegaen zijn/ daer mede dat hy een vertellinghe daer aen hangt / van de vierentwintich Ouders/ende van die dinghen / daer mede sy God gheloeft ende ghepreesen hebben.

Hier dunct my datmen wel behoort waer te nemen / die schoone eñ bequame ordeninghe deses Boecx. Van het beginsel deses gesichts / heeft hy die selue Ouders ingebracht: die ons met hare voorbeeldinghe ende lofsanck leeren/ wat wy doē / ende hoe dat wy ons houden sullen. Ende daerom so brengt hy die oock wederom tot eynde deses gesichts in: op dat wy noch eenmael door haer woort ende werck onderwesen ende gheleert worden/ niet alleen van het laetste oordeel/hoe dat dat wesen sal / te weten een recht ende billick oordeel: Jae dat alle zijne oordeelē oueral heylich eñ rechtueerdich zijn (waer wt dit gheele gesicht zijn wesen heeft) maer dat wy ock souden verstaen/wat ons toestaet eñ betaemt/ende wat wy behoozen te doen:te weten/dat wy God sullen aenbidden/ende dat wy ons hem geheel onderwerpē: eñ vastelick ende sterck geloouē/dat sonder twijfel dat oordeel comen sal / ende datter heylich eñ rechtueerdich wesen sal.

Inden Loffanc die sy God opofferen / seggen sy Godt in dier voeghen lof ende danck/ so dat sy Godt daer beneuen heerlick louen ende prijsen/ en de verheughen van weghen der salichept/ die hen ende allē geloouigen geschiet is. Want sy dancken God van weghen der salichept: Item sy verroudighen ock zijne gherechticheyt eñ waerheydt/ die hy hen hier in zijn oordeel bewijst/ eñ dat hy den goeden goet vergheltt/ende den quaden quaet. Daeromme alsoo sy wt hare Thzoonen opstaē / ende voor God den Almachtigen nedervallen:al so sullen wy ock nu eñ tot allen tijden doen. Waer van sorckt voorder int vierde Capittel : maer leert oetmoedichept ende nederheydt/ ende datmen God alleen aenbidden sal:ende hem alleen alle ghebeden(het sy aenroepen/ louen/oft danckē) opofferē: het

De danc segginge daer sy God met de danc

het welcke geheel de Papistische leere teghen is.

Danckseggunge.

Nu so sien wy de danckseginghen der Heyligher selue: datter niet beters en mach gevonden worden. Sy seggher danck / daeromme sullen wy hem ook danckem: daerenboven louen ende prijsen sy hem / als sy hem eenen Heere ende God / ende den Almachtighen noemen. Sy prijsen ook zijne Maiestept ende heerlickhept als sy seggher / *Die is, ende die Wassende die Comen sal:* Daermede sien sy op de woorden Godts / die hy voortijdts tot Mose gheseyzoken heeft / Exodi 3. Tot verschepden tijden woort de eewichept Gods vooz ghebeelt. Maer om van die maniere te spreken / hebbe ick claerlicker int eerste Capittel gheseyt.

Christus ontfangt zijn gheweldt ende Rijcke op dzijerr stendagh.

Nu soo setten sy daer by / waeromme sy danck seggen. *Want ghy hebt uwe groote macht genomen, ende regneret.* Godt en heeft zijn macht ende gheweldt nopt van hem gheleydt / so dat hy die als nu behoeft weder te nemen: maer wanneer hy zijn macht niet en toont / ende de Godtlooose veel toelaet / so dat sy met haer gheweldt voortvaren / ende Godts woort gheweldt aen doen / dan so duncket ons dat hy zijn macht van hem gheleyt heeft. Ende daeromme wanneer hy de Godtlooose tonder dzuckt / de gheloouighe als een Richter vooz helpt ende verhoocht. Item de waerhept beschermt ende verlost / de leughen verstooyt / soo wozt daer te rechte gheseydt / dat hy zijn groote cracht ende macht ontfangen heeft. In gheliycker voeghen segtmen / hy regneert nu: niet dat hy te vozen niet ghereg-neert en heeft / maer dewijle dat de Heere in het middē der vyanden geregneert heeft: alsoo dattet somtijts in twijfelge staen heeft / of Chzistus of den Antichzist regeert: Ja dewijle dat den Antichzist de ouerhāt ghehadt heeft / ende dat Chzistus is tonder ghedzuckt gheweest: ende als Chzistus nu alle wederstant ende gheweldt ghebzoken heeft / soo septmen te recht dz Chzistus regneert. Erasmus die wijst in zijn Annotationibus ouer dat Nieuwe Testament claerlick / dat (*euasileusas*) beter hadde meugen verduptscht worden / ghy hebt dat Rijcke vercregen oft gecregen: want *regnauit* woxt by de Latijnen oot van de gene gheseyt / die heeft opgehouden te regneren: by de Gziecken ist verstandelicker.

Onsen alderhepelichsten / geweldichsten eñ rechtueerdichsten Richter / sy lof ende prijs inder eewichept. Amen.

(*,*)

De 51. Predicatie.

Het gebedt der Ouders/met welc sy Godt louen ende danckē / wort wtgelept: den Tempel inden Hemel wort gheopent/de Arcke verschynt/ende de bliremen comen.

18 Ende de Heydenen zijn vergramt geworden/eñ uwe grāschap is gecomen/ eñ de tijt der dooden dat sy geoordeelt worden: eñ dat ghy uwe Dienaren den Prophetē eñ den Heyligen/ eñ den genen die uwē Naem vreesen/den cleynē eñ den groctē loō geeft: ende dat ghy de gene verderft/die de Aerde verderuen.

19 Ende de Tempel Godts in den Hemel is geopent geworde/ ende de Arcke zijns verbonts is gesien geworden in synen Tēpel: ende daerwerden Bliremen eñ Stemmē/ ende Donderslaghen / ende Aerdtbeuingen/ende grooten Haghel.

Wy hebben gheseyt dat de Ouders in dier voegen Godt danck weten voor hare salicheydt / soo dat sy daerenbouen te kennen gheuen/de ghe rechticheyt Godts / ende zijn treffelicke waerheydt / die hy vertoont in zijn heylich ende rechtueerdich oordeel / waermede hy de goede beloont met rechten loon/ ende de Godde loose straft met verdiende straffe. Onder het ghestalt deser reden leeren sy ons/ datter ghewisselick een wterste oordeel zijn sal/ende dat in alle heylicheyt ende gherechticheyt. Of God gaue/dat die selue sulcx neerstelick by haerseluen ouerlepden / die daermeynen/datmen van beuselingen spreeckt/wanneermen vā het verschrickelick eñ wterste oordeel vermaent. Want het sal gruwelicker toegaen / dan eenighe tonghe (sy sy alsoo wel ter talen als sy ymmers mach/) soude connen wtspreken. Van hier laetste oordeel.

Hy vertelt de grāschap oft tyrannie der ongeloouighē/die sy tegen de gheloouighe / verschrickelic endesonder ophouden gebruyct hebben: ende dat in dier voeghe vele ghemeynt hebbē/dattet God niet en dziet/eñ dat hy tot zijne saken niet en doet: ende dat hy niet grā wil oft can worde. Maer doē dat oordeel gehoudē was/ so Den tijdt der grāschappen is gheeyndigt.

so spzakē de Ouders de waerhept Gods wt/ende seydē/De gramschap is gheromen. De heylige Pzopheté Gods hebbē wel altijt met de straffe gedzeycht/eñ betupcht dat God toozmich is ouer de Godloose eñ dat Godloos wesen. Maer wanneer den tozen Godts niet terstont in de straffe verschenen en is/ so heeftmen gemepnt dat de Pzopheté alleen de menschen verlepden met ydel verschzickingē. Maer nu (segghen de Ouders) is de waerhept verschenen/ eñ den toozen Godts gheromen. Nu soo vertoont haer den toozen Godts in de rechte wzake eñ straffe Godts.

Den tijdt der doodē is gheromen.

Bouen dien soo spzeken sp met sulck/Gods waerhept eñ gerechtichept wt/ dat den tijt der dooden geromen sp/te weten dat sp geoozdeelt wozden. Tot nu toe/dewijle de Werelt is bestandich gheweest/heeftmen ghemepnt/ dat die eenige beuselinghe vooz gauen / die van de verrijsenisse der dooden/ende van het toeromende leuen spzaken. Want de verrijsenisse der dooden is by de Philosophē ende werelts kinderen geheel veracht geweest. Voozt soo vertoonen de Ouders/dat oock de selue tijt geromen sp / ende dat de doode leuendich zijn ghewozden/dat is/de lichamen der doodē zijn verresen/ende ten oozdeele geromen. Waer af de Apostel spzeert/seggende: Wp moeten altemael verschijnen vooz den Richterstoel Chzisti/ so dat eē peghelick die dinghen daer af mach bzenghen / die dooz het lichaem gheschiet zijn/ na dat hy ghedaen heeft / het sy goet oft quaet/2. Coz. 5.

Sy pzijsen wter maten seer de gerechtichept eñ waerhept Gods / daermede dat sy neerstelick verclarē/hoe dat Godt dooz zijn rechtueerdich oozdeel eenen pegelicken dat zijne gheeft. Wat hy nu vergelt/eñ welckē hy vergelt/dat lept hy wt. Ten eerstē betaelt hy loō/ wāt eenen loō isser van God/ den goeden wercken beloeft. De Heere spzeeckt dooz Jeremiam int 31. Capittel: Houdt op te weenē/ want v werc sal gheloont wozden. So spzeert oock de Heere int Euangelio: Verblijt eñ verheucht v/wāt uwen loon is groot inden Hemel. Op eē ander plaetse: De Sone des menschen sal romē in de eerlichept zijns Vaders met zijne Engelen/ eñ dan sal hy eenen pegelicken geuen na zijne werckē. Also sept de Apostel/dat een peghelick sal verrijsen in zijn epghen lichaem/ op dat een peghelick daer af bzenghe / de dinghen die dooz het lichaem gheschiet zijn/nae dat hy gedaen heeft/ het sy dā goet oft quaet. So langhe de werelt bestandich is/ende dat haer de Godloose in hare wel lusten verblijdē/ ende daer teghen de gheloouighe gheprijnicht wozden/ ende haer selue pijnigen ende castijen met een eewige af-bzeucke/so oozdeelt

Godt sal int oozdeel den loō betalē

dat vleesch/dattet met haer al verlozen sp / ende dat sp selue te rechte gheluckich zyn : het welcke oock by Malachiam int derde ende vierde Capittel wtgelept wozt: Maer int oozdeel salt eerst openbaer zyn/ dat de gheloouighe niet te vergeefs moepte ende arbept gehadt en hebben / ende dat de Godtloose niet te vergheefs God veracht hebben/ende na de waerachtige Godtsalichept niet gheuraecht en hebben. Want God vergelt eenen peghelicken nae dat hy ghedaen heeeft: het welcke hy eenen loõ noemt.

Maer daer entusschen en mis bzupcken de gheloouighe dat woozt niet / sy bekennen dattet een werck der onuerdiender barmhertichz Gods is / dat sy ghelooft ende wten gelooue goet gedaen hebben/ ende dat daeromme haer goet werck Gode aenghenaem is / om dat sy in Chzisto zyn. Daeromme hebbe ick gesept int derde Boeck int thiende Capittel van de ghenade Gods/waer dooz wy goet ende rechtueerdich ghemaeckt wozden/daer ick bewesen hebbe / dat wt den loon geen verdieuste en can opgericht werden.

Wien de loon betaelt wozt.

Voozt so verhalen sy/ wien dat hy den loon gheeft/te weten/twee geslachten der menschen/den goeden eñ den quaden. Hy vertelt oock veel geslachten der goeder. Ten eersten noemt hy haer Dienaers Gods/als de ghene die alleen op Gods beuel sien/ende hem in alle dingen volgen ende gehoorsaē zyn. Voozt noemt hy de Pzopheten Leeraers der Gemeynten: van welckē staet meer int 11. capittel gesept is. Men houtse daer vooz/ dat sy hier in dees tyt ongeluckiger zyn dan ander menschen: vele meynen dat sy soo schadelicke menschen zyn / dat wanneer sy omme-ghebzacht wozden/ dattet dan al wel gelucken sal. Daerom wozden sy met recht in der ghener Regiſter gherekent/die den loon vandē Heere ontfanghen/te weten de wedergheldinge haerder moepte ende arbept. Nu so comen ooc in dat ghetal de Heyligen/dat is alle goede ende gheloouige/ die dooz den Gheest ende dat bloet Gods/ende dooz het gelooue gheheylicht zynde / een heylich leuen hebben ghelept/ ende haer vooz alle wereltsche beuleckinghe ghewacht hebben. Voozt so wozdē in dat getal der Heyligē/die met Godlicken loon sullen geeert wozden/oock gherekent / die den Name des Heeren vzeesen/dat is/die opzechte Chzistenē zyn. Ten laetsten/op dat niemant en meyne/ datter ergens eenighe gheloouighe bupten wozden ghesloten / soo voecht hy daer by: *Den cleynen ende de groo-ten:* dat is/ sy zyn wyf oft mãnjont oft out/oft van wat staet ofte conditie dat sy zyn moghen/etc.

Voozt so roempt hy tot de qua-

De Heere quade/ende set daer by : *Ende dat ghy die Verderft, die de Aerde Verderuen.* My dunckt dat dit ghenomen is wt de Pzopheten / by de welcke seer vele pheten / by de welcke seer vele staet van de verderuers der Aerden: die de Heere ten laetsten ock verderuen sal. Nu so verstaet Joannes dooz die verderuers/ten eerstē/de Tyrannen/ Coningen ende Vorsten/die de Kercke veruolgen: voozt de Crijchslieden die met onrechte ende onrechtueerdighe ooxloghen/met vper ende sweert alle dinck verderuen. Noch verstaet hy daer by de onrechtueerdige Richters/Jtē de Pdzuckers der armē/ die Weduwē eñ Weesen verdzucken / ende daer en bouen met woecker/dieste/finātseringē/ bedzoch/roouingen/ende met quade consten alle menschen ouerlastich zijn:ende met hare onuersadelicke gierichept eñ dieren tijt int lāt bzengen. Jtem/die met hoererije ende ouerspel dat heylige huwelick schenden ende beuleckē. Ten laetsten verstaet hy de Secte makers/ ende de gene die met valsche leere de Aerde verderuen/dat is / de menschen die op der Aerden woonen. Daer onder sullē ooc gerekent werden/de Muytmakers/Verraders / ende ander boose menschen.

Verderuen en is niet dat afdoē oft te niete doen.

Dese sal de Heere verderuē metter eewiger Pdersfenisse/ waer dooz de gene die verderuen/niet op en houden te zijn/ maer sp wozdē hoe langer hoe ellendigher/ dewijle sp met ewighe tozmenten ghepijnicht wozden. Men sept van sozgeloose ouerdadighe menschen/ dat sp verdozuē zijn / euenwel en houden sp daerom niet op te zijne/daerom dat sp verderuen / maer sp gaen voozt hoe langer hoe ellendigher te zijn: het welcke dat recht verderuē is.

God doet de zijne den Hemel op̄/ so dat sp daer in̄ſiē

Dese leere van de beloonninge der goeden/ende straffe der quaden/set Joannes tweederlep:ende dat hyte vozen onder de fozme des Loffancks ghehandelt heeft/datstelt hy dooz een gesichte in de nauolgende woozdē so veel als vooz oogē. Ende hy beslupt dit ghesichte seer oxdentlick met het open doen des Tempels:welck gesichte hy met dat open doen des Hemels begonnen heeft. Want de barmhertige Godt doet ons zijne Dienaren den Hemel open / soo dat wy daer in met de ooghen onses ghemoets sien / op dat wy gheensins en twijfelen aen de eere die ons in den Hemel berepdt is:op dat wy niet en segghen: Wie heeft de Hemelsche dingē ghesien / die ons beloeft wozden?

Want gheljck de Godsalighe Vaders / de Pzopheten ende Apostelen / veelderlepe crachtighe/warachtige/ ende Godtlicke ghesichten hebben ghehadt: also mach een pegelick van ons / met de ooghen des ghemoets/dooz hetwaerachtighe gheloue in den He-

mel sien. Na dit gesichte (weet ick wel) en vraghen de Wereltsche menschen niet / als de ghene van welck de Heere in den Euangelio ghesproken heeft: Den Gheest der Waerheyt en can de werelt niet aennemen / want sy en siet hem niet / noch en kent hem niet. Daerom en sullen wy na haer verachten niet vragen.

Den Tempel Gods wordt inde Hemel geopent.

Laet ons dan aenmercké / wat de Dienaers Godts in het toecomende leuen berepdt sy. Te voré heeft Joannes dé Hemel open ghesien: Nu siet hy inden Hemel den Tempel Gods selue open staen / te weté / voor alle geloouige. Maer door den Tempel Godts verstaet hy die inwendighe ende verborgen dingé des Hemels / in welck hy alle ghelooufghe nemen sal / op dat sy haer in hem verblijden. Voort so is in den Godtlicken Tempel des Hemels / de Arcke des Verbonts gesien geworden. God heeft een Testament ende verbont opgherecht met de ghelooufge / dat hy wil haer God zijn / als de volheyt aller goederen / ende een onwtputtelicke ende oueruloedighe Zee / een volcomen vernoeginghe. Deser beuestinghe ghetuygenisse / is de Arcke des verbōts / de Sone Gods selue: in welcke alle volheydt der Godheyt woont / ende in welcken wy volmaeckt zijn: Want hy is de Arcke / in welcke alle Godlicke schatten liggen / vol ghenade eñ waerheyt. Dese Arcke der goederé ende der eewiger salicheyt / verschijnt in dé Hemel: Want op den Thzoon Godts / is de Sone Godts. Dese sal de ghenadighe ende ghetrouwe Hemelsche Vader wtstorten ouer zijne kinderé: hiermede sal hy hen doorChristum spnen eenighen geborē Sone / alle Godtlicke gauen ende goeden verleenen / alsoo dat wy alle de goeden Christi tot de Godheydt toe / deelachtich worden / in welck hy zijne broederen te bouen gaet. Hier wt blijcket / hoe dat Moses de Arcke toeberepdt heeft / na de ghene die hy inden Hemel ghesien heeft / eñ wiens voorbeeldt de Arcke des verbonts geweest is / etc. Anders sullen wy int negheñthiende Capittel deses Boecks hooren / dat in den Hemel gheenen Tempel en sy / etc.

De Arcke in den Tempel.

Dit altemael welck lustich is aen te sien eñ lief te hooren / heeft ons de Sone Gods / om te sien eñ te hooren voor oogē gestelt. Voortaen set hy in de nauolgende woordé / de plagē eñ straffen die ouer de Godtloose gaen sullen: ende die verklaert hy in veel manieren / eñ stelt die selue oock voor oogen. Tot nu toe zijnder in de Werelt / Blixemen / Stemmen eñ Donderslagen geworden / etc. Als de heylighe Geest de werelt verlicht heeft / eñ door de leere der waerheyt gherogen zijnde / verwect eñ verschrict: Maer de dooue ende wtsinnige werelt en heeft sulex niet wil-

Eñ daer zijn diuersche manieren ghe worden.

willen verstaen / ja oock niet willen hoozen den warachtigen wech der salichept: daerõ so epscht de Godlicke gerechticheyt / dat hy nu met een ander spzake met haer spzeckt. Eñ daerom so wozdender nu / wt het gerechtige oozdeel Gods / bliremen / etc. Dooz de veelheydt der woozden wozt daer booz gebeelt die swaere eñ gruwelicke straffe / die God ouer de Goddeloose sal laten gaen. Eñ hy siet daermede op dat / hoe dat Sodoma vyzant is: Item op de woozden des Hzopheets: De Heere sal op de sondaers / stricken / eñ sulphur / eñ vper / eñ stozmwindt regenen / Psal. 11. Daerom so wozt dit gesichte besloten / gelijck de Euangelische Histozie Matthei 25. verhaelt: Eñ de boose sullen gaẽ in dat eewige vper / maer de goede / in dat eewich leuen.

In dese acht naeste Capittelen / hebbẽ wy het derde deel deses Boecx / eñ een heerliche vercozringe der Histozien der Kercken / van de tyden Joannis aen / tot op het eynde des werelts: waer dooz wy onderricht wozden in het warachtige gelooue / eñ geleert / hoe dat dooz alderlep perijckelen eñ listicheden het warachtige gelooue aenghenochten wozdt: op dat wy wakende / ons wachten soudẽ booz alderlep verstoozinge eñ verleydinge / ende salich meugen wozden. God sy lof ende eere. Amen.

De 52. Predicatie.

F Dat xij. Capittel.
De beschryuinge der Ghemeynte eñ des rooden Dzaecx / die tegben de Gemeynte strydt.

1 ENde daer is een groot teeckẽ gesien in den Hemel: Een Vzouwe becleet met de Sõne / eñ de Mane onder haer voeten / ende op haer hooft een croone van twaelf Sterren.

2 Ende sy was beurucht / eñ riep / hebbende smerte eñ quellinge om te baren.

3 Ende daer is eẽ ander teecken gesien in den Hemel / eñ siet een groote roode Dzake hebbende seuen hoofden eñ thien hoornẽ / eñ op zijne hoofden seuen croonen.

4 Ende synen steert track het derde deel der Sterren des Hemels / eñ wierpse ter Aerdẽ. Eñ de Dzake

stōt voor de Vrouwe die barē soude/ om de vrucht te verslinden als sy soude ghebaert hebben.

5 Ende sy baerde eenen manlicken sone/ die alle Heydenē soude regeren met der yseren roede: eñ haer kint wert wechgenomen tot God ende synen Throon.

Apoc. 12. v. 14. 6 †Ende de Vrouwe vluchtede in de woestijne/ daer sy plaetse hadde van Gode berept/ dat syse daer onderhielden dusendt twee hondert eñ tseltich daghen.

De ordinancie der saken oft des boecx.

Het vierde deel deses boecx stoōt ons het derde visioē/ het welcke de ander die het tweede stuc in tween deplē/ het vierde noemen. In het tweede visioen ghaelt de Heere dickwils eñ menichmael den strijdt der geloouigē met den Antichrist eñ Godlooseñ vpandē Gods/ principalic int 6. 9. eñ 11. Cap. So gaet hy dan nu voort met het derde Visioen/ eñ spreeckt seer breet vā desen strijt/ ende stelt de saken als sichtbaerlick voor oogen/ het welc hy principalick doet in de drie naestvolgende Capittelen 12. 13. 14. Hy ghaelt alle dingē grondelicker eñ de deelē deses strijts beschrijft hy seer neerstelic/ eñ maeltse af als met een griffie/ eñ daer na ooc den strijt selue. Daerom als hy de Gemeynte beschreuen heeft/ ouer welcke desen strijdt coempt/ so beschrijft hy ooc den Draeck die haer dē strijt leuert: hy ghelaert met wat grooten onbeleefthept hy de Ghemeynte ouervalt/ maer op dat niemant dē moet en laet sinckē/ so stelt hy oock daerby/ hoe qualick den Draeck synen strijdt vergaet/ na dien hem Christus is ouerwinnende/ eñ God zijn aenslach verhindert ende te niete brengt: eñ ouerwonnē zijnde/ voert hy allē geloouigē onderwoerpē. Daerēboue beschrijft hy oock bysonder alle instrumenten die de Dupuel int bestrijden eñ beuechten der Gemeynten is gebruyckende. Hy beschrijft het oude eñ nieuwe Roomsche Rijck/ eñ onder dit het stinckende Pausdō/ waer in oock de Antichrist nae het leuē afgebeelt woert. Nochtās verhaelt hy terstondt hier na wederom tot vertroostinghe eñ versterckinge der gelooughen/ als dat het Lā dies niet te min op den Berch Sion en staet als een ouerwinner/ dat het zijn Ghemeynte by hem heeft/ hoe seer dat dese Werelt oock raest eñ haer wreethept betoōt/ ouermits dat het Euā gelīk in spijte des Antichristis ge-

Het inhoudt eñ te samen voeginge des 12. 13. 14. Cap.

gepredickt wort: ende dat een yeghelick vermaent wort/dat sy hen van den Antichrist souden wachten: daer hy oock van het oordeel Gods ouer dē Godlooſen ſpreeckt/het welcke hy daerom doet / om dat hy hemſelven eenen wech ſoude bereyden tot die dinghē/die hy int vijfde deel handelen ſal/vā de ſtraffingen ende tormentē der Antichriſtiſchen / welcke handelinge hy int 15. Cap. beghint. Dus verre diſputeert hy dā van den ſtrijt der gelooſigen eñ Godlooſen/ eñ voornamelicken des Antichriſts/ de welcke alle te ſamen de vader aller moordadicheyds eñ ongerechticheyds/te weten de Pupuel/is inblaſende.

Deſe dinghē zijn genomē wt het 3. cap. Geneſis.

Maer gelijckerwijs als den gantſchen boer principalic eñ byſonder de Schrifture genomē is/ Ouden Teſtaments verhaelt: alſo ſchijnen deſe dinghē altesamen die hier terſtont verhaelt zijn/wt het 3. Cap. Gen. ghenomen te zijn / daer de Heere ſept: Ick ſal vyantſchap ſtellē tuſſchē v (Serpent) eñ tuſſchē de Vrouwe/tuſſchen uwen zade eñ haren zade: dat ſal v den cop vertredē/ eñ ghy ſult hem inde verſſenen bijten. Want ghy aldus: Ende de Vraeck was tooznich op de Vrouwe/ ende hy is wech ghegaen om eenen ſtrijdt aen te richten tegen de reſte van haren zade.

Maer voor al/ſo beſchrijft hy de deelen deſes ſtrijdts/als de gene dien den ſtrijdt aengedaen wort / eñ de gene die den ſtrijt aendoet/te weteē de Vrouwe eñ de Drake. Hy ſept oock dat de teeckenen deſer dingen in den Hemel vertoont zijn. Wāt hy en heeft niet alleē deſe dingen willen wtſpreeē oft beſchrijuen/maer oock ſichtbaerlicken voor ooghen ſtellen / eñ byna afbeelden/op dat ſe claerlic geſien ſouden meugen worden. Ende als hy ſept dat deſe teeckenen groot waren/ſo vermaent hy ons dat het ſaken zijn vā grooter inportancie/ja vande alder-grootſte.

Waer wort een teeckenin dē Hemel gheſien.

Ten eerſten ſo beſchrijft hy de Gemeynte die tot allen tijden zijn ſal / onder de figuere oft het deeſeleender vrouwen. Dit en is oock niet ſeltſaēs oft nieus/ na dien doch de Vrouwe vant beginſel aen/de figure des Brupts Chriſti/dat is/ zijnder Gemeynten gedragen heeft: ſo men ſien mach Gene. 2. Eñ de Apoſtel heeft deſe figuere wtgelept Ephe. 5. Ick laet nu ſtaē dat Eſaias de Gemeynte dicwils by een Vrouwe heeft afgebeelt. Verblijt v ghy onuruchtbare/ſeptby/die niet en baert/etc. Paulus ſept oock tot den Galaten int 4. Cap. dat Sara een voorbeelt der Ghemeynten geweeſt is. Dit bewijſt oock Salomon in zijn Hoogeliedē/int beſchrijuē zijns brupts. So is dan de Gemeynte deſe vrouwe/de welcke door het ware gheloove eñ gedurige liefdemet Chriſto harē Brupdegō ghondē is. Namaels

De Vrouwe betekent de Gemeynte.

maels stelt hy daer oock sommige dingē by/die vā de Maget eñ Moeder des Heerē alleen verstaē worden/op de welcke nochtās de voorgaende eñ nauolgende dingen niet ghedupdt en connen werden/het welcke oock Methodius/Primasius/eñ ander Wtleggers eendrachtelick bewijsen.

Es Vrou we met der Sonnē becleet

Dese Vrouwe is met de Sonne becleet. De Schrifture noemt Christum de Sonne der gerechtichept/eñ het licht des leuens: Paulus ghebiedt dat de Ghemeynte Christum soude aen doen. Dese is dan het licht/leuen/ende de rechtueerdichept der Gemeynten: De naeckthept der Gemeynten wort door Christū bedect: Christus is het verciersel eñ de eere der Ghemeynten / sy schijnt oft licht door hem inde werelt.

Ende de Maneon der hare voeten.

De Mane is der veranderingen onderworpen / ende is seer veranderlick/sy ontfangt oock menigerley coleuren/ sy wast/sy neemt af: eñ hoe wel dat sy licht / so is sy altijts beuleckt/ende sy leent haer licht oock van de Sonne. Alle veranderinghe der tijden/ende so watter in dese Werelt veranderlicx eñ verdorruens is / oock alle affecten ende swacheden treedt dan de Ghemeynte onder de voeten:alle het licht dat sy heeft/ heeft sy van Christo/ het licht der gerechtichept vā deser Ghemeynten neemt toe ende af/ ende sy raept altijdts eenighe smetten wt den aerdt des vleeschs/ de welcke sy niet af en lept voor dat de doodt en come. Also licht de Gemeynte wel/maer nochtās voelt sy altijts eenige dupsternisse:het welcke oock de Heere gheseept heeft / Alle rancke die vrucht voort brengt / repnicht mijn Vader / op datse noch oueruloedigher vrucht voortbrenge. Eñ:Die gewasschen is/is geheel repn/ ende en heeft niet van noode/dā dat hy zijn voeten wasschc.

Een cros 12. sterrē.

Voorts so is de croone het verciersel des hoofts / eñ een teecken des Coninckrijcx. De heerlickhepdt / het verciersel eñ de Coninck der Ghemeynten/is Christus. Aē dese croone en zijn gheen ghesteenten/ maer Sterren: Want de Patriarchen/Propheten/ende de twaelf Apostelen zijn in Christo / de welcke de Ghemeynte vercieren ende verlichten / de welcke haer licht van de croone hebben/eñ stozten dat selue wt ouer de Ghemeynte. So wort hier dan de leeringe der Dienaren bediet/gheljck als oock int eerste Capittel deses Boecx. De verlichtende diēst en is oock het minste deel niet onder alle andere wtnemende stucken der Gemeynten.

Een bevruchte Vrouwe

Daerenbouen heeft dese Vrouwe in den buyc:het welke een maniere van spreke is/ die also veel bediet/als oft wy in onser spraken seyden / Sy was beurucht: sy en was oock niet alleen beurucht / maer sy riep oock als de Vrouwen die in rensnoos

in

in barens-noot zijn / ende sy treech de ween / so dat sy haer poochde om te baren. Het welcke niet op de Maget Maria/maer op de Gemeynte gedupt can worden. Want de eerste Ghemeynte heeft wt de eerste beloftenisse des ghebenedijden Zaets / soo sekeren hope in haer herte geuestight/ als dat het noch eens soude geheuren/dat de Sone Godts/ het beloefde Zaet / dat den cop des Serpents vertreden soude/wt een Maghet ghebooren soude worden. So heeft dan de Ghemeynte met een groot verlangen eñ met yeriger begeerten gewenschet/ dat Christus eens in / eñ dooz een vã haer sonderlinerste Ledematen/als dooz die Heylige Maghet/soude geboren worden. Bouen dien wort Christus oock in zijne Gheloouighen gebaert / als sy dooz zijn tracht weder-ghebozen worden. Want Paulus sept: Mijne kinderkens die ick wederom bare/tot dat Christus een ghedaente in v crijghe. So baert oft genereert dan de Gemeynte op tweederlep wijse: te weten/lichamelick / als sy begheert dat Christus sonder weedom van een Maget soude gebozen worden: ende geestelick / dooz het geloone ende weder-ghebooste/so wanneer sy begeert dat hare leden nade gedaente Christi weder geborē souden worden. Dit is dan dē aerdt deser Vzouwen / dat sy van herten begheert / dat de Menschwerdinge ende Verlossinge Christi/die sy nu eens begrepen heeft / allemã soude meugen kenlick worden: ende dat sy daghelicx na den Beelde Christi vernieut ende weder-ghebozen mochten worden.

Dit is voorwaer eē fraeye beschrijuinge der Ghemeynten. Wilt by dese nu eens gelijcken de ghene die haer hedensdaechs met den naem der Kercken ofte Gemeynten vercieren/ende oordeelt dan eens hoe verre dat sy met dese beschrijuinghe ouereen coempt. Maer de ware Gemeynte die is altijts in groote swaricheden / ende heeft altijdts eenen grooten strijdt. Een beschrijuinge der Gemeynten.

Laet ons nu ten tweeden hoozen/hoedanich de Weder-streuer ofte de Vyandt deser Gemeynten sy. Het is de oude Vyant/die van het beghinsel een Leugenaer ende Doot-slager geweest is. *Der alt houpt Bæswicht*, die eē eentich Auteur is alles quaets/ aller verderfenisse/aller dwalingen/ onge rechtichept / mooz derijen ende opzoeringen/ende de alderbooste Dupuel. De beschrijuinghe des dupuels onder de figuere des Draecx.

Dit is de Draec/ ende daer toe een groote Draec/die ouer de gantsche Werelt in zijne Litmaten vã grooter macht is: eñ hy is een Draeck/ouermidts dat hy eertijdts de gedaente des Serpēts aengenomen/ eñ onse Voozuaders bedzogen heeft. Plinius eñ meer andere natuerlicke Schrijuers De groote Draec.

uers hebbē vā de Dzaken seer veel geschzeuē. De Schzifture noēt hem op eē ander plaetse/ den Gzendel eñ gedzaepde Slange. Want hy is wonderlick doozdrapt/eñ dzaept hem in veelderley leeren/ op dat hy bedzieghen mach/ ende de gene die hy bedzoghen heeft / in haer dwalinge soude meugen houden.

Esaie 27.

De roode Dzaeck.

Hy is root. Want hy is vol bpers ende bloets der Gelooungen. Hy is de rechte Bloethont/ die een Vader ende Patroon is van alle Veruolgers ende bloetgierige Crijchliedē. Men siet noch in hem de vlecken eñ smetten des bloets Abels. Hy stinckt noch na het bloet der Pzopheten eñ Apostelen / daermede hy hem bespzenghelt heeft.

Zeuen hoofden 10. hoozns.

De selue heeft seuen hoofden: op een peghelick van desen wozdt een Coninclicke Crdone ghesien. Hy heeft bouen dien ooch thien hoozns. Want de Dupuel wozt een Pzince van deser Werelt ghenoemt: eñ inder waerheydt is hy een Ouerste gheweest ouer alle Godloose Regeerders deser Wereldt/eñ een Raetsman van alle Hoozns ofte bloetgierige Coninckrijckē. So is hy dan van Nimo/vā Pharao/ van Balthasar van Babylonien/Itē Cambysis van Persen/van Antiocho van Macedonien/van Julio den Roomschen Keyser/ende aller anderer Roomscher Tyzannen een Hooft/Coninck / Pzince ende Leptsman gheweest.

Het is kenlick dat de Pzopheet Esaias den valschē Pzopheet/ouermidts zyne smeeckende woozdē/dē Steert noēt te zyn/ouermidts dat hy hem dooz zyne smeeckende woozden de goet-gunstichepdt der Pzincē verercycht. So bzengt hy dan dooz zyne plupinstrijckerijē/bedziegerijē/eñ leugenachtige beloftenissen/ daerme de (so hy altijt plach) hy synen Dienaren groote dingen toesept/de Sterrē/dat is/de Leeraers eñ wtmemende Mannē/ tot alle onbehoozlickhepdt: de welcke als hyse vā de Hemelsche dingen afgetrockē heeft/ so beuestight hy die inde Aertsche dinghen/op dat sy also de Hemelsche dinghen en haers ampts vergeten hebbende/nu in de Aertsche dingē versopen souden zyn/ na dien sy dooz de verwerringe des Dupuelschē steerts daerin verwerret zyn. Ende alsoo en sal hy ooch niet wepnighe verderuen. Want het derde deel der Sterrē des Hemels / wozt hier ghestelt dooz een groote menichte der booznaemster Mannen / der welcker dienst hy teghens de Ghemeynte gebzupckt. Dier ghelijcke vintmen veel in alle Histozien van allen tijden beschzeuen / eñ ooc van dien seer heerlicke Exempelen.

De steert

Na diē hy nu dit stinckende Beest / ende den ghesworen Vpant aller Heyligher / die van het beghinsel des Werelts gheweest zyn / beschzeuen

Denaem Dzaecks teghen de Gemeyn

uen heeft/so verclaert hy oock zijn pooghen/listicheden ende fenynicheden teghen de Ghemeynte/ende in wat maniere hy den crijch begost heeft aen te vanghen. *Dese Draeck* (segt hy) *stondt voor de Vrouwe die daer baren soude.* Ende hy heeft alsso tot allen tijden seer vlijtich/neerstich/wacker ende sonder moede te worden/ghestaen: eñ sloech neerstelick gade / ende en was niet versuymelick/ maer hy socht altijts een oorsake om de Gemeynte te schadighen. Ende alle zijne aenslaghen strecktentot dien eynde/dat hy het kint wilde verslinden / dat van de Bruyt Gods gegenereert was. Wāt hy heeft eeuwelick / Jae oock van het beginsel des Werelts wtgeweest/om de glorie Christi te beletten : ende soo daer eenighe van de Ghemeynte Gheestelick na den Beelde Christi weder-ghebozen waren/daer dede hy zijn beste toe om die wederomme in dwalinghen te verlocken ende te verderuen. Daeromme dat de Apostel Petrus niet sonder oorsake ghesept en heeft / dat de Duyuel rondtomme ons loopt als een brieschende Leeuwe/ soeckende wien dat hy soude meughen verslinden.

Christus is mēsche geworde/ esi der Ge meynte verscheē

Maer terstont hier na soo verclaert hy / als dat Christus der Ghemeynte verscheynen is nae de Belofteniſſen/ tegen den welcken de Draeck gheen macht en heeft ghehadt. Daer wt hy oock wil/ dat wy gantschelicken sullen beslupten / dat hy oock gheen macht ouer ons en sal hebben / soo wy in Christo blijuen. Want hy keert hem nu van de alghemeyne Kercke/ tot een van de alderwtnemenste Ledematen/als tot de Maghet ende Moeder Maria: ende hy beschrijft in het corte/ de verborgēthept der Menschwerdinghe Christi. Die alderwtnemēste Vrouwe/waer af Genesis in het 3. Capittel ghesproken wort/de Dochter van dese Matrone/dat is/der Ghemeynten / de Heylighe Maghet / heeft een Manneken ghebaert / dat is / haren Eersteghebozen/een Coninck ende Priester / soo Lucas in het tweede Capittel getuycht. Terstont daerna so verclaert hy hoedanich ende van wat macht hy sy / ende waerom dat hy hem een Manneke genoempt heeft. Hy is de gene / daer af de Prophect ghetuycht Psalm. 2. dat hy alle Heydenen regeren sal met een Roede ofte Scepter / die niet gemaeckt en sal zijn van hout ofte loot/soo dat se gheboghen soude meugen worden / maer met een yserē Roede/die daer vast ende gheduerich is / te weten / met het Woort Godts: maer de ghene die haer tot de ghehoorsaemhept des Godtlicken Woorts niet en willen begeuen / die sal hy met eenen yseren Staf/dat is / met zijne Meugenthept/ de welcke niemant

mant en sal connen wederstaen / wÿdt ende breedt verwoesten. Nu heeft de Satan / de oude Draeck / alsulcken machtighen Prince lagen gelept / ouer hem de Overste der Joden ende Heydenen verwechende : maer hy en heeft aen hem niet gheuonden: so de Heere selue Joannis int veerthienste ghetuycht: Ja hy en sal oock in den ghenen die in Christo geloouen / niet vinden. Daer en bouen als de groote Draeck groote aenslaghen maeckte door de Joden teghen Christum / als hy nu vanden Doodē verwert was / so is onse Heere / als wt de kaken des Draecks / ofte wt het midden der aenslaghen des selven / werhg gerukt by synen Hemelschen Vader / ende is geseten ter Rechterhāt Gods des Vaders / het oude Serpēt in zÿne aenslaghen bedroghen latende. Ende aldaer sal hy oock zÿne Ghelooughen tot hem nemen / al waert dat ooc dat oude Serpent ontstucken spleet. Want door hope sitten wy met onse Hooft in de Hemelen / Ephes. 2. Dit is dā de voornaemste eñ aldermeeste troost der Gemeyntē in desen haren strÿt. Want hy beslupt aldus: De Draeck is seer gheweldichlic eñ wreedelick / niet alleene ouer de oude Kercke / maer oock ouer het Hooft eñ den Verlosser der Gemeyntē / Christum gheuallen : maer door zÿn verwoede dullicheyt en heeft hy niet connē wtrichten : daerō en sal hy oock ouer de Lidtmaten Christi gheen macht hebben.

De Ghemeynte vliet inde woestÿne

Daerna so keert hy hē wederom tot de Ghemeynte / eñ sept: Dat de Draeck naē dien hy niet wtrichten en conde teghen den Sone Gods / hem bedacht heeft / eñ heeft de Gemeynte strÿdt gheleuert / dat de Ghemeynte daerenteghen in de Woestÿne gheulucht sy. Voorwaer het Joutsche Lāt woert in de Schrifturen by een bewoonde plaetse gheleken: De Heydenen worden een Woestÿne ende Wilderniſſe ghenoemt. Als dan Christus ten Hemel gheuaren was / so zÿn de Apostelen wt de Joden tot den Heydenen geweken: ende daerenbouē als den Jodē hare oozen van den roodē Draer vol geblasen waren / so hebbē sy de Kercke wt hare palē verdreuen: de welcke ghedwonghen is geweest (soo het int Werck der Apostelen mach blÿcken) tot den Heydenen te vliedē. Daer heeft dan de Heere zÿn Gemeynte een plaetse berepdt / ende de Ghemeynte heeft oock onder de Heydenen een groote wasdom ghehadt / eñ dat voorwaer door zÿn genade / ende niet door eenighe menschelicke verdienstē. Die zÿne Schaepkens roept / ghelepdt ende bewaert / die heeft haer versien / eñ versiet se noch van getrouwe Dienaers / die haer dien gantschen tÿt lanck duerende voeden sullen / ghelÿck de Kaue Heliam ghenoet heeft /

heeft/het welcke oock altijdts zijn sal tot aen de eynden des Wereldts toe. Want bouen hebben wy van het ghetal deser daghen ghehandelt. Soo wordt ons dan door dese wtleggh inghe verclaert / dat de Draeck altijts dapperlick teghen de Ghemeynte sal strijden / soo dat de Ghemeynte oock ghedronghen sal worden te vlieden : maer hoe seer dat hy teghen de Ghemeynte sal strijden / so sal de Heere nochtans een plaetse op der Aerden berepden/ daer sy haer sal meughen onthouden : hy salse oock altijdts Herders gheuen die haer sullen spijsen. Hy betoont oock mede / dat haer blucht niet altijts schandelick en sal zijn. De Heere wil ons behoeden/

Amen.

De 53. Predicatie.

Een beschrijuinghe des strijts Christi/ende zijner Ghemeynten teghen den Draeck: De Draeck wort verwonnen/ de Hemelsche Schaeren singē een Liet der ouerwinninge.

7 Eñ daer is Crijch gewordē inden Hemel / Michael eñ zijne Enghelen crijchden tegen dē Draeck: ende de Draec streedt ende zijne Engelen.

8 Maer sy en hebbē niet vermeugē / noch hare plaetse en is niet meer inden Hemel ge uonden.

9 *Eñ hy is gewor- pē die groote Draec/ die oude Slange / die ghenaemt wordt de Dupuel/ende de Satan / die de gheheele Wereldt verleyt / Hy is/ seggh e ick/ geworpen op der Aerde / eñ zijne Enghelen zijn met hem geworpen. *Luc. 10. b 18. Apoc. 20. a. 2.

10 Eñ ick hoorde een groote stēme seggende inden Hemel : Nu is de salichepdt/ ende macht/ eñ het Coninrijcke onses Godts ghewordē / ende de macht zijns† Christi: want de Verclagher onser broederen / die se voor God beclaechde nacht ende dach/ die is nu neder ghewo rpen. † Dat is/ Ghesalfden.

11 Ende sy hebbē hem ouerwonnē door het bloet des Lams/ende

door het woort haer-
der ghetuygenisse/eñ
† Gr. zielen. sy hebben haer † leuē
niet lief ghehadt tot-
ter doot.

12 Hierom verblijt v/
ghy Hemelen/ eñ die
daerin woont. Wee
den genen die op der
Aerdē eñ op der Zee
woonē: want de duy-
uel is tot v afgheco-
men/die seer toornich
is / dewijle hy weet
dat hy cleynen tijdt
heeft.

De Apostel heeft van de dee
len des grooten strijdts ende
wonderbaerlicken crijchs ge-
sproken: Hy heeft oock gespro-
ken vanden aenslach ende het
voornemen des Draecks / de
welcke alle zijne raedtslaghen
daertoe voecht/ op dat hy alle
Godsalichept vtlindē/ dat is/
van der werelt wechnemē sou
de. Hy heeft verhaelt hoe dat
hy een crijch begost heeft aen
te richten teghen de Gemeyn-
te / de welcke in de Woestijne
gheuloden is: maer nu schijnt
hy (de Vrouwe inde Woestij-
ne verlaten hebbende) andere
Crijchsknechten in te brengē/
de welcke den Draeck strijts
ghenoegh leueren/ eñ hem seer
geweldichlick benechten / Ja
die hem oock met alle zijne
macht vernielē. So beschrijft
dan Joannes eenen sonderlin
ghen crijch eens wtnemenden
Engels/te weten/ Michaels/
de welcke dē Draet ouerwō-
nen heeft. Hy beschrijft oock
een algemeyne crijch/de welc-
ke met eenen eenigē crijch ge-
uoecht is. Want hy stelt daer-
by/dat alle Michaels Engelē
tegen den Draeck ghestreden
hebben.

De plaetse waerin de strijdt gheschiet is.

Ende ten eersten wordt de
plaetse des strijdts ofte der te
samencoemste beschreuen / te
weten / *den Hemel. Want inden Hemel* (seydt hy) *is eenen grooten strijdt gheschiedt.* Het is kenlick
ghenoech/ dat de Satan vant
beghinsel aller dingen/wt den
Hemel op der Aerden gestoo-
tenis /daeromme dat hy oock
inden Hemel geenen crijch aē-
richten en can/noch oock geen
beroerte maken. Want de He-
mel is een plaetse der ruysten
ende blijschap / ende niet des
crijchs ofte oneenichepdts.
Soo moeten wy dan dit ne-
men in de plaetse van een Vi-
sioen. Want de Heere heeft
in den Hemel door Teeckenen
desen Crijch laten sien / de
welcke nochtans inder daedt
op der Aerden / in het mid-
den der Ghemeynten ghe-
schiedt.

Wie daer strijden.

Hy stelt oock terstondt hier
by een Voorbeeldt des heer-
licken strijdts / waer mede hy
vertoont wat daer op der Aer
den gheschiedt is / ende wat
daer noch daghelicx geschiet.

Ick

Ick hebbe hier te voren ghesept/dat dit een crijch by hem seluen is/maer dat hy ock eenen algemeynen crijch met hem brengt. Want Michael becht/de welcke als eē Lepdsman is deses crijchs: de Engelen Michaelis strijdē ock: het welcke wp neerstelick onderschepden moeten: hoewel nochtans Michael ende syne Engelen een deel maken. Vā het tegendeel strijdt de Dzaec als een Capitepn ofte Guerste deses strijdts/desghelijcks strijden ock syne Enghelen. Ende dese dinghen en maken ock gheen andere deelen/dan soo wp bouen in het beghinsel des Capittels ghehoort hebben/ te weten/ als dat de Ghemeynte ende de Dupuel/de deelē deses strijts zijn. Maer op dat daer en tusschen de Guerwinninghe lieuer Chzisto dan de Wzouwe toegeschzeuen soude worden/ soo was het noodich nu de Wzouwe voorby te gaen/ende den strijdendē Michaelem in te bzenghen. Hier door coemt het dat dese plaetse watswaer is om te verstaen. Maer een peghelic sal hem van de swarichept wel connen ontslaen/ soo hy dese dinghen een pegelick bysonder in sijnder oordeninghe wel neerstelicken bemerckt.

Wie de Michael was/die de Capitepn was tuser den crijch te:

Soo isser dan ten eersten in te sien/wie desen Michael zy. Want het en is ooc gheen twijfel/ oft Michael de Enghel en is in dit Visioen verschenen/ende met hem ooc de Enghelsche Schare/ die daer was strijdende: eñ dat ooc ter contrarien/de Dzaeck tegēs haer gestredē heeft/met de gātsche Dupuelsche Schare. Maer nae dié wp te voren gesepdt hebben/dat dit maer alleenlick teeckenē en zijn/soo is het noodich/dat daer gant schelicken andere saken mede bedupdt worden. Soo wort hier dan (so my dunct) Chzistus als een Hooft/Koninck/ende Voorvechter sijn der Ghemeynten/te samen met syne Ledematen/de Apostelen/Martelaren ende Geloouighen bedupdt. ghen den Dzaeck geschiet.

Het en is ooc niet seltsaems/dat Chzistus ons door Enghelen afghebeeldt wort: Jae het is ooc seer gemeyn/ dat de Engelē/Gods Legaten/ende ghetrouwe Dienstknechten Jesu Chzisti genoēt worden. Chzistus dan het Hooft zijnde vā sijn Gemeynte/ende de Gheloouighe als Lidtmaten Chzisti/strijdē teghens den Dzaeck/hoewel in verschepdē wijse. Want Chzistus heeft hem alleen in eenen bysonderē strijdt/sonder eenighe hulpe van Creaturē ouer wonnen/so wanneer hy hem in syne versoeckingen ter neder gheslaghen heeft: ende ten laetsten/so wanneer hy hem/ aen den Cruyce steruende/eñ van den dooden verrijsende/ sijn hooft gātsch ontstuckē gemorselt heeft. Dit is de ware/ bysonderste/eñ eenighe ouer- Op wat wijse dat Chzistus met den Dzaeck gestredē heeft.

winninghe/daerwt voorts alle ouerwinningen der Leden Christi gemaeckt worden/de welcke haer toegebracht zijn wt de algemeyne strijdt/daer mede dat Christus nu niet alleen tegē dē Dupuel en strijt/ maer alle de Ledē Christi strijden tot allen tijden door haré Leydtsman Christum/tegen den Satan/ende inde cracht ofte ouerwinninghe Christi/ strijden ende ouerwinnen sp: ghelijck wp corts hier nae in het ghesang der ouerwinninghe hooren sullen. Voorts so beweghen ons oock gewichtige oorsaken daertoe/dat wp segghen dat ons Christus onder dat Beeldt Michaels afghebeeldt ofte bedupdt wort.

Waerom dat sMichael Christum beteeckent.

Wp bekennen door de Schrifture onderwesen zijnde/dat Michael/als oock Gabriel/ een Naem zp eens goeden Enghels Gods. Michael is also veel ghesept/als/Wie is ghelijck als Godt? Maer nu bidde ick v/wie is soodanich als Godt/dan de ghene daerinne het wtghedruckte Beeldt des Vaders Wesens is/ende die daer is het onsichtbaerlicke Beeldt/ende het Woordt des Vaders vandē beginne/te weten/Jesus Christus de Sone Gods selue? Michael wordt by Danielem int 10. ende 12. Cappittel beschreuen als een Overste/Beschermer oft Patroon des Joodtschen Volcx. Ende het is kenlick/dat het Joodtsche Volck van den beghinne aen gheen ander Beschermer ofte Verlosser ghehadt en heeft/dā dē Messiam selue/dat is/dat ghebenedijde Zaedt. Dit blijckt wt het 7. Capittel Esaie/daer wp lesen dat de Heere het Joodtsche Volck/ende de Conincklicke Stadt om Christi wille ghespaert heeft. Op een ander plaetse seydt hy opentlick: Ick sal die Stadt bewarē om mynent wille/ende om mijns Knechts Dauids wille. Nu is het claer/dat Christus Dauid genoemt wort/Ezech. 34 Soo is Christus dan warachtich een Overste sijns Volcks de welcke daerentusschē noch tans in het beschermen ende bewijen sijns Volcx/dē dienst der Enghelen ghebruyckt: de welcke haerselven niet niet al len toe en schrijuen/maer gheuen Gode alleē de eere. Daer en bouen so en can die wtnemende Victorie/so verre men by de Godtsalichepdt blijuen wil/den Overengel Michaeli niet toeghescheuen worden. Want in sulcker wijse souden wp Christum den Messiam voorby gaen/den Enghelen predicken/ende souden alsoo meer Enghelen worden/ende genoemt mengen zijn/dan Christenen. In de Wet is geschreuen: Het Zaet der Vrouwen sal den cop des Serpēts vertredē. Onse Heere en heeft nerghens de Enghelen/maer het Zaedt Abrahams aenghenomen/en heeft de sonde verdoemt door de sonde. Daer sal oock corts hierna volgen int

Ghe-

Gesang der ouerwinninghe/ *Nu is daer salicheyt ende cracht geschiet, &c.* Eñ daer woꝛt noch bygheſtelt/ *Want de Duyuel is ter neder geworpen.* Nu so heeft Chꝛistus deſe salichept alleen ghewꝛocht/ daerwt noot saketickē volcht/ dat Chꝛistus / die de Ouerwinner des Satans is/ booꝛ Michaelem afgebeeldet woꝛt.

De daer strijdt eñ zijne Enghelen.

Nu so heeft de Dꝛaeck bynder tegen Chꝛistum gestre den / niet alleenlic als hy hem in der Woestijne toeghinck/ maer hy en heeft nopt opgheꝛhouden hem te temteren / soo langhe als hy hier op der Aerden leefde: daerenbouen heeft hy oock de Phaꝛizeen ende de Ouersten des Joodtschē volcꝛ/ den Coninck ende Keyser van Romen tegens hem verweꝛt/ ende heeft oock ten laetsten dē Heere in de verssenen gebeten. Dit is de aldermeeste strijdt des Dꝛaecx gheweest. Dese selue Dꝛaeck blaest den Coninghen eñ Pꝛincen/den Godloosen Pꝛiesters/ ende wꝛeedē menschen zijne Enghelen / de oozen vol / op dat sy Godts Kercke souden bestrijden. Eñ dese veruolghen ende quellen oock alle te samen de Kercke Gods/ inde cracht des roodē Dꝛaecx. Dit ghetupgen ons ghescheidt te zijne / de Historien die booꝛ de tijden Chꝛisti beschꝛeuen zijn: die selue ghetupgen oock/ende de eruarent hept bewijst wel genoech/ dat sulcx gheschiedt is van de Hemelvaert Chꝛisti af / tot dese tijden / ende oock gheschieden sal tot aen de eynden des Wereldts.

Nu woꝛdt daer booꝛt verclaert / wat booꝛtganck des strijts datter aen beyde zijden gheweest is: te weten/ als dat den booꝛtganck seer booꝛspoedich is gheweest/ also veel als Chꝛistum belangt: maer dat se niet booꝛspoedich en is geweest / soo veel den Dꝛaeck belangt. Ende in dese dinghen/ gheliickerwijs als oock in het nauolghende victoꝛieuselick Gesanck/ woꝛt de gantsche wꝛucht deser Disputacien begrepen. Want hier wt leeren alle Godtsaligheu/ dat de Satā onse gewapende vpant is: eñ dat Chꝛistus booꝛ ons tot allen tijden/ als onsen Coninck ende Hertoch / in desen strijdt staet/ booꝛ den welcken alle Godsaligheu in alle strijden lichtelicken sullen connen ouerwinnen. Daerom woꝛt oock den handel deses strijdts ende ouerwinninghe/terstont in het beghinsel des swaren strijts met den Antichꝛist ende Antichꝛistenen / de welcke het ghebꝛoedtsel oft de steert/ de schubben oft de Aenhanghers des Dꝛaecks zijn / tot een vertꝛoostinge booꝛ oogen gheſtelt. Want hier woꝛdt de natuerlicke oꝛdeninghe verkeert / de welcke van den wtganck des strijdts niet en verhaelt/ booꝛ dat hy eerst den geheelen strijdt verhaelt heeft. Nu so sal de strijt eerst int nauolghende des 12. Capittels/

De booꝛtganc des strijdts.

ende int gheheele 13. Capittel achteruolghende volepndicht worden.

Christus ghewint/ ende Ge-loouigen ouerwinnen ock.

Voor al de ouerwinninghe Christi/ eñ daerna der Christenen/ lept hy met drie ledē wt. Het eerste is/ *ke ouk ischysan*: Sy en hadden geen macht: Sy en ghmochtē niet. De macht des booſen Gheests is voorwaer ſeer groot/ ſoot hem God toelaet: Ja oock gantſchelic groot na zijn rechtueerdich oordeel dat belieft/ ſo dat hy ock ſeer geweldige dingē beroert ende vernielt/ ghelijck ſulcx in Job blijct. Maer de Heere ſept ooc

Joan. 14 inden Euangelio: De Prince deſer werelt is gecomen/ eñ en heeft aen my niet. Eñ wederō

Mat. 16. inden Euangelio: De Poortē der hellen en ſullē daer niet tegen vermeugē: dat is/ tegē dē Steen/ eñ daerenbouē ooc tegen de Ghemeynte. Hoe ſeer dat dan de Duyuel tegē Christum eñ zijn Gemeynte woedet eñ raeſt/ eñ zijn wreethept voortſtelt/ ſo zijn hemmorhtās zijne lendenen gebrokē. Want de cracht Christi heeft de ouerhandt.

Het tweedde lidt is: *Eñ haer plaetſe en is niet meer inden Hemel gheuonden.* Welcke manjere van ſprekē niet anders en beduyt/ dan dat hy een voorzuluchtich Engel is/ eñ van al zijn macht eñ heerlickheyt berooft: daerenbouen dat hy ooc geē plaetſe meer en heeft in de Gemeynte/ oft onder de Wtuercorene Gods: niet als oft hy nu niet weder en quame om te temteren/ ende crijch aen te richten/ maer dat hy gheen blijuende plaetſe en heeft. Hiertoe dient het dat de Heere ſo dickwils in den Euangelio verhaelt: Nu is de Prince deſer werelt wtgeworpē/ Joā. 12. 14. 16. Daer en bouen iſt claer genoech wt andere ghetuyghenissen der Schriftuere/ dat den Duyuel de toegaenck tot den Hemel geſloten is. Het ſal ons ooc licht vallen hem duyten te ſlupten/ die vanden Sone Godts wtgeworpē is/ ten ware dat wy hem ſelue wildē wijckē. Maer op dat wy ſulcks niet doen en ſouden/ ſoo vermaent ons de Heere tot waken. De Hiſtorie Matth. 12. is bekent/ vanden Duyuel die daer ouerdenckt/ hoe hy wederom in mochte comen/ ende daertoe noch ſeuen booſer geeſten tot hem neemt. Wat wilt ghy dā na hem booren/ ofte wat wilt ghy hem onderdanich zijn/ voor den welcken ghy hoort dat den Hemel geſloten is? Hoewel hier noch tans oock mede te kennen gheuen wordt/ dat de Duyuel ſoo gheheel ouerwonnen is/ dat hy de plaetſe daerin hy ſtreedt/ heeft moeten verlaten.

Hy doet hier ooch het derde lidt by/ waer door hy het tweedde verclaert: *Ende hy is ter Aerden neder gheworpen, &c.* Want die ter Aerden nedergheworpen zijn/ die oordeelt men ouerwonnen te zijne. So wordt hier dan een volcomen ouerwinninghe te kennen gheuen.

De Duyuel wort ter Aerde geworpē.

gheuen. Voorts soo is hy in de verborghenthept onser verlossinghe / van Christo Jesu onsen Heere selue eens seer gheweldichlick ter neder gheworpen / eñ in dieselue cracht wordt hy daghelicks van den Gheloouigen teghen de Aertwerpen. Ende gheliic kerwijs als de Dupuel noch in den Hemel / noch in den Gheloouigen gheen blijuenden plaetse en heeft : alsoo woont hy sonder twijfel in alle vleeschelicke ende Aerdtschgesinde menschen / die de Aertsche dinghen volghen / ende de Hemelsche versmaden. Maer daer en bouen hoozen wy / dat met hem oock spne Enghelen verworpen zijn. Want de Heere seydt in den Euangelio by Joannem in het 16. Capittel: In de Wereldt sult ghy verdruckinghe lijden / maer zijt goedts moedts / ick hebbe de Wereldt ouerwonnen. Ende Johannes seydt in spnen eersten Sendbrief / Cap. 4. Kinderkens / ghy zijt wt God / eñ hebt hem ouerwonnen: want hy is meerder die in v is / dan die in de Wereldt is. Ende dit is de ouerwinninghe / die de Wereldt ouerwint / v lieder gheloone.

2. Joñ. 5.

Den aert des Dupels wort met sommige titelen wtgelept

Hy lept oock corrtelick wt / wat wy by den Dzaeck verstaen sullen / daer hy dusdanighe van gheschrifte heeft / te weten / den ouden Vyandt des menschelicken Gheslachtes. Den selue verciert hy oock met spne behoorlicke Titelē / hem vier namen toeschrijuende / op dat wy daer wt oock te bequamer sijn natuere soudē leeren kennen / ende ons van den boosen Woordenaer souden mijden.

Ten eersten noemt hy hem het Oude Serpent. Want in het beginsel heeft hy door het Serpent / met het fenijn des Doodts ende der sonden / onse Voorvaders / ende door hē de gantsche Wereldt verdoruen : gheliick men sien mach Genesis in het 3. Capittel / en de tot den Romeynen Cap. 5. Daeromme hebbe ick gesept / dat hy in het beghinsel deses Capittels / een Dzaeck ghenoemt wordt.

Daer na noemt hy hem een Dupuel / dat is / eē Lasteraer ende Beschuldigher. Want daer volcht terstondt / dat dit woordeken wtlept / *Want de Beschuldigher onser Broederen is ter neder gheworpen, &cet.* Job in het eerste ende tweedde Capittel wort een seer heerlick Exempel van deser saken wtghelept. *Diabolo* is alsoo veel gheseyt / als / Ick beschuldighe : ende *Diaboli*, bedupdt een beschuldighinghe : ende *Diabolia*, is alsoo veel te seghen / als / een beschuldighinge ofte een bedzaghinge.

Daer nae noemt hy hem *Satanam* / met een Hebreeusche Vocabel / dat is / Teghenpartijder / om dat hy hem in allen dinghen teghens Godt stelt / ende is allen menschen in alle Godsalighe dinghen

een Teghenpartije / by auontueren oft hy die / ofte behinderen / ofte eenichsins schenden conde.

Ten laetsten wordt hy ghenoemt / *hoplanon*, dat is / Bedriegher / ofte de Vervoerder / die de gheheele Wereldt vervoert. Want dit schrijft hem de Heere toe / Joannis in het 8. Capittel / als dat hy vandē beghinne leughenachtich gheweest sy / ende dat hy der leughenen / bedrochs / dwalinghen ende verleydinghe / ende daer en bouen oock alles quaedts een Vader sy / dat is / den oorspronck ende het beghinsel. Want alle ketterijen ende dwalingen / alle bedroch ende leughenen / ende alle quaedt / zijn wt desen alderonreynsten Fonteyne ghesproten. Wie en soude (soo wanneer hy dit hoort) van alsulcken leelicken Beest gheen verschricken crijghen? Sy moeten voorwaer wtsinnich zijn / diemē siet met desē Dupuel noch vriendtschap houden.

Een Gesang der ouerwinninghe.

Hy soude achteruolghende de reste deses strijdts hier by stellen / te weten / in wat manieren dat de Vraeck de Vrouwe veruolcht ende bestrijdt / ende wederomme hoe dat hē de Vrouwe vluchtēde / strijdt leuert / ende door Christum ouerwint. Maer hy stelt desen hādel noch een weynich wt / ende voeght hierinne een Ghesāng der ouerwinninge / ende de Triumphe der Heyligher in den Hemel / als der Enghelen ende zielen.

De somma hier van is dese / Als dat Christus ouerwonnen heeft / ende dat de Gheloouighe in Christo ouerwinnen / daeromme dat haer de Hemelen selue / ende al dat daerin is / verblijden moeten. Ick late my ooch duncken / dat dese dinghen in den swaren strijt des Antichristis ofte des Roomschen Hoops / om der vertroostinghen wille te passe ghebracht worden: op dat de Ghehoplichde des Heeren / ouermidts de groote swarichedē door haer aengeborē swackheydt / den moedt niet verlozen souden gheuen: maer den Name Christi aengeroepē hebbende / vromelicken souden strijden / soo wanneer sy verstonden op wat hope / ende met wien dat sy strijden souden / te weten / teghens den ghenen die ouerwonnen is / ende op de hope Christi. Als wy dan hooren / dat de macht des Draecks ghebroken is / so sullen wy dencken / dat dā de dullicheden / so wel des Thienhoornigen als des Tweehoornighen Beests ghe crencht zijn.

Het gheeft ons oock in desen strijdt eenen grooten moet / dat wy hooren dat de Draeck gheen macht en heeft in dengenen die met het bloet Christi besprengt ende ghesupuert zijn / maer in de ghene die Aerdtsch ende Wereldts ghesint zijn. Dese Triumphe is

oock

oock Hemelsch. Want daer worden stemmen wt den Hemel ghehoort / die eenen blijden Loffsangh singen / op dat den Dansch der saliger Geesten / by den bedruckten van meerder aensien / gracie ende cracht soude zijn.

Sy singen altesamen / verblijdt zijnde datter nu een vol comen salichepdt ende cracht voorhanden is. Want onse Heere steruende / ende wederomme opstaende heeft Godt een groote cracht ghewrocht / ende de salichepdt die hy den Vaderen beloeft hadde / heeft hy volbracht / als hy den cop des Serpents vertreden / ende de Sonde ende den Doodt te niete gedaen / ende het Leuen weder ghebracht heeft. Alsoo is het Rijcke Godts op deser Werelt in den Wtuercorenen gheuesticht / te weten / soo wanneer de Prince van deser Werelt wtgheworpen ende ouerwonnen is. Want de oorsake volcht / waeromme dat men hem soo seer verblijden sal / ende welcke cracht ofte macht Christi hem soo vertoont heeft / ofte hoe dat de salichepdt volbracht sy. Want de Dupuel (sepdt hy) is door Christum ter neder ghewor-pen / dat is / hy is ouerwonnē: Jae dat meer is / hy is gantschelick daer bupten ghedre-uen / op dat hy voortaen het menschelicke Geslachte voor dē Richtstoel niet meer en sou de bedragē. Hiertoe dient het gene dat Paulus geschreuen heeft: Wie sal Godts Wtuercorene beschuldighen? Godt ist diese rechtueerdicht / wie ist diese sal verdoemen? Christus is de ghene die ghestoruen is / Jae die oock opghewerckt is / die daer oock ter Rechterhant Godts is / ende bidt voor ons. Rom. 8.

De salicheptis door Christum vol bracht.

Daerenbouen so en verconden die Hemelsche Scharen niet alleen de ouerwinninghe Christi / maer oock aller Gheloouighen / de welcke sy tegen den Satan int gheloue Christi Jesu behouden: op dat hier eennael wt kenlic soude worden / wat wy bouē by Michael ende syne Enghelen verstaen moeten. Hy bewijst oock seer neerstich / dat de Christenen niet door hare verdiensten / crachten / ofte deughden den Satan en ouerwinnen / maer door de verdiensten eñ de ghenade Christi. *Ende sy* (sepdt hy) te weten / Michaels Engelen / *hebben den Draeck door het bloedt des Lams ouerwinnen.* Want na dien de Gheloouighen door het bloedt des Lams gesuuert zijn / soo en heeft de Satan teghen haer niet: want de wijle sy den Gheest ende het gheloue Christi hebben / soo ouerwinnen sy den Dupuel. Alsoo en hadde voortijdts de Verderuer aē de hupsen niet / die met het bloet des Lams gheteeckent waren / Exod. 12. Christus heeft oock de Gelouighe Ouerwinners ghemaeckt.

Hy doet hier noch wat anders by / waeromme dat de Godtsalige ouerwonnen hebben: *Om het woordt der ghetuy-*

gheniſſe Chriſti: het welcke het Euangelium is. Want ouermits dat het selue onuerwinnelick ende eewich is/so ouer winnen sy al dat dese Wereldt aengaet/die by dit leuendighe eñ eewige Woordt der waerhept blijuen. Ja dat meer is/ heeft de Heere in zijn alderwachtichste waerhept niet beloeft den synen nemmermeer te verlaten/eñ oock voor haer te strijden? Soo en cant dan niet feplen / oft de Gheloouighe en moeten ouerwinnen. Hier toe coemt oock noch de cracht der repniginghe Chzisti. Sy en hebben haer leuen niet lieuer ghehadt dan Chzistum: ende daerom hebben sy dat selue voor Chzisto in de doodt ghegeuen/ ende hebben alsoo ouerwonnen. Want vele worden ouerwonnen / alleen hier door/dat sy haer leuen om Chzisti wille in gheen perijckel ofte noodt en willen setten.

Voor dese onwtspzekelicke weldaden / vermanen sy oock de Hemelen selue / ende alle die in den Hemel zijn/dat is / de Hemelsche Scharen vermanen malcanderen / dat sy eenen blijden Loffang souden singhen. Ende dat sy hier segghen / dat de Hemelsche Scharen doen / dat leeren sy oock den genē die op der Aerdē zijn/eñ sy onderwijsen ons hoedanich dat sy zijn moeten/ die den Satan indē strijt willen ouerwinnen/te weten/dat sy moetē met het bloet Chzisti gerepnicht zijn / die daer vast zijn steunende op het getupgenisse Jesu Chzisti / en de haer eygen leuen verachten/die het oock niet swaer en schijndt/ voor de Name Chzisti te sterue.

Ten laetsten soo toonen sy in het eynde des Ghesangs/ in wien dat de Dupuel plaetse ofte zijn Kijcke hebben sal/ sonder twijfel in de Aerdtsche ende vleeschelicke menschen/ die met al het ghene dat Goddelick is/spotten/ende hebben alleenlicken in de Aerdtsche ende verganckelicke dinghen een behaghen: voor welcke dinghen te vercrijghen ofte te behouden sy haer niet en sullē ontsien groote dinghen aen te gaen / hoe swaer datse oock mochten zijn: maer voor Chzisto en sullen sy noch doen noch lijden willen. Alsulcken vercondigen sy een verschzickelick Wee/te weten/een vermaledijdinghe des toecomenden ende teghenwoordighen leuens. Want daer en is geen ellendiger volc onder de Sonne/dan des Dupuels Martelaers. In wien de Dupuel plaetse heeft.

Maer in den ghenen daer de Dupuel zijn Kijcke in heeft/ in die selue betoont hy oock zijn gramschap teghens den Wtuercozenen / ende oock een seer groote gramschap. Want hy is seer wzeedt tegens den Godsaligen ende de Godtsalichept. Zijn wzeethepdt toont hy oock seer bitterlicken teghen syne eyghen De Dupuel toont eē groote gramschap.

Die-

Dienaers / de welcke hy met alle manieren van onreynicheydt besmet / ende met alle vuyligheyt ende oneere maect hy die vuyl / ette.

Ick late my wederomme dunckē / dat het tot troost der Godtsaligher dient / dat hy van eenen corten tijdt vermaent. Hy sal wel in den Antichzist teghens de Gemeynte groote wzeedtheydt bedzijuen / maer die daghen sullen om der Wtuerrozenen wille verczt wozden. Hier en tusschen wozdt oock den boosen aerdt des Satans aengeteeckent / de welcke nae dien hy weet dat het wterste Oordeel nae hy is / in het welcke hy in den Afgrondt sal ghewozpen wozden / so denckt hy die corthept des tijdts / met de wzeethept ende Dupuelsche dullicheyt spner gramschap te verghelden.

Dus verre hebben wy dan van de Victozie ofte Ouerwinninghe Chzisti ende zijnder Heyligher gehandelt / nu volghen daer voozt / hoe wel niet met alsoo grooten verhaerlickheyt / verschzickelicke dinghen van den Krijch / de welcke de Dzaeck der Gheloofsche Godts seer begheerlicken ende moeyelicken aen doet. De Heerē Jesus wil hem onder onse voeten werpen.

Amen.

AMEN.

(*.*)

De 54. Predicatie.

De Dzaeck verbolcht de Dzouwe: sy wozt van den Heere beschermt ende bewaert: esi de Dzaec wozdt ouerwonnen.

13 Ende als de Dzaec sach dat hy op de Aerde ghewozpen was / heeft hy de Dzouwe veruolcht / die eē Mānecken ghebaert hadde.

14 *Ende der Dzouwen zijn ghegheuen twee vleugelen eens grooten Arents / om dat sy soude vliegen van de teghenwoozdicheyt des Dzaecx / in de Woestijne in hare plaetse / waer sy gevoet wozt eenen tijt / ende tijden / ende eenen halven tijdt / wt den aenghesichte der Slanghen. Apoc. 12. a. 6. Dania a. 7.

15 Ende de Slanghe schoot wt harē monde water als eenen stroō / achter de Dzouwe / om haer van den stroom

stroom te doen wech stroomen.

16 Ende de Aerde is der Vrouwen te hulpe ghecomen / ende heeft haren mont opgedaen/ende heeft dē stroom opgheslopen dien de Draeck wt synen mont gewozpē hadde.

17 Ende de Draeck was toornich op de Vrouwe / ende is gegaē om krijch te voeren tegens de andere van haren Zade/ die de ghehoden Godts hielden / ende het getuygenisse Jesu Chzisti hadden.

18 Eñ hy stont aē het Zant der Zee.

De Draeck verstoolcht de Ghemeynte

Het ghene dat hy bouē van de veruolginge des Draecx/ ende van de vlucht der Ghemeynten hadde begost te seghen /ende aen deen zijde ghestelt/op dat hy de ouerwinninghe Chzisti soude wtlegghen: dat neemt hy nu wederom in handē/ende veruolchtet/ende maeldt den strijt als dooz een griffie af/ende hy stelt ooc seer merckelick eñ vromelick daer by de Godtlicke hulpe die der Ghemeynte dooz Gods ghenade ghegheuen wozt.

Als dan de Satan sach dat hy dooz Chzistum ouerwōne ende bupten gewozpen was/ so bestont hy te rasen teghen Godts Ghemeynte/ die dooz het bloet des Soons Godts gekocht was/ende heeft haer tot een sware veruolginge gebracht. Want terstont na de Hemelvaert des Heeren/ isser een groote veruolginge tegen de Apostelē eñ de Apostolische Gemeynte opgestaen. Want de Apostelē in de geuanckenisse ghesloten zijnde / zijn met bittere slagen ende roeden seer geslaghen gheweest. Stephanus is gesteenicht/ Jacobus met den sweerde gedoot/ daer en bouen zijnder oock ontallicke dooz Paulus bedzijf (die doen ter tijdt noch Saulus was) in geuanckenissen ghewozpen/ eñ seer wreedelicken gepijnicht.

Hier teghen verhaelt hy de tegenwoordige hulpe Gods/ de welcke hy dooz een figuerlic gebzupt van spzeken voozt brengt/op dat hy na dē epsch der Visioenen/dies te beter de cracht desselue soude wtdzucken. Want hy seydt/dat der Vrouwen (te weté der Gemeynte) twee Vleughelen eens grooten Arents ghegheuen zyn, met de welcke sy gheholpen zijnde/in de woestijne geuloden is/daer sy dooz den Draeck beurijdt zijnde/ eē wijle tijts geschuylt heeft. Hier mede wozdt te ken nen

Act. 26. We hy stant Gods.

nen gegeuen/dat de Gemeynte een groote vryheit gegeuen is/om de rasernie der vpandē Chzisti te vliedē/eñ het Euangelium onder den Heydenē te verkzeydē. Van welcker sake ghy lesen meucht int Werck der Apostelen Cap. 11. vermaent oot niet sonder oozsake van des Arents vleugelen / ende oock eens grooten Arents. Want in Deut. verhaelt Mopses in synen Lofsanc/onder dese figure/ de bescherminge ende alder machtichste hulpe Gods: Ghelijck als een Arent (seydt hy) bouen zyn Jongen vliecht/ ende zyn vleugelē wt vzept/eñ vzaecht se op zyn schouderen / alsoo heeft v God behoedt eñ voozt gheuoert.

Des Arents vleugelē.

De plaetse der Gemeynten is in de woestyne.

Voozt so segt hy dat der Gemeyntē in de Woestyne haer plaetse gegeuen is / de welcke haer vā Chzisto gegont is / de welcke bekeert dien hi wil /eñ maect se hem tot een Bzupdt. Nu so voedt hy de Gemeynte oock onder de Heydenen/ met het woozt des Euāgeliums/ gelijck hy vooztijts zyn volck vā Israel an de woestyne met het Manna gevoet heeft. Hy en beschzyft oock niet hoe lan ge den tijt der Gemeyntē zyn sal. Want hy gebzupct weder om eē figuerlicke maniere vā spreken / de welcke hy wt den Pzopheet Daniel ghenomen heeft: de welcke oock God gebzupct/so wāneer dat hy ons de tydē wil verbergē/ de welcke nae dien wy wetē / dat se in zyn rechtueerdige ende goede macht gheselt zyn/ so en laet ons daer gheensins curieuselick na ondersoeckē: van welcker sake bouen oock gheseyt is. Het is gheweis dat de Ghemeynte onder den Heydenen tot aen dē dach des oozdeels toe sal dueren/ eñ bestan dich blijuen. Nu en can ons niemāt beschzijuen / wanneer den dach des oozdeels comen sal.

Hy verclaert wederō wat een nieuwen ende geduerigen strijt de Dupuel met rasernie opgeblasē zynde/de Gemeynte heeft aengericht. Als hy nu sach dz de gemeynte dagelicx onder de Heydenē ōmeerder de eñ versterct swerdt/ so heeft hy water na de vzouwe wtgespogē: eñ op dat wy die figure soudē verstaē/ so stelt hy daer by/ *Als een Vloet.* Want hy geeft hiermede te kēnē/ dat de Dupuel een Zee alles quaets ouer de Gemeyntē heeft wtgestozt/ te wetē/ Sectē/ twistingen/ beroerten/ opzoerē / vuolgingē/ waermede hy na de gantsche werelt ouerloopt. Wāt voozwaer hy heeft oueral de Ouerhept eñ Pziesters ōwect tegen de Apostelen eñ Apostolische leeringe. Men lese Act. 13. 14. 15. eñ in de nauolgēde capittelen. Tē is oot niet seltsaem in der Schzift dat mē by water/ Riuierē eñ bekē/ alderley maniere vā verzuckingē vōstaet. Maer dese groote swarichedē heeft hy tot sulckē eynde ouer de Gemeynte verwect/ *in apo-*

Hy heeft een vloet nae de vzouwe wtgespogē.

ramopharitonpyst, dat is/ op dat hi door de vloet de Gemeynte verflauwen oft wech voeren soude/op dat hy de Godsalige te samen met haer leere soude vernielen. Hier toe poocht de Satan eewelick: tot dit eynde strecht hy alle zijn raetslagen ende wercken. Also heeft hy ock beneerstricht door het Rijck Neronis eñ Domitiani met het vloet der Heyligen de Ghemeynte ganschte gronde te spoelen/ maer het was al te vergheefs. Daerom staeter ock / dat hy de vloedt na de vrouwe spooch / eñ niet daer in.

Wāt God en heeft zijn verdructe Gemeynte nopt Platē: eñ hy heeftse so trouwelick by gestaen (dat groot wonder is) dat oock het aertrijck de vloet heeft ingedroncken /die wt de mont des Serpents geschotē was. Dit aertrijck heeft ock voortijdē het vloet Abels ingedroncken eñ verborgē. Maer hier wort ooc te kennē gegeuē dat den Godsaligen die in benouthept waren/ hulpe gecomen is van daer ghēt nopt en sout ymoept hebbē: gelijcmen ock leest dat Dauid door de hulpe der Palestijnē verlost is geweest / de welcke nochtans niet eens en dachtē Dauid wt de handen Sauls te beurijdē. Maer hoewel sy wat anders in den sin haddē / so moestē sy nochtans doen dat den Heere behaethde / de welcke de quade aenslaghen der quaden/ tot voordeel der Godsaligē conde wenden. Voorwaer wy sien ock int Werck der Apostelē/ dat het aertrijck diewils dese vloet alles tegenspoets verlōden heeft : dat is/ de aertsche eñ wereltsche menschen/ hoe wel sy wat anders inden sin hadden/ de Ghemeynte vrede hebbē aengebracht. Also stelt den Ephesischē Schrijuer die van Ephesien te vredē als sy beroert waren. Lysias der crijchsliedē Hooftman verlost Paulum wt de bloedige handē der Jodē. Also beschermt ock de Hooftman ouer hondert Paulum /op dat hy in de schipbrekinghe van de crijchslieden niet ghedoodt en soude worden. Verrijgen die onder de borgers opstondē corts na de doot Neronis/ hebbē de Gemeynten/ tot aen de tijden Domitiani toe / vrede aengebracht. Maer dat oude serpent/ dat niet rustē en can/ dat maeckt spuen aenslach weder om door nieuwe crijgen. Wāt na dien hy nu seer hittich coōt teghen de Ghemeynte / so gaet hy henen/ ende neemt eenen krijch aen tegen het ouerblijffel haers zaets/ op dat hy oude vechten tegen alle de gene die noch in de Ghemeynte door Godts woort/ tot aen dē dach des oordeels toe/ souden gebozen worde. Ende also berept hy dē weeh tot de Roomsche veruolgingen / de welcke terstont na de tijdē Joannis/ ouer het Roomsche Rijck gevolcht zijn/ eñ de Antichristische veruolgingē die na de ver-

woe-

woestinge des Roomsche Rijcx opstonden. Waer af int 13. Capittel gheseyt sal worden.

De Ghemeynte generert

So blijckt hier nu alder meest wt/wat Joãnes by dese vrouwe verstaet/ te weté die/ die Gods zaet genereert. De Gemeynte wort een Moeder/ ende Dochter genaemt. Een Dochter/ om dat sy door het woort dat in de Gemeynte geprediet is/gegenereert is. Eé moeder/om dat sy door Gods woort de geestlicke kinderen Godts Christo genereert. Wãt sy zijn al te samen Gods eñ der vrouwé zaet/die Gods geboden bewaré/ende het getuygenisse Jesu Christi. Sy bewaren Gods gheboden/die Godts Wet in grooter weerden houden/ ende alle handelinghen haers leuens daer na stellen. Sy en bewaren Gods gheboden niet/die de Wet oft Gods woorden cleyn achten/ eñ en stellé haer leué daer niet na. Van dese saecke wordt oueruloedelick ghehandelt Joannis. 14. Daer en is geen ander ghetuyghenisse Jesu Christi/dan het Euangelium Jesu Christi/ het welcke ons bercondicht/ dat onse sonden om niet vergeuen worde. Dit hebbé sy diet door dé gelooue besitten.

Dat hy sept/dat de Draeck int zandt der Zee stont/is een voorberepdtsel tot het nauolgende: want terstont sept hy/ dat het Beest/ het welcke het sonderlingste instrument des Satãs is/door des Dupuels werckinge wt der Zee opgheresen is. Maer het dient grootelicx tot onsé troost/ dater ge sept wort/dz de Draet niet op eenen steen/ maer op het zant staet. Want daermede wordt te kennen gegeuen/ dat de rasernijen des Satans tegen de Ghemeynte niet lange duerē en sullé/eñ dat het Rijcke des Dupuels ten valle comen sal/ ende dat met recht/want zijn fondament is op het zant getimmert.

De 55. Predicatie.

Dat xiij. Capittel.

Hy vertoont een seer heerlick instrument des Draets/te weten het ou de Roomsche Rijck/het welcke de schrenen wort hordanich het sy.

1 ENde ick sach vã der Zee eé Beeste opcomen/ de welcke hadde seuen hoofden/eñ thiẽ hoornen:eñ op hare hoornen thien croonen:eñ op hare hoofden eenẽ lasterlicken naem. Apo. 17. 8 9. 12. da. 7. c 20

2 Eñ de Beeste die ic sach/was gelijck een Pardel/eñ hare voeten/eens Beyrs voeten/ende haren mupl als

als de mupl eenes Leeus: eñ de Drake gaf haer zijn macht eñ spnē Troon/ende groote mogenthept.

3 Eñ ick sach een bā hare hoofden als ter doot geslagē/ eñ spne dooddelicke wonde wert genesen: eñ het geheel Aertrijc is verwonderēde de beeste genolcht.

4 Eñ sp hebben den Draeck aengebeden/ die der Beeste macht gegeuen hadde.

De instrumenten doorde welcke de dupuel gewrocht heeft/ eñ noch werckt.

Joannes beschrijft voorts wt de openbaringe Jesu Christi/de wtnemēde instrumentē des Dupuels/doorde welcke hp de Gemepnte Christi met een ghedurige ende de alderswaerste veruolginge benout heeft. Ende hp spreect van het oude ende nieuwe Roomsche Rijck. Dese dinghen en conde Joannes niet sonder groot perijckel spreken/ ick laet staen schrijuen/na dien hp een mensche was/die vā alle menschelicke bystant naect was/ ende neffens dien ooc een ballinck/ die nu al int ballingschap verdoordeelt was. Want dat Roomsche Rijcke was gheacht voor een Godlick/ onuerwinnelic/ dat alderheplichste eñ eewich Rijck. Maer hier van schrijft nochtans de Apostel/ also dat het schijnt onmogelic te zijn/ dat hp den naem eens oproermakers soude meughen ontgaen/ eñ niet te sondigen tegē de hooghe Maiestept/soo wel des Keysers als des Rijcks. Maer wat wilt ghp doen/ na dien v God also gebiet te spreken ende te schrijuen? De werelt kinerst hedensdaechs oock op haer tanden/so wanneer sp hoort dat de Rijcken eñ Pollitien met Godts woort van hare sonden ende boosheyt gestraft worden: ende veel Pinten laten oock veel Placaten wt gaen / daer mede sp ghenoechsaem ghebieden / dat sulcks niet meer ghehoort en soude worden. Maer de Heere roept in zijn Euangelio: So dese swijgen/soo sullen de steenen spreken: te kennen gheuende/ dat de waerheydt gantschelick gesproken moet zijn: dat se ooc door gheen Decreten / drepghementen/ wapenen oft tormenten ghestift oft verdruckt en can worden. Daerom ist dat die swijgen/die hedensdaechs het predickampt opghelept is/ so sal de Heere ander Predicanten verwecken/de welcke/suyt de gātsche werelt/der waerheyt ghetupgenisse sullen gheuen. Daerom ick de Querheyt rade/dat sp haer seluē niet te verdoen/dat sp tegē Gods waerheyt aenwenden: sp en sullen niet

niet vorderen: de waerheyt sal ouerwinnen. Want die doen ter tijdt Joannem teghen het Roomsche Rijcke ghewapent heeft/ het welcke nochtãs doe het alderrijcste eñ machtichste was/ die sal oock hedẽsdaechs door de ontdeckinge zijns Euãgelions/ de veroude ende verhoken wereldt ouerwinnen. Wee den gebroken sinnen/ eñ die de verleydinge lief hebbẽ. Laet alle Predicanten wt dit exempel Joannis leeren/ vrijmoedelick voort te stellen het gene dat haer bevolen is/ ende niemãt te vreesen. Hy is meerder die in ons is/ (het welcke de selue Joannes geseyt heeft/ 1. Joan. 4.) dan die in de wereldt is.

Het Roomsche Rijck is een beest.

Het Roomsche Rijcke/ het welcke van sulcker weerdichz ende byna een Godtlick Rijck is/ noemt hy een beeste/ eñ dat niet sonder wichtige oorsakẽ. Wãt de Heere volcht hier een schriftelicke maniere van spreken/ daerin hy Daniel dẽ Propheet na volcht/ de welcke int 7. Capit. Het Roomsche Rijck een beest noemt. Eñ S. Hieronimus de plaetsen der Propheciẽ Danielis wtleggende/ verstaet oock (by het beest) het Roomsche Rijcke/ het welcke hy hem laet duncken hier om noch een Leeuw/ noch Beyr/ noch Pardel genoemt te zijn/ maer lieuer een beest/ om dies wille dat ghy niet so wreedt in de beesten vinden en cont/ oft de Romeynẽ en zijnt. Dẽ glorieusen Coninck van Ponto/ Mitridates genoemt/ vanden Romeynen by Justinum libr. 38. vermanende/ seyt: Gelijck sy selue seggen/ dat haer stichters met des Wolfs borstẽ op ghebracht zijn/ alsoo heeft oock alle haer volc Wolfs herten/ de welcke noch door bloedt/ noch door Rijcken verruilt en connen worden/ eñ die ooc altijts zijn hongerende ende vastende na rijcdommen. Daer en bouen hoe gruwelicke beesten dat sommige Princen der Romeynẽ geweest zijn/ dat getuygen haer eygẽ Historischrijuers: voornamelic Suetonius/ eñ voort alle ander die het leuen der Keyseren beschreuen hebben. Dat ooc het volc van Romen met beesteliche manieren seer vol was/ bewijst het eerste Capittel Pauli totten Romeynen.

De Godsalige eñ ontschuldige worden hier wtgenomen.

Ick weet wel dat ghy seggen sult: Maer na dien Joannes het gheheele Corpus des Roomschen Rijcks onder dese figure beslupt/ sullen wy dan oock Constantem/ Constantinum/ Theodosium/ ende alle oude Godsalige Keysers beesten noemen? Wy segghen dat de Schriftuere alsulcken maniere van spreken gebruyckt/ ende dat wel by de Beesten de Rijcken verstaen worden: hoewel sy nochtans al den genen die in de Rijcken woonen/ niet sonder onderschept beesten en noemen. So segghen wy dan/ datse te recht beesten genoemt worden/ ende zijn/ alle de ghene die beestelicker wijse leuen:

daeromme verstaen wp oock datse alle wtgheſondert werden in alle Rijcken/die een leuen lepden dat Gode aenghenaem zp: ende wp weten oock booz seker/ dat noch Daniel/ noch de heylighe Johannes/ den ontschuldighen ende lofweerdighen en hebben willen met schandelicke namen smadelichept aen doē. Maer veel meer ſonderen wp in desen gantschen handel des Rijcks ende Antichzisti wt/de onnoosele ende deuchtsame Menschen. Waer af wp by auontueren namaels bzeeder spzeken sullen.

Hoe de Roosſche Monarchie wt God esi wt den Draec zp

Maer int beginsel so geeft hp den oozspzonck deses Rijcx te kennen. Daer coemt een Beest op wt de Zee/in wiens zandt den Dzaeck staet: ende in het 17. Capittel wozdt ghesept/ dat dit Beest wt den Afgront coemt. Soo bewijst hp dan dat haer beginsel wt den Satanis. Nochtans so moet men hier neerstelick toe sien/ dat wp onsen God niet en ontrecken het ghene dat hp hem seluen toe schzijft. De Schzifture heeft op een ander plaetse/ eñ bysonder booz twee wtnemende getupgen/ Dan. int 2. ende Paulum int 13. capittel tot den Romepnen betupcht/ dat de heerschappien ende Coninckrijckē van dē Heere zijn/ ende dat de selue / de Conningen op ende af set. Daer en is geen Macht/ sept de Apostel/ dan van God. Eñ bouen dien gebieden ons oock de Apostelen/dat wp de Ouerhept ende Pzincen sullen onderdanich zijn. In wat maniere hoozen wp dā hier/dat het Rijcke wt den Afgront zp / nae dien van het selue de Apostel spzeeckt? Dat Rijcke en is niet gheheel van den Dupuel/wāt God is een Authuer der Monarchiē/ ende bewaert de Policié ende Rijckē/ haer sōmige gelooufge knechtē vleenende: Maer de Satā vmengt hen onder de menschelicken hādelingen/eñ schent so wel de Coningen als haer Rijckē: eñ dus verre zijn sp vanden Satan. De Chzistenen hebben wel in alle politische saken den Koningen gehoozsaem geweest: daerentusschē en hebbē sp de gene geensins gehoozsaem geweest/die haer Afgoderie gebodē: Het is gewis dat God het Rijcke Israels oft de thien ghestachten booz Ahiā dē Pzopheet heeft inghestelt: Daer en tusschen roept de Heere nochtans booz eē ander Pzopheet: Sp hebbē wel geheerscht/maer niet wt mp. Want de Heere heeft ghe wilt dat de Coningē alle harē handel na Gods woozt soudē aenstellē/eñ dat sp in de vzeese Gods souden heerschen/ende alsp sulcks niet en deden/eñ alle haer saken na haer eygen wellustichept na het ingeuen des Dupuels deden/soo wozden sp te recht ghesept niet wt God/maer wt den Dupuel te heerschen. So hebben dan de Godsalighe / den Koninghen ghehoozsaem gheweest/maer als

1. Reg. 11.

Amos 8.

als sy hare Godloose dinghen beuolen/ en waren sy die niet ghehoorsaem / hoe wel sy die nochtans niet te min voor hare Coninghen en kenden. De Heere hadde de ordeninge der Priesteren inghestelt : nochtans soo noemt hy de aenslagen der Priesteren / Wercken der duysternissen. Eñ de Apostel Petrus seydt: Men moet Gode meer ghehoorsaem zijn dan den menschen. Alsoo is voorwaer de Roomsche Monarchie/die wt God was (het welcke oock Daniel ghesepdt heeft) wt de Zee opgecomen/ als te weten wt de oprorighe wereldt / ende dat meer is/wt den Afgront/van doodslagen/ Moorderien / oproeringhen/ ende verraderien te samen gegoten. Want het volck/ende den meestendeel der Keysers en saghen niet op Godt/maer op den Dupuel. Want hy maelt met eenē af / hoedanich het Roomsche Rijck zy. Het heeft seuen hoofden ende thiē Hoornen / ende een peghelicke Hoorne heeft zijn croon / als die te kennen geuen/ dat door de Hoornen/ Coninckrijcken te verstaen zijn. Ten is niet noodich dat wy hier een wtleggin ghe die nieuwe oft verre ghehaelt sy/inbrengē. Int 17. Capittel verclaert de Engel hem seluen/eñ seydt/dat door de seuen hoofden de seuen Bergen oft Heuuelen/ende neffens diē oock de Coningen te verstaen zijn. Daer worden binnen Romen wel meer heuuelen ghetelt/ maer de vernoēste en zijn maer seuen. Want daer is den Palatijnschen Berch/den Capitolischē/Aluētini/Celij/Esquilini/Viminalis/eñ Quirinalis. Propertius dit selue mz een veer schē besluytende/singt aldus : De Stadt met seuen Berghen verhoocht/ is de opperste des gantschen werelts. Daeromme dat se ock vande Grieesche Scribenten (*eptalophos*) dat is/seuenbergich ghenaemt worpt. Ende een stadt wort somtijts wel ghebruyct voor het gheheel Rijcke. Alsoo zijnder oock veel Coningen eñ Keysers geweest / die onder het ghetal van seuenen begrepen zijn. Maer nochtans ist claer ghenoech/dat het ghetal van seuen Coningen in de Historie volcomelick gheuonden wordt. Want int beginsel als Romen eerst getimmert was/ so waren ouer haer seuen Coningē: Romulus / Numa/Tullus Hostilius/Ancus/Martius/Tarquinius Priscus/Seruius Tullius / Tarquinius Superbus : de welcke als hy wt ōdruen was/om dat hy Lucretiam geschoffiert hadde/so worter gheregeert door thien Borgemeesters eñ Beuelhebben/tot Julium toe/de welcke eerstmael voor hem seluen de Coninclicke croone gebruyct heeft: na den welckē Octauianus eñ Anthonius/die Augustus genoēt was / Tiberius/ Caius/Claudius/eñ Nero geregeert hebben/de welcke wederom seuen int getal waren.

Het Roomsche Rijck is seuenhoofdich.

Inde tijden Neronis heeft het Rijcke een plaghe ghecregen: Daer na wozden weder seuen ghetelt: Ottho / Galba/ Vitellius/Vespasianus / Titus/Domitianus /ende Nerua. Van hem is het Rijcke ghecomen op den Spaenlaert Vlpium Traianū. Wat wil ick v veel seggen ? het Roomsche Rijcke en conde met geen merckelicker teeckenen gheteeckent wozden. Daniel heeft ooc dit Rijcke thiē hoornen toegeschreuen / eensdeels om dat het wt veel Rijcken te samen vergadert is/eensdeels ooc om dat het wederom tot veel Rijckē verualle is. Waer af int 17. Capittel ghesproken sal wozden. Het is ooc de Schrifture seer ghewoonlic/ by de hoornē Rijcken eñ groote Machten af te beelden.

Het Roomsche Rijc is een lasterlick Rijck.

Maer de Heere Jesus scrijft dit Rijcke een openbare God looshept toe/Jae dat meer is hy noemt het lasterlick te zijn. Want hy stelt daer terstondt by / *Ende op zyn hoofden namen der lasteringhen*/dat is: So wat lasteringhen datter op eenige plaetsen oft tot eenighe tijden bedacht meughen wozdē / die salmen aldermeest in dit Rijcke ende zijn hoofden claerlick connen vinden. Want so ghy de Roomsche Bergē aensiet/ ende ten eersten den Capitolischen Berch/so sult ghy beuinden/dat die van Cicerone een hupsuestinghe der Goden genoemt wozdt / om dies wille dat daer in by na aller Godē beelden besloten waren. Wāt op die Berghen wozden de Tēplē Jouis/Statoris/Tonātis/Pistozis/Custodis/Feretrij/etc. tēplē Saturni/Junonis/Minerue/Martis deswzekers/Herculis/Jani/Veneris /eñ Apollinis versocht: Item Foztune/Salutis/Victozie/Cōcozdie/etc. Soo ghy oot haer Pzincen ende Ouersten aensiet / soo wil Caius/ datmen zijn beelt inden Tempel stellen / ende by synen name sweeren soude. Nero heeft den Name Chzisti ghelastert/ ende sochte het Euangelium door het ommoosel bloet wt te roepē. Domitianus beual dz men hem een God ende Heere soude noemen. Andere hebben oot begeert datmen haer Godlicke eere soude bewijsē/ hoe wel sy nochtans menschē vol aller lasteringhen/eñ van alle booshept stinckende waren.

Voozts soo bewijst hy door een beeldt dat wt veelderhande Beesten ghemaeckt is/hoe dat het Roomsche Rijcke gewasschē/ende vā soo grooter macht gewozden is/ende met wat maniere het verciert zy. By den Pzopheet Danielem in het seuende Capittel/wozt de Maredonische Monarchie by een Lupaert gheleken: de Persische by een Beyr / de Chaldeische oft Babylonische by een Leeuwe. Nu so ist kennelick genoech/dat het Roomsche Rijck/nae dien dese Volcken ouerwonnen/de Monarchien

chien te niet ghedaen/ende on der haer subiectie ghebzacht waren/ op zijn alder hoochste eere ghecomen was. Want Oostenrijck hebben sy haer alder meest dooz Lucullum/ Pompeium ende Crassum onderwozpē: Macedonien ende gheheel Grieckenlandt/dooz Paulum Emilium: het meeste deel van Aphzica dooz Scipionem ende Marium: Egiptē dooz Octauianum Augustū/ etc. Maer gelijckerwijs als sy der Religiē haluē seer God loos waren/ alsoo waren sy oock in haer maniere den alder wzeetsten Dieren gelijck. Want gelijckerwijs als Pardalis oft Panthera een ghedierte is dat veel vlecke heeft/ ende verschepden van verwe is/alsoo waren de Romeynen de vuplichept van veel Volckeren/de welcke in een magen ende doodslaen ghebozen waren. Een Beyr en gaet niet alleen op haer voetē/ maer sy slaet ende grijpt den roof daer mede: also en deden de Romeynen niet anders dan slaē/veth ten ende rooven. Ende gelijckerwijs als de cracht der Leeuwē onder alle vierboetige gedierte de alder grootste/ ende haren mondt onversadelick ende altijdts stinckende is/alsoo is het Roomsche Rijck het alder sterckste/gierichste/ ende onversadelicste geweest/ ende daer toe oock de etter ende vuplichept selue van alle boosheydt.

De Romeynen zijn woeste wilde Dieren.

Ende Joannes verclaert ooc wel wat dupdelicker/dat de Romeynen alle dese Godloosheyt/wzeethept eñ Schelmerie wt den Dupuel hebbē: *De Draeck (seydt hy) beeft dat zyn macht ghegeuen*, ende die oock seer groot / *ende oock zynen Throon*. Het welcke effen so veel is/als oft hy ghesept hadde: de Dupuel heeft geheel ouer de Romeynen gheheerschapt/ende so wat de Romeynen ghedaen hebben/dat hebben sy dooz dē Dupuel gedaē: Want de Dupuel is een oozspzonck der doodslaghen ende leugenen. Van den Troō des Dupuels is int 2. Capittel dese boeck gehādelt. Maer wy moeten weten dat alle Macht God toe coemt / dan dat hy ooc na zijn gherechtighe oozdeel den Dupuel wel toe laet in de hinderen der ongehoozsaemheyt. Want als Paulus 2. Thessal. 2. ghespzoken had de van de crachtighe werckinghe des Satans / de welcke dooz wonderheden ende leughenachtige teeckenen soude bedzieghen/den ghenen die de waerheyt niet en wilden aennemen/soo stelt hy terstondt daer by: Dat comme sal haer God een crachtighe besottinghe toe senden/op dat sy de leughenen gheloouen / ende dat se alle gheoozdeelt werden die de waerheyt niet ghelooft en hebben. Andersins moetmen hem neerstelic wachten/ (so ick tot andere tijden meer vermaent hebbe) dzwy Gods

De draec heeft de Romeynen macht eñ Throon.

ende des Dupuels wercken niet en vermenghen. Want de goede zyn wt God/ende de quade wt den quaden. Voorwaer op dat niemant hem en verwondere/waeromme dat God den Romeynen/ende dē Dupuel haer hooft/ soo veel toe gheeft/ende haer ghewelt dat sy teghen den wtverco-renen bedryuen/ niet en beneemt: soo verhaelt Joannes den droeuighen Standt des Roomschen volcks/ende des gantschen Rycks/ de welcke haer ouercomen is/terstondt nae de eerste veruolginge die sy teghen de Gemeynte Chri-sti aengericht heeft/ende nae dien dat sy de Apostelen hadden ommegebracht/het welcke haer sonder twyfel/als een wraake ouer het onnooselbloet is ouercomen. Want hy siet een van de hoofden als doode lick gewont. Want Nero die alder eerst de eerste veruolgin ghe tegen de Gemeynte heeft aengericht/die heeft hemselu-en met zyn eyghen hant den hals afgheslneden. Dit is de laetste der Keyseren geweest/ wiens geslachten oock in hem gheeyndicht is. Het Rycke heeft hy in sulcken ellendic-hept ghelaten/dat het by ve-len scheen te moeten verual-len. Sommighe Landtschap-pen zyn afgheuallen: Galba/ Otho ende Vitellius hebben onder malcanderen borgher-licke Crygen aengericht. Desen heeft daer en boué Sa binum den Broeder Vespasia ni/met alle de ander aenhan-gheren Flauij op het Capito-lium gedreuen: ende den Tem pel aenghesteken hebbende/ heeftse door de vlamme alle te samen vernielt ende omghe bracht. Ioseus en verswycht oock niet/waerom dat sulcks geschiet is/seggende: Terstōt wert Romen/so wāneer haer Princen verslaghen/ ende de Borgherlicke Crygh en ver-weckt waren/het ongheluck dat sy de Christelicke Religie aenghedaen hadden/ vergol-den.

Een van de hoofden doodelic gewont.

Nochtans soo sept de Apo-stel/dat sy van alsulcken groo-ten quetsure wederom is ghe-nesen. Wāt Sextus Aurelius Victor/Vespasianus/sept hy/ heeft de Werelt/die nu by na doot/ende gantschelick ver-moept was (siet wat het is/ het hooft doot te sien) corte-lick wederomme verquickt. Dit sept hy. Hier hebt ghy wat het is/dat hy sept/de pla-ghe haers doots is wederom me ghenesen. Want de ander Hystorysschryuers dit selue rycksliicker beschryuende/seg-gen: Als Vespasianus weder-omme in de Stadt gheromen was/soo liet hy hem duncken datter niet heerlickers oft be-ters en conde ghedaen wor-den/ dan der Ghemeynten handel/die nu seer ellendich ende armelick stont/ende by nae gheheel veruallen was/ wederom vast te maken ende te verrieren/de Lantschappē ende steden die oprorich han-delden

De doo-delicke wonde is dorom ge nesen.

deldē/te bedwingē/dē crijchs-handelschen tucht/ die veel te vrij was/te beterē/eñ dē boos daderen te straffen. De stadt/ die ouermits de oude afbrandinghen eñ vernielinghen seer woest lach/ heeft hy met nieuwe huysingen wederomme betimmert: het Capitolium dat verbrant was/heeft hy weder om opgherícht: Hy heeft oock int midden van de Marct een seer out instrument des stijcx/ het welcke een Loopbane genoemt was/wederom opgherícht/etc.

Des werelts sotheyt eñ Godloosheyt.

Bouen dien straft hy oock de sottichept ende Godtlooshept des werelts seer: *Ende daer is een verwonderinghe gheweest ouer het gheheele Aerdtryck.* Want de Werelt volcht gemeynlick de tegenwoordighe voorspoedicheyt/ende oordeelt alle dingen na haer voorspoet ofte teghen spoet. Want sy noemt de Religie de alderschoonste/ vaste/ ende warachtichste te zijn/die altijts ouerwinninghe heeft/ ende met des werelts verciersels verheerlickt is. Daeromme soo heeft den meesten deel des volcx/ ouermidts die groote heerlichept des Roomschē stijcx/ het welcke sy voor het alder machtichste hieldē/ ooch de Roomsche Religie aēnomen ende beschermt/ als oft de oprechte Religie ware. Maer Joannes de groothept deser booshepdt wtleggende/ seydt: *Ende sy hebben den Draec aenghebeden, &c.* Hy en seydt niet/ sy hebben Goden/ hout oft steenen aengebeden: maer sy hebben den Dupuel aengebeden. De Afgodendienaers seggen wel dat sy Goden aenbidden ende dienen/ ende dat sy oock wel weten dat de Afgoden wt verganckelicke materie gemaect zijn/daeromme dat sy die oock maer voor teekenen der Goden en bekennē: maer den dienst die sy doen/ dat die niet de teeckenē/ maer den genen die daer beteeckent wordt/aenghedaen wort. Also spreken wel alle Afgodendienaers: tot den welcken soghy segt/ Ghy dient hout ende steen/ soo sullen sy segghen datmen hen groot onghelijck doet. Want wy en zijn soo dwaes niet/ sullen sy segghen/ dat wy het werck onser handen souden aenbidden. Maer de Apostel/ dien alsulcke loose wtvluchten der Afgodendienaers niet onbekent en warē/ seydt opentlick wt/ teghen alsulcke Afgodendienaers/ niet aensiende het gene dat sy voor wenden/ maer dat Godt oordeelt/ ende de waerheydt der saken selue mede brengt/ ende seydt/ *Ende sy hebben den Draeck aenghebeden.* Alsoo ooch Paulus 1. Cor. 10. dat de Heydenen offerē/ dat offeren sy dē Dupuel/ende niet Gode. Eñ sulcx loochendē de Heydenē: Maer Godt en acht in dese saken de oordeelen/ loocheningen ende meyninghen der Menschen niet/ maer nae zijn oordeel spreeckt hy. In Leuitic. 17. seydt hy: So ghy my de offer-

Hy hebben den Dupuel aengebeden.

handen anders op offert dan ick v beuolen hebbe / soo suit ghy v met bloet verontreynigen/ick wilt v voor een mooxt reckenen. Laet nu de Afgodische Priesters roepen / tot dat sy heesch zijn/en segghen: Wy offeren onsen Heere en Godt/ ende niet den vreemden Afgoden: euenwel blijft de sentencie des Heeren ghewis inder eewicheyt/als dat sy niet minen sondighen / den Heere door eenen onbehoorlichen dienst onteerende/dan oft sy haer ouders vermoort hadden. Het welcke oock Esaias getuycht int 66. Capittel. De Heere onse God prijst een oprechte gehoorsaemheyt/die wy hem na zijnen wille belouē/ so die ons in zijn Wetten beschreuen is/ hy en past op onse verdichtselen en goetduncken niet. Also sepdt hy oock hier met corte woorden/dat alle Afgodendiaers den Duyuel aenbiddē. Waert dat wy dit heden des daechs wel bedachten / wy en soudē niet so heftich/als of het ons om huys ende hof te doen ware/strijden/om de Beelden in de Tempelen te behouden. De Heere Jesus wil ons verlichten/Amen.

De 56. Predicatie.

Het Beest wort aenghebeden/het laster den Naem Gods / en Gods Heyligben/en voert oock een Oorloghe teghen de Heyligben.

Eñ sy hebben de beeste aengebedē/seggende: Wie is gelijck dese Beeste? eñ wie can met haer crijghen?

5 Ende haer is eenē mont ghegheuen om groote dingen en lasteringen te spreken: en haer is macht gegeuē te doen tweeenveertich maenden.

6 Ende sy dede haré mont open/ om lasteringē te spreken tegē God/om zijné Naem eñ zijne woonstede te lasteren/ende de gene die inden Hemel woonen.

7 †Ende haer is gegeuen Crijch te voeren teghen de Heyligben/ende die te ouer winnen. Dan.7.6. 21. apo.11.7

Hy heeft te vozen geseyt dat de werelt den Dzaec aenbidt: nu sept hy dat se oot het Beest aenbidt. Maer na dié het Rijcke het Beest is / so mocht hem pemant verwonderen hoe dat het Rijcke soude meugen aengebeden worden? Maer wy segghen cortelick / dat sy het Rijck aenbidden/ die de superstitieuse Het beest wort aengebeden/ en in wat manieré.

ritieuse Decreten / manieren
eñ ordinancien des Rijcx aen-
nemen / ende alle haren handel
daer sterck op bouwen. Daer
waré in die tijt niet wepnich /
die om het Roomsche Rijck te
gelieuen / het gheloue Chzisti
verloochendé / ende wijckende
van de Chzistelicke Kercke / be
gauen haer in de Afgodische
diensten des Roomschē Rijcx /
eñ vergheselschapten hen met
haer: dese aenbadē inder waer
heit het Beest. Bouen diē heb
ben sy ook het Godsche Rijck
toegeschzeuen / dat den eenigē
God alleen toeguā. Om coz-
telick te spzeken / alle de ghene
die eenich dinck Godtlicke ep
ghenschappen toe schzijft / die
maect dat selue tot eenē God /
eñ bidt het aen. God behoozt
epgen toe / dat hy zijns gelijcx
niet en heeft / dat hy alleen die
alderbeste / aldermachtichste /
onsterffelick / ende eewich sp.
Want also roepē de Pzophe-
ten: Wie is v gelijck O Godt /
in de Hemelen oft op der Aer-
den? Wie is ghelijck als ghy?
Wie sal God meugen weder-
staen? Maer de Romeynē heb
ben dit altijts haer Keysers eñ
haer Rijck toegeschzeuen / seg-
ghende / gelijck ook Joannes
verhaelt: Wie is Roomen ge-
lijck? Wie can met haer strij-
den? Sy hebben haer Keysers
Goden ghenaemt / Item de
aldermachtichste / alder beste /
ende onuerwinnelickste. Het
Rijcke hebben sy een eewich
Rijck genoemt. Dit vintmen
noch daghelicks by de oude
Scribentē / ende op haer oude
Munten. Alle de gene die dan
alsulcx haren Coningē oft het
Rijcke niet geschaēt en hebbē
toe te schzijuen / wozdē te recht
gesept het Beest aengebedē te
hebbē. Eñ wat geschueter hedē
sdaechs anders / dat bidde ick
v / so wanneermen om de Keys-
ers / Coninghen oft Pausen
te gelieuen / de waerheyt ver-
loochent / oft na der menschen
begeerten bupcht? Dese biddē
ook inder waerheydt tbeest
aen.

Nu wozdt het Beest ook eenen mont ghegeuen / op dat het groote ende lasterlicke din gen soude spzeken. Van de la-steringen sullen wp cozts hier nae rijckelicker spzeken. De wijle dan het Roomsche Rijck groote ouerwinninghen ghe-hadt heeft / ende seer groote-licks eñ heerlicken ghetrium-pheert / soo schijnt het een oz-sake tot hooueerdie genomen te hebbē wt zijn ouerwinnin-ghe / ende dio haer selue toe ghescheuen / daerse nochtans alleen dooz Gods macht ghe-schiet waren. Men vint seer veel van die groote ende ou-manierlicke roeminghen der Romeynen: als dat sy de Re-geerders ende Heeren van de gantsche werelt warē. Maer de hooueerdie is den Coninck Nabuchodonosoz seer qualick vergaē / daer af men siē mach Daniel int 4. capitel. De Apo stel Petrus roept / dat Godt den Hooueerdighen weder-staet / maer den ootmoedigen

Eē mont die groote dinghen spzeckt.

gheeft hy ghenade. God haet de hoochmoedighe/ende hare namen roept hy van der Aerden wt.

Hoe lange Roomē haren moet wil hē sal bedwingen.

Maer nadien pemant hadde meughen vraghen / Wanneer salt eens der veronghelijckinghe / hooueerdien / der onverdragelicker ongeschicthept ende lasteringen een eynde zijn?so voorcoemt Joānes dese vrage/ende sept: *Ende hem is macht ghegheuen om te doen*, dat is / om te ouerrompelen/ tweenveertich Maenden: dat is/alsso langen tijt alst dē Heere believē sal: de welcke nochtans/hoe wel hy dien tijt voor ons wil verborghen laten/ hy hem besloten heeft hoe langhe dat die sal dueren / soo dat de Godsalighe haer daer wel op meughen verlaten/als dat dit quaet maer voor eē deel maenden en sal dueren. Van dit getal hebbe ick int 11. Capittel int 46. Sermoon ghehandelt/ ende hebbe bewesen dat dese ghetalen euen veel doen/ te weten/1260. dagen/ ende tweenveertich Maenden. Een tijt/ tijden/ende een halue tijt. Dewijle ons dan Godt door een Raetsel is leerende / soo vermaent hy ons / dat wy die tijden niet curieuselick en sullen onderscoecken / de welcke hy in zijnder macht ghestelt heeft.

Van de oude Roomsche lasteringhen.

Nu volcht daer een seer wijden handel van de Roomsche lasteringhen. Ten eersten sept hy door een figuerlick ghebruyck van spreken: *Hy heeft zyn mondt open ghedaen*, daer mede hy ons de stoutichept ende smadichept van spreken te kennen gheeft. Want wy segghen / Hy en wil den mupl niet open doen: als wy seggen willen / dat pemandt niet vrij wt spreken en derf. De Roomepnen / ende de ghene die de Roomsche superstitien nae volghen / lasteren Godt op dierderlep wijse. In den eersten lasteren sy den heyligheen Naem Godts hier in / dat sy hare valsche Goden/ ende hare superstitien / boue den warachtigē Godt/eñ de warachtige ende heylige Religie stellen. Want als sy alle Goden der Heydenen met haren Afgodischen dienst in de Stadt van Roomen ontfinghen/ soo verwierpen sy alleen den dienst des Gods Israels: ende dat dedē sy daerom/ouermits dat sy verstonden dat hy alleen wilde ghedient zijn / ende met gheenen anderen dienst dan hy haer voorgheschreuen en hadde. Sy hadden dan lieuer Godlooselichē haer veel Goden tebehouden /met haren valschen dienst / hoe wel die seer ongheschickt was / dan dat sy haer onder de bescherminghe eens Gods / ende synen matelicken ende simpelen dienst souden begeuen. Dit betupcht Aurelius Augustinus seer wel. Ick swyghe nu van de lasterlicke woorden die teghen Godt ghesproken zijn/ aldermeest tot dien tijden/als doorVespasianum eñ Titum/ het

het Joodtsche volck ouerwonnen zynde/ghetriumpheert is ouer het volck Gods/ende de Stadt die ouerwonnen was. De Vaten des Tempels werden in de triumphe ommegedragen/ende der Joden God werdt ghelijck als verwonnen ende ghebonden zynde/naer het Capitolium ghelept/op dat hy aldaer Joui den alder opperſten Godt een voetbal doen ſoude. Daer wt wp verſtaen/ dat doen den Naem Gods niet min ghelaſterdt en weert/dā wp leſen dat hy vooz tijden van den Paleſtijnen gelaſtert was/ doen ſp de Arcke in den Tempel haers Godts Dagon ſtelden: Item als van Rapſake eñ Senacherib: Itē als van Balthaſar den Coninck van Babylonien: daer af wp leſen int 5. Capittel Daniels. Maer de booſdaders zyn tot haren tijdē wel geuonden.

Bouen dien hebben ooc de Romeynen den Tabernakel Gods gelaſtert. Dien ouden tabernakel des volcx Iſraels en was niet alleē een winckel des Godsdienſts eñ Religie/ maer ooc een teecken der tegenwoozdichept Gods. Nu is God ooc tegenwoozdich int midden zynder Gemeynten/ waer af den Tabernakel des getupgeniſſe een voozbeelt is geweeſt. Maer de Romeynen hebben de Chriſten Gemeynte godloos/dwaes/opzoerich/ende veruloeckt ghenoemt: de welcke ſp ooc ſeer ſwaerlick veruolchdē: eñ als ſp die ouerwonnen hadden/namen ſp die in alder manieren geuangen/ daer toe ſp ooc al te ſamē haer wterſte macht te werck lepden.

Ten laetſten hebben ſp ooc die inden Hemel woonden/gelaſtert/ als de ſalige zielen der heyligher Pzopheten eñ Apoſtelen/ de welcke ſp Godlooſe Verleyders/Opzoermakers/ twiſtmakers/ laſteraers/ketters/eñ dootſchuldighe menſchen noemden. Want op deſen tijt als Joānes dit ſchzeef/ ſoo waren ſommighe Apoſtelen onder het Roomſche Rijck omghebzacht ende ghedoot/ rechts oft ſp des werelts peſte oft verderffeniſſe geweeſt waren: eñ bouen dié was ooc haer gedachteniſſe ende leere vooz verdoemt gehoudē. Hier wt meucht ghy nu wel merckē/hoe qualick dat het Godt neēt/ datmē de Leeraers der Godſalichept/ende de heylige Dienaers der Kerchē laſtert. Want de Heere acht ſulcke laſteringe/als oft die hē gedaen ware. Alſulcken maniere van laſteringen vintmen noch heden ten daghe beſchzeuen bp Cozneliū Tacitum Auguſtalium Liby. 21. teghen Mopſen ende Gods volck. Godts heyligē zyn ooc gelaſtert geweeſt.

Daeren bouen laet de Heere het Bedtoe/ de Heyligen te beſtzijdē/ende haer te ouerwinnen. Want het Roomſche Rijck heeft tot de tijden des Gzooten Conſtantini toe/ de Ghemeynte thien ſware ver- Het beeſt richt den Heyligen eenen crijch aē.

vol-

uolgingen aengericht. Waer af men Eusebium mach lesen/ende Orosium in de Historie die hy tot den heyligen Augustinum geschreuen heeft.

Maer dese plaetse diēt seer tot onderwijsinge ende troostinge der Gemeynten. Want de Heere voorsept ock in den Euangelio/tot leeringhe ende vertroostinghe zijnder Gemeynte/wat haer ouercomen sal/soot blijct Joan. 15. eñ 16. In wat manieren dat de Heydenen ouerwonnen worden/hebbe ick bouen in het 11. Capittel wtghelept. De Heere wil zijn Gemeynte beschermen.

De 57. Predicatie.

Van de macht des Roomschē Rijcx: ende wie het Beest aen bidden: eñ van de verwoestinge van Roomē/ ofte des Roomschen Rijcks.

Eñ haer is macht gegeuen ouer alle Geslachte/ende Tonge/ende Natie.

8 Ende sy sullē haer aenbidden alle die op ter Aerdē woonē/*die hare namen niet geschreuen en zijn indē Boecke des Lams dat geslachtet is van den beginne der Wereldt.

Apo. 3. 25 20. b. 12. eñ 21 c 27 Philip. 4 v. 3.

9 Ist dat yemant oo ren heeft/die hooze.

10 Ist dat yemant geBvanghen lept/die sal in de ghenanckenisse gaen: ist dat *yemāt met dē sweerde doot/ die moet met den sweerde gedoot worden. Hier is de lijdtsaemheyt ende het geloue der Heyligen.

Ge. 9. a 6 Mat. 26 f. 52. Apoc. 14. b. 12.

De Apostel spreeckt ock wt de Openbaringhe Christi/ van de macht ende heerlickheyt des Roomschen Rijcks. Het Roomsche Rijcke is ten tijden Octauij Augusti seer machtich gheweest: Item/ten tijden Domitiani/ Traiani/ Adriani/Aureliani/Diocletiani ende Constantini. Want het meeste deel des Wereldts dat bewoont wert/was haer onderdanich/als bynae gheheel Europa/Aphrica ende Asia: het welcke de Historien der Latijnen eñ Griecken wel ghetuyghen. Nu so vermaent ons de Heere van dese saken/ om dat wy den raedt Godts niet curieuselicken en souden onder soeckē/dragende waer-omme dat Godt den Romeynen alsulcken macht verleent heeft/

Van het gheweld des Godtschen Rijcks.

heeft/dien hy doch wel wiste/ dat sy tot onderdruckinge der Christelicker Gemeynten sou den ghebruycken. Want als hy seydt dat Roomen macht ghegheuen is / so stopt hy alle murmureringhen: Want alle Rijcken comen van God. Nu is God de alderwijste / rechtuerdichste/eñ alderheylichste. Dat hi dan het Rijcke des gātschē Werelts / Romen onderdanich ghemaeckt heeft/daer heeft hy wijsselick / rechueerdichlick eñ heylichlick aen gedaen. Dat de Romeynē Gods ordinancie schendē / ende latē haer vanden Dupuel regeren/ dat is wt den quaden.

Laet dan onse Disputatiē hier een eynde hebben/nadien ock de Wijseman seydt / dat om de sonden des Volcks / de Hypocrijten eñ de Godtloose regeren. Dat hy ock de Ghelachten/Tongen/ ende Volckē verhaelt/ daerin volcht hy dē Prophect Daniel/de welcke door alsulcken maniere vā spraken/grooteConincrijcken te kennen gheeft.

Maer yemant mochte segghen: Wat gaet het ons aen/ of te wat profijt coemt ons daer wt / dat het Roomsche Rijcke hem ouer den gantschen Aertbodem seer wijdt ende breedt wt breydt? Dit profijt coemt ons hierwt/mits dien dat wy sien in dese Prophetie/dat hijt recht op zijn hooft gheraeckt heeft/gelijck alst geschiet is: so connē wy ock niet twijfelen / ofte ten sal oock altesamen geschieden/dat hierna gesepdt sal worden. Laet ons hier ock mercke/dat de aldermachtichste Coninckrijcken / die ock voor den menschen onuerwinnelick schijnen te wesen / van Godt lichtelicken connen ter neder ghelept worden. Laet ons daerom Godt leeren vreesen/ende in syne geboden wandelen/eñ dese Wereltsche dinghen verachten.

Wie het Beest aē bidden.

Nu verclaert hy ock dupdelicker/ wie het Beest sullen aenbidden. Want hy heeft gesept/dat de menschen die in de Werelt zijn/ haer ouer t Beest sullen verwonderen/ ende dat aēbiddē. Dit verclaert hi nu/ eñ stelt het woordeken *Aenbidden* also / dat ghijt niet soo seer van de teghenwoordighe/ als van de toecomende en soudt connen duyden. Want hy en spreeckt niet alleene van de menschen die tot synen tijden waren/ maer van alle de ghene die door verwonderinghe des Rijcx/ ende door zijn groote heerlickhept gevangen zijnde/het gelooue Christi souden loochenen ende verachten. Hy seydt ock/ dat alle die op der Aerden woonē/ het Beest sullen aenbidden. Eñ op dat niemandt alsulcks sonder onderschept van alle menschē en sou de verstaen/als ofter niemant van Gods warachtighe Dienaers en soude bevonden worden/so stelt hy daerby: *So wiens namen niet gheschreuen en zyn in den Boecke des Leuens*: dat is/ de Verworpene / ende die met ver-

vercozen en zyn: de Ongeloouighe/segge ick/die het woozt des Euangeliums versmadē/ ende niet hoozen en willen/ eñ teghens Chzistum rebel zyn. Aretas de Wtlegger sept: Sy woonen op der Aerden/ die dooz de Hemelsche heerlickheyt gheensins ghetrocken en wozden: ofte die haer in de Aerdtsche dinghen gantschelicken als Beesten verwozte len. Thomas van Aquinen bzengt oock een ghetupghenisse wt het 17. Capittel Jeremie: Die van my afwycken/sullen in der Aerden gheschzeuen wozden. Want sy hebben den Ader des leuenden Waters verlatē/den Heere selue. Van het Boeck des leuens hebbe ick in het derde ende vyffte Capittel ghespzoken. Van dat selue sal oock in het neghenthiende ende twintichste Capittel der Openbaringhe ghespzoken wozden.

Hy steldt hier noch wat excellents by / nae het ghebzuyck der Apostelen/de welcke ghewoonlicken zyn / soo wanneer sy eenighe oozsake vinden om Chzistum den menschen in te dzucken / eñ de verbozghenthepdt zynder verlossinghe groot te maken. Soo sepdt dan Johannes / dat het Lammeken ghedoodt ofte op geoffert is vant beghinsel des Wereldts. Het is oock onwedersprekelic/dat Chzistus by het Lammeken verstaē wozt. Soo bzaechtmen dā / hoe dat het van den beghinne des Wereldts ghedoodt zy? Wele quelen henselven hierinne / ende ten laetsten legghen sy wt/als dat Chzistus in Abel ende in allen Heyligben ghedoodt sy/ dooz mededeelinghe ende niet dooz lyden. Voozwaer wy en connen dese plaetse na de Letter niet wtleggen. Want Chzistus en conde niet ghedoodt wozden/als hy noch niet gheboren en was. Bouen dien en sept oock de Apostel niet / dat Chzistus van den beginne des Werelts dickwils gedoodt is. Men mach het ghetupgenisse tot den Hebzeen int 9. lesen. Dat standtuastighe eñ alderwarachtichste Gods Woozdt en can teghen hemselven niet strzyden. Soo segghen wy dan na de oude maniere/daerdooz men de Schzifture plach wt te legghen / dat de teeckenen den naem dzagen van de dingen daer van sy teeckenē zyn. Wāt het Lam wert den dooz ganck genoemt/ daer van dat het maer een teecken en was: alsoo wozdt de Besnydinghe het Verbondt selue genoemt/ ende de Offerhanden wozden sonden ghenoemt. Alsoo zyn voozwaer de Offerhandē van tbeghinsel gedoot geweest / de welcke teeckenen waren van Chzisto / die de menschelicke natuere soude aennemen/ende tot een wtwisschinghe der sonden eennael gheoffert wozden. Soo verstaen wy dan wt dit Ghetupgheniſſe Chzisti/ dat alle Sacrificien der Ouder/ figuren op Chzistum geweest

Het Lam meke is ghedoot vant beginsel des Werelts.

weest zijn/eñ dat de verlossinge Chzisti van tbeghinsel des Wereldts in allen Gheloouighen crachtich gheweest sy. So is dan dit een wtnemende plaetse/de welcke men wel behoort gade te slaen. Hiertoe dient oock het ghetupgheniſſe des Apostels/ 1. Cor. 10. daer hy sept dat onse Voorvaders eenerley geestelicke spijse met ons ghegheten hebben / ende van eenderley gheestelicken Dranck ghedroncken. Ende dat sy vanden Steen ghedroncken hebben die haer nabolchde/ de welcke Chzistus was.

Vande verwoestinghe des Roomschen Rijcx.

Dus verre heeft hy van de macht des Roomschen Rijcx/ van hare lasteringhen eñ sonden ghesprzoken. Nu volchter voorts/van de verwoestinghe deses grooten Rijcx/ ende van de straffinghe haerder boosheyt. Waer van niet te min wederom int 17. Capittel gesprzoken sal wozden.

Soo verweckt hy dan dooz een wtroeptinghe/de welcke in den Euangelio seer ghemeyn is / ende van Chzisto seer veel ghebzupckt / alle de Toehoorders/ende roept: *Soo wie ooren heeft, die hoore.* Het was vooz waer wonder/ende het scheen eenen peghelicken ongheloouelick / dat alsulcken heerlick heyt soude vallen: maer sy is gheuallen. De Gheloouighen verwonderden haer oock/niet wetende wanneer der lasterinchen/moordrijen veronghelickingen ende gruwelen een epnde soude zijn. Daerenboue ist oock een seer treffelicke leeringhe/de welcke wy in alder manieren behoozen te onthouden. Daerom verweckt hy alle de Toehoorders tot een vlijtich ghehooz/ende sept aldus: *So wie in gheuanckeniſſe gheleydt heeft, sal in gheuanckeniſſe gheleydt worden: soo wie met den sweerde gheslaghen heeft, &c.* Want alsoo verclaert hy de verwoestinghe van Roomen/ ende des Roomschen Rijcks/ op dat hy met eenen de rechtueerdichepdt des Godtlicken Oordeels beuestighen soude. Hy verstint ooc dooz een wonderliche roztichepdt der sentencie Gods/die hy ouer Romen ghegeuen ende wtgheſprzoken hadde/de onmetelicke macht. Het is ooc na de Goddelicke/ natuerlicke ende Heydensche Wetten recht/dat eenen pegelicken gheschieden sal het gene dat hy eenen anderen heeft ghedaen. Want hiertoe dient oock de sentencie/die van Noe Genes. 9. verhaelt wozdt. De ghene die bloet vergiet / dens bloedt sal oock vergoten wozden. De selue wozdt ooc verhaelt/Esaie 33. Wee v ghy die rooft/ mepnt ghy dat ghy ooc niet gherooft en sult wozden? Dit ghetupghen ons/ Ninive by Nahum/ende Babylon by alle Prophetē. Daeromme heeft de Heere oock in den Euangelio gheleert: Dat ghy wilt dat p de menschen doen/ dat doet ghy haer ooch. Met deselue mate daer ghy eenen

anderen mede meet/ daer mede sult ghy van eenen anderen gemeten worden. So wie het sweerdt neemt/ die sal metten sweerde vergaen. So ist dan recht/ dewijle Roomē alles berooft heeft/ allē Volckē moeyelickheyt heeft aengedaē/ ende allen menschen bloedighe crijghen heeft aengherieht/ dat sy wederom van allen Volcken aengheuallen/ berooft/ gheschreurt ende vertreden sal worden. Laet ons dit oordeel Gods gade slaen/ ende laet ons God vreesen/ ende allen menschen wel doen. Want hier is een sententie ghegheuen ouer alle menschen/ die haren euen Nasten verongelijcken/ maer al dermeest teghen de ghene/ die den onnooselen met crijghen ofte slauernijen beswaren.

Verderfnisse des Roomschē Rijcx.

Maer wy moetē noch wat breeder wt de Historien verhalen/ waer door wy dese Prophecie claerder meughen verstaen. Als de Doorluchtighe Prince Constantinus het Regiment des Rijcx ontfanghen hadde/ soo creech hy een verschrickinghe van Roomen/ so dat hy Constantinopolen timmerde/ ende berepdde dat als een Wooninghe des Rijcks.

333. Ende van dien tijdt aen begoste de heerlickheydt van Roomen te vallē. Onder den Prince Gratiano/ de welcke oock een voorsichtich Prince was/ warē de Barbaroſſen den Romeynen tot een groote verschrickinghe/ daeromme dat

381. Gratianus deselue hem door een verbondt vergeselschapt heeft. Stilico de Swager Honorij/ dewelcke eē Wādalisch menschе was/ die heeft den Gotten/ ende oock den anderen die haer met Roomen verghesel schapt hadden/ haer sot dije vermindert: Daerom sy aen den krijch ghevallen zijn: nochtans wederomme ghestilt/ door Stilicons ende Sauls des Hooftmans voorsiept verwecht zijnde/ so gaen sy wederom onder de aenvoeringhe haers Coninckx Alarychi/ na Roomen toe/ sy belegheren die/ ende maken die moede met de belegheringhe twee Jaren lanck/ en ten laetsten nemen sy die in/ eñ plonderense. Jeronymus beschreit dese belegheringhe ende plonderinghe in syne Brieuen seer grootelicks. Orosius schrijft oock van die selue seer breedt ende Christelick int 7. Boeck zijnder Historien/ int 29. Capittel/ etc. Men sept dat Roomen inghenomen is den 4. Aprilis/ Anno 412. Maer de Gotthen terstondt daer na de Stat verlatende/ makē haren Leger in de omliggende plaetsen: nochtans comen sy wederom/ eñ met een dullichept ontsteken zijnde/ so hebben sy Roomē onder den Hooftman Athaulpho noch veel swaerlicker ghequelt ende geplondert. De Gotthus hadde voor hem genomē/ den Roomschen Naem te niete ghedaen hebbende/ de Stadt Gotthiā te noenē/ tenware dat hy door Gallam Placidiā

tidiã de dochter Honorij/ van dat voornemẽ getrocken hadde geweest. Wepnich Jaren daer na is Roomen vandẽ Coninck der Wandalen/ genoẽt Genserycho/ wederõ ingenomen/eñ die vanden roof alder Heydenen rijck ende vol gheworden was/die wert 14. dagen lanck wtgeputeñ gespoliert. Daerna quam Odacer met de Hoochduptschen/ende den Keyserlickẽ Naem te nieten ghedaen zijnde/ soo was hy selue ouer de Stadt Coninck 15. Jaren lanc. Desen Theodoricus van Veronen geslagen/eñ heeft met zijne Oostgotten ontrent 50. Jaer ghe regneert. Daer na wert het wederom gecregen van Belisario/ Justiniano den Keyser der Grieken/maer tot groter verderffenisse vã Roomẽ. Wãt Totilas Gotthus heeft het gantsche Regiment van Grieckenlant eñ Roomen/ by Placentiam gebracht: daerna heeft hy Roomen belegert/ hy isser opgheuallen/ heeft het ingenomen/ berooft/ verdestrueert/ende in brant ghesteken. De Stadt brande 13. daghen lanck. Eñ in 40. dagẽ en was daer niet een menschc in. Mẽ lese Sabellicum/ Enneade 8. Lib. 4. Ick sal misschien vã Roomen wat meer spreke int 17. Capittel. So is dan Roomen inden tijt van 136. Jarẽ/ seuen mael in vreemde handẽ ghecomen/ eñ is seer wreedelick berooft/ met den swerde vernielt/eñ in gheuanckenisse ghelept: de welcke laugen tijt alle Volcken met den swerde ghelagen/ berooft/eñ in gheuãckenisse gelept hadde. Dit is het rechtueerdige Oordeel Gods gheweest.

Voorts so stelt Joannes eẽ Leeringe daerby/ alle Geloouige onderwijsende hoe dat sy haer sullen dragen in alsulckẽ beroerten ende swarichcden. Hier/dat is/als de Romeynen heerschen/eñ haer wreethepdt bedrijuẽ/eñ als het Roomsche Rijcke inghenomen wort/ sal den Heyligben lijtsaemhept/ oft volstandichept/eñ gelooue van doẽ zijn. Dese twee deurh den sullen de Ghelooutge bewaren/op dat sy oot niet verlozen en gaẽ. De Heere spreect van de lijtsaemhept by Lucã: In uwe lijtsaemhept sult ghy uwe zielen besitten/ Luce 21. Van tgheloone spreckt de H. Joãnes: Dit is uwe ouerwinninge die de werelt ouerwint/ v gelooue. Onuerduldichept eñ ongelooue heefter vele tot verloorheninghe/ Afgoderije/ ende alle Godlooschept ghetrocken. Also leeren wy ooc/ hoe dat wy ons tot onsen tijden tegen alle Godlooschept sullen wapenen. De Heere wil ons van alle quaet beurijden. Amen.

Eenen raet hoe dat de Gelooutghe haer in sulcke swariche dendragẽ sullen.

De 58. Predicatie.

Van een ander Beest dat wt der Aerden oproemt/ dat is/ van den Antichrist.

2. Thess. 2 11 †Ende ick sach een ander Beest vander Aerden opcomen / eñ hadde twee Hoornen gelijck het Lam / ende sprack ghelijck de Draeck.

Welc het eynde sy deser Prophecie.

De Apostel Paulus ghetuycht opentlick / dat so wat daer gheschreuen is / tot onser leeringhe gheschreuen is / op dat wy door lijtsaemheydt eñ troost der Schriftuere / hope souden hebbē: daeromme dat wy ock die dinghen die wy nu hier voorhanden hebben / tot dien eynde moeten brenghen.

Want als Christus onser aller Heere voorsach / hoe seer dat de Dupuel door zijne verkorene Instrumenten / dat is / door het oude ende nieuwe Roomsche Kijcke / de Ghemeynte soude benauwen / soo heeft hy die van een peghelick bysonder neerstelicken willen vermanē / op dat daer door alle benaude / lijtsaemheydt souden leeren / troost ende hope souden verkrijghen / ende op dat sy door de groote benauthept den moet niet verlozen en souden geuen. Gelijckerwijs als hy dan neerstelick dat oude Roomsche Kijcke beschreuē hadde / eñ als met eenen vinger aengewesen / wat een swarichept dat het de Ghemeynte soude aenrichten / eñ gelijck als hy ock eenen pēgelicken tot lijtsaemhept vermaēt had de: also beschrijft hy nu voorts het Pauf-dom ofte het Antichristendom / met welcke beschrijuinghe hy voor ooghen stelt / wat de Heyligben lijden moeten: op dat sy daeraf te voren vermaēt zijnde / de verualghingen bromelicken souden dragen / ende haer van de verdruckinghen gheensins laten ouerwinnen.

Maer seer schoon beghint hy het Pausdom oft Antichristendom voor te stellen / soo wanneer nu het Roosche Kijcke gheschreurt ende te niete is gebracht. Want Daniel sept / dat daer een clepn eñ verachtelick Hoornken onder de 10. Hoornen opstont / eñ dat daer door / dese drie hoornē ghedert wt geroept / eñ wechgenomen worden / eñ dat tselue Hoornken also in grooter gewelt opryst. Wāt hy geeft te kennen / dat het Roomsche Kijcke ghedeylt / eñ byna als geheel verwallē zijnde / de Antichrist soude opstaen / die hemselue een nieu eñ afgemaelt Kijcke soude berepden. Ende Paulus sepdt ock / dat Christus niet ten Oordeele en sal comen / het en sy dat dan eerst de Antichrist come: hy sept ock dat desen Antichrist niet en sal comen / voor dat het wt den mid den wech genomē worde / dat het nu belet. Het welcke de H. Jeronymus ende andere Godsaligbe Wtleggers segghen van het Roomsche Kijcke

Het twee Beest: en roemt hy voor: is weck. 2. Thes. 2

ke gesproken te zijn/ het welcke wechgherruckt moeste worden/ ende dat dan daer nae de Antichzist soude opstaen. Nu so is de heerlickheyt des Roomschen Rijcx verdestrueert ontrent den Jare onses Heeren 480. als Odacer Roomen in nam. Want van dien tijden aen / tot ontrent de 300. Jaren / en isser behaluen Augustulo van Westwaert geen Keyser geweest. Behaluē dat neffens dien ooch van Totila ten tijden Justiniani/Roomē verbrant eñ verwoest is geweest. Van die tijden hebben dan de Roomsche Bisschoppē hare cammen verheuen/ ende van een nieu Rijcke begost te dencken.

Het twee de Beest coemt wt der Aerdē

Daerom sept ooch de Heere/dat dit Beest vander Aerden voortroemt. Het Rijcke onses Heerē Jesu Christi coēt wt den Hemel voort/ ende het brengt wederom tot den Hemel. Het Pausdom noch wt Christo noch wt zijn Leringe/maer wt der Aerdē: dat is/ wt tooueryе / eerghierichept/ gierichz/verraderye eñ wzeetheyt. Hoedanighe Dienaers dat Christus heeft ingheſtelt/ cammen sonder grooten arsti mercken. Dat hy dese de heerschappye ende het ouerampt verboden heeft / blijckt Mat.18.eñ 20. Item Luc.22. Soo ghetuyghen ons dan de Wercken der Apostelen/ ende de Leeringe Petri/dz Petrus een Dienaer gheweest is/ende niet een Heere der Apostelen/ noch ooch gheen Prince des Roomschen Stadts eñ Rijcx. Want sy lieghen/die daer seggen dat Roomen ofte Italien Petri Vaders goet sy / twelcke hem vanden Heere soude toeghelaten zijn. Want vant beginsel regeerden de Apostelen ende Apostolische Mannē de Ghemeynten gelijckelick/ de eene en verhief hem bouen den anderen niet. Het welcke ick met vele ghetuyghenissen der Vaderen bewijsen can / so het noodich ware. Ontrent het Nicensche Concilium ende een weynich te vorē / als de Ghemeynten vermenichuuldichden/soo zijnder na een ordinancie die niet te versmaden en is / hoewel sy menschelick is / Overſten ouer een Stadt gheſtelt / de welcke noch veel andere Stedē onder haer hadden. Dat is/ Ouer een Lantschap wert een Bisschop ofte Herder gheſtelt / die een Opsiender ouer de andere Stedē soude zijn/die in dat Lātschap gheleghen waren/ ofte so men het lieuer heeft/ die alle de andere soude dienen / in de Synodos ofte tesamen-coemsten by een te roepen. Daerentusschen was nochtans scherpelicken geboden/datmen hem gheen Overste en soude noemen: op dat niemant en soude meynen dat hy den anderen in macht/maer alleen in ordeninghe / een Overste ware. Daer en was ooch doen ter tijt gheen Roomsche Bisschop

tot een Overste over andere Bisschoppen gheſtelt / maer daer warender veel over de aldergrootste Steden geſtelt/ die noch andere Steden onder haer hadden/ onder de welcke Roomen mede een was. Het Concilium van Nicenen heeft dit ghebruyck beuesticht/ ende gewilt datment onderhouden soude. Socrates verhaelt in zijne Kerckelicke Hiſtorien/ Lib. 5. Cap. 8. van veel alsulcke Steden in Asia. S. Hieronymus ſeydt duydelicken ad Euagrium/ ende op den Brief tot Titum / dat eertijden de Ghemeynten door den ghemeynen raet der Ouderlinghen geregeert zijn gheweest/ ende dat tusschen de Ouderlingen eñ Bisschoppen gheen onderschepdt en is gheweest: eñ dat het namaels wt het gebruyc der Kercken/ eñ niet na de ordeninghe des Godlicken waerheyts (ick vhale de woort den Hieronymy) gecomen is/ dat de Bisschoppen bouen de Ouderlinghen souden zijn/ maer datse daerentusschē int gemeyn de Ghemeynten souden regeren.

Hoe dat de Roomsche Bisschop tot de hoochz gecomen is.

Maer wt dese ghewoonte/ Jae dat meer is / wt het misbruyc deser gewoonten/ heeft de Antichrist/ die van der Aerden opquam/ spnen oorspronc genomen. Want Bonifacius de Overste vā Roomen/ heeft de Heerschappije eerstmaels ouer de Aphricaensche Kercken aengenomen. Maer terstont is hy wederom door het 6. Aphricaensche Concilium bedwongen geweest/ int welc he men leest dat Augustinus oock is geweest. Maer daer nae begost oock de Bisschop van Constantinopolen voor hemselven de Heerschappije aen te nemen/ ende dat onder sulcken name / dat die Stadt Constantinopolen doe ter tijt een Coninckliche Stadt/ ende ooc de principaelste Keyſtadt was. Maer tegen desen hebben hen sommighe Bisschoppen gheſtelt / onder de welcke was Leo/ een Bisschop vā het oude Roomen. Men vindt sommighe Brieuen van desen Leone / de welcke hy tot den Keyser vā Constantinopolen/ eñ tot noch andere Oosterſche Bisschoppen geschreue heeft. Maer dese beroerte is ooc geſlist geweest. Maer terstont alsser een ander Bisschop van Constantinopolen door eerghierichepdt verblint was/ so heeft hy ooc begeert / datmen hem de Heerschappije soude toelaten: teghen desen hebben hen gheſtelt Pelagius ende Gregorius / de welcke waren Overſten van Roomen: ende dese heeft de heerschappije des Bisschops van Constantinopolen alsoo bestreden / dat hy niet en ontsach/ den genen die hemselven den Naem van alle ghemeyn Bisschop toe wilde schrijuen/ den Voorlooper des Antichrists te noemen. Men vint in zijn Regestro niet weynich Brieuen / die hy vā deser sake geschreuen heeft.

Niet

Niet te min na wepnich Jaren daer nae / als de Oversten der Ghemeynten van Roomen vreesden / dat de overste Macht op den Bisschoppen van Constantinopolen soude comen / soo heeft Bonifacius de 3. van den Keyser Phoca / de welcke een Oudermoorder was / verreghen / dat hy / die een oudt Bisschop van Coomen was / voor een algemeyn Bisschop / eñ binnen Roomen het Hooft der Ghemeynten ghehouden soude zijn: welcke ordeninge terstõt dẽ Bisschop tot sulcken hoochept gebracht heeft / so dat hy voor een Apostolisch Man van de Oosterse Kercken gehouden was / eñ datter oock veel saken tot hem ghebracht werden / daerover hy een Oordeelder soude zijn: met welcke sake hy de heren veler Princen tot hem getrocken heeft / eñ aldermeest der Princen van Vranckrijc / door wiens hulpe hy der Griecken Keyser / eñ de Princen van Longobardien wt Italien gedreven heeft. Maer Roomen ende het principaelste deel van Italien heeft hy onder zijn gewelt ghebracht. Also segghe ick dan / dat het tweede Beest wt der Aerden is opgestaen.

Apostolicus.

Het beest

Voorts so noemt Christus het Pausdõ een Beest / midts dien dat het in ghierichept / tyrannije / wreethept / Jae beestelickheydt / niet en verschilt van het oude Beest / daer van ick boven ghesproken hebbe.

Dus verre hebben wy van den oorsprong des Antichristis ofte des Pausdoms ghesproken / ofte des nieuwen Rijcks: so maelt dã Joannis als met een griffie / voorts het ander Beest af / op dat wijt souden kennen ende schuwen: eñ alder meest spreect hy vande macht des Antichristis.

Die tweedde Beest (seydt hy) *hadde twee hoornen:* ende hy sept daer noch by / *ghelyckzynde des Lams.* Want hier van is int 5. Capittel deses Boecks ghesprokẽ. Maer hiermede geeft de Heere het Priesterdom eñ Coninckrijc te kennẽ / het welcke haer de Pausen toeschrijuen / seggende dat haer macht sy gegeuen inden Hemel ende op der Aerden / in Gheestelicke eñ Wereltlicke saken. Wãt daerom ist dat sy in haer Wapenen twee Sleutelen / dat is / twee Hoornen voeren. Sy roemen haer twee Sweerden te hebben. Van welcke Godlasteringhen / soo wie ten vollen onderwesen wil zijn / die lese de woorden Bonifacij des 8. *in sexto Decretalium de maioritate ende obedientia. Vnam sanctam:* ende oock Clementis des 5. *in Clement. Libr. 2. Titulo 9. De iureiurando*: Bouen dien oock Gregorij des 9. ofte Innocentij des 3. *Lib. 1. Titulo 33. de maioritate & obedientia. Solitæ.* Alle Historien verhalen / dat Bonifacius de 8. ontrent den Jare onses Heeren 1300. het eerste Gulden Jaer heeft ingestelt / ende dat hy op dat selue Jaer

Het beest hadde 2. Hoornen

openbaerlicken voor dē Volcke zijn Pauselicke ende Keyserlicke macht vertoont heeft/ als hy den eenen dach in Pauselicke cleederen voortquam/ eñ den anderen dach omringt zijnde met Helbardiers / ende met een Keyserlick verciertsel becleedt / vertoonde hy hem den Volcke. Mē droech hem twee Sweerdē voor/ eñ hy selue riep met lupder stemmen: Siet/ hier zijn twee Sweerdē: so dat hy de gantsche Werelt als met den vinger ghenoech-saē aenwees/ dat hy/ met sommige van zijne Voorgangers/ ende met alle die hem nae ghevolcht zijn in het Pausdom/ dat selue Beest met de twee Hoornen waren. Ja alle Bisschoppen/ die van hem gheordineert worden / die draghen Mijters met twee Hoornē op haer hooft. Ten sy dan/ dat wy al willens so blint zijn als eenen Mol/ so sien wy met onsen ooghen wie dat de groote Antichrist sy.

Sy wart gelijckt de Hoornen des Lās.

Maer hier moetē wy aenmercken / dat hy niet en seydt dat die Hoornen den Lamme toebehoorden. Want Christus behout dat Priesterdom ende dat Rijcke in der Kercken: ende en gheeft dat geenen anderen ouer/ hy en stelt gheenen Stadthouder. Want alle ooghenblick regeert hy ter rechterhandt des Vaders de Officien eens Coninchs ende Priesters: ende dit gheuoelen alle Gheloouige met vreuchden.

Daeromme seydt hy: *Sy zyn de Hoornen des Lams ghelyck:* Want de Paus wil / dat alle man gheloove ende ghenoele/ dat hy van Christo dat Priesterdom ende dat Rijcke ontfanghen heeft: ende dat hy een Stadthouder Christi sy: daer hy doch geen dinck min en is. Hy beroemt hem ouer al / dat hy de groote Herder sy / ende dat hy de Sleutelen des Rijcx der Hemelen heeft ontfangen: ende dat van het Lam Gods selue / in Petro den heyligher Apostel: ende daero zijn hem oock alle Bisschoppen onderworpen/ Ja oock alle Coninghen ende Vorsten ende Volcken.

Voortaen soo bewijst hy noch/ hoedanich de reden des Antichrists sy / hoe dat zijne Leere ende zijn wtsprake sy. *Hy spreeckt* (seydt hy) *als de Draec.* De Draeck is de Dupuel/ alsoo daer bouen claerlicken ende wtdruckelicken beweesen is. Daeromme schrijft hy den Antichrist oft dat Pausdom eene Dupuelsche Leere toe/ oft eens Dupuels mont. Daerom soo moetmen merckē/ hoe dat de Dupuel spreect: op dat wy also recht verstaen hoe de Antichrist spreeckt. In den Paradijse schichte hy zijne redenen alsoo / dat hy de waerheydt ende seckerheydt des Woorts Godts in een twijfel stelde / ende om dier oorsaken wille / zijn woort in de stede van Godts Woort stelt: Meynt ghy dat het alsoo

Dat heeft spreeckt als de Draeck.

Genes. 3.

soo is (seydt hy) dat v Godt verboden heeft by lijf ende leuē/ dat ghy niet vande vrucht des Booms des wetenschaps goets ende quaedts en sult eten? Ja wanneer ghy daer af sult eten/ soo sult ghy Gode ghelijck worden. Op die selue wijse heeft oock de Antichrist in zijn Pausdom / de waerheyt der Schrift in twijfel ghestelt / de welcke hy tot alder tijdt / als onuolcomen/ doncker / ende twijfelachtich voorgheeft. Ende terstont door dese oorsake / dringt hy zijne Traditien / Gheboden/ ende menschen Insettinghen in / met de welcke hy voorgeeft te verbeteren het ghene/ dat (so hy voorgeeft eñ seyt) aē de Schrifturre gebreeckt. Eñ met zijne Insettingen beuestight hy veel dingen/ die tegēs het Woort Godts zijn / ende bedriecht ofte verlept alsoo de menschen.

Nu so weten alle de ghene/ die met de dinghen des Pausdoms hebben omme-gegaen/ ende daerinne eruaren ofte wel geoeffent zijn/ dat dit den rechten grondt ende het Fondament van alle saken in het Pausdom is: te weten/ dat de Schrift onuolcomē / duyster/ ende quaet om verstaen sy/ eñ daeromme behoeft men de Traditiones van het mondelicke voorgheuen der Vaderen. Bouen dat soo wederspreckt de Praeck opentlicken de Instellinghen ende de Gheboden Godts: ende alsoo wederspreckt ofte veruolcht haer oock de Paus openbaerlicken.

God wil ende ghebiet dat men hē alleene eere eñ aenbidde: soo stelt daer de Paus de Heyligheu by. God verbiet de Afgoderije ende eere der Afgoden: so gebiet de Paus plat wt / ende wil die eyndelicken hebben. Godt wil dat synen Naem geheylicht worde/ ende datmen alleen by synen Naem sal sweeren : maer de Paus schēt den Name Godts met het dispenseren der Eedē/ eñ gebiet datmen by den Name der Goden ofte Heyligen den eedt sal doen. Godt ghebiet den Sabbath te heyligē: de Paus maeckt dat ghebodt gheheel veracht/ende stelt zijne Vierdaghen daer bouen/ ende maeckt dobbelde Feeste. Godt ghebiedt men sal vader ende moeder in hooger eeren houden: dit brengt de Paus te niete / ende ghebiedt datmen de Abten ende Abdissen weerdigher sal houden. Godt verbiedt v / Ghy en sult niet doodtslaen / gheen Overspel doen/ niet stelē: de Paus geeft rijcken aflaet synen Crijchslieden / ende moetwilligue Crijchshandelen / ende die hy wt eyghener wille aengericht heeft. Hy berooft alle Kerken met zijne Kerckrooverije: met zijn hoereren / Overspel/ ende Maechdē schenden. Nu soo en wil ick van het ghene dat noch schandelicker is / op deser tijdt niet spreken : Met

spnen onreynen / Echtbloosen / ende Nonnen leuen / verruilt hy de gantsche Werelt. Ende als Godt leughenen ende valsche ghetupghenissen verbiedt / so is nochtans de Paus ende zyne leere oueral / de welcke hy sonder Schrift voorgheeft / wt leughen ende onwaerheyt te samen ghesmeet. Ende hy en dispenseert niet alleenlick met de valsche Getupghen / maer laet oock toe / dat Trouwe ende Gheloone niet ghehouden en worden. Ende de Onderdanen / wanneer sp eenmael eenē haet aen haren Heere ofte Prince ghecrijghen / die absolueert ende ontlaet hy van haren gesworenen Eedt. Hy gheeft allen begheerten den toom / ende hy laet Mandaten ende Wetten wtgaen / die alle begheerten des vleesches onderhouden. Wanneer dit nu niet den mondt des Draecks en is / ey lieue wat can het dan wesen? Bouen dat alte samen leest men noch van den Draeke / dat hy ghesproken / ende tot den Heere ghesepdt heeft:

Matt. 4. Alle dit wil ick v gheuen / (hy toonde hem voorwaer de Rijcken der Wereldt) ist dat ghy voor my wilt neder vallen / ende my aenbidden. Maer wat spreeckt de Paus anders? En maeckt hy niet rijcke met tijtlicke goederen / de ghehoorsame lieue Sonen / ende die voor hem neder vallen / ende hem de voeten cussen? Ick gheloue dat de Dupuel niet so onbeschaemt en soude zijn / dat hy den Heere soude de voeten wtstrecken / op dat hy die selue soude cussen? Maer dat Beest / dat derf vermetelick ende stoutelick voor het Aenschijn Gods / zijnder Enghelen / ende der gantscher Wereldt / den voet wtstrekē / welcke met het teecke des Crupcē (voorwaer tot groter schande) geteeckent is / op dat hem cussen alle Kinderen Godts. De gruwelicke / verschrickelicke ende ontallicke Godlasteringen / en mach ick nu ter tijt niet wt het Decreet eñ Decretalen voortbrengen. Ick schame my des Godloosen leues. Wie en wil het dan niet daer voor houden / dat in dat Beest de Dupuel selue raest. De Heere wil dat Beest wtropen / Amen / Amen.

De 59. Predicatie.

Wederomme wordt daer beschreuen het gewelt des Antichrists / ende hoe dat eerste Beest aenghebeden wordt.

12 Ende het doet alle de macht der eersten Beesten voorhaer / eñ het maeckt dat de Aerde ende die daerinne woonen / de eerste Beeste aenbiddē / wiens

wiés doodelicke wonde ghenesen was.

Het twee de Beest doet het gheweldt des voorgaenden.

Hier spreeckt hy wederomme van het gewelt des tweeden Beests / ofte des Antichrists ofte Pausdoms. *Het doet* (seydt hy) *alle gheweldt des voorgaenden Beests: dat is*, Het gebruyckt alle gheweldt / het welcke dat Oude Roomsche Rijcke gebruyckt heeft. Dat hy daer by stelt / *Voor zyn aensicht*, dat lept Aretas also wt: Ende het ghinck van stonden aen op hem/ende volchde dat nae/ende dede gelijck als dat. Maer wat voor een gheweldt dat het Beest gebruyct heeft/ hebbe ick hier te voren wtgese/ende verclaert op zijn plaet by het beghin van dit Capittel. Ende daeromme/also de Roomsche Vorsten hebben ghemeynt / dat alle Coninckrijcke ende Landen haer toequamen: alsoo beroemen haer ock de Pausen tot Roomen/dat alle Coninckrijcken haer toebehoorden. Hier en spreke ick niet wt haet ofte wt nijdt.

Daer is in corten tijden/ ofte ouer sommighe Jaren/ tot Lyons openbaerlicken eē Boeck in druck wtghegaen/ het welcke Augustinus Steuchus / Bibliothecarius des Stoels van Roomen / ghe-schreuen heeft: het welcke hy wt het Register van erghens eenen Gregorium (ick meyne het sy de Seuenste gheweest) vertelt / dat alle de Coninckrijcken Europe/als Hispanie/ Engelant/Vranckrijck / Denemercken/Hongerijen / etce. ende hare eyghenschappen/ den Stoel van Roomen toebehoorden: maer de ghenietinge derselue/ den Vorsten/die daer Leenheerē deses Stoels zijn. De Pausen hebben menichmael onderstaen/oock de Rijcken teghens het Oosten tot haer te trecken / ende haren Stoel te onderwerpen/ ende dat onder den schijn des heyligen Crijchs / ende des wederbrenghens des Heyligen Grafs. Maer ghelijck de oude Romeynen met eewighduerendē crijch die volcken te niete ghebracht hebben / die den ouden Roōschen Arendt niet en wilden kennen noch aennemen: alsoo heeft oock de Roomsche Stoel tot ousen tijden / ende binnen onser Vaderen ghedencken/ alle die Coninckrijcken/Landen/ ende Volcken beswaert/ouerrompelt ende bedroeft / die daer hebben onderstaen van dien Stoel af te vallen / ende de twee Sleutelen/ dat is/ de twee Hoornen niet en hebben willen kennen / noch aennemen. Want wie en weet niet wat gruwelicke bloedige ooglooghen / dat hy teghens de Bohemen voortijden gepoert heeft? Wie wil loochenen wat in de voorledene Jarē Duytslandt ende Enghelandt gheleden hebben? Also voorwaer ghebruyckt ende oeffent dat

Augustinus Steuchus.

tweedde Beest gheheel ernstlick / het ghewelt ende de tyrannije des eersten Beests. Dat oude gruwelicke Beest heeft Mandatē laten wtgaē/ van het gheloove ende Godsdienst: Item hoemen tribupt ende schattinghe gheuen sal: ende heeft byna alle Landen wtghesoghen/ ende haer haue ende goedt tot Roomen ghebracht. Maer wat doet doch dese Stoel heden ten dage anders? Roomen heeft het ouer al gheheel ende al wech gheraept. Wie en soude dan niet wilē sien/dat het ander Beest des eersten Beests gheweldt tē vollē gebrupct? Daer heeft eene / een hupsch Carmen in schimpswijse gemaeckt/in het welcke hy de ghierichept ende de Roomsche bedriegerije lastert ende scheldt:ende dewijle dat hem Roomen voor dat Hooft der Werelt wtgheeft/ so sept hy:

Si caput a capio, vel dixeris a capiendo,
Tunc est ipsa caput: omnia namque capit.
Si declinando capio capis, ad capiendum
Retia laxauit, retia larga nimis,

Dit is de mepninghe: Roomē is *Caput*, dat is/ dat Hooft: Jae wanneer men dat neemt van *Capio*, dat Vanghen beduydt/ontfanghen/nemen eñ bedrieghen/soo ist gewis dat Hooft: wāt het heeft zijne netten om veel te vanghen/ ende also tot hem te rapen.

Voort seydt hy / *Dit ander Beest maeckt, dat de ghene die op der Aerden woonen, dat eerste Dier aenbidden.* Het welcke wy sien in het Pausdō tweevoudich gheschiedt te zijne. Want op het eerste soo hebben de Papisten het Roomsche Rijcke / dat sy oock Heylich noemen/alsulck een treffelick aensien vercreghen / soo dat hy nae alle menschen die nu leuen / wanneer sy slechts den Naem des Roomschen Rijcks hooren noemen / hen pet wat Goddelicks inbeelden / ende dat sulcks van den Hemel daelt. Ick en loochene het niet/ maer bekenne vrij wt/ dat daer veel vermaerde/ Godtvruchtighe/ende Loffelicke Vorsten in dit Rijcke geweest zijn: alsoo het dan openbaer is/dat Constans / Constantinus / met sommige van zijne Sonen/Gratianus/Valentinianus/Thesdosius/ende sommighe andere geweest zijn. Jck bekenne dat het Rijcke heylich onder die selue / ende andere haers gelijcke / gheweest sy: ende dat meer is/dat het Chzisti Rijcke gheweest sy. Want men bekent Chzistum met een warachtich gheloove: maer daer beneuens sien wy / dat onse Heere Jesus Chzistus dese niet te min/ghelijck oock Daniel / dat Rijck een Beest ghenoempt heeft / ende dat door een figuerlicke redene / ende van weghen der Tyrannije. Daeromme soo moet men voor-

Wie dat eerste Beest aenbidden.

voorsichtelicken ende met gerechtichepdt / eenen yeghelicken dat zijne gheuen : ende niet alsoo sonder eenich onderschept/dat bloedighe Rijcke voor heylich omme-vanghen ende aenbidden. Ick hebbe daer bouen verclaert ende bewesen / hoe verre dat die Rijcken van Godt zijn/ ende hoe verre datmen die selue wercken voor recht bekennen ende houden sal / die in de Conincklijcken zijn. Wy sullen corts hier nae rijckelicker van die selue sake handelen.

Het Pausdom heeft de Heydē schap weder inghe voert.

Voorts soo maeckt dat an der Beest / dat de menschen dat eerste Beest aenbidden: daerinne voornamelickē/ dat het Pausdom de Heydenschap wederommeingenoert/ ende alleenlicken den Name verandert heeft. Want ick hebbe daer bouen ghesepdt/ dat het eerste Dier is aenghebeden/ door dat / dat de ellendighe menschen de Roomsche Religie hebben aengenomen/ ende den Afgoden aenghebeden.

De Heydenen bekenden wel / dat daer eenen hooghen warachtighen Godt was/ almachtich ende eenwich: maer dien Godt voechden sy veel andere Bygoden toe: welcke sy de Elementen / cranckheden/consten/Landen/Stedē/ leden des menschen/ eñ ander dierghelijcke onderwierpen. Eolus was de God der Winden / in de Zee hadde Neptunus heerschappie/Pluto was der Aerden God/Mars stont den crijch voren/ Minerua eñ Apollo de Consten / Esculapius / Herculus eñ veel ander meer/moesten de Siecten genesen: De Liefde ende het Huwelick maerte Venus/ende de Bruptlepderschе Juno. Daer en was oock aen het gheheele lichaem des menschen gheen lidt/dat niet synē God en hadde. Also hadden oock alle Steden eñ Landen hare Patroonen eñ beschermers/alle hupsen haddē haren hupsgod. De selue maeckten sy daer na beelden/dat is/teeckenen ende gedachteniſſe/ die den menschе op Aerden / de Heylighen oft Goden in den Hemel in ghedachteniſſe brachtē. Die selue stichteden sy Capellen eñ Kercken / sy steldenden Prouenen/ Feesten/Offer eñ Godsdienst in. Dit vintmen in de Boeckē der Heydenen / ende in onse Histoien: Item in de boecken die de Afgoden der Heydenen verworpen hebben. Wie can daer doch metter waerheydt spreken/ dat nu hedēsdaechs/ niet effen dien Godsdienst/ die Religie/Ja dat overgheloone int Pausdom en sy: behaluen alleen dat de namē verandert zijn: Van dien hebbe ick breeder gehandelt in mijnen Boec vanden oorspronck der dwalingen. De Papistē leeren dat de Heyligen inden Hemel met Godt regneren/ende de selue zijn alle Siecktenonderdaen/ oock de consten/leden/steden/

ende

ende alle dingē / ende daerom saimense aenbidden eñ eeren. De Heydenen worden met beelt werck bewozpen ende bediet / dē Beelden wozden Outaren eñ Kerckē gesticht: Somma / den seluen geschiet het ghene dat de Goden eñ Beelden der Heydenen geschiet is. Wie en soude dan nu niet verstaē / dat de Antichzist besozcht ende te wege ghebzacht heeft / dat dat eerste Beest wozt aengebedē: dat is / dat de oude Afgoderie / eñ den ouergeloouigen Godsdienst weder in weerden sp / ende haren loop hebbe?

Welcke dat eerste beest dooz dat ander aenbiddē

Also wp nu daer bouē lesen datter gesept is: Ende sp badē dat altemael aen die op Aerdē woonen: welcker namen int Boeck des Leuēs des Lams niet geschzeuen en staen: Also spzeect hp hier oock wtdzuckelick: *Ende hy doet dat Aert dryck ende die opter Aerden woonen*, dat is / de ghene die alleen aertsche dinghen soecken / ende daerop sien / *dat eerste Beest aenbidden*. Want alle man en wozt dooz de Pausche Afgoderie niet beuleckt. Hier bp dient oock die treffelicke Histozie Leonis des derden Keysers / eñ Gzegozij de tweede / oock anderer Pausen: dooz welcker boosheyt ende onredelickheyt de Afgoderie wederom in de Kercke is inghebzacht gheweest: welcke Histozie ick in voozleden Jaren in mijne Boecken van den oozspzonck der dwalinghen / in ozden hebbe verstelt.

Wiens doodtlicke wonde genesen is.

Daer en wozt ooc niet sonder eenighe verholenthept bp gheselt: *Wiens doodtlicke wonde genesen is*: Want mp dunckt hp hout dat eerste eñ dat tweede Beest tegen malcanderen / eñ geeft hare gelijckenisse te kennen. Want ick hebbe te vozen gheseyt / dat van den beginne veel menschen inde Kooms sche dwalinge ende Afgoderie zijn ghehouden geweest: also dat men seyde / de Goden hadden dooz de hulpe Vespasiani / de Stadt ende dat ghemeyn Kegiment behouden: welcke anderssins dooz stadtcrijch ende opzoer nu soo vele als verualle was. Ten laetste lesen wp in de Histozien / dat dat Kooms sche Kijcke dickwils doodelicke wonden ontfanghen heeft: nochtans zijn sp terstont dooz sommigher Helden wijsheyt eñ sterckheyt / dewijle de Goden (soo sp segghen) gheluck daer toe gauen / wederomme ghebeelt ende genesen gewozden. In dat Register wozden voornamelic vertelt / L. Septimius Seuerus / Valerius Aurelianus / C. Auri. Val. Diocletianus / etc. Dooz welcker geluc / heerlicke victozie eñ wederzenghinghe des Kijcx / sp den meesten deel beweecht en verooz saeckt zijn geweest / dat sp seyden: Wie en soude niet segghen dat Kooms eewelick blijuen sal / ende dat de Kooms sche Keligie den Goden lief en aenghenaem is? Item dat oock de Keysers / ende het gemeyne volck niet met eenighs

Godt-

Godtlicke gauen begaeft en ware n? In gelijcker maniere heeft oock dat Pausdom gheheel diuerſche ongheluckenghehadt: wt groote perijckelen daer geen hope meer vooz handēen was/iſt menichmael weō opghecomen. Dit Pausdom heeft gepijnighe ende geplaecht de ſterckte ende wijſhept/Item de Religie des Keysers Henrici des derden/ eñ de ſonē Henrici des vierden. Keyser Frederic de 1. eñ 2. hebben den Paus oock wat te doen gemaect. Daer zijn oock ander gheweldighe Vorſten geweeſt/die den Roōſchen ſtoel doodelicke wonden ghelagen hebben. Daerentegen zijnder ooc Pauſen geweeſt/ die booz bpſonder conſte de wonden wederō gheneſen hebben: Als daer is geweeſt Gregozius de 7. Vrbanus de 2. Paſchalis de 2. Calixtus de 2. Alexander de 3. Innocētius de 3. Honozius de 3. Gregozius de 9. Clemens de vierde ende vijfde/Bonifacius de 8. Joannes de 22. eñ ſommige andere. Wat willen wp daer toe ſegghen/ datmen booz tijts ghemeynt heeft/dat den ſtoel in grooten perijckel was/ doen daer drie Pauſen gherozen werden: onder welcke den eenen in den ſtoel ſelue ſadt/ de andere tot Auion in Vranckrijck gheweken was/ den derden in Hiſpanien ſynē toeulucht hadde? Maer doen deſe altemael afgeſet werden/ ſo is wederō booz het gewelt/ ueerſtichept/ aenſien ende behendicheyt des Keyſers Sigiſmundi/ende des Concilliums tot Conſtants/ die doodtlicke wonde fijn booz Martinū den vijfden geheelt. Eñ deſen geluckighen vooꝛſpoet/ dat wederbzenghen des Pausdoms dede veel Chziſtelicke herten mepnen/dat het Pausdom vā God was/ eñ dat de Pauſche Religie een ſeker ende warachtighe Religie was: om dat ſy ſo menichmael eñ van ſo veel machtighe Vorſten is aengeuochten gheweeſt/ ende ſterck ouerualle / maer nochtans nopt gheheel wtgeroept en is gewozden. Dat ſpreeckwoozt der Romeynē is openbaer: S. Peters ſchipken mach wel perijckel lijden/ende ouerualle wozdē/maer het en mach niet vergaen. De hepligheDaniel heeft dat ſelue oock gepzophe teert/ſeggende: Hy ſal geluck hebben ende doen/ ende hy ſal dooden de ſtercke eñ dat volc der Heyligheu na synen wille: ende het bedzoch ſal geluckich zijn in zijnder hant. Waerop de gene gheen acht en hebben/ die haerſelue heden-daechs ſo ſeer aen het geluck des Peſtilentiſchen ſtoels ende zijns Beeſts ſtooten ende ergeren. Maer alſo den dach des treurens ende des haeſtighen vergaens/ der ouder ſtadt Romē bepegende ende gheſchiedde/ ende der Stadt ende dat Rijcke gheheel tonder bzachten/ſo ſullen wp int 17. ende 18. Capittel hoozen/dat oock Babylon haer ſtraffe ontfangen ſal.

De wonde des Pausdōs is gheneſen.

De

De Heere Jesus stercke ons int gelooue Jesu Christi/ende verlosse ons van het bedroch/ geluck ende genal des Roomschen Antichrists. Amen.

De 60. Predicatie.

Van de teeckenen des Antichrists/ ende van het beelt des beests/dat van hem verwerkt is.

2.Thess. 2.a.9. 13 †Eñ het doet groote teeckenen / soo dat het oock vyer vandē Hemel doet comē op der Aerden/ voor den menschen.

den.13.a1 mat.24.c 24. Apo.16.b 14.19.c20 14 †Eñ verleydtse die op der Aerden woonen / om der teeckenē wille die haer gegeuē zijn om voor de Beeste te doen / seggende tot de Inwoonders der Aerden dat sy een beeldt maken souden der Beestē die de wōde des Sweerts hadde/ende weder leefde.

15 Ende haer wert gegeuen den beelde der Beesten eenen gheest te geuen / dat oor het beelt der Beesten spreken soude:ende te maken dat alle die het beelt der Beeste niet aen en baden/gedoot souden worden.

Hy vaert voort met neerstelic eñ eygentlic te beschrijuen den Antichrist eñ zijn stycke/ welcke het gelooue Christi so seer teghenstrijdt/eñ zijn Gemeynte pijnicht ende plaecht/ ende beschrijuet totten eynde toe / op dat hy bekent worde eñ dat hem alleman voor hem wachte.

Hy seydt dat hy sal groote teeckenen doē. Voor teeckenē verstaet hy wonderwercken. Nu so zijnder tweederley teeckenen:sommige zijn warachtige teeckenen/sommighe valsche ende gelogen. Warachtighe teeckenen noeme ick / de ghene die warachtelick ende eygentlick geschieden/ eñ door geen quade conste/ guychelrie oft tooverie dualscht en zijn/ die op de waerheydt wijsen eñ leyden/eñ de waerheyt op nemen eñ vorderen: ghelijck dat sonder twijfel geweest zijn de teeckenen der Propheten/der Apostelē/ der heylige Martelaers / ende bysonder Mosis ende Christi. Dese teeckenen doen den menschen goet/ sy en schaden haer gheensins/ sy en delen den buydel der armer menschen niet: daer en bouen so

Van warachtighe teeckenē.

so pryſen sy Godt/ eñ beuestigen de waerheyt / ende trecke alleen tot God/als tot de fonteyne alles goets. Also betuycht Joānes van het eerste mirakel ons Heere Jesu Christi / dat hy op de Bruyloft in Cana Galilee ghedaen heeft/ eñ sept: Dat is het eerste teeckē dat Jesus tot Cana in Galilee gedaen heeft / eñ hy heeft sijne heerlicheyt openbaer gemaect/eñ sijne Jongeren hebben in hem gelooft. Dit is eē recht ende warachtich teeckē geweest/ende niet twijfelachtich / als oft dooz toouerie geschiet ware. Het is eē weldaet gheweest / die een arm paer volcks bewesen is gewozden. Euen dooz dat wonderwerck is oock Godt ghepresen: sijne Jonghеren sijn daer dooz beweecht/eñ dewijle dat haer dē Geest Gods inwendich trac/ so hebben sy Christo gheloost. Also betuygē alle warachtige teeckenē/dat Christus de Salichmaker sy/ ende der werelt goet doet:eñ daerom behoozt men hem alleen te aenroepen ende eeren. Also leggē Petrus eñ Joannes dat teecken selue wt/dat sy int Werck der Apostelen int 3. cap. doen. Sulcker teeckenē hebben wy eē groot deel in de Histozie der Euangelisten ende Apostelen: ooch in de oude gheschiedenissen der Kercken: Eñ dese altemael en hebben geen ander eynde/dan datmen sal gheloouen in den Sone Godts/als in den gheuen die alleen mach leuendich maken / ende alle goedt gheuen.

Valsche teeckenen noeme ick/die daer dooz Dupuelsche conste ende toouerie / oft dooz bedzoch eñ valschept der doose menschen gheschieden: Als daer zyn de Swarte consteraers / Dupuel besweerders ende der gupchelaren: soomen dan weet/dat de Wijsen Pharaonis eñ Simon den Toouenaer gheweest zyn: ende so die zyn / van welcke gheschzeuen staet Deut. 13. Item so die mirakelen der Predickers Monicken gheweest zyn / diemen tot Beren verbzandt heeft: eñ het is te besozgen/dat de wonderwercken van veelderley Monicken ende Clupsenaren zyn dergelycken geweest. Itē die wozden oock valsch ghenoēt/de welcke/ oft sy alschoō aen haer seluē inder waerheyt geschiet zyn/doch ghetupghenisse der leughenen teghen de waerheyt geuen / als die daer beuestighen dat den Paus het hooft der Kercken sy: Voozt/ datmen de Beelden sal eeren/ de Heyligen aenroepen: datmen sal tot de Heyligen Pilgrimagie gaen/datmē sal aen bidden den nieuwen God/die onder de gedaēte des Broots ende Wyns verbozghen leyt: datmen God sal eeren met beloften eñ niet der Monicken leuen/ende so daer pet desghelyck is. Met die bedziegelicke teeckenen zyn heden-daechs alle Kercken eñ Capellen veruult: Dese teeckenē hebbē ooc

Van valsche teeckenen.

2. Tim. 3. Actum. 8.

wijse

wijse ende verstandige lieden bewoghen/eñ beweghen haer ooc noch heden ten dage. Het welcke de Heere al voorsepdt heeft/segghende: Daer sullen valsch Christi eñ valsche Propheten opstaen/eñ sullen groote wonderen ende teeckenen doen/ alsoo dat oock de wtuercorene/ soot mogelick ware/ in dwalinghe souden ghelept worden. Paulus sept/ dat de toecoemst des Antichristis sal zijn na de werckinge des Duuels met aller macht/met wõder ende leughenachtige teeckenen/ ende meer ander dinghen/so 2. Thes. 2. geschreuen staet. Nu so weten wp pmmers wel/ dat veel Pausen hebben teeckenen gedaẽ: maer dat en is niet so seer te Pwonderen/ als het ghene dat de Paus te Roomen alle de teeckenen die alomme geschieden/ Ja hier en daer in de Christen hept gheschiet ende wtgeroepen zijn/sp zijn geweest hoe sp willen/heeft beuesticht eñ vermeerdert met zijn Bullen eñ Aflaets-brieuen. Die al te samen hebben een ander epnde ghehadt/ dan de teeckenen Christi/sp hebbẽ voorwaer op dat cõtrarie geweseu/ als ooc noch: Wãt sp en zijn den menschen niet nut/ maer sp pdelen haer den bupdel: sp beswaren den genẽ die daer veel af hout/ met grooter onroosten/ ende sp trecken van het geloone Christi tot het gheloone des Antichristis/ den ghenen die dese Religie/ Godtsdienst eñ leere voor goet houden. Sp en settẽ oock dese hare teeckenen/ niet onder der laeste argumenten beuestinghen/ wanneer sp de Euangelische waerhept tegen strijden. Maer zijn wp verstandich/so laet ons daer voor wachten als voor een schande licke plaghe.

Maer onder dese teeckenẽ vertelt onse Heere door Joan nem dit voor alle dingen/ dat hp maect dat het vper wt den Hemel valt/eñ dat int aensien der mẽschẽ. Daermede dunct mp dat hp ghesien heeft op de Historie Helie/ vã welcke ghp leest int vierde Boeck der Coningen int 1. capittel/eñ waer af wp int 11. Capittel verhaelt hebben. Wp lesen in de Wercken der Apostelen/ dat dit geeclepn wonderwerck gheweest en sp/ so wãneer de Apostelen de handen op pemant lepden/ dat hem den heppligen Gheest gegeuen wert. Simõ Magus stont oock daer nae/ dat hp de genade mochte hebben: maer Simõ Petrus wijst hem met scherpe woorden af: alsoo wp lesen in de Wercken der Apostelen in het 8. Cap. Maer euenwel moeten wp aenmerken (het welck oock de heplighe Augustinus int 15. boeck van de heplighe Dzyuuldicheydt int 26. Cap. toont) dat de Apostelen den H. Gheest niet gegeuen en hebben: want God geeft alleen den heppligen Geest: eñ daerom is den heppligen Geest/wanneer de Apostelen God aengeroepen hebben

Hy maect dat het vper van dẽ Hemel opter Aerden valt.

ben / ende de handt oplepden / vanden Hemel gegheuen ghe-weest. Voort so leestmen van Joãne dat hy gesprokẽ heeft / dz hy doopt met water / maer Christus doopt met vyer ende den heyligen Geest: Eñ door dat vyer wordt den heylighen Geest bediedt. Maer de Antichristische Paus sal hemselue wt gheuen voor de ghene die den heyligen Geest geeft / door de macht die hem van dẽ Hemel ghegheuen is. Voorwaer inde consecratie segt hy / dat hy den heylighen Gheest gheeft: ock inde Oorbiechte ende absolueren / beroemen sy haer / dat sy volcomen vergeuinghe der sonden geuen. Het welcke voorwaer een groot wonder is. Sy leggben de hant op de sondaers die haer biechten / eñ spreken daer toe / dat sy hem absolueren van pene ende schult: ende dat wt het gheweldt dat sy wt den alderheylichsten Stoel ontfangen hebben. Primasius spreect in de wtleggginge deser plaetsen: Het en is gheen wonder / al ist dat dit Beest / dat hemselue ge-uepnsdelick den naem des ge-doodden eñ leuendigẽ Lams toe schryuen derf / ock voort haert ende dergelyicken doet: recht als oft zyne dienarẽ die rycke gaue des H. Geests ryc kelick gaue: daer het nochtãs maer een bedriegelick na doen en is: gelyck als wy lesen dat Simon den Tooueraer geerne de gauen des H. Gheests / ghelyck als de Apostelen / wt-ghedeylt hadde: maer hy en vermochtes niet. Dit sept hy.

Daer is ooc een ander vyer / welc de Antichrist van dẽ Hemel doet comen / eñ tot wrake tegen zyne vpanden gebruyct eñ afschiet: te weten de stralen des bans. Desen ban is den Coninghen / Vorsten / Heeren eñ Volcken verschrickelick geweest: eñ dese hebben dẽ blixem des bans so seer gheureest eñ ontsien / so dat sy veel dingẽ hebben gedaen ende gelaten / waer toe haer andersins niemandt en hadde connen brengen. De Historie van Keyser Henric de 4. geeft getuygenisse van sulcx. Want Platina geeft te kennen int leuen Gregorij des 7. dat Keyser Henric is van den Paus ghebannen geweest. So stelt hy ock van Henrick dat daer by: dat hy haestelick tot Canossum gheComen is (daer de Paus by Mathilde was) eñ van stonden aẽ / als hy dat ConinckliC vercierts el hadde afgelept / is hy beruoets aen de poorte der stadt geromẽ / eñ begeerde oot moedelick datmen hem wilde in laten. Doen men sulcx weygerde / heeft hy dat gewillich aengenomen: hoewel dattet eenen rondẽ winter / eñ seer sterr ghevrosen was / eñ heeft hem inde voorstadt drie dagẽ onthouden / eñ sonder ophouden genade begeert: eñ na langen vertoeuen is hy door het voorbidden Mathildis ende des Grauen vã Sauoyen / Item des Abts van Cluniacen.

De pans schiet mz den strael zyne vpã den.

ontbonden gewozden/etc. Op dat Fredericus Barbarossa soude meugen met den Paus versoent wozdē/ heeft hy hem op spnen hals laten met voetē treden. Het is openbaer/wat trotsingen dat dit Beest oock ander Coningen ende Volckē aenghedaen heeft. Eene wil ick noch verhalen: De Venetianen hebben Ferraren/ dat den Roomschen Keyser tijnshaer was/ bestozmt: daerom werden sy gebannen van Clement den vijfsten. Om dies wille is Franciscus Vandalus/die daer na tot een Hertoghe ghecozen wozt/ in Galliā gherepst / om den Paus (die doen ter tijdt in Franckrijck was) vooz haer te bidden: maer hy is seer spade by den Paus ghecomen. Ende doen hy een yserē keten aen dē hals hadde / soo is hy by des Paus Tafel/ als eenen Hont/ eñ onder de Honden (het welck een wonder is om te vertellen) soo langhe gheleghen/tot dat den Clemētis/ (Ja veel meer Inclemeutis / dat is den onmilden) toozen ghestilt wozt ende verwonnen/ eñ die schandelicke smette / te weten den Ban/zijnen Vaderlande afgenomen heeft. Eñ van des wegen is hy hier na onder de zijne/tot een bynaine / den Hont genoeīnt gewozden : om dies wille dat hy by des Paus tafel/ om de ontlossinge te gecrijgen/ als eenen Hont geleghen hādde. Dit leestmē by Sabellicum Enneade.9.int 7.boeck int eynde. Soo heeft oock de Paus tot dē ban geozdineert/ fackelē oft brandēde keersen/ die hy van int hooge afgewozpen oft geschotē heeft: op dat wy pinners daer by mochte verstaē / dat hy de gene ware/ die daer beschrikt dat dat verschrickelic vper vandē Hemel op de menschen coemt. Eñ dit doet dat Beest in het aensicht der menschē/dat is/met groter hoochmoedt eñ vermetenheyt: waer dooz hy de liedē verschrict ende inden toom hout. Wāt de H. Paulus gebiet met sulcken maniere van spreken den voozstander/die daer sondicht eñ onrecht doet vooz alle mā te straffen: op dat de andere een verschricken daer af crijghen. 1. Timot. 5.

Hy verleyt met het teecken.

Nu so set de Heere de cracht ende werckinge der teeckenen des Antichrists daer by/op dat oock de Kercke daer dooz recht oozdeele. *Ende hy verleyt* (seydt hy) *de Inwoonders der Aerden van wegen der teeckenen, &c.* Hy verleyt met teeckenen ende wonderwercken : te weten met de genade des geests/ die hy valschelick vooz geeft / dat hy die can gheuen. Eñ met desen zijnen bā / daermede hy de menschen(so hy verstert) ter Hellen can drijuen / die opter Aerden woonen / eñ meer Aertsche dā Godlicke dinghen onderwozpen zijn : Hy false verleyden/ ende van het gheloouc Chzisti op zijn beuselinghen trecken. Daerom so salmen vā de leere ende teeckenē des Antichzists

dat

dat houden eñ oordeelen/dat sy de werelt verlepden. So en latet v niet meer ghwonderen/hoe dattet toe ghegaen mach zijn/dat de Antichrist so veel heerlicke geleerde ende machtighe mannen op zijn zijde ghebracht heeft. Ghy hebt nu ghehoort met wat consten sulcks is te wege ghebracht. En wilt dan voortaen niet meer onuerstandich blijuē/maer leert eñ wort verstandich. Wacht v/eñ hägt Christo eñ zijn Euāgelio aen/ende ghelooft den seluen.

Het beest doet teghenwoordich aensicht des Beests.

Voort sept hy/dz het Beest ghegheuen zy (sonder twijfel wt een rechtueerdich oordeel Gods/dat na dē woorde Pauli meugen geoordeelt worde/die daer de leugen lieuer hebben willen ghelooue dan de waerheyt) die teeckenē te doē int aēschijn des Beests. Wat ist doch/teeckenen te doen int aensicht des Beests/anders dan onbeschaemdelick teecke nen wercken dattet alleman siet/ende om dat Beest te verschricken eñ te bedriegen? So hooren wy hier dan van twee Beesten: dā eē Beest dat teeckenen doet: eñ dan een Beest voor wiens aensicht dat voorgaende Beest dese teeckenen doet. So sal oock hier na volghen/dat het Beest eñ de valsche Prophete/te weten/die de teeckenen voor hem ghedaen heeft/waer door hy dat oock ghelept heeft/dat die beyde int eewighe vper sullen gheworpē worden. Welck is nu dan dat voorgaende eñ tweehoornich Beest/anders dan de Paus? De selue is ooc de valsche Prophheet: Maer wie is dz Beest/voor wiens aensicht de Paus teeckenē doet/anders dan dat beelt des Beests/eñ daerom oock dat Beest selue: te weté/soo verre dat Keyserdom van het Beest verweckt/ende van den gheest des Beests gheregeert wort.

Het beest verweckt het beelt des beests.

Want daer volcht/dat dit Beest het beelt des Beests verweckt: Ende dit wast/dat de wonde des Sweerts gehadt hadde/eñ leeft: dat is/des ouden Roomschen Rijcks. Daer omme soo wordt daer nu een nieu Roomsch Rijcke gheordineert/het welcke doch niet slechtelick een Beest en wort ghenoemt/maer het beelt des Beests: dat is/het wordt wel een Rijcke ghenoemt/maer het welck dat oude alsoo eyghentlick is/als een beelt het ghene daer het nae ghemaect wordt. Want dat oude Roomsche Rijcke is dat wesentlick ende den beeldemaker/also te spreken/wiens afghemaelt beeldt een schaduwe is/ende also veel als eenen droom des Rijcks/welck den Antichrist opgericht heeft: euenwel heuet wat gelijckenisse met het oude.

Hoe het beelt des beests Rijcke verweckt zy.

Ick hebbe daer bouen gesept/ende wt de Hypstorien bewesen/dat dit oude Roomsche Rijcke verscheurt/ghereten/ende geheel in lappen vergaē zy. Voortijts regeerde de eene

Keyser in Orienten tot Constantinopelē/ de andere in Occidenten tot Roomen oft Rauenna: maer van Augustulo aen/ meer dā drie hondert Jaren/ en isser gheen Keyser in Occidenten oft int Westen geweest. Ende de heerschappien die de Keyser ghehadt heeft/ waren van andere ingheno-men: ende alsoo was dat Keyserdom gheheel te gronde gegaen. Daeromme alsnen onghenaerlick rekende nae de ghe-boorte ons Heerē Jesu Chri-sti acht hondert/ doen Carolus de Groote/ Coninck van Vranckrijc/ tot Romen quam/ soo heeft Paus Leo de derde van dien name/ op de Feeste dā Kersmisse Karolo de croone opt hooft gheset/ ende hem tot eenen Keyser ghemaeckt: ende alle het volck riep hem toe/ Carolo Augusto die van God ghecroont is/ wenschen wy een lanck leuen ende victorie. Dit vintmen in alle Historien/ ende voornemelick by Auentino in het vierde Boec der Beyerscher Chronycke. Voorts/ doe men meynde dat dit Rijcke dat vergaen was/ soude gheheel te niete comen ende te gronde gaen/ doen heeft de Paus de seuen Keurvorsten ingeset ende gheordineert. Sommighe schrijuen dese ordeninge Gregorio den vijfdē toe/ die onder Otthone den derden gheregeert heeft/ sommige Gregorio dē thiēdē/ die geregeert heeft als Graue Rudolf van Habsburch tot het Keyserdom gecozen wert: Waer af corts hier nae meer sal gesept worde. Nu so spreect de Heere claer ende wtdrucklick door Johannem synen Dienaer/ dat het Beest gesept heeft tot den ghenen die opter Aerden woonen/ dat sy een beeldt des Beests souden maken. Want de Pausen hebben met segghen/ niet met strijdē/ (soomen wt de Historien der Pausen/ bysonder Leonis des derden claerlick sien can) dat nieuwe Rijcke aengherichtt. Want met predicken/ toeraden ende practiseren/ hebben sy dat Keyserdom op Carolum gedraept. Platina schrijft int leuen Leonis des 3. als de Paus Carolo/ diet van de Kercke Gods wel verdiēt hade/ wederom eenighe ghenade beuijsen wilde/ so heeft hy in S. Peters Kercke/ nae dat den Godsdienst gedaen was/ wt aenhouden des volcx/ Carolum met luyder stemme tot eenen Keyser ghemaect ende ghecroont/ etc.

Het beest segt tot de Inwoōders der Aerdē dat sy het beelt des Beests soudē maken.

Hier moetmen neerstelick mercken/ waerom dat Rijcke dat van den Paus aengericht. is/ een beelt des ouden Beests wort genoemt. Eñ voorwaer hier mochten wel veel dingen verhaelt worde: maer it wilt alte maellaten varen/ eñ alleē seer weynich vertellen. Voor alle dinck wordet een beelt ge-noemt/ om dies wille dattet oock een Rijcke ghenoemt is/ ende dat oude Rijcke wil ghe-acht zijn: daert nochtans (wā neer-

Wat het beelt des Beests

neerment in dē gront aensiet) alleen den blooten name ende den ydelen titel dzaecht: ende niet die oude macht/ eere ende heerlickhept. Want wanneer een Kepser gheen epghen erue ende Contnckrijcke en hadde/ wat heeft hy vant Kepserdom vooz een Kijcke? Heeft hy Roomen? Oft heeft hy Italie/ den Stoel des ouden Kijcx? Heeft hy Francrijck/Hispanië/Hōgerien/Duptschlant? Dit/oft al wel nu ter tijt vooz dē stoel des Kepserdoms ghehouden wozt/ so heuet doch zijn epgen Vozsten/zijne Vrijsteden/ hoe wel sy daerbeneuens Kijcxsteden genoemt wozden. Theodozicus vā Niem/eē Duptsch/ die met sommige Pausen seer wel bekent is gheweest: ende vooz het Concilium tot Constans sommigher Pausen leuen beschzeuen heeft/ spzeeckt int derde boeck int dzienveertichste Capittel zijnder Historien aldus: Hoe heerlick ende machtich dat het Roomsche Kijck zy/ dat sietmen ten minsten in Duptschlant opēbaer. Want men can daer wel eenē Aertszbisschop ofte Bisschop vinden/ die by auonturē twee mael so veel incomens heeft/ als den Roomschen Coninck in alle zijne Landen: eñ eenen Wereltlicken Vozst/ die meer Lants in heeft dan de Kepser besit/ etc. Bouen dien soo is in het oude Roomsche Kijcke vooztijts eenen gheweldigen Monarcha gheweest/die volle macht ghehadt heeft/ ende als eenen Aertschen God van eenen yeglicken aengebeden eñ gheeert werdt/ als Caius/ Domitianus/Diocletianus/ etc. Desen is de Paus te Roomen gelijck/dē opperstē Pziester eñ Coninck/ende also veel als eenen aertschen God: den grooten Monarcha met volmachtich gheweit. So heeft dat oude Roomen/oft dat oude Beest/ oock eenen treffelicken hooch geachten Raet ghehadt: De Paus heeft oock eenen treffelicken Raet/de Cardinalē die met purpur gecleet zijn: een yegelick onder hen is byna een Vozst. Het Boec oft Register der Roōscher Vooch dien vertelt/den Vicarius oft Stadthouder Dioceseos (nu Dioceses is Diocesis een ozdeninge/bedieninge/ Stadthouderschap ofte Regiment) in Asia / een Stadthouder oft Beuelhebber Diocesis in Ponto ende Tracia. Also wasser een vooz namelic man/Pzefectus Pzetozio (een Landts-heere) in Italiē/ die hadde veel Diocesis onder hem: niet min en heeft Pzefectus Pzetozio oft den Landts-heere in Gallia onder hem. Ende gheliick sy den Gzaue tot Straesburch/ den Veldtheere der Crijchslieden tot Spiers/ ende den Veldtheere tot Wozms / den Hertoghe ofte Ouersten Hooftman tot Ments vooz haren Heere bekenden / als een Vozehmeester met de hoochste macht: also zijn nu de Bisschoppen van die steden/ den

Hoe arm eñ enghe het Roōsche Kijcke sy.

Ertzbisschop tot Ments onderwozpen. Alsoo latet hem dan aensien / als oft de Bisschoppen dooz des Paus ozdeninghe / in die stede der Roomscher Voorhdien gecomen waren. Voozwaer ghy siet dat sommighe onder de Bisschoppen / niet alleen eerweerdighe Vaders in Chzisto ghenoemt en wozden / en ghegroet / maer oock alder doozluchtichste ende geweldichste Hertoghen ende Vozsten des Rijcx. Voozt so ist ooch kennelick / dat de Keysers des ouden Beests / zijne Legioenen (oft sooment nu noët / Crijchsregimenten) gehadt heeft / de Roomschë Adel / ende eruaren wel gheoeffende ende gheweldighe Hooftmannen oft Velt heeren: Maer de Paus oft opperste Coninck / heeft in dit omghekeerde Rijcke / zijne gehoozsame Sonen / de Coninghen ende Vozsten dooz Europam / die niet slecht noch te verachtë en zijn / welcke hy oock / wanneert den noodt eyschte / beuelt den Wereltlicken Arm wt te reyckë. Want alsoo lupden de woozden Bonifacij des 8. *Extra de Maior. &c. Obed. Libr. 1. Vnam sanctam.* Voozwaer (seydt hy) die loochent dat het Wereldtlicke Sweert in het ghewelt Petri niet en is / die verstaet de woozden Chzisti qualick / die daer seyt: Steect v sweert in v schede (hoe schalc eñ eygentlic) bep de zijnse dan in het gheweldt der kerckë / te weten / het Geestelick Sweert / ende het Wereltlic: Maer dit vooz de Kercke / ende dat van de Kercke te ghebzupcken. Dit des Pzieysters / ende dat / met de handt der Coninghen ende Crijchsknechten / maer tot het believen ende pacientie des Pzieysters / etc.

Het oude Beest heeft zijn geschzeuen Wetten gehadt / ende bpna alle daghe nieuwe Wetten verrondicht. Daeromme hebben de Pausen / na de meyninghe der Keyserlicke Rechten / Decretalen gheschzeuen / ende altijt meer nieuwe Wetten laten wt gaen. Ja sp seghen openbaer / men sal ende moet de stemme ende de ghebooden oft Mandamenten des Paus niet anders aennemen / dan soomen het ghene dat de Sone Godts onse Heere Jesus Chzistus selue / en de Apostelen wt ghespzoken hebben / aenneemt. Ende seggen noch daerenbouen dit: mé moet by het gene blijuen / dat de Paus beuesticht heeft. Waer de Paus is / daer is dat gemeyn Concilium. Waer de Paus is / daer is dat gemeyn Vader lant / hy en wozt van niemant gedwongen / al seydemen oock dat hy een Ketter ware. Hy heeft alle Rechten in zijnder hertë / oft in het binneste zijns herten / hy mach alle dinck wt legghen. Dese en beuesticht gheen sentencie: eñ het coemt hem alleen toe / den eenen zijn recht te nemen / ende den andere te geuen. Hy mach de pzie-

Decretales.

Heyr. tracht eñ ghewelt des sweerdts des paus

uflegien ende vryheden wech nemen/ende na zijn goetdunc ken niet alleen de Bisschoppē veranderē/maer oock den Keyser selue af setten/eñ des Keysers oordeel te niete maken. De gantsche Wereldt is des Paus Dioceſis: ende de Paus is ordentlick gheſtelt ouer alleman / ende hy heeft volle macht in Gheeſtelicke eñ Weereltlicke saken: Want hy is een Heere der Heeren/hy heeft dat recht des opperſten Coninex teghen de onderdanen: Want hy en heeft niemandt die hem gheliick zy: hy ist al temael/ende bouen al/ende het is nootsakelick totter salichepdt/den Paus van Roomen onderdanich te zijn. Want God ende de Paus hebben een Conſiſtorie ende een Richthuys. Dit hebbe ick wt hare Decretalen eñ Gloſſen hier toe geſet. Daer is een Boeck voorhanden/Antonij de Roſellis van Aretio/eñ vā het gheweldt des Paus ende des Keysers/in welc ghy dier gheliicke dinghen veel leest. Maer wt dit/dat ick hier toe hebbe aengheteeckent/meyne ick/dattet claer ende opēbaer genoech zy/hoe dat de Paus/die oock altyt de valſche Prophect genoemt wort/dat beelt des Beests verweckt heeft.

Het beeſt greeft het beelt des beests de gheeſt.

Daer aen hangt Joannes wat anders: als wanneer dat Rijcke in dier manieren is ordent/ende die Staten alsoo zijn aengheticht/ so beweecht die valſche Prophect deſen gantschen laſt/ende gheeft het beelt een leuē/dat het ſpreke/ te weten dat/dat hem de valſche Prophect gheeft te ſpreken. Want wanneer de Paus eenen Roomſchē coninck niet en beueſticht/ſo wort hy onweerdich gheacht/dat hy des Keysers naem ſoude dragen. 22. Queſt. 5. de Forma/ in Gloſſa ſweert de Keyſer den Paus/gheliick een Leenman ſyne Leenheere. Item in Clementinis int eerſte Boeck in de 9. titel van het Eetſweerē. Wie en ſoude bouen dat niet ſien/dat niet alleen de Keyſer/ maer oock die ander Vorſten meteen groote menichte Biſſchoppen behanghen zijn: die haer inblaſen wat ſy doē/wat ſy ſpreken/ende hoe ſy haer in alle dingen houdē ſullē? Daer in worden oock de Legaten af gheſchict. So is dan kennelic dat in alle vergaderingen der Vorſten/die gheeſtelicke Vaders den voortganck hebben/ ende de voornaemſte zijn. Sy zijn den meeſten deel Canceliers/ende den ſecreten Raet/ Item Ambaſſatēn/ende wat en zijnſe niet? So ſept oock de Paus eñ harē Coninck opentlick wt/dat hy allemā ſal oordeelē/eñ hy en ſal van niemāt geoordeelt worden: Dat ſelue ſtellē ooc ſyne creaturē voort. Coemt men op eenen Rijcksdach te ſamen/ſoo is de Paus met ſynen gheeſt den meeſten deel Heere ende Meeſter daer in/ende hy regeert dat byſonderſte/ende voornamelick in

den handel des geloofs. Ende wanneer die Decretē ende besluptinghen den heyligen Vader niet en behaghen/so dzepgen sp ten eersten/sp willē dat te niete doē ende af stellē/dat van de Staten besloten eñ geordineert is. Ende wanneer datter een Alghemeyn oft Nationael Concilium gehouden wort/soo wordet gantschelic van des Paus gheest gheregeert: Het bekent/beslupt/ende en spreeckt oock niet anders dan dat den Paus behaecht. Want ist dat het niet en beslupt dat den Paus behaecht/soo poocht hy dat weder af te doen. Want wy hebben eerst gehoort/dat daer het Concilii̇ zy/daer de Paus is.

de Paus is bouen het Concilij̈/maer het Concilium te Basel disputeert dat contrarie.

Ende Innocentius de 9. seydt in de neghenste Questie: De Richter en sal noch vā dē Keyser/noch van alle de Papen/noch van Coningē/noch van Volcken gheoordeelt wordē. Ende den Glossator geeft onder dit woort te kennē/dz het Concilium dē Paus niet oordeelen en mach. Gelijck *Extra de Elect. Significasti.* Daerom so schijnet/wanneer alle de werelt erghens in eenighe sake te ghen den Paus hielde oft oordeelde/datmen dat aennemen soude/dat den Paus oordeelt oft houdt. Oock sept die selue Glossator/ *De Capel. Monach. Ex parte tua:* wāneer de Paus wil/so mach hy dispenseren te ghen een Concilium/want hy is grooter dan eenich Concilium. Daerom so heeft de Heere hier recht gesprokē/dat het Beest is ghegeuen/dattet het Beest den geest gaf/ende dat het beeldt des Beests spraeck. Want so wie haer niet als ghehoorsamē eñ berepde knechtē in alle saken het Beest berept stellen/die wordė voor doode ende verrotte leden ghehouden: diemen daerom van het leuendich Lichaem af snijdē sal. Ja vrij/ghy en hebt gheen onrecht.

Maer op dat ick daer beneuens niemāt die lofweerdich is/en schelde/ende alsoo ghe-achт mochte wordė/als of ick de ghene die niet quaets verdient en hadden/met een vermetē maniere aē wilde tastē: oft dat ick de goethept Gods die in de Kijckē werct/niet en kende: maer datmē seyde dat ick se schelde/ende vermenghe het goede metten quade sonder onderschepdt onder maltanderē: So wil ick hier wat door eē nootsakelicke wtspreydende digressie bewijsen/ende de sake beter wt legghen. Daeromme gheue ick also te kennē/ende verhale dat noch eenmael: dat van den Heere onsen Godt de Kijcken voort comen: ende dat hy die tot salichept der menschen oprecht: ende dat daer en teghen de Dupuel hem seluen onder die goede ordeninghen Gods vermengt/ende die goede ordeninghen Gods na spnen quaden aert verstoort/daer mede dat hy der menschen aert in veel mannierē beweecht/ende

de Kijckē zijn van God/de quadė hebt der selver dē quade

tot

tot het quade treckt. Waer by dattet gheschiet/dat in de Regimenten veel dinghen gheschieden die den goeden en goddelooslighen mishagen: als daer is/tyrannie/verwerringe der ordeninghe/ende andere dierghelijcke. Niet te min/hoe wel dat Godt alle boosheyt haet/ende dat tot geenen tyde hem eenighe verstooringe behagen en mach/soo sien wy/dat hy na syne onmetelicke goethept de quade regeringhe der menschen dickwils tot goet ghebruyckt/oft tot profyt der synen. Want God heeft zijn Kercke bouen maten lief: Ende hy baert voort/het geheel mēschelic geslachte met Regimenten (die hem euenwel niet altijt en behagen) te helpen ende te onderhouden.

Het goet Regimēt eñ de by-sonder Oorsten eñ goede onder het Beest/en zijn niet te verwerpen.

Daerom en wil ick niet loochenen/dat van het vernieude Rijcke oft Keyserdom tegent Westen/dat is/van het beeldt dat het Beest verwert heeft in dese 700. Jaren/den meesten deel in dier manierē geregeert sy/so datmē lichtelick merckē can/dat Godt in de regeringe de salicheyt zijns volcx werct. De vier Monarchien des werelts heeft Daniel door Beestē oft Dierē voorgebeelt/welcke doch niet in dier mepninge geweest en is/dat al haer Oorstē Beesten geweest zijn: Hy en heeft oock niet alle Oorstē verdoemt: hy en heeft oor niet gemeynt datter niet oprechts in haer en sy geweest/oft niet en soude zijn/of al wel den grooten hoop is verdoruē ende verstoort geweest. Men heeft in dat oude Roomsche Beest (dat ick van de Assyrische/Babylonische/Medische/Persische/ende Macedonische Oorsten niet en spreke) gheuonden/die nutteliche Wetten hebben laten wtgaen/welcke int Boeck Justiniani beschreuen zijn. Daer zijnder oock onder dat oude gruwelicke Beest gheuonden/die de warachtighe Christelicke Religie onderhouden ende vermeerdert hebbē/ende de Kercke Godts neerstelick beschermt/soo wy bouen hebben verhaelt dat gheweest zijn/Constantius/Constantinus/Theodosius/ende veel meer andere: die al onder dat Rijcke gherekent worden/maer niet onder het Beest/behaluen soo verre het Beest het Rijcke af beeldt. Alsoo en vindtmen oock niet wepnich Oorsten onder het beeldt des Beests/welcke nutteliche Instellinghen ende Wetten gheboden/ende den menschelicken gheslachte seer veel weldaden bewesen hebben: als daer hebben gedaen/de Caroli/Ludouici/ende Lotharius de Oorst wt Sassen/ende meer andere: Hoe wel die selue in vele stucken van de gelouige niet en connē gepresen worde. Men vint onder de laetste Coninghen des nieuwen Rijcks oft Keyserdoms/die de oude/soo veel het gewelt ende heerlichept aen gaet/gheheel ongelijck zijn gheweest/maer in

deucht niet seer ongelijck / Ja in sommighe stucken gelijck. Men vinter die dat Rijcke vã de Pauselicke verdoruéthept hebben willen supueren / ende de Pausen in een ordeninghe brenghen: maer die sake is geheel slappelic / Ja niet met allen voortghegaen. Want hoe dat geweest zijn de Otthones / Heynrici / Ludouici / Friderici / in somma veel Vorsten wt Francrijck / Sassen / Swauē / Beperen / Oostenrijck / dat betupghen de openbare ghetupgenissen der Historien: de welcke oock sommighe Coningen wt Francrijck / ende ander Coninerijcken vertellen / die haer knien den Baal nopt gheboghen en hebben: oft ist dat sp de knien gebogen hebben / so hebben sp haer doch bekeert / ende pmmers eenich bewijs ghetoont / waer wt wijse ende verstandighe lieden hebben meughen verstaen / dat sp het Beest niet veel geacht en hebben.

De heylighe lieden worden ontschuldicht eñ wtgenomen.

Daerom moet ick hier ontschuldigē alle heylige eñ voornemelicke mannē / die dē gantschē tijt / in welck dat verwect beeldt des Beests ghe regeert heeft / geleeft hebbē. Maer ick verstae die Keysers / Coninghen / Vorsten / Bisschoppen / Staten / Steden ende Volcken des Rijcx eñ der Coninerijcken / die gewis onder het ongeluckige Beests beelt geleeft hebben / maer geē beesten geweest en zijn: want sp en hebben haer niet laten regerē van het Beest: ende en hebben niet opentlick wt gesprocken / dat het Beest te spreken gheqeuen heeft / Ja sp hebbē veel meer het Beest teghen ghestaen: ende het verdoruen wesen dat het aenrichte / voorseer quaet gheacht. Alsoo ick dan nu in de Monarchien / ende bysonder in dat oude Roōsche Beest / die goede Vorsten / ende die goede regeringe niet begrepen en hebbe / ende daer mede dat icht begrepen hebbe / als een gruwelick Beest hebbe verdoemt: alsoo en vermenghe ick oock nu / daer ick het beeldt deses Beests seer hooch schelde / niet onder de Antichristische verdoruentheden / die onschuldighe ende onverdiende Vorsten / noch oock de Volcken ende hare regeringhe die niet quaet en is / want ick neme altijts wt / die matelicke ende nuttelicke Regimenten / goede eerbaer lieden ende die haer tot de deucht beneerstighen: Godt gheue hoe sp onder het beelt des Beests leuen / doch niet nae de ingheninge des Beests oft des valschen Prophects.

De Prophecien worden wtgheleghen na gheliefte des tijts

Bouen dien segge ick oock dat dit Rijcke niet terstont na het goetduncken eñ moetwille des Paus is opghericht / maer door mengerleye listen / verscerkinghen / ende groote behendicheden: ende ten laetsten ist also geheel ende al verstoort ende verdoruen gheworden: Jae het heeft in maniere van spreken / eenen gheheelen bee-

beestelicken aerdt ghecregen. Daerwt blijckt / datmen Joannis Prophecie teghens den handel desselven houden sal: ende tegen die tijden / na de gelegenthept eens peghelicx handels / ende des tijdts verstooringhe ende booshept. Dit is warachtich / ende van alle Historischrijuers eenmondich betupecht / dat in den groote Keyser Carolo / door toedoen des Paus Leonis des 3. dat Keyserdom in Occidenté (dat doe te gronde ghegaen was) wederom opgerecht spen dat also de gelyckenisse des Beests / dat is / des ouden Roomschen Rijcks is verwecht ghewoorden. Eñ hoewel dat op desen tijdt dat Keyserdom in Occidenten / dat eenmael gevallen eñ te gronde gegaē was / door den Paus wederom opgherecht is / so ist nochtans openbaer / dat de Pausen die van het beginsel deses Keyserdōs / gheweldich genoech gemaect waren door groote gheschencken / euenwel noch alsulc geen gheweldt ghehadt en hebben / als sy henselven namaels / doe sy de Keysers verstooten hadden / hebben aenghetrocken. Want hoewel datmen meynt dat die Donatie oft schenckinghe van Coninck Pipino sy gheschiedt: ende datmen leest dat de Paus het beghinsel des Rijcks heeft aenghenomen: so is hy nochtans den Keyseren ende Coningen / met de Stadt Roomē onderdanich geweest: also onder andere dat bewijst / dat in de Cronijcke der Franscher Coninghen / van de dinghen die van Carolo ghehandelt zijn / int Jaer nae de Ghboorte Christi 801. alsoo gheschreuen staet: Als nu niet alleen de ghemeyne / maer oock (hebt daer acht op) de saken der Kercken ende der bysonderer handelen (want de gātsche Winter en heeft de Keyser anders niet ghedaen) der Stadt Roomen / des Pans / eñ van geheel Italien (also oock doe ter tijdt Italien den Keyser onderdanich was) gheordineert waren: doe is hy met Philippo spnē Sone / van Roomen na Spoleto ghetoghen. Die selue Scribēt schrijft ooc in de handelinghen vant Jaer 816. dat Stephanus / die in Leonis des 3. plaetse ghekozen is / heeft seer groote dachzepsen ghedaen / soo groot als hy pmmers heeft connen doen / om tot den Keyser te comen: eñ heeft daerenbouen twee Legaten gesonden die den Keyser (Ludouico Pio) souden ingeuē / dat hy hem soude willen wijen eñ insetten. Also wozter oock in de saken van het Jaer 817. vertoont / dat Paschalis / doen hy ghekozen werdt / tot Ludouicum Boden ghesonden heeft. In de Handelinghen die daer in het 823. Jaer gheschiet zijn / is effen die Paus de bekententisse ende het oordeel des Keysers onderworpen gheweest. Ghy vindt oock in de Handelingen des naevolgenden Jaers / dat

dat Lotharius de Keyser/ de sake in Italien ende tot Roomen gheordineert heeft/ etc.

Nochtans soo ghedenckt effen de selue Scribent wederomme die Donatie Pipini/ die Rauennam ende Pentapolim/ ende dat gantsche Exarchaet/ de Voochdije Sancti Petri ouerghegheuen heeft. Nochtans soo en ghedenckt hy noch die Donatie Caroli/ noch oock Ludouici Pij niet. Deser ghedenckt Distinct. 63 *Ego Ludouicus, &cet.* Ende 23. Questio. 7. *Igitur, &cet.* In de Glossa staet also gheschreuen: Daer schenckt Ludouicus de Stadt Roomen/ ende noch andere dingen meer/ S. Pieter/ ende den Paus Paschali. Alle Historieschrijuers ghedencken hy nae der Donatien der Coninghen wt Franckrijck. Dit altesamen heeft Volaterranus in eene corte somma ofte begrijp vervatet/ wt de Bibliothecario/ in het derde Boeck van de Beschrijuinghe des Aerdtrijcks/ in de Historie Pipini ende Carolozum. Waerwt wp vermoeden meughen/ hoedanich dat het Canon sp/ Distinct. 96. weleke also lupdet: De Keyser Constantinus heeft de Croone ende alle Coninclicke weerdicheydt in de Stadt Roomen/ in Italien/ ende in de gheleghentheden reghen het Westen/ den Paus ouerghegheuen. Het welcke hy terstondt daer nae met een wijdtloopende vertellinge wt

Anno. 756.

het leuen Sylueſtri/ dat van Gelasio (soo sp segghen) beschreuen is/ int volghende Capittel wtvoert ende epndicht. Maer nu schrijft Antonius Bisschop tot Florensen/ in syne Historie/ dat dese Donatie in de oude Boecken niet gevonden en woxt. Cusanus ende Laurentius Valla hebben die oock wederstaen: Sy en behaecht ooc den Bisschop Otthoni vã Frisinghen/ in syne Historie/ int 4. Boeck int 3. Cap. geen sins niet. Item Marsilio vã Padua/ in Defensorio pacis/ ende Raphaeli Volaterrano/ op dat ick veel meer andere voorby late gaen. Desgelijck bouen dat/ leest in de Cronycke der Coninghen wt Franckrijck/ (die voor de Historie Pauli Emilij/ van de gesthiedenissen ende Daden der Coninghen in Franckrijck gheschiedt zijn) in het 755. Jaer/ alsoo: Pipinus is wederomme in Italien ghetoghen/ als Aistulphus verwonnen was/ ende heeft den Paus tot Roomen oock dat Exarchaet tot Rauenna/ eē rupm Lātschap geschoncken: op dat niemant die rijckelicke Schenckinghe van der Fransoysen Vorsten/ met een ondanckbare en verkeerde wijse wech en neme/ ende den Keyser Constantino toeschrijue: weleke Pipinus de Roomsche Kercke gheghenen heeft/ teghen des Grieckschen Keysers wille/ diet ongheerne gheleden heeft/ ende daerteghen geroepen/ dat de-

Donatio Constantini.

se

se besittinghe van rechts weghen den Keyser toebehoorde. Van die tyt af heeft Pipinus aldereerst den Kerckendienst der Romeynen aengenomen/ de Ceremonien des Gesangs in Franckryck ghebracht/ etce.

Dat Kyc is van de Franchoysen op de Duytsche ghekeert.

Nu soo en is het Regiment der Carolinen / niet standtvastich ghebleuen / noch langhe gheduert. Want van den eersten Jare Caroli/int welcke hy tot Keyser ghecozen is/ tot op het 7. Jaer Conradi/de welcke Ludouici des 3. Broeders Sone was/ ende de laetste wt de Nacomers Caroli Magni/verloopēder wel 119. Jaer. Want de groote Keyser Carolus heeft gheregeert 14. Jaer/ Ludouicus 26. Lotharius 15. Ludouicus de tweede/21. Carolus de 2. met den toename Caluus/2. Jaer. Carolus de 3 met den toename Crassus/12. Jaer. Arnolphus 12. Ludouicus de derde 10. Jaer. Conradus 7. Jaer. Als nu Keyser Conradus sterue soude/soo ordineerde hy Henricum met den toename Aucupem/een Vorst wt Saxsen/ tot eenen Coninck: ende alsoo is dat Kyck op de Duytschen ghekeert. Dese Henrick de 1. en is nopt in Italien ghecomen/noch oock vanden Paus nopt ghesalft ofte ghecroont. Syn Sone Ottho / de eerste van dien name/ naedien hy in Italien ontboden was / is hy (soo men leest) met een groote Heyrkracht derwaerts gerepst/tot Roomen ontfangen/ ende van het Volc voor eenen Keyser aengheroepen ende gegroet. Ottho Frisingen. betuycht in syne Historie / int 6. Boec/int 17. Capittel / wt het Decreet/ dat Paus Leo de 8. van dié name/Otthonem ten eerstē onster de Duytsche Coningē gecousacreert eñ ingeset heeft. Want zyn Vader Henrick en heeft het niet ghewilt. Albertus Crantz betuycht int vierde Boeck van de Saxische Handelinghen/in het 10. ende 11. Capittel / dat Paus Leo ouerghegheuen ende geschencken heeft / alle het gene dat de Pausen van de Coninghen wt Franckryck ontfangen hadden: ende dese schenckinghe beschermt dese Scribent als warachtich. Maer Bibliothecarius betuycht/ dat Ottho heeft de Donatien der Fransscher Coninghen/ Pipini/Caroli/ende syner Sonen/beuesticht. Daer is oock noch een forme eens Eedts voorhanden/int Decreet/ Distinct. 63. *Tibi*. Waer mede hem de Coninck Ottho den Paus verbindt/ dat hy gheen van die dinghen en wil ordineren / die den Paus aengaen ende den Romeynen: hy wil hem oock al het ghene wedergheuen/ dat van S. Pieters Landt in zyn gheweldt gecomen sy. Hoe dat het hiermede sy/wil ick den Leser te oordeelen gheuen.

Een wepnich na die tyde/ ontrent het Jaer ons Heere

996.

996. septmé dát wt des Paus Gregorij des 5. Decreet eñ be kentenisse / eñ wt bewillinghe van Keyser Ottho den 3. de seuen Chuer Vorsten zijn ghecozen gewozden. Welcken de beschermínghe der Kercken/ (soo Wimphelingius sept) eñ dat Roomsche Rijcke bevolen is. In die sake comen ouereen alle Histozischzijuers eñ Tijtbeschzijuers: ende voozwaer onder dé Italiané Blondus/ Platina/ Sabellicus/ Volaterranus/ Egnatius/ eñ meer andere: onder de Duydtschen/ Albertus/ Nauclerus/ Cariõ/ Funccius/ ende meer andere. Sommighe van haer en ghedencken deser Justellinghen niet. Waerby Auéttinus in de Beyerschel Histozie int 5. boec/ fol. 510. ende 707. spzeect: Hy weet seckerlick eñ epghentlick/ (Icken weet niet hoe seker) dat na Frederick des tweedden doodt / de Cheur Vorsten inghestelt zijn/ ende van Gregozio dé 10. beuesticht. Maer hoe de sake sy/ soo ist euenwel ghewis / dat onder den seuen Cheur Vorsten/ ende bysonder onder de Wereltlicke / (somen die noemt) niet wepnich ghe-weest en zijn / die niet alleene eenen grooten zijuer tot de warachtighe Religie ghehadt en hebben/ maer sy zijn ock met heerlicke deuchdé verriert geweest: den welcken der Pausen van Roomen tyzannije ende Godloos wesen geheel seer mishaecht heeft: ende dat in dier voegen/ dat sy haerselues meer dan eenmael sterckelick daer teghen gheskelt hebben. In desen tijdt heeft die Staet haer den meestendeel daerom te bedanckē/ dat de Leere des Euangeliums gerepnicht is: welck sy/ met andere loffelicke Vorsten der Duytscher Natie/ door het ingheuen Gods/ vorderen/ ende teghen dat rasen des Antichzists hädadich beschermé. De Heere wil hen/ eñ andere goede Vorsten door de gantsche Wereldt/ syne gauen rijckelick vermeerderen/ ende haer ghenadelick behouden.

De Cheur Vorsten.

Ende op dat wy weder op de Histozie comen / so ist ghewis / dat terstondt van Paus Gregorij des 5. aen / de Dupuel den Stoel tot Roomé heeft inghenomen. Soo heeft ock Platina/ die der Pausen leuen beschzeué heeft/ ende alleman wel bekendt is / dit niet connen verberghen: die doch anders syne Heeren seer getrouwe gheweest is/ ende haer verschoont / ende somtyds hare sware leelicke schandé bedect heeft: maer als hy van de Romelinghen Gregorij des 5. schzijft/ so sepdt hy: Syluester de tweedde / die te vozen Gilbertus genoemt is/ een Mennick/ is wt het Clooster geloopen/ dat mé noemt Floziacen. ende heeft den Dupuel nagevolcht/ tot den welckē hy hem gheheel heeft begheuen. Ende terstondt set hy daer by: Gilbertus dooz eerghierichept eñ Dupuelsche begheerte om te re-

Beset wat die selue van de Pausen sept/ mit leuen Silueste des 3.

regeren gedzeuen zÿnde/ heeft dooz ghiften ende gauen / dat Aertsbisschopdō tot Riems/ daer na tot Rauennam gecreghen: ten laetsten heeft hy het Pausdom/ doe hy hittich daer nae stondt/ dooz des Dupuels hulpe vercreghen: doch met dier condicien/ dat hy nae zÿn doodt/ met lÿf ende ziele soude spne wesen / etc. So wie de geheele Histozie sié wil/ eñ voozwaer eenen cozten wttoch wt Antonino/ Nauclero/ ende andere/ die lese de Cronÿcke Joannis Funerij / int 9. Boeck van het 998. Jaer. Beno de Cardinael meynt/ dz in die tÿ den de dupsent Jaren veruult zÿn: na welcke de Dupuel/ als hy die ketenen ghescheurt ende in stucken getrocké hadde/ wederommen in de Werelt begost heeft te rasen ende te woeden. Waeraf meer int 20. Capittel deses Boecks volghen sal. Doch so en moet my geen dinck beletten/ pet wat wt desen Benome dē Cardinael aen te teeckenen/ ende tot verclaringe deses handels hierby te stellen.

De Stoel van Roomen ghe heel verlopen.

Nu so schÿft Beno int leuen ende Histozie van Hildebādo/ die daerna Gzegozius de 7. ghenoemt is/ ende seydt: Voozt ÿdts isser een geweest/ die Gerbertus hiet / die in de Stadt veel quaedts ghedaen/ ofte Tooueryе bedzeué heeft/ die is na dat de dupsent Jaré veruult waren/ wt den Afgrōt der Godtlicker gehenckenisse opgheclommen/ ende heeft 4. Jaer geseten: ende als hy den name verandert hadde / is hy Spluester de 2. ghenoemt geweest. Maer int 25. Jaer na Gerberto/ (ick meyne men behoozt te lesen 32. maer hoe dat men die Jaré geregeert heeft/ betupghen de Histozien/ voozwaer seer qualicken) heeft zÿn Jongher Theophilactus/ die Benedictus de 9. genoemt is/ den Stoel met gheweldt inge nomen. Hy heeft tot eenen Secretarium ghehadt / Gzatianum den Aertsbisschop van S. Jan vā de Latÿnsche Pooz te/ die heeft al zÿn Secreet geweten. Welcken Hildebzandus de Meunick tot Cluniaten/ als hy wt het Clooster geloopen was / gheheel ende alaenghehanghen heeft/ ende is gheheel meesterlick zÿn Naevolgher gewozden. Maer nu so ontsach hem Benedictus/ ende verkocht Gzatiano den Leermeester Hildebzandi/ den Stoel/ als hy vÿftien hondert Penninghen van hem ontfanghen hadde: de welcke op den Stoel gheseten/ ende Gzegozius de 6. ghenoemt is. Maer terstont is de der de Paus tot haer ghecomen / de Bisschop Sabinus / ende is Spluester de 3. ghenoemt. Daeromme als Keyser Henrick/ de tweede / die oock de Swarte ghenoemt wozdt / zeer Godtvzuchtich/ kloec/ voozsichtich ende heerlick Vozst / tot Roomen trock/ op dat hy de Kercke soude supueren (want doe ter tÿdt en heeft de Paus tot

Dese halve hept der Vansen/ die de Keysers queilen.

Roo-

Roomē/niet als namaels volle macht ende gheweldt ghehadt) so heeft hy Benedictum den swarten constenaer weeh gedreuen/ Gregorium gevanghen ghelept/ eñ Spluestrum wederō tot zijn Bisschopdom ghesonden. Maer hy/ als hy een Concilium heeft ghehouden/ so heeft hy den Bisschop vā Banberch/ welckē hy Clementem noemde/ indē Stoel geset/ van welcken hy ooch de croone ontfangē heeft. Maer Gregorius/ die tesamē met spnē Discipel Hildebrant soude versondē worden/ die heeft hy met hē in Duytslant gevoert. Daerentusschen quam Benedictus / nae dat hy ontvloden was/ wederō te Roomen/ quelde Clementem / eñ bevlechte de Stadt met quade daden oft tosuerije. Maer doe hy van Hildebrando Brieuen ontfangen hadde wt Duytslandt/ so verstont hy hoe het in des Keysers Hof toeginc. Gregorius sterf in de banden eñ gevanckenisse/ eñ hy liet Hildebrandū tot eenen Erfgenaem/ euen so wel spner ontrouwe/ als zijns gelts. So sterft ooc Clemens: ende terstont roemt in zijn stede Damasus de 2. Maer hy werdt terstont met fenijn vergheuen. Ende van wegen des oproers die haer in de Stadt verheuen hadde/ sandt Keyser Henrick Brunonem den Bisschop van Tol (gheboren van den Graue van Aeren in Elsater Landt) een heerlick Man. Aeren in Elsaten.
Daer sett Beno by: Onder wiens gheselschap is den Hildebrando/ van den Keyser/ die maer al te goet was/ vergunt dat hy wederom na Roomen soude trecken: ende door dese toelatinghe en heeft hy niet alleene dat Prieserdom/ maer ooc dat Kyche onder dē schijn der Religie ommeghekeert. Ende voorwaer Beno en is hier maer een goedt Waerseggher gheweest / die ooch dit in de Historie Hildebrandi daertoe set: Hy heeft hem op de strate met veel clappens/ hy Brunonem gunstich ende lieftallich ghemaeckt: ende na dat hy tot Roomen gecomen is / soo heeft hy van hem vercregen/ dat hy een van de Bewaerders van S. Pieters Altaer mochte worden. Ende in corten tijt heeft hy synen Bupdel gheuult. Hy heeft ooch synen ouden Meester ende Heere Benedictum / den Tooueuaer ofte swarte constenaer/ die hem gheliet als oft hy boete dede/ met bedroch Leoni dē neghensten (want also werdt Bruno ghenoemt/ nae dat hy Paus was) weder versoendt/ met Benedicti raet / die andts Theophilactus genoēt wert: Leonem teghens de Normannen in de wapen gebracht / eñ hem deselue verraden. Als nu die Duydtschen door verradrije verslaghen werden / soo en is nauwelicx de Paus allee ue ontloopen. Dit schrijft Beno de Cardinael. Dat is pnmers waer / dat de Meunick Hildebrandus van die tijt aen

daer

daerna gheſtaen heeft/ dat hy op den Stoel mochte gheraken: maer daerentuſſchen als hy vã andere geregeert wert/ ſoo heeft hy inghebla ſen ende gheregeert deſe Pauſen/ Leonem den negenden/ Victorem den tweedden / Stephanum den 9. Benedictum den thienden / Nicolaum den tweeden/ ende Alexandrum den tweedden. Ende het gene dat onder den name Leonis/ Nicolai eñ Alexandri is wtgegaē/ datvoegen ſy op den aert Hildebrãdi/ ende tot zijn voordeel. Ende alſoo nae langhen tijdt / is hy oock met Godtloose conſte op den Stoel ghecomen: in welcke hy hem in dier maten gheoeffent heeft/ dat een pegelick (oft hy ſy dan blindt) ſeer wel ſien can die Dupuelſche regeringhe: ende hoe dat hy Henrico den vierden / den Sone Henrici des derdē/ des Swaren Vaders/ volcomelicken weromme vergoldē heeft / dat hy hem in Duydtſlant hadde verſonden. Ende deſe heeft opentlick ende onbeſchaemdelick begoſt des Keyſers gewelt aen hem te trecken.

Men can oock niet met wepnighe woorden vertellen/ in hoe veel manieren ende wegen dat die Beeſte / niet alleen den Keyſer/ maer oock dat Keyſerdom/ gheplaecht heeft/ dien gantſchen tijdt duerende dat hy geregeert heeft/ twaelf gantſche Jaren. Eenē wttoch van deſe Tragedie/ heeft Joannes Funccius in zijne Cronijcke/ int thiende Boeck van het Jaer onſes Heeren 1074. gheſtelt / ende te ſamen ghebracht.

Ongelõe hebdt der menninge vã Gregorio den seuenden

Ick weet wel dat Platina ende den meeſtendeel onder de andere Italiaenſche Scribenten / Jae oock ſommighe onder de Duytſche / gheheel ſeer louen het gheloove eñ de deuchden Gregorij des seuenden. Waer door oock die Papiſtiſche tyrannije/ namelick/ onder het deckſel des geloofs/ ſeer ghewaſſen is/ ende toegenomen heeft / ende alſoo zijnder vele verblint gheworden. Maer daer en teghen ſoo iſt door de ghenade Godts gheſchiet/ dat daer Lieden zijn geweeſt / die in de vreeſe Godts ende andere deuchdē een aenſien hebben ghehadt / die dat Beeſt het momaēſicht te recht te afgetrocken hebben. Daeromme ſoo hebben deſen Gregorij treffelicke Synodis ofte Concilia verdoemt: ende in den eerſten voorwaer dat Cōcilium tot Mentz gehouden/ int welcke 19. voornamelicke Biſſchoppen waren. Daerna quamender tot Vrixiam 30. Biſſchoppen te ſamen: Item/ veel treffelicke Mannen wt Duytſchlandt ende Italien. Daer is oock tot Worms een Synodus verſaemt/ daer int bywesen des Coninckx Henrick/ ſchier alle Duytſche Biſſchoppen / (de Saſſiſche wtghenomen) den Paus zijns ampts ontſet / ende afgheſet hebben. Men vint noch ſom-

mighe Bzieuen ende ſtucken van dit Concilium in de Cronijcken: bpſonder by den Abt van Vrſberch. Hy wozt open baerlick vā haer aengeclaecht ende beſchuldicht / dat hy een Boeue/Godloos/Hypocrijt/ ende gruwelick menſche gheweeſt ſy. Ick hebbe een wepnich van deſe woozdē vertelt/ wat Beno de Cardinael van hem ſchzijft/ die tot ſpnen tyden gheleeft heeft. Daer zyn oock noch voozhanden Sigeberti eens oudē Hiſtozi-ſchzijuers ghetupgheniſſen van deſen Paus. Wie luſt heeft/ die leſe Joannem Auentinum int 5. Coeck der Beyerſcher handelinghen ende gheſchiedeniſſen/van het 562. bladt aen/ eñ ſo vooꝛt. Item de Vooꝛreden des 6. Boecx. Die ſelue vertelt ooc in zijne Hiſtozie int 7. Boeck in 684. bladt/de wooꝛden vā Biſſchop Eberhardus van Saltzburch/die hy in het Synodo tot Regenſ burch geſpzoken heeft. Ende ſept/ dat Hildebzandus is de eerſte geweeſt/die van ouer 170. Jaer/ het fondamēt des Antichziſtiſchen Rijcx gelept heeft. Den ſchandelicken cryſch heeft hy op het eerſte begoſt / die tot noch toe van zijne Nacomelinghen na malcanderen geduerichlicken gheuoert wozt. In den eerſten hebben ſy de Keyſers wt de Pauſelicke Vergaderinghe gheſtooten/ende dat op het Volck ende Prieſters gheweut. Daernae hebben ſy die oock verſmaet / ende wech ghedzeuen: ende ſy onderwinden haer oock nu/ om ons in een oꝛdeninghe ende knechtſchap te bzenghen/ op dat ſy alleen meughen heerſchappen/etc. Maer die ſake in haer ſeluen gheeft claerlick te kennē/datter niet vele Pauſen gheleeft en hebben/die ver metelder ende onbeſchaemder zijn gheweeſt dan deſe / die de heerlicheydt des Stoels hooger opgebzacht hebben. Hy heeft Keyſer Henricum dē 4. verbannē/ende van zijne Keyſerlicke weerdicheyt berooft: bouen dat heeft hy de Onderſaten aen malcanderē gehitſt/ eñ de ongehoorſame eñ trouloſe van den Eedt die ſphare behooꝛlicke Ouerheyt gedaē hadden/ontſlagen: eñ hy heeft de croone des Keyſerdoms/ na ſpnen moetwille / als een Monarcha/ghegeuen dien hy ghewilt heeft. Daerenbouen zijn de meugentheden ende de cracht des Rijcx/dooꝛ Stadtcryſch eñ ander ooꝛloge ſo verre verteert / ſo dat in veel Jaren de Duytſche Keyſers haer cracht eñ ghewelt niet weder vercreghen en hebben / noch de moetwillige tyzannije der Pauſen en hebbē connen wederſtaen: eñ alſo zijn de Pauſen nae langhen tydt tot Monarchen ghewoꝛden / ende de Coninghen / Keyſers ende Voꝛſten/des Paus Leenheeren.

Doe Gzegoꝛius de 7. ſterf/ zijn hem vier Meuniken int Regiment nageuolcht/die aen Int Jaer 1119. des

des Hildebrandi zijde/ook so veel als de zeden eñ den quadē aert belangt / recht als zijne rechte Eruen ende kinderen zijn geweest/die niet van dien aert en weken: te weten/Victor de 3. Vrbanus de 2. Paschalis de 2. ende Gelasius de 2. Paschalis heeft Henricum den 5. den Sone (tsp der eenigher schande/ende des gruwelickē moorts) tegen spnen eygenen Vader int harnas ghebracht/ teghen den armen Henricum den 4. Ende terstont daerna hebben ook Henricum den 5. verbannen Gelasius de 2. ende Calixtus de 2. Ende sy en hieldē ooc niet op desen Vorst te quellen / tot dat sy hem wt den handen trocken de Leenē der Bisschopdommen/eñ dat niet sonder seer groote eñ onwtspreeckelicke nuttichept des Roomschē Stoels: maer met onwederbrengheliche schade van Duytschlant/etc. Dit worth al breeder van den Abt van Vrspurch in zijne Cronijcke vant Jaer 1122. beschreuen.

De Leenen der Bisschoppen worden genomen

In de nauolgēde tijdē/alsodat dā de eē tijt tot dander der Pausen ōmetelheyt eñ macht wies/so hebbē haer de Duytsche Coningen dapperlick genoeth wederstaen : maer ten heeft hen niet wel gheluckt. Waer wt wp daerbeneuen de woordē des Heeren moetē gedachtich zijn/die hy door Danielē gesprokē heeft: te weten/ Eñ daer sal een Coninc opstaē met onbeschaemdē aensichte/ die hem dese sake (Pstaet daer men af handelt) eñ zijn cracht sal aennemen/maer niet in zijne crachten: eñ hy sal alle dingen meer verderuen / dan yemant gelooven sonde. Hy sal groot gheluck hebben / ende doen/etc.

Daerō wil ick int corte verhalen/wat in de nauolghende tijdē de Pausen/om haer stijfte eñ Monarchie te beuestigen / tegen de Coningē hebbē versocht eñ ōmetelic gedaen. Paus Alexander de 3. heeft Frederic de 1. die Barbarossa genoemt woort/verbannen/eñ met voeten getreden. Eñ doe de goede Vorst sepde / dat hy dien dienst S. Pieter dede / soriep dat Beest/ eñ stelde hemselven bouen Petrum: eñ sepde/My eñ Petro. Paus Innocentius de 3. heeft Philippum den Sone Barbarosse/ den ghecozen Keyser/niet willen lyden/ick swyghe beuestighen: maer den Chuervorsten beuolen/dat sy eenen anderen souden kiesen/te weteē/Otthonem den Vorst wt Saxsen: dē welcken hy doch terstont ghebannen heeft. Dese hooveerdige Beest heeft ghesprooken/ dat hy Philippo sonde de Coninclicke Croone aftrecken/ ofte den Apostolischen Hoedt verliesen. Desen Innocentio worden toegeschreuē die stoute hoovaerdighe woorden/ die in Decretal. Gregorij des 9. *de Elect. Et Elect. potestat.* in de 6. Titel/int 34. Capittel/ *Venerabilem.* gelesen worde/eñ also

Int Jaer 1198. 1212

Merckt hoe sy met alle gheweld tot haer trecken.

Der Pan sentpraxnie tegen de goede Keysers/ Ano. 1178.

lupden : Dat de Voꝛsten dat recht eñ gewelt hebben ſullen om eenen Coninc te kieſen/die naemaels tot Keyſer gheſtelt woꝛt/dat bekennen wy/gelijc wy ſchuldich zijn/ den welckē men weet dat met recht eñ vā ouder gewoonten wegen ſulcx toebehoꝛt: bꝛſonder / midts dat aen haer alſulck recht eñ gewelt van den Apoſtoliſchen Stoel ghecomen is : welcken ſtoel dat Kooñſche kijcke/ indē perſoon des heerlicken Caroli/vande Gꝛiechē op de Duytſchen oock ghewendet heeft. Maer de Voꝛſten ſullē weder om bekennen / dat ons toebehoꝛt het recht eñ gewelt/ den perſoon die tot eenen Coninck ghecoꝛen is/te examineren/eñ tot het Keyſerdom te bꝛengē. Want wy ſalven hem/wy ſetten hem/eñ croonen hem/ etc. Die ſelue ſpꝛeeckt int 1. Boec/ in de 37. Titel/*de maioritate &c. obedientia. Sobita.* als hy vanden Keyſer Conſtantino ſchꝛijft: Soo grooten onderſcheyt alſſer is tuſſchen Sonne eñ Mane/alſo grooten onderſcheydt iſſer tuſſchen Pauſen ende Coninghen/etc. Jae/ſo ſy mepnen.

Frederic de 2. die veel ſpꝛaken con de/Anno. 1227. 1228. 1247.

Voꝛt ſo hebben Fredericū den 2. Barbaroſſens Neue/dē heerlicken Voꝛſt/veel Pauſen verbānen: Honoꝛius de 3. Gꝛegoꝛ. de 9. eñ Innocen. de 4. Eñ ghewis ſo heeft Gꝛegoꝛ. de 9. (als Frederick de goede Voꝛſt in Syꝛiā tegen Soldanum vā wegē der Religie oꝛloochde eñ te velde lach) Fꝛederici Lant aengeuallē eñ ingenomē. Doꝛ zijnder ſware oꝛloghen tuſſchen dien Fredericum eñ de Pauſen opgeꝛeſen. Die ſelue Innocentius de 4. heeft Conrodum den 4. van dien name/ Fredericx des 2. Sone/ vban nen/eñ teghen hem den Voꝛſt in Thuringen verweꝛt. Maer na Conradi doodt/ heeft hem de Paus by de Neapolitanen gheuoecht ende lieftallich gemaeckt/ ſoo dat ſy haer onder den Stoel begauen. Nu ſo heeft Coenradus eenen Sone eñ Erfghenaem Conradinum naeghelaten / ende Manfredum eenen Baſtaert/de welcke een Coninck Cicilie heeft willen genoemt zijn. Daerō ſo heeft Paus Vꝛbanus de 4. (ſommighe ſeggen / Clemens de 4.) tegen Manfredum Carolum den Gꝛaue vā Langedoc/ende anders Coninck Lodewijcx wt Fꝛanckrijck/ diemen onder de Heyligheu telt/ Bꝛoeder geroepen/dathy met eenen Crijchſhoop in Italien ſoude trecken: ende heeft hem een Coninck van beyde de Cicilien ghenoempt. Deſe heeft Manfredum by Beneuenta verwonnen ende ghedoot/ eñ dat Coninckrijcke in Cicilien van den Paus te leene ontfanghen. Maer Conradinus de Hertoghe wt Swauen/bzacht den Hertoch Fredericum van Ooſtenrijck daer toe/ dat hy hem hielp/ende ſy lepden ende voerden een welgeruſte Heyꝛcracht wt Duydt ſchlandt in Italien / teghens Carolum/ om

Int Jaer 1263.

om zijns Grootvaders ende Vaders Rijcke wederomme te crijghen. Maer aen de Zee die Fucinus ghenoempt woxt/wert hy van Carolo ber wonnen / ende te samen met Frederico gheuangen. Men seydt dat alhaer by de 12000. mannen zijn verslaghen gheweest.

De oorsaken van dit groot quaet/waren de Pausen / bysonder Clemês de 4. De welcke doe hem Carolus waerschouwde / hoe dat hy hem teghen de Gheuanghenen houden soude: in dier voegen geantwoort heeft/so dat de Frãchoys wel verstaen conde dat hyse doodê soude: daerom liet hy die beyde onthoofden. Met welcke het geslachte eñ de Nacomers der Doorluchtiger Hertogen wt Swauen eñ Gostenrijck/ (so men seyt) vergaê zijn. Dit beschrijft breeder Paulus Aemilius/ int 7. Boec van de geschiedenissen der Fransoysen: ende Auentinus int 7. Boeck: het welcke ghy (soo wanneert v lust) lesen meucht folio 706. Noch en heeft oock door dat middel/die toorn eñ dat rasen der heyliger Vaderē niet meughen gestilt worden: welck sy daer wtgenomen hebben/ om dat haer die goede Hertogen tot Swauen stantuastelic om Godts eere ende de weluaert des gemeynen Regiments te beschermen/tegen de Roomsche Pausen (Ick meynde te segghen/Woluen) gestelt hebben.

Maer desen mooxt eñ gruwelicke crijch/mishaechde alle goede menschen / bysonder de goede/wijse/ende Godurese sende Vorsten: also dat sy verstaē mochtē/ dat sy haer voor het Rijcke als voor een groote plaghe souden wachten: want het en was niet alleen eenschaduwe van een Rijcke / maer wanneer yemant eenich goet gheerft hadde/so verquiste hy dat altesamen / wanneer hem maer yemandt tot dat Rijcke en liet roepen. Wāt men sanc ende seyde doe in de gantsche Werelt/wat nu in de 119. Jaren de goede vrome Vorsten/ van Henrick den 4. aen/tot op de sonen Frederici des 2. van de vermetelicke eergierichept der Pausen/ende van hare onwtspreckelicke boosheyt gheleden hadden: eñ dat van de selue den meestendeel / bouen haer Vaderlick Rijcke/de vrijheyt (welcke een heerlick dinc is) lijf ende leuen verlozen hadden.

Ende hier is sommige Jaren een Interregnum gheweest: dat is/het Rijcke is sonder een Hooft ledich gheslaen: maer ick noeme het den Afganck des Roomschen Rijcks ofte des Keyserdoms. Want de Pausen die hebbē door hare onuerwinlicke eñ onlijdelicke booshept/schalchept/eñ tyrannije / dē Keysers de macht benomē/so dat het Rijcke also veel als omgekeert was: ende datmen niet haest yemant en vandt / die het hooghe achte-

Het Keyserdoom staet ledich.

de / ofte dachte neerstelicken daerna te staen. Ten laetsten so isser wt beuel Gregorij des thienden / die een Concilium tot Liõs hielt / Graue Ludolf van Habspurch gheco-zen ghewo-rden : de welcke / of hy alwel dat Officium ofte de eere die hem aengheboden werdt / aennam / soo heeft hy doch / doe men hem dickmaels tot Roomen noode / somen seydt / gheantwoort : De voetstappen die daer ingaen / ende niet wederom wt / die verschrickẽ my. Willende daermede te kennen gheuen / dat hy den Pausen niet en betroude : als die daer met hare listen ende practijcken / veel Duydtsche Vorsten / ende ontallick veel Volcx dat tot Roomen gheco-men was / verdoruen hadden. Men leest nochtans / dat Rudolphus het Rijcke aengenomen heeft int 1273. Jaer / int 200. Jaer na Gregorius de 7. eñ so lange heeft de strijdt tusschen de Pausen eñ Keysers geduert. Een wepnich daerna / als Hertoch Albrecht / Graue Rudolfs sone tot een Coninck gecozen wert : ende dat de kiesinge Bonifacio den 8. werdt voorgehoudẽ / so verwierp hy die stoutelick : ende gaf terstõt te kennen met woorden ende metter daet / dat hy Paus eñ Keyser was / die te recht beyde de sweerden hadde. Het welcke ick in 58. Predicatie verclaert hebbe.

Dat vertelt oock Albrecht Crãtz / int 8. boec vã de Saxische handelingen / int 36. Cap. gheheel fijn. In Coninck Albrechts stede is ghecozen Hertoch Henricus van Lutzenburch. Maer wat Paus Clemens de vijfste teghen desen ende dat Rijcke / hemselven voor macht ende ghewelt aengetrocken heeft / wie daer lust toe heeft / die mach dat in Clementinis besien. Want daer staet een langhe handelinghe van dien / die noch voorhanden is / in het tweedde Boeck van het Eedtsweeren / inde neghende Titel. Ick mochte oock dierghelijcke noch veel andere / wt Paus Joanne den 22. eñ andere / vertellen / wanneer ick niet en dachte dat het onnoodich ware.

Want wt het ghene dat ick tot noch toe vertelt hebbe / sietmen opentlicken / dat de Pausen door schandelickheyt ende vermetenheydt dat Rijcke aen haer ghetrocken hebben / haerselven voor Monarchen wtgeuẽ / eñ dat sy der Coningẽ dienst misbruycken / als der Leenheeren : doch geuẽ sy de namen der Sonen voor / op dat sy haer meughen te ghehoorsamer zijn. Want alsoo heeft voortijts Gregorius de 7. tot Geusam / den Coninck in Hongerien geschreuen : leest die selue plaetse int 17. Capittel deses Boecx / in de 75. Predicatie. Wy hebben ymmers daerboue verstaen / dat het meeste deel der Vorsten ende treffelicker Manné / dit Beest niet ghekent noch aenghebeden

Beeygen schap der Coninckrijcken is des Pausdoms nutticheden Coninghen ende Vorste

den en hebbē / maer veel meer wederstaen: ende daerom en zijn sy niet onder het Beest te tellen/behaluen so verre sy onder het Rijcke geleefd hebben/ doch haerseluen met het Beest niet besoetelt.

Dit wil ick niet wepnich woorden den ghenen gheantwoort hebben/die daer mochten roepē: Wie soude dat voor goedt connen aennemen / dat het Heylich Rijcke / het Beelt des Beests ghenoempt wort/ daer nochtans so veel heerlicke Vorsten/Coninghen/Steden ende Volcken / die alder eeren weerdich zijn/ daer binnen zijn? Maer ick en mach die maniere van spreken in de Schrift niet veranderen: Ick en wilt ooc niet doen. Het zijn de woorden des Heeren alder dingen/die in voortijden Daniel/eñ nu Joannes ons geopenbaert hebben: maer dese machmē wtnemē eñ ontschuldigē/die door de getuygenisse der Schrift ōtschuldicht worden. Het is een corte eenuoudige rekeninge: Wie het Beest niet toebehooren en wil/diese voor hem dat hy niet en worde ingheblasen van des Paus Gheest: eñ dat hy niet en spreke ofte doe / dat hem de Paus beuelen sal tegē de ware Godsalichepdt: maer dat hy hem veel meer late regeren vanden Gheest Christi: ende also salt gheschien/dat wanneer hy alschoon te midden van Babylon is / doch niet leuen en sal nae de boosheydt Babylons/ maer int Rijcke Christi.

Daer volcht voort: *Ende dat Beest sal maken, dat een yegelick die dat Beelt des Beests niet aenbidden en sal, sal ghedoodt worden.* Die dat Beelt des Beests niet aenbidden/ sullen gedoot worden. Nu ist pnmers een dinck/ het oude Beest te aenbidden / eñ het Beeldt des nieuwen Beests. Van dese aenbiddinghe hebbe ick een wepnich hier voren gesept: daerom so aenbidden die het Beeldt des Beests / die de Wetten ende de ordeninghe des Stoels van Roomen ende des Rijcx / wanneer dat ingeuen des Beests spreeckt / aennemen ende hooren: ende de gene die haer de Roomsche Religie laten behagen. Item/ de gene die den Paus te voete vallen/ende hem de voetē cussen / ende henseluen in alder manieren als gehoorsame kinderen des Stoels bewijsen/eñ het Romsche Rijcke getrouwe zijn. Ist nu dat yemant sulcx niet zijn en wil/ende hem aent Christendom wil laten genoegen/ ende Roomen den Stoel des Beests / ende het Beeldt des Beests schout / eñ een afgrijsen daer af heeft: die wort als een Kerckroouer/ eñ vpant spner behoorlicker Ouerhept/ niet weerdich gheacht dat hy soude leuen. Daer staet eē Canon int Decreet/int 5. Boeck/ inden 7. Titel / *de Hæretic Ad abolendam*, met welcke Lycius de derde van dien name / sonder eenich bewimpelē/ opentlicken bekent/ dat alle de ghene die van de Sacramenten anders houden eñ leeren/ dan

de Roomsche Kercke houdt eñ leert/ Ketters zijn/ ende eewelick verbannen. Bouen dat so gebiet hy/ dat de sulcke vã alle eere verstooten/ eñ de Wereltlicke Overhept geleuert sullẽ worden/ om deselue te straffen alsoot behoort. Maer ist dat de Wereltlicke Overhept niet straffen en wil/ eñ also de Kercke beschermen/ dat oock de selue van haer eere sal verstootẽ wesen/ etc. Maer wat wil ick langher daer af vertellen? Alleman ist hedensdaechs genoech bekent/ wat daer dagelicx geschiet. Alle de ghene die dat Beest/ ende zijn Beelt niet aenbidden en willen/ die worden verordeelt/ veracht/ verdaen/ verdoruen/ ende in geuanckenisse gheworpen/ met veel maniere van tormenten ghepijnicht/ ende ten laetsten ooc gruwelicken gedoot. De Heere Jesus/ de ware Coninc ende Priester syner Kercken/ wil ons te hulpe comen/ ende des lasterlicken Beests gruwelickheyt temmen/ ende vernielen/ Amen.

De 61. Predicatie.

Van de teeckenen ende het getal des Naems des Beests.

16 Ende het maeckt se alle/ de groote eñ cleyne/ de rijcke ende arme/ de vrije eñ dienstbare/ dat het hen een merckteeckẽ geeft op hare rechterhant oft op haer voorhooft.

17 Ende dat niemant en mach coopẽ/ noch vercoopen/ dan die dat merckteeckẽ heeft/ of dẽ naẽ des Beests/ ofte het ghetal haers naems.

18 Hier is wijsheydt wie verstãt heeft/ die rekene het getal des Beestes: want het is eens menschen getal/ ende zijn getal is ses hondert eñ ses ende tsestich.

Hy stelt daer voort hy/ waer by men den Antichrist kennẽ/ ende hem voor den selue wachten sal. Ende ghewisselicken mach hy voornamelick wt die dingen die hierna volgen/ bekent worden.

Maer hy spreect vã des Antichrists/ eñ des nieuwen Coninex eñ Priesters onderdanẽ. Hy salder aen hem doẽ hangẽ ontallicke vele/ wt alderley geslachten eñ statẽ vã menschen. Want zijn Rijcke sal groot eñ machtich zijn. Daerõ so vertelt de Heere sommige statẽ eñ ghe-

Des Antichrists onderdanen.

ghelachten der menschen: eñ daer onder verstaet hy alle de gene die van gelijcke state zijn onder de menschen / de gantsche Werelt dooz. De Roomsche Antichzist heeft hem onderwozpelick gemaeckt clepn eñ groot/rijcke eñ arm/ vzije/ dat is/edel eñ knecht. Want wp sien dat hem onderdanich eñ gehoozsaē zijn de Keysers/ Coningen/Hertogen / Marcgrauen/Lant-grauen / Gzauen: Item de Coninerijcken/ Landen/Stedē/Patriarchē/ Aertz-bisschoppen/Bisschoppen/Pzelaten/Doctoz/Pziesters/ gemepne slechte lieden: Item de alderghewelDichste/ rijcste/eñ wijstelieden/te samē met den armen ghemepnen man. Op der Aerdē en is nergens sulcken kijcke/dat so ongelijck te samen geset is/ oock onder de Mahumetische niet. Eñ voozwaer dese altesamen zijn seer gheern den Stoel onderwozpē: Ja dat noch meer is / sy hebben haerselven wijs gemaeckt/dat sy niet en connē gemacklick leuen/ noch salich wozdē/oft sy en zijn diē Stoel onderwozpen.

Dat teerken des Antichzists.

Also nu de Vozstē/Ja oock de ghemepne man hare Dienaers eñ Geswozene met teerkenen onderschepdē / waerby men kennen mach /wiens gewelt sy onderwozpē zijn: wāt eē pegelic heeft zijn verwe: die swart eñ wit/deseroot eñ geel/ die blau eñ wit: waermede sy hare knechten ofte Dienaren teerckenen: eñ die sulcke verwe dzagen / die gheuen daermede opentlic te kennen / dat sy aen die selue verbonden zijn: Men bzant ooc aen de Peerden teerkenen / Item aen den Hupsraet slaetmen teerckenen: alsoo sal oock de Antichzist zijn teerken hebben / waermede hy de menschen aen hem verbindē/ ende die aen hem verbonden zijn/teerckenen sal/op dat sy vā andere onderschepden wozden: eñ dat sy also de teerckenen ende verwe haers Heeren dzagen. Maer hy sal dat teercken aen de slechterhandt ofte aen het Voozhooft gheuen.

Het teerken in de rechterhant oft int voozhooft.

Aretas eñ Pzimasius/Ja alle die op dit Boeck geschzeuen hebben / die legghent eendzachtelick wt/ van de bekenteniſſe des monts/ eñ de neerstichept ende werckinghe der goeder wercken. Int 7. Capittel hebben wy gehoozt/dat Chzistus synen Dinaren het gheloone / dat dooz de liefde werrt eñ crachtich is/aen het voozhooft dzuct. Ende voozwaer het gheloone is een teercken der kinderen Gods/ ende de liefde die wt den gheloone wast ende ontspzingt. Also betupgen de Schzisten der Apostolen eñ Euangelisten. Daer beneuen so heeft Chzistus ooc wtwendige teerckenen den synen de heylsame Sacramenten der Kercken/als de Doop eñ des Heeren Nachtmael/ gheheuen.

Ist dat nu yemant hedensdaechs alschoō gedoopt is/eñ tot des Heeren Tafel gaet: eñ

Godt den Vader met het heylige Vader-onse aenroept / eñ zijn geloone betuycht met een oprechte bekenteniſſe der Artijculen des geloofs: Item bekent oock / dat het oprechte goede wercken zijn / die uyten geloone na den reghel der 10. Ghebooden geſchien/ende veel goede wercken doet: houtmen hem voor een rechtgeloouich menſche/ende voor eē oprecht Chriſten? Van ouden tijden ſoude alleman alſulc een voor een broeder gehouden hebbē. Maer wat geſchietter nu ter tijt int Pauſdom? Men hout v niet daer voor/al iſt dat ghy niet al tgene dat voorſchreuen is/met waren geloone bekent hebt / ten ſy dat ghy vyp ende opentlick bekent/ dat ghy geloofst alſo de Roomſche Kerke gelooft/eñ ghelijck ſy v dat voorgegeuen heeft. Want ſo dat ghy alſo niet en geuoelt/ſo hebt ghy al tvoorgaende te vergeefs bekent. Eñ dat meer is/ ghy ſult te vergeefs ſeggē dat ghy ghelooft de Wet/de Propheten/den Euangelio / eñ de Apoſtelen. Sy ſullen veel beter vā v geuoelē / wāneer ghy ſegt dat ghy een gehoorſaē ſone der Roōſcher eñ Apoſtoliſcher Kercke zijt: dan oft ghy ſept: Ic ben een kint Gods/eē Chriſtē menſche/eñ dat ghy al v hope op dē ſone Gods ſtelt/ welcke de eenighe Salichmaker ende gerechtichept is: Ja ghy ſult er vinden/die terſtont om die woorden ſullen roepē: Dat riecht na Ketterie / ende dat herte is met eē quade plage gefenijnt. Ic en liege niet/ want de ervaringe betuycht/ dat ick de waerheydt ſegghe. Maer alſoo teeckent de Paus de lieden aent voorhooft ende rechterhant. Alſo kentmen/ als by een merck eñ teecken/ die goede Romeynen voor anderen geloouige.

Nu ſo volcht hier wat anders: gewiſſelick betuygē alle Papiſten / ſo daer pemant is/ die dat Chriſma door de hant des Biſſchops aen zijn voorhooft niet gedruct en heeft/die en can geen Chriſten zijn: hoe wel dat hy ghedoopt is / en in Chriſtū Jeſum gelooft. Waer wt dat volcht/dat ſy meer acht ten hare Vorminge oft ſaluin ge des Biſſchops / dan het Chriſtelick geloone. Men leſe Summam Angelicam (ſomē het noemt) in den titel van de Confirmatie. Daerom is dit een teeckeninge der Papiſten/ ende niet van de Chriſtelicke Religie: welcke aen de teeckenen Chriſti ghenoech heeft. Noch ſo ſlaet de Paus op een ander maniere een teecken aē de rechterhant der menſchen/ te weten/ door de belofte ende den eedt. Want die eene belofte doen als ſy geeſtelick worden/oft erghens in een Cloooſter gaen / die verbinden haer ſelven den Paus van Roomē/ ende den Roomſchen Stoel. Die onheylige belofte deruen ſy den tweeden Doop noemē: De Paus de antichriſt die verbint eñ maeckt hem onderdanich

nich met eede (welck men met het opheffen der rechterhant doet/) de Keysers/Coningen/ Ertzbisschoppē/Bisschoppē/ Oorsten/Doctoren/Scholē/ eñ alle Statē. Dese altemael belouen / dat sy niet en willen aennemen noch beginnē tegē de Roomsche Kercke/tegen dē Paus/teghen de Priuilegien/ Vryheden ende Wetten des Stoels. Int Decreet ende De cretael heeftmen des eedts foꝛmen. Ick loope dit coꝛtelick ouer/ die hare oogen niet met gewelt toe en houden/ die sien veel meer. Nu so siet alleman wel/hoe dat de Paus dat teecken aen de rechter-hant/ende aent hooꝛhooft des menschen geslagen heeft.

Wy verbiet dat niemant coopē oft vercoopē en mach.

Nu so volcht hier van het gruwelick woedē endē rasen/ ende vā de gruwelicke tyrannie die de Antichꝛist teghen de Chꝛistenen gebꝛuyckt/dat is/ tegen de ghene die het teecken des Beests niet ontfangen en willen: dat is/die den Paus eñ den verderffelicken Stoel vā Romen/haren moetwille met haer niet en willen latē bedꝛyuen. De Heere spꝛeeckt/dat de Antichꝛist dooꝛ zyn macht sal maken/ dat niemāt coopē oft vercoopen en mach/ dan alleē die het teeckē des Beests aen hem dꝛaecht/etc. Nu so ist een dinck/het teecken des Beests/ den name des Beests / ende het ghetal der namen des Beests. Want die heeft het teecken des Beests / die den Stoel kent/ ende het Roomsche gelooue belyt: eñ oock die aen Chꝛistum te gelooue niet ghenoech en heeft. Die heeft den name des Beests/ die een ghehooꝛsame sone des heyligen Stoels wil genoemt wooꝛden / ende den Paus booꝛ het hooft der Alghemeyner Kercke bekent. Die heeft het getal des naems des Beests / die hem met het Beest vereenicht heeft / welcke dit ghetal wyst ende betuycht. Daeromme so ghy den Paus niet en kendt booꝛ het opperste Hooft der Kercken / ende die volcomen macht heeft : soo ghy niet en bekent dat ghy het gheloove der heyliger Roomscher Kercken hebt/eñ dat ghy veruloert alle het gene dat dē Stoel veꝛwoꝛpē eñ verdoēt heeft/so veꝛ wyst men v tot water eñ vyer. Dat heeft de Heere genoemt/ verbiedē/ dat ghy noch coopē noch vercoopen en meucht. In onse Duytsche spꝛake seghen wy: Hem is malen ende backen verbodē: wanneer wy toonen willen datmen pemāt geheel veꝛwoꝛpen heeft / ende van de gemeynschap wtghesloten. Daerom so veꝛstaet hy by den Ban/ dien gruwelickē blixem des Paus/met welcke alle de ghene gheslaghen wooꝛden/die Chꝛistum hooger houden dan den Paus: oft die des Paus Wetten ende zeden veꝛachten/ende dat Euangelium hooger houdē. Wie lust heeft die lese het feste Decretael Bonifacij des achtsten Li. 5. Tit. 2. de Hereticis. Item Clemētem

tem Lib. 5. Tit. 3. De Hereti. Maer soo wie grondelick sien wil eenen corten wttoch der tyrannie / ende een Spieghel der Moorderie/die lese Martini des vijfsten Bulle / die op de Sessien des Concilijs tot Constants ingheset / ende den Bisschoppen ende Ketterm eesters geschreuen is. Onder ander/ dwelc seer wel tot verclaringe deser plaetsen dient / die wy nu wtlegghen / gebiet hy/ dat sy de gene niet toelaten en sullen/die geen ghemeynschap met der Roomsche Kercke hebben en willen / dat sy eenighe wooninghe ofte een epghen Heert hebben/dat sy hupsch houden/coopen oft vercoopen/ neringe oft eenigen handel doē: oft eenighe blijschap oft vermakinghe met de Christgheloouige hebben. Leest ghy dat ander in het 134. blat. Bouen dien so dryftmen inde Roomsche Kercke/dat coopen ende vercoopen op het alderhooch ste. Maer in dat Coophuys en heeft niemant plaetse/noch ock niet een cleyn fluppoerken/ten sy dat zijn hooft ghescho zen sy/ ende de handt met Olije ghesalft: dat is/het en sy dat hy *Characterem indelebilem*, dat is / dat teecken dat niet en mach wtghedaen worden/ (want alsoo noemen zijdt) aen het voorhooft/oft aent hooft/ ende aen de rechterhandt ontfangen heeft. Maer Christus die heeft de Coopers ende vercoopers eens ofte tweemael met een Geessel wt den Tempel ghedreuen: ende de Antichrist heeft se wederomme inghebracht. Ende het is voorwaer groot wonder / dat op den dach van heden de Joden/Turcken ende Heydenen meer verschoont worden dan de Christenen. Want alleen den Euāgelischē en wort nergens eenige plaetse ghegeuen: eñ dat daeromme / om dat sy Christo alle dinc toeschrijuen: Christum alleen verrondigen eñ prijsen/den Paus niet laten zijn: Ja hem dyerich eñ stantuastich beschuldigen ende tegenspreken.

Maer hoe wilt ghy v met die houden/ welcker handt eñ Voorhooft met het teecken belept zijn. ulleckt is geweest? Ick segge/ sy souden haer met het bloedt Christi Jesu af wasschen/van den Antichrist af uallen/ ende wederomme tot Christo keeren/van sonde ende dwalinge afstaen/ock berou daer af bewijsen. Hebt ghy v met den eedt aen den Antichrist verbonden / soo en sult ghy dien Godtloosen eedt/die ghy vermetelic eñ onbedacht gedaen hebt / niet voldoen noch houden/als dat ghy het Euangelie teghenspreken soudt. Doet boete/repnicht v/ keert weder tot Christū / so sult ghy salich worden. Een Fraey voor degene die verleyt zijn.

Ende op dat hier niemant voor en werpe / datmen dies niet te min wel een Christen mach zijn/ eñ genoech geleert in de Godlicke wijsheyt: waneer wy euenwel niet van den Paus Hieris de wijsheyt.

Paus oft Papistische sake en hoozen oft en spzeken. Het disputeren van die dinghen en is niet pzofijtelick: Ja het maect veel onwilleende tweedzacht/ daeromme ist oock schadelick ende een dwaes hept: die vooz roemt onse Heere / en spzeckt wtdzuckelick: *Hier is de Wysheyt.* De warachtighe Hemelsche ende Godtlicke wijs hept staet daer in / datmen die dinghen recht verstaet / ende recht daer af oozdeele. Want als wp dat niet en verstaen/so zijn wp Sotten ende gheen wijse lieden. Daeromme so verweckt de Heere de toehooz ders/ dat sp wijselick den Antichzist doozsoecken / ende als sp hem geuonden hebben/ dat sp haer vooz hem wachten. Want in het veerthiende Capittel sullen wp hoozen/dat sp alle van den Wijn der Godtlicker gramschappe dzincken sullē/die het teeckē des Beests aennemen/ende zijn beelt aenbidden sullen. Ende daerom sullen met den Heere op eenen disch vanden dzanc des leuens ende der Godtlicker ghenade / alle de ghene dzincken/die eenē gruwel ende verschzicken van het Pausdom hebben. Maer wie soude willen seggen / dat het niet de oprechte wijs heydt en sp / waer dooz men den toozen Godts ontloopt/ en tot zijnder genade eñ gemeynschap coemt? Ja de Heere set terstont daer by: *Die Gerstant heeft*, dat is / die niet doof oft dwaes gewozdē en zijn/ die sullen dē name des Beests rekenen: dat is/ sp sullē de sake neerstelick ouerleggē/ also dat sp oock die dingē sullen doozsoekē/ van welcke de wereltlicke menschen seggen dattet een wonderlicke gaue sp/wanneermē die sakē ouerlegt: sulcks en mach oock niet met vzucht / Jae niet sonder groote schade geschieden. Boven dié so gebiet de Heere datmen het getal der namen des Beests sal wt rekenen. Eñ hp stelt daer bp: Dat en sal niet swaer zijn. *Want het ghetal is eens menschen getal*, welck vooznamelick een neerstich eñ vlijtich menschē welmach vindē. Want also legget ooc Aretas wt/ende sept: Het is een getal dat den menschen gewoon eñ bekent is. Daerom so moeten die swijgen/die onsen Godsaligen vlijt eñ neerstichept verwerren / die sonder ophouden onse predicatien / die tegen dē Paus geschieden/lasteren: eñ onse neerstichept / hoe dat hp oock sp/ in het wtleggen ende vertellen des Pauschen gruwels/bespotten: ende mepnen dat wp onsen tijt seer qualick besteden/wanneermen alsodē tijt wil wt rekenen. Sp hoozē hier voozwaer / ist dat sp anders niet en willē geheel doof zijn / dat wp hier een wtdzuckelick ghebodt vanden Heere hebben ontfangē / dat wp dat souden doen: eñ dat de Heere betupcht / dat de wijs heydt daer in is staende.

Hier vermane ick/datmen op

Wy heet ons den antichzist veerstrich vooz gron den.

Het getal der namen des beests.

op dien aerdt van spreken sal acht nemen/op dat wy ons eñ onse toehooreders niet en beswaren met neerstich na vraghen van eenen seker en name in dat getal: om dies wille dat tet ghenoemt wort het ghetal zijns naems/recht oft hy ghewilt hadde dat men eenē seker en naem daer wt soude nemē ende te samen setten/ wt de letteren: χ ξ ς alsomen dan gemeynlick wt die drie characteren oft letterē χ ξ ς dē Name Christi te samen vergadert. Mē vint er oock die meynē dat die drie letterē niet anders en beduyden dan dē Name Christi / die de Antichrist hemselven toe schrijuen sal: alsoo de Heere selue Matth. 24. voorsept heeft. Voorwaer noemt hy hemselven een Stadthouder Christi. Ick weet wel/ datter hooghe treffelicke lieden zijn/ welcker eyghene namen inde Prophecien ghestelt ende voorgeset zijn: als Josias/Cyrus/Jesus. Maer hier en cont ghy diergelijcke niette samen vergaderen: oft ghy en wildet dan geheel dwinghen ende buyghen. Daerom su verstae ick door het getal der namē des Antichrists oft des Beests / de rekeninghe selue/ door welc men tot zijne namē coempt: maer de name is een corte beschrijuinge eēs diner/ waer wt men verstaet/ hoe eñ wat een dinr sp. Dat veruult pmmers in desen onsen hādel het getal/ dat ons tot die tijdē lept/ die hem den naem geuen/ dat is/ die ons den Antichrist/ van wien by de Propheten is ghepropheteert / openbaren/ ende toonen wat ende welck/ oft hoe hy sp: oft wiē wy voor den Antichrist houden sullen: te weten/ dien / welcke na dat hy drie Coninghen vernedert eñ verootmoedicht heeft / wt niet voortgheromen is/ eñ tot het verderuen der warachtigher Heligie beghint te regeren.

Het getal der 666. Jaren wort wt gelept.

Daerom so set hy nu claerlick het ghetal dat ons synen name toont/ eñ ons tot den Antichrist lepdt: op dat wy weté wie hy sp: ende ons (na dat wy hem kennen) voor hem wachten: eñ hy heet ons tellen 666. Jaer: want so vele vermeugē oft begrijpen die letteren by de Grieckē χ ξ ς. In welcke wt legghinge des getals / de gene die op dit Boeck ghescheuen hebbē/ geheel ongelijcke meyninghen hebben gehadt. De Wtleggínghe des heyligben Martelaers Irenei behaecht my voor alle andere : die ontrēt hondert Jaer na dat dese Openbaringe begonst is/ zijn voer tegē de Setten geschreuē heeft: eñ heefter sommige gekent/ die S. Jan selue hebben hooren predickē. Met Ireneo roempt ouer een den heyligen Andreas Bisschop tot Cesarien/ die by Aretam also spreet: Een eygentlicke ende gewisse rekeninge des getals/ also ooc die ander dingen/ die van dien (verstaet den Antichrist) gheschreuen zijn/ sal de ghelegent-

hept

hept des tijts ende de ervaringe/den genen die daer waken ende neerstichept doen sullen/ openbaren. Want wanneert nootsakelick ware/so sommige van de geleerde willen/ dat desen name opentlick bekent woorde: so hadde hem de ghene die hem gesien heeft / geopenbaert. Maer de Godlicke genade en heeft dat niet voorgoet aengesien/dat in dat heylich Boeck / den name deser schandelicker menschen soude vertelt worden. Also sept Andreas.

De tijdt salt open baren.

Ireneus willeggingh.

In gelijcker manierē heeft ock Ireneus den heylighen Martelaer Chzisti/voor ander geschreuen/int vijfde boeck dat hy tegen de Ketters heeft laten wt gaen. Want by naent eynde des Boecx spreert hy:dat is warachtiger/eñ ten heeft geen perijckel/te wachtē tot dat de Prophecie veruult wort/dan het is te meynē ende te raden nae een peghelicke name/dewijle datter veel namen meughen gevonden worden/in welcke het voornoemde ghetal staet / wt welckmen nochtaus de vraghe niet verclaren en can. Terstont daer na sept die selue Ireneus: Diē name (*Latinos*) Latinus / begrijpt het ghetal van 666. Eñ het is seer wel te gelooven dat hy alsoo sal heeten: want dat Rijcke heeft den warachtigen name. Dewijle dat de gene die nu regeren Latijnē zijn. Alsoo seydt hy. Ende voorwaer so heeft dien goeden Leeraer / die den heylighen Geest ghehadt heeft / niet ghefaelgeert. Want wy sien dat de Roomsche Kercke de Latijnsche ghenoemt wort/de Paus de opperste Priester der Latijnscher Kercken. Wy sien dat in de Kercken alle dinck in Latijnsche sprake ghedaen wordt: int Hof/eñ ock in alle Richthuysen der Bisschoppē/ alleen de Latijnsche sprake gebruyckt wort: Ja niemant en can dese Kercke dienen/oft hy en sy dan een Latinist. Ja uen dien soo noemen de Latijnen de Hebreeusche / dat is de heylighe sprake / met een verachteliche name/de Jodische: de Kercken der Grieckē/eñ de Grieckische sprake/Ketterich. De Hebreeusche ende Grieckische Bybels zijn in hare oogē geheel suspect. Want sy willen datmen alleene de Latijnsche Bybel voor dat rechte gheproefde ende beuestichde Boeck houde / datmen gheloouen sal/ende willen dat vā alleman alsoo beuesticht ende voor gheproeft gheleſen hebben. Dat is ymmers kennelicker/ meer dan dat ickt soude connē bewijsen / ende danment met veel woorden soude connen toonen. Maer nu soo en steunt de heylige Ireneus niet op desen synen raet/recht oft sy seker ware/ eñ niet faelgeren en conde: maer hy seydt euenwel / het scheen der saken gheliick/ende dattet ock wel te gheloouen sy. Want hy set daerby : Wy en willent met den

De Antichzist sal een Latinist zijn/ also ock de Sibille voorsept heeft.

dē name niet ghsoecken/(want hy heeft oock Titan den Conincklicken Nimrotschen ende tyrannichschen name vertelt) wy en willent oock niet voor de gewisse waerheyt seggen/ dat hy dien name hebben sal: als de ghene die daer weten/ wanneer synen naem in den teghenwoordighen tijt openbaer soude wtgeroepen worden / so ware hy door die selue vertoont gheworden / die de Openbaringhe ghesien heeft. Maer dit ghetal der namen toont hy/op dat wy ons voor hem wachten als hy coempt/ ende weten wie hy sy. Maer synen naem heeft hy versweghen: want hy en is niet weerdich dat hy vanden heylighen Gheest wtghesproken worde/etc.

Daniels plaetse int 7. ca. verclaert dese plaetse.

Doch ghelijck dat voorgaende/alsoo vertoont ons ook de selue Ireneus : hoe wy de 666. Jaren rekenē sullē. Wāt hy spreect aldus: Dewijle dat de gheloouighe een vast ende seker ghetal weten/dat vande Schrift vercondicht ende geopēbaert is/dat is 666. so sullen sy een wepnich toeuen ende wachten: Ten eersten op de verdeelinge des Rijcx in thien deelen/voort wanneer die regeren : ende beginnen hare saken te beteren/en haer Rijcke te vermeerderē : het welcke dan onuerstenlick comen sal/ ende henselven dat Rijcke toeeygenen/ende die voornoemde verschricken / ende eenen name hebben/die dat voorsepde getal begrijpt: dien salmen ghewisselick daer voren houden/ dat hy dē gruwel der verwoestinghe sy. Also sept hy.

Wie en soude nu niet sien/ dat ons de heylighe Martelaer op de Prophecie Danielis wijst/die in het seuende Capittel sept / dat het Roomsche Rijcke in veel Rijcken sal verualle : ende datter dan eerst int midden van die Coninckrijcken een cleyn Hoornken sal opwassen ende ontspringen/dat drie Hoornen afstooten eñ verootmoedigen sal: eñ sal voornemen/ hooueerdichlic/tyrannichlick eñ Godloosslick te regeren : ende sal Godt ende de Werelt contrarie zijn. Maer bysonder salt den gheloouigen niet connen verdraghen.

Het Roomsche Rijcke sinalt.

Laet ons dan sien/hoe ende wanneer dese dingen vervult zijn. Doen dat Roomsche Rijcke goede Keysers hadde/ende euenwel dat Godtloos Rome synen hardē necke onder Christo niet buygē en wilde/ maer gheheel vast op die oude ende gewoonlicke Afgoderie steunde / ende begheerde dat se wederomme opgericht worde: eñ dat ten laetsten den bestemden tijt voorhanden was/dat de rechtueerdighe Godt soude dencken om dat bloedighe Roome te verghelden/so heeft hy de Gotthen/Wandalen eñ Duytschen tegē Roome gewapent : de welcke de Coninginne der Werelt onder dat Jock gebracht hebbē/ende verdoruen:

uen: oock dat gantsche Rijcke verstoort. Soert hier af meer in de 57. Predicatie/ende in de nauolghende.

Daer rijsen veel Roomen oft Conynghen.

Nu ist openbaer wt de Historie/dat het Roomsche Rijcke / soo haest als de Gotthen beghost hebben dat te bestormen/gheuallen is: ende doen haer die Lantschappen alom daer af trocken/ soo ist in veel Rijcken gedeylt. Want op dat ick van Asia/dat de Persen/eñ van Aphrica / dat de Wenden verwoest hebben/ niet en segge/so is dat gheheel Griecken lant aen den Keyser tot Constantinopolen gheuallen: also oock die omliggende Volckē. De West Gotthen hebbē Hispanien ouerruallen ende ingenomen: maer Francrijck en de Duytschlant/ ende die omliggende Volcken hebben de Francken onder haer gebracht. Die Oostgotthen eñ Lombarden hebben Italien in ghehadt: alsoo zijnder veel Rijcken opgericht: ende ooc dat eenige Roome hebbender veel Contingē geregeert. Maer doen nu dese Coningen begosten te practiseren/hoe dat een yeghelick zijn Rijcke mochte verbreyden / ende andere verdrijuen eñ veriagen/ doē heeft oock de Bisschop te Roomen zijn cantse listelick waer genomen. Want also hy vercregen heeft dat hy alle de Bisschoppen te bouen ginck: also heeft hy hemselucn oock een groot aensien ghemaeckt by de Coninghen ende Coninckrijcken; Jae hy heeft hemseluen in der Coninghen eñ Princen vrientschap eñ verbonden ghedronghen. Waer door hy van stonden aen (oft alsoo de hepligbe Martelaer Christi voorseydt heeft) onuersiens is voortgheromen / ende heeft alsoo dat Roomsche Rijcke aen hem getrocken. Want hy heeft den Coninck Childericum/die wt de stamme der Merwijckers geboren was / ende een verdruckt Coninck in Francrijck: met zijn voordeelen eñ wt spraken / diemen valschelick voor Apostolisch hieldt / vernedert ende afgheset: ende Pipinium inghesetdie doen ter tijt Hofmeester was / eñ hem tot Coninck ghemaeckt. Ende also heeft hy eenē Hoorn afgestoten oft vernedert: ende heeft dien geweldigen Coninc aen hem verbonden: door wiens hulpe hy daer na de Griecsche Coninghen ende Lombarden een verschricken aengeiaecht heeft.

Van de voochdie tot Ravenna in Italien.

Want ontrēt het Jaer ons Heeren 569. heeft de Constantinopolitsche Keyser / doen de Oostgotthen wt Italien verdreuen waren/een Exarchatū inghestelt. Maer dewijle dat dese regeringhe eñ heerschappie niet alleman bekent en is/ soo wil ick int corte verhalen/ hoet met de sake gestelt zy/ eñ hoe groot dat sy gheweest is/ also de wooiden Naucleri des Historischrijuers vertellē/ wt de 20. Generatie. Doen heeft de Stadt Romen ende Italiē

(sept hy) begonnē een nieuwe forme van regeren te hebben: waer door sy inde gātsche werelt meer weerdichept/ eere eñ vreese verlorē hebben/ dan alle de tribulacien die haer in 160. Jaer te niete gebracht hadde/ ende doen sy Romen somtijts van de wilde Dieren hebbē laten bewoonen. Want Longinus heeft eenen nieuwen naem der weerdichept ingheuoert/ den Exarchaet van Italien: dat is het opperste gheweldt. Hy onthielt hem tot Rauēna/ hy en quam nemmermeer in de stadt Romen. Hy is de eerste gheweest die inde regeringhe ouer Italien ende der steden heeft voor een ghebruyck ghehadt/ dat in een Voochdie ende Lantschap/ geen Lantvoocht en soude regerē: maer een pegelicke stadt sonde van een Ouerheere geregeert worden: die noemden sy een Hertoghe. Ende als hy Roomen ander clepne ende groote steden gheliyck maechte/ heeft hy haer daer in geeert/ dat hy dē Ouerheere/ die haer doen ter tijdt ghegheuen wert/ Lantvoocht ghenoemt heeft: maer die nae hem ghecomen zijn/ Hertogen ghenoemt worden: also dat na die langhe Jaren/ dat Roomsche Hertochdom ghenoemt wert/ ghelijck oock Narnienſis ende Spoletanus is ghenoemt ghewoorden. So en heuet oock na Narſetem eñ Baſilium gheen Borghemeesters meer ghehadt/ oft eenen rechten vergaderden Raedt: maer Roomen is van eenen Grieckschen Hertoghe/ welcke den Exarchus oft des Keysers Stadthouder vā Rauenna sandt/ eenen langhen tijdt gheregeert worden. Also sept desen.

Roomen is geheel ghworpen

Hier wt so ic pmmers meyne/ can een pegelick lichtelick verstaen/ dat de Prophecien seer verre veruult zijn/ ende dat het Roomsche rijcke in de asschen gheuallen is. Want de gene die voortyden een Coninghinne der gantscher werelt geweest is/ is nu/ soomen siet/ tot eender slechte Voochdie ghewoorden: niet grooter dan die van Spoleten ende Narnien/ etc. Maer hier moet men weten/ dat desen Exarchatus in Italien/ dat derde ghewelt oft forme om te regeren geweest is: vanden tijdt aen dat Auguſtulus is gedoot ghewoorden/ in oft met welcke dat Westersche Rijcke/ soo de Hiſtorien seggben/ gheeyndet heeft. Want ten eersten als Auguſtulus verslagen wert/ soo hebben de Duytschen onder den Hooftman Odacer dē Coninck/ Romen ouerallen. Daerna hebben de Oostgothen onder Dierick van Beren haren Hooftmā/ als sy Odacer verdreuen ende verniel den/ tot Roomen ende in Italien gheregeert. Ten laetsten doen de Oostgotthen vernielt eñ wt Italien verdreuen werden/ door hulpe der Lombarden/ so is dese Exarchatus ingestelt. Voorwaer de Lōbarden/

Lombarden.

den/doen sy in Italien van de Grieckē/om tegen de Gotthen te trecken/beroepē werden/so en hebben sy wt Italiē niet meer willē wijckē / dewijle sy sagen dat Italiē eē rijck/ bzuchtbaer ende lustich Lādt was:dat oock alle dinck heeft dat tot wellust diēt. Also werden sy gheweldich in Italien/ ende bzachten veel Steden en de Volcken onder haer / ende maectē dat vierde Regiment/ datmen noemt het Rijcke der Lombarden. Sy hebben seer machtighe Coninghen ghehadt : ende oft sy al wel het Exarchaet van Rauenna lastich waren/ende haer onderstonden in te nemen/so en hebben sy dat doch niet meughen vernielen:tot dat den Paus te Roomen/die de warachtighe ende rechte Religie booz gaf/ hen is te hulpe ghecomen.

Beschermingeder Godsdienst/ maectde Paus tot eē Roomsche Coninck.

De Histozischzijuers vertellen sesthien Exarchos oft Keyserlicke Regiment hebbers/namalcanderen in ozden / die in hondert ende tachtentich Jaer gheregeert hebben : de vijfthiende wert Paulus ghenoemt. Nauclerus seydt/Generat .25. dat Leo de derde van dien name/de Keyser tot Constantinopelen heeft ghebooden / dat de ghene die dat Roomsche Rijcke onderwozpen zijn/ alle Beelden souden wech doen / wt scrabben ende verbzanden. Daer teghen soo schzeef de Paus (sommighe seggen Gzegozium den tweedē/andere den derden) booz de gantsche Werelt/dat sy dat Godloos Mandaet des Keysers niet en souden ghehoozsaem zijn. Platina set int leuē Gzegozij des derdē meer daer by: dat Gzegozius heeft met bewillinghe der Papisten tot Roome / Leonem den derden van dien name/ den Constantinopolitaenschē Keyser/met meer andere van het Keyserdom verstooten / ende van de ghemeynschap der gheloouigen berooft:daerom dat hy de beeldē oft Afgodē hadde afgeset. Nauclerus spzeeckt voozt eñ sept: Op diē tijdt heeft dat wtspzeken oft oozdeelen des Paus alsulcken aensien ghehadt/soo dat terstont die van Rauenna / daer nae die van Venegien / dat volck ende de Crijchslieden/ haer opentlick lieten mercken/dat sy teghen den Keyser ende synen Stadthouder wilden opstaē. Ende van daghe te daghe nam dien opzoer toe: Want als Marinus Spatarius / welcke der Sadt van Roomen Hertoch oft Hooftman was /ende zijn sone Adzianus in Cāpaniam quamē/zijn sy van de Romeynen gedoot geweest. Eñ in de selue stede hebben sy henselueē een Hertoge/die Petrus hiet/ opgewozpen. Ende die vā Rauenna/dewijle dat sommighe seyden men soude den Keyser ghehoozsaem zijn/maer de andere seydē/den Paus:so maecten sy oock eenē oploop / ende sloegen Paulum den Stadthouder met synen sone doot.

Also schrijft Nauclerus.

De Frãsopsen worde dã dẽ Paus in Italiẽ geroepẽ.

In desen oprloer meynden de Lombarden dat sy een oorsake hadden ghecregen / daer sy langhe om gewenscht hadden/ende sy vielen onder den Hooftman Luytbrãdt haren Coninck / in de plaetse des Exarchates / ende belepden oock de Stadt Romen. Maer de Paus Gregorius / die een rechte Wepffelaer was / ende de voornemelicke oorsake van dien Oprloer in Italien: een Crijchsman / ende gheen Priester oft Predicant / die riep Carolum Martellum dẽ Vader Pipini/met syne Frãsopsen om hulpe aen / dat sy in Italien teghen de Lombarden sonden trecken. Maer Carolus handelde vriendelick/ ende maeckte dat de Lombarden Coninck van de stadt af trock. Maer euenwel eenẽ corten tijdt daer nae/soo verwoeste ende verderf Aistulphus de Coninc der Lombarden/de Lantschappen ontrẽt Rauenna wederomme: ende doen ghinck de Italiaensche Crijch wederom aen: Jae hy nam Rauennam in / ende hy lepde de Stadt van Roomen een schattinghe op. De Paus Stephanus den tweeden/die na dat Exarchaet stont/ende hadde geerne ghesien dat de Lombarden hadden verdaen ende tonder ghedruckt gheweest/die begheerde hulpe ende ontset van Pipino den Coninck in Francrijck/den welcken Zacharias de Paus niet langhe daer te vorẽ door zijn onrechtueerdich oordeel (soo van velen gemeynt wort) dat Coninerijcke toegestaen hadde/ende hy beloefde hem / om alsoo te spreken / dat Rijcke. Daeromme wapenden haer de Fransopsen / quamen op de beenen/ende meynde oock Italien aen haer te brengen. Als nu Pipinus in Italien trock/soo quamen hem te gemoete des Constantinopolischen Keysers Boden/die aen hem soo veel begheerden / dat hy Rauennam ende haer Exarchat/den Rijcke/welcke het van rechts wegen toebehoorde/ende niet den Paus oft de Romeynen/wederom in handen wilde gheuen. Pipinus antwoordde / hy Godloochde voor S. Peter ende dẽ Paus: ende nam vorẽ dat hijt daer toe soude brenghen / dat de Lombarden de Kercken niet soo ouerlastich en souden zijn: ende meynde van haer dat Exarchaet/ende andere plaetsen Italie in te nemen / ende die wederomme in de handen des Paus te brenghen / het welcke hy oock gedaen heeft. Want hy heeft Aistulphum verwonnen / hem dat Exarchaet ghenomen / ende den Paus tot Roomen ouerghegheuen.

Hier wt sien alle menschẽ/ wtgenomen die niet met sienden ooghen willen blint zijn/ dat desen slechten eñ verachtẽ Herder ende Pastoor/ eñ dat cleyn onueracht Hoorneken/ met

de Paus verdruyft ge Coninc gen/ende wort selue Coninck.

met eenen stoot twee hoornen heeft afghestooten. Want het heeft den Keyser van Constantinopelē wt het Exarchaet Ydzeuen: voort so heuet oock te weghe ghebracht/ dat den Coninck der Lombarden gedoot wert/ ende heeft dat volck wt Italien verdzeuen. Wāt nae wepnich Jarē heeft de Paus den laetsten Coninc der Lombarden Desiderium/ dooz Carolum den Gzootē tonder gebzacht/ ende de Lombarden ouer al wtgheroept. Ende alsoo is de Paus voortghecomen/ ende alsoo veel als een Coninck des ouden Roome/ ende des besten deels in Italien ghewozden. Ende het is waer/ dat alleē het fondamēt des Coninckrijcks is ghelept/ want hy en heeft noch gheen volcomen gheweldt ontfanghen om te regeren: het welck daer bouen gesept is. Daerō soo heeft Heer Euerhardus/ Ertzbisschop vā Saltsburch/ (wiens woordē ick hier vooz reden des Boecx vertelt hebbe) dit al veel voorder wtghestrect. Ick mepne nu immers dat dese onse Wtleggynghe wel ouer een coēt met de Pzopheten/ de tyden ende handelen/ etc. Maer den Coninck Pipino heeft hi vooz dese treffelicke schenckinge ende verceringhe den titel ghegeuen/ (het welcke Platina int leuen Stephani toont) dat alle Coninghen in Fzancrijck de alder Chzistelickste soudru ghenoemt wozden. Daer na is Carolo dat ghemepnde Kijcke/ te weten/ dat alleē den name heeft/ ende den schyn des rechten Kijcks ouergheghenen wozden: Waer af vozen gheseyt is.

Ende op dat niemande en soude mepnen dat de Paus niet en heeft ontfanghen dan het Exarchat/ dooz het schenken Pipini/ dat alsoo aen hē ghecomen is: So betupghen de Histozien altemael/ dat dat Exarchat was in twee Landt schappen ghedeylt/ in Pentapolim ende Emiliam. Pentapolis hadde vijf stedē: Rauennam/ Cesenam/ Classē/ Forum Liuij/ ende Fozum Popilij. In Emilia zijn geweest Bononia/ Rhegium/ Parma/ Placentia/ ende alle het landt dat aē Placentiam ende Ticinum tot Adziam toe gelegen is/ ende van Adzia tot Arminum toe/ etc. Maer wie lust heeft/ die lese de Donatie oft schenckinghe Ludouici Pij/ by Volaterranum/ in de beschzijuinghe des Aertrijcks/ daer hy de Coninghen van Franckrijck vertelt. Noch en segghen wy niet van het ghene dat hy in de nauolghende tijden ontfanghen heeft: de Coninghen ende Coninckrijcken tot hem treckende/ ende opentlick segghende dat sy zijn waren. Item alle Kerckē ende Sielen der Menschen: so dat wy vzij bekennen moeten/ dat het Kijcke nopt wonderlicker Vozsten ghehadt en heeft.

De Paus is een geweldich Coninck gewozdē

Also hebt ghy in eender ordre ter somme de Historie/die ons wtlept / hoe dat de Paus/als hy drie Coningen verootmoedicht eñ afgeset hadde/ is Coninck ghewordē. Tegen dat sullen wy nu houden het getal des naems des beests / op dat also der gantscher werelt kennelick worde / datmen geenen anderen Antichrist swachten en sal/ dan die nu alreede ghecomen is/te weten/den Paus van Roomen: die gewisselick onder Phoca zijn Rijcke ontfanghen/ende onder de Franschc Coningen zijn Rijcke gefondeert ende vercleder opghebracht heeft : maer onder de Henricis eñ Fredericis heeft hyse vermeerdert / ende onder de ander nauolghende Coninghen heeft hyse veuesticht: eñ nu tot onsen tijden regneert hy : het welcke hy oock langhe voor onsen tijden gedaen heeft/etc.

Het ghewelt des Paus is vermeerdert in rytlicke eñ geestelicke dinghen.

Dat wtrekenē der 666. Jaren moetmen beghinnen van den tijdt aen dat Joannes die Openbaringe gesiē heeft. Ireneus spreect: De Openbaringe en is niet van over veel Jaren gesien / maer bijna tot onsen tijdē/tot eynde des Keysers doms Domitiani. Maer Eusebius sept in zijnder Cronijcke / dat dit Jaer sy het 97. geweest nae de gheboorte Jesu Christi. Daerom so gebreect hier noch drie Jaer tot de hondert Jaren toe/ vande geboorte Christi aen/om die hondert Jaren vol te maken. Set dan tot die hondert Jaer/ dese Jaren des getals des names des Beests/te wetē/666. eñ trecht daer af die drie Jaren/die om de hondert Jaer te verullē geset zijn/ soo sult ghy behouden dat Jaer na Christi geboorte 763/het welcke ontrent het 13. Jaer Pipini/ende dat 7. Jaer Pauli des Paus gheweest is. Doch zijnder sommige die in hare Historien ende Tijtboecken Paulo maer een Jaer toe en schrijuen/etc.

De Prophecie dat de 763. Jaren.

Maer hier en moetmē niet aensiē/wat daer effē op de minuten des 763. Jaers geschiet is/maer wat inde naeste Jarē daer te voren/eñ in de Nauolgende tijden geschiet is. Waer af ick een weynich wt de Historien ende Cronijcken vertellen wil.

Nauclerus sept/Gener. 26. dat int Jaer ons Heeren 750. onder den Paus Zacharia/eñ onder Constantino den vijfdē/de 26. Generacie is begonnen: in welcke de vernieuwinghe des Franschen Coninckrijcx geschiet is: Item de wtroedinghe der Lombarders/ ende de ordeninghe dat dat Roōsche Rijcke van de Grieken soude gehouden worden. Dese veranderinghen hebben hy auonturen die woorden bedupdt / ende te kennen gheuen / die in dese tijden geschiet zijn. In Mesopotamia is dat Aerdtrijck twee Mylen verre opgheborsten/ ende men seydt datter een Muylezel met menschelicker stemme ghesproken heeft.

teeckenē ende wōderwerken.

heeft. Daer is Asschen vandē Hemel gheualien: daer zijn wonderlicke Aerdtbeuingen gheschiedt: Daer zijn Crupskens aen de cleederē der menschen verschenen. Dit schrijft Nauclerus. Desgelijcks leest men in de Historie Eutropij die nu voorhanden is / int 22. Boeck / int 6. eñ 23. Jaer Constantini: Item in Speculo Historr. Vincentij / ende in Fasciculo temporum.

Pipinus wert Coninck.

Doen men schreef na de geboorte Jesu Christi 751. Jaer / heeft Pipinus dē Hofmeester / door het aendrijuen Zacharie des Paus / als Hilderichus de Coninck in Franckrijck tonder ghedruct wert / begost te regeren / ende hy regeerde achthien Jaer. Dit schrijft Emilius in het tweede boec van de Fransche Coningen.

Het Exarchat wort dē Paus geschonken.

In het Jaer ons Heeren 755. treckt Pipinus met een heyracht in Italien / ende hy bedwingt den Conine der Lombarden / ende hy schenckt het gheheel Exarchat tot Rauenna S. Peter: niet tegenstaende dat de Keyser tot Constantinopelē daer tegen was. Dit schrijft den Abt van Vrburch in syne Cronijcke. Alsoo siet ghy dat hy tot Romen ende in Italien / nu alreede eensdeels begint te regeren in de plaetse des Keysers: als hy de Hoornen na de Prophecie afgestoten hadde.

Het begin eñ hoop des Keyserdoms.

Matthеus Palmerius sept in zijnder Cronijcke / dat int Jaer 756: Doē het Roomsche Rijcke tegent Oosten afnam / eñ dat de Keyser de Christenē (hy behoorde gesept te hebbē de Afgodē dienaers) verontsach de: Doen heeft den Paus Stephanus de Coningē in Franckrijck den Keyserlicken titel eñ weerde gegeuen: eñ Pipinum ende alle syne nacomelingen / die alleenlick van zijnder stāme geboren waren / tot Coningen in Franckrijck benesticht: maer die ander altemael heeft hy sulcks afgenomen: ende hy heeft hem in den name der Romepnen / Patricium gheuoemt. Dit schrijft Palmerius.

op anderē gekeert wort.

Joannes Funccius schrijft in zijnder Cronijcke / dat ontrent het Jaer ons Heerē 756. de Seden ende Ceremonien der Roomscher Kercken in Francrijc zijn gebracht / ende eerstmael aenghenomen. Int Jaer ons Heeren 757. werdt Paulus Paus / ende terstont volcht dit 763. Jaer welck vā God bestelt is: als het punckt oft minute tusschen het 750. ende 770. of 773. Jaer / in welcke alle de voorseyde dinghen verloopen zijn / die den Antichrist den naem gheuen: ende wt welcke (alsoomen een pegelick dinc wt synē naem kent) hy ooc synen name verrijcht ende bekent wort.

De Roosche Religie de wereld aengedrongen.

Int Jaer ons Heeren 768 heeft Stephanus dē derde / tot Romē inde Latraensche Kercke een Concilium / met Franssche eñ Italiaēsche Bisschoppen vergadert: ende gheordi-

De Afgoderie wort benesticht

neert dat niemãt tot eé Paus en soude gheco-zen wo-rden/oft hy en ware een Cardinael. Eñ hy heeft verdoemt dat Gri-ersche Synodum des Keysers Constantini teghen de Beelden / welcke hy beuolen heeft te hebben ende te eeren. Dit schrijft Antoninus in zijnder Cronijcke inden 14. Titel int 1. Capittel/ in de vijfde Paragraphe.

Carolus beuestiger altemael.

Na desen heeft Carolus de Groote/ Pipini sone / die van Adriano den Paus in Italien gheroepen was/ Desiderpum den Coninck der Lombarden geuangen/ eñ het Coninckrijck der Lombarden wtgheroept. Dit is gheschiet int Jaer ons Heeren 773. Item in het 204. Jaer/na dat de Lombardē in Italien geromē warē. Maer hy heeft hem de donacie zijns Vaders beuesticht ende vermeerdert/het welcke de Histo rischrijuers meest al toonen.

Also is oock de Misse dē duytschē aenghedrongen.

Joannes Funccius set so veel in zijnder Cronijcke / als dat doo-r Carolus ingeuen / in geheel Franckrijck de Ceremonien der Roōscher Kercke zijn opgericht ende aengenomen. Also hebben wp nu den naem des Antichrists wt het ghetal vā 666. Wp weten wie hy is/ eñ voo-r wien wp ons wachtē sullen.

Hier en can ick niet voo-rby gaen / oft ick en moet oock int coo-rte aenteeckenen/ dat wtrekenen der Sybillen / van den oo-rsprong des Antichrists: die seer wel (soo my dunckt) met

Sybille.

mijnen wtrekenen ouer een coemt/ die ick tsamē geuoecht hebbe.

Daer zijn acht boecken vā de Prophecien der Sybillen: wt de Liberie der voo-rnamelicker Stadt Augsburch: doo-r den Godtsaligen eñ geleerden Mā heer Fistum Betuleium/ int Jaer 1545. in Griecksscher sprake in druc wtgegaen. Eñ int 8. boeck daer prophereert Sybilla Erythrea/ of sy zy ge weest wie sy wil / dat Roome soude totten gronde vergaen/ eñ met vper verbrant wo-rdē. Die woo-rden Sybille/so sy in Grieck staen/die lupden alsoo vā woo-rde te woo-rde: O ghy eergierich Rome / v sal op eenen dach een Hemelsche plage van bouen af comen: ende ghy sult ten eersten den hals buyghen / ende totten gronde toe ghelicht wo-rden / ende het vper sal v gheheel verteeren.

Nu is dat kennelick / dat dit volbracht is / doen Totilas de Coninck der Gotthen de Stadt verbrant heeft/ so ic daer bouen verthoont hebbe. Ende terstondt wo-rdt daerin dese Prophecie bygheschreldt: Wanneer ghy dan drymael vijf subtijle Coningen sult gehadt hebbē/ die de werelt met knechtschap verdrurt hebbē/ vanden Gosten totten Westen: so salder een Coninc zijn met eenen witten Hoet/die sal eenen name hebben / die daer sal op Ponto passen/die sal op de werelt sien / ende gauen geuen

uen met syne lasterlicke voeten/etc.

Sy sept/wanneer Roomen sal verbrant zijn/so salmē vijf thien Coningē tellen/ na welcke eenen nieuwen Coninc comē sal/die sy beschrijft. Nu ist mmers openbaer/dat onder Justiniano Romen is gewonnen/ verwoest ende verbrant. Ende men rekent vā Justino den Jonghen/tot op Theodosium 15. Keysers. Nae Theodosio is geuolcht Leo de derde Isauricus. Dese heeft sy sub tijl genoemt: daerom dat den meesten deel van haer niet kloeck noch dapper en zijn geweest. Doen nu Leo de derde gheregeert heeft/so is Italien van den Keyser afgheuallen: terstont daernae is dat Exarchat van den Coninck Pipino teghen des Keysers wille den Paus geschoncken gheweest. Daer by siet ghi dat dese rekeninghe wel met malcanderen ouer een coemt. Wāt ick hebbe tot op Pipinum oock 666. opgebracht. Ende also coemt den nieuwen Coninck te voorschijne / welcke de Sybella noēt/Poliocranon/dat is/ die eenen wittē Hoet oft een witte Mijter op het hooft heeft. Want also geeft sy vorzen / dat de Bisschop (die voortijts een witte Mijter op zijn hooft droech) een Coninc soude zijn. Sy geeft hem oock eenē naem. Want sy sept: Hy heeft een naem die daer op Ponto past. Want doet tot dat woordeke *Pontifex*: so hebt ghy *Potifex*.

Sy set oock sommige teeckenen ende merckē daer by: Hy sal op Wereltlicke dingē sien/ eñ niet op Hemelsche: Hy sal oock gauen vercrijghen (*porizon*) dencken ende geuen met de lasterlicke voeten. Ende sy sept recht / met de lasterlicke voeten: dewijle dat na Domitianum eñ Diocletianum geē onder de Coningen / wtgenomen de Paus/de voeten [illegible] streckt heeft/op datmē die sou de russen: daerdoor mepnē de Sotten datmē haer seer groote ghauen gheeft. Maer dat willen wp laten varen/ ende wederom op de bane comen.

De heylige Martelaer Ireneus sept int voorsepde vijfde Boeck als hy van dié Coninc spreect: In het Beest dat daer coemt is eenen tsamen ghetogen zijn alder boosheyt ende bedrochs / op dat in hem bloeyende ende besloten zijnde/ alle de Godtlooste cracht des afvals/ hy in den vyerigē Poel ghewozpen worde. Dat heeft hy gewis wt eenen Prophetischen Gheest gheseyt/ so een pegelick sal moeten beken nen/ die dat leuen der Pausen tot Roomen gheleesen heeft: by sonder Spluestri des 2. Benedicti des 9. Gregorij des 6. Gregorij des 7. Vrbani des 2. Pascalis des 2. Alexandri des 3. Innocentij des 3. Gregorij des 9. Bonifacij des 8. Clementis des 5. Joannis des 22 ende noch meer andere.

De Anti christ is een bedrijf alder Godtlooshept ende boosheyt.

Wat tot onsen tijden de Ju

lij/ Leones/ Clemētes eñ Pauli ghedaen hebben / van dien meughen seggen gheheel Italien/ Hispanien/ Franckrijck/ Enghelandt / Hongherijen/ Duydtschlandt / ende andere Conincrijcken/ die dooz gruwelicken crijch teghens malranderen ghehitst zijn. Soo speeert oock dat bloet der heyliger Martelaren / datter gestoztis/ ende tot Godt roept. Wat isser dan meer / anders dan dat wp ons booz dié men schen der sonden wachten: ende onsen Salichmaker ende Verlosser Jesu Chzisto aenhanghen? Ende neerstelicken bidden dat hy haest come/ ende ons van allen quaden verlosse/

Amen.

AMEN.

De 62. Predicatie.

Chzistus staet op den Berch Sion/ hebbende zijn Kercke: daer wozdt oock sommige merckteeckenen gegeuen/ hoe eñ wie dat de Schaepkens Chzisti wesen sullen.

Dat xiij. Capittel.

1 ENde ick sach/ eñ siet/ het Lam stondt op den Berghe Sion/ eñ met hem hondert eñ vier en vertich dupsent/ die den Naem zijns Vaders haddē op hare voozhoofden gheschzeuen.

2 Ende ic hoozde eē stemme wt dē Hemel/ gelijck een stemme veler wateren/ ende gelijck een stemme eens grooten Donderslachs: eñ ick hoozde een stemme van Harpenspeelders / die op hare Harpen speelden/

3 Eñ songē als eenē Nieuwē Sanck booz den Thzoon/ eñ booz de vier Dierē/ ende de Ouderlingē: Eñ niemāt en conde dē sanc leerē/ dan die hondert vier eñ veertich dupsent/ namelick die vā der Aerdē gecocht waren.

4 Dese zijn/ die met Vzouwē niet beblect en zijn/ * want sy zijn Maechden: dese volgen het Lam waer het gaet Dese zijn gecocht van de mēschē/ Eer-

* 1. Cor. 11. a. 2.

Eerstelingen Gode / ende den Lamme:

§ Eñ in haren mont en is geen bedroch gevondē: wāt sy zijn onstraffelicken voor dē Throon Gods.

Troost en predicatie des Euangeliums.

Alsoo hy tot hier toe in dit Boeck die maniere heeft gheuuyct / dat hy truerige eñ vroliche dinghē onder malcander vermenght: ende altijdt op die ware eñ verschrickelicke toevallen eenen troost set: also set hy oock nu op de tyrannije des Roomschen Rijcks een wtleghinge / die eenen troost ende ernstelicke vermaninghe begrijpt. Want wt de beschrijuinghe der Roomscher tyrannije eñ des Antichristendoms / soude men meughen meynen dat het al gedaen ware met de Kercke / ende met het predickē des heyligen Euangeliums / ende dat het Godtloos wesen altijdt soude de ouerhant hebben: daerom soo vertelt hy nu met een schoon ghesichte / dat Christus dies niet te min inde Wtuerrorene sal regeren ende verwinnen / ende dat hy oock daeromme een heerlicke Gemeynte sal hebben. Hy beschrijft hoe dat de Wtuerrorene Gods kinderen zijn sullen. Ende hy gheeft voort te kennē / dat de predickinge des Euangeliums so gheheel niet en sal meughen ondergedruct worden / of sy en sal veel meer door de gantsche Werelt met grooter stantvastichept gepredickt worden. Bouen dien soo verhaelt hy oock / dat Roomen sal vallen ende te gronde gaē / ende alle Godtloose ghestraft worden: Daerom vermaent hy gheheel neerstelick / dat wy noch deel noch ghemeynschap met den Antichrist en sullen hebben / op dat wy oock syner Ydoemenisse niet deelachtich en worden. Ende op dat de volcomen troost geen dinc en gebreke / so set hy daerby / dat aller Geloouigen herte eñ gemoedt / in alle perijckelen seer stercken ende troosten mach: te weten / dat de ghene die in Christo sterven / terstont van den lichamelicken doot in dat ewige leuen varen. Ende na dat hy dat volepndt heeft / so coemt hy op de beschrijuinghe der straffe / die ghewis ouer de Antichristische gaē sal. Eñ daerom / wanneermē de Euangelische eñ des Nieuwen Testaments Boeckē / soude voor de menichuuldige beschrijuinghe Christi houden / eñ der salichept die door hem den Ghelooouigen verworuē is / begrijpen: Item / soudemen die daer voor houden / die veel troosts hebben / ende dat Euāgelium verrondighen: so is dit Boeck gheheel Euangelisch / als dat sonder ophouden op de ware ende verschrickelicke dinghen eenen troost stelt.

Dat Lam staet op dē Berch Sion.

Alsoo siet Joannes *dat Lam op den Berch Sion staen.* Daerom

om en slaept Christus niet: hy weet wel van de perijckelen eñ strijden der Kercken: maer hy staet als een die gewapent is/ om de syne te helpen. Hy staet als een onuerwinnelick Coninck/ dien noch de Drake/ noch dat oude ofte nieuwe Beest en meugen verwinnē. Want ick hebbe daer bouen meer dan eenmael betoōt/ by sonder in het 5. Capittel/ dat door het Lam/ Christus verstaen wordt. Want hy is het Lam/ ende de betalinghe der verlossinghe/ tot op het laetste Oordeel: alsdan sal hy afleggē dat Ampt eens Middelaers/ ende sal een Wreedt/ doch daer beneuē eē rechtueerdich Richter zijn. Christus staet immers niet int zandt/ als de Drake doet/ maer op den Berch: ende dat meer is/ op den Berch Sion. De Berch Sion is een Voorbeeldt des Rijcks Christi gheweest/ het welcke eygentlick betuycht wordt met het ghene dat inden 2. Psalm/ ende Esai. 2. staet. Maer de Kercke/ dat is/ de Vergaderinge der Gheloouighen/ die alreede wt den strijdt verlost zijn/ ende in blijschap/ ende die hier noch beneden in den strijt zijn/ die Kercke is dat Rijcke Christi; daerom so staet Christus in de Vergaderinghe der Heyligher/ de vreughde ende blijschap der gener die in den Hemel zijn: eñ der gener leuen eñ Noodthelper/ die noch hier beneden opter Aerden strijdē. Daerom sullen wy geloouen/ dat Christus in de veruolginghe des Antichrists/ den synen ghetrouwelick bystant doet/ ende haer niet verlaten en sal: also men nergens en leest/ dat hy de oude Heyligē/ die onder het oude Roomsche Rijcke gepijnicht gheweest zijn/ opt verlaten heeft. Want desen troost dient ons voornamelic/ als die daer bādē Antichrist vervolcht wordē: maer hy heeft oock de gene gedient/ die onder het oude Roomsche Rijcke ghequelt zijn geweest. Ende sonder twijfel hebben sy haer daer op verlaten/ ende in de grootste vervolginghe haerseluen daerop ghetroost.

By het Lam in 144000.

Dat is nimmers nu geheel troostlick/ dat het Lam niet al leē en is/ maer het heeft by hē 144000. dat is/ een groote Gemeynte. Hoe seer dat dan het Beest woedet op de ghene die Christum bekennen/ so en salder doch des niet te min altijt een Kercke zijn: sy en sal nemmermeer wt gheroept worden op der Aerden. Hy stelt een seker getal/ ende hy verstaet een onseker/ ende euenwel noch een ghewis ende seker ghetal: daerom dat het getal der ghener die salich wordē/ sal cleyn gheacht zijn teghen het ghetal der gener die het Beest sullen aenbidden/ eñ vergaen sullen. Maer wy verstaen/ dat dies niet te min/ der ghener een groot ghetal wesen sal/ die het Lichaem der Kercken sullen zijn/ onder Christo het Hooft/ ooc dan/ als de Paus/ te samē met

met de spne/spnen woedendē
toozen wtspouwē sal. Van dit
getal der Wtuerrozenen/heb-
be ick int 7. Capittel gheseyt/
daer dit selue ghetal verhaelt
wozdt.

Hy hebt
of de Na
me des
Vaders
aen hare
voorhoof
ben.

Ende gheliickerwijs als de
Antichzistische/des Anticristś
teecken aen de Rechterhandt
ende aen het voozhooft dzagē:
also sullen oot de Schaephēs
Chzisti/ende die/die daer de
Kercke ende Bzupdt Chzisti
wesen sullen/onder dat Hooft
Chzisto/oock een teecken aen
haer hebben/te weten/den Na
me des Vaders des Lams.
Wāt het woozdekē zy", moet
dan het Lam verstaē wozdē.
Maer hy en spzeeckt niet van
het wtwendich teecken/dat-
men aen het voozhooft dzut-
ken moet/maer van het teec-
ken des herten. Dit teecken is
het geloone/dat teecken aller
kinderen Gods: te weten/in
den Vader ende Sone/welcke
niet en zijn sonder den Hepli-
ghen Gheest. Maer hoe wilt
ghy ghelooven/dat de eewige
almachtighe Godt d Vader
sy/oft ghy en verstaet dā/dat
sulcks dooz den Sone verwoz
uen is? So salmē dan het Chzi
sten Gheloone verstaen/niet
des Joodtschen ofte des Turc-
schen/het welcke oock bekent
dat God een Vader sy. Maer
dewijle sy den Sone niet en
hebben/soo Joannes in synen
Epistel spzeeckt/so en hebben
sy oock den Vader niet. Daer
omme so gheloouen de ware
Leden der Kerckē Chzisti/die
ware Schaephēs/dat sy eenē
ghenadighen Vader van we-
ghen des Soons hebben: dooz
welcken sy wel weten dat de
Vader met hē versoent is/eñ
al het ghene dat tot den leuen
eñ salichept dient/haer in den
Sone ghegheuen is. So wie
nu inden eenigē Sone Gods/
den Middelaer/de salichept
ende alle goet niet en soecken/
die en hebben voozwaer dat
rechte Teecken der kinderen
Gods niet aen hare voozhoof
den. Hedensdaechs wil alle-
man Chzistē zijn/maer vele
laten Chzistum varen/ende
hanghen geheel den Hepligen
aen. Daerom so en is haer ge-
looue dat rechte ende waracht
tich teechē der kinderē Gods
niet: Ja sy en kennen noch den
Vader/noch den Sone. Daer
omme soo veruolghen sy die/
die haer gantschelichē op den
Vader dooz den Sone verla-
ten. Ende dewijle dat Chzi-
stus by syne Kercke is/ick bid
de v/wat behoeft de Kercke
eenen Stadthouder? Voor-
waer dat en can noch en macht
gheen opzechte warachtige
Kercke zijn/die een Stadthou
der Chzisti heeft. Want voor-
waer sy derft Chzistum/den
welckē de rechte Kercke geen-
sins deruen en can.

De hepligh Apostel en la-
tet daer by niet blijuen/midts
dat hy ghesien heeft/dat de
Kercke by Chzisto ghevoecht
is: maer hy stelt daer noch wat
meer by/Dat hy heeft ghe-
sien hoe dat de Kercke te moe-
de

de gheweest sy / ende hoe dat sy haer heeft gehouden / by sonder op die tijt / als die Beesten haer gepijnicht hebbē: op dat wy pmmers daer wt leeren meugen / wat de hope der Heyligen in de grootste periculen sy: ende hoe dat wy in de vervolghingen ende aenuechtinghen ghesint sullen zijn.

Hy hoort het ruyschen der wateren.

Ten eerstē hoort hy *een stemme van den Hemel, als het ghedruys veelder wateren.* Door de Wateren worden in de Schrift / die wilt de Volcken voorgebeelt. Daerom so verstaen wy daer wt / dat de Gemeynte der Geloouighen groot ende wel te hoozen wesen sal: eñ niet met ghevepnsthepdt ommegaen / maer Christum vrij opentlick bekennen. Ende daeromme so hoort hy oot *het ghelvydt eens grooten Donderslachs.* Want van den Hemel verrijcht de Ghemeynte de ghenade eñ cracht / om het Euangelium kloeckelick ende ernstelick te vercondighen / al soude de Werelt wtsinnich worden. Eñ voorwaer so zijn Joannes ende Jacobus / van weghen der stantvastigher vercondiginge des Euangeliums / by Marcum Sonen des Donders genoēt. Van de Predicatie des Euangelions / sal corts hierna meer volghen. Bouen dat so hoort hy een lieffelicke tsamenstemminghe der Harpen / die also veel als een Nieu Liet makē. Het welcke dan voornamelic vanden Heyligen in den Hemel verstaen worpdt / die Godt eewichlick lof ende danck seggheen ende singhen: ende daerna ooch van de Heyligen die noch hier by ons op Aerden leuen: welcke ooch Godt den Heere ghestadichlick ende sonder ophouden louen / ende lof ende danckseggh inge opofferen. Ende daeromme of al wel in teghenspoedt / angst eñ noodt / de herten groote smerte lijden / so verblijt hem doch den Gheest in den Heere. Nu so en mocht dit Liet niemant leerē / dan alleen de Wtverorene. Want also de ouergroote eñ voornamelicke vreuchde des toecomenden leuēs / eñ des lofs Godts van de ghene die inden Hemel zijn / niemant getellen noch verstaen en can: oft hy en sy dan onder de Saligh e inden Hemel / ende deelachtich des Godlicken leuēs: also en siet ooch niemandt onder de ghene die noch hier in dese tijdt leuen / hoe groot dat de gelucksalichept der Geloouighen sy: noch hy en achtet ooch niet recht het lof dat sy Gode offeren: ten sy dat hy wederghebozen sy. Van den Nieuwen Loffanck hebbe ick int 5. Capittel gheseyt. Ende voorwaer het dunckt de Wereltlicke menschen nieuwe te zijn / het ghene dat de Gheloouighe wt den Woorde Gods voortbrenghen.

Nu soo beschrijft Joannes ooch / hoedanich dat de Schapen Christi sullen zijn in de Kercke Christi: niet tegēstaende dat raſen ende woeden des Beests /

Teecken des waren Geloofs.

Beests/oft der wzeeder dierē/ die daer sonder ophouden wesen sullen. Waer mede oock daer beneuen het teecken des Naems des Baders aēt vooz hooft/wtghelept wozdt. Wp sullen ooc verstaen/ welck der Rechtgheloouigher teeckenen zijn.

Hoe zijn sonder zeuden bercocht.

Ten eerstē *zyn sy ghecocht van der Aerden.* Want wp alle die het Beeldt des Aerdtschen mensches dzagē/zijn onder de sonde vercocht: om welcker oozsaken wille / wp oock den bloet onderwozpē zijn. Maer de Heere heeft met de betalinge eñ verlossinghe/die aen het Cruyce gehangen is/ons ghecocht/ so dat wp nu wederom vernieut zijn na het Beelt des Hemelschen Wesens / dewijle dat wp tot kinderē Gods aen genomen wozden. Van welck coopen de H. Apostel Paulus bzeeder verhaelt/1. Coz. 7. Roman. 3. eñ op andere plaetsen. Item 1. Petr. 1. Ende dewijle dat de Gheloouige bekennen dat sy ghekocht zijn / eñ dooz Chzistum aenghenomen om te beeruen dat eewighe leuen/ so zijn sy haren eenighen Verlosser onderwozpen: sy dienen hem/hanghen hem aen/ ende sy latē haer geensins van hem aftrecken.

Hoe zijn maechde

Voozt soo *Zyn sy Maechden, en zyn niet beulecht met de Vrouwē.* De Oude quellen haer seluē int wtleggen deser wooz den: op dat niemāt mepnen en soude / dat daermede de heplige Huwelicke staet pet vercozt ware. Dooz welcke voozwaer so Paulus 1 Coz. 7. eñ Heb. 13. betupcht/ niemant beulett en wozt. Jc schame mp der Papisten beuselen hier te vertellen. Want wie wilde die alderonrepnste menschen pet van der repnicheyt spzeken? Sy willen daermede haer ongehoudt leuē beschermen eñ verschoonen: ende daerentusschē so sien alle menschen / (oft sy en zijn dan blint) wat grooter onnutheyt ende vuplicheyt daerwt geresen is/ende noch dagheliex geschiedt/onder den deckmantel des onsalighen ende onrepnen eerlooseu leuēs. Maer de Heere en spzeert hier op dese plaetse niet van het lichamelic Huwelick/maer van het Geestelick. Wāt het is openbaer/dat de Apostelē/als beneerstigers onses Salichmakers/de kercke een repne Maget den Heere toegebzacht hebbē/die geen bpwooninge en heeft gehadt met een Wtlādische oft vzeem de Vzouwe/dat is/die niet beblecht en wozdt dooz gemepnsaemheyt der valscher Leere. Men lese Salomon / die gheheel ernstlicken van dat Wijf spzeecht/ in Pzouerb. Cap. 4. Item men lese Paulum 2. Corinth. 11. die daer fijn af leert/ als dat de Gelooutge zijn een repne onbeulechte Maghet/ Chzisti Bzupdt. Daerom soo hebben de Gelooutge/ die onder de tyzannije des Beests geleeft hebben / gheen vzeemde Leere van den Afgoden / ende van andere onrepne Heydenschе

sche Godsdienſten toeghelaten. Ende ſy en gaen oock noch opten dach dā hedē met gheen Pauſelicke bevleckinge om: ſy en hebben niet daerme de te doen: maer ſy behouden Chriſto haren Bruydegō een reyn maechdelick ſuyuer herte: ende ſy zijn aen hem dooz het warachtich gheloue vertrout.

Sy volgē het Lam na/ wart ooc henē gaet.

Deſe Volghen het Lam nae, waer dat het henen gaet: Dat is/ Sy en vzagen na niemant anders dan nae Chriſtum: ſy en hebben nae niemandt anders eenich verlangen dan na Chriſtum: tot hem hebbē ſy al haer toevlucht / hy is al haer blijſchap ende ſalichepdt/op hem alleen hebben ſy altijdt eenich opſien / ſy weten dat ſy in hem volcomen zijn. Sy volghen alleen ende altijdt Chriſtum nae / de welcke alleen in hen / alle dinck te ſamen is. Boven dat/Godt gheue waer henen dat Chriſtus de Gheloouighe met ſyne leere ende exempel beroept: Ja ooc inden doodt ende gruwelicke martelisacie / ſo volgen ſy goedtwillich ende vzolick. Daerby coemt/ dat ſy ooc int eewich leuen van hem in der eewicheydt niet verlaten en wozden. Want waer Chriſtus is/ daer is oock Chriſti Dienaer: ſoo hy ſelue betuycht heeft/Joan. 12. ende 14.

Sy zijn ghekocht van de menſchē.

Sy zyn oock ghekocht vanden menſchen. Te weten / Sy zijn dooz de ghenade Chriſti verloſt/op dat ſy de verſtoozde ou repne Werelt niet aenhangen en ſouden/dooz alderlepe beblecktnghe. Want Chriſtus roept de ſyne wt de Wereldt dooz ſynen Gheeſt eñ Wooztalſo/dz oft wy al wel lichaume licken in de Wereldt zijn / ſoo hebben wy doch een afgryſen van de Wereldt/wt gantſcher herten/eñ van de dinghen die in de Wereldt zijn. Maer de ſyne heeft hy daertoe vertozē/ Ja ghekocht wt de knechtſchap der mēſchē ofte der Werelt/op dat ſy Eerſtelingē ſouden zijn Gode dē Vader eñ ſynen Sone. Welcke plaetſe de goede eñ Godvzuchtige Man D. Fräciſcus Lambertus wtlept ende ſeydt: Het is kenlick wt het 24. Cap. Leuitic. Num 15. Deuter. 18. wat de eerſte vzuchten zijn / ende dat ſy den Heere verſamelt/ende den opperſten Prieſter toecomen. Maer Chriſtus is de Hooghe eñ Opperſte Prieſter/welcken die Geeſtelicke eerſte vzuchten toebehoozen: te weten/goe de Godvzuchtighe lieden/ die Gode ghehepligt zijn. Dit wozdt van den Apoſtel beueſticht/die daer geſpzoke heeft: Chriſtus heeft hemſelue vooz ons ghegeuen/ op dat hy ons ſoude verloſſen van alle booſheyt/ eñ hem ſoude reynighen een bpſonder Volck/dat daer zuerich ware na goede werken. Daeromme ſoo beneerſtighen haer de knechtgheloouige tot de Godtvzuchtigheyt bpſonder/ende dat ſy de eerſte vzucht/ende een gheheel heerlick

Eerſte vzucht Gods.

licke gaue des Heeren meugē zijn: dewijle sy wetē dat sy eyn delick verlost zijn/ so dat sy dē ouergebleuē tijt haers leuens Gode dienen.

In haren mondt geen bedroch.

In haren mondt en wort geen bedroch gheuonden. Hy en sept niet/ Daer en wort geen quade begheerte oft quade beweginge in de herten der Gheloouiger gheuonden: maer hy seydt: *Daer en is gheen bedroch in haren mondt.* Want oft alschoon de Geloouighe door de aenuechtinghe des vleeschs beswaert ende ghequelt worden/ soo beneerstighen sy haer doch der waerheyt: so dat sy niemandt willens en bedrieghen. Voornamelick so en verberghen sy niet / dat de bekenteniſſe der waerheyt aengaet: eñ en ghebruycken oock geen quaet bedroch inde Leere des Euangeliums.

Sy zyn sonder smette.

Sy zyn oock voor den Troon Gods sonder smette: niet door haer cracht/ maer door de heyligin ghe Chriſti: het welcke oock Paulus ghetuycht tot den Ephes. Cap. 5. Want hy spreect onderscheydentlick / *Voor den Troon.* Want Augustinus heeft oock ghesproken: Onse heyliginge sal ten laetsten inde toecomende Wereldt volcomen zijn.

Dit zijn de ware teeckenen der Rechtgheloouigher eñ der oprechter Gemeyntē: hier gae een peghelick in hemselven/ eñ onderscheicke neerstelick / of hy dese teeckenen in hem vint: eñ dat hy Godt ernstelick bidde/ so hy eenige gheuoelt/ dat God hem wil stercken eñ beuestighen: vindt hyse niet/ dat het Godt diepe in zijn herte wil drucken.

De 63. Predicatie.

De Engel predict het eewich Euangelium.

6 Eñ ick sach eenen anderen Engel vliegē middē indē Hemel/ eñ hy hadde een eeuwich Euangeliū/ om den Inwoonders der Aerden te verkondighen/ eñ alle Nacien/ ende Geslachten / eñ Tonghen/ ende Volcken.

7 Seggende met luyder stemmen: Vreest God/ ende geeft hem eerlickheyt / want de vre zijns Oordeels is ghecomen: ende aenbidt hem † die den Hemel ende de Aerde gemaeckt heeft/ ende de Zee/ ende de Waterfonteynen.

Ge. 1. a. 1 pſ. 33. a. 6 124. a. 8. 146. a. 6. Act. 14. b 15. 17. c. 24.

Het Euangelium sal voor het voordeel door de gantsche Wereldt gepredict worden.

Daer en is gheen dinck dat de Antichzist so gheern wilde dat het tondergedruct ware/ als de Predicatie des Euãgeliums. Ende daerom heeft hy de Kettermeesters (so zijt noemen) geordineert. Want dat Euangelium derf hy een ketterie noemẽ. Daerom verbrãt hy de Euangelische boecken/ eñ de gene die het Euãgelium predickẽ. Hy verbiet alomme door zijne Mandaten / datmẽ het Euangelium eñ de Euangelische boecken niet en lese. Daerom dunct het de eenuoudige onmeugelic te zijn/ of het Euangelium moet te gronde gaẽ/ met alle zijne aenhãgers. Eñ dus worter nu eenẽ troost des Heeren / een Gesichte des Engels voortgebracht / (wãt hy is noch aen het gesichte) die middẽ door dẽ Hemel vliecht/ ende dat eewich Euangelium heeft/ ende der Wereldt verkondicht. Waerdoor dat betoont wordt/ dat het Euangelium den menschen sal verkondicht worden/ oft alschoon alle de vpanden leedt ware. Hy set ock in eene corte somma/ die stucken die door het Euangelium / der Wereldt ghepredickt worden. Dit dient ock tot troost der Ghemeynten/ die onder het rude Beest/ verualghinghe om het Euangelium gheleden hebben. Wy willent int corte het een na het ander wtlegghen ende verclaren.

Ten eersten so ist openbaer ghenoech wt het voorgaende/ dat door den Enghel/ de Dienaers des Woords verstaen worde/ Ja dẽ dienst des Euãgelions selue. De Script voor waer noemt de Predicanten/ Enghels. Want alsoo wordt Johannes de Dooper in den Euangelio wt Malachia genoemt: waer af hier boven gesept is. Met dien eerlicken name wort den Dienaers te kennen ghegeuen/ hoe dat sy repn ende van een ongeverwet geloone wesen sullen. De Engelẽ zijn de Dienaers Gods/ op welcken sy altijt sien/ welcken sy lief hebben/ ende welcken sy eeren: welcx beuel sy ghet rouwelick ende vlijtich doen. Also behooren haer de Predicanté in haer ampt ende beroepinge ock te houden. Maer gelijck de Engelen door der menschẽ listichept eñ tegenstrijden niet en meugen ghequetst worden: alsoo beschermt God zijne Dienaers tot op de vre die hy bestemt ende geordineert heeft. Also wort Petrus wt de ghevanckenisse ghelepdt/ Act. 12. Paulus wort ock int Schip bzekẽ onderhoudẽ/ etc. Maer hy spreect van eenen anderen Enghel / om dat hy tot nu toe menigherlep ghesichten van Engelẽ voortgebracht heeft. Hoewel dat my dunct dat het woordeken *Ander*, wordt ghestelt voor den *Eersten*. Want daerna set hy noch twee andere Enghelen: onder welcke hy den eersten/ Een ander/ maer den nauolghenden / Den derden noemt.

De Enghel is een voorbeelt der Predicanté.

Nu

bi vliecht midden door den Hemel.

Nu so vliecht dese Engel te midde door den Hemel. Daer door is voorghebeeldt/den geluckſaligen loop ende het toenemē der predicacie des Euāgeliōs. Byden Propheet staet ock geschreuen: Syn Woort loopt snel. Psal. 19. Dauid geliket den loop der Predicanten des Euangeliūs/by den loop der Sonnen/daer hy sept: Sy loopt vrolick als een Heldt haren wech: sy gaet opt wterste deel des Hemels/eñ loopt weder tot aent wterste: eñ dat en kan haer niemandt beletten/ eñ daer en is niemandt die hē verbergen mach voorhaerder hitte. *De Sonne ouerschynt het al te samen.* Daerom so sal de Predicacie vry zyn. Want gelyck wy die dingen/die bouen ons in der Locht eñ in den Hemel zyn/noch aftreckē noch beletten en meughen: also en sullen wy ock den genen die te midden door den Hemel vliecht/ noch aftrecken/noch beletten meughen. De woorden eñ de Scriften vliegen/sy vliegē/sy vliegen/wydt eñ breedt/ouer eñ weer. Eñ de waerheydt en mach niet tondergedruct worden. God heeft de Werelt de Druckerije gegeuē/door welc het Euangelium wydt/breedt ende rasch gepredict ende verrondicht wordt.

Het eewich Euāgelie.

Nu so heeft dese Engel het *eewich Euangelium.* In welck gewis eenē seer grootē troost is. Want daer wordt voorgebeeldt/dat de Waerheyt in de Werelt onuerwinnelick wesen sal. Maer dat Euāgelium wordt om veelderley oorsakē wille/Eewich genoemt. Ten eersten daeromme/om dat de Waerheyt onsterffelick is/de welcke ock niet en mach gebonden worde/of alsehoon de Dienaers ghebonden/gevangen/eñ gedoot worden/2. Timoth. 2. Voort so is dat Euangelium Eewich: want het is onse eerste Ouders voorsicht ende gepredict geweest: het is inde Wet eñ Propheten te voren ghesept/van Chzisto verruult/van den Apostelen wtgelept/eñ door de Godlicke ghenade tot ons ghebracht. Hoe dattet vander eewicheyt voorsien is/besiet Ephes. 1. Maer het wort ock daerom eewich genoēt/op dat het ons eñ onse Nacomers/tot het eynde des Werelts/eñ niet alleē van onse Voorvaders soude gehoort worde. Eñ dewyle het eewich is/so liegen de gene diet nu ter tyt een Nieuwe leere noemē. De Papistische Leere is nieu/ die haren oorspronc heeft vanden tyt op welcken een pegelick dinck inghestelt is/ etc. Jae de Apostel spreeckt/Galat. 1. Wanneer ick ofte een Engel vanden Hemel/een ander Euāgelium predickt/dan ghy ontfangē hebt/die zy vervloeckt.

de Engel predict het Euangelium.

Wy hooren ymmers wtdruckelicken/dat de Enghel niet alleen dat Euangelium en heeft ghehadt/maer heeft dat Euangelium gepredickt. Vele hebben wel dat Euange-

lium/maer stom/eñ in Boecken gheschreuen. Het Euangelium moet ghehoort zijn/ende ghepredickt worden. Hy vertelt oock/wien hy ghepredict heeft/ofte wien dat Euangelium sal vercõdicht worde: te weten / *den ghenen die op Aerden woonen.* Want de gene die de Aertsche dingé aencleuen/ moetmen toeroepen / eñ haer wt den slaep des herten verwecken. Maer nu soo vertelt hy na zijn gewoonte/ende siet daer en bouen op de woorden des hepligen Prophects Danielis int 7. Capittel. *De Heydenen, Ghesłachten, Tonghen ende Volcken:* eñ gheeft daerdoor te kennē / dat het Euangeliū in de gantsche Wereldt sal gepredict worden. Waeraf oock de Heere gesept heeft/dat sulcx gheschien sal. Matth. 24. Ende dan so sal dat eynde comē. Ende wy siē nu op desen tijt/ dat het Euāgelium byna door de gantsche Wereldt vercondicht is. Ende hier vermane ick / dat niemandt hemseluen en bedriege. De Apostel heeft 1. Tim. 3. ende Coloss. 1. ghesproken/dat het Euangelium zy tot synen tijt door de gantsche Wereldt ghepredict gheworden. Nu soo en hadden oock op dien tijdt niet alle menschen aengenomen/maer alleen wepnighe. Daeromme en sult ghy v seluen niet wijsmaken/dat het Euangelium v niet ghepredickt en zy/ oft alleman en neme het dan aen. Sy bedriegen haerseluē/ die haerseluē voor het wterste Oordeel/een eenichepdt aller Nacien belouen/daerom datter gheschreuen staet / datter eens een Herder sal zijn/ende een Schaepstal. Want dit is veruult/doe de Heere hem wt de Synagoge der Joden/ende wt de verstropinghe der Heydenen/een Kercke toeverepdt heeft/ welcx Hooft eñ Herder Christus is. Maer de Antichzist sal eerst door de laetste toecoemste afghedaen worden. Daerom sal hy Christum sonder ophouden weder strijden. *Tē sal nu meer een schaep-stal ende een Herder zijn.*

Voort / dat hy den Enghel ghesien eñ ghehoort heeft met lupder stemme het Euangeliū predickē/daerby verstaet hy/ dat de Predicantē dat Euāgelium tegen dē Antichzist/met grooter stāuastichept eñ vzijhept/Ja met lupder stemmē/ ende grooten yuer eñ neerstichept sullen vercondighen ende predicken. Eñ sonder twijfel soo sien wy oock heden ten daghe/hoe seer dat de Geloouige verdruct worde/hoe veel te meer ende hittigher dat sy roepen. Item/sy worde Roepers genoemt / diemmen met ten stric het roepen verbieden moet. *Hy predickt met lupder stemmē.*

Bouen dien so begrijpt hy in een corte somma/tgene dat men door de Predikinghe des Euāgeliums / bysonder in de laetste tijden vcondigē eñ predicken sal. Ten eersten sept hy: *Vreest God.* De vreese Gods is een beginsel der wijshept: daerom *Wat de Engel predickt.* *De vreese Gods.*

om so ist een begin der sothept eñ aller dwalingē/Godt niet te vreesen. De vreese Gods en heeft nv gemeyns met de vreese des werlts. De vrome en verschrickt hem voor Godt niet / ghelijck een knecht die hemselven schuldich kent / synen Heere: ende voorwaer hy vreest de straffe veel meer / dā synen Heere / welcken hy veel meer vacht. Wāt by de vreese Gods/is eere eñ liefde Gods. Sy geeft Gode alle heerlickheit: sy eert/loeft/eñ krēt hem. Voorwaer om dat wy de mēschē meer vreesen dā God / dē Paus meer vreesen met synen nijdige aenhāgers/dan het behoort: daerō en staē wi de rechte sakē niet voor/noch en belijden de waerheyt niet vrij wt/ eñ en doen het Euangeliū geē voordeel. Maer de Heere sept inden Euāgelio: Ghy en sult de gene niet vreesen die het lichaem doodē meugen/eñ ouer de ziele geen macht en hebbē: maer vreest veel meer den genen die lijf eñ ziele int Helsche vyer worpt. De vreese Gods en is niet alleen een beginsel/ maer ooc een bant aller deuchden. Hier na sullen wy hoorē/ dat de bevreesde inde Helle sullen ghewrpen worden/te samen met het Beest ende den valschen Prophect. Daerom me soo sal Godt onse vreese zijn/ ghelijck oock Esaias in het 8. Capittel leert. Wy sullen God vreesen van weghen onser sonden ofte boosheydt: Daer vreesen hem wepnich menschē: veel vreesen haer warachtige dingen te spreckē/heylige dingen te beschermen/ eñ godtloose dingen te berispen.

Daer na so begrijpt de Prædicatie des Euangelnums/de eere Gods. Want hy sept: *Ende gheeft hem de eere.* Maer siet toe/dat ghy den Sone vandē Vader niet en schendet. Wāt hier spreeckt Joannes int 5. Capittel also: Alle oordeel heeft de Vader den Sone ouerghegheuen / dat sy alle den Sone souden eeren / ghelijck sy den Vader eeren. So wie den Sone niet en eert / die en eert den Vader niet die hem gesonden heeft. Ende voorwaer de Vader en mach niet gheeert worden/dan door den Sone. Wāt wy eeren hem/wāneer wy gelooven dat hy warachtich is: eñ Christum den Sone Gods als de eenige Gerechtichept/ ende de Volcomenheydt aller Gheloouiger/aennemen. So eeren wy dan God: ten eerstē met het gelooue: voort/wanneer wy hem met rechte ghehoorsaēheyt eerē/eñ in synē gebodē wandelē. Joānes sept in zijn 1. Epistel: Wie den Sone nv en gelooft/die maect Godt leugenachtich: (merct hoe dat ghy Godt opt alderhoochste vysmaet) wāt hy en gelooft het getuygenisse niet/dat God vā synē Sone getuycht heeft. Eñ dat is tgetuygenisse / dat ons God het eewich leuē gegeuen heeft: eñ dat leuē is in synē Sone. Die den Sone heeft / die heeft het leuen: die den Sone

niet en heeft/die en heeft het leuen niet. Daerō woȝt ons verboden/ anders dan in Chriſto alleen / dat leuē ende alle goet te ſoecken. Maer de Papiſten eeren den Paus eñ ſyne Inſettinghen/ſyne Heylighen/eñ ſy en eeren God niet alleene. Sy laten op hare Oȝinckbaté grauen/ *Gode ſy alleen de eere:* maer daerentuſſchen verualghen ſy de ghene / die alle de eere die Gode toebehoȝt/hare beuſelingen niet toeſchȝiuē en willen. Maer dat Euangelium ſal roepē/dat alleen Gode alle eere toebehoȝt.

Het Oȝdeel des Soons Gods.

Daer aen ſet hy eenen pȝickel/die ons tot de vȝeeſe ende pȝijs Gods dȝiuen ſal: *Want de ure zyns oordeels is ghecomen,* Daeromme ſo woȝt dooȝ het Euangelium / de laetſte Werelt dat wterſte Oȝdeel neerſtich voorgehoudē. Dit heeft een wonderlicke werckinge/ om de beteringhe des leuens van den menſchen te ghecrȝighen. Daer ſtaet pmmers wt dȝuckelickē/Dat de vȝe zȝns Oȝdeels ghecomen is: niet/ Sy ſal comen. Want alſoo woȝdt de verſekerthepdt des Oȝdeels wtghedȝuckt: ende wy woȝden vermaēt/ dat wy ale vȝe ende ooghenblick op den toecomenden Dach ſullen wachten. Dit ſelue Argument gebȝupct Paulus inde Wercken der Apoſtelen int het 17. Capittel/by de Athenienſers: ende inden 2. Bȝief tot de Corint. int 5. Capit. Lieue Bȝoeders/laet ons gedachtich zȝn des ſtrengen Oȝdeels: Laet ons opȝecht int geloue zȝn/ eñ onſe leuē beteren: eñ al het ghene dat den hepligen Euangelio niet gelȝcfoȝmich en is/ afleggen. Want gewiſſelick wy ſullen ſteruen: gewiſſelick wy ſullen geoȝdeelt woȝden. Ende wāneer wy meynen dat onſe ſaken wel ſtaen/ſo ſal dat verderue onverſiēs ouer ons comen. Waeckt dan.

Ten laetſten ſoo leert het Euangeliū/God alleen aenbiddē. Daeromme ſo en bidden de Gheloouighe de Beelden niet aen / ſy meughen opgericht zȝn wien ſy willē. Sy en bidden den Paus niet aen/ die met ſchanden eñ laſteren ouerdeckt is: ende noch veel min/ſoo en cuſſen ſy / noch en aenbidden alſo met het kuſſen niet/die ſchandelicke eñ ſtinckende voeten. Sy en bidden niet aen den Godt Maozim/ den beſloten Godt/die in Palapſen eñ Domkercken/alſoo veel als ghevanghen/gheeert woȝt. Sy en bidden de Heyligen niet aen/maer alleē God. Daerom ſo heft uwe herte op ten Hemel/ende biddet Godt aen. Wy hebben hier op der Aerden heerlicke wercken/die ons bewegen alleen God aen te biddē. Hy is een Schepper des Hemels/eñ der Aerden/eñ der Zee. Wie iſſer grooter? Wie iſſer geweldiger? So bidt dan den waren God aen. Hierby ſtelt hy de Waterfontepnen: wāt dat wonderwerc eñ de weldaet der wateren is groot

God aen bidden.

Dan 11.

Matth 4

groot. Wanneer ghy ouerdēct den oorſpronc der fontepnen/ de ſubſtancie / de ſchoonheyt/ het gebruyck eñ nuttichept ſo moet ghy v ouerſeer daer af verwonderen ende ontſetten. Gode ſy lof.

De 64. Predicatie.

Een ander Enghel verrondicht / dat Babylon vallen ſal: ende een ander vermaent alle man/ dat ſy geē deel noch ghemeynſchap met de Religie des Beests hebben en ſullen.

8 Ende daer is een ander Enghel gheuolcht/ ſeggēde: † Sy is geuallen/ ſy is gheuallen / Babylon die groote Stat/ om dat ſy wt den Wijn des toorēs haerder hoerderie allen Volcken te drincken gegeuen heeft. Apo. 18 a 2 eſa. 21 a 9 Jer. 51. a. 8.

9 Ende de derde Enghel is hen geuolcht/ ſeggende met luyder ſtemme: Iſt dat pemant de Beeſte aenbidt/ eñ haer Beeldt/ ende een merckteecken neemt op zijn voorhooft/ oft op zijn rechter handt.

10 Die ſal oock drincken vandē Wijn des toorens Gods/ vandē louteren Wijne gheſchoncken in dē dranc beker zijns toorens/ eñ ſal gepijnicht worden met vyer eñ ſulphur/ voor de heylige Engelen eñ voor het Lam.

11 † Eñ den rooc haerder pijninghe ſal opgaen van eewicheyt tot eewicheydt / eñ ſy en ſullen gheen ruſte hebbē dach eñ nacht/ die de Beeſte eñ haer Beelt aenbidden/ ende iſt dat pemandt het merckteeckē haers Naems ontfangt. Apo. 9. a. 2. 19. a. 3.

12 * Hier is de lijdtſaemheydt der Heyghen / hier zijn die de gheboden Gods houden/ ende het geloue Jeſu. Apoc. 13. b. 10.

Tot trooſt der geloouigen Chriſti/ woort nu eē ander Engel geſien/ die een voorbeelt is

van alle goede Predicantē/die met grooter stantuastichepdt ghecondicht/dat des Antichrists rijck vallen eñ te gronde gaē sal: hoewel dat hy hemselven beloeft dat het eewelic bestaen sal. Maer daerwt verstaen de Gheloouige/ dat oock de veruolgingē te samen met alle de gruwelē door de gantsche wereldt/ een eynde sullen nemen. Want nademael dat alle Geloouige van wegē der veruolginge/die haer vanden Godtloosen geschiet/eñ na malcanderē duert/ niet anders en connen dā geheel treurich zijn: so moeten sy ooc een groote blijschap/eñ niet een cleyne troost wt sulcx ontfangen/ wanneer sy hooren dat die niet eeuwelic na malcanderen dueren en sullen.

De Roōsche Kercke sal vallen.

Hier wort gesept dat Babylon vallen sal. Het soude wonder waer een sot dinck zijn / wanneer wy dit van het oude Babylon in Asia wtlepden / dat lange te gronde gegaen is/ alsoo datter nauwelick bewijs ouergebleué en is: daerom so moetment vā wat anders verstaen/ te weten / van een stadt die noch in haren fleur is/ Ja door een Antonomasiā moetmen Roomen verstaen. Want daer is tusschē haer beydē een seer groote gelijckenisse. Babylon is de eerste Monarchie geweest/Romē de laetste. Babylon heeft dat Volck Godts seer iammerlick ghepijnicht/ alsoo pijnicht oock Roomen gheheel seer de Kercke Gods. Babylon heeft met seer swaré gheuanckenisse Israel gepijnicht ende gheplaecht : alsoo quelt oock Roomen de Kercke Christi met meer dan een lanckduerighe gheuanckenisse. Babylon heeft dat Volck Gods verwonnen/ ende heeft de Stadt Jerusalem verbrāt/ ende den Tempel verstropt/ Israel gheuanghen wech geuoert: also heeft oor Roomen/ als sy de Stadt Jerusalem ghewoest heeft/ende den Tempel ommegekeert/ den Israel verwonnen / ende een heerlicke Triumphe vercreghen. Babylon heeft de Afgoderie/ Superstitie / eñ alderley gruwel geplant/gevoordert/beschermt/ ende alle man aengedwongen: maer ten laetsten/ doe niemāt daer op en dachte / soo is dat Volck onversiens verlost/ ende Babylon tot den gronde verdoruen. Also is oock Roomen een Moeder / Voedtster/ ende een Onderhoudtster van alle gruwelen der Kerkē des laetsten tijts: in welcke sy ten laetsten te gronde gaen sal: eñ dan sullen alle de gene die waerachtich in Christum gheloouen/verlost worde. Maer bysonder staet daer / *Die groote.* Want hoe groot ende gewelditch de Roomsche Kercke zy/ sien ende beuinden wy heden ten daghe wel alle ghelijck. Want ic en ben de eerste niet/ die door Babylon / Roomen verstaet. Want den meesten deel / die op de eerste Epistel Petri schrijuen / ende de selue wtge-

Babylon Roomē.

wtgelept hebben/ verstaen int eynde desselven Epistels/ vooz Babylon/ Roomen. Vooz-waer Occumenius spzeect: Hy noemt hier Roomē/ Babylō/ van wegen der vooznamelic-heyt des Rijcks/ ende om der vermaerthepdt wille: welcke Roomen vooztijdts lange ge-hadt heeft. Ende dat gheuen de ghene die noch ouder zijn/ noch claerder te kennen. Als Tertullian. int Boeck teghen de Joden: welcke spzeeckt: Al-soo dzaecht oock Babylon by onsen Johannem/ een Vooz-beeldt der Stadt Roomen/ die daerom groot is/ hooueerdich eñ pzachtich/ van des Rijcx eñ Keyserdoms wegen/ eñ dat sy de Heyligen bestrijdt ende ver-volcht. Byna de selue woozdē wederhaelt hy int 3. Boeck te-gen Marcion. S. Jeronymus noemt Roomen euen so claer-lick ende openbaer/ Babylon: ende vooztwaer dat Babylon/ van welck Joannes in de O-penbaringhe spzeeckt. Men lese de Epistel Paule ende Eu-stochij/ die tot Marcellam ge-schzeuen is / dooz hulpe ende toedoen Hieronymi. Men lese den selven Quest. 11. tot Algasiam. Item/ in de Vooz reden op het Boeck Didymi/ banden H. Gheest/ tot Pauli-nianum. Item int begin des 2 Boecks tegen Jouinianum. In S. Marcus leuen spzeect hy: dat Petrus figuerlick be-diedt onder den name Baby-lon/ Roome/ in synen 1. Bzief. Maer Joānes die sal hem sel-uen wtleggen int 17. Capittel. Maer wy verstaē dat de stadt Roomen vooznamelic met al haer Godloos leuen sal vallē: doch daer beneuens de super-sticie eñ den Roomschen gru-wel/ die ouer al de werelt ver-stropt is. Ende vooztwaer so spzeect den Engel datse geval len is/ die euenwel eerst vallen sal: ende dat doet hy dooz een maniere van spzeken die seer gemeyn is by de Pzopheten/ dat sy het gene dat gewis toe-comende is ende gheschieden sal/ alsoo wtspzekē/ als oft nu geschiet ware. Om te meerder sekerhept te kennen te geuen/ sept hy tweemael/ *Sy is gevallen, Sy is gheuallen.* Dit wozt oock in het 18. Capittel weder ver-haelt so wy hoozen sullen / dat het oock wt de Pzopheten ge-nomen is /etc. Hoe wel dat ye-mant meynen mochte/ dat het verlanghen ende de vzeuchde oock daer dooz afghebeelt wa re. Want die dingen/ op welc-ke wy lange ende met grooten verlangen verwacht hebben/ ontfangen wy/ wanneer sy nu comen/ ende spzeken: Ghy zijt doch gecomē al hebt ghy lan-ge getoeft/ Ja ghy zijt gheco-men/ nae welck my seere ver-langt heeft/ eñ ghy bzengt my een groote blijschap toe. Wāt de Heyligen hebben een groot verlangen na den ondergangh des Rijcx des Antichzists: welc ke gheheel Godloos/ onreyn/ ende den Heyligheyn seer be-swaerlick is.

Sy is gevallen/ sy is gheuallen

Daer en tusschen so wozter

Waerom de Roomsche Kercke valt.

oot de oorsake vertoont/ waer om de Roomsche Kercke te gronde ghegaen sy /*Want van den Wyn des toorens haerder hoererie heeft sy ghedroncken, ende sy heeft droncken ghemaeckt alle Volcken.* Eñ voorwaer soo sietmen dat dē Wijn een groote cracht eñ werckinge in den menschē heeft. Daeromme so wort hy by de Propheten der leere gheleken. Daeromme so heeft Roome met hare onreyne ende ontsinnighe leere alle Volcken dronckē gemaeckt. Desen Wijn wort ghenoemt den Wijn des toorens oft grāschaps. Want de ghene ouer welcke Godt vertoornt is/ die laet hy dwalen in den wech der Roomscher Kercken. Wāt dewijle dat God dē reyne leere des leuens door synē Sone ende de wtuercoren Apostelen gheopenbaert heeft / ende de menschen die niet aen en nemen: so vertoornt hem Godt te rechte ouer haer / ende stelt se in een verkeert verstant/ soo dat sy gruwelick dwalē / ende gruwelicke dwalingē na volgen: ghelijck oock Paulus 2. Thess. 2. gepropheteert heeft/ dat sulcks gheschieden soude. Voort so wort den Wijn ghenoemt/ den Wijn haerder hoererie/ te weten/ met welcke sy/ na dien dat sy ten eersten tegē Godt ghehoereert hadde/ nu oock alle volckē leert hoererie bedrijuē. Die maniere vā spreken is ten minsten bekent wt de Propheten. Roomen en is niet bestaē inde leere des Euāgeliums/ noch der Apostelen/ maer sy heeft een nieuwe versiert/ die den Euangelio cōtrarie is: Van den stadthouder Chrisi op aerden/ van het gewelt der sleutelen/ van Aflaet/ van de gerechticheyt der wercken/ van verdienste/ van de noedhdoeninge/ van de Biechte/ van de eere der beelden eñ der Heyligē/ van Misse te doē/ van het aenbidden des Sacraments/ van Meunicherie ende ontallicke diergelijcke dingē. Dese schenckt hy allen volcken in/ als de Apostolische oude ende Christeliche leere: ende also trecht hy van Christo af/ hy verlepdt vandt Euangelio af/ ende vant oude Christelick gelooue/ eñ hy verderft ontallick veel zielen. Daerō schenct hem God oot in/ vandē beker zijnder grāschappē/ eñ hy verderft hē oot inder eeewicheyt.

Hy vermaent te negen Roomsche dat sy met de Roomsche leere niet en sal te doē hebben.

Voort wt dese oorsake vermaent hy alle menschen / dat sy noch deel noch ghemeynschap met de Roomsche kercke of met het Pausdom hebbē en sullen: of sy en willen dan oock der eewiger straffe deelachtich worden. Daerom brengt hy een bewijsinge van de schalē eñ straffen voort: ende beschrijft seer sware ende verschrickelicke straffen: of by auonturen de menschen van het Godloos leuē mochten afgetrocken worden. Daerom so roept de Enghel/ ende ghewis met lupder stemme. Daerom sullen alle Leeraers ende Predicantē hier leerē/ dat het haer ampt

ampt is / dat sy in dien handel ernstelick ende lupde roepen moeten / dat een pegelick de ghemeynschap der Roomscher ofte Pauscher Kercken vliede. Ick weet wel watmen ghemeynlick seydt ende ghelooft: Ten laetsten worden sy alle salich/sy hebben alschoon gelooft wat sy willē:eñ bysonder wanneer yemant opēbaer een Papist blijft. Maer wy en meughen voorwaer niemant verdoemē noch ontlaē/ noch in den Hemel setten/noch inde Helle stooten. Godt de rechtueerdigestichter leeft:die alleē weet welcke behoudē oft verlozen worden. Daerō so geloouen wy met recht syne oordeelen. Maer dewijle hi claerlick wt spreect/dat de aenhangers der Roōscher Kercke sullē verderuē/ Wie ben ick die dat sal wederstaen? Of wat menschē sullē contrarie willē oordeelē? Laet ons dā des rechtueerdigen Richters oordeel hoorē:eñ laet ons het woort des soons Gods gelooue/ eñ ons wachten dā de Papistische Religie.

Wat daer sy het Beest te aenbiddē eñ zijn beelt/eñ wat daer sy het teeckē te ontfangē aen het voorhooft ende aen de rechterhant/ dat hebbe ick int lange wtgelept int 13. capittel. In somma / sy aenbidden het Beest ende ontfangen het teeckē/die met de Pausche Religie oft Kercke gemeynschap hebbē: Item die de Godloose Mandamenten oft ordeninge des Ryex gehoorsaem zijn / eñ inde ghehoorsaemheydt des Roomschen stoels sonder eenighe boete voort varen. Aretas seydt/ als hy dit boeck wtlepdt: Het Beest te aenbidden ende haer segel te ontfangen/ is te meynē dat den Antichrist God sy/eñ met woorden ende wercken/die dingen die hy begeert/vertellen / ende vercondighen.

Beschrijninge der eewiger verdoemenisse.

Maer die eewige verdoemenisse die den genen berept is/ die Christum den Salichmaker verlatē/eñ den verderuenden Antichrist aenhangen/die voort gruwelick eñ met Prophetische woorden beschreuē. Gelijck sy de valsche leere/die hen de Paus ingheschoncken heeft/gedroncken hebben:alsō sullen sy ock daer tegen / den alder sterckesten dranck/welckē haer de rechtueerdigen God/ wt den Beker zijnder gramschappen in schenckē sal/moeten wt drincken. Nu die louter oft alder sterckste die in het Drinckvat der graimschappē Gods is ingeschonckē/bediet het stranghe eñ swaer oordeel Gods/waerdoor God die vergramt is / de Antichristische eē onwtspreekelicke straffe aen doet. Byna alsulckē maniere van spreken/staet by Jeremiā int 25. Cap. Gheliick dat dan den louteren wijn die met water niet gebroken en woort/ geheel crachtich is ende doordringt: alsoo sal dat Oordeel Gods/met welcke hy teghen de Antichristische voort varen sal/so swaer zijn: datt et geen ton-

tonghe / sy spreke so wel als sy wil / en soude connen wtspreken.

Ende op dat hy hemseluen wtlegge / soo volcht daer terstont nae / wat sy moeten wt dzucken: te weten / Vyer ende Sulphur. De Heere heeft by auonturen op dat woozt Dauids ghesien / Psalm. 11. Daer sal ouer de Godloose regenē / stricken / vyer ende sulphur / ende Stozmwindt / oft eenen Windt des onweders ende brandts / dat is het deel haers Kelcx. Daer na sal hy op dat gesiē hebbē / hoe dat Sodoma verbrant is / eñ op dat dertich ste Capittel Esaie / in welcks eynde vertoont wozdt / dat de Helle sal wijdt ghenoech zijn om alle Godloose te vatten / ende daer en sal geen materie ghebzeken om het vyer te onderhouden / dat nemmermeer wtblusschen en sal. Bouē dat so dzuckt hy een sware groote straffe wt / daermede dat hy sept / sy sullē gepijnicht wozdē: ende dat in de tegenwoozdicheyt des Lams / ende der heyligher Enghelen: waermede sy de verdiende straffe haerder verachtinghe / waer dooz sy dat Lam ende de boodtschap der Engelē veracht hebben / van eewicheyt tot eewicheyt lijdē sullē. Luce 13. spreect de Heere desgelijcx: Daer sal zijn weeninge ende knerssinghe der tanden / wanneer ghy sult sien Abzaham / Isaac ende Jacob eñ alle Pzopheten int Rijcke Godts / ende dat ghy sult buyten gestooten werden / etce.

Dat dient oock om vzeese ende nadencke inder menschē herten te verwecken / dat hy daer by set: *Ende den roock haerder pyninghe sal opgaen van eewicheyt tot eewicheyt.* Alsoo sal de straffe ende pijne der Godloosen eewich zijn / ende van eewicheyt tot eewicheyt duerē. Het dunckt ons / wanneer wy dit hoozen vertellen / dat wijt recht so veel als vooz ooghen hebben / te weten / de vlamme der eewigher verdoemenisse / ende wy siense opclimmen / eñ met haer eenen grooten hoop rooex opwerpen / ende wijdt ende vzeet wtspzepden. Hier comen my vozē de veersen die by Virgilio ghenonden wozden.

Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Voluitur: exuperant flammæ, furit æstus ad auras.

Eñ op dat de sake verschzic- Wt eewighelick ghenoech mach zijn: so ge straffe ghecft hy claerlick te kennen / dat de eewige straffe eewelick ende altijt dueren sal: ende hy sept: *zy en sullen gheen ruste hebben dach ende nacht.* Also spreect oock de Heere Marc. 9. Haer vyer en sal nemmermeer wtblusschen / ende haren Wozm en sal niet steruē. Daeromme dwalen de ghene / die de verdoēde na veel hondert Jaren / ontcominge wt de tozmenten belouen.

Maer hi en verhaelt niet te vergeefs / dat hy te vozen ghesept

sept heeft. Dat de gene die het Beest aenbidden/aldus sullen gepijnicht worden/op dat wy de sake/ soot dickwils geschiet/ niet clein en maken. Sy sullē verdoemt zijn (sept de Waerheyt) die den Pauschē Godsdienst ghelooven ende aen nemen / ende daerin volherden. Sy dit altemael stelt hy een merckelicke spreucke /die wtdruckelick ende heylsaem is: Want dewijle dat de Godlicke wijshept ghesien heeft / hoe veel quaedts den goeden daer ouer te verwachten staet/ dat sy vandē Antichrist verwachten sullen / die dit bekennen: Daerom stelt hy tot een verstercking ē troost daerby: *Hier is de lydtsaemheyt der Heyligen.* Het welck so vele gesept is/als oft hy seyde: Ende hier sal het gedult plaetse hebben/ waer door de Heyligen alle quaet verwinnē sullen. Nu so behoeftmen cloeckſinnich ē neerstich te zijn. Luce 21. ghebiet de Heere oock ghedult in de vervolghinghe te hebben. Daerentusschen wort hier eenen raet ghegheuen / hoe dat haer de Heyligen houden sullen/te weten/dat sy dat crupte ende lijden geduldich dragen/ welck hen van den Antichrist mach opgelept werden. Daer volcht oock een ander spreucke/die de selue wt lept: *Welcke de ghebeden Godts houden, ende het gheloue Iesu.* In alsulck lijden ende perijckelen sullen die verwinnen/die de gebodē Godts houden / welcker fondament het gelooue Jesu Chzisti is: de welcke al haer hope ē troost in Chzisto setté: dat woort des Euangeliums hoozē / ende de geboden Gods (ende niet der menschen) bewaren. Derghelijcken leestmen Mat. 24. ende Heb. 10. Aretas sept: In dē tijt des Antichzists wozt het ghedult der Heyligher bewesen. voozt so wozt die redene recht als dooz een vzaghe voozghebeelt. Eñ wie zijn die/die ht geduldich noēt? Daerna spreect hy / recht als oft hy antwoorde gaue: *Die Gods geboden houden, ende het gheloue Iesu.* Want die selue sullen/ wanneer daer perijckel voozhanden is / Godt hooger houden dan den doot selue / eñ de tijdtlicke quaden: Also sept desen. Och oft dit soo getrouwelick van ons gehouden werde / als sy clein van ons aengesien wozdē. De Heere verleene ons spnen Geest. Amen.

De 65. Predicatie.

De geloouige baren ghewisselick oft terstont vandē lichamelickē doot in dat eewich leuen.

13 Ende ick hoozde eē stemme wt den Hemel tot my segghen/ schzijft / Salich zijn de dooden die in den Hee-

Heere sterue: de Geest sept / dat sy rustē van haren arbeydt / ende hare wercken volgē hen na.

Wāde ge wisse salichepdt der gelooligen.

Hoewel hi voormaels meer dan eens van dē staet der sielē int toecomende leuen gheseyt heeft / en van de salichepdt der gelooligē / die om des waren gheloofs wille gedoot worde / so voeget hier doch bysonder / dat hy van dē handel spreect. Want hy heeft gheseyt / datter seer vele van het Beest sullen gedoot worden. Maer op dat sy niet wt vreese des doodts / dat Beest lieuer aenbiddē souden dan ghedoodt worden: op dat sy niet by auenturen / wanneer sy het tijtlick leuen verliesen / ende in het toecomende leuen op geen ander leuen ghewachten en conden / so sept hy gheheel neerstelick en eygentlick van den staet der Sielen: Ja van de salichepdt der Sielē: welcke sy verkrijgen / so haest als sy wt desen tijdt verscheyden: ende varen ghewis / recht henen / wt dit leuen in dat eewighe leuen. Maer de ghene die dat bekennen / ende met warachtighen gheloue aenghenomen hebben / te weten / dat sy vanden lichamelicken doodt terstondt in dat eewich leuen varen / het en can niet meughelick zijn / of sy en moeten te stoutelicker dit tegenwoordige leuen verlaten.

Ons wort dē segel en borgh gegeuen / dat onse salichepdt seker sy.

Dese heylsame leere wordt in dry stucken veruaet. Wāt ten eersten gheeft hy hare seckerhepdt te kennē: daer na verclaert hy hoe sy zy / ten derden soo verclaert hy haer met de omstandicheden. Ten eersten dunckt my / dat hy siet op het ghemeyn ghebruyck by allen Volcken / als dat sy de dingen die sy voor seker houden / ende onghetwijfelt willen ghehouden hebben / in schrift verwaten / ende also den nacomelinghen te kennen geuen. Maer de sekerhepdt / waerhepdt / ende authoritept van eenigen handel / die achtmen nae de Autheurs / die aldereerst eenighen handel onder malcanderen besloten hebben: ende daer nae besorgen / datter bryeuen af ghemaeckt worden. Hier wordt ons den Autheur / Godt ghetoont. Want Joannes seydt: *Ende ick hebbe een stemme ghehoort van den Hemel.* Terstont set hy daerby: *Ia seyt de Gheest.* Daeromme soo en isser gheenen twijffel / of dat en is de Sone Gods selue / onse Heere Jesus Christus / die dit ghesproken ende gheopenbaert heeft. Want die heeft hy van het beginsel der Openbaringhe ghesien. Voort soo siet hy het ghestalt der Enghelen / Christum die met hē spreeckt / en siet hy niet. Maer nu hoort hy een stemme van den Hemel / hy hoort den Gheest spreken / van welcken de Heere gesproken hadde / als hy noch op Aerden was by syne Jonghe-

ren /

ren/dat hy voor hen alle dinck in de Ghemeynte wilde handelen ende spreken. Daerom sullen wy wel onthouden/ dat die dinghen die hier vertelt worden/ het woort ende handelinghen Christi zijn/een Hemelsche stemme ende openbaringhe/warachtich ende ghewis/aen welckmen gheensins behoort te twijfelen. Maer het wordt Joanni den Apostel ende Euangelist bevolen/ dat hy het gene dat Christus wt synen heymelicken Troon voorghehouden hadde/ soude opschrijuen ende teeckenen. Het welck hy oock doet: alsoo dat hyt wt het beuel Christi/ alle nacomelinghen/ ende ons op desen tijdt/ ende onse kints kinderen/ tot aent eynde der werelt/toeschickt. Wanneer nu de Brieuen/ die van der Coningen ende Vorsten Canceliers ende Secretarisen/van vermaerde lieden geschreuen/ met rechte ghelooft worden: soo gheloouen wy veel billicker ende rechter het schrift vã desen/welck de Sone Godts van den Hemel voor gheeft: ende den seer beminden Jonghen Christi/ de Apostel ende Euangelist Joannes schrijft. Ghy gelooft det voortijts des Paus Brieuen (die te rechte Bullen ghenoemt worden) want sy waren ydelder dan Bulla (dat is op Duytsch een water blaer oft blase/) die van den Stoel te Roomen gesonden worden: waer op ghy also veel als versekert/ de verghe-

uinghe der sonden ende des eewigen leuens ghy v niet en liet twijffelen. Soudemé v dã nu niet voor doof ende wtsinnich achten/wanneer ghy den Hemelschen Brief niet gelooven en wil det? De ghene was voorgeuen en wt den geest des Antichrists/van dé Paus/ dé Mensche der sonden/ ende de Sone der verderffenisse/ ende geschreuen van eenigé Symonischen eñ schandelicken verleyder ende bedriegher / die soo veel alst de zeden ende het leuen aen ginck/ meer dan een ouergheuen Boeue was/ ende vuylder dan de vuylicheyt selue: Maer in Joanne en is niet anders dan reynicheydt/ suyuerheyt ende redelickheyt: eñ de Sone Gods voorwaer/ die dese dinghen Joanni voor gheeft/is de Waerheydt ende dat leuen selue/het licht der Werelt/ende een Heere des Hemels ende der Aerden/ des leuens ende des doots. Daeromme soo merckt hoe seker dat ghy v op desen Hemelschen brief betrouwé meucht/ die v hier om niet wordt aen gheboden ende ghegheuen: ghy en behoeft niet een Penninck daerom wt te gheuen. De Paus heeft in de Kercke een Symonichs ende Helsch Contract met de Aflaedts Brieuen opgericht. Welcke niet anders gheweest en zijn/ dan loosheyt ende bedroch/ enckel Godslasteringhe/ ende daerom eewelick verloockt: gheliick oock S. Peter selue

De Brief wort ons om niet gegeuen.

in

in de Wercken der Apostelen int 8. Capittel sept. God selue die vermaent alle menschen/ dat sy haer voor alsulcke pdel bedziegerie eñ Godloose hanteringe souden wachten/ Esa. 55. daer hy ock beloeft / dat hy de goede eñ geloouighe wil volcomelick alle goeden mede deylen.

Salich zyn de doodt die in de Heere sterue.

Maer nu so willen wy hooren/ wat dat voor eenen Brief zy/ ende wat Joanni van den Hemel bevolen sy op te schzyuen ende aen te teeckenē. Het is een cozte spzeucke/ ghelyck ooc de Godlicke wysheyt den meesten deel op veel plaetsen de gheheele somma der warachtigher Godsalichept met wepnich woozden begrypt: eñ coemt also onse swackheyt te hulpe: op dat wy niet en souden connen gheseggen / dat de leere sonder eynde sy / also dat wy die met onse clepnheydt des verstants niet en souden connen nae comen. Daerom so spzeect de Heere / dat die salich zyn/ die in den Heere sterven. Daerō so moetmen merken/ wat hy door de salichept verstaet / ende welcke daer in den Heere steruē. De salichept is het hoochste gheluck/ welcke den gheloouigen in het toecomende leuen verzygen / daer wy den Heere sullen sien alsoo hy is: Wy sullen ons in hem verblyden/ wy sullen hem genieten tot lieffelicke versadinge/ die ons doch nemmermeer begheuen en sal : Wy sullen in hem leuen met alle Heyligē inder eewichept: Wy sullen al sulcke blysschap hebben/ so dat sy met sterffelicke tongen niet en mach wtgesproken woordē. Daerom sal hier na volghen/ *sy sullen rusten van haren arbeyt.* Ende noch volcomelicker eñ bzeeder int twaelfste Capittel. Maer die sterven in den Heere/ die door een warachtich geloue Chzisto zyn inghelyft/ haer geheel op hem verlaten/ alleen aen hem hangen / ende alleen op hem sien / eñ na geenen anderen dan hem allee en vzaghen. Want van die sept-men / Sy leuen in Chzisto / in welcke Chzistus leeft door het gheloue: die in Chzisto leuen/ ende haer leuen geheel na den wille Godts gheselt hebben. Die sterven pmmers in den Heere/ bysonder / eñ voor alle andere/ die om de bekentenisse des waren geloofs wille den doot lyden/ ende haerselven in pyne eñ martelisacie begeuen. Eñ voozt niet alleen die/ maer ock die/ die euenwel van het Sweert der veruolghers niet verdaen en woordē: maer wanneer haer de Heere roept / met een warachtich Chzistelick gelooue henen repsen. Want die zyn ock salich/ gelyck de Heere spzeect int Euangelio Joannis: Voorwaer voorwaer seghe ick v : Wie myn woordt houdt/ die en sal den doot niet siē inder eewichept. Maer die en sterven niet in den Heere/ die den Heere verloochenen/ op dat sy niet gedoot en woorden: oft op haer verdiēst ende voozt

voorbidden der Heyligen/ oft op vreemde werckē der Monicken ende der Papen haer vertroosten/eñ also henē sterven / ende meynē dat sy ander menschen wercken sullen genieten. Somma/de waerheyt Godts sept/dat die alle salich zijn/die int ware gheloue wt deser tijt verscheyden.

Hoe/eñ wanneer de gestorvenen de salicheyt crijghen.

Ten laetsten so set de Heere selue een schoone verclaringe daerby van dese corte spreucke die hy geseyt heeft. Wāt hy verclaert de omstandicheydt des tijts/ende de wijse eñ maniere der salicheyt. Want mē pleecht te vragen/wanneer de gene die gestorven zijn / salich worden? van stonden aen/ oft over sommigen tijt? dat is/oft onse zielen terstont na dē lichamelicken doodt in de eewighe blijschap varen? Oft of sy erghens opghesloten ende als gheuanghen ghehouden worden/alsoo dat sy voort aen int Wagheuper ghesupuert ende gherepnicht worden/ oft sy in den Hemel comen? oft dat sy slapen ende alsoo wachten tot de verrijsenisse der lichamen/ ende dat sy dan ontwecken/ ende te samen metten lichamen Hemel varen? Op dat altemael gheeft de Hemelsche stemme antwoorde: Nu/dat is/van stonden aen is de salicheyt der Zielen geschiet. In de Latijnsche Boecken wort die plaetse alsoo onderscheyden: Salich zijn de dooden die in den Heere sterven. Eens weechs nu/seyt de Gheest/op dat sy rusten van haer arbeyt. In die selue wijse staet daer ooc int Spaensche exemplaer/ maer Aretas ende de Grieckssche exemplaren/ ende ooc dat Parijsche/die onderscheydent also/ dat dat woordeken *Amodo* het eynde der spreucken sy/ so Erasmus bewijst. Daerna volcht/Jae ghewis/eyghentlick/voorwaer seyt de Geest. Want soo veel vermach dat woordeken (*Kai*) dat hier ghebruyckt wort. So is dan den sin / dat de geloouige die daer sterven/sullē de salicheyt eens weechs/van stonden aē na dē doot ghecrijgen. Want dat woordeken *aparti* dat Joannes hier gebruyct/heet onvertrechelic/eens weechs/eñ van stonden aen. Het en lijt gheen vertreck/maer het druckt dat wt / dat wy in onse Duytsche sprake seggen/rasch/terstont/ stracks van monde tē Hemel varen. Daeromme so sullen wy/dewijle dat wy van Godt selue dit beschreyt / ende door eenen brief die van den Hemel ghebracht is / versekert zijn/ gheen twijfel hebben/ oft allē de Zielen der geloouige menschen en varen van den lichamelicken doodt stracks in het ewich leuen. Dit wort ooc met ander ontallicke plaetsen der Schrift beuesticht eñ verclaert. Ick wilder alleen somnighe sekere van die plaetsen wt kiesen / ende ooc de ghetuygenisse des Verlossers selue: welcke dat Licht der Werelt/ende het woort des leuēs

is. Inden Euangelio Joānis int 3. Capittel / sept hy opentlick / dat de gheloouighe alsoo dooz zijn cruce verlost wozden / alsoo sp vooztijts van die doodelicke cracht des serpents zijn verlost gheweest / doen sp de Metalen Slange aensagē. Nu so ist pmmers openbaer / dat de selue van stonden aen ende volcomelick zijn verlost geweest. Joannis in het vijfste Capittel sept hy desgelijcx: Van den doot is hy dooz ghegaen int leuen. Men ouerleghe dese plaetse ueerstelick / so salmen sien dattet ghenoech doet om desen hādel te verclaren. Joannis int 6. Capittel daer sept hy wtdzuckelic / Ēn ick sal hem verwechen ten wterstē daghe. Maer nu so en verweckt hy niet alleene de lichamen ten wterstē daghe / maer in eens peghelicks laetsten dach: Wanneer een peghelick van ons sterft / hy behoedt de zielen dat sp niet en verderuen oft ghepijnicht en wozden / etc. Wy hebben een claer exempel in het Euangelie des armen Lazari / die terstont na dat hy ghestozuen is / vanden Enghel in den schoot Abzahe is ghedzaghen wozden. Ēn des Moozdenaers / tot welcken de Heere spzeect / Heden sult ghy met my int Paradijs zijn. Ende Stephani / die daer spzack / Heere Jesu ontfanght mijnen gheest. Maer bysonder dat exempel onses Salichmakers / die aēt Cruce spzack: Vader in uwen handen beuele ick mijnen gheest / etc.

Hier mede wozdt ter neder gewozpen alle dat de Mouitsche ende Antichzistische leere opghetimmert heeft / van het Vageuer / van de Jaergetijden / ende van den ellendighen staet der gheloouige zielen int toecomende leuen. Waer af sp hare groote winninghe ende openbaer pzofijt hebben ghehadt. Hier wozden ooc ter neder gelept de mepninghen der ghener die daer seggen / dat de zielen sterffelic zijn. Ité dat de zielen inde toecomende werelt slapen: daer sp doch hier in de swachept niet en hebbē comē slapē. Daerom ist een raserie / wanneer pemant gelooft dat de zielē slapē / die vande swaerheyt des lichaems ontslaghen zijn.

Dese salichheyt is de ruste van allen arbeyt.

Dooz so veel als de wijse eñ maniere der salichept der geloouigen aengaet / so rusten sp van harē arbeyt. So is dā de salichept een wolicke ruste eñ sekerheyt: Alsdan vallē teenemale alle cranckheden / lijden / smerte / begeerte / commer / hōgher / dozst / wozst: In somma alle die dingen dis de menschē hier pijnigen ende plagen. In der seluer plaetse comē / ruste / vzede / vzeucht ende wellust. Ende nademael de verstozuene van haren aerbeyt rusten / wie sonde dan gheloouen / dat sp inde pijne ende noodt ghe-plaecht wozden? Maer op dat niemant daer aen eenich twijfel en hebbe / so stelt hy een he-

uestin-

nestinge daer by: Ja oft vooz waer / ghewisselick seydt de Geest/de verstozuene sullē vā alle harē arbeyt rusten. Daer om en sal niemant daer aen twijfelē.

Haere wercken volghen haer nae.

Noch stelt hy eē ander dinc daer by: *dat de wercken der Heyligben haer na Volgen:* dat is/na dat de Heyligen vā hier schey-dē/so wozt hen hier namaels vergoldē/wāneer sy pet goets gedaen hebben/eñ swaere ende groote dingen geledē hebben. Want om de deucht is een be looninge berept/welcke de ge loouige hopen eñ ontfanghen sonder eenich beroemen van haer eygen verdienste: eñ niet tot verachtinge der verdiēste Chzisti. Wāt sy connē wel be kennen/dat God syne gauē in de Heyligē croont. Maer hier wozt van de belooninghe der werckē gesept/tot vertroostin ge der gener die hier in desen tijt veel lijdē. Also heeft de Hee re indē Euangelio gesprooken: Bwen loon is groot indē Hē mel. De heylighe Apostel be tuycht oueral / dat dē ghenen hare belooninge berept zy/die hier met Chzisto gecruyst wozden / eñ hare lusten afbzeken. Wy sullē pmmers op dat wel acht hebben/dat dit oock met eenen eedt vandē geest Chzisti gesept wozt. Want de werelt vacht die / die het ware geloo ue aenhangen / eñ om des ge loofs wille lijdē: sy werpt haer vozē dat al haer moepte ende arbeyt verlozen zy. Daer tegē betuycht de heylige Geest met eenen eedt / dat de deucht hare belooninge berept zy.

Wy sullen dit ooc wel gade slaen/datter gesept wozt/*Hare wercken*/ende niet ander liedē. Item/*Sy volgen hen na*/eñ niet/ sy werden hen vā ander lieden na ghesonden. Daerom en sal niemant hemselven bedziegē/ niemant en sal mepnen dat hē na den doot eenen bont vzeem der verdienste van de Mispa pen in het Vagevyer sal geson den wozden. Dat en zijn geen goede wercken / die van de Mispapen ende Meynicken oueral ghedaen wozden/ende teghen het wooꝛt Gods ghe schieden/maer het zijn tergin gen der gramschappē Gods. Want hoe ist dan met het ge ne dat in den Euangelio staet/ dat die van den Rijcke Gods wtgesloten wozdē/die haeste lic tot andere loopen ome olie te gerrijgen? Die Schzift sept op eē ander plaetse: Laet ons goet doen/dewijle dat wy den tijt hebben: Daer coemt eenē tijt dat niemandt en sal meu ghen arbeyden. Daerom soo laet ons waken/ende wt wa rachtigen gheloone waracht ighe goede wercken doen.

Sy volgē hen na.

De 66. Predica catie.

Het oozdeel Gods wozdt beschzeuen onder de gelijckenisse vā de Oogst ende wijntgaer.

16 Ende ic sach / ende sieteen witte wolcke/ eñ op de wolcke satt een die eens menschē Sone ghelijck was/ hebbēde op zijn hooft een goudē croone / eñ in zijne hant eē scherpe Zickel.

15 Ende daer is gecomen eē ander Engel wt den Tempel/ roepende met luyder stēmē tot hem die op de Wolcke satt/ Seynt d Zickel / eñ maept/ want de vre om te maepen is d gecomē: want den Oogst der Aerden is dorre ghewoorden.

Joel. 3. b. 13.
Matt. 13. b. 39.

19 Ende die op de Wolcke sat/ sant zijn Zickel op de Aerde/ ende de Aerde werdt ghemaept.

17 Ende eē ander Engel quā wt den Tempel die in den Hemel was/ eñ hadde ooc eē scherpe Zickel.

18 Ende daer quā een ander Engel vanden Outaer / die macht hadde ouer het vyer/ ende riep met luyder stemme tot hem die de scherpe Zickel hadde / segghende/ Sent d scherpe Zickel / eñ snijt de druyftacken der Aerden: want haer Druyuen zijn rype.

19 Eñ de Engel sant zijn Zickel op der Aerden/ ende sneet dē Wijngaert der Aerden / ende werptse in de groote persse des toorens Gods.

20 Eñ de persse wert buyten de stadt ghetreden/ ende het bloet is gecomen wt de Persse/ tot de toomen der Peerden/ duysent ses hondert stadien verre.

Nu so keert hy hem tot de beschrijuinge des Godtlicken oordeels / bysonder tegen den Antichrist/ eñ voort tegen alle Godloose. Dit deel mochtmē wel aen de nauolgende materie / ende aen de nauolghende capit-

Gods wrake tegē de Antichrist.

capittelen hangē/als die daer van eenen gheliicken inhoude zijn. Ende dit dient tot trooſt ende verſterckinge der geloouige/ die vandē Antichriſt verolcht worden. Daer zijnder sommighe die meynen datter nemmermeer geen algemeyn oordeel en ſal zijn. Ende daerom hoe ſy raſen ende woeden tegen haren naeſten/ ſo en ſullen ſy nemmermeer geen ſchade daeraf ontfangen / eñ daer en ſal nemmermeer geen Hane na craeyen. Boven dien ſo worden de geloouige ooc verſocht eñ aengheuochten/wanneer ſy ſiē dattet de Godloſe menſchē wel/ eñ int contrarie haer altijt qualick gaet. Daer om meynen ſy ooc/ dat de Heere lanckſaem daer mede toegaet. Ja ſy kijuen met dē Heere/ende ſeggen: Wanneer ſal doch dat onghelijck een eynde hebben? Iſt dat Chriſtus oordeelen ſal / waerom vertoeft hy dan ſo langhe / ende laet de zijne daerentuſſchen al te veel verdriets lijden? Daerom ſoo geeft de Heere hier te kennen/ datter gewiſſelick een oordeel ſal zijn: eñ dat het dan ſal zijn/ wanneer alle dinghen tijdich ende rijpe worden / te weten/ wanneer de booſheydt der Amoriten verruilt wordt / eñ de mate der booſheyt vol werdt. Wanneer de Note rijpe wort/ ende gaept/ſoo valt ſy. Daerom me wanneer de booſe menſchen rijpe werden / ende wanneer ſy wtghedient hebben/ſo ſal de Heere comen om te oordeelen. Daerentuſſchen ſullen wy met ſtantuaſtichеydt ende ghedult wachten: ghelijck een Ackerman eñ een Wijngaerdenier op den Oogſt ende den leeſtijdt wacht. Wanneer eenen door onghedult af valt/ſo en behaecht hy den Heere niet: ghelijck de H. Apoſtel totten Hebreen int 10. Capit. wt den Prophеet bewijſt. Maer alſo wy wel een verlangen na den Oogſt eñ den leeſtijdt hebben meugē/ eñ euenwel Godt niet en connen beſchuldigē waerō hy ſo lange toeft / ende ſpader coemt dan wy begeerē: alſo en ſullen wy oock met hem niet kijuē/ waerom dat hi ſo ſpade coemt om te oordeelen. Gelijc men op den Oogſt eñ leeſtijdt wacht/ende dat ſy gewiſſelick comen/alſo ſal oock God ſonder eenich twijfel de Godlooſe ſtraffen / ende de goede ende Godvruchtige behouden. Eñ dit is alſo veel als eenen voorſmake van alle de dinghen die overuloedich volgen eñ claerder wtghelept worden : ende het is daerom aen het voorgaende ghehangen/om dattet tot trooſt der gheloouighen dient.

Maer op dat het dies te claerder ware/ſoo ſtelt hy alle dinck voor ooghen door een voortgebrachte gelijckeniſſe. Eñ ſo gebruyct hy oock twee parabelen / die hy voorneemt wt den Prophеet ende wt de leere des Euangeliums. Wāt de Prophetē beelden dat oordeel Godts veel ende dickwils

voor ooghen / door den Gogst eñ dē leestijt. Joel. 3. spreect de Heere: Ic wil sitten in het dal Josaphat om te oordeelē alle volcken. Slaet de Sickel aen / want den Oogst is tijdich geworden / etc. Het is ooc kennelick / watmen daer af inde leere des H. Euangeliums leest. Daerom so moetmen die dingen eygentlic in de hertē schrijuen / dē Heere vreesen / ende op zijn verloffinghe met ghedult wachten.

Dē oogst

Ten eersten wort daer gehandelt van de ghelijckenisse des Oogsts: daer nae van de gelijckenisse des leestijts. Met dese twee geeft hy te kennen / dat de Heere tot zijnder tijt / eñ wanneert opt alder bequaemste is / oordeelen sal / tegen alle de gene die daer meynen datter geen oordeel en sal comen / oft den Heere verlagen / waerom hy soo spade coemt / etc. Daerna wort terstont de Vader des huisgesins des oogsts ten eersten beschreuen / te weten / de Heere eñ Richter selue / Jesus Christus. Daer staet dat hy is gelijck de Sone des menschen: niet dat hy nu niet warachtich de Sone des mēschen en zy / ende dat hy niet tē oordeele in warachtige menscheliche nature comen en sal / die hy eenmael van ons aenghenomen heeft / ende niet afgelept (wāt hy is warachtich de Sone des menschen / ende hy blijuet ter rechterhant des Vaders: hy sal voorwaer in menschelicker aert weder comen om te oordeelen de leuendighe eñ doode) maer hy heeft op dat woort Danielis / eñ zijne maniere van spreken ghesien / alsoot wel schijnt: de welcke spreect: Ic sach in den gesichte des nachts / ende siet daer quam eenen inde wolcke des Hemels / als de Sone des menschē / etc. Daer wy ooc de beschrijuinge des oordeels tegen het Beest lesen. Eñ daerom ghedenct hy hier oock der wolcken / eñ seydt: *Ende ick sach een witte wolcke, ende eenen op de wolcke sitten, &c.* So seggen ooc die Enghelen int Werck der Apostelen: Also sal hy comen / gelijck ghy hem ghesien hebt ten Hemel varen. Sy hebben pnuners ghesien dat hy in de hoochte opgenomen is / eñ dat hem de wolcke heeft opgenomen / eñ van haren oogē wech gheuoert. Daerom so sal de Heere in de wolcken ten oordeele comē. Wy lesen dickwils inde Psalmē / dat God op een blinckende Wolcke gheuoert wort. Daerby so wort ons de Godhept Christi voorgehouden. Daerom so is de Richter warachtich God eñ warachtich mēsche / de Salichmaker der gheloouighen / een wreker ende oordeelder der ongeloouige: Also worden wy van Jo anne in dat 7. Cap. Danielis ghewesen.

Wesch rijuinge des Richters Jesu Christi.

Een gulden croone op zijn hooft.

Voort so draecht hy een gulden croone op zijn hooft: niet datter verganckelick gout in dē Hemel zy: maer om die verganckelicke menschen wille spreect

spreect hy also/op dat sy mocht ten verstaē dat de Richter/de opperste Coninck is: eñ daer wt mochten beslupten/dat de macht ende het ghewelt deses Coninckx/niemant en mach wederstaen: want anders en behoeft onse Heere gheen ver ganckelick gout.

Eensicher pe Sickel

Ten laetsten soo heeft onse Heere eē Sickel/eñ voorwaer een scherpe Sickel: waer door zyn scherp oordeel voorghebeelt wort. Ja ooc dz wtroepē der Godlosen. Bp Mat. int 3. Capit. wort dat oordeel des soōs Gods bā Joanne bp eenē Wan gelekē. Hy setter by: De Are is aen de wortel des booms gestelt: waermede hy voorgebeelt heeft/dat het oordeel/Ja veel meer het wtroeden ghewisselicken voorhanden zy.

Gebzuchten rijp om te oogsten.

Nu so volchter een verclaringe des proces des oordeels/eñ hy volherdt in de Parabel. Wāt hy spreect terstont/recht als ofter een knecht wtē velde quame/ende de vader des huysgesins/die na de vze des Oogsts wachte/aēsepde/dat de vzuchten al rijp zyn (de doorheit der aprē is eē bewijsinge der rijphept) eñ dat het tijt is dat sy gemaept worden. Wāt het en is niet van nooden/dat men dien/die alle dinck weet/eenich dinc vermane/daer hy niet om en denckt: noch veel min de vze des oordeels/welcke geen onder den Engelen en weet/maer alleen de Vader. Daerō so gene ick dat geheel de parabel toe/eñ wy verstaē pmmers datter eē gewisse vze des oordeels bestelt is: de welcke wanneer sy roemt/so sullē de gheloonighe sonder eenich vertreck verlost worde/eñ de ongeloouige verdoemt. *Een ander Engel/*sept hy/*isser wtgegaen.* Want daer bouen hebben wy gehoort/datter ander ende ander voort ghecomen zyn. De se roept met luyder stemme/als de ghene die een groote wichtighe sake vertellen wil: ende die in de ghemeynte met een groot geschrey sonde verrondicht worden/tot troost van alle gheloouighe/die geē twijfel aen het oordeel hebbē en sullen/ende tot een verschricken der ongheloouighe/die het oordeel verachten. Maer dese Enghel die dit wt roept/gaet wt den Tempel. Want bouen hebben wy gehoort/datter eenē Tempel van Joanne gesiē is geweest. Want dat de Verrondigher des oordeels wt den Tempel voor roemt/daermede wort ons vertoont/dat wy ons geē ongerechtichept des Richters en sullen in beeldē. Want den Tempel is der deucht ende gerechtichepdt toegheeyghent/ende wort een huys Gods genoemt. Daerom soo oordeelt hy recht/eñ vonnist ter rechter tijt/ende met gherechtichept volbzengt hy alle dinck. De Enghel heet den Richter dat doen/dat hy van hemselven doen sal. *Seyndt dyn zickel/*sepdt hy/*ende maeyt.* Daer

worden twee oorsaken by ghestelt: Ten eersten / *want de Ere om te maeyen is ℣ ghecoemen.* Daerom so isser een ghewisse ure tot het Oordeel bestelt: ende als de selue coemt / so sal dat oordeel ghewisselick ghehouden worden. Hy spreeckt pmmers / *Die is ghecomen.* Wāt alle oordeel is dē sone gegeuē. Voort / *Want den Oogst der Aerden is dorre geworden.* Recht als oft hy seggen wilde: de boosheydt der aertscher menschen is op het hoochste gecomen: daerom so ist recht ende billic dat sy wtgheroept worden. Maer God alleen weet wanneer dat de boosheydt der Aerden veruult is / etc.

Een haestich oordeel.

Wāneert nu daer toe toēt / so en salt niet veeltoeberepdēs noch onderscheiens der sakē ende handelen van doene hebben. Hy veruult het oordeel eñ zyn executie met een woort: eñ hy verclort / om also te spreke / de gantsche Aerde in eenē ooghenblick / daer mede dat hy sept: *Ende de ghene die op de Wolcke sat, heeft zyn Sickel aenghestaghen op het Aertryck, ende de Aerde is ghemaeyt.* Wat hier meer toe dient / dat soect Mat. int 13. Capittel.

Maer dat hy tot nu toe gheseyt heeft / dat verhaelt hy wederom / eñ beeldet ons neerstelick in met een ander gelyckenisse. Wāt met de navolgende toont hy effen dat / dat hy met de voorgaende vertoont heeft. Die veelheit der woordē diēt tot eē claer verstāt / eñ het dryft eygentlick die seekerheyt ende waerheyt des oordeels: op dat wy hier niet en twyfelen / met de ongeloouige werelt en wanckelē / eñ niet en wetē hoe dat wy daer aē zyn. De gelyckenisse woert vā lesen oft wyngaert plucken gheuomen. Die selue werdt van de Prophetē veel gebruyct / wanneer sy van wtroepen eñ omkeeren van eenich volck prophēteerden. De Heere vergelyckt oock int Euangelie zyn volck by eenen wyngaert. Nu so heeft de Enghel een scherpe Sickel in zynder hant: Desen draecht een voorbeelt Christi / die alleen alle macht heeft te oordeelen. Dē scherpē Sickel is dat strange oordeel / so daer bouē van dē Sickel geseyt is. Desen Engel coemt oock wt den Tempel voort / als een Rechtueerdich Richter. Tot desen roept een ander Engel / welcke ouer dat vyer macht heeft / welcke oor vanden Outaer voort coemt. Want daer bouen hebbē wy gehoort dat den Outaer in den Tempel is ende dat onder diē Outaer de sielē der hepliger Martelaers rusten. Daerom woert hier getoont / dat God het vergoten bloedt zynder Dienaers ingedachteniſſe heeft / die van wegen der bekenteniſſe des eenighen Outaers / dat is / Christi des Priesters ende eenighen Offers ghedoodt zyn / nu tot wrake voorcoemt / die hy tot nu toe wt spne lāmoedicheyt vertoeft heeft. Daeromme so

Wrake tegheu de Godlo-

staē-

De Engel die ouer het vper macht heeft.

staeter/dat deſē Engel macht heeft ouer het vper. Het vper heet dickwils in de Pſalmen de wrake Gods. So is deſen Enghel ſoo veel als een Prouoost die ouer de wrake geſet is. Want van de Engelē ſtaet ock in Daniel/dat ſy als Die naers Gods/die ſaken voorgeſtelt worden: niet dat wy de die naers aenbidden eñ vereeren ſullē/maer den Heere die door haer werct. Sonne eñ Mane zijn Lichten der Werelt: maer daerom en bidtſe niemant die wijs is/aen. Hier wordt eenwoudelick voorghebeeldt/ dat gewis de wrake berepdt is teghen de ghene die op der Aerden het onſchuldich bloet vergieten: ende dat deſe wrake byſonder int eynde der Wereldt ghebruyckt ſal worden. Hoewel daerenboue ock voor het eynde der Wereldt/ Godt die ſchandelicke Dootſlagers ſtraft: alſo dat de Prophect in de Pſalm ſpreect: De Doodtſlagers ſullen hare dagen verkorten/etc.

Gheliick dan in de gheliickeniſſe van den Oogſt / den Oogſt met een corte ſpreucke volepndt is: alſoo wordt ock hier den Leeſtijt met wepnich woorden wtghericht. Want ſo haeſt als de Godlooſe Chriſtum in de Wolcken ſien ſullen met ſyne Wondertepckenen / ende by hem ſyne Heyligheu: welcke ſy veracht/ghehaet/verbolcht ende verſmaet hebben: ſoo ſullen ſy terſtondt connen beſluptē/ dat het recht ende billick is / eñ dat zijt wel verdient hebben/dat ſy met de Dupuelen/ welcke ſy aenghehangen hebben/ende gedient/ in de eeuwighe pijne varen. Daerom en behoeft het niet veel naevraghers noch overweghens. Een peghelick ſal zijn eyghen conſcientie voor eenen Beſchuldigher hebben/ ende eens pegelicks laſter ſal allen Creaturen bekendt zijn. Daeromme ſo ſullen de Godloose voor den Richter met grooter ſchande ſtaen/in groo ter verachtinghe: in ſmerte/ vreeſe/ende onwtſprekelicken angſt/ ende ſy ſullen terſtondt varen in pijne/ angſt eñ noot/ die altijdt ende eewichlick duren ſal. Dit (ſegghe ick) ſullen wy dickmael ghedencken / tot ſulcx ſalmen de menſchen veel ende menichmael vermanen/ op dat ſy by tijdē verſtandich worden / ende haer ſelven wachten. Sapien. 3 ende 5.

Ende nu ſoo ontwordt Joannes ſelue de eewige verdoemeniſſe ende wrake met wepnich woorden/ die Godt ghebruyckt teghen ſyne vpanden. Hy brengt voort een Perſſe/ op dat hy alſoo in de Allegorie blijue / ende die is bupten de Stadt ghetimmert. Nu ſoo noemt hijt door een verclaringhe/*Een groote Perſſe der gramſchappen Gods.* Want het is de Helle/ofte de plaetſe der ſtraffe ende der verdoemeniſſe. In deſe Perſſe worden vergadert de Dupuen der Aerden / ofte den Leeſtijt der Aerden: te we De Perſſe bupten de Stadt.

ten/Aerdtsche ende Godtloose menschen. De Stadt Gods is de Hemel selue / de plaetse der Saligher/ welcke hier na int 21. Cap. byeeder beschreue wort. Maer dese Persse staet buptē de Stadt. Want op een ander plaetse sept de Heere inden Euangelio: De Godtloose sullen bupten ghewozpen wozden in de wterste dupsternisse/daer sal zijn weeninge eñ knerssinghe der tanden.

Maer nu so wozt dese Persse/te rechte de Persse der gräschappē Gods genoēt. Want daer in ghebzupckt Godt zijn gräschap:eñ die/ouer de welcke God van wegen der lasterē vertoozēt is/wozdē daerin gesloten: op dat sp inder eewicheyt eñ sonder ophouden souden gepijnicht ende geplaecht wozden/na hare verdiensten. Daer sal die rechte Persse te rechte ghetreden ende geperst wozden. Maer hy noemtse *groot:* want die plaetse sal wijt ende bzeedt ghenoech zijn / soo dat alle Godtloose wel daerin meughen. Het welcke oock Esaias int eynde des 30. Capittels voozghehouden heeft. Sommige seggen/ Des groo ten toozens Gods.

Daer wozdt by ghestelt/ dat wt de Persse geenen Wijn en loopt / maer Bloedt/ ende ghewis veel bloets. Het welcke hy dooz eenen wonderlickē ende ouerbloedigen aert van spzeken voozhoudt: *Dat bloedt liep wydt ende breedt, duysent ende ses hondert stadien verre.* Voozt soo wast gheheel dieye: want het ghinck *den Peerden tot aen de toomen:* Ja der ghener die in het bloedt ghinghen ende wozstelden/Ja vrijlic in haer epghen bloedt. Met dese Hyperbole ofte verheffende redene/wozdt voozghehouden dat daer een groot getal der Godloosen sal zijn / ende dat Godt hem genoech sal wzekē aen de groote menichte des bloedts/ welcke de Godtloose op der Aerden vergoten ende gestozt hebben. Sy hebben haren lust ende vzeuchde gehadt/dewijle sp op Aerden leefden: met oozloogen/ dooden / veruolghen ende pijnighen: daerom so sal haer Godt / die heplich ende rechtuerdich is/hier namaels bloedts ghenoech toe gieten: alsoo dat sp in haer epghen bloedt / int welcke sp tot ouer de knyen staen sullen / baden moeten.

Hier moetmen ghedencken op de Peerdē die tot dē crijch berept zijn / van welcke int 9. Capittel ghespzoken is. Die wel toeghestreelde Kupters Peerden/die de arme maghere Ackerguplen het voeder op ghegheten hebben/sullen inde eewighe pijne gewozpen wozden. Alsoo sal Godt hem ten laetsten aen spne vpandē wzeken. Laet ons den seluen aenroepen/ende lijdtsamich ende neerstelic verwachtē. De Heere verleene ons spne ghenade. Amen.

Na bloet heeft by ge dozst/ soo dzinckt die bloedt.

De

De 67. Predicatie.

De seuen plagende Engelen worden voorgebracht: Item de Triumphe ende den Loffanck der heyligher Martelaren Christi wort beschreuen.

Dat xv. Capittel.

1 ENde ick sach eē ander groot eñ wonderlic teecken in dē Hemel/ seuē Engelē hebbende die seuen laetste plagen: wandt met dese is de toornichepdt Godts volepndt.

2 Eñ ick sach als eē *glasen Zee gemengt met vyer/ eñ die Ouerwinners waren van de Beeste/ eñ vā haer Beelt ende van haer merckteeckē/ eñ van dē getale haers naems/ dat sy stonden aen de glasen Zee/ hebbende Harpen Gods. *Apoc. 4. 6.

3 Ende songen den Sangk Moyses des Dienaers Gods/ eñ dē Sangk des Lās/ seggende: uwe werckē zijn groot eñ wonderlic/ Heere God almachtich/ uwe wegē zijn rechtueerdich eñ warachtich/ Coninc der Heyligher. Psal. 145 b. 17.

4 Wie sal v niet vreesē/ Heere/ ende uwen Naem prijsen? Want ghy zijt alleene heylich/ want alle Heydenen sullen comen/ eñ voor v aenbiddē: want uwe Oordeelen zijn openbaer ghewordē. Jere. 10. a. 7.

Wt de oorsake des Oogsts ende Leestijts/ welcke int laet vijfste deel des naesten Ghesichts wtgelept zijn/ volcht nu daer aen het vijfste deel dā dit Godlick werck: het welcke ons vertoont het vierde ghesichte deses wercks/ het welcke andere het vijfste noemē. Dat is van de Godlicke Oordeelē. Maer nu heuet twee deelē. Het hadde wel in meer gesichten meugen gedeylt worden: maer ick wil liever wepnich deelen setten. Daerom so worter ten eersten int lange ghesproken van de straffen die van Godt berepdt/ eñ den Antichrist/ syne leden/ ende allen Godtloosen sul- Inhoude des vijfste deels.

sullē aengedaen woꝛdē. Daer woꝛt gehandelt van het ooꝛdeel der Babilonischer Hoere/ van het omvallē eñ verstoꝛinge der stadt Roomen/ eñ der Roomscher Kercken/ van de vꝛeuchde eñ Lossant der Heyligher/ van de toecomste des Richters ten Ooꝛdeele/ van de straffe ende het eewich verderuen der Godlooseñ. Maer dit woꝛt ghehandelt int 15. 16. 17. 18. 19. ende. 20. Cap. Daernae woꝛdter oock seer fijn ghedisputeert van den loon der Heyligher/ ende van de eewighe salichept/ dooꝛ dat geheele 21. Capittel/ ende een goedt deel des 22. Aen beyde plaetsen woꝛdt de Helle ende den Hemel open gedaen/ ende hy laet ons bynae/ hier in dit sterffelicke vleesch/ in de Helle selue/ ende in den Hemel sien. Ghy en vindt oock nerghens in de H. Schꝛift/ alsulck een langhe Disputatie nae malcanderē/ van de Ooꝛdeelen Gods/ van de straffe der Godlooseñ/ ende van de vꝛeuchde ende salicheit der Gheloouiger/ dan rechts hier op dese teghenwoꝛdighe plaetse.

Een blijtige ende lange hãdelinghe van de Ooꝛdeelē Gods.

Maer dese handelinghe is seer nootsakelick/ bysonder in desen onsen laetsten ellendigen tijdt: in welcken de meuschen na den Gheest Godts niet en vꝛaghen/ ende die gheliick de onredelicke Dieren/ gheheel vleeschelick zijn: Sy sien op het vleesch/ ende zijn geheel eñ al den vleesche toeghedaen. De Antichꝛistische zijn altesamen gheluckich/ victoꝛieus/ rijcke/ in grooter eeren ende heerlickhept: maer de rechte Chꝛistenen zijn ongeluckich/ arm/ veracht/ sy woꝛden van alleman versmaedt ende bevolcht: Daeromme soo reckenen de vleeschelicke menschen alle dinck na het teghenwoꝛdighe geluck: ende roepen dat hare Religie ende wandelinge Gode behaecht/ maer der Chꝛistenen/ mishaecht hem. Hier woꝛden ooc de goede ende Gheloouighe swaerlicken versocht ende aengevochten/ gheliick sy dan oock voꝛtijden zijn versocht gheweest/ alsoo men leest inden 73. Psalm. ende Abacuc. 1. De Godlooseloueñ henselueñ/ dat sy sonder ophoudē sullen regneren: daerna verachtē sy Gods Ooꝛdeel gheheelick/ ende mepnen dat het nemmermeer daer toe comen en sal/ dat sy ghestraft sullen woꝛden. Dat men van de straffe sepdt/ is van de Melancholische Papen versiert: Het coemt (segghen sy) wt haet ende nijdt: Daeromme en salmen die niet achtē/ maer hier in dese tijdt een goedt leuen lepden. Om dier ooꝛsaken wille heeft hy die plaetse van de Ooꝛdeelen Gods/ soo langhe ende grootelicks/ Ja meerstich gehandelt/ ende den Toehoozders recht alsoo veel als voor oghen gheskelt: op dat een peghelick recht verstaen soude/ hoedanich epghentlick dat epnde der goeden eñ quaden wesen sal. Maer nu so zijn de

de straffen der Godlooser menigerley: te weten/ in dese tijt/ ende oock namaels. De straffen deses teghenwoordighen leuens/ zijn byna ontallick: de straffen des toecomenden leuens/ zijn eewich/ ende geheel onwtspzekelick. Ende also daer gheen gelijckenisse en is tusschen een gheschildert ende een warachtich Vper/ also en isser oock gheen ghelijckenisse tusschen de straffe des teghenwoordighen ende des toecomenden leuens. Wanneer de menschen van herten gelooffden de onwtspzekelicke blijschap der goeden/ ende straffe der boosen/ die hen berepdt is van Godt: soo soude ghewis een peghelick des te minder sondighen/ ende Godt des te neerstigher ende ghetrouwer dienen. Maer wp willen nu sien/ wat Joannes vā die dinghen schzijft.

Inden eerstē toont hy den oozspzonck van alle de nauolsche / maer een Goddelicke. Want hy siet inden Hemel *een ander teecken*: want int 12. Capittel hebben wp oorgehoozt/ datter een ander teecken verhaelt is. Nu so noemt hy dat een teeckē / dat een ander dinc beteeckent ende aenwijst / ende daeromme en salment by hemseluen niet ondersoecken: maer het is wat anders datter inde gedachteniſſe bzengt/ eñ een veel grooter dinck. Dit Teecken/ dat is/ dit Ghesichte / noempt hy *groot ende wonderlick*. Want de Oozdeelen Gods zijn seer groot eñ wonderlick. Wanneer sp gebzupct wozden / so verwonderē haer de Ongheloouighe / die daer ghemeynt hebben dat sulcks nemmermeer en soude gheschien. So verwonderen haer oock de Gheloouighe van de groote macht Gods/ van zijne gherechtichept ende billick heydt/ ende dat hy ter rechter tijdt/ ende getrouwelic de zijne verlost. Voozt gheeft hy te kennen/ hoedanich dat teeckē geweest sy/ dat hem inden Hemel ghetoont is / eñ dat dooz een Godtlick Ghesichte : *Hy heeft seuen Enghelen gheſien, die hadden in hare Schalen seuen plaghen:* dat is / Hy heeft verstaē/ dat Godt berept/ ghewapent ende voozsien is met Godlicke cracht : waer dooz hy niet alleen den Antichzist / maer oock zijne Leden / ende alle Godtlooſe menschen op Aerden/ van weghen der lasteren die sy teghen Godt bedzeuen hebben/ alderley plaghe ende verdiende straffe aen doen mach/ ende oock wil. Ende het ghetal van Seuen/ also ick dickwils in dit Boeck beweſen hebbe/ is een ghetal der volcomenheyt. Daeromme so heeft God noch ouerblijuende Die naers ghenoech: dooz welcker dienst hy de godlooſe pijnicht/ verderft/ ende te niete bzengt. Daeromme soo zijn oock die seuen plagen / alderley plagē. De tijtlicke straffen eñ plagē wozden bzeeder vertelt Leui.

Heus En gelen / eñ seuē straffen.

26. ende Deut. 28. De Heere is rijcke / ende oock in de eewighe straffen ende plaghen seer onghelijck. Want de Schrift die sept op sommige plaetsen / van de knagende worm / van het onblusschelick vver / van weenen ende knersselinge der tanden / van de wterste dupsternisse / ende ander dierghelijcke ontallicke veel dinghen. Maer die seuen plagē noemt hy de laetste: Ende hy stelt ter stont de oorsake daer by: *Want in de selue is voleyndicht de gramschap Gods.* Want in die laetste ongheluckighe ende quade tijden sal de Heere zijn straffe laten gaen: ende ghewisselick de plaghen zijns gerechtighen toorens / die hy tot den eynde toe volcomelick westorten sal / ende hy sal zijn volle gramschap ouer de Godloose wt storten / van eewichept tot eewichept.

Vyerchde eñ Triumphe der Ghewonger. Maer nu laet hy rusten de voorghenomen wtleggighe van de seuē straffende Engelē: ende hy vyengt voort / oft laet eerst wt gaen / die groote blijschap der salige Martelaren / hare Triumphe / Danckliedt / oft haré Loffanck. Maer dese blijschap wordt in de handelinghe der straffe / tot troost der goede ende gheloouighe daer toe geset: op dat sy meugen weten / dat sy van de straffe verlost zijn: ende ist dat daer eenich lijden oft onghemack ouer haer gaet / wanneer de Godloose ghestraft worden / (alsoot doch niet anders wesen en can / dan wanneer de Godloose geplaecht worden / datter oock lijden ende noot ouer de gheloouighe gaet) dat sy doch dat verstaen / dat al haer lijden / angst ende noot / met heerlicke ende voornamelicke vyenchde sal vergolden worden. Hiermede wort ymmers ghetoont / dat de goede verblijden / wanneer de Heere syne gherechticheydt ghevyreckt ende vertoont. Datter oock een wisselinghe der dinghen sy: alsoo dat de ghene die voortijts in de Werelt gheweent hebben / alsnu verblijden / na den woorde onses Heeren ende Salichmakers / Joan. 16. Boven dat so moeste oock / door het ghetuyghenisse van allen Heyligher / den Gheloouighen op der Aerden te kennen ghegeuen worden / dat Gods Godeelē recht zijn: op dat / wanneermē dat recht verstaet ende ter herté neemt / alle vyraghen ende murren teghens Godt mach ophouden.

Ten eersten siet hy de ghene dis den Antichrist ouerwinnen / eñ met hem niet te doen en hebben ghehadt (want dat mepne ick wort bedupdt door het volcomen verclaren van sommighe leden / die wp daer boven wtghelept hebben) in den Hemel / niet erghens in eenich Slaephups / noch op eenighe ander plaetse / so sommighe voorgheuen. Hy heeft die salige Zielen ghesien staen in den Hemel / aen de glasen

Zee /

Zee / welcke met vyer vermengt was. Op een ander plaetse hebbe ick gheseyt / dat de Zee / de Wereldt beduydt / dan weghen der ongedueriche heydt ende onghestadicheydt. Voorwaer Daniel ýstaet het also / Danielis 7. En sy woordt Glasen ghenoemt / om der broosheydt wille. Want de Wereldtlicke saken ende handelingen / die glinsteren / maer sy breken daer beneuen. Daer omme seydt men: De Werelt sche dinghen zijn glasen ofte van glas: wanneer sy glinsteren / soo breken sy met eenen. So en woordt dan het vyer met de Wereltlicke saken niet te veegs ghemengt. Want de Gheloouige ghevoelen vpnae sonder ophouden het vyer der tribulatien altijts / also lange als sy in de Werelt zijn. Waer af Petrus in zijn eerste Epistel / int 4. Capittel gesproken heeft. Maer sy staen op een glasen Zee / die met vyer ghemengt is. Want de Verwinners treden de Wereldt met voeten / ende alle de pijnen ende verssmaethept der Werelt / als de ghene die de tijdtlicke ende Wereldtlicke dinghen al te samen verwinnen. De Pzo pheet Dauid bzengt inden 36. Psalm / de Heyligheu voozt / als de ghene die Godt een Liedt der Victozien ende verwinninghe singhen: ende onder andere seggen: Ghy hebt ons gebzacht in eenen strick / ghy hebt angst ende noodt gelept op onsen rugghe. Ghy hebt de menschē op onse hooft laten gaen. Wy zijn dooz vyer ende water ghegaen / ende ghy hebt ons ghebzacht in de ruste. Daeromme soo salder een wisselinghe hier naemaels geschien. Daeromme spreeckt Aretas / als hy dese plaetse wt lept: De glasen Zee (seydt hy) en schijnt anders niet te kennen te gheuen / dan dooz de Zee / de menichte: dooz dat Glas / den glinster: dooz dat Vyer / de repuichept der gener die des saligheu leuens weerdich zijn. Ende voorwaer soo meughen ghelijcke woozden / als sy op verschepden dingen sien / verschepdentlick bedupt wozden / ende een goedt verstandt gheuen.

Tot hiertoe hebben wy gehoozt / dat de Heyligē indē Hemel zijn: dat sy ooc triumpheren / van des weghen dat sy de Wereldt verwonnen hebben: ende nu sullen wy noch claerlicker ende eyghentlicker hooren / wat sy in dē Hemel doen / ende hoe dat sy den Heere een Loffanck ende Victoziliet singhen: het welcke gantschelick met den 66. Psalm ouer een coemt.

Nu so gheeft hy de heyligheu Martelaers Harpen: ghelijck ooch de Ouders / die noemt hy Harpen Gods: recht oftmen seyde / Godtlicke ende Hemelsche / die gheschickt zijn om Gods lof ende pzijs wt te roepen. Wandt daer wozt beteeckent het Godlick verheughen / waer af int 5. Capittel ghe-

Harpen Gods.

ghesept is. Daerby set hy nu/ het ghene dat dese Musijcke verclaert: *Ende sy songhen.* Hy geeft ock te kennen/ wat dat voor een Liedt gheweest sy/ dat sy ghesonghen hebben: te weté/ *het Liedt Moysis des Knechts Gods, ende den Loffanck des Lams.*

Dat Liet Moysis ende des Lams.

Daeromme so ist een Liet der Godtsaligher/ dat tot verheu ghinge dient: een Danckliedt/ een Lof eñ Victoriliedt. Want ghelijck voortijdts Maria/ te samen met de vergaderinghe der Israelitischer Dochteren/ door Moysis ingheuen/ een Liedt ghesongen hebben/ doe de Israelitē wt de Egyptische geuanckentisse verlost waren/ ende Pharao in de Roode zee met alle zijn Heyrcracht verdronckē: (leest van dat int langhe Exod. 14. ende 15.) alsoo louen de Zielen inden Hemel Godt/ die haer verlost heeft van dē Dupuel/ dē Antichzist ende de Wereldt. Maer de Loffangh/ ofte het Liedt des Lams/ is eē Chzistelicke Dāc segginge: waerdoor de cracht Chzisti/ eñ de verlossinge/ der Heyligher gepresen ende verrondicht wort. Want gelijck de Voorvaders nae dat sy het Paeschlam met malcanderen ghegheten hadden/ verblijden ende Gode danckten: alsoo dancken ende louen ock de Godsalige/ die nu met de volromene vrijheyt der kinderen Gods begaeft zijn/ Chzisto haren Verlosser.

Ten laetsten vertelt hy de gestalte des Liedts. Daerme de worpt Godt sonderlinghe geloeft ende gepresen: *Die daer ghenoemt wordt een Heere, God, Almachtich, een Coninck der Heyligher:* als onder welcken de Heyligher strijden/ van welcken sy ock gheregeert worden/ ende die de Gheloouighe beschermt/ verlost eñ onderhoudt. Hy wordt ock *Heylich* ghenoemt/ in welcken gheen vlecke/ noch ongerechtichept en is. Voor alle dingen verrondighen sy syne wercken/ die sy *groot ende wonderlick* noemen. Die zijn openbaer in den Hemel ende op Aerden. Sy vertoonen Gods wijsheit/ macht ende gherechtichepdt. Daeromme so segghen sy terstondt daernae/ dat *syne weghen,* dat is/ zijn voornemen ende achtinghe/ op welcke hy siet in de regeringhe ende volstercking ghe alder dinghen/ *warachtich ende recht zyn.* Want hy en bedrieht niet/ hi en doet nieman den onrecht. Daerom soo is God rechtveerdich in dat/ dat hy den Antichzist straft/ eñ de syne verlost. Hoewel dat men meynt dat hy op de syne niet en acht: so houdt hy nochtans den goeden ende Gheloouigen trouwe eñ geloove: gelijck een goet Coninck/ die de syne nemmermeer en verlaet.

Coninck der Heyligher.

Hierwt besluptē sy nu/ wat alle menschen op Aerden doen moeten. Het is billick dat alle menschen d vreesen/ eñ d in alle dingen prijsen eñ eerē: nwe oordeelen niet beschuldighen/ noch daer teghen en morren.

Daer

Daer woꝛt een ander ooꝛsake bygestelt: Want hy is alleene heylich/eñ onstraffelic/sonder smette. Niemant onder allen Creatueren en heeft dat. Hoewel dat nu den meestē deel der Volcken Godt verachten/soo sullen sy nochtans eenmael comen ende aenbidden: sy sullen hare onrepnichepdt/eñ Gods heylichepdt ende gerechtichepdt bekennen. Want de gerechticheydt eñ de Goꝛdeelen/ die nu noch niet geopenbaert zijn/ ende daerom veracht woꝛdē/ die sullen eenmael geopēbaert woꝛden: op dat wt alle Volcken alle Godsalighe den ghe-rechtigen Gode de eere geuē. Dese dinghen voornamelick bewegen oock den Leser ende Toehooꝛder tot de nauolgende sake van de Goꝛdeelē Gods/ ende straffen der Godtlooseñ. De Heere ontslupte ons de ooghen des herten/dat wy die dinghen met grooter vzuchtbaerhepdt meughen sien / Amen.

De 68. Predicatie.

Hier woꝛden de seuen Enghelen beschzeuen/die daer vooꝛtromen om de seuen plagen wt te stoꝛten.

1 Ende na desen sach ick/eñ siet/ de Tempel des Tabernakels der ghetupgenisse in den Hemel/wert gheopent.

6 Eñ de seuen Engelen/hebbende de seuē plagē/quamen wt dē Tempel/becleet met reynen eñ claren lijnwade/eñ om de boꝛstē ommegoꝛt met goudē goꝛdelen.

7 Eñ een van de vier Dieren gaf den seuen Engelen seuen goudē Schalē vol der tooꝛnichz Gods/die leeft van eeuwichepdt tot eeuwichepdt.

8 Eñ de Tēpel wert verruilt vanden rooc wt de eerlichz Gods/ eñ wt zijne macht/eñ niemant en conde inden Tempel gaē/tot dat de seuē plagē der seuē Engelen volepnt waren. Ezec. 43. 4.

Nu coemt hy wederomme op de beschzijuinge der ooꝛdeelen Gods/die hy een wepnich hadde laten staen. Dese handelinghe heeft seer veel nuttichepdt. Wāt de ooꝛdeelen Gods eñ de straffen der Godlooseñ/ zijn ghetupgheniſſen der ghe-

Vzucht der hāndelinge van de Goꝛdeelen Gods.

rechtichepdt ende waerheydt Gods. Voorts so worden de gheloouige door sulcx in hare hope ghesterckt. Want sy sien datter niet een punctken van die woorden eñ dzepgementen Godts en vergaet / oft hy al wel lanckmoedich is / eñ lancsaem dergelycken doet / recht oft hy des dincx gheen acht en hadde / Jae als oft hyt met de Godtloose hielde / haer gonstich ware ende verschoonde. Daeromme soo gheuoelen de geloouige / dat haer hope niet yidel en is. Sy leeren oot God vreesen / ende sonder ophoudē bidden / dat sy niet dzonckē en worden van de ghenoechte eñ het gheluck deses tyts: ende also van Godt afuallen tot de Godlooshepdt. Ten laetsten worden ooc de Godloose door de straffe verschzickt / ende tot ware boete ghelockt: maer ist dat sy deselue niet en achtē / so gheuoelen sy voorwaer die straffen haer tot een oordeel / alsoot ooch Pharao gheuoelt heeft.

Bestryjunghe des 7. Engels.

Eer dat nu de Enghelen de Schalē der straffen die sy ont fanghen hebben / wtghieten / so worden sy seer fijn eñ eygētlick beschreuen. Eñ ten eerstē wort daer getoont / van waer sy comen: dat is / welck den oorspront der oordeelē Gods zy. Sy comen voort wt den ge openden Tempel: ende gewis wt den Tempel des Tabernakels der Getupgenisse / welcke indē Hemel is. Want Moses heeft op den Berch den Tempel gesien / eñ voorwaer inden Hemel / ende na den selue is hem vanden Hemel beuolen gheweest / den Tabernakel des Ghetupgenisse te formeren. Daerom so is de Tabernakel des Ghetupgheniſſe ghefozmeert ende getimmert / na de fozme die hem inden Hemel ghetoont / en van hem gesien is geworden: het welck de H. Paulus tot den Hebreen (*Hypotgama*) een Voorbeeldt noemt. Want daer wert tot Mose ghesepdt: Siet toe / dat ghy alle dinck maeckt na dat Voorbeelt dat v op den Berch ghetoont is: het welcke oock Moses ghedaen heeft. Maer die dingen die wt den Tabernakel der getupgenisse / die op Aerdē getimmert was / voort quamen / hielden de Israelitē voor recht / hooge eñ heylich. Van daer ontsinckmen antwoorde van Godt / waer teghen niemandt pet spreken en dorste.

De enghelen comē wtē Tempel voort.

Dewijle wy dan nu hooze / dat de Ozdeelen Godts tegen de onghelooughe Godtloose Werelt / die straffen ende plagen / wt den warachtigē Tempel selue voortcomen / die van God voorghegeuen zyn: wie wilde voortaen twijfelen aen dat / dat alle Ozdeelen ende straffen Godts / daermede hy de Goddeloose straft / heylich zyn / waertegen niemant niet spreken en sal? Ende wanneer de Godtloose ghestraft worden / so en salmen anders niet dencken / dan dat de sentencie van-

banden Hemel/als een Godlicke stemme / gegaē ofte wtgesprokē sy: waerom dat het ongodlick is/ dat selue te wedersprecken. In somma / de Godlicke Oordeelē comen wt Gods Troon selue: daerō zijn sy oock geheel heplich eñ rechtueerdich. Anders sullē wy int 21. cap. hoorē/ dat indē Hemel geen Tempel en is. Daerō so zijn dat alleen figurē eñ voorbeeldinghen/ gheen blijuende noch geduerende dingē: maer wāneer sy dat beteeckent hebben/ daertoe sy verordēt zijn/ so gaen sy wech.

De Engelen zijn met wit linnewaet bekleedt/ etc.

Hier by dient de cleedinghe der Engelen/ op dat wy oock daerwt recht van Gods Oordeel souden leeren onderschepden. Daer staet/ dat sy zijn *met reyn ofte blinckende Linwaedt ge cleedt geweest* (*catharon ke lampron*) daermede wort voorgebeelt/ dat Gods Oordeelen onbevlect eñ heerlick zijn. Want wy hebbē gehoort/ dat die dingen die Joannes gesien heeft/ teeckenen zijn. Daerom so en moetē wy onsseluē geen vleesschelicke dingē in de Godlicke saken inbeeldē: maer die dingē die int teckē als lichamelicke dingē gesiē worde/ moetē wy geestelick wtleggē. De cleedrē worde hier in deser tijt verandert/ na dat de saken staen. Wāt witte cleederē gebruyct men/ wāneer men victorie getrijcht/ eñ in blijschap is: swarte cleederen aen de Lijcken eñ om rouwe te dragen: roode in dē strijdt. Daerom so worter voorghebeeldt/ dat de Oordeelen Gods geheel repn zijn/ dat God de Godloose verwint. In de verrijseniſſe eñ Hemelvaert onses Heeren Jesu Christi/ verschenender Engelen in witte eñ blinckende cleederē/ om Christi eere eñ heerlicheyt voor te beelden. Nu so wort de borst met *een Gordel*, ende dat meer is/ met een gulden Gordel omgordt. Dat gout is een voorbeeldige der repnicheyt. In de hertē hebbē de aenvechtingē haer plaetse. Met eenen gordel bintmē te samē/ Item men berepdt hem daer mede op de vaert. Daeromme soo wordt daer voorgebeeldt/ dat Gods Oordeelen berepdt ende toegheruſtet zijn/ ende oock sonder eenighe aenvechtinghe: Dat is / sy en worden niet wtgheſproken / ofte sy en beschadighen niet / door haet ofte nijdt / wt gonste ofte ongonste / maer sy zijn recht ende billick.

Een van de Dieren gheeft de Schalen.

Nu soo deelt daer eēn van den Dieren/ den seuē straffenden Enghelen de seuen Schalen wt: ende die voorwaer vol van den toorn Gods. Maer dewijle dat God de hulpe der Creaturen niet en behoeft/ eñ van haer niet en ontfāge / als die eenich dinc gebreck heeft/ so volcht/ dat alle Creatueren (wāt int 4. Capittel hebbe ick gheſept/ dat door de vier Dieren/ de alghemeyne Vergaderinge der Creatueren voorgebeeldt worde) te samen doen/ ende malcanderen helpen te-

ghen de Godtlooſe: eñ wat ſy van Godt hebben (ſy hebbent ymmers al van God) dat doē ſy goedtwillich tot de wrake Godts: wanneer hÿt alſo wil hebben eñ gebiedt. Alſo heeft het vper dat vandē Hemel op Sodoma eñ de omliggende Steden viel / die Schalen der Godlicher gräſchap / den Enghel die de wrake doet / ghegeuen. Alſo heeft dat water Pharaonem ende zÿn Heyrzacht ouerdeckt. Alſo heeft de Aerde dat Roth Chore / Dathan / Abyron ende On verſlockt. Alſoo laten haer de Heyrſcharen der Volcken ghebruycken / om de Godlooſe te ſtraffen. De mueren tot Jericho vallen neder / de Hagel ſlaet de Chananeen. Alſoo ſtraft de Heere ſyne Vyanden ſonder eenigē arbeydt: dewÿle dat alle Creaturē haren arbeydt ende vlÿt daertoe doen. Nu ſo zÿn die Schalen gouden. Hier wort wederom voorgebeelt de gerechtichept ende billickhept der oordelen Godts. Ende nadenmael dat Godt een Verloſſer genoemt wort die inder eeuwichepdt leeft: ſo wordt daer voorghebeeldt ſyne eewichepdt ende mateſtept / welcke de vergancklicke Aertſche dingen / ende de menſchelicke ſwackhepdt nemmermeer en ſal meughen ouerwinnen. Alle Godlooſe ſullen voor het aenghesicht des eewighen Godts vallen / ende in der eewichepdt verderuen / ende ten gronde gaen.

Na dit ſiet de heylige Apoſtel / dat de Tempel vol rooc wort voor de mateſteit Godts eñ voor ſyne macht. Dat de rooc een teecken der teghenwoordichept Godts zÿ / blÿckt wt vele plaetſen der Schrift: byſonder wt het 8. Capittel des 3. Boecks der Coningen. Voort ſo is hy ooc een teecken der Godlicher gräſchap. Want Aretas ſpreeckt: Den rooc is een aenwÿſinge des Godtlicke toorens: alſo daer ooc geſept wordt: Den rooc is opghecommen in ſynen toorzen. Want den rooc en is niet ſonder dat vper / noch dat vper ſonder den rooc / etc. Bouen dien ſoo doet de rooc den oogē wee / eñ ſy verblint. Alſoo Eſai. Cap. 6. wordt den Tēpel Gods / welckē Eſaias ſiet / met rooc veruult. Ende hier op de tegēwoordige plaetſe / duuct mp / en wort niet alleē de tegēwoordichept Godts ende ſyne wreede gramſchap voorghebeeldt: maer ooc / dat de Oordeelen Godts onondoerſoeckelic zÿn / als de gene / die wāneer hyſe ons niet en open baert / van ons niet en meugē verſtaen worden. Want de Mateſtept ende Heerlickhept Godts is onepndelick / eñ ſyne macht gaet bouen alle dinck. Pzimaſius wt Aphzica eñ Victica / lept deſe plaetſe alſo wt: Verſtaet dat dit door dē rooc wort aengebeeldt / dat de verholēthept der Oordeelen Godts niet van alle man en can doorgrondet worden: ende dat de

De Tempel met rooc vol.

hert

hertē der menschē/ dooz ouer-
denckinghe der straffen/waer
dooz de werelt gestraft wozt/
al wat dupster ende schzoeme-
lick zijn : waeraf hy nu be-
ghint te verhalen/ende gheeft
te kennen / dat tot haren epn-
delicken wtganck den roock
inden Tempel gheduert. Also
sept hy.

Niemāt
en mach
inden Te
pel come.

Nu soo volcht dat dit alsoo
veel als wtghelept is: *Ende nie-
mandt en mochte inden Tempel in-
gaen, &c.* Soo is het pmmers
ghewis wt de Leere des hep-
ligen Euangeliums/ ende der
hepligher Euangelisten eñ A-
postelen/ dat de zielen die van
de lichamē verschepden/ vooz
het epnde ende Oozdeel/ recht
henen tot de plaetse der salic-
hept varen / ende daer de blij-
schap ontfanghen die hen van
den warachtighen Godt be-
loeft is. Daerom so wozdter
wat anders voozghebeeldt: te
weten/ dat de Hepligheñ vooz
het epnde alder dinghen / alle
de Oozdeelē Gods niet claer-
lick sien en meughen. Want
wy sient hier dooz eenen Spie
ghel/maer hierna van aensich
te tot aensichte:ende wy sullen
Godt kennen/eñ de waerheyt
ende gestalte zijner Oozdeelē.
Pzimasius: Eñ daer en moch
te niemant in den Tempel co-
men/dat is/die verholenthept
doozgrondē / tot dat die seuen
straffen der seuen Enghelen
voozby warē. Waerom oock
inden Psalm staet: Dat is een
arbeydt vooz my / tot dat ick
in dat Heylichdom Gods gaē
sal/ ende die laetste dingen ver
staen/etc. Daerom so wozter
vertoont / dat de Gheloouige
vooz het Oozdeel/ de verholent
heden der Godlicker Oozdee-
len niet en weten. Daeromme
salt ons genoech zijn/dat God
so wel ghedaen heeft/ ende sel-
ue ons dat geopenbaert heeft.
Dooz de andere dingen sullen
wy gheloouen / dat de Heere
in alle zijne weghen gherech-
tich zy/ende heylich in al-
le zijne wercken. Hem
zy eere/Amen/
Amen.

De 69. Predica-tie.

De drye eerste Engelen storten hare Schalen wt op de Antichzistische ende allen Godloosen.

ℱ Dat xvj. Capittel.

1 ENde ick hoozde een groote stem
me wt dē Tem-
pel segghen tot de se-
uen Engelen: Gaet/
ghiet de seuen Scha-
len der tooznichepdt
Godts wt op de Aer-
de.

2 Eñ de Eerste is wt
gegaen/ eñ heeft zijn
Schale wtghegoten
op de Aerde / ende

daer is gecomen een quade boose sweere op die menschen / die het merckteecken des Beests hadden / ende die haer Beeldt aenbaden.

3 Eñ de tweede Enghel heeft zijn Schale wtghegoten in de Zee / ende is gheworden als bloedt eens dooden lichaems / eñ alle leuendighe ziele is ghestoruen in de Zee.

4 Eñ de derde Enghel heeft zijn Schale wtghegoten in de Waterstroomen / ende in de Fonteynen / ende sy zijn bloet geworden.

5 Eñ ick hoorde den Engel der Wateren segghen: Ghy zijt rechtueerdich / Heere / die Is / ende die Was / ende Heylich / om dat ghy dit gheoordeelt hebt.

Mat. 23. v. 34. 6 † Want sy hebben het bloet der heyligē ende Propheten wtghestort / ende ghy hebt hen bloedt te drincken ghegeuen / want sy zijnt weerdich.

7 Ende ick hoorde eenen anderē van dē Outaer segghen: Ja Heere Godt almachtich / uwe Oordeelen zijn warachtich eñ rechtueerdich.

De plagē Egypti.

Na dat hy int geneyn van de rechtueerdighe Oordeelen Gods ghesproken heeft / soo vaert hy nu bysonder voort / door het ghetal van seuenen / eñ verclaert de straffen Gods in het lange: waermede oock Godt hier in deser tydt / de Godtloose / ende bysonder de Antichristische / straft. Dese plaetse is bynae als het ghene dat in het 2. Boeck Mopsis staet / van het 7. Capittel aen tot het 12. ofte ten minsten heuet veel ghelijckheydt. Want door alle die selue Capittelen / worden de tien plagen Gods beschreuen: met welcke hy dē Coninck Pharao / ende dat gheheele Egypten Lant / om der sonden wille gheplaecht heeft.

Dese plagen heeft D. Musculus / mijn eerweerdige gheuader / met hupsche Versen begre-

grepen / de welcke alſoo lupden:

Fit cruor ex Vndis, conſpurcant omnia rana:
Dat puluis cyniphes, poſtea muſca venit.
Dein peſtis, poſt Vlcera, grando, locuſta, tenebræ,
Tandem prototocos Vltima plaga necat.

Dit is de ſin ende het verſtandt: dat water wordt tot bloedt / de Vorſchen verwoeſten het al te ſamen / wt den ſtof quamen Hondtſvliegen: Item daer comen Vlieghen / daer op een Peſtilentie / daer nae quade ſweeringhe / Hagel / Spzinckhanen ende dupſterniſſe: ten laetſten wozt de eerſte gheboozte dooz eenen Enghel verſlagen. Die ſtraffen wozden oock in den 105. Pſalm vertelt. Exodi in het 8. Capittel ſpzeeckt de Heere: So ghi neerſtelick hoozen ſult na de ſtemme des Heerē uws Gods / ende doet dat recht is booz ſpnen oogen / eñ dat ghp alle ſpne Gheboden houdt: ſo en wil ick v met die cranckheydt die ick ouer de Egyptiſche hebbe laten comen / niet ſtraffen: want ick ben de Heere die v gheneeſt. Daerom leren wp wt de hādelinghe der ſtraffen Gods / Godt te vzeeſen / ende in ſpne Gheboden te wandelen. Tegen deſe ſpzeuckе Gods / en is niet het ghene dat wp leſen / dat Job ende andere heplighe Lieden / die in Gods gheboden ghewandelt hebben / met ſware cranckheyt gheoeffent zijn geweeſt. Want dat zijn bpſondere dingen / eñ en wozden om der ſonden wille pzincipalicken niet toeghevoecht: maer op dat het gheloove geoeffent / ende de deucht vermeerdert wozde.

hedetzijn booz de plaghen.

De menſchen ſchzijuen de plagen ende ſtraffen den meeſtendeel den Sterrē ofte Planeten toe / eñ andere oozſakē: ende daerom en bekeeren ſp haer niet dooz beterige haers booſen leuens / tot den Heere die haer caſtijdt. Maer wt de handelinghe Mopſis / die wp wt zijn tweedde Boeck verhaelt hebben / eñ wt de tegenwoozdige Diſputacie Joannis wozden wp geleert / dat Godt ſelue de ſondē eñ laſterē der menſchen ſtraft: hoe wel dat hp der menſchen ende anderer Elementen dienſt daertoe ghebzupckt / welcke alteſamē / als de pzincipaelſte oozſake / die menſchen dat quaedt toeſchzijuen / welck ſp recht eñ billick van Godt om der ſonden wille lijden. Om dies wille wozdt hier een ſtemme ghehoozt: niet wt de Locht / oft vā der Aerdē / maer wt den Tempel / des warachtighen / rechtueerdighen / ende hepligheu Gods / die daer beueelt dat de Enghelen ſullen toegaen / ende hare Schalen op de menſchen weſtozten. Daerom ſoo coemt het van Godt / dat de quade geſtraft wozden. Daer

De ware oozſaken der plagē

Eenſtemme wt de Tempel.

om en zijn de Schalen (van dit woordt hebbe ick in het 5. Capittel gesept) anders niet/ dā het rechtueerdich Goddeel Gods / oft de wrake die de menschē verdient hebben. De Engelē stortē de Schalen wt/ soo dickwils als de menschē/ door middelen die van Godt tot straffinge geordinert zijn/ gestraft wordē. Maer de stēme die wt dē Tempel gehoort wort/is groot. Want niemāt en mach Godt wederstaen/ noch synen raedtslach beletten. Wanneer hijt gebiedt/so zijn alle Creatueren ghehoorsaem

de Eerste Enghel stort zijn Schale wt.

Als nu desen eersten Enghel / die Gods Goddeel wtvoert/zijn straffe ende plaghe wtstorte op de menschen / doe werdt daer een quade ende schadelicke sweeringhe. Dese plaghe is ghelijck de seste plaghe van Egypten. Ende dese sweeringhe bedupdt/de Cancker/Pupsten/Fistel/ende besondē die quade schurftheyt/ de welcke sommighe de Indische/ sommighe de Neapolitaensche/sommige de Spaensche pocken noemen: andere de Fransopsen:ende dat daerom/om dat sy inden Neapolitaensche Crijch (die van de Fransopsen eñ Spangiaerts gevoert wert/int Jaer 1464.) ten eersten in dien Legher dā eender Hoere/die dat Heyr bevlecht eñ vergiftight hadde/ ghesproten zijn. Het welcke Mapnardus de Medecijn int langhe bewijst. Ende hoewel

Sweeringhe.

dat menigherlep maniere dā ghesweel ende sweeringhe vele menschen seer pijnicht/ so verderuen doch de pocken de Collegien der Choorheeren / de Clooisters der Meunicken eñ Nonnen/ende der Papen huysen aldermeest. Want sy zijn gantschelick der hoererije beghеuen / ende sy veruloecken ende verdoemen het heylighe Huwelick aen andere lieden: daeromme brenghen sy den loon haerder boeuerije daer van. Daeromme so staet hier dupdelick/dat de Antichristische door die plaghe versorcht wordē/oft veel meer gestraft. Ghy vinter sommige die van die cranchept het aensicht by na doorgegeten is. So wordē oock de Hoereerders eñ Overspeelders den meestē deel met dese plaghe ghepijnicht. Den voornamelickē dienaer Gods Job/werdt oock bedeckt met sweeren/pupsten eñ ghesweellen/maer dat ghschiedde wt eenen bysonderen raet Gods/ alsoo ick oock daer bouen vermaent hebbe. Daeromme en ist gheen wonder / al ist dat somtyts oock goede menschen/die gheen behagen aen dat onrepn Hoeren leuen en hebben/ dese cranckheydt crijghen.

De Fransopsche cranckheyt.

De tweede Engel stort zijn Schale wt in de Zee:eñ daerom is het bloet der leuendigē alsō gewordē alst is in de doode/te weten geheel verdorruen eñ tot etter verandert. Waer af alle leuendighe Ziele in de

Apocal. cap. 16. vers. 3.

Zee

Zee gestoruen is. De Zee die beweecht eñ roert haerselue altijt / ende is seer onstadich: daerom wordt door de Zee te recht de werelt / oft de onstadige lieden der werelt voorghebeelt. Dese worden van wegē der sonde met de Pestilencie beuangen / ende sy verderuen met groote hoopen. In die woordē is een Synechdoche / als hy sept / dat een peghelicke leuendige Siele gestoruen is. Synechdoche bediet datmen een deel voor al meynt. De tweede plage is gelijck de vijfste by de Egyptenaers. Onder die straffe ende plaghe / begrijpen wy alderley Pestilencie ende sterminghe. Ezechiam coemt de Pestilencie oock aen: ghelijck daer oock veel goede lieden vā de Pestilencie steruē / maer dat geschiet door bysonderen raet Gods.

Bloedt. 3 De derde Enghel stort zijn Schale wt in de stroomen eñ Fontepnen der wateren / die terstont tot bloet gheworden zijn. Dese plage is ghelijck de eerste by de Egyptenaers. De Egyptenaers hadden de eerst geborē kinderen in de Nilum gheworpen ende versmoort / eñ verdruckten de onschuldighe Israeliten: daerom waren sy weerdich / dat sy wt den Nilo door water bloet dronckē. Anders bedupdt dat water in de Schrift / de leere / als by Ezechiele eñ Sacharia. Daerom so bedupden die vloeden ende waterfontepnen / de Leeraers der Kercken ende de Vorsten: die Godt tot beschermīnge eñ vermakinge synen volcke gegeuen heeft. Voorwaer S. Peter noemt de valsche leeraers / Fontepnen die geen water en hebben / 2. Pet. 2. Int 17. Capittel sullen wy hooren / dat door de waterē de Volckē verstaen worden. Daerom ist een straffe Gods / als de Princen des volcx / eñ de Leeraers des vredes / oorsaken ende aenpoorders van twisten ende oorloghen worden: in welcke de gene die der gheloouigher bloet vergieten / gedoot worden / eñ haerselue verderuen. Eñ hoe wel dat in die strijden ooc goe de lieden ghepijnicht worden / so can doch God harē arbeyt vergelden / ende hare smerten versoeten. Daer af disputeert de heylige Augustinus int langhe / int eerste Boeck van de Chzistelicke leere. Maer wan neer wy die menigerley Historien der Italiaensche / Francsche / der Duytsche / der Hongersche eñ ander Rijcken / die haer noch des naems Chzisti beroemen / wel besien / so sullē wy vinden / dat de ghene die daer Vorsten des vreedts behooorden te zijn / dat sy de rechte aendzijuers der Oorloghen zijn gheweest. Eñ voorwaer alsoo de Heere inden Euangelio spreeckt / Soo en mach de Prophect niet vergaen / dan tot Jerusalem: also en heefter gheen oorloghe meughen opstaen / anders dan van de Pausen te Roome: van Bisschoppē ende Prelaten / als rechte oor-

De Oorlogen wt aendzijnen der Pausen verwert.

sakers eñ aendzÿuers. Daerom wil icker alleenlick wepnighe vertellen. Paus Gzegorius de tweede heeft Leonem Isaurum den Keyser dooz een opzoer wt Italien verdzeuen. Paus Stephanus heeft Pipinum den Coninck in Vzancrÿck tegen de Lombarden in Italien ghebzacht. Die selue heeft oock den grootē Keyser Carolum dooz aendzÿuen des Paus Leonis des derden/ wt Italien verdzeuen/ eñ dē meesten deel al verslaghen. Paus Gzegozius de 7. een gheheel schandelick eñ lasterlick menschе heeft Petrum den Hōgerschen Coninck aen den Keyser Henricum den vierdē gehitst/ eñ heeft Italiam ende geheel Duptschlandt met crÿch verwerret/eñ Keyser Henrick gedwongen/dat hy gheen clepne noch slechte Crÿghen en heeft moeten doen. Vzbanus de 2. van dien name heeft de Landen teghent Gosten / ende de landen teghent Westen / ende ander deelen des werelts/met oozloghe aen malcanderen gehitst /diemen de hepligne oozloghe noemt : welckmen om de stadt Ierusalem te winnen gevoert heeft. Dit is een groote landduerige ende bloedighe oozloghe gheweest/wiens gelÿcke ghy tot gheenen tÿden en vint. Wat Alexander de derde tegen Fredericum Barbarossam ghehandelt heeft: eñ hoe dat hy geheel Italiam tegen hem verwect eñ gehitst heeft/ gheuen de Histozien te kennen. Als nu Frederick de tweede/ van wegē des crÿchs int hepligne Landt onledich was / so nam hem Gzegozius de neghende daer en tusschen Napels af. Hier is dē Abt van Vzsburch in zÿnder Cronÿcke seer qualick te vzeden / dat de Paus alsulcken schandelicken daedt begaen heeft. Wt aendzÿuen der Pausen zÿn de schandelicke sware Opzoeren der Guelphinen ende Gibelinen in Italien opgestaen. Clemens de vierde heeft het Heyz der Fransoysen/ welck Hooftman ende Veltheere Caroles was / in dat Neapolitaensche Rÿcke gebzacht: dewelcke ooc Conrado den Hertoghe tot Swauen zÿn Erffenisse ghenomen heeft/ende daer toe gebzacht/dat hy te samē met dē Hertooghe van Gostenrÿck Frederico/ghedoot wert/ alsser veel dupsent Duptschē verslaghen waren. Paus Joannes de 22. heeft Hertoch Frederick van Gostenrÿck ende Leopoldum/ tegen Lodewÿc den 4. Hertoge in Beyeren gewapent. Bonifacius de achste heeft Coninck Albzecht dē Hertoge beuolen/dat hy Philippum den Coninc in Vzancrÿck soude becrÿgen. Gelÿck dan ooc Martinus de 5. eenen swaren schandelicken Crÿch tegen de Bohemen verwekt heeft. Eugenius de 4. heeft dē victozieusen Ladislaum Coninck in Polen ende Hongrien een boeuerie ghespeelt/ so dat hy dooz trouloosheyt van den

den Turck Amurathe verwonnen eñ verslaghen woꝛt: sepnde synen Legaet Julium Cesarinũ dẽ Cardinael/welcke oock in dien ongeluckigen Slach verginck / ende alsoo creech de aenwijser den rechten loõ. Sixtus de 4. sandt dat sterck cloeck volck / de Zwitsers/een root Veltteecken oft Standaert/ met een Bulle/in welcke hy de ghene veel Aflaets veloefde/die vooꝛ de Roõsche Kercke strijden souden. Julius de tweede heeft/ alsser veel ende groot bloedtstoꝛten der Zwitsers gheschiet was/ de Fransopsen begonnen wt Italien te verdꝛijuẽ: het welcke Leo de thiende ten laetsten heeft te weghe ghebꝛacht ende beschickt / doen hy Keysser Carolem den vijfden aennam / die tot nu toe een Heere in Italiẽ geweest is. Clemẽs de seuenste begost desen weꝛomme te benouwen/ maer de doot heeft synen Baetslach te rugghe ghestelt. Paulus de derde / heeft Carolo den vijfden / Italiaensche Crijchs knechten te hulpe ghesonden/ ende de Duytschẽ daeromme bestreden/om dat sy dẽ Roomschen Stoel niet meer en hebben willen ghehoꝛsaem zijn/ ende het Euangelium hebben aenghenomen. In dien crijch is Philippus de Lantgraue van Hessen ghevanghen ghewoꝛden/ende Joannes Fredericus Hertoch van Sassen dẽ Ceurvoꝛst. Daer is doen ter tijt van de Crijchslieden groten moetwille ende groote tyrannie in Duytschlant bedꝛeuen geweest. Julius de derde heeft begonnen een heymelick verdꝛach met de Fransopsen te maken: eñ na dien dat hy dẽ crijch vooꝛ Mirãdula eñ Parma hadde gheweckt/heeft hy de Frãsopsẽ tot Senã gebꝛacht. Daer is te Water eñ te Lãde/ in Vꝛanckrijck/in Italien/eñ in de Duytsche landen eenen seer grootẽ crijch opgestaen/ de welcke noch heden ten dage duert: de Voꝛsten ende Volcken scheuren eñ plucken malcanderen / sy dꝛincken ouer uloedich haer eygen bloet: die euenwel daer en tusschen de Kercke Chꝛisti bitterlick veruolgen. De Heere verleene ons vꝛede.

Maer nu/met dat de gelooige haer mochten verwonderen/waerom dat God de werelt met de sware ooꝛloghen/ diemen teghen malcanderen voert/alsoo laet verderuen eñ teghen malcanderen stooten: so comen de Engelen die verwonderinghe eñ clage te ghemoete: eñ en geuen niet alleen de ooꝛsake vooꝛen / maer roepẽ oock Gods gerechticheyt wt in syne ooꝛdeelẽ. Nu so bꝛengt hy twee Engelen vooꝛt/als bequame ende volcomen getuygen deser sake: Den eenẽ geeft hy macht ouer het Water: den anderen doet hy wt dẽ Altaer spꝛeken. Het schijnt dat hi hier Danielem volcht / welcke int 10. Capittel spꝛeect/dat de Engelen so veel als vooꝛstanders ende

God is rechtmeerdich in syne ooꝛdelen.

De Engelen zijnde dinghen vooꝛgeset

ende beschermers zijn/ die de landē zijn voorgeset. Niet dat God niet alle dinck in de wateren/ in alle Elementen ende Landē en handelt eñ regeert: maer dat hy dē dienst der Engelen als syne Dienaers ghebruyckt. Dat nu de Papisten daer wt beslupten/ dat de Heylighen Voorstanders zijn der Elementen/ der crancheden/ tonsten/ Steden/ ende alle ledematen der menschen/ dat en heeft geheel geen reden: maer het is een superstitieus eñ ghe heel Afgodisch dinck. Want het heeft een geheel onghelijck verstant met de Enghelen eñ met de salige Zielen: Voort so geeft de Schrift de Enghelen veel meer ander dinghen toe/ dan de zielen. Ghi en leest niet in de gantsche Schrift/ van de salige zielen/ dat sy pet met de menschen hier op Aerden handelen. Maer dat dē menschen de Engelen tot bewaerders ghegheuen worden/ eñ met menigherley diensten dienen/ dat leest ghy meer dan op eē plaet se in de Schrift. Voort soo en leest ghy niet/ dat de gelooui-
Cap. 19. 21. ge den Engelen van dies weghen eenige eere bewesen hebben: Ja wy sullen in dit boeck hooren/ dat Joānes heeft willen den Engel aenbiddē/ maer de Enghel heuet hem eens oft tweemael belet. Voort so geeft de Enghel oock de oorsake te kennē/ waerom dattet water tot bloet geworden sy/ ende hy geeft vorē/ Wt Gods gerechtichepт. Want hy keert de reden tot God/ ende sept: *Heere ghy zyt rechtueerdich, die daer zyt, ende die daer waert. &c.* Hy sept dat hy rechtueerdich is/ als die niemandt onrecht en doet. Daerom spreect hy ooc/ dat hy heylich is. Daer beneuens geeft hy te kennē/ dat hy eewich is/ ende alle dingē zijn wesen geeft/ als hy sept: Ghy die zijt/ eñ ghy die waert/ etc. Van die maniere van spreken hebben wy int 1. Capittel gehoort. De ware gerechtichepт gheeft ymmers een peghelick wat hem toebehoort. Daerō so stelt de Enghel daer by: O Heere daerom zijt ghy rechtueerdich/ ende ghy geeft uwe gerechtichepт de werelt te kennen/ dat ghy haer met bloet gedruenct hebt/ die het bloedt der Propheten ghestort hebben: dat is/ der Predicantē/ vā wegen der predikinge der waerheydt. Ende niet alleen deser bloet/ maer oock het bloet der Heyligen hebben sy vergoten: te weten/ der geloouige/ welkes sy om der bekentenisse wille des warachtighen geloofs hebben veruolcht/ eñ ten laetsten ommegebracht. Daerom zijn zijt weerdich/ dat sy wederom met haer eyghen ende haer der medehulpers bloedt gedruenckt worden/ dat is/ dat sy in de Crijgen ende Strijden die sy tegen malcanderen voeren/ vergaen: gelijck wy hier bouen verhaelt hebben.

De Engel spreeckt wt den Autheur.

Dese dingen worden beuesticht van eenen anderen Enghel/

gel / die wt den Altaer spreect: eñ niet sonder oorsake wt den Altaer. Want daer boven hebben wy gehoort / dat de Zielen die gedoot worden / onder den Altaer roepen ende seggen / Hoe lange en wreect ghy niet ons bloedt aen de ghene / etc. Daerom so comt nu die woorden wt den Altaer voort / dat wy meugē verstaen / dat God het bloedt der zynder niet en vergeet: maer datselue terrecht ter eñ ghelegender tijt wreect. Nu so worter voort van de almeugenthept Gods verrondicht: dat alle Godlooſe meughen verstaen / in den tijt der tribulatie ende der wrake / dat ter geen crachtē wesen en sullen / die God den Almachtigen meugen wederstaen. Hem sy alle eere: Amen.

De 70. Predicatie.

De vierde ende vijf de Engel storten hare Schalen wt.

8 Eñ de vierde Engel heeft zijn Schale wtgegoten in de Sonne / ende hem is gegeuen de menschen te quellē met hitte door vyer.

9 Ende de menschē branden met grooter hitte / eñ sy lasterden den Name Gods die de macht hadde ouer dese plagē / eñ bekeerden hen niet om hem eere te gheuen.

10 Eñ de vijfste Engel heeft zijn Schale wtghegoten op den Troon des Beests / eñ haer Rijcke is verdupstert gewordē / eñ sy knouden hare tongen van smerte:

11 Ende sy lasterden den God des Hemels van hare smerten eñ vā hare sweerē / ende sy bekeerden hen niet van hare wercken.

De tribulatie der gheloouige eñ ongheloouigen.

De gheloouige rekenen hare tribulacien / die haer wt het rechte oordeel Gods toegheuoecht worden / niet voor straffen der sonden / maer voor oefeningen des geloofs: hoe wel dat sy bekennen dat sy terecht van weghen der sonden die sy gedaen hebben / tribulacie lijden. Daer beneuens verrondigen sy euenwel de ghenade Gods / die de straffe inde oeffeninge des gheloofs verkeert. Den Godlooſen zijn de tribulatiē straffen: de welcke sy niet ge-

geduldich en lijden noch oock God en prijsē/maer veel meer lasteren/eñ meynen dat sp ton rechte lijdē. Daerom zijn haer de straffen Gods seer swaer/ om dat haer daerbeneuēs veel swaerder eñ verschrickelicker straffen toeberept zijn/soo dat sp gewisselick inde toecomende werelt eewelick gepijnicht sullen zijn. Daerom soo zijn de plaghen hier in deser tijdt/ die Godt den Godlooſen aendoet/alleen een voorspel van meerder quaet / dat haer hier namaels noch toecomen sal. Het en is maer eenen ontbijt /tot dat haer die groote maeltijdt oock ghegheuen wert/etce.

Vorhept eñ vorzoock te de vier de plage.

Ende de Vierde Engel heeft zyn Schale wtghegoten in de Sonne, ende hem is ghegheuen de menschen te quellen met hitte door Vyer. Dese plage eñ straffe leggen sp den meestē deel wt/ door een Allegorie. Ende verstaen door de Sonne/ Chzistum die de consciencien der gheloouigen verheucht. Maer die wort ǒdupstert inde herten der menschē/ die des Antichzists dupsternis se lieuer hebben dan het licht Chzisti: ende om dier oorsake wille/ so vranden die dwalende ende verlepde consciencien met menigerlep begeerten eñ vertwijfelingen: door welcke sp ten laetsten tot menigerhan de Godslastertuge ghedzeuen worden. Also ick dan dese wtleggīnghe ntet en verworpe/ alsoo is (na mijn duncken) dit het slecht eñ eenuoudich verstant: wanneer wp verstae dat de vierde plaghe sp hitte/ende groote drooghte / onvzuchtbaerheyt der Aerden/ende gebzec aen vzuchte: Item/grooten onlijdelicken dorst / die de menschē eñ het vee plaecht/eñ ten laetsten oock sware heete trancheden aenbzengt. Want also lesen wp in die dzepgementen des Wets: Ic wil v eenen metalen Hemel/ eñ een pseren Aertrijck gheuen. Ten tijden Helie heeft God om de verachtinghe wille des Godlicken woorts / Israelē met grooter drooghte geplaecht/ alsoomen sien mach 3. Reg. 17. 18. Alsulcke hitte eñ drooghte beschrijft oock Jere. 14. Daerentegē so bedeckt Godt zijn volck des daechs met eē wolckencolomne/ eñ met een Vpercolomne des nachts. Daer bouē hebbē wp ooc in dese Openbaringhe gehoort: dat de Sonne noch geē hitte ouer haer en sal vallen. Maer dese werelt wort te recht te met wonderlicke groote hitte geplaecht / als de ghene die seer grootelijx sondicht / eñ in menigerlep begeerten vzandt: Ja oock die vercoelinghe des Godlicken woorts met Godlooſe Mandaten verbiedt ende weert.

Nu volchter wat dese plage te wege bzengt: *Ende de menschē zyn verbit* (sept hy) *met grooter hitte.* Ten eersten sept hy/ dat sp so geheel verhittet zijn / dat sp bpna rasende zijn geworde. Want wp lesen in de Historie/ dz de liede die door groote hitte

Wat de menschē plage wz heeft.

te gepÿnicht worden/ seer dickwils groot lÿden ende onghemack aen lÿf eñ ziele ghevoelt hebben. Voort soo set hy daer by/ het ghene dat wt het eerste volcht: dat sy door onghedult
Num. 21 van der grooter hitten wegen gedreuen / God gelastert hebben: Ja dien God/ die gewelt heeft ouer dese plagen / te weten/ om dat hy volcomen gheweldt heeft/ ende nochtans die niet en verlost/ die van so haer denden hitte gequelt worden. Daerentegen zÿn de Israeliten / die in den Legher van de Slangen ghebeten waren/ die met haren beet dat gheheele lÿf ontstaken / tot haer selven ghecomen / ende en hebben God niet ghelastert. Daerom comen sy tot Mose / ende seggen: Wy hebben gesondicht/ want wy hebben teghen den Heere ghesproken ende tegen v. Bidt den Heere dat hy dese Slangen van ons weck neme. Daeromme soo lasteren alle die den Name Godts / die door onghedult tegen het oordeel Gods morren / ende niet en bekennen dat sy recht ende billick ghestraft zÿn / ende alsoo ghenade begheeren. Ten laetsten wort in Joanne daer toe gheset: *Ende sy en hebben haer niet bekeert, dat sy Godt hadden de eere ghegheuen.* Want God die castÿdt ons / op dat wy ghecastÿdt zÿnde / ons leuen souden beteren/ ende Gode de eere gheuen / bekennende (so ick nu gesept hebbe) dat wy te rechte gestraft worden/ ende ons bekeeren sullen met weenen ende claghen tot den ghenen die ons slaet. Maer dese (ghelÿck als Pharao) en bekennen hare sonden niet/ noch en roepen God niet aen/ noch en beteré haer niet/ maer sy waren dagheliex meer ende meer voort in de booshepdt. Hier wt leeren wy het onderschept tusschen de gheloouige ende ongeloouige/ eñ hoe haer die beyde in tegenspoet dragé. De geloouige geuen Gode de eere/ ende beteren haer: maer de Godloose ende ongeloouige en geuen God de eere niet/ ende worden hoe langher hoe erger. God de eere gheuen / is God wÿcken eñ plaetse maken: hem niet wederstaé/ maer zÿn sonde bekennen/ eñ Gods gherechticheydt: ende niet dat alleen/ maer oock Gods ghenade ende barmhertichept teghen de ghene die leedtwesen van hare sonden hebben: ende ootmoedicht van hem begheeren / dat wy ons also schicken meughen.

Hoe haer de geloouige ende ongeloouige int lÿden houden.

Ende de vyfste Enghel heeft zyn Schale wtghegoten op den Throon des Beests. Dat den Stoel ende Thzoon voor dat rÿcke ghebzuckt wort/ is claerder dan dat ment met veel getuygenissen betoonen can/ dewÿle dat Joannes voor den Stoel/ terstöt dat rÿcke stelt. Voortÿts wäneer de Meesters/ Ja veel meer de Dienaers der Kercken/ leerden ende predicten/ so saten sy daertoe/ ende hadden hare sitstede oft stoel in de hey-

Duysternisse des stoels te Roomé/ de 5 plage

lige

lige vergaderingen. Het welcke in den Euangelio kennelic is: De Schriftgeleerde eñ Phariseen sitten op den stoel Mosis/etc. Het is oock kennelick/ dat de Voorouders. Sedes Patriarchales/dat is/ Hooft kercken gehadt hebben: te weten/Jerusalem/ Antiochiam/ Romam/Alexandriam/ Constantinopolim/eñ andere: eñ euē de selue worden Apostolische stoelen genoemt/ om dies wille dat de Apostelen daer geleert hadden. Jae de Apostolische stoel wort genomen eñ gebruyckt voor de Apostolische leere selue. Desen stoel die van de Apostelen ende hare Jonghers te Roomen opgherichт was/heeft dat Beest de Paus omghekeert/ende in zijn stede den Pestilencieusen stoel opgericht: die hy derf noemen den Stoel Christi/ eñ S. Peters stoel. Christus en heeft geenē stoel oft sitstede meer op Aerden/dan alleen dat hy int herte der gheloouiger Gemeynte woont. Anders is dē warachtighen stoel Christi eñ zijn sitstede/de rechterhant des Vaders. Den rechten Stoel Petri is den Hemel: spnen Stoel en is niet meer te Rome: want de Apostolische leere ende der Patriarchen Stoel is gebroken ende vertreden: eñ in des selues stede is van de Pausen een Aertsche Heerschappie eñ Rijcke opgericht: Ja hy verualcht de rechte Apostolische Stoelen met den Sweerde. Daerom met dat God nu de

Den Apostolischen stoel Christi ñ Petri.

spne ontfermt heeft/so stort hi spnen toorne ende wraeke wt op den stoel van Roomē: daer mede dat hy door het licht des Euangeliūs die menschē verlicht: op dat sy dat Godtloos wesen eñ dē gruwel des stoels tot Romē meugē kennen. Het welck een groote weldaedt is/ voor de ghene die verlicht zijn gheweest: eñ een swaere straffe die den Romeynen daer mede is aengedaē. Wāt daer volcht wat door die straffe te weghe gebracht sy: *Ende zyn Ryck is duyster gheworden.* Dese plage is de negenste plage vā Egipten gelijck. Want ghelijck de Egyptenaers zijn van dicke dupsternissen ghequelt gheweest/ maer de Israeliten van een claer licht verblijt: also sullen de Papistē met woeste grueliche dwalingen gepijnicht eñ geplaecht worde. Voort so salt henlieden wee doen/ wanneermen hare dwalingen ontdect: eñ dat haer eere verdupstert wort: eñ de gheloouighe sullē int licht Christi vā reuch den opspringen. Wāt de Heerlichept des stoels/eñ des ghenes die op den stoel sit/ begint eñ heeft van ouerlanck begonnen dupstert te worde. Voortijts hiet hy den heyligē stoel: maer nu wordt hy van goede eñ Godvreesende lieden ghenoemt/dat schandelic Rome/ de Babyloonsche Hoere/ de Moeder alder hoererie/ de moordenaers cupl/Sodoma/ Egyptus/ de Roode Kercke: van wegen des gepurpurden

Kaets

staets der Cardinalen. Men sept gemeynlick ende ooc met der waerhept: Hoe nader Rome/hoe booser Christenē. De Cardinalen / Bisschoppen eñ geestelicke vaders worden genoemt/eñ met recht/Des Antichrists hupsgesin/ ende liedē die bedrogen zijn/ende bedriegen: Simonische ende geheel verdoruen eñ lasterlicke menschen. Also is het stijcke des beests (also sept hy dat woordeken stoel wt) dupster geworden.

Wtsinnic sept der Papisten tegen de Euangelisten.

Voort so set hy/hoe dat haer de aenbidders des stoels des Beests ghehouden hebben/eñ noch houden. Ten eersten soo eten oft bijten sy in hare tongē van smerte/angst/ onweerdicheyt /gramschap eñ nijdicheyt: het welck der toorniger menschen wijse is/eñ die haerseluē geheel misgaen/eñ gantsch wt sinnich worden. Wy seggē in duptsche sprake. Die wil wtsinnich ende rasende worden/ hy mochte vā spijt hemseluen wel de tōge af bijten. Het is eē maniere vā spreken/die te kennen geeft/ dat de Papistē sullē rasen eñ haer seer leelick gelaten om de opēbare waerhept/ welcke sy begeerē verachtelic te maken / eñ geheel tonder te druckē. Voort so schepnden eñ lasteren sy den Godt des Hemels/eñ den Schepper alderdingen: Ten eerstē/om dat hy haer met sweeringē eñ menigerley plagen slaet: Tentweede/om dat hy haer stijcke dupster maect. Daerā noemen de Romeynen/de Predicantē der waerhept verlepders eñ Ketters: ende de leere des heyligē Euangeliums selue/Ketterie. Maer dien smaet gaet teghen den genen die de rechte oorsake deser leere is. Ten laetstē so en beteren sy haer niet / eñ en staen van hare werckē niet af: van de Symonie/vā bedroch/ van Kercroof/van Afgoderie/ ende het Godloos wesen. Eñ de Apostel sept: De quade menschen ende bedriegers wordē hoe langher hoe booser: sy verlepden ende worden verlepdt. Daerom en ist geen wonder/ wanneer ghy siet dat de Papisten heden saechs met eenen wtgestreckten hals moet willich eñ hartneckich in hare dwalinghen voort varen. Maer het is eē suare straffe/ vanden Heere verlaten te zijn: ende hartneckichlick de dwalinghen ende het Godloos leuen te beschermen ende daerin te volherden. De Heere verlosse ons van den quaden. Amen.

De 71. Predicatie.

De seste Enghel stort zijn Schale wt.

16. Eñ de seste Engel heeft zijn Schale wtghegoten in de groo-

te Riuiere Euphrates / eñ zijn water is wtgedroocht/om dat berept soude worden de wech der Coningē vanden opganck der Sonnen.

13 Ende ic sach wt dē mondt der Draken/ ende wt den mōt des Beests / ende wt den mondt des valschen Propheets drie onrepne geesten gaē gelijck Vorschen:

2.tes 2.9 14 Apo.13.b 14.19 c20 *Want sy zijn geesten der Duyuelē/ eñ doen teeckenē / om te gaen tot de Coningē der Aerden eñ der geheelder werelt / om hen te vergaderē tot den Crijch diēs grooten daechs Gods almachtich.

*mat.24 c.44. luc.12.c. 40. 1.tes.5.a6 2.pe.3.b10 apo.3.a.3 ¶ 2.Cor.5 a.3. Apoc.3.b 18. 15 *Siet ick come als eē Dief: Salich is hy die waeckt ¶ ende zijne cleederē bewaert/ op dat hy niet naect en wandele/ende zijn schande niet ghesien en worde.

16 Ende sy vergaderense in eē plaetse genaempt int Hebreeusche Armageddon.

Ende de seste Enghel heeft zijn Schale wtghegoten in de groote Riuiere Euphrates. Het eynde van desen wtgieten is/dat den Coninck int Oosten den wech wort opgedaē/dat is/om dat Babylon ghewonnen soude worde. Dese plage treft voornamelick Rome/eñ de Roomsche Kercke. Dese redene heeft een Allegorie oft een hepmelicke gheliickenisse met dat oude Babylon. Wy lesen Daniel 5. dat sy inder nacht gewonnen sy/doen haren Conine Baltazar een oueruloedige tostelicke maeltijdt toeberept hadde/ eñ op geen dinck min en dachte/dā dat hy eñ dat Rijcke souden te gronde gaē. Herodotus eñ Xenophon schrijuen/dat dē Coninck van Oosten Darius Pisicus/ die oock Medus genoemt wort/eñ Cyrus dē Persier die Stadt belegert hebbē: maer doen daer geen hope en was dat de stadt mochte gheWonnen worden/ so heeft Cyrus de Riuiere Euphrates afgegrauen/so dat het hey daer door wadden mochte: eñ also is den Crijchlieden die stadt/ op die plaetse daer sy met de Riuiere sterck was gemaect/ open geweest/ eñ hebbense ingenomen. So maecte dan die Riuiere Euphrates die Stadt vaste/

De seste plage is/dat de Euphrates wtdroocht.

vaste/ende sy vracht haer ooc veel ander profijt eñ wellust in. Daeromme so wort hier door den Euphrates/ haue/ goet/gheweere/wellust/ nutbaerheyt eñ de geestelicke goeden der Kercken tot Roomen verstaen. Dese goeden eñ wellust/ worden van de Coninge vant Oosten/ende van de warachtighe Christenen/ die de Schrift/ Christi Coninghen ende Priesters noemt/geminnert/ende elders toe besteedt. Daer af be ghint het ghewelt der Roomscher Kercke te verminderen/ soo dattet ten laetsten vanden Heere Christo ingenomen eñ afgedaen wort. Die warachtighe Christenen verstaen ghewis / gheloouen ende bekennen / dat Christus alleē de Salichmaker is: ende dat de salichepdt in niemandt anders en staet / ende dat sy ons te vergeefs ende om niet mede ghedeylt wort: ende dat de ghene rasende ende wtsinnich/ ende van Simōs nauolghers zyn/die hiermede roopmanschap bedryuen. Wen lese Esaie 55. ende Act. 8. Item het eerste ende tweede Capittel Pauli totten Collossensen/ in welcke ernstelick wort verclaert/dat wy alleē door Christum verlost worde/ eñ ontfangen bā sonde/ eñ dat wy alleē in hem hebben alle volcomenheyt. Wanneer die nu het gemeyne volck hoort/ te wete/ dat sy met het Roomsche guychelwerc/ met den Aflaetscraem/ eñ ander bedriegerien/ bedrogen eñ verlept zynde/ bā haer goet berooft zyn geworden/ so slupten sy van stonden aen de kiste/den Buydel / de Kelder eñ Cozensolder toe. Also verdroogen die Riuieren des wellusts eñ der rijckdommen/ eñ de goutbeke wordt haer gheweert. Alsoo oock wanneer de geloouige ander incomen/ als Annata/Pallia/ de eerste vrucht / eñ ander diergelijckē niet meer gheuen en willen. Also / segge ick/ wort de weeck den Conynghen van Orienten toeberept: dat is / also bigintmen dat tweedde Roome te winnen / ende ledich te maecken.

Hoe de Euphrates wirdt droogh wort.

Voort soo volcht daer/ hoe dat de Antichrist teghen de goede ende gheloouighe / die neerstichepdt doen dat de Euphrates verdrooghe / strijden sal: op dat hy zijn Rijcke mach behouden ende vermeerderē: ende hoe wel dat hy int corte hadde meughen segghen: Hy sal zijne boden wt sepnden tot alle Coningen ende Vorsten/ om haer teghen het Euangelium te verwecken / om des stoels van Roome Priuilegie/ vrijhepdt/recht/ende goeden te beschermen: soo heeft hy veel lieuer willen dese Legatē neerstelick beschrijuen/ eñ vertoonen hoe dat sy sullen te gronde gaen. Daer is veel aengeleghen datmen die Legaten kent: wāt sy zijn der Gemeynten Godts seer schadelick: ende wy beuinden / niet alleē op desen tijt/maer ooc in alle Hi-

Hoe hem de Antichrist hout op dat de Euphrates haren loop hebbe.

Beschrijuinge der Pausselicker Legaten.

storien/dat alle boosheydt/eñ bynа alle de ellendicheyt ende ongheual der Kercken/vande selue aëwijsers voortgebracht is/ ende noch heden ten daghe voortghebracht wort. Wat quaet dat Paus Eugenij Legaet Julianus Cesarinus de Cardinael/in Duytschlandt/ Bohemen / Polen ende Hongherien aengericht heeft / heb ick daerbouen verhaelt. Wat tot onsen tijden geschiet: watter binnē onse Voorouders gedachteniſſe gheschiet sy/warē te lanc om vertellen. Wāneer onse Voorouders/ wt de leere Jesu Christi/die door Joānes der Kercken geopenbaert is/ der Roōscher Legaten aert eñ behendicheyt verstaen eñ gemerct hadden/so haddē sy seer groot quaet! meugen voorcomen / in het welcke sy haerseluen wt onwetenheyt gesteken hebbē/eñhet welcke tot groote onwtsprekelicke schade gecomen is. Hier en segge ic niet van de Vorsten eñ Regimenten/ Legaten eñ bootschappē die niet verdoruen en zijn.

Oorspröc der Legaten.

Ten eersten so geeft hy den oorspröc der Legaten vlijtich te kennen: op dat wy meugen verstaen / dat sy vanden geest des Dupuels gedreuē worde/ eñ dat haer beroepinghe niet Godlick/maer Dupuelsch is. Hy toōt een dryeuoudigen oorspröc/so dat sy voorwaer altemael tot de Dupuelsche eenicheyt meugen getrocken worden. Primasius spreect op de wtlegginge van deser plaetse; dat hy eenēn gheest heeft ghesien/ende na het getal der deelen des lichaems/sept hy drie: waermede vertoont wort dat alle ghetal der verdoruen onnutte menschen / van eenen boosen gheest ghegeuen wort. Daerom wt dat eerste hol wt welck die Legaten voortcomen / stelt hy den mondt der Draken. Vande Drake is int twaelfste Capittel ghesept gheweest. Ende daer en is niemāt die niet en verstaet dat de Dupuel daer door bediet wort. So comen sy wt den Dupuel voort. Want alle de saken ende handelingen haerder legacie/ staen in leugenen/ wonderlicke consten eñ listen/ practijcken/verualschinge der waerheyt eñ der repner Euāgelischer leere: Ja oock in oproeren/oneenichz/doodtslach eñ bloet. Nu so is de Dupuel van aenbegin een leughenaer ende een doodtslager geweest/ ghelijck de Heere selue Joan. 8. sept. Eñ so verre zijn dese wt der Draken kele. Die selue spupten oock wt den mondt des Beests. Want die Legaten comen / ende hebben haer aensien van den Paus / ende comen met volle macht. Van dat Beest heb ick int 13. Cap. gesept. Ten laetsten so comen sy wt den mondt des valschen Propheets. De rechte warachtighe Propheet/eñ de warachtighe opperste eenige Herder der Kercken / is Christus de Sone Gods. De Antichrist is de opperste valsche Propheet ende

ende verleyder der gantscher werelt: so daer int 13. Capittel gheseyt is. Daerom so comen die Legaten van dē Paus gesonden/ die de woordē instructie oft geboden in haren mont ghelepdt heeft / dat sy die dinghen souden spreken/ daer die valsche Pzopheet mede omgaet. Maer hy lept hemselven noch claerder wt/ ende gheeft te kennen hoe die Legatē zyn sullen: te weten/ *drye onreyne geesten.* De Dupuel wozt ouer al in de Schzift eenen onreynen gheest genoemt: van weghen zyns boosen aerts ende quade genegentheden. Want also de Gheest Godts heylich genoemt wozt/ also wozt dien int contrarie onheylich eñ onreyn ghenoemt. Want hy is van naturen/ oft veel meer wt zyn eyghen verderuen eñ afval van God onreyn/ ende een oorsaker alder onreynicheydt ende onsupuerheyt. Daerom so gheeft hy te kennen/ dat die Legatē/ menschen vā cē Dupuelsche onreynicheydt wesen sullen. Eñ voorwaer wāneer ghy daer tegen hout het leuē/ de zeden eñ wandelinghe der Pauscher Legatē/ ende haers hupsgesins oft hofghesins / so en sult ghy by na anders niet binden dan groote onreynicheyt/ duplicheyt/ snoothept/ gruwelicke oncupschept/ Pzouwē schendē/ Guerspel/ woeste hoererie/ onwtspzekelicke pzasserien/ bloedighe pzactyken eñ Baetslaghen: daerom so toont dat de sake aen haerselven geDuyt onreyne geesten.

noech ende ten vollen: ende de dingen die oueral van die Legaten gheschieden / zyn een wtlegginge deser tegenwoordigher plaetse. Maer datter dzye onreyne Gheesten verhaelt worden/ dat leggen somighe wt van de Theologisten/ Monicken ende Canonicken: wt welcke ghemeynlick die Pauselicke Legaten ghecozen worden. Ick verstae door dat getal van dzyen/ eenuoudelick / dat die Legaten met alle consten ende geschiklickheydt des Dupuels sullē onderricht zyn: ende dat sy alle gader wel met malcanderen sullen oureen comen / eñ malcanderen behulpelic zyn/ ende raet gheuen: op dat/ wat den eenen ghebzeeckt / dat de andere dat volbzenghe. Salomon spzeeckt in Eccle. Een dzyeuoudich snoer en sal niet lichtelick bzeken.

Nu voorwaer/ op dat mē- Sy zyn
mandt meer lichts en derf be- als de
gheeren / soo stelt hy een ghe- Pozsschē
lyckenisse voor ooghen / ende hy geeft te kennen hoedanich die Legaten zyn sullen: te weten/ ghelyck Pozsschen die in de Modder oft inde Marasschen zyn/ ende onreyn quackende eens quackens / eñ den menschen daermede ouerlastich zyn. Hy en seyt ymmers niet dat dit Pozsschen zyn/ maer gelyck als Pozsschē. Wāt also de Pozsschē met haer onlieflick gheschzey geheel ouerlastich zyn/ eñ voozt inde Marasschen eñ duplicheyt zyn: al:

so hebben de Legatē aertsche dinghen eñ vuylichept lief: eñ sy zijn met haren clagen/ aenclagen / aendzijuen en tsamen vzenghen/met haren schzepen eñ disputerē/het welck geheel Vozsschich eñ Modderich is/ van Godt ende de menschen ghehaet. Sy en schamen haer van gheenen dingen: eñ wanneermen haer alschoon op het zeer tast / so beghinnen sy seer haest haer out liedt wederom te singen: *Brekekekex, koax, koax,* want ten is nemmermeer anders niet dā *koax*: te weté/daer en coempt niet anders af dan quakē. Primasius spzeert veel van de Vozsschē. Die valsche Prophetē (spzeert hy onder andē) het amet als de vozschen/ als de dieren die int slijck des nachts grāzijn/om hare dwalingen tot haerder verdoemenisse / sonder ophouden wt te rammelen eñ te quackē. Wāt de Vozsschen zijn van wegen der plaetse/eñ van wegen des gesichts/ende met haer onlustich quaken so gehaet/als by den Dupuel ende den spnen/ de waerheydt: ende sy sullen te rechte metten vpere verbzant wozden/etc. Also sept dese. Ende gelijck de Egyptische Vozsschen die wt het stof/ dooz de Dupuelsche conste der swarte constenaers zijn verweert gheweest tegen de Godlicke waerhept/die dooz Mosen eñ Aaron dat volck Gods tot warachtiger vzijhept /verlossinge eñ Godsdienst beroepen/geroepē hebben: also werstaen de Papistische Legaten de Predicacie des Euāgeliums der verlossinge die om niet ende wt louterder ghenade gheschiet is/der Chzistelicke vzijhept ende warachtigen Godsdienst. Eñ also de Vozschen altijdt haren *koax koax* dzijuen / tot dat eenen daer af onlustich wozt: alsoo singhen die modderige Roomsche dieren altijts eenē sanck/seggende: Den alderheylichstē stoel/ den alderheylichsten Vader/ de heylighe Roomsche Kercke en dwaelt niet/de heylighe Roomsche Kercke salmē hooren. Wie dat haer niet hooren en wil/ is een Ketter ende een Scismaticus. Dat dzijuen sy sonder ophouden by al leman/ende in alle een peghelicke sake / ende rammelen ons also altijdt haer *koax koax koax.*

Kristoph in Kanis

Daerby set de Heere dooz Joannem voozt/eñ verclaert hemselven noch beter: *Want het zyn de Gheesten der Duyuelen die teeckenen doen, &c.* De Dupuel wozt *Demos* ghenoempt/ van het veel weten ende der eruaringhe weghe. Ende my dunckt dat dit woozt in het goede ende in het quade ghebzuyckt wozt: hoe wel dattet den meesten deel vooz Dupuel gheset wozt. Ende daeromme neemptmen tot onderschept *Eudemones* eñ *Cacodemones.* Wāt de Gziecken segghen dat *Demon* soo veel bediet als *Daimon,* een wetender. Want *Daimon* is een eruaren Man ende Cōste-

Gheesten der Dupuelen.

stenaer. Daeromme geeft de Heere te kennen / dat die Pauselicke Legaten gheesten der Dupuelen wesen sullen / dat is / gheestelicke Vaders / (maer die des Dupuels geest hebben) wijs / verstandich / ende wonderlicke Meesters des bedrochs / om haer saken te besorghen. Daerom set hy daer by: *Die teeckenen doen.* Daermede dunckt my dat hy siet op de Egyptische Touenaers / die oock teeckenen deden / eñ den Coninck Pharao in de leugen tegen de waerheyt hieldē. Ja Paulus vergelijct 2. Timo. 3. de Dienaers des Antichrists ende die Wijse / oock by de Egyptische Swarte Constenaers. Maer het is kennelic / dat die Legaten ouer al haer van teeckenen beroemen / die in haerder Religie eñ in hare Kercke geschiet zijn: ende also houden sy de herten der Coninghen ende Vorsten in de Papistische dwalinge. Van dese teeckenen spreeckt Paulus 2. Thess. 2. Ende ick hebbe oock daer af int 13. Capittel gesept.

Legaten in allen Coninghen Houen.

Voort so wort het eynde vā alle de sake ende der raedtslaghen der Legaten des Paus getoont: te weten / dat sy gaen tot de Coningē der gantscher Aerden / om haer ten strijde te versamelen / etc. Sy sullē haer seluen in de Houē alder Coningen ende Vorsten indringhen. Ghy vint voorwaer byna in alle Houen der Coningē Pausche Legaten. Maer wat doē sy? Sy omringhen de Coninghen ende Vorsten / ende sien toe datter gheen gheloouighe ergens totten Coninck en come / om met hem te spreken / op dat sy alle quaetslaghen des Coninex meughen weten / ende na Roomen schrijuen: ende ist dat haer dese quaetslagē misshaghen / dat sy die meughen te nichte doen eñ omkeeren: so dat sy altijt haer *koax koax* wt ram melen: te weten / hoe dat alleman dien stoel ghehoorsaemhept schuldich sy: Item dat sy Coningen ende Vorsten op de beenen brengen om de Roomsche Kercke te beschermen / eñ de ketterije wt te ropen. Dat (segghe ick) is den crijch des grooten daechs / des Almachtigen Gods: dat is / welcke geoordeelt sal worde door de toecoemste des Soōs Gods ten oordeele: ende welcke geduren sal tot op de toecoemste Christi tot het oordeel / de welcke alsdan het bloedt der zijnder aē die gruwelicke Beeste wzeken sal. Nu so noemt hy den dach des oordeels / *Dē dach des grootē Gods:* gelijck oock Paulus Titū 2. den dach des Almachtigē Gods noemt / als de gene die alsdan zijn almachtichept eñ Godlicke cracht tooné sal: welcke de Godtloose nu daer voren houden eñ achten / van wegē zijnder langkmoedichz / als dat hy swaept. Dese noodsakelicke eñ nutbare beschrijuinge der Legaten heeft hier Joannes / door het aengeuen Jesu Christi ingheuoecht: op dat

wp waken ende ons voor hem wachten souden.

Noch soo volchter een getrouwe waerschuwinge ende ermaninge om wacker te zijn/ op dat wp niet met de Antichristische in de sorgen eñ wellusten deser werelt en ontslapen eñ te gronde gaen. Want hy sept/dz de sen dach des Heeren sal onuersiens comen / eñ alsmen dat opt minste salmepnen. Wāt hier verhaelt de Heere/dat hy inden Euāgelio ooc gheseydt heeft: Siet ick come als een Dief. Dit staet Mat. int 24. ende het wordt weder verhaelt van Paulo 1. Thess. 5. Nu dese snelle toecoempste des Heeren verweckt onse herten oock altemael om te waken: op dat wp niet onuersiens ouerallen en worden. Hy set oock terstont daer aen de nut baerheydt die den ghenen berepdt is die daer waken / seggende: *Salich is hy die daer waeckt.* Bouen diē set hy daer by/ hoe dat haer de gheloouige in het waken sullen houdē: te weté/ dat sy hare cleederen bewaré/ dat sy niet beulect en worden: Item sorghe dzaghen / dat sy niet naect en wandelē/ op dat niemandt haer schande en sie. Van de cleedinghe hebbe ick anders int lange gesept/in dit selue Boec. Die bewaert zijne cleederen/ die zijn leué ende wandelinghe onbeuleckt bewaert van de vuple ende snoode onreynicheyt deser Werelt. Die en wādelt niet naect / die Christum aendoet. Maer des genes schande siet men/ die on beschaemt sondicht. Maer by sonder siet mē der gener schande/ welcker hoererije / ouerspel/ maechden-schendē / ende schandelicke oncuysheyt/ alle man voor ooghen siet. Ende hier is der ghener staet te beweenen/ die Gheestelick ghenoemt worden: men sal oock meer eenē gruwel daeraf hebben/ dan die te beschrijué. Salich zijn de ghene/ die hare sonden bedect zijn. Salich zijnse die haer hebben leeren schamen. Ongheluckich zijn alle de gene die een barderen aensicht hebben/ ende haer vande schande ende lasteren beroemen.

Werleede ren bewaren/ op dz men niet naeckt en gae.

Bouen dat gheeft hy met wepnich woorden te kennen/ het eynde de Legaten / ende oock der ghener / die van die Legaten verlept zijn/ ende bedroghen worden/ tegen Godt ende de waerachtighe Godtsalichept strijden/ om de Roomsche heerlickheyt te onderhouden. Nu so vergaderen die Legaten/ lieden die op hare zijde zijn/ tot den strijdt teghens de Gheloouighe: maer de Heere heeft euen de selue vergadert/ op een plaetse die op het Hebreisch/ *Armageden* ghenoempt wordt: het welcke sommighe wtlegghen/ Het wtroepen der Bekē: maer andere/ De Heyrschare der verwoestinghe. Nu het sy hoe dz het wil / so dunct my dat het goedt is om verstaen. Dese vorstē voorwaer vande Legatē vergadert/ dat sy

Het breken gaen der Roomsche.

sy het wtroepen der Beken/ ende den val van stoomen sou den ondersetten/ofte weeren. Maer effen die selue sal de Heere oock vergaderen/ so dat sy effen op die plaetse eñ werck/ van den Heere sullen wtgheroept worden. Het welcke wy ghelooven dat het eerst in het uterste Oordeel sal vervult worden. Den Heere Christo/ onsen Verlosser ende Beschermer/ sy lof ende eere inder eewicheyt. Amen.

De 72. Predicatie.

De seuende Engel stort zijn Schale wt.

17 Eñ de seuende Enghel heeft zijn Schale wtghegoten in de Locht/ eñ daer ghnam eẽ groote stemme wt den Tempel des Hemels/ vandẽ Throõ/ seggende: Het is gheschiet.

18 Ende daer zijn stẽmen/ ende Donderslaghen/ ende Bliremen gheschiedt/ ende daer is groote Aertbeuinghe gheschiet/ sulcks als niet gheschiet en is van dat de menschen op der Aerden gewerckt zijn/ sodanighe Aerdtbeuinghe so groot.

19 Ende de groote Stadt is in drie deelen gescheurt/ ende de Steden der Heydenẽ zijn gheuallen: ende de groote Babylon is voor Godt in ghedachtenisse gecomẽ/ 'om haer te gheuen den Drincbeker des Wijns der verbolghenthept zijns toorens. Jer. 25. b 14.

20 Ende alle Eylanden zijn geuloden/ eñ de Berghen zijn niet geuonden.

21 Eñ daer is grootẽ Haghel als van een pont/ gheuallen van dẽ Hemel op de menschen/ eñ de menschẽ lasterden God/ om de plaghe des Haghels: want zijne plaghe was seer groot.

De seuẽde eñ laetste Scha-

Dat laetste Oordeel Gods is door den 7. Engel afgebeelt

le/ die inde Locht wtgheſtoort is/bedupt de verwerringe eñ veranderinge aller Elemẽtẽ: eñ dat verſchrickelick / maer rechtueerdich Oordeel Gods/ eñ daerbeneuẽ het eynde aller dingen/ eñ de eewighe straffe. Die ſake is al wat verwerret eñ doncker/van wegen der figuerlicker redenen/ die bynae alle wt de Propheten ghenomen zijn / eñ door een hepmelicke vergelijckinge wt de Hiſtorie opgehaelt worden. Het welck om dier oorſaken wille geſchiet/op dat het alteſamen des te heerlicker eñ van meerder aenſien ſy/eñ dat een pegelick des te vlijtiger den ſin eñ het verſtant des heerlicken eñ voornamelicken handels ſoude doorgronden: eñ wanneer hy hem gheuonden heeft/vlijtich ende ghetrouwelick bewaren.

Ongedurichheydt des Lochts.

Als nu de Locht beweecht woort/ſo worden der menigerley ende verſchrickelicke ongeweerten inde Locht verweckt. De Heere Jeſus betuycht indẽ Euangelio / Matt. 24. dat recht voor zijn laetſte toecoẽſte de crachten der Hemelen haer ſullẽ bewegẽ. Eñ ſo haeſt als de Schale in de Locht wt geſtoort is/ende een groot ende gruwelic onweder gewordẽ/ ſo is die ſtemme gegaen: (*gegane*) Het is gedaen eñ wt. Met welcke ſtemme getoont wort/ dat het eynde aller dingen nu voorhanden is/ Ja het eynde der gantſcher Werelt: ick ſwijge des ſchandelickẽ Pauſdoms,

Dat eynde is hier

Maer deſe ſtemme wordt wt den Tempel eñ Troon Gods ſelue gehoort: op dat wy geen twijffel en ſouden hebben aen de waerheyt eñ verſekertheyt der ſententien die daer gegaẽ is: Item aẽ de cracht eñ meugenthept des gheues die haer heeft wtgeſproken. Daerom dwalen alle de gene leelic / die daer wtgheuen dat de Werelt eewich ſal zijn/ ende dat ſy eewichlick op der Aerden regneren/eñ in welluſten leuen ſullen. Een ſtemme vanden Hemel/wt den hepligen Tempel Gods/ Ja wt dẽ repné Troõ des Almachtigen/ſpreect: *Het is ghe ſchiet.* Want hy ſpreect van het ghene dat in toecommende tijdẽ geſchien ſal/recht als oft nu alreede geſchiet ware: waerwt wy eygentlic meugen weten/ dat de Wereltſche eñ des Paus dingen alteſamẽ ſo gewiſſelick een eynde ſullen nemen/als wy onghetwijffelt weten/dat die dingen volepnt zijn/ die ouer lange voorbygegaẽ zijn. Daerom ſo laet ons waken / ende de bedriegelicke dinghen deſer Werelt niet betrouwen. Alledinghen verual len/ gaen voorby ende te gronde: daer de menſchen alleẽ / eñ de ſalighe Gheeſten ouerblijuen/dooz de ghenade Gods: Item de ongheluckighe menſchen blijuen ende worden geordineert tot de eewige ſtraffe/dooz de Godlicke gherechtichept.

Beſchrijuinge des Oordeels.

Ghelijck dan nu de Propheten dooz eygentlicke beſchry-

schrijuinge/dat Godeel Gods voor de ooghen der menschen gestelt hebben/op dat zyt aenmerckē souden: alsoo beschrijft de Heere Jesus in dese tegenwoordige plaetse/door Joannem/het verschrickē des Godlickē Oordeels/door een figuerlicke redene. Want hy seydt: Daer sullē zijn Donderslagē/ Stemmē/Bliremē/eñ Stralen/ende alsulck een verschrickelicke Aertbeuinghe/welcks ghelijcke de Werelt nopt geuoelt en heeft. Want Petrus vertelt ock int eynde des 2. Briefs/verschrickelicke dingen vanden laetsten Dach/eñ van het verbernen der Aerdtscher dingen. Eñ in die dingē al te samen/sal het beuen ende verschricken der herten der menschen/veel verschrickelicker zijn.

De Heere spreeckt in den Euangelio Mat. 24. Dan sullen weenen alle geslachten der Aerdē. Het welcwy doch door een Spynedorchen wtleggen. Want de Godtloose/welcker conscientiē lasterlick eñ schandelick zijn/ die sullen dit verschricken/ende dese onwtspreeckelicke pijne genoelen. Maer de Godtsalighe ende Gheloouighe/ alsoo sy in gheen oordeel eñ verdoemenisse (nae de spreukē ons Salichmakers) en comen: alsoo ock/ hoe seer sy na de swachz des vleeschs/ van de onuersienlicke veranderinge der dingen/ ende van dat gruwelick rasen ende craken der Elementen/ verschricken/ nochtans (dewijle sy te voren gheweten hebben dat sulcks gheschien sal/ ende den Salichmaker gheloouen/ die daer spreect: Wwe verlossinge is na by) soo verquicken sy in haren moedt/ ende verheffen haer in Christo/ ende verheughen haer in den ghenen die daer roempt om te oordeelen/ ofte om de Godtloose te verdoemen/maer de Gheloouige te beschermen. Daerenbouen siet hy met dien aert van spreken op veel Historien in de H. Schrift: maer by sonder op dat/hoe dat Sodoma verbrāt is/hoe dat Pharao inde Roode Zee versmoort is/ hoe dat Jericho geuallen is/etc. Dit zijn voorwaer bysondere verstoringen geweest/ eñ bouen matē verschrickelic: hoe meynen wy dan dat die alghemeyne laetste verstooringe sal toegaen?

De Gheloouighe sullē niet sonderlinghe schricken.

Dan sal die groote Stadt/ die groote menichte der menschen/ofte Ghemeynte/in dry deelen ghedeylt worden: dat is/Drie ghelachten der menschen sullender int eynde der Kercken gheuonden worden. Daer zijn ware Christenē/die Christo zijn warachtige eere/ dat is/ al wat tot de ware salichept behoort/ toeschrijuen/ eñ hem alleene met waren geloouе aenhanghen. Daer zijn papistē/die na de letter/Christo veel toeghenen/ maer niet in sulcker voeghen als sy behoren: Ja sy schrijuen dē Antichrist toe/die dingē die Christo

De groote Stadt sal in drie ghedeylt worden.

sto alleene toebehoozen: ende daermede dat sy hemtoeschrijuen dat hem niet en mach toegheschreuen wozden/verloochenen sy Christum. Wāt wāneer de Paus dat alghemeyn Hooft der Christen Kercke is/ wanneer hy de Coninck ende de Priester is/etc. waeromme septimen dan/dat Christus die dinghen alleen heeft? Bouen dien zijnder die Neuter zijn: die en willen niet ghesien zijn/ noch den name hebben dat sy Christum verloochenen/ende euenwel en schrijuen sy dē Antichrist niet wepnich toe: welcken sy daerbeneuē niet in wepnich stucken verachten eñ verfoepen. Dese en hebben geen seker Keligie/maer eene die na haren wille ghemaeckt is/ na dattet hen behaecht eñ te passe coemt/om dit ofte dat te geloouen. Ende oft Godt gaue/ dat sy somtijdts niet gheheel niet en gheloofden/ alsoo men ymmers behoozt te geloouen. Van dien isser heden daechs een groot ghetal / die alle het gene bespotten ende belachen/ dat niet na haren lichtueerdighen ende moetwilligen Lutanischen cop ghemaeckt en is. Ghy vint oock inden Euāgelio/vandē Acker die van on gelijcken zade ghesaept is/dat daer onghelijcke vzuchten op wassen: Ja oncrupt/het welcke ten laetsten int eynde des Werelts/te samen sal vergadert wozden/Matth. 13.

De Steden der Heydenē vallen.

So sullen oock de Steden der Heydenen (sepdt hy) *vallen*: dooz welcke Steden ick verstae/ de Joodtsche/Turcsche eñ vzeem de Keligien / die in veel Sectē ghescheurt ende verdeylt zijn. Ende so heeft oock voozwaer een peghelick haer gesel schap/ ghebzuyck ende Insettinghe/ welcke sy toegheuen dat sy de alderbeste zijn/ende dat sy eewichlick dueren sullen: maer sy sullen oock te gronde gaen. Alleen de Christelicke Keligie sal verwinnen. Aretas lept de se plaetse oock wt op die selue wijse/ende seydt: De Steden der Heydenen die omuallen/ zijn menigherley oozdeel ende mepninghe van de Keligie eñ het gelooue/etc. Die altesamē (segge ick) zijn gheuallen. Het is met haer al wt.

De grote Babylon is Godt in gedachtenisse ghecomen.

Maer bysonder/alsoot oock wel betaemt/ eñ nootsakelick was/so geeft hy vlijtich te kēnen/dat Koomē eñ de Koomsche Kercke sal moeten te grōde gaen/ende eewichlick ghepijnicht ende geplaecht wozden. Daer bouen hebbe ick oueruloedich ghenoech vertoont/dat Babylon/Koomen sy/de welcke voozwaer groot is/niet in Italien alleē/ maer dooz gheheel Vranckrijck/Hispanien/Duytschlandt/ ende de andere Coninckrijcken. Ye le hebben Koomen eñ de Koōsche Kercke daer vozen gheacht/dat sy eewichlic ende altijdt soude triumpheren ende verwinnen / ende dat Godt niet van haer en weet/eñ haer laet gewozden. De Epicureen roepen in de selue; Godt en

wzaeckt

blaerht niet na de dinghen die hier beneden op Aerden zijn: maer het gaet eenen peghelicken wel oft qualick/na dat hy zijn leuen cloeck/ende wijselic aenstellen can: Godt en weet van onse dertel leuen eñt wist/ noch onse wandelinghe niet. Maer daerenteghen so toont Joannes eyghentlick/ *dat Babylon is in ghedachtenisse voor Godt ghecomen*: Ja dat hy haer in dier voeghen ghedachtich sy/ so dat hy voor hem ghenomen heeft/ haer te straffen ende te plaghen. Het welcke hy wt spreect door een Prophetische maniere van spreken: als *dat hy haer gheeft den Beker des Wyns tzynder Verbolghender gramschap*: dat is/ Dat hy haer straft na dat zijn groote verbolghenthept eñ grooten toorn eyscht. Daerom en sal hy niet slechtelick gestraft worden: want de toorne Godts en is niet clein noch slecht/maer geheelswaer ende door-dringende. Wāt hy vergelt ende betaelt met sware straffen/ de vertoghen ofte de verachterde schult. Desgelijcx leest ghy Malach. 3. dat voor Godt zijn ghescrzeuen Boecken. Item van den Beker des Wyns der verbolgener gramschap Gods/ is ooc daerboven wt de Prophetē voorghehouden.

Nu so gheeft hy oock door een ander figuerlicke reden te kennen/dat de Godtloose geheel gheen wtulucht en hebben. Anders soo verberghen haer de Rijcke verre in de Eylanden/dat sy meugen buyten perijckel zijn: vele vliedeninde Berghen/op dat sy seker meugen verborgen liggen. Maer hier sept hy/ *dat de Eylanden selue vlieden*: ende dat daeromme de menschen die vliedē willē/ haer niet en connen achterhalen. Voort seydt hy/ datmen gheenen Berch/dat is/ geene sluypholen vindē en sal/ daer men eenighen toeuluchт hebben mach. Daerō en blijfter niet anders ouer/ dan dat de Godtloose ghegrepen/ ende alle te samen ghestraft sullen worden.

Voort sept hy: Daer sal een Centner Haghel van den Hemel/ op de Godloose menschē van bouen ghewozpen worden: ende daertoe alsulck een/ des ghelijcken men niet ghedencken en mach/ datter opt alsulck een gheuallen is. My dunct dat hy daermede op de Chananeische Histozie gesien heeft/daer af Josue int 10. Capittel staet. Sōma/daer door wozt ghetoont dat sware Ozdeel Godts/ het welcke men niet ontulieden en sal/ dat teghen alle Godtloose gaen sal: ende dat Godt in het alghemeyn Gozdeel/ de Godtloose soo gruwelick straffen sal/soo dat sulcks gheen menschelicke tonghe wtspreken en can/ noch gheen verstandt begrijpen: want altijdt is die straffe noch swaerder. Primasius lept dese plaetse wt: De toorn der wzake/sept hy/set hy indē Hagel. Waer af wp lesen: De toorn

Den Centeners Haghel.

Alle Eylanden vlieden.

toorn Gods is doorgheuaren gelijck den Hagel. Want met recht eñ billicheyt sal hy haer die straffe aendoen/etc.

De Godloose lasteren Godt in de straffe

Daer wort voort dat hart neckich ende onuerwinnelick worden/ ende de onlydtsaemheyt der Godloosen vertoont: waer door sy haer teghen dat Oordeel Godts verheffen/ eñ den Richter selue eñ dat Oordeel lasteren. Alle dit hebbe ic dies te corter ghehaelt / om dat wy hynae het selfde daerboué in het eynde des elfsten Capittels gehoort hebben. Den Heere sy lof/ Amen.

De 73. Predicatie.

Hier wort dat Oordeel ofte de straffe der rooder ghepurpurder Hoere: ende daermede oock haer sonde eñ Godloos leuen beschreuen.

Dat xvij. Capittel.

1 ENde eē vā de seuen Engelē/die de seuen Schalen hadden/ quam eñ sprack met my / seggende tot my: Coēt/ ick sal v toonen het oordeel der grooter Hoeren / die op vele Wateren sit;

2 Met de welcke de Coningen der Aerdē gheboereert hebben/ ende de Inwoonders der Aerdē zijn dronken gheworden van den Wijn haerder hoererije. Apo. 18. 3.

3 Eñ hy brachte my wech in den Gheest in een Woestijne/ ende ick sach een Vrouwe sitten op een roodverwighe Beeste/vol namen der lasteringe/ ende hadde seuen hoofden ende thien hoornen.

Tot hier toe heeft hy in het ghemeyn ghesproken van de Goddelicke Oordeelen / hoe dat sy recht zijn : hoewel hy daer beneuen sommighe bysondere / van Babylon ofte Roomen / meer aengheroert dan ghehandelt heeft. Maer nu handelt hy voortaē int bysonder eñ claer / eñ effen oock also neerstich vā het vergaen ofte het eynde des Beests ende zijns Beeldts / des ouden ende nieuwen Rooms : te weten/des Rijcx/ende des Pausdoms : het welcke hy als met den vinger wijst. In het 13. 14. ende 16. Capittel/ heeft hy

Nutticheyt deser plaetse vande storinge der stadt Roomen

hy wat daer af verhaelt: maer nu beschrijft hy het een na het ander/ vã stuck tot stuck / seer supuerlick eñ claerlick int langhe. Dat ick nu int beginsel deser plaetsen ghesept hebbe/ dat seggheick noch eenmael/ dat hiermede Gods gerechtic heyt voorgehouden woort/ dat eynde der goeder eñ quader: Item dat de goede beuesticht worden: daer woort oock beuesticht/ dat ter een laetste oordeel sy/ het welc wp opentlick inde Artijckelen onses geloofs bekennẽ. De somma van alle de se dingen/ is dese: Dat het oude ende nieu Roomẽ/ dat Keyserdom/ eñ dat Pausdom ofte Antichristendõ sal te gronde gaen/ van weghen der sonden ende grooter lasteren. Want hy stelt in alsulcker voeghen te samen / het Beest ende het Beeldt des Beests / ende die Beestighe hooueerdighe Hoere die op het Beest sit/ soo dat mense niet scheyden en can. Daerom moetmẽ die plaetse van beyde die Rijcken wtleghen.

Joannes spreeckt van Roomẽ.

Ende op dat hem niemant en late duncken dat het mijn quade gheneghenthept sy/ dat ick dit aldus van Roomen wtlegghe/ soo wil ick met Godtlicke ende menschelicke getuyghenissen bewijsen/ dat dit de oude wtlegghinghe sy / niet een nieuwe: ende de waraghtighe/ niet de ghenegentlicke. Want de Enghel selue (so wy hooren sullen) leydt dit aldus van Roomen wt. Aretas die dit Boeck wtlept/ spreeckt oock/ dat sommighe Wtlegghers door de Hoere/ dat oude Roomen verstaen hebben. Ende terstondt seydt effen die selue: Wanneer hy de moeder der Hoererije noemt / welcke ghy heet/ dat oude Roomen / ofte dat nieuwe/ ofte den tijdt der toecoemste des Antichrists: (siet hy sept/ den tijdt des Antichrists) soo en cont ghy niet twijfelen/ of beyde die Steden (Roomen ende Constantinopolen) hebben dat Rijcke ofte Keyserdom ghehadt/ etc. Ende beyde de selue zijn versadicht van het bloedt der heyligen Martelaren/ etc. Also sept dese. Wat nu de gheheel oude Scribent Tertull. ende S. Ieronymus/ niet alleẽ op een plaetse van Babylon geschreuen hebben/ ende van de Roode Hoere/ hebbe ick daer houẽ in het veerthienste Capittel vertelt.

Maer hy ghebruyckt dese ordeninghe: Ten eersten wijst hy/ van wien dese Openbaringhe coemt: voort soo verhaet hy de Openbaringhe ofte het Gesichte in eene somma: wãt hy handelt wederom door gesichten/ op dat alle dingen dese te leuendigher ende claerder souden zijn. Nu maken sommighe wt dit/ van het 17. Capittel tot het 21. het seste Ghesichte. Het welcke ick in de Voorreden deses Boecks ghetoont hebbe. Voorts so houdt hy de plaetse eñ wijse des ghesichts voren. Ten laetstẽ stelt

Ordeninge des Capittels.

hy

hy het ghesichte selue voorooghen / ende terstont gheeft hy zijne wtleggh̄inghe daer op. Ende hy ghebruyckt in dese handelinghe een proces / alsmen voor Recht plach te ghebruycken / ende dat gewis op Prophetische wijse. Want de Propheten hebben een ghebruyck / dat sy dickwils ende ten eersten de sonde ofte misdaet des Volcx / alleman voor ooghen stellen: ende daernae stellen sy de straffe ofte dat Oordeel daerby. Alsoo doet ooc̄k hier in dese teghenwoordighe plaetse / Joannes.

Wie dit Gesichte opēbaert

Ten eersten so coempt het verschrickelicke Gesichte vā Christo selue / maer hy ghebruyckt daer toe den Dienst des Enghels: ende voorwaer eenen die daer is wtgegaen wten Tempel der Godlicker Maiestept: eñ dat wt storten der straffen eñ Schalen / tsamen met dander ses / is hem voorgeset. Dit is de Enghel die Joanni de verholenthept opēbaert / eñ hem die wt lept. Ende het betaemt wel / dat het Oordeel eñ de straffe Babylons / van den Enghel wtgheseyt soude worden / die ouer de straffen gestelt is. De Heere Jesus selue sal dat Beest straffen / welcken des Victorie behouden is. Maer wy verstaen / dat die dingēdie hier voorgestelt worden / van den opperste Priester Christo selue gheconen zijn: ende dat die manieren van spreke / Enghelsch / Ja Godlick ende Hemelsch zijn. Wie soude dan dat aen ons oordeelen / als wy die woordē Christi eñ der Engelen ghebruycken / ende seghen: De Paus tot Roomen / ende dat gantsche Pausdom / is die groote / roode ende vermaerde Hoere / vā welcke meē oueral sept: My dunct datter vele zijn / ooc̄k onder de ghene die niet quaet en willen gheacht zijn / die daer mepnen dat men gheen mate noch beschepdenheydt en houdt / wanneer de Predicanten dese dinghen sonder ophouden dryuē / welcke ons claerlicken in de woorden Christi ende der Enghelen voorgheselt worden. Dese so my dunckt / willen Christo selue den mondt stoppen: maer sy doen verlozen arbeyt. Want wanneer de Predicanten sweghen / soo souden doch de steenen roepen. Want also Christi eere der gantscher Werelt moet openbaer worden / alsoo ooc̄k die schande des Antichrists. Ende die sondighen seer leelicken / die in de Predicatien diemen teghen den Antichrist doet / ick en weet niet wat voor een beschepdenheyt beghheeren: rechts als oftmen dien soude moeten verschoonen / die gheenen goeden en verschoont. Rechts oft de Lere onbeschepden ware / die wt den mondt ende wt de woorden Christi ghetoghen ende ghenomen wort. Hierna in het 18. Capittel sullen wy hooren / dat de Heere beueelt haer te verghelden alsy ons vergol-

Wy ontverholen tegen sijmen te spreken.

golden heeft/etc.

Ten tweeden soo begrijpt hy de somma des gantschen handels met wepnich wooz-den: eñ gheeft te kennen/waer henen datment al trecken sal: *Coempt* (sept de Enghel tot Joannem) *ic sal u het oordeel ouer die groote hoere toonen.* Ende dat hy sept/*der grooter hoerē*, daer geeft hy mede te verstaen / wat sy verdient heeft / ende welck de oorsake des oordeels ende der straffen sy: te weten/Hoererije ende Godt loosheydt. Daeromme so wijst dat Ghesichte daer henen/ dat wy verstaen/ hoe dat Roomē oft dat Roomsche Kijcke/het Pausdom oft Antichristendom/ sal gestraft ende wtgeroept worden: ende waermede ende hoe dattet die verwoestinge verdient heeft. Sy is een Hoere / eñ gewis eē groote Hoere. Wie en weet nu niet/dat tusschen Godt eñ een peghelick geloouich mensche/ een Huwelick is? Dat God de Bzupdegom/ eñ de Gemeynte de Bzupdt is? Dese wozt eenen Man vertrout / eñ aen hem alleen in der waerheydt/ trouwe eñ gelooue verbondē. Wanneer sy nu daer teghen doet/gheen trouwe eñ gelooue en houdt/ende vzeemde lief heeft/haer hoozt / die aēroept ende eert: soo is sy een Hoere: waer af ick in desen Boeck en op andere plaetsen dickwils ge spzoken hebbe.

Roomen de Hoere.

Dz is nnmers inde schzift seer ghemeyn/ datmen afual/ trouweloos heydt/ Godtloosheydt/Afgoderije/ende Superstitie/Hoererije noempt. Die hier af beschepdt wil hebben/ die vindt het in het Boeck der Richteren / in het achtste Capittel: Item Esaie in het 1. Capittel/Jerem. in het 2. ende 3. Ezech. int 16. Ozee int 1. 2. ende 3. desghelijex op andere plaetsen meer. So is Roomen de groote Hoere: eñ sy is noch op desen dach een vuyle stinckende Hoere : want sy is vol Afgoderije / vereeringhe der Creatueren ende des gruwelicken Godsdiensts. Sy en is oock niet alleen met alle vuylichz beulect/ maer sy dwingt noch daerenboué de gantsche Wereldt haer te dienen / ende ghewis te dienen in Afgoderije ende valschē Godsdienst. Boué dat so ist dooz een wonderlicke voozsichtichz Godts gheschiedt / dat een Wijf / die haerseluē vooz een mans persoon wtgaf/op den Roomschē Stoel ghecomen is/ eñ Paus ghewozden / ende ghenoemt/ Joannes de achtste. Sy hiet anders Gilberta: sy was ghebozen van Mentz / ende was een groote Hoere. Want alsoo heeft God willen toonen/ dat de Paus die Hoere op dat Beest satt. Hier schzijue ick het ghene dat ghemeynlicken ende eenmondich de Histozieschzijuers bewijsen. Hoewel dat ick dat oock weet / datter sommighe zijn/ die daer meynen dat dese Joannes van een Hoere op den Stoel gebzacht is/ende daeromme een Hoere

ghenoempt is gheweest.

Nu so heeft dat oude Roomen macht eñ gewelt gehadt dese dinghen te doen: Want *sy sit op Vele Wateren*, dat is / Sy heeft gheheerschapt ouer vele Volcken. Ja de Coningen der Aerdē hebbē ooc hoererie met haer bedreuen / doe sy hemselluen den Romepnē onderworpen / met hen verbonden / ende een valsch gheloove ende Afgoderije van haer ontfangen hebben. Want daer staet ooc van de kinderen Israels / dat sy met de Egyptenaers ghehoereert hebben / daerom dat sy vrientschap met haer hebben gemaeckt / ende hare Medeghesellen in den valschen Godsdienst geweest zijn. Eñ also regneert dat nieu Roomē des Paus / wijdt ende breedt / ende daer hoereren met haer de Coninghen ende Vorsten der Aerden. Also noempt het woort Godts / dat Hoererije / dat de Romepnen een heplich Verbont / ende een heplige ghehoorsaemheyt noemen. Daer staet voort : *Ende die op Aerden woonen, zijn dronckē gheworden, &c.* Want hy gheeft te verstaen / dat sy door dwalinge t'samen verbonden zijn: Ja geheel wtsinnich : Sy hebben geraest als de dronckene liedē / inde Afgoderije: eñ rasen oock noch in een valsch gheloue : sy woelen eñ rasen / eñ en willen van het Euangelium niet hooren. Vanden Wijn der Hoererije / eñ openbare schande ende dronckenschap / hebbe ick int 14. Capitt. gesept. Daer staet pinmers wtdrucklicken: *Die op Aerden woonen, worden dronckē*: niet alleen om dies wille / dat de menschen die op Aerden woonen / dronckē endē vol Wijns worden / maer ooc / dat de Aertsche menschen / eñ die inde Aertsche begheerten verstrict zijn / getrouwe Dienaers des Stoels tot Roomen ghworden zijn.

Op sit op veel Wateren.

De Vorsten hoererē met haer.

Ten derden verhaelt hy de wijse des gesichts also : *Ick ben opghenomen inden Gheest.* Daerom met den lichame blijuende in Pathmos / sach hy een Wijf sittende op een Beest / ende int yper vergaende. Sulcke Gesichten ende alsulck optrecken vintmen veel by de Prophēten. Hy toont oock de plaetse / in welcke hy dat Beest gesien heeft / niet in den Hemel / noch in den Tempel ofte Tabernakel / ofte op eenige vrychtbare plaetse / maer *in de Woestyne.* Esaias noemt de Heydenē eñ de Heydenschap / een Woestijne. Eñ voorwaer de oude eñ nieuwe Romepnen hebbē met haer valsch gheloue / geē plaetse in de Kercke ghehadt / maer sy zijn buyten de Kercke: Soo verre ist / dat wy de Roomsche Kercke voor het Hooft aller geloouiger Kercken soudē bekennen. Eñ noch hedē ten daghe zijnder vele onder de ghene die de alderheplichste ende eerweerdichste genoemt worden / die den Heydenen gelyck zijn / wanneer ghy den titel eñ de hypocrijsie weeh neempt.

maniere des Gesichts.

Het beest in de woestyne.

Waer

Waer af wy in dit Boeck int 11. Capittel gheseyt hebben.

Ten vierden stelt hy ons het ghesichte ofte Voorbeeldt des ouden ende nieuwen Roomes voor oogen/ ende den afgang ende het wtroepen haerder beyden: daerenboven beschrijft hy oock seer neerstich haer beyder schande ende laster.

Ten eerstē voorwaer moet men dat Beest aenmercken/ daer nae dat Wijf die op het Beest sitt. Het Beest is een voorbeelt des oudenRoomes: maer dat Wijf/ des Nieuwen Roomes/ eñ des Pausdoms. Nu so sit dat Wijf opt Beest. Want dat Beeldt des Beests is effen op het Beest geromē/ ende sy heeft haren Stoel op dat oude Roomē gestelt. Wāt Daniel betuycht oock/ dat de Antichrist synen Stoel ende Pallays sal hebben tusschen twee Zeen/ te wetē/ deHadriatische eñ Thyrreensche. Maer dat Beest is root. Het heeft eē verwe als cramosyn. Wāt Roomen is geheel gruwelick gheweest/ geheel bloedich/ eñ sy heeft overal van bloedt alder Volcken/ bysonder der onschuldiger Christenen/ nat geweest. Hoe veel bloets hebbē ghestort de Marij/ de Sylle/ Pompeij/ Julij/ etc. So heeft daerbeneuen dat inde Historiē daeraf staet/ Plinius beschreuen: Met vyer ende met den sweerde heeft Roomen de gātsche Werelt verwoest. De thien deruolgingen der Christenen/ voor het Keyserdom Constantini/ zijn eenen yegelicken wel bekent.

Het beest is root.

Dat sy vol namen der Godes-lasteringhe gheweest sy/ hebbe ick in het 13. Capittel vertoont. Roomen is vol Capellen ende Afgoden geweest. Sy heeft Godt / Christum/ ende dat Euangelium daghelicks ghelastert/ ende de Ghemeynten verscheurt. Van de seuen Hoofden / ende thien Hoornen/ is in het derthienste Capittel gheseyt. Ende in dit Capittel sal noch een wey nich daer af volgen/ dat claer ghenoech is. Hiermede sy genoech tot hiertoe gheseydt/ vā het oude Beest: nu so volcht ter van het Wijf die op het Beest sit.

De 74. Predicatie.

Hier wort noch van de selue sake gehandelt/ ende het ghesichte voordt wtgelept.

4 Eñ dat Wijf was becleet met purpurē/ ende roosen verwe/ eñ vergult met goude/ eñ costelicke steenen/ eñ Peerlen: ende hadde in hare handt eenē goudē Drincbeker/ vol gruwelicheden

den ende onreynichē dē haerder hoererije.

5 Eñ op haer voorhooft eenen naem geschreuen/Verborgēthepdt/de groote Babylon / moeder der hoererijen ende gruwelickheden der Aerde.

6 Ende ick sach dat Wijf dat sy dronckē was van den bloede der Heyligen/ eñ van den bloede der Ghetuygen Jesu: ende ick was ÿwondert met groote verwonderinge/doe ickse sach.

7 Eñ de Engel seyde my: Waerom zijt ghy verwondert? Ick sal v segghen de verborghenthepdt des Wijfs/eñ des Beests diese draecht/ welcke seuen hoofden heeft/ ende thien hoornen.

8 De Beeste die ghy ghesien hebt/was/eñ is niet / ende sal van den Afgrondt opcomen/eñ gaet ter verderuinge: ende die op der Aerden woonen/ (*wiens namen niet geschreuen en zijn in den Boecke des Leuens/ vanden beginne der Wereldt) sullen verwonderen als sy die Beeste sien sullen / die was / ende niet en is / hoe wel sy is. *Apoc. 13. a. 8.

9 Hier is den sin/ die wijsheyt heeft.

Hier beschrijft hy fraey eñ wesentlick/ende stelt alleman voor oogē/ dat Wijf dat hy te voren een groote Hoere genoēt heeft. Int eynde des Capitels lept hy hemselven wt / eñ spreeckt: *Eñ dat Wyf dat ghy gesien hebt, is die groote Stadt, als die daer regneert ouer de Coningen der Aerden.* Daerom so verstaet hy de Stadt Roomen selue: Ja de Pausche eñ Roōsche Kercke/ eñ oock de Paus met alle syne Creaturen eñ geschorene / die een groote eñ geweldige stadt maken : die daer heerschapt ouer alle Coningen eñ Vorstē der Aerden. Wāt wie en weet niet/dat Roomen eñ de Gheestelicke Prelaten / ooc ouer de Ouerhz eñ Vorsten heerschappē? Besiet eens wat in der Coningen eñ Vorsten Houen geschiedt/ eñ door wiens oprоer-

Dat Wijf is de groote Stadt/ een heerschappije der Coninghen.

ren

ren eñ raetslaghen de Vorsten gheregeert worden. Maer daerin / dat hy het Pausdom een Wijf noemt / siet hy op het 5. ende 7. Capittel der Spreucken Salomonis : de welcke oock selue de bedriegeliche eñ verleydende Philosophie / ende Wereltlicke wijsheydt / by een Wijf gelijckt / die schoon / doorsneuen / valsch ende listich is.

Cieragie des wijfs

Nu soo beschrijft hy oock schoon ende claerlick / de gheheel hoe achtighe cleedinghe ende cieragie des Wijfs. Sy en heeft geen inwendige goeden / daermede sy haer der Weereldt ende haren boeleerders mach aengenaem makē: daerom me gaet sy te bouen in wtwendighe vercieringhe / daer sy doch van binnen geheel vol gruwels is / in alle manieren gheliick de Phariseen eñ Hypocrijten / van welcke de Heere spreect : Van buyten zijn sy gheliick de gemarmerde grauen / die daer schoon schijnen / maer inwēdich zijn sy volvuplichept eñ stanc. Ende by sonder woorter vertoont / dat de Rosmsche Kercke eñ het Antichristendom oueral hem liefkallich maeckt / met Wereltlicke cieragie : te weten / met Gout / Siluer / edel Ghesteenten / ende de alder costelickste dingen. Dese dingen worden int oude Volck gevonden / dat noch onder dē Tuchtmeester was : Item by de Heydenen / die daer meyndē datmē God niet en mochte eeren / anders dan met costelicke dingen des Werelts. Maer wy weten / dat het Leuitische Priesterdom afghedaen is / te samen met alle wtwendighe cieragie ende dat de Kercke Christi haer nu verriert met deughden / ende hatet ende veracht die wtwendige dingen / waer mede men mepnt Gode te dienen. Lactantius verwerpt met veel woordē / die wtwendige vercieringe in de Religie ofte Godsdienst / in zijn Boec van den warachtigen Godtsdienst / etce. Alle Gude gheuen oock te kennen / dat Godt vanden Christenen niet geeert en woort met gout ende siluer: maer met het gelooue / vriendelichept ende gerechtichept. Gheliick Daniel dat in het 11. Capittel betoont / dat de Antichrist met goudt / siluer ende costelicke dinghen Godt eeren sal. Het welck God verwoorpt / ende niet hebben en wil.

Men siet oock opentlick / dat de Heere Jesus ons den Antichrist ofte den Paus / als in eender Tafele afghemaelt / voor ooghen stelt. Want also is hy / ende in sulcker cieragie laet hy hem van alle menschē sien / gheliick hier de Babylonische Hoere geschildert woort. Ende hy mepnt dat hy goedt recht heeft tot sulcks / dat hy hem seluen die Cieragie toeschrijft. Want de Papisten brenghen voort die ghelogen Donatie Constantini / die onder andere also spreect / Dist.

de Paus woort afgemaelt / ende der Werelt voorghestelt.

96. Wy geuen ouer den heyligē Sylueſtro/eñ alle zijne Nacomelingen / het Pallays onſes Keyſerdoms te Latranē: voort de Croone onſes hoofts (welcke de Paus dat Rijcke noēt/ eñ dzieuoudich gemaect heeft) daertoe onſen Purpurē Mantel/den Scharlakē Roc/ eñ alle Keyſerlicke cleederen/ etc. Hier en can ick niet voorby gaen/of ick moet een wepnich van Platina des Paus Secretaris hierby ſtellē: dien zijn Boec vāt leuen der Pauſen/van Clement de 5. ſchrijft: Wy de crooninghe des Paus/ zijn geweeſt Phillippus de Coninck wt Franckrijck/ eñ zijn bzoeder Carolus/Joānes de Hertoge vā Bzitanīē: op welcken eenen muer viel eñ hem dootſloech (aēmerct dat God ītc eñ recht oordeel Godts) eñ veel meer andere / doe hy met grooter triumphe eñ pompe-rije der crooninge (ſo de wijſe is) door de ſtadt geuoert wert. Coninc Philippus wert oock van dien muer wat gequetſt: de Paus viel van het Peert/ eñ hy verloos een Carbonckel wt zijnder Croonen / die was ſes dupſent guldē weert. Dat ſeydt die.

Hy geeft te dzincken.

Voort ſoo gheeft die Hoere allen Volckē/wt een Dzinc vat ghelijck Circe een hadde/ te dzincken. De Heere noemt het/*een gouden Drinckvat*. Daer door wort de leere voorgebeelt Want dzincken is leerē Ezec. 34. Dat goudt beduyt de ongeualſchte repne Leere, Voor waer onder den ſchijn der repner Godtlicker Waerheydt/ heeft Roomen de Volckē lichtelick bepaet/dat ſy de Leere des Stoels van Roomen aennamen. Want de Paus heeft hemſeluē Apoſtoliſch genoēt/ eñ de Roōſche Kercke/de Apoſtoliſche: eñ int Canō ſtaet aldus geſchzeuē: Aſo moetmen alle de Inſettingen des Roōſchen Stoels ontfangen / als of ſy door de Godtlicke ſtemme Petri ſelue beueſticht waren/ Diſt. 19. Men leſe de 20. 21. 22. Diſtinctie. Daerom ſo hebben de ſlechte eñ eēuoudige lieden de gantſche Werelt door gemepnt / dat ſy twoort Gods ſelue aennamen/eñ zijne oordeningen: wanneer ſy de oordeningen/Inſettinghen/eñ de Leere der Roomſcher Kercke aengenomen hebbē. Maer onſe Heere Jeſus Chriſtus verclaert ons hier/ hoe dat in der waerhept haer Leere geweeſt is/eñ noch heden ten dage ſy: eñ ſept: *Vol gruwels ende onreynicheyts haerder hoerderye*. De Schrift noemt de Afgoderije/ eenen gruwel/ Deu. 17. Item/ Valſchen Godtſ dienſt / Superſticie eñ dergelijcke. De onrepnichz der hoererije en is by de Pzopheten anders niet dā ōkeerde leere/ eñ een verkeert valſch geloove/daer men niet dē eenigē God alle goet door ſpnē Sone toe en ſchrijft: maer veel meer dat herte deelt/eñde Creaturen ende verdoemden Godſ dieſt toeſchrijft: Alſulcx is de Leere eñ het geloove des Room-

Roomschen Stoels. Daerō woȝt hier ooc haer groote son de vertelt/als dat sp dooȝ valsche ende fenijnighe leere/ alle Volcken verlept eñ gefenijnt heeft/ eñ noch ter tijt in superstitie eñ Afgoderie onderhout. Alsulck een plaetse is bp Ezec. int 16. Cap. Eñ ick mepne dat onse Heere Jesus Chȝistus hier geheel onrepne eñ stinckē de woȝden daerom gebȝupct heeft / op dat hp de autoȝitept ofte het momaēsicht der Roōscher Canonibus soude aftrecken ende dat hare vuplichept van alleman mochte ghesien ende bekent woȝden/ ende dat men hē daer vooȝ soude wachten.

Den naē staet aen haer vooȝhooft geschreven/ welck de sin daer af is.

Ja op dat allemā mach wecken/welck dat Wijf sp/die ons hier om te sien vooȝgheſtelt woȝt / eñ op dat alleman die Cȝtte/de dȝie dobbelde tooverſſe / vliedē mach: so schȝijft hp haer eygen Name fijn aen het vooȝhooft/op dat hem alle man mach lesen/ende dat sp niet verboȝghen en sp. Want hp noempt *Mysterium*, het verstant ende de bedupdinge der verholenthept. Want *per Tropum* woȝt Roomen / Babylon ghenoemt. Waer af ick daerboven gheſept hebbe. Ende so veel alst verstant des woȝts belāgt/so heet Babel/een verwerringhe. Nu so heeft pmmers Roomē de aldergrootste Pwerringe in de Kercke geboert. Want gelijck de eerste eñ oude Roōsche Kercke / het Euāgeliū dooȝ de Landen tegent Westē wtgesprept heeft: alsoo is/nae dat die eerste eenoudichept eñ repnichept wtgebluſt wert/vā de nauolgende Roōsche Bisschoppen/(die meer op eergierichept eñ gierichept/dā opootmoedichept/vriendelichept eñ Godsalichept sagē) alle Afgoderie eñ superſticie ingheboert. Vooȝwaer sp woȝt vā onsen Heere opentlic genoēt/ *Een moeder der hoererye ende gruwelen op Aerden.* Wāt vooȝ de valsche leere eñ dat Godloos leuen/dat inder Kercken is/hebbē wp de Roōsche Kercke te dancken. Sp is een beginsel eñ oorspȝonck der Afgoden/ der Misse/ ende anderer gruwelen. Daerō is sp weert dat sp op het hoochste ghestraft woȝt. Eñ dat is den rechten titel der Roōscher Kercken. Andere noemense/ Apostolisch/Godlic/deeerste/ de Alderheylichste onder allē. De Heere Chȝistus noētse Babylon / eñ daertoe dat groote Babylon: een vermaerde Hoere / van welcke men overal spȝeeet. Ja eē moeder der gruwelen eñ der hoererȝe des oncloops der Aerden / die teghen God eñ synen Gesalfdē stȝijt. Daerō sullē haer alle Heyligē eñ gehooȝsame kinderē Godts vlieden. Hier en wil ic niet vertellen/dat dieselue een moeder is der hoererie eñ aller gruwelen/ooc na den vleesche. Wāt nademael de Roomsche Stoel het recht eñ van Godt toegelaten Huwelic/ den Dienaers der Kerckē verboden heeft/so

heeft sy poorten ende deuren geopent tot hoererije/tot ouer spel/ tot maechden-schenden/ ende gruwelicke oncuysschept. Hier en behoeuen niet veel woorden/de saĕ sepdt het selue.

Sy is dzoncke vă tbloet der Heyli ghen.

Tot dat altemael stelt hy eenĕ seer grootĕ laster: dzonckenschap / wzeethept/tyzānie ende schandelicke moozderie. Eñ hier geeft hy oock de swarichept haerder sonde te kennen. Wāt hy sept/dat die Cirte/de groote toouernersse/niet alleen besprengt oft nat en sy/ maer vol eñ dzoncken van het bloet der Heyligher: te weten der heyliger Martelaren/ die getuygenisse gauen van onsen Heere Jesu Chzisto/ daermede dat sy het Euangelium gepzedicht / eñ Chzisto alleen al hare salichept toeghescheuen hebben. Hoe veel dupsent/Ja hoe veel thien dupsent Martelaers datter dooz het aendzyuen des Paus van Roomĕ eñ der Roomscher Kercken/gruwelick gepynicht eñ gemoozt zyn geweest / ouer ses oft seuĕ hondert Jaren herwaerts/is kenlick wt de Histozien. Wat ter ghebeurt is/ ende hoe veel menschen bloet datter gestozt is binnen dese dertich Jaren/ dwelcke wp gedencken meugen/soude verschzickelick zyn te seggen. Dat is ooc eĕ groote swaresonde/om welck wille Babylon ooc te rechte swaerlic sal gestraft / eñ met groote plaghen besocht wozden. Hier wozt wtdzuckelick der Martelaers/ dat is der ghetuygen Jesu gedacht. Want die daer bekennen/dat de Euāgelische leere Chzisti/ de warachtighe eñ volcomĕ leere sy/ dat Chzistus het eenige hooft der Kerkĕ sy/ de eenige opperste Pziester ende Pastooz/ de Middelaer eñ eenighe offerhande:eñ niet daer toe en set/dat daerbe neuens de leere der Roōscher Kercken geheel volcomĕ/ met gelycke eer biedinghe/ effen so wel als de Euāgelische sy aen te nemen : Dat de Paus het hooft der Kercken op Aerden sy/de algemeyne Herder / dat de lieue Heyligĕ in den Hemel onse Middelaers eñ voozspzaken zyn/dat de Misse een warachtighe offerhande sy voor de sonde der leuende eñ doode : die worden vooz Ketters ende afuallige geoordeelt/diemen met vper ende sweert sal vander Wereldt helpen ende dooden.

Ende tot hier toe so strecke die verborgen verholenthedĕ der gruwelicke gesichten / die hy ons vooz ooghen gheselt heeft:waer dooz dat oudeRoōscheschelycke/ende bysonder het Pausdom tot Roomen lustich is voozgebeelt/met zyn groote sonden eñ lasteren. Voortaen salder volgĕ de wtleggynge ende verclaringhe des gesichts : aen welck hy daer naehangen sal/die straffe die ouer dĕ Antichzist sal gaen/eñ ouer des Antichzists Stadt. Wanneer ghy die dingen altesamĕ/ die van het Wyf gheseyt zyn/

ooc

oot op dat oude Roome trect/ so en wil ick daer niet teghen zijn. Wāt dieseligie heeft oot tot Roomen in gout eñ costelicke dingen gestaē. Sy heeft een Dzinckbeker der valscher wijsheyt gehadt/daermede sy de Volcken dzenete eñ fenijnde. Daerom is sy een moeder der gruwelen ende der hoererie gheweest / als van welcke hare onderdanē ende Steden oueral een valsch geloue geleert hebben/etc. Maer dese dinghen gaen voornamelick het Pausdom aē/ hoe wel oot dat oude Roome dzoncken is geweest van het bloet der Heyligen/etc.

Joannes verwondert hem seere als hy dat Wijf sach.

Joannes verwondert hem seere als hy dat Wijf sach. Want Daniel wondert hem oock/so dathy byna onmachtich wordt als hy dat Roomsche Beest gheseen heeft/alsomen sien mach Daniel int seuende Capittel. So verwonderen haer oot byna alle goede ende gheloouighe op desen tijt:wanneer sy sien datter so groote dinghen van God/der Roomscher Kercken / teghen die repne ongheualschte leere/ toegelaten worden. Want de geestelicke Prelaten zijn gheluckich/voorspoedich/machtich/ende hebben groote gonste by alle Vorsten: ende wat haer flechs inden sin coempt/ eñ wat sy willen/dat volbzengen sy. Salich is de ghene die hem daer aen niet en erghert. Leest den 73. Psalm: Hoe goet is God van Israel/den genen die oprecht zijn vā herten/etc.

De Engel/als welcken die heyligheyt verholentheyt voorgestelt was/verclaert Joannes eñ de gantsche Kercke die verholentheyt: eñ geeft het recht verstant van stucke tot stucke met grooter neerstichz te kennen. Eñ hy sprect gewis van het geheel Corpus des beests: hoe wel het Beest sommighe bysonder stucken heeft/ eñ die Hoere oock wat bysonders: euenwel so sept de Engel: *Ick sal u seggben de verholentheydt des Wijfs, eñ des Beests die haer draecht.* Voort so ist alsoo veel als een Raetsel / dat hy euen van den beghinne in de verclaringhe seydt: *Dat Beest dat ghy ghesien hebt, is gheweest, ende en is niet.* Dat Roomsche Rijcke was noch als Domitianus Keyser was / maer het en was niet meer alsoo/ alst te voren hadde geweest. Want van Julio dē eersten Monarcha aen/ist soo veel als erflick gheweest int geslachte der Keyseren/tot op Neronem. Wāt in hem heeft dat Beest een doodelicke wonde ontfanghen: maer sy is genesen/eñ daer hebbender verscheyden gheregeert / ende de Keysers en zijn niet van een gheslachte gheweest. Also is dat Keyserdom int gewelt vā een gheslachte gestaen / maer na Nerone en wast niet meer alsoo. Voort na Nerone hebbē de Romeynen het Keyserdom inghehadt / van Nerua die de seuenste is. Na Neronem is dat Keyserdō op Traianum

Wtleghginghe des ghesichts.

gheheert / onder welcken dat Keyserdom machtich ende geweldich was. Daerom *so was ende het en was niet.* Van welck Joannes selue terstõt hierna seggen sal. Bouen dien so betuyghen de Historien / dat het Roosche Rijcke is wtgeroepen ende afghedaen / ende dat in zijn stede een ander is opghestaen / het welck ooc dat Roõsche Rijcke ghenoempt wort: van welc ghy inder waerheyt mocht spreken / *Het is gheweest, ende het en is niet.* Want dat oude Rijcke is gheheel machtich ende geweldich gheweest in de werelt : maer nu en is dat niewe Rijcke/dat vã dẽ Paus gesticht is / niet alsulcr/maer het is slechts een beeldt (so ick int derthiende Capittel gheseydt hebbe) des Beests / een schaduwe ende droom. Daerom so en hebbe ick gheen twijfel / dan dat door dat gesichte een voorbeelt des ouden ende nieuwen Rijcx ghetoont is/ maer by sonder des Pausdoms.

Oorsprõc des beests. Eñ op dese tegenwoordige plaetse entoont hy geen ander oorsprong des Beests / dan eẽ helsche eñ Dupuelsche. Want hy seyt: *Sy sal wt den Afgront opcomen.* Waeraf daer bouen getoont is geweest. Voorwaer alle Rijcken / also ooc Daniel int 2. Capittel betupcht / zijn wt Godt. Maer wanneer de Regenten verkeert worde / so wort den oorsprong oft beginsel den Dupuel toegeschreue/ niet vã wegen des Rijcx/maer der verkeerthept haluẽ. Daer wordt oock voort vertoont/ wat dat ongheluckich Rijcke ten laetsten voor een eynde neemt: *Eñ gaet ter verderuinghe.* Want het wort tot de wortel wtgeroept vander Aerden/eñ het sal hier namaels eewelick ghepijnicht ende gheplaecht zijn.

Wie haer vã het beest verwonderẽ

Daerom also hy int 13. cap. gheweseñ heeft / wie dat haer verwonderen sullẽ/dat is/het Beest eeren eñ aenbidden : also verhaelt hy nu hier dat selue. Niet voorwaer de wtuercozen kinderen Godts/ maer de aertsche ende verworpene menschen : *Welcker namen int boeck des leuens niet gheschreuen en staen.* Waer af daer bouen gesept is. Daerby set hy nu een Epiphonema: *Hier is de sin, die wysheydt heeft.* De Heere die verwect alle toehoorders tot een neerstich aenmercken deser dingẽ/op dat wy niet verlept noch bedrogen en worde/ eñ also verderue. Die zijn sot die haer verwonderen vã des beests geluc/victorie/ pracht/ heerlichept/rijcdõ eñ wellust/ eñ haerselue het Beest onderwerpen. Die zijn recht wijs/ die daer bstaen dat het Rijcke wech ghenomen is: eñ dat nu onder de schaduwe des Rijcx/ dẽ Antichrist/de sone der verderffenisse / ende de menschen der sonden verborgen lept: eñ dat hem alle goede ende gheloouige vlieden sullen. Want die keeren haer tot Christum/ sy weten dat sy in hem hebbẽ/ al

al het gene dat tot haer leuen eñ salichept dient/ ende dat sy in hem leuen. Hem sy lof ende eere van eewichept tot eewichept/ Amen.

De 75. Predicatie.

Hier wort dat Godlic gesichte noch claerder wtgheleyt.

Apo.13.a.1 *De seuen hoofden zijn seuen Berghen daer het Wijf op sit/ ende zijn seuen Coninghen.

10 De vijue zijn geual len/eñ de een is/eñ de ander en is noch niet ghecomen / ende als hy sal gecomen zijn/ moet hy eē wepnich blijuen.

11 Ende de Beeste die was / ende niet en is/ die is ooc de achtste/ ende is van de seuen/ ende gaet ter verderuinghe.

Da.7.c.26 Apo.13.a.1 12 Ende de thiē hoornen die ghy ghesien hebt / zijn thien Coninghen/ die het Coninckrijcke noch niet ontfanghen hebben/ maer ontfāgē macht als Coningē te eener vren met der Beeste.

13 Dese hebben eenen raet/ende sullen hare cracht eñ macht der Beeste geuen.

14 Dese sullen teghen het Lam strijden / eñ het Lā salse ouerwinnen: 'Want het is de Heere der Heeren/ eñ Coninc der Coningē/ ende de geroepene eñ wtuercorene geloouige die met hem zijn. 1.Tim.6. b.15. ap.19.b.16

De Engel die de verholenthept begost heeft wt te leggē/ vaert voort om Joanni/ Jaeden gantschē omloop des werelts te vertellen de verholenthept des Beests/ die hem vertoont is / ende zijns oordeels: ende dat van stucke te stucke. Ende op dese tegenwoordige plaetse vertelt hy drie stuckē: te weten / Wat door de seuen hoofden voorghebeelt wordt: Waerom hy vā het Beest gesept heeft/ Het is gheweest/ eñ het en is niet: Ité wat de thiē hoornen bedieden.

De seuen hoofden lepdt hy op tweemanierē wt: tene erstē door de seuen Bergē/ op welcke dat Wijf sit/ die hy int eynde des Capittels / de groote Stadt noemt: gewisselick de groote Stadt Roome/ welcke sy altemael die Seuenbergige Stadt

De seuen hoofden zijn seuen Bergen.

Stadt noemē/te wetē/ die op seuen Bergen getimmert is. Waeraf ick int 13. Capit. gesept hebbe. Voort so heeft dat Beest seuen hoofden/ daerom dat Roomen meer dā eenmael seuen Coningen gehadt heeft. Van welck ick oock int 13. Capittel gesept hebbe. Hier in dit teghen woordige Capittel telt hy die seuen Coningen in dier manieren / dat het geē twijfel en is/ oft hy en spreert dā Roomen. Het welck so ick meyne/ in dit den voornaemsten raetslach oft voornemen des Heeren is. Want hy en conde niet claerder sprekē/ oft hy en had de dan Roomen wtdruckelick genoemt: maer dat hy den name Babylon heeft wtgesproken/ is voren vertoont. *Vyue* (sept hy) *zynder genaellen*, te weten van de wonde in den doot Neronis / ontrent 14. Jaren lanc. Want terstont na Nero heeft Galba begost te regerē/ ende doen de selue doorsteken was/ heeft Otthо gheregeert: ende doen die hemselue het leuen nam / is Vitellius in zijn plaetse gecomen/ welcke oock van de Flauianen is ghedoot geworden. Wāt na hem heeft Vespasianus geregeert: na dié Titus/ den alder bestē Worst. Ende die vijue zijn binnen de 14. Jaren geuallē. Hy set daer by: *Ende een wt die seuen is*, dat is/ die heerschapt nu/ te weten de seste in de ordeninghe. Domitianus Vespasianus Sone/ eñ Titi Broeder/ eē quaet schandelic mensche/ die de geloouige veruolchde/ eñ Joannem ontе verbannen verdeelt heeft. *Die ander* (sept Joannes) *en is noch niet ghecomen*, te wetē/ Corceius Nerua: wāt na dat hy aen het Rijcke quā/ ende seer heplichlick leefde/ eñ goet regiment ende oordeel hielt / so en is hy niet lange gebleuen. Doen hy eē Jaer/ vijf maenden eñ negen dagen geregeert hadde/ so is hy gestoruen. So veel sy nu gesproken van de seuen Coninghen ende seuen hoofdē des Beests. Dit dat so geheel seker eñ eygentlick is/ en dient niet alleen tot clare wtlegginge deser plaetsen / maer oock tot troost der geloouigē: die daerwt openlick verstaē/ dat de Rijcken in Gods handt staen/ ende in de voorsienichept Gods des Almachtighen/ die de zijne kent/ ende die de Heplighen waerneemt: hoe wel dattet schijnt/ als oft sy om de sware veruolginghe ende verschrickelicke pijne wille diemen haer aendoet/ van God verlaten worden.

Voort soo lept hy wt/ waerom hy van het Beest ghesept heeft/ *Het is geweest, ende het en is niet*: Sonder twijfel van wegē des 8. Roomschen Keysers Vlpij Traiani. Want dese is de achtste van het ghewonde Rijcke in Nerone: Traianus is dā de seuen geweest. Wāt hy is vanden seuenden/ dat is van Nerua / in de stede eens soons aengenomen. Tot hier toe is het Roōsche Rijcke ghe-

het beest was / eñ en is niet

re-

regeert geweest/eerst vã Kepsers/(dat ghelachte hiet alsó) daerna van Romepnẽ die van goeden Edeldõ waren. Maer van Traiano die na Nerua aẽ dat Rijcke gecomen is/ schrijuen de Historien / dat hy sy de eerste gheweest / der gener die wt de vreemdelingẽ geregeert hebbẽ: wãt hy was een Spaniaert. Daerom so was dat Rijcke/ oft heeft gheweest / in handen eñ int ghewelt der Romepnen / nu en ist niet meer. Wãt het coemt aen een Spãiaert/alsó datmen soude meughen mepnen / dattet *Romanohispanicum*, half Roomsch ende half Spaensch ghenoemt ware. Eñ dewijle dat Traianus Christum ende zijne leden verdolcht heeft / so is hy ock tot verderuen ghecomen. Maer hier en sal niemandt mepnen/ dat dit die eenighe oorsake sy/ om welck Joannes ghesprokẽ heeft/dattet om Traianus wille gesept sy: *Hy was, ende en is niet.* Want hy heeft openlick gesprocken: *Ende hy is de achtste:* als oft hy seggen wilde: Daer zijn oock andere oorsaken / om welcks wille datter ghesepdt is / dat het Roomsche Rijcke is gheweest / ende nu niet en is.

Oorst so dolcht daer de wtlegginge der thiẽ hoornẽ. Eñ hier worden effen die hoornen getelt/welcke ooc Daniel 7. eñ in dit boeck int 13. cap. ghetelt worden. Eñ ten is niet vã noode/datmẽ seer nauwe op dat ghetal van thienen siet. Want Num. 14. sept de Heere: Dat hy nu van de Israeliten tot thienmael is getemteert: dat is/dicwils. Daerom so worst daer getoont/dat het Roõsche Rijcke in veel Rijcken sal verruallen. Want of ghy Coninc oft Conincrijcke segt/so is het een alst ander. Voorwaer doẽ het Rijcke heeft begonnen te vallen / so zijnder Coninghen voortgecomen in de landen tegent Oosten eñ tegent Westen/die het Roomsche Rijcke aengetast hebben: te weten/de Persen/ Gotthen / Wenden/ Lombarden / eñ ick en weet niet wat Natien meer: daerna zijn in Hispanien Francrijck/ in Hongherien/ ick swijghe in Aphrica ende in Asia veel Coningen gheuonden: ende alsoo heeft de Roõsche Monarchie een eynde ghenomen. Van die Coninghen vermaent de Enghel veelderley. *Dese en hebben dat Rycke* (sepdt hy) *noch niet ontfanghen.* Want als Joannes dese Openbaringe schreef/ regeerde Domitianus/ eñ doen was de Monarchie der Romepnen noch sterck eñ machtich/ende stont noch sommige hondert Jaren. Wãneer hebben sy dan het Rijcke ontfanghen? *Dat ghewelt* (sept hy) *sullen sy als Coninghen te eener vren met het Beest ontfanghen.* Sonder twijffel met dat tweedde Beest. Wãt van het eerste eñ oude Roõsche Rijcke en macht dit niet wtgelept worden. Eñ dat hier dit woordeken vre voor eenẽ tijt gebruyct wort/ heeft

De Coninghen ontfanghẽ macht met het Beest.

heeft primasius/die dese plaet se wtlept/ghewesen. Also gaet dat Beest op/ende neemt toe op eenē tijt/te weten/dat nieu we Rijcke: ende die Coningen ontfanghen macht ende ghewelt. Want den afganck des ouden Rijcks is een stercte eñ macht der Coninghen / ende des nieuwen Pauschen Rijcx gheweest. Ende sonder twijfel so heeft de Keyser Phocas geboden / dat de Roomsche Kercke ende haren Bisschop/ ouer al soude het Hooft der kerckē zijn. De welcke al wat biginsel der heerschappie des Paus ghegheuen heeft: alsoo ick oock int 13. Capittel ghetoont hebbe: welcke hy daer na volcomender vercreghen heeft onder den Coninck Pipino eñ ander Francsche Coningen ende Vorsten/etc. Als Nauclerus vā het Keyserdom Phore spreeckt/ Generatione 21. so sept hy: De vpanden des Roomschen Rijcx/als sy door onachtsaemheyt eñ slaphepdt der Keyseren geweldich ende sterck ghewordē zijn/so hebben sy teghent Westen met de Eylandē/Duytschlāt/Frācrijc/Hispanien / ende een goet deel van Italien/Hongherien ende Meyssen afghetrocken/ oock een groot deel van Aphrica: Item int Oosten die Iberos/Armeniers / Arabiers/ Dardanos / ende de Landen Macedonie ende Grieckē/ die verre van de Zee gheleghen zijn / heeft Cacannus de Coninck dee Hunē wt Tracia gheworen/ verdoruen. Maer de Persen hebben by nae dat gheheel Assyrien ingenomen. Egypten hebben de Sarasijnen verwoest (tsij der schande.) Onse crachten hebben also afghenomen / door den oueruloet gierichept/ oncuysheyt ende onmatelichept: also dat het Roomsche Rijcke op dien tijdt niet anders en was dan alleen den blooten name. Also sept dese. Daeraf hebbe ick oock int lange ghehandelt int derthiende Capittel deses Boecks. Ende ghewisselick so toont Daniel/dat onder die thien hoornen/een cleyn hoorneken op wast/dat de drye afstoot / eñ in haer plaetse coēt/ ende met grooten moetwille/ wreethept ende Godloosheyt regneert. Daeromme soo is het Pausdom ende die menigherley Rijcken meest op eenen tijt ghewassen ende opgecomen. 2. Thes.

Voort sept hy hoedanich die Rijckē zijn sullē/eñ hoe sy haer houden sullen tegē dat ander Beest: te weten/tegē de Roomsche Kercke: die (sept hy) hebbē een voornemen/ sy zijn gelyck ghesint/ende hebben een Religie. Hy spreeckt bysonder van die tegent Westen. Want die altemael nemen des Paus van Roomen ordeningen aen/ ende aenbiddē hem/sy zijn gehoorsame kinderen der heyliger Roōscher Kercke. Effen die sullen haer macht oftrecken ke het Beest ouergeuen. Wāt sy onderwerpē haerseluen dē Stoel. De Coninghen hebben een nieuwe religie.

Stoel. Wãneer de Roomsche Kercke eenighe Crÿchslieden oft wapenē van doen heeft/ so geuen de Coningē haer geerne henlieden macht: het welcke dat machtich eñ geweldich Coninckrÿcke van Bemē ouer hondert Jaren wel is gewaer ghewo2den. Hoe wel de ghene die tegen haer trocken/ gheen groot vo2deel/ roem/ eerenoch victo2ie aē haer behaelten hebben. Ja sp houdent daer vo2e/ dat sp also vele als Leenheerē des alderheplichsten ende oppersten op Aerden (te weten des Paus) zÿn. Hiertoe dient bysonder / dat Augustinus Steuchus in zÿn Boeck tegē Laurentium Vallam/ tot onderhoudinge der donatie Constantini/ in de 94. Sectie/ also gheschreuen heeft: Gregorius de 7. schrÿft aen Geusam den Coninck van Hongerien: Wy meynen dattet v wel bekētis/ dat het Coninckrÿc van Hongerien/ gelÿck oock die ander alder edelste Coninckrÿckē/ in den staet zÿnder eyghen vrÿheydt behoo2t te zÿn/ ende dat gheen Coninck eens anders Coninckrÿcke en sal onderwo2pen zÿn/ behaluē der heplicher ende algemeyner moeder der Roomscher Kercken: welcke hare onderdanē heeft/ niet als knechtē/ maer als sonē. Daer by set Steuchus voo2t: Hoo2t ghy niet met wat heerschappie dat de Kercke regeert? sy hout / die haer onderdaē zÿn/ niet als knechtē/ maer als kinderen. Sy en verdrÿft de Coningen niet wt hare besittinge/ maer sy laetse als sonen regeren: eñ als de selue regeren/ soo regeert sy oock. Euenwel wil sy voo2 eē Coninginne eñ heerschappinne geacht eñ gehoudē wo2dē. Hier hoo2t ghy dat alle edele Coninckrÿcken den Roomschen Stoel onderwo2pen zÿn. Effen die selue geeft int selue te kennē/ dat de machtighe ende gheweldighe Coninckrÿcken/ in Hispanien/ Francrÿck/ Engelāt / Denemerckē/ Russē/ Croatia/ Dalmatia/ Arragonia/ Sardinia Po2tugalia/ Bohemia/ Zweden/ No2wegen/ der Roōsther Kercken onderwo2pen ende rÿns baer zÿn. In de 97. Sect. seydt hy meer: Hoe wel de Coningen regneren/ ende in hare besittinge blÿuen: soo hebben sy doch die Coninghinne ende die rechte heerschappinne / eñ die daer de Coninckrÿckē geeft ende schenct. Ende in de 103. Sectie: Die oude Boecken vā alle Pausen / zÿn vol van het voo2namelick ghewelt/ waer doo2 sy den gantschē omloop der werelt geregeert hebben/ ende selue Heere eñ Meester in alle Landen gheweest zÿn. Welck ghewelt sonder twÿfel den onbeschaemden Heraudt des Roomschen Stoels/ opētlick derf Almachtich noemen. Coninginne eñ heerschappinne.

Wy sien oock heden ten daghe/ dat de Coninghen tegent Westen / als sy eerst gecroont ende gheko2en zÿn / hare gheweldichste Legaten na Romē Eenen man die groote dinghen spreeckt.

sepu-

sepnden/ die oot dē Antichzist zÿne voetē cussen/ eñ de schuldige (so zÿt noemen) ghehoozsaemhept bewÿsen. Daerom heeft hy haer daer bouen te recht/ niet Coningē/ maer als Coningen genoemt. Want sy houden hem vooz harē Ouerheere/ ende sy zÿn soo vele als knechten oft Leenheeren/ des knechts der knechten. Waer af eener een hubsch Distichō ghemaeckt heeft/ segghende:

Vulgus ab extremis distractum partibus orbis
Seruorum serui nunc tibi (Roma) sunt Domini.

Sy strÿden met het Lam.

Daer by set de Apostel dat noch swaerder is: *Dese*, te weten die Coningē/ de Bontgenooten des Paus/ eñ die ghehoozsame sonen der Roōscher Kercken/ die den gheest des Beests hebben/ *sullē met het Lā strydē*. Nu so wozt daer getoōt/ de tyzannie die de Vozstē/ Coninghen/ ende sommige Staten des Roomschen Rÿcx teghen Chzistum eñ zÿn Euangelium ghebzupcken/ eñ langhen tÿdt gebzupckt hebben. Van het Lā is tot hier toe genoech in de voozgaende Predicatien ghesept. Joannes de Dooper wÿst met den vinger op Chzistum/ eñ sept: Siet het Lā Gods dat der werelt sonden dzaecht. So en sullen die Roomsche Vozsten niet Chzistum selue bestrÿden (want sy sullen willen Chzistenen zÿn) maer het Lā/ dat is de heylich makinghe/ rechtueerdichmakinge ende genoech-doeninge Chzisti. Wāt so hedensdaechs yemandt seyde/ dat de Sone Gods de alderheylichste ware/ waer dooz alleen de sonden vergeuen/ eñ wy gheheylicht wozden: ende niet daer toe en dede/ Dat de Paus van Roome oot de alderheylichste ware/ die dooz dē Aflaet die hÿwt deplt/ repnicht: oft veel meer seyde/ dat den Aflaet bedzoch ende boeuerie ware/ ende den Paus de alder onrepnste: die en soude voozwaer vooz geen recht gheloouich man gehouden zÿn: hem en soude oot om dies wille niet verschoōt wozden/ dat hy het Lā Gods bekent hadde. Wanneer yemāt soude bekennen/ dat alleen de gherechtichepdt in den Sone Gods ware/ ende alleen dooz het gheloone: eñ dat oock niet dooz de werckē ende onse verdiensten/ de menschen rechtueerdich ghemaeckt wozden/ die wozt gedoot/ oft in de gheuāckenisse gewozpen: eñ hem en soude de bekenteniſſe des Lās Gods niet helpen. Waneer pemant sept/ dat hy volcomelick verſoent sy dooz die eenige offerhande Chzisti aēt Crupce gheoffert/ als des onbeuleckten Lams/ eñ dat van den beginne gheoffert is/ ende hy en behoefde de Pauselicke Misse niet: waer dooz haer de Papen beroemen/ dat sy dagelicks offeren vooz de sonde der leuendige ende doode/ het welcke voozwaer valsch ende Godtlasterlick is: die wozdt ten eersten in de gheuanckenisse

nisse ghelept / ende daerna int wyer ghewozpen. Dat het in der waerheyt alsoo zy / en can niemandt loochenen: dewijle datter ontallick veel exemplē der Coninghen ende Vozsten die goet Roomsch zijn / op desen tijt meugen vertoont wozden. Daerom en heeft dit niet van noodē / dat wp van verre eenighe wtlegghinghe halen / hoe die Coningen met het Lā strijden / die gantschelick aen den Paus hanghen. Van die andere en spzeke ick hier niet / die gantschelick aen Chzisto hanghen.

Het Lam verwint.

Voozts soo set hy tot eenen troost daerby / *Eñ het Lā sal haer verwinnen.* Want hoewel dat men mepnt / dat de Papisten / Coningen eñ Vozsten / de Heylighen verwinnen: die sy verbranden / wtroepen ende vermozselē / so leeft doch Chzistus altijt / eñ de verlossinge Chzisti bloept. Daeromme so heeft die goede Poete recht ghesanghen.

Vivit adhuc Christus, manet insuperabile verum,
Dum perit immenso quicquid in orbe viret.

Dat is / Chzistus leeft noch / de onverwinnelicke waerheyt die blijft / als alhet gene dat in de gantsche werelt bloept / verderft ende te gronde gaet. De Coningen gaen te gronde / de Coninckrijcken gaen ook te gronde oft wozdē verandert / maer de Waerheyt en wozdt nemmermeer verādert / Chzistus en gaet in der eewicheydt niet te gronde. Hy stelt eē vast fondamēt daerby: dewijle dat hy *de Heere der Heeren, ende een Coninck der Coningen is.* Daerom so sullen alle de gene die haer tegen het Lam setten / onder zijne voeten tot eenen voetbanc onderwozpen wozden. Hier siet ghy wederom / waerū dat Joannes te vozē gesept heeft: *Sy ontfangen ghewelt als de Coningen.* Want alle Coningen zijn onder Chzisto / die al veel heerlicker ende treffelicker is dan alle de Heeren inde Wereldt. Want hem is gewelt gegeuen inden Hemel eñ op der Aerdē. Daerom sullē wp onbeureest zijn: want onse Hooftman / Heere eñ Coninck is Almachtich / onsterffelick ende onverwinnelick. Hy sal haest in de Wolcken des Hemels comen / om te oozdeelen de leuende eñ de doode / etc.

De beroepē wtverkozen geloouighe

Hier wozt ook wtdzuckelick den genen die Godt vzeesen / de Victozie beloeft. *Eñ die met hem geroepen zyn, de verkorene eñ gelouighe.* Wp zijn in Chzisto verkozen eer des werelts gront ghelept was / dat wp in hem souden gelouen ende salich wozden / Ephe. 1. Daertoe wozden wp beroepen dooz de Predicatie des Euāgeliums. Besiet 2. Thesal. 2. Waer wp sullen God altijt danckē / etc. Die dingē sullen wp vast houden: ende in die onrustighe beroertē deses tijts stantuastich ende onvertzaecht zijn.

Gode zy eere /
Amen.

Wm Op

De 76. Predicatie.

Dit gesichte wort wederom breeder verclaert / eñ de straffe des Beests wort vertoont.

15 Ende hy seyde tot my / * De Wateren die ghy gesien hebt daer de Hoere sit / zijn Volcken eñ Scharen / eñ Natien ende Talen.

Esa. 8. a. 7.

16 Eñ de tien hoornē die ghy ghesien hebt aen de Beeste / die sullen de Hoere hatē / eñ sullense woest maken / eñ naeckt / ende sullen haer vleesch eten / eñ sullense met vyer verbranden.

17 Want Godt heeft hen in hare hertē gegeuen te doē dat hem behaecht / eñ eenerley raet te doē / ende haer Coninckrijcke der beeste te gheuen / tot dat de woordē Gods volēndet zijn.

18 Ende het Wijf die ghy gesien hebt / is de groote stadt / die het Coninckrijcke heeft ouer de Coningē der Aerden.

De Engel die vanden Heere Christo ghesonden is / verclaert Joanni ende de gantsche wereldt / de verborghenthept des Beests / die daer vertoont is: maer bysonder haer oordeel of straffe / om die groote schande ofte lasteren wille: Het welck hy oock int nauolghende Capittel veruolghen sal.

Ende op dese teghenwoordighe plaetse verclaert hy de bedupdinghe der Wateren / ouer welcke dese Hoere heerschapt: te weten het Roomsche gewelt. De wateren bedieden de Coninckrijcken die ouer de gātsche werelt verstroyt zijn. Het welc hy met drie woordē ende dat op Prophetische wijse / so daer bouen vertoont is / verclaert. Wāt daermede dat hy de Volcken / Scharen / Heydenen ende spraken noemt / so begrijpt hy ontallick veel Natien / die met menigerley spraken ende zeden onderscheyden zijn. Eñ dewijle datter gheen dinck beweghelicker en is dā dat water: ende wāneert eenmael begint / geen dinck meer raest noch verschrickelicker is / soo worden de Volcken oft de gemeyne man / recht by de wateren vergheleken. Want oock het ghemeyn volck / van

De Wateren op welcke de Hoere sit.

we-

weghen der beroerlickheyt: (*Vulgus mobile*) onstadich ende beweghelick: ende van zijns rasens wegen / wtsinnich en wildt ghenoemt wort.

Oproers

Daerom so hebbē alle Wijse/niet sonder oorsake hoochlicks ghescholden / de oproeren ende muterië / die wp noemen / *Das Waldwasser*, waer in die quade menschen te samen loopen/de welcke oorsake gegeuen wort/wt te breken nae haren moetwille/ende schade te doen. Maer dewijle so veel Volcken den Roomschen Rijcke onderworpē geweest zijn/ende dies niet te min int warachtighe gheloue gedwaelt hebben: Wat soude dat dan bedieden/wanneermen voort vele ende menigherley Coninerijcken vertelde/die in eenighe Religie te samen stemmen ende eens zijn? recht als oft de repnichept ende waerheyt des gheloofs aen de menichte der menschē hinge/die daer bewilligheu.

Godsoor deel tegē Rome.

Nu soo volcht het oordeel Gods tegen dat bloedich Rome/welck in dit ghesichte het voornaeste is. De somme vā desen is/dat Romen in stuckē geschuert sal zijn/eñ met vyer verbrāt worde: eñ also wp int 13. cap. gehoort hebbē/gelijck sp ander gedaen heeft/al so sal haer geschieden. Maer dit sal men ten eersten wtleggen vā het oude Rome/daerna vā het nieuwe: eñ hier in moetmēten eerstē die woordē ouerleggē/eñ dan de Historie daer tegen houden/op dat de waerheydt der Prophecien wt die selue voort schijne.

De thien hoornen bediedē de Coninghen die wt de verwoestinge des Roōschen Rijcx voort comen als daer zijn geweest de Coninc der Westgothen/Oostgotthen/der Duytschen eñ Fransopsen/der Lōbarden/der Hunen ende Wenden/etc. Dese Volcken hebben voortijts de Romepnen gedient/ende onder haer gheoorloocht: sp zijn haer gōstich ende lieftallich geweest / ende sp hebben haer voordeel (der Romepnen) met haer eyghen schade gesocht: niet anders dā gelijck een blinde Vrijer somtijts een hoerkē dient/eñ hem van haer geēsins en laet schepden/als op de welcke hp gheheel versot is: maer daer nae als hp siet dat sp hem niet ghetrouwe en is / soo begint hpse alder eerst op dat alder hooch ste te haten. Alsoo hebben die ende ander Natien den Roomschen name also beginnen te veruolghen: so dat sp op sommige plaetsen / van dien geen bewijsinghe van haer en hebben laten ouerblijuen. Alle Lantschappen der Romepnē warē voortijts vol Roomsche Inscriptien/Beeldē/Calomnen ende Titelen: Maer ick bidde v/hoe veel zijnder doch in die selue / bysonder in de Duytsche Lāden eñ hare Palen/wt dat groot ghetal ouerghebleuen? De steden in welcke de Romepnen haren voor-

De haer der thien hoornen tegen de Hoere.

raet hadde/ die zijn verstoort eñ te gronde verdaen: also dat op dese tijt nauwe geē merck noch bewijs ghesien en wort/ daer by datmē soude meugen speuren datter steden gestaen hebben.

Eñ gelijck een eerbaer mā zijn trouweloos Wijf/ die tot een onbeschaēde Hoere wort/ niet alleen en haet/ maer oock van haer loopt/ haer quelt/ eñ naect ontbloot: haer alle vrou welicke cieragie ende clepnodien neemt (want also dreycht God by den Propheet/ dat hy wil zijn volck doē om haer ontrouheyt wille) also hebben haer de Volcken vā het Roomsche Rijcke afgetogen/ sy hebbense verwoest eñ ontbloot/ daer mede dat sy haer goet/ welck sy met rooven van alle Volcken hadden tsamen ghebracht/ hebbē gepart ende gebuet: Sy hebbē ooc de Roomsche Lantschappen overal geplondert. Datter nu staet dat dese Coningen sullē der Beesten vleesch eten/ moetmē na de maniere van spreckē wt leggen. Want also pleghen wy te segghen/ wanneer wy groote wreetheyt/ eñ dē wterstē haet betoonen willē: Je soude wel een rau stuck vleesch wt hem bijten eñ scheuren. Gelijck nu Roome tegen alle Volcken geheel wreet geweest is/ also sullen haer oock dese alder wreetste Volckē verscheuren. Ende ten laetsten sullen zijt ooc met vyer verbranden.

Ezech. 16 Ozee 2.

Sy sullē haer vleesch eté.

Laet ons dit tegē de Historien houden/ ende sien hoe die dinghen int oude Roome zijn veruult gheweest/ eñ noch int nieuwe Roome veruult worden. Maer wy willē eerst van het oude verhalen/ eñ dan vā het nieuwe Rome seggen. Eñ sonder twijfel het oude Rome heeft veel Jaren nae malcanderen seer toeghenomen/ ende door die gantsche werelt veel roofs ghehaelt/ oock de Heylighen des Alderhoochsten ghedoodt: waer by dat het oock recht was/ dat haer straffe vele Jaren soude dueren/ ende datmen alsoo alleynskens na der quame/ tot dat sy ten laetsten verbrandt/ ende gheheel wtgheroept werde: Nu vintmen by de 136. Jaré dat hare straffe duerde: in welcke dat onboetueerdich Rome na malcanderen met alderley ongheluck/ dootslaghen en plaghen is ghepijnicht eñ beschadicht gewordē. Ende dit heb ick in een somma ghetrocken/ in de 57. Predicatie van dit boeck/ in 13. Cap. Maer hier wil ick weder een wepnich verhalen/ eñ sommige ander wat breeder vertellen. Gelijt dat God zijn lanemoedichept eñ barmhertichept inde straffe der Niniuiten eñ der borgeren te Jerusalem/ eñ daermede ooc zijn strenge gerechtichept getoōt heeft: also heeft hy oock lanck saē voorgaende int wtroepen van Romen haer ghenadelick tijt gegeuē om boete te doen. Ende als sulcks niet geschiet en is/ soo heeft hy die onboetueer-

Historie hoe dat Roome verwoest eñ verbrant is.

ueerdige verschrickelick verwoest eñ wtgeroept. Daerom heeft hy de Stadt Roome goede eñ heerlicke Vorsten gegeuen/als Constantinum/Constantium/Iuuianum/Valentinianũ/Gratianum/Theodosiũ/etc. Door welcker neerstige sorghe/arbeyt eñ deucht/ hy die Heydensche raserie/ eñ den Afgodendienst ontdect eñ afgeset heeft: ende de warachtige Religie weder opgericht eñ beuesticht. Maer gheljck als ten tijden Josie/ die dwalinghe die langen tijt geduert hadde/ ende sy gewoon warẽ/ ende dat haer die gruwelicke Afgoderie niet en mochte wt het herte ghedreuen worden/ maer dat dẽ meestendeel noch altijt lieuer wilden hebben dẽ gruwel der Amoritẽ: also hiel den oock de Romeynen in de stadt ende in de Lantschappẽ neerstelic daer de hant aẽ/ dat de Afgoderie/ die so lange gestaen hadde/ wederom opgericht worde. Gelijc dan God de Heere met swaere oorlogen/ der Joden onwinnelicke Godtloosheyt ten laetsten gedempt heeft/ende de stadt Jerusalem omme ghekeert: also heeft hy oot dat hooueerdich eñ Godloos Roome/ met zijne Landtschappen door den Crijch der Gotthen eñ Wenden/ ende het ouerallen der grouer gruwelicke Volcken/ geheel vernielt/ ende ten laetsten met Vyer ende Sweerdt door de Gotthen gheheel verdorruen ende verwoest. Des vpants name heeft selue claer betoont/ dat de wrake niet bã menschen/maer van God selue teghens Roomen ghinck. Want *Gotther* is een Duytsch woort/ ende beduydt soo veel als een volck Godts/ ofte een Godlick volck/ vanden name Gods. Soo heeft God/ende niet eenich menschе/ Roomen gheplaecht/ tonder gebracht/ ende ten laetsten gheheel verwoest. Het welcke de heylige Johannes in dese plaetse seer claerlick eñ wtdruckelick vertoont.

De Gotthen verderuen Roome.

Ten eersten als Arcadius ende Honorius regneerden/ hebben die Westgotthen/ onder den Hooftman Alarycho/ de Stadt belegert/ berooft eñ gheplondert. Dit ongheluck der Stadt Roomen/ beweent Hyeronimus *ad Principiam in Epithaphio Marcelle*: Maer Orosius/welcke ick oot inde 57. Predicatie vermaent hebbe/ die geeft voren/so my dunckt/ veel rechte oordeelen Godts/ daermede dat Romen also geplaecht is. Het is sonder twijfel kennelick/dat Roomen/na de swaerheyt haerder sonde te rekenen/doe noch ghenadichlick ghestraft is: maer doen de Romeynen de hant des genes die haer sloech/niet kennẽ en wilden: soo ist gheschiedt dat terstont na den doot Alarichi/onder den Hooftman Adolpho (*Adelbilff of Ettilhilff*) de victorieuse heyrschare wt Lutania wederquam: ende nu veel hittigher dan te voren/de

Mrijck der Westgotthe.

goeden der Romeynen roofde ende wech droech.

Atthila Hunnus.

Van dien tijdt aen/wert de Stadt Roome wederom tijdt ghegeuen/ dat sy haer beteren soude / ontrent tweenveertich Jaren. Daerentusschen werden sy door die schade / die de Hunen ofte knechten Atthile hier en daer in de Lantschappen deden: ende ghewisselick door die groote ende verschrickelicke schade eñ val gewaerschout/ dat sy voor haer soudē sien/ ende verstandich worden. Ja oock Atthila selue / trock met zijne Hunen in Italien/eñ hy maeckte hem na Roomen. Op dien tijt isser een sake gheschiedt/die den Romeynen tot de warachtighe Religie hadde meughen beweghen/ wanneer daer slechs een voncxken der danckbaerheyt in haer geweest hadde. Want Leo de Dienaer der Kercken te Roomen / (men wist doē noch niet van den Barbarischen hooch moet der Pausen) een Leeraer des Christelicken geloofs / eñ een wtdeylder der verborgentheden Christi / viel Atthila te voet / ende verwerf den vrede der Stadt: eñ met een schoone eerlicke redene / nam hy dē Romeynen den bloedigen vyandt vanden hals. Dat was eē groote treffelicke weldaet/ die God den Romeynen door zijnen Dienaer beweesen heeft: so sy daerna noch opgehoudē hadden het Christelick gelooue te haten / ende Christum te lasterē/ recht oft hy alle quaet op de werelt wt schudde: ende niet goedts/ gheen vrede noch ruste wt de Predicatie des Euangeliums en quame. Want nu heeft hy de Stadt Roome (dat ick andere ontallicke dinghen voorby ga) een onwtspreeckelicke groote weldaet bewesen: ende sonder twijfel door een Dienaer des Euangeliums. Dit is gheschiedt int Jaer ons Heeren Jesu Christi 454.

Waer doen de Romeynen na haer maniere voort voerē/ ende dat oock Valentinianus/ (die geen quaet Vorst en was) doorsteken werdt/eñ dat door eenen oploop veel dingen gheschieden die niet en betaemden: eñ datter geheel geen teecken der danckbaerheyt tegē Christum noch der warer bekeeringhe verscheen / so heeft een eenich Wijf Eudoxia/ Valentiniani wijf/ die ooc inden oploop veel ouerlast geledē hadde/ door hare listicheyt te weghe ghebracht / dat Genserichus een Coninc der Wenden wt Aphrica/met driemael hondert dupsent mannen na Roome ghescheept is/ende haer gewonnen/ingenomen/ geplondert/eñ 14. dagen na malcanderen die schatten wtgenoert heeft/ die bynа wt alle hoecke der bewoonde werelt / daerin te samen gebracht warē. Doē en halp Leonis voorbiddē eñ schrepen niet meer/ dan dat de Wenden niemant en doodden noch de stadt niet en verbranden: het welc oock geen cleyne wel-

Genserich een Wen de.

weldaet Gods en was. De eerste Coninck der Westgotthē/ die Roomē ouerualle heeft/ hiet Alrijc / andere die noemē hem Altalarpchum: maer dē Hooftman der Wenden hiet Gensrijck. De eene maecte spne Crijschliedē al rijcke/ de ander ganschrijcke. Eñ alsoo is Roome de Hoere/ ledich ende naect ghewozden / sp is (segge ick) berooft gewozden: die wt den roof aller Volcken rijcke zijnde/ tot nu toe grootē hooch moet bedzeuen hadde. Maer nu en is sp noch niet gāsch verscheurt noch verbzāt: het welcke gheen clepne weldaedt en was/ die Roome wederomme van Chzisto tot beteringe verleent is.

Bouen dien werden haer noch tot bp de 20. Jaren ghegheuen: In welcke doch/ gelijck in de thien stammen Israels / booz die verstoozinghe Samarie/ sonder ophouden niet dan moozden en gheschiedde/ doen daer thien Vozsten tot Roome regneerden: doch in dier manieren/ datter geen onder die geweest heeft/ die niet van stonden aen vanden anderen vermoozt/ doozsteken oft verdzeuen werdt. Augustulus is de laetste van hen gheweest. Want gelijck Augustus die naest Julium quam/ de Roomsche Monarchie heeft dat begin gegeuen/ alsoo heeft Augustulus haer eynde ghebzacht.

4. Reg. 15.

Als nu de Krijchsregimenten der Romeynen / ende den name des Keysers / booz de Duytschen vernielt waré/ so heeft Odacer (die spnen name Oedacer/ van verwoesten oft Acker verstoozen ontfanghen heeft/ ende soo veel als Landt verwoester ghenoemt wozdt) Roomen gewonnen/ ende als een Coninck daer in gheregeert bp de 15. Jaren. Euenwel wert hp weder bdzeué eñ verslaghen (booz het ingeuen Zenonis des Constantinopolitaensche Keysers) van Dioderick den Vozst der Oostgotten. Ende alsoo regeerden de Oostgotten tot Roomen ontrent 50. Jaer/ tot dat Keyser Justinianus Bellizariū met een Gzieckrsche Heyrracht in Italien sandt/ om dat selue wederom in te nemen: welcke Oostgotthen / doe sp van de Duytschen gheholpen werden (welcke hulpe haer van Theodoperto den Coninck in Francrijck toegeschict wert) haer dapperlick daertegē gestelt hebben. Men heeft in Italiē 18. Jaer na malcanderē geoozloocht / so dat nu dese/ dan die/ de ouerhant gehadt heeft.

Odacer eñ Duytschē.

Theodoricus eñ Oostgothē.

Ten laetsten heeft Totila Baldusilla verwonnen. Dese heeft de Stadt Roomen ingenomen ende verbzandt / doch niet met der haest. Want hp heeft haer tijdt ende wijle ghegheuen om de sake te bedencken. Maer doe het oock soo niet lucken en wilde/ soo heeft hp Roomē verwoest/ ende alsoo Joānes voozsept/ met vper

Totila fluex op/ oft fluex in dē hemel.

verbrant. Vā dese verstooringe schrijuen alle Historischrijuers. Joānes Auētinus heeft in syne Beyersche Historie/int 3. Boeck van dien handel also geschreuen. Totilas beleger de Roomen / ende namt in op den 17. dach Decembris/Anno 548. Totila gaf dē Crijchsknechte alle het goet als prijs te voren/euenwel heeft hy geboden/dat de lijuē souden vrij zijn. Nae dien sandt hy eenen Bode met beuel/tot Constantinopel/by Justinianum. Hy begeerde van den Keyser Italien / eñ hy handelde aen hem om een Verbont/gelijc dat onder den Keyser Anastasio eñ Theodericho den Coninc had de geweest. Maer doe hy dat aen hem niet verweruen en mochte / soo dreychde Totila dat hy die Stadt die hy niet houden en mochte / ende den Roomschen naem geheel wilde wtroeyē. Justinianus gaf antwoorde/dz Bellisarius in Italien was/welckē hy de saken in Italien beuolen hadde. Waerom Totila/doe hem de Keyser niet te wille en was/voor hem nam de Stadt omme te keeren. Wierp also den meestendeel der Stadt muere omme tot den gronde / ende verbrāde het Capitolium. Hy beual alle de Borgers met wijuen eñ kinderen wt de Stadt te trecken. Dat Volck werdt hier ende daer verstropt/in de Stedē Campanie. De Raetsheeren/ende die van de Ghe-slachten warē/die behielt Totila voor Ghijselaers by hem. Daernae ontstack hy de Timmeragie met den vyere. Ende doe de Stadt Roomen oueral in brandt was/so verliet haer de Gotthus also ledich. Derthien dagen heeft dien brandt gheduert. De Stadt Roomen is meer dan veertich daghen also woest ghelegen/dat daer noch man noch wijf in gheweest en is. Als Totila de Stadt omghekeert hadde/is hy tegen de Lucanos eñ Calabros met het Heyr ghetogen. Bellisarius nā de ledige stadt in/ende hy maecte een deel der stadt vast/veel eer dan pemāt gemeint hadde/met eē gracht bolwercken/wallen/eñ houtē Toornen. Want tot nu toe en heeft sy niet connen weder te rechte ghebracht worden. Totilas quam daertoe/ maer hy wert afgedreuen/eñ weeck na Tibur. Bellisarius werdt weder van den Keyser in Griecken Lādt ontboden. Totilas trock voor de Stadt/eñ namse in. Also is Romē dat Hooft alder Wereldt/ende een Heerschapperinne der Volcken/in een Jaer tot driemael gewonnē. Dit beschrijft Auentinus. Leonardus Aretinus spreect/int eynde des 3. Boecks van de Italiaensche Crijgen tegē de Gotthē: Hier na is Totila met het gantsche Heyr vā Romen ghetrocken/ ende heeftse gheheel ydel ende ledich gelaten/etc. Wie en soude nu niet seggē/ dat Joannes met wepnich worden / de verstooringe

ge der ouder Stadt begrepen heeft / welcke de Hiſtoriſchrijuers naemaels in het langhe beſchreuen hebben? het welcke ten laetſten in dier voegen gheheel ſoo het voorſept was / gheſchiedt is / ende na de Prophecie gheuolcht / 451. Jaer Wie en ſoude ock niet seggen / dat ſy met wepnich wooz den claer voorgheſteldt ſy / ſoo dat een mach dencken / dat hy vooz ſynen ooghen de Stadt Roomen ſaghe bernen ende te gronde gaen?

Dat nieu Roomen ſal meer ſijn Rijcke oock dalle

Alſoo nu de Heere int heylighe Euangelie / van de verſtooringhe der Stadt Jeruſalem prophecteert / ende van dat eynde der Werelt / onder malcanderen vermẽgt: ſo dat een yeghelick wt het ghene dat hy ſiet / dat de Stadt Jeruſalem in dier voegẽ ſo de Heere voorſept hadde / te gronde vergaen is / eñ niet een ſteen op den anderen gebleuen / de rekeninge maken mach / dat het effen alſo waer / ghewis ende eygentlick ſy / dat de Heere voorſept heeft / dat de Wereldt te gronde gaen ſal. Alſoo ſullen ock wy wt het ghene dat wy ſien / dat de oude Stadt Romen gevallen eñ te gronde gegaen is / ende dat dit bouen maten geweldich Rijcke / van welcke men ſeyde dat het eewichlick beſtaen ſoude / tot niet vergaen is: Jae wt dat ſullen wy beſlupten / dat ock dat nieuwe Roomen / te ſamen met het Rijcke / welcke alleen een ſchaduwe is / ofte een Beeldt des Rijcks / ſekerder dan ſeker ſal vallen ende gantſchelicken te gronde gaen.

Ende ten terſten ſoo haten ghewiſſelick de Saracenen eñ Turcken / die gheheerſchapt hebben / ende noch heerſchappen in de Landen die voortijdts den Roomſchen Rijcke onderworpen waren: als / in Aſia in Grieckẽ Lant / Egypten / Aphrica / Stiermart / Nederhongerijen / ende daeromme met recht ghetelt worden onder de thien Hoornen: Jae die (segge ick) haten het Pauſdom / te ſamen met de Stadt Romen / ende dat ſchaduwich Rijcke / meer dan den lichame licken Dupuel. So betuygen ock de Hiſtorien / dat deſe vele invallen daerin gedaen hebben / Jae dat Roomen ſelue ſy gheplondert geworden. Wat heden ſdaechs gheſchiedt / dat leert ons de eruaringhe. Oft nu de Turck / ofte de Chriſtelicke Vorſten ſelue / die door het Euãgelium tot Chriſtum bekeert zijn / het nieuwe Roomen plonderen ſullen / ende geheel verwoeſten / verſtroyen / eñ met yper verbranden: dat weet Godt / die hier af wat derghelijcken (ſo my dunckt) vertoont eñ te kennen gheeft. Dat is warachtich / dat Chriſtus alleen met zijnder handt den Antichriſt verootmoedighen / eñ door zijn toecomſte wech doẽ ſal. Dat is warachtich / dat de Aerde eñ de wercken die daerop zijn / verbrant ſullen worde. Want alſo ſtaet

in de Leere der Apostelē. Ende die dingē sullen sonder twijfel al geschien int eynde des Werelts. Men lese den H. Apostel Paulum/2. Thess. 2. eñ Petrum/2. Pet. 3. Bouen dien so staender in menigerley Rijckē des Werelts/ geleerde Mannen op/ die eertijdts aen den Stoel te Romē verstrict zijnde/hem/te samen met de stinckende Afgodē beschermt hebben: maer als sy haer tot Chzistum bekeert hebben/so begin nen sy Roomen eñ de Roomsche Kercke te haten: welcke sy ock bestormen/ verwoesten/ ende met het vyer des Godtlicken Woordts verbranden. Daerom so gaet te gronde eñ is te gronde gegaen op desen dach/ in alle goede eñ Gelouige/alle eere/heerlickheyt/eñ rijckdom des Paus ende des Pausdoms. Alle verstandige menschen haten Roome/ ende de Roomsche coopmanschap. Sy roepen alle/ dat Sodoma weerdich sy dat het met vyer vanden Hemel verbzant woz de. Ende daer en is gheen twijfel aen / of daer is een swarc straffe teghen haer voorhanden.

Godt hemet den Coningē in de herten gegeuen.

Voorts so woordt met corten woorden de oorsaēe getoont/ waerom de Coningē also tegē het Beest rasen / eñ waerō die dinghen in sulcker voegen geschien als wy gehoort hebbē. *Want Godt heeft haer in het herte gheghenen* . (seydt hy) *dat sy zyn meyninghe souden doen, ende dat sy eenderley raet souden doen.* dat woordeken (zyn) tretken sommighe op dat Beest het welcke my te verre eñ te vreemt dunct te zijn. Het woort veel meer op het naeste ghetoghen: te weten/op Godt / die in de herten der Coningen gegheuen heeft/te doen zijn meyninghe ende voornemen / ick segghe/Gods. Want dit is Godts meyninghe / dat het Beest te gronde gae / op dat het van wegē des onschuldigē bloedts dat het ghestort heeft/ ghestraft worde. Die selue sal ock maken/dat de Coningen niet tweedzachtich / maer een drachtich sullē zijn/dat sy een moedich Gods Oordeel meugen volbrengē. Alsoo lesen wy in de Prophetē/dat God in de herten der Coningen Salmanasaris / Senacharibs / Nabuchodonosors/Cyri eñ ander gegeuen heeft/dat sy tgene dedē/dat sy(alsomen leest) gedaē hebbē: daer mede dat sy de Godtloose ghestraft / ende de Ghelouige verlost hebben. Daer woordt ock in de Historiē vermaent/dat Alarychus de Coninck der Westgotten/ van eenen Dienaer Gods te rugghe is ghetrocken/soo dat hy niet soo seer en haeste om Roomen te verderuen : maer hy heeft gheant woordt: Daer is een die my altijt moepelick is/ende sept: Gaet/keert Roomen omme. Effen dieselue/die dien wille int herte Alarychi/ Adolphi / Genserychi / Odacris/Theodorichi ende Totile ghegheuen heeft: die selue sal ock/

oock / ist dat hy wil/ende als hy wil / ende welcke Voorsten hy wil / in het herte gheuen/ dat sy oock haer Ampt ende Officium teghen dat nieuwe Roomen/eñ teghen de Roomsche Kercke getrouwelick sullen doen.

Voort spreeckt de Enghel/ dat Godt den Coningen oock in het herte ghegheuen heeft/ *dat sy haer Rycke het Beest sullen gheuen, tot dat de woorden Godts Goleynde worden.* Het welcke de Wtleggers deses Boecx verclaren eñ spreken/dattet God haer heeft toeghelaten/ dat sy den raedtslach by haerseluen baten:te weten / *haer Rycke het Beest ouer te gheuen.* Maer ick mepne dat veel eenuoudigher te spne/ wanneer wp bekennē dat Godt gheen oorsaker en sy der sonde:ende dat de menschen sondigen/ niet ghedwongen zynde met eenige Godlicke noodtsalichept/maer door gebreck eñ haer eygen schult. Daeromme heeft Godt ghewilt/ het welcke hy oock in zyn Woordt wtghedruct ende geleert heeft/dat die Coninghen haer Rycke Christo den oppersten Coninck souden ouergheuen: het welcke alst haer niet behaecht en heeft / ende dat sy lieuer gewilt hebben/van weghen menigherlepe oorsaken des vleeschs eñ der Wereldt/ haer Rycke den Paus ouer te gheuen:ende hen seluen den Apostolischen Stoel (soo men sept) te onderworpen: so heeft haer God door zyn heylich eñ rechtuerdich oordeel verlatē/ ende haer (ghelyck oock tot den Romeynen Cap. 1. staet) in eenen verkeerden sin gegeuen/om te doen dat God niet en behaeght. Maer daermede zyn de woorden Gods/ die hy door de Propheten eñ Apostelen voorsept heeft/ veruult geworden. Voorwaer dat zyn woorden Gods/ende niet der menschen/die van dié handel in Daniele / eñ in dit gantsche Boeck der Openbaringe gelesen worden.

Dat wyf is de groote Stadt.

Ten laetsten lept de Engel wt/ wat daer voorgebeeldt sy door het Wyf / dat opt Beest gheseten is:te weten / *De groote Stadt*, ende de Stadt Roomen/ dat Hooft ende Heerschappinne der Wereldt / eñ de Roomsche Kercke / het Pausdom/ ende het gheweldt / ende zyn Ryck/dat hem verstrect ouer de Coninghen der Aerden. Waer af tot hier toe gheseydt is.

Gode sy eere.

Amen.

AMEN.

De 77. Predicatie.

Hy gheeft te kennen dat Roomen gewisselicken ondergaē sal:ende hy toont oock de oorsake haers vals.

Dat xviij. Capittel.

Ende

1 Ende na desen sach ick eenen anderen Engel wt den Hemel afcomē/ hebbende groote macht/eñ de Aerde is luchtich gewoꝛdē vā syne claerheyt.

2 Eñ riep wt crachtelic/met luyder stemme/seggende:* Sy is geuallen/sy is geuallen/die groote Babylon/ende is gewoꝛdē een wooninghe der Duyuelē/eñ bewaernisse aller onrepner Geestē/ende bewaernisse aller onrepner ende hatelicker Vogelen.

apoc. 14. 8. Esa. 21 8. 9 Je. 51. 8

3 Want vā den wijn des tooꝛens haerder hoererije/hebben alle Volcken ghedꝛoncken/ende de Coningen der Aerden hebbē met haer gehoereert/ende de Cooplieden op Aerden zijn van de macht haerder weelden rijcke gewoꝛden.

Apoc. 27. 8. 2.

Hy veruolcht dooꝛ dit gheheel 18. Capittel / de beschꝛyuinghe van den onderganck des ouden ende nieuwen Roomes. Itē de wtroedinghe des Heydendoms eñ Antichꝛisten doms/ende dat so merckelick eñ claerlic: also dat het schijnt dat men alle de sake dooꝛ heen siet staen. Ende hy gebꝛuyckt oock een seer schoone oꝛdeninge. Want ten eersten vercondicht de Engel den ondergāck der Stadt Roomen/met clare wtghedꝛucte woꝛden. Dooꝛt so woꝛt den Goeden ende Geloouighen eenen raedt ghegeuen / hoe dat sy haer in die groote perijckelen sullen houden. Daerna so woꝛdter oock de maniere der verstooꝛinghe te kennen ghegheuen: dat/gelijck Roomen begheerichlick ende gruwelick de Volcken berooft ende wtgheroept heeft/dat het haer also sal vergaen. Daerna volcht een claechliet/waer mede de Voꝛsten ende Cooplieden den onderganck der Stadt Roomen beweenen: daer sy oock den rijckdom eñ wellust der Stadt vertellen. Daer ouer verblijden haer de Apostelē eñ Pꝛopheten geheel seere / van wegen des rechten Goꝛdeels Gods. Daer woꝛt ooc een Meulensteen van den Engel des Heeren in de diepte ghewoꝛpen: om daermede te bewijsen den warachtigen ende gruwelickē onderganck van Roomen. Waerby oock de oꝛsake des grootē quaets/ende dat lof ende iubileré aller Hey-

Joannes volcht de Propheten.

Heyligher in den Hemel ghestelt wordt.

In dit volcht hy seer fijn de aerdt der Propheten / onder welcke de twee bynae op gheljcker wijse den onderganck Babylons beschrijuē: Esaias int 13. 14. eñ 21. Cap. Jerem. int 50. ende 51. Ende Ezechiel den onderganck Tyri/ int 26. 27. eñ 28. Capittel. Want ghelijck alle Godtloose een gheljck geluck hebben/eñ een gelijck eynde nemen: also is haer de Godtlicke Schrift/in de beschrijuinge haerder ondergāt/ selue oock geljck: Ja de Apostelen/ hoewel sy met de Heydenen oock gesproken hebbē/ ende Griecx geschreuē/so hebben sy doch dien aert van spreken/alsoot by hen een gebruyck was/niet verandert: Ja vreēde spraken hebben sy gedwongen de heylige spraake te dienen/ ende niet de Hebreeusche de Spraken der Heydenen. Want wanneer sy Grieckx ghesproken hebben/so hebben sy den Hebreischen aerdt van spreken/eñ de maniere also in haer Vaderlandt de gewoonheyt was/als de eerste/ Godtlicke eñ heylighe behouden: eñ hoewel dat sy met alle spraakē spreakē condē/so hebbē sy doch die vreēde spraakē nopt in dier voeghen gesproken noch ghe-schreuen/dat men de Hebreeusche wijse van spreken niet en conde aenmercken.

Heerlickheyt der heyligen spraake.

Daerom meughen sommighe wel voor haer sien / dat sy hedēsdaechs niet te seer neus-wijs en zijn/ ende haer in dier maten in de superheydt ende repuchept der latijnscher spraken en beneerstighen / dat sy daerentusschen vā de eenvoudichepdt der heyligher Spraken wijcken / ende alsoo niet weynich verborghenthepdts en verliesen. Die niet opghensinnich en zijn/die willen haer lieuer by die heylighe Spraake ghewennen/ende haren aerdt van spreken leeren: dan haer (het rijme dan wel oft niet) in vreemde spraakē te trecken ofte te bupghen / om onse teedere oogen te dienen. Daeromme hebbe ick nu menichmael vermaent / wat het eynde ende de nuttichept deser handelinghe sy / van de Godtdeelen eñ straffen Gods. Also wordt Godts waerhepdt ende gherechtichept vertoont ende beschermt: de bedroefde ontfangen eenen troost / de Godloose ende alle vpandē Gods sullen verschricken/etc.

Der lesers opgesinnichept ende verduptschinghe des Bijbels.

Midts dat nu Joannes dit liet wtgaen/ ende van den onderganck Babylons prophetteerde/(door welck/gelijck alle man ten selue tijde/van wegen der verstooringe Jerusalems/welche corts onder Vespasiano ghschiedt was/eñ de sware gevanckenisse wel verstont/dat Romen voorgebeelt wert: wāt also haddevooztijts Babylon/de heylige Stadt eñ het volc geplaecht/ als nu Vespasianus de Romeynē) doe geloofden de Gelouige/dat die dingen warachtich waren/eñ co-

De Godloose bespotten het voorseggen Gods.

tomen soudē: maer dat Godloose volck bespotteden dat/ als louter fabelen. Dat haddē hare Voorvaders oock gedaē. Want doe de Propheten den ondergang Ninive. Babylons ende der machtigher Monarchien voorsepden/ soo meynde men dat sp raesden: maer het gheschiedde altesamen / alsoo sp voorsept hadden. Daerомme soo gheloouen de Gheloouighe den Woorde Gods/ hoe langhe dat haer oock die dinghen verrecken/ van welcke men voorsepdt dat sp gheschien sullen: of sp alwel na der Wereldt een aensien hebben/ als oft sp onmeughelick zyn. Want Godt/ die eenich dinck voorsept ende wil/ en is gheen dinck onmeughelick.

Als hy nu den ondergangk der Stadt Romē vertoonē eñ te kennen geuen wil/ so berept hy de Toehoorders/ eñ maect deser Prophecie een aensien/ datmen haer mach gelooven: daer mede / dat hy voor allen dinghen den oorspronck deser Prophecie vertoont / te weten/ den Enghel Godts selue. Ende sonder twyfel soo pryst hy ons desen Engel met velen woorden / op dat wp aen het ghene dat hy sepdt / gheensins en twyfelen. Want hy sepdt/ *dat hy van den Hemel coempt.* Waerwt wp beslupte/ dat die dingē die hy brengt/ Hemelsch eñ Godtlick zyn. Van de selue staet / *dat hy groot gheweldt heeft:* waerby wp immers niet en sullen twyfelen / als oft die dinghen onmeugelick waren/ van welcke hy sepdt dat sp in toecomende tyden gheschien sullen. Wāt nademael de Enghel Gods een seer geweldich Dienaer is: hoe machtich meynē wp is de Heere/ die den Enghel gheconden heeft? Een eenich Enghel heeft voor de Stadt Jerusalem 155000. Mannen verslaghen. Een eenich Enghel heeft op eender nacht alle Eerstgheboren in Egypten verslaghen. Daerомme dewyle dat een machtich ende gheweldich Engel/ den ondergangk des ouden eñ nieuwen Roomes verconditht/ soo en sullen wp gheen twyfel hebben / of het en sal geheelte gronde gaen. Voort soo wort de Aerde verlicht van de eere/ dat is / van den schyn/ glantz/ oft licht deses Engels. Want dese Prophecie is doncker / sp en wil oock niet verborghen zyn: maer sp wil gheheel claer ende verstandichlick door de gantsche Werelt ghepredickt worden.

Wā wien dese Prophetie comen.

Daeromme roept effen dese Engel met alder macht / eñ daer toe met lupder stemme. Want dit woordt Godts / in welcke van de eere Gods/ ende der zielen salichept ghehandelt wordt/ moetmen met lupder stemme wtroepē/ hoe seer de Wereldt daerteghen staet/ ende de ghene vervolcht die sulcks doen. Maer dit sullen de ghene wel bedencken / die daer mepnen / dat men met Mandaten / vper eñ sweerdt/

Men sal dijsonnet halen teghen dese Antichrist predickt.

daer-

daertegen marh staen/ dat te-ghen den Antichzist met lup-der stemme niet ghepzedickt en wozde. Die sotte menschen dwalen. Men heeft ses hon-dert Jaren eñ daerbouen ge-streden/ eñ daer en heeft noch niemandt / hoe de menschen oock geraest hebben/ dese Pze-dicatie meughen dempen. Sp hzeeckt altydt wt / ende gaet dooz de gantsche Wereldt. Daeromme is de eere ende de glants deses Enghels noch heerlick / ende de stemme ofte Hzedicatie sterck ende mach-tich / al soude de Paus daer-ouer bersten.

Nu soo volcht de Pzophe-tie des Enghels / ende dat is de somma daer af/ dat Roomē sal te gronde gaen / ende daer en sal geen voetstap van haer ouerblijuen. Dat spzeeckt hy op Pzophetische wijse/ gelijck hy int 14. Capittel oock ghe-daen heeft: *Sy is gheuallen, Sy is gheuallen, Babylon die groote Stadt*, Hy seydt/ *Sy is gheuallen*, dooz / *Sy sal vallen*. Hy spzeeckt van het ghene dat toecomen-de is/ als of het gheschiet wa-re/ van weghen der ghewissic-heyt der saken: waerby oock het ghene dient dat hy noch eenmael sept: *Sy is gheuallen*. Al-so hebben oock de Pzopheten ghespzoken. Macrobius ver-wondert hem van de wonder licke cozthept Vergilij: eñ on-der andere spzeeckt hy int 5. Boeck Saturnalium/ int eer-ste Capittel: Wilt ghy Virgi-lium hoozen/ die daer met soo wepnich woozden spzeckt/ so dat hyjt niet en hadde connen cozter afkinoopen?

Et Campos, vbi Troia fuit.

Siet/ met gheheel wepnich woozden heeft hy die groote Stadt wtgeput eñ verslondē/ eñ en heeft geen gespooz noch oude minagie laten ouerblij-uen. Also seydt Macrobius. Dit meugen wy veel eygent-licker op onse Pzopheten trec-ken/ die in haer spzake wel er-uaren zijn / ende bysonder op den H. Joannem. Want wat mochter cozter gheseydt woz-den/ dan dat sy gesept hebben: *Sy is gheuallen, Sy is gheuallen, Babylon die groote Stadt?* Want met malcanderen heeft Joan nes de groothept eñ heerlick-hept der Stadt voozgestelt/ eñ die gātsche Stadt (also te spze-ken) verslonden/ so datter niet met allen ouer en blijft. Want hy heeft ghetoont/ dat het ou-de ende nieu Roomen/ hoewel datment vooz heerlick/ mach tich/ onnerwinnelit eñ eewich achtet/ so soudet nochtās val-len: eñ also vallē/ dat daer niet met allen en soude ouerblijuē. Het welcke hy terstondt noch claerder met een *Chria* (dat is met een aert/ daermen niet al-leen een dinck mede en seydt/ maer oock eenichsins mede af beeldet / ende so veel het meu-ghelick is / vooz ooghen stelt) voozgheeft / daer de Enghel eenen Meulensteen opheft/ in de Zee wozpt/ ende daerbene-uen seydt: *Alsoo sal Babylon de groote Stadt met eenen storm wech ghe-*

Byzis ge-vallen/ sy is gevalē/ Ba-bylon.

geworpen, ende voortaen niet meer ghevonden worden. Daerom̃e en isser oock niet gheweest / noch en is oock niet / noch en sal oock niet zijn in de Werelt / so machtich ende onverwinnelick / of Gods macht en heeft het al te niete ghemaeckt / eñ maeckt het oock noch te niete wanneer hy wil / eñ als de bestelde tijdt verloopen is. Het oude Roomen is te gronde ghegaen / eñ die geweldighe Monarchie is vernielt. So is oock daer beneuen het valsch gheloove / de Heydenschap ende Afgoderije te gronde ghegaen / die langhe Jaren harẽ loop gehat heeft: soo sal oock dat nieu Roomen met zijn vermeynde Rijcke te gronde gaen: Dat Pausdom ofte Antichristendom sal vallen / ende gantschelick te gronde gaen / dat de menschen langhe bedroghen / ende ontsinnich gemaeckt ende geplaecht heeft.

Voort soo toont hy door een eygentlicke Prophetische beschrijuinghe in de naevolghende woorden / een wijse eñ mate / hoe dat sy sal te gronde gaen: *Ende sy is geworden een wooninghe der Duyuelen, &c.* Met die woorden gheeft hy te kennen / dat sy in dier maten verwoest sal worden / soo dat die plaetse daer voortijts veel Volcks was / nu een woninghe sal zijn der wilder Dieren ende der Dupuelen / die gheerne (alsoo de Heere oock betuycht heeft / Matth. int 12.) in woeste plaetsen woonen. Ende daer mede siet hy op de woordẽ der Prophetẽ. Esaias seydt in het 13. Capittel: Ende Babylon een Cieragie der Coninckrijcken: sal omgheleert worden / alsoo Godt Sodoma ende Gomorrham omgheleert heeft / sy en sal niet bewoont worden / maer de wilde Dieren sullen daer in rusten / ende de Satyri oft Berchduyuels sullen daerinne ontspringen / etc. Desgelijcx vint ghy Jerem. int 50. Capittel. Int 51. seydt hy: Ende Babylon sal tot eenẽ steenhoop worden / ende tot een wooninghe der draken / tot een verwonderen ende vreese / om dat niemandt daer en woont. Bynae desghelijcks leestmen Ezech. 26. vanden ondergank Tyri. Eñ sonder twijfel / dat het oude Roomen verstoort sy / hebbẽ wp boven gehoort: eñ dat het meer dan 40. dagen eñ nachtẽ is gheweest sonder menschen daerin te woonen. Dat wp nu sien / dat Romẽ wederom bewoont wort / dat en hindert de waerheyt der Prophecie Christi niet. Want als Franciscus Petrarcha / een Italiaen / ende niet de minste onder de Aldergheleerste Italianen / erghens in eenen Brief / tot synen goeden Vriendt / dese woorden Jo annis wtlept / spreeckt hy onder andere woorden: Ghy zijt seherlic nu alsulc eẽ gewordẽ. Want hoe veel is een onnut menschе / die hemseluen in dier voegẽ tot de boosheyt begeuẽ heeft /

Eñ sy is geworden een wooninge der Dupuels

heeft/datter geen hope aen en is/beter dan de Dupuel? Ghy zijt voorwaer een wooninge/ Ja een Rijcke der Dupuelen gewordē: die met hare conſtē/ hoewel ſy een ghedaente der menſchē hebbē/ in d regnerē/ etc. Petrarcha heeft geleeft eñ dit geſchreuē ouer 200. Jaer/ ofte daer ontrent. Eñ in eenē anderen Sendbrief ſpreect hy dant oude eñ nieu Babylon/ eñ ſept: Dit is het alderquaetſte gheweeſt/ eñ ter ſelver tijdt gheheel woeſt ende ſchandelick: maer dit en is nu gheen Stadt / maer een Hups der Nachtgheeſten ende Spoockgheeſten: ende in ſomma / een Afgrondt alder ſchande/ ende de Helle der Leuendighen/ die van ouer lange doorr Dauids mont worr voorghehouden/ eer dat ſy gebloept heeft/ ende bekent ofte openbaer gheworden is.

Ende wederom ſchrijft de ſelue: Al het gene dat ghy van den Aſſyriſchen ofte Egyptiſchen Babylon gheleſen hebt: alle dat ghy van de vier Labo rinthen ofte Doolhouen/ alle wat ghy van de Dorpelē ofte den Inganck der Hellen geleſen hebt/ Item vande Helſche wonden ende Sulphurputtē/ zijn enckel Fabulen/ wanneer ghijt teghen deſe Helle vergelijct. Wāt dit is de verſchrickelicke Nimroth/ die den Torren ghetimmert heeft: dit is Semiramis met den Pijlkoker: dit is Minos die niet te verbiddē en is: dit is Rhadamantus: dit is Ceberus die alle dinck verſlint ende op eet: Dit is

Paſiphæ, mixtumque genus (ſo Maro ſept) *proleſque biformis*
Minotaurus ineſt Veneris monumēta nefandæ.

Ende dat vertwijfelde Dier Minotaurus. Somma/ hier meucht ghy het ghene dat ergens verdraept ende gruwelick is/ ofte watmen ghedencken can/ ſien. Dit ende dierghelijcke meer ſchrijft Franciſcus Petrarcha in zijne andere Brieuē. Wat mepnt ghy dat deſe nu ſoude ſchrijuen/ ſo hy hedenſ daechs het Roomſche Hof aenſaghe: Nu men weet dat het veel ellendigher is / dan het doe gheweeſt ſy? Somma/ de Heylighe Joannes toont wt dat Ordeel Chriſti des Coninckx ende des Richters / dat het oude ende het nieuwe Roomen/ te ſamen met het Antichriſtendom eñ Heydendom / gantſchelicken ſullen te gronde gaen / ende nemmermeer wederom opgericht worden.

De oorſaken welcke daerboven eens ofte tweemael verteltzijn / die verhaelt hy noch eens: te weten/ Godloosheyt/ Afgoderije / ende verleydinghe alder Natien ende Volcken: welcke ſy met ghewelt dat Goddeloos weſen aen te nemen ghedwongen hebben. Daer de wreethepdt / tyrannije/ ofte dat bloedt/ ooch zijn plaetſe heeft. Van den Wijn der hoererije hebbe ick in het

veerthiende Capittel/ende op andere plaetsen gesept. Daeromme en is het niet noodich/ dat ick het met arbeyt wederomme verhale.

Oorsake des onderganck der Stat ende des Rijcx.

Daer woordt ock een ander nieuwe oorsake bygheset: *Ende de Cooplieden der Aerden zyn Sande macht haerder weelde ryeke gheworden.* Hy heeft pinnens gheseydt / *Sande macht haerder weelde*: dat is/ wt ouermatige ende onuersadelicke moetwille ende oncuysheyt zijn sy rijcke gewoorden. Want doe Roomen veel roofs hadde/ die sy wt alle Natien ende Volcken ghierichlick te samen geraept ende ghebracht hadde/ doe wert sy weeldich / dertel ende moetwillich. Daeromme wanneer daer Lieden quamen/ die alderhande lieffelickheydt oft e wellust by haer hadden / ende maken conden: Item / Cooplieden die costelicke dinghen veel hadden: so vonden sy altijdts die hen hare Ware afcochten / haer van haer verwonderdē / ende veel van haer hielden : ende alsoo werden sy rijcke / ouermidts dat de Romeynen tot wellust ende oueruloet begheuen waren. Daeromme soo straft de heylige Apostel hare groote vyerichheydt / om dat sy in onghelooflicke ende seer costelicke oueruloedichheydt der spijse/ dranck/ cleedinghe / ende timmeringhen leefden/ tot vercieringhen des lichaems. Noch woorden de Romeynen tot onsen tijden in Italien eñ daer rontomme/ euen van die selue onsinnichheyt ghedreuen/ dat sy groot goedt verteeren/ ouermidts dat sy in alle wellust eñ oueruloet leuen. Dat sietmen bysonder inde Gheestelicke Vaders / in de Bisschoppen ende de Abten/ ende in den gheheelen Roomschen Hoop. Maer God en heeft diē oueruloet ende tyrannije/ nopt so lange in gheen Volck onghestraft laten voortgaen. Daeromme is oot Babylon gheuallen ende te gronde ghegaen : daeromme sal ock de Roomschekercke vallen ende te gronde gaen. Daeromme sullen ock alle menschen int bysonder leeren/ dat sy matich zijn/ ende haer voor oueruloedichheyt ende hooueerdije wachten. Den Heere sy loff/ Amen.

De 78. Predicatie.

Den goeden ende Godtureesenden wordt raet gegeuen/ dat sy wt Babylon sullen gaen: Item de vyanden worden tegen Babylon verweckt/ ende haer wordt benoomt/ dat sy haer goensms en verschoonen.

4 Ende ick hoorde een ander stemme wt den Hemel / segghen: Gaet wt van haer/ mijn Volck / op dat ghy

Esa. 52. b 11. 2. Cor. 6. b. 17. Ge. 19. b. 12.

ghy harer sondē niet deelachtich en zijdt/ op dat ghy niet van haere plaghen ontfangt.

5 Want hare sondē zijn tot dē Hemel toe geromen/ ende Godt is haerder ongerechticheden gedachtich gheworden.

6 Vergelt haer ghelijck sy v oock vergolden heeft/ eñ dobbelt haer dobbel na hare wercken. In dē drinc beker daer sy v ingeschoncken heeft/ schēct haer dobbel.

7 So vele als sy haer seluē vereerlict heeft/ eñ weeldich geweest is/ so vele pijnen ende droefheyt geeft haer: want sy sept in haer herte: Ick sitte/ ende ben Coninginne/ eñ ben geen Weduwe/ eñ sal geen droefheyt sien.

Esai. 47. v. 8.

Dan. 8. v. 19. 2. Thes. 2. v. 8. Esaie. 11. v. 4.

8 Hierom sullen hare plaghen op eenen dach comen/ doodt/ droefheyt/ honger/ eñ sal in het vyer verbrant worden: want de Heere God diese oordeelt/ is sterck.

Een getrouwen raedt Godts/ hoe haer de goede houden sullen.

Het tweedde stuck van dit Capittel/ is eenen getrouwen raedt des Heeren/ die den goeden ende Gheloouigen gegeuen is: hoe dat sy haer in den voorspoet/ eñ oock in het wtropen der Stadt sullen houden. Roomen is voorwaer eē langhe tijdt een Heerschapperinne der Wereldt gheweest/ ende de goeden eñ alle de wellust des Werelts warē in Romen. Wanneer yemant tot Roomen/ eñ in hare Lantpalen/ hemseluen gehoorsaem eñ onderdanich den Romeynē begaf/ eñ de Roōsche Religie hoogh hielt/ eñ hem der zeden eñ ellendigē wesen der Romeynē ghelickformich maechte/ die wert hooge gehouden/ ende mocht terstondt van het eene tot het ander/ eñ ten laetsten tot de grootste eere romē/ Ja tot rijcdom eñ wtgelesen wellustichept. Maer wanneer pemāt hem tegen de Roomsche Religie sette/ eñ den Romeynē niet toe en stont/ noch recht en gaf: die wert veruolcht/ wtghetoghen/ berooft/ verbannen/ in de gheuanckenisse geworpen/ ofte ter doodt ghebracht. Daeromme so werden de Gheloouige seer wreedelicken aengheuochten/ ende

en wisten niet werwaerts sy haer keeren souden / ofte hoe dat sy hare saken aengaen souden. Also wy ock sien/ dat het noch hedens daechs in het nieuwe Roomsche Rijcke geschiede/ende in het Pausdom door de gheheele Wereldt. Daeromme so geeft ons hier God / die daer niet en wil dat de menschen verderuen/maer behouden worden/ eenen goeden raedt der warachtigher gheluckſalichept: Salich zijn alle de ghene die hem nae volghen.

Maer ten eersten houdt hy voor / van wien desen raedt coemt/ op dat hy hem een aensien make / ende dat wy hem ghetrouwelick souden aennemen. *Ick hebbe* (seydt hy) *een ander stemme van den Hemel gheboort.* So coempt dan desen raedt van Godt selue wt den Hemel. Die nu desen raedt volcht/ die volcht Godt: Die dien niet en volghen / die verachten ende treden den raedt Godts met voeten. Wat is nu dat voor eenen raet? Te weten/een corte/ clare / doenlicke / eerlicke ende heplsame raedt: *Gaet wt van haer* (seyt de Heere / verstaet wt Babylon/Roomen / het oude ende nieuwe) *myn Volck*: Dat is/ Ghy die dat Volck Godts wilt ghenoemt worden / ende in het Register der Borgeren Gods wilt geschreue worde. Effen dien raedt / ende gheen ander/heeft de selue God door zijne Propheten/ spnen ouden Volcke ghegheuen/ doe het in de Babylonische gheuanckenisse was. Want alsoo seydt Esaias in het 48. ende 52. Capittel: Gaet wt/gaet wt/gaet wt van hen / en roert dat onrepne niet aen. Gaet wt het midden van haer. Reynicht v / ghy die de Vaten des Heeren draecht. Soo seyt ock Jeremias in het 51. Capittel: Vliedt midden wt Babylon/ ende een peghelick behoude zijne ziele /dat ghy niet wtgeroept en worret in haerder booshept. Want den tijdt der wraken is gecomen/hy wilt haer vergelden. Daeromme so gheeft de Heere dien raedt/ datmen vliede / ende alsoo de ziele verlosse. Want vlieden wy niet / so sullen wy vergaē. Nu en hebben de Propheten niet geleert/dat de Israeliten lichamelickē wt Babylon souden vlieden / ende haer op andere plaetsen begeuen. Want int 29. Capittel vermaent Jeremias dat gevangen Volck/ dat het in Babylon woone en aldaer hupshoude/ tot dat dē tijt der verlossinge genaeckt: dan soude men wt Babylon gaen. Maer daer en tusschen en heeft hy niet ghewilt / dat sy lichamelickē/maer met ongheluckheydt der manieren souden wtgaen. Want hoewel dat sy in het midden der Superstitieuser/ Godtlooser ende Afgodisten ghewoont hebben: soo en heeft nochtans de Heere niet ghewilt / dat sy die souden gheluck worden.

Wat ons God voor eē vlucht raedt.

Soo

Soo is dan die vlucht daerin gelegen / dat sy haer wachten souden vande Godtloosheyt / Afgoderije eñ lasteren / te weten / voor het bloet / woecker / hoogeerdije eñ oncuysheydt / ende andere dierghelijcke lasteren: ende dat sy volherden souden in de ware deuchdelickheydt ende Godtsaelicheyt.

Desgheliker oock hier: Op wat plaetse dat de Godsalige onder het Roomsche Rijcke gheuloden waren / soo zijn sy terstont weder onder de Romeynen ghecomen: also oock wy heden ten dage / wanneer wy alschoon op andere plaetsen vlieden / so hebben wy het Pausdom / het sy opt naeste / ofte voor de deure. Daerom so sept de Apostel recht / 1. Corinth. 5. Ghy sout moeten wt de Werelt gaen / wanneer ghy niet en wildet onder de Sondaers woonen. Daeromme soo geschiet een rechte Godsalighe vlucht / wanneer wy wel lichamelick in de Werelt blijuen / maer nochtans metter herten ende manieren wijdt wt de Werelt wijcken: also dat wy ons wachtē voor alle Afgoderije ende verkeerden Godsdienst: als wy daerinne niet en bewilligen; als sy ons niet en behaecht: als wy ons de zeden der Godlooser niet en laten aenghenaem zijn / ende ons henniet gheliefzomich maken: wanneer wy onse gheloone niet en verlaten / het sy om de menschen / ofte om des tijtlicken gewins wille.

Daerom zijn de Chzistenē / die onder het Roomsche Rijcke geleeft hebben / Roomen al so geuloden / so dat sy haer geheelick van den Afgodendiēst ghewacht hebben / ende voor de erghernisse der Heydenscher zeden / hoe wel sy onder de Heydenen leefden. Want dat de oude Kercken in Asia alsoo gheweest zijn / hebben wy in het tweedde ende 3. Capittel van dit Boeck gehoort. Daeromme of wy al wel onder het Pausdom woonen / eñ in het Rijcke dat het Euangelium veruolcht / soo sullen wy nochtans dat Pausdom vlieden: dat is / niemant onder de Gheloouige en sal in de Pauselicke Kercke gaen: om die eere / ofte om dien Godsdienst gehoorsaemhept te bewijsen. Niemant en sal des Paus manieren noch Ceremonien bekennen / aennemē / voor recht houden / oeffenen ende ghebruycken: maer die lasteren ende die verderuinge vlieden / soo verre als hy can eñ mach. Want also onderwijst ons de Apostolische Schzift / Romanor. Cap. 12. 2. Cor. 6. Ephes. Cap. 5. ende 1. Petri int 4. Capittel.

Ende Johannes lept hier soo veel als hemseluen wt / ende seydt: *Op dat ghy niet deelachtich en wort haer sonden.* Maer die sonden en zijn niet alleenlicken / die teghens de tweedde Tafel ghescheen / maer

oock veel meer / die teghen de eerste Tafel gheschieden: als daer zijn die lasteren / te weten / Afgoderie / Godlooshept / misbruyck / ende lasteringhe des Goddelicken Naems / vreemde Gods dienst / ende teghens het tweedde / derde / eñ vierde Ghebodt der Eerster Tafele Mosis.

Die selue werden doe ter tijt (eñ worden oock noch heden ten daghe) by nae voor de beste wercken gehoudé / daer sy doch eenen gruwel zijn. Die ghemeynschap gheschiet bysonder / wanneer hem yemant haers Godts dienst eñ haerder Offerhanden deelachtich maeckt: ende voort wanneermen hem met onreyne duyle menschen in ghelijcken oueruloet ende moetwille begheeft. Wanneer wy ons nu voor de sulcke wachten / so vlieden wy wt Babylon / ende wy volghen den goeden raedt Godts.

Hedensdaechs worttegs dese raet Gods gesondicht.

Maer hierin sondigen den meestendeel wy / die Euangelisch genoemt worden. Wãt vele meynen / dat het daermede al wtgherícht sy / wanneer sy heymelick / ick en weet niet wat voor een Religie in haer herte hebben: maer openbaer met alsulcke ghemeynschap hebben / die nutbaer ofte schadelick zijn meughen. Alsoo vint ghy menschen / die voor de Afgoden neder vallen / ende de Pausche Misse ghebruycken. Daer zijn lieden / welcke de oueruloedige gruwelen des Pauselicken Priesterdoms verstaé / ende nochtans hare kinderen inde Cloosters steken. Want de Prelaturen / ende der Papen rijcke ende wellustich leuen / dat behaecht hen. Men vint lieden die hare kinderen te midden in het Pausdom voor het Huwelick verstooten: ende dese en sien nerghens anders op / dan op het goet / Wereltlicke eere ende vrientschap. Teghen dese al te samen roepen de Propheten / te samen met de Apostelen / ende hier op de tegenwoordige plaetse / Christus de Sone Godts / van de Rechterhandt Gods des Vaders: *Gaet wt van haer myn Volc, en wort niet deelachtich van hare sonden.* Dese worden en behoeuen geen constrijcke / subtijle ofte Borgherlicke wtleghinghe / oock gheen vleeschelicke ofte ghemarkelicke Disputatie oft versaechtinge. Want daer volcht na: *Op dat ghy niet van hare plaghen en ontfanget.* Want wanneer v Roomen behaecht / wanneer v de Roomsche Religie aenghenaé is / wanneer v die Prelaturen / het Roomsche goedt ende eere aenlocken: Wanneer v dat verdoruen ende schandelick Roomsche wesen behaecht / so laet v oock dat Oordeel / de straffen ende verdoemenissen behagen / die het Antichristé-dom met rechte te deele sullen worden.

Bouen dien so hebben wy hier in dese tegenwoordighe plaet-

Wat ghy op dat laster des afuals sult antwoorden.

plaetse / dat wy de Roomsche meugen antwoorden/die ons dien afual voorwerpen / ende om dies wille dat laster der scheydinge. Sy seggen/Ghy zijt van de heylige Roomsche Kercke afgeuallen/eñ ghy behuycht openlicken met desen uwen afual / dat ghy Secte-makers eñ verscheurders zijt. Welcken wy dese antwoorde geuen: Wy hebben een onderscheydt tusschen de Roomsche Kercke. Want wy bekennen een heerlicke eñ Apostolische Roomsche oude Kercke. Van welcke Paulus gheschreuen heeft: Wwe geloue wort verkondicht in de gãtsche werelt. So wie hemseluen van die afscheyt / die is sonder twijfel eẽ Schismaticus eñ verscheurder/eñ hy sal eewelick verlorẽ zijn. Voort soo isser een ander Roõsche Kercke/ een nieuwe/ ende de oude contrarie / niet meer Apostolisch / maer veel meer Papistich: in welcke niet Dienaers des woorts /eñ der heyliger Sacramentẽ en zijn: maer Worsten/de Heydensche niet ongelijck/ oft Coopliedẽ: welcken de Sacramenten/de bergeuinge der sonden/dẽ Hemel selue/ende alle dinck in de Kercke om een slecht eñ cleyn gelt veyl zijn. Die selue leeren een leere die gheheelick tegen de war achtige leere des Euãgeliums strijdt. Die selue zijn met de alder schandelickste lasteren / ock met de woeste hoererie niet wepnich beuleet/ maer sy druppen ende stinckẽ daeraf: dat ick nu vant Chzistelick bloet niet en segge: men siet ock onder haer gheheel geẽ berou. Met dese menschẽ te volherden/ eñ met haer gemeynschap te hebbẽ/ is inder eewichept te verderuen. Daer om so ghebiedt ons de Heere/ dat wy sullen scheydẽ/ Ja vlieden der seluer menschen ghemeynschap. Daerom wat wy gedaen hebben / hebbẽ wy na het gebot des Heeren gedaen/ die opentlick ghebiet dat wy die roode gepurperde Hoere/ ende wt Babylon sullen vlieden ende wech gaẽ. Daer zijn ock ander clare plaetsen/ die dien afual gebieden: welcke/ diese lesen eñ ouerdenckẽ willen/dat sy lesen Deut. 13. Jer. 23. Item de woorde des Heeren Luce 6. Matth. 7. 23. 24. Men lese Paulũ in beyde de Brieuen tot Timotheum/ bysonder 1. Tim. 6. eñ 2. Tim. 3. 4. Eñ Rom. 16. sept hy: Ic bid de v lieue Broeders / dat ghy acht hebt op de gene die twist ende ergerniſſe teghen de leere die ghy gheleert hebt / voortbrengen / ende dat ghy v voor haer wacht. Want die alsoo zijn/en dienen den Heere Jesu Chzisto niet/maer harẽ buyc/ ende door smeeckerie/etc.

Waerom men Babylõ vlieden sal.

Voort met dat hy de oorsake toont waerom datmẽ Babylon vlieden sal/soo verhaelt hy de nutbaerheyt eñ de schade: *Op dat ghy niet van hare plagen en ontfanget.* Want soo wie hem tot Godloosheyt/ Afgoden dienaers / vuyle ende on-

repne menschen voecht / die ontfangt met haer den loon/ ende sonder twijfel den loon des tegenwoordigē leuens: te weten den vloet/ eenē verkeer den sin/ alderlep plagē/ die int 16. Cap. eñ op ander plaetsen vertelt zijn: eñ na dit leuen de eewige pijne. Daerom so han deltmen niet van slechte saken/ wanneermē handelt hoe datmen wt Babylon of de Roomsche Religie vliedē moet. Vele en geloouen dz niet: wāt sy en ouerleggē niet wat de Roomsche Kercke voor een gruwel sy voor God: ende daerom so hoozen sy dat als een fabel/ eñ volherden in die maniere van leuen/ in welcke sy zijn / eñ tot noch toe geleeft hebbē. Maer die en liecht gewisselick niet/ die daer spreeckt / dat de gene die wt Babylon niet en vlieden/ tzijnder tijdt met Babylon/ eñ het gātsche geselschap der Godlooſen sullen te gronde gaen. Wee de ghene.

Dat God om de lasteren denckt.

Dewijle dattet nu dē God looſen hier in desen tijt dē meeste deel wel gaet (waer wt bele besluptē dat God niet en weet van onsen doen oft latē: oft ist dat hijt al weet / so en vraecht hy daer niet na) so wort daer by geset vanden Apostel/ of vā de Godlicke stemme die vanden Hemel coempt: *Want hare sonden zyn tot den Hemel toegheco-men, ende God is harer ongerechtic-heden gedachtich gheworden.* De Heere en vergheet nemmermeer de ouertredinge. Want hem zijn altijt alle dingen te-genwoordich: maer dā dunct ons dat hy om de sonde niet en denct/ wanneer hy niet terstōt en slaet oft straft. Want de menschen achtent also: maer wanneer hy de sonde straft eñ besoect/ so dunct ons geheelic dz hy rekeninge hout vā onse dingen/ eñ dat hy op die lasteren eñ schandelicke menschen denct. Daerō geeft Joannes te kennen/ dat God rechtueerdich is: ende des quaden ende goeden gedenckt: ende sal tot zijnder tijdt alle wercken der menschen/ eñ bysonder de boose vergelden. Daerentusschē betoont hy ock dat de sondē des ouden ende nieuwen Roomen/ groot ende bouen de mate zijn. Want Genesis int negende Capittel staet/ De sonden der Sodomiten zijn opgeclommen in den Hemel / ende daerom hebben sy soo veel als gheroepen tegen die / die daer mede omghinghen/ ende hebben wraake begeert. Also lesen wy Jere int 51. De sondē Babylons zijn opgeclommen tot in de Wolcken. Want Joannes gebruyckt byna ouer al de plaetsen der Schrift/ daermede hy zijn boec een groot aensien mach makē: hoe wel datter sonder dat / vandē heyligē Geest ingegeuen is. De sondē eñ lasteren der oude stadt Rome hebben die oude Satyrici seer ghestraft / als Horatius/ Juuenalis eñ ander Poeten. Op desen tijt zijnder harde eñ scherpe schriften tegē Roome/ eñ de Prelatē der Roomscher Kerc-

Mercken voorhandē/ende ontallic veel Pasquilli/(Pasquillus is een Poete die gedichten schrijft/in welcke alderley lasteren scherp gestraft wordē/ende eene wort voor vele gheset) dat de sonden der stadt Rome niet minder op desen tijdt en zijn/dan voortijdts: noch oock niet min inden Hemel en roepen.

Wetter baer als hy is gheeft.

Hiernae vaert hy voort/ eñ vertelt noch eēs de straffen eñ het seker wtroepen ende verderuen der Stadt Roome: het welck het derde stuck is van dit Capittel/daer oock geheel wesentlick beschreuen wordt/ de wijse eñ mate der verwoestinghe: ende gheheel een verschrickelicke wijse der verstooringe. Want God wort daer ingheharcht/die de Crijchlieden ende de Beuelhebbers eñ wtrichters zijns oordeels tot wrake vermaent: ende dat sy seer wreedelic sullen straffen/ niet verschoonē/maer ten vollen verghelden/ ende met die mate meten/met welcke Roome andere gemetē heeft. Wāt hier ghelt de spreucke des Heeren/ die oock ghemeyn is by alle Volcken: Met wat mate dat ghy meet/ met de selue sullen v oock andere weder meten: ende v sal een goede/ ingedruckte/geschudde/ende ouervloedige mate gegeuen worden. Daerō dewijle dat Roome de gantsche Werelt berooft ende verlepdt heeft/ soo ist oock recht/ eñ wt den rechten toorn Godts/dat sy ghe-

plondert/ende totten gronde verdoruen worde: Het welck de Gotthen (ende gewisselick Gotthē/dat is/ God die haer aengheroert heeft) met alder-trouwe ghedaen hebben: alsoo dat wy gheen twijfel en connen hebben/of dat nieuwe Rome/ ende dien afualligē stoel/ sal oock van zijne vpandē/die Godt tot sulcks besorgen sal/ ende van de Enghelen die dat oncrupt wt trecken/ tot clepne stuckē verscheurt ende vernielt wordē. Maer wat in het toecomende leuen geschieden sal/ ende hoe dattet toegaen sal/meughen wy daerby verstaen/dat hy so veel ende dickwils sept: Men sal het quaet/ de straffen/ het treuren/ende de pijne/ sonder eenige barmhertichept dobbel makē. Dat is seer gruwelick eñ verschrickelick. Och oft dat met een gelouich herte aēgenomē worde. Ende wederom soo is die plaetse soo vele als van voorde te voorde wt het 50. Capittel Jeremie genomē/daer ghy dese mepninghe ongetwijfelt leest: Wreert v aen Babylon/ ende also sy ghedaen heeft/alsoo doet haer wedē. Verwoest/ roept wt/ spreeckt de Heere/ ende volbrengt al dat ick v ghebodē hebbe. Verwoest se dat ter niet ouer en blijue: Omringt se datter niemāt en ontloope/Verghelt haer na hare wercken: eñ na al het gene dat sy gedaen heeft/doet haer oock: Want sy heeft hoochmoedich gheweest tegen den Heere/ eñ

tegen den Heyligheu Israels. Dit heeft de Heere gesept door Jeremiam. Daeröme so siet ghy hier van waer dat de Heere dit op dese plaetse genomé heeft. Ghy siet wat haer een yeghelicke Stadt/Regiment/ oft een bysonder mensche belouen sal/ wanneer hy met anderlieden schade is rijcke geworden / den wellust begeuen is/eñ hier in dees tijt hooueerdie bedrijft. Wãt God is hem selue gheliick/ende zijne oordeelen zijn tegen alle Godloose euen gheliick.

Roomsche hooueerdie eñ sorgheloosheyt.

Daerbeneué heeft hy daer onder gestelt de oorsaken des omkeerens eñ wtroepens / te weten: gruwelickheyt/gierichheyt/roof/doodtslach/brandt/ waermede Roome eenen langen tijt de gãtsche werelt verdoruen ende verwoest heeft. Waer hy vaert voort / eñ verteltt oock andere saken noch claerder: te weté/hooueerdie/ beroemé/sorgeloosheyt/ ouervloet / leckernie ende wellust: Want daer volcht: *Soo vele als sy haerselue verheerlickt heeft, ende weeldich gheweest is, &c.* Ende wederom / *Want sy seyt in haerder herten, Ick sitte ende ben een Coninginne, &c.* Dit heeft hy ooc wt het 47. Cap. Esaie genomen / daer haer Babylon met die selue woorden ooc beroeít. Roome beroemde haer voortijts dat sy een Regente des werelts was/ sy soude eewelick dueren. Want op haer silueren Penningen hebben sy gedruckt/*dat eewich Roome.* Sy hebben gemeynt dattet nemmermeer en soude geschiedé/ dat die Rijcken van haer ghescheurt souden worden. Daerom en heeft sy oock niet gheme-pnt / dat sy soude een Weduwe worden. So en twijfelt my ooc niet / oft de Duytschē en hebben dat woort *Roemen*, dat is/ hemselué verheffen eñ groote dingen voorgeuen / vã den Romeynen genomen: om dies wille dattet der Romeynen maniere is gheweest veel te roemen. Sy is seker en sorgeloos gheweest: Sy en heeft niet ghemeynt dat sy omgheeert soude worden. Sy heeft ghesproken: My en sal gheen leedt ghemoeten/ eñ ick sal altijt Gaudeamus singen. Hedé sdaechs beroemen haer de Romanisté ooc met grooter verheuginge/dat nopt geen Ketsers/ gheen Conincgen / gheen Volcken/geen Ketters oft verscheurders (also noemen sy de vpanden der Roomscher boeuerie/goede geleerde liedē) geluckichlick en hebben teghen Roome gestreden. De vpandé der Roomscher Kercken zijn altijt tondergedruct: sy hebbé verwonnen tegen de vpandé/ nu by de seué oft acht hondert Jaren ende noch langer. Het Scheepken Petri mach wel vande baren hier eñ daer gedreuen ende ouerdect worde/ maer niet ondergaen: daerom soo sal den Roomschen Stoel eewich zijn/ende eewelick een Coninghinne ende Regente der Coninckrijcken ende aller Here-

Roome sal onuerhens te gronde gaen.

Iercken / etcet.

Maer hoort nu het oordeel Godts: Daerō / nademael dat sy hoochmoedich / glorieus / sorgheloos eñ Godloos is / so sullen hare straffen eñ plagen op eenen dach comen. Aretas sept / dat door eenen dach aenghebeelt wort het snel verderuen ende wtroepen: maer dan sal sy te gronde gaē / wanneer sy̆t alderminst vermoedē sal. Hy vertelt oock hare straffen in orden na malcanderen: De doot / hertenleedt / honger eñ vper. Eñ de Historien betuygen / dat sulcks altemael door de oude Gotthen / int oude Roome is veruult geweest: Waerafick voormaels ghesept hebbe. Daerom en hebbē wy geheel geen twyfel / oft dergelyc ken onghelucken sal ouer dat nieuwe Roome gaē: endē dattet van menschen eñ Engelen Godts sal verscheurt ende te gronde wtgheroept worden. Eñ op dat niemant en meyne dat sulcx onmeugelick sy (wāt het gewelt eñ de heerlickhept des ouden ende nieuwē Roome is groot eñ machtich: also / wie dat ten tyden Joannis gesept hadde dat Roome soude vallen ende te gronde gaen / so hadmen gemeynt dat hy van een sake gesproken hadde / die also onmeugelic ware / als of men seyde / den Hemel sal van bouen neder vallen /) daerom set hy daer by: *Want de Heere God dieſe oordeelt is ſterck.* Daerom sullen wy aen den val ende ondergane des Pausdoms gheheel gheen twyfel hebben. Want de Heere is warachtich / rechtueerdich ende Almachtich. Hem sy eere ende prys / vā eewichept tot eewichept. Amen.

De 79. Predicatie.

Het claechliet / rouwe eñ beweeninninge met welck de Borsten ende Cooplieden Roome beclaghen eñ beweenen.

9 Ende de Coningē der Aerden die met haer gehoereert ende weeldich geweest hebben / sullense beweenē eñ rouwe ouer haer maken / als sy den roock haers brandts sullen sien / Apo. 17. a 2. 18. a. 3.

10 Van verre staende van vreese harer pijne / ende segghende / Wee / wee die groote Stadt Babylon / die stercke stadt / want u oordeelis te eener vre gecomen. esa. 21 a 9 Jer. 51 a 8 ap. 14. a 8

11 Eñ de Cooplieden op Aerden sullē weenen eñ rouwe draghē ouer

ouer haer / wandt haer coopmanschap en coopet niemandt meer.

12 Coopmãschap vã goudt / ende siluer / eñ costelicke steenen / eñ Peerlen / eñ fijn lijnwaet / eñ purpurẽ / eñ zijde / ende scharlakẽ / eñ alderhande Thyinen hout / eñ alle Vuoren vaten / eñ alle Vaten vanden costelickſten houte / ende eer / eñ pser / eñ Marmer.

13 Eñ Canneel / ende roockwerck / eñ Salue / eñ Wieroock / eñ Wijn / ende Olye / eñ Meelbloeme / eñ Tarwe / ende Beesten / eñ Schapen: eñ coopmãschap van Peerden ende van wagenen / ende van Lichamen / ende Zielen der menschen.

14 Eñ de vruchtẽ der begeerlickhept uwer ziele zijn van v wech ghegaen / ende alle dat vette ende clare is van v wechghegaen: ende ghy sult niet meer de selue beuonden worden.

15 De Coopliedẽ deser dinghen die van haer rijcke gheworden zijn / sullen om de vreese harer pijne vã verre staen / weenende ende droeue wesende:

16 Ende seggende / Wee / wee / die groote Stadt / die becleet was met fijnen lijnwade / ende purpur / ende roosen verwe / ende verguldt met goude ende costelicke steenẽ / ende Peerlen:

17 Want in een vre is sulcke rijckdõ woeste gheworden. Eñ alle Stiermans ende alle het volck op de Schepen / eñ de Schiplieden / eñ alle die de Zee hanteren / sullen van verre staen:

18 Ende sullen roepẽ siende

sende dē rooc haers brants/ eñ sullen seggen: Wat stadt was deser grooter Stadt ghelijck?

19 Ende sy sullen aschen op hare hoofdē werpen/ ende roepen weenende eñ seggende/ Wee/wee die groote Stadt/ in de welcke alle die schepen in der Zee hadden/van hare costelickheydt rijcke gewordē zijn/ want in een vre is sy verwoest.

Claechliet ouer Roome.

Nu volcht de vierde plaetse van dit Capittel/te weten het claechliedt / oft het beweenen der verbrande oft verstoorde stadt Roome: dat lept hy breeder wt / ende soo supuer ende claer/so dat hy ons alle dinck soo veel als voor ooghen stelt. Maer dat heeft onse Heere God voor een wijse/dat wanneer hy eens volcks/ Coninckrijck oft eender stadt wtroedinge oft vstooringe opentlic te vozen vertoont/eñ alleman inbeeldē wil: dat hy zijne Propheten een truerliet oft claechliet heet singhen. Maer met alsulck claghen oft beweenen en wordt niet alleen dat verderuen ghetoont / maer oock de oorsaken des verderuens: Item de wijse ende mate/ ooc het eynde ende nutbaerheydt/ te weten / op dat ander Volcken desen volcke niet ghelijck en worden: op dat haer Godt oock niet om en keere ende wt en roepe. Van sulcks hebben wy een openbaer exempel in de Schriften der Propheten: bysonder int Claechliedt Jeremie/ende welck hier op wel voecht / het claechliedt Tyri/ welc Ezechiel beschreuē heeft int 27. eñ 28. Cap. Eñ gewisselick so siermen openbaer / dat Joannes veel wt het selue genomen heeft. Maer het en is niet noodich dat wijt hier int lange vertoonen. De somme van desen is dit : Roome sal vallen ende gheheel te gronde gaen/also datter niet bāt Rijcke eñ van der Stoel (ick swijge van tgoet eñ van de wellusten) en sal ouerblijuen. Het welck eensdeels int oude Roome Vuult is geweest / eñ eensdeels in den Jonxsten dach aen het nieuwe sal veruult worden.

Nu so en wort daer niet bā Christo noch den Apostel vermaent/als dat die den ondergancK Babylonis beweenen: maer daer worden Godloose persoonen verhaelt / het welc wy ten eersten wel aenmerckē moetē. Wāt het zijn Coningē oft Vorsten der aerdē/cooplieden eñ schippers/die altemael met dese Hoere hoererie bedreuen hebben/eñ wt haer der gemeynschap rijc gewordē zijn.

De Coningen eñ cooplieden weenen.

Eñ

Eñ gewisselic so heeft dat oude Roome vrientschap eñ verbondt gehadt met de Coningen: Voort so zijnder van hen Lãtuoorhdẽ wtgesondẽ / om de Landen eñ Lantpalẽ ouer al te regeren: van welcken een yegelic so veel als een Coninc oft Vorst was. Eñ nademael datter groote goeden in dat Roome waren / ende dat alle Staten eenen onwtspzekelicken ouermoet bedzeuen / soo hadden de cooplieden aldaer groot geniet eñ gewin. Daer waren schipuaerdẽ te Roome gheordineert / van de Landen tegent Gosten / Zupden ende Westen gelegen / te weten / wt Syria / Egyptẽ oft Aphrica / wt Hispania / ende de wterste deelen der werelt. Als nu Rome verstoort wert / ende in de asschen lach: Item dat Kyrche verscheurt eñ verdoruẽ was / so moesten die wel trueren eñ claghen / die om haer ghewin ende om den wellust gecomen waren.

Cooplieden des nieuwen Roomen

So heeft ooch dat nieuwe Roome / neuens dat tytlicke / ooch syne bysonder Cooplieden / Cremers ende Vorsten. Want de geestelieke Pzelaten zijn Vorsten. Eñ alle Heyligẽ Gods weten / dat in de Roomsche Kercke Coopmanschap ghehanteert wort. Want wat isser onder dien heyligen stoel van die heylige dingẽ niet om gelt veyl? Men hout cremerie met de vergeuinge der sonden / met den Aflaet eñ de genoechdoeninge: met de Beneficien / met de vereeringhẽ der Beelden eñ der Heyligen / met de Misse / met het begrauẽ eñ Jaer-getyden diemen de verstoruen dooden na doet / eñ by na in alle gheestelicke saken: Daer af hebben sy een onwtspzekelick gewin / eñ een groote materie aller welluysten. Andere Cooplieden ende cremers die coopẽ hare coopmãschap / ware eñ craem voor groot onwtspzekelic gelt: maer de Roomsche Chananeen die en geuen niet een Penninck voor hare coopmãschap ende ware: vercoopen dat nochtans om een onwtspzekelic groot gelt. Ic en gelooue ooc niet / dat er opt alsulcken coopmanschap ofte handel in de werelt gheweest is / eñ een grooter gewin van nietige ware / die so geheel geen hooftgelt of cost en gebzupct. Dit heeft Erasmus int spreeckwoort van eenen dooden Tributpte epsschen / een wepnich aengheroert. Maer dewijle dat de Heere Christus voor het laetste oordeel met dẽ geest zijns monds den Antichzist doot / eñ dat het gewin begint af te nemen / soo sien wp wat grooter huplen eñ clagen dat hem oueral onder de geestelicke cooplieden verheft. Hoe mepnen wp dan / salder eerst een weenen ende treuren zijn: wanneer de selue Heere desen Antichzist gheheel wtroepen sal / ende in het eewighe vper werpen?

Van treuren ende claghen.

Voort so moetmen ooc dat weenẽ oft truerẽ een wepnich be-

bedencken. Weenen en is van hemselven geen sonde: Want die alderbeste ende heylichste hebben hare dooden/haer eygen ellende/eñ den ondergang der Steden eñ Coninckrycken beweent. Want Abrahã treurde. Wen heeft het claechliedt Jeremie ouer de Stadt Jerusalem. De geloouige beweenen Stephanum met grooten rouwe/ in de Wercken der Apostelen. Maer int weenen eñ clagen hebben sy een mate gehouden / ende hebbent altemael op Gods eere eñ der zielen salichept gewẽt. De Godloose eñ wereltsche menschen/ die en weenen noch en trueren in dier voeghe niet: Haer en coemt nemmermeer inden sin de sonde der menschen / om welcker wille de rechtueerdige Heere de werelt straft. Sy en trecken oock haer ende der andere ongelut niet op die eere/waerheyt eñ gerechtichept Gods/oft tot beteringehaerder manierẽ: daerom so en ist hen niet leedt/dat sy God verooznt hebben/noch en begeeren oock geen vergeuinge der sonden:maer het is haer leedt dat sy niet meer tyts/ oorsake ende plaetse en hebben om te sondigen. Item dat sy om hare wellust/om het ghewin oft voordeel ghecomen zyn. Eñ op dese tegẽwoordige plaetse weenen de Vorsten / Cooplieden eñ schippers / niet om dies wille dat sy de gunste Godts verlozen hebben/ niet wt waren medelyden ende liefde des naesten/maer om haerselven/ om tytlicke dingẽ die sy verloren hebben: ouermits dat die schoone/heerlicke/oude/ roostelicke dingen omgeuallen zyn: maer bysonder om dat sy het gewin verlozen hebben/eñ haren wellust quyt zyn. Beyde dier smerten gedenckt de heylige Apostel 2. Cor.7. Ende voorwaer dit trueren eñ weenen en is anders niet dan een beschryuinge oft bewerpinge des seekeren ende gruwelicken verderuens ende wtroepens/ oock der Godloose menschen. Maer nu so stelt hy het treuren seer fyn voor oogen / eensdeels in ghelaet / ende eensdeels in woorden. Tot het gelaet behooret dat sy weenen/ schreyen/ treuren/ende op hare hoofden stof werpen. Tot de woordẽ behoort/dat sy seggen/*Wee wee die groote stadt, &c.* Het welck dickwils van de Cremers ende Schiplieden verhaelt wort.

Voort so worden hier oock de oorsaken haers ondergãc vertoont/te weten / den oueruloet eñ wellust/ welcke Roome geheel is begeué geweest. Daerentusschen worter oock vertelt/ dẽ oueruloet / rycdõ/ heerlickhept/hooueerdie/ wellust eñ leckernie des ouden eñ nieuwen Roomẽ. Daer wort in somma vertoont / wat alle werelts kinderen te verwachtẽ hebbẽ:wãneer sy haer indẽ wellust eñ dẽ oueruloet deser werelt steken het welc te Roome groot geweest heeft / ende

Oueruloet/ wellust/ eñ leckerme van Roome.

noch

noch is. Wy en lesen oock in geen Historien/dat de Volckē lāgē tijt oprecht gebleuē zijn/ die de wellusten eñ leckernien begeuen waren. Timmeren/ eten/drincken/cleeden/knechten ende maechden hebben/is geoorloeft: maer in dit/als in alle ander dinghen/moetmen mate houden: Gods weldaet bekennen/eñ die dinghen niet hooghер achten dan de ware Godsalichept. Maer tot Rome eñ in de werelt/ verachten de de Godsalichept eñ mate/ en sietmē anders nergens op. In timmeren ende hupsraedt waren alle dinghen costelick ende oueruloedich. Die dinghen zijn gulden/die noch wel tin ende aerden wesen mochten: Silueren/dat noch wel houten wesen mochte. Ende alsmen hout begheerde/ so en nam men niet alle hout/maer Thyinen/het alder costelicste hout/ dwelc wy edel hout noemen. Thyinum worret ghenoemt vanden boom Thyia/ welcken Theophrastus groote eere toeschrijft / ende seydt datmē daer wt het tafelwerc oft beschut in de oude Kerckē ghemaeckt heeft: ende schrijft oock/ dat het vanden reghen/ alsmen Vaken daermede bedeckt/ niet en verrot/maer in maniere van spreken/ eewich mach dueren/etc. Also schrijft Plinius int 13. Boeck int 16. Capittel. Item in de diensten en gebruycken sy de liedē niet anders dan als Bee/ ende en ghebruycken oock gheen Bee oft Dieré/dan de alder wtgeleesenste: Sy hebben seer costelicke Peerden ende Muylen: Sy hebben hare Hackenepé/ Sledden/costelicke Wagenen ende Rosbaren: het glinstert altemael van goude/edel ghesteente/ scharlakē eñ purpur: het is altemael op oueruloedt ende hooueerdie ghepast. Jae die scharen haerder dienaren gaen al in zijde gecleedt/ ende dragen de verwe haerder Heeren. Henlieden alder Heere sit op de schouderen zijnder dragers/eñ hy wort hooge gedragen/eñ op der menschenlichamen als op een seer costelicke Sledde geuoert. In spijse eñ dranck der menschen ist altemael seer lecker/ wtgelesen eñ menigerley. Haren dranck is costelick /vreemde wt verren lande/eñ onmatich. Haer cleederen eñ cieragie zijn gheheel prachticheñ oueruloedich. Hare cleederen glinsterē vā goude/ eñ staen stijf van de Peerlen. Haer gemeyne dagelicxsche clepdinghe is syden ende fluweel. Sy gebruycken oock costelicke salven/ wateren ende appelen der begeerten: het welck eensdeels vande vruchten der boomen mach verstaē worde/ende eensdeels vā gulden appelē/in welcke welriekende dinghen steken/ die wy Muscheliaet appelen noemē/ etcet.

Ten laetstē sullen wy in dit alcemael bedencken welc het eynde oft wtganck des oueruloets/hoochmoets/ende der wel- Eynde der wellusten.

wellusten zy: eñ hoe onghestadich dat de gunste ende vrient schap der menschen zy. Hier gaet het eene metten anderē te gronde / daer en blijft niet geheel. Eñ voorwaer het gaet in eener vren te gronde/dat in vele Jarē vergadert is. Int perijckel vlieden de gene vā ons wech/die vā ons een groot geniet gehadt hebben: Ja sy staē van verre/ eñ bupten scheuts/ ende beweenen haer groot ongeluck: maer niemāt en gaet daer toe om te helpen: een pegelick vreest hemseluen: Daer om sullen wp Godt leeren betrouwen/ den welluſt verachtē / het vlees eñ het geselschap der menschen niet betrouwē: Want so lange alst geluckich ende wel gaet/ so zijnder vrien den ghenoech: maer wanneer dat onweder coemt/eñ begint qualick te gaen/so varen sy al te mael wech: eñ de ghene die ghy wel betrout hadt/ laten v mdē noot. Eñ dat is het voornaemste epnde van desen: Het welck wp ock daer bouē vertoont hebben: Roome sal vallen/ ende inder eewichept verwoest zijn. De Heere onse Godt behoede ons van alle quaedt/ Amen.

(*.*)

De 80. Predicatie.

Van het verheugen der Heyligen/vā wegen dat Babylon te gronde geuallen ende vermelt is. Item van hare versuckinghe / ende van de oorsake der versuckinghe oft verstoorninghe.

20 Weest vrolic over C haer ghy Hemel ende ghy heylighe Apostelen ende Propheten/ want God heeft uwe oordeel geoordeelt vā haer.

21 Ende een sterc Enghel heeft eenen steen opgeheuen als eenen grooten Meulensteē/ ende heeft dien in de Zee ghewozpen/ seghende: † Alsoo sal de groote Stadt Babylon met eenen stozm ghewozpen worden/ ende en sal niet meer ghevonden worden. Jer. 51.a. 8. Jer. 25.b 10.

22 Ende de stemme der Harpēspeelders/ ende Sanghers/ende Flupters / ende Basupners en sal niet meer in v ghehoort worden/ eñ geen constenaer vā eenige conste sal meer in v geuō-

den worden/ende het gelupt der Meulē en sal in v niet meer geuonden worden.

23 Ende het licht der keerssen sal in v niet meer schijnen:* ende de stemme des Bruydegoms eñ Bruydts en sal in v niet meer gehoort worden/wāt uwe coopliedē waren de Vorsten op Aerdē/ want in uwe toouerien zijn alle volcken verlept gheweest.

Jer. 16. a. 9.

24 Eñ in haer is gheuonden het bloet der Propheten eñ Heyligen/eñ aller der gheuer die ghedoodt zijn op der Aerden.

Wreuchde der Heyligē/ om dat Roome verstoort is.

Inde vijfste plaetse van dit Capittel vermaent de Enghel des Heeren alle Heyligen indē Hemel tot verheughinge/van wegen dat Babylon verstoort is. Nu so wort dit verheugen der Heyligen tegen die claghe der Godloose gestelt. Wāt geluck die treuren/om dat sy der wellustē niet meer gebruycken en connen: also verheugē haer de Heyligen/ dat de Godloosheyt tonder ghedruct is/ende dat Godt zijn eere beschermt heeft. Dat wort in Prouerb. Salomonis/ Item inde leere Christi eñ der Apostelen ghoden/ dat wy ons niet en sullen verblijdē wanneert onse vpāden qualic gaet. Item dat wy van onse vpanden geen quaet spreken oft quaet doen en souden: het welck eewelick blijft/ eñ alle menschen geboden is/ eñ het en sal ooc door geen toelaten verandert wordē. Maer daerentusschen moetmen aen merckē/dat haer de menschē op verschepden manieren verblijden. De menschen verblijden haer aldermeest/wanneer hare vpandē te gronde gaen: wt nijdt/haet/ eñ quade genegenthept/het welck niet sonder sonde en geschiet: Daer en teghen verblijden haer ander/ wanneert den Godlooſen qualic gaet/ eñ wāneer sy gestraft worden: maer sy en doen dat niet vā wegen dat sy verblint zijn door haet eñ nijt tegen degene die in ellende zijn: de welcke sy wel mochtē gunnen datter beter met hen stonde wanneer si daertoe gebracht mochten worde/dat sy haer beheerden: maer sy verblijden haer veel meer dat de gherechtigheydt beschermt is/ ende de geloouige van de tyrannie der Godlooſe verlost zijn. Daerom lesen wy inden 50. Psalm/ dat de Propheet ghesproken heeft: De gerechtige sal hem verheughen/ wanneer hy de wrake sien sal/ hy sal zijn voeten int bloedt der Godlooſen was-

Dat haer de Heyligen vblij dē als de Godlooſe vberuen.

wasschē (sonder twyfel sal hy syne genegentheden eñ quade zeden supueren/wāneer hi siet dat des Godloosen bloet ghestort wort: het welc hy gelooft geschiet te zyn tot eēder leere/ dat wy onse verkeerde ghenegenthedē niet en sullē volgen/ eñ also ooc ons bloet terstont banden alder gherechtichsten God doot syne Dienaers gestort en wordt) eñ die menschē sal seggē: Voorwaer de vrome heeft zyn vruecht/ voorwaer daer is een God die op Aerdē oordeelt. Daerō so verblyden haer oock de gherechtige/ Ja sy verblydē haer als sy de wrake siē. Daer en staet nimmers niet dat sy om de wrake roepen/ende bidden dat sy come. Wy/spreect de Heere/behoort de wrake/ende ick wilt vergelden. Wāneer nu de Heere vergelt/so verblyden sy haer van weghen der verlossinge/ende om dies wille dz de waerheit besthermt is: ende en verblyden haer niet doot haet ofte nydt/die sy teghen de verdruckers hebben/ so dat sy wepnschen souden dat se verdoemt ende verdoruen waren. De gelooughe wepnschē altyt dat de Godloose bekeert/ende weder met Godt eens worden. Maer wanneer sy sien dat sy gheen berou van hare sonden en hebben/ maer met wtgherecten halse voort varen/ende in haer eyghen verderuen vallen: Iten dat God haer overvalt/ tot salichept der gheloouige/ende om de goede te verlossen: soo verblyden haer de goede om die verlossinghe/eñ louen Gods gherechtichept: Hoe wel sy daer en tusschēaltyts veel lieuer hadden/ soot eenichsins hadde meugē zyn/ dat die ellendighe menschen haer leuen anders gheschickt hadden: maer nu/dewyle het niet anders en heeft meughen zyn/vā wegen haerder hartneckichept eñ verstocte booshept/soo en spreken sy niet teghen Gods oordeelen/ maer louen die veel meer. Dat doē voornemelick die goede ende oprechtighe op Aerden. Ende dewyle dat die goede Heyligē in den Hemel van alle ghenegentheden ontslaghen zyn/so is hare blyschap geheel repn ende supuer: daerom soo en ist niet noot sakelick datmē veel daer af disputere. Maer dewile dat de Heyligen in den Hemel haer van het vergaen der Godlooſen verblyden/so cannen lichtelicken verstaē/ hoe grof dat de ghene dwalen/die haer op de hulpe der Heyligen vertroostē: daer sy doch daer beneuen haer Godloos leuen niet een hayr en beteren. Soo machmen ooc der gener sorch uuldichept lichtelick te rugge wepnden/die daer vreesen dat sy ooc pyne daer door ontfangen sullen: wanneer sy siē dat haren broeders eñ susters verdoemt zyn/ Item hare goetgunners ende naeste vriendē. Want de Heyligen hebben geheelick een behaghen aen den wille Gods/sy roepen Gods

oordeel wt / ende sy verheughen haer van het selue: daerom en connen sy niet meer trueren.

Verblijt ghy Hemel. Maer hy heet den Hemel verblijden / also wy oock offen die maniere vā spreken in de Psalmē dicwils lesen: oft ghy en wilt dan lieuer door dē Hemel / de salighe die in den Hemel woonen / verstaen: sulcke als wy ghelooven dat de Apostelen ende Propheten zijn. Want op dien tydt als Joannes dit schreef / waren by na alle de Apostelen gedoot. Maer men moet weten / dat van de Roomsche Beeste is verslonden / dat is / gepijnicht ende ghedoodt / niet alleen de Sone Godts onse Heere Jesus Christus / maer oock Joannes de Dooper / alle Apostelen Gods / eñ alle Martelaers Christi. Door de Propheté en verstaen wy niet alleen de oude / maer alle nieuwe Predicāten des Euāgelijs. Wāt daer boué hebbé wy meer dan eenmael gehoort / dat de getrouwe wtroepers des Woorts / Propheten genoemt worden. Voort so verhaelt hy de oorsake / waerom sy verheugen sullen: *Wāt God heeft v oordeel aen haer geoordeelt.* Want in het 6. Cap. roepen de zielé der Martelaers onder den Altaer: O Heere hoe langhe en wilt ghy ons bloedt niet wreken aen de gene die op Aerdē zijn? Daerom so louen sy nu de gherechticheyt Gods / welcke soo hy doen beloeft hadde / dat hyt wreken wil / alsoo heeft hyt nu ghewroken.

De Heylt straffe de godloose niet. Nu soo leeren wy wt dese plaetse / dat alle oordeel den Sone gegeuen is / eñ dat geen Heylige in den Hemel oordeelen oft straffē en mach eenich guaet menschē op aerdē. Wāt dat is gheheel valsch / dat men leert dat de Heyligen hare vyanden straffen: Antonius met der hitten brant / Valentinus met de vallende siecte / ende andere met ander cranckheden. God alleen / alsoo oock int 16. capittel int lange vertoōt is / straft / eñ neemt de cranckheyt af / ende leyt die den menschen op. Nu so ist nimmers gewis / bysonder wt dese / ende voort oock wt veel meer ander plaetsen deses Boecks / dat Godt niet enslaept / maer tot zijnder tijt ghewisselic oordeelt ende straft. Doen die Martelaers steruen souden / gauen sy al haer oordeel den Heere ouer: die oordeelt nu het oordeel der Heyligen aen Roome / dat is / door zijn rechtueerdich oordeel wreeckt hy hem aen Roome: daerom dat het de Heyligen door een onrecht oordeel verroordeelt heeft.

Babylon wort in de Zee verdronken. In de seste plaetse van dit Capittel / roemt hy wederom op de beschrijuinge der Stadt Babylon. Het is voorwaer eē openbare ende clare beschrijuinge: door een voorbeeldinge stelt hy den onderganck voor ooghen. Want hy heft eenen steen op / die was so groot als eenen Meulensteen / eñ worpt hem

hem in de Zee. Ende hy stelt daer by een wtleggînghe van dese daedt/ende spreeckt: *Alsoo sal de groote Stadt Babylon met eenen storm geworpen worden. &c.* Dese plaetse is genomen wt het eynde des 51. Cappittels Jeremie/daer ghy by na desgelijck van woorde te woorde leest. Maer hier wort eenen stercken Enghel inghebracht/op dz wy niet en dencken/dat de sterckte der Stadt Roome by auenturen al stercker ware/dã dat sy mochte gebroken worden: Maer sy sal ghebroken worden van eenen stercken Engel. Watmen nu versinct/dat en vertoont hem voortaen niet meer. Daerom so wort daer voorgebeelt/dat Roome onuersiens sal te gronde gaen/also datter niet meer ouer en sal blijuen: Jae sy sal sonder moeyte ende arbeyt te gronde gaen. *Sy sal eenen plomp maken, ende niet meer zyn.* Ende de Heere betuycht in den Euangelio/dat het laster der ergernisse sal gestraft worden met eenen meulensteen diemẽ eenen aen den hals hangt: Ja die straffe en is niet swaer ghenoech/oft sy alschoon by den Spyers geheel voor schandelick ghehouden wort: dewijle dat dat laster wel weert zy/dz sy een swaerder straffe lyde. Waer by Primasius meynt/dat hier een voorbeelt getoõt wort/dat Babylon/dã wegẽ der ergherniſſen die sy de werelt ghegeuen heeft/sal in de Zee verstoncken worden/recht oft hem eenen Meulensteen aen den hals ghehãgen worde. Voorwaer soo opt ergens een Stadt ofte eenich Rijcke/met grooter ergherniſſe den Christenen veel ouerlast ghedaen heeft: so heeft Roome eñ het Roomsche Rijcke/Jae het Pausdom/de Kercke by sonder met ergerniſſe schade toeghebracht: ende beschadicht se noch heden ten dage. Daerõ so ist sonder eenich twijfel/oft sy en is gheheel swaerlick gestraft/ende sal noch swaerder vanden Heere gestraft worden.

Voort soo betoont hy met Prophetische eñ figuerlicke redenen/een groote Wilderniſſe/ende een gruwelick verwoestẽ: Ja dat dese plaetse in der eewicheyt niet meer en sal bewoont worden. Alsulcke maniere van spreken sult ghy vinden/Esa. 24. Ezec. 26. eñ meer andere. Hy seydt/Alle wellust sal te grõde gaen: by sonder die men wt de Mupsijcke crijcht: de conste sullẽ ophouden. In somma/daer en sal geen wooninghe der menschen meer zijn.

Oorsake der verwoestinge.

In de seuenste ende laetste plaetse worden wederõ de oorsaken deser verwoestinghe/eñ sonder twijfel de dzie voornaeste/vertoont. De eerste: *Want uwe cooplieden zyn Vorsten ghe-weest.* Want die in de Roõsche Kercke coopmãschap gehanteert hebben ende noch hanteren/zijn den meestẽ deel noch Vorsten/van welcke ick daer

bouen geſept hebbe. Daerom ſo wozter ghetoont ende ghe-
ſtraft / de hooueerdie/gierich
hz eñ oueruloet. Aretas ſept:
Hy noemt die cooplieden / die
den omloop der werelt/recht
als een Mart omkeeren ende
verwoeſten/etc. De ander ooz
ſake : *Want in dyne tooueriē zyn
alle Volcken verleyt geweeſt.* Het
is kennelick/dat de Waerſeg-
gerie eñ Toouerie tot Babyl-
lon haren loop hebben:eñ dat
aldaer een groote menichte is
der Waerſeggers/ſwarte con-
ſtenaers eñ Duyuel beſweer-
ders. Doch ſoo ſietmē/dattet
hier byſonder bediedt/ verlep
dinghe/Afgoderie ende God-
looſ hept/oft dwalinge der lee
re. Alſulcken Tooueneriſſe is
Jezabel gheweeſt/ſoomen int
4. boeck der Coningen int 9.
Cap.ſiet. De welcke ooc booz
waer tooueric bedzeuē heeft/
ende met valſche leere de liedē
wtſinnich ghemaert heeft. Al
ſo heeft Rome de gantſche we
reld verlept/eñ verlept ſe noch.
Waerom ſy ooc wel verdient
dat ſy ſwaerlick geſtraft woz
de. De laetſte oozſake der ver
ſtoozinghe is. *Want het bloet is
in ſ gheuonden gheworden.* Het
bloet dat van de ghene geſtozt
wozdt/die onſchuldich bloedt
ſtozten/en wozt niet afgewaſ
ſchen oft ghesupert : hoe wel
dattet niet terſtont gheepſcht
en wozt:ſo coemt euenwel dē
tijt dattet God epſch et/eñ dā
wozdet gheuonden. Nu ver-
maent hy hier van dziederlep
bloet. Het eerſte is / der Pzo-

Bloet-
ſtortinge

pheten bloet/ te weten der ge-
ner die het Euangelium ghe-
predickt hebbē/ende Vaders
der gheloouigen geweeſt zyn:
daer na der Heylighen/ſonder
twyfel der Martelaren. Ten
laetſten/ alle der gener die op
Aerden ghedoot zyn:te weten
der ghener die hier ende daer
op Aerden wooнen:de welcke
booz deſtoomſche oozloghen/
opzoeren ende tyrannien ghe-
doot ende vernielt zyn. Alſoo
leſen wy ooc in de eerſte Pze
dicacie Jeremie/dat God ſeer
neerſtelick epſcht het geſtoz-
te bloet der ſyner. Voozwaer
alle bloedtſtozt inge is ſwaer
ende verſchzickelick (wtgena
men dat/dat met Recht of Ju
ſticie gheſchiet booz de Ouer-
hept(doch ſo is het een ſwaer-
der dan het ander: So wie ee-
nen getrouwen Dienaer des
Euangeliums doot / die ſon-
dicht veel ſwaerder / dan die
eenen flechten menſche doot:
ende die om des waren ghe-
loofs wille een menſche doot/
eñ tot eenē Martelaer maect/
die ſondicht ſwaerlicker / dā
die in den Cryſch eenen men-
ſche doot. Daerō al het bloedt
dat van Roome geſtozt wozt/
het gheſchiede dan hoe dattet
wil/ſal van Roome gheepſcht
wozden/ende het wozt nu ge-
epſcht. Alſo heeft ooc de Hee
re van de ſtadt Jeruſalem ge-
ſpzoken/Matth. 23. De Hee-
re Jeſus ontferme onſer/eñ
hy ſie ons aen met de ooghen
zynder barmhertichepdt / A-
men.

De

De 81. Predicatie.

Het verhenghen ende den Loffanck der Heyligen/van wegen dat Romen verwoest/ende alle Godloosheyt werdt genomen is/wort hier verhaelt.

Dat xix. Capittel.

1 ENde nae desen hoorde ick een groote stemme eener grooter Scharen indē Hemel seggē: Halleluia/de salichz/eñ lof/ende eere/ende macht/is onses Heerē Gods.

2 †Want zijne Oordeelē zijn warachtich ende rechtueerdich: wāt hy heeft de groote Hoere/die de Aerde met haere hoerderie verdorruen heeft/verdoemt/ende hy heeft het bloet zijner Dienaren van hare hant ghewroken.

3 Ende sy seyden werom/Halleluia: †eñ haren roock ginc op

4.Esd.15 v.21. Apoc.6,b 10.

Ap.9.v.2 14.v.11.

van eewichept tot eewichept.

4 Ende de vier ende twintich Ouderlingen/eñ de vier Dierē vielen neder/eñ aenbaden Godt die op den Throon sat/seghende/Amen/Halleluia.

5 Eñ daer quam een stēme wt den Troon/seggēde: Loeft onsen God/ghy zijne Dienstknechten/eñ die hem vreest/beyde cleyn eñ groot.

6 Ende ic hoorde als een ghelupdt eener grooter Schare/ende als een gelupdt veler Wateren/ende als een ghelupdt stercker Donderslaghen/seghende: Halleluia/Want de HEERE God almachtich regneert.

7 Laet ons blijde eñ vrolic zijn/ende hem eere gheuen/want de Bruploft des Lams is ghecomen.

Dewijle dat Joannes in dit Boeck int langhe beschreuen heeft de verdruckinge der heyligher/ ende dat gruwelick eñ moetwillich vermetē der Veruolghers des Euangeliums: waermede sy oock Godt terghen/eñ de Heyligen pijnigen eñ plaghen. Waeraf dan van ouden tijden/ somen leest / ooc by de goede Godtvruchtighe lieden groote clachte voorgecomen is: recht of Godt dooz lancmoedichept eñ groote lijt saemhepdt/de verdruckte niet waer en name. So beschrijft hy ooc hier op dese tegēwoordige plaetse int lange / de verblijdinge eñ den Loffanck der Heyligē/ met welcke sy Gods waerhept ende gerechtichept prijsen: die de zijne nemmermeer en vergeet/eñ de Godloose veruolghers seer swaerlick straft. Maer hier verblijdē sy haer/eñ louen God/van wegē dat de Antichrist wechghenomen is/eñ met hem alle Godlooshepdt. Het welcke dan de eerste plaetse ofte het eerste Artijckel is van dit Capittel. De ander plaetse beuesticht alle Heyligē/ op dat sy niet en twijfelen aen de salichept der gheloouiger / het welc hy betoont geheel seker te zijn. De derde plaetse ontelt de sonde des heyligen Joannis / eñ de getrouwe Leere des heyligher Engels/ datmen gheene Creaturen aenbidden en sal/ hoe heylich dat sy oock zijn. Op de leetste plaetse wort de Richter oft Wreker / Jesus Christus

God en verlaet zijne Die naers nij.

beschreuen / die romen sal om te oordeelen. Item/daer wort beschreuen het verderuen ende straffe aller Godlooser/die haer de heyligher ende rechtueerdighe Heere aen doet. Welcke plaetse int 11. capittel deses Boecx beghint / dat tot nu opghehouden is: int 14. Capittel eenichsins verhaelt/ ende nu gheheel volbracht wordt.

Ende ghewisselick de blijschap der Heyligen/van wege dat de vyanden der gheloouigher verdoruen ende vernielt zijn/is menigerley/eñ menich uuldich. Ten eersten hoort hy een stemme / eñ voorwaer een groote stemme veler Scharen inden Hemel. Daerom gheeft hy int ghemeyn voor/ dat alle Heyligher inden Hemel/te samen met de Engelen / die hier niet bupten gheslote en worden / Godt louen eñ prijsen in de Hemelen. Het welck/ so wy verstaen/geschien sal int wterste Oordeel/ als alle Godlooser vertreden sullen worden. Maer die dinghen worden te voren/eer dat sy geschien/vertelt eñ beschreuen: op dat haer de Gheloouighe daermede in angst ende noot souden troosten/ ende vast in het warachtich geloue bestaen: ende geloouen dat oock sy / hoewel sy nu verdruckt worden/ Gode een Victorieliedt singen sullen.

Eñ voorwaer so set hy hier een volcomen Loffanc / welcke Gode den Wreker eñ Verlosser/

loffer/ tot lof ende eere geſonghen woꝛdt. Hy ſtelt ten eerſten/ *Alleluia.* Voꝛt ſet hy daer by/ dat lof/ *Salicheyt eñ pryſ, &c.* Nu ſo bedupdt *Alleluia,* Loeft den Heere. Hy ghebꝛupct een woꝛdt/ dat ſeer ghebꝛupckelick/ ende in de oude Kercke wel bekent was. Want ſommighe Pſalmen hebben dien Titel/ *Alleluia.* Want de Vooꝛſanger vermaende eñ verwecte alſo dat Volck om te louen. Daeromme ſpꝛeken hier de Heyligen in ghelijcker voegen/ *Alleluia.* Ende ſy begrijpen alſo veel met dit woꝛdt/ als het inhout deſes Loffaey. Maer deſe woꝛden zijn aenghenamer ende lieflicker/ alſo ſy in onſe ofte in vꝛeemde ſpꝛaken ghebꝛupckt woꝛden/ dan oftmen haer verduptſte. Alſo is oock in der Kercke vooꝛ een ghebꝛupck ghebleuen / *Hoſanna, Amen, Sela, Maranatha,* ende ſommige andere. Van welcke oock Hieronymus ſchꝛijft/ tot Marcellam ende tot Damaſum.

Alleluia.

Den lof ſanck der Heyligē.

Nu ſo volcht de Loffanck: *Salicheyt, ende pryſ, ende eere, &c.* Sy louen nimmers die dingen in Godt/ ende ſchꝛijuen hem die alleen toe. Van welcke ick gheſept hebbe in de wtleggingē des 4. eñ 5. Capittels van dit Boeck. Voꝛt ſo louen ſy Godt van het ghene dat in de ſake het vooꝛnaeſte eñ hoochſte is: *Want ſyne Ordeelen zyn waerachtich ende rechtueerdich.* Welcke ſpꝛeucke in alle herten wel dient ingebeelt/ als die ons in de verſoeckinge eñ tegenſpoet niet wepnich opzichtē en can. Maer om dat nu de Oꝛdeelen Gods waerachtich ende recht zijn/ ſo ſtelt hy daerby: *Want hy heeft oordeel gehouden ouer de groote Hoere:* dat is/ Hy heeft de groote Hoere geſtraft/ alſo ſy wel verdient heeft. Tot nu toe heuet veel menſchen gedocht/ dat de Heere al te langſaē met de ſake omgaet/ ende dat hy den Romepnen eñ de Roomſche Kercke al te veel toegeeft: maer dan ſullen ſy ſien/ dat Godt rechtueerdich is. Van de Hoere is daer bouen ghenoechſaem gheſepdt ghweeſt.

Euen wel ſoo verhaelt hy hier een ſware ende verſchꝛickelicke ſonde ende laſter. Dat eerſte is/ De verderuinghe en de de verſtooꝛinghe dooꝛ hare openbare Hoerderije ende Toouerije. De verlepdinghe woꝛdt bedupdt dooꝛ valſche ende Goddeloſe leere. Dat tweedde is/ Het bloedtſtoꝛten der Heyligher Martelaren. Van die twee laſteren is nu dickmaels verhaelt geweeſt. Daeromme ſoo ſtraft Godt de verbalſchinghe der Leere/ ende de wꝛeethept der Roomſcher Kercken/ die ſy altijdts teghen de Heyligen gebꝛupckt heeft.

Maer alſo ſy vanden eerſtē geſongē hebben/ *Alleluia,* alſo vhalen ſy ooc euē dat ſelue int epnde. Eñ met dat verhalen geuen ſy te kennen/ dat het lof dat wi noch op aerdē doē/ Go

Den lof Gods is Gode aē genaem.

de seer aengenaē sp / eñ terstōt woꝛter een spꝛeucke bp geset/ de welcke schijnt als of sp van Joanne/ ofte van de Heyligen inden Hemel selue/ daeraen ge set ware. Maer daer mede wooꝛdt vertoont/ dat het vper der Godtlooſen eewich zijn sal / ende ſonder ophouden ſal duerē. Het welcke ooc Esaias geſepdt heeft/ int 30. ende 66. Capittel. Ende de Heere selue/ Matthei 25. ende Marc. 9. Wandt dewijle hp van Koock spꝛeeckt / soo moetmen verstaen dat daer vper bp is. Dit ſullen wp wel bedencken / ſoo dickwils als ons den wellust ende het ghemack des Antichꝛists ſmeecken. Want het eewighe vper is allen Godt looſen berept / maer bpſonder de Anticriſtiſche. Vooꝛt bzēgt hp bpſonder de 24. Ouders vooꝛt/ die Godt louen / ende de vier Dieren : dooꝛ welcke alle Creaturen verſtaen wooꝛden. Daeromme beſiet het gene dat in het 4. ende 5. Capittel deſes Boecks gheſepdt is. Ten eerſten en knielen ſp niet alleen neder/ maer vallen gheheel neder : op dat wp ſouden verſtaen/ wat wp hier op Aerden ſullen doen. Ende ſp aenbidden pmmers ghewiſſelick Godt die op den Thꝛoon ſit/ niet de Engelen/ niet de Gheeſten/ noch gheene Creaturen. Vooꝛt ſo beſchꝛijft hp den Loſanck met twee wooꝛdē. Wāt ſp ſingen *Amen* ende *Halleluia*. Want ſp beueſtigen dat Godt rechtueerdich is / eñ dat ſpne Ooꝛdeelen recht zijn/ ende dat hi de Hoere ſtraft wt een recht ooꝛdeel. Daerom ſalmen hem louen.

Daer gaet rooc vp.

Nu ſoo gaet daer ooc een stemme wt den Thꝛoon / ſonder twijfel van Godt ſelue/ maer dooꝛ den dienſt des Engels. Want daer volcht: *Loeft onſen Godt.* Siet/ hp ſept/ *Onſen Godt.* Daeromme ſoo rekent hp hier hemſelue onder die/ die eenen ghemeynen Godt hebbē met de menſchē. Daeromme ſoo waſt een Enghel/ die die dinghen wt Godt vertelde. Daeromme ſoo wooꝛdt ooc nu den Hepligheu gebooden te doē/ tgene dat ſp doen. Want int midden des Loſs/ wooꝛdt deſe ſtemme van Godt dooꝛ den Enghel ghehooꝛt: Hp noemt pmmers louen / eñ dat den eenigen waren Godt. Hp geeft ooc te kennen / wie datter louen ſullen : te weten/ alle Heyligheu / dat is / alle God vꝛuchtighe/ ſp zijn cleyn ofte groot. Alſo wooꝛdt met dit beuel betoont/ dat Godt ghepꝛeſen ende gheloeft wooꝛt van heyligheu menſchen: ende dat louen behaecht hem: Waerwt wp die hier op Aerden woonē/ leeren / dat wp Godt ſonder ophouden/ ende wt repner herten ſullen louen. Wp leeren ooc/ datter niemandt wtgenomen en wooꝛdt/ van wat ſtate / ampt / ſtamme ofte condicie hp ooc ſp.

Een stemme gaet wt den Thꝛoon.

Dat Loſ Gods is crachtich

Een ander Loſſanck wooꝛt daer wederomme bp gheſtelt/ als een exempel der ghehooꝛſaem-

saemhept. Want Godt hadde beuolen dooz den Enghel/dat de Heyligheu hem souden louen. Daeromme soo zijn sy nu ghehoorsaem / ende louen ende prijsen hem. Hoe crachtich eñ treffelick dat dat lof geweest sy/dat toōt hy met twee gelijckenissen/eñ ghewis met seer corte eñ clare woorden. Want hy seydt: De stemmen der singhenden hebben gheclancken/gelijck als vele Wateren:ende daertoe gheliick vele Wateren rasen eñ ruyschen: Item gheliick dat craken der Donderslaghen/ende daertoe veler Donderslaghen. Wanneerder so wepnich/ eñ nochtans clare woorden / by Homerum ofte Virgilium ghevonden werden / soo souden hen vele daer af verwonderē: ende alsulcken schoonen cierlicken aerdt van sprecken/vercieren ende roemen. Maer vā de heyligh Schrift/ende hare cieragie ende claerheydt/ dier gheliicke nerghens ghevonden en woordt/en verwondert hem niemandt/ niemant en verciert het. Wederomme woordter eenen Loffanck gheselt / welckes beghinsel oock is als dat voorgaēde/ *Alleluia.* Maer alsoo de Heyligheu in den voorgaenden Loffanck/ Godt ghepresen hebben / om dat hy na syne gherechticheyt de Godtloose straft; also roepen sy in desen wt / dat Godt regneert/ende om niet ofte on verdient de Heyligheu onderhout. Daerom beuelen sy den Heere te louē. Oorsake: Want dewijle dat hy almachtich is/ so regneert hy. Hy heeft sonder twijfel altijdt geregneert: maer dewijle dat dooz hem/ den Godloosen soo veel toegelaten is/soo hebben vele menschen ghemeynt/ dat de Godloose regneren / ende voornamelick de Antichrist: maer nu als hy hem tonderdruct: ende dat hy syne eere/te samen met syne Dienaers beschermt/ so siet alle man openlick / dat Godt alleene van eewicheydt tot eewicheydt regneert. Sy setten oock een ander oorsake/ waeromme datmen Godt louen sal/ Jae waeromme haer de goede verheugen ende verblijden sullen: *Wandt de Bruyloft des Lams is gecomen.* Want de tijt is nu gecomē / in welck het Lam / de kinderen Gods selue / zijn lieue Bruydt / die voornamelicken / die hy dooz het wtstorten zijns bloets verlost heeft / in de eewighe blijschap wil leydē. Van de Bruyloft sal corts hiernae breeder wtghelept ende verclaert worden. Eere ende prijs sy onsen Verlosser Christo den Heere. Amen.

De 82. Predicatie.

Van de Bruyloft des Lams ende van de bereydinghe des Bruydts des Lams.

Ende

Ende zijn Wijf heeft haerseluen berept.

8 Ende haer is gegeuen / dat sy becleedt woerde met repnen eñ blijnckenden fijnen Lijnwade: want dat fijn Lijnwaedt / zijn de rechtueerdichmakinghen der Heyligen.

De Heyligen louen ende prijsen dē Heere met vrolicke Loffanghen. Tot dit zijn on tallicke vele oorsaken: maer hi vertelter vooznamelick twee. De eerste: *Wandt God heeft die Hoere verdoemt, ende het bloedt synder Dienaren van hare hant ghewroken.* De ander: *Wandt de Bruyloft des Lams is ghecomen.* Daeromme so verblijden sy / van wegen der gerechtichept Gods / waerdoor hy de Godloose ghestraft heeft: ende van weghen zijnder barmhertichept ende ghenade / waerdoor hy de goede ende Gheloouige het ewich leuen schenckt. Maer hier moeten wy te vozen wat van de Bzuploft segghen.

Huwelic eñ Bzuploft.

In de Heylige Schrift des Ouden ende Nieuwen Testaments / staet veel van het Huwelick eñ de Bzuploft. Maer dat en salmen gheensins na de Letter / maer door een Allegorie verstaen / op dat wy niet met den Turck ofte Mahumetisten / in leelicke ende gruwelicke sakē en vallen. Want door de lichamelicke dingen / worden de Gheestelicke dinghen voorgebeeldet. De somma der Geestelicker dingen / is dese: God de Vader / de Lief hebber des menschelicken Geslachtes / wil de menschen onderhouden door den Sone. Desen handel wordt wtghelept ende verclaert / met de gelijckenisse des Huwelicks ende de Bzuplofts. Nu soo is in het Huwelick / een Huwelickmakinghe / dat is / een tsamenvoeghinghe van de twee Huwende menschen / Item de Bzuploft.

Huwelicx makinghe.

In de Huwelickmakinghe en worden niet alleene beyde die huwende menschē / de Jonghelinck ende de Dochter / te samen getrout / maer mē stelt oock de gantsche Huyshoudinghe die daer nae volghen sal / in ordeninghe voor ooghen. Want de Rechten gheuen te kennen / dat de Sponsalia ofte Huwelickmakinge / sy een belofte ende toesegghen van de toecomende Bzuploft. Dese Huwelickmakinghe is gheschiedt van aenbeghinne des Wereldts / daer Godt beloeft dat hy het menschelicke Geslachte wil door synen Sone verlossen / ende opnemen in de eere ende heerlickheydt. Hier by behoozen alle beloften van Christo / van de vergheuinghe der sonden / ende van het ewich Leuen. Item de Bzupt wordt haer Ampt ofte officie

voor-

voorghehouden. Sy beloeft dat sy wil ghehoorsaem zijn/ ende anders/etc. Christus/ Godts des Vaders Sone/de Bruydegom / vertrout hem aen ofte met alle Wtvercorene/wt syne ouergroote genade: ende hy beloeft haer syne gherechtichepdt / alle Hemelsche gauen / ende dat eewich Leuen. Boué dien / soo neemt hy ooc aen hem alle de cranck heyt eñ swachepdt des Bruyts/ eñ repnicht haer van alle onrepnichepdt. Maer de Bruydt voordt hem vertrout door het gelooue/also by Ozeam staet: eñ sy bekent dat zijt altesamē van hem heeft / aen hem verplicht eñ verbonden is : eñ sy stelt haer geheel na synē wille eñ gebot. Wāt sy is het lichaē des warachtighen Hoofts: gelijck Paulus totten Ephesien int 5. Cap. sept. De Prophetē/ Patriarchen/ende Apostelen/ zijn Bruydtlepders/ ofte naeste Vrienden. Also noemt hem selven Johannes de Dooper/ Joan. 3. een Vrient des Bruydegoms: ende sept daerby/ dat de Bruyt Christo toebehoort. Paulus sepdt 2. Corinth. int 11. Capittel: Ick hebbe v een repne Maecht / eenen Man vertrout/etc. Hiertoe dunckt my/behoort oock het 16. Capittel Ezechielis.

Tsamenvoorginge ofte hant Lach.

Nu de verbindinghe ofte de tsamenvoeghinge van de huwende lieden/ghescheidt nae den Troudach met sekere Ceremonien. Want sy gheuen malcanderen de handt / spreekende bestelde ofte ghewisse woorden: eenen Troupenninc ofte Rinck wordt daer op die trouwe ghegheuen/etcet. Nu soo is daer effen van aenbeghinne oock een Verbondt eñ tsamenvoeghinghe ghemaect tusschen Godt ende den menschē: welcke den meestendeel/ soo men leest/ niet sonder Ceremonien / sekere woorden/ ende Offerhande en is vernieut geweest/ als door Abraham / Mopsen / ende andere. Godt verbindt hem aen den menschē / ende de menschen aen hem. Daertusschen comen de Sacramenten / ende daerop staet de gantsche sake/ dat Godt met den menschē wil vereenicht zijn : ende hy wil oock dat de menschen aen hem verbonden zijn : Item/ hy wil alle syne goeden met ons ghemeyn hebben. Nu soo is dat Huwelic/daerin op het alderbeste te samen gevoecht/ midts dat de Sone Godts met hemselven tu eenen selven persoon dat vleesch vereenicht heeft / ende door de Apostelen beuolen heeft allen Nacien eñ Volcken te predicken / dat hy met de Gheloouige gemeynschap hebben wil. Van die gemeynschap leestmen ouer al vele in de Heylighe Schrift. Maer den Troupenninck des gheloofs ende der eewigher te samenvoeghinge/heeft hy gegheuen : met eenen gouden Rinck/maer veel meer een Sacrament: Jae den Heylighen Gheest/also Paulus spreeckt/ Troupen ninck.

2. Cor.

2. Cor. 1. ende Ephes. 1.

Bruploft Maer de Bruploft sal heerlick ghehouden worden in de verrijsenisse der Dooden. De Zielen voorwaer / die varen van stonden aen van den lichamelicken doodt / in het eewich Leuen: maer de volcomen wederbrenghinghe ende de salicheyt des menschen en is noch niet gheschiedt / tot dat oock het lichaem tot de ziele coemt. Soo coemt dan in de Verrijsenisse de Bruploft des Lãs / dat is / Christi des Verlossers. Dan gaen wy Christo te ghemoete in de Locht: dan sepdt hy zijn Brupt in de Slaepcamer der saligher ende eewigher Heerlickheyt. Dan woert ons dat costelicke Auontmael ghegheuen: dan sal haer die Brupdt in de liefde des Brupdegoms tot in der eewicheydt verlustigen. Dat sal de Bruploft des Lams zijn. Ende so veel te lieffelicker ende vrolicker salt zijn / om dat de Hoere afghestooten ende verdoemt is: ende dat de eerbare Brouwe / rechte ende volcomene vreughde hebben sal. Van dese blijschap ende van dese Bruploft verheughen haer alle Heylighen in den Hemel.

Berepdinge der Brupdt totter Bruploft

Nu so vertellen hier de Heylighen / een berepdinghe der Brupdt / op dat de goede ende Gheloouighe daer door verstaen / wat sy schuldich zijn / ende hoe dat sy haer inde laetste tijden houden sullen. Wy sullen ons berepden / dat wy den Brupdegom te ghemoete gaen. Want alle vre ende oogenblick verwachten wy den Richter. Maer wy en berepden ons niet een vre ofte dach / maer den gantschen tijdt ons ses leuens. Hoe dat wy ons nu berepdē sullen / sept de Heere selue vt met de ghelijckenisse der thien maechden. Wy sullen ons verrieren met het warachtich gelooue / inde laetste tijden / teghen het Antichristendom. Wy sullen ons verrieren met de wercke der liefden / Item met de wercke der gherechtichepdt / cupschepdt / ende matichepdt: so dat wy niet met dronckenschap / blisdt / eñ de sorghen deser Wereldt / verstoort ende beuleckt en worden. Mat. 25 Luc. 21.

Het cleet des Brupts.

Ende op dat niemandt dese berepdinghe spnen verdiensten / crachten ofte deughden toe en schrijue / soo moeten wy oock daer beneuens segghen / dat dese berepdinge bysonder staet in verrieringhe der cleederen. Joannes stelt daer terstont by / *Ende haer is gegeuen, dat sy bekleedt worde, &.* Ist haer gegeuē / so en ist niet door onse neerstichepdt / noch door onse cracht te wege gebracht / 1. Corin. 4. Ist gegeuē / so en ist niet gecocht door een Papistische Jaermarct. Besiet het 8. Cap int Werck der Apostelen. Hy toont oock wat het voor een cleedt is: *reyn ende blinckende fyn lynwaedt.* Want wy lesen oock inden Euāgelio van het Bruplofts cleedt. De Apostel vermaent ons oueral / dat wy den Hee-

Heere Jesum sullen aendoen. Dat is altesamen dooz een Allegozie geestelick te verstaen. Hy lepdt oock in dese teghenwoozdige plaetse / de maniere deser cleederē terstont wt / eñ sepdt: *Wandt dat fyn lynwaedt zyn de rechtueerdichmakinghen der Heyligher.* De Geloouighen noemt hy Heyligher. Daer nu maer een Rechtueerdichmakinghe en is / te weten / des geloofs in Chzistum / daer spzeeckt Johannes dooz een ghetal van velen / eñ sept / *Rechtueerdichmakingen.* Want die om niet / om Chzisti wille / alleen dooz het gelooue rechtueerdich ghemaeckt zyn / die verstrōyghen terstondt veel endemenigherlepe wercken der gerechtichepdt. Want wie daer rechtueerdich is / sept de selue Joannes / die doet gherechtichepdt. Soo zyn die rechtueerdichmakingen / de gherechtichz des geloofs / die ons rechtueerdich maeckt / eñ de gherechticheit der werckē / die ons rechtueerdich maect: dz is / die daer aenwyst / dat wy al te samen dooz het ware gelooue rechtueerdich gemaect zyn. Want wy wozden om niet dooz het bloedt Chzisti ghesupuert / het welcke wy met tgelooue aennemen: eñ wozden also volcomelic rechtueerdich gemaect / so Paulus betupcht / Rom. 3. Wooztg / die rechtueerdich zyn / die doē verschepden werckē der gerechtichepdt / eñ stellē haer also dooz Godt. Alsoo en verschynē sy niet naect / maer ghecleedt met het Bzuplofts cleedt: also wy oock int 3. Capittel deses Boecks dooz ghehouden hebben.

Rechtueerdichmakingen 1. Joan. 3.

Rom. 3.

Maer dat cleet des Bzupts wozdt wtdzuckelick *suyuer ende reyn* genoemt / niet van hem selue: het welcke so wy weté / altyt dooz het vleesch verhindert wozdt / eñ swack is: maer van wegē des Geests die heplich maert / eñ van wegen des bloets des Soons Godts: also Paulus sept Eph. 5. eñ 1. Joā. 1. Wooztso staet haer dat cleet wel / eñ blinct: eñ dat van wegen der verclaringe der Heyligen / die toecomēde wesen sal: van welcke hy den Pzopheet Daniel 12. eñ Matth. 13. staet. Want wt de gherechtichepdt volcht heerlickhept. Want die hy rechtueerdich ghemaeckt heeft / die heeft hy oock heerlick gemaect. Hem sy lof / eere ende pzys. Amen.

Een suyuer blinkende cleedt

Rom. 8.

De 83. Predicatie.

Van de sekerhepdt der salichept der der Heyligher: Item / wat eñ hoe dat de Salichept sy.

9 Ende hy sepde tot my: Schzyft / Salich zyn de ghene die tot den Auondtmale der Bzuploft des Lams gheroepen zyn. Ende

Matt. 22 a. 2. Luc. 14. b. 16.

de

de hy seyde my: Dit zijn Waerachtighe woorden Gods.

De seker heydt der salichept der Gheloouiger.

De tweedde plaetse die Joannes in dit Capittel handelt/ is van de sekerheydt der salichept der Gheloouiger: waerin dupdtlick bewesen wort / wat ende hoe dat de salichepdt der Gheloouigher sy. Want daer is nu int langegesept geweest/ vã de Bryploft des Lãs / dat is/van de salichepdt ende eere der Wtuercorenẽ: Nu so vallen vele dingen in dit teghenwoordige leuen den menschen in/die de salichept in een twijfel stellen/eñ diet pooghen onseker te makẽ:daerõ so wordẽ nu die wãckelende consciencië beuesticht. Dese Leere is seer nut om de bedroefde eñ aengevochten consciencië:eñ sy wederstaet ende worpt te gronde de Leere der Sophisten / die daer voorgheuen/dat de mensche nemmermeer zijnder salichept seker en sy / daerõ dat de Wijseman op een plaetse sept: De mẽsche en weet niet/ of hy weerdich sy bemint of gehaet te zijn. Daer hy doch aldaer/ wt een ander oorsake/ende tot een ander eynde ghesproken heeft:alsoo ick dan in mijn boeck van de ghenade Gods/ wtghelept ende bewesen hebbe/etcet.

Joannes schrijft het op.

Daerom so wort in dese tegenwoordige plaetse vertoõt/ dat de salichept der Gelouiger geheel seker is. Want ten eersten ghebiet de Enghel den Euangelist te schrijuẽ. Dat is genomẽ vã tgemeyn gebruyck der menschen/die haer Testament/ verbondt/ ende coop in Schrift stellen / ende daernaelaten versegelen/ende dat om te meer geloofs ende sekerheyt wille: Item tot een eewige gedachteniſſe der saken. Ende die alsulcke Brieuen onder haer hebbẽ/die zijn geruſt / eñ sy meynẽ dat vast eñ seker genoech te zijn/tegẽ alle list ende quade vonden. Op dat nu des menschẽ herte te vredẽ gestelt worde in de sake der salichept/ so beschickt Godt/datter alsoo veel als een instrumẽt beschreuen worde/ waermede de Geloouige/ als van de sekerheyt der salichept/meughen geruſt zijn. Effen dien aert van schrijuen gebruyct onse Heere oock in groote ende wichtighe saken. Het welcke wy Esaie 8. ende 30. Item Abacuc 2. sien meughen. Waerby men hem dies te min verwonderen sal/ dat de Heylighe Apostel Paulus/dese spreucke wt Abacuc so menichmael ghenomen heeft: De Gherechtighe sal zijns geloofs leuen. Want dit eenich ghetuyghenisse Gods/ dat wt het Goddelick Instrument voort ghebracht wordt/ mach voor alle andere ghenomen worden.

Dewijle dan dat nu Godt Mopsen ende Jeremiam wtdruckelic heeft beuolẽ te schrijuen/ (waerwt wy sien meugẽ ende eygentlick beluyten/ dat oock

Aenstẽder heyligerScrifturen

ock andere Pzopheten Apostelen eñ Euangelistē/niet onbeuolen geschzeuen en hebbē) soo sien wp/in wat groot ende treffelic aensien dat de geschzeuene Boecken des Ouden eñ Nieuwen Testaments/bp alle Godsalige zijn. Want sp zijn Godlic ende geloofweerdich: sp zijn Godts Instrument eñ Testament: Godts Boecken selue: welcke men te rechte geloouе gheeft: oft sp al schoon van niemandt anders beuesticht en wozdē. Men gelooft de verseghelde Testamenten/ Instrumenten / ende Bzieuen der menschen: hoe veel meer behoozde men de rechte Hooftboecken te gheloouen?

Voozt so wozt Johanni opentlic vertoont wat hp schzijuen sal: *Salich zyn de gene die tot den Auondtmaele der Bruyloft des Lams gheroepen zyn.* So ist dan nu gewisselick met de Godlicke stemme ende een Wettelick Instrumēt beuesticht/ dat de ghene die tot de Bzuploft des Lams gheroepen zijn/ seckerlick sullen salich wozden. Dat is wt gespzoken met een Godlicke stemme/ ende met grooter authozitept gheschzeuen. Wie conde dan daer aen twijfelen? De geloouige die Chzisto ingeplant zijn/ die zijn gewis salich. Want alsnu zijn sp geroepen/welcken dat Euangelium ghepzedict wozt/ dooz het welcke sp tot de ghemeynschap van alle gauen Godts gheroepen wozden: bysonder dooz Chzistum tot het eewige Leuen: ende die de Euangelische Waerheydt niet alleen en hoozē/maer die ooc aennemē/ eñ haer van herten geloouen. Wāt daer isser veel geroepen/ eñ weynich wtuercozen. Wāt velen wozdt het Euangelium gepzedict/eñ de genade Godts in Chzisto aengeboden/maer sp en ontfangense niet. Maer de ghene diese dooz de genade Godts met waren ghelooue ontfangen/die wozden salich. Want sp wozden niet alleē tot ter Bzuploft geroepen/maer sp comen ooc totter Bzuploft/ ende sp genieten dat Bzuploftlick Auondtmael. Dit/so mp dunct/is genomen wt de Leere onses Salichmakers / die Lucas int 14. Capittel beschzijft/van de Genoodde tot ter Bzuploft. Leest de selue plaetse.

De Salige zijn geroepen.

Daerbeneuens wozdt hier beschzeuē/wat eñ hoe de salichept der Geloouighers zp: niet anders dan de nutttinghe des Bzuploftlicken Auontmaels des Lams. Want het Auontmael wozdt in het eynde des daechs ghegheuen. Also wozt de volcomen salichept den geloouighen gegeuen/ int eynde des Wereldts / in de verrijsenisse der dooden: also ooc in de voozgaende Pzedicatie verclaert is. Ende sonder twijfel/ alle dese dinghen zijn Allegorisch: de welcke ons een voozbeelt des eewigē leuens eñ der heerlickhept vertoonen. Anders hebbē wp wt de Pzophe-

Wat eñ hoe de salichept zp

tische eñ Apostolische Leere geleert / dat Godt sulcken blijschap berepdt heeft den genen die hem beminnen: desgelijcx nopt geen ooze gehooꝛt / noch gheen ooghe ghesien en heeft / ende in gheens menschen herte nopt ghecomen en is.

Dese wooꝛden Gods zijn waerachtich.

Ten eersten so wooꝛdt daer wederom een vaste beuestinge van die dingen die daer gesept zijn / bpghestelt. Want hy hooꝛt een Godtlicke stemme van den Hemel: *Dit zyn warachtighe woorden Gods*: dat is / Sy zijn warachtich / eñ Godlick: ofte / Sy zijn warachtich want sy zijn Gods. Erasmus heeft het verduytst: *Hæc verba Dei vera sunt.* Alsoo oock de ghemepne Ouersettinghe: *Dit zyn warachtighe woorden Gods*: Ofte / *Dese warachtighe woorden Zyn Gods*. Daeromme soo wooꝛden de dinghen die hier vooꝛgestelt zijn / tweebouditch beuesticht: eensdeels dat sy warachtich zijn / eẽsdeels dat sy Gods zijn. Hoewel dat het bepde een mepninge is. Want dewijle dat sy Godts zijn / die de Waerhepdt is / soo en meughen sy niet anders zijn dan warachtich. Daeromme sullen wp die wooꝛden gelooue / ende gheensins daeraen twijfelen.

de Scrift is dat Wooꝛdt Gods.

Hier wooꝛt de ooꝛsake werch ghenomen / om subtijlicken te disputeren: dat de Schriften ende de Predicacien / die wt de Schrift gheschien / niet Gods Wooꝛt en zijn: daeromme dat sy met Incht op Papier gheschreuen / eñ met menschelicke stemme wtgesproken wooꝛdẽ / met een gelupdt dat vergaet: daer doch dat Wooꝛdt Gods niet menschelic / noch vergãckelick en zy / noch also daerhenen en gaet. Want de stemme Gods spreeckt hier claerlick / dat de wooꝛdẽ die hier vã Joanne in dit boec gescreuẽ zijn / vã dẽ Engel wtgesproke / niet alleen warachtich / maer ooc Gods wooꝛden zijn. Also betuyght ooc Paulus / 1. Thes. 2. dat het wooꝛt dz hy gepredict heeft / warachtich aẽ hẽselven dat wooꝛt Gods is. Also sept ooc Petrus / 1. Pet. 1. Laet dã doch die wõderbare menschẽ ophouden vã seltsame redenẽ wooꝛt te bzengen eñ te disputerẽ: dat t wooꝛt Gods datter geschreuen ende gepredict wooꝛt / niet en zy dz wooꝛt Gods Wãt dan en is het vooꝛwaer Gods wooꝛt niet / wãneer tgene dat ter gheschreuen ende ghespꝛoken wooꝛdt / met de Heylighe Godtlicke Schrift niet ouereen en coemt. Men sal veel meer / dat herte der Gelooughen daertoe verwerken / dat sy alle de wooꝛden Gods / die nae haer recht verstandt wtghelept zijn / als het verseekerde Wooꝛdt Godts gelooue / ende haer daer op verlaten. Want waer op willen wp ons anders verlaten? Wat sullen wp vooꝛtaen verseekerder ende ongetwijfelder hebben / Gode zy lof / Amen.

De

De 84. Predicatie.

Hier wordt de daet Joannis vertelt/ die den Engel wilde aenbidden/ eñ des Engels / die hem suler belet heeft.

10 Ende ick viel voor Zijne voeten/om hem te aenbidden: eñ hy seyde tot my:* Siet dat ghy dat niet en doet/ ick ben u Mede dienstknecht/ende uwer Broederē die het ghetuyghenisse Jesu hebbē: Aenbidt God: want de Gheest der Prophecien is het Ghetuyghenisse Jesu.

Apo. 19.10. 22.8.9

Nu so volcht de derde plaetse/die in dit Capittel ghehandelt wordt/te weten/ de daedt Johannis des Apostels/ende des Engels Gods. Joannes wilde den Enghel aenbidden/ maer de Enghel belettet hem/ ende ghebiedt hem Godt aen te bidden. Hier moetmen voor alle dinghen Johannis daedt ende raedt aenmercken. De Enghelen zijn heerlicke Creaturen/ eñ vā grooter macht: door welcke Godt die aldermeeste wercken wtricht. Dese nemen gemeynlick een gestalte der menschen aen haer / eñ verschijnen dicmaels den menschen: Sy dienē haer/beschermense / ende doen haer goedt/ na dat dan God haren dienst gebruyckt. Want als de Apostel van de Engelen spreeckt/ (welck ick oock inde 29. Predicatie vertoont hebbe) soo seyt hy: En zijn sy niet al te samen dienstbare Gheesten / die ten dienste wtghesonden worden: van wegen der gener die Erfgenamen der saligheyt zijn sullen? Eñ de Schrift verclaert dat met veel exempelen. Wāt Abrahe verschenen drie Mannen in menschelicker gestalte/ de welcke Engelen waren/ eñ onderwesen hem: twee verlosten Loth wt de handen der Sodomiten / eñ leydden hem wt den brant. Eē geheel Heyr-tracht der Engelen omringt Jacob / eñ beschermt hem tegen het gewelt zijns broeders Esau. De Heere sent voor Mose eñ den Volcke Israel/ zijnē Engel die haer door de Woestijne in dat beloefde lant leyt. Heliseum omringen vyerighe wagens. Eē Engel beschermt de Stadt Jerusalem/ daerme de dat hy 185000. Assyriers vloech. Danieli zijn de Engelen seer gemeynsaem geweest. Alsoo de andere Vaders ende Propheten. Een Engel troostet Josephum/ eñ weert hem alle sorchmuldicheydt: Item een Enghel verlost de Wijse wt Oriënten/van de listicheyt Herodis. Terstont gebiedt hy

Der Enghelen heerlicheyt.

Heb. 1.

Gene. 18.

Gene. 18. ende 19

Gene. 32.

Exo. 34.

4. Reg. 6.

4. Re. 19.

Mat. 1. 2

Matth. 4 ende 28. Act. 1. Act. 5. 10. 11.

Waerom Joannes dē Engel heeft willen aenbidden.

Joannes dwaelt.

Chzistum in Egypten te vlieden. De Enghelen dienen Chzisto: in witte cleederen bekupgen sp dat de Heere verresen / eñ ten Hemel ghevaren is. Die selue lepden de Apostelen wt de gheuanckenisse. Een wt haer verlost Petrum wt Herodis banden. Eenen Enghel wozt tot Cozneilum den Italiaenschen Hooftman ghesonden. De Enghelen spzeken dickmaels met Paulo. Sy bewijsen dicmaels den menschen groote weldaet. Sy betoonen dat sp groote cracht vā God hebbē. Als nu de mēschen sulcx gewaer wozdē / so willē sp de Engelen vereeren. Also oochier in dese tegēwoozdighe plaetse / als Joannes de Apostel verstōt / dat Chzistus selue dooz spnē Engel / hem so groote heerlicke verholenthz / der Kercken te goede / geopen baert heeft / eñ doe hp hen verwonderde vā spne claerheyt / eñ van spne Godtlicke gauē / van stondē aen wil hp den Engel aenbidden / die hem sulcke verholenthept gheleert heeft: niet dz hp diē sin hadde oft bestont van God af te vallen / eñ dat hp den Engel vooz Godt wilde aenbiddē. Want het en betaemt niet / dat wp alsulc eē ongeschicte sake van dien treffelicken Apostel souden dencken. Daerō so heeft hp dooz *Duliam* / (alsoot ooch Thomas vā Aquinē wtlept) niet dooz *Latriam* den Engel willē aenbidden eñ vereeren: dat is / Godt vereerē eñ aenbiddē als God: maer den Engel pet wat min / als een vooznamelic Bode eñ Dienaer Gods. Maer daer mede heeft hp gesondicht: op dat een pegelic verstaē mach / dz alle de gene sondigē / die de Enghelen ofte eenige voozna melicke Creaturē aenbiddē eñ vereerē / dooz den dienst eñ eere *Dulia* genoemt. Gheljck dat hedensdaechs int Pausdom alle Herders der Heplighen doen. Ende sy en bestrycken hare dwalinge met geen ander verwe / dan met dat on derschepdt / Dat God gheert eñ aenghebeden wozt met *Cultu Latriæ* / maer de Heplighen eñ Enghelen dooz *Cultum Duliæ*. De heylige Moeder Maria dooz *Cultum hyperduliæ*, Eñ ick en weet niet wat vooz din ghen meer / die ick nu niet noe men en mach.

Men stet dat Joannes in gheljcke dwalinghe is verwerret gheweest: want anders moestmen noodsakelick segghen / dat hp gheseondicht hadde met eenen afval / ende dat hp den Enghel vooz Godt heeft willen aenbiddē / ofte met ofte beneuen Godt: welcke saken beyde teghen Godt zyn: ende van alsulck een treffelick Man gheensins en behoozt te gheschien. Wanneer hy pmmers ooch Godt aenghebeden hadde / ende des niet te min ooch de Enghelen hadde willen aenbidden / wat hadde hy anders dan *Cultu Duliæ* gheseondicht? Eñ sonder twijfel / soo heeft Godt alsulck

sulck een treffelick Man/ghelijck Petrum eñ Thomam/laten dwalen/op dat hy ons sou de heelen / dat is / dat wy aen hare dwalinghe souden leerē des te voorsichtiger te zijn/eñ Godt dies te oprechter eeren. Want die teghenwoordighe plaetse / ende andere dierghelijcke exempelen der gener die ghedwaelt hebben/leeren suuerlic/dat men niet alle woorden ende wercken der Heyligen/sonder eenich onderscheit voor recht ende goedt houden en sal.

Men sal Enghel noch Heylichmet cultu Dulie nz aen bidden.

Wāt nu volcht de daet des voornamelicken Engels/dat is/een Godtsalige berispinge der dwalinghe. Ten eersten sept hy niet simpelick noch onbedacht: Ghy en sult niet doē dat ghy voorghenomen hebt: maer hy verwerpt die daedt gheheel ernstlick/ende hy sept door een Emphasim: *Siet toe dat ghyt niet en doet.* Alsulc een maniere van spreken hebben wy Duytschen (wanneer dat wy toonē willen/datmē hem voor eenich dinck gheheel sal wachten) als wy seggen: Siet dat ghijt niet en doet. Daerō so hebben wy wt het getuyge nisse des Enghels nu geleert/datmen noch de Heyligē noch de Engelen aenbidden en sal. Want dewijle dat de Heere selue van de Heyligen seydt: Sy sullen zijn als de Engelen Gods: so en sie ick niet waerō datmē de Heyligē niet en soude by de Engelē stellē: eñ sonder twijfel/wy hebbē geleert/ datmen haer noch door de eere *Latrie* noch *Dulie* aenbidden en sal. Want *Aenbidden*/ is met een eerbiedende herte te voete vallen/neder vallen/ ende hemselven buyghen: so ick op andere plaetsē betoont hebbe.

Voort so set de Engel de oorsaken daerby/waerom dz hy niet en sal aenbidden: *Want ick ben dyn Medeknecht.* Hy en sept niet/*Knecht* / maer *Medeknecht*: te weten / eenes amptes met v/onder eenen Heere. Want de Enghelen dienen Gode op hare wijse eñ maniere: Soo dienē oock de menschen Gode op hare wijse: doch zijn sy alle Knechten eñ Dienaers/eñ seerlic Knechten van eenē Heere. Nu so ist onredelic/dat een knecht synē medeknecht aenbidde eñ eere/die eē Creatuer is van gheliycken state eñ wesen. Daerō so ist pmmers onbillic eñ niet recht/dat de Geloouige/de Apostelē/Prophēten / oft Martelaers aenbiddē: eñ noch veel min betaemt het / haer doode gebeente aen tē biddē. Maer op dz niemāt en segge: Ja teghen Joannem den heyligen Apostel bekent de Enghel dat hy syn Medediēstknecht zy: maer het heeft een ander aensien met die andere menschen/die wy gheensins met S. Joāne/der weerdicheyt aengaende/te gheliycken en zijn: ende daeromme/ dewijle dat wy veel minder zijn/soo meugen wy de Engelen ende Apostelen/die al ver-

re bouen ons zijn/aenbidden: Soo voorcoemt hy dit/ ende seydt: *Ende uwer Broederen.*

broeders Joannis eñ Christi. Welck zijn nu Johannis des Apostels Broeders? De Engel selue geeft antwoorde/ eñ seydt: *Die het ghetuyghenisse Iesu hebben.* Het getuygenisse Jesu/ is het Euangelium/eñ het geloove dat hem op het Euangelium verlaet/ende met een geloouich herte Christum vaet ende aenneemt: daeromme so zijn alle Gheloouighe Christi/ broeders Joānis: daeromme is oock de Enghel der selver Medeknecht. Daeromme so en sal gheen Gheloouighe eenighen Enghel ofte Apostel aenbidden. So noemt oock de Heere alle de ghene die zijn woort ende Predicatie ghehoorsaē zijn/ broeders/Mat. 12. Maer wy moeten neerstelick aenmercken/dat wy door het gheloove/broeders Christi/ der Enghelen/ ende der Apostelen worden. Dat souden de Monicken ten eersten dryuen/ende niet de broederschap Marie/noch de broederschappen der Heyligher: Ja wanneer sy niet Apostelen des grooten grouwelicken Antichrists en waren.

Christelicke broederschap

Wat het getuygenisse Jesu zy.

De Enghel lept syne woorden wederō selue wt/ eñ geeft te kennen/welck het Ghetuygheniſſe Jesu Christi zy: *Want de Gheest der Prophecien, is het Ghetuyghenisse Iesu.* de Gheest beduydt de openbaringhe ende het verstandt: maer de Prophecie/ de Prophetische ende Apostolische Leere. Daerom me is dit de meyninghe: Het Ghetuygenisse Jesu Christi/ en is anders niet/ dan de opēbaringhe in der Godsaligher herte door den Heyligē Geest/ ende het gheloove der Prophetischer ende Apostolischer Leere. Wāt daerom worden indē Euangelio/de Apostelen oock Ghetuygen genoemt: eñ dat Euangelium/een Getuygenisse. Eñ betuygē/is predicken. Maer wt dese wtleggingе wort sulc eē grōt genomē: De oorsake uwer aēbiddinge/ O Joannes/is sonder twyfel die heerlicke Openbaringe eñ Prophecie/ die v door my is geopenbaert geworde. Maer wanneer dat ghy soudt meynen/datmen my daerom soude aenbidden/om dat daer eenen heerlicken geest der Prophecie in my is: so moest ghy in dier voegen alle uwe medebroeders aenbiddē/in welcke euen dieu Geest der Prophecie is/te weten/het ghetuygenisse Jesu/ het warachtige geloove. De wyle dā dat ghy nu siet/ende selue bekennē moet/ dat dz niet met allē en schict/ soo verstaet ghy dat oock dat tet hem niet en schict dat ghy den Enghel soudt aenbidden.

Bidden God aen

Den laetsten ende stercksten gront/waerom dat hy niet en wil aengebeden worde/is dese: *Biddet God aen.* Desen gront is genomen wt de eewige onveranderlicke Wet Godts/ welcke Deut. 6. geopenbaert is/

is/eñ weder verhaelt van onsen verlosser Chzisto/ Mat. 4. Wanneer wp Godts Wet eñ gebodt gehoozsaem waren: so ware het aenbidden / aenroepen ende de eere der Heyligen al lange wt der Kercken ghedaen.

De Enghelen en sal men niet aenroepē noch aen bidden.

Voozt so zijnder ooc ander plaetsen/die den dienst ende de cracht der Enghelen pzijsen/ die daerbeneuens oock Godt selue leeren aenbidden/eñ aenroepē. Besiet de schoone Psalmen/den 34. eñ 91. Ist dat pemant het ouereen comen ooc hebben wil (hoewel dat mp de eenighe Schzift ghenoech is) die lese Augustinum: die daer sept: Men sal de Engelē noch eeren noch aenbidden / mē sal haer oock niet offeren / noch kercken timmeren. De voznaemste plaetsen hier af hebt ghy int Boet van de ware Sa-ligie/int 55. Cap. Item tegen Maximinum den Bisschop der Arrianen int 2. Boeck int 477. bladt/vā de Stat Gods/ int 8. boet int laetste Capittel/Lib. 10. Cap. 16. 19. ende Lib. 22. Capittel 10. Gode zp eere/ AMEN.

(***)

De 85. Predicatie.

De beschzijuinge des Richters Chzisti / die daer int laetste vozdeel roemt.

11 Eñ ick sach den Hemel opē/ ende siet een wit Peerdt / ende die daer op sat/was ghenaemt Getrouwe eñ Warachtich ende hp oozdeelt ende strijt in rechtueerdicheyt.

12 †Ende zijne oogen warē als de vlamme des vpers / eñ op zijn hooft vele croonen/ ende hadde eenen Naem ghescheuen dien niemandt weet dan hp. ap. 1. b. 14

13 †Ende was becleet met eenen cleede / dat met bloedt besprengt was/eñ zijnen Naem hiet / dat Woozdt Gods. Esa. 63. a 2.

14 Eñ de Heyzerachten indē Hemel volch den hem na op witte Peerden/ becleet met wit repn fijn Lijnwaedt.

15 †Eñ wt zijnē mont ginck een tweesnijdē-de scherp swoert: ond dat hp daermede de Volcken slaen soude/ Esai. 49. a. 2. Eph. 6. b 17. Ge. 4. b. 12 ap. 1. b. 16

† ende hy salse regerē met een yserē Roede/ eñ hy treet de Persse des Wijns der verbolgenthept eñ toornichepdt Godts almachtich.

16 Eñ hy heeft op zijn cleet ende op zijn heupe eenen naē geschreuen/ † Coninc der Coningen / eñ Heere der Heeren.

1. Tim. 6 v. 15. Apoc. 17. v. 14.

Van het laetste oordeel.

Tot hier toe hebbē wy vele gehoort van verschepdē straffen der Godloosen. Maer dewijle dat kennelic is/ dat God de Godtloose op verschepden tijdē straft/ maer nu op een ander wijse/ eñ dat gheheel neerstich int laetste oordeel / ende daerna inder eewichept: Itē dewijle dat Joannes twee oft drymael heeft begonnen van het laetste oordeel te segghen/ als in het epnde des 11. eñ 14. Capittels/ ende euenwel noch tot op een ander plaetse ghespaert: so heeft hy de sake aen gesien recht te zijn/ dat hy alle man die seer noodsakelicke beschrijuinghe voor oogen stelde: ende hy berepdt hem alsoo ten laetstē hier op dese tegenwoordige plaetse/ so dat hy diē swaren handel/ aen welck soo veel ghelegen is/ voleyndet. Ende daerom soo set hy by die ouer langhe sake van de straffe der Godtloosen/ een volcomen eñ clare beschrijuinghe des alder rechtueerdichsten ende grootsten Richters/ ende zijns laetsten ende alder strangsten oordeels/ in welcke alle Antichristische eñ Godloose van eewichept tot eewichepdt ghestraft sullen worden. Dese plaetse (welck anders het vierde is in dit capittel) eñ dese sake/ streect tot op het 21. Capittel. Die maniere van wt spreke is treffelic/ sp wijst op de Maiestept der Propheten / ende op de supuere claerhept der Apostelen. Dergheljcken en vint ghy niet wepnich by de Propheten / ende bysonder by Esa. int 24. 25. 26. ende 27. Capittel.

De leere van den laetsten dach is nut.

Dese leere is profijtelick/ eñ bysonder noodsakelick / dat sy geheel neerstich gheleert/ ende van alle geloouighe verstaen worde: als de ghene die met sonderlinge neerstichept/ ende tot den epnde toe/ van de Propheten ende Apostelē voorgehouden is/ ende bysonder van den Heere Jesu Christo selue: niet alleen int heplich Euāgelie/ maer oock in dese heplighe eñ Godlicke Openbaringhe. Want so ghy niet door vreese des oordeels eñ des Richters die comen sal/ inde pale gehouden en wort/ so en ist geē wonder dat ghy wtsinnich worpt/ eñ met de sotte eñ godloose werelt verderft. Inde hādelinge des laetsten oordeels/ sietmen het epnde aller dingen: het leuen

uen ende de doot / het gheluck ende ellende / de straffe ende de onwtspzekelicke Hemelsche beloninghe. Wie dat selue neerstelick by hemseluē ouerlept / die heeft een verschzicken van de lasteren / ende hy wandelt vooz Godt in heyligher vzeese.

Desen dach en is nyet bekent.

Wy hebbē pmmers wt de Euangelische leere gheleert / dat den dach der wederbzenginghe aller dinghen / ende de verdzuckinghe der Godtlooser ende aller godlooshept / geen menschē / maer alleen den Vader bekent is: eñ daerom so ist een groote sothepdt / Ja een Godlooshept / datmē desseluen daechs vze ende oogenblick onderstaen wil. Euen wel heeft ons de genadige goede Godt te vozen teeckenen ghetoont ende voorseydt: ende hy wil / wanneer wy stē dat de selue veruult werden / oft veruult zyn / dat wy onse hoofden opheffen / wāt onse verlossinge is na by. Siet hy sept *Verlossinge*, niet pyne eñ noot. Wāt hy sept van de goede eñ gheloouighe / die na de verlossinghe wt den Hemel wachten: wanneer onsen behouder eñ Salichmaker de Heere Chzistus comen sal: de welcke hemseluen daer en bouē oot aen syne vpandē / gheliyck de Apostel 2. Thess. 1. seydt / sal wzekē. Daerom en sullen wy hier niet al te sozchvuldich zyn / noch die dinghen willē doozgronden / die niet en meugen doozgrondet werdē: maer veel meer waken eñ bidden / na het heylsaem gebot ons Verlossers ende Richters. Wy sullen onse lendenen omgozden / eñ bzandende lichtē in onse handē hebben: vast int gelooue ende gheduerich in de heylige hope verwachtē. Laet ons veel meer sozghe dzagen / dat niet de sozchvuldicheyt deser werelt onse herten en besitte / ende dat wy de dzoncken-schap ende bzasserie niet begeuen en zyn / ende dat wy niet onder de ghene en zyn / die ten tyden Noe ende Loth alleeen op de wereltlicke ende aerdtsche dinghen sagen / de Godtlicke saken verachtende: Ja de ghene bespotteden die haer waerschouden ende goeden raet gauen: tot dat den toozen Gods teghen haer ontstack / ende ouer haer (het welcke sy geensins en verwachteden /) wtghegoten wert. Wy hebben ghesien dat alle teeckenē die vooz den Jonsten dach geschieden sullen / alschoon vuult zyn. Daer om so laet ons waken. Eñ ist dat wy dese dingē in dier voege ouerlept eñ onderzocht hebben / soo laet ons met grooter neerstichept voozder sien ende hoozen / hoe eñ in wat gestalte de Richter aller dinghen comen sal. Hoe dat het oozdeel vooz de Godsalighe na haren wensch / eñ vooz de Godlooser verschzickelick eñ gruwelick wesen sal.

Den Heere met open

Ten eerstē siet Joannes in een gesichte (want dooz een gesicht / op dattet altemael soo

veel te openbaerder sy/ en vertelt hy dien lieflicken handel niet alleen/maer stelt hem ooc voor oogen: ende wat hy sept/ dat sept hy wt de Openbaringe Jesu Christi: op dat niemãt hem voor en worpe/ Gewisselick ghy zijt vermeten/ dat ghi v van onbekende dingẽ voorneemt te spreken. Want wie weet/ wie of hoedanich de richter/ oft het oordeel wesen sal: Daerom sept hy dat wt Christi des Richters mondt selue/ ende wt de Hemelsche Openbaringhe) den Hemel open staen. Want ander plaetsen der Schrift geuen te kennen/ dat de Heere in glorie ende maiesteyt comen sal: te weten met grooter claerheydt ende schijnende licht/ met vper eñ groote doorluchtichheydt. Want alsoo staet hier af/ Matth. 24. 25. Dan. 7. ende 2. Thessa. 1. Daerom soo worter door het open doen des Hemels vertoont/ dat den gantschen omloop des werelts met heerlicheydt ende claerheydt sal verlicht worden/ eñ dat dien dach geheel claer schijnẽde sal zijn. Andere verstaen/ dat het oordeel niet volcomelick verstaen en wort/ dan alleen wt de Hemelsche Openbaringhe: Het welc ick bekenne geheel recht te zijn: maer na mijn duncken wordt hier al wat grooters voorghehouden.

De Richter coemt voort ten oordeele.

Voort wort daer by gheset de beschrijuinge des Richters/ als eens Crijchsmans oft vermaerden Helts/ eñ dat is te samen gheset wt veel deelen. De Godsalige verstaen daer wt/ dat de Wachter eñ Beschermer der Kerckẽ niet en slaept: van welcke de Godlooſe valschelic voorgeuẽ/ dat hy sulcx niet en gheuoelt/ te weten/ de schade die sy de gheloouighe aendoen: eñ hy en vraecht nae de superstitieuse (soó zijt noemen) Christenen niet. Sy sien oock wel dat sy dwalen/ wanneer dat sy somtijts dencken/ dat Christus maer al te lijdtsaẽ en is: recht of hy den angst ende ellẽde der zijnder niet en sage. Maer nu coẽt hy voort als een Richter/ wreker eñ beschermer. Daer zijn veel schoone eñ heerlicke beschrijuingen Christi in dit Boeck/ als bynaergens in eenich ander: maer dit is bysonder schoon ende leuendich/ het welck ick te voré van stucke tot stucke (soo veel ick nae mijn cleyne gaue vermach) verclaren wil. Ghy sult v altijdt groote dingen inbeelden/ tot dattet ons ghegeuen wort/ dese dingen selue tegenwoordich met onsen ooghen te sien.

Onsen Richter rydt op een Peert, ende sonder twijfel op een wit Peert: niet dat hy de sterffelicke Peerden in dẽ Hemel van doen heeft: maer hy spreeckt alsoo op menschelicke wijse: op dat wy ons groote dingen souden inbeelden. De verwinners die rijden op wit te Peerden. So wort daer bediet/ dat onsé Richter verwinnen eñ triumpheren sal. Andere

Hy rijdt op eé wit Peert.

re meynen / dat dooz het wit Peert/zijn repne menschepdt aengebeelt wozt: maer ick verstae veel meer de witte clare Wolcke. Want de selue heeft hem wt de oogen der Jongeren opghenomen/ ghelijck hy banden Olijfberch ten Hemel voer: in de selue sal hy weder comen om te oozdeelen. Ghelijck nu de Coningē ende Vozsten op Wagenē geuoert wozden: alsso gheeft den Psalmist God de Wolcken toe: welcke also veel zijn als Peerdē ende Waghenen.

Dese gelijckenisse en was niet wachtich.

2. *Onsen Richter is getrouwe ende warachtich.* Hy is getrouwe den genen die hem betrouwen: Warachtich in alle beloften/teghen alle Godsalige/ eñ voor alle Godloose. Int laetste oozdeel sullē alle de gene dwalen/ende sien dat sy ghedwaelt hebben/die Gods beloften eñ dzepghementen als pdelheydt veracht hebbē: ende na het gheual oft ongheual / de saken in deser wereldt oozdeelen: ende meynen daerom dat de Godloose gheluckich zijn / ende de Godsalige ongeluckich. Van dese sake heeft Malach. int 3. ende 4. cap. gesprzoken. Dewijle dat dan de Richter ghetrouwe ende warachtich is/so oozdeelt eñ strijt hy inder gerechtichept / ende geeft een pegelic dat hem toebehoozt: de goede haren loon: de quade hare verdiende straffe. Desen Coninck en oozdeelt eñ strijdt niet/ also de Coningen deser werelt plegen: die na hare pdelheydt eñ genegenthept handelē. Maer dan septmen van Chzisto dat hy strijt/wanneer hy de Godloose na hare verdienste loōt. Paulus sept: Wy moeten altemael verschijnen voor den Richterstoel Chzisti / op dat een pegelick ontfange na dat hy gedaen heeft metten lichame/het sy goet oft quaet/2. Corint. 5.

3. *De Ooghen des Richters zijn als Vyerulammen.* Spne ogen zijn als vyerflammē. Want gelijck dat niemant ontloopen/oft hē voor den Richter verberghen en mach: alsso die de verborgen saken aller menschē doorgrondet/eñ hem niemant voor zijn aensicht verdupcken en can/ alsso zijn oock spne oogen verschrickelick ende gruwelick tegen de Godloose. Daerentegen so worden de gheloouige wt het aenschouwen des Heerē versadicht met alderley blijschap eñ genoechte. So worden daer oock int eerste ghesichte / Chzisto oogen toegheschreuē / wt welcke vper gaet. Soect selue aldaer meer. Anders betupcht de Schzift ouer al / dat de Richter alle dinck weet / oock de heymelicheden des herten. Daerom soo doet ghy sottelick / wanneer ghy meynt dat ghy ghwonnē hebt/ eñ dat ghy der straffe ontloopen zijt/wāneer de werelt van uwe boeuerie niet en weet / eñ dat ghy des wereldts oozdeel ontvliet. Daer is al een ander oozdeel voozhanden/in welck alle doen ende laten der Godlooseñ/ hen tot grooter schande

Psal. 16.

Rom. 2.

de vooz de gantsche werelt geopenbaert wozt. De gheloouige wozdē haer sondē bedect/ dooz den ghenen/ wt welcks weldaet sy goet eñ rechtueerdich gemaeckt wozden / ende van de pyne eñ schult verlost zyn.

Rom. 4. Weelcroonē op zyn hooft.

4. *Onsen Richter heeft veel Croonen op zyn hooft.* Want hy alleen is een Heere eñ Regent aller Coninerycken eñ Volcken. Gelyck oock Daniel int 7. Capittel vertoont heeft. Hy alleē mach inder waerhept genoemt wozden Aphzicanus/ Europeus/Asiaticus/Parthicus/Persicus/ Germanicus/ Gotthicus/etc. Het welc onse Coningen eñ Vorsten (die niet met allen en zyn tegen God te rekenen) haerseluen sottelick toeschryuen/ ende also nae de Monarchie staen / daer doch Chzistus alleen de rechte Monarcha is inder eewicheit. De se Richter ende opperste Vorst eñ Heere sal die menichuoudighe croonen den Paus te Rome van het hooft slaen. Ende vooz so en salder geen Coninc in de werelt so machtich ende gheweldich zyn/ dat hy desen sal meughen wederstaen/ oft oozloghe teghen hem voeren.

Es onderkēde nae.

5. *Onsen Richter heeft eenen gheschreuen Naem die niemandt en weet dan hy.* Dat sal cozts hier nae noch claerder wtghedzuct wozden. Chzistus heeft eenen onwtspzekelickē Naem/ want hy is warachtich God/ eewich/ onepndelick ende Almachtich. Niemandt en weet dien name dan hy. Want ten eersten so is Gods Maiestept ende heerlichept grooter dan dat sy van eenighe Creatuere mach begrepē wozden: Voozt so en behoozt den name God/ niemant dan hem alleē: want Gods name en mach in dese bedupdinge niemant mede gedeplt werden. Want hy is een warachtich Godt/eñ anders niemandt. Het welck Esaias dickwils sept: Hy is de Salichmaker/Coninck / Monarcha eñ Richter: welcke namē hem altemael toebehoozen / eñ niemant anders gemeyn en zyn. Voozt soo sept de Heere in den Euangelio selue: Niemant en kent den Sone dan de Vader ende de Vader en kent niemāt dan de Sone / ende die het de Sone heeft willen openbaren. Bouen dien so en sien wy hier maer als dooz een figuere: ende so gheweldich is Gods maiestept/ welcke wy eerst ghesepdt hebben/ so dat het menschelick verstant sulke eere ende heerlichepdt niet verstaen en mach. So kent dā God selue alleen synen eygen Name.

Het bloet dich cleet

6. *Het cleedt onses Richters is met bloedt besprengt.* Waer dooz beteeckent wozdt/dat hy de vyanden verwonnē eñ verslagē heeft. Waer af cozts int eynde des Capittels volgē sal. Maer dit merck onses Richters heeft hi wt het 63. ca. Esa genomen. Hy wyst daermede op de verwinners die van den

Slach

Slach comen: welcker cleede ren eñ wapen vol bloedts zijn der verslaghenen. Maer daer dooz wozt des Richters strenge gerechtichept eñ groote nederlage der vpanden vooozge beelt.

Wie naem des Richters is het woozt Gods.

7. *Nu soo worde des Richters name wtgedruct:* van welcke de godlooſe niet en weté. De richter wozt het Woozt Gods genoemt. Want de Sone is het Woozt Gods/ende het wtgedzucte Euenbeelde des Godlicke wesens: In welcke de Vader selue wtgedzuckt wozt/ eñ wt welcke wp al het gene (wt het Woozt) dat eé warachtige boodschap des hertē is/ het her te ende den wille des Vaders verstaen. Dese warachtighe heplige woozden wt den Euāgelio zijn bekendt: Inden beginne was dat Woozt/eñ het woozt was by God/etc. Joā. 1. Daeromme is Chzistus dat Woozt vleesch gewozdē: Een Heere Godt/ eñ Richter aller dinghen.

Joan. 14. vers. 1.

De Heyr cracht des Richters is wit.

8. *De Richter wort een Heyrcracht toegheuoecht*, niet alleen der Engelen/ met welcken de Heere (so hy dickwils int Euangelie verhaelt) ten oozdeele comen sal: maer alder gheloouigen oft Hepligen/die nemmer meer/oock hier niet/ van het Hooft geschepden en wozden. Want ten eersten so verrijsen de Hepligen met het Veltgheschzey des Ertzenghels/ ende daer en bouen wozden ooc de leuendige met de doode veranderd/eñ also met malcanderen Chzisto in de Locht te gemoet getogē. Daer/daer/in de wolcken ende claren Hemel verschijnē sy met Chzisto/als verwinders/gelucktich eñ salich. Daer staen oock de Godlooſe op/ende die tot dien dach gheleeft hebben/ wozden verandert met de gene die tot straffe ende tot schande verrijsen: sy sien pmmers de Hepligen met Chzisto inden Hemel ende in de heerlichepdt/ende terstont wozden sy onwtsprekelick gepijnicht ende gheplaecht. Dat geschiet volcomelic/ ende daer wozdt verwult het ghene dat int boec der Wijshept gestreuē staet/int 3. eñ 4. Capit. Daerom soo sept Joannes/dat dese Hezschare in den Hemel is/ niet op Aerden. Hy sept dat sy Chzisto na trect. Want dit selue heeft ooc de Apostel gesept/ 1. Thessa. 4. Wozt sept hy/dat sy verschijnen/ghecleedt/ niet naect/ ende hy toont de manie re der cleedinge/ende sepdt/ *Sy waren becleedt met witten ende reynen lynwade*, Want de Hepligen vercrijgen in Chzisto gerechtichept eñ heerlickhept/sy wozden gerepnicht ende heerlick gemaect. Eñ dat verstant heeft ons Joannes selue een wepnich vooz dese woozdē vertoont/ als hy sepdt: *Het lynwaet is de rechtueerdichmakinge der Heylighen.*

Heyligin ge eñ eere

Een sweert wt den mondt des Richters.

9. *Wt den mondt des Richters gaet een tweesnydende ende scherp Sweert.* Het en is gheen mes dat niet dan op een zijde en snijdt/ maer het snijdt aen beyde

beyde zijden. Daermede wort voorgebeeldt de rechte sentencie / die door Gods mondt tegen de Godtloose ghesproken wort. Want tegen dese is dat voordeel Gods eē Sweert dat in haer herte dringt. Waer by het oock Scherp genoēt wort. Het voordeel onses Richters is strange eñ scherp/maer nochtās rechtueerdich. Indē Euāgelio wort vertoōt hoedanich dit Sweert sp:te wetē/de verschrickelicke Sentencie die niet en mach wederroepē worden: Gaet in dat eewige vyer/ Matth. 25. Daerom volchter in de woorden des Euangelisten: dat hy daermede de Volcken slaet: sonder tijwfel dat hy alle ongheloouighe verdoemt/ende met eewige pijne straft.

Hy false met een yseren Roede regeren.

10. *Ende hy salse regeren met een yseren Roede.* Byna met een gelijcke maniere van spreken/ sept hy eué het selue/dat hy te voren ghesept heeft. Want so wie niet den Herders staf/ de leere eñ straffe/en hebben willen aennemen met ware beteringhe/die selue sullen int voordeel de pseren Roede gheuoelen: waermede hy haer als een aerden vat sal in stucken slaen: ende gheen macht en sal hem meugen wederstaen. Die maniere van spreken is genomē wt de 145. eñ 110. Psalm. Wāt Joannes gebruyct geerne woordē der Schrift/op dat hy dit Boeck dies te aenghenamer make.

11. *Hy treedt de Perse des Wyns der Verbolgentheydt, &c.* Hy sept wederō het selue / dat hy daer bouen ghesept heeft: maer nu gebruyckt hy een ander Parabel/welcke oock wt de Schrift genomen is/te weten wt het 36. Capittel Esaie. Dit is de somma: Synē grimmigen toorn sal hy wt stortē ouer de Godloose / ende haer swaerlick straffen/ eñ zijn Almachtighe handt/ welcke alle dinghen moeten wijcken/ aen haer hooft slaē. Hy sal de rechte Perse treden / oft laten haren ganck gaen. Besiet het ghene dat ick int 14. Capittel van dit Boeck ghesepdt hebbe. Hy treet de Perse.

12. *Den naem van desen Richter wert wederom vertoont,* Een Coninck der Coninghen ende Heere der Heyrscharen.

den name zijn heerlickheyt eñ gewelt/die bouen matē wichtich eñ machtich is. Hy heeft eenen Naem die gheschreuen stont int cleedt ende in de heupe. Daer mede wordt de ware menschept Christi beweesen: na welcke hy verhoocht is/ alsoo de Apostel totten Phili. int 2. Cap. sept: Ende hem is eenen Naem ghegheuen/die daer is bouen alle namen. Dese wort genoemt een Coninck der Coninghen / ende een Heere der Heyrscharen / een warachtich God/een Heere aller dingen/ een Monarcha ende Richter. Want also spreken ooc die ander Apostelen/Act. int 2. eñ 17. Cap. Het mach oock aenghesien wordē/dat in desen name des Richters / soo veel als de oorsake vertoont wort/waerom

om dat hi tot een Richter aller dinghen gheſtelt ſy. Want hy is een Coninck/ ende een Heere aller dinghen. Hem ſy eere ende prijs inder eewicheydt/ Amen.

De 86. Predicatie.

Beſchrijvinge des laetſten oordeels/ door welck de Antichriſtiſche en Godloose geſtraft worden.

17 Ende ick ſach eenē Enghel in de Sonne ſtaē/ en riep met luyder ſtemme/ſeggende tot alle de Vogelē die midden inden Hemel vlogen / Coemt ende wort vergadert ten auontmale des grooten Gods/

18 Op dat ghy eet het vleeſch der Coninghē/ ende het vleeſch der Hooftmannē/ en het vleeſch der Sterckē/ ende het vleeſch der Peerden/en der genē die daer op ſitten / en het vleeſch aller vrijen en dienſtbarē / der cleynen ende grootē.

19 Ende ick ſach de Beeſte ende de Coninghen der Aerden/ ende hare Heyrcracht ten vergadert om te crijghen teghen hem die op het Peert ſat/ ende tegen ſyne Heyrcracht.

20 Ende de Beeſte C wort geuangen/ende met haer de valſche Prophect/ die de teerkenen voor haer gedaen hadde / door de welcke ſy verleyt waren/die het merckteeckē der Beeſte ontfāgen haddē/en die zijn beelt aenbaden: Ap.13. b.13. Dan.13. a.1. Mat.24 c.24. Apo.16. b.14.

21 * Leuende zijn deſe twee geworpē in den bernenden Poel des vyers met ſulphur. Apoc.19. b.10. Dan.7. b.11.

22 En de ander werdē gedoot met dē ſweerde des genē die op het Peert ſat/het welcke wt ſynē mont ginck/ ende alle de Vogelen worden verſaet vā haren vleeſche.

Ter-

Beschrijuinge des oordeels/ ende de straffe der Godlooſen.

Terſtont na de beſchrijuinghe/ eñ alſo veel als dooꝛ een leuende afbeeldinghe des Richters/ volcht de beſchrijuinghe des oordeels/ die niet min openbaer en is: hoe dat Chriſtus ſpne vpanden ſal verwinnen/ ende haer inde eewige pijne ſal werpen. Nu ſo gebꝛuyckt de Apoſtel een Pꝛophetiſche maniere vā ſpꝛeken. Wandt dooꝛ *Proſopopeiam* oft een figuerlicke maniere van ſpꝛeken wozden alle voghelen beroepen totter ſlachtinghe ende tot het auontmael/ dat ſy verſaedt meugen wozdē vā het vlees der verſlagene. Eñ hier ſiet hy ten terſtē op de gene die daer ſlachtē eñ eē maeltijt berepdē/ tot welck ſy hare vꝛienden nooden/ eñ met malcanderen etē. Dooꝛt ſo ſiet hy op eenen Slach eñ nederlage der viandē/ van welche de wil de dieren eñ vogelen verſaedt wozdē. Eñ hier mede en wozt anders niet bedupdt/ dan dat alle Godlooſe van Chriſto ter neder gewozpen ende geſtraft wozden. Daer bouē is den gelouigen een maeltijt vooꝛgeſtelt/ waer dooꝛ ſy gheloeft eñ verſaedt wozden: Hier op deſe plaetſe wozt een maeltijdt berepdt wt het vooꝛnamelick ſlachten: waer dooꝛ de Godlooſe geen nutbaerhept en ontfangen/ oock niet verſaedt en wozden/ maer veel meer gheſlachtet eñ verſlonden/ dat is/ te gronde gaen. Wāt niemant en ſal hemſelue wijſmakē dat de Godlooſe eenmael geſlagen wozdē/ eñ daer na van de wilde dieren ende voghelen verſcheurt ende verdaen wozden/ eñ dat alſoo alle ſtraffe ſal ophouden. Want ſoudet alſo toegaen/ ſo en ſouden ſy niet gheheel ſwaerlic geſtraft wozdē: maer met tijtlicke gelijckeniſſen wozden de eewige dingen vooꝛgebeelt. Dit is genomen wt de Pꝛophetē/ bpſonder wt het 66. Cap. Eſaie/ eñ Ezech. 39. daer bpna de ſelue wozdē ſtaen. De Heere houdt Kermiſſe ende ſlachtet/ wanneer hy de Godlooſe met Jammer ende ellende ouerdeckt/ met Crijch/ ongheual ende ander ſtraffen/ haer alſo te ſpꝛeken/ ſlachtet: maer bpſonder/ wanneer hy haer in het laetſte oordeel in de eewighe verdoemeniſſe wozpt.

Dit ſlachten wozt vanden Engel wtgheroepen/ die in de Sonne ſtaet/ ende met lupder ſtemmē roept/ waer dooꝛ dat vooꝛgebeelt wozt/ dat dē dach des oordeels met Trompettē/ niet bedectelick ſal vercōdicht werden. Dien dach en ſal niemant verbozgen zijn/ men ſal daer alle dinck van eenē pegelicken hooꝛen. Eñ daerō roept hy met lupder ſtemme: eñ beroept vooꝛwaer alſo by Ezechiel ſtaet/ de Voghelen om de Coninghen te verntelen/ ende vooꝛt alle ſtaten eñ geſlachten der menſchen. Dat is/ deſe ſullen al te ſamen geroepen wozden/ om haer ſtraffe te ontfangen/ eñ de eewighe pijne te lijden. Daerō ſo vertelt hy neer-

De Engel die in de Sonne ſtaet.

ſte-

stelick/de Coninghen/Hooftmannen/Helden/eñ voornamelick alderlepe menschē die Christum veruolcht hebben/de Antichristsche/Godloose/verachters ende onboetueerdighe.

De oorsake der verdoemenisse is/de waerheit wederstaen.

Hier wort de oorsake by gheset/waerom dat de Godloose verdoemt worden ende verderuen: ouermits datter verthoont wort wat sy bestaen/en de oock metter daedt lasterlick volbracht hebben. Sy zijn nu vergadert om eenen strijdt teghen Christum ende synen wtvercorene/dat is/tegen de Kercke te doen. Welcke? Het Beest/de Coningen der Aerden/eñ hare Heyrarchien/de Hooftmannē eñ Krijchsliedē/die gheestelick eñ lichamelick strijden. Eñ hier en is niet vā nooden eenige lāge wtleggīnge. Besiet de Historie der Kercken binnen vijf hondert Jarē herwaerts. Merct wat heden daechs van de Pausen/Bisschoppē/Vorstē/harē raet eñ dienaers geschiet. Men hout Rijcxdagē/op de selue maectmen bloedige Mandatē tegen de Euangelische: men vuolcht het Euangelium seer hittich. De geestlicke Vaders oopē te samen: sy raetslagen/eñ roepēmen sal eñ moet een Concilīū vergaderen. Eñ waerō doch? Op dat de nieuwe (so zijt noemē) Euangelische leere wtgeroept/ende tot de wortel vernielt worde. Eñ daerom zijn sy alt tijt berept totten strijde/sy vergaderen haer sonder op houden tegen God ende synē Gesalfden/eñ willen met den Heere Christo eñ zijn Wtvercorene strijden. Wanneer hedensdaechs ergens eenē vrede ghemaect wort/eñ den bloedigen crijch der Vorstē ophout/so loopen sy van stondē aen te samen/eñ beginnen te raetslagen/hoe sy de gheloouige verdrucken sullen. Nu soo en isser gheen sonde soo swaer/als wanneermē de Euangelische waerhept wederstrijdt. Ende daeromme so is dat de voornaemste oorsake der verdoemenisse der Godtlooſen/op dien dach. Heden des daechs wort dat aen de Vorsten voor een bysonder deucht gheroēt: wanneer ergens een Vorst de Predicatie des Euangeliums nergens lijdē en wil: maer de selue wederstrijdt/ende de Roomsche Kercke beschut/beschermt/ende te samen met hare Articulen ende Kerckelicke Rechten voorstaet: welcke valschelick Oudt ghenoemt wort. Sulcke worden Rechtgheloouighe ghenoemt/die het alghemeyn gheloove aenhanghen/de alder Christelickste/ende beschermers des gheloofs.

Het beest is ghegrepen.

Voortaen wort deser menschē verdoemenisse/eñ de maniere der verdoemenisse verthoont: *Eñ het Beest wort ghevangen.* Hy spreeckt vnnuers van dese als van quaetdoenders/die op het stuck gegrepē worde: als sy haer des geensins en vermoeden. Want int middē

haerder voornemingen worden sy gegrepen / wanneer sy noch een goede hope eñ troost hebben : ende geheelick gheloouen/dat sy wat groots tegen Christum ende zijn Kercke te weghe brenghen sullen. Daerom so worden sy in de hitte/ende in de schande des tegenstrijts ende veruolginge gegrepen. Waer wt dat oock te mercken is / dat de veruolginge der waerheyt/ ende het verachtē totten eynde des werelts gedueren sal. Maer wie salder ghegrepen worden? *Het Beest ende de Valsche Propheet die teeckenen gedaen heeft.* Daerom so soect het gene dat int eynde des 13. Capittels gesept wort. De oorsake der eewigher verdoemenisse wort daer wederō by gheset: Want hy heeft met syner tooverie / bedriegherie/ mandaten eñ beuelen de gantsche werelt verleydt. Waer af te vozen meer als eenmael gesept is/also ooc int 7. Cap. etc. Daer wort ooc het geselschap der verdoemde by gheset: *Ende alle die, die het merckteecken des Beests ontfanghen hadden, ende die zyn beelt aenbaden.* Hier af en wil ick voortaē niet meer verhalē. Dit is int 13. Cap. wtgelept. Hoe wel dat het wt het voorsepde niet en can bewesen worden: so ist nochtans gewis/dz de Schilders hare ou de schilderie des wtersten oordeels / wt dese plaet se ghenomen hebben.

Schilderie des laetsten oordeels.

Want wy sien dat de oude schilderien des laetsten oordeels/die ouer hondert Jaren ende noch langer geschildert zijn/ ons een gantsche Schare der Mispapen/Meunicken ende gheestelicke vaders voor houden: by sonder der afbeeldinghe der Coninghen ende Pausen: welcke ter Hellen gesleppt/ende tot in het onderste der Hellen/vā het eewighe vyer gepijnicht eñ geplaetst werden. Waerby ooc in een Spreeckwoort is ghesept geweest : Daer worden meer Meunicken ende Papen in de Helle gheuonden eñ ghesien/ dan Boeren/etc.

Voort so sal de yydoemenisse ende de wijse ende mate der straffe/oft de straffe selue vier zijn. Want Ioannes sept: *Leuende zyn dese twee gheworpen in den bernenden Poel vyers met Sulphur.* In eenen Put/in een vyerighe zee/in de Vyuer die met sulphur brant. Een vyerighe zee ende sulphurische

Wat dit is alsulcken beschrijuinge der Hellē/eñ der laetster eñ eewiger straffe eñ verdoemenisse/ als ons beschreuen wordt by Esaiam int 30. Capittel. Dat Tophet is van ouer lanck toe berepdt/dit is ooc voor den Coninck toeberepdt/hy heuet wijdt eñ breedt gemaect: syne rameren zijn vyer/een groote menichte van hout/het welck het aenblasen des Heeren aen een Sulphurbeke ontsteeckt. Desghelijcx leestmen ooc int 66. Cap. Ende int Euangelie Marc. 9. Mat. 25. eñ vyna in veel ander ontallicke plaetsē. So is ooc alleman de straffe der

der Sodomiten wel bekendt/ Gen. 19. Daerom so willen de geloouighe sulex lieuer gelooven dan besoecken: niet tegenstaende de schandelichept der spotters. Want hier wort ons de Helle geopent/ dat wp daer in meughen sien. Daerom sullen wp ons vreesen eñ ontsien.

Twee in de Tee oft Woet gewrpt

Die twee worden hier bysonder ghenoemt. Want dewijle dat sy Auteurs van alle boosheyt geweest zijn / so hebben sy te recht den voorganck inde straffe die ouer hen gaet. Want de Wijseman heeft oock ghesproken: Het sal u gruwelick / verschrickelic ende haest verschijnen / want een hardt voordeel sal ouer die gaen / die voorgangers zijn: ende de geweldige sullen geweldich ghestraft worden. Wāt de Schrift gheeft oock anders te kennen/ dattet een groot onderschepdt in de straffe sy: na de mate dat de sonden groot oft clepn zijn. Wp en willen ons seluen hier oock niet inbeelden / dat de hoofden sonder de leden ghestraft worden: Want het gantsche lichaem des Antichristis sal ghepijnicht worden. Alle Godtloose sullen haer straffe ontfangen / also corts hier na noch claerder / ende oock in het eynde des 20. Capittels volgē sal.

Wp zijn leuēdich inde Hut gewrpt

Maer dit moetmen oock bysonder wel aenmerckē datter staet: *Sy worden leuendich inde Helle geworpen.* Want also wort de Wijsenisse der dooden voor gebeelt. Daer wort vertoont ende te kennen ghegeuen / dat in het voordeel/ de geheele Werelt die noch int vleesch ouerblijuen sal/ ghegrepen sal worden: niet doot/ maer leuēdich: het welcke Paulus claerlick wtdruct/ 1. Theff. 4. Het welcke wp oock in de Articulen ons gheloofs opentlick bekennen: Van waer dat hy comen sal om te voordeelen de leuendighe ende doode: niet alleen de rechtueerdighe ende onrechtueerdighe / maer de doode / te weten die/ die int vleesch noch ouerblijuende zijn ende leuen. Daerom soo sal de Antichrist tot op den dach des voordeels leuen/ eñ en sal voor dien dach niet verdaen worden. De Antichristische veruolghinghe te samen met alle Godtloose/ sal tot den Jongsten dach duerē. Maer gelijck Chore/ Dathan ende Abyron / Item de ander schare der oproerders / in de lasteren zijn gegrepen geworden: ende dā de aerde die haer seluen opende / leuendich verslonden / te samen met hare Hutten/ Haue ende goet: alsoo sal oock in den dach des voordeels/ de Helle haer kaken opē doen / eñ alle Godloose (maer bysonder de Antichristische) ontfanghen ende verslinden: Het welck nu veel menschen niet en gheloouen: maer op dien dach met ontallicke smerten gheuoelen sullen: ende wp alle sullent met dese onse ooghen sien. Maer dit wederspreect een pegelick in zijnder

Secte/eñ hebben eenen twist/ dat sy meynen in hare Secten ende superstitien de salichepdt te vercrijghen. Maer dit/dat wy hier op dese teghenwoordighe plaetse hooren / wordt ons vanden Richter Christo selue toegheseyt / ende als seker ende ontwijfelick om also te spreken voor ooghen ghestelt.

Maer hoe salt int oordeel met alle ander Godloose ende onboetueerdige vergaē? Sullen alleē de Antichristischeom des Antichristendoms wille verdoemt worden? Daer by sept Joannes: *Eñ die ander zijn metten Sweerde ghedoot, &c.* Want Matth. 25. spreect de Richter selue: Gaet in dat eeuwighe vyer/dat den Dyuel eñ zijne Enghelen berepdt is. Want my heeft ghehongert / eñ ghy en hebt my niet te eten ghegeuen/ etc. Want wanneer die door Gods rechtueerdich oordeel sullen verdoemt worden/ die gheen goet ter wereldt bewesen en hebben/doen zijt wel hadden meughen doen: Eplaes / wat salt dan wesen van die/die de arme ellendige menschen niet alleen niet goets bewesen en hebben / maer oock bouen dien de Godtureesende ende welgestelde Liedē / haer haue eñ goet genomen hebbē: ende dat selue goet met vrassen ende allen oueruloedt verdaen hebben? Ende alsoo de rijcke ende welgestelde Lieden tot grooter armoede ende Jammer ghebracht: ende de arme / die eenighe hulpe van de rijcke ghehadt hebben/ oock die selue hulpe berooft hebben? Hier in worden de oock de Sectemakers begrepen/ Joden/ Heydenen/ Mahometisten ende dierghelijcken.

Eñ de ander zijn metten Sweerde ghedoot.

Int eynde wort wederom verhaelt: *Ende alle Voghelen worden verſadicht van haren Vleeſche:* Het welck wy wt de Figuere der redene verstaen verhaelt te zijne / maer nochtans niet na de letter en moet wtgelept worde: maer door dese manire van spreken wort bedupdt/ dat de Godlooſe ende alle onboetueerdige oueruloedich gestraft sullen worden. Primasius lept dese plaetse wt / ende spreect: Dit en sullen wy niet so vleeschelic verstaen/dat wy souden gelooven dat de Heyligen (want door de Voghelen verstaet hy de Heyligen/ so hy selue wtlept) sullen versadicht worden van het vleesch der Godlooſen: maer in dat / dat hy de Heydenen die gerechticheyt des Godlicken oordeels geopenbaert heeft: door welc hy de gantsche menichte der wtuerkoren verlost heeft/ende de ander om te vdoemē voorghenomen/ soo staet daer van hen/ dat sy door de kennisse der gherechticheyt versadicht worden/van het gene daer eenen in desen leuen hongher eñ dorst toe hebben mach / maer niet volcomelick en mach begrijpen. So sept oock Esaias vandē Godlooſen/ eñ spreect:

Alle voghelen zijn versadicht.

Sy

Sy sullē zijn tot een versadinge des gesichts allen vleesche: Van dese versadinghe (mepne ick) wort hier gesproken. Eñ terstont volchter: Men mach ock int quade/door de Vogelen verstaen/ de Enghelen die ghesondicht hebben: welcke/ als sy hare nauolgers tot het verderuen gelept hebbē/daermede dat sy haren quadē lust gheboet hebben: ghesept worden versadicht te wesen van het vleesch der verdorue menschen/ die een versadinge ontfanghen van hare verdoemenisse/ van welck sy oorsakers tot die dwalinge geweest zijn. Also schrijft dese. Maer ick/ also dat ick niet en verwerpe/ dat andersins warachtich gesept wort: also mepne ick/dat men dat niet sorchuuldich/ noch so seer nauwe ondersoecken en derf: het welck figuerlick eñ op Prophetische wijse gheseptis. Sy en hebben/na mijn goedtduncken / anders niet met die bysonder maniere van spreken willen vertoonen / dan dat alle Godtloose (die ick nu gheseptheb) sullen te gronde gaen: door de groote macht Gods / eñ met de wtnemende straffen ghepijnicht worden. Daerom sullen wy Godt vreesen. Hem behoort alle eere/ Amen.

(***)

De 87. Predicatie.

Dat xx. Capittel.
Van de supuer Euangelische Waerheyt/welcke door den Dienst der Apostelen ouer al de Werelt wtghespreydt is/ende dat dupsendt Jaer lanck.

1 A Ende ick sach eenen Enghel wt den Hemel neder comen/ eñ hy had de den Sleutel des Afgrondts/ende een groote Keten in zijn handt.

2 †Eñ hy heeft ghegrepen den Draec die oude Slāge/ de welcke is de Dupuel ende Satanas/ende heeft hem gebonden dupsent Jaren. 2.pet.2.a 4. ap.12.a.9

3 Eñ heeft hem in dē Afgront gheworpen/ eñ heeft hem gesloté/ ende heeft verseghelt ouer hem/ om dat hy de volcken niet meer verleyden soude/ tot dat de dupsent Jaren volcyndt waren: ende daerna moet hy

eenen cleynen tijt ont bonden worden.

Al de kenisse des laetsten oordeels is veel af gelegen.

Nademael datter boué maten vele aen de rechte kennisse ende verstant des laetsten oordeels gelegen is/het welck ick dickwils vertoont hebbe/soo spreeckt de H. Joannes met grooter neerstichept ende beguaemhept vã het laetste oordeel. Eñ na zijn gewoonte/op dattet al te claerder ware dat hy voorgheeft/so en vertelt hy de sake niet alleé met woordẽ/maer hy stelt se met ghesichten voor oogen/so datment om al so te spreké/can sien: ende dat sonder twijfel de gheloouige: Wãt de ongeloouige zijn dese dingen al te samen (hoewel sy geheel heplich zijn) enckel beuselingen: Maer tot zijnder tijt sal de Godlicke wijshept haer oock bespotten: also sy haer sel ue in de Parabelen Salomonis dreycht. Daerenboué verclaert hy sommige vragen die men in desen handel plach op te worpen.

Wat die gheuren sal/die noch Antichristich nsch Christenen zijn.

Hy heeft pmmers gesproké dat het Beest/samen met de valsche Propheet eñ alle haer aenhanghers in den laetsten dach in de Helle sullen geworpen worden: maer dewijle dat den meesten deel noch den Antichzist aen en hanghen/noch oock rechte Christenẽ en zijn: maer na haren sin ende moetwille leuen/also dat sy henselnen eenen Regel eñ Wet zijn: also dan voorwaer de Sectemakers zijn: als de Nestorianen/Iacobiten/Gregorianẽ/etc. ofte die noch Heydenen zijn/Item die Iodẽ eñ Turcken: so mocht hem pemandt verwonderen ende vraghen/wat hen op dien dach ghebeuren ende geschieden sal? Daer op geeft Joãnes antwoorde: *Ende de ander werden ghedoodt met dẽ swoerde des genes die op het Peert sadt, &c.* Voort met dat hem de gelooufge Wonderen mocht: Hoe/sullen die verdoemt werden die onder de Turcken gebozen zijn/Itẽ onder de Secten/Ioden ende Heydenẽ/die de Christelicke waerhept niet ghelooft en hebben? So voortoemt Iohannes sulcke ghedachten/ende geeft van het beghinsel deses 20. Capittels te kennen/hoe heerlic ende claer dat de Euangelische Waerhepdt Christi/der Werelt geschenen heeft: Item hoe dat alle gheweldt ende macht den Dupuel ghenomen zy: ende dat/dupsent Jaer. In welcken tijt de Predicatie des heplighen Euangeliums na malcander geloncken heeft: also dat alle de gene die dat Euangelium Christi niet aengenomen en hebben/haer geensins en meughen ontschuldighen. Wãt de Predicatie des Euangeliums en is niet dupster/noch verborghen/maer gheheel claer gheweest: sy en is niet rozt noch inghedzonghen gheweest/maer dupsent Jaer lanck vercondicht ghewozden: sy en is niet van wey-

Met hoe groote maiesteit dat Euãgelium Christi in de Werelt ghepredict is

nigen

nigen aengenomen / maer vã alle Volcken eñ Natien onder de Sonne. Daerom en willen de Joden ende Heydenen / de Secten ende Turcken / met geweldt niet van het Euangeliũ weten: daerom en meugen sy haer niet ontschuldigẽ. Want hoewel dat men mochte meynen / dat de waerheyt eertyts claer geweest hadde / ende nu niet: so ist euenwel gewis / dat de maiestept des Euangeliũs so hooghe is geacht geweest in de Wereldt / soo dat daer af nu ooc overal vermaẽt wort: ende dat de ghene die den handel Christi niet en verstaen / door haer eyghen booshepdt / de ooghen met ghewelt toestoppen. Daerom soo gelt de spreucke des Apostels ooc nu: Ist dat onse Euangelium bedeckt is / so ist bedeckt in de gene die verderuen: welcken de Godt deser Wereldt de sinnen verblint heeft / dat hẽ de claer heydt des Euangeliums niet en schynẽ / etc. 2. Cor 4. Waerwt wy nu beslupten / dat niemandt onder alle de ghene die in de Wereldt verdoemt worden / sonder zyn schult verdoruen en wort. Het welcke ooc de Heylighe Apostel Paulus tot den Romepnen int 1. eñ 2. Capittel geroert heeft. Daerom so wort hier / van een nutbaer ende van een noodt saeklick Artyckel gehandelt: te weten / vãde opẽbare Predicatie des Euangeliums door de gheele Werelt: welcke Predicatie dupsẽt Jaer geduert heeft.

Die verdoemt / worden / worden / dẽ te recht te verdoemt.

Maer in dese handelinghe ghebruyckt hy een orden. Tẽ eersten wordt de Enghel beschreuen / daernae wordt zyn werc oft zyn werckinge voor gehouden. Ten laetsten wort ooc den tydt beteeckent. So veel als de beschryuinghe des Enghels aengaet / so wordter ten eersten een Enghel ghenoemt / ende int midden voor gheset: daerby wordt de gantsche orden verstaen: wt welcke Paulus de Apostel der Heydenen bouen al schynt. Nu so en ist gheen wonder / dat door dẽ Engel / alle de heylige Apostelen verstaen worde. Want dat woordeke Engel / bedupt een gesondẽ Bode of Apostel. Eñ daerom heeft Malachias Joannem dẽ Voorlooper des Heeren / een Engel genoemt: Siet / ick sende mynen Engel voor v henen / etc Eñ de Dienaers der Kercken / zyn meer als eenmael in dit Boeck Engels genoemt. Ist dan dat de voornamelicheyt eñ edelheyt des naems / den Dienarẽ aen ghenaem is: so sy ooc de Engelsche reynicheyt / eñ de heerlickheyt des gheloofs deselue aengenaem. De Sendode en hãdelt noch en spreect niet vã tghene dat hem beuolen is vã die hem gesonden heeft: alsoo sullen ooc de Dienaers des Woorts niet anders voorghe uen / dan dat sy vanden Heere in de Godlicke Schrift ontfãghen hebben.

de Engel teeckent de orden der Apostelen.

Voort staeter / dat dese heerlicke Engel vandẽ Hemel af-

de Engel coemt vã dẽ Hemel

coemt: niet dat de lichamē der Apostelē bādē Hemel afgecomē zijn: maer dz is hare beroepinge ende ampt/welc hen vāden Hemel is opgelept. Want de Sone Gods/die vandē Hemel gecomē is/die heeft de Apostelen ghecozen/ende in de Werelt wt gesonden. Twelcke Matt. 10. ende 20. Mar. 16 ende Luc. 14. verhaelt wozdt. Ende Paulus sept tot den Galaten/dat hy noch dooz den mensche/noch vanden mensche beroepen en zy/eñ tot eē Apostel geozdineert: maer vā God/dooz Chzistū. Waer by dattet opēbaer is/wat groot aensiē dat de heylige Apostelē hebbē. Want sy en zijn niet de gene die daer spzekē/maer de Gheest Chzisti eñ des Vaders spzeect dooz haer. Daerom de gene die haer leere vacht/die veracht God dē Vader eñ dē Sone. Item/die en seggē de waerhz niet die daer voozgeuen/dat het Euāgelium is eē Leere/die nu eerst cozts is op ghestaen/ende van behendige liedē is gedicht geweest. Mē lese het 1. Capittel des 1. eñ 2. Sendbziefs Petri.

de Engel heeft in sijn hant de sleutel des Afgronts.

Na dit soo staetter/dat dese Enghel twee vooznamelicke Instrumenten in spne handt heeft: te wetē/*eē Sleutel* eñ *eē Ketē*. Wat hi daerdooz vstaet/dz willen wy sien. Joannes verstaet sonder twijfel dooz dese Instrumentē niet anders/dā die vzije/warachtige/eñ heylige pzedicatie des Euāgeliūs: waer dooz dattet geschiet is/ dat de Helle vooz de gelouige ghesloten is/ende de Dupuel met een keten gebonden/ende dat hy ghevangen gehouden wozt: op dat hy de Godsalige niet so seer en beschadighe als hi wil: noch die en verlepde die hy wil. Want also sal Joannes terstont hem seluen wtlegghen.

De Sleutel.

Daerō so hebbē de Apostelē sleutelē om te bindē eñ te ontbindē/vandē Heere ontfāgē/ Mat. 16. eñ Joā. 20. Sy doen met de Pzedicatie des Euāgeliums den Afgront open: dat is/de diepe Helle vooz de God loosen: wanneer sy hen vercondigen de verdoemenisse in de Helle/van weghen haerder Godlooshept. Vooz de Godt salige slupten sy de Helle/wanneer sy met de Euangelische Leere/dē Hemel opē doen/eñ de Gheloouige tot de Hemelsche blijschap lepden. Van de Sleutelen is elders int lange verhaelt.

De Keten.

De keten is een voozbeeldinge der geuāckenisse. Dooz de Pzedicatie des Godtlicken woozts wozt de Dupuel geuāgen eñ gebondē. Waerby dat het coēt/dat sommige ernstige Pzedicanten/de Schilders eenen Dupuel voozghemaelt hebben/die met een keten ghebonden is.

In de navolgende woozdē/ wozt dese Sleutel eñ de beduydinge des Ketēs/claer wtgelept: met dat de werckinge der pzedicatie der Apostelē wtgelept wozt. Wāt hy stelter by:

Hy heeft dē Diaet gegrepen

Ende

Ende hy heeft dē Draec gegrepē, etc. Hi ȳhaelt wederō de namē ons ȳpāts/wt het 12. cap. daer sy altesamen ȳclaert zȳn: daer meucht ghyse soeckē. Maer de Engel heeft dē Dupuel gebon dē: welc dat eynde eñ tgebzupt des ketēs is: te wetē/op dat hi hem niet en roere/ eñ de geloouige niet aen en grȳpe eñ ȳder ue. Daerna volcht een ander/ dat noch swaerdēr is: *Eñ hy heeft hem geworpē inden Afgront*: dat is/ Int onderste der Hellen heeft hy hem gewozpē/op dat hy de geloouige niet en ȳdoe. Daer volcht nu een ander/ dat noch swaerder is: *Ende hy heeft hem gesloten*, op dat hy niet wederom en come. Dit ist eynde eñ tgebzupt des Sleutels. Ja *hy besegelt ouer hem*. Nu so heeftmen dat vooz eē wȳse/ datmē de Bzieuē/ geuanckenissen eñ grauen toesegelt: eñ dat om te meerder sekerheydt wille/ dat haer niemāt ontslupte en sal: maer dat sy gesloté/ versegelt eñ seker blȳuen. Dese dinghen altesamen/ bedupden een volcomen Victozie/ die wy dooz Chzistum vercregen hebben/ die ons dooz dat woozdt des Euangeliums/ vercondicht wozdt/ ende dooz het ghelooue medegedeylt is. Want om ons heeft hy den Vpandt verwonnen/ gheslaghen/ ghebonden/ ghesloten eñ beseghelt/ so dat wi nu gerust eñ seker vooz hem zȳn. Ten laetste so volcht daer/ dat dese stuckē altesamē wtlept eñ verclaert: *Om dat hy de Volcken niet meer en soude verleydē*: sonder twȳfel op die wȳse/ alsoo hy haer vooz de Victozie Chzisti/ ende eer dat het Euangelium dooz de Werelt is ghepzedickt gewozden/ verleydt heeft. Want doen ter tȳdt stroōdet al vol Godlooshept eñ dwalinghe. Daer ston den alom Kerckē der Afgodē/ de Afgodē werdē aengebedē: sy gauen antwoozde: de Outaren roocten van het bloet der menschen eñ dierē. Alle schande ende lasteren hadden haren loop. Tooueryе/ waersegghery/ schandelicke dootslagen/ hoererye ende ouerspel/ haddē haren ganck ongestraft. Niemandt en soude coztelick meugen vertellen noch wtleggen/ oock met een seer langhe vertellinghe/ hoe schandelick dat de Dupuel de Wereldt bedzoghen heeft: hoe seker ende gerust dat hy geregeert heeft: eñ met wat grooter ȳwerringe hy dat menschelicke Geslachte/ hemselven als lȳfeygen verbonden ende verstrickt heeft. Wie daer lust toe heeft/ die besie Gzieken Landt/ Italien/ Asiam: eñ Cozinthen in Gzieken Lant/ Romen in Italien/ ende Ephesum de Hooftstadt in Asia: die sal gruwelicke gruwelen vinden/ ende sal seggen dat de Dupuel gheheel in haer geregeert heeft: ende heeft die ellendighe menschen dagelicx met nieuwe consten rasende ghemaeckt. Maer nadien de eenighe Paulus (van de andere Apostelen en wil ick nu niet seggen) tot Cozinthen/ Ephe-

Dat hy de Volcken niet meer en verleyde.

sen eñ Roomen ghecomen is/ eñ aldaer Christum gepredict heeft/wie en soude niet siẽ/hoe warachtich dat Joannes hier den Dupuel ghebonden ende ghesloten heeft? Ick snijde de materie op het corste af / die anders seer wijdt eñ lanck is. Daerom dat het mp dunckt/ dat ick genoech doe/ wanneer ick alleen sommighe voetstappen wijse/ waer door ghy tot meerder bedenckẽ van die dinghen comen meucht. Hierbp dienen de woorden Pauli/ die int Werck der Apostelen int 26. Capittel staen/ ende voor den Coninck Agrijppa / den Vorst Syrie/ ende den Lantvoocht Festo ghesproken zijn gheweest: Daeromme ben ick voor v verschenen / (seydt de Heere tot Paulum) op dat ick v soude setten ende ordineren tot een Dienaer ende Ghetuyghe / eensdeels der dingen die ghy gesien hebt/eensdeels der gener/ in welcke ick v verschijnen wil: ende ick wil v verlossen van de Volcken ende Heydenẽ/onder welcke ick v voorts aen sende / op dat ghy haer de ooghen soudt open doen / dat sy van de duysternisse tot het Licht bekeert worden/ende vã het gewelt des Dupuels tot Godt/ op dat sy vergheuinge der sonden ontfanghen/ etcet.

In de Epistel tot de Colossensen/int 1. Capittel/geeft Paulus te kennen/desghelijcx ooc op veel ander plaetsen / dat Christus den Dupuel verwonnen heeft / ende dat die selue Christus ons verlost/ende wt het Rijcke der duysternisse/ in dat Rijcke eñ Licht des Soons Gods ghestelt heeft. Dat hier nu staet/ dat de Apostelen ende Dienaers den Dupuel slupten / dat salmen van weghen haers diensts ende ampts verstaen. Wt dit dat tot hiertoe ghehandelt is/mach oock een peghelick oordeelen/ oft hy in de Leere des Euangeliums heeft toeghenomen/ die hy nu langen tijdt in de Kercke heeft gehoort. Want wanneer ghy noch met des Dupuels keten ghebonden zijt/den Dupuel in alle duplichept eñ onmuthept nae danst/soo en hebt ghy dat Euangelium noch niet ghehoort / soo ghy te hooren behoort: maer wanneer dat ghy ghewaer wordt / dat de Dupuel met de keten ghebonden is/ende dat ghy des Dupuels Heere ende Meester zijt/ soo staet de sake wel. Soo roept/ O Heere / beuesticht dat ghy in ons ghewrocht hebt/ett.

Christus heeft den Dupuel gebondẽ.

So veel als nu den tijt aengaet/van dese claer schijnende Euangelische waerheydt/ soo staetter / dat sy sal in de Wereldt dupsendt Jaer dueren. Want hy spreeckt opentlick/ dat *hy hem dnysent Iaer lanck gebonden heeft.* Ende wederom: *Op dat hy de Volcken niet meeren verleyde, tot dat die duysent Iaren voleyndt worden.* Ick weet wel datter verschepden meyninghen zijn der gener die dese plaetse wtleghen / van de dupsent Jaren. Ick weet oock dat

Dupsent Jaer.

dat de Secte Chiliastarum ofte Millenariorum / door Papiam / alsoo Eusebius in zijn Historie int 3. Boeck schrijft / hier wtghenomen is. Ick en wil anderer lieden meyninge niet wederstrijden: het welcke al te lanck soude looopen / ende te veel arbeyts costen / ende gheen bysonder vrucht voortbrengen: Ick sette alleen mijn meyninghe / dat die de Godtsalighe Lesers ouerweghen. Voort so late ick een yegelick vrij / dat hy dat aenneme / dat hy meynt opt naeste de waerheyt gelijckformich te zijn / eñ den Godtsalighen nutte. Nu so verstae ick dat slecht ende eenuoudich / dat Johannes spreect vā die Dupsent Jarē / die haer na malcanderē / vā de tijdē Christi / tot de laetste verstoringe der Euangelischer Predicatie / ende der Kercken Christi / verloopen hebben.

Hy waer datmē de Dupsent Jaren tel sal.

So en ben ick ooc niet scrupuleus noch sorchuuldich int ghene daermen de voornoemde Dupsent Jaren sal beginnen te rekenen. Ick sette eenvoudelick het beghinsel der rekeninghe in de vrije eñ openbare Predicatie des Euangeliums: eñ daer in / doe de Gheloouighe dat Woordt Godts hebben begost aen te nemen: ofte doe het alschoon van den Heydenen aengenomen was. Daeromme so meyne ick / dat men drie termijnē setten can / aen welcke men sal beginnē te tellen / de welcke nochtās met malcanderen ouereen comen / niet tegē malcanderē strijdende / ofte ymmers een cleyn onderscheydt hebbende: also dat de Jaren die daer tusschē vallen souden / een bysonder ongelijckheyt meugē voortbrengē. Daerom so meucht ghi / ist dz het v goedt dunct / die dupsent Jaer beginnē te tellen / vā het 34. Jaer der geboorte Christi / in welc Jaer Christus opgevaren is ten Hemel: eñ Paulus die tot den dienst is beroepen / de Heydenē door de predicatie des Godtlicken Woorts / tot de ghemeynschap des Volcks Gods ghebracht heeft / eñ den Dupuel begost heeft te dwingen / ghy sult ymmers met die rekeninge comen op dat Jaer onses Heeren 1034. eñ op dat Pausdom Benedicti des 9. de welcke doe hy door list eñ practijcke op den Stoel geromen was / (welcken sy Petri / ofte den Apostolischen Stoel noemen) met de Swarteconste is omgegaen / eñ heeft met den Dupuel een verdrach gemaeckt: van welcken hy oock wechgenomē is / doe hy te voren Gregorio den 6. dat Pausdom vercocht hadde. Men lese Benonis des Cardinaels Historie: wacraf wy bouen int 13. Capittel verhaelt hebben. Men lese oock andere Historyschrijuers. Het is ghewis / dat de Dupuel in de selue dagen / den Apostolischen Stoel (soo sy die noemen) beseten heeft. Men lese van de geschiedenissen Spluestri des 2. ende soo voortaen / etc. Daeromme

so

soo sult ghy segghen / dat ontrent die tijdt de Dupuel wederomme heeft wtgebroken/ ende de Volcken verleydt: bysonder door de Pausen. Ofte begint die dupsent Jaer te tellen/van den tijdt doe Paulus tot Roomen om het Euangelium is gheuanghen geweest: ende heeft betupcht / dat het Euãgelium door de gantsche Wereldt ghepredickt is gheweest. Dat was ontrent het 60. Jaer na de geboorte Christi. Wanneer ghy van daer rekent dupsent Jaer / soo coemt ghy op dat Jaer des Heeren/ 1060. tot het Pausdom Nicolai des 2. onder welcken de waerheydt menigherlep wijse (somen daeraf schrijft) is aengeuochten eñ verualscht gheworden. Eñ ooc op dien tijdt heeft Gregorius de 7. met spne practijcken de gantsche Wereldt verwerret. Ofte beghint te rekenen / van den tijdt dat de Stat Jerusalem verstoort is/op welcken tijdt/doe de Joden verworpen werden / de Heydenen in de stede der verworpenen Joden/in grooten ghetale ingecomen ende aenghenomen zijn : het welcke was het Jaer des Heeren 37. so sult ghy comen op het Jaer Christi 1073. tot het Pausdõ Gregorij des 7. Waerin (also niet wepnich Histozischrijuers ghetupghen) de Dupuel selue geregeert heeft. Voorwaer daer en heeft geen het waraftich gelooue ende Godtsalich leuen groote schade ghedaen/ noch dat godlooſe wesen ernstlicker gheplant eñ verhoocht/ dan dese Gregorius / die anders Hellebrandt ghenoemt werdt. Van dien hebbe ick bouen int 13. Cap. gheseyt. Daer ick oock vertoont hebbe/ dat Beno de Cardinael dese dupsent Jaer begint te tellen van de gheboorte Christi/ ende hy beslupt die / in Sylueſtro den tweedden. Also ist kennelick/ dat de Euangelische waerheit in de Wereldt haer eerlicke plaetse gehadt heeft: ende niet geheel en is versmoort ghewordẽ/die dupsent Jaer lanc. Dat is/vande tijden der Apostelen aen/ tot datmen schreef na de gheboorte Christi 1073. ofte daer ontrent. Wat in de selue tijt/ofte daerna geschiet is / sullen wp hiernae hooren/ wãneer wp aen die plaetse comen : *Ende als die duysent Iaren sullen voleyndt Zyn.*

Hier mocht pemandt seghen: Ick en can niet sien/dat de Predicatie des Heylighen Euangeliums/so langen tijdt inde Wereldt gheduert heeft/ te weten/dupsent Jaer. Want het is kennelick wt de Histoischrijuers/dat de Leere van verdienste/van genoech doen/ ende van de rechtueerdichmakinghe der wercken/ terstont na der Apostelen tijdt / haren eersten grondt ende begin genomen heeft. Wp weten dat de aenroepinge der Heyligen/ ende het vereerē des Heylichdoms/ van Hieronymo is beschermt geweest: welcke in het

Jaer

Jaer onses Heeré 422. gestoruen is. Wy weté dat de Paus van Roomen hem terstont na den doot Gregorij des 1. voor dat hooft ende den alghemeynen Herder der Kercken heeft opghewozpen. Wy weten dat in den seluen tijdt/ontrent het Jaer Christi 630. Mahumet een groot deel der Werelt verlepdt heeft. Wy weten dat onlancks daernae/den verbloecten twist van het ghebzupck der Beelden/in de Kercke der Christenen haer heeft verhenen. Wy hebben ghehoort/ dat Joannes den Antichzist 666. Jaren heeft bestelt. Het is oock openbaer/dat de Dupuel dooz moordt ende doodtslach/ende alderlep schande eñ laster/in de kinderé des ongeloofs geregneert heeft. Ende daerō segt ghy: Ick en sie niet hoe de Dupuel dupsent Jaré gebonden sp geweest/ende besloten.

Hoe de Dupuel dupsent Jaer ghebonden sy.

Daer op geue ick antwoord: Dat die dinghen die tot nu toe voortghebracht zijn/waer zijn:eñ dat het daerentusschen waer sp eñ blijft/ dat Joānes wt de openbaringe Jesu Christi vertoont heeft:te weté/ dat de Dupuel dupsendt Jaer sal gesloten worden/ende dat hy ghebonden ende gheuanghen gebleuen sp/tot het epnde der dupsent Jaren. Ende dat verclare ick op dese maniere: De Heere heeft ghesproken in den Euangelio: Nu is dat Oordeel der Wereldt/nu sal de Vorste deser Wereldt wtghewozpen worden: ende aenghesien dat het niet en betaemt/datpemāt aen die woordé Christi eenich twijfel hebbe/ soo en leestmen doch niet/dat hy also is wtgewozpen/ dat hy zijn cracht in de Wereldt niet ghetoont en heeft: Ja hy is doch vā de Apostelen selue dē Vorst deser Wereldt ghenoemt. Hoe septmen dan dat hy sp wtgewozpē/ eñ de Godsalighe temteert: dat hy regneert/eñ van zijn vijcke berooft is? Is dat niet teghen malcander? Antwoorde.

Hoe de Dupuel wtgewozpen is/eñ nochtās de Godtsalighe temteert.

Hy is wtgewozpen ofte verdreuen wt de Kercke/ende wt de Gheloouighe: niet dat hy niet weder en coemt ende temteert/ (want hy coemt altijdt weder/ ende hy poocht de ghene die eenmael verlost zijn/wederom te trecken) maer daeromme/ dat hy niet meer volle ghewelt en heeft: want Christus leeft nu ende regneert in de Kercke eñ in de Heyligen. Die bestozmt hy (so S. Augustinus seydt) van buyten ende van binnē: hy is wt zijn oude besit verdreué/ende hy onderstaet die oude woninghe wederom in te nemen. In alsulcker wijse is de Dupuel dupsent Jaer ghebonden ende gesloten gheweest/soo dat hy de Gheloouige Christi in de wereldt oueral niet beseten/eñ na spné wille ende boosheyt niet geregeert en heeft/hoewel dat hy haer versocht eñ gepijnicht heeft. Also staetter/dat de Heylighe Gheest niet ghegheuen en sp: niet dat hy in de Werelt

ende

ende in de Propheten niet geweest en sy/maer dat hy nopt soo rijckelick ouer alle vleesch wtgegoten en is/als van dien tijdt aen/dat Christus de Heere verclaert is geworden. In gheliicker wijse segghen wy: De Doodt eñ de Sonde zijn voor de Gheloouige wechgenomen ende vertreden. Gheliick dan Paulus / die tot de Colossensen Cap. 1. gheschreven heeft: Wy zijn wt het Rijcke der duysternisse/ in dat Rijcke des Lichts gheset: eñ daer en bouen tot de Corinth. sept/De Godt deser Wereldt heeft de herten der ongheloouiger verblindt: also sept Joannes hier op dese plaetse: *de Duyuel is ghebonden ende toeghesegelt duysendt Iaer.* Ende terstondt stelt hy daerby: *Maer de ander doode werden niet weder leuendich, tot dat de duysent Iaren voleyndt werden:* Dat is/die duysent Jaren aē malcander/en hebben die niet ghelooft/die het Beest hebben hooger geacht dan Christum. Ende die voorwaer/hebbē wt haer eyghen schuldt / ende wt des Dupuels ingeuen/niet ghelooft/eñ zijn verdoruen. Daer omme so heeft de Dupuel zijn cracht ende macht in de gene getoont. Welcken Dupuel gewis voor de Gheloouige ghebondē ende gesloten is: maer voor de ongeloouige los ende ontsloten. Also ook de Hellen Gheloouigen besloten is/den Ongheloouighen open. Waerby wy ook in de Artijckelen des gheloofs bekennen/ Een eewich Leuen: ende niet/ Een eewighe doodt ofte verdoemenisse. Want de Gelooufghe en hebben gheen Helle/ ofte voor haer en is gheen Helle: den Goddeloosen is sy berepdt. Want Christus heeft de Helle ghebroken ende verstoort/ maer voor zijn gheloouige: de ongeloouige behoort al dat in de Helle is/ ofte tot de Helle behoort: eñ de selue hebben een Helle.

Des Dupuels gheweldt voor Christum gebroken.

Daerenboué wort de Dupuel gesept gebonden/besloten/ eñ besegelt te zijn: want na de verlossinghe Christi en is zijn gewelt niet meer so groot geweest in de Werelt / als het te voré was. Voort so sept Joannes hemselue wt/eñ sept: *Op dat hy de Volcken niet meer en verleyde.* Wat is dat doch anders/ dā dat hy die niet meer en verlepde/ als hy tot noch toe ghedaē heeft? Hoewel dat hy daer en tusschē sommige verlepdt heeft: soo en heeft hy doch die dupsent Jaer niet so volcomelick eñ gheheel onbelet geregneert/ als hy te vozen ghedaen heeft/ eñ also hem ook na die dupsent Jaren/ te rasen toegelaten is. Eñ daerom so wordt dat door een ghelijckenisse/ eñ niet voor hemselue gheseydt. Die sake aen haer selue / ofte de eruaringe geeft te verstaē/ datmen gheen dinck aen hem selue/noch na de bloote Letter en sal verstaen. Daerom of al wel de dupuel in die dupsendt Jaren zijn fenijn velen menschen in blaest/eñ de Werelt ver-

verwerret: soo en is doch dat niet te rekenen tegen het gene dat na de dupsent Jaré/tot op den dach van heden gevolcht is/en voort tot aent eynde des Werelts volgensal. Voortijts heeft hy ock volcomelick geregeert onder de Heidenē door Afgoderije: maer dupsēt Jaer zijn de Kercken ende Afgoden/met alle andere Instrumenten der Afgoderije ende Godloosen leuen/geuallen geweest.

Joannis stucken des gheloofs zijn vervolgts ghedoghen.

Wy lesen datter ooc ten tijden der Apostelē geweest zijn/die ghehouden hebben/dat de menschē door de Wet en werck en salich worde. By de welcken de Leere der verdiensten/ende der ghenoechdoeninghe voortgecomen is. Maer die Leere is van den H. Apostel Paulo/beneuen dandere Apostelen/wedersproken geweest. Soo heeft ock S. Augustinus/ende nae hem Beda/de Leere van de genade ende verlossinghe doorChristum/gheheel stantuastelick beschermt. Dese Leere heeft dupsēt Jaer langh opzecht geduert. Maer daer nae/als de Meuncken de ouerhandt namen/soo is de Leere der ghenoechdoeninge ende des menschen verdienstes opgecomen. De Leere Jesu Christi van de vergeuinge der sonden/die om niet wt louter genade gheschiedt/ende van de gerechtichept die ons toegerekent wort/geheel verdonckert. Daer is ock by sommige de mepninge also gewassen/dat de Heyligen inden Hemel voor haer baden/die speerden. Dat Heylichdom en heeft men maer al te vroech aenghenomen te vereeren. Maer daerentusschen hebben de Ghelooufghe den eenighen Middelaer Christo aenghehangen/dat Heyliehdom van de Heyligen en hebben sy niet aenghebeden/noch gheeert. Maer nae de dupsendt Jaren van Godt bestelt/so heeft het meeste deel der menschen/de Heylighen meer gheeert dan den Heylighen der Heyligen. Wy sien heden ten daghe wat daer gheschiedt. De Boecken der Meuncken betupgē/hoe seer dat de vereeringe der Heylighen/binnen 400. Jaer/ofte daer ontrent/de ouerhandt genomē heeft. Wie en soude ooc niet seggen/dat de Sectemakers ooc veel menschē verlept hebbē? Maer wie wil nu daer wt besluptē/dat het Euangelium te gronde ghegaen sy/en de Dupuel volle gheweldt gehadt hebbe?

De Paus van Roomen is opgeclommē op den Top des Berchs Sion/en heeft willen gegroet worde voor het Hooft en den algemeynē Herder der Catholischer Kercken. Maer de Landen tegent Oosten hebben stantuastelick daer tegen geroepen/Item de andere deelen des Werelts. Eerst na dese dupsent Jarē/heeft hy hem onbeschaemt en vermetelick beroemt/hoe dat hem volcomen gheweldt (welck hy pmers

mers tonrechte aen hem ghetrocken heeft) ghegheuen sy/ ende heeft oock het selue ghebruyct. Mahumet heefter vele verlepdt / maer des niet te min zijn de rechte Hooftkercken vast staende gebleué. Int Oosten/Suyden / ende Nooyden/hebben sy Christum aenghebeden: alsoo dat die duysent Jaré wederom haer licht hebben gehadt/eñ dat de Dupuel in dieselue Jaré niet so hittich gheraest en heeft/als daer na/ doe de duysent Jaren veruult waré. Tis waer/als de Turcké de ouerhãt namé/so ist met de saké des geloofs al erger gewoydé. Eñ de ooyloose doemé vooynã t Heylich Graf te winnen / heeft het gelooue groote schade gedaen/eñ den Saracenen groote stouthept toeghebracht. Waeraf hierna volgen sal. De Beelden heeftmen begost in de Kerckē te stellen/ eñ te beschermen. Maer de Historien betupgen/ dat sulcks niet sonder groote moepte eñ arbeydt en is geschiet/ eñ datmẽ tselue gebruyct nauwe en heeft connen opbzenghen: want de goede Godsalige menschē hebben seer daer teghen geweest. Eñ doemen alwel de Beelden in de Kercke gelatē heeft/so en waren doch die Beeldendienaers noch so wtsinnich niet/ als wy sien dat sy nu/eñ sommige Jarē herwaerts geweest zijn. Daerom septmen recht/ dat de Dupuel nae die duysent Jaré/van de keten los eñ ontbonden is: die oock te voré de Godloose gedreué heeft/maer nu int laetste noch al stranger gheraest heeft.

Joannes heeft den Antichrist een seker ghetal van Jaren ghestelt: te weten/666. op dat wy den Naem des Antichrists daerwt soudē verstaē. Maer daer wt en volcht niet/ dat de Dupuel op dien tijt geheel zy ontbonden gewoyden/ ofte dat het licht der waerheyt sy gheheel wtghebluft. Want als de heylige Apostel tot zijn der tijdt van hem spreeckt/soo seydt hy: Hy werckt nu de verholenthepdt der booshepdt. Soo heeft ymmers de Antichrist zijn saedt/ zijn beginsel/ opwassen eñ toenemen: maer eerst na de duysent Jaré/heeft hy onbeschaemt ende vermetelick ghehandelt / die oock te voren zijn booshept gheroont hadde/maer nu opt alderfenij nichste/na dat hy de Coninghē met alle de ghene die hem yet te genstondē / dooy dootslach/ mepneedichept / eñ onwtspreckelicke lasteren verdruct hadde. Maer wāneer ghy nu wel bedēct/wat na die duysent Jaren gheschiet sy/ende noch heden ten daghe gheschiedt / soo sult ghy segghen / dat de tijdt eñ de ouderdom der duysendt Jaren / is gouden ende silueren gheweest: maer onse tijden / van vijf hondert Jaren herwaerts / metalen / yseren/ loodt/ leemen/ofte van slijck. Lactantius sept Lib. 7. Institut. Cap. 15. Wanneer de palet deses tijts ghenaeckt/ so moet de

de ſtaet der menſchelicker ſaken verandert wozden/ ende in het aldererchſte ſlaen/ wan neer de booſ hept de ouerhant neemt: gheliick nu tot onſen tijdē/in welcke de ouertredin ghe ende booſ hepdt op het alderhoochſte opgheclommen is: maer teghens dat onghe-neſelick quaedt te rekenen/ meughen ſy bynae booz ghe-luckſalich ende gulden ghere-kent wozden. Want de Ghe-rechtichepdt ſal ſoo wepnich ende ſoo ſeer ſeldtſaem woz-den: ende de Godtlooſ hept/ ghierichepdt/begheerte/ ende oncupſchept ſoo ſeer gemepn: ſo dat/ wanneer daer als dan by auontueren ſommige goe-de zijn/dat ſy booz de Godloo ſe eenen roof ſullen zijn/ eñ vā de ongerechtige oueral omge dzeuen eñ benaut ſullen woz-den:alleende booſe ſullen rijck zijn/ maer de goede ſullen in alderlep ſmaet eñ armoede ȳ-wozpen wozden. Alle gerech-tichept ſal verſtoozt wozden/ eñ de goeds Wetten ſullen te gronde gaen. Dan en ſal nie-mant niet hebben/dan dat hy met quader verrꝛijginge ofte beſcherminge tot hem getroc-ken heeft. Vermetelhept ende gewelt ſullen alle dinc beſittē. Daer en ſal onder dē menſchē gheen geloone noch trouwe/ geen vzede noch menſchelick-hept/geen ſchaēte noch waer-hept zijn/eñ ſo daer booꝛt ge-leſen wozt. Met welck alte-mael onſe tijden ſeer fijn be-ſchzeuen wozden.

Maer wat is dat / dat hy daerby hangt: *De Duyuel moet eenen cleynen tyt ontbonden werdē?* Dunckt dan pemandt dat ee-nen cozten tijdt / die nu vijf hondert Jaer gheduert heeft? Deſe plaetſe legghen wy alſo wt/gheliick het Euangelium: Wanneer de daghen niet ver-cozt en waren / ſoo en ſoude gheen vleeſch ſalich wozden. Want het is kennelick wt de Hiſtozie/dat noch de Dupuel/ noch de Antichzijſt / dit haer kijcke langher met ruſten in ghehadt hebben. Want tot allen tijden zijnder heylige eñ gheleerde Lieden opgeſtaen/ welcke van Godt verlicht eñ ghe-ſterckt zijn gheweeſt/ghe-lijck Enoch ende Helias haer teghen de Godlooſe eñ God-looſhepdt gheſtelt hebben/en-de de warachtighe Godſalic-hepdt beſchermt. Waerwt dan de conſciencien / die van den Antichzijſt bedzoeft ende aengheuochten waren/ eenen trooſt ghenomen hebben: en-de God ſchict dooz zijne barm hertichept die ſaken in alſulc-ker voeghen / ſoo dat de Wt-uercozene in die groote ver-ſoeckinghen/ dwalingen ende dupſternijſſen niet en vertwij-felen.

Daeromme ſoo en hebben de Dupuel ende de Paus ha-re ſake niet langhe meughen ghenieten. Want cozts na de dupſent Jarē zijn de Walden ſers opgheſtaen / die gheheel ernſtlick eñ ſtantuaſtich / den Paus eñ alle zijn Godloos le-

Hy moet een cleyne tijdt ontbonden wozden.

Kr uen

uen teghen-gestreden hebben. De Heere heeft sommige Coningen verweet / onder welcke zijn de Duytsche Keysers / Frederick / Hertoch Lodewijck wt Beyeren / ende meer andere. Item de Pausen zijn selue onder malcanderen van die sake oneens geweest: als / doender vele gecozen werden / ende dat een yegelic de Stadt houder Chzisti wilde zijn / eñ verscheurdé also dit haer selfs lichaem der Kerckē met twist ende tweedracht.

Doe resen daer op scherpe Predicanten / teghen die / ende teghen alle Superstitien: als Wijcklef / Joannes Hus / Hieronymus van Praghen / ende meer andere. Wat daer nu op den dach van heden gheschiet ende ghehandelt wozt / teghen de valsche Leere / ende teghen het Godtloose leuen / ende teghen de gantsche Papisterije / dat roepen de Papisten selue / ende alle Hoecken der Werelt betupghen dat. Daeromme so is de Dupuel eenen cleynē tijdt ontbonden geweest. De Heere Jesus Chzistus die verhaest hem onder onse voeten in cozter tijdt / Amen / Amen.

(*.*) (*.*)
(*.*)

De 88. Predicatie.

Voordanich die dupsent Jaren wesen sullen / ende van de verseckerde salichedt der zielen / so haest als sy van het lichaem verscheyden: Item de eerste verrijsenisse / eñ van de tweede doot.

4 Eñ ic sach Thzonen / ende sy saten daerop / ende hē wert het oozdeel gegeuen: ende de zielen der gener die onthooft waren om het getupgenisse Jesu / ende om het Woozt Gods / eñ die t Beest noch haer Beelt niet aengebeden en hadden / ende hadden het mercteecken niet ontfanghen aen haer voozhooft / noch aen haer rechterhant / ende sy leefden ende regneerden met Chzisto dupsent Jaren.

5 Maer de ander doode en werden niet weder leuendich / tot dat de dupsent Jarē volepnt waren. Dit is de eerste opstandinghe.

6 Salich eñ heylich is

is hy/die deel heeft in de eerste opstandinghe: In dese heeft de tweede doodt gheen macht: maer sy sullen wesen * Priesters Godts ende Christi/ ende sy sullen met hē regneren dupsent Jaren.

1.pe.2.a5 Apo.1.a6 5.b.10.

Hoe die dupsent Jarē wesen sullen

De H. Joannes verclaert hemselven met dese woorden/ ende vertoont hoe dat die dupsent Jaren wesen sullē. Voorwaer niet alsoo/ als daer vele (onder welcke oock de Chiliasten gherekent worden) haerseluē inbeeldē/ in welcke groote ruste op Aerden wesen sal/ ende in welcken tijdt de Heyligen hier op Aerden/ in grooter wellust eñ vreuchde/ met Christo lichamelic sullen regneren. Wāt die mepninge verwerpt Joannes selue/ na dien hy bewijst dat de Heyligē van het Beest eñ zijn Beelt sullen onthooft worden/ ende datter sommighe in den doodt sullen blijuen/ ende niet wederom leuendich worden/ ofte dat Euangeliū Christi aennemen. Daerom so ist openbaer/ dat het Beest eñ zijn Beelt in die dupsent Jaren zijn sal. Het is openbaer/ dat het Euangeliū Christi die dupsent Jaren soo seer niet schijnen en sal/ eñ de Dupuel met de keten soo seer niet bedwonghen salworden/ so dat daer enbouen niet sommighe en sullen zijn/ die dat Euangeliū niet en sullen aennemen/ ende datter niet alsulcke een stilhept noch geruste leuen en sal zijn/ dat de Gelouighe niet om der waerheydt Christi wille/ sullen veruolcht worden van dat Beest: eñ datter vele het Euangelium niet en sullen gheloouen/ maer sullen haer veel meer teghen het Euangelium stellen/ eñ alsoo verderuen. Maer daer en tusschen en sal de Dupuel niet so veel ghewelts hebben/ als hy na de dupsent Jaren vertregē heeft/ ende dat heylige Euangeliū en sal also niet verdonckert worde in die dupsent Jarē/ als het daer na verualscht ende gecorrumpeert is. Maer daer en tusschen verclaert hy sommighe heerlicke eñ noodsakelicke Leeringen/ als/ hoe dat het met de ghene staet die om Christi wille gedoot worden/ oft dē Antichrist verworpen: te weten/ dat hare zielen niet en slapē tot op het laetste Oordeel/ maer dat sy by ende met Christo leuen in den Hemel. Voort so spreeckt hy van de eerste Verrijsenisse/ eñ van de tweede doot. Eñ geeft also de gene antwoorde/ diet wonder duncki/ waer de zielen der Verstoruenen zijn: eñ wat sy doen sullen/ nae dat sy vanden lichame scheyden. Eñ hy verclaert dat/ so veel alst noodsaelick is te weten.

Daerom soo siet Joannes

zielē des gedoodē. *Stoelen, eñ die daer op sitten.* Wie zijn de gene die daer op sitten? Hy stelt selue een wtlegginge daerbp/ eñ sept: *De zielen der gener die onthooft waren.* Hy vooꝛroemt hem met die wtleggingе/ recht oft ghy spꝛaect: Die daer op de Hemelsche Troonen saten/ waren de zielen der gener die gedoot zijn. De zielē en woꝛdē niet gedoot/ maer de lichamen: de zielen blijuen in haer wesen eñ leuē. Daerō als hy sept: *De zielen der ghener die onthooft ofte ghedoodt waren:* verstaet/ de lichamē. Maer merct wel/ dz Joānes niet en spꝛeect van de lichamen die sy weder genomen hebben/ die daer verandert ofte verweckt zijn int laetste Oꝛdeel/ maer van de zielen der Martelaren/ die vā het lichaem los ende ontslagē zijn. Want hy spꝛeeckt vande zielen die van het lichaem ontslaghen zijn vooꝛ den tijt des Oꝛdeels/ na dat dan een pegelick tot zijnder tijt/ hier in desse tijdt gheleeft heeft/ eñ daerwt dooꝛ den doodt beroepen woꝛt. Want Aretas van Cesarea verstaet eñ lept dit ock wt/ vande zielen der Martelaren. Maer daerom en is dat zijn mepninghe niet/ dat niemant en mach salich woꝛden/ oft hy en sy dan vā het sweert der Tyꝛannen gedoot. Want hy set ooc daerbp/ ofte hy verstaet/ dat die onthoofde oft die gedoot zijn/ figuerlick/ die hare Aertsche leden hebben ghedoot. Ic hebbe pinmers daer bouen verhaelt/ dat ten eerstē de Martelaers met het eewige leuē begaeft woꝛden/ vooꝛt alle de gene die God recht gedient hebben/ boete ghedaen/ ende dat vleesch met zijne begheerten eñ lusten ghecrupst hebben.

Die ghedoot zijn om Christi wille.

Hy sepdt wtdꝛuckelick/ dat de Heylighen niet om dieuerije/ ofte om dat sy vader ende moeder vermooꝛt hebben/ ofte ander quade septen bedꝛeuen hebben/ ghedoodt zijn gewoꝛden: (alsoo oock Petrus leert in zijne Epistel in het 4. Capittel) maer/ *om het woordt Godts, ende om het Ghetuyghenisse Iesu Christi.* Het Woꝛt Godts is de Sone Godts/ onse Salichepdt ende Verlosser selue: maer het Ghetupgheniſſe/ is dat heplsaem Euangelium/ ende zijne Pꝛedicatie ende bekenteniſſe/ soo ick te vozen wt de vergelijckinge der Schꝛift bewesen hebbe. Vooꝛt so woꝛden oock die onder de Heylighen gherekent/ die het Beest niet aenghebeden en hebben/ ende oock het Beest ende zijn Beeldt niet en hebben willen aenbidden. Nu so en woꝛden die niet alle ghedoodt/ die den Antichꝛist verwerpen. Ende daeromme heeft hy epghentlick/ als een bpsonder stuck/ dat oock vertelt. Maer wat het sy/ het Beest ende zijn Beelt aen te bidden/ ende dat teecken ontfangen/ etc. hebbe ick daerbouen int 13. Capittel int langhe vertoont.

Dē staet der zielen na den doot vooꝛ het Oꝛdeel.

Vooꝛt soo laet ons siē/ hoe dat het met de ghene staet/ die haer

haer bloedt om Chriſti wille ſtorten/eñ den Antichriſt met zijne tooverie overal vervloec ken. Sy hebben gheleeft sept hy / verſtaet door het gheloo ve/hier in deſe tijdt. Ghelijck oock Paulus geſproken heeft: Ic en leve nu niet/maer Chriſtus leeft in my. Maer wt dit leven/volcht het eewighe Le uen hier naemaels. Daerom me ſo heeft Joannes daer oock noch by gheſtelt: *Ende ſy leefden ende regneerden met Chriſto duyſent Iaren*: te weten/deſen gantſchen tijdt na malcande ren. Niet dat ſy naemaels niet geregneert en hebben/ eñ met Chriſto ſalichlicken gheleeft: maer dat hare zielen tot noch toe / ofte tot den laetſten Dach / niet en hebben gheſlapen/maer veel meer inden Hemel ſalichlic geleeft. Dat verclaert hy terſtont int eerſte met een ander beſchrijninge. Wāt hy ſiet Throonen oft Stoelen die geſtelt waren / eñ de zielen op de ſelve ſitten. Met deſe figuerlicke reden gheeft hy te kennen/datter ſekere Stoelen ende eerlicke plaetſen voor de ſalighe Zielen in de Hemelen berept zijn. Ghelijck oock de Heere in den Evangelio ſelve ſept: In mijns Vaders Huys zijn veel wooninghen / ende nu ſo gae ick henen om v de plaet ſe te berepden. Hy noemt het Throonen/ende hy wijſt daer mede op de Coninclicke Troo nen. Maer vande Hemelſche/ moeten wy groote Godtlicke ende Geeſtelicke dingen verſtaen. Op de ſelve ſittē ſy/niet dat ſy anders niet en doen dā dat ſy op een cuſſen ſittē: maer ſy regneren/triumpheren/ruſten/ louen / ende ontfanghen trooſt/vreuchde/ ende eewige eere. Dat is het ſitten der zielē oft Geeſtē/ waeraf hier ſtaet. Voort ſept hy: *Ende hen wert het oordeel gegeuen*: te weten / dat ſy in dat oordeel niet en comen/ (alſo de Verloſſer oock ſeydt) maer van den doodt int leven gegaen zijn. Elders is oock geſept geweeſt/hoemen dat verſtaen ſal datter ſtaet: De Hepligen ſitten op de Throonen/ eñ oordeelen de Werelt: daer het nochtāsklenlick is/dat alle het oordeel dē Sone Gods overgegeven ſy. Daerom ſo iſt wt deſe warachtige plaetſe der Schrift opēbaer/ dat de zielen der Hepligen na den lichamelicken doodt niet en ſlapen tot op den Joncſten dach/ maer dat ſy in den Hemel met Chriſto leven. Doch int wterſte Oordeel ſullen de lichamē vanden doodt verwecht worden/ende de ziele ſal wedercomen / ende te ſamen met de lichamē in de eewige blijſchap opghenomen worden. Ende dat is het deel der Gheloovigher. Wy en ſullen geensins toelaten / datmē ons die hope wechneme. In mijne Verades hebbe ick int lange geſproken/van de zielen die vā de lichamen vſcheyden zijn/eñ ick hebbe beweſen / dat de zielen niet en ſlapen.

Hier en can ick my niet ont-

Dwalinghe des Paus Joannis des 22.

houden / oft ick moet hierby setten ende vertellen / het gene dat D. Joānes Functius / eē gheleert / neerstich / eñeruaren Man / in zijne Cronijcke / int 10. Boeck / int Jaer onses Heeren 1332. schrijft / ende dit zijn zijne woorden: Op dese tijdt is de alderheplichste Paus Joannes (de 22. van dien name) in die Secte gheuallen: welcke hy ock openlick behēt heeft / dat hy leerde dat de Zielen God voor den Jonckſten dach niet en sagen. Want also hadde zijn vader geleert / ende was bedroghen door de gesichten Tantali / diemen int ghemeyn geschreuen vint. Eñ Joānes sant twee Priesters / een vander Predicaren ordē / ende dander een Grau-Monick / nae Parijs / dat sy zijne dwalinge aldaer soudē stropē: maer een Priester heeft den Paus wederstaen / met namē Thomas / een Engelsmā / die vanden Paus wert geuangē gelept. Maer de Coninc van Vranckrijc beriep een Concilie in zijn Palleys / in Vincentiana Splua / daer alle de gene die daer te samen quamen / tegen den Paus onderschreuen hebben. Daer en bouen heeft de Coninck Boden tot den Paus gesonden / eñ dede hem vermanē dat hy zijne dwalinghe soude wederroepen / ende Thomam die geuangen lach / los laten: Welcke de gheuanghen heeft los ghelaten / ende ock hemselven (somen seydt) door neerstich vermanē spner vriendē int eynde zijns leuens ghebetert. Dit schrijft Functius. Daerom sullen haer die schamen / die heden sdaechs / daer het Euangelium so claer gepredict wort / die dwalinge die doch geen aensiē en heeft / weder om op de bane brengē: voorgeuende / dat de Zielē die eenmael van de lichamen geschepden zijn / erghens in een Slaephups (ick en weet niet waer) slapen / eñ geheel gheen gheuoelen en hebben / tot dat sy in den laetsten dach weder tot het lichaem comen / ende also verrysen.

Voort seydt Joannes: *De ander doode en ander doode werdē niet weder leuendich, tot dat de duysent Jaren Solēynt waren.* Niet dat sy daerna weder leuendich gheworden zijn / maer dat sy nēmermeer gheheel leuendich en zijn gheworden. Gheliick de Schrift op een ander plaetse sept: Mi-chol Dauids wijf is onvrucht haer gebleuen / tot op dē dach haers doodts: niet dat sy eerst na den doot kinderen gebaert heeft. Maer wie verstaet hy door die ander doode? Voorwaer alle menschen / wy die van Adam comen / zijn doot. Het welck Paulus Ro. 5. gheheel schoō verclaert. Wy hebbē ymmers gehoort / dat sommige door het gheloue Christum aengenomen hebben / eñ also leuendich gemaert zijn: so dat sy haer bloet voor Christū gestort hebben / ende noch het Beest noch zijn beeldt en hebbē willē aenbiddē. So volcht hier

ander doode en zijn niet weder leuendich gheworden.

hier nu op: maer de ander doo den/ te weten/ die dooz het ge looue niet herbozen en zijn/ noch haer leuen booz Chzistũ niet en hebben willen verlie sen / maer hebben lieuer het Beest eñ zijn beelt willen aen bidden/ dese (segge ick) en heb ben niet gheleeft om haers on geloofs wille. Want bupten het gelooue en isser gheen wa rachtich leuen in desen tijdt. Tweederley leuen eñ doot. Hier en spzeken wp niet van het natuerlic leuen: maer wp segghen datter tweederlep le uen is. Ten eersten een geeste lick/ te weten des geloofs/ oft des Gheests Gods/ Ja Chzi sti/ die dooz het gheloone ghe nuttet wozt / eñ int herte der spner verwint / ende sp leuen daerin. Wãt de Heere spzeect selue: Die mp eet/ die sal oock leuẽ om mijnent wille. Voozt so isser een eewich leuen/ te we 1. Joan. 3 ten hier namaels / in welcke wp God sullen sien soo hp is/ ende wp sullen zijn als hp is/ ende wp sullen leuen in Godt ende met God/ vã eewichepdt tot eewichept. In cõtrarie so isser tweederlep doot. Dẽ gee stelickẽ/ daer wp sonder Chzi sto ende spnen Gheest/ eñ son der gheloone / in sonden leuẽ. Van dien doot spzeect de Apo stel/ ende sept: Een Weduwe die in wellusten leeft/ is leuen dich doot. So spzeect oock de Heere tot die Discipel / die te hups gaen wilde spnen Vader begrauen: Laet de doode hare doode begrauẽ. Voozt so isser een eewighe doodt/ dat is een eewich Jammer ende ellende/ die na den gheestelicken doot volcht. Siet voozt wat ic van die tweeuoudighe doot gesept hebbe int 3. Cap. deses boecx/ als ick den Bzief aende Sar denses wtghelepdt hebbe. Daerom soo gheeft Joannes te kennen / dat in die dupsent Jaren haerder vele sullẽ zijn/ die dat Euangelium niet met een leuendich gheloone en sul len aennemen / ende daer bp in den doot blijuen: also oock de Heere Joan. 8. gesept heeft. Daerom so dwalen de ghene schandelick/ die daer mepnen dat alle de Volcken inde gant sche werelt sullen noch eenich tijdt hier in dit leuen een ghe looue ende goeden vzede heb ben.

Ja Joannes selue lept hẽ selueẽ wederom wt / ende sept: *Dat is de eerste opstandinge.* Welc ke doch? dooz welcke de men schen Chzistum met een wa re gheloone aennemen / ende de sonde af staen in een nieu leuen. Daer af spzeckt de heplige Paulus totte Romep nen int 6. Capittel oueruloe dich. Effen de selue spzeect tot ten Epheſen wt Esaia: Waect op die daer slaept / ende staet op vanden dooden / soo sal v Chzistus verschijnen. Daerõ so en zijn alle de ghene aen de eerste vzijsenisse niet deelach tich/ die de sonde niet en bekẽ nen / noch weder ghebozen en wozden / noch dooz het geloo ue aen Chzistum leuendich ge maeckt en wozden / ende met De eerste eñ twee de verrijsenisse.

Christo in een nieu leuen verrysen. De tweede verrysenisse is de alghemepne verrysenisse vã alle vleesch/in welcke wy al te samen sullen verrysen/ maer op ongelycke wyse. Want de geloouige verrysen totten eewighen leuen / de ongheloouige tot de eewighe doot / het welck de Heere wt het 12. Capittel Daniel weder verhaelt heeft. Joan. 5.

Cracht eñ werckinge der eerste der rysenisse.

Nu so vertoont hy door een oorsake/ende na het gebruyck der Apostelen / dyre vruchten ende nutbaerheden der eerster verrysenisse. Ten eersten sept hy / *Salich ende heylich is hy, die deel heeft in de eerste opstandinghe.* Salich (segghe ick) is hy/ende een Erfghenaem des Hemelschen ende eewigẽ leuens. Heylich/dat is / gherepnicht/ gheheylicht enderechtueerdicht gemaeckt. Want het gheloue in Christum maect heylich ende salich. Voort so en heeft de tweede doot/ouer de ghene die also gheheylicht zyn/ geen plaetse noch ghewelt. Maer den eerstẽ doot/ is de doot der sonde: daerom is de tweedde doot/ de eewige vdoemenisse. Besiet het gene dat wy hier af te voren ghesept hebben/ ende in de Epistel tot die vã Smyrnen int 2. Cap. deses Boecx. Ten laetsten so worden de gelooughe tot Priesters Gods ende Christi gemaeckt/te weten wtuercoren/afghesondert heerlick/voornamelick/ God ende Christo seer aengenaem so dat sy uit eewige leuen God de eewelick danck ende lof op offeren. Daer wort wederom verhaelt: *Ende sy sullen met hem regneren duysent Iaren.* Eñ dat bedupt/dat alle Heyligen met Christo eewelick sullen leuen: maer bysonder de Zielen/ oot voor het oordeel.

De Bisschoppen en zyn niet alle Priesters

Primasius de heylige Bisschop tot Vtica/ schreeckt inde eerste wtlegginge deser plaetsen: Dat en is voorwaer niet van de Bisschoppen ende Priesters alleen ghesproken/maer alsoo wy haer altemael Christus noemen/van het geestelic Christus/alsoo oock altemael Priesters: want sy zyn leden des eenigẽ Priesters. Vãwelcke de Apostel Petrus sept/Eẽ heylich volck/ een Coninclick Priesterdom. Also sept hy. Daerom dese geheele plaetse/ hoe dat de Dupuel gebonden/ eñ wederõ ontbonden sy: van de dupsent Jaren: van de eerste verrysenisse/ eñ de tweede doot/heeft de heylighe Augustinus in zyn 10. Boeck van de Stat Gods/ oueruloedich na de gelegenthept zyns tyts/ ende so veel hy heeft meughen sien/ gehandelt ende wtghelept. Ick stelle dit/ dat ick geschreuen hebbe den gelooughẽ voren/dat sy vlytich oordeelẽ. Een peghelick behoude dat/ dat hy mepnt de waerhept aldernaest te zyn. Dẽ Heere onsen God sy lof ende eere: nu ende tot inder eewichepdt. Amen.

De

De 89. Predicatie.

Watter gheschieden sal als de dupsent Jaren volepnt zijn. Hoe dat de gantsche Werelt verlept sy. Item van den Crijch ende swaere vervolginge der gelouigen. oock vande eewige straffe der Godlooser.

7 Eñ als de dupsent Jaren sullen volepnt wesen/ sal de Dupuel wt zijne gheuanckenisse ontbonden worden:

8 Eñ hy sal wt gaen om de Volcken te verleyden / die inde vier hoecken der Aerden zijn/ den Gog eñ den Magog / om hen te versamelen ten strijde/ der welcker getal is als het Zandt der Zee. Ezec. 38. 1.2.

9 Eñ zijn opgecomẽ in de breyde der Aerden/ende hebben den Heyrleger der Heyligen omringt/ende de beminde Stadt: ende daer quam vyer neder van Gode wt dẽ Hemel/ ende verteerdese.

10 Eñ de Dupuel diese verleyde: * worpt ge worpen in den Poel des vyers ende sulphurs/ daer de beeste ende de valsche Prophect sullen ghepijnicht worden dach eñ nacht / vã eewicheyt tot eewicheyt. Apo. 19. e 20. Da. 7. bis

Met dese woorden geeft hy te kennen wat na de dupsendt Jaren geschiedẽ sal: ende vertoont vooznamelic twee dinghen: te weten/ dat de Dupuel wt zijne geuanckenisse sal ontbonden worden / op dat hy de Heydenen oft Volcken in de werelt wederom verleyde / eñ dat hy Gog ende Magog vergadere totte strijde. Waer by hy wederom twee ander stucken set/ te weten/ de gruwelicke vervolginge der Kercken/ eñ de straffe der Godtlooser. Item de eewighe verdoemenisse des Dupuels/ ende zijner leden. Wat nae de dupsent Jaren geschieden sal.

Nu die verleydinge der gãtscher Aerden/ moetmẽ wederom wtleggen voor een Spinechdorp. Want de leere der Schrift en laet ons dat niet also verstaẽ: datter tot zijnder tijt gheen geloouige meer zijn en sullen. Wy gheloouen pinmers altemaeldatter eẽ Kerc- Hoe de werelt weder ỹs lept is.

ke sp/eñ sonder twijffel eē hey lige kercke: eñ datter altijt tot op den laetsten dach eene zijn sal. Bouen dien hebben wp in dit Boec gehoort/datter veel duysent zijn geteeckent gewor den / op dat sp niet en verder uen. Item dat de Drake eenē clepnen tijt sal los gelatē wor den. Also wp nu int Euāgelie lesen/dat de Dupuel wtgedre uen/ende dat Rijcke verstoort wort : soo doch daer beneuen Petrus mepnt eñ sept/ dat de Dupuel rontom ons gaet als een brieschende Leeu/eñ soect wie hp ỹlinden mach: sonder twijfel daerom/ dat de cracht des Dupuels den meestē deel door Chzistum / den sterckē Heldt ende edelen verwinner/ voor de gheloouige gebzoken/ sp : dat de Dupuel dies niet te min onrustich en is/ eñ na het gewelt staet/dat hp wederom mocht ingheset worden: also verstaē wp op dese tegenwoor dige plaetse/dat de Dupuel na die duysent Jaren ontslagen sp/ eñ nu crachtiger omloopt/ sterckcr gewelt gebzupckt / eñ meer door de gantsche werelt verlept/eñ verder heerschapt/ dan hp tot het epnde van die duysent Jaren gheregneert heeft : doch also/dat dies niet te min de Kercke der gelooui ghen in de werelt hier eñ daer verstropt ende aengeuochten sal zijn. Wāt Joannes vertelt terstont dat de beminde stadt Gods met vpanden omringt sp. Daerom so sal de Kercke int midden der vpanden zijn. So moetmen dan die geheele plaetse wtlegghen: niet dat de Waerhept ende Religie ouer al wtgheroept sp/maer dat de Dupuel / die oude Slanghe/ heeft grooter gewelt gehadt/ ende dat hp meer menschen verlept heeft.

Daerom so sept hp/ *Ende als die duysent Iaren sullen voleynt wesen, sal de Satan wt zyne gheuanckenisse ontbonden worden:* In welcke hp door de cracht Chzisti / eñ door de Predicatie der Apostelen gesloté was. Wāt na dien dat de keten gebzokē is: te weten de repne leere des Euangeliums/eñ de Predicatie verstoort ende verualscht/ so is hp wtghegaen/ eñ totten epnde toe wtgegaē/ op dat hp de Heydenen verlepde: dat is/ alle Volcken eñ Nacien in de vier hoecken der werelt : ende dat hp Gog ende Magog/dat is / wzeede gruwelicke menschen / die der werelt begeuen zijn/ende het ware gelooue bespotten: die tot rooues eñ quade dinghen begeuen zijn/ ende alleen op verstoozinge eñ verderuen acht hebbē: Ja dat hp die tot de ongerechtichz trecke/eñ in dwalinghe behoude. Want Ezechiel bewijst / dat Gog ende Magog alsulcke zijn. Maer die door de genade Gods alsulcke menschen niet en zijn / die en sullen vanden Dupuel niet verlept worden. Maer dewijle sp op Chzistum gefondeert zijn/ so sullen sp in de Leere der Pzopheten ende Apostelen volherden/eñ Chzistum

De Dup nel gaet wt de gēnanckenisse.

stum recht eeren: sy sullen van den Antichrist ende de schande der werelt een gruwel hebben.

Warderleydinge na de dupsent Jarē gheweest is.

Dat die Dupuelsche verleydinghe na dat die dupsent Jaren volepndt zijn gheweest/ voort door de gātsche werelt/ ende sonder eenighe hindernisse harē ganc heeft / bewijst de eruaringhe: dat betupghen oock de Historien / welcke getupghen der tyden zijn. Want het is kennelick / dat int Oosten/binnē die dupsent Jarē/ heerlicke Kercken Christi geweest zijn/ de welcke nochtās (eplacen) binnen die vijf hondert Jarē zijn wtgeroept. Het Mahumetische ghelooue/den grootsten gruwel/ heeft by de 600. Jaren na de gheboorte Christi begonnen / en is daer na door de Saracenen ōmeerdert geworden: maer eerst na de bestelde dupsent Jaren / is het in synen rechtē loop gecomen. Want hoe machtich dat de Turc in Aphrica/Asia/Europa op dees tijt sy / weet een yegelick wel. Maer het Pausdom en heeft maer te vroech begonnen ende toegenomen. Euenwel eerst nae de dupsent Jarē/heeft het geheel de ouerhant genomē. Want de Pausen van Roome hebben oock die alder ghewelditchste ende machtichste Keyseren en Coninghen/ door het misbruyck des Bans verdruct. Wāt wie en weet niet / met wat onbeschaemde vermetenheyt / dat haer de Pausen tegen de Coninghen ende Keysers gheſtelt hebben/tegē de Henricis/Fredericis/Ludouicis / en meer ander Vorsten / die van deser liedē onbeschaemde vermeten hooshept en schalckheyt gepijnicht/beswaert en verwonnē zijn geweest? De Pausen hebben na landuerigē en vpantlicken twist/de Leenē der Bischopdommen aen haer getogen. Bouen dien hebbē sy ooc de goedē der Kerckē aen haer ghebracht: waer door sy in de werelt/wat sy siechs wildē (alsō dā het gelt eē groote cracht heeft) hebbē meugen te wege brengen. Wāt daer door heeft het Pausdō seer toegenomen. Bouen dien so is na die dupsent Jaer/den God Mapzijn Zwert en beuesticht geweest/ waer af ooch Daniel spreect/ welcke dē Paus groot gewelt toegebracht heeft. Ick mepne die Transubstantiacie(dat is de veranderige des broots ende Wijns in het wesen des lichaems ende bloedts Christi) ende dat schandelick misbruyck des heyligheu Nachtmaels: Item die menichuuldige misbruycken der heylige dinghen. Namaels heuet door die cracht des getals der Monicken en Papen seer toegenomen. Want eerst na de dupsent Jaren is de Secte oft orden der Premōstratensers/ Cistertienser/ der Predicarē/ Franciscanen/ Carmelitē/en ontallicke andere opgecomē/ welcke haerseluen by de Vorsten ingedrongē hebben/ ende heb-

hebbē vriētschap met haer gemaect/ eñ hebben alle heymelichept connen vernemē door de oorbiechte. Sy hebben ooc onbeschaemt aengenomē/ alle dinck in de Kercke veyl te hebben ende te vercoopen / meer dā voormaels opt geschiet is. De superstictien ende onnutte schadelicke Ceremonien zijn seer gemeyn geworden/ eñ allepnskens ingecropen. Wāt wy hebben voor dese 30. Jarē gesien/ hoe de beelden/ ende de eere der beelden/ van daghe te dage toegenomē hebbē. Item de vereeringhe der creaturen/ eñ daerbeneuen dat ontallick misbruyck der Pilgrimagien tot de beelden/ ende dergelijcke dingen vele: also dattet hoe langher hoe erger geworden is/ etc. Nu so en vertelle ic niet hoe wepnich dat het huwelic na die dupsent Jarē is geacht geworden: Ja hoe dat het de Dienaren der Kercken verboden sy. Hoe dat de Hoererie/ het maechden schepnden / het Overspel / ende meer andere schandelickheden / so gemeyn ghewozden zijn/ etc. Hier gaet ick veel dinghen voorby: ende geue alleen dit te kennē: Wanneer ghy de zedē/ gebruycken/ Ceremonien ende superstictien des Paus tegen de Heydenen hout (het welck ic voormaels in mijne boecken een wepnich vertoōt hebbe) so sult ghy segghen / het Pausdom gaet het Heydendom verre te bouen. Wāt wanneer ghy de valsche opinien eñ beuselinghen weghneemt / ende overlegt wat het Pausdom aen hemselven sy: soo moet ghy bekennen dat in de werelt nopt verderuelicker Secte geweest en sy. Daerom sept Joānes recht/ dz de Duyuel wt de ghevanckenisse ontbonden ende voortghecomen sy. Waerby sonder twijfel wy duytschē ooc dat spreecwoort ghenomen hebben/ *Der Teuffel ist ab der ketinnen kummen:* welck spreeckwoort wy gebruycken wanneer wy van alle ellendic heydt spreken: ende gheuen te kennē dattet niet recht toe en gaet / maer dat alle dinghen verdoruen zijn/ alle dinck van bouen tot onder/ ende gheheel ongebondē gaet/ na des Duyuels moetwille.

Gog ende Magog worden ghadert tē strijde.

Hier nae volcht dat ander: dat na dien dat de dupsent Jaren voorby zijn/ dat dā de duyuel/ Gog eñ Magog ten strijde ghadert. Met welcke woorden Joannes voorwaer op de Prophecie Ezechielius gesien heeft/ welcke int 38. 39. staet. My dunckt dat Ezechiel hier vande Macedonische eñ Antiochische strijden gheprophecteert heeft / nae Prophetische wijse/ door eē grootmakinge. De Propheet sept/ Gog is dz lāt Magog. Nu so ist ymmers opēbaer/ dz Magog Japhets sone geweest is/ die by Caucasum gewoōt heeft/ eñ zijn Rijcke heeft tot in Ethiopiam eñ Egiptū gestrect. Eñ daerna heeft Antiochus Epiphanes wt Asia eñ wt de Oosterschē Landen/ tegen dat volc Gods gor-

oorloge geuoert. Dese is oock een voorbeelt des Antichrists geweest: het welck alle wtleghers bekennen. Daerom so stetmen opentlic/ dat Joānes dit altemael door een verghelijckinge toont. Recht oft hy sepde: Gheliick voortijts dat volck Gog ende Magog den volcke Gods zijn ouerlastich gheweest/ ende dat gruwelick veruolcht hebben: alsoo sullen haer ten tijdē des Antichrists swaren oorlogē verheffen: door welcke de Kercke Godts salsueruallen eñ verwoest worden. Ende ghewis so sept hy: *Den Heyrlegher der Verwoesters sal ontallick zyn.* Ende hy set na het ghebruyck der Schrift/ tot een claer verstant / een gelijckenisse daer by: *als het zant der Zee.* Hy bewoept oock met een ander maniere vā spreke/ dat de vpanden des volcks Godts vermeten sullen zijn/ eñ snellick de gantsche werelt doorloopen/ eñ met crijch alle dinck verwoesten ende verderuen. Ende sept: *Ende zyn opgheromen in de breydde der Aerden.* Recht oft hy sepde: sy sullen snel ende vermeten zijn / ende de gantsche wereldt doorloopē. Ouer alle de wijde werelt sullen gruwelicke oorlooghen zijn.

Hy hebbē den leger der heyligen om ringt / eñ de bemin de Stadt

Want hy set dupdelic daer by: *Ende hebben den Heyrleger der Heyligher omringt, ende de beminde Stadt.* Verstaet: dat de Kercke Godts door de Gogische ende Barbarische gruwelicke oorloghe seer benaut ende gheplaecht wort. Want voor tijdts wert Jerusalem de wtuercoren ende beminde stadt genoēt: maer na dat sy Gods woort verworpen heeft/ doen en was sy niet meer de beminde Godts/ maer veel meer de verworpene ende ghehaette stadt. Daerom so sept Joannes van die algemeyne Christelicke Kercke: die ooc de heylige Paulus ergens wt Esaia noempt/ Dat Jerusalem dat daerbouen is. Dese wort ooc de Heyrschare der Heyligher genoemt. Want de geloouige zijn in de Kercke als in eenen Leger/ende strijden tegen dē Dupuel/ de Werelt / de Sonde/eñ haer eygen vleesch. Dat hy nu sept / *Sy hebben den Heyrlegher der Heyligen omringt* : daer sept hy wat meer by: dan oft hy ghesept hadde/ Sy hebben aengheuochten/belegert / oft ghestreden teghen den Leger der Heyligen. Want die gaen rontō/ die oueral tegenwoordich zijn/ende harde dringen/ recht oft zijt alreede ingheno-men hadden / also dat niemāt geen hope en heeft / ende geen toeulucht nerghens en verschijnt.

Door de heyligen crijch wort de Kercke swaerlick geplaecht

Voorwaer/ wāneer wy dit tegen de Historien houden / so sullen wy vindē dat de Kercke diewils door swaren oorlogen is aengeuochtē geweest: doch met geen gruwelicker / dā na die van God bestelde dupsent Jaren. Ick verstae/ den heygen crijch / so men die noemt. Desen crijch hebben int lange be-

beschzeuen Guilhelmus Tyrius den Ertzbisschop/dē Abt van Vzsburch in zijnder Cronijcke/Benedictus a Coltis/Itē Paulus Emilius/van de geschiedenissen der Fransoysen/int vierde Boeck. Item Volaterranus int cozte/int 11. Boeck zijnder Geographie in Celestiria ende Palestina. De Histozy-schzijuers seggen vele van den Tropaenschen crijch: Andere meynen dat de Assyzische ende Babylonische grooter zijn geweest. Item vele setten de Persische ende Macedonische vozen: alsoo sy oock inder waerheyt seer verschzickelick zijn geweest. So hebben oock de Romeynē harē crijch/die Punica/die Metridatischen/de Stadtcrijch/de Cymbzische eñ Duytsche: Ic meyne ymmers/dē crijch diemen den heyligheu Crijch noemt/sy veel verschzickelicker/swaerder/lanc-duerigher ende bloedigher geweest dan de voozsepde. Want in dien crijch zijn aen malcanderen geweest met treffelicke Heyrscharen/Ja met ontallic veel volcks/byna al het volck des bewoonden Aertrijcks. Daer zijn ongelooflicke ende ontallic veel moozdē geschiet. Daer zijn meer hondert duysent mēschen verslagen/dannen soude connen gelooven. Boven dien is de oozloge veel Jaren geuoert/Ja veel langher dan die voozsepde/ofte oock ergens eenige crijghen in de werelt. Voozt so is desen crijch met ghbitterde hertē geuoert. Ende dat hierby sonderlinge dient: Dooz desen crijch zijn de Sacracenē ghbittert gewozden tegen die vant Oosten/de Turcken/de Egyptische/Babylonische eñ ander gruwelicke Volckē: also dat sy met onophoudelicken haet tegen der Chzistenen Religie verbittert zijn geweest/eñ haerselven gepoocht om die indē gront wt te roepen/eñ eensdeels wtgheroept hebbē: ooc hedēsdaechs niet op en houdē wt te roepē. Daerom is desen swarē crijch een oozsake geweest der veruolginge der gheloouigen/int Oosten eñ Westen. Eñ op dat icker wat af bewijse: eñ dat al leenlick om der ghener wille die de Histozie onbekent zijn/eñ niet en weten: So ist openbaer/dat onder Gzegozio den 7. die voozwaer eē kint der ghderffenisse geweest is/veel eñ heerlicke kerckē int Oostē geweest zijn/eñ daer toe Hooftkerkē/die op dien tijt noch in wesen stonden: maer doē dese voornoemde Paus houē dander Godlooslick tegē Chzistū den Sone Gods/eñ zijn heyligekercke gehandelt heeft: Also wy oock lesen dat tot Salomons tijden/nae spnen afual sware vpanden tegen hem opgheresen zijn: also heeft onder dat Godtloos ende tyzannich Pausdom Gzegozij des seuensten/Solomannus de Turck Antiochiam inghenomen/tot welcker tijdt/somen seydt/de Gzieexsche Kepsers de Oostlan-

Ten tijde Gzegozij de 7. heeft het quaet begonnē, de ouerhant te nemen.

landen verlozen hebben. Men sept dat int eerste de Turcken dooz de clupsen der Berghen/ diemen Caspios noemt / ghetomen zijn: hebbé Armeniam ouerualle ende gheplaecht/ doen men rekende na de gheboozte Chzisti / ontrent 764. Jaer : Waer af nu niet noodich en is te verhalen. Na Solymannum is gheuolcht Belchiaroc den Turcschē Vozst/ die andere noemen / Belzedum/ die Gzecken Lant selue heeft aengeuallen/ ende na den Constantinopolitaenschē Keyser geheel niet geuraecht. Men sept dat Alexius/ die doē ter tijt Keyser was/ van de lāden tegent Westen / hulpe begheert heeft tegen den Turc. Maer Petrus een Heremijt/ (die sommige Histozp-schzijuers seere schelden / ende niet sonder oozsake) die quam wt Oosten / ende liep dooz Westen/ ende vermaende de Lieden tot de Wapen. Paus Vzbanus de tweedde (die sommige Turbanum noemen/ dat is een Twistmaker/ eñ die Gzegozij des 7. Jongher was) beriep in Vzanckrijck te Claromont een Concilium te samē: in welck niet wepnich en verschenen / ende hy hielt hen diē Artijckel vozē/ hoe datmē het heylige Lant weder innemen soude / eñ dat Gzaf des Heeren wt de handt der ongeloouige verlossen. Dit Concilij bzengt my in ghedachtenisse het gene dat in de Boeckē der Coningen geschzeuē staet/ dat onder Achab eñ Josaphat geschiede: hoe datmen Ramoth Galaad wederom wt der Spriers ghewelt soude winnen. Want ooc in dit Concilliū dē ōleydenden geest geweest is: Daer zijn ooc Achabs eñ Josaphats in geweest/ ende veel dergelijcke. Eñ op dat ict kozt make/ daer wert besloten datmen int Oosten tegē de ongeloouige soude trecken. Dit is geschiet int Jaer ons Heeren 1095. Daerentusschen loopt Petrus de Heremijt haestelic dooz/ eñ bzengter sommighe dupsent te samen/ die hy dooz Hongerien in Asiam bzachte. Terstont so comen daerna de ongheluckige Hooftmannen/ Folckmarius eñ Godschalck Pziesters/ die op de strate (als zijt met sweert eñ vper al verdozuen) verslaghen wozden. Daer na quamen ooc Godfridius eñ Baldewijn die edele Vozsten met sommige treffelicke Hooftmannen ende edel crijchslieden/ eñ een ontallicke memchte van volcke/ eñ voerē ouer in Asiā: het is geschiet/ somen sept/ int Jaer na de geboozte Chzisti 1096. eñ binnen dzie oft vier Jaren hebben sy met gewelt genomen / Niceā/ Heracliam/ Tarsum / Antiochiam ende Jerusalem. Den Abt van Vlsburch toont/ dat ter so veel bloets in de Stadt van Jerusalem ghestozt is/ so dat inden Tempel selue te Jerusalem/ die Peerden int bloet der ōslagene tot aen de knien gestaen hebben. De selue geeft ooc

3. Reg. 22

De eerste Toch in Asiā oft Syriam.

Concilij Claromōtanum.

oock te kennen/ dat by Ascalon een seer grooten Strydt gheschiet sy/in welcke de Christenen / ontrent de 15000. Voetknechten / eñ 5000. Ruyters/ ooc Solymannum van Babylonien aengeuallen eñ geslagē hebben/ die bouen de hondert duysent Ruyters te Peerde by hem hadde/ eñ by de 400000. voetknechten: Eñ schryft dat in diē Slach ouer de hondert duysent mannen gebleuē zyn. Godfridius Heyrschare is de eerste geweest onder de voorseyde Syrische oft Asiaensche.

2. Na desen Toch zynder ooc andere eñ swaere Tochten geschiet. Want doen men in de Landen tegent Westē die victorie ende het gheluck der seluer seer ver meerderde/ die ten eersten int Oosten ghetoghen waren/ doe wert Wilhelmus Prince van Poitiers / door groote hope verwerkt: Ende hy voerde oock ouer de hondert duysent cloecke knechten int Oosten. Doe men schreef na de gheboorte Christi 1101. Jaer. Maer men schryft dat wt sulcken groot ghetal van knechten / nauwe duysendt knechten fraey ende ghesont weder te huys ghecomen en zyn.

3. Daerna doemen schreef na de gheboorte Christi 1147. soo hebbē door het aengeuē Bernhardi Clareuallensis/Coninc Lodowyck wt Vranckryc / eñ Keyser Coenraed/Item Frederick Hertoch van Swauē/ een Heyrschare verordent int Oosten / ende hebben een seer groote heyrschare daerin gebracht: Maer de knechten bleuen den meestē deel achter: de Vorsten en quamender nauwelicks af.

Int Jaer 1189. als de stadt Jerusalem vande Soldaē/ de Coninc der Persen ingenomē ende gewonnen wort/ doen de Christenen dat maer 89. Jaer wepnich meer oft min hadde in ghehadt/ so hebben Keyser Frederick/ghenaemt Barbarossa / Philippus Coninck in Vrācryc / Richardus Coninc in Enghelant/ eñ ander machtige Vorstē der Christenheyt/ eenen grooten hoop Cryghsvolck aengenomē om de stadt eñ dat heylich Lāt wederom in te nemen: ende quamen geluckelick met de Heyrschare in Asiam / maer die sake verginck seer qualick. Want Keyser Frederick verdranck/ende het gantsche Heyr sterf vande Pestilencie: So Vrsburch beschryft. 4.

Den vyfsten eñ voornamelicsten Toch in Syriā/ hebben die geweldige ende machtige Coningē gedaen: Philippus Coninck in Vranckryck/ende Richardus Coninck in Engelant. Desen Toch is geschiet/ soomen schryft/ int Jaer ons Heeren 1191. maer sy quamen weder/ende en haddē niet wtgericht: daer en bleuender ooc niet wepnich achter. 5.

Ende Palmerius de Cronyckschryuer seydt; dat Henrick

rick de Sone Barbarosse een Heyrcracht in Syriam geson den heeft/welc int nauolgēde Jaer wederom quā. Also werden de Chriſtenē in Syria verlatē/ende verlozent altemael/ Heerschappie ende Lant/dat sy noch behoudē hadden. Eñ dat schrijft hy onder dat Jaer ons Heeren 1198.

7. Paus Innocentius de 3. gelijc hier vozē Wzb. de 2 verweckt wedertot oozloghe.

Daer nae int Jaer ons Heeren 1213. schrijft Paus Innocentius de derde van dien name/eenen gemeynē Brief aen alle Chriſtenen: in welcken hy een peghelick vermaent dat men soude opstaen teghen de ongheloouige/die dat heylich lant in hadden. Wie luſt heeft om den Brief te leſen/die vint hem in dē Abt van Wzsburchs Cronijcke. Terstondt ontrēt het Jaer 1215. hout hy een gemeyn Conciliū tot Latrano/ in welck besloten wozt datmē tegen die van Oosten trecken soude. Paus Honozius de 3. die beuesticht effen dat selue/ doen men rekende nae de geboozte Chriſti ontrent 1217. Jaer. Waerō bynna alle Vozsten der Chriſtenheyt tot Acton/ welck vooztijts Ptolomais genoemt wert/te samen ghecomen zijn/eñ hebben een swaere oozloghe tegen die van Oosten geuoert: in welcke sy voor die edele stat Damiatam ghewonnen hebben. Maer daeren tusschen en hebben sy so veel niet connen wtrichtē/ als sy haer met grooten ontroſt hadden voozghenomē eñ toegeruſt.

Daerom so was Frederick de tweede/den heerlickē ende kloecken Keyser/wel gemoet om wat bysonders wt te richten/ende trock oock met eenē treffelicken ende wel gerusten Heyrlegher int Oosten: Het welck gheschiedt is (soomen vint) int Jaer 1234. Maer na dien dat de Keyser int Oosten het beste dede/ soo nam de Paus Gregozius de negensten van dien name/een oozsake/ (Ic sette des Abts vāWzsburchs woozden) dewijle de Keyser niet int Lant en was/ ende sandt een groote Heyrcracht in Apliam/ ende heeft alsoo des Keysers Landt/die doen in dē dienst Chriſti was/ het welck doch schandelic is te vertellen) inghenomen/ende onder hem gebzacht: Ende met alder neerstichēdt belet/ dat de ghene die met het cryppe gheteeckent waren (dat is/ die int Oosten wildē trecken/ noch in Apulia/noch in Lombardien ouer Zee en mochten schepen: Eñ der gelijcke dingē meer. Leest dit/ist dat ghy dē tijt hebt/ by den voozsepden. Daer om so wert de Keyser bedwonghen/niet vele bedzeuen hebbende/met den vpant vzede te maken/ende quam also weder na hups/om wederom te gerrijgen dat hem de Paus ontnomen hadde. 8.

De wijle dat Keyser Frederick int Oosten treckt om het heylich lant in te nemen/soo treckt de Paus Gregozius int weste/eñ neemt hē zijn lāt in.

9. Niet lange daer na/te wetē int 1248. Jaer/scheepte Coninck Lodewijck wt Frankrijck/tsamen met syne Bzoeders/Robzecht ende Karolus.

D.f. met.

met een groote heyrcracht in Syriam: daer Robrecht verslaghen wert / ende Karolus vanden Soldaen geuanghen / ende en wert namaels nauwelicx gelost / eñ quam met wepnighe daer wt.

10. De selue Coninc Lodewijc in Franckrijck / scheepte int Jaer ons Heerē 1270. met drie sonen in Massilia / ende wilde ouer in Aphrica varē. In der wyanden lant quam de Pestilencie onder syne knechten / waer af de vader ende de sone storuen: ende bouen dien ghestreech den gantschen heyrlegher groote schade ende ellen dichept daer af.

Voort / oftmen alwel seer qualick met dese gruwelicke Volcken gheuaren heeft / so en is doch dies niet te mi int Cōcilio tot Lyōs onder Gregorio den 10. ontrent het Jaer ons Heerē 1273. gehandelt gewoorden van de winninge des heyligē Lāts. Maer Palmerius spreect in de beschrijuinge des 1291. Jaers nae de gheboorte Christi: Als daer veel dupsent Christenen in Syria van den Saracenen zijn verslagen geweest so zijn de andere wt vreese altemael wt den lande getogen. Ende de Cronijcke vā de Fräsopsche Coninghē spreect: Emelius set hier (ghewis int Jaer ons Heerē 1291) het eynde des heyligheu crijchs / als Ptolomais in Syria van den Soldaē verwoest wert. Daer om so ist openbaer / dat desen Barbarischen eñ Gogischen crijch ontrent 195. Jaer gheduert heeft. Ick en weet niet dat opt eenighē crijch in de werelt so lāge na malcanderē geduert heeft met alsulcke strenghe verhartheyt / met alsulcke menichte van volcke / ende in welcke so ouerveel Christelicx bloet is gestort geweest. Daer beneuens sien wy dat de Heyrschare der Heyligen / eñ de beminde Stadt Gods / dat is de gelouuige Kercke door de werelt henen / voornamelick int Oostē / eñ daer nae int Westē / is ouer seer vuolcht geweest / ende byna geheel wtgeroept ende verdruckt: alsoo datter alleene een wepnich zijn ouerbleuen. Soo dat de Heere niet sonder oorsake int Euangelie gesproken en heeft / Als de Sone des menschen sal comen / sal hy oot ghelooue op Aerden vinden.

De heylige eñ alder wijste Prophete Daniel heeft die dingen al te samē (gelijck ooch ander sakē die den Antichrist aen gaen) te voren ghesien ende voorsept. Welcke / nae dat hy int langhe vā het ghewelt des Antichrists / ende van de vereeringhe des Gods Mayzim / die teghen de ordeninge der Apostelen opgericht is / ghesproken heeft: soo set hy terstont int 11. Capittel. Ende in den tijdt des eyndes / te weten / wanneer het eynde des werelts / ende het wterste oordeel na by comen sal / soo sal teghen hem trecken / te weten / teghen den Antichrist / de Co-

Hier wordt de placrse van .11. verhaelt ende wt gheleyt.

Coninck van Zuyden / eñ als een Wintgedzuysch sal de Coninck vant Noozden teghen hem op trecken eñ aenuallen / met Wagenen ende Peerden / eñ een groote ende wel geruste Scheepuaert / ende hy sal inde Landen trecken / ende met een groote ende ontallicke heyzracht / als een water ouerual len ende dooz dzinghen / hy sal (te weten de Verwinner) dooz bzeken / wanneer hem de sake na zynen wille geluckt. Want wy hebben verstaen dat de Turcken / Item de Babylonischen ende Egyptischen Soldaen / met strange oozloghe te Water eñ te Lande / de Heyzscharen / die dooz den raedt eñ Concilia des Paus tot Roome / int Oosten zyn ghesonden gheweest / veel hebben te doen gemaect. Bouen dien so geeft de heylighe Pzopheet Daniel / den cryeh (diemen den heyligheh cryeh noemt) te kennen / recht oft hy die metten vinger wese / ende set daer by: Hy sal ooek in dat wtuercozen Lant comen / oft hy sal dat be geerlick lustich sehoon Landt aenuallen: Gewisselic het Jodische Lant / het welck dooztijdts dat wtuercozen / lustich eñ begeerlick Lant genoemt wert. Eñ vele sullender vallé / te weten inden Cryeh die om dat heylich Lant te winnen / sal gheuoert wozden. Daer volcht in Daniel: Dese sullen van zynder hant verlost wozden / Edom eñ Moab / eñ het beginsel der kinderen Ammõ. Want men leest niet / dat die Volcken (gelyck de andere) vã de Saracenen zyn verwoest / eñ hier na vanden Turr / daer om dat sy haer by tyden met hem verdzagé hebbé. Daniel setter by: Eñ hy sal zyne handen slaen ofte wozpen aen die Landen / eñ dat Lant Egypti en sal niet connen ontgaen. Want het is opẽbaer / dat ooc de selue van de Vozstẽ der Babyloniers / den Soldanis eñ Turcsche Keysers is ingenomen gheweest. Daer volcht voozt: Eñ hy sal heerschappẽ ouer de Schatten van Siluer oft Gout / eñ ouer alle costelicke cleynodien der Egyptischẽ. Met welcke woozden de Pzophete / die rycdommen / dat on wtspzekelic goet / ende de ouer groote heerlichept der Soldanen eñ Turcsche Keyseren getoont heeft. Dat pmmers dit altemael veruuldt is / eñ noch veruullet wozdt / soo de Pzopheet voozghehouden heeft / betuycht de eruaringhe ghenoech. Daerna seydt de Pzopheet: De Lybien ende de Moozen sullen met haer trecken: Het welc den ouden Verduptscher verduptscht heeft / Hy sal ooek dooz Lybiam eñ Moozenlant trecken / of soot andere verduptschen: Sy sullen in zyne schzeden zyn. Hy gheeft daer mede te kennen / dat die Barbaren / (de Soldanen ende Turcksche Keyseren) die selue Landen openstonden dooz verbondt / nabuerschap ende vziendtschap.

Hieronymus seydt/ als hy die plaetse wt lept: Als Egypten ingenomen is/ so zijn oock de Landen bedroeft ghewordē. Daerom so en sept hy niet dat hyse ghewonnen heeft: maer dat sy door Libien eñ Ethiophien getogen zijn. Ghy meuget nemen op welck verstant dat ghi wilt/ so meyne ic noch dat ghijt niet en sult missen. Voort so spreeckt Daniel: Eñ dat ghescheyt vanden Oosten ende Noorden sal hem bedroeuen/ also dat hy wt trecken sal met grooter verbolgenthept/ om haerder vele te verwoestē ende te dooden: Daer Hieronimus wt lept/ datmen sulcx van dē Antichrist verstaē sal. De Paus te Roome roept dat hem de Hooftkercken onderworpen zijn/ als Jerusalem/ Antiochia/ Alexādria: Ja dat hem dat heylich Lant toebehoort: Maer hy hoort wt Oosten eñ van Noorden/ dat die Landen altemael zijn inghenomen van de Soldanen/ de Turcsche Keysers: daerō vergadert hy groote Concilië/ eñ beslupt datmen tegen haer sal trecken. Bouen dien so hoort hy dat Constantinopel gewōnen is/ dat Rhodis ingenomē is: Item Dalmatia/ Bulgaria/ Hongerien/ etc. Daerō so stelt hy ander Concilië voort/ wapent de Coninghen/ ende bregt Crijchsvolc/ voert crijch ende beleent datmen oorlogen sal om dat heylich Landt weder te winnen/ ende de Turcken wt te roepen. Ende alsoo en is den Gogischen crijch ooc op desen dach noch niet gestilt noch bevredicht. Waer by dat het geschiet/ datter op bey de zyden ontallick veel volcx verslaghen wort. Maer in het eynde deser Prophecie/ toont de Prophete/ eñ wijset recht als met eenen vingher op het Pallaps ofte Stoel des Antichrists/ welcke door Antiochum is voorghebeelt: op dat een peghelick soude meughen weten/ waer datmen den Antichrist mochte vinden. Ende hy sal (sept hy) de Tenten van zijnen Pallapse slaen tusschen twee Zeen: te weten/ tusschen de Hadriatische ende de Tyreniſche Zee/ aen den Berch der begheerte der heylichept/ dat is/ aen den vermaerden eñ heylighen Berch. Wy hebben pmmers gehoort/ dat S. Petri Palen hooghet geacht zijn dan den Berch Spon/ eñ den Berch Sinai. Aldaer sit de Alderheylichste in den Stoel der heylichept. Daer is volcomen vergeuinge aller sonden: Daer is de Moeder ende de Overste/ ende het Hooft aller Kercken: Daer is dat opperste Gecht/ van waer niemant appelleren en derf. Daer sit de Coninck der Coningen/ eñ den opperſten Bisschop: die den Keyser ende die ander Coninghen alsoo vele met Maiestept ende heerlickheydt te boué gaet/ als de Sonne de Mane ende Sterren te boué gaet. Men ghelooft dat daer zy volcomen heylichepdt ende alle schat-

De stoel ende Pallaps des Antichrists.

schatten Christi ende zijnder Heyligher. Daerom so heeft de heylighe Daniel recht ghesproken / dat dē Antichristi sal woonen aen den vermaerden eñ heyligen Berch / te weten / in dat seuenbergich Roome / alsoo wy oock int 13. Capittel gehoort hebben. Ten laetsten soo prophereert hy oock vant eynde deses alder gheweldichsten Worst des Antichristis / eñ seydt: Eñ wanneer zijn eynde comē sal / so en sal hem niemāt te hulpe comen. Want als Christus ten oordeele coemt / soo sal hy hem wt zijnen stoel stooten. Eñ Daniel beschrijft int nauolghende 12. Capittel / dat oordeel. Alleen Christo zy de eere.

Het vyer coemt dā den Heyl etc.

Nu so willen wy voort varen / eñ van de straffe der Godloosen / ooc van de eewige verdoemenisse des Dupuels ende zijnder leden een wepnich vertellen. Joannes seyt: *Ende daer quam Vyer neder van Gode wt den Hemel, ende verteerdese.* De H. Prophect Amos heeft int eerste Capittel de wrake Godts (also oock die ander Prophetē) een Vyer genoemt. Daerom so gheeft Joannes te kennen / dat de wrake Gods ouer alle vyanden der Kercken sal gaē. Voortyts is oot het vyer vandē Hemel gedaelt / eñ heeft Sodomam eñ Gomorrā verbrant: het heeft oock de vyanden Helie verslonden. Maer hoewel dat niet altijt het vyer lichamelick vanden Hemel en valt / so en salt nochtās de verwolgers der kercken niet quijt gheschelden worden / dat sy de Heyligen Christi gequelt hebben. Voorwaer / wanneer wy besien eñ ouerlegghen / wat in desen heyligen crijch geschiet is / ende watter noch dagelicx gheschiet / soo moeten wy bekennen / dat de wrake Godts tegen de Turcken ende tegen de Papisten teghenwoordich zy. Ist dat nu pemandt verstaet / dat het vyer in het eynde des Werelts sal stranghe aen gaen / ende de Godtloose verteeren: alsoo oock Petrus wt de Prophetē van het vyer vermaent / in zijn 2. Epistel / Cap. 3. so en wil ick daer niet tegen strijden.

Ten alderlaetsten so noopt hy de eewighe verdoemenisse des Dupuels ende aller zijner Ledē. Want dewijle dat Christus inden Euangelio gesproken heeft: Wāneer twee blinde malcanderen leyden / so vallen sy beyde inde gracht: soo moet daer wt volgen / dat niet alleen de Verleyder de Dupuel / maer oock de volcken die met hem verleydt zijn / sullen altesamen tot der Hellen gheleydt worden. In het selue set noch Joannes / ende smeedt / om alsoo te spreken / te samen: de Dupuel / Gog ende Magog / de Saracenen / Turckē / eñ in somma alle de Volcken die verleydt worden / dat Beest eñ de valsche Prophect: Item de Antitristische alle met malcanderen. Alsoo sien wy dan / dat Godts oordeel rechtueer-

dich is. Op welck hy nu wederomme coemt/om dat te beschryuen. Nu so hebben wy daerbouen vertoont/ dat met die maniere van spreken/ (*Sy sullen ghepynicht werden dach ende nacht, &c.*) de eewighe verdoemenisse bedupdt wordt. Van welcke onse Heere Godt ons wil verlossen. Hem zy eere van eeuwichepdt tot eeuwichepdt/ Amen.

De 90. Predicatie.

Hierwort de Richter ende het laetste Oordeel beschreuen/te samen met de verryssenisse der dooden.

11 Ende ick sach eenē grooten wittē Troō/ ende die daer op geseten was/ van wiens aensicht de Aerde eñ de Hemel vloot/ ende daer en is geen plaetse voor hen gheuonden.

12 Eñ ick sach de doode/ clepn ende groot/ staen voor God: ende de Boecken waeren geopēt/ eñ daer was een ander Boeck geopent/ die des Leuēs is: ende de doode werden gheoordeeldt wt het ghene dat in die Boecken geschreuen was/ † na hare wercken. Exod. 32. 32. Psal. 69. c. 29. pht. 4. a. 3 apo. 3. a. 5 21. c. 27. Psal. 62. b. 13. Jer. 17. b. 10 32 b 19 Mat. 16. c. 27. Ro. 2. a 6 14. b. 12. 2. Co. 5. b 10. Gal. 6 a 5 Apoc. 2. c 23.

13 Ende de Zee gaf de doodē die in haer waren/ende de Doot eñ de Helle ghaf de dooden die in haer waren: ende sy werden gheoordeeldt/ een yeghelick na zijne wercken.

14 Ende de Doodt eñ de Helle werden in dē Poel des vyers ghewozpen. (Dit is de tweedde doodt.)

15 Eñ so wie met genonden en was indē Boecke des Leuens geschreuen/ die wert inden poel des vyers ghewozpen.

S. Joannes hadde begost te spreken van het laetste ende algemeyn Oordeel/int beginsel des 11. capittels. Dat heeft hy weder voorhanden ghenomen int 19. Capittel/ daer hijt volbrengt: daer wy ghehoort hebben/ dat de Antichrist wt synen Oorden eñ wtleggunge dese plaetse.

synen Stoel eñ wt syne heerlichepdt in de Helle sal ghestooten worden. Aldaer is een vraghe voorgehouden/ vā de gene/die alwel den Antichrist niet aen en hangen/doth daer en tusschen met Christo niet vereenicht en zijn/hoe dat het die in het laeste Oordeel vergaen sal? Nae dien hy nu dat wt gherieht heeft/ende die gelijckhedē der Oordeelen Gods vertoont/so coemt hy wederomme op de beschrijuinghe des alghemeynen laetsten Oordeels: ende hy beschrijft het roztelick / ende in eene somma/ende sonder twijfel nu gemeynder dan te vozen int 19. Cap. daer hy (nae mijn goedtduncken) van het vergaen des Antichrists voornamelick gehandelt heeft: doch op sulcker wijse/dat hy daer beneuen eenichsins vertoont heeft / wat dandere Goddeloose ontmoeten sal. Nu soo handelt hy effen vā het Oordeel oueral int ghemeyn: ende hy gheeft te kennen/dat een yegelick daer inne sal gheoordeelt worden/ ende hy stelt het ons volcomelick voor ooghen/soo dat wijt met onsen ooghen meughen sien/recht als of het gheschildert ware. Want den gantschen handel verclaert hy nae zijn ghebruyck / met een Hemelsch gesichte/op dz hy niet gheacht en worde/recht of hy de sake alleene de vozen vertelde/maer dat hy die oork de ooghen om te sien voorstelt: op dat sulcx in onse hertē des tedēper ingebeelt worde. Dit is ynmers altesamē seker eñ openbaer/(soo ick daer bouen betoont hebbe) ende het is vā Christo den Richter selue te kennen ghegheuen. Nu soo en can ynmers den Heere ende Richter selue / in desen handel gheen dinck verborghen zijn. Wy en hebben oock niet ghesien / dat Joannes in eenich stuck dat hy ons voorstelt/gefaelt heeft: maer hy heeft het in allen ende in een yeghelick gheheel epgentlicken ghetreft. Ende wy connen bewijsen/dat de Prophetien veruult zijn: waer omme souden wy dan aen het ghene dat van het laetste Oordeel geschreuen staet / eenichsins eenich twijfel hebben? Daeromme soo laet ons dat geloue gheuen/ende niet in het getal der Spotvogelen zijn/van welcke Petrus geprophetеert heeft/dat sy romen sullen/ende spreken: Waer is de belofteniſſe synder toecoēste? Voorwaer aen dien handel is sonderlinghe veel gheleghen: het is den rechten grondt ende wortel onses gheloofs. Hier en worden ons niet wepnich Artijckelen onses warachtighen alghemeynen gheloofs wtghelept: ende bysonder dier Ick gheloue dat Christus comen sal/om te oordeelen de leuende ende de doode: Ick gheloue een Ghemeynschap der Heyligher / een Verrijsenisse des vleeschs / ende dat eewich Leuen. Daeromme so

Aen de de enckinge des laetste Oordeels/ is seer veele gelegē

laet ons neerstich zijn/ om die dinghen te hooren/ ende te bewaren: op dat wp niet onder de ghene gherekent en worde/ die de verholéthept des Rijcx Gods sonder vrucht ende nut baerhepdt hooren: maer laet ons veel meer ons seluen berepden/ dat wp dē Heere meu ghen te gemoete gaen: op dat wp met de wijse Maechden/ meugen met den Bruydegom tot der Bruyloft / ende tot het eewighe Leuen eñ Vreuch de ingaen.

De voornaemste punctē der ser plaetse.

Nu soo heeft dese beschrijuinghe des Ghesichts / dese bysondere stucken : Hoe dat de Richter wesen sal: Welcke gheoordeelt sullen worden: Item / Hoe sy sullen gheoordeelt worden: Datter een Verrijsenisse der Dooden zy/ ende hoe die wesē sal: Van de eewige verdoementisse: Item / wie eyghentlick verdoemt sullen worde. Welcke stucken ick in orden / soo veel als ick ghena de van den Heere ontfaughen hebbe / ende alsoo claer ende verstandichlick als ick can/ verclaren wil.

Hoe de Richter ontlaetste Oordeel wesen sal

Hoe dat de Richter wesen sal/ hebben wp daerboven verstaen: maer hier bewoypt hijt met sommighe voorhoudinghen. Dit coemt overeen met het Ghesichte/ dat by Daniel in het 7. Cap. beschreuen wordt. Daer wp terstondt wederom sien/ dat dit Boeck syne ghetuyghenissen wt de Propheten heeft/ van welcke het ons bewesen wordt: alsoo oock Joannes ons de Propheten verclaert : Joannes siet *eenen Throon* / ende ghewisselick eenen witten/ blinckenden/ ende grooten. Want de Richter selue heeft ghesproken / dat hy wil in die Eere ende Maiestept met een groot Licht comen. Nu so gelooven wp oock/ dat syne Oordeelē billic/ rechtueerdich eñ wit zijn. Maer Aretas/ die dit Boeck wtgeleit heeft/ spreect: Groot is de Throon: want die sitt in den Throon / van welcken de Propheet ghesproken heeft: Groot is onse Heere/ eñ groot is syn cracht/ etc. Ende inder waerhept sit hy in den Troō/ als eē Richter alder menschē/ eñ als een rechtueerdich Richter: ende hy heeft alle ghewelt ende cracht. Want dat altesamen vermach dat woordeken *Sitten*. Maer de ghene die ghe oordeelt sullen worde/ die staē/ hy sitt. Daeromme noemt hy hem, Eenen Sittenden: recht oft ghy seydt/ Eenen Richter. Wāt anders en geeft hy hem gheen en naem. Want wp gelooue n/ dat alle oordeel den Sone gh egheuen is / ende dat hy tot een algemeyn Richter geordineert eñ gestelt zy. Daer omme soo siet Joannes/ ende stelt ons oock / als om te sien voor oogen/ Jesum Christum den Heere / die in de Wolcke coemt / den rechtueerdighen ende gheweldighen Richter. Item Paulus noemt hem by Titum int 2. Cap. eenen groo tē Godt/ niet datter een groo

ter

ter eñ een clepnder Godt sp: maer dat die Maiestept ende Heerlickhept onses Heeren Jesu Chzisti/op dien dach geheel claer ende openbaer ghesien sal wozden: eñ dat hem de Heere met grooter eere eñ macht/ dan hp opt te vozen ghedaen heeft/vertoonen sal.

Wt wiks aensicht de Aerde vliedt.

Hp sal oock stranghe ende rechtuerdich tschijnen. Daer om seydt Joannes dooz en figuere/ *Prosopopæia* ghenaempt: *Van wiens aensichte de Hemel ende de Aerde vliedt.* Want wanneer de dinghen die niet gesondicht en hebben / niet en deruen den Richter onder de oogen staen/ maer in maniere van spzeken/ vlieden ende ontloopen: waer sal doch de Sondaer eñ Godloose verschijnen? Soo seydt ooc Malachias: Wie sal meu ghen verdzagen den Dach spner Toecoemste? Oft wie salder connen bestaen als hp verschijnt? Alsoo hebben wp int 6. Capittel gehoozt/dat de Hemel te rugghe wijckt/ende als een Boeck iugherolt wozdt: Item dat de Berghen eñ Eplanden wijcken/ende dat haer de Coninghen ende Vozsten/ ende die andere menschen / in de Holen versteken: ende tot de Bergen ende Steenrotzen spzeken: Valt op ons/ende bedeckt ons vooz dat aenschijn des genes die op den Thzoon sitt / ende van den toozen des Lams/etc. Eñ hoewel dat op de selue plaetse/ met die woozden/de werckinge eender vertwijfelder conscientie beschzeuen wozdt / die wt de valsche Leere coemt: so sal haer nochtans dieselue bysonder vertoonen in dit Gozdeel / wanneer die stranghe ende alderrechtueerdichste Richter verschijnē sal. Diergelijcke maniere van spzeken leestmen oock inden 18. Psalm. Dat hierby gestelt wozdt: *Ende daer en is gheen plaetse voor hen gheuonden:* dat set hp daeromme daerby / om de saeke grooter te maken. Niet dat Hemel ende Aerde niet meer zijn en sullen / maer dat sp niet en derren (het welcke een figuerlicke reden is) vooz het Gozdeel Godts verschijnen. In onse Duptsche spzake seghen wp: Hp en derf hem niet laten sien: ofte / Hp en derf ner ghens blijuen. Daeromme sa wozdt met dit altemael ghetoont/dat de Godloose op diē Dach niet en sullē weteē waer sp haer keeren sullen/ofte wat sp doen sullen / maer sp sullen beuen/vertwijfelen/ende vooz dien Thzoon met onwtspzekelicke pijne benaut ende gepijnicht wozdē. Maer hier mocht te nu pemandt dencken / dat oock het selue dooz Joannem is verclaert gewozdē / als dat Hemel ende Aerde/ in de Toecoemste des Richters sullen vernieut wozden. Het welcke Petrus noch claerder wtdzuckt / in de 2. Epistel int 3. Capittel. De welcke doch dit al te samen oock op het selue verstandt treckt/ dat wp daer bouen vertoont hebben. Wāt hp seydt: Dewijle dan dit alle

vergaet / hoedanich behooren wy te zijne in heylige wandelinghe / verwachtende eñ haestigende tot den toecomenden Dach Gods: etc. Aretas van Cesarea sept: Door de vlucht des Hemels ende der Aerden / en houdt hy geen veranderinghe der plaetse voor / (want waer souden sy wijckē:) maer een vlucht eñ wijcken van de verderffelickheyt tot de onuerderffelickheyt / ende de laetste Toecoemste des Heeren: in welcke dit onse sterffelicke lichaem de onsterffelickheyt aen doen sal / ende de gedaente des Aerdtrijcks sal vernieut worden. Also schrijft die. Alsulck een gelijcke maniere van spreken hebt ghy in dit Boeck der Openbaringhe int 12. Capittel / van de Enghelen die uyten Hemel ghestooten zijn: Ende haer plaetse en is in den Hemel niet meer gheuonden geworden / etc.

Wie ghe ordeelt worden.

Nu so gheeft hy oock te kennen / wie datter sullen gheoordeelt worden / te weten / de doode. Want hy sept: *Ende ick sach de doode.* Maer terstont sullen wy hooren / dat de doode verweckt worden. Daeromme so sullen die geoordeelt worden / die van den doodt verrijsen. Maer daer en bouen en worden de leuendighe niet buyten ghesloten / van welcke de Apostel Paulus opēlick betuycht 1. Thess. 4. dat sy gheoordeelt sullen worden. Maer die en noemt hy op dese plaetse niet / de doode noemt hy; daeromme dat de verrijsenisse der doden swaerlicker gelooft wort: veel lichtelicker ghelooftmen / dat die sullē geoordeelt wordē / die tot aen dié dach int vleesch ouerblijuen eñ leuē sullen. Ende sonder twijfel / de zielen en steruen nemmermeer / maer de lichamen steruen. Daerom wanneer hier staet: *De Doode sullen gheoordeelt worden*: so verstaen wy / dat alle de ghene die versteruen / op dien dach in haer eygē lichaem tot den Oordeele Christi wedercomē sullen. Nu so moeten nmmers alle menschen geoordeelt wordē. Waer by Joannes oock *cleyn eñ groot* siet / dat is / alle ghenachten eñ oordenen / Jonck eñ oudt / wijf eñ man. Daer en wort niemāt uytgenomen / Keysers / Coningen noch Vorsten. Daer en sal niemandt voor dien grooten Richter hem connē versteken noch vercruppen. Hy heeft se alle sien staē voor het Aensicht of voor den Richtstoel Gods. De beschuldichde / of die noch beschuldicht sullē wordē / worden voor den Richtstoel Gods gestelt. So betuycht oock Paulus van die handelinge openlick / eñ spreect: Wy altesamen moeten geopenbaert worden voor den Richtstoel Christi / op dat een yegelic ontfange tgene dat door het lichaē geschiet is / na dat hy gehandelt heeft / het sy goedt ofte quaedt / 2. Cor. 5. Maer nu so verschijnē de goede eñ quade geheel onghelijck. Want de quade worden als quaetdoēders daer gestelt / op

Alle menschē sullē geoordeelt worden.

dat

dat sy geoordeelt eñ gestraft worden / eñ dat haer quaet eñ misdaet allen Creaturē openbaer worde. Maer de Goede / nademael dat sy rechtuerdich ghemaect / eñ van sonden ontslagen zijn / eñ nu van wegen der genoechdoeninge Christi / geen schult meer en hebben: so verschijnē sy int Oordeel met grooter eere / eñ sullē de Godtloose oordeelen: doch nae hare mate eñ wijse / eñ sy en sullen van niemant geoordeelt worden. Dat is nimmers wat sonderlincks / dat hy sept: Wy sullen voor Gods aensicht geoordeelt worden. Want wie wilde voor Gods verschrickelick aenschijn / voor het vyer dat alle dinck verteert / verschijnen / dan de ghene die door Christi bloedt ghewasschen eñ gerepnicht is? Wat meynen wy doch? Soude pemandt Gode ontloopen / ofte voor hem connen verberghen / die alle dinck siet?

De Godtloose worden ghe-oordeelt / de Geloo uige niet.

Hoe de menschē in t'aerste Oordeel geoordeelt sullen worden.

Voort so geeft Joannes te kennen / hoe dat de Doode sullen geoordeelt worde: *De Boecken* (sept hy) *zyn open ghedaen, ende een ander Boeck isser gheopent, &c.* Daeromme so zijn de doode wt de Boecken / daerna wt het Boeck des Leuens: dat is / wt het ghene dat daerinne ghescheuen staet / geoordeelt. De Schrift spreect van God op mēschelicke wijse / recht also de menschē Memorieuē ofte Boecken schrijuen / op dat sy die dingen niet en vergeten: maer by God zijn alle dingē eenmael ende altijdt teghenwoordich: hy en vergeet geen dinck / noch hy en bedenckt hem niet. Maer daer en tusschen schrijuet de Schrift hem beyde toe. Want dan seydt men dat Godt een sake vergheet / wanneer hy niet en helpet / ofte niet en straft: daer en teghen staetter dat hy een sake ghedenckt / wanneer hy helpt ofte straft. By Malachiam spreken de Godtloose / dat Godt hem met de menschē niet en moept: Hy en doet den goeden niet goedts / noch hy en straft oock de quade niet. Maer terstondt wordt daerop gheandtwoordt: Doe heeft onder de ghene die God vreesen / de eene tot den anderen ghesproken: De Heere heuet ghemerckt ende gehoort / ende het is int Boeck ofte Memoribrief voor hem ghescheuen / etc. Daeromme wanneer de Heere die Boecken open ghedaen heeft / dat is / als hy voor ghebracht heeft alle heymelicke ende openbare dinghen der menschen / al wat sy gedacht / ghesproken / ghehandelt / ofte naegelaten hebben / soo sal de Heere oordeelen. Soo worden oock de Boecken der conscientien (soo is oock de conscientie in de plaetse van dupsendt ghetupghen) in het Oordeel openghedaen / wanneer Godt alle dinck oordeelt ende openbaert. Want als Paulus van de Heydenen spreeckt / so seydt hy: Sy toonen dat werck des Wets geschreuen in hare herten /

Hoe God een dinck vergeet eñ gedenct.

ten/dewijle dat hare conscientie haer betuycht: daertoe ooc hare ghedachten / die haer altijdt onder malcanderen beschuldighen / ofte ontschuldighen: op dien Dach/ als God dat verborghen des menschen door Jesum Christum oordeelen sal/ naer mijn Euangelium. Ende dat zijn sonder twijfel de Boecken / die int Oordeel geopent sullen worden. Daer door ist openbaer/ dat het Oordeel snellicken wesen sal / ende datmen niet met eenen peghelicken wt de geschreuen Boecken int lange handelen sal: also de slechte onervarene menschen /henselven wt dese woorden inbeelden mochten.

Dat Boeck des Leuens.

Maer welck is dat sonderlick Boec des Leuës / dat ooc int Oordeel sal open ghedaen worden? Van het Boeck des Leuens is gesept int 3. Capittel/ daer meucht ghijt soecken. Somma/ dat Boec des Leuës heeft effen een Capittel: Soo wie daer gelooft in den Sone Gods/ die heeft dat eewich leuen. Ende daerom so worden de menschē geoordeelt wt het ghene dat int Boeck des Leuens geschreuen staet. Want die daer gelooven/ die worden salich: ende die niet en gheloouen/ zijn nu alreede geoordeelt: dat is / sy sullen sekerlick ende eyghentlick verdoemt worden.

Een pegelick wort wt syne wercken geoordeelt

Dewijle dat nu het gheloue hem door de wercken vertoōt/ Item het ongeloone dat int herte verborgen lept/ hemselvē door de werckē wtsteect: so sept Joannes terstont daer by: *Na hare wercken.* Want de menschē worden in de Schrift eenen boom vergelekē. Nu so wort een boom wt de vruchtē gheoordeelt/ oft hy goedt ofte quaet sy. Een boom heeft een leuen/ datmen noemt *Animam vegetatiuam*, eñ eenen aerdt/ eñ hy brengt na syner aert vruchten voort. Nu/ dat leuē eñ den goeden aert in ons/ die goede vruchten baert / dat is/ goede wercken/ is het leuendich geloove in Christum. Waer het selue is/ daer is de menschē wedergeborē/ eñ heeft eenē goeden aert: so en can hy immers niet anders/ dan na synen goeden aert/ goede vruchtē voort brengē. Daerom so worden wy altesamē na de werckē geoordeelt. Want het oordeel moet openbaer zijn / eñ tgelooue en is niet openbaer / dan door de werckē. Want het is een gaue Godts/ eñ het is onsienlic aen hemselven: te weten/ een versekert betrouwē op de gewisse beloften Godts: maer men siet het door de werckē. Euenwel en volcht daerwt niet/ dat men ooc door de wercken/ eñ niet alleen door het gelooue salich wordt: maer dat door de wercken het gelooue getoont wort/ het welcke daerrepnicht ende goedt maect: also dat wy voortaen wercken der gerechtichept doen meughen. Nu so volchter / dat int oordeel geen voorspreken/ ontschuldinghe/ noch geuepnsthept en sal gel-

den/

den. Want vele seggen dat sp gelooven/ die met geen goede wercken haer gheloone en bewijsen. Wt desen leeren wp/ dat op den Jonckſten Dach geen Boeck gelden en sal/ dan de Boecken Godts / ofte de Boecken der conſcientien / in welcke Godt met ſpné vinger ſchrijft: Jtē/ het Boec des Leuens dat van Godt geſchreuē is/ eer dat de Werelt geſchapē was/ door de Godtlicke voorſienichept/ door welcke hy ons te voren geordineert oft voorſien heeft/ dat hy ons tot ſpne kinderen ſoude opnemen door Chriſtum Jeſū. Eñ ſoo voort aen / gheliick Paulus vertelt/ Epheſ.1. Wech dan met de Joden eñ Chriſtenen / die alleen den naem draghen: Jtem met de Turcſche ſchadelicke Boecken: met den Talmuth/ Decretalen/ ende den Alcoran. Deſe en ſullen int laetſte oordeel niet met allen ghelden.

Van de Verrijſenisſe der dooden.

Nu coemt hy wederom op de doode/ der welcker hy daer bouen ghedacht heeft: ende op dat niemant en segge: Hoe ſullen de doode geordeelt worde/ die in de Zee vergaen/ die van de Viſſchen ende wilde Dieré verſlonden zijn: die vant vyer verteert/ ofte inder Aerden tot ſtof ghewordē zijn? So voorcoemt hy dat/ ende toont dat de Lichamen der Dooden verrijſen/ ende alſoo gheheel voor dat Oordeel comen: eñ ſeydt: *Ende de zee gaf de dooden die in haer waren*: dat is/ die in de Zee verdroncken oft vergaen zijn. Met deſe woorden heeft hy oot de wijſe ende maniere der verrijſenisſe der Dooden vertoont/ ende daerbeneuen ooch op dat eerſte Capittel des eerſten Boecks Moyſes gheweſen. De wijſe ende maniere der Verrijſenisſe/ is de Godtlicke Almachtichept: alſo ooch Paulus betuycht tot den Philipp. int 3. Cap. Want Godt verweckt ende beroept door zijn Godlicke Almeughenthepdt/ die dingen die niet en zijn/ dat ſp zijn. Wanneer v dat nieu ende onmeughelick dunct/ ſo aenſchout het beghinſel alder dinghen: ende wt de ſelue rekent de laetſte ende eyndelicke wederbrenghinghe. En is niet van aenbeghin de Zee ofte het Water gheweeſt? Staet daer ooch / dat daer inden eerſten Viſſchen inne gheweeſt zijn? Neent: daer en zijn gheen in geweeſt. Maer God heeft geheboden/ dat de Wateren ſoudē crielen van Viſſchē. Tynder niet terſtondt als het Gode behaecht heeft / ende geboden/ alderleye Viſſchen verſchenē/ oot daer te voren geen Viſch en was? Wat iſt dā wonderlicx/ wanneer God int eyn de des Werelts / de Zee ende allen Elementen ghebiedt dat ſp hare Dooden wedergeuen/ eñ dat ſp haren Schepper gehoorſaem zijn? Voorwaer ſo ſpreeckt de Heere inden Euangelio/ Joann.5. Dat de ghene die die in de Grauen zijn / de ſtemme des Soons Godts hooren/ eñ van den doodt ſullen

len verwecht worden. So sullen ooc de lichamen der Verstoruenen / by nae in de Elementen wederomme ontbonden worden / wt welcke sy ghenomen zijn. De eene verrot inder Aerden / ende wordt weder tot Aerde. De ander wort int vyer verteert. De derde verderft in het Water. De vierde wordt in de Locht opghehanghen / ende daerinne verteert. Maer wanneert God ghebiedt / so sullen die menschen gheheel tot het Oordeel wederom opstaen / het sy dã met wat doot dat sy gestoruen ofte vergaen zijn. Dit verstandt heeft ooc Aretas van Cesarea gesien / eñ sept: De dingen vertelt hy / op dat hy soude verclaren / hoe de laetste ende alghemeyne Verrijsenisse wesen sal. Want dewijle dat sommighe / die niet en gelooven datter een verrijsenisse zijn sal / spreken: Daer en can noch en mach gheene zijn / om der ghener lichamen die van het beghinsel des Wereldts verrot zijn / ende so verre ghebracht / dat sy niet met allen meer en zijn: soo verbetert dat nu dese redene / ende sept: Gelijck dat de lichamen int beginsel doen sy noch niet en waren / hebben begonnen te zijn / niet door gheual ofte van haerselven / maer wt de vier Elementen / te weten / wt Water / Vyer / Locht eñ Aertrijcke: Alsoo sullen sy weder in die dinghen verandert worden / ende effen wt de selue wederomme te samen ghevoecht worden / etc.

Ende wederom set hy tot een beter verstandt daer by: *Ende de Doode ende de Helle gaf de dooden die in haer waren.* Want door den doot verstaet hy alderley ghelachte des doots: recht oft hy seyde: De doot sel ue geest den Richter ende het oordeel wederomme / alle die hy hadde wech ghenomen: op wat maniere dat sulcks ghe schiedt / ofte wie sy ooc zijn. Daerom schijnet of de doodt een persoon ware / die de doode in hem / oft in de ghevanckenisse houdt. Maer de Helle heeft noch wepnich (want wy lesen datter sommighe leuendich in de Helle gecomen zijn) lichamen / maer alleen de Sielen der Godtlooser: welcke Sielen wederom tot de lichamen comen / op dat den gantschen mensche met Lijf ende Siele ghecordeelt worde. Andere verstaen dit nae de Hebreeusche maniere van spreken / door de Helle / het Graf ofte de Grauen. Daer wordt wederomme verhaelt dat de mensche gheheel met Lijf ende Siele sal ghecordeelt worden na syne wercken.

De doot eñ de Helle hebben haer doode ghegeuen / etc.

So veel sy nu ghesept van de Verrijsenisse der dooden: van welcke ick op ander plaetsen in mijne Boecken int lange verclaert hebbe. Nu volcht daer ten laetsten van de eewighe verdoemenisse / ende welcke eyghentlick verdoemt worden; *Ende de doodt ende de Helle* (sept:

Van de eewighe verdoemenisse.

(seydt hy) *werden inden Poel des Vyers gheworpen.* Van welcke daer bouen gheseyt is. Maer hier en heet de Helle niet die plaetse der straffe ofte pijne/ maer de ghene die in de Helle zijn/oft daer in waren: welcker Sielē tot nu toe in de Helle behouden/ ofte totter verdoemenisse gheordineert zijn. Item de doot bedupt de ghene die in sonden ghestorben zijn: ende de ghene die wt den gheestelicken ende tydtlicken doodt/ stracks in de eewighe doot varen. Daeromme staet daer terstont by: *Dit is de tweede doodt*: te weten / waer door die in Christo doot zijn / maer den Antichrist ende der Werelt leuen/ in dat eewige vper ghewozpen worden. Andere die legghent wt / dat de Heyligen nae het Oordeel niet meer in de aerde begrauen en worden / noch oock niet meer en steruen. Het welcke oock Paulus wt Osea vertoont heeft / in de eerste Epistel totten Corinthē int vyfthiēde capittel. Aretas ende Primasius stemmē met ons. Want Aretas seydt/ de doot ende de Helle noemt hy die / die in saken ouertredē hebbē/ die de eewighe straffe weerdich zijn: ende alsoo vele als de Schare des tweedden doots vervullen. Ende Primasius seydt: Met die namen gheeft hy den Dupuel te kennē (want hy is een oorsaker des doots ende der Helscher straffe) ende het gheselschap alder Dupuelen. Wandt dat ist / dat hy daer bouen claerlick (als het ghene datmen vraghen mocht/ voor coemende) ghesproken heeft: *Ende de Duyuel dieſe verleydde, wordt gheworpen in den Poel des Vyers ende Sulphurs.* Dat hy nu daer bouen dupsterder gheseyt heeft/ dat het Beest ende de Pzopheet / etce. dat seydt hy hier noch claerder. Alsoo seyt dese. Wie en weet nu niet dat het hooft de leden na volghen: Waer by dan alle Godlooſe het hooft alder godlooſheydt / den Dupuel nae volghen?

Die niet geschreuē en staē in het boeck des leuens.

Nu so druckt hy claer ende merckelicken wt / welcke eygentlick int Oordeel / in het eewighe vper ghewozpen worden: *Ende soo wie niet ghevonden was in den Boeck des Leuens gheschreuen,* Daeromme soo worden alleenlick de gheloouighe in Christo / in welcken sy verordendt zijn totten eewigen leuen/ salich. De andere altesamen / van wat gheloue dat sy zijn/ oft wat sy voor een maniere van leuen hebben / ende hoe stranghen leuen sy oock gelepdt hebben / sullen te gronde gaen. Andere verstaen dese woorden van de leuendighe/ ofte de ghene die op dien dach ouerbleuen zijn. Want wy geloouen dat de Sone Gods de leuende ende doode oordeelen sal. Sy zijn dan leuendich oft doot/ soo ist nochtans ghewis/ dat niemandt in gheen ander/

dan

dan in het gelooue Jesu Christi salich en woꝛt/ ende dat die andere altemael verdoët woꝛden. Eñ dit is ten laetsten dat eynde der goeden eñ der quaden. Christo Jesu den Richter aller menschen/ ende den Verlosser der geloouigen/ sy lof eñ eere inder eewicheyt/ Amen.

De 91. Predicatie.

Dat xxi. Capittel.

Dat de Werelt sal vernieut woꝛden/ ende dat de Heyligen sullen heerlick ende salich gemaeckt woꝛdē: ende op wat maniere de toecomen de salicheydt toe gaē sal/ ende hoe verseckert sy wesen sal.

1 Ende ic sach een nieuwē Hemel/ eñ een nieu we Aerde: want den eerstē Hemel/ ende de eerste Aerde was vergaen/ ende de Zee en was niet meer.

2 Ende ic Joannes sach de heylige Stat/ dat Nieuwe Jerusalem neder comen van Gode wten Hemel/ berepdt gheluck een Bꝛupdt die haren Manne verciert is.

apo. 3 b 12 eñ 21. b. 10

3 Eñ ick hooꝛde een groote stemme wt dē Hemel seggen: † Siet/ de tabernakel Gods met de menschen: ende hy sal met hen woonen/ ende sy sullen zijn Volck wesen/ ende Godt selue met hen sal haer God wesen. Eze. 43. a. 7.

4 † Eñ Godt sal alle tranē van hare oogē afwasschē/ eñ de doot en sal niet meer wesē/ noch dꝛoefheyt/ noch geschꝛey/ noch pijne sal meer wesē: wāt dꝛ eerste is wech gegaē. Esa. 25. a. 8. apo. 7 b 17. Esa. 43. c. 29. 2. Cor. 5. b. 17.

5 Ende die op den Troon satt/ seyde: † Siet/ ick maket al nieu: ende hy seyde tot my/ Schꝛyft: wāt dese woꝛden zijn warachtich eñ ghetrouwe.

6 Ende hy seyde tot my: Het is gheschiet.

Int beghinsel des 15. Capittels deses Boecx/ hebbe ick ghe-vermaent/ dat het vyfste deel deses

deses wercks / int 15. Cap. beghint te handelen vande Oordeelen Godts / hoe die selue rechtueerdich ende gerechtich zijn. Maer dewijle dat de Oordeelen Godts tweeuoudich zijn / ouernits dat hy de quade na hare quaethept vergelt / eñ de goede beloont: soo hebbe ic gesept / dat dese plaetse twee deelen heeft. Want ten eersten spreect Joannes oueruloedich van die straffe / die den Antichrist eñ alle Godloose aengedaen wort: daerna van de beloninge / die bysonder int eyn de des werelts / allen Heyligē sal gegeuē worden. Want wy hebben in dit Boec seer dickwils gehoort / dat oot anders de zielē van tlichaem afgesondert / stracx na den lichamelicken doot int eewige leuē genomen worden: Voort sal in het eynde des werlts die salichept den geloouighen volcomelick geschien / als de lichamen die nu van den doodt verwecht zijn / de belooninghe der eewigher Heerlickhept ghegheuen wort. Nu so wort dese plaetse door dat gantsche 21. Capittel / ende in het beghin des 22. ghehandelt. Eñ also hy in dat eerste deel / de Helle alsoo veel als geopent heeft / eñ de eewighe pijne alsoo veel als vooroghen gestelt: alsoo doet hy in dit tweede deel recht so vele als den Hemel opē / so dat wy met de oogē des geloofs meugen sien / wat voor een hope eñ Heerlickhept de Gheloouige te verwachten hebben. Daer mede wordt gheheel claerlick het Artijckel onses gheloofs wtghelept / Ick gheloone een eewich Leuen. Ende wederō stelt hy ons die dingen (op dat sy dies te claerder souden zijn) met een ghesichte voor oogen / het welcke sommige het seuēste ende het laetste rekenen. Daeromme so salmen dat altemael figuerlick / gheestelick / ende niet vleeschelick verstaē. Ende sonder twijfel so is dat geheel heerlic / wanneerment slechts alleenlicken maer nae de Letter en verstaet: maer hier moeten wy ons seluen Gheestelicke dinghen inbeelden / ende altijdt grooter ende heerlicker dan des menschen tonge wtspreken mach. Want wy / die door de Leere der Propheten ende Apostelen onderwesen ende gheleerdt zijn / weten dat dit eewichlick warachtich blijft / wanneer daer gheseyt wordt. Dat gheen ooghe gesien / noch geen oore gehoort heeft / noch in des menschen herte niet ghecomen en is / dat Godt toeberepdt heeft den genen die hem liefhebben / 1. Cor. 2.

Ic gelooue een eewich Leuen.

Dit zijn nu de voornaemste puncten ende Artijckelē deser plaetsen. Ten eersten hout hy voren / dat de Wereldt sal vernieut worden. Voort geeft hy te kennen / dat de Heyligheyt heerlick ende salich gemaeckt sullen worden. Ende hy vertelt int gemeyn / hoe dat die salicheydt zijn sal. Die dinghen beuestight hy terstondt volco-

De voornaemste stucken deser plaetse / zijn dat de heerlicheydt der Heyligen

melick. Hy beschrijft oock de plaetse ende het Coninclick Pallays der Saliger/eñ daer beneuen de eere ende salichept der Heylighen. Het welcke hy door een gheliickenisse eender Riuieren / ende des Booms des Leuens / in het beghinsel des 22. Capittels volepndt. Maer ghelijck hy zijne saken by nae altesamen wt de Boecken der Propheten ghenomen heeft / het welcke oock Johannes met zijnder Openbaringhe verclaert: alsoo heeft hy oock dese woorden wt het 65. ende 66. Capittel Esaie / Item wt het 37. Capittel Ezechielis / ende wt de selue laetste Capittelen genomen.

Van de vernieuwinghe der werlt

Van de vernieuwinge der Werelt spreeckt hy eenuoudichlick: alsoo oock de Heylighe Apostel Petrus in zijn 2. Epistel/int 3. Capittel doet: te weten / dat alle dinc met vper moet gerepnicht worde/maer niet weer ghedaen noch te nie te ghemaeckt: ende dat nochtans alle dingen van alle verganckelickheydt moeten ghesupuert worden. Want Aretas spreect: Hy en wil niet seggen / dat de Creatueren sullen wtgheroept worden/maer alleen tot beteringhe vernieut. Daeromme so sept Joannes opentlicken / dat hy *eenen nieuwen Hemel ende een nieuwe Aerde* ghesien heeft. Waerby dat hy als door een wtlegginge stelt: *Want den eersten Hemel eñ de eerste Aerde zyn vergaen*; Dae is/Sy zijn verandert in hare gestaltenisse: in dier manieren / dat sy die verganckelicke dingen hebben afghelept/die inde verganckelicke gebruyckinge geschapen waren. Want also en is oock sonder twijfel/de Zee niet meer der verganckelickheydt onderworpen / maer in een beter verandert. S. Augustinus ende zijn Jonghen Primasius/ mepnen/ dat den onrustigen loop des werelts/ (die dicwils inde Schrift door de Zee bedupdt wordt) sal int epnde des Wereldts ophouden. Men lese dat 17. Cap. lib. 20. van de Stadt Gods/daer hy dese plaetse verclaert ende wtlept. Hy spreeckt oock ouer uloedich van dese vernieuwinghe des Wereldts/effen in het selue 20. Boeck: van de Stadt Gods/ in het 18. ende in meer andere Capittelen. Ick mepne pmmers / dat men in dien handel/de neuswijsicheydt op een zijde behoort te stellen: ende ist dat daer wat verborghens in is / soo behoortmen het selue te bewaren tot op dien Dach/in welcken wp die dinghen al te samen opentlicken sien sullen. Ick mepne dat dit daeromme van de vernieuwinghe des Hemels ende der Aerden niet ghesept en wort/ dat ons erghens alsoo een plaetse soude toeberepdt worden / welcke wp hier beneden onder den Hemel wederomme bewoonen souden (want wp gheloouen dat wp sullen opclimmen ten Hemel / ende den

den Heere inde Wolcke te gemoete gaē/na de leeringe des Apostels/1. Tess. 4.) maer dat onse hertē also beuesticht worden/als dat de geloouige gewisselic sullen vernieut ende verclaert worden. Want wanneer dat Hemel eñ Aerde (die om der menschē wille geschapen zijn) vernieut worden: wie soude dan daeraen twijfelen/ dat niet veel meer de menschē selue en soude heerlic gemaect worden?.

De Heyligen sullē heerlick zijn.

Want in de nauolghende woorden gheeft Johannes te kennen/dat de Heyligen vernieut/ende seer heerlick ghemaeckt/eñ int eewighe Leuē opghenomen sullen worden. Eñ hy vertoont oock noch int ghemeyn/hoe dat die eere eñ heerlickheyt der Heyligen wesen sal. Hiernae sal hy die dinghen altemael/van stucke tot stucke geheel neerstich verclaren. Want hy hoort den Enghel seggen: *Coemt, ick sal U toonen de Bruydt, des Lams wyf, &c.* Effen die selue noemt hy nu/door een figuerlicke redene/*een Stadt*, *ende* sonder twijfel *een heylich ende Nieu Ierusalem.* Maer die Stadt/ en hiet niet alleen die plaetse/ende die wooninge/maer oock die/die op die plaetse woonen/te weten/die Borghers. Daerom so en is die Stadt niet alleene de plaetse der Saligher/maer oock de Ghemeynschap der Heyligen/die voortijdts door de Stadt Ierusalem voorghebeeldet werdt. Nu soo maeckt hy een groot onderscheydt tusschen het sienlicke ende lichamelicke Ierusalem. Wāt het onse noemt hy/Heylich: dat lichamelic in Palestina/is onheylich ende beulecht geweest met het bloet Christi der Propheten/eñ der Apostelen: ende daer omme is het oock geheel wtgeroept. Daeromme wort oock het onse/Nieuwe genoēt. Want de Ghemeynschap der Heyligen sal op den seluen dach vernieut worden. Daer omme so volcht daer door een wtleggbinghe: *Nedercomende van Gode wt den Hemel.* Niet dat de Wooninghe der Saligher nae het Oordeel wederomme op Aerden wesen sal: maer dat van den Hemel af/ van de Godtlicke Maiestept ende cracht/eere ende vernieuwinghe gegeuen sal worden. Alsoo men oock by Jacobum leest: Alle goede gifte/ende alle volmaechte gaue/is van bouen comende/van den Vader der Lichten/ Jacobi 1. b. 17. Soo heeft oock Paulus tot de Galaten in het 4. Cap. gesproken/dat de vrye Kercke is dat Hemelsche Ierusalem. Hy spreeckt oock in den eersten Brief tot de Corinthen/int 15. Capittel/v. 47. De eerste menschē is vāder Aerden Aertsch: de tweedde mensche/de Heere van den Hemel. Hoedanich de Aerdtsche is/sodanich zijn oock de Aerdtsche: ende hoedanich de Hemelsche is/soodanich zijn oock de Hemelsche. Ende gheliick wy het Beeldt

Ierusalē

des Aerdtschen gedragen hebben: alsoo sullen wy ock het Beeldt des Hemelschen draghen/2. Cor. 4. b. 11. Daeromme so heeft Joannes recht ghesproken/dat de Kercke der Heylighen van den Hemel afcoemt/ ende dat sy vanden Hemel haer eere ontfangt. Wāt hy spreeckt wederomme dooz een wt legghinghe: *Ende sy is van Gode toebereydt, ghelyck een Bruydt, die haren Manne verciert is.* Waerby de heylighe Apostel Paulus spreect tot de Corinthen 2. int 5. Capittel. Wy weten/ dat wanneer dat Aerdtsche Huys deser hutten afgebroken wordt/dat wy eē Timmeringhe wt Godt hebben / een Huys dat niet met handen ghemaeckt en is / een eewich in den Hemel. Ende terstont daerna: Die ons tot sulcx berepdt maect/is Godt. Hier doet hy van syne Heyligheen wech alle vergancklickheydt/ende begaeftse met alle gauen eens verclaerden lichaems/soo dat sy alsoo weerdichlichlick verciert worden/ ende in de eewighe Slaepcamer / by haren Bruydegom Christi woonen. Ende daeromme soo staet dese tieragie/ in het afdoen alder vergancklickhept eñ sterffelickhept/ ende in het geuen der onsterffelickheydt/onvergancklickhept ende heerlickhept. Van de repnighinge ende tieragie des Bruydts / spreeckt ock de heylighe Apostel Paulus/ Ephes. 5. Nu soo beghint dese repnighinghe ende tieragie hier in deser tydt / maer eerst in het eynde wort sy recht vol eyndicht. Dan en sal de Kercke noch smette noch rimpel hebben: te weten / als sy alle verganckelickheydt sal af leggen / ende alle heerlickheydt ende eere ontfanghen. Leert nu hier in eenen doorlydt/dat de Heylighen van Godt toeberepdt worden: ende daeromme soo is salichepdt/ de louter ghenade.

Nu soo vaert hy voort/om noch opentlicker te verclaren hoe de toecomende heerlickhept zy: vā welcke hy in desen Boeck / wanneer hy oorsake ghehadt heeft/ meer dan eenmael begost heeft te seggen. De salichept staet voornamelick in twee dinghen. Want Godt sal syne Heylighen alle goedt gheven/ende hy sal van haer nemen alle quaedt: ende also sullē die in der eewichept dat hoochste Goedt/ ende de alder volcomenste Salichepdt ghenieten: sy en sullen ock geē ellende noch verdriet hebben. S. Augustinus spreeckt in het eynde zyns Boecks vā de Stadt Godts: Hoe volcomen sal die Salichepdt zyn/ daer gheen quaedt en sal zyn/ noch gheen goedt en sal verborghen blyuen? Maer dese verclaringhe der eewigher salichept/heeft hare deelen/met welcke sy verclaert wordt. Want ten eersten soo roept daer een groote stemme wt den Throon: *Siet de Tabernakel*

Hoe de eewige salichepdt wesen sal

In de tegenwoordighepdt Gods is alle goet/ al wat de menschewenschen mach.

kel Gods met de menschen. Die Tesamenvoeghinghe Godts met de heplighe menschen/ is vooztijdts voozghebeeldt ghe wozden dooz de Hutte der Getupghenisse/met welcke God betupchde/dat hp midden onder zijn Volck wesen wilde. Maer dat sal hp in het eynde/ nae het ghehouden Oozdeel/ volcomelicken volbzenghen. Ende daerom so sett daer die stemme bp: *Ende hy sal met hen woonen, ende sy sullen zyn Volck wesen, ende God selue met hen sal haer God wesen.* Het welck de heplige Apostel Paulus noch rozter wtgespzoken heeft: Eñ God salt al in al zijn. Wāt al wat goet / wat heupsch/wat lieflick ende genoechelick is/ wat des menschen herte wenschen ende begeeren mach: In somma/wat daer tot de volcomen eñ ware salichept / ende tot eenen saligen leuen dienen mach/dat sal hp volcomelick zijn/ende de Almachtige God salt in hemseluen volcomelick voozhouden. Maer gelijck alle ende een pzghelick menschе tot die vzolicke versadinghe toe/den lieflicken glantz/ende die heplsame hitte der Sonnē gebzupcken/also dat de Sonne dies niet te min niet met allen af en gaet: Eñ hoe wel dat sp al int ghemeyn die Sonne gebzupcken/so gebzupct haer doch ooch een pegelick bysonder vooz hemselue / als zijn eygen: also sullen wp ooc hier namaels dat eewige licht ghenieten: ende die eewige eñ ontspzekeliche blijscap. Waer af terstondt meer volgen sal.

Voozt/ghelijck dat God in hemseluen/dē genen die heerlick gemaect zijn/alle goet sal gheuen / alsoo sal hp ooch alle quaet van haer wech doen: al so dat sp niet alleene vā alderlep ongeluc ende beswaringe en sullen verlost wozdē/maer sp en sullen ooc vooztaen niet meer weder comē/oft te vzeesen zijn. Dat verclaert hp pmers oueruloedich met woozden die wt de Pzophet en ghenomen zijn. *Ende God* (sept hp) *sal alle tranen vā hare oogen af wasschen.* Welcke maniere van spzeken hp ooc int 7. Capittel gebzupct heeft/sonder twijfel wt het 25 ende 65. Cap. Esaie. So spzeect ooch Dauid in den 126. Psalm: Die daer in tranē saepen/die sullen met vzeuchdē maepē. Daermede wijst hi op de moeders / so mp dunct/ die hare lieue kinderen als sp weenen / de tranē afwasschē/ eñ haer troosten wanneer sp truerich zijn/eñ haer vermaken wanneer sp geheel verslagen zijn. Wanneer nu de Heplighen hier in desen tijt eenich tegenspoet eñ smerte geleden hebben / soo salt hen hier namaels weder vergolden wozden: ende God sal besozghen dat sp gheen verdziet meer en sullen lijdē. In somma/hp sal haer vooz al haer leet wel weder vermakē. De Heere heeft ooch int heplich Euangelio gespzokē: Voozwaer voozwaer segghe ick v/ghy sult weenen

De Heere sal de Heyligen van alle ongenaal verlossen.

eñ clagen/maer de wereldt sal haer verblijden: ghy sult treuren / maer v leedt sal in blijschap verkeert worden / etc. Joan. 16.

In de nauolgende woordē verclaert hi noch breeder door een vertellinge der tribulatiē/ dat de Heyligen int toecomēde leuen eenmael vā allen qua de sullen verlost worden: eñ de doot en sal voortaen niet meer zijn: want sy sullē begaeft worden met het eewich leuē. Daerom so en salder geē vreese noch verschricken des doodts meer zijn/ die bona bitterder is dan de doot. Euen dat selue betuyget oock de Apostel 1. Cor. 15. eñ hy brengt het getuygenisse Osee des Propheten voort: Daer en sal geen treurē noch clagen zijn/ die de gebeentē/ of sy al wel vochtich zijn/ wtdroogen sal / want de Heyligē sullē altijt blijschap hebben. Daer en sal geen geschrey zijn / geen clagen noch verwijten; want daer en sal geensins gheen onrecht noch nijt zijn. Dese werelt geeft nu een gelupt eñ geroep van het geschrey der ellēdiger: maer indē Hemel en sal gheen ellende zijn: Daer en sal geen smerte/ moeyte / arbeyt/ angst noch noot zijn. De oorsake is dese: *Wāt dat eerste is wech gegaen.* Het is geheel een ongelijcke gestalte des leuens/ tegē het ghene te reknen/ dat men nu leeft. Waerby al het ghene dat van de sonde roemt / eñ de verganckelickheyt onderworpen is / daer sal wech genomē worden. Alsoo oock de Heere int Euangelio gesproken heeft: De kinderē deser werelt trouwen/ eñ worden getrout: maer de gene die weerdich gheacht worden/ dat sy het toecomende leuen verkrijgen/ eñ de verrijsenisse der dooden / die en trouwen niet/ noch en worden oock niet getrout: Want sy en meughen voortaen niet meer sterue: want sy zijn den Engelen gelijck/ eñ zijn kinderen Gods/ dewijle dat sy kinderē der verrijsenisse zijn. Luc. 20. Maer vā het eewich leuē heb ick oueruloedich int 12. Boec mijnder wtleggīnge/ ouer het Euangelium Matthei gesproken. Maer de Heere selue stelt dat altemael in een corte somma by Joanne/ ende spreeckt/ dat hy alle dinc nieuwe maect. Daerō sullen wy ons van het toecomende leuē niet vleeschelick noch verganckelick inbeelden/ maer alle Hemelsche dinghen.

Een sterke beuestinghe dat het eewich leuē ontwijfelick zy.

In desen handel worden de herten der geldouigen swaerlick aengheuochten: Want de Dupuel gheeft haer in/ dat de hope der Gheloouighen ydel zy: Ja het zy eē groote dwaeshept / die tegenwoordige verseckerde goeden / om de onverseckerde eere ende heerlickheyt te verachten. Daer zijn dergelijcke ontallicke veel dinghen meer / die den menschē in den sin vallen / ende den gheloouigen het eewich leuen verweren. Daerom so beuesticht de Heere / die een getrouwe Me-

derijn

derijn der spner is/alle gelooighe seer neerstelick/op dat sp in die stucken gheen schade en lijden: ende hp bewijst dat de hope der gelooighe geheel seker zp/ende dat die dinghen altemael ontwijfelick zijn/die daer voorgehouden zijn/ende noch voorghehouden worden van het eewich leuen/van de salichept ende heerlichept der Hepligen. Ende dese beuestinghe stelt hp hier aent wterste: na dat hp de salichepdt in een corte somma veruaet heeft: op welck hp noch claerder/door een ghesichte/dat hem gheopenbaert is/terstondt schrijuen sal.

Nu so salmen weté/dat de seckerhept des saligheu leuens gheheel wtdruckelick getoont wordt met dese woorden: *Ende hy seyde tot my, Schryft, &c.* Maer dies niet te min en worden oock door de voorgaende woorden gheen slechte gronden der waerhepdt vertoont.

1. Ende ten eersten heeft hp gesproken: *Ende iek Ioannes sach.* Wp weten pmmers dat Joannes een Apostel ende getuge der waerhept is: daerō en betamet niet/dat wp aen zijn ghetupgenisse souden twijfelen. Als nu desen hepligē mā/het ghene dat hp vertelt/selue ghesien heeft: so waret ongodelick wanneermen daer aen twijfelde.

2. Voort so hoort hp een stemme/ende voorwaer een groote stemme: bouen dien so coemt sp wt den Troon/te weté/van de 24. Ouders/de Engelsche gheesten/ende het gheheel Hemelsche Hepr. Wie soude nu konnen ghetwijfelen aen dergener ghetupgenissen/die nu in eewiger salichept zijn? Sp weten eñ geuoelē hoe de eewige salicheit zp: Daerō so sprecken ende betupgen sp van dingen die sp grondelick ende epgentlick weten/ende daer toe oock gheuoelt hebben.

Bouen dien so sprceet eñ be 3.
tupcht de selue die indē Troon sit/ende sepdt: *Siet, ick maket alnieuwe.* God is waracht ich/eñ geen leugen en is in hem. Dewijle dat hi opentlic betupcht datter een eewich leuē zijn sal: ende dat wp oock sien dat hp verclaert/hoe dattet zijn sal: soo en sullen wp voortaen/aē sulcks gheensins geen twijfel meer hebben.

Hoe/dat hp hem die dingē/ 4.
die hp vertoont ende vertelt heeft vā het eewich leuē/hem terstont heet op schrijuē? Die dinghen die wp voor warachtich willen gehouden hebbē/die teeckenen wp op/tot een eewighe gedachtenisse. Want de Brieuen die beschreuen/opgherieht ende beseghelt worden/die hebben wt een ghemeyn Recht der Volcken/ende ghemeyn ghebruyck der menschen/cracht eender onwederroepelicker ghetupgenisse. Nu so wordē hier alsulke Brieuen door Gods beuel opgherieht/ende hp versegelet haer. Want God de Heere beuelt Joanni die dingen

te schrijuen / die hem van het eewich leuē ouergeleuert zijn: eñ daerom zijn sy warachtich eñ ontwijfelick. Also hy oock terstont selue daer by set/ende sept: *Want dese woordē zyn warachtich eñ getrouwe*, Ja vast eñ onveranderlick. Wat mochter opentlicker gesproken worde? Hier wort ooc het aensien der heyligher Godlicker Schrift beuesticht. Maer daer by stelt hy een dinck dat noch treffelicker is: *Ende hy seyde tot my, Het is gheschiet.*

5. Met welcke maniere van sprekē vertoont wort / dat het eynde voorhandē is/ ende alle dingen veruult zijn/ alsoot int 16. Capittel gebruyct wort/ of ymmers het gene datter gheseyt is/ eñ toecomende gelooft wort / dat dat so gewis eñ opgentlick sy/ als oft alreede geschiet ware. Als wy Duytschē willen voorgeuē/ dat een sake die wy ons voorgenomen hebben/ beloeft oft toegeseyt/ stijf eñ vast wesen sal/ so seggē wy: Het is gedaen. Daerō so laet ons stijf eñ vast / die ende alle woordē Gods gelouē. Laet ons ooc Godt onsen Heere wt den gront onser herten/ lof eñ danc seggē: dat hy met sulcker neerstichept onse hope opzicht eñ beuesticht: ende dat hy dese verborgenthept onser salichz heeft beuolen op te schrijuē/ eñ de gantsche werelt heeft willē tot allen tijden verkondigen ende vertoonen. Hem zy lof ende eere/ Amen.

De 92. Predicatie.

Hier wordt bzeeder verthoont dat de hope der eewiger salichept gewis ende ontwijffelick zy.

* Ick ben de Aeñ Ω/ het beghyn ende het eynde: Ick sal den dorstighen geuen wt de Fontepne des leuendigē waters voor niet. Esa. 41. & 4. 44. & 6. apo. 1. & 22. b. 13.

7 Wie ouerwint/ die salt al besittē: † eñ ick sal zijn Godt wesen/ ende hy sal mijn sone wesen. 2 ac. 8. a. 8 he. 8. b. 10

8 Maer dē versaechden / eñ ongeloouigē/ ende gruwelicken/ eñ Moorders/ ende Hoereerders / eñ Toouenaers/ ende Afgoden dienaers / ende allen Leugenarē/ haer deel is in den bernenden Poel / met vyer ende sulpher. Welck is de tweedde doot.

Tot de voorgaēde altemael coēmt nu het seste ghetuyghenisse/ 6.

Gods het begin ende het eynde.

nisse/dat de ware salichept der gelouigen gewis eñ waracht ich sp: welcke genomen is wt de nature Gods. Wãt hy sept van hemselue/ *Ick ben de A ende O.* Ende terstont lept hÿt wt/ *Het begin ende het eynde* (wandt hy de Gzieckẽ is de A de eerste / eñ de O de laetste letter.) Dit heeft hy ghenomen wt Esaia/ by welckẽ de Pzopheet meer dan eenmael spzeect/ Ic ben de eerste ende de laetste. Maer hier en sal niemãt hem selue inbeelden / dat God de eerste sp om de ozdeninge wille / het beginsel teghen het navolgende te rekenen/ recht als oft hy een beginsel hadde: oft dat hy alsoo de laetste oft het eynde ghenoemt wozde/ recht oft hy ergens op hielde: maer int contrarie salmen in die maniere van spzeken verstaen: te weten/ dat God geen beginsel noch eynde en heeft / maer dat hy eewich sp/ van welckẽ alle dingen comen/ ende na wiens beslupt ende gebot alle dingen verandert wozden : daer hy nochtans altÿt hemselue gelÿck blÿft/ ende spne Jarẽ niet af en nemen: Also oock op een ander plaetse de Pzopheet eñ oock de Apostel sept. Dewÿle dat hy nu eewich is/ sonder beginsel ende eynde / als de gene die altÿt leeft/ ende alle dingen die daer leuẽ / leuẽdich maect/ eñ int leuen onderhoudt : hoe en soude hy doch de gheloouighe niet leuendich maken? Daerom is dat leuẽ/ dat Hepl ende salichept der gelouigen also versekert/ alst seker is dat God dat leuen / eñ dat eewich leuen sp. Want hy is eewich/ eñ dat leuen der gelouigen. Van die maniere vã spzeken/ *Ick ben de A ende O*, heb ick int eerste Capittel in de 3. Pzedicatie ghesept.

Het seuenste ghetupgenisse onser ongetwÿfelõ salichept/ wozt ghenomen van de waerhept Gods ende zÿnder belofte: ende het heeft eenige ghelÿckenisse met de voozgaende. Want wat God gesept eñ beloeft heeft/ dat can hy ooc sonder eenige moeyte volbzengẽ. Het eewich leuen heeft hy beloeft: daerom sal hy dat selue sonder twÿfel den gelouigen geuen. Eñ gewisselick bzengt hi de belofte Gods hier voozt/ ende lepdet Godt in / die met Joannem ende oock met ons spzeect/ met dese woozden. *Ick sal den dorstighen gheuen wt de fonteyne des leuendighen waters.* Dat is/ Ic/ die dat leuen eñ eewich ben/ Ja dat eewich leuẽ selue: Ick wil den gelouigen dzenken met het water des leuẽs/ dat is/ Ick wil hem leuendich maken/ int leuẽ behoudẽ/ van den doot ende alle quaet verlossen / eñ met alle Hemelsche goeden begauen. Wie soude hier aen de waerhept des genes die dat beloeft/ eenich twisel hebben? Aldermeest dewÿle dese belofte meer dan op een plaetse staet? Dauid sept indẽ 26. Psal. geheel wtdzuckelic: Heere in den Hemel is uwe barmhertigheit/ eñ uwe waer

7. God heeft dat eewich leuẽ beloeft.

hept tot aen de Wolckē: Uwe gerechtichept is als de Bergē Gods/uwe oordeelen eenen diepen Afgront. O Heere ghy onderhout den menschē ende dat vee: O God hoe heerlick is uwe goethept? De kinderen der menschen hopen inde scha duwe uwer vleughelen. Sy sullē vol werdē van de vrucht haerhept uws huys/ende van de beke uwer wellusten sult ghyse drencken. Want by v is de Fontepne des leuens/ende in v licht sullen wy het licht sien. In de Propheten leest men veel derghelycken / ende dat wort wtgelept van onsen Verlosser selue. Johan. 4. 6. 7. daer hy vertoont / dat hy den gheloouighen dat Heylsaem water ende dranck gheeft: het welck namaels op vloept tot in dat eewich leuen. Daerom soo ist ghewis dat de gheloouige door Christum leuendich ghemaeckt worden: Daerom so is ende sal het leuen der geloouighen geheel seker zyn/ als het ghene dat met soo veel clare beloften beloeft eñ toeghesept is. Van dit water des Leuens hebben wy in den wt ganck des 7. Capittels in dit Boeck ghehadt/ ende wy sullen oock sommighe clare dinghen van sulcx / int begin des tweentwintichsten Capittels hebben.

Hoe ons dae eewich leuē mede ghedeplt wort.

Maer daer en bouen/ ende voorwaer in eenen doorlichdt/ vertoont eñ verclaert hy ons na Apostolische wyse: de welcke seer gheerne ende dickwils de wyse ende maniere onser salichepdt verclaren / hoe dat ons het eewich leuen mede gedeplt wordt: te weten (Dorean) om niet. Ende ouermits dat wy om der twyfelachtighe redene oft verstandt der woordē/die cracht des Gricschen woorts niet wt en drucken. Het welche wy verdutschen meughen / ende seggen/ Dzy gheschencken/wt genaden ende onuerdient. Wy worden rechtueerdich ghemaeckt sept de Apostel Roma. 2. (Dorean) om niet / door zyn genade: dat is/door de louter barmhertichept Gods/ door gheen menschelicke verdienste. Wāt effen de selue Apostel in de Epistel totten Romepnen int 6. Capittel spreect: Den loon der sonden is de doot: eñ daer hy int contrarie soude seggen eñ daer aen setten: Maer de verdienste der gherechtichept is dat eewich leuen: so stelt hy in de plaetse van die woorden: Maer de gaue Gods is dat eewich leuen. Ende terstondt daerna set hi/Door Christum Jesum onsen Heere. Daerom spreect Joannes recht/dat het eewich leuen den gelouighen om niet geschiet is/dat is / wt louter ende onuerdiende ghenade Gods / door de verdienste Christi/ ende door gheen menschelicke verdienste. Wāt ist dat wy door onse gherechtichept ende wercken het eewich leuen verdienen / soo is is Christus voorwaer te vergeefs gestorben. So en wasser gheen

De salichepdt ghe schiet oms niet. Ende wāt dat woordeke/ oms niet.

geen oorsake om wiens wille hy sterven soude / wãneer wy door ons selue̅ mochte̅ behouden worden. So en is het lijde̅ Christi niet crachtich noch ydienstelick / soot doch inder waerheyt is / so dat wy alleen door het bloet Christi gherepnicht worden. Wãt wanneer daer eẽ ander middel geweest ware/of noch ware/waerdor men mocht salich wordẽ:so en waert niet noodich geweest dat Christum de menschelicke nature aengenomẽ/eñ dẽ doot gestorruen hadde. Eñ datmen het woordeke̅ (*Doreau*) op sulcke maniere eñ wijse behoort wt te legghen / bewijsen veel andere plaetsen der Schrift. Matth.int 17.capittel spreect de Heere: Om niet hebt ghijt ontfanghen / geuet weder om niet. De Heere en wil niet dat de Apostelen eenige vergeldinge nemẽ/voor de gaue der gesonthept. Maer als hy vandẽ dienst spreeckt/so sept hy:Een arbeyder is synen loon weert. Joan.15. spreet de Heere: Sy hebbẽ my te vergeefs gehaet/ (daer dat woordeken *Doreau* oock staet) dat is onbeschuldicht eñ onuerdient. Paulus sept 2.Corinth.11. dat hy die van Corinthen het Euangelium om niet gepredict heeft: want hy en heeft geenen loon oft vergheldinge ontfanghen. Ende 2.Thessal.3.spreeckt hy Ick en hebbe dat Broot van niemandt te vergeefs ghenomen:Ick hebbetverdient met mijnder hant ende sueren arbeyt. In somma/wanneer Joannes spreeckt / dat het leuen den gheloouigen om niet ghegheuen wort/so schrijft hy der ghenade Gods eñ de verdienste des lijdens Christi ouer al onse salichept toe/ende neemt alle menscheliche verdiensten wech. Ende dat betuycht ooc Esaias int 55. Cap. daer hy die dwaeshept der menschen bekijft/dat sy haer goedt ende ghelt om nietige dinghen wt geuen. Laet dan ophouden dẽ Aflaets marct / ende de Jaermarct der heylige dingen inde Kercke. Ick swijge hier oock het Pelagiaensche wesen.

Ende op dat niemandt wt de Predicatie der onuerdiender ghenade/ende der verdienste Christi/tegen de verdienste der menschen/ en beslupte: dat sy het eewich leuen gecrijghen / die daer ledich henen proncken / ende gheen goede wercken en doen / ende dat Godt alleene werckt / ende dat wy niet en wercken: maer alleen Godts werckinghe in ons lijden:ende daeromme sa en wort daer niet van ons gecysicht: So voorcoemt de Heere de selue/ eñ spreeckt ten eersten/dat hy den dorstigen dien dranck des leuenden waters gheuen wil. Daerom so wort van ons het gelooue ende een yperige begeerte der Godtlicker saken gheepscht: niet dat ons het gheloone toebehoort/ maer het wort van den Hemel gegeuen. Want dat den dorst een geloouige begheerte eens

Wat dan die gheepscht wort / die om niet rechtueerdich ghemaeckt zijn.

goe-

goeden menschen bediet / toōt de Heere Matth. 5. daer hy sept: Salich zijnse die na de gerechtichept hongerich eñ dorstich zijn. So verstaet oock de Heere selue Joan. 6. door het dzincken / gelooven. Daerom so wort van ons het gheloue geeyscht / dat is / dat ons dorste na de wateren des leuens: Het welck oock de Heere doorden Geest eñ het woort geeft / soo ick elders bewesen hebbe. Daerō sept hi ooc / dat de gene die om niet gehepliche is / strijden moet: eñ hy en sal niet alleen strijden / maer oock verwinnen. Daerom so wort het officie der Godsalichept gheepscht / van welck int 2. ende 3. Capittel deses Boecx gheseptis / waer in desen strijdt eñ victorie menichmael ghedacht wort. Eñ nu so bekent God de ghene die op dese wijse cloeckelick arbeyden ende strijdē / voor kinderē: Hy bewijst hem seluē by die als een Vader: hy bekentse voor erfgenamē van al het vaderlic goet. Maer die kinderen slaen bupten aerde / die haerseluen ledich des gheloofs beroemen: metten monde ende met woordē vele van God seggē / maer metter daet verloochenē sy hem. Daerom soo siet ghy datmen van beyde die Articulen in de Kercke behoort te predicken: te weté / dat wy om niet salich eñ recht ueerdich ghemaect zijn: eñ als wy alsoo rechtueerdich ghemaect worden / dat wy goede wercken sullē doen; de welcke sy nochtans als hare wercke / de salichept niet toe en schrijuen / maer die louter ghenade door Chzistum.

Waer by dat hy achteruolgende ende int contrarie vertelt / welcke van de ghemeynschap des eewigen leuens / eñ van het eewich leuē afgeschey den werden: eñ hy stelt een register der schanden eñ schandelicke menschen. Alsoo hy oock int eynde des 9. 21. eñ 22. Cap. gedaen heeft: Ende oock Paulus eensdeels totten Corinthen. Welcke dā de ware salicheyt buyten gesloten worden.

Ic meyne ymmers dat dese schanden ten tijdē Joannis geheel gemeyn zijn gheweest / eñ datmense niet recht gekent en heeft / alsoot behoorde. Vele houden noch hedensdaechs al veel min daer af / dan dieware vreese Gods eyscht. Ic en heb geen twijfel / dan dat in dit Register / in welck acht stuckē staen / die lasteren die de selue gelijck zijn / al te samen begrepen worden. Maer wy verstaē dat die sekerlick het helsche vper te deele sal worden / om de boosheyt die sy ghedaen hebben / die geen gheloue en hebben: diemen oock daer toe niet gebzengen en can dat sy haer tot Godt bekeeren ende boete souden doen. Want in den 1. Brief totten Corinthen int 6. spreckt hy / Ghy waert voortijden sulcks / maer ghy zijt gerepnicht door het bloedt Chzisti / ende door den gheest onses Gods. Daerō / zijn wy voortijden sulcke lieden gheweest / so

so laet ons boete doen/oft vallen wp wederomme in de sonde / soo laet ons opstaen/ende ons totten Heere bekeeren/die de sondaers tot hem roept/ eñ hen ghenade ende vergeuinge beloeft:maer wee den onboetueerdighen/ die altijts sonder eenighe boete in den wech der boosheyt wandelen.

De vreesachtige. Wp willen het een stuck na het ander in dit Register besiē. Ten eersten worden de vreesachtighe gheschelt: Nu so heeft doch de Heere selue geureest/ ende voor de vreese des doots ghebeeft: So hebben ock de Heyligen Gods gebeeft/ ende zijn menichmael geuloden: eñ en worden euenwel daerom in de Schrift niet verworpen. Daerom so wordt hier een ander vreese verstaen / te weten die/door welcke wp ghedwonghen / om der menschen wille doen dat God verbodē heeft: ende dat wp selue in onser conſciencie ouerwonnen / verstaē dat wp sondigē/ wanneer wp dat doē:oft wanneer wp door een menschelicke vreese dat na laten/dat ons de Heere geboden heeft: In somma/ wanneer wp de menschen als Vorsten/Bondtghenooten/vrienden oft vpandē / oft wie sp ooc meugē zijn / meer vreesen dan dē Heere onsen God selue. Eñ daerom heeft de Heere selue in den Euangelio gesproke: En vreest die niet/die het lichaem doodē/ maer de ziele niet dooden en meughen/etc. Mat.10. Op een ander plaetse sepdt de Heere ock: Soo wie dat mp verloochenē sal voor dit overspelighe geslachte/dien sal ick ock verloochenen voor mijnen Vader in den Hemel. Het is voorwaer een groote schande/datmen een boos menschе meer vreest/dan den alderheylichsten Godt. In dit stuck wort nu tot onsen tijden seer swaerlick ghesondicht. Want sommighe gheuen die vreede veruolghers soo veel toe / dat sp om harent wille/beuelen de Predicatie des Euangeliums te verualschen / oft gheheel te verswijgen. Men vinter wel/ die eenen Coninc / eenē Vorst/ eenen Graue/ eenē Edelman/ een Borgher oft eenen Boer/ een Bisschop oft een Abt / oft eenen onnutten Meunick /oft eenen vuplen Mispape hooger acht / ende om spnent wille / hem ter liefde/meer vepnst ende plupnstrijct / dan dat hp vrij opentlic de waerheyt soude bekennen: ende Godt/ diemen alleen behoort te vreesen/ soude vreesen ende prijsē. Tot de selue spreeckt Esaias: Ghy en sult niet seggen / Verbont/ ende en vreest v niet voor het verschricken der vpanden/ende en houdt niet op:maer heplicht veel meer den Heere der Heyrscharen selue: hp sp uwe vreese: hp sp v verschricken. Dese sal dat Heylichdom / ende den steen des aenstootens zijn/etc. Esai.8. Het en sp dan dat wp dese pdele ende Godtloose vreese wech doen / ende het werck des Heeren cloec-

ke-

helick / stantuastich ende onversaecht wtrichten / so sullen wy ghewisselick in de Helle gewozpen wozden. Laet dan dit de vreesachtighe ende bloo de menschen bedencken / ende Godt aenroepen / ende laetse eenen stouten geest der sterckte / voozsichtichept ende deuch den grijpen: ende doen alsoo dat werc des Heeré / niet slappelick / maer neerstich / cloeck ende stantuastich. Daer is eenen grooteren in ons / spreeckt Joannes in zijn Epistel / dan die in de werelt is.

Beongelaouighe. De ongeloouige en zijn niet de cranche int gelooue / noch die manierlicke ende die God vreesen / maer de gene die den woozde Godts / dat daer beloeft / ghebiedt ende dzepcht / niet en gheloouen / noch haer op God ende spnen Chzistum verlatē: maer veel meer vreem de Goden na iaghen: veel lieuer de fabulen gheloouen willen / ende haer herte van Godt afgetogen hebben. Der selver is voozwaer een groot ghetal op desen dach: de welcke altemael in den mont hebben dat sy Godt ende zijn woozt gheloouen: sy en gheloouen (so sy voozgheuen) de Predicanten niet: ende sy mepnē dat sy haer ongheloouе in dier manieren ten vollē verantwoozt hebbē. Maer dewijle dat de Predicanten niet anders dan Godts woozt en vercondighen / so en connen sy anders niet verachten dan het woozt Godts / wanneer sy de Predicatie der Predicanten verachten.

De gruwelicke. Ten derden so volchter / dat de helsche pijne vooz de gruwelicke ende veruloecte ghezdineert sy. Want dat woozt (*Bdelygma*) bedupt vuplnis / ontrepnicheit ende gruwel. Daer om verstaet hy die vooz gruwelicke ende veruloecte liedē / die de gantsche Religie vooz beuselinghen achten / ende haren spot daermede dzijuen: die Godt ende zijn woozt bespotten: die alle heplighe dinghen lasteren / Dupuels kinderē / ongehoozsaem ende wederspannich. Dese hoewel sy de waerheyt bekennen / so en weten sy die maer tot harer verdoemenisse / nademael sy die bekende dinghen verachten / eñ met de Swijnen eñ Honden / tot het ghene dat sy wtgespogen hebben / ende totten Dzechoop weder keeren: Welcke oock de Apostelen getreft hebben Petrus / 2. Pet. 3. Paulus / Tit. 13 ende Heb. 12. Eñ Judas Thaddeus in het meeste deel zijnder Epistel. Joannes selue / alshy int 22. Capittel / bpna dit selue Register vertelt / noemt hyse Honden. Ende eplacen oft wy hedensdaechs gheen exempel van sulcke gruwelicke lieden / oft van sulcke Honden en hadden. Maer wy en sullen ons van sulcr niet verwonderen / nademael dat wy in den alder verdozuenstē tijt Noe eñ Loth leuen. Matth. 24.

De Doot slaghers. Daer is menigerlep geslach te van dootslagers: Want wy dooden metter herten / metten mon-

monde/met der handt oft met der daet. Daerom meucht ghi die besien/die de heylige thien geboden wtgelept hebben/eñ bysonder D. Wolfgäg Musculum. Jc meyne ymmers dz de wereit noyt geen vermaerder/gruwelicker ende onbeschaëder dootslager/Ja eenen warachtighen Sielmoozder/eñ na het wooyt Chzisti Joan. 8. een eerstgheboyen sone des Dupuels en heef gehadt/dan den Paus te Roome. Want dese heeft byna tot allen tydē/binnen vyf hondert Jaré her waerts/aldermeest tot alle sware oozlogen in Europa gehitst/ende den crych aenghericht. Vooyt so heeft hy ooc de Dootslagers/bysonder de gene die vooy den stoel van Roome gestreden hebben/niet alleene rycken Aflaet gegeuen/maer den genen oock den Hemel beloeft/die in dien crych vergaen: de welcke altemael anders deughdelicke Lieden/ende vele/hy (so God dat niet beledt en hadde) verdozuen hadde.

De Hoereerders. Daer aen stelt Joannes de Hoereerders: maer hy noemt het onderste geslachte/op dat wy die hooghe ende schandelicke dinghen/als Maechdenschenden/het Ouerspel/de Bloedtschande/ende de Sodomie/ende ander der gelycke quaden souden verstaen. Wy moeten hier ooc de gulsicheit/dzonckenschap ende alderley oueruloedt/welcke een oozspzonck is van alle oncupscheyt/niet wtslupten. Wy sien boozwaer/dat Paulus met het woozdeken Hoererie/alderley oncupscheyt/oueruloet ende onmatelicheyt begrypt. Maer nu is de Hoererie tot onsen tyden so seer ghemeyn ghewozden/soo datmen een schandelick Hoereer der tot dē Outaer laet gaen/ende een gehouwet man/die dat heylich Houwelick met repnicheydt houdt/daer af iaecht. Waer by wy ooc Spzicio ende de ander Pausen te danckē hebben/welcke Paulus seer neerstelick straft ende aenwyst. 1. Timoth. 4.

De Toouenaers. Van de Tooueners is ooc int 9. cap. deses Boecx gesept. Dooz het woozdeke (*Pharmakeyse*) dat Joannes gebzupt/verstaet hy de Swarte conste naers/Waerseggers/Camerspeelders/ende die met des Dupuels conste boeleren. De Latynen verstaen ooc die/die de menschen met fenyn dooden.

Afgoden dienaers. *Idolatræ*, dat zyn Afgoden dienaers/eñ het is een groot wonder/dat de Papisten hedensdaechs derren loochenē/dat sy Afgoden dienaers zyn. Want wat is (*Idolum*) een Afgod anders/dan een ghedaente/dat erghens wt een sienlicke materie ghemaect is/ende welck nae ghemaect is/een gedaente Gods ofte eens Heyligen/maer sonder geest? So is dan (*Idolum*) een Afgodt/eenen block/die de ghedaente van God den Vader/oft van den

den Sone Gods / oft van S. Peter voorbeeldt / etc. Dauid beschrijft eenē Afgod of beelt / ende spreect: De Beelden der Heydenen zijn siluer eñ gout / werck der menschen handen: Sy hebben eenen mont / ende en spreken niet / etc. Psal. 113. Nu wilde ick gheerne hooren wat onderscheyt datter is tusschen der Heydenen ende der Papisten Afgoden? Soo veel alst de eere aengaet / so en connen sy niet gheloochenen / dat sy de houten ende aerden beelden eeren. Want sy noemense met den heyligē name Gods / die anderssins niemandt en behoort ghegheuen te worden / Ende segghen: Dit is (desen steen oft dat hout / dat is / dat houten beeldt dat sy toonen) Godt de Vader / dit is de Sone Godts: dit is S. Peter. Wy gruwelt daer vozen / ende my gaet een gruwen door het lijf wanneer ick dat maer en vertelle: nademael dat de Heere selue ghesproken heeft / Wien wilt ghy my ghelijck maken? Esa. 40. Ende Paulus noemt dese beelderie oft gelijckenisse wtdzuckelick een Sothepdt: Ende hy loochent dat opentlick / dat God eenich constelick ghehouwen werck soude ghelijck zijn / Rom. 1. ende int Werck der Apostelen int 17. Capittel. Voort so dzagen sy de beelden / die sy Goden ende hare Heyligheu noemen / die van Menschen handen ghemaeckt zijn / in de Kercken: te weten op de plaetse daermen Godsdienst doet / ende stellen die op den Outaer. Sy belouen bedeuaert daer toe sy vallen daer vozen neder / eñ bidden het beeldt aen / sy roocken haer / ende bzengense offerhande: sy hanghen om haer gauen op. Bouen dien soo schrijuen sy haer oock toe / dat sy meugen leeren / ende in Godlicke dingen onderwijsen / ende seggen dat daermede de eenoudige geleert eñ vermaent worden. Maer wat is doch eeren / wanneer dit geen eeren en is? Daerom soo sien sy toe / oft sy haer hier voor God eñ dē menschen ontschuldigē mengē: eñ ouerdenckē veel meer wat tot haerē zielē salichept behoort. Maer dat setten sy altemael met een woort aen deen zijde / ende seggen: Wy en eeren die teeckenē niet / maer die beteeckende dingen. Maer wāneer men die teeckenen weth neēt / en wilt ghy niet weder op die plaetse daer die beeldē zijn / pil grimagie doen: En hout ghijt niet daer vozen / recht oftmen dat Godt aenghedaen hadde / dat ghy siet dē Afgodē of beelden aengedaen te worden? En straft ghy niet eenen Beeldestormer / als eenen die vermetelick tegē de maiestept Gods gedaē heeft? Want men reknet ymmers niet / als of yemāt een hout in stucken gehouwen hadde / maer recht of hy God selue ghsmaet hadde. So hout ghy ymmers dat hout hooger dan eenich ander hout. Want ghy achtet daer vozen / recht

oft daer wat Godlicks in verborgē lage: Ende om dieroorsaken wille soo en houdt ghy dat hout niet voor ghemeyn hout. Het welck ghy oock met ander aenwijsingē veelderley te verstaē geeft. Voort so ontschuldichden haer de Heydenē oock in dier manieren: wāt sy seyden dat sy die dinghen eerden/ die voor de beelden voorghebeelt werden/ ende niet de beelden. Maer de gheloouige en hieldē dat niet voor een bequame ontschuldinghe: het welcke ghy lesen meucht by Lactantio ende Athanasio int Boeck teghen de Heydenen. Maer hoe ist daermede/ dat Godt v met eenen woorde afsept/ eñ spreeckt: Wie heeft dat van uwe handen begeert? Ist dat my yemant eeren wil/ die eere my also dat in mijn heylige Wet geschreuen staet. Sy eeren my te vergeefs/ wāneer sy menschen ghesetten leeren. Dit hebbe ick so veel te ouerbloediger voorghehouden/ op dat dan de ghene die noch eenich verstant hebben/ ende by welcke de reden plaetse heeft/ Item by de ghene daer Gods woort ende Wet noch stede heeft/ dat swaer ende doodtlick laster der Afgoderie ghekent eñ ghemijdet soude meughen werden.

De Leughenaers. Door de leughenachtige/ worden de menschen verstaen die een lichtueerdighe tonghe hebbē/ Achterclappers/ ouerdragers/ bedriegers/ gierige/ Dieuen/ Hoouers/ Woeckernaers/ ende alderley geuleynsde lichte menschen. Wāt also Godt de waerheyt is/ also heeft hy oock lief/ waerheydt/ eenuoudicheyt/ stantuastichheydt eñ volcomenheydt. Desen laster der leughen gaet heedensdaechs meest oueral in swāc. Want daer is seer weynich/ oft bynae geheel geen gelooue op aerden. God wil hem onser ontfermen.

Vanden Poel oft Ouen die met vyer ende sulphur brant/ ende van de tweede doot/ heb ick daer bouen int 19. ende 20. Capittel/ ende elders oock gesept. Daermede geeft hy te kēnen/ dat dese ende dergelijcke altemaelin dat eewige helsche vyer sullen gestooten worden. Want dat voordekē Deel/ ge bruyckt hy hier (gheliick oock inden 11. Psalm: Het sal op de Godtloose regenen vyer ende sulphur/ ende dat is het deel haers bekers: Ende Mat. 24. Eñ zijn deel sal hy stellen met de Hypocriten/ voor een erfdeel/ Wy seggben oock in onse Duytsche spraake: Dat sal v deel zijn: eñ/ Zijn deel is hem gheworden: dat is/ hy heeft zijn erfdeel ontfangen: oft hy is na zijn verdienste gestraft. Gheliick nu de Heyligben het Rijcke der Hemelen beeruen: also sullen oock de Godtloose die eewighe pijne tot een erfdeel ontfangen. Den Heere den rechtueerdighen Richter sy lof eñ eere. Amen.

De 93. Predicatie.

Hier wort een clare beschrijuinghe/ voorbeelt ende figuere der plaetsen der salicheyt des eewighen leuens ende der Hemelscher heerlickheyt voorgestelt.

9 Ende eē van de seuen Enghelen/die de seuen Schalen hadden/ vol met de seuen laetste plagen/ quam tot my/eñ sprack met my/ seggende/ Coēt/ ick sal v toonen de Bruyt / des Lams Wijf.

10 Eñ hy voerde my op in dē geest op eenē grooten eñ hooghen Berch/ende hy toonde my de * groote Stadt / dat heylighe Jerusalem/die wt dē Hemel af quam van Godt/

Heb. 12. h 12. apo. 21 a 2.

11 Eñ hadde de heerlickheyt Godts: ende haer lucht was ghelijck den alder costelickſten steen / gelijck den Cristallinighen Jaspis steen.

12 Ende hadde eenen grooten hoogē Muer met twaelf Poorten/ ende in de Poorten twaelf Engelen/ende namen daer op ghescheuen / de welcke zijn der twaelf ghelachten der kinderē Israels.

13 Van Oosten drye Poorten / van Noorden drye Poorten/vā Zuyden drye Poorten/van Westen drye Poorten.

14 Ende de Muer der Stadt hadde twaelf Fondamenten / ende daer in de namen der twaelf Apostelen des Lams.

Eph. 2 v 20

Beschrijuinge der Hemelsche stadt

Joannes coemt wederom op de beschrijuinghe der Hemelscher stadt/van welcke hy van het begin deses Capittels heeft begonnen te spreken. Hy heeft sommige noodsakelicke dingen van de verseker de hope der gheloouighen daer by ghestelt: het welcke/ nae dien hijt volepndt heeft/ so doet hy wederomme also veel als den He-

Hemel open: op dat de gelooui-ghe/met de ooghen des ge-loofs daer in connen sien/ en-de claerlick aenschouwē/hoe-danich die hope/ ende de toe-comende heerlichept der Hey-lighen sy. Want dooz de ghe-lyckenisse eener schooner heer-licker Stadt/verclaert hy die lustige beschrijuinge der plaet-sen der eewiger salichept/ofte des Pallays eñ StadtGods/ oft des eewigen Vaderlants/ eñ der triumpheerder Kerc-ken. Hier en sullē wy ons geē aerdtsche noch lichamelicke dingē inbeeldē/maer Hemel-sche ende gheestelicke. Want de heylighe Geest wil dat wy dooz oozsake der tytlicke din-gen/metter herten opwaerts climmen/tot die eewighe/die lustigher zyn dan de tytlicke. Daerom so wozdet altemael dooz figuerlicke redenē/groot ende heerlick ghemaeckt/met wtnemende redenen ende an-der Figuren verciert. Daer-omme so sullen wy ons in die sake heerlicke ende groote din-ghen inbeelden: alsoo wy ple-ghen te doen/ als wy lesen oft hooren/het ghene dat ons on-se Heere Chzistus onder de Parabelen des Bzuplofts en-de der Maeltyden gheleert heeft.

Wie dit Godlick ghesichte ghetoont heeft.

Ten eersten wozt ons ver-toont/ wie dit Godtlick ende wonderlick Ghesichte vooz-houdt: te weten/de Enghel Gods. Ende de selue die daer bouen in het seuenthiende Ca-pittel tot den seluen Joannem ghespzoken heeft/Coemt/ ick wil v toonen de verdoemenis-se der grooter Hoeren/ etcet/ Want het is de selue Godt/ die de Godtloose straft/ ende die de Godsaligheloont/ende dit zyn heylich oozdeel ende gherichte den menschen dooz zyne Dienaers vercondicht. Ja als wy sien dat dit waer-achtich is/ ende eensdeels ooc veruult is/ dat hy te vozen van dat Oozdeel ouer Roome vertoont heeft: Wie en soude daer wt niet beslupten/ dat dit oock warachtelicken ghe-schieden soude/ dat die selue nu van die eewighe eere ende heerlickheydt der gheloui-ghen vertelt ende verclaert? Hy treckt nu in eender som-ma te samen/het ghene dathy hem toonen sal/ hy laet de sel-ue vooz by gaen/ ende ver-maent hem dat hy hem nae-volghe/ende spzeeckt: *Coemt, ic sal v toonen de Bruyt, des Lās Wyf.* Daeraf is dieswils daerbouē verhaelt. Hy hout de Kercke der Heylighen vozen/die dooz het geloue Chzisto den Sa-lichmaker vertrout eñ toege-voecht is. Maer hy en toont niet alleene Joannī(eñ int sel-ue ons altsamen) de Bzupdt: maer oock hare heerlickhept die haer vanGod verleent is. Daeromme so is dit den sin: Coemt/ick wil v toonen hoe-danich de eere der kercke Chzi sti hier namaels wesen sal: hoe danich de conditie des toeco-menden leuens wesen sal. Hy spzeect voozwaer seer veel vā

de Kercke: maer by sonder bā hare eere in het toecomende leuen.

De maniere der Openbaringhe.

Voort so toont hy ooc tot-telick de wijse eñ maniere der Openbaringhe. Want hy set daerby: *Ende hy voerde my op in den gheest, op eenen grooten ende hoogen Berch.* Ghelijck hy nu in de voorgaende gesichtē inden geest opghetoghen gheweest/ ende dat lichaem int Eylandt Pathmos bleef: also ooc sulc ke ghesichten eñ opzuckingen den heyligheñ Prophect Ezechieli/ soo wy lesen / gheschiet zijn/ende wy daerbouē bewesen hebben: also sept hy ooc nu/ dat hy in den gheest opgetogen sy / ende heeft inden sin gesien/ wat hem de Engel vertoont heeft. Daerom wāneer wy die dingen hooren/ eñ met vzucht lesen willen/ so moeten wy het herte opheffen / eñ opgetogen wesen in onsen geest/ ende dencken dat wy die dinghen altesamen geestelick verstaen moeten. Aretas spreect: Het Hemelsche leuen / ende de wooninge der Heyligen/ wert te rechte op den Berch ghetoont. Want by hen en is niet Aertschs / slichts noch Wwoypens: maer alle hooge eñ Hemelsche. Also sept die. Voorwaer als Christus int Euangelio zijne Jongeren een smake der toecomender eere ende heerlichept wilde laten siē / so heeft hy haer op eenen Berch ghelept/ ende is voor hen verandert ghewoorden: het welck Matthæus/Petro/Iacoboeñ Joanni betupcht gheschiet te zijn/int 17. Capittel.

Nu set hy selue het gesichte daerby/ ende hy beschrijft int corte / ende bewoorpt also de plaetse der Saligher/ ende de heerlichept des toecomenden leuens: Voort so beschrijft hy die noch oueruloedigher van stucke te stucke: ende hy stelt die den gheloouigen also verciert / also veel als om te sien voor ooghen. Dat Hemelsche Vaderlant/ende dewooninge der Saligher/noempt hy een groote Stadt. Want het is een Stadt eens grooten Conincx/ ende daer in sal een ontallick getal der Saligen woonen/eñ ontallick veel duysent Engelen/ende spsullen groote heerlickhept gebruycken. Het en is ooc nietnoodich datmen sorge / dat alsulcken menichte der menschen eñ geesten/ geen plaetse genoech hebbē en sullen / of dat het daer te enge sal zijn. Want de Stadt Gods is groot / ende is wijt ghenoech om alle goede te ontfanghen. Int Euāgelie Joānis spreect de Heere: In mijns Vaders huys zijn veel wooningē/ etc. Joan. 14. Dese plaetse woort ooc genoemt/ *Dat heylige Ierusalem.* Want ghelijck in dat selue niet onreyns ghesien en woort/ also en sal ooc aldaer geē onreyne verschijnen. Van het Hemelsche Ierusalem is daerbouen gheseyt gheweest. Thomas Aquinas seydt: Sy woort gesept van den Hemel af te dalen / om dat de heyligheDe stadt Gods eē groote Stadt.

Kerc-

Kercke / wat sy goets heeft/ dat behent dooz Godts genade ontfangē te hebben. Maer daer af hebbe ick in de naeste Predicatie gesept.

Die daer heeft de heerlickhz Gods.

Nu so heeft de stadt Gods/ te weten/den Hemel/de wooninge Gods eñ der Saligen: de heerlickhept Gods: dat is/ de Godtlicke claerheydt ende Maiestept / ende alle groote treffelicke dingen/die dat herte des menschen ghedencken mach: Ja die onwtsprekelicke heerlickhept in allen: dergelijcken nopt geen ooge gesien/ gheen ooze gehoozt / eñ in dat herte des menschen nopt gheromen en is/1. Cozint. 2. Dit heeft hy in eender somma eñ int ghemepn tot hier toe vertoont.

De Stat Gods is wydt eñ groot.

Hierna so verclaert hy int bysonder eñ oueruloedich/ de Godlicke eere eñ heerlichept/ ende de plaetse der salichepdt. Want alle het gene dat heerlick eñ wonderlick aen de steden is/dat wozt volcomelick ende seer heerlick in dese ouse Stadt gheuonden: als groothept/vastichept / heerlichept/ verseckerthept/vooznamelickhept/cieragie/lust/ ende ouervloet van allen dinghen. Dit (segge ick) eñ diergelijckē vele/is in de stadt onses Gods/ ende int hups ons Vaders/geheel volcomelic: ende hoewel hy die dingen in dier manierē voozt dzijft ende verheft/so en schijnet nochtans niet gesept: wanneer pemant die Hemelsche heerlichept eñ onwtsprekelicke Maiestept ouerlegt. Maer dese dingen altsamen/ wozden vandē Heere dooz Joannem/op dat eynde vertoōt/ op dat wy een begheeren ende verlangen na alsulcken leuen souden hebben: ende in het teghenspoet ghedencken/dat de tribulacien deses tijts niet te gelijcken en zijn tegen die onwtsprekelicke eere: dat ooc alle de gene doof ende wtsinnich zijn/die van die eewighe hope der gheloouigen beghinnen te twijfelen. Dergelijcken leestmen oock vele by Ezechielem int 40. eñ inde nauolgende Capittelē. Wy willen alle eñ een pegelick deel voozhanden nemē/eñ niet des te min ons der cozthept beneerstigen: op dat wy niemāt eenich verdziet en maken. Hy verhaelt de voozuaemste eñ loflickste stucken aen de Steden: eñ hy toōt dat aen die selue/ de Stadt Gods de vooznaemste sy.

Tot wat eynde dit gheseyt wozt.

Jn de Steden ende Hupsen wozdt bysonder gepresen/ wāneert daer doozluchtich eñ claer is. Want het dupster is leelick/ ende niet aengenaem. Daeromme soo wozter ghetoont/dat in die Stadt ofte in dat Hups des Heerē/een heerlick Licht sy. Hy stelt een gelijckenisse daerby / waer dooz voozgegeuen wozt / hoe heerlic dat dit Licht sy. Het is gelijck eenen costelicken edelen Steen: te weté/een Carbunckel/ofte een Chrysolyt/ofteen diergelijcke blinckende Steē. Gheliick dat Johannes selue

dat Licht deser Stadt.

daerby stelt: Als eenē Jaspis/ die claer/schoon/eñ louter is. Die schijnt te zijn een nieuwe maniere van spreken/maer sy is seer aenghenaem/wanneer wijt recht verstaen. Want de Jaspis is groen / het Cristal blinckende. Daerom so dunct my dat hy wil seggben/dat de Hemelsche Claerheyt altijdts groen is / ende nemmermeer af en neemt: dat is/dat het Hemelsche Licht eewich sy/ende het groept in hemselven doorgaens op een nieu : ende het blinckt/ouermits dat het wederomme groept/ ende maect alle Inwoonders des Hemels vrolic. Want daer volcht na: *Want de Claerheyt Gods heeftse Ver licht, ende haer Licht is het Lam.* Dese Claerheyt ende dit vrolick ende lieflic Licht/ beloeft de Heere in den H. Euangelio by Joannem/ meer dan op eē plaetse: ende het eewich Leuē wort van dat deel/ dat niet het minste en is/ by na genoēt het salich Licht/ ende het eewich Licht. Eñ my dunckt dat het selue is voorghebeeldet geweest door den gouden Candelaer des Tabernakels/ etc. Want ist dat het den Heere onsen Godt niet swaer en is gheweest/het edel Gesteente wonderliche verwen ende eenen glantz te gheuen: nademael hy metseer schoone Lichten/met de Sonne/de Mane/ ende de Sterren dese Werelt verlichtet/die vol quade menschen is: wat meynen wy doch sal daer voor een Licht in den Hemel zijn / in welcken niemant woonen en sal / dan die goet ende Godt lief ende aenghenaem is. Van dit Licht wordt by Esaiam ende in de Psalmen dickmaels verhaelt ende ghesproken.

De Mueren aen de Stedē achtmē voor groot ende heerlick/wanneer sy hooghe/ dick ende sterck zijn/ende alle ghewelt der Vyanden meughen weeren : de Borghers voor alle ouerlast beschermen/ende in vrede ende ruste behouden. Daeromme soo zijn de Hemelsche Mueren niet alleene groot ende vast / maer oock hooghe ende onuerwinnelic. Daer mede wort vertoont/ dat de beschermingе der Heylighen inden Hemel/van God sal vast / stantuastich ende seker zijn : alsoo dat de Heylighen gheheel gherust ende seker sullen zijn / ende gheenderlep angst noch sorghe meer onderworpen. Niemant en sal haer blijschap verwerren noch wech nemen: het welcke de Heere oock in den Euangelio/by Joannem int 16. Capittel betupcht heeft. Want die sekerheyt sal eewich zijn/ ende die blijschap in den Hemel volcomen ende sonder spnde. De Mueren der Stadt.

Voort soo worden aen de Mueren / Poorten gheselt/ door welcke de menschen in de Stadt gaen. Aen de Mueren des Hemelschen Vaderlants / sullen twaelf Poorten zijn : dat is/daer sal alomme De Poorten der Stadt.

tot

tot het eewighe Leuen eenen wÿden ingangh zÿn. Wp ghelooue pnmmers/datter gheen ander wegh en sp in den Hemel/ noch gheen ander Poorte ofte Deure ouer en schickt/ dan die eenige/onse Heere Jesus Chzistus: alsoo hp dan selue ons geleert heeft Joan. 10. ende 14. Maer nademael hp de Engelen ende Pzopheten/ Item de Apostelen oock tot Deur-waerders des Hemels geozdineert heeft/ welcken hp de Sleutelen des Hemelrÿcx betrout heeft / ende dat de selue de Wtuercozene daer toe lepden/ende binnen in dat Hemelsche Vaderlant bzenghen: soo staetter/datter vele Poozten gheweest / ende noch zÿn. Jae tot een beter verstant/ so set hp daerbp/dat in een pegelicke Poozte een Enghel gheweest sp: te weten/twaelf. Wp hebben in het beghin deses Boecks ghehoozt/dat de Enghelen / Gods ende der Kercken Dienaers zÿn / die van Godt gheseuden wozden tot salichept der menschē /dat die selue met het wooxt der waerhept/ende den hepligen diēst/ dooz het gheloone tot het eewich leuē souden lepden. Bouen diē so lesen wp/dat Lazari des Bedelaers ziele/ doe hp sterf / in den Schoot Abzahe ghedzaghen sp. Waeromme verwonderē wp ons dan van het ghene/dat daer Enghelen onder de Poozten staen? Wāt sp lepden de Gheloouige dooz de warachtighe ende eenighe Poozte/in dat Hemelsche Vaderlant.

Twaelf Engelen inde poozten.

Dooxt so wozt tot een verclaringhe daerbp gheselt: *En de in de Poorten waren Namen beschreuen, de welcke zyn de Namen der twaelf Gheslachten der kinderen Israels.* Want de Heere heeft willen vertoonen / dat hp den dienst der Patriarchen ende Pzopheten wt alle geslachten gebzupt heeft: ouermits dat den Hemel dooz de menschen gheopent wozt. Dooxt so behoozen oock alle wtuercozene wt alle geslachten totter ghemepnschap der eewiger salichept. Daerom so sullen wp in den Hemel sien de Patriarchē ende Pzopheté/ende alle Hepligen/die dooz de toecoempste Chzisti int Regist er-boeck der Bozgheren inden Hemel gheschzeuen zÿn: alsoo oock de Apostelen sien dat Moses ende Elias op de Berch met Chzisto spzaken. Daerom so heeft de Apostel totté Hebzeen niet sonder groote oozsake geschzeuen: Ghp zÿt toegegaen totté Berch Spō/ ende tot de stadt des leuenden Godts/ dat Hemelsche Jerusalem / ende tot de ontallicke menichte der Enghelen/ende tot de Kercke der eerst-gebozenen/welcke inden Hemel gheschzeuen zÿn / etc. int 12. Capittel.

In de Poozten zÿn gheschzeuen de namen der kinderen Israels.

Hp toont oock hoe die pooz ten staen: Want hp setter dzpe tot elcken ingāe des Hemels/ ende dat niet sonder oozsake. Want Chzistus spzeeckt selue int Euāgelie/ datter menschē

De gheleenthept der stadt.

van Oosten ende Westen sullen comen/ ende met Abrahã/ Isaac eñ Jacob int rijcke der Hemelen aen de Tafel sitten. Aretas doorgront hier de verborgenthept ernstigher/ eñ hy meynt dat niemãt en sal door die Poorten in gaen / dan de ghene die de eewige Dryeuldichepdt Gods kennen/eñ de verborgenthept des Cruyces Christi verstaẽ. Wãt hy seyt/ De twaelf geslachtẽ zijn/wãneerment in dryẽ deylt oftelt/ dat vieroudich gestalte des Werelts/etc. Waer by oock Aquinas spreect: Alle de gene die daer salich werden/wordẽ door het gelooue der heyliger Dryuuldichept/die in de vier deelen der werelt/door de Predicatie der Apostelen is wtgesproept ghewordẽ/rechtueerdicht ghemaeckt/etc.

Het Fondament der stadt

Nu so hout hy oock vorẽ/ dat het fondament deser stadt onbewegelick ende vast staet. *Want de Muer der Stadt* (seyt hy) *hadde twaelf fondamenten.* Van het Fondament der Kercken ende onser salichept/heeft David in de Psalmen opentlick ende onderscheydelic gesproken. Item Esaias int 28. Cap. Onse Heere eñ Salichmaker meer dan op een plaetse inden Euangelio: Item Petrus int Werck der Apostelẽ/ ende in zijn eerste Epistel. Also ooc de heylige Apostel Paulus/die gesprokẽ heeft: Daer en mach gheen ander fondament gelept worden/dan datter ghelept is / welck is Christus Jesus/1. Cor. 3. Hoe worden hier dan twaelf fondamẽten gelept? Sonder twijfel dat eewich ende vast Fondament blijft. Maer dewijle dat de Heere int legghen ende openbaren deses fondaments/ den dienst der twaelf Apostelẽ gebruyckt heeft: so staetter/dat die Stadt twaelf fondamentẽ heeft. Niet dat de Apostelen/ om eyghentlick te spreken/onser salichept ende der Kercken Fondamẽt zijn: maer dat den rechten waren gront ofte Fõdament Christus / door de 12. Apostelen den Gheloouighen vercondicht eñ onderworpen is/op welck sy haerseluen met het Apostolisch gheloue ghestelt hebben. Daeromme so staetter wtdruckelick: *Eñ daer in de namen der twaelf Apostelen des Lams.* Want ooc dat Euangelium / dat anders eñ inder waerhept alleene Jesu Christi is/ende anders niemanden en mach toegheeygent worden/ wort ghenoempt / Joannis/ Matthei/Marci/ Luce/ Petri/Pauli/om dat het door die grondicht geweest is. Maer hierwt verstaẽ wy/dat niet alleen de Kercke der Patriarchen ende Prophetẽ/ die voor de toecoemste Christi was/in den Hemel opgenomen is / eñ in Godt blijschap heeft: maer dat oock de Apostolische Kercke / Ja alle menschen door de gantsche Werelt/ die de Apostolische Leere gelooft hebbẽ/ met alle Heyligen in dat eewighe Vaderlant leuen: de welcke

lie wy oock altemael sullē stē/ eñ met haer Godt van eewicheyt tot eewicheyt louen ende pryysen.

Of de Apostelen het fondament der Kercken zyn.

Met dese onse wtleggingе stemt eensdeels Primasius de Bisschop tot Utica / met dat hy wtlept eñ verclaert/ hoe dz de Apostelen / Fondamenten genoemt worden. Want hy spreeckt alsoo: Nademael wy weten dat de Kercke maer eē Fondament en heeft / dat is/ Christum : soo en sal ons dat niet twyfelachtich makē/ dat Joānes hier sept/ dz sy twaelf Fondamentē heeft. Want in Christo hebben de Apostelen verdient/ dat sy Fondamentē der Kercken waren: van welcke de Apostel sept: Daer en mach geen ander Fondamēt gelept worden/ dan dat ter gelept is/ dat is Jesus Christus. In hem worden oock de Apostelen een Licht te zyn genoēt: daer hy tot hen spreeckt/ Ghy zyt dz Licht der Werelt: daer nochtans Christus alleen dat warachtich Lichtis/ dat daer verlicht een pegelick menschе die in dese Werelt coemt. So is dan Christus een Licht dat daer blichtet/ maer sy eē licht dat verlicht is. Ende na somighe woorden sept de selue Primasius : Hier moet ment daer voor houdē/ dz der twelf Apostelen Fondamēt/ na een Fondament Jesu Christo genoemt is. Daer by dient ooc/ dat hy den Naem des Lams niet verswegen en heeft/ overmidts dat hy sept: *Ende op de selue, de twaelf namen der Apostelen, ende des Lams.* Daeromme soo zyn de Apostelen het Fondament/ maer op het eenighe Fondament Jesu. Eñ Christus alleene wordt te rechte/ sonder de Apostelen/ het Fondament ghenoempt : maer de Apostelen en meughen sonder Christo/ der Kercken Fondament geensins genoemt worde. Dit beschryft Primasius. Het welcke Aretas Bisschop tot Cesarea/ coxter ende claer der voorstelt/ ende sept : Sonder twyfel sy worden Fondamenten ghenoempt / om dies wille dat sy het Fondament des Christelicken geloofs geleydt hebben : maer Poorten/ om dat men door haer/ dat is/ door hare Predicatie/ nu bindē mach/ dat ons tot het Christelick gheloone leydet. Also spreeckt dese. Voorwaer Paulus noemt tottē Epheſen/ Capit. 2. Christum een Fondament der Apostelen ende Pophetē: te weten/ het welcke sy door haer predickē gelept hebben/ eñ op welck sy haer verlaten: eñ door welck sy oock behouden zyn ende salich worden. Hem sy lof in eewicheyt. Amen.

De 94. Predicatie.

Voort wort de vlaetse des eewigen Vaderlants beschreuen

15 Ende die met my spraeck/hade een goudē Riet/om de Stadt te meten / ende hare Poorten/ende haren Muer.

16 Eñ de Stadt lach viercant/eñ haer lēgde was soo groot als de breede. Ende hy mat de Stadt met dē Riete/op twaelfduysent Stadien:eñ hare lengde/eñ breedde/eñ hoochde zijn gelijck.

17 Ende hy mat harē Muer / hondert vier ende veertich Cubiten/de mate eens mēschen / de welcke des Enghels is.

18 Ende de Timmeragie des Muers was van Jaspis / eñ de Stat suyuer gout/ gelijck suyuer glas.

19 Eñ de Fondamenten des Muers waren met alderhande costelicke Ghesteente verciert / Het eerste Fondamēt was Jaspis:het tweede Saphirus : het derde/ Chalcedon: het vierde/ Smaragdus:

20 Het vyfte/ Sardonix: het seste/ Sardius:het seuende/ Chrysolithus : het achtste/ Beryllus: het negende/ Topasiō:het thiēde/ Chrisoprasus: het elfste / Hyacinthus/ het twaelfste / Amethystus.

21 Eñ de twaelf Poorten / waren twaelf Peerlen : een yegelicke Poorte was vā eē Peerle: ende de strate der Stadt was suyuer gout/gelijck doorluchtich glas.

Joannes vaert voort / de Plaetse der Salighen / ende dat toecomende Leuen/onder de figuere eender schooner eñ heerlicker Stat te beschrijuē. Maer dit altemael en sullen wy niet na de Letter/maer na den gheest verstaen. Het wort altemael tot eenen troost ghesept: eñ op dat wy stantvastelick dese Werelt/harē wellust/ eñ dat rasen der Veruolghers souden verachten:eñ altyts eē begeerte ende verlangen souden

den hebben na alsulcke treffelicke eñ eewige goedē/ die ons beloeft zijn. Wy hebben in dese vier beschrijuingē gehoort/ Ja om also te spreken/ gesien/ een eyghentlicke voorbeeldinge der Hemelscher Stadt: wat sy voor een Licht heeft/ hoedanighe Mueren/ Poorten/ ende wat Fondamēt. Nu so volcht voort dat vijfste / Hoe wijt eñ groot dat de Stadt sy. Want daer door worden de Steden vermaert. Ende het is nootsakelick/ dat een groote wtnemende menichte der Borgheren/ oock een wijde ofte groote Stadt hebbe.

Hy meet de Stadt met een gouden Riet.

Daerom so coemt de Meter deser Stadt voort/ welcke tot Joannem van den Hemel gesonden wort/ te weté/ dē Engel: eñ hy heeft een Riet in zijne handen: dat is/ eenen Staf/ ofte Meet-roede: niet vā pser oft loot/ maer een gouden. Hy wil dat wy wt die Mate / de groothepdt der plaetsen der eewigher Ruste aenmercken. Daeromme en ist niet van nooden/ dat wy inden ghenen die de plaetse meet/ noch in de Meet-roede/ veel verholenthe den soecken. Want de eewige wijsheyt ende voorsienichept Gods / heeft synen Wtuercorenen een plaetse bereydt/ ende ghewisselick met een gouden ordentinghe/ dat is / met geheel reyne/ welcke door dat gouden Riedt ofte Mate is voorghebeeldet ghewor den. Want by Mattheum int 25. Capittel/ noodt de Richter de Schapen / om dat Erfdeel in te nemen/ dat van aenbeghinne des Werelts haer toeberedet is. Die alleene weet oock welcke de zijne zijn.

Het vierkante.

Daer wort vertoont / dat de Stadt is int vierrante gelept gheweest. Waer door bedupt wort/ de vastichept ende onbeweghelickhept der Saligen in den Hemel. Want ten is gheenen bal/ ofte cloot/ ofte een bewegelicke wanckelbare plaetse. So en behoeuen wy niet van haerder gewissichept te twijfelen. Want de hope en besthaemt niet: ende so wie in Christum gelooft / die en coēt nemmermeer te schande.

De lengde ende hoochde.

Voort so is de lengde/ breede ende hoochde deser Stadt ghelijck. Alle zijden hebben in het vierckāte twaelf dupsent stadien: de welcke in somma acht ende veertich dupsent in den omganck ofte in den circkel maken. Van een Stadie/ wat eñ hoe veel dat begrijpt/ mercke ick datter onghelijcke mepninghen by de Gheleerde zijn. Plinius Lib. 2. Cap. 23. sept/ dat Stadium sy 125. schre den/ dat is/ 625. voetē. Op het Duptsch noemt men anders een Stadie/ een mans loop/ of te een Peerts loop. Wanneer ghy nu dat rekent/ eñ tot mijlen maeckt / soo vint ghy dat die Stadt groot eñ machtich geweest is. Sommige rekenen 150. mijlen. Daer door ach te ick is bedupdt ghewor den/ datter ruymte ende plaetse ge noech sal zijn: ofter al wel een

Stadie.

om-

onnoemelick ghetal der Enghelen/ Gheesten/ ende Saligher menschen is / die in den Hemel varen/ en aldaer woonen. Gheliick oock de Heere in den Euangelio ghesproken heeft: Int huys mijns Vaders zijn veel wooningen. Esaie 30. int eynde/ wort ghetoont/ datter plaetse ghenoech/ oock voor de Godtloose inder Hellen sal zijn. Nu so geeft die ge-
Gelijchz lijckheydt van allen deelen te kennen / dat niemant / hy sy wt wat Natie hy zijn mach/ gheen voordeel hebben en sal. Want of ghy wt Oosten/ ofte Westen/ ofte een Griech/ ofte Barbarus zijt/ wanneer ghy slechts gelouich zijt/ so wort ghy van den Heere opghenomen. Daer wort oock in den Euangelio een gheliickheydt voorghehouden/ daer de Rente-meester niet alleen dien den loon gheuen en sal/ die den geheelen ofte den halven dach inden Wijngaert ghewrocht heeft: maer oock den ghenen die aen den auondt spaede in den Wijngaert ghecomen was.

Hoochde De Muer is wter maten hooge. Waer wt wy besluyten/ dat de salichept geheel seker sy: ende datmen niet daerinne en coempt / dan door de Poorten. Want niemant en sal ouer alsulck een hoochde meughen comen: hy sy dan een Ypant / die de Gheloouighe bedroeuen wil: ofte een Hypocryt / die in den Hemel steels-wijse hē onderwint ofte begheert daer in te comen.

Datter inghebracht wort/ Dickte.
Ende hy mat haren Muer, hondert vier ende veertich Cubiten: dat en coempt niet ouer een met de Stadien. Daerom so moet men dat vā noots-wegen wtlegghen: te weten/ van de dicte der mueren. Waer door we deromme voorghebeelt wort/ de sekerheydt ende stantuastichepdt des eeuwighen Leuens.

Daerby wort gheset/ dat de Enghel ghemeten heeft *met de mate eens menschen, de welcke des Enghels is*: dat is/ dat de Enghel ghemeten heeft ghemene Ellen/ ende Stadien / so sy dan gewoon waren by de menschen. Het is eenderley mate/ die de menschen gebruycken/ ende daermede hier de Engel ghemeten heeft. Want alsoo wil hy toonen / dat de plaetse der eewigher salichept sal gewis eñ eyndelick zijn. Want na de verrijsenisse sullen de lichamē warachtich ende eyndelick zijn. Is daer nu eenige verholenthept meer onder Hvorghen/ so ist by auontueren dat / dat de Heere by Lucā in het 20. Capittel ghesproken heeft / als hy van de salichept der Gheloouighen in het toecomende leuen spreeckt: Sy zijn gheliick de Enghelen/ ende zijn kinderen Gods/ dewijle sy kinderen der verrijsenisse zijn. Ist dat yemant dē getalen noch eyghentlicker rekent / ende hoogher verhorghent-

De mate eens menschen/ welcke is des Enghels.

gentheden daerinne vertoōt/ soo wil ick gheerne wÿcken. Ick achte pmmers dat hier veel meer Hemelsche dinghen voorgestelt worden/dāArithmetische ende Geometrische. Hoe wel dat ick geerne bekenne / dat beyde die Consten tot de wtleghginghe der Schrift dienen.

De mate dese Stadt.

Ten sesten soo spreeckt hy voorvande materie der Stadt/ dat is / waer wt dat sy ghemaeckt sy. Want vande materie worden de Steden vermaert. Dese Spreucke des Keysers Augusti is seer ghemeyn / die hy/soo men seydt/ van de Stadt Romen gesproken heeft: Ick hebbese Tichelsteenen gheuonden / eñ Marmersteenen verlaten. Ende te rechte worden de Steenen steden hooghер gheacht / dan de houten: ende die wt viercante Steenen ghesticht zÿn / dan die wt slechte onbehouwene steenen gemaeckt zÿn. Maer hoe is de Timmeringhe ende de Materie der Hemelscher Stadt? Dat verclaert hy van stucke tot stucke / in vÿf deelen.

De muren.

Ten eersten soo zÿn de Mueren wt Jaspis. Hier en sal niemant hemselven vleeschelicke dinghen inbeelden. De Jaspis is groene. De Hemelsche Stadt is altÿdt groene. De Godlicke hulpe ende bescherminghe en hout nemmermeer op.

De woningen.

Ten tweedden / De Stadt selue/dat is / de Timmeringe der Stadt / de Hupsen eñ Pallapsen / zÿn louter Goudt. Want in het eewighe Vaderlant ist altemael gherepnicht ende ghesupuert : daer en is gheen onrepnichepdt / gheen quade aenuechtinghe: daer en sal gheen quellagie zÿn. Het welck oock de Heere ghesproken heeft / Matth. 19. als hy teghen de Sadduceen disputeerde. Daeromme/ also dat Goudt gheheel supuer is/also sal de Hemelsche Wooninghe gheheel repn zÿn : ende daeromme moeten oock de Lichamen die in den Hemel woonē willen/gheclarificeert ofte gheloutert worden. Hy stelter by/ dat repn louter Goudt / hoewel het geen glas en is/ maer ouermidts dat het doorluchtich is/soo ist den claren Glase ghelÿck. Want in den Hemel zÿn alle dinghen repn ende claer. Aldaer sullen wy vā Aensichte tot Aensichte aenschouwen. Aldaer sullen wy alle dinck volcomelick kennen.

De Fondamenten

Ten derden / de Fondamenten der Stadt sept hy ten eersten int gemeyn / die sullen met alderley costelicke ende edele Gesteente verciert zÿn. Voort so vertelt hy int bysondere de costelicke edele Gesteenten. Voorwaer daer en is niet costelickers ende voor namelickers/dā Chzistus het Fondament onser Salichept: ende de Leere der Apostelen/ waer door wy in de kennisse Chzisti ende onser Salichept ghe-

ghebracht zijn. Nu so stelt hy inde ordeninghe twaelf Steenen: alsoo dat wy verstaen/ datter niet alleen eenen edelen Steen / tot een Fondament ghelept en is: maer een gheheele ordeninge wt eenderlep Steenen/soo lanck als sy aen de zijde des viercants geweest is/ende voort door alle de deelen des vierrants. De eerste ordeninge / is Jaspis: dat is/ inde eerste plaetse des Fondaments/ zijn Jaspides ghelept in haerder ordeninghe: voort in de tweedde ordeninghe zijn op de Jaspides / Saphyren gelept geweest / door de gantsche wijdde/ soo lanck als dat Fondament geweest is. Ende alsо volghende / zijn de andere edele Ghesteenten ghelept eñ gheordineert gheworden. Dit hebben ghemaeckt twaelf Rijen ofte Leghers/ so dat die Muer van het Fondamẽt verhoocht is met twaelf Steenen: daer een peghelicke Rije eenderlep Steen was: die zijn oock dat Fondament geweest. Daermede wort ons voorghebeeldt / dat het Fondament der Salichepdt niet alleene heerlick / maer oock stantuastich ende onbewegelick sy. Het welcke wy met recht hooger soudẽ achtẽ/dan alle costelicke edel Ghesteente op Aerden. Daer worden oock goede Godtsalighe lieden gheuonden/ die de Aerdtsche edel Ghesteenten vercoopen/ eñ na de Leere des Apostels / 1. Tim. 6. henselues een goet fondament in het toecomende leuen berepden. Daer worden Sotten gheuonden/ die haerselues al te veel van het Edel Ghesteente verwonderen / ende voor Edel Ghesteente dickwils voor groot gheldt/ gepolijstert Glas coopen. Ende die zijn sonder twijfel weerdich / dat sy alsoo bedroghen worden. Het Edel Ghesteente heeft voorwaer zijn gebruyc / ende zijn cracht ende werckinghe/ ende het en is niet te vergheefs van God gheschapen. Maer wy sullen altijt des Wijsemans spreucke ghedachtich zijn: Alle dinghen en betamen niet eenen peghelicken menschе.

Met het Register des edel Ghesteents duncht my/ heeft hy ghesien op dat Edel Ghesteente / dat op den Borstlap des Opperstẽ Priesters was/ ghelijck men leest Exod. 28. So en twijfelt my oock niet/ oft Joannes en heeft dit eensdeels wt het 54. Cap. Esaie ghenomen. S. Jeronymus wijst in de wtlegghinge deser plaetse / de ghene die int langhe van het Edel Ghesteente te lesen lust hebben / tot Epiphanium / eñ op dat 17. Boec natural. Historiarum Plinij. Aretas eygent in zijne wtlegghinge/ die twaelf Edele Gesteenten/ den twael Apostelen Chzisti toe. Bouẽ dien so zijn de Schriften van Beda ouer dese plaetse noch voorhandẽ: waerwt dã Thomas vã Aquinen dat ghenomen heeft / dat

Edel Gesteente.

hy

hy in zijn wtlegghinghe ouer dit Boeck heeft. Ick en can niet siē/dat ic met veel vzucht langer in dese handelinge blijue. Ic wijse den curieusen Leser in de voorseyde Scribenten: Ick late my hier aen ghenoeghen/ dat ick voorghehouden hebbe: te weten / dat door de costelickheydt deser Edelghesteenten/te kennen ghegeuen wort/hoe heerlick dat het Fondamēt onser salichept sy.

Poorten. Ten vierdē wort er getoōt/ waerwt dat de Poorten ghemaeckt zijn. Sy zijn geweest gheheel van Peerlen. Een peghelicke Poorte is wt een bysondere Peerle geweest/welcke seer costelic zijn. De Poorte des Hemels is Chzistus. Ende de Deur-wachters des Hemels/zijn de Apostelē. Het welck wy daerbouen vertoōt hebben. Daerō zijn de Poorten seer costelick eñ vast. In den Euangelio/Mat. 13. wort Chzistus selue/eñ de salichept die wt hem is / by een Peerle gheleken: de welcke een coopman / als hy al zijn goet vercocht heeft/aen hem coopt/eñ meynt hy sy rijcke ghenoech/ wanneer hy maer dese Peerle en heeft.

Ten vijfften so wordt oock die Strate beschzeuen/ hoe sy geweest sy. Inde Steden zijn somtijts slijckige straten/ hoe vermaert ende Edel dat sy oock zijn. Wanneer sy geheel heerlick zijn/so zijn sy met kley steenen eñ Tichelsteenē beset: maer de strate vā onse Stadt/ die is met gout/ ende reyn louter doorluchtich goudt beset. Want inden Hemel en vindtmen niet moeyelicr noch dupsters. Dit altemael wort geheel heerlick gesept: maer hier moetē wy al veel grooter dingen verstaen / ende ons seluen inbeelden : ende alle neerstichept doen/op dat wy het gene dat gheen menschelicke tonge wtspzeken en mach: noch onse herte hier in deser tijdt (van wegen der groothepdt der saken/) niet geuatten en can: dat wy dat selue middelder tijdt in den Hemel selue meughen tegenwoordich aenschouwē/ door Chzistum Jesum onsen Heere.
Amen.

De 95. Predicatie.

Hier wort dat eewich Vaderlant inden Hemel/ noch breeder beschzeuen.

22 Eñ ick en sach in haer gheenen Tēpel: want de Heere Godt Almachtich is haer Tempel/eñ het Lā.

23 †Eñ de Stadt en behoeft der Sōne noch der Mane niet / dat sy daerinne schijnen: want de Claerheydt Gods heeftse ghlicht/ ende †Esai. 60. b. 19. Zach. 14. a. 7. Apoc. 22. a. 5.

ende haer Keerlle / is het Lam.

Esaie. 60 a. 3. 24 †Ende de Volcken die salich zijn gewozden / sullen in haer Licht wandelen : eñ de Coningen der Aerden sullen haer eerlic heydt eñ eere in haer brenghen.

25 Eñ hare Poozten en sulllen niet gesloté wozden des daechs: want daer en sal geenen nacht wesen.

26 Ende de eerlicheyt ende eere der Heydenen sal in haer ghebracht wozden.

27 Eñ in haer en sal niet comẽ dat ontreynicht/ oft gruwelickheyt doet/ of leughen spreeckt: maer die geschreuen zijn * in den Boecke des Leuens des Lams.

Exod. 32. d. 32. Psal. 69. c. 29. Phi. 4. a3 Apo. 3. a5 20. b. 12.

De Tempel.

De Apostel vaert voozt in de beschrijuinghe der Hemelscher ofte Godtlicker Stadt/ om de Heyligheu te trooste/ ende te onderhouden in alderley teghenspoet ende verfoeckinghe, Daeromme so spreect hy ten seuenden vanden Tempel. Want in de vermaerde Steden/ en is dat niet de minste bedenckinghe ende lof / de Kercken. Dit sietmen by de Histori-schrijuers: Jte by de ghene die dat gheheele Aerdtrijcke/ oft de bysondere plaetsen beschreuen hebben. Wat isser nu voor eenen Tempel in den Hemel? Gheheel gheene. Want Joannes sept: *Ende ick en sach in haer gheenen Tempel.* Dese plaetse en strijdt niet met het ghene dat in het 11. eñ 15. Capittel vanden Tempel inden Hemel gesept is. Want aldaer is eenen Tempel aenghebeeldet / ende in een Ghesichte voorgheselt. Niet dat eyghentlick spreken / in den Hemel eenen Tempel sy: maer dat alsoo de Godtlicke gherechtichept bedupt wort/ ende de verseckerde salichepdt die ons in de Schrift beloeft is. Also wy dan inde selue plaetse verclaert hebben.

Wat is dan de oorsake/ dat in den Hemel gheenen Tempel en is? De Godtlicke openbaringhe gheeft antwoorde: *Want de Heere Godt almachtich is haer Tempel, ende het Lam.* Het ghebruyck des Tempels is dit: Ouermidts dat de Heere inden eersten e..ien Tabernakel heeft laten oprichten/ ende daer nae eenen Tempel: daermede heeft hy willen betughen / dat hy in het midden zijns Volcks tegenwoordich zijn sal/ als een Vader/ Heere/ ende Beschermer. Daeromme

Ge Tempel en isser in de Hemel.

me soo staeter in de Schrift/ dat die tot den Heere gingen/ die tot den Tabernakel ofte tot den Tempel des Heeren ginghen. Bouen dien so was de Tempel ghetimmert / om der Leere wille ende des Gebedts / ende van weghen der wtwendiger Godsdiēst/ daer men de Sacramenté ontfinc/ ende de Offerhande gheschiedt. Maer nu en behoeuen de Hepligen dese dingen al te samen/in het Hemelsche Vaderlant niet meer: daeromme en behoeuen sy gheenen Tempel: eñ daeromme en woordter oock gheen in den Hemel ghesien. Want de Heere God geeft nu hemseluen te ghenieten: de Hepligheu zijn nu ter tijdt selue by hem / daeromme en behoeuen sy gheen teeken zijner teghenwoordichepdt. Door die Leere worden wy onderwesen/wie Godt zy/ende wat hy wil: ende dat wy door het Lam behouden worden: Nu (seggh e ick) als wy Godt van aensichte tot aensichte sien/ eñ dat de salichepdt ons door dat Lam gheschiedt is: ick bidde v/ wat behoeftmen des Tempels in den Hemel? Door dat Ghebedt begeeren wy het leuen eñ de eewighe goeden: als nu die dingen der wtuercorenen vercreghen zijn / wat behoeft men een Bedehuys? De Hepligen offeren nu Gode een eeuwich lof ende prijs/ sonder eenigen Tempel. Dewijle dat oock de Offerhande ende Sacramenten geen plaetse meer int eewighe Vaderlant en hebben/so en can ick niet siē waer omme dat inden Hemel eenen Tempel soude moeten zijn. Wy rusten ende hebben eenen eewigen Sabbath inden Hemel. Daer wort oock met dese plaetse bewesen/ dat Christus waerachtich God zy/ den Vader gheliick: als den welcken hy onderschepdelic in alle eere ende heerlichepdt toegeuoecht wordt. Daer en wort oock de Hepligheu Gheest van den Vader ende van den Sone niet afgesondert: van welcken elders staet dat hy onder ons woont: om welcker oorsaken wille / wy van den Apostel/ Godts ende des hepligen Gheests Tempel ghenoemt worden/1. Corin. 3. ende 2. Corint. 6.

De achste plaetse deser beschrijuinge van het Hemelsche Licht/wort verhaelt / eñ sonder twijfel niet sonder groote oorsake: Ja dit licht wort int 22. Capittel wederomme vermaent. Want inde Wooninge en is niet heerlikers / dan dat licht. Anders zijn alle dinghen sonder dat Licht / blint. Maer nu soo en sepdt hy niet/ dat Sonne ende Mane niet meer zijn en sullen: maer dat de Stadt Gods dese Lichten niet van doene en heeft. De oorsake set hy daerby: *Want de Claerheydt Godts heeftse verlicht. &c.* De Glorie des Heeren/ is de Godtlicke / Hemelsche/ ende onwtsprekelike Claerhepdt des Lichts / tot welc-

Dat licht deser stat is God.

te niemandt comen en mach/ dan die hy bewoondt: ende de Wtuercozene die hy na zijnen goeden wille mededeylt. Chzistus de Heere (die hier een Lām om der verbozghenthepdt der verlossinghe wille/ ghenoemt wozdt) verlicht de Salighe. Want dooz hem wozden wy verclaert/ ende ghenieten dat eewighe/ heerlicke/ schoone/ ende Hemelsche Licht. Dese plaetse heeft Joannes wt het 60. Capittel Esaie genomen/ daer wy also lesen: Aldaer en sal gheen Sonne zijn in den dach om te lichten/ eñ de claer heyt der Manen en sal aldaer niet schijnen: maer de Heere sal v een eeuwich Licht zijn/ ende v Godt/ uwe Claerheyt. Hoe? Dat men het daer vooz soude achtē/ dat de plaetse der Saligher soude ghehecht zijn op de Sphera der Sonnen eñ der Manen? Jae dat oock de Claerheydt der Heylighen/ in veel plaetsen den schijn ende de Claerheydt der Sonnen ende der Maenen te bouen gaet? Dat betuycht oock Esaias int 24. ende 30. Capittel. Den Almachtighen Godt ende dat eewige Licht zy lof ende danck/ die ons soo vooznaemelicke dinghen bereydt maeckt/ ende dese onwt spzekelicke Gauen vzy schenckt.

Wie dat Bozgers zijn in de se Stadt.

Ten neghensten gheeft hy te kennen/ welcke deses lichts declarhtich zijn/ oft welcke de Bozgers zijn der Hemelscher Stadt/ ende hoe dat het met de Bozghers ghestelt is. Alle Volcken ende Heydenē/ die behouden zijn/ zijn Bozghers des Hemelschen Vaderlants. Hier moeten wy op twee dinghen acht hebben. Ten eersten dat hier de Heydenen tot Erfgenamen der grooter eere ende Heerlickheyt ghemaect wozdē/ ende dat sonder eenich onderschepdt. Want hier en heeft noch Jode noch Gzieke/ noch Romeyn/ noch Barbarus/ gheen voozdeel. Doch vooz dat ander/ so en verzijcht niet een peghelick dat eewich Licht sonder onderschepdt: maer alleen die/ die behouden zijn: dat is/ welcke Chzistus behouden ende verlost heeft/ van de Sonde/ Dupuel/ Antichzist/ veruloeckinghe/ ende van de Wereldt. Chzistus onderhoudt ende verlost de Wtuerkozene ende Gheloouighe. Waeromme so sullen die warachtichlicke declachtich zijn des Lichts. Dese zijn oock Bozghers in het eewige Vaderlandt. Waer hoe staet het met haer/ ende wat is haer Erfdeel? *Ende de Volcken die salich zyn gheworden, sullen wandelen in het Licht Godts des Vaders, ende des Lams:* Dat is/ Sy sullen ghenieten dat Licht van God selue/ tot eener lieffelicker vzeuchde ende versadinghe. Want het is een figuerlicke redene/ Jn het licht te wandelen: ende het is alsoo veel/ als daerinne te zijn/ ende dat te ghenieten. Jn den 88. Psalm wozdt dooz een figuer-

licke redene / die dese niet seer onghelijck en is / ghesept: Heere / int Licht uws Aenschijns sullen wp wandelen. Ende wederom: Ghy sult mp te kennen gheuen den Voetpadt des Leuens: de versadinghe der blijschap / is in v Aenschijn / ende de lieflickheydt in uwe Rechterhandt / inder eewicheydt.

Vaer zijn Coninge ende Coninclike Pallatse indē Hemel.

Voort so hebben de Coningen een bysonder plaetse indē Hemel / ende in dit Godtlick Pallays. Voor de Coninghen verstaet hy de Regenten ende Leyders des Volcks als daer zijn / die men noemt Coninghen ende Voorsten Regenten / Overhedē / Voorstanders des Wereldtlicken Regiments eñ der Kerckē / Leeraers / Tuchtmeesters / Meesters der Hātwerckē / Item vaders eñ moeders. Want alle deser officie is de onderdanē / Jōgers / ofte kinderen / recht ende heylichlick te regeren / in tucht te houden / te onderwijsen eñ te straffen: tot alle behoorlicke ampten des leuens eñ alder Godt salichept te wijsen eñ leyden. Wanneer sy maer dz en doen / so sullen sy in den Hemel een heerlicke plaetse hebben / die haer toeberepdt is. Want also sept oor Daniel int 12. Cap. dat de Leeraers sullē blinckē gheliick de Claerheyt des Firmaments: ende die totter ghe rechticheyt leyden / gheliit de Sterren tot eewighen tijden. O hoe zijt ghy dan soo salich / wanneer ghyder veel daertoe wijset / dat sy haer deuchdelic houden / ende tot alle gherechticheyt haer beneerstigē. Wee v Voorstē / Regentē / Leeraers / Leermeesters ende Ouders / wanneer ghy hier slap ende versuymelick inne zijt. Daer is v in der Hellen toeberepdt / eē seer schandelicke ende iammerlicke plaetse: alsoo oock Ezechiel betuycht heeft. Wāneer nu de Coninghen hare plaetse / Ja hare heerlicke plaetse inden Hemel hebben: waeromme leerē / Ja lieghen dā de Wederdoopers / daer sy spreckē: Een Christen en mach gheen Overheyt zijn? Want hier staet / dat de Coninghen in den Hemel zijn: niet alleene als menschen / maer soo verre sy Coninghen / dat is / soo verre sy goede Coningen ghewest zijn / ende haer schuldich officie wtgericht hebben / ende haren staet ende Officie niet verlaten: ende dat sy haer op die bysondere wijse bupten het regiment te leuen / niet begheuen en hebben. Want daer volcht: *Ende de Coninghen der Aerden sullen hare heerlickheydt ende eere in haer brengen.* Welck is de heerlickheyt ende de eere? Ende daer volcht noch eens: *Ende de heerlickheyt ende eere der Heydenen sal in haer ghebracht worden*: Dat is / De Heydenen / Volcken / of te hare Ouderdanen / sullen sy met haer inden Hemel leyden: welcke sy behulpelick geweest zijn in de Godsalichept eñ ware Salichept / met leerē / straf-

fen/beschermen/naetrecken/etc. Ende dese dinghen zyn haren prijs eñ eere. Want Paulus spreect 2. Corinth. Cap. 1. Want wy zyn uwe eere/alsoo ghy oock onse/op den Dach des Heerē Jesu. Ende wederomme spreect hy inden eerstē Brief totten Thessal. int 2. Capittel: Want wat is onse hope/ofte blijschap/ofte croone des roems? En zyt oock niet ghy voor het aensicht onses Heerē Jesu Christi/in synder toecoemste? Wāt ghy zyt onse blijschap. Daeromme soo spreect Thomas Aquinas sijn dat S. Joannes op die wijse spreeckt/gelijck de gene doen/die een Victorie verworuen hebben/haren Buet in der Stadt brenghen. Hy beeldet hemselven voren/recht oft de Vorstē/Leeraers/eñ Ouders met haer in den Hemel brengen/het ghene dat sy ghewonnen hebbē/van welcke sy eere ende roem hebben sullen. Dit sullen wy altijt bedencken/eñ ons officie dat ons van Godt opgelept wort/getrouwelick uytrichtē: het welck/alsoo wy hier verstaē/alsulcke een treffelicke vergheldinghe heeft in het eewige Vaderlant. Want het sal seer heerlick zyn/met alsulcken groot getal de ghener die vlost zyn/te staē voor het aēsicht des eewigē Gods/des Lams eñ aller Heyligen. Daer en tegen ist een schandelick dinck: by soo vele te staē/die door onse schult eñ onacht saemheyt verdoruē zyn. Leest datter geschreuen staet in het Boeck der Wijsheyt int eerste Capittel/etc.

Ten thiendē soo volchter/ van het verwaren der Hemelscher Poorten. In groote steden heeftmen groote sorghe voor de Poortē/dat sy ter rechter tijt gesloten oft open ghedaen worden: Maer in dē Hemel en behoeftmen die sorchuuldicheyt niet. Oorsake/by dage en sluytmen de Poorten niet/maer des nachts. Eñ nu so en isser geenen nacht in het eewige Vaderlant/daerom en doetmen de Poorte nemmermeer toe: Daer en is gheenen nacht maer het is daer altijts dach: daer en is geen lagelegē noch perijckel/het is al tsamen seker/stil eñ gerust. Desghelijcx leestmen by Esaiam/hoewel in wat ougelijcker ordē staut. Aretas seydt/Het is een dobbel verstant/want hy wil te kennen geuen/datter vrede ende sekerheyt wesen sal: ende alsulcke/datmen dit niet van doen en sal hebben/als datmē de Stadt met het sluyten der Poorten soude bewaren: oft dat oock die Poortē der Apostolische leere voor een peghelick open staen/tot een bewijsinge der dingen die meer volcomenheyt hebben/etc. Voorwaer die en sullē geē Leeraer noch Leyder behoeuē/die alle ver borgētheyt selue aenschouwen/ende in den Hemel gheleydt zyn.

De Poortē en worden niet gesloten.

De Hemelsche Stadt is supuereñ reyn.

Sonderlinghe wort nu aē de steden ghepresen/wanneer sy

spreyn zijn: wāneer eenen mēsche niet en gemoet dat onliefflick om sien/om hoozen/ eñ te riechē is: waer af alleman een walgen gecrijcht. Eñ dit is in een Hups bysonder te prijsen/ wanneert alom repnlic is/ eñ in ozdē staet/ niet verstropt en is noch en stinct. Daerom soo geeft hy hier ten elfsten te kennen/ datter inden Hemel niet en sal zijn/ vā welckmen onlustich soude meugē zijn: dat is/ dat niet lieflick eñ begeerlick en zp/ alomme cierlick/ schoon ende gheheel volcomen. Dese plaetse moet ooc op de persoonen ghetogen wozden: Want daer volcht: *Maer die geschreuen zyn inden boeck des Leuens des Lās.* Alsoo verstaen wp/ dat in het Rijcke der Hemelen niet en sullen gaen/ Hoereerders/ Afgodendienaers/ Leughenaers noch bedzieghers: eñ wat onreyn ende met den bloede des Soons Gods dooz het gelooue niet gesupuert noch gerepnicht en is. Dit betupcht ooc Paulus 1. Coz. 5. 6. eñ Eph. 5. So vzaecht oock Dauid: O Heere wie sal in uwen Tabernakel woonē/ oft wie sal op uwen hepligen berch rustē? Eñ terstont geeft hy daer op antwoozde: Die daer wādelt sonder vlecke/ eñ die daer gerechtichept doet/ etc. Psa. 15. Hier sal eerst recht veruult wozdē/ het gene dat Deut. 23. vā sommige geschzeuen staet/ dē welcken verboden wozdt/ dat sy in de Kercke oft Gemeynte niet en soudē gaen. Daerō so heeft dese plaetse een hepmelick verbozgē leere eñ waerschouwinge: eñ leert ons/ wanneer wp begeeren Erfgenamen te zijn des eewighen Vaderlants/ so sullen wp ons alsoo beneerstigen/ dewijle wp hier op aerdē leuen/ tot de gerechtichept eñ onschult. Want int 22. cap. sal volgen/ dat de Honden/ Tooneuaers eñ Hoereerders daer bupten zijn/ etc. De Heere wil ons dooz den wech der gherechtichepdt in het eeuwighe Leuen lepden/ Amen.

De 96. Predicatie.

Dat xxij. Capittel.
Hy baert vooꝛt de eewige sallichepdt te beschzijuen.

1 Ende hy toonde mp eenen suyueren stroom leuenden waters/ claer als Crystal/ comende wt den Troon Gods ende des Lams. Ezc. 47 a 2. Zac. 14. a. 8.

2 Inden midden vā hare strate/ eñ op bey de zijden des strooms was de Boom des Leuens/ dzaghende twaelf vzuchten/ alle maende geuēde zijne

vrucht / eñ de bladerē des booms warē tot ghesonthept der Heydenen.

3 Eñ daer en sal geē veruloeckinghe meer wesen: maer de Troō Godts ende des Lās sal in haer wesen / ende zijne Dienstknechten sullen hem dienē.

4 Eñ sullen zijn aensichte sien / ende zijnē Naem sal wesen op hare voorhoofden.

Esa. 60. v. 19. zac. 14 a 7 Apo. 21. c 23.

5 Ende daer en sal geenen nacht wesen / eñ en sullē noch lucht der keerssen noch der Sonne gebreck hebben / want de Heere God lucht hen: ende sy sullen regneren vā eewichept tot eewichept.

Lustelicheyt der Stadt.

Inde twaelffte plaetse wort van Joanne de lustichept der Stadt Godts / hare schoonhept / Item hare volhept ende overvloet der leefftochtbeschrijuen. De stroomen maken de steden lieflick eñ lustich. Wāneer de steden geen fonteynen / riuieren ende heylsaem water en hebben / so nemen sy af ende verderuē / ende en zijn nauwe weert datmense Steden noēt: Wanneert haer aen spijse eñ neeringe gebreeckt / so gaen sy geheel te gronde. Daerom so is dese onse Hemelsche stadt veel edelder / eñ gaet die andere altsamen verre te bouen: eñ sy en geeft niet alleene spijse / maer sy geeft ons die selue ooc met grootē wellust / ende met lieflicker schoonhept. Wāt in dese stadt en zijn de Boomen niet alleene vruchtbaer / maer sy geuen oor eenen onwtsprekelicken lust. Daerenbouen so loopt dien stroom middē door de straten; aen de oeuers aen beyde zijden sietmen schoone boomen / die de vrucht des leuens dragen. Dat ick nu dienwils in dese beschrijuinge verhaelt hebbe / dat selue vertelle ick hier oock / te weten datmē dit met na de letter en sal verstaen / als de Chiliasten. Wāt de Heere spreect met ons / Ja hy stamelt eñ spreeckt kinderlic: op dat wy die dingē (dewijle dat wy plomp eñ onverstandich zijn) dies te beter meugen vaten. Ist dat pemāt aertsche dingen soude begeeren / die en mochte / soo ick meyne / gheen grooter dingen begeeren / dan dese die hier gheschreuen worden. Daerom sullen wy alsoo denchē / eñ onse rekeninge maken: Ist dat ons de Heere dese aertsche dingen geuen mochte / wanneer hijt wilde / waerom en soude hy niet grooter eñ heerlicker dingen / de zielen der gheloouighende der verclaerde

claerde lichamen meugen geuen? Jae de Heere wil/dat wy ons van de bedenckinge deser aertsche dingē opwaerts tot de Godlicke ende Hemelsche dingen sullen heffen/eñ op de selue wachten: die daer weerdich zijn der saligher zielen/en de ghegloxificeerde lichamen. Hoe groot eñ heerlick dat die dinghen sullen zijn/en mach geens menschen tonghe/sy sy soo wel ter spzakē als sy wil/wtspzekē. Wāt de Heere veel grooter dingē spnen dienaren toeberept/ dan wy hier begrijpē meugē. Daerom so bzengt hy hier groote dingen voozt: op dat wy ons die Godlicke dingē eenichsins soudē inbeelden/die grooter eñ heerlicker zijn dan de aertsche. Daerom en is den sin van het gene dat hier gesept wozt van den Waterstroom/eñ den Boom des Leuens dooz eē heerlicke amplificatie anders niet/dā dat de Salighe int Vaderlant vā God leuēdich gemaect/eñ int salige leuen behouden wozdē met grooter vzeughde/vā eewichept tot eewichepdt. Dit heeft nu Joānes sōder eenich twijfel/gelijck oock spne ander dingen/wt de Schzift (dewijle hy een wtlegger der Pzophēten is) ghenomen. Ende daerom so siet hy op het Parijdijs: wiens beschzijuinge die Gen. 2. staet/hare met deser beschzijuinghe des Hemels seer wel vereenicht. Want ooc int Paradijs ontspzingt een Riuiere die haer terstont in vier Riuieren deplt/eñ den Hof des wellusts gheheel lieflick beuochticht. Daer is oock int Paradijs eenen Boom/dat is eenē boom des Leuens/die daer leuendichmakende vzuchten dē genen voozt bzengt diese eten: alsoot van Augustino wtghelept wozt/int 13. Boeck vande Stadt Gods/Capit. 22. Wt dat Paradijs zijn wy om der sonden wille van onsen eerstē Vader ghedzeuen: maer Chzistus is gheromen/dat hy ons wederom int Paradijs/dat is in de hoochste salichept soude leyden. Alsoo wozt ons nu dit ware Paradijs/dat ons van Chzisto toeberept is/indē Hemel ghetoont/eñ hier beschzeuē. In dit Paradijs is de Heere als hy verschiedt/genaren/ende in dat selue heeft hy oock den geloouigen Moozdenaer gelepdt/tot welckē hy gespzoken heeft: Voozwaer segge ic v/Heden sult ghy met my int Paradijs zijn. Daerom en ist niet van noodē dat wy ons seluen de Houen Alcinoi inbeelden/hier opter Aerden/oft in de Locht/oft op den cloot der Manen/eñ van het aertsche Paradijs disputerē. Ons Paradijs is Hemelsch/het welck ons in dē Hemel toeberept is: alsoock Paulus ghespzoken heeft Phil. 3. De salichept eñ Hemelsche vzeughde wozt een Paradijs ofte eenen Hof des wellusts genoemt/gelijct hier een gulden Stadt/oft vā edel gesteētē: op beyde de plaetsen ist dooz een Tropum. Hier toe

Het ware paradijs der Heyligen is indē Hemel

behoort oock die plaetse Zach. 14. Daer is oock een ander plaetse der Schrift by Ezech. 47. daer also staet: ende het is hier byna vã woorde te woorde van Joanne wtghedruckt: Aen de riuiere/sept hy/aẽ bey de de oeuers/ sullen alderley vruchtbaer boomen wassen: wiens bladeren niet en sullen af vallen/noch de vruchtẽ ver gaen/maer sullen van die een maent in de ander/ haer eerste vruchten dragen. Want haer water vloept wt het Heylichdom/eñ haer vrucht is goet te eten/eñ haer bladerẽ zijn goet tot medecijne. Also heeft Ezechiel effen dat selue leuen ende de plaetse der blijschappe/onder een voorbeeldinge gesien: het welcke Joannes hier siet/ alst hem den Engel toont: Eñ sy beyde siẽ die plaetse der eewiger salichept op een manire eñ onder een figure. Want het is effen een salichepdt/die allen geloouigen der gãtscher werelt ghemeyn is. Die selue salichept vercrijgen de Patriarchen/Prophetẽ/ Apostelẽ eñ Martelaers. Sy siẽ op beyde deelen een riuiere/eñ dat sy wt het Heylichdom oft Troñ Gods vloept. Op beyde deelẽ sietmen vruchtbaer boomen/ die aen de riuiere geplãt zijn/ eñ vruchten des leues dragẽ. Op beyde deelẽ dragen sy alle Maende nieuwe vruchten: so dienen oock op beyde plaetsen de bladeren tot medecijne. Ic meyne dat de oude Poetẽ dat wt de heylige Schrift genomẽ hebben/ dat sy van Ambrosia ende Nectare/der Godẽ spijse eñ dranck in hare gedichtẽ geschreuen hebbẽ. Het veersch Martialis is bekent ende gemeyn/daer hy sept:

Iuppiter ambrosia satur est, & nectare viuit.

So trecken oock de Grammatici dese namen van de onsterffelichz af. Joãnes spreect veel hupscher ende beter van die dingen/ende sept/dat hem vanden Engel een riuiere getoont is/ welcke hy ons aenprijst/van wegen der dingen dat men vã de waterẽ pleecht te prijsẽ: als sy louter eñ claer zijn. *Sy was reyn louter ende claer*: Hy stelt daer een gelijckenisse by/ waermede hy dat verciert dat hy gesept heeft/eñ spreeckt / *ghelyck een Cryſtal.* Voort so sept hy meer/dz dese riuiere/een riuiere des leuen den waters zy/te weté een leuendichmakende water/ dat de gene int leuen behoudt/die daer af drincken. Ten laetstẽ toont hy oock den oorspronck der riuierẽ/eñ brengtse voort wt den Troon Gods: vã welcken Troon int 4. eñ 5. capittel deses Boecks gesept is. Met alle dese dingẽ en wortanders niet bedupt/dan dz alleen het leuen wt God coemt/dwelck hy int salige Vaderlant spuen Dienaren gheeft/repn/claer/ heerlick/ghesupuert/gheheel volcomen ende Godlick. Van de rechte fontepnaderen ofte fontepnen/ hebbe ick wat int corte ghetoont/ int epnde des

7. Ca-

7. Capittels deses Boecx. Eñ ick hebbe daer wederom acht op/dat God eñ het Lam alsoo te samen gheſtelt worden/soo dat niemant/oft hy en sy doof ende wtsinnich/loochenen en can dat de Sone niet van een gheluck wesen metten Vader en sy.

Spijse en boetselder stadt.

Nu volcht daer van de spijse deser Godlicker stadt. De spijse int eewich leuē/is dat Hout des Leuēs. Het is een Hebreeusche maniere van spreken/*Dat Hout des Leuens*: Eñ het is alsoo veel als eenen Boom des Leuens/oft een leuendichmaken de spijse. Want hy stelter by/ *Dat daer vrucht geeft.* Verstaet ghy nu dat Joannes maer eē boom gheſien en heeft/ alsoo daer oock int Paradijs maer eenen boom des Leuens gheweest en is: ofte meer/ als by Ezechiel/ alsoo dat hy door een den anderē verstaē heeft/daer en lept niet veel aen. Hy vertoont neerstich hoe den boom gestaen sy: ende hy sept dat hy te midden inde strate der stat gestaen is: ende dat aen beyde zijden der Riuieren (waer wt men mercken mach/ datter meer boomen geweest zijn) te weten aen den oeuer: so dat sy die vochtichept eñ het sap des leuens wt de Riuiere tot haer trecken/ welcke wt dē Troon ontspringt. Daerdoor wort/na mijn duncke/voorgebeelt/dat die spijse alleman gemeyn sy/ niet opgeslotē/of voor wepnigē geordineert. Mē vintse int midden opter stratē der stadt: daerō so ist een spijse/tot welcke alleman comen mach/ende niet een verborgen: Sy schept oft treckt die leuendichmaken de cracht wt de Riuiere/welcke wt dē Throon ontspringt. Want dit Hemelsche leuen is wt Godt/ende het vloeydt in alle spne wtuercorene. Voort so wordt daer oock neerstelick vertoont/ wat dit voor een vrucht gheweest sy: Hy seydt/ Vrucht. den Boom des Leuens brēgt Jaerlicx twelfmael vruchten: also dat hy alle Maende spne nieuwe vruchten draecht. De nieuwe vruchten hebbē de Lieden geerne: ende die byna een verdriet van de oude vruchten hebben/willen lieuer de nieuwe. Daerom soo en sal in ons salich Vaderlant gheen dinck zijn dat ons teghen is/ niet onlustich/ofte dat op eenige wijse verworpen mochte wordē: maer het sal altemael lieflick/ costelick/ versch ende begeerlick zijn.

Nu so en laet hy ooc de bla- Bladerē. deren niet achter/eñ toont/ gelijck oock Ezechiel/ een nutbaerhept der selver voor ooghen: Hy sept/*dat sy dienen tot gheſontheyt der Heydenen.* Niet datter wonden oft cranchedē int eewige Vaderlandt sullen zijn: maer dat de Salighe sonder ophouden altijt gesont sullen zijn. Dese heeft hy de Heydenen ghenoemt: niet dat sy noch onrepne Heydenen zijn/ maer dat sy eertijts sulcks geweest zijn/ maer nu ghesuyuert eñ gerepnicht door Chri-

stum / sterck ende ghesont leuen van eewichept tot eewichept.

Tot wat eynde dit beschrijft sp.

Ende daermede heeft hy tot noch toe dooz een Allegozie / vã stucke tot stucke / de plaetse der eewiger salichept / die den gheloouigen int eewighe Vaderlant toeberept is / voozgebeeldt / dooz de figure van een edele heerlicke Stadt: maer in dit / dat hy ons hier voozgheselt heeft / dunct mp / heeft hy also vele als den Hemel selue open ghedaen: ende die eewighe salichept den sterffelicken ooghen / also vele als voozgestelt / ende met den vinger gewesen / ende dat tot gheen ander eynde / dan dat wp in het gheloone ons Heeren Jesu Chzisti / souden cloeck ende stantuastich zijn: ende dat wp nemmermeer en denckẽ: Wie heeft opt de plaetse der salichept ghesien / tot welcke wp dooz verloocheninghe alder wellusten beroepen wozden? Hoe soudet zijn / wanneer ghy de teghenwoozdighe wellust verachtedet / eñ hier namaels gheen en vercreecht? Dat is een Godloos ghedachte: Het gheloone leert v veel anders. Wat begheert ghy ymmers meer te sien / dan dat v Godt te sien voozgestelt heeft? Ghy hebt alleene meer dan ghenoech hier ghesien: De Heere heeft v meer dan ghenoech den wellust des coecomenden leuens voozghebeelt. Poocht alleen daer nae / dat ghy den Dupuel / de Werelt ende den Antichzist / onder de Voeten treedt / ende tot de plaetse der eewigher Hemelscher rusten coemt. Voozt soo wacht v / dat ghy niet curieuser en zijt dan het betaemt: ende meer ende epghentlickers van het slot des Hemels ende eewich leuen wetẽ wilt / dan v de Heere selue / die dese dingen altesamen weet / geopenbaert heeft. Laet v dese clare beschrijuinghe des eewighen leuens ghenoech zijn: Ick en dencke niet dat erghens op eenighe plaetse van het eewich leuen grondelicker / schoonder oft lieflicker ghehandelt sp / dan hier van Joanne. Daeromme so laet ons in God te vzedẽ zijn / zijn Woozt gheloouen / aen zijnder Openbaringe ons vernoeghen: ende van herten begheeren / dat wp in dit Coninckricke Palaps tot hem meughen comen / ende in alder gheluckſalichept / ende in het eewich leuen / dat ghheel volcomen is / bp hem meugen wesen.

De somma der leere van de salichept tsamen gestelt.

Nu so vòecht Joannes het voozmaemste in desen handel te samen / eñ beslupt dese plaetse van het eewich leuen: ende begrijpt de eewighe salichept in seuen stuckẽ: de welcke wp daerom alleen aenroeren willen: dewijle dat mp dunckt dat van die selue den meesten deel oueruloedich genoech is gehandelt geweest. Ende ten eersten so en salder gheen veruloeckinghe zijn / geenen ban / geen oozloge / geẽ honger / geẽ cranc-

Daer en sal geenẽ bloet zijn

cranchept/noch ander dergelijcke stuckē/als vā dē heyligē Mose onder de vuloeckingen gereckent worden/Deut.17.eñ 18. Niet dat alleman veruloert sy/die die dingen onderworpē is. Want door cranchept zijn Job eñ meer ander goede mēschen seer geplaecht geworpē: maer dat den meestē deel daer mede/veruloerde/ ongeloouige ende Godloose menschen bevangen worden: niet op dat sy in de ware Godsalicheit souden geoeffent zijn ende toe nemen: maer dat sy hier in desen tijt souden gepijnicht worden/ ende meer en meer tot grooter straffe souden geraken.

De Troō Gods in de Stat.

Wat isser nu meer? Nu soo volcht dat ander stuck: dat dē Throon Gods eñ des Lams sullen in dese stat zijn: Dat is so veel geseit dat rijcke Gods sal daer zijn/ eñ God sal daer regeren eñ alle segeninge/geen vloeckinge aen de wtuercorē. Daerom sal al het gene dat de Propheten/Christus ende de Apostelen lichamelic van het rijcke Gods gesept hebbē/ in den Hemel zijn: eñ de Salighe sullen dat selue genieten eñ besitten. Wederom wort de Vader eñ Sone onderscheydelic te samen ghestelt in die eenicheyt des wesens: welcke doch daer en binnen seer fijn door den onderscheydt der persoonen niet gedeylt/ maer onderscheyden werdē. Van die hooge heylige verborghenthepdt der heylige Dryeuuldicheyt/ weten de geloouighe.

Nu volcht het derde stuck: Men mocht hem verwonderen wat de Heyligen in dat eeuwich leuen sullen doen. Daerom seydt Joannes/ *Ende syne Dienstknechten sullen hem* (te weten Godt eñ het Lam) *dienen* met aenbidden/ louen eñ prijsen inder eewicheyt. Daerom soo sullen sy haer gheheel den dienst Gods ouergheuen: het welck hen voorwaer eenē onwtspreekelicken welluste wesen sal: het welcke Augustinus elders aenwijst.

Spne die naers sul len hem dienen.

Ten vierden/ *Ende sullen zyn aensichte sien.* Augustinus handelt seer veel tot Paulinam hier van/hoe datmē God siet: ende vermaent ons recht/dat wy ons hier geen vleeschelicke dingen en sullen inbeelden. Moses Exo.33. ende Philippus den Apostel Joan.14. heb ben God te sien/so hy is/ ende alsomen spreect/ van aensicht tot aensicht/voor het hoochste goet gehouden. Eñ voorwaer in dit aensien/ aenschouwē eñ ghenieten/ leydt het hoochste goet/eñ de eewighe ende alder volcomenste vreuchde: maer hier in dees tijt/gelijck de Heere tot Moses oock spreect/ en geschiet dat niemant. De heylige Vaders hebben God gesien/maer alleen door een ghesichte/ eñ so veel hy hemseluen heeft willen openbarē ende te sien geuen. Also oock Tertull. int Boeck tegē Praeam vertoont: maer met vollen ghesichte/ die volcomen glorie eñ heerlichept Godts te sien met onwt-

Sy sullen het aensicht Gods sie

onwtspreckelicker blischap/sal ons eerst alsdan toeghelaten worden. Ten eersten dan (also ock Joannes 1. Joan. 3. ghesproken heeft) sullē wp hem siē so hy is. Van dit aenschouwē Godts heeft de rechtueerdighe Job ghesproken: Ende ick sal daerna met deser mijn der huydt omuanghen worden / ende sal in mijnen vleesche Godt sien. Den seluen sal ick mp sien / ende mpne ooghen sullen hem aenschouwen / ende gheen andere: het welcke mijn eenich verlanghen is. Van dit sien heeft ock Paulus den Leeraer der Heydenen gesproken/ende gesept: Wp sien nu alleen door een Spieghel in eender figure ende doncker heyt: maer dan van aensicht tot aensicht / etc. Van dit sien heeft ock de heylige Augustinus gedisputeert int Boeck vā de stadt Gods/ int eynde.

Job. 19.

1. Cor. 13.

De Name Gods aen de voorhoofden geschreuen.

Ten vijfsten so sullen sy den Name Gods aen haer Voorhooft hebben: (oft daerom dat sy kinderen Gods sullen zijn/ soo wp ghehoort hebben in de Epistel tot die van Philadelphia int 3. Cap. deses Boecx: Eñ voorwaer int Hemelsche Vaderlandt sal een peghelick openbaer worde/welck de kinderen Gods zijn. Hier in dees tijdt achtmen die byna voor Dupuels kinderen / die inder waerheyt kinderē Gods zijn: maer hier namaels salment claerlick sien wie sy zijn / met grooter eere der wtuercorene, Ende de Godlicke claerheydt sal wt het aensicht der wtuercorē blincken ende schijnen: gheliick voortijts wt het aensicht Mosis ende Christi des Heeren/eenen schijn eñ glants wt ginck:) oft om dat alle Heylighen malcander sullen kennen / dewijle dat in haer aensicht die Godlicke cracht haer vertoont: welck verstant/soo ick sie / Primasio behaeght heeft: ofte dat sy voor Godt/ Priesters inder eewichept wesen sullen: het welck de Propheten van de Wtuercorene te kennen geuē. Want de opperste Priester droech int oude Testament een guldē Plate / die met een snoer aen zijn voorhooft ghebonden was/ waer in den Name Godts geschreuen stont. Voorwaer de eere ende heerlichept der kinderen Gods sal in den Hemel groot zijn: bysonder der ghener die opter Aerden den Name Godts bekent hebben: wāt die selue sal de Hemelsche Vader heerlic ende groot maken.

Ten sestē wort daer wederom verhaelt / dat daer bouen eens oft tweemael ghesept is: als dat de Wtuercorene int Vaderlandt / met Godlicken schijn ende claerheydt / sullen verlicht wordē. Waer af te voren ghenoech ghesept is.

Ten seuensten ende laetsten begrijpt hijt altemael/wat tot den leuen eñ totter salicheit behoort / ende recht als met een woort spreect hijt wt/eñ sept:

God verlicht de wtuercorene.

Ende

Op sullen regneren

Ende sy sullen regneren van eewicheyt tot eewicheyt. De Heere Jesus verleene ons syne geloovighe/dat wy die dingen die wy nu overvloedelick en intlange gehoort hebben uit synē monde: corteliek aen onse zielen en lithamen meughen beuinden/ ende met vreughden roepen: Gode den barmhertigen Vader / ende Jesu Christo onsen sterckeu genadigen Verlosser/ tsamē met den hepligē Geest/ den lieflicken Trooster sy lof ende prijs / van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

De 97. Predicatie.

Beslupt deses Boecks / waer in zijn aensien beuesticht/ende de gantsche somma int corte begrepen wort.

6 Eñ hy seyde my/ Dese woordē zijn getrouwe eñ warachtich: eñ God de Heere der hepliger Prophetē/ heeft synen Engel gesonden om synē dienstknechten te toonen wat corts geschiden moet.

7 Siet ick come haestelick:* Salich is hy die de woordē der prophecie deses Boecx bewaert.

Apo. 1. 83.

8 Eñ ic Joannes bē de gene die dit gesien ende gehoort hebbe: ende doe ickt gehoort eñ gesien hadde / viel ick neder om te aēbidē voor de voeten des Enghels die my dit toonde:

9 Ende hy seyde tot my/ Siet dat ghy het niet en doet / wāt ick ben u mededienstknecht / ende uwer Broederen der Propheten / eñ der gener die de woorden deses Boecks bewarē: Aen bidt Godt.

ac. 10 v. 26 14. b. 14 ap. 19 b. 10

Dat seste ende laetste deel deses Boecx / begrijpt het beslupt: het welck beuesticht dat dese dinghen die wy ghehoort hebben/Godlick/ gewis ende ongetwijfelt zijn: hy trect ooc de voornaemste te samē / ende beweecht alleman tot het gelooue ende de neerstichept der Godsalichept: op dat wy in vaster hope op den Richter aller dinghen souden wachten: die haest comen sal / eñ de leuendighe eñ doode oordeelen. Nu dit laetste Boeck der hep-

Het beslupt deses boecx

li-

ligh̄e Godlicke Schrift/ slupt gheheel schoone/ met het oordeel ende eynde/ die vertellingh̄e aller dinghen/ eñ de Godlicke leere. Want de heplighe Godlicke Schrift begint aen het beginsel aller dingen/ ende vaert voort in de vertellingh̄e tot het eynde aller dingen/ ende begrijpt alle dinck ouer al/ ende alle het ghene dat ons van de noodsakelicke dinghen betaemt te weten. Nu dese dingen altesamen heeft ons de genadigh̄e God te kennen gheg̃euen in de heplighe Schrift/ dat is in de rechte Hooftboecken. Wāt dit zijn verlepders/ die daer spreke̅/ dattet niet al/ dat totter ware eñ volcomen Godsalichept/ ende tot de salichept der gelooui gen dient/ in de heplige Godlicke Scrift en is voorgehouden noch vernaet: daerom behoeftmen der Vaderen insettinge. Die voor waer behoeuen die tradicien/ die eenen hoop verdienſten willen opstellen: maer wp niet also/ die daer mepnen dat hare coopmanschap oft craem niet van pemandt en sp weerdich voor een Penninck te cooper. Want Esaias int 55. Capittel heeft ons ghenoech ghewaerschout/ dat wp ons voor haer bedroch sullen wachten. Nu so heeft dit beslupt bp de sestthiē stucken/ die wp in orden nae malcanderen willen ouerleggh̄en.

De Open daringhe is het laetste Boeck des Bybels.

Dese dinghen zijn warachtich ende ongetwijfelt.

Siecht int begin wordt een wichtige beuestinge ghestelt/ dat dit warachtich vast/ stant uastich ende ongetwijfelt sp/ het gene dat hp tot nu toe geschreuen oft ghesproken heeft. *Dese woorden (sept hp) zyn ghetrouwe ende warachtich.* Dese selue reden heeft hp byna oock int 19. Capittel deses Boecks gestelt/ ende hp noemet warachtighe woorden/ die stijf/ stant uastich/ vast ende onghetwijfelt zijn. Maer nu so lupdt dese sprenche op het gene dat hp ghesept heeft van het salighe leuen hier naemaels/ op dat daer ghen twijfelinge in ons ouer en blijue. Voort soo wort sp ooch ghetogen op de gantsche vertellingh̄e des Boecks. Eñ mp dunckt dat dese sprenche een beslupt sp/ dat daer betupcht ende beuesticht de verseckerhept des voorghehouden handels: ghelijck oock dese bp de Propheten: Want de Heere heuet gesproken. Ende die: Also heeft gesproken de Heere der Heyrscharen. Ende het gene dat in den Euangelio seer ghemepn is: Voorwaer voorwaer segge ic v/ etc. Item ooc dat in de Brieuen des heplighen Apostels staet: De Heere is mijn ghetupghe/ dat ick niet en liege. Maer de Godlicke ghenade roemt onse swathept te hulpe/ waermede wp dicwils/ aen de waerhept der woorden Godts twijfelende: met dese (om alsoo te spreken) als met Anckeren onse hope beuestigen. Daerom moetmē dit de werelt neerstich inbeelden/ eñ sonder ophoudē voort dryuen in de leere der Kerkē.

Are-

Aretas spreect ouer de wtleggínge deser plaetsen: Dat desen heyligen Euangelist voor een ghebruyck pleecht te hebben/dat is oock hier. Gelijck hy oock in zijn Euangelie tot beuestinge spreeckt: Ende wy weten dat zijn ghetuyghenisse warachtich is: also druckt hy hier oock op dese plaetse het Segel daerop/ende sept: *Dese woorden zyn ghetrouwe ende warachtsch.* Also sept desen. Daerom so waret een ouredelicke sake/wanneer wy aen het gene dat in dit Boeck/eñ in ander rechte Hooftboecken der Schrift geschreuen staet/oock maer een wepnich en wilden twijfelen.

Dit Boeck coemt vã God der heyligher Prophete.

Voort so verhaelt hy weder om/van wien dat dese Openbaringe coemt/ende hoe dat hem die dingen/altesamen geopenbaert zijn. Eñ daer en is geé ander Autheur/dan God de Heere selue: Jae dan God der heyligher Propheten: het welck een wonderlicke cracht heeft. Want hy en vertoont niet alleene dattet een God vã beyde de Testamenten sy/die doorr synen geest de Propheten ende Apostelen verlicht heeft: maer hy gebiet ons oock heymelick die waerheyt eñ sekerheyt deses Boecx/wt de handelingen der Propheten te onderuinden. Want ist dat hy voortijts zijn vole heeft toecomende dingen meugen voorseggen/eñ door de Propheten alle dinck vercondigen: Wat wonder ist dan/dat hy nu ooc desghelijck doet door Joannẽ? Maer wanneer die dingen altemael geschiet zijn/die de heylige Propheten voorsept hebben dat sy geschieden souden/eñ datter geen woort/Ja geẽ tittel opter aerden gequalienen is/die niet verruilt en sy: so en sal oock niemant aen de waerheyt deses Boecx twijfelẽ/die slechs ouerlegt/dat die selue God/die voortijts met de Prophetẽ gehandelt heeft/ooc nu den heyligen Joanni bystaet. De heylige Prophetẽ hebben voorsept dat het lant Canaan dẽ kinderẽ Israels soude ingegeuen worden dat zijt soudẽ bewoonen: eñ het wert hen ingegeuen. De selue Prophetẽ hebben oorgeprophetteert/dat het Israelytische volck soude om der sonden wille wt den lande verdreuen/eñ in Babilonie geuoert worden: eñ sy zijn oock daer wt gedreuen. Sy hebben voorsept dat sy wederõ wt de gevanckenisse souden verlost worden/eñ de stadt wederom timmeren/tot welcker Christus comen soude/dat hy dat menschelick ghelachte soude verlossen/ende in de gemeynschap des leuens eñ der salicheyt alle Heydenen beroepen: Sy zijn verlost geworden/eñ hebben de stadt wederom getimmert: Christus is gheromen/eñ heeft dat menschelick gelachte verlost/eñ het Euangelium is gepredickt door de gantsche wijde werelt. Wat ghebreeckt er nu meer/dan dat de Kercke gheoeffent worde/

den

den Antichzist come eñ regnere: ende dat de Chzistenen van hem beschadicht wozdē: ende ten laetsten de Richter come tot het oozdeel/eñ eenen pegelichē geue na spne werckē? Nu soo beuesticht dese plaetse de Godheit Chzisti onwederspzekelick. Want wat mach daer opentlicker gesept wozdē/dan datter gheseptis? *Godt de Heere der heyligher Propheten heeft synen Engel gheſonden*, Also is int eerste Capittel gesept geweest/ De Openbaringe Jesu Chzisti die hem Godt ghegheuen heeft. Eñ terstont hier nae sal hy segghen: Ick Jesus hebbe mijnen Engel gesonden / dat hy v betupge/etc. Daerom so wozt hier in de heerlicheit des Godlicken wesens / ende het onderschept der Persoonen te kennen gegeuen. De maniere der openbaringhe wozt hier oock vertoont / oft veel meer weder verhaelt eñ t samen getogen: *Hy heeft synen Enghel gesonden.* So heeft Chzistus alle dinck Joanni dooz den Engel ghetoont. Want niemandt en heeft opt God gesien: so en sal oock de Heere dooz den laetsten dach niet meer vandē Hemel af dalen. Daeromme sois dit gesichte oueral voozgestelt ende wtghelept dooz den Engel/die des Heerē Chzisti Bode was. Eñ daerom so wozdt dit altemael epghentlick op Chzistum getogen/die dē Engel sepnt. Maer wien heeft hy die dingen getoont ende gheopenbaert? *Syne knechten.* Want die verachters Godts bespotten die dinghen altesamen/ ende houdent vooz een fabel: maer God heeft lief die hem eeren: eñ hy waerschout haer vooz alle dinghen ter goeder tijdt.

Chzistus is warach tich God.

Hoe dit Boeck ge opēbaert wozt.

Ten derden so treet hy die dinghen altesamen in een somma/die hy tot hier toe gehandelt heeft: die wozden nu ghestelt in twee stucken. Wāt ten eersten geeft hy tot hier toe te kennen/watter cozts geschieden moet. Wāt dit Boeck begrijpt in hem/ hoe dattet der Kercken gaen sal/ van den tijt der Apostelen aen/ tot het epnde des werelts. Daerom so en heeft hy niet int lange gepzopheteert/maer van die dingen alleen/ die ten tijden Joannes begonnen hebben. Wanneer sy nu geschieden moeten / wie mach daer tegen zijn? Niet dat ick een Stoische noot sakelicheit beschermē wil: maer dat ick die crachtige werckinghe Gods/na zijnder voozsichtichept ende gerechtichept bekenne. Daer na stelt hy dat ander stuck: *Siet ick come haestelick.* Wāt dit Boeck begrijpt bzeedelick/het ghene dat den Richter selue eñ het laetste oozdeel aengaet: tot welck hy also snel ende onuersiens comen sal / so dat haer de Godloose eñ licht ueerdige menschen/ geē dinck nun en sullen versien. Wāt de Heere spzeect inden Euāgelio: Het sal zijn als ten tijden Noe ende Loth. Eñ ter vrē die ghy niet en mepnt/ sal de Sone des men-

De vooznaemste stuckē dezes Boecx.

menschen comen. Item/ Gelijck den blixem wt gaet van den Oosten/ende schijnt tot in het Westen / alsoo sal de toecomste des Heerē zijn. Daer om spreect de Heere hier oock op dese tegenwoordige plaetse: *Siet ick come haestelick.* Want onuersiens/alsmē mocht mepnen / dat hy daer en tusschen wat anders doet/so brengt hy van stonden aen den Heere in/ die spreect/ende sonder twijfel van eenen wonderlicken handel: daerby dat oock dient dat woordeken *Siet.* Want oock Paulus geschreuen heeft/Als sy sullen seggen/vrede ende sekerheydt / soo sal dat verderuen onuerhoets ouer haer comen.

De nuttic hz dese Boecks.

Ten vierden. Wat nuttichept sullē de Dienaers Gods wt desen Boeck verwachten? Met een corte reden begrijpt hy veel/ende spreecht: *Salich is hy, die de woorden der Prophecie deses Boecks bewaert.* De salichept ende heplichepdt is de vrucht die wt desen Boeck ontfangē woꝛt. In dit tegenwoordige leuen met Christo vereenicht zijnde / sullen wp in den werck der gherechticheptwandelen/ eñ het bedroch des Antichristis ontloopen: ende het knaghen dat inde conscientiē ontspringt door verualschte Religie/ en sullen wp niet gevoelē. Maer wanneer wp van hier schepden/so sullen wp van stonden aen inde eewighe ruste varen. Dit is de hoochste salichepdt. Soo laet ons dan hier op acht hebben: want het en is niet genoech/ wanneer pemandt dat Boeck gesien/ gehoort oft gelesen heeft: maer men moetet oock bewaren eñ onthouden. Want wp moetē sorge dragē/ dat wp niet onachtsaē en zijn/ so dat wp de dingē die ons geseptzijn/souden vergetē: maer veel meer ons leuen oueral na de leere deses Boecx aenrichten ende stellen. Nu so gheeft hijt den name/Prophetie. De Schrift woꝛt oueral een Prophecie ghenoemt: recht of ghy seydet/Een Godlicke. Maer dewijle dat dit Boeck dē meesten deel / der Kercken toecomende dingen verrondicht/so woꝛdet te rechte een Prophetie genoemt.

Dit doet heeft Joannes ge schreuen/ die spnen naem alsom stelt.

Ten vijfsten so verhaelt hy noch eens hoe dat hy heet /eñ dat hy die dinghen selue ghesien ende gehoort heeft: so dat men hem sekerlick mach ghelooven/eñ hem op zijne woꝛden verlaten. Nu so wil hy in dier manieren desen boeck een aensien makē. Want dat acht men te recht voor hooghe/costelick ende weert / dat vandē Apostel eñ Euāgelist Joanne is tsamen gestelt ende beschreuen. Sommighe nemen Joanni dit qualicken af / dat hy spnen name so dickwils ende ernstelick aenteeckent. Maer het is een groot wonder / dat sy daer gheen acht op en hebben / dat sulcks oock elders / ende van andere niet sonder lof gheschiet en is. Heeft niet die selue Joannes hemselven

doorgaens in zijn Euangelio eenen Jonger genoemt? Wie wil doch dat berispen? Daeromme so en can ick niet sien/ hoe dat hy hier in soude ghesondicht hebben: Jae dewijle dat hy in den gheest voorsien heeft/ datmen van dit Boeck quaet soude spreke/so en heeft hy niet sonder bysondere oorsake/met grooter vrucht/ende wt grooter noodtsakelicheyt synē name gestelt. So spreect ock de heylige Apostel Paulus totten Galaten: Siet ick Paulus segghe v/ ist dat ghy besneden wort/so en is vChristus niet nut. De selue heeft oock synen name tot Philemonem wtgedruct/op dat hy zijn ghemoet vermorwen mocht. Daeröme so lepdt Aretas die plaetse seer wel wt/ ende seyt: Dat is alsoo een wijse ende maniere van spreken van desen Apostel. Want dat hy oock int Euangelie heeft gedaen/daer hy spreect: Ende diet ghesien heeft/ die heeft ghetupgenisse ghegeuen/ende zijn getupgenisse is warachtich: dat selue doet hy oock hier/ende hy betuycht dat hy die dinghen selue gesien ende gehoort heeft/ die daer ghepropheteert zijn. Want daer door maect hy die dingen die daergesien waren/ een aensien ende gheloue. Also seyt dese. Andere en hebbē niet sonder oorsake gemeynt/ dat Joannes synē name daerom dickwilder in dit Boeck dan in de Historie verhaelt heeft/ om datmen de Prophetie/ die van dingen die noch namaels gheschieden souden qualicker ghelooft dan de Historien.

Ten sesten stelt hy daer by/ wat hem wederom gheschiet sy met den Enghel/ die hem die groote verborghenthepdt gheopenbaert heeft. Diergelijcke Historie in allen manieren hebben wy int 19. Capittel ghehadt/daer ick haer wtgelept hebbe: wie dat wil/die machse aldaer soecken. Nochtans soo vraghen die/ die dit Boeck wtlegghen/ hoe datter by coemt/dat Joannes nu werom doet/ dat hy te voren ghedaen heeft/ ende hem den Enghel belet heeft? Thomas Aquinas mepnt/ dz Joannes door die wtnemenheyt der gesichten/ hemselven misgaen hebbe/ende recht als verbaest heeft hy dat ghedaen. Inde Glossa staet: Daerbouen heuet den Enghel belet/ dat hy niet en heeft aengebeden door Latriam: hier verbiet hy dat hy hem niet en aenbidde door Dulíam. Maer my dunckt (doch wil ick my altyt met eē beter laté onderwijsen) dat in Joanne alle gheloouige worden te kennen ghegheuen/hoe haest dat den menschē valt/ wanneer hy niet door de gheweldighe hant Godts onderhoudē en wort. Te voren heeft de Enghel Joanni opentlick genoech voorgehoudē/dat hy dat niet en soude doen/het gene dat hy alsdoen dede/ eñ nu noch eenmael doet: maer dat selue heeft hy so veel als vergē-

Waerom Joannes dē Engel wederom heeft willen aenbidden.

geten/van wegen der heerlicheyt des Enghels: eñ hy heeft hem sonder twyfel eenige eere willen bewysen. Want also geuen wy ons selven meer toe alst behoort / bysonder aen de voornamelicke personen: de welcke wy van wegen der wtnemenheydt der gauen Gods weerdich achten/dat wy haer sonder tegen God te misdoen/ meugen eeren. Dese laetste mepninghe verlept nu tot onsen tyden een groot deel der geuer/die de Heyligen tegen het recht ware gheloone eeren eñ aenbidden. De Enghel des Heeren die en versiert noch en hzengt hier geen nieuwe leere voort/maer de oude informa/ also men sept: op dat wy meughen verstaen / dat den wille Godts haerselven altydt gelyck is: welcke niet en wil dat die heerlicke creatueren vereert/maer dat de eenige God alleen aenghebeden worde. Daerom so verhaelt hy effen die oorsaken/die hy oock daer bouen voor-gewozpen heeft. Daerom so gelden dese dingē gheheelick by alleman/ eñ tot allen tyden. Daerenbouen so dunct my / dat ons Joannes in dier manierē de wtnemenhz deses gesichts oft openbaringe heeft willen beuelen: eñ dat den Engel sulcx stantuastelic heeft gheleert/op dat wy souden ootmoedich zyn: eñ dz wy niet het gene dat Gods eygen is/den Creatueren toe en schryuen. Eñ hier is Joannes eenen grooten pryys weerdich / dat hy niet met allen en verswycht: maer synē valmet wtgedzuckte woorden/Item dat berispen des Engels wtdzuckelick beschzeuen heeft. Want met synen val heeft hy willen voorcomen / dat de geloouige niet in gheliycke dwalinghe en souden vallen/maer dat sy God alle eere souden geuen. Men sal oock acht hebbē op die wonderlicke maniere van spzeken: Want den Engel roept hē toe / als hy nu neder vallē wil: Ja als hy neder geuallē was / eñ wilde aēbiddē: *Siet toe dat ghy het niet en doet*, dat ghy in den sin hebt te doen. Daermede wozt de sozchuuldichept eñ haestichept des herten wtgedzuckt: waer door hy poocht Joannis ghenegenthept te beletten: Also sozchuul dich ende neerstich zyn de heylige Geesten inden Hemel/ om ons alle dinck te beletten/ dat ons flechs eenich sins vāGod afkeert tot de vereeringe der Creatueren: soo verre ist dan daeraf / dat sy souden willen datmen haer vereere: eñ haer dat toeschryue / dat de Papisten op den dach van heden/ oock met gewapender handt haer toeschryuen. De ghenadighe ende barmhertighe Godt wilse bekeeren/ haer een recht herte gheuen/dat sy alle eere hem alleen toeschryuen / Amen.

De 98. Predicatie.

Joanni wort geboden / dat hy dit Boec niet en verſegele/maer openbaer make/ende daerōme na geenen menſche en vragye.

10 Ende hy ſeyde tot Bmy : Verſeghelt de woordē der Prophetie deſes Boecx niet: want de tijt is na hy.

11 Wie onrecht doet/ dat hy noch onrecht doe:eñ wie beulect is/ dat hy noch beuleckt worde: ende die recht ueerdich is / dat hy noch rechtueerdich worde: eñ die heylich is / dat hy noch heylich worde.

En verſeghelt dat boec niet.

Het ſeuenſte ſtuck dat in dit beſlupt gehādelt wort/is/ dat hem de Enghel ghebiedt/ dat hy dat geſchreuen Boeck niet en verſeghele. *En verſegelet niet*, ſeydt de Enghel. De Brieuen ende Boecken verſegeltmen / oft op datmen haer ſoude geloof-weerdich makē/ ofte op dat ſy niet en ſouden openbaerlick geleſen worden voor alleman: maer van dien alleen/die ſy toebehoorē. Tot Danielem wordt int 12. Capittel/vanden Enghel geſeyt: Ghy Daniel / ſlupt toe die woorden/ ende verſeghelt dat Boeck tot op den laetſtentyt. Hy heet hem zijn Boeck toeſlupten/dat is / te eyndighen/ ende niet nae breeder openbaringhen te wachten:voort ſoo heet hijt hem ooc ſlupten/ om der Godlooſen wille/de welcke dit Boeck als een raetſel/ eñ beſloten Boeck ſal dunckē. Want daer volcht : Daer ſalder vele ghins eñ weder dwalen / ende daer ſal een menichuuldige wetenſchap zijn: wāt die daer niet geregeert en worden van het ſeker ende vaſte Woort Godts/ die en hebben niet ſekers noch eyghentlicx/ maer ſy loopen hier ende daer door menichuuldige ende onſekere mepninghen ende Leeringen der menſchen. Want Daniel ſeyt: Daer ſal een menichuuldige wetenſchap zijn: dat is / daer ſullen ontallicke veel mepninghen ende Secten zijn/ aengaende de Religie ende Godsdienſt:daer nochtans daerentuſſchen maer een ware mepninge/ Leere/ Gheloue ende Religie en is : ende die voornamelick / die Daniel in ſyne Boec voorgegeuē heeft/ de welcke hy ooc verſeghelt heeft:dat is / alſo vele als niet Godlicke Seghelen bewaert heeft/als een warachtige Leere / ende diemen met recht gelooven ſal. Maer hier op deſe plaetſe en wordt Joanni niet in alſulcker mepninghe beuolen

len / dat hy dit Boeck niet en verſegele: het welcke wy weté gheloof weerdich te zijn: maer de Enghel wil dit te kennen geuen: En overeenkomt oft bedect dit Boec niet / het welcke God wil dattet daerom geſchreuen ſal worden / op datter een ghemeyne Leere in de gantſche Werelt ſoude voorhandé zijn.

Dit boec ſal allen menſchē open ſtaē

Waer door alle menſchen onderweſen worden / in die dingē die vandē Hemel geopenbaert zijn: op dat ſy niet door liſt / bedroch / eñ tyrannije des Antichriſts / wt het Rijcke Chriſti / in des Antichriſts Rijcke ghetogen en worden. Want God wil dat die dingen alteſamen bekent / ghemeyn ende openbaer zijn. Ende dit verſtant heeft oock Aretas voorgehouden / ende ſpreeckt: En ſlupt noch en verſegelt het niet: dat is / En houdt het niet by v beſloten / maer doet het voor eenen pegelicken open. De oorſake wort daer by geſtelt: *Want de tydt is na by.* In welcke die dingen die ick voorſeyt hebbe / ſullen geſchien. Daeromme ſoo behoeuen de Gheloouige deſe waerſchuwinge / verſterckinge / ende trooſtinge. Dewijle nu dit Boec daeromme is wtgegaen / op dat de Gheloouighe daer door ghewaerſchout / getroost eñ geſterckt worden / ſo en moet het niet geſloten / maer wijt open ſtaen. Want dat is Gods genadige wille / dz dit zijn woort in zijne Kercke / allen Gheloouighen te goede / gheyzedickt woorde. Daeromme ſo ſien die toe wat ſy doen / die niet alleen en willen dat dit Boeck geſloten ſy / maer dat het gheheel wech-ghenomen worde: ende meynen dat het doncker ende onverſtandich ſy / eñ en mach daeromme niet verſtaen worden. Maer Godt den Heere ſy lof ende danck / die ons met dit gheheel nutbaer eñ noot-ſakelick Boeck / getrouwelic ende ter goeder tijt heeft willen beraden.

Dat achtſte ſtuck deſes beſlupts / duncktmy / gheeft ant woorde op een vraghe. Want hier mochte yemant ſegghen: Ghy wilt dat dit Boeck open ſy / ende tot alle menſchen come: ſy zijn oock van wat ſtate / Gheſlachte / ende ouderdom dat ſy willen. Nu ſo ſullender ymmers altijdt menſchen zijn / die het geheelicken ſullen verachten. Daeromme ſalment te vergheefs predicken: men ſal te vergheefs deſe Schrift vermanen / ende haer dzijuen: ſonderlinghe by de ghene diet beſpotten ſullen / ende anders nae haren moetwille wtlegghen. Die ſelue / duncktmy / voorcoempt hy / ende ſpreect: Daer ſullen wel ontallicke veel onrechtueerdighe menſchen zijn / die ſonder eenighe vreeſe in alle hare ongherechtichept voortvaren / ende haerſelven hoe lāgher hoe meer / in de booſheyt ouerwinnen ſullen: maer daer ſullen ooc daerbeneuen goede menſchen zijn / die ooc in aller

Alle dz in dit boeck ſtaet / ſalmen diet hoorē / eñ diet niet en hoorē / inde oorē roepen.

gerechtichz sullen volherden/ in heyligher deuchden wassen ende toenemen: ende in de selue henselue oock ouerwinnen: daerom soo vaert voort/ om dese dinghen altesamen te vercondighen/ die ick v in dit Boeck beuolen hebbe: ende en vraecht daer niet nae/ watter af-coemt. Beueelt ende volbrengt ghy dat Predic-ampt niet aller neerstichept eñ trouwe. Ick wil maken/ dat uwe ghetrouwe Leere ende Predicatie niet te vergeefs en sy. Maer laet het ghy toe/ wanneer ghy siet dat sommighe gheheel vuyl ende onreyn zijn willen/ soo laet de selue in hare vuylichept te gronde gaen ende verderuen: dewijle sy uwe trouwe neerstichept ende uwen arbeydt oueral verachten. Want ghy hebt uwen Dienst ofte Ampt ghedaen/ ende ghy zijdt ontschuldich: maer sy vergaen ofte verderuen door haer eyghen schult. Daeromme so en wilick niet/ dat noch ghy/ noch een ander/ hy sy dan ock wie hy wil/ te seer bevreest en sy/ wanneer ghy siet/ dat haerder vele dat reyne Woort Godts verwerpen ende verachten/ ende liever in het ijsck ende vuylnisse leven ende wandelen willen. Wy lesen ock op een ander plaetse/ dat velē dat Euāgelium tot een oordeel gepredickt wort: ende dat de reucke des Euangeliums/ sommighen lieffelick ende aenghenaem sy totter salichept: maer de andere tenen onlijdelicken stanck totter doodt ende verderuinghe. By nae diergelijcke een plaetse isser by Ezechielem in het tweede Capittel/ daer wy lesen/ dat de Heere tot den Propheet ghesproken heeft: Ghy menschē kint/ ick sende v tot de kinderen Israels/ tot een wederspannich ende onghehoorsaem Volck/ die my onghehoorsaem gheweest zijn: sy ende hare Vaderen hebben ontrouwelick met my ghehandelt tot desen dach toe. Het zijn kinderen van harden aensichte/ ende van een hartneckich herte. Ick sende v tot haer/ ende ghy sult tot hen spreken: Alsoo spreeckt de Heere Godt/ sy hoorent of en hoorēt niet/ dewijle sy een wederspannich hups zijn: op dat sy meugen weten/ datter een Prophete te midden onder haer geweest is. Eñ ghy menschen kint/ en vreest se niet/ ende en ontstelt v niet vā hare redene: daeromme dat sy twistich eñ listich zijn: ende dat ghy onder Scorpioenen woont/ en laet v daeraf niet verschrickē: ghy sult myne woorden tot haer spreken/ sy hoorent of sy en hoorent niet.

Matt. 24 2. Cor. 2.

Voort so sullē wy ons hoeden/ hier op dese plaetse/ dat wy niet en verstaen/ dat God beueelt dat de Godloose sullē voort varen om Godtloos te zijn/ dewijle dat de Engel sept: *Wie onrecht doet, dat hy noch onrecht doe, &c.* Want my dunckt dat het byna alsulc een reden is/

Godt en ghebiedt niet/ dat de Godtloose int Godloos leven voortvaren.

is/als de gene int Euangelie/ daer Christus tot Judam spreeckt: Wat ghy doet/dat doet haestelic. Wāt hy hiet hē dat doen/ dat hy wiste dat hy doch doē sovde. In gelijcker wijse sept hy hier/dat de Godloose sullē doē/het gene dat hy weet dat sy doch doen willen. Hy en wil ock niet/ dat hare daet Joannē bedroeve/ noch eenighen ghetrouwen Proditant: dewijle datter daer beneuens ock veel Goede wesen sullen/ die haer totter gherechtichepdt sullen beneerstighen. Wy hebben hynae alsulck een maniere van spreken: *Wilt ghy niet anders, soo Baert Boort, ende doet quaedts genoech.* Can ende macht niet anders zijn/ so gaet te gronde ende verderft: niet dat wijt den genen heeten die te gronde gaet ende verderft/ dat hy verderue: maer dat wy hē zijne dwaesheyt also voor houdē: als dat hy door zijn eygen schult wetens ende willens verderft. Aretas spreect: Ten is gheen vermaninghe/ maer een straffe ende ouertuyghen voor eenen peghelicken/ van het gene daer hy hem toe begeeft. Maer Aquinas sept: Dit is het verstant: Wie daer beschadicht/ die beschadighe voortaē. Dz is/ Hy salbeschadigen/ ende andere menschen quaet doen: op datment recht versta/ dat de Engel dit heeft gesept door een Prophetie/ eñ niet door eenen wensch/ etcet. Ende also is dit het verstant: De Godtloose sullen de Prophetie verachten/ eñ voortbaren Godloos te zijn: wederom soo sullen de Goede eñ Godtvreesende in de heyligheyt neerstichepdt der gerechtichepdt toenemen. Welck verstant my voorwaer dat alder-eenvoudichste dunckt te zijne. Ende dit en is niet seer onghelijck/ het ghene dat Daniel int 12. Capittel / met dese woorden schrijft: Gaet henen/Daniel/ (sept de Engel) eñ en vraecht/ niet curieuselick nae de Artijkelen des laetsten tijts: want dese woorden zijn ghesloten ende versegelt/tot op den laetsten tijt. Haer der vele sullē gesuyert/ gewit ende geloutert worden: maer de Godtloose sullen Godlooslick handelen/ ende alle Godtloose en sullent niet verstaen. Maer de Gheleerde sullen leeren. Hiermede comen ock overeen de woorden des Apostels / die van de laetste tijden prophetert / eñ spreect: Alle die in Christo Jesu Godsalichlick willen leuē/ die moeten veruolghinghe lijden. Maer de quade menschē ende bedriegers / die sullē hoe langer hoe ergher worden: dewijle dat sy in dwalinghe leyden / ende ock selue dwalen. Nademael dan dat de laetste tijden deser Werelt in dit gestalte wesen sullen/soo behooren wy (welcken dit ampt beuolen is) dapperlickē voort te varen/om dat Woort Godts ende de Openbaringhe Jesu Christi/te vermanē/ eñ voort te dryuen/ende allen menschē

2. Tim. 3.

in de ooren te roepen / ende daer niet met allen na vragē / wat de Werelt ende des Werelts kinderen daertegen bassen.

De onge rechtighe ende onrepne worde te gen de ge rechtighe eñ heylige geſtelt

Hy ſtelt ooc̄k ſeer aerdich twee geſlachten der menſchen teghen malcander. De ongerechtighe ſtelt hy tegen de gerechtighe/ende de onrepne teghen de heylighe. Wie dat onrechtueerdich is/ſeydt hy/die qualick doet/ ofte de Godſaligheyt met veruolghinghe beſchadicht/diebeſchadige noch meer / ende doe voort quaedt: oft wie onrecht doet / die doe het voort. Hiertegen ſtelt hy nu dit : Die rechtueerdich is/ die worde meer rechtueerdich ghemaeckt: Dat is/ Die vāre voort/ ende neme hoe langher hoe meer toe in alder Godſalicheyt/ eñ hy ouerwinne hem ſelue inder gherechticheydt: niet alleene des geloofs/ maer ooc̄k der wercken. Wāt door de gherechticheyt des geloofs worden wy rechtueerdich gemaeckt: door de gerechticheyt der wercken geuen wy te kennen/ dat wy rechtueerdich gemaect zijn. Wie dat nu rechtueerdich zijn / die en ſchaden niet alleen niemant/ maer dienen alleman / ende doen alleman goet. Daerentegen ſo wandelen de ongherechtige/ die gheen warachtich geloue en hebben/ ende des Lichts ontbreken/ in de duyſterniſſe/ ende doen de wercken der duyſterniſſe: ſy verualghen de gerechtighe ende de gherechticheydt / ende quellen alle menſchen. Datter ooc̄k alſulcke menſchen in de laetſte daghen ſullen zijn / dat heeft de Heere in den Euangelio / Matt. 24. voorſeyt.

Dat ander gheſlachte der menſchen is/ de onrepne / beuleckte/ vuyle/ groue/ etcet. *Soo wie beuleckt is*, ſeyt hy / *dat hy noch beuleckt worde*. Nu ſo toonen de Wtlegghers der Gzieckſcher ſprake / dat dit woordeken (*rhypous*) de vuylnis is diemē van onder de naghelen doet. Het bedupdt onrepne lieden/ aen lijf ende ziele/ Afgodendiena ers/ hoereerders/ bzaſſers/ ende andere diergelijcke. Deſe ſet hy teghen heylighe/ repne/ ſupuere: dat is/ die door het gheloue gherepnicht zijn/ ende haerder heylicheyt beneerſtighen. Daerom/ alſoo haer de onrepne hoe langher hoe meer inden dzeckhoop wentelen/ ende henſelue beuleckē ende verontrepnigen: alſo bevlijtighen haer de Heylighen van daghe te dage/ hoe langer hoe meer/ der repnicheyt ende heylicheydt des leuens. De Heere Jeſus wil ons goet/ rechtueerdich ende heylich maken/ van eewicheydt tot eewicheyt/ Amen.

(***)

De 99. Predicatie.

Hy

Hy vergadert te samen / dat hy van het toecomende Oordeel / eñ van de belooninge der Geloouigen / Item van de straffe der Godlooser / ghelert heeft.

12 Siet / ic come haestelic / eñ mijn loon is met my / om-eenē pegelicken te vergeldē / gelijck zijn werc wesen sal.

* Psa. 62 b. 13. Jer. 17. b. 10. 32. b. 19 Mat. 16. c. 27. Ro. 2. a. 6 14. b. 12. 1. Cor. 3. a 8. 2. Cor. 5. b. 10. Gal. 6. a 5 Apoc. 2. c 23.

13 † Ick ben de A eñ de O / het beghin eñ het eynde / * de Eerste eñ de Laetste.

† Apo. 1 a 8. 21. a. 6. * Esa. 41. a. 4. ende 44. a. 6.

14 Salich zijn sy die zijne Gebodē houdē: op dat hare macht sy aen den Boō des Leuens / ende dat sy ter Poorten ingaen inde Stadt.

1. Cor. 6. b. 10. Gal. 5 c 21 Eph. 5 a 5 Col. 3. a 6

15 † Maer buyten sullē wesen de Honden / eñ de Toouenaers / ende Hoereerders / ende de Moorders / ende de Afgoden Dienaers / ende alle die de leugen liefhebben ende doen.

Item vā de beloo-ninge eñ straffe.

Dese lupt vant toe-comende Oordeel /

Het negenste Artijckel van dit beslupt / is vandetoecoem-ste des Heeren ten Oordeele / eñ vande belooninge die den goeden berepdt is: Item van de straffe die dē onboetueerdigē ende Lasteraers geschien sal. Wāt hier vergadert hy in een somma / dat hy int 19. eñ 20. cap. eñ oock elders in dit boeck breeder eñ neerstelicker ghehandelt heeft. Nu so dryft hy dit Artijckel voor alle dandere / ernstichlick eñ blijtichlick voort. Want daer is seer veel aen gelegē / dat wy hem recht verstaen / ende dat dickmael ouerdencken. Want ist dat wy dat doen / soo sullen wy dies te min de sonde den toom los laten / ende te blijtigher waken.

Seer dickwils worden in dit Boec Joannis / de persoonen verandert. Want nu so spreect Joannes selue / terstōt brengt hy den Heere voort / die daer spreeckt. Eñ hier brengt hy wederom den Heere selue voort / die daer gesprokē heeft: *Siet, ick come haestelick.* De woorden die Chrīstus selue met synen mondesprect / hebben meer aensiens / ende binden meer gheloue by alleman / dan wanneer haer de Apostel wt spreeckt. Met dat hy nu seydt / Hy wil haest comen: daermede wil hy alleman vermanen / dat sy waken / boete doen / ende bidden. Wāt hy heeft ooc inden Euāgelio gesprocken: Waect / want ghy en weet noch dach noch ure. Uwe Heere sal in eener urē comen / die ghy niet en mepnt. Daerom verschrict hy de soo-

Chrīstus de Heere coēt haestelick.

geloose eñ onrepne menschen/ die haerselue daermede troo sten/ seggende: Coemt de Heere/ so sal hy doch spade comẽ/ ofte hy auontueren nemmermeer. Daerom handelt hy te ghen die/ eñ sept: Hy wil haest comen. Tegen dese heeft oock Malachias ghesproken/ int 3. ende 4. Capittel ende Petrus in zijn 2. Epistel/ int 3. Capittel.

Voorts/ daermede dat hy sept/ Hy sal haest comẽ/ troost hy de Gheloouighe/ die hier in desen teghenwoordighen tijdt versocht/ ende in mengherhande manieren aenghenochten worde. Want de Geloouige roepen oock sontijts dat de Heere zijn Toecomste maer al te langhe en vertreet/ hy en is maer te goet ende saechtmoedich tegen zijne vpanden. Daerom so sept hy: Hy wil nu vroech ghenoech comẽ: op dat hy zijne Dienaers verlosse/ ende zijne Vpanden ende verachters tot den gronde toe vvtroepe ende verderue.

Wãt daer volcht/ hoe/ wanneer ende waeromme dat hy comen sal: Hy sal heerlick comẽ/ met grooter heerlickheyt ende macht/ ende om de zijne te verlossen ende salich te maken: maer om alle Godtloose te verdoemen. Want hy sept: *Ende myn loon is met my.* Welcke woorden genomen zijn vt het 40. Capittel Esaie/ ende beduyden/ dat Godt met alle ghewelt volcomelick toeghe-

Jr hebbe mijn loõ by mij.

rust is/ waermede dat een verghelder ende Richter behoort toegerust te zijn. Daeromme sept hy: Den loon die ick eenen peghelicken geuen sal/ na eens peghelicks werck/ hebbe ick by my al berept: ende sonder twijfel soo is dien loon al ghereedt ende oueruloedich. Want onsen Coninck ende Richter en gebreeckt niet aen cracht ende vermeughen: gelijck het dickwils den Coninghen deser Werelt gheschiet/ welcke den Soldt ofte het loon die sy wel behoeuen/ niet betalen en connen/ ofte niet en hebben/ ende die betalinghe in het langhe vertrecken. Maer de onse spreeckt: *Ende myn loon is met my.* Eñ terstont verclaert hy hemselue/ ende setter by: *Om eenen yeghelicken te vergheldẽ ghelyck zyn werck wesen sal.* Want alsoo spreeckt oock de Apostel/ 2. Cor. 5. Wy moeten alle voor den Richterstoel Christi verschijnen/ op dat een yegelick van ons ontfanghe/ het gene dat door het lichaem gheschiet is/ nae dat een peghelick ghedaen heeft/ het sy goet of quaet. Want de Heere heeft oock inden Euangelio/ Matt. 16. ghesproken. Het sal geschieden dat de Sone des menschen sal comẽ inde glorie zijns Vaders/ met zijne Engelen/ eñ dan sal hy eenen yegelicken geuen na zijne wercken. In ghelijcker wijse schrijft oock de Apostel totten Romeynen int 2. Capittel.

En-

Ick ben de A ende O.

Ende op dat niemant een nich twijfel en hebbe/dat dese onse Richter metter daet niet en soude comē veruullen/ dat hy met woorden heeft gesept te doen:te weten / dat hy eenē peghelicken gheuen sal na synē werckē: so set hy selue daer by/ende sept: *Ick ben de A ende O, het beghin, ende het eynde, &c.* Met welcke woorden hy te kennen gheeft / dat hy de warachtige/eewige ende almachtige God sy. Dese spreucke is ghenomen wt het 43. ende 45. Capittel Esaie/ende daerbouen verclaert/etc. Dit leert ons/ dat Jesus Christus warachtich Godt sy / eñ daerom een rechtueerdich Richter ende Loon-verghelder.

Voortaen verclaert Joannes wederom met zijne woorden noch claerder / ende van stucke tot stucke / wat ende welcken de Heere verghelden wil. Ende ten eersten handelt hy vande beloninghe die den goeden berept is/daernaeock van de straffe die den quaden gheschien sal / door het rechtueerdich oordeel Gods. Nu so sal hy die eenen loon gheuen/ oft veel meer (so Paulus sept) schenchen/ die zijne gheboden (te weten / Christi) houden. Want die en zijn niet salich/ die de gheboden Gods alleen lesen ofte hooren/ofthaer van de selue beroemē/ ende daeraf spreken: maer diese bewaren/ ende metter daet volbrengen. Want also heeft ons onse Heere ende Verlosser Christus geleert/inden Euangelio Mat. 7. ende Luc. 11. Dat zijn nu zijne gheboden / die in de thien Gheboden vertelt worden/of te inden Euangelio/inde Liefde Gods ende des Naesten getogen worden:ofte die vā Joanne den Apostel / Gheloue ende Liefde genoemt wordē. Daerom so moeten wy Godvreesende ende geloouich zijn/ wanneer wy ymmers die beloninghe van God den Heere ontfanghen willen. Wat is nu die beloninge / die vandē Richter de gheloouighe Dienaers Gods voorgestelt wort ende geschoncken? Dat wort in drye manieren wtghelept. Want ten eersten worden sy gelucksalich genoemt. Daernae soo sullen sy macht hebben aen dat Hout des Leuēs: dat is/de vruchtē des Booms des Leuens sullen in haer gewelt comen:dat is/ Sy sullen eewichlic in Christo leuen: alsoo ock daerbouen verhaelt is : want hy siet op het voorgaende. Ten laetsten sullen sy door de Poorten ingaen in de Stadt/ (te weten / in die / die daerbouen is beschreuen gheweest) in dat eewighe Vaderlant.

Sy hebbē macht aē dat Hout des leuēs.

Daerna verhaelt hy int corte/eñ veruaet te samē de straffen die den ongheloouigen berept zijn: eñ gewisselick so begrijpt hijt met een woort al te samen/ daermede dat hy sept: *Daer buyten.* Met dit eenighe woort slupt hy de Godtlooste buyten van het eewighe Va-

Buyten zijn de Honden.

Loon die den Gheloouigen berept is.

derlandt / eñ slupt se inde Helle/ende inde onwtsprekelicke/ onepndelicke ende onuertelicke pyne ende noot der Hellen. Maer Joannes siet op het ghene dat de Heere in den Euangelio spreeckt/ by Mattheum int 8. Capittel: Ic seghe v/ datter vele van Oosten ende van Westen comen sullen/ ende aen den Disch sitten met Abraham / Isaac / ende Jacob / in het Rijcke der Hemelen : ende de kinderen des Rijcx sullen inde wterste duysternisse ghewozpen wozden: aldaer sal zijn weeninge ende knerselinghe der tanden. Alsoo staetter oock in de ghelijckenisse van de thien Maechden/ Matth. 25. dat de deure ghesloten sp / ende de dwase Maechden zijn buyten ghesloten van de eeuwighe blijschap. Aldaer heet hy oock den onnutten Dienstknecht inde wterste duysternisse werpen. Desgheliicks spreeckt de Heere by Lucam in het 13. Capittel/ dat de Ongherechtighe sullen wtghestooten wozden.

Wat de H. schrift van de Honden houdt.

Maer wie zijn doch die/ die in dat wterste oozdeel buyten ghestooten wozden? De Honden/ende andere / die in het Register der verdoemder verhaelt wozden. Dat woozdeken *Hont*, en wozt niet altijdts int quade/inde Schrift ghenomen / maer nochtans den meesten deel. Abner de opperste Velthooftmã Sauls spreeckt tot Isboseth: Ben ic dan een Honts hooft / ick die teghen dat Huys Juda / dat Huys Sauls beschermet? Hy gheeft daer mede te kennen/ dat hy daermede heeft de ongonste eñ haet Juda op hem ghetrocken: daermede dat hy tot nu toe de thien Stammen in onderdanichepdt ende onder de heerschappie des Huys Sauls gehouden hadde. Elders/ te weten/ by Mattheum int 15. Capittel / wozden de Heydenen/ Honden genoemt/ oft de ghene die tot het Volck Godts niet en behoozen. Gelijck dat noch sommighe heden ten dage de Turcken noemen/ende segghen/ De Turcsche Honden/ dat is/ de ongheloouighe Turcken. Nu soo noēt ooc de Prophect Esaias in het 56. Capittel / Honden/ de valsche Prophcten: die onbeschaemt / gulsich ende onversadelick waren : ende niet en mochten noch en wilden bassen / noch den Schaepstal des Heeren beschermen: maer die geheel slaperich warē. Volghende dese beduydinghe/ soo spreeckt de Heylighe Apostel tot den Philippensen: Wacht v vooz de Honden / wacht v vooz de quade Arbeyders/ etcet.

Voozt so wozden inde Heylighe Schrift / Honden ghenoemt/ menschen die toozntich zijn/ wzeet / die alle dinck verachten/ die de waerheydt wederspreken / versinaden ende veruolghen: Item/ de Godts lasteraers. Want in den 22. Psalm Mat. 27.

Psalm roept Dauid/inde per soon Christi: My hebben Honden ommeringt / den raet der quaet-doenders heeft my ommecingelt. Die hy eerst Honden genoemt heeft/ die noemt hyterstont/Quaet-doenders. Ende doe Semei den Coninc vloeckte / sprack Abisai de sone Saruie: Waerom vloeckt dese Hont die nu steruē moet/ mijnen Heere den Coninck? Ende de Heere verbiet in den Euangelio/ datmen dat Heylichdom voor de Honden niet en sal werpen / ende de Peerlen den swijnen. Item Hondē worden ghenoemt / vuyle/ onreyne menschen / die haerseluen sonder eenige boete / in het slijck ende inden put alder schanden ende lasteren beuleckten.

1. Pet. 2. Wāt Petrus heeft de sulcke Honden genoēt/die wederom tot het gene loopen/dat sy wtghespogen hebben. Ende de Heere verbiet/dat niemant den Hoeren ende Honden loon inden Tempel en brenge. Ende daeromme hebben ock de Joodtsche Priesters/ dat bloet ghelt dat Judas brachte/niet ghewilt. Daeromme so verstaen wy onder dat woordeke *Hont*, de Heydenen ofte Ongheloouighe/ de valsche Propheten oft Verleyders/Gods lasteraers / Veruolghers der waerheyt/quaetsprekers/verachters der waerheyt/onreyne ende vuyle menschen.

Maer de stucken die daer volgen/ zijn te voren verclaert: te weten/int 9. ende int eynde des 21. Capit. Voort de leughen stelt hy hier/die sulcx lief heeft/ende doet/etc. Wāt vele en doen dat niet openbaerlic: maer hebben die lief / die met leughen ommegaen/sy helpen sulcke/ende voorderē haer. Vele hebben de leughen lief/ende doense. Die hebben de leugen int bysonder lief / die de valsche ende leughenachtige Leeringhe plaetse gheuen / ende eenen lust ende behagen daeraen hebben. Primasius Bisschop tot Vtica/spreeckt gheheel fijn: Men sal gheen neerstichheydt doen in alle dese dingen/so datment soude verclarenmaer men sal groote sorge dragen / datmen hem daer voor wachte. De Heere Jesus behoede ons voor alle quaden / Amen.

die de leughen lief heeft eñ spreeckt.

De 100. Predicatie.

Hier wort wederomme vertoōt/ dat Christus de Autheur deses Boecx sy: hoe heerlic eñ machtich hy sy. Daer wort ock dat verlanghen der Kercken voorghestelt: welcke wenscht ende begheert dat Christus come: Item de rijcke eñ heerlicke beloften des Heeren.

16 Ic Jesus hebbe mijnen Engel gesonden/ om v dit in de Ghemeynten te betuygē.

Vyt vij Ick

Esaie 11. b. 10. Rom. 15. b. 12. Apo. 5. 05

† Ick ben de Woꝛtel ende dat Gheslachte Dauids/die luchtige Moꝛghensterre.

17 Ende de Gheest eñ de Bruydt segghen/ Coempt: ende wie het hooꝛt/die segghe/ Coemt. *Ende wie doꝛst heeft/die come: ende wie wil/die neme dat water des Leuens om niet.

Esaie. 55 a. 1. Joan. 7. b. 37.

De Autheur desses boecx is Chꝛistus.

De thiende plaetse van dit Beslupt / gheeft wederom te kennen/dat dit Boeck van Jesu Chꝛisto coempt: de welcke hier van Joanne woꝛt spꝛekende vooꝛtghebꝛacht: op dat het ghene datter gesept woꝛt/ des te meer aensiens hebbe/ ende dat de Toehooꝛders dat gantsche Boeck te beter souden gheloouen. Daerom en salmen Joanni niet anders toeschꝛijuen/dan het schꝛijuen desses Boecks: dat is/dat hy die dinghen altesamen gesien/ beschꝛeuen/ende opgeteeckẽt heeft. Daer woꝛt oock de maniere ende wijse der openbaringe weder verhaelt. Chꝛistus selue en is niet opter Aerden afghecomen / ofte in dit onderste deel: maer hy heeft synen Engel wtgesonden / die dit wt Chꝛisto ende inden Name Chꝛisti/Joanni gheopenbaert ende vertoont heeft. Daer woꝛdt oock dat eynde der sendinghe des Enghels ofte der Openbaringhe vooꝛghehouden/op dat hy die dinghen in de Kercke soude betuyghen / ende sonder twijfel v altesamen/ghy die inde Werelt suit zijn / tot den laetsten dach toe.

Chꝛistus waerachtich Godt sy/een Heere der Engelen.

Wy leeren ymmers wt desse wepnige woꝛden: Ten eersten / dat wy dit Boeck sullen ghelooue geuen / als dat vanden Sone Godts selue / dooꝛ den Enghel eñ Apostel vooꝛ ooghen ghestelt is/ende vooꝛwaer alle de ghene die in de Kercke zijn/vooꝛ ooghen ghestelt woꝛt. Vooꝛt dat Jesus Chꝛistus waerachtich Godt sy/een Heere der Engelen. Het welcke oock Paulus betupcht tot den Hebꝛeẽ/ Cap. 1. Waer af oock daerbouen ghesepdt is gheweest. Ende sonder twijfel dese clare getuygenissen der Schꝛift/ sullen de Gheloouighe meer beweghen/ dan alle onnut geclap ende dwaesheydt Serueti des Spaengiaerts / der Seruetanen / Arrianen ende Joden. Wy sullen op dat ghene acht hebben/ dat Chꝛistus synen Enghel ghesonden heeft / niet om te vertoonẽ oft te leeren: maer om te betuygen. De ghetuyghenissen die Wettelick opgheteeckent eñ verseghelt zijn/die en behooꝛt men niet te weder spꝛekẽ: wãt men acht haer vooꝛ gheloofweerdich. Nu dit geheel boeck dat

De Wpbelsche boecken zijn ghelooffweerdich.

dat Joannes beschreuē heeft/ is een ghetupgenisse des Engels Gods. Daerō so waret onrecht / wanneermen eenich twijfel daer aē hadde. Wy sullen dat ooc vā de andere boecken des Ouden eñ Nieuwen Testaments houden. Want de Propheten ende Apostelen worden getupgen Gods ghenoemt: ende dat Euangelium ende de leere der Propheten eñ Apostelen / een ghetupghenisse oft oorconde. Die is ooc doof ende wtsinnich/ die daer mepnt dz de Godlicke Schrift wt haerseluē niet geloofweerdich en sy / ten sy dat sy te voren geloof-weerdich gemaect worde dooz de beuestinge der Kercken eñ Concilien. Voozt so verstaē wy / dat de leere deses gheheelen Boecks/ niet alleen dese seuen Asiatische Kercken toe en behoozt / maer alle Kerckē die daer verstropt zijn dooz de gantsche Werelt: ende daerom soo behoozt sy bysonder ons / wy die hier tot Zurich / ofte in Zwitserlant / in Vranckrijck ofte Duydtschlant hedens daechs leuen. Acta van Cesarea sepdt/ dat hy betupchde/ dat is/ dat hy niet heymelick noch verbozghen en protesteerde: maer op dat het alle Kercken de gantsche Werelt dooz mochten hoorē: op dat niemant vrijwillich de onwetē hept en behoef de dooz te wozpen / ende onghebetert bleue.

Terstont soo vertoont de Heere oock selue / ende verclaert/ wie ende hoe machtich hy sy / ende wat wy Gheloouighe in hem hebben: nu soo ghebruyckt hy wederom ghelyckenissen/ ende siet op andere dinghen / tot een beter verstant.

Ende ten eersten noemt hy hemseluen een Wortel ende Ghesiachte Dauids: dat is/ een warachtich ende natuerlick mensche. Want wy hebben te vozen ghehoozt/ dat hy warachtich eñ natuerlic God sy. Hy snyt pmmers alle Secte-makers/ die dz ware vleesch Chzisti verloochenē ende wederstaē/ de rechte hooft-aderē af: eñ bewijst crachtelick / dat hy nae den vleesche van onser natuere sy: waerby hy oock in de Schrift/ een Vrucht des lichaems Dauids genoēt wozt/ die daer wt zijne lēdenē voozt gecomen sy. Daer wozt oock tot de heylige Maget/ die den Sone Gods ghebaert heeft/ ende wt den Ghesiachte Dauids geweest is/ ghesept: Ghy sult ontfangen in uwen lichame / ende eenen Sone baren. Daeromme so noemt hy hem seluen oock hier / een Wortel ende Geslachte Dauids. Die maniere van spreken behoozdemē wel te onthouden. Wāt diergheliicke hebt ghy by den Propheet Ezechiele / in het 16. Capittel: Uwe Wortel eñ uwe geboozte is vanden Lande Chanaan: dat is/ Ghy zijt vande Chananeen gecomen/ ofte v oorspronck is wt de beuleckte Heydenen. Euenwel

Chzistus een Wortel eñ Geslachte Dauids.

wel daer en tusschen dunckt my/dat hy op dese plaetse oock wat anders te keenen gheeft. Want de Woortel draecht den Boom/ ende voet ofte onderhout hem: de Woortel en woort niet van den Boom ghedragen ofte ghevoedt. Ende Christus de Heere is dat Fondament ende de onderhoudinghe des Huys Dauids/eñ der Kercken der Gheloouigher. Dat Dauid onthoudē wert/ eñ dat Dauids geslachte niet en is wtgheroept: (het welcke seer dickwils verdient heeft dat het soude wtgeroept worden) is om Christi ende syner verdiensten wille geschiet. Christus heeft dat onderhouden: hy onderhoudt oock alle die/ die daer behoudē worden: wāt hy alder beloftē die Dauid geschiet zijn / cracht ende somma/Ja volcomenheyt is: als in welcken de salichepdt/ende alle volheyt is. Dat betupgē die openbare ghetupgeniſſen Esaie des Propheten / int 7. ende 37. Capittel/ende elders. Item Ozee int 3. ende Ezech. 34. ende 37. Het en is oot geen onghelijcke plaetse / die int 3. Boeck der Coninghen int 15. staet. Itē Joannes heeft int 5. Capittel van dit zijn Boet/ Christum Dauids Woortel genoemt/etc.

Christus is een blinckende Morgensterre

Voort so noemt hemselven de Heere Christus een Sterre/ ende ghewis niet een doncker / maer een clare ende blinckende/Jae een Morghensterre, Daermede dā/dat hy hem selven een Sterre ghenoempt heeft / heeft hy ghesien op die oude Prophetie Balaams des alderwijsten Waerseggers in Ozienten. Dese heeft ghepzopheteert/ datter eē Sterre wt Israel sal wtgaen/dat is/ Eē Hemelsch Ghesternte: Ja de Sone Godts selve soude van een mensche gebozen wozden. Dat dan dese Sterre opghegaen sy / betupghen die Wijse wt Ozienten selve / by Matheum int 2. Cap. Nu so wozt hy daeromme / eenen Glantz ghenoempt/om dat Christus dat Licht is/dat daer verlicht eenen pegelicken menschē/ die inde Werelt coemt. Waeraf de selve Joannes overuloedich ghesprzoken heeft inde Histozie zijns Euangeliums/int 1.8. ende 9. Capittel/etc. Dese onse Heere is oock een Morghensterre: want also wozt hy van Petro ghenoemt / in zijn 2. Epistel/Cap. 1. Want ghelijck de Morghensterre/wanneer sy opgaet / den dach nae haer treckt: alsoo oock Christus/die de herten der Gelouighen verlicht/die verlichtse hoe langher hoe meer/ hier in desen tijdt: eñ int toecomende leven omringt hy haer geheel met het Hemelsche licht. Aquinas sprzeckt in de wtlegghinghe ouer dese plaetse: Hy is de Morghen-sterre / die den Dach verondicht: dat is/ de eenwighe salichepdt / dooz zijn Verrysenisse. Ende dit hebben wy tot nu toe gehoort wt den mondt Christi / van Chri-

Christo / wie ende hoe machtich hy sy / ende wat wy in hē hebben. Hy is warachtich Godt ende Mensche / hy is om onsent wille mensche gheworden / op dat hy onse Worstel soude zijn / onse cracht / Lenen / Licht ende Salichepdt. Daeromme so hebben wy in hem behouden alle volcomen heydt der salichepdt. Ende also sien wy wederomme / dat dit Boeck gheschreuen is wt eenen Apostolischen Gheest. Welcke Gheest oueral / waer hem oorsake gegeuen wort / geheel heerlick van Christo spreeckt / ende zijne salichepdt vercondicht: ende het gheloue in hem allen Gheloouigen beueelt. Daeromme so heeft effen een Geest beyde de Boecken / dat Euangelium ende de Openbaringhe Joannis / inghegheuen: ende besorcht / dat sy vanden seluen Autheur souden beschreuen ende aenghecteckent worden.

Het verlangē der Kercken nade toecomste Christi.

Ten elfsten wort de Kercke spreckende voortghebracht / en de wenscht de Toecomste Christi ten Oordeele. Want nademael dat onse Heere Jesus Christus / soo groot / soo milde ende heylsaem is: welcken dit gantsche Boec beloeft heeft dat hy comen sal / ende de bedroefde Kercke der Heylighen hier in dese tijt verlossen. Soo wort nu het groot verlangen der Kercken voorgheselt: welcke de Heere wenscht / roept / ende spreeckt: *Ceome*. Want terstont sullen wy hooren / dat de Heere beloeft ende spreeckt: *Ia, ick come haestelick*: ende dat de Kercke hem toeroept: *Amen, Ia, coemt Heere Iesu*. Dat oock de Geest ouerich wt desen lichame tot den Heere roept / dat hy mach verlost ende heerlick gemaect worde / dat vertelt de Apostel oueruloedich totten Romeynen int 8. Capittel. Hoe wel datmen door den Gheest / een yegelick Gheestelick mensche mach verstaen. Want Aretas spreeckt oock: Den Gheest noemt hy de ghene die weerdich / geacht zyn der Gheestelicker bruyloft: maer de bruyt de Kercke selue. Also sept dese. Van de Bruyt hebben wy menichmael in dit Boeck gesproken: also dattet niet noot-sakelick en is / een dinck met verdriet dicmaels te verhalē. Voort so begeeren alle de Gheloouige met groot verlangē / dat de Heere ten Oordeele come: voor den Godtloosen is desen dach gruwelic ende verschrickelick / maer voor dē gheloouigen vrolick eñ lieffelick. Want de Gheloouighe verstaen / dat sy eenmael van alle quaden verlost sullen worden / eñ met alle goeden ouergoten. Item dat de eere ende waerheydt Godts versekert / ende alle Godtloos wesen afghedaen / ende de Godtloose door dat rechtueerdige oordeel Gods gestraft sullen worden. Daerom noemt Petrus Act. Cap. 3. desen dach / dat wederbrengen eñ bewijsen van alle

het

het gene dat Godt pet geſpzoken heeft dooz den mont ſpner Pzopheten. Daerõ ſo ſullen op dien dach alle beloften Gods van de aldergrootſte dingen/ volcomelick veruult wozden. Daerom ſpzeect de Heere indẽ Euãgelio: Heft op uwe hoofden/ want uwe verloſſinge is na by. Die daer treuren eñ by na vertwijfelen/ hangẽ thooft om leege. Maer de Heere heet ons de hoofden opheffen/ vzolick zijn/ eñ goede hope hebbẽ. Want wp ſullen ſonder twijfel verloſt/ ende heerlick ghemaeckt wozden: wp die in de Werelt allemans roof ende wtvaerhſel gheweeſt zijn. Daeromme ſoo moetmen die plaetſen / die daer te kennen gheuen / datter op dien Dach een ſeer groot claghen ende huplen zijn ſal / figuerlicken wtlegghen. Want de Godtloose ſullen van ſmerte ende vertwijfelinghe roepen / ende haer ſelven verdoen: maer de Gheloouige ſullen van grooter vzeuchde eñ blijſchap opſpzingen/ wanneer ſy ſien dat hy vooztcoemt/ ende de Lijck teeckenen zijnder Wonden vertoont / waer dooz ſy verloſt zijn. Alſoo daer dan nu in den Gelooutgen een groot eñ vperich verlangen geweeſt is / doe de eerſte Tocoempſte des Salichmakers genaecte: (alſomen wt dat eenich exempel des ouden Simeonis/ wãneermen al ſchoõ niet anders en hadde/ ſien mach/ Luce int tweedde Capittel) alſoo ſullen ooch alle Gheloouighe op die tweede Toecoemſte Chziſti ten Oozdeele / een opſien hebben. Sy ſullen ſonder ophouden roepen met grooter vperichepdt: O Heere Jeſu/ coemt/ coempt eñ verloſt ons: coempt ende beſchermt uwe eere ende Kercke/ die bpna geheel vertreden is. Coemt ghp onſe Behouder ende Verloſſer/ nae welcken wp een hertelick verlanghen hebben / verloſt ons vanden quaden/ geeft ons de beloefde goederen/ etc.

Daeromme ſo mach het gene dat daer volcht / ofte op de Kercke/ ofte op Joannem getoghen wozden: *Ende wie het hoort, die ſegghe, Coemt.* Aretas lept die plaetſe cozt eñ ſchoon wt/ ende ſept: Met deſe wooz den verſtaet hy de ghene / die noch niet totter cudde ghecomen/ eñ nochtans toegheruſt ende berept zijn/ om Godlicke dinghen te hoozen / ende die daer neerſtichepdt doen om den Heere te kennen. Alſoo ſept deſe. Ende ſonder twijfel / ſoo is dat verlanghen der Gheloouigher ſoo groot / ſoo dat ſy begeeren dat alle Creatueren den Heere nooden/ dat hy come totten Oozdeele: alſo wp dan veel ende dickmael ſien / dat de Gheloouighe in de Pſalmen / de Sonne / de Mane / ende allen Creatueren vermanen / om Godt te louen.

De twaelfſte plaetſe des beſluyts/ heeft eẽ heerlicke belofte eñ trooſt Chziſti. Wãt hier be- *Ende die dooſt heeft die come.*

beloeft hy wederom rijckelic. Eecht als wilde hy segghen: Ick weet wat de Gheloouige lyden sullen onder den Antichzist/Item hoe groote eñ menigerlepe bedziegerije dat hy sal aenrichten ende ghebzupcken. Hem sullen alle dinghen vepl zijn / den Hemel ende de Aerde / eñ oock de dingen die niet in zijn gheweldt en zijn: ende salder vele verlepden: hy salder vele beroouen: maer alle Gheloouighe sal hy swaerlick veruolghen ende quellen. Wanneer ick nu vertrecken soude / ende niet van stonden aen comen / wanneert de Heplighen begheeren / soo vliedet ghy / die my lief hebben ende in my gheloouen / den Antichzist: en laet v niet beroouen van hem: neemt myner waer / loopt tot my. Wie daer dozst heeft / dat is / wie dat een verlanghen heeft nae de Hemelsche gauen / ofte die gepijnicht ende benaut wozdt van menigherlepe sozghe / quellinghe eñ jammer / die loope tot my: dat hy tot my (segghe ick) loope: want ick wil hem versadighen met alle goet: eñ ick wil hem vã alle quaetontlastē: oft ick wil hem troostē eñ sterckē dooz mijnen gheest: op dat hy alle tegenspoet ende ongeual mach geduldich dzagen / ende ouerwinnen. My dunckt dat hy dese heylsame ende troostelicke woozdē / wt de leere Esa. genomen heeft: welcke int 55. Capit. staet. Eñ in den Euangelio Joa. 7. Daer af is oock wat gesept geweest / bpna int begin des 21. Capittels: daer wp lesen dat de Heere gespzoken heeft: Ende den dozstigen wil ick geuen vande fontepne des leuendē waters / om niet.

Met het ghene dat hy sept / *Ende wie daer wil:* en mepnt hy niet / dattet in onse wille staet dat wp salich wozden. Want wp weten dat de Apostel ghespzoken heeft: Ten is niet des willenden / noch des loopenden / maer des ontfermenden Gods. De Heere behoet ons wt spnen goeden wille: nochtans en behout hy daer en tusschen de ghene niet die niet en willen / maer die willē. Maer hy gheeft ons de ghenade dat wp willē. Gelijck dan de Apostel spzeeckt / God is de ghene die dat willen ende volbzengē in ons werct. Pzimasius sept: Sonder eenighe voozgaende goede wercken ontfangt hy dat water desleuens om niet. Want wat hebt ghy / spzeeckt de heylighe Apostel / dat ghy niet ontfangen en hebt? Daer om so ontfangen wp ooc van Godt den wille om te comen: den welcken wp niet te vozen ghegheuen en hebben / dat wp souden zijn: hoe veel te meer dat wp goet eñ rechtueerdich wt Sondaers gemaeckt wozden? Also sept desen. Hoe wel dat men mocht mepnē / dattet alsulcken maniere van spzehē ware / als dese by de dupt schē: *Ende so wie dat wil die come:* dat is / Ick geue eenen pegelicken oozlof dat hy come: ende en slup- *Eñ wie daer wil.*

slupte niemant bupten / Ick heete alle man comen. Also/ *Ende wie wil:* dat is/ coempt altemael ende ontfangt de wateren/etc. Den Heere sp de eere/ Amen.

De 101. Predicatie.

Den genen die dit verualschē / wort een straffe bestelt. De Heere sept dat hp waracktelick ten oordeele comen sal. De Kercke wepnscht zijn toecoompste.

18 Want ick betupge eenen yegelicken die de woorden der Prophecie deses Boecks hoort/ist dat pemant toe doet tot desē: God sal toe doen op hem de plagē die in desen Boeck ghescheuen zijn.

Deu. 4. a 2. 12. d 32 vs. 30 a6

19 *Eñ ist dat pemāt af doet van de woorden des Boecx deser Prophetie / Godt sal zijn deel af doen van den Boecke des leuens/ eñ vande heylige Stadt/ eñ van dat in desen Boeck gheschreuen is.

20 Hy sept die dit betupcht / Ja ick come haestelic: Amen. Ja/ Coemt Heere Jesu.

21 De ghenade onses Heeren Jesu Christi sp met v allen/ Amē.

Straffe voor de Vachters eñ verualschers deses boecx

Int 13. deel van dit beslupt woort de straffe bestelt voor de verachters deses boecx/ maer bysonder voor de vualschers/ die dit Godlick (alsoo D. Bibliander gheheel fijn eñ Christelic gesept heeft) Instrumēt eñ den heyligen Bzief des Coninckrycks eñ Pzieſterdoms Christi derren verualschen: daermede dat sp pet daer toe doen oft daer af nemen: oft dē rechten sin ende verstant veranderen. Dese plaetse is genomen van het gebzupck des menschen/ want de Vorstē eñ Heeren hebben het gebzupck/ dat sp hare Instrumenten die sp wtgeuen/ int epnde verwaren met dzepch-woorden ende vloecken / op dat sp niet verualscht en worden. De Antichzist/ welcke dē Heere Christo alle dinck wil na doen als een Simme/ die stelt int epnde zijnder Bulle: Ist dat pemant tegen dit ons beuel doē sal/ oft met een vermetelicke wijse ondersonde te rugge te werpē/ die sal weten dat hp in die swa re gräschap des Almachtigen Gods / eñ der saliger Apostelen Petri ende Pauli vallen sal. Item/ ist datmen schattē ende andere gemeyne dingen bewaren eñ bestedē wil / daer

men voor onghetrouwicheyt
sorgē moet/so sietmē toe datse
met sloten ofte ander stercten
opgesloten worden. Om dier
oorsaken wille/ doen de Heere
wel wiste datter sommige sou
den comen / die seer wel wildē
dat dit Boeck tonder gedruct
ende geheel vernielt worde/so
verwaert hijt wel / ende sepn-
det also tot den nacomelingē.
Wy lesen dat by de Voor-ou-
ders int beginsel der kercken/
sommighe Secte-makers soo
stout geweest zijn: so dzsp/wat
sp flechs gewilt hebben / in de
Schrift hebben derrē verual-
schē: Ja dat ooc haerder som-
mige geheele Boeckē der hep-
liger Schrift geheel verwor-
pen hebben. Ende Tertullia
nus worpt euen dat selue sp-
nen Marcioni voren: de welc-
ke ooc sommige stucken wt
de heplighe Schrift wtghe-
schrabt heeft. Maer door de
ghenade Godts ist geschiet/
dat wp dies niet te min de hep
lighe boecken geheel ende on-
gevalscht ontfangen hebben.
Het welck de heplighe Hiero-
nymus opentlic toont in zijn-
der wtlegginge ouer Esaiam/
int 3. Boec. Ende Erasmus
van Rotterdā/in de Apologie
ouer het Nieuwe Testament/
Item inde Apologie tegē Ja-
cobum Latranum/etc.

Men sal der niet toesetten noch af-nemen.

Daerom so en doet de Hee-
re hier niet nieus/dat hy ghe-
biet datmen tot zijnder Open
baringhe niet en sal toesetten/
noch daer afnemen. Want hy
hadde eēs oft tweemael door
Mosem bevolen: Ghy en sult
niet tot mijnē woorde toe set-
ten / noch pet daer af nemen.
Ende effen dat selue ghebiedt
Salomō in zijne wijse spreuc-
ken int 30. Capit. Maer daer
af verwondere haerder vele/
ende berispent ooc / om dat
hy den verualschers met soo
veel plagen dreycht. Waerom
en schelden dan de selue ooc
aen Paulo niet / dat hy met
een woort alsoo veel plaghen
ende ongeluck begrepē heeft/
als Joānes hier vertelt/daer
hy tot de Galaten gesproken
heeft: Wanneer ick alschoon/
oft een Enghel van den He-
mel v een ander Euangelium
predickte / dan ick v ghepre-
dickt hebbe / die sy vervloect.
Ende effen die selue woorden
verhaelt hy wederom / ende
dzijftse ernstelic. Waeromme
ist dat sp toegheuen dat Pau-
lus daermede niet gesondicht
en heeft / maer dat hy veel
meer weerdich sp datmē hem
loue: so behoordē sp op te hou-
den het gene te lasteren dat vā
onsen Heere Jesu Chzisto sel-
ue/door Joannē op zijn plaet
se ende tot zijnder tijt/gheheel
geschicktelic hierby gestelt is.
Voorwaer die is verbannen
ende vervloect/die afgesneden
is van de ghemepnschap der
goede eerbare lieden/ende der
laetste straffe ouerghegheuen
wordt: Ja allen quade onder-
worpē/ hier eñ hier namaels.
Het welck men wt het 5. boec
Mosis / ende ander heplighe
Boecken verstaen mach.

Maer

Die daer toe doen of daer af nemen.

Maer die en setter niet toe/ oft en neemt niet daer af: die dueersche/ claerder ende verstandelicher woordē gebruyct in het wtlegghen deser Openbaringhe: maer die daer wat in set/ dat den rechten waren sin ende verstant niet gheliefwinich en is: Ende het ghene dat de Heere beschepdelick gheset heeft: oft die daer wat af neemt/ dupster maert ende verkeert/ dat nochtans van den Heere selue opentlick ende claerlick wtghedruckt is. Daerby sett Thomas Aquinas: Die set daer toe/ die daer leughenen toe doet: die neemter af/ die pet van het ghene dat daer in gheschreuen staet/ wech neemt/ ofte dat wederspreeckt. Also schrijft desen. Soo en staet dan dit toe doen ofte af doen niet alleē in woorden/ maer veel meer in den sinne in het verstant. Want men acht dat niet voor sulcx/ dat de Propheten/ daermede dat sy de Wet oueruloedelicker hebben wtghelept eñ verclaert/ hebben wat totte woorde Gods ghedaen: Men segdt oock niet/ dat de Apostelen/ die de Euangelische vrijheyt ghepredickt hebben/ wat van de Wet Gods gedaen hebben.

Betuygē

Maer betuygē is also veel als by eenen eede wat te seggen/ oft met eender betuyginge ernstelick te verzuen: Ja den ghenen diet hoort/ also vele als verbinden: op dat hy weten mach dat die dingen van welckmen spreeckt/ hem gewisselic eñ eygentlick ouercomen sullen: eñ dat hy van Godt sal gestraft worde/ ist dat hy niet en volcht.

Maer van de straffen oft plagen/ die hy hier verspecht/ is int 15. 16. 17. eñ 18. Capittel gesept geweest/ etc. Also is oock daer boué verclaert/ dat hier mochte gesept worde van het Boeck des leuens/ eñ vande heylige Stat. Ja hy begrijpt hier oot met malcanderē alle het goet dat in dit boec de goede ende gehoorsame dienaers Gods beloeft is. Van welcke goederē altsamen berooft sal worden de verachter ofte verualscher deses Boecks. In wat perijckelen steken haer seluen dan de ghene/ die daer willen dat dit Boeck gheheel tonder gedruckt worde: eñ beletten dattet niet opentlic wt ghelept/ noch de menschen in handen en come? Daer en teghen ist ghewis/ dat die alderlep segen van den Heere sullen ontfanghen/ die rechtmetich van dit Boeck houden: eñ het ghene dat daer in totter eere Gods/ ende de salichepdt des naesten geschreuen is/ verclaren ende eenen pegelicken beuelen.

Dat sept hy die dese dingen betuycht

In de veerthienste plaetse wort het aensien deses Boecks met het onderschrift/ also veel als verseghelt: Want daer volcht: *Hy seyt die dit betuycht.* Maer bynaalle de ghene die dit Boeck wtleggen/ die meynen dat dat de woorden Christi zijn: recht als of hy dese tot

een

een ware ghetupgheniſſe daer toe ghedaen hadde / eñ dat hy ſoude gheſpꝛoken hebben: Ic Jeſus heb dit altemael / vooꝛnamelick dat ick van het dꝛepgen der ghener die dit Boeck verualſchen / eerſt gheſept hebbe / als een warachtich ghetupghe / ende als een ontwijfelicke ſake vooꝛghehouden. Want Aquinas ſpꝛeeckt: Hiervooꝛt Chꝛiſtus vooꝛtgebꝛacht die de vooꝛ-verhael dedꝛepgingе beueſticht / ende al het ghene dat in dit Boeck gheſchꝛeuen ſtaet / betupcht. Maer ick (doch ſo laet ick hier in een pegelick zijn oozdeel vꝛy) mepne dat dit onderſchꝛift Joannis ſy / die dit Boeck gheſchꝛeuen heeft. Wãt de Schꝛijuers / Secretaryſen oft Canceliers der Wozſten hebben een gebꝛuyck dat ſy int eynde der Bꝛieuen / oft / Coninclicke eñ Kepſerlicke vꝛyheden haren name onderſchꝛijuen. Ende vooꝛwaer ſoo heeft Joannes in de Euãgeliſche Hiſtozie dit gebꝛuyck gehouden. Want int 19. Capittel ſpꝛeect hy: Ende die het ghеſien heeft / heeft ghetupgeniſſe ghegheuen / ende zijn getupgeniſſe is warachtich. Eñ int eynde der Hiſtozie onderſchꝛijft hy met deſe vooꝛden: den: Dit is de Jonger die getupgheniſſe gheeft van deſe dinghen / ende deſe dingen geſchꝛeuen heeft / ende wy weten dat zijn getupgeniſſe warachtich is: want dat weet ende beuent de gantſche Kercke. In gheliicker wyſe dunckt my / heeft hy dit oock in ſynen name hier onderſchꝛeuen / eñ geſept: Dat ſpꝛeeckt de gene die deſe dinghen betupcht.

In de vijfthiende plaetſe bꝛengt hy wederom dẽ Heere Jeſum ſelue in / die daer ſepdt ende beloeft dat hy warachtelick comen ſal: verſtaet tẽ oozdeele / om de goede ende gheloouighe te verloſſen eñ heerlick te maken: eñ om de Godloose te ſtraffen. Daerom ſo ſept hy met eender vperigher beueſtinge. *La.* Vooꝛwaer / ſonder twijfel / ende warachtelic come ick haeſt: hoe wel datmen mepnt dat ickt lancſaem doe: ende dat ſommighe mepnen dat ick geheel niet comen en ſal: ſoo come ick nochtans warachtelick / ende ter goeder tijt: alſo oock daer bouen gheſept ende verclaert is. Nu ſo wozt daerom een dinck vpna met gheliicke wooꝛden dickwils verhaelt: om dattetweerdich is / datment wete / bewaꝛe ende onthoude. Chꝛiſtus coemt gewis ten oozdeele.

Terſtont daer by ſtelt hy het gheloue / den wenſch ende het begeeren Joannis: Ja der gheloouiger Kercken / oft eens pegelicks gheloouigen / die op die beloften ruſt: ende ſpeeect / *Amẽ.* Ja warachtelic / dat is / wy achtent daer vozen dat het gewis eñ ſonder twijfel ſy dat ghy beloeft / dat ghy comen ſult. Daerom ſo wacht ten wy op v / ghy die eenlicht-ter der leuendigen eñ der dooden zijn ſult: Ja wy biddẽ wt den gront onſes herten / *Coemt Heere*

Heere Iesu. Voort so bidde wp anders neerstelick/ dat ons v Rijcke toecome. Ende alle gelouighe begeeren met onwtspzekelicke suchten / die toecomste des Richters/om der eere ende heerlickheydt wille. Waer af Paulus totten Romeynen int 8. Cap. verhaelt Ende ick hebbe oock daerboven hier van eenighe aenwijsinghe ghedaen.

Den Apostolischen seghen.

Ten laetsten so wenscht hy int beslupt/na het Apostolisch ghebzupck / de ghenade onses Heeren Jesu Chzisti/ allen dē ghenen die dit Boeck hoozen oft lesen. Paulus spzeeckt in den 2. Bzief totten Thessalo. int 3. Capittel: Also schzijue ic in alle Bzieuē: De genade ons Heeren Jesu Chzisti sp met v allen/Amen. Daerom so is dē Apostolischē geest hier op dese plaetse hemselven gelijck/ als oueral: De ghenade begrijpt den gantschen handel der verlossinge ende der gauen Chzisti. Daerom so wenscht hy eenen yeghelicken den segen die wp in Chzisto Jesu onsen Heere hebben. Waer af de heylige Paulus seer oueruloedich eñ veel totten Ephesen int eerste Capittel gespzoken heeft: De Heere Jesus die ons dese heylighe verbozgent hept geopenbaert heeft/ wil die selue in onse herten schzijuen: ende ons van den Antichzist ende allen quade verlossen: ons behouden int warachtich gelooue/ ende in zijnder genade. Hem sp eere ende pzijs/ lof eñ danc-segginghe: te samen met den Vader ende den H. Geest / vā eewichept tot eewichepdt/Amen. O Heere Jesu/ ghy onsen Verlosser ende eenigen behouder/Coemt / ende maeckt heerlick de ghene die op uwe gewepnschte toecoēste wachten / op dat wp v tot inder eewichept meugen louen ende pzijsen Amen.

FINIS.

Register der saken ende woorden die in dit Boeck beschreuen worden.

Abadon ende Apolion 138.
Achabs wtroyinge 48.
Acñ D 358.
Aëcht Gods sien 350.
Aësicht Christi 20.
Aertbeuinghe 106.
Aenschten der menschen 136.
Aenbidders 159.
Aertbeuige doot 7000. men. 174.
Aren in Elsaten 216.
Aerde bliedt/door wien 325.
Afbeeldinge Christi 17.
Afgoderie woert beuestight 228.
Afbeeldinghe 328.
Afgoden Dienaers 336.
Al gaetet de Gemeynte aen 36.
Allegorische wijse 69.
Alle dinck door gheschickenisse verclaert 135.
Alle dage bereyt 141.
Alrijck Moest der Gotthen 275.
Alle menschē woerdē geoordeelt 325
Hoe sy geoordeelt worden 326.
Allegorie der cleederen/wat 55.
Ambrosius 5.
Amen is Christus 64.
Ambrosia ende Nectare 346.
Aenbidden ende aenbiddinge 79.
Andreas Cesarien. cñ Aretas 5.
Antipas lof 40.
Antichristenen doorspoet 147.
Antichrist tegen de Pzopheté 167
Antichrists veruolginge 167.
Antichrist verwint/hoe zijn wzeethept 169.
hy vernielt de Pzedicanten 170.
Antichrists ghewelt 198.
Antichrists onderdanen 220.
Antichrists teecken 221.
Antichrist salmen doorgron. 223.
Antichrist een begrijp alder booshept 229.
Antichrist salmē tegē spzekē 279.
Antwoorden op het lasteren 284.
Aensien der heylige Schrift 296.
Anno 756. 214.
Anno 1119. 217.
Anno 1212. 218.
Anno 1227. 1228. 1247. 218.
Anno 1263. 218.
Apollonius 3.
Apostolische groeteniſſe 10.
Apostolische segeninghe 10.
Apostolischen staet ende ootmoedicheyt 14.
Apocalipsis door wien beuolen 16.
Apostolische boete 54.
Apostolische leere 155.
Apostolicus 203.
Apostolischen stoel 256.
Apostelen houdē haer Hebzeeusch gebzuyck int spzeken 279.
Apostelen oft sy het fondament der Kercke zijn 341.
Apostolischen seghen 364.
Aretas 3.
Arbeyt ende lijtsaemheyt 26.
Armoede der geloouighen 33.
Arrij ende Serueti laster 87.
Arent door Enghel 130.
Arcke verschijnt 178.
Arcke in den Tempel 180.
Arents vleugelen 191.
Aristophanus in Ranis 259.
Atthila Hunnus 275.
Augustinus 5.
Autheur des Boecx 1.
Authoriteyt der Schrift 16.
Autheur des 2. Bziefs 33.
Augustinus Steuchus 205.
Autheur des Boecx Christus 359

B.

Babylon sal vallen 236.

Babylon is Roome 236.
sy is gheualien 237.280.
Babylō de groote gedēct God 262.
sy is eē wooninge der Duy. 280.
Babylon salmen vlieden 281.
men salse niet verschoonen 281.
Waerō mē Babylon vliedē sal 284
meet haer als sy gemetē heeft 285.
Babylon versinckt 289.
Woxt in de Zee verdroncken 290.
Basilius/Cyrillus/Papias/Hipolitus 3.
Bedde woxpen 48.
Bedroch niet in haren mont 233.
Beslupt des sesten Boecx 351.
Beslupt dāt toccomēde oox. 357.
Betuyghen 363.
Beschrijuinghe Christi 12.
Beroerten der Ghemeynte 27.
Berispinghe waer toe sy dient 29.
Belofte booxghehouden 31.
Belofte des leuens 36.
Beternisse des leuens 40.
Beelden opzichten/hoe 61.
Beschrijuinghe Christi 64.
Beginsel der Creaturen 64.
Begrijp des gantschen raets 67.
Beschrijuinghe des Thzoons 76.
Beschrijuinghe Christi 83.
Bergē eñ Eylandē beweecht 108.
Berghen balt op ons 109.
Behouden tot allen tijden 113.
Begin der verwoestinghe 141.
Beelden aen te bidden 146.
die begeert woxt niet gheweyghert 157.
tBeest richt veruolginghe aē 168.
strijdt teghen de Pzopheten 169.
Beschrijuinge der gemeyntē 183.
Beschrijuinghe des Duyuels 183.
tBeest woxt aengebeden 196.199.
richt eenen krijch aen met de Heyligen 198.
Beest dat wt der aerdē coemt 201.
het tweede beest coēt/wanneer 202
het Beest 203.
het heeft hoornen 203.
het spreect als den Draeck 203.
tweede Beests gheswelt 205.
wie het Beest aenbidden 205.206.
Beests beelt 207.
tBeest doet teecknen 209.
het verwect het beeldt 210.
Beests beelt verwect/hoe 210.
Beueelt een beelt te maken 210.
wat des Beests beeldt sy 210.
gheeft het beelt den geest 212.
diet niet en aenbidden woxden ghedoodt 220.
des Beests ghetal 220.223.
Bescherminge des Godsdiēst 226.
Beest/met hem geen gemeynschap te hebben 236.237.
Beschrijuige der Bdoemenisse 238
Beschrijuinge des Richters Jesu Christi 243.
Beschrijuinge der 7. Engelē 249.
Beschrijuinge des oozdeels 261.
Beest in de woestijne. 265.
tBeest is root 266.
oozsake des Beests 269.
wie haer dāt Beest bwonderē 269.
Beest was ende en is niet 270.
Beroepen gheloouighe 273.
Beests straffe 273.
Beschrijuinge des laetstē oozdeels 304.
tBeest woxt ghegrepen 305.
Beuestinge des ewigē leuēs 333.
bitterheyt woxt ghesmaect 158.
bybels verduptschinghe 279.
biddet God aen 300.
bisschoppē niet zilleē Pziesters 316.
bladeren 347.
bleeck Peert 98.
bloedt 107.
blijschap der Godlooser 172.
blixemen ghewoxden 180.
bloedt heeft b ghedoxst 245.
bloedt 253.
bloedtstoxtinghe 291.
blinckende kleedt 296.
bloedich kleedt 302.
boeck vol beeldinghen 1.
boecks wtleggynghe 2.
boecks weerdicheyt 2.
boeck doox bisoenen ghedeylt 6.
boeck een Pzophecie 9.
boecks beginsel 9.
wie het boeck aengaet 10.

boese

boete wat dat zy 29.
boetr is de oprechtinghe 30.
boeteren ghedreycht 48.
boetuerdighe heeft hope 49.
boeck des leuens 56.
tot boetuerdicheyt trecken 69.
boeck met seuen seghelen 80.81.
boeck in de rechter hant 81.
boeck van begin 81.
wie weerdich is dat te openen 81.
boeck ontfangt het Lam 82.
Christus doettet alleen open 89.
boghe 94.
boomen 127.
boeck vanden Engel ontfangē 157.
boeck des leuens 326.
die int boec des leuēs niet geschre=uen staen 328.
bozghers der Stadt/wie 345.
boeck coemt van God 352.
boeck gheopenbaert 352.
boecks booznaemste stucken 352.
boecks nuttichept 353.
boeck heeft Joānes geschreuē 353.
boeck sal alle menschē opē staē 355
boeck in de oozen roepen 355.
brieuen wt den Throon 24.
brieuen weerdicheyt 25.
brief totten Herder gheschreuē 32.
brieuen malcanderen ghemeyn 37.
brief tot Thyatira 44.
nuttichept des briefs 44.
opschrift des briefs 44.
Autheur des briefs 44.
brief tot Sardis 54.
brief tot den Laodiceen 63.
brooshept des menschelicken ver=stants 119.
brandenden berch 127.
brandende Fackel 128.
brief ons om niet gheghenen 240.
bruyloft des Lams 294.
bruloft 294.
bereydinghe totter bruyloft 295.
bruyts kleedt 295.
broeders Joannis eñ Christi 299.
bayten zijn de Honden 358.
bystant Gods 190.

C.

Cathaphrygen oft Montanistē 46.
Calomne in de Schrift/wat 62.
Calomnen opschrift 62.
Caput a Capio/vel dixeris/&c 205
Chenix wat 96.97.
Chiliaste 4.
Christus een getrou getuyge 11.
Christus de eerstgebozen 11.
Christus een Ouerste 11.
Christus heeft ons lief 12.
Christus heeft ons gewas. 12.
Christus wascht de sondē af 12.
hy wascht dooz zijn bloet 12.
Christus sal ten oozdeele comē 13.
Christi Priesterdō eñ heerlic. 16.
Christus int midden der candela=ren 18.
Christus en heeft geen Stadthou=der 18.
Christus wozt boozgehouden 21.
Christus warachtich God 22.49. 64 84.87.352.
Christus warachtich menschē 22.
Christus die doot was ieest 22.
Christus heeft de Sleutelen des Afgronts 22.
Christus een opperste Priest. 24.
hy wandelt int midden der kande=laren 26.
Christus kent de wercken der sy=ner 33.
men loochent hem/hoe 39.
Christum in vuolginge te be. 39.
Christus vecht met zijn sweert 42.
Christus Godt ende des menschen Soon 45.
zijn oogen zijn vyerulammen 45.
zijn voeten metael 45.
Christus gheeft een yegelick na sy=ne wercken 49.
Christus is warachtich 57.
Christum inlaten/wat/&c. 70.
Cherubin 76.
Christo alleen het Rijcke 82.
in Christum alle dingē gere. 83.
Christo het Rijcke gegeuen 83.
Christus een Leeu 83.
Christus de woztel Dauids 84.
Christus het middē des Troōs 84
Christus is een Lam 84.
Christus de eenige Heere 86.

Chzistum salmen aenbiddē/ɔc. 87.
Chzistus meerder dan de Enghe-
len 91.
is gheen Autheur der valscher lee
re 106.
is Autheur der salicheyt 113.
Chzistus maeckt leuendich 120.
is den gouden Altaer 123.
wat hy in den Hemel doet 123.
Chzistus offert onse gebeden 123.
heeft warachtelick gheleden 140.
Chzistus tegen dē Antichzist 146.
Chzistus een stercken Engel 148.
Chzistus doet eenen Eedt 151.
hy versterct de gheloouighe 151.
Chzistus ontsāgt zyn gewelt 178.
Chzistus mensche gewozden 184.
Chzistus verwint 186.187.
Chzistus maect de gheloouige ver
winners 189.
Cuerbozsten 215.
Chzistus staet op dē berch. 229.
Cieragie des Wyfs 267.
Chzistelicke bzoederschap 299.
Chzistus coēt int laetste ooz. 300.
Chzisten noch Antichzistē wat die
ghebueren sal 307.
Chzistus heeft den Duyuel gebon
den 309.
Chzistus warachtich God 352.
Chzistus de Heere coēt haelt 357.
Chzistus warachtich God 359.
Chzistus een wozstel Dauids 360.
Chzistus eē blinckende ster. 360.
Chzistus sal gewis tē oozdeele co-
men 364.
Coder Complutensis 3.
Coninghen zyn wy 13.
Cozte somma 70.139.
Cozt begryp 72.
Cozt verhael 74.
Cozte somma 139.159.
Concilin te Wasel disputeert 212.
Coopen noch vercoopen 222.
Coningen ontsangen macht 271.
sy hebben een meyninghe 271.
Coninginne eñ heerschappin. 272
Concilium Claremontanum 320.
Creaturen louen God 92.
Cypzianus 3.

D.

Dach des oozdeels coemt seker 13.
Dach des Heeren salmē hou. 16.
Dauids sleutelen 57.
Dancseggінge diemen God. 78.
Dach noch nacht licht 130.
Danckseggінghe der Duders 177.
Daniel Cap. 7. verclaert 224.
Daet Ioannis wozt vertelt 298.
Daniel 11. wtgheleyt 321.
Daer en sal geen bloeck zyn 349.
Dz betuycht die dit beschryft 363.
Decretalis 211.
Der den bzief verclaert 37.
De Heere coemt haest 30.
De Heere en leyt gheen ander last
op 50.
De merito congrui ɔc. 56.
Deuchden ghepzesen 56.
De Heere bekeert de vyanden 59.
Deuchdē comē wt liefde Gods 60.
De Heere coemt te hulpe 60.
De Heere castyt die hy lief
heeft. 68.
De Heere clopt 69.
De Sone neemt het Boeck 86.
Dē hoop die salich wozdē/ɔc. 112.
het Derde deel der Sonnen gesta-
ghen/ɔc. 129.
Derde wee ouer de Godlose 176.
De Heere ōderst de ōderuers 180.
De andere metten sweerde ghe-
doot 306.
Dienstbaerheyt 45.
Dinghen mispzesen 46.
Diuersche leeringhe 50.
Dieren singhen Chzisto 86.
Dieren tyt ende Hongher 98.
Dieuerie 146.
Dienaren gehoozsaemheyt 157.
Dienarē moetē neerstich zyn 157.
Dioceses 211.
Dienaers sullen hem dienen 350.
Dinghen warachtich 351.
Die dozst heeft die come 361.
Dionysius 4.
Dieren in den Thzoon 76.
Dieren hoedanich 77.
wat sy doen 77.
haren loffanck 77

Dooz dyert gout 67.
Dootſlaghen 146.
Doodeliche wonde genesen 206.
Donatie Conſtantini 214.
Dozheyt eñ dzoochte de vierde plaghe. 255.
Doode niet weder leuendich 315.
Doot eñ leuen tweederley 316.
Doot eñ Helle geuē haer doode 327
Dootſlagers 335.
Dzake gegrepen 308.
Dzeuuldicheyt ende eenich 10.
Dzeygementen 29.
Dzeygementē die niet en beterē 42
Dzuckerÿe 150.
Dzye Jaer en half/wat 162.
Dzye daghen en half 170.
Dzye woen 175.
Dzaken aenſlach 183.
Dzake wozt verwonnen 185.
Chriſtus ſtrÿdt met haer 185.
Dzake ſtrÿt eñ zÿn Engelen 187.
Dzake veruolcht de Dzouwe 190.
ſy veruolcht de Gemeynte 190.
Dzaken Inſtrument Roome 192.
geeft de Romeynē zÿn macht 195.
Dzye onreyne geeſten 259.
Dupuel quelt de geloouige 35.
Deure ſluyt niemant 58.
Dupuel oozſpzonc alles quaets 95
Dupuelen aen te bidden 146.
Dupuel ter aerden geſwozpē 187.
aert des Dupuels 188.
in wien hy plaet ſe heeft 188.
hy toont een groot gheſchzey 188.
Dupuel hebben ſy aengebeden 196
Dupſterniſſe des ſtoels Rome 256
Dupſent Jaer 309.
Dupſent Jaer 310.
Dupuel dupſent Jaren 311.
Dupuel dupſent Jaer ghebonden. 311.
Dupuels geſwelt gebzoken 311.
hy moet eenen tÿt ontbonden wozden 313.
Dupſent Jaren hoe 314.
wat na Dupſent Jaren geſchieden ſal 317.318.
Dupuel gaet wt de gheuanckeniſſe 317.

E.

Edel geſteente 343.
Eerſten toch in Iſſam 320.
Eerſte dzuchten 232.
Eerſte liefde verlaten 28.
Eere diemen God doet 78.
Een verhalinge 97.
Eynde goet al goet 116.
Eedts fozme 152.
Eedts doens recht 153.
Eere Gods 235.
het Eynde is hier 261.
Eynde der welluſten 288.
Een yeghelick wt zÿn wercken geoozdeelt 326.
Eewigen leuens beneſtinge 331.
Eewich leuē ons mede gedeylt 333
Ellende der Antichriſtiſche 174.
Ellendicheyt des laetſtē tÿts 313.
Engel vertoont Chriſtum 18.
Engelen louen God 90.
haer weſen ende ampt 90.
haer getal 90.
Engelen beletten de leere 108.
Engel des Afgronts 138.
Engels aēſicht als de Sonne 149.
voeten des Enghels 149.
hy ſtelt ſynē voet opter aerdē 149.
hy heeft een open boeck 150.
is met de Wolcke bekleedt 148.
hy coemt wt den Hemel 148.
hy vzieſcht als een Leeu 150.
Enoch vooz den laetſten dach 155.
de ſeuenſte Enghel 176.
Enghel pzedickt het Euangelium 233.
is eē voozbeelt der Pzedicatie 233.
wat hy pzedickt 234.
Ephiphanus 5.
Ephiphonema wat het ſy 25.
Epheſien 25.
Engel heeft ouer tvper macht 245
ſeuen plagende Engelen 246.
Engheien comen wt den Tempel 249.
dzie Engelen ſtozten ſchalen 251.
de eerſte ſtozt zÿn ſchale 252.
Engelen zÿn de dingē voozgeſtelt 254.
Engel ſpzeect wt dē Altaer 254.

vierde eñ 5. Engel stoztē hare scha len 255.256.
sesten Enghel stozt zijn schale 257.
de 7. Engel stoztzijn schale wt 261
Enghelen heerlicheyt 298.
Engelen niet aenbidden 299.300.
Enghel staet in de sonne 304.
Enghel teeckent de ozden der Apo stelen 308.
Engel coemt van den Hemel 308.
hy heeft de sleutelen des Afgronts 308.
twaelf Enghelen 340.
Erasmus Rotterdam 2.
Eusebius 4.
Euangelische vertooninghe 122.
Euphzates 141.
Euangelijs troost 230.
Euangelie overal ghepzedict 233.
Euphzates wtghedzoocht 258.
heeft haren loop 258.
Euangelische waerheyt 307.
Euangelium met maiesteyt gepze= dickt 307.
Ewighe straffe 238.
Eewighe verdoemenisse 327.
Ewige salicheyt beschzeuen 349.
Eylanden vlieden 263.
Eygensinnicheyt der lesers 279.
Exarchat den Paus gheschoncken 228.
Exempel der Ouders 78.
Exempel hoemē hem houdē sal 86.
Exempel der gheteeckende 114.

H.

Fenijns cracht 134.
Fenijn 146.
Fondamenten der Stadt 340.
Fondamenten 343.
Fozme des Eedts 152.
Frederick de tweede 218.
Fransoysen in Italiē geroepē 226.
Fransoysche kranckheyt 252.

G.

Geloouige totter eewige salic. 112
Ghemeynte van Smyznen 32.
Gemeyne troostinghe 32.
Gheestelicken rijckdom 34.
Gemeynte vā Pergamen een booz beeldt 37.
Ghemeynte woont daer Sathan woont 38.
Ghemeynte tot Pergamo wozt be rispt 40.
straffēs weerdich inde gemeinte 40
Gheimeyne leeringhe 43.
Gheloone 45.
Gemeynten kennen den Heere 49.
sy heeft volmaecte leeringhe 49.
Ghemeynte niet volmaect 57.
Ghy en hebt geen macht 58.
Gemeyntē in harē staet blijuen 59.
sy is God liefstallich. 60.
Gheduerighe heerlicheyt 62.
Ghemeynte hoedanich 62.
Geschichte wozt wedergegeuen 68.
het tweede Ghesichte 71.
Gheschichte op ander tijden 72.
Ghemeynte altijts 94.
Gheteeckent wie 114.
Gheteeckent in wat plaetse 114.
Geloouige verblijdē haer in dē Hē mel 117.
Gebedē der geloouige geoffert 121
Gheestelick heyz des Paus 135.
Ghetal 142.
Gheroepenen wozt beuolen 157.
Ghetuyghen 163.
t Ghetuygenis der Pzophetē moet voleyndt wozden 168.
Gheestelick wat 171.
Gheloouighen loon beloeft 173.
sy klimmen in de Wolcken 174.
hare vyanden sien haer 174.
Ghebet der Ouders 177.
Ghenomen wt Genesis 3. 182.
Gemeynte vliet inde woestijnē 184
Gheloouighe verwinnen 187.
Ghemeynte genereert 192.
Getal der namen des Beests 223.
Getal des 666. iaers wtgeleyt 223
Ghekocht vander Aerden 232.
Ghekocht van de menschen 232.
Gheloouige varen ten Hemel 239.
Gestozuenen krijgē salicheyt/ende wanneer 241.
Gheloouighe ende ongeloouige int lijden 256.
Gheesten der Duyuelen 259.
Geloouige sullē niet afscrichē 262.

Gheüchte wiet openbaert 264.
Gheüchts maniere 265.
Geüchte vā de Hoere wtgeleit 266
Godlic geüchte claer wtge. 270.
Gheüchte bzeeder verclaert 273.
Genserichus een Wende 275.
Ghetuygenisse Jesu/wat 299.
Gheloofs stuckē aengeuochtē 311.
Ghedooddе om Chzisti wille 314.
Gheoordeelt wozden/wie 325.
Gheilichеyt der Stadt 342.
Ghelegentheyt der Stadt 340.
Glozie God tegheuen 78.
Goeten quact noodsakelick 8.
Godt coemt de eere toe 13.
Gozdel 18.
God haet de Nicolaiten 30.
God weet alle dinck 38.
God haet alle onreynicheyt 42.
hy vermaent tot beteringhe 42.
Gods barmhertichеyt groot 50.
Godsalighen raet 66.
Gout waer toe nut 67.
Gods goedertierenheyt/ꝛc. 69.
Godheyt Chzisti 70.
het godlick wesen niet gemeret 73.
Gods alwetenheyt 74.
God sit op de ghedierten 76.
God is een schepper 80.
God sit op den Chzoon 80.
God een oozspzonc alles goets 95.
God en vergeet zijn barmhertic=
heyt niet 98.
Godsalige misbzuycken de genade
niet 116.
God is de Fonteyne des leuēs 131
Gouden Altaer 139.
Godsalighen wozt gheeyscht 145.
God beschermt zijn Pzophetē 168.
Godloose verblijdē haer 182.171.
God sal den loon betalē int oozdeel
179.
God doet den Hemel open 180.
Godsalighe wtghenomen 193.
Gods Heyligen ghelastert 198.
Goede Pzoxiē niet te vwerpē 213.
Goet Regunēt niet te vwerpē 213.
Godsdienst macckt den Paus Ko=
ninck 226.
God aen te bidden 235.
Gods
gods wzake tegē dē Anticrist 242
god is rechtueerdich in zijn oozdeel
254.
Godloose lasteren god 263.
Gods oozdeel tegen Rome 274.
Gotthen verderuen Rome 275.
Gotthen Wozst Alrick 275.
God geuet de Coningen int herte
277.
Godloose bespotten Godts booz=
seggen 279.
God denckt om de lasteren 284.
God verlaet de syne niet 292.
Gog ende Magog 318.
Godloose wozden geoozdeelt 326.
God vergeet ende ghedenckt een
dinck/hoe 326.
God is het begin ende eynde 333
God beloeft dat ee wich leuen 333.
Godlick geüchte geroont/wie 338
God verlicht de wtuercozen 350.
God en gebiet niet dat de godloose
godloos zijn 355.
Gzegozius Theologus 3.
Groote belofte 51.61.
Grooten loon der deuchden 56.
Gruwelicken strijdt 167.
Groote Wzake 183.
Gregozij des 7. ongelijcke meynin
ghe 217.
Gregozius de 7. heeft het quact be
gonnen 319.
Gruwelicke 335.
Gulden Croone op zijn hooft 243.

H.

Haet der Godsaligen tegen de god
loose 27.
Hayzen sack 107.
Hagel is verdozuen leere 126.
Hare wercken volgen hēna 242.
sy volgen haer/ende en wozdē niet
gesonden van ander 242.
Harpen Gods 248.
Hagel des Centenaers 263.
Hemelsche Stadt 337.
Hemelsche Stadt 338.
Hemel gaet wech 108.
Hemselven vermeerderen in goede
wercken 46.
Hertē eñ nierē onderzoect God 49.

Heyligen geeſt geeft Chriſtus 53.
Heyligheyn zijn eere weerdich 55.
Heyligheyder Heyligheyn/wie 57.
Herte opheffen 72.
Heyligheyn Gheeſts wtganck 74.
Heyligheyd Ozpeuuldicheyt 75.
zijn cracht ende werckinghe 75.
Heyligheyn aenbidden 79.
ſy werpen hare croonen 79.
ſy gheuen God de eere 80.
Heyligheyn regneren/hoe 89.
de Heyligheyn roepen onder den Altaer 102.
oft ſy wzake begheeren 103.
Wat men daer af geuoelen ſal 105.
Heydenen vele ſalich 117.
Heyligheyn dancken God 117.
Heyligheyd Schzifts boecken weerdicheyt 121.
Helias teghen den Antichziſt 156.
Heyligheyd Stadt vertreden 161.
Hemelſche Scharen ſinghen 185.
Heyzcracht des Sweerts 211.
Heyligen lijden onſchuldich 213.
Herder een ſalder zijn 234.
Heyligheyd ſpzake heerlick 279.
Hebzeeuſche ſpzake heerlick 279.
Hebzeeuſchē Text niet licht te verander en 279.
de Heyligheyn verheugen ouer Babylons val 289.
ſy verblijden als de Godlooſe verderuen 289.
ſy en ſtraffen de godlooſe niet 290.
Heyligheyn niet aenbidden 299.
Hemel open 301.
Heyligingheyd ende eere 303.
Heyligheyn Kzijch/wat 319.
Heerlicheyt der Heyligheyn 328.
Heyligen ſullen heerlick zijn 330.
de Heere ſal de Heyligen verloſſen van alle ongeluck 331.
Heerlicheyt Gods 339.
Heyligheyd Schzift van de Honden 358.
Hieronimus 5.
Hoerceryders 336.
Hooſt en de hayz Chziſti 19.
Hoererie 31.
Hoererie 146.
Hooſt doodelick ghewont 195.
Hooznen des Lams gheeſtlick 203.
Hooznen rijſender vele op 225.
Hoere met purpur beſchzeuen 263.
ſy gheeft te dzincken 267.
ſy is dzoncken 268.
Hooznen haten de Hoere 274.
Hoe de Dupuel gebonden zy 311.
Hope der ſalicheyt gheWis 332.
Huwelick makinghe 294.
Huwelicks hantſlach 295.

I.

Jacobus Syzus 140.
Ickrade b 40.66.
Jeſabels Hiſtozie 46.
Jegelooue een heylige kerche 329.
Jeruſalem 330.
Jnhoudt des Bziefs tot den Epheſien 25.32.
Jnhoudt des 3. Bziefs 37.
Jnt midden des booſen gheſlachts machmen woonen 39.
Jnhout des bziefs tot Thiati. 44.
Jnt ware geloouе te blijuen 59.
Jnhout des 12. 13eñ 14. Cap. 181
Jnſtrument des Dupuels 192.
Jnhout des büſſten deels 246.
Jn de tegēwoozdicheyt Gods alle goet 332.
Joannes lof 9.
Joannes een wtlegger 10.
Joānes eē bzoeō der geloouige 14.
Joannes is benout 15.
Joannes valt als een doode 21.
hem wozt beuolen te ſchzijuen 23.
Joannes wozt verbodē de ſtemmē te ſchzijuen 150.
Joannes eet het Boeck 154.
hy pzopheteert den Heydenen 154.
Joannes pzedict wederom 155.
Joā. ſal comē tegē dē Anticriſt 156
Joannes meet den Tempel 159.
Joannes ſpzeect van Roome 264.
Joannes verwondert hem 269.
Joannes volcht de Pzophetē 279.
Joannes ſchzijuet op 297.
hy wil den Engel aenbidden 298.
Joannes dwaelt 298.
Joannes wil weder dē Engel aenbidden 353.

Joan=

Joannes en mach het Boeck niet verseghelen 354.
Ireneus 3.
Ireneus wtlegginge. 224.
Iseren borstwapen 137.
Justinus 3.
Joden behouden 116.

K.

Kandelaers 24.
Kandelaer van zijn plaetse stellē: wat 29.
Karolus benesticht alle dinck 228.
Kercke gheplaecht 319.
Ketters hoemē die handelē sal 27.
Kennisse des ghebreecks 29.
Ketterie wederstaen 48.
Ketterse Wzouwen 47.
Ketterien menigherley 47.
Kennisse Christi gherusthept des herten 83.
Ketterije teghenstaen 93.
Kercke heerlick beschreuen 146.
Keysers gequelt van Pausen 216.
Keyserdom staet ledich 219.
Koninckrijcken eygenschap is des Paus 219.
aē de Kennisse des laetstē oordeels beel ghelegen 307.
Keten 308.
Keyser trect in Orienten 321.
Kinderen met den doot slaen 48.
Klaechliedt ouer Roome 286. 287.
Kiedt Christi wat 18.
Kleedinge der Prophecten 165.
Kleederen bewaren 260.
Koopliedē des nieuwē Rome 287.
Kloopliedē beclaghen Rome 287
Koemt herwaerts 174.
Koopen wat dat is 67.
Korte verhalinge 121.
Koninck der Sprinchanen 137.
Koninck der Heyligher 248.
Koningen beclagen Rome 287.
Koninck der Koningen 303.
Koningen eñ Koninclicke Pallay sen in den Hemel 346.
Kracht der verdorven leere 108.
Kroone des leuens/wat 36.
Kracht des doots Christi 89.
Krijchs loop 93.
Kroone. 94.
Krijchs ellendicheyt 95.
Krijch des Antichrists 135.
Kroonen 136.
Krijchs wagenen 137.
Kroone met sterren 182.
Kroonen op zijn hooft 302.

L.

Lancmoedicheyt misbruyct 48.
Last wat dat zy 51.
Laodicea mispresen 63.
Laodicea 63.
hare sonde 64.
is een voorbeeldt 64.
Laod. lincei in tempora li. &c. 66.
Lam in den Troon Gods 84.
t Lam vertoont hem 85.
het heeft seuen hoornen 85.
het heeft seuen ooghen 85.
Lam aenbidden 86.
Laetste oordeel 178.
Lam is ghedoot 199.
Lathnist is Antichrist 224.
Lam op den Berch Sion 230.
by het Lam zijn 144000. 230.
Lam volghen sy na 332.
Leeraers gheuoelen bande Openbaringhe. 3.
Leeringe Christi eewich duren. 51
Leeringhe verdoruen 106.
Leeuwen tanden 137.
Leenen der Vorsten genomē 218.
Legaten in der coninge Houē 260.
Leere des laetsten daechs 300.
Leuendich indē Poel gewerpē 306
Liesde 45.
Lichamen liggen opter stratē 169.
Liedt Mosis eñ des Lams 248.
Licht der Stadt 339.
Licht der Stadt 345.
t Lam verwint 273.
Laetste oordeel 300.
Laetste dach niemant bekent 301.
Laetsten Oordeels bedenckinghe. 324.
Leuen ende doot tweederley 316.
Legher der Heyligen ommeringt. 318.
Leughenaers 337.
Loffane Christo gesongen 86. 92.

Loffanck ende eerbiedinge 88.
Loffanck der Engelen 91.
Lof alder Creatueren 91.92.
Loop des Godlicken woorts 94.
Loffanck der Ouders 177.
Loon wien sy bestelt wort 179.
Lombarden 226.
Loffanck der heyligher Martelaren 246.
Loffanck der Heyligen 293.
Lof God aengenaem 293.
Lof Gods crachtich 293.
Loon by my 357.
Loon den gelouigen bereyt 358.
Lustichept der stadt 347.
Lutherus 2.
Leughen lief heeft 359.
Lydt saemheyt 46.60.

M.

Maniere bā sprekē der schrift 23.
Manna dat verborgen is 43.
Martelarē wort geantwoort 104.
Mane gelijck bloedt 107.
Manicheen 127.
Mane geslagen 129.
Mahumets oorsproncke 141.
Mahumetisten voorspoet 142.
Maechden zijn sy 232.
Maniere der Openbaringe 338.
Mate eens menschen 342.
Materie der Stadt 343.
Medecijne om Sarden 53.
Medecijne om de ziele 53.
Medecijne voor de plagen 252.
Men salder niet toe setten/ noch af doen 363.
Michael wie hy was 186.
is tegen den Draeck 186.
Michael beduydt Christum 186.
Misse den Duytschen aengedzonghen 228.
Monarchia wat het sy 6.
Montanisten 127.
Morgensterre 52.
Mont die groote dingē spreect 197
Mont die groote dingē spreect 272
Mueren der Stadt 339.
Mueren der Stadt 343.
Murmureringe waer wt 191.
Musijckende Renckwerck zijn de gebeden 87.

N.

Namē des baders int boor. 231.
Name aen haer boorhoost 268.
Namen der kinderē Israels 340.
Name Gods aen de boorhoofden geschreuen 350.
Neerstige toeluysteringe van noo den 93.97.
Nicolaiten 30.41.
Niet te vreesen 35.
Nicolaiten hoe sy geweest zijn 41.
Nicolaiten onses tijdts 41.
Nieu liedt 43.
Nieuwe name 43.
Nieuwen heyligen Geest 50.
Nieuwe openbaringe 50.
Nieu loffanck wat 88.
Nutticheydt der verstooringe der Stadt Roomen 263.

O.

Odacer een Duytsch 276.
Oecolampadius 3.
Offerhande der Christenen 87.
Ofal de werelt in de dwalinghe bergaet 113.
Ogen Christi 19.
Ogen als vyerualammen 302.
Olijfboomen zijn de Prophe. 165.
Onbekende name 302.
Onboetueerdige gedreycht 42.
Ongodlicken Rijckdom 66.
Onser Vrouwen mantel 68.
Ontschuldinghe 133.
Onboetueerdighe beiegent 144.
Onuolcomenheyt verbullen 144.
Ongeluck der Gelouiger 171.
Ongeduerichept des lochts 261.
Ongelouige 335.
Ongerechtige tegen de gerechtige gestelt 356.
Openbaringe salmen wtleggen 5.
Openbaringes inhout 5.
Openbaringes nutbaerheyt 6.
Openbaringe Jesu Christi 7.
tot wat eynde sy strecht 7.
watter geopenbaert sy 8.
maniere der Openbaringe 8.
Openbaringe niet van noodē 49.

Open deure gegeuen 58.
Open te doen onse ampt 69.
Openinge des Boecx 81.
Opzoeren 274.
Openbaringe het laetste Boec des Bybels 351.
Ozigenes 3.
Ozen om te hoozen 31.
Ozlooge plaecht de werelt 96.
Ozsake maect dē Martelaer 101.
Ozspzonck der beroerten 106.
Ozsake van wanhope 109.
Ozsake der wtieggínge 119.
Ozspzonck der eilendicheyt 141.
Ozdinācie der sakē des Boecx 181
Ozlooge tegen de Heyligen 196.
Ozdeel wozt beschzeuen 242.
Ozdeel dat haelich is 244.
Ozdeelen Gods handelinge 246.
Ozspzonck der leere 247.
Ozlooge dooz de Pausen 253.
Ozsake de Legaten 258.
Ozdeel Gods dooz Engelen afgebeidt 261.
Ozdeel des Soons Gods 235.
Ozdeel beschzeuē met de Hoc. 263
Ozdeninge des 17. Cap 264.
Ozsake des ondergāx der. 281.
Ozsake der verwoestinge 291.
Ouerwinninge Chzisti 51.
Ouerwinners Gods kinderen 62.
sy vercrijgē eenē nieuwē naem 63.
Ouderlingen inden Chzoon 71.
Ouders op den stoel 73.
Ouders rontom den thzoon 78.
sy vallen dooz den Altaer 79.
Ouders singen Chzisto 86.
Ouder aenbidden wederom 92.
Outaer 159.
Oogst 243.
Oueruloet/wellust/&c. van Roomen 288.
Ozdeel eñ straffe der Godlo. 304.
Ozsake der verdoemenisse 305.
Ozden ende wtieggínge 323.

P.

Paradijs 31. 348.
Palmboom 117.
Pausen sterrē die geuallē zijn 131.
Papen hoop ontallick 133.
Pausen Heydenen 161.
Pausdom de Heydenschap inghevoert 206.
Paus schiet met den strael 209.
hy verleyt met het teecken 209.
Paus bouen t Concilium 212.
Pausen schalckheyt 216.
Pausen tyzannie tegē de key. 218.
mercxt hoe sijt al tot haer trec. 218.
Paus verzijst de Coningen 226.
Paus is eē geweldich Coninc 227
sijn gewelt vermeerdert waer. 227
Pauselicke Legaten 258.
Paus afghemaelt 267.
Paus Joannis dwalinge 315.
Paus Innocentius verweckt tot oozloghe 321.
Paus neēt den Keyser sijn lāt. 321
Paradijs der H. indē Hemel 348.
Pergamus een Stoel Satans 38.
Peerden 94. 142.
Pestilencie ende Gecten 98.
Pelagianen Leere 129.
haer leere gheuallen 129.
Peerden ten ozlooge bereyt 135.
Petri ende Seuert opinie 139.
Pestilencie 252.
Philastrius 5.
Philadelphia 57.
hears bziefs ozdinacie 57.
Philosophie vōerst de Scrift. 127
Pipinus wozt Coninck 228.
Plaetse der openbaringe 15.
Plaetse daer de strijt geschiet 185.
Plaetse der Gheme ynten 191.
Platina van de Pausen 217.
Plagen dooz 7. Engelen 249.
Plage Egypti 251.
oozsake der Plaghen 252.
wat de Plage wtricht 255.
de seste Plaghe 257.
Plaetse der Vaderlandts 341.
Plaetse der salicheyt 337.
Pijl 94.
Polycarpus 32.
Poozten der Stadt 339.
namen inde poozten 340.
Poozten 344.
Poozten wozdenniet gestotē 348.
Pzedicken tegē dē Antichzist 279.

Pze-

Predicatie des Euāgeliums 230
Propheten hoe sy geweest zyn 1.
Primasius 5.
Propheten dryerley 8.
Priesters zyn wy 13.
Propheetsche vrouwen 47.
Prijs der volstandicheyt 58.
Prosopopeia wat 91.104.
Prognosticatie eeswich 93.
Predicatie belet 111.
Predicanten hoedanich 156.
Propheteren 158.
Propheten beloeft 163.
twee propheten 163.
twee propheten alleē waerom 163
van waer sy comen 164.
Propheten zyn fackelen 165.
sy staen voor Godt 165.
hebbē macht dē Hemel te slup. 166.
veranderen water in bloet 166.
sy slaen de Aerde 167.
Predicanten loon 172.
Prophecie coemt wederop 172.
eynde der prophecie 201.
Prophecien moetmē wtleggē 213.
Prophetie van de 763. Jarē 227.
Predict met luyder stemme 234.
Persse buyten de stadt 245.
Prophecien van wien sy comē 279
Persse treedt hy 303.
Put des afgronts 128.
wort geopent 131.

Q.

Quade niet te verdragen 26.

R.

Raet hoemen hem houden sal 201.
Raedt voor die verleyt zyn 222.
Raet Gods/hoe datmen hem houden sal 282.
men sondicht teghen Gods Raet. 283.
Rechterhandt Christi 20.
Religie salmen bybliuen 39.
Regenboge als een ꝛc. 73.
Regeerder aller dingen 85.
Religie in alle en canmē niet salich worden. 118.
Remedie tegen Ketterie 122.
Rekeninge der Maenden 162.
Richter coemt ten oordeele 301.
Rijdt op een wit peert 301.
is getrou eñ warachtich 302.
Richter name is het woort Gods 303.
zyn heyrcracht is wit 303.
Richter eñ laetste Oordeel 323.
hoe hy wesen sal 324.
Rijcx ellendicheyt 211.
Rijcx begin ende loop 228.
Rijcke bande Franchoysen op de Duytschen gekeert 215.
Rock 18.
Rocks name 18.
Roomen een stoel Satans 38.
Roepen tot boete 54.
Roepende sonden 102.
Rookoffer gebeden der Heyli. 123.
Rook des reucoffers climt op 123.
Roomsche kercke 130.
Roock wt den put 132.
Roock hoe groot sy is 132.
Roode Draeck 181.183.
Roomsche rijck de Drake 192.
Roomsche rijck een Beest 193.
Roōsche Monarchie/hoe wt God ende wt den Draeck 193.
Roōsche rijcke seuēhoofdich 194.
Roōsche rijck lasterlick rijck 194
Roomeynen woeste Dieren 195.
Roomen dzijst moetwille 197.
oude roomsche lasteringhe 197.
Roomschen rijcks macht 198.
verwoestinge roome 198.200.
Roomsche Bisschop totter hoocheyt ghecomen 202.
Roomsche rijcke ellendich 210.
Roomsche stoel verdoruen 216.
Roomsche rijcke beruaelt 224.
Roomen geheel verwozpen 225.
roomsche religie aengedzon. 228.
roomsche kercke 236.
roōsche kercke valt waerō. 237.
men salder niet mede te doen hebben 237.
roome teghen spreken 264.
roomen een Hoere 265.
sit op veel wateren 265.
vorsten hoereren met haer 265.
is een heerschapster der conin. 266.
Romen wort verbrant 274.

niet

Nieu Roomen sal bergaen 277.
Roomen sal gewisselick ver. 278.
Roomsche hoererye 185.
Roomen sal bergaen 286.
Roomen woort beclaecht 286.287.
Roock gaet op 293.
Rupsschen beelder wateren 231.
Rycke Gods is den ligt samigen be reydt 14.
Rijckdom ongodlick 66.
Rijcken zijn van Godt 212.

S.

Sacramenten 23.
Sarden 52.
Sardis vernielt 52.
Sardis woordt vermaent 54.
In Sardis gepredickt 55.
Salicheyt onser Vaderen 113.
Salich tot allen tijden 113.
Salige onder den Antichrist 115.
Salicheyt vā waer sy coemt 119.
deel der Salicheyt 120.
Salomon eñ syne vyanden 140.
Sale wtwerpen 160.
is den Heydenen gegeuen 160.
Sanck der ouerwinninge 188.
Salicheyt door Christum 189.
gewisse Salichz der geloouī. 239
Salich zijn de doode die in dē Heere sterueu 240.
Salicheyt is ruste 241.
Salicheyt der Heyligen 296.
Salighe zijn gheroepen 297.
wat Salicheyt zy 297.
toecomende Salicheyt 328.
eewighe Salicheyt/hoe 330.
Salichz geschiet ons om niet 333.
Schriftuer en claerheyt 2.
Schrift coemt ons toe 16.
Schrift wtgheleyt 23.
de Schrift is geloofweerdich 25.
de Schrift onbeweechlick 44.
Schrepinghe Joannis 82.
Schaduwen des Wets 88.
Schadelicke sake afgebeelt 112.
Schorploenen steerten 137.
Schapen Christi wie 229.
Schaepstael maer een 234.
Schalē geeft een vā de dierē 250.
Schrift is Gods woort 297.
Schilderije des laetsten oor. 305
Seuen Gheesten 11.
Seuen Brieuen 24.
Seuen steden Asie 25.
Seuen Sterren in de rechterhant Christi 26.
Seghelen ghebruyck 81.
Seuen seghelen 81.
Seruetī ende Arrij laster 87.
Seghelen geopent 93.
de eerste gheopent 94.
de tweedde geopent 95.
de derde gheopent 97.
de vierde gheopent 98.
de vijfste geopent 99.
de seste gheopent 105.
Seghel des leuenden Gods 113.
Seuen Enghelen 124.
Seruetus onreyn 128.
Serpents steert 143.
Seuen Donderen 150.
Seuen hoofden eñ hoornen 183.
Segen eñ vrieuē ons gegeuē 337.
Seuē Engelē/eñ seuē straffē. 247.
Seuē hoofdē zijn seuen Ber. 270
Sekerheyt der salicheyt 296.
Siecte der gheemeynte 53.
Sibillen van Antichrist 224.228.
Sleutelen 22.
Sleutelen dē Apostelē gegeuē 58.
een Sleutel dē Engel gegeuē 131.
Sleutelen des Paus 131.
Sleutelen des Afgronds 308.
Sodoma eñ Egyptus 171.
Sommige dinghen gepresen/som mighe niet 38.
Somma der Propheten 1.
Somma vā het 4. Cap. tot/&c. 16.
Somma des seghels 101.
Sone der verderffenisse 138.
Somma der leere der salicheyt 349
Sonne woort doncker 107.
Sweert wten mont Christi 37.
Sware drieghementen 48.
Sy zijn bāder Aerdē gecocht 232.
Sy zijn macchden 232.
Sy zijn gecocht bāde mēschē 232.
Sy volgen het Lam 232.
Sy hebbē dē naē des baders 231.
Spijnkhanen op Aerden 128.

Straf-

Straffe om diet verualschen 362.
Straffe vooz de verachters 363.
Sy sullen regneren 351.
Sy hebben macht aen het hout des Leuens 358.
Spozades zijn Eylanden/&c. 15.
Spzinckhanen wten roock 132.
Spzinckhanen vernielent al 133.
Wien sy beschadigen 134.
Spzinchanē hoop des Paus 135.
Spzinckhanen te kennen 135.
geuleugelde Spzinckhanen 137.
Spijse eñ voetsel der Stadt 349.
Stadt lengde 342.
Stadt biercante 342.
Stadt ghemeten met/&c. 342.
Stijls verscheydenheyt 4.
Stemme Chzisti 19.
Sterren in de rechterhant 24.
Straffens weerdich in der Ghemeynten 40.
Strijdt ende ouerwinninge 61.
Stadt der H. inden Hemel 104.
Sterren vallen 107.
Stultt dum bitant/&c. 129.
Sterren ghestaghen 129.
een Sterre valt 130.
Steruen sonder beron/Sdoēt 145
Stemmen te besegelen 150.
Straffe der Godtloosen 172.
Steert 183.
Strijdts vooztganck. 187
Stemme wt den Tempel 252.
Stadt in dzyen gedeylt 262.
Steden der Heydenen vallē 262.
Strijden met het Lam 272.
Stadie 342.
Stadt Gods groot 339.
Stadt Gods wijdt 339.
Stemme gaet wt den Troon 293.
Stoel eñ Pallays des Antichzists 322.
Suyuer gout/waertoe 67.
Sulphurbeke 305.
Swackheydt des menschen verstandt 21.
Swart peert 97.
Sweeren waerom 152
wat Chzistus geswozen heeft 153
Sweer ingha 252.

T.

Tertullianus 3.
Tempel van Ephesien 25.
Tegenspoet voozseyt 35.
Tegen menschen instellinge 51.
Teecken des H. Gheests 74.
Tegētvoozbiddē der H. 87.124.
Tentacie wt voozspoet der/&c. 114
Tempel gemeten 159.
Tempel gheopent 180.
Tēpel Gods indē Hemelge. 180.
Teecken inden Hemel gesien 182.
Teecken des Antichzists 207.
Warachtighe Teeckenen 207.
valsche Teeckenen 208
Teeckenen des beests 221.
Teeckenen inde rechterhant 221.
Teeckenē eñ wonderwercken 227
Teeckenen des warē geloofs 231.
Tempel met roock verunlt 250.
niemāt en mach daerin comen. 251.
Tempel 344.
geen Tempel inden Hemel 344.
Theophilus 3.
Thyzesij 66.
Thzoon Gods berept 70.
Thzoon 72.
wie daerop sit 72.80.
Thiende deel der Stadt valt 175.
Thien hoznen zijn thien Conincrijcken 271.
Theodozicus 276.
Titel des 7.
Toedoen oste asnemen 363.
Toecomende oozdeel vgadert 357
Tot wat eynde geschzeuen 349.
Tot wat eynde gheseyt 339.
Tot den Heere keeren 17.
Toelupsseren onse ampt 69.
Toebereydinge tot het visioen 71.
Tottia wat beduyt 276
Tooueners 336.
Tribulacie der geloouiger 255.
Trompetten blasen 124.
Trompets gebzuyck 125.
Trompet totter oozloge 125.
eerste Trompette 126.
tweede Trompet 127.
derde Trompette 128.
vierde ende vijfte Trompet 129.

Feste Trompet zijn Turcken 138.
Troupenninck 295.
Troon Gods in de Stadt 350.
Tsamenmëginge wt tgeheel 65.
Turcken by stant schadelick 143.
Turcken eñ Saracenen 138.
Tweesnijdende sweert 20.37.
Tweederley menschen 52.
Twee Prophecten 162.
Twee inden poel geworpen 306.
Tijt der openbaringe 15.
Tijt der veruolghinge 35.
Tijt der veruolginge cort 104.
Tijt der Predicatie 164.
Tijt der gramschappë geco. 178.
Tijt der dooden gecomen 179.
Tijt salt openbaren 224.

V.

Vaderlant inden Hemel 344.
Vader wie hy is 11.
Valsche Apostelen 27.
Valsche Leere te verdraghen / is sonde 41.
Valsche Joden 59.
Vaders besegelt waerin 114.
Valsche opinien 118.
Valentinianen 127.
Verlossinge Christi in de syne 12.
Veruolginge der Gemeynte 14.
Vertroostinge Joannis 21.
Vermaninge tot boete 29.
Verdruckinge 33.
Veruolgers hoe sy zijn 34.
Verlossinghe 89.
Verlost wie 89.
Verlossinge volcht / wat 89.
Vercondinge des Woorts al. 94.
Veruolginge der Gemeynte 100.
oorsake der Verfolginge 100.
Verdorsuenthcyt der leere 105.
Verbergë haer in speloncke 109.
Wie haer verbergen 109.
Verweckinghe om de sake aen te sien 122.
Verwoestinge des werelts 141.
Verborgenthcyt van de Prophetë vercondicht 154.
Vertreden wat 161.
Veruolginge begint 168.
Verderuen wat het sy 180.
Verblijdt ghy Heydenen 289.
Verdoëde woordë te recht ver. 308.
Verrijsenisse de eerste 316.
eerste eñ tweede Verrijsenis. 316.
eerste Verrijsenisse cracht 316.
Veruolginge der gelooualger 317.
Verleydinge na de 1000. iarë 317.
Verrijsenisse der dooden 327.
Versegelt dat boeck niet 354.
Verlangen der Kercken na de toecomste Christi 361.
Vpanden Woorden vrienden 59.
Vpsoens standt 71.
Vpsoen waertoe het strecckt 74.
Vier straffen Gods 99.
Vier gaet wt der prophetë mõt 166
Vier vandë Hemel opter aer. 208
Vi iuit adhuc Christus / &c. 273.
Vier coemt vanden Hemel 323.
Vloet na de vrouwe gespogë 191.
Vleesch der Hoeren eten 274.
Vlucht die Godt raet 282.
Voochdije tot Kauenna 225.
Volcomen beserijninge Christi 5.
Voorreden des boecks 10.
Voeten gloeyende metael 19.
Voeten metael 45.
Voorbeelt Gods 72.
Voorbeelt der Saligen 101.
Voorspoedts tentatie 147.
Vorschen zijn de geesten 259.
Vorschen vergaen 260.
Vorstë Romë gewon. 275.276.
Vogelen worden versadicht 306.
Volcken niet meer verleyden 309.
Vooznaemste puncten 324.
Vooznaemste stucken 329.
Vreesachtige 335.
Vre der versoeckinge 60.
Vrucht des vpsoens 78.
Vrouwen hayr 136.
Vrucht des Godlickë woorts 158.
Vrouwe bedupt de Gemeyn. 182.
Vrouwe met de Sonne ge. 182.
de Mane onder haer voeten 182.
een beruchte Vrouwe 182.
de Vrouwe wort beschermt 190.
Vreese Gods 235.
Vruchten rijp om te oogsten 244.
Vreuchde der gelooualgen 247.

Vrucht

OCN 176842269
H30691-C

Azucht der Oordelen Gods 249.
Azucht 349.
Aulgus abertremis/&c. 272.
Ayerige zee 305.

W.

Warachtige voldoeninge 29.
Waer de Duyuel zijn stoel. 38.
Watmen aenhangel sal 50.
Wandelen in witte cleederen 55.
Wapen der Predicanten 156.
Wapenen der Propheten 165.
Water in bloedt veranderen 166.
Wateren ruysschen 231.
Wateren daer de Hoere op sit 273.
Wat die geeyscht wort/die om niet salich gemaeckt zijn. 334.
Welcke buytē de ware salicheyt gesloten worden 334.
Wercken der Nicolaiten 30.
Wercken weet ick 45.
Wercken Christi 51.
Wercken niet volmaeckt 53.
Weynich goede 55.
Wereldt sal lijden 96.
Weechschale 97.
Werelt oft sy in alle Natien salich wordt 113.
Wee die op Aerden woonen 130.
Wercken van menschē handē 145.
Werelts sothey ēn godloosheyt 196.
Werelt sal vernieut worden. 328.
Werelts vernieuwinge 329.
Wilt niet vreesen 21.
Witten Keursteen 43.
Winden wtgheleyt 111.
Witte cleederen gecleedt 119.
Wreker stoont hem de Heere 49.
Wraake tweederley 103.
Wraake tegen de godlooſe 244.
Woort Christi salmen houdē 59.
Wat het woort sy 60.
Wtnementheyt der Gemeyntē 32.
Wtlegginge des Visioens 158.
Wtsinnicheyt der Papisten 257.
Wieroock wat veruult 124.
Wie daer strijden 185.
Wijsheyt waer sy is 222.
Wijngaert ende Oogst 243.
Wijf de groote Stadt 266.
Wijf de groote Stadt 278.
Woestijne om de Gemeynte 191.
Wonde gheneſen 195.
Wonde des Pausdōs geneſē 207.
Woorden Gods warachtich 297.
Wooningen der Stadt 343.
Wtlegginge des gesichts 270.

Y.

Yseren roede regeren 303.
Yuer eñ boetueerdicheyt 68.

Z.

Zale inden ban gedaen 159.
Zielē bande lichamē onsterff. 101.
Zielen waer sy zijn 102.
Zielen onder den Outaer 102.
Zickel een scherpe 244.
Zielen der gedoodder 314.
der Zielen staet na den doot 314.
Zwinglius. 1.
Zweerdt gaet wt des Richters mondt 303.

FINIS.